

تہ فسیری قورٹانی بہرزو بہ پیز

بہرگی بیست و شہ شہم
سوورہ تہ کانی
(الدخان) و (الجاثیہ) و (الاحقاف) و (محمد)

عہلی باپیر

ته فیسیری سووړه ته کانی

الذُّخَانِ وَالْجَانَّةِ وَالْإِخْفَافِ وَمُجَمَّدٍ

ته فسیری سووپه ته کانی

الدَّجَانِ وَالْجَانِّ وَالْإِحْقَافِ وَمُحَمَّدٍ

نووسینی : عهلی باپیر

دیزاینی ناوه وه : زهرده شت کاوانی

چاپی یه که م ۱۴۴۳ ک - ۲۰۲۱ ز

۷۸۰ لاپه ره

۲۴ * ۱۷ سم

بابه ت : ئایینی

له به ریوه به رایه تی گشتی کتبخانه گشتیه کان - هه ری می کوردستان

ژماره سپاردنی (۷) ی سالی ۲۰۱۲ پتدراوه

ته فسیری سووره ته کانی

الدُّخَانِ وَ الْجَانَةِ
الْأَحْقَافِ وَ مُحَمَّدٍ

نووسینی: عه لی بایپر

پیشہ کی تہ تفسیرہ به گشتی

إِنَّ الْحَمْدَ لِلَّهِ نَحْمَدُهُ وَنُسْتَعِينُهُ، وَنَسْتَغْفِرُهُ، وَنَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا، وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا، مَنْ يَهْدِهِ اللَّهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ، وَمَنْ يَضِلَّ فَلَا هَادِيَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ. وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ﴾ (۱۰۲) آل عمران.

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً. وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا﴾ (۱) النساء.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا﴾ (۷۰) **بَصِيعَ لَكُمْ أَعْمَلَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ دُونَكُمْ** وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا﴾ (۷۱) الأحزاب.

أما بعد: فإنَّ أَصْدَقَ الْحَدِيثِ كَلَامُ اللَّهِ، وَخَيْرَ الْهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍ ﷺ وَشَرُّ الْأُمُورِ مُحَدَّثَاتُهَا، وَكُلُّ مُحَدَّثَةٍ بِدْعَةٌ، وَكُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ، وَكُلُّ ضَلَالَةٍ فِي النَّارِ^(۱).

خوینہرہ به پڑو خو شہ و یستہ کان!

هیچ گومانی تیدانیہ - بو مروقی پروادار - کہ تہو تہمہ نہی لہ خزمہت دوایین کتیبی خوا (قورن) دا به سہ رده بری، جا به ہر شہوہ کہ لہ شہوہ کانی لہ خزمہ تہ ابووندا بی؛ خویند نہوہ، تیفکرین و پامان، فیرکردن، کارپیکردن ... ہتہ، به باشتیرین جیکرتن جیکا دہ گری و، خواہ نہ کہی لہ دنیاو دوا پوژدا لپی به ہرہ مہ نہدہ.

(۱) تہوہ پی دہ گوتری: (خطبہ الحاجہ) کہ پیغہ مبہر ﷺ ہاواہ لانی به پڑی فیردہ کرد، پیش ہر قسہ یہ کی گرنگ، بیلین، وہ ک وتاری جومعہ و داخوازیکردن (خطبہ) و... ہتدو، تہم وتارہ، ہرہ کام لہ: الترمذی: (۱۱۰۵)، النسائی: (۱۱۰۴)، ابن ماجہ: (۱۸۹۲) أحمد: (۲۷۲۰)، الطبرانی: (۲۴۱۴) ہیناویانہو (مسلم) یش به شیکی ہیناوه.

منیش - که وه ک باسکردنی چاکه‌ی خوا (التحدّث بنعمة الله) ده‌یخه‌مه‌پروو- له‌وه‌تی فامم کردۆته‌وه، خوای به‌به‌زه‌یی و به‌خشه‌ر چاکه‌ی له‌گه‌ڵ کردووم و، به‌فه‌رمایشی به‌رزو بێ وێنه‌ی خۆیه‌وه سه‌رگه‌رمی کردوومو، به‌ر له‌ ته‌مه‌نی بیست سالی یه‌وه هیدایه‌تی داوم، که قورئانی به‌پێزو پێز له‌به‌ر بکه‌م و، سه‌رقالی خۆپندنه‌وه‌ی ته‌فسیره‌کانی قورئان و تێوه‌پامانی نایه‌ته‌ پر به‌ره‌که‌ته‌کانی و، لیۆردبوونه‌وه‌یان بم.

هه‌ر بۆیه‌ش تیکرای کتیب و نامیلکه‌و وتارو ده‌رسه‌کانم، که‌م و زۆر له‌به‌ر پۆشنایی قورئان دابوون، که دیاره‌ هه‌ر ته‌مه‌ش شتیکی سروشتیه‌، ئاخ‌ر ئایا ئیسلام بێجگه‌ له‌ قورئان پاشان سوننه‌تی پیغه‌مبه‌ر ﷺ، که نه‌ویش هه‌ر پروونکردنه‌وه‌ی قورئان و چۆنیه‌تی جێبه‌جێکردن و کارپێکردنیه‌تی، شتیکی دیکه‌یه‌؟! بێگومان نه‌خێر.

نجا له‌مێژ سالی‌ش بوو، که براو خوشکانتیکی دڵسوژی نزیک و ناشنام، داویان لێده‌کردم که ده‌ست بکه‌م به‌ دانانی ته‌فسیرو لێکدانه‌وه‌یه‌کی قورئان، هه‌تا له‌ په‌مه‌زانی سالی (١٤٢٨)دا هاته‌ دڵمه‌وه، که ناوی خوای لیبه‌یتم و ده‌ست به‌و کاره‌ گه‌وره‌و گرنگه‌ بکه‌م، به‌لکو ورده‌ ورده‌ به‌پیتی بواریو ده‌رفه‌ت، هه‌رساله‌ هه‌ندێکی لێ نه‌نجام بده‌م، له‌گه‌ڵ سه‌رقالیی زۆرو جوړاو جوړیشدا، هه‌تا ده‌رفه‌تیکی وام بو ده‌ره‌خسێ که بتوانم خێرای تیدا بکه‌م و خۆمی بو یه‌کلایی (متفرغ) بکه‌مه‌وه‌و، خوا پشتیوان بێ ته‌واوی بکه‌م، نه‌گه‌ر ته‌مه‌ن به‌به‌ریه‌وه‌ ما‌بێ.

سه‌رچاوه‌ی دانانی ئەم ته‌فسیرو لێکدانه‌وه‌یه‌شم، وێرای سه‌رنجدانی زۆربه‌ی ئەو ته‌فسیرانه‌ی که باون و، ده‌ستم پێیان گه‌یشته‌وه، بریتیه‌ له‌ وردبوونه‌وه‌و تێوه‌پامانی خۆم له‌ خودی قورئان، چونکه‌ بێگومان قورئان: هه‌ندێکی هه‌ندێکی پروون ده‌کاته‌وه‌: (القرآن يُقَسِّرُ بَعْضُهُ بَعْضًا)، پاشان سوننه‌تی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ چونکه‌ پیغه‌مبه‌ری خواش پروونکه‌ره‌وه‌ (مُبَیِّن)ی قورئانه‌، وه‌ک خوا ﷻ فه‌رموویه‌تی:

شایانی باسه نهو مهوسووعیه له چاپی دووهمی دا، کراوه به دوازدده (۱۲) کتییی سه ره بخو، به مهیهستی ئاسانتتر سوود لی بینرانی .

شارەزا نىم، يان خوئىنەر پىۋىستى پىي نى، لە كاتىكدا دەيەوۆ لە قورئان تىبگات و، بزانى خوا (تبارك وتعالى) راستەوخۆ چى پى فەرموۋە؟!

ئىنجا ھەر لىرەشەۋە بە پىۋىستى دەزانم پىر بە دىل سوپاسى ئەو برا گەنجە پۈۈچ سووك و گورچ و گۆل و دىسۆزە بىكەم (ھەزى نەكرد ناۋى بھىنم)، كە ھەلسا بە نووسىنەۋە ھىتانە سەر كاغەزو، پاشان تاپىكردن و دۋاى پىداچوونەۋە ھەلەگىرى، سەرچەم ئەم زنجىرە دەرسە، كە لە ئەسلىدا لە شىۋەى وتار (محاضرة) دا پىشكەش كراون، ھەروەھا ھەلسا بە (تخرىج) ى سەرچەم دەقەكانى سوننەت، لە سەرچاۋە متمانە پىكراۋەكانەۋە، زەحمەت و ماندووبوونىكى زۆرى بە سەرچەم بەرگەكانى ئەم تەفسىرەۋە كىشاۋە، خوا بە باشتىن شىۋە پاداشتى بداتەۋە، ھەر صالح و ساغ و سەلامەت و سەر بەرزىي^(۱)، لە خواى بەرزو بىھاۋاتاش داۋاكارم ئەو جۆرە گەنج و لاۋانە لە كورن و كچان، لەنىو گەلەكەماندا، زۆر بىكات .

شاياى باسېشە كە ئىمە لەم تەفسىرەماندا، باسى بەش (جەزە) ەكانى قورئان و دابەشكردنەكانى دىكەى ۋەك: - (حزب) - ناكەين، چونكە ھەر سوۋرەتتەك بۆخۆ شىتىكى سەر بەخۆيەۋ، سەرچەم ئايەتەكانى ۋەك ئالْقەكانى زنجىرىك پىكەۋە پەيۋەستى و، ئاشكراشە كە دابەشكرانى سەرچەم قورئان بۆ سى (۳۰) بەش (جەزە) و شەست (۶۰) (حزب)، شىتىكە لەلايەن زاناينەۋە كراۋە، بۆ ئاسانكارىي خوئىندى قورئان، ديارە ئىمە لە دابەشكردنى بەرگەكانى ئەم تەفسىرەشدا، ديسان حىساب بۆ بەشەكان (أجزاء) ى ناكەين و، بە گوئىرەى سوۋرەتەكان، بەرگەكانى ديارىي دەكەين.

(۱) ئەو برا دىسۆزە ئىستاش پاش تەۋاۋكردنى زۆربەى قورئان، لىبراۋانە بەردەۋامە و غەزىمىشى جەزم كردە، كە ئەگەر تەمەنمان بەردەۋام بى، ھەتا كۆتايى ئەم تەفسىرە سەرگەرمى كارەكەى بى .

دوا قەشەشم ئەوەیە کە:

ئەم تەفسیرە - وەك پێشتر گوتمان - لە ئەسڵدا بەشیوەی دەرس و وتار
پێشکەش کراوە، بەلام دواتر خۆم دووجار بە وردیی پێیدا چوومەووە، بەپێی
پێویست دەستکارییم کردووە، دیارە هەموو دەرسیکیش بەناوی خواو ستایشی
خوا ﷻ دەستی پێکردووە، بەلام تێمە لە سەرەتای دەرسەکانەووە، ئەوانەمان
لابردووە، بۆ زۆر دووبارە نەبوونەووە، ئەو (خطبة الحاجة)یە لە سەرەتای ئەم
پێشەکییەووە هاتووە، لەجیاتی سەرەتای سەرچەم دەرسەکانە.

سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ،

وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ .

دووشەممە ۲۵ رەجەب ۱۴۳۲

۲۰۱۱/۶/۲۷

هەولێر

بەرچاۋ پوۋىيەكى گىرگ

لەبارەى ئەم تەفسىرەۋە

خوتنەرى بەرىز !

ھەرچەندە لە (پېشەكى گىشتى) ئەم تەفسىرەدا باسماۋى كىردۈە كە بۆ
 نوۋسىنى ئەم تەفسىرە، لە ھەموو ئەو تەفسىرە باۋانەى دەستىم پىيان
 گەبىشتە، بەھرەمەندبوۋم، ھەرۋەھا لە كۆتايى ھەر بەرگىكى ئەم تەفسىرەدا،
 سەرچەم ئەو تەفسىرانەى كەم و زۆر لىيان سوۋدەمەند بوۋم، ناۋەكانىانمان بە
 رىز نوۋسىون، بەلام لىرەش ۋەك جەختكردنەۋەى زىاترو بەرچاۋپوۋىيى باشتر
 بۆ ئىۋەى بەرىز دەلىم :

مادام ناۋى تەفسىرەكانمان نوۋسىۋە، نە پىۋىست دەكات و نەدەشگونجى، بۆ
 ھەر تىگەبىشتن و بىرۋەكەيەك، كە زۆرەى تەفسىرەكان لەبارەى ئايەتتىكەۋە، يان
 رستەو بىرگەيەكى ئايەتتىكەۋە، دەپھىنەن، ئىمە ھەموو جارى ناۋى ئەو تەفسىرانە
 بىنەن، بەلام بىگومان ھەر كات بىرۋەكەو تىگەبىشتىكى تايەتقى بەككە لە تەفسىرەكان
 ھەبى و بگەۋىتە بەرچاۋم، نىجا چ پەسندى بگەم، چ پەفرى بگەم، ھەر كات بە
 پىۋىستى بزانم، بە تايەت تاماۋەى پىدەكەم، تەگەرنا بە تاماۋەى گىشتى و بە
 نوۋسىنى ناۋى تەفسىرەكان لە كۆتايى ھەر بەرگىكە دا، نىكتىفا دەكەم و، زۆرىش
 لە ئەمانەت زانستى (الأمانة العلمية) دەخەفتىم و مەبەستەم پەچاۋى بگەم،
 چۈنكە ئەمىنى و ئەمانەت پارىزى، پەۋشىتىكى گەۋرە بەرزى مەسۇلمانەتتە .

شايان باسشە جارى ۋا ھەيە بىرۋەكەو تىگەبىشتىكى تايەتقى خۆم، دەربارەى
 كۆمەلە ئايەتتىك يان ئايەتتىك يان رستەو بىرگەيەكى ئايەتتىك، بۆ دروست دەپ،
 ۋەك تىگەبىشتن و بۆچوۋنى خۆم دەپنوۋسم، كەچى پەنگە لە تەفسىرەكانى

دیکهش - یه کیکیان یان زیاتر - دا هه بی، نه ویش به هوئی نه وه وهیه که من
 نه و ته فسیره م نه که وتۆته بهر دیده، یان دیتوومه و له یادم نه ماوه.

پیشه کی لهم بهرگه

الحمد لله وحده، وصلوات الله وسلامه وبركاته على من لا نبي بعده، محمد وآله
السالكين سبيله والملتزمين دربه.

خوێنه ره بهرێز و خو شه ویسته کان!

نهم بهرگه بهرگی بیست و شه شههه (۲۶)ه له تهفسیری قورتانی بهرزوبه پێز
و ههر چوار سوورته کانی:

(الدخان ، الجاثية ، الأحقاف ، محمد)ی تیدان.

نم بهرگه ش به ههمان شتواز و نه خشی بهرگه کانی پیشووی ئاماده کراوه،
وێرایی پوونکردنهوهی چه مک و واتای ئایه ته به پێزه کانی ههر کام لهو چوار
سوورته به جهوت قوئاغ، ژماردهیه ک کورته باسیش له کاتی تهفسیرکردنی ههر
کامیان دا خراونه پوو، بهم شیوه یه خوارێ:

یه کم سوورتهی (الدخان):

۱- کورته باسیک له باره ی شهوی تیدادابه زێزانی قورئانهوه.

۲- کورته باسیک له باره ی (البطشة الكبرى) وه.

۳- ههلبێاردنی به نوو ئیسرائیل و پیدانی ههژده نیشانه و نیعمهت.

۴- کورته باسیک له باره ی گهلی توبیهعهوه.

۵- وتو وێژێکی ئیوان سوکرات و نه رستۆدیۆس.

۶- سه رنجدانده یه کی سێ به لگه که ی هه بیوونی سزا و پاداشت.

دووهم: سوورەتی (الجاثیة):

- ۱- کورتەباسیڤ: وریابوون لەبارەدی ھۆی ھاتنەخوارەوێ تایەتەکانەو.
- ۲- چەند دەقیکی سوننەت لەبارەدی قسە نەگوتن بە پۆژگار و شۆیننەکەوتنی ھەوا و ئارەزووئەو.
- ۳- دوو فەرموودەیی پێغەمبەری خوا لەبارەدی گەورەیی و مەزنیی خوا و تەنیا پەرستنیەو.

سێھەم: سوورەتی (الأحقاف):

- ۱- کورتەباسیڤ لەبارەدی: ھیکمەتی زۆر باسکرانی ئامانجی دروستکردنی گەردوونەو.
- ۲- ھەلۆدستەییەکی پتووست لەبەردەم مەشت و مەزنیی ئێوان مەروانی کۆری ھەکەم و (عبدالرحمن)ی کۆری (أبو بکر الصديق) دا لەسەر ھۆکمی میراتی و بنەمالەیی.
- ۳- کورتەباسیڤ لەبارەدی بەھرە وەرگرتن لە ناز و نەعمەتەکانی دنیاو.
- ۴- ھەلۆدستەییەکی کورت لەسەر بێ نیمانیی و کوژانەوێ چرای عەقڵ.
- ۵- سەرنجێک لەسەر گشتگیری و فراوانیی مەبەستەکانی فورتان .
- ۶- قسەیک دەربارەدی (أولوا العزم).

چوارەم: سوورەتی (محمد):

- ۱- ھەلۆدستەییەکی پتووست لەبارەدی ھەلۆدشاننەوێ نەسخکرانەوێ ئەو تایەتەو (محمد- ۴-).
- ۲- کورتەباسیڤ: بەدیگرتن لە جەنگدا و چۆنیەتی مامەلە کردن لەگەڵاندا.
- ۳- کورتەباسیڤ: بەکۆیلەکردنی مەزنیی لەم پۆژگارەدا تاوانە و دژی شەریعەتە.
- ۴- چەند وردەکارییەکی پەوانبێژی لەئایەتی (۱۵ - محمد)دا.

۵- كورته باسك دەر باره‌ی: پتویستبونی پەیدا کردنی زانیاری لەبارە‌ی پەرستراوتی خواوە.

۶- كورته باسك دەر باره‌ی چەسپاندنی حوكمی ئەو ئایەتە بەسەر بەزیدی كۆری موعاویە.

۷- كورته سەرنجك لەسەر هەڵۆه‌شاندنەوێ کردەوێ باش.

۸- پێنج ورده سەرنج.

لەكۆتایی پێشەکی ئەم بەرگی بیست و شەشەشدا دەئیم:

هیوادارم هەموو لایەك لەکاتی خۆیندەوێ ئەم بەرگە و بەرگەکانی دیکە‌ی ئەم تەفسیرەدا، هەولبەدەن بە تەواویی عەقل و دلی خۆیان فراوان بکەن و، پاکیشیان بکەنەوێ لەهەرچی بیروباوە قەناعەتی پیشۆخەتە و، خۆیان وای بکەن نامادەیی وەرگرتن و تەبەیی کردنی هەر بیروباوە بۆچونێکی تازە‌ی هەڵقۆڵۆ لە قوڕئان و سوننەتیان هەبێ و، پێ ئەدەن هیچ بیروبوچونێکی پیشووی خوو پێوەگیراو پێوە پاهاتوو و بار پێوەگرتوو، عەقل و دلیان ببەستێ و، پێی بیرکردنەوێ نازادانەو نازایانەیان لێ بگرێ و، ئەو راستیەش بپێننەوێ بیران کە ئایین و بەرنامە‌ی خوا لەووحیی خوادا بەرجەستە‌یەو، بەس وەحیی خوا بۆ تێمە پابەندکەر (ملزم) دو‌غییری وەحیی، تەنیا بە تێگەشتن لەبارە‌ی ئیسلامەوێ، ئەزمۆنکردن و مومارەسەکردنی لەسەر ئەرزێ واقع دادەنرێ.

سبحانك اللهم وبحمدك، أشهد أن لا إله إلا أنت أستغفرك وأتوب إليك

تہ فیسیری سوورہ تی

الدُّخَانِ

بەرپـزان!

نەمـرۆ که (۲۲) ی (جمادی الأول) ی، سالی (۱۴۴۱) ی کۆچییه، بەرانبەر (۱۷/ ۱/ ۲۰۲۰) ی زاینیی، لە شاری دیرینی هەولێر، خوا پشتیوان بـی دەست دەکەین بە تەفسیری سوورەتی (الذخان)، سەرەتا وەک عادەتی خۆمان لەم تەفسیرەدا، پێناسە و نێوەڕۆکی ئەم سوورەتە موبارەکە دەخەینە ڕوو، تاکو بەر لەوێ بچینە نێو درزێو قوولایی ڕوونکردنەوێ چەمک و مەبەستی نایەتە موبارەکە کانی ئەم سوورەتە، دیمەن و هێلە گشتییەکان و، چوارچێوەی ئەم سوورەتە موبارەکەمان لەبەر چاوی:

نێوەڕۆکی سوورەتی (الذخان) و بابەتەکانی

یەکەم: ناوی ئەم سوورەتە:

ئەم سوورەتە ناوی (سورة الذخان) دە، پێنجەمین سوورەتە لە خاوەن حامیمەکان (ذوات حمیم)، ئەوانە ی که بە (حمیم) دەست پێ دەکەن، که یەکەم سوورەتیان (غافر) بوو، دووهمیان (فصلت) بوو، سێهەمیان (الشوری)، چوارەمیان (الزخرف)، پێنجەمیان ئەم سوورەتە، شەشەمیان (الجمعة)، حەوتەمیان (الاحقاف)، ئەم سوورەتە تەنیا ئەم ناوی بۆ بەکارهاتووە: (سورة الذخان)، چ لە موصحفەکاندا که لە دیر زەمانەو بە دەستی مسوڵمانانەو بوون، چ لە سەرچاوەکانی سوننەتدا، هۆکارەکەشی هەر ئەوەیە که وشە ی: (الذخان)، لە نایەتی ژمارە (۱۰) ی ئەم سوورەتەدا هاتووە: ﴿فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُخَانٍ مُّبِينٍ﴾، واتە: چاوەڕێی ئەو ڕۆژە بە، که ئاسمان دوو کەلتیکی ئاشکرا دێت، هەرچەندە وشە ی: (الذخان)، لە سوورەتی (فصلت) بشدا هاتووە، که پێش ئەم سوورەتە دابەزیووە و، خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ثُمَّ اسْفُوفُ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ﴾، فصلت، واتە: خوا ﷻ ویستی ئاسمان دروست بکات، لەو کاتەدا، دوو کەلت بوو، بە ئەم (الذخان) لێرەدا، وەک

نېشانە بەكى خوا ﷺ ھاتو، وەك دوايى باسى دەكەين، خوا ﷺ بە پىغەمبەر
دە فەرموي: چاۋەر تېە تاكو ئاسمان نەو دوو كەلە دېنى، زانا يانىش لەو بارەو
قسەو باسيان زۆر كىردە، كە مەبەست پېنى چىيە؟!.

دوۋەم: شۈينى دابەزىنى:

نەم سوۋرەتە مەككەيە، واتە: ھەموۋى لە مەككە دابەزىو، لەو كاتەدا كە
پىغەمبەر ﷺ لە مەككە بوو، ئىجا جارى وا ھەيە سوۋرەتەكان، ياخود ھەندىك
لە ئايەتەكانىان لە دەرەۋى سىۋورى جوگرافىاي مەككەش دابەزىون، بەلام ھەر
لەو قۇناغەدا بوو كە پىغەمبەر ﷺ جارى لە مەككە بوو، پېش كۆچكىردنى بۆ
مەدىنە، بۇيە ھەر پېئان دەگوتى: مەككەيى.

ھەندىك لە زانا يان گووتويانە: بۆ وېنە: (الزمخشري، والقرطبي) نەو ئايەتە كە
دە فەرموي: ﴿إِنَّا كَاشِفُو الْعَذَابِ قَلِيلًا إِنَّكُمْ عَائِدُونَ﴾ ۱۵: ۱۰ الدخان، واتە: ئىمە كەمىك
لەبەرى ئازارېن، بەلام ئىۋە دوايى دەگەرنەو.

نەمە مەدىنەيە، بەلام ھىچ بەلگەيەكىان نەھىئاۋەتەو، لە راستىدا نەم
سوۋرەتە موبارەكە وا پىدەچى بە پىنى نىۋەرۈكەكەي و بە پىنى بابەتەكانى، كە لە
دەۋرى سالانى (۸ و ۹) پىغەمبەر ئايەتەيە، دابەزىي، واتە: چوار، پىنچ سال پېش
نەۋى پىغەمبەرى خوا ﷺ لە مەككە، وىراي ھاۋەلەكانى كۆچ بىكات بۆ شارى
(يَثْرَب) كە دواي كۆچكىردن، ناۋى لىنزا (مَدِينَة)، يان (مَدِينَة الرُّسُول) واتە: شار، يان
شارى پىغەمبەر ﷺ.

سىيەم: رېزبەندىي لە موصەف و ھاتنە خواردا:

نەم سوۋرەتە لە رېزبەندىي دابەزىندا ژمارە: (۶۳) يەو، پېش سوۋرەتى
(الجالية) و، دواي (الزخرف) دابەزىو، واتە: شۈينەكەي ئىستا لە (مصحف) دا،

چۆنە، لە ریزبەندیی دابەزینییدا هەمان شوێنی هەبوو و، کەوتۆتە نێوان سوورەتی (الزَّحَرْف) و (الجاثیة)وە، لە ریزبەندیی (مصحف)دا، ژمارە (٤٤)ه، واتە: کە لە سوورەتی (الفاتحة)، لە لای راستەوه دەست پێدەکات، (٤٤)مین سوورەتە.

چوارەم: ژمارە ی ئایەتەکانی:

بۆ ژمارە ی ئایەتەکانی ئەم سوورەتە، زیاتر (٥٩) تەبەننیی کراوە، بەلام پێشتر راجیایی هەبوو: زانایانی مەدینەو، مەککەو، شام، پێیان وابوو (٥٦)ه، لە لایەن زانایانی (بصرة)وە، (٥٧) دانراوە، بەلام لە لای زانایانی (کوفة)، کە زیاتر لە (مصحف)کاندا، ئەو تەبەننیی کراوە، (٥٩) ئایەتە، پێشتریش گوتوو مانە: جیاوازیی لە ژمارە ی ئایەتەکاندا، دەگەرێتەوه بۆ کورتیی و درێژی پستەکان، کە هەندێ لە زانایان ئایەتکیان کردووە بە دوو رستەو، بۆتە دوو ئایەت، بەلام هەندیکیان بە یەک رستەیان هێناوە ئەو ئایەتە، بۆیە بە یەک ئایەت سەرژمێر کراوە، واتە: جیاوازیی ژمارە ی ئایەتەکان، ناگەرێتەوه بۆ ئەو زانایە ک گوتیبیتی: ئەو ئایەتە قورئانەو، ئەو دیکە گوتیبیتی: نەخێر، ئەم ئایەتە قورئان نیە، چونکە زانایان لەو بارەوه، نەک لەسەر ئایەتیک، بەلکو لەسەر رستەیه ک و، بگرە لەسەر وشەیه ک و، بگرە لەسەر پیتیکیش را جیاییان نیە، کە جاری دیکەش گوتوو مانە: قورئان (١١٤) سوورەتەو، (٦٢٣٦) ئایەتە، بەو سەرژمێرییه ی کە زۆربەیان لەسەری پیکهاتوون، هەروەها زاناو پشپۆران گوتوو یانە: (٧٧٤٣٩) وشەیهو، (٣٢١١٨٠) پیتە.

پنجەم: نێوه رۆکی:

نێوه رۆکی ئەم سوورەتە موبارەکە، هەمان نێوه رۆکی قورئانی مەککەیهو ئەو تەوهرە سەرەکیانە ی قورئانی مەککەیی تێیاندا دەسوورێ، ئەمیش گرتوونیە خوێ:

۱- باسی خوا ﷻ، یانی: بە دیهێنەرایەتیی و خواوەندارێتیی و پەروەردگاریەتیی و، ناوو سیفەتەکانی خوا، تەنیا پەرستراوێتیی خوا.

۲- باسی پیغەمبەرایەتیی و وەحیی، ژبانی پیغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) و ڕەوشت و تاکاری پیغەمبەران و، هەلۆیستی پیغەمبەران و، ئەو وەحیی و پەیامەکی که خوا بۆی ناردوون، پاشان باسی پەیامەکانی خوا، کتیبەکانی خوا ﷻ، که بۆ پیغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) ناردوون.

۳- تەوهری سێیەمیش باسی ڕۆژی دوا، چ وەک تاخیر زەمان، چ وەک قیامەت و زیندوو بوونەوێ و هەلسانەو، چ وەک ڕۆژی دوا، بە گشتیی، چ وەک بە هەشت و دۆزەخ و سزاو پاداشتیکی که خوا بۆ مەرفەکان دایناو، بە پیتی تیمان و کردەوێ چاک، یاخود کوفرو کردەوێ خراپیان.

ئەم سوورەتە موبارەکەش بە پیتی ریزبەندیی نایەتەکانی دەتوانین بۆین: ئەم یازدە (۱۱) بابەتە دەگرتە خۆی:

۱- باسی دابەزێترانی قورئان لە شەوێکی بە پێزو فەردا، ئەمە لە نایەتەکانی: (۱ - ۵) دا خراوەتە ڕوو.

۲- باسی خوا ﷻ، که دابەزێترە قورئانەو، وەسفکردنی خوا بە نۆ لە سیفەتە ناوازەکانی تەویش لە سێ نایەتەکانی: (۶ - ۸) دا، ئەم بابەتە خراوەتە ڕوو.

۳- باسی بێیروایەکان و هەردەشە لیکردنیان، لە هەشت نایەتەکانی: (۹ - ۱۶) دا ئەم بابەتە خراوەتە ڕوو.

۴- باسی ناردنی مووسا ﷺ بۆ لای فیرعەون و دەستەو دایەرەو گەلەکی و سەردەنجام دوا یایی بوون و، بوغرا بوونیان لە بەرانبەر مووسا و پەيامی خوا، که پێیدا یێردراو بوو، سزادرا نیان لە لایەن خواوە ﷻ، بە نغزوکران و خنکێترانیان لە دەریای سووردا، ئەمیش لە هەڤدە نایەتەکانی: (۱۷ - ۳۳) دا خراوەتە ڕوو.

۵- باسی نکوولیکردنی کافرهکان له زیندوو کرانهوه، که له سێ ئایهتهکانی: (۳۶ - ۳۷) دا خراوهته پوو.

۶- ئاماژهیهکی کورت به گهلی (تُبْع)، له یهک تاکه ئایهتدا، ئایهتی ژماره: (۳۷).

۷- باسی نهوه که گهردوون بێ حیکمهت و به گهمه و گالته دروست نهکراوه، نه‌میش له دوو ئایهتهکانی: (۳۸ - ۳۹) دا، خراوهته پوو.

۸- باسی پوژی لیک هه‌لاواردن و لیک جیاکردنه‌وه‌ی پاک و پیسان و لیک جیاکردنه‌وه‌ی بڕوادارو بێبروایان، نه‌مه‌ش له سێ ئایهتهکانی: (۴۰ - ۴۲)، خراوهته پوو.

۹- باسی دره‌ختی زه‌ققووم و سزاه‌ نازاری بێبروایان له دۆزه‌خدا، که له هه‌وت ئایهتهکانی: (۴۳ - ۴۹) خراوهته پوو.

۱۰- باسی پارێزکاران و پاداشتیان له به‌هه‌شتدا، که له هه‌شت ئایهتهکانی: (۵۰ - ۵۷)، خراوهته پوو.

۱۱- باسی ئاسانکردنی قورئان بۆ په‌ند وه‌رگرتن و، فه‌رمانکردنی خوا به‌ پیغه‌مبه‌ر ﷺ به‌ چاوه‌پوانیی کردن، واته: چاوه‌پوانکردنی نه‌وه‌ی نه‌و خه‌لکه‌ی له‌گه‌ڵیاندا پوو به‌پووبه‌وته‌وه‌، که نه‌یارینی و ناهه‌زینی، چیه‌یان لێ دی؟ کیه‌یان بڕوا دێتی؟ کیه‌یان بڕوا ناهیتنی؟ خوای دادگه‌ریش، هه‌م له‌ دنیا‌دا چیه‌یان به‌سه‌ردیتنی و، هه‌م له‌ پوژی دوایدا چیه‌یان لێ ده‌کات؟ که له‌ دوو ئایهتهکانی: (۵۸ - ۵۹) دا، خراوهته پوو.

شه‌شه‌م: تاییه‌تمه‌ندیه‌کانی ئه‌م سورته‌:

له‌ خسته‌پووی نێوه‌پۆک و پێناسه‌ی ئه‌م سوورته‌ موباره‌که‌دا، تاییه‌تمه‌ندیه‌کانی که وه‌ک زۆر جار گوته‌ومانه‌: ده‌گونجی زۆر تاییه‌تمه‌ندی له‌ سوورته‌کاندا به‌خێنه‌ به‌رچاو، به‌لام ئیمه‌ زیاتر ئاماژه‌ ده‌که‌ین، به‌وانه‌ی زیاتر زه‌قن و به‌رچاون که چوارن:

باسى تەوہ کراوہ، کہ پارٲىزکاران لہ بہہشتدا مردن ناچٲزٲن، جکہ لہ مردنى يہکہم کہ لہ دنيادا چٲزٲوويانہ.

حوتہم: دابہشکردنى ئايہتہکان بٲ چہند دہرسيک:

دابہشکردنى ئايہتہکانى نهم سوورہتہ موبارہ کہ، بٲ چوار دہرس:

دہرسى يہکہم: ئايہتہکانى: (۱ - ۱۶)، شازدہ (۱۶) ئايہت دہگرٲتہ خوٲى، کہ ہمہ باسى دابہزٲنرانى قورٲان، لہ شہوى پٲ پٲت و پٲزدا، کہ شہوى (القدر)۵، واتہ: سہرہتاو دہستٲٲكى دابہزٲنہرانى قورٲان و، ہمہ باسى کٲمہلٲى لہ سيفہتہکانى خوا **ﷻ** کہ دابہزٲنہرى قورٲانہ، ہمہ باسى بٲيروايہکان و ہلٲوٲستى نہرٲٲٲٲيان و، سزاو جہزہبہى خوا بٲويان، بہ تابٲت ہاتنى پەيدا بٲوونى دووکہلٲک، باخود حالہتٲک کہ وەک دوو کہل دٲتہ بہرچاويان، دہپارٲنہوہ لہ خوا **ﷻ** لٲٲان لابہرى، کہ چى خوا **ﷻ** کہ لٲشيان لادہبات، دووبارہ دہگہرٲنہوہ بٲ سہر بہزمنى پٲشووويان.

دہرسى دووہم: ئايہتہکانى: (۱۷ - ۳۳)، (۱۷) ئايہت دہگرٲتہ خوٲى، ہمہمووى باسى مووسايہ **ﷻ** و، بہرہنگار بٲوونہوہى فيرعہون و دارو دہستہکەى لہ دٲى مووسا **ﷻ** و پەيامہکەى، کہ نہوانيش سہرہنجام خوا **ﷻ** لہ دہرياي سووردا نغروٲيان دہکات و قرہپريان دہکات.

دہرسى سٲٲٲہم: ئايہتہکانى: (۳۳ - ۴۲)، يانى: نو (۹) ئايہت، کہ چہند بابہتٲكى جوٲرو جوٲرن، ہمہ باسى نکوولٲى بٲيروايان لہ زيندووکراوہوہ، ہمہ باسى گہلى (تٲبع)، ہمہ باسى تہوہ کہ خوا تہو گہردوونہى بٲى حیکمہت و بہ ہوہوتہ دروست نہکردوہ، ہمہ باسى رٲٲى لٲک ہلٲاواردنى پاک و پيسان.

دہرسى چوارہم: ئايہتہکانى: (۴۳ - ۵۹)، حەفدہ (۱۷) ئايہت، تہوٲيش ہمہ باسى سہرہنجامى شوومى بٲيروايان، ہمہ سہرہنجامى پٲ خٲرو خوٲشى و سہرہرزانہى پارٲىزکاران.

له کۆتاییشدا خوا ﷻ باسی قورئان دەکات که قورئانی ئاسان کردوه بۆ لی
 تیکه‌یشتن و لی فێربوون، فرمانیش به پێغه‌مبەر ﷺ ده‌کات، به‌ چاوه‌ڕێکردنی
 فرمانی خواو چاوه‌ڕێکردنی نه‌وه‌ی خوا ﷻ چی به‌سه‌ر ئه‌و خه‌ڵکه‌ دینن که
 به‌و هه‌موو، که‌لله‌په‌قییه، له‌گه‌ڵ په‌یامه‌که‌ی خوادا ڕووبه‌ڕووبوونه‌وه!!

❖ دهرسی یه‌که‌م ❖

پېئاسەي نەم دەرسە

نەم دەرسەمان وەك پېشتەر گوتوومانە: لە شازدە (۱۶) ئايەتى سەرەتاي سوورەتى (الدخان)، ئايەتەکانی: (۱ - ۱۶)، پێک دێ، لەو شازدە (۱۶) ئايەتەدا، باسی پێنج بابەتی سەرەکیی کراوە:

۱- دابەزێنانی قورئان لە شەویکی بەپێژدا.

۲- وەسفکردنی خوا بە نۆ لە سێفەتە بەرزو بێ وێنەکانی.

۳- ھەپەشەکردن لە کافرەکان، بە ھاتنی دوو کەلێکی ناشر، کە لە خوا دەپارێنەو، خوا ﷻ لێیان دوور بڤاھەو، دەر بازیان بکات لێی.

۴- گوتوویانە: نەگەر خوا قوتاریان بکات، بپوا دێن، کەچی دوايش راستیان نەکردو، گەر او نەو سەر ھالەتی پېشتیان.

۵- ھەپەشە لێکرانیان بە سزادانی مەزن و، بپەرزاو تۆلە لێکردنەویان.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ۱ وَالْحَكِيمِ ۲ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ مُبَرَكَةٍ ۳ إِنَّا كُنَّا مُنْذِرِينَ ۴ فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ ۵ أَمْرًا مِنْ عِنْدِنَا إِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ ۶ رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ ۷ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ۸ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۹ إِنْ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ ۱۰ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ رَبُّكُمْ وَرَبُّ آبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ ۱۱ بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ ۱۲ يَلْعَبُونَ ۱۳ فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُخَانٍ مُبِينٍ ۱۴ يَغْشَى النَّاسَ هَذَا عَذَابٌ

أَلَيْسَ ۱۱ رَبَّنَا أَكْثِفَ عَنَّا الْعَذَابَ إِنَّا مُؤْمِنُونَ ۱۲ أَفَلَمْ يَذْكُرْنِي وَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولٌ مُبِينٌ ۱۳ ثُمَّ تَوَلَّوْا عَنْهُ وَقَالُوا مُعَلَّوْا نَحْنُ ۱۴ إِنَّا كَاشِفُو الْعَذَابِ قَلِيلًا ۱۵ إِنَّكُمْ عَائِدُونَ ۱۶ يَوْمَ نَبْطِشُ الْفَظْصَةَ الْكُبْرَىٰ إِنَّا مُنْتَقِمُونَ ۱۷

مانای دهقاول دهقی نایه تەکان

(بە ناوی خۆی بەبەزەیی بەخشنەد، حامیم ۱ سۆننەد بە کتیبە پۆشن و پروونکەرەو دەکە ۲) ئیمە لە شەوئیکی بە پێژدا دامانبەزاندو، مسۆگەر ئیمە وریاکەرەو دەو ترستێەر (ی خەلک) یەن ۳ لەو (شەو) دا، هەموو کاریکی پر حیکمەت (وکارزانانە) پروون دەکرێتەو ۴ (ئەو) فەرمانیکە لە لایەن ئیمەو، بێگومان ئیمە نێرەری (بۆ پیغەمبەرەن کە پەيامان بگەیهنن بە مەرۆف و جند) ۵ (ئەو) بەزەییە کە لە پەرەردگارتەو، بە راستی ئەو بیسەری زانیایە ۶ پەرەردگاری ئاسمانەکان و زەوی و ئەوێ ئیوانیانە، نەگەر زانیارو دلتیابن (ئەو راستییە دەزانن) ۷ هیچ پەرستراویک نیە جگە لەو، دەژێنن و دەمرێن، پەرەردگاری خۆتان و باب و باپیرانی یەکەمتانە ۸ (بەلام نەک خاوەنی زانیاری دلتیاکەرین)، بەلکو لە دوو دلتیدا یاری دەکەن (خافلان) ۹ دەجا (ئەو موحەممەد!) چاوەرێی پۆژیک بە، کە ئاسمان دوو کەلێکی ئاشکرا دینن ۱۰ (ئەو دوو کەلە) خەلک دادەپۆشن، ئەمە ئازاریکی بە ئێشە ۱۱ (دەلێن:) پەرەردگاران! ئازارمان لێ لایەرە بێگومان ئیمە بروادارین ۱۲ چۆن بیریان دەکەوێتەو (وەند وەرەگرن) لە حالیکدا (پێشتر) پیغەمبەرێکی پۆشن و پروونکەرەو (هەق) یان بۆ هات (بەلام لێ بەهەرەمەند نەبوون)؟! ۱۳ کەچی دوایی پشتیان تیکردو گوتیان: فیرکراو، شیتە ۱۴ ئیمە کەمێک لایەری ئازارین (لایان)، بە دلتیایی تێو گەراو (بۆ سەر حالەتی پیشووتان)

﴿۱۸﴾ رۆژتیک زەبیری ھەرە گەورەیان لێدەدەین (و سزای سەختیان دەدەین) مسۆگەر نێمە تۆلەیان لێ دەکەینەووە ﴿۱۹﴾.

شیکردنەوی ھەندیک لە وشەکان

(مُبَرَكَةٌ): (الْبَرَكَةُ: ثُبُوتُ الْخَيْرِ الْإِلَهِيِّ فِي الشَّيْءِ، وَالْمُبَارَكُ مَا فِيهِ ذَلِكَ الْخَيْرُ)، (بَرَكَ): بریتێ لە چەسپاندنی خێرو چاکە ی خوازی لە شتێکدا، (مُبَارَك): ھەر شتێک، ئەو خێرو پیت و پێزە ی تێدا بێ.

(مُنْذِرِينَ): ترسێنەرین، وریاکەرەو دەین، (الْإِنْذَارُ: إِبْخَارٌ فِيهِ تَخْوِيفٌ، كَمَا أَنَّ التَّنْذِيرَ إِبْخَارٌ فِيهِ سُرُورٌ)، (إِنْذَار): بریتێ لە ھەواڵپێدانیک کە ترساندنی تێدایێ، پێچەوانە کەشی (تَنْبِيئٌ): بریتێ لە ھەواڵپێدانە ی کە دلخۆشی تێدایە، یان دلخۆشکردنی تێدایێ.

(فُرُقٌ): واتە: جیا دەکرێتەو، یاخود روون دەکرێتەو، یاخود بلأودە کرێتەو، (فُرُقْتُ بَيْنَ الشَّيْئَيْنِ: فَصَلْتُ بَيْنَهُمَا، سَوَاءٌ كَانَ ذَلِكَ بِفَضْلِ يَدْرِكُهُ الْبَصَرُ، أَوْ بِفَضْلِ تَذَرِكُهُ الْبَصِيرَةِ)، دەگوترێ: (فُرُقْتُ بَيْنَ الشَّيْئَيْنِ)، دوو شتە کەم لێک جیا کردنەو، واتە: لێکم وە دوورخستن، تنجا ئەو لێک وە دوورخستنەو، ئەو لێک جیا کردنەو، چ لێک دوور خستنەو، بەک بێ، چاوی بپینێ، واتە: بەرھەست بێ و، چ بە عەقڵ و دڵ بزانێ و نابەر ھەست و مەعنەو ی بێ.

(مُوقِنِينَ): (الْيَقِينُ: مَنْ صَفَةِ الْعِلْمِ فَوْقَ الْمَعْرِفَةِ وَالذَّرَازَةِ، وَهُوَ سُكُونُ الْفَهْمِ مَعَ ثَبَاتِ الْحُكْمِ)، (يَقِينٌ): لە سێفەتەکانی زانینەو لە سەر ووی ناسین و پەییاردنەو، یەقین: بریتێ لە چەسپاندنی تێگەشتن لە گەڵ چەسپاوی بپاردا، واتە: شتێک دوا بپاری لە بارەو بەدە ی، دوا زانیاریت لە بارەو بەدەو ھەبێ.

(شَكٌّ): (الشُّكُّ: اِغْتِدَالُ النَّفِيسَيْنِ عِنْدَ الْإِنْسَانِ وَتَسَاوِيَهُمَا)، (شَكٌّ): بىرىتە لەوہ
 كە دوو شتى دژو پىچەوانەى يەكدى لە لای مروّف يەكسان و ھاوسەنگ بن، بە
 كوردىيى (شَكٌّ) دەبىتە دوو دلّىي، (ظَنٌّ) يىش: دەبىتە گومان، كە زۆر كەس (شَكٌّ)
 يىش، ھەر بە گومان لىك دەدەنەوہ، بەلام (شَكٌّ) بىرىتە لە دوو دلّىي، شتىك
 كە لە نىوان بوون و نەبوونىدانى، مروّف نەتوانى بوونى بەسەر نەبوونى دا، يان
 نەبوونى بەسەر بوونى دا، زال بىكات، بەلكو لە نىوہ راستى بوەستى، ئەوہ پىي
 دەگوترى: دوو دلّىي، بەلام (ظَنٌّ). ئەوہ يە كە لايەكيان بەسەر لايەكياندا زال
 بىكات، چ بوونى بەسەر نەبوونى دا، چ نەبوونى بەسەر بوونىدا.

(بَلْبُورٌ): (لَعِبَ فُلَانٌ: إِذَا كَانَ فِعْلُهُ غَيْرَ قَاصِدٍ بِهِ مَقْصَدًا صَحِيحًا)، دەگوترى:
 فلانكەس يارىيى كىر، ئەگەر ئەو كىرەوہى دەبىكات، مەبەستىكى راست و
 دروستى لە پىشتەوہ نەبى و، جۆرىك بى لە خۇخافلاندىن.

(فَارْتَقَبَ): چاودىرپتە، (رَقَبْتُهُ، أَي: حَفِظْتُهُ)، واتە: پاراستم، (الرَّقِيبُ: الْعَافِظُ)،
 (رَقِيبٌ): بە ماناى پارىزەر دى، كەواتە: (فَارْتَقَبَ)، واتە: تۆ چاودىرپى بە، بيانپارىزەو
 ناگات لىيان بى.

(بَدُخَانٌ مُّيِّنٌ): دوو كەلىكى ئاشكرا، (الدُّخَانُ: كَالْعُثَانِ، الْمُسْتَضْعَبُ لِلْهُيْبِ)،
 (دُخَانٌ): دوو كەل كە لەگەل بلىسەدا بەرز دەبىتەوہ، دوایى لىتى جىادەبىتەوہ
 پىي دەگوترى: (دوو كەل) كە رەش دەچى، بە عەرەبىي ھەم (دُخَانٌ) و، ھەم
 (عُثَانٌ) يىشى، پى دەلّىن.

(يَمْنَى النَّاسَ): واتە: خەلك دادەپۆشى، (عَشِي: سَرٌّ، وَالْغِشَاوَةُ مَا يُقْطَى بِهِ
 الشَّيْءُ)، (غِشَاوَةٌ) ئەوہ يە شتىكى پى پىوشرى و پەردەپۆش بىرى.

(اَكْشَفَ): لايەرە، (الكُشْفُ: الإِزَالَةُ): (كُشِفَ) بىرىتە لە لایردن و دوورخستەوہ،
 ھەر وەك چۆن (كُشِفَ) بە ماناى دەرخستن دى، بە ماناى لایردنىش دى.

(أُنْزِيَ): بە ماناى (أُنْزِيَ) لە كووى، دى، ھەر وەھا بە ماناى (كُنْزِيَ) چۆن، دى.

(الذِّكْرَى): (التَّذْكُرُ): (الِإِعْتَبَارُ وَالِإِتْعَاطُ)، (ذِكْرَى) به مانای هاتنهوه بیرو، په‌ند وه‌رگرتن دى.

(عَادُونَ): گه‌راوه‌ن، (الْعَوْدُ: الرُّجُوعُ إِلَى الشَّيْءِ، بَعْدَ الْإِنْصِرَافِ عَنْهُ، إِمَّا انْصِرَافاً بِالذَّاتِ، أَوْ بِالْقَوْلِ وَالْعَزِيمَةِ) (عَوْد): بریتیه له گه‌رانه‌وه به‌ره‌و لای شتیک، دواى نه‌وه‌ی لای دوور که‌وتوته‌وه، ننجا چ لای دوور که‌وتنه‌وه که به جه‌سته بووین، چ دوور که‌وتنه‌وه که قسه‌و به بریار بى، که‌واته: گه‌رانه‌وه بوى، چ به قسه‌و بوى بکه‌رینه‌وه‌و، چ به نیراده‌و عه‌زم، چ به جه‌سته و (خود) بى.

(بَطِشُ): (البَطْشُ: تَنَاوُلُ الشَّيْءِ بَصُولَةٍ) (بَطْش): بریتیه له داهاته شتیک، یانی: زه‌بر لیدان و په‌لاماردان.

(مُنْتَقِمُونَ): (الثُّقْمَةُ: الْعُقُوبَةُ)، (نَقْمَةٌ): به مانای سزادان دى، (مُنْتَقِمُونَ)، واته: سزاده‌درین و تۆله‌ستینه‌وه‌ین.

هو‌ی هاتنه‌خواره‌وه‌ی نهم نایه‌تانه

لهم باره‌وه نهم دوو گئیراوه‌یه دینین:

۱- له باره‌ی هو‌ی هاتنه‌خواره‌ی نهم نایه‌ته موباره‌که‌وه که ده‌فه‌رموی: ﴿فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُخَانٍ مُّبِينٍ﴾ **الدخان**، نهم شوینه‌واره هه‌یه:

﴿عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: خَمْسٌ قَدْ مَضَيْنَ: الدُّخَانُ، وَاللِّزَامُ، وَالرُّوْمُ، وَالْبَطْشَةُ، وَالْقَمَرُ﴾ (أخرجه البخاري: ٤٨٢، في كتاب التفسير، ومسلم ٢٧٩٨).

عه‌بدوللای کوری مه‌سه‌عوود ﷺ، گوتووێه‌تی: پینچ شت هه‌ن، تێپه‌ریون:

یه‌که‌میان: (الدُّخَانُ): - که دوا‌ی له‌و باره‌وه‌ یری‌یه‌تیک‌ی در‌یژ‌تر دینین - گوتراوه‌: رووداویک بووه‌و تێپه‌ریوه‌.

دووه ميان: (الزَّامُ): که له سوږه تی (الفرقان) دا، خوا **خَوَا** دده فرموی: **فَسَوْفَ يَكُونُ**
إِزَامًا **۱۷۷** الفرقان، واته: سزایه کی په یوه دست پټیانه وه.

سټیه ميان: (الروم) له سوږه تی (الروم) دا، که دده فرموی: **إِنَّا نَعْلَمُ الزُّرُومَ** **۱۷۸** **فِي**
أَذَى الْأَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَوْدُونَ **۱۷۹** **فِي بَضْعٍ سِدْرٍ** **۱۸۰**، گوتوویه تی:
نهو د ش ټیپه پړیوه، جه نگیک بووه له نیوان (رؤم و فارس) دا، که به ته نکید وایه، بؤ نهو دی
چاوه پړی نه کړی، که نهو په یوه ندیی به داهاتووه وه هیهو له داهاتوودا دټه دی.

چواره ميان: (البطشة): **يَوْمَ تَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرَى** **۱۸۱**، واته: نهو روزهی زه بری گه ووره تریان،
لی دده ین، که زوره یی توپژده روان به جهنگی به دریان لیکداوه تهووه، جهنگی به دریش
عه بدوللای کوری مه سعود کاتیک نهو دی گوتوه له مهنه بووه، یانی: نهو د ش ټیپه پړیوه.

پټجه ميان: (القمر): له سهره تای سوږه تی (القمر) دا، خوا **خَوَا** دده فرموی: **أَقْرَبَتِ السَّاعَةُ**
وَأَشَقُّ الْقَمَرُ **۱۸۲**، واته: (ساعة) نیزیکه و مانگ له ت بوو، گوتوویه تی: نهو د ش ټیپه پړیوه،
نهویش دواپی ددیکه ینی له تهفسیری سوږه تی (القمر) دا، به لأم هم له فهرموده دی
صه حیجدا هاتوه، که پټجه مبه ر **۱۸۳** روزهیک هاویه ش خوادانه رانی مه ککه، داواپان لیکردوه،
موعجیزه یه کیان پټشان بدات، نیشانه یه کیان پټشان بدات، نهویش فهرموده یه تی: چیتان
پیشان بدهم؟ لهو کاته دا مانگی له چواره، یان له پازده، بووه، گوتوویانه: نهو مانگه مان بؤ
له ت بکه، پټجه مبه ریش **۱۸۴** به پټی تهو ریواپه تانه، تاماژهی بؤ کردوه و مانگ له ت بووه و
بؤته دوو به ش، نجا عه بدوللای کوری مه سعود، گوتوویه تی: نهو د ش ټیپه پړیوه، هه لبه ته
له وانه یه هه ندیکیان ئیمانپان هټنابن، به لأم زوره یان ئیمانپان نه هټناوه، گوتوویانه: تو
جادوو گه ری، له سوږه ته که دا دده فرموی: **أَقْرَبَتِ السَّاعَةُ وَأَشَقُّ الْقَمَرُ** **۱۸۵** **وَأَنْ يَرَوْا**
آيَةً يُعْرَضُوا وَيَعْلَمُوا سِحْرَ مُوسَى **۱۸۶** **الْقَمَرِ**، تاخیر زه مان نیزیک که وتهووه، مانگ له ت
بوو، نه گهر نیشانه یه ک ببینن پشت هه ل دکهن و، ده لټن: نهو جادوویه کی به رده واهمه.

واته: نهو د ش وهک شته کانی پټشتره، هرچه نده پټجه مبه ری خوا **۱۸۷** زیاتر
له رټی عه قل و دلوهو خه لکی دواندوهو، موعجیزه یه کی به ره هسستی نه هټناوه،

تہ حہ ددای پی بکات، موعجزہ کہی تہنہا قورنآن بووہو، بہ لکہ کہی تہنیا قورنآن بووہو، بہ لآم کہ تہو دیان دیوہ، گو توویانہ: جادوویہ کی بہ رددہ وامہ.

۲- ہوئی ہانتہ خوا رددہی تہو حہوت ثابہ تہ موبارہ کانہ، کہ خوا ی بہرز ددہ رموی:
﴿فَارْتَبَّ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُخَانٍ مُّبِينٍ ۝ يَغْشَى النَّاسَ هَذَا عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝ رَبَّنَا
أَكْرِفْ عَنَّا الْعَذَابَ إِنَّا مُؤْمِنُونَ ۝﴾ اَنَّا لَئِنْ كُنَّا مِنَّا مُؤْمِنُونَ ۝ اَنَّا لَنُؤْمِنُ بِكَ
وَقَالُوا مَعَهُ جَحْنُونَ ۝ اِنَّا كَانِمْوُا الْعَذَابَ لِقَوْمٍ اَعَادُوا ۝ يَوْمَ تَبْيَضُّ الْبُيُوتُ الْكُفْرَى
اِنَّا مُنْقِمُونَ ۝﴾ کہ پیشتریش ریوایہ تیکمان ہینا لہ عہ بدولائی کوری مہ سعوودہوہ
(خوا لئی بازی بن) و گوئمان: دواتر تہودی لہو بارودہ ہاتوہ بہ دریزی دہینین، کہ
تہمہی تیستایہ:

{عن مسروق قال: جاء إلى عبد الله رجل فقال: تركت في المسجد رجلا يفسر القرآن برأيه (وفي رواية: كُنا عند عبد الله جلوساً، وهو مضطجع بيننا، فاتاه رجل فقال: يا أبا عبد الرحمن إن قاصاً عند أبواب كندة يقص ويُرغم) يفسر هذه الآية، (يوم تأتي السماء بدخان مبين) قال: يأتي الناس يوم القيامة دخان، فيأخذ بألفاس الكفار حتى يأخذهم منه كهينة الزكام، فقال عبد الله: وجلس وهو غضبان: يا أيها الناس اتقوا الله، من علم منكم علماً، فليقل بما يعلم، ومن لم يعلم فليقل: الله أعلم، فإن من فقه الرجل بأن يقول: بما لا يعلم: الله أعلم، فإن الله عز وجل قال لينبيه: ﴿قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّمِينَ ۝﴾ ص، إنما كان هذا، أن قرئ شيئاً لهما استعصت على النبي ﷺ، دعا عليهم بسنين كسني يوسف، فأصابهم قحط وجهد، حتى جعل الرجل ينظر إلى السماء فيرى بينة وبينها كهينة الدخان من الجهد، وحتى أكلوا العظام، (وفي رواية: إن رسول الله ﷺ لما رأى من الناس إذباراً، فقال: اللهم سبع كسب يوسف، قال: فأخذتهم سنة حصت كل شيء، حتى أكلوا الجلود والمنيعة من الجوع، وينظر إلى السماء أخذهم فيرى كهينة الدخان، فأبى النبي ﷺ رجل فقال: يا رسول الله! استغفر الله لمخر، فإنهم قد هلكوا، فقال: لمخر؟ إنك لجبري، (وفي رواية: فاتاه أبو سفيان فقال: يا محمد! إنك جئت تأمر بطاعة الله، وبصلة الرحم،

وَإِنْ قَوْمَكَ قَدْ هَلَكَوا، فَادْعُ اللَّهَ لَهُمْ، قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿إِنَّا كَاشِفُوا الْعَذَابَ قَلِيلًا
 إِنَّكُمْ عَائِدُونَ﴾ ۱۰، قَالَ: فَمُطِرُوا، فَلَمَّا أَصَابَتْهُمُ الرَّفَاقِيَّةُ، قَالَ: عَادُوا إِلَى مَا كَانُوا
 عَلَيْهِ، قَالَ: فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿فَارْتَبَ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُحَانٍ مُبِينٍ﴾ ۱۱، يَعْنِي
 النَّاسَ هَذَا عَذَابٌ أَلِيمٌ ۱۲، يَوْمَ يَبُطِشُ الْبَطْشَةُ الْكَبْرَىٰ إِنَّا مُنْقِمُونَ ۱۳، قَالَ:
 يَعْنِي يَوْمَ بَذِرَا (أخرجه البخاري: ۱۰۰۷، ومسلم: ۲۷۹۸، وَاللَّفْظُ لِمُسْلِمٍ) ۱۴.

واته: مه سرووق (که به کینکه له زانابانی تابیعین، واته: جیلی دواي هاوه لآن)،
 ده لئی: پیاوینک هاته لای عه بدوللای کوری مه سعوود، گوئی: پیاوینکم له مزگهوت
 به جهنمیش قورنای به رای خوئی لیک دده دایه وه، «له ریوايه تیکدا»، [تیمه له لای
 عه بدوللای دانیشتیوین، ئه ویش پالی دابووه، پیاوینک هاته لای، گوئی: ئه ی نه بوو
 عه بدورپه حمان! (کونیه ی عه بدوللای کوری مه سعووده)، حیکایهت خواتیک له
 لای ده رگاکانی (کینه) به سه رهات ده گیتیه وه، پتی وایه | تهم تابه ته ته تفسیر
 ده کات، که خوا ۱۵ ده فهرموئی: ئه و پوژده که ناسمان دووکه لیک ناسکر دینئی،
 پیاو ده که گوئی: ئه و حیکایهت خوانه، ده لئی: له پوژئی قیامه تدا دووکه لیک بو
 خه لکی دی، هه ناسه ی کافره کان ده گری، به لام برواداران وهک هه لامهت ده دیگرن،
 (واته: هی نه وان ناسان ده بن)، ده لئی عه بدوللای (خوا لینی پازی بن)، دانیشته
 له حالیکدا که تووره بوو، گوئی: ئه ی خه لکینه! پاریز له خوا بکه، هه ر
 کامیک له نیوه زانیارییه کی زانی، با بیلن، نه گه ر شتیکی نه زانی، با بلن: خوا
 زاناتره، چونکه له تیکه یشتنی پیاو ده بو شتیک که نایزانی بلن: خوا زاناتره، خوا
 (عَزَّوَجَلَّ) به پیغمه مبه ده کی خوئی ۱۶ فهرمووه: ﴿قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَا أَنَا مِنَ
 الْمُتَكَلِّفِينَ﴾ ۱۷، واته: بلن: من هیچ جوړه کری و پاداشتیکنان لئ داوا ناکه م
 و من له لاف لیده ران نیم، واته: شتیک نالیم که نه مبی، یان نه توانم بیکه م،
 نه مه (واته: تهم تابه ته له و باره وه بوو)، کاتی هوژی قوره ییش له پیغمه مبه ری
 خوا ۱۸ یاخی بوون، تووکی لیکردن (نزای لیکردن)، که سالانیکیان به سه ره بین،

وہک سالھەکانی: یوسووف، (واتە: سالانکی گرانیی و قات و قری)، ئیدی وشکە
 سالیی و گرانیی گرتی، ھەتا پیاویک لەوان، تەماشای سەری دەکرد، لە نیوان
 خۆی و ناسماندا، شیوەی دووگەلی دەبینی، لەبەر وشکە سالیی و لەبەر زۆر
 برستی و قات و قری، تەنانت، خۆراکیان ئیسقانی ناژەل بوو، سەریان دەبرین،
 «لە ڕیوایەتیکدا ھاتووە» کە پێغەمبەری خوا ﷺ کاتیک خەلکی بینی، پشتی
 تی دەکەن، فەرمووی: خوا! ھەوت سال، وەک ھەوت سالھەکی یوسووف،
 (واتە: ھەوت سال گرانیان بەسەردا بیتە)، دەلن: ئیدی سالکی گرانیی گرتی
 ھەموو شتیکی لە بەین برد و کۆتایی پێھنا، تەنانت چەرمی ناژەلانیشیان
 خواردو مردارە وەبووشیان لە برسان خوارد، بەککیان تەماشای سەری دەکرد،
 وەک شیوەی دووگەلی دەھاتە بەرچاو، (کە وشکە سالیی بوو تەپ و تۆز زۆر
 دەبن، یاخود لە تەنجامی ئەویدا کە برستیی و ناپەھەتی تینی بۆ ھێوان،
 بەرچاویان لێل و، تەماوی بوو)، پیاویک ھاتە لای پێغەمبەر ﷺ گوئ: ئەی
 پێغەمبەری خوا! ﷺ داواي لیبوردن لە خوا بکە بۆ (مُضَر) (واتە: فوری و
 غەیری قورەیشیش)، چونکە ئەوانە فەوتان، فەرمووی: بۆ (مُضَر) بە راستیی
 تۆ پیاویکی بوئی، یان: (ئایا دووگا بۆ ھەمووان بکەم؟) «لە ڕیوایەتیکدا
 ھاتووە» ئەبوو سوفايان ھاتبوو لای و گوئ: ئەی موحەمەد! تۆ ھاتووی فەرمان
 دەکەي بە فەرمانبەری خوا، گەیاندن پەيوەندی خزمایەتی، کەچی ئەو
 کۆمەلگایەکت، (واتە: ھۆزی قورەیش) فەوتان، بۆیان لە خوا بپاژو، دەلن:
 پێغەمبەریش ﷺ بۆیان لە خوا پاراھەو، خوا ﷻ ئەم نایەتەي ناردە خوار:
 ﴿إِنَّا كَاشِفُو الْعَذَابِ قَلِيلًا إِنَّكُمْ عَائِدُونَ ۚ﴾ الدخان، واتە: ئیمە ماوہیەکی کەم ئەو
 نازەرتان لەسەر لادەبەین، بەلام ئیوہ دووبارە دەگەرێنەو، دەلن: ئیدی بارانیان
 بۆ باریی، بەلام کاتیک خۆشگوزەرانیان بۆ ھاتە پێش، دووبارە گەرانەو سەر
 نەوہی لەسەری بوون (کوفرو لە دژایەتی نیسلام)، نجا خوا ﷻ ئەم نایەتەي
 دابەزاندن: ﴿فَارْقُبُوا يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُحَانٍ مُّبِينٍ﴾ يَغْفَى النَّاسَ هَذَا عَذَابٌ أَلِيمٌ

رَبَّنَا كَيْفَ عَذَابَ الْعَذَابِ إِنََّّا مُؤْمِنُونَ ﴿١٠﴾ أَفَلَمْ يَكُنْ لَكَ الْيَكْرَى وَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولٌ مُبِينٌ ﴿١١﴾ ثُمَّ قَوْلُوا عَنْهُ وَقَالُوا مَعْلُومٌ ﴿١٢﴾ إِنَّكَ أَكْثَمُ الْعَذَابِ قَلِيلًا إِنَّكُمْ عَائِدُونَ ﴿١٣﴾ يَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرَى إِنََّّا مُنْقِمُونَ ﴿١٤﴾ نهم تابه تانه هاتنه خوار که مه به ست له: ﴿الْبَطْشَةُ الْكُبْرَى﴾، پوژی به دره (جنگی به دره).

نهمه هوئی هاتنه خواره ده که یه و وهک گوتمان: تیشکی زیاتر ده خاته سهر نیوه پوکی تابه ته کان، که دواپی دینه سهر ته فسیر کردنیان.

مانای گشتنی تابه ته کان

سهره تا خوا ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾، به ناوی خوا ی به به زهی به یه خشنده، واته: ده دست پیکردنم به ناوی خوا یه، که پتویسته چوار واتا له عه قل و دلدا ناماده بن، له کاتی کوتنی نه و رسته موباره که دا:

۱- نهم کاره به ناوی خوا نه انجام ده دم.

۲- نهم کاره بو به ده سته پنیانی ره زامه ندیی خوا نه انجام ده دم.

۳- نهم کاره به پتی شهرعی خوا ده که م.

۴- به تواناو یارمه تیی خوا ی به ره ور دگار نهم کاره ده که م، نهک به هیژو توانای خوم.

﴿حَم﴾، نهمانه دوو پیتن، که پیتنه پچر پچره کانیاں پی ده لین، پیتشت زور له باره و دیان قسه مان کرده، که له سهره تای بیست و نو (۲۹) سوورده ت له قور تاندا، نه و پیتانه هاتوون، تنجا هه یانه بهک پیتنه، وهک: ههر سی سوورده تی: (نونون و قاف و صاد) و، هه یانه دوو پیتنه وهک: نه و (حم) انه، که ههوت سوورده تن به دواپی یه که دا، هه روه ها (طس و یس و طه) و، هه یانه سی پیتنه وهک: (الم، آلر)،

که ئەوانیش ئۆماریهک له سوورەتەکانن، هەروەها (طسم) و، هەیانە چوار پیت وەک: (ألم، المص) و، هەیانە پێنج پیت، وەک: (حم عسق و کھيعص)، که تەنیا له سەرەتای ئەو دوو سوورەتەو بەو شێوەیە هاتوون.

ئێمە له سەرەتای تەفسیری سوورەتی (یونس) دا، باسکی تا ئێوەیەکی تێرو تەسەلمان له بارەى ئەم پیتە پێچ پێچانەو کردو، هەروەها له سەرەتای سوورەتی (الشعراء) شدا، شتیکی دیکەم لهو بارەو باسکردو، وێرای ئەوێ کاتی خۆی له سەرەتای تەفسیری سوورەتی (البقرة) دا، شتیکیان لهو بارەو باسکردو، گەرنگ ئەوەیە، ئەو پیتانە ئەوەیان لێ دەفامریتەو، که خۆی بەرزى مەزن بە هۆی هێنانى ئەو پیتانەو، ناپاستەو خۆ بە خەڵک دەفەرموێ: بزانی! که ئەم قورئانە فەرماشتى منە، بە بەلگەى ئەو که هەر لهو پیتانەو، لهو دەنگانە پێک هاتو، که ئێو قسەیان پێ دەکەن، له (ح، م، آل، ر، ص، ط، هـ... هتد)، بەلام ئێو له بەرانبەریدا دەستەوستان و دەستە پاچەن، ئەک هەر ناتوانن وێنەکی وەک ئەو قورئانە بێنن، ناتوانن دە (۱۰) سوورەتیش بێنن، بەلکو ناتوانن وێنەى سوورەتیکیشى بێنن.

کەواتە: بزانی ئەو کەسەى لهو کەرەستەى که له بەردەستى ئێوەشدا هەیه، ئەم فەرماشتەى پەخساندو، بزانی ئەو خۆی پەرۆردگارە، نە موحەممەدە خۆی، نە کەسیکی دیکەشە موحەممەدى فێرکردبێ، بەلکو ئەو فەرماشتى خوايه، بە بەلگەى ئەو که ئێو ناتوانن، وێنەى ئەو بەلکو وێنەى بەشتیکى بچووکی ئەو، که سوورەتیکى سێ تابهتیه، وەک: (العصر، الکوفر، النمر) بێنن.

﴿وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ﴾، سوێند بە کتییى ڕۆشن، یاخود سوێند بە کتییى ڕۆشنکەرەو، وشەى (مُبِين) دەگونجێ له (أَبَان) ی (لازم) دەو بێ، که بەرکاری ناوێت، واتە: بە مانای (بَان) یه، وەک (بَانَ الْقَمَرُ)، یان (أَبَانَ الْقَمَرُ)، واتە: مانگە که دەرکەوت، دەشگونجێ له (أَبَانَ) ی تێپەڕەر (مُعَدِّي) دەو بێ، که بەرکار

دەخوازى، ۋەك (أَبَانتَ الشَّمْسُ الْأَرْضَ)، ۋاتە: خۆر سەر زەمىنى دەرخت، يان (أَبَانَ الْمُدْرَسُ الدَّرْسَ)، ۋاتە: ۋانەبىژدەكە دەرسەكەى پوون كردهۋە.

ليرهەدا: ﴿وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ﴾، ۋاتە: سۈيىد بە كىتەبى رۆشن، يان سۈيىد بە كىتەبى رۆشنكەرەۋە، چى رۆشن دەكاتهۋە؟ ھەموو نەو راستىيانەى مروڤ پەكى لەسەريان كەوتوۋە، لە مەوداى زانىنى عەقلىدا نىن، ئەم قورئانە نەو راستىيانە ھەموويان بۆ مروڤ رۆشن دەكاتهۋە.

﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ مُبَرَكَةٍ﴾، بە دۇنيابى تيمە لە شەۋىكى بە پىزدا دامانبەزاندوۋە، ئەمە سۈيىد لەسەر خوراو (مُقَسَّم عَلَيْهِ) دكەيە، چونكە سۈيىد پىيخوراو (مُقَسَّم بە) دكە: بريتە لە: ﴿وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ﴾، ئەۋەش راي راسترە كە (و) بۆ سۈيىد، بەلام سۈيىد لەسەر خوراو (مُقَسَّم عَلَيْهِ) بريتە لە: تيمە دامانبەزاندوۋە لە شەۋىكى پىر پىت و پىزدا، لە شەۋىكى بە فەردا، ﴿إِنَّا كُنَّا مُنذِرِينَ﴾، بە دۇنيابى تيمە ترستىنەرىن، ورياكەرەۋەين، ۋاتە: لە ميانى دابەزاندنى قورئاندا، مروڤەكان وريا دەكەبنەۋە دەيانترستىن، لەو چارەنووسەى چاۋەرييان دەكات، كە بريتە لە ھاتنى رۆژى دوايى، بە ھەردوۋ قۇئاغى ناخىر زەمان و قىمەت و زىندوۋبوونەۋەۋە، ئەۋەى لە رۆژى دوايىدا دىتە دى، لە قۇئاغى دوۋەمىدا كە بريتە لە پىدراۋەۋە نامەو لىستى كردهۋەكان، پاشان ۋەرگرتنەۋەى سزا ياخود پاداشت بە پىتى كردهۋەكان، ﴿فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ﴾، لەو شەۋەدا ھەموو كارىكى پىر حىكمەت پوون دەكرتەۋە، پىرار دەدرئى و پادەگەيەنرئى، تيمە دواتر بە وردىي لەۋبارەۋە قسە دەكەين، كە مەبەست لە: ﴿لَيْلَةِ مُبَرَكَةٍ﴾، شەۋى قەدرە، كە خوا ﷻ دەفەرموئى: ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ﴾، القدر، شەۋى قەدرىش لە شەۋەكانى مانگى رەمەزانە، بە بەلگەى ئەۋە كە خوا ﷻ دەفەرموئى: ﴿شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ﴾، البقرة، ۋاتە: مانگى رەمەزان كە قورئانى تىدا دابەزىندراۋە، تنجا كە خوا ﷻ فەرموشىەق: قورئانمان دابەزاندوۋە لە شەۋىكى پىر پىت و پىزدا، يان لە شەۋىكى بە قەدرو

قیمه‌تدا، یان له شه‌وی ته‌ندازه‌گیری‌دا، وه‌ک له سووره‌تی (القدر) دا، هاتوه، واته: ده‌سپینکی دابه‌زینی قورن‌ان له‌و شه‌وه‌دا بووه، نه‌گه‌رنا هه‌مووی له‌و شه‌وه‌دا دانه‌به‌زیوه، نه‌وه‌ش که ده‌گوتری: دابه‌زینی به‌که‌می قورن‌ان بۆ تاسمانی دنیا هه‌مووی له‌و شه‌وه‌دا بووه، دواپی ورده ورده به‌ پنی پیدایستی دابه‌زیندراوه، به‌لگه‌یه‌کی وای له‌سه‌ر نیه، به‌لکو ده‌سپینکی دابه‌زینی قورن‌ان له‌و شه‌وه‌دا بووه، که دواتر قسه‌ی لی ده‌که‌ین، زۆربه‌ی زانایان دوا یلیکۆلینه‌ودی ورد رایان وایه، که له شه‌وی (۲۱)ی مانگی (رمضان)ی، نه‌و سآله‌دا بووه، که پتیکوتراوه: سآلی په‌وانه‌کرانی پتغه‌مبه‌ری خوا ﷻ، که ده‌کاته سآلی (۴۱)ی دوا ی رووداوی (فیل)، واته: (۴۰) سآل، یان (۴۱) سآل دوا ی رووداوی هاتنی سوپای (ته‌په‌هه)، که به سآلی فیل (عام الفیل) به‌ناوبانگ بووه، پتغه‌مبه‌ری خوا ﷻ له‌و سآله‌دا له دایک بووه‌و چل (۴۰) سآل دوا ی نه‌وه‌ش، قورن‌ان بۆ پتغه‌مبه‌ری خاتهم ﷻ دابه‌زینراوه‌و، موحه‌مه‌د کراوده‌ته کۆتا پتغه‌مبه‌ری خوا.

﴿أَمَرَ مِنْ عِدْنًا﴾، واته: نه‌و کاره پر حیکمه‌تانه‌ی له‌و شه‌وه‌دا راده‌گه‌یه‌ن‌زین و روون ده‌کرینه‌وه، فه‌رمانه له لایه‌ن تیمه‌وه، ﴿إِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ﴾، بیکومان تیمه په‌وانه‌که‌رین، واته: بۆ پتغه‌مبه‌ری خاتهم ﷻ که کۆتا پتغه‌مبه‌ره‌و، بۆ تیکرای پتغه‌مبه‌رانیش له پیش نه‌ودا.

﴿رَحِمَهُ مِنْ رَبِّكَ﴾، چ نه‌و دابه‌زاندنه‌ی قورن‌ان، چ نه‌و په‌وانه‌کردنه‌ی پتغه‌مبه‌ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، به تاییه‌ت پتغه‌مبه‌ری کۆتایی، به‌زه‌یه‌که له په‌روه‌ردگارته‌وه، ﴿إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾، به دنیایی نه‌و بیسه‌ری زانایه، واته: هه‌موو شتی‌ک ده‌بیستی، ده‌زانی حال و بالی مرۆفه‌کان چۆنه‌و، زانایه به حال و بالیان، ده‌زانی که نه‌وان پتویستی‌یان به وه‌حیی و په‌یام و به به‌رنامه‌ی خوایه.

﴿رَبِّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا﴾، په‌روه‌ردگاری ناسمانه‌کان و زه‌وی و نه‌وه‌ی تپوانیانه، ﴿إِنْ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ﴾، ته‌گه‌ر تپوه له دنیایی ده‌گه‌رین و، له زانیاریه‌کی دنیایی ده‌گه‌رین، زانیاری راست و دروست، که بریتیه له

پەرۋەردگارىيەتتى خۇا بۇ ئاسمانەكان و زەۋى و ئەۋەى نىۋانىيان، ياخۇد ئەگەر نىۋە زانىيارىيەكى تىرو ئەۋاۋو وردو جىنى دىنبايتان ھەبى، دەزانن كە پەرۋەردگارى ئاسمانەكان و زەۋى و ئەۋەى نىۋانىيان، خۇاى بەرزى مەزنى بى وىئەبە، ھەر ئەۋىش دابەزىنەرى قورنان و نىرەرى پىغەمبەرەنە (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام).

﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾، بىجگە لەو ھىچ پەرستراۋىك نىە، كە شايستەى پەرستراۋى بى، ئەگەرنا پەرستراۋانى ساختە بى نىۋەرۈك زورن، يانى: (لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ)، پەرستراۋىك كە شايستەى پەرستى بى و ھەق بى، تەنبا ئەۋە، ﴿يُحْيِي وَيُمِيتُ﴾، دەزىنى و دەمرىنى، واتە: زىان پەيدا دەكات و زىانىش لە زىانداران وەردەگرتتەۋە، ﴿رَبُّكَ رَبُّ آبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ﴾، پەرۋەردگارى نىۋەشەو پەرۋەردگارى باب و باپىرانى يەكەمىشتانە، ئەۋانەى كە لە پىش تىۋەدا بوون، يان ئەۋانەى لە سەرەتاۋە ھەبوون.

﴿بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ يَلْعَبُونَ﴾، انەۋانە خاۋەنى يەقىن و زانىيارى تىرو ئەۋاۋو جىنى دىنبايى نىن، بەلكو ئەۋانە لە دوو دىبىدا يارىى و گەمە دەكەن، واتە: لە دوو دىبى خۇياندا دىن و دەچن، ۋەك چۇن مىندالىك يان كەسىك گەمە دەكات، بەبى نامانچ، بى ئەۋەى نامانچىكى راستى ھەبى بۇ جم و جۇلەكانى.

﴿فَارْقَبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُحَانٍ مُّبِينٍ﴾، ئىنجا چاۋەرى بە، ھى پۇژىك كە ئاسمان دوۋكەلىكى بوون و ئاشكرا دىنى، چاۋەرى ئەۋ پۇژە بە.

﴿يَسْفَى النَّاسَ﴾، (ئەۋ دوۋكەلە) خەلك دادەپۇشنى، ۋەك چۇن پۇشاكىك بەسەر خەلكىندا دادەدرى، ئەۋ دوو گەلە داياندەپۇشنى، ﴿هَذَا عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾، ئەمە نازارىكى بە ئىشە، ئەمە ھەر فەرماشتى خۇابە، دەفەرمۇى: ئەمە نازارىكى بە ئىشە، ياخۇد: ئەۋان كە سزا دەدرىن دەلېن: (يقولون)، يانى: ئەمە كوتراۋى قسەيەكى قرتتىراۋ (مقول قول محذوف)ە.

﴿ زَيْنًا كَيْفَ عَنَّا الْعَذَابَ إِنَّا مُؤْمِنُونَ ﴾، [دەپارىنەو، دەلىن: پەرۋەردىگارمان! نازارمان لى لاپەرە، ئىمە بىرۋادارىن، واتە: ئىمە دەيىنە بىرۋادار، ئەگەر نازارمان لى لاپەرى.

﴿ أَفَنُكْفَىٰ ذِكْرَىٰ ﴾، چۇنسان ۋەبىردىتەو، يان چۇن پەند ۋەردەگىر، ﴿ وَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولٌ مُّبِينٌ ﴾، كە بە دۇنيايى پىغەمبەرىكى رۇشنىكەرەدەيان بۇ ھاتبو، يان: پىغەمبەرىكى رۇشن و روويان بۇ ھاتبو، كە ھىچ پەردە بەسەر كەسايەتى نەوۋە نى، كە موخەممەد ﷺ، ھەر كەسى لىتى ۋىردىتەوۋە تەماشاي بىكات و پىنى تاشنا بى، دەزاننى كە پىغەمبەرەو رەۋانەكراۋى خوايە، كە چى بىروايان پى نەھىتا، ئىنجا كە بىروايان بەو نەھىتاۋە، چۇن بىروا بەو رۋوداۋە دىنن؟!.

﴿ ثُمَّ تَوَلَّوْا عَنْهُ وَقَالُوا مُعَلَّجُ خَبَرٍ ﴾، دوايى پىشتيان تىكىردو گوتيان: فىركراۋە، شىتە، واتە: ھەندىكىيان دەيانگوت: فىركراۋە و ھەندىكىشيان دەيانگوت: شىتە، ۋەك لە باردى فىركرانىۋە، ھاتو: ﴿ وَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّمَا يُعْلِمُهُمُ بَشَرٌ لِّكَاثِ آلِ ذِي الْحِكْمَةِ إِنَّهُمْ لَعَبْرٌ لِّنَاسٍ هَٰذَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴾، ۱۰۳، النحل، واتە: ئىمە بە دۇنيايى دەزانىن كە دەلىن نەو مەۋقەك فىرى كردو، بەلام زىمانى نەو كەسەي ناماۋە پى دەكەن، (أعجمي) يە، (كە غولمىك، يان دوو غولمى نەصرانىي بوون)، بەلام نەمە قورئاننىكى بە زىمانى عەرەبىي رۇشن و رۇشنىكەرەۋەدە.

كەۋاتە: بابايەكى غەيرى عەرەبىي چۇن نەو زىمانە عەرەبىيە رۇشنى دەزاننى، كە زىمان پاراۋو رەۋانىيۋەكەنى عەرەب، لە بەرانبەرىدا دەستەۋسان و دەستەپاچەن؟!

ھەندىكىش دەيانگوت: شىتە، ئەگەرنا ئەۋانەي كە گوتوۋىانە: فىركراۋە، ھەر ئەۋانىش نەيانگوتوۋە شىتەشە، چۈنكە ئەگەر شىت بى، فىر ناكىرى، ئەۋانەش كە گوتوۋىانە: شىتە، نەيانگوتوۋە: فىركراۋە، بەلكو ھەندىكان گوتوۋىانە: فىركراۋە ۋەندىكىيان گوتوۋىانە: شىتە، بەلكو جارى واش ھەيە، گوتوۋىانە: جادوگەرە، جارى واشە گوتوۋىانە: كاھىنە، يان شاعىرە، ۋەك لە شۈنەكەنى دىكەدا ھاتو.

﴿إِنَّا كَاشِفُو الْعَذَابِ قَلِيلًا﴾، تېمە بۆ ماۋەيەكى كەم لاپەرى تازارو سزاین، ﴿إِنَّا كَاشِفُو الْعَذَابِ﴾، بە دۇنيایى (دوای لادانی سزاو تازار لەسەرتان)، تېۋە گەپاۋەن دووبارە، لە جىباتى تەۋەي پەندى لېۋەر بىگرن، تېستە دەلېن: بېروا دېتىن، بەلام دوای تەۋەي سزاو تازارە كە لادەچىن، بېروا ناھىتىن و دەگەپىنەۋە، واتە: دەگەپىنەۋە سەر بەزىمى پېشىيان، كە كوفرو ھاۋبەش بۆ خوا دانانە.

﴿يَوْمَ يَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرَىٰ إِنَّا مُنْتَقِمُونَ﴾، تەۋ رۆژە كە پەلامارى گەۋرە دەدەين، ياخود، زەبىرى گەۋرەتر دەۋەشىتىن، بە دۇنيایى تەۋ رۆژە تېمە تۆلەستىتىن، تۆلەيان لېدەكەينەۋە، ياخود سزا دەرىن و سزايان دەدەين، نەگەر بېت و لەسەر تەۋ ھالەي خۇيان ھەر بەردەۋام بن، كە ۋەك لە ھۆي ھاتنە خوارەۋەكەي دا باسماۋ كىرد، پاي راستەر تەۋەيە: مەبەست لە ھاتنى تەۋ دوۋكەلە، تەۋە بوۋە كە گرانیي سالیان بەسەردا ھاتۋە، وشكە سالیيان بەسەردا ھاتۋە، قات و قىرىي بوۋە بەرچاۋيان لېل بوۋە، كە تەماشای سەرەۋەي خۇيان كىردە، ۋەك دوۋكەل ھاتۋە بەرچاۋ، دواییش پېغەمبەر ﷺ كە بۇيان پاراۋەتەۋە، تەۋ ھالەيان لاچوۋە، پېشىي وایانپېشانداۋە كە بېروا دېتىن و دوایى بېروايان نەھىناۋە، بۇيە خوا ﷻ دەفەرمۇي: تېمە تەۋ سزايە كەمېك لادەدەين، بەلام تېۋە دووبارە دەگەپىنەۋە، دوایى خوا ﷻ ھەرەشەي لېكەردوون، كە تەگەر ھەر لەسەر تەۋ ھالە بەردەۋام بن، تېمە زەبىرى گەۋرەتر دەۋەشىتىن، پەلامارى گەۋرەتر دەدەين، لەۋ رۆژەدا تېمە سزاتان دەدەين، كە بىرىتى بوۋە لە جەنگى (بەدر)، تەۋە بوۋ كە ھەر بەردەۋام بوۋن لەسەر كوفرو شېرك، تاكو تەۋ بەلا گەۋردى جەنگى بەدريان بەسەرھات، كە ھەفتا (۷۰) كەس لە زەلەكانيان كوژران و ھەفتا (۷۰) شىيان لى بەدىل گىران، تەۋەش زەبىرىكى زۆر گەۋرە بوۋ، بۆ تەۋان.

ھەندىكىش گوتتوۋانە: ﴿يَوْمَ يَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرَىٰ﴾، مەبەست پېتى رۆژى دوایىەو سزاي دۆزەخە، بەلام زياتەر، ۋا پېدەچىن مەبەست پېتى سزاي دۇنيایى بى و، لە راستىيدا زەبىرىكى گەۋرە بوۋ، لىيان ۋەشىتىدرا لە جەنگى

بەدردا، ئەگەر ئینسان تەماشای جەنگی (بەدر) بکات، وەک کاتی خووی لە تەفسیرکردنی سوورەتی (الأنفال) دا، باسمانکردووە بەسەرھاتە کەمان هیناو، ئەگەر لێی وردییەو، بە ئاشکرا دەستی خوای پەرورەدگاری تێدا دەبینی، چونکە مسوڵمانان سیپەیک (۱/۳) ژمارە ی کافرەکان بوون، ئەوان دەوری (۳۱۴) بوون و کافرەکان دەوری ھەزار (۱۰۰۰) کەس یاخود زیاتریش بوون و، پاشان ئەوان وڵاخ و تفاق چەک و ھەمووشتیان باشتەر بوو، لە ھی مسوڵمانان، لەگەڵ ئەوێشدا کە مسوڵمانان بە سەرکردایەتی پێغەمبەر ﷺ بوو جەنگیش نەچوو بوون، بوو پێگرتن بە کاروانەکیان چوو بوون، ئەو کاروانە ی ئەبوو سوفا ی سەر قافلە ی بوو لە شام دەگەرایەو، واتە: بە نیھتی جەنگکردن نەچوو بوون، تاکو چاک خۆیان ئامادە بکەن و، خەڵکیکی زیاتر بینن، لەگەڵ ئەوێشدا خوا ﷻ شکست و فەشەلێکی گەورە ی بەسەر کافرەکان هیناو، بوو مسوڵمانانیش سەرکەوتنێکی گەورە بوو، خواش ﷻ ناوی لێنا: (یوم الفرقان)، (یوم التقی الجمعان)، رۆژی لێک جیاکەرەوێ هەق و ناھەق، ئەو رۆژە کە دوو ھێزەکان پێک گەشتن.

مهسه له گرنگه کان

مهسه له ی یه که م:

قورپان کتییکی پۆشن و پوونکه ره وهیهو، له شه ویکی به پیزو فهدا، که شه وی (قدره)، دابه زینراوه، که ههر بریاریکی کارزانانه ی خوای تیدا ده درق، خوای په ره درگاریش بیسه رو زاناو خاوهی گه ردوون و، تا که په ستراوو ژینه ره و مرینه ره:

خوای ۱۰ ده فهرمو: ﴿حَمَّ ۱﴾ وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ ۲﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ مُبَرَّكَةٍ إِنَّا كُنَّا مُنْذِرِينَ ۳﴾ فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ ۴﴾ أَمْرًا مِنْ عِنْدِنَا إِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ ۵﴾ رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ۶﴾ رَبِّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنْ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ ۷﴾ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ رَبُّكُمْ رَبُّ آبَائِكُمْ الْأَوَّلِينَ ۸﴾ بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ بِالْعُبُوتِ ۹﴾

شیکردنه وهی ئهم ئایه تانه، له پازده برگه دا:

۱- ﴿حَمَّ﴾، حا، میم، دوو پیتن، پیتی (ح) و پیتی (م)، هه موو قورپان لهو (۲۸) پیته پیکهاتوه، که زمانی عه ره بیان لی پیک دی، واته: که رهسته ی پیک هاتی قورپان، ههر نهو پیتانهن، که چی نهک ههر گه لی عه ره ب، به لکو مروفایه تی به گشتی، به لکو مروفا و جند به گشتی، له به رانه ره ته حه ده دای قورپاندا، که داوای هاتنه مهیدانی لیکردوون و پیتش فهرموویه تی: قورپانیکی وای بێتن، دواپی بوایان دابه زیوه و سووکی کردوه و فهرموویه تی: ده سوورته بێتن، وهک له سوورته ی (هود- ۱۳-) دا هاتوه، دواپی فهرموویه تی: سوورته تیک بێتن، وهک ههر کام له سوورته کانی (البقرة- ۲۳-) و، سوورته ی (یونس- ۳۸-) دا، به لأم ههر دهسته پاچه و دهسته وسان بوون و نه یانتوانیوه.

(۲) - ﴿وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ﴾، سوئند به كىتېبى رۆشن، ياخود سوئند به كىتېبى رۆشنكەردو، (الكتاب) كه (أل)ى ناساندنى لەسەر، ناساندنەكەى بۆ (عهد)ە، واتە: سوئند به كىتېبە رۆشنەكە، يان سوئند به كىتېبە رۆشنكەردو، كه قورئانە، وەك به پىتى سىاق دەرەكەوئى، زياتریش وا پىدەچئ، لىرەدا: (مُبِين)، مەبەست پىتى پوونكەردو، بئى، واتە: لە (أَبَانِى) (مُتَعَدِّى)يەو، هاتبى، لەبەر تەوئى قورئان راستىيەكان پوونەكەتەو، بەئى قورئان رۆشنە، بەلام لىرەدا وا پىدەچئ مەبەست پىتى ئەود بئى، قورئان هەموو راستىيەكان كه مرؤف پەكى لە سەريان كەوتەو، پوونيان دەكەتەو، ئەو رايەش پەسندترە كه (و) لە (وَالْكِتَابِ) دا، بۆ سوئند پىخواردن بئى، يانى: سوئند به كىتېبە رۆشنكەردو (مُبِين)ەكە، ﴿وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ﴾، سوئند پىن خوراوەكەيە، ئەدى سوئند لەسەر خوراو (مقسم عليه) چىيە؟ رستەكەى دوايە كه دەفەرموئى:

(۳) - ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ مُبَرَكَةٍ﴾، تىمە دامانبەزاندو لە شەوئىكى پر پىت و پىزدا، راناو، كه بۆ (كِتَاب) دەچىتەو، ﴿أَنْزَلْنَاهُ﴾، ئەو راناوى (ه)يە بۆ قورئان دەچىتەو، تىمە ئەم كىتېبەمان دابەزاندو لە شەوئىكى پر پىت و پىزدا.

زانايان هەندىكيان گوتوويانە: ئەو شەو، مەبەست پىتى نىوئى شەعبانە، زۆربەشيان گوتوويانە: شەوى قەدر، كه تىمە دوايى لەو بارەو كورە باسنىك، لە بارەى شەوى تىدا دابەزىنى قورئانەو دەكەين، بەلام زۆربەى هەرە زۆرى زانايان رايان وايە، كه مەبەست پىتى شەوى قەدر، ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ﴾، ﴿الْقَدْرِ﴾، واتە: شەوى قەدر، شەوى پىز (شەوى رىز، شەوى پىز)، هەر يەك شەون، كه لە مانگى رەمەزاندان، وەك دەستپىكى دابەزىنى قورئان، لە سەرەتاي تەمەنى پىغەمبەرەيەتسى موخەمەدەو، ﴿نَجَا﴾، ئەمە كه دەفەرموئى: ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ مُبَرَكَةٍ﴾، تىمە لە شەوئىكى بە بەرەكەتدا، پر پىت و پىزدا دامانبەزاندو، د (الْبَرَكَةُ: بُيُوتُ الْغَيْرِ الْإِلَهِيِّ فِي الشَّيْءِ)، بەرەكەت: برىتيە لە چەسپاندنى پىت و پىزى خوايى لە شتىكدا (مُبَارَك) شتىكە ئەو خىرو پىت و پىزەى خواى تىدا چەسپى بئى.

۴- ﴿إِنَّا كُنَّا مُنْذِرِينَ﴾، بە دُنْیایی ئیمە وریاکەرەو، ترسینەر بووین، واتە: ھەروا بووین، بە درزۆایی میژووی بەشەر، پیغەمبەرانیان (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) ناردوون و کتیبەکاغان پەيامەکانی خۆمانان دابەزاندوون، بۆچی؟ بۆ ترساندن و ھۆشیارکردنەوێ مەژۆھەکان، تاكو بزانن بۆچی ھاتوونە سەر ئەم زەویە؟ چی چاوەڕێیان دەکات؟ دەبێ ژيانەکیان چۆن بگوزەڕنن؟ ﴿إِنَّا كُنَّا مُنْذِرِينَ﴾، (مُنْذِر): کەسێکە تینزار دەکات، ھەوآل دەدات بە شتێک، کە زانی تیدا ھەبە، بە مەبەستی ئەو کە بابای ھەوآل پندراو وریا بێ و خۆی بپارێزی.

کە دەفەرموی: ﴿إِنَّا كُنَّا مُنْذِرِينَ﴾، ھەروەھا کە دەفەرموی: ﴿إِنَّا أَرْسَلْنَاهُ﴾، ئەم: (إِنَّا)، کە لە سەرەتای ئەو دوو پستانەو ھاتو، یان بۆ جەختکردنەوێ بەرپەرچدانەوێ نکوولیکردنی ئەو، کە خوا ﷻ پیغەمبەران بنێری، یاخود خوا ﷻ کتیب و پەيام دابەزێنی، یاخود تەنیا بۆ گرنگی ھەوآلەکیەو بۆ گرنگیدانە بە ھەوآلەکە.

ئەم ئایەتە موبارەکی تیرەش وەک ئەو ئایەتە موبارەکی سوورەتی (الإسراء)، کە دەفەرموی: ﴿وَقَدْ آتَيْنَاكَ الْفُرْقَانَ عَلَى الْغَيْبِ وَرَزَلْنَاهُ نَزِيلًا﴾، واتە: قورئانیک پۆشنمان کردۆتەو، تاكو بەسەر خەلکیدای بیخوێنیەو، بە ھیدیی و مەندی، ئیمە بەش بەش دامانبەزاندو، ﴿وَرَزَلْنَاهُ نَزِيلًا﴾، (نَزْلُهُ)، واتە: بەش بەش دابەزاند، (أَنْزَلَهُ) واتە: ھەمووی پێکەو دابەزاند، ئنجا خوا ﷻ ھەم وشە (إِنْزَال) بەکارھێناو، واتە: کوێ قورئان دابەزێناو، ھەم وشە (تَنْزِيل) بەکارھێناو، واتە: بەش بەش دابەزێندراو، ھەروەھا ئەم راستیە لە سوورەتی (الفرقان) ئایەتی ئامار: (۳۲) شدا ھاتو، کە کافرەکان ئەو، یان بەرەخە دەگرت لە دابەزینی قورئاندا، بۆچی ھەمووی پێکەو دانەبەزیو؟ وەک دەفەرموی: ﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً كَذَلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ وَرَزَلْنَاهُ نَزِيلًا﴾، واتە: ئەوانە (بێروان گوتیان: بۆچی قورئانی ھەمووی بە یەک جار بۆ سەر دانەبەزیو؟ (خواش دەفەرموی: ﴿بُيْهَ بِهِ جُورْهَمَان دابەزاندو، بە یەک جار نا، بە لکو بەش

بەش، تاكو عەقڵ و دلتی پێ بچەسپێنین و، بە كاوه خۆ به پێك و پێكی بەسەرتدا خوێندوو مانەتەوه، تاكو باشتەر له عەقڵ و دلتدا بچەسپێ، هەم هی توو، هەم هی مسوڵمانانێك كه قورئان له توو وەرده گرن.

دوایی خوا ﷻ له وه صفی ئەو شەوه به پێزەدا، دەفەرموێ:

۵- ﴿فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ﴾، هەموو كاریکی پر حیکمەت لەو شەوهدا پروون دەکرێتەوه، (يُفْرَقُ: أَي يُبَيَّنُّ، الْفَضْلُ، الْفَرْقُ: الْفَضْلُ وَالْقَضَاءُ)، (فصل) به مانای پروونکردنەوه و لێك جیاکردنەوه دی، فەرموویەتی: ﴿يُفْرَقُ﴾: (الْمُضَارَعُ: يُدُلُّ عَلَى اسْتِمْرَارِ الْفَضْلِ فِي كُلِّ عَامٍ)، كه دەفەرموێ: ﴿فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ﴾: ئەمە ناماژەیه بهوه، كه ئەو شەوی قەدری خوا ﷻ له كاروباری پر حیکمەتی خۆی لەویدا پروون دەکاتەوه و راده گەیهێت، بەرەوهوامو دووبارە دەبێتەوه.

۶- ﴿أَمْرًا مِّنْ عِنْدِنَا﴾، ئەو كارە كاریكە له لایەن ئێمەوه، كاریکی گەورەو گرنگە له لایەن ئێمەوه، هەر كاریکی گەورەو گرنگ لەو شەوهدا، خوا پروون دەکاتەوه، ئەجا كه خوا ﷻ وشە: (أَمْرًا)ی هێناوهو دووبارە کردۆتەوه، بۆ زیاتر خستەپرووی گەورەیی ئەو کارانەیه.

كه دەشفەرموێ: ﴿مِّنْ عِنْدِنَا﴾، واتە: ئەم كارە گەورەو گرنگانە تەنیا لەلای ئێمەوه، تاوا پروون دەکرێتەوهو پێن له حیکمەت، یاخود کاری زۆر مەحکەم و پتەوو دامەزران، چونکە هەکیم، دەگونجێ بە خاوەن حیکمەت بێ و، هەم دەشگونجێ بە: پتەوو قاییم مانا بکری، كه دیارە مەزنترین کاری پر حیکمەت و، پتەوترین کار كه لەو شەوهدا بووه، بریتی بووه له دەستپێکردنی دابەزاندنی قورئان، لەو شەوهدا كه سەرەتای تەمەنی پر پیت و پێزی پێغەمبەری خاتەمه ﷺ وەك کوێنا پێغەمبەری خوا.

۷- ﴿إِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ﴾، بە دنیایی ئێمە نێرەین، ئەمە وەك رستەیی پێشوو، كه فەرمووی: ﴿إِنَّا كُنَّا مُنْذِرِينَ﴾، لێردا كه دەفەرموێ: ﴿إِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ﴾، بە

دۇنيایى ئېمە ئېرەرىن، ئەمە بۇ بەرپەرجدانەۋەى نكوولېيىکردنى كافرەكانە، كە خواى كارزان پېغەمبەران بنىرى، ياخود ھەر بۇ گرنگىيدانە بە ھەۋالەكە، كە خوا **يَرِدْ** ئېرەرى پېغەمبەرانە **(عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)**.

۸- **رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ**، بەزەدەيە لە پەرۋەردگار تەۋە، ئەم **(رَحْمَةً)**، كە (منصوب) ە لەسەر حالەتى: (مفعول لە) ە، واتە: بۇيە پېغەمبەران **(عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)** دەنېرىن و پەۋانەكەرى پېغەمبەرانىن، چونكە بەزەيىمان بە مروۋقەكاندا دى و، دەمانەۋى بەزەيىان لەگەلدا بنوئىن.

۹- **إِنَّهُ، هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ**، بە دۇنيایى ھەر ئەو (خوا) بېسەرى زانايە، ئەمەش ھېنانەۋەى ھۆكارو پاساۋە بۇ رېستەى پېشوو، كە بۇچى خوا **يَرِدْ** ئېرەرى پېغەمبەرانەۋە بەزەدى ھاتۇتەۋە بە بەندەكانىدا، لەبەر ئەۋەى بەس خوا **يَرِدْ** ھەموو شىتېك دەبېستى لە باردى بەندەكانىەۋە، ھەموو شىتېكىشان لە بارەۋە دەزانى، كە دەفەر موى: **رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ**، دەشىتوانى بەفەر موى: **(رَحْمَةً مِنْهُ)**، بەلام ئېردەا ئەمە: **(إِظْهَارٌ فِي مَقَامِ الْإِضْمار)**، دەر خستە لە شوئىنى شاردنەۋە، **(لِإِشْغَارِ أَنَّ الرُّبُوبِيَّةَ تَسْتَلْزِمُ الرَّحْمَةَ)**، تاكو ھەست بىرى پەرۋەردگار ئېتى خوا، خوازىارى بەزەدى نواندنىەتى لەگەل بەندەكانىدا.

۱۰- **رَبِّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا**، پەرۋەردگارى ئاسمانەكان و زەۋى و ئەۋەى ئىۋانايانە، ئەمە خوئندراۋىشەتەۋە: **(رَبِّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ)**، واتە: ھەم بە ئېر (كسرة) و، ھەم بە بۇر (ضمة) خوئندراۋەتەۋە و، ھەردوۋىكىان يەك واتايان ھەيە، واتە: پەرۋەردگارى ئاسمانەكان و زەۋى و ئەۋەى ئىۋانايانە.

۱۱- **إِنْ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ**، واتە: ئەگەر ئېۋە زانىارى تەۋاۋتان ھەيە، چونكە يەقىن بىرىتېيە لە زانىارىيەك كە دل لە دلدانى تېدا نەماين، لە **(يَقْنُ الْمَاءُ: أَي ثَبَتَ)**، يانى: ئاۋەكە چەسپا، بىرىتېيە لە زانىارىيەك كە ئىنسان لە بارەيەۋە ھېچ ئەم و مژو، دوو دلى نەماين، واتە: ئەگەر ئېۋە زانىارى تەۋاۋتان ھەيە، بېجگە لە خوا كەسى دېكە مەپەرستىن، ئەمە واتايەكى.

یاخود: ئەگەر ئێوە زانیاری تەواوتان هەیە، بەو راستییە هەواڵم پێدان، که پەرودەدگاری ئێوە پەرودەدگاری ئاسمانەکان و زەویە، ئەوەش که هەواڵم پێدان، که خوا **يَا خَاوَدُنِي** خاوەنی ئەو سیفەتەنە، ئەم قورئانە دابەزاندووە موحەممەد رەوانە کراوی ئەوە، ئەمەش هەر هەق و جێی دنیایە، هەق و چەسپاوە، کهواتە: یەقین و دڵ دامەزراوێتان بەوەش هەب، وەک چۆن بروای پتەوو دڵ دامەزراوێتان هەیە، بەرانبەر بە شتەکانی دیکە، وەک: (الطبري)، گوتوویەتی، هەرودەها واتایەکی دیکە سێهەمیشی هەیە: ئەگەر ئێوە بە دوا یەقین و بروای پتەودا دەگەڕێن، ئەوە پێشکەوتی که دان بە پەرودەدگاری ئێوە خوادا بێنن بۆ ئاسمانەکان و زەوی و هەرچی هەیە.

۱۲- **لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ**، جگە لەو هیچ پەرستراویک نیە، ئەمە دەرەنجامی ئەوەیە، که لە پێشیدا رابرد، مادام هەر ئەو پەرودەدگاری و، ئەو وریاکەرودە بەندەکان و، نێرەری پێغەمبەران و، دابەزێنەری کتێبان بێ، کهواتە: دەبێ هەر ئەویش بپەرستێ.

۱۳- **يَحْيٰى وَيُيَسِّىٰ**، دەژیەنی و دەمرێنی.

۱۴- **وَرَبُّ آبَائِكُمْ الْأَوَّلِينَ**، خاوەن و پەرودەدگارو مشووخۆری ئێوەشەو، هی باب و باپیرانی یەكەمیشان و، پێشیشتانە که ئێوە کوێرانە شوێنیان دەکەون.

۱۵- **بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ يَلْعَبُونَ**، بەلکو ئەوان لە دوو دلێیدا یاری دەکەن: (بَلْ لِلْإِضْرَابِ الإِطْطَالِ)، واتە: نەک هەر ئەوانە خاوەن یەقین و دلدامەزراوی نی، بەلکو لە دوو دلێی خۆیاندا دین و دەچن و، گالتە دەکەن، ئەمەش ئەوە دەگەیهێنێ که دوو دلێی و لە خاوەنەکی دەکات، گالتەو گەمە بکات، شت بە جیددیی وەرنگرێ، هەرودەها ئەوەش دەگەیهێنێ که سەرگەرمبوون بە گەمە و یارییەو، هەر مەزۆف زیاتر تووشی دوو دلێی دەکات.

ئەنجا که ددەفرموی: **فِي شَكٍّ يَلْعَبُونَ**، ئەوە دەگەیهێنێ که ئەوانە هێندە لە دوو دلێیدا نەگرو بون، دوو دلێیە که بۆیان بۆتە توورەو که زەرفێک و چوونە ئێوی.

(محمد الطاهر بن عاشور) رحمه الله تعالى خوی لی بن، تیشکیکی جوان ده خاته
 سهر نه وه ده لی: ﴿بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ يَلْعَبُونَ﴾ ۹۱. الدخان، بَلْ لِلْإِضْرَابِ الْإِطْبَاقُ،
 رُدُّ بِهِ أَنْ يَكُونُوا مُوقِنِينَ وَمَقْرِنِينَ بِأَنَّهُ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا، فَإِنْ أَفْرَارَهُمْ
 غَيْرُ صَادِرٍ عَنْ عِلْمٍ وَيَقِينٍ ثَابِتٍ، بَلْ هُوَ كَالْعَدَمِ لِأَنَّهُمْ خَلَطُوهُ بِالشَّكِّ وَاللَّعِبِ،
 فَارْتَفَعَتْ عَنْهُ خَاصِيَةُ الْيَقِينِ وَالْإِفْرَارِ الَّتِي هِيَ الْبَرَرُ عَلَى مُوجِبِ الْعِلْمِ، فَإِنْ الْعِلْمُ
 إِذَا لَمْ يَجْرُ صَاحِبُهُ عَلَى الْعَمَلِ بِهِ وَتَجْدِيدِ مَلَاحِظَتِهِ، تَطَرَّقَ إِلَيْهِ الذُّهُولُ ثُمَّ التَّسَيُّانُ
 فَضَعُفَ حَتَّى صَارَ شَكًّا لِانْجِبَابِ الْأَدِلَّةِ الَّتِي يَرْمُخُ بِهَا فِي النَّفْسِ) ۹۲.

واته: که ده فهرمو: ﴿بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ يَلْعَبُونَ﴾ ۹۱. نه مه بو گواستنده وی
 هه لوه شانده وه ده، (واته: که ده فهرمو: ﴿إِنْ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ﴾ ۹۲. نه گهر تیوه،
 خاوهی زانیارییه کی جیگیرو جی دنیایی، خوا ده فهرمو: به لکو نهوان نهک
 خاوهی یه قین و زانیاری جی دنیایی نین، به لکو له دوو دلییدا گمه ده که ن
 و دین و ده چن، نه مه هه لوه شانده وه ده نه وه ده، که نهوان خاوهی یه قین و
 جی دنیایی بن و، دانپندها نه وه ده نه وه ده بن، که خوا پهروه ردگاری ناسمانه کان و
 زهوی و نه وه ده تیوانبانه، (چونکه هه رچه نه ده دانیان به وه دها هیناوه، وهک خوا ﴿وَلَيْنَ سَأَلْتَهُمْ مَنْ
 خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ يَقُولُ اللَّهُ﴾ ۹۸. الزخرف، ﴿وَلَيْنَ سَأَلْتَهُمْ مَنْ
 خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ يَقُولُ اللَّهُ﴾ ۹۸. الزمر، نه گهر لیان بهرسی: کن دروستی
 کردوون؟ به دنیایی ده لین: خوا)، (نه گهر لیان بهرسی: کن ناسمانه کان و زهوی
 دروست کردوون؟ ده لین: خوا ﴿﴾).

به لام نهو دانپندها نهوانه یان له زانیاری و یه قینیکی چه سپاوه وه نه بووه،
 به لکو وهک نه بوون و ابووه، چونکه له گه ل دوو دلی و له گه ل یاری و گمه دا،
 تیکه لیان کردوه، بویه تابه مه ندیتی یه قینی نه ماوه، چونکه دنیایی (یقین)
 نه وه ده که به پنی زانیارییه کی پیوسته کراو کاربکری، نجا زانیاری نه گهر

خاوەنەكەى لەسەر كارپنکردنى بەردەوام ئەبێ و تازەى نەكاتەوه، بێئاگایى پاشان لەبیر چوونەوهى تیکەڵ دەبێ و، وای لى دى، هێندە بێهێز دەبێ تاكو دەبێتە دوو دلبى، لەبەر ئەوهى ئەو بەلگانهى بە ھۆيانەوه لە دەرووندا دەچەسپن، ئەو بەلگانه پەنھان دەبن و نامێنن.

منیش تییینیەكەیم زۆر پى جوانە، چونكە ئەمە نەك ھەر بۆ ھاوبەش بۆ خوا دانەرەكانى رۆژگارى پیغەمبەر ﷺ، بەلكو بۆ مسوڵمانانىش ھەر وایە، مسوڵمانانىش زۆر كەس، دەلى: دەزانم خوا پەرورەدگارەو بەدیھێنەرەو خاوەنە، بەلام ھەلسوكەوت و پەفتارەكانى ھەك ھى مسوڵمانان نین، بە تايەت ھەندى خەلكى بەرپرس، كە خوشیان بە مسوڵمان دەزانن و، قبوولیش ناكەن ھىچكەس بە نامسوڵمان ناوزەدىان بكات، بەلام ئەماشەكەى، ھىچ پابەندییەكیان نیە بە شەریعەتەوه، ھەك كابرە گوتى: دیتوومە رۆژووێ بخوات، بەلام ئەمدیتوہ نوێژى بكات! سەربارى ئەوهى ئەھلى شەرابن، داوین پيسن، زولم و خراپەو غەدر دەكەن، درۆ و خیانت دەكەن، خوشیان بە مسوڵمان دەزانن، تنجا پەنگە بەكیان دەشلى: دەزانم خوا ھەقەو، دەزانم زیندووبوونەوه ھەيە، دەزانم موحمەد پیغەمبەرى خوايە، پەنگە جوړىك لە قەناعەتى ھەلبزركاوو سادە لە عەقل و دلیدا ھەبى، بەلام ئەو قەناعەت و دانپیداھێنانە، لەبەر ئەوهى ھۆكارەكانى چەسپاندنى خەميان لى نەخوراوه، بۆیە وردە وردە ماوہتەوه، شتىكى ھەلبزركاوى سادەى سەركیل، كە خاوەنەكەى وا لى ناكات، پابەندبى بە شەریعەتى خواوه، بەپێى ئەو ئیددیعایەى دەيكات، كە مسوڵمانتییە، پەفتارو ھەلسوكەوت بكات.

کورتە باسیک له باره‌ی شه‌وی تیدا دابه‌زینرانی قورئانه‌وه

به‌زێزان! نهم کورتە باسه له پێنج برگه‌دا ده‌که‌ین، خوا ﷻ که ده‌فه‌رموی: ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ مُبَرَكَةٍ إِنَّا كُنَّا مُنْذِرِينَ﴾ ۲۰. الدخان، واته: تيمه دامانبه‌زاندوه، (قورئان) له شه‌ویکی به‌پێزدا، تيمه ترسینه‌رو وریاکه‌ره‌وه بووین بۆ مروه‌که‌کان.

هه‌روه‌ها له سوورده‌ی (القدر) یشدا، که خوا ﷻ ده‌فه‌رموی: ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ﴾ ۱. وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ ﴿۲﴾ لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ ﴿۳﴾ نَزَّلَ الْمَلَكُ الْوَحْشَ فِيهَا يَأْتِينَ بِهِمْ مِنْ كُلِّ أَمْرٍ ﴿۴﴾ سَلَامٌ هُنَّ حَتَّىٰ مَطْلَعِ الْفَجْرِ ﴿۵﴾.

لێره‌دا ده‌فه‌رموی: ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ مُبَرَكَةٍ﴾ ۲۰. الدخان، له شه‌ویکی به‌پێزدا، به‌لام له سوورده‌ی (القدر) دا، ده‌فه‌رموی: ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ﴾ ۱، له شه‌وی ریزو حورمه‌تدا، هه‌روه‌ک وشه‌ی (قدر) به‌ نه‌دازه‌گیریش دی، که‌واته: خوا ﷻ له‌و شه‌وه‌ی به‌سن و ده‌س‌فان، پێناسه‌ کردوه:

به‌که‌م: شه‌ویکی به‌پێزه.

دوه‌م: شه‌ویکی به‌پێزه.

سێه‌م: شه‌ویکه‌ نه‌دازه‌گیریی تیدا ده‌کری.

که‌ لێره‌دا ده‌فه‌رموی: ﴿فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ﴾ ۲، له سوورده‌ی (القدر) یشدا ده‌فه‌رموی: ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ﴾ ۱. وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ ﴿۲﴾ لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ ﴿۳﴾. واته: تيمه له شه‌وی قه‌ردا دامانبه‌زاندوه، چوو‌زانی شه‌وی قه‌در چیه! شه‌وی قه‌در له هه‌زار (۱۰۰۰) مانگ باشته‌، ﴿نَزَّلَ الْمَلَكُ الْوَحْشَ فِيهَا يَأْتِينَ بِهِمْ مِنْ كُلِّ أَمْرٍ﴾ ۴، ٲووج (جیبریل) و فریشته‌کان، له‌و شه‌وه‌دا دادبه‌زن، ﴿مِنْ كُلِّ أَمْرٍ﴾، بۆ هه‌ر کاریک، وه‌ک چۆن لێره‌دا ده‌فه‌رموی: ﴿فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ﴾

حَكِيمٌ ﴿٤﴾، لەوێشدا دەفەرموێ: بۆ هەر کارێک جیبریل و فریشتەکان تێدا دادەبەزن، ﴿سَنُرِيهِ حَتَّىٰ مَطْلَعِ الْفَجْرِ﴾ ﴿٥﴾، ئەو شەود هەر پرخیرو خوشیی و ناشتییه، تاکو بەرەبەیان، کە بە پێی سوورەتی قەدر، بە پێی تەم تایەتەش لە سوورەتی (الدخان) ئەو دەردەکەوێ، کە ئەو شەودش شەویکی دووبارەبوووە بێ، لە هەموو سالا کەندا، بەلێ شەویک بوو قورئانی تێدا دابەزێراو، وەک دەستپێک، بەلام ئەو شەو، سالانەش دووبارە دەبێتەو.

ئێستاش بانهوێ بەکورتیی گوتمان لە پێنج برکەدا شی بکەینەو:

برگەی یەکەم: زانا یان لە باردی ئەو شەود بە پێزەو، یان ئەو شەود بە پێزەو کە قورئانی تێدا دابەزێراو، بە گشتیی دوو رایان هەن:

١- کە هی زۆربە ی هەرە زۆریانە، گوتووین: ئەو شەود هەمان شەوی پێز ﴿لَيْلَةُ الْقَدْرِ﴾ ﴿٦﴾، کە لە سوورەتی (القدر) دا، هاتو: ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ﴾ ﴿٧﴾، زۆربە ی هەرە زۆریان وا دەلێن.

٢- بەلام رای هەندیکیان ئەودە کە ئەو شەود شەوی نیوێ شەعبانە ﴿لَيْلَةُ النُّصَبِ مِنْ شَعْبَانَ﴾، ننجا زۆربەشیان (نەگەر نەلێن: هەموویان) دەلێن: ئەو شەود بە پێزو بە پێزە، یان ئەو شەود کە ئەندازەگیری تێدا دەکرێ ﴿لَيْلَةُ الْقَدْرِ﴾، لە مانگی ڕەمەزان دابە، چونکە خوا ﷻ فەرمووێ: ﴿شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَىٰ وَالْفُرْقَانِ﴾ ﴿٨﴾، البقرة، واتە: مانگی ڕەمەزان کە قورئانی تێدا دابەزێندراو، وەک ڕێنمایی بۆ خەلک و، بەلکە ڕۆشنەکان لە ڕێنمایی و لە لێک جیاکردنەوێ هەق و ناھەق.

برگەی دوو: نایا دابەزینی قورئان تەنیا سەرەتایەکی لە شەوی بە پێزو پێزدا بوو، یاخود هەمووی؟!

لەوبارەشەو، دیسان زانا یان جوێرێک لە ڕاجیایان هەبە:

أ- هندیکیان ددئین: له لایهن خواوه بو تاسمانی یه کهم، یان بو (بَيْتُ الْمُغْمُور) دابه زیوه، دواپی ورده ورده له ماوی بیست و سئ (۲۳) سالد، هه مووی دابه زیوه.

پ- هندیکیان ده‌لین: دستپیکی دابه‌زیزان و سه‌ده‌تایه‌که‌ی لهو شه‌وه دابوو‌دو، نه‌ودی دیکه که بو ناسمانی به‌که‌م و له‌ویش بو (البیت المغمور) دابه‌زیوه، که خوی به‌رز له سو‌وره‌تی (الطور) دا، ده‌فه‌رموی: ﴿وَالتُّورِ﴾ وَکَتَبَ مَسْطُورٍ ﴿فِي رَقٍّ مُّشْتَرِبٍ﴾ وَالْبَيْتِ الْمَغْمُورِ ﴿﴾ له‌ویدا باسی (البیت المغمور) ی کردوه، به‌لام نه‌وه که (البیت المغمور) له ناسمانی به‌که‌م، یان له به‌یکیک له ناسمانه‌کاندا بیت، وه‌ک چۆن (کعبه) له‌سه‌ر زهو‌ویه‌وه، وه‌ک چۆن مرو‌فه‌کان له‌سه‌ر زهو‌ی به‌ده‌وری (کعبه) دا، ته‌واف ده‌که‌ن. نه‌و (البیت المغمور) دش، فریشه‌ته‌کان ته‌وافی به‌ده‌وردا بکه‌ن، هیچ به‌لگه‌یه‌کی دنیا‌که‌ری له‌سه‌ر نیه، چونکه نه‌و (البیت المغمور) دش، ده‌گونجی مه‌به‌ست پیی (البیت الحرام) بی، که نه‌ویش نا‌وده‌انه به‌طا‌عت و به‌که‌سانیک که حج و، عومره ده‌که‌ن، ته‌وافی به‌ده‌وردا ده‌که‌ن.

کهواته: تهووی دیته دهست نهوویه، که نهو شهووه هر دهستیکی دابه‌زینی قورتان بووه، بۆ به‌که‌مجار له ته‌مه‌نی موباره‌کی پتغه‌مه‌ردا (۲۰)، هیچ به‌لگه‌یه‌ک نیه، که لهو شهووه‌دا هه‌موو قورتان دابه‌زیه‌یی بۆ تاسمانی به‌که‌م، دوایی له ماوه‌ی (۲۲) ساڵدا دابه‌زیه‌یی.

هه‌لێهه‌ ته‌ هه‌ر کام له‌: ١- ئایه‌تی ژماره‌: (١٠٦) له‌ سوورده‌ی (الإسراء)، که‌ پێشتریش ناماوه‌مان پێدا، که‌ خوا **عَزَّوَجَلَّ** ده‌فه‌رموی: **﴿وَقَدْ آتَيْنَا لُقْمَانَ عَلَمًا عَلَى النَّاسِ عَنَّا مَكِّيًّا وَزَلَّاتُ نَارِيْلَا﴾**، واته‌: ته‌مه‌ قوێنانیکه‌ ڕوویمان کردۆته‌وه‌، یاخود بڵاومان کردۆته‌وه‌، تاکو به‌سه‌ر خه‌لکیدا بیخوێنیه‌وه‌، به‌ شێنهی به‌کاوه‌ خو، به‌ش به‌ش دامانه‌زانده‌وه‌.

تەمە بەلگەيە لەسەر ئەوێ که قورتان ھەمووی پێکەوێ دانەبەزیوێ.

۲- ھەروەھا ئایەتەکی سوورەتی (الفرقان) یش، که خوا دەفەرموی: **وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً كَذَلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا**، واتە: ئەوانەى بێپرواىبون، گوتیان: دەبوایە ئەو قورئانە، بە یەك جار بۆ دابەزىبایە، (خوا **ﷻ** دەفەرموی): بەو شیوێە داماىبەزاندو، تاكو دلتى پى بچەسپىنین و بە شىئەى بەسەر تۆماندا خوێندۆتەو.

۳- ھەروەھا ئایەتەکی سوورەتی (طەش)، که دەفەرموی: **وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضَىٰ إِلَيْكَ وَحْيُهُ. وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا**، واتە: پەلە مەكە لەویدا که قورئانت بۆ دادەبەزێ، تاكو پەوانەکردنەکی تەواو دەبێ و بشێ: پەرودەگام! زانیارییم بۆ زێدە بکە، ھەموویان بەلگەن لەسەر ئەوێ قورئان بەش بەش دابەزیو، نەك ھەمووی پێکەو.

یان: جاری وا ھەبوود پیغەمبەرى خاتەم **ﷺ** بە پەلە بوو، که قورئانەکی لە جیڕیل وەرگیرى، بەلەم خواى پەرودەگار فەرموویەتى: پەلەى لێمەكە، لە كاتى خویدا، لە شوێنى خویدا، ئەو بەشەو ھەر بەشیكى دیکە قورئان بۆ تۆ دادەبەزێ.

۴- ھەروەھا لە سوورەتی (القیامە)، ئایەتەکانى: (۱۶ - ۱۹) دا، ئەمیش دیسان بەلگەىە لەسەر ئەوێ قورئان بەش بەش دابەزیو، پەلە پەلە دابەزیو، وەك خوا **ﷻ** دەفەرموی: **لَا تَعْزِمَكَ بِهِ. لَئِنَّكَ لَتَاجِلٌ بِهِ. إِنَّ عَلَيْنا جَمْعَهُ، وَقُرْآنَهُ. لَئِذَا قُرِئَهُ قَالُوا قُرْآنُهُ، ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ**، واتە: زمانتى پى مەجوولێنە، تاكو پەلەى لى بکەى، لەسەر ئێمە بە كۆى بکەینەو، (لە دل و سینەى تۆدا) و، بەسەرتدا بخوێنێنەو، تنجا ئەگەر خوێندمانەو، تۆش بە دواى خوێندنەکی بکەو، دواى پروونکردنەو کەى لەسەر ئێمە (لە عقل و دلى تۆدا، چەمك و واتاو مەبەستەکانى پروون دەکەینەو).

کەواتە: تەنیا دەستپێكى دابەزینی قورئان لەو شەویدا بوو، نەك ھەمووی پێکەو دابەزىبى، ئەو ھیچ بەلگەىەکی لەسەر نیە.

برگهی سینیەم: نایا ئەو شەوێکە؟! واتە: ئەو شەوێکە لە شەوێکەکانی مانگی (رمضان) دا، چ شەوێکە؟ تێمە لە کتییی [پوختەیی ژیانامەیی پێغەمبەری خوا] دا ﷺ. پووئانگەردۆتەوێکە دەستی تێکی دابەزینی قورئان لە شەوی (۲۱) ی (رمضان) ی سالی (۶۱۰) زاینیی و، (۴۰) دەمین سال، یان (۴۱) مین سالی تەمەنی پێغەمبەری خاتەم دابوو ﷺ.

بەلام هەندێک گوتووین: لە (۱۷) ی (رمضان) دا بوو، ئەم تایەتەشیان بە بەلگە هێناوەتەوێکە دەفەر موی: **إِنْ كُنْتُمْ آمَنْتُمْ بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ عَلَيَّ عَبْدًا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ** ﷻ. [الأنفال، لەوێ دەریانگرتو، چونکە پێغەمبەری خوا ﷺ لە بەرە بەیانی پۆژی جمعی (۱۷) ی (رمضان) لەگەڵ کافرەکانی مەککە، لە بەردا، پووبە پوو بۆوێکە ئەوان شکستیکی گەورەیان بەسەردا هات، کە خوا ﷻ ناوی ناو: (یوم الفرقان).

بەلام لە راستیدا ئەو نایتە بەلگە لەسەر ئەوێ چوونکە ناوی لێناو: (یوم الفرقان)، لەو پۆژەدا قورئان دابەزینی، بەلکو هۆکاری ناوێکی جەنگی بەدر بە (یوم الفرقان)، هەر ئەو بوو کە لە پۆژەدا هەق و ناھەق لێک جیا بوونەو، هیزیکی ژمارە کەمی، کەم نێمکانیەت، بەسەر هیزیکی زەبەلاحدا زال ببی، کەواتە: ئاشکرایە کە ئەوانە لەسەر هەق و، ئەوانی دیکە لەسەر ناھەق.

هەر وەها جەنگی بەدر پۆژی هاتە دی ئەو هەموو بەتێنەیی خوا ﷻ بوو، بۆ وێنە:

أ- کە دەفەر موی: **يَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرَىٰ إِنَّا مُنْظَمُونَ** ﷻ. [الدخان.

ب- هەر وەها لە سوورەتی (القمر) دا، کە دەفەر موی: **سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَتَبَارَكَ اسْمُهُ فِي يَوْمٍ تَبْدَأُ فِيهِ الْخَلْقَ وَتَبْدَأُ فِيهِ الْوَحْدَ** ﷻ. واتە: ئەو کۆمەڵە تێدەشکێن و پادەکەن (و پشت لە ئەھلی نێمان دەکەن)، پیشتر مسوولمانان نەیانزانووە کە ئەو دەبی و کاتی دی دیتە دی، بەلام لە جەنگی بەدر دا، ئەو مۆژدەو بەتێنە هاتە دی.

ج- ھەروەھا لە سوورەتی (الروم)دا، کە دەفەر مۆی: ﴿وَيَوْمَ يُنْفَخُ الْفَوْشُ الْمُمَوَّنُونَ﴾^۱، ﴿يَنْصُرُ اللَّهُ يَنْصُرُ﴾، کە ئەوەی خوا ﷻ ھەوالی پێداوە، کە پۆم تێکشکاوان لە ھەرانەر فارسدا، بەلام جاریکی دیکە، پۆم سەر دێکەون، لەو پۆژەدا تیمانداران دێخوشت دەبن، ئەو پۆژەش پێکەوتی ھەمان پۆژ بوو، کە جەنگی بەدر تێیدا پرووی دا.

ئنجانەوانە ھەموویان بەلگە بوون لەسەر لێک جیاکردنەوێ ھەق و ناھەق.

(عبدالرحمن بن ناصر السعدي)، پەحمەتی خوا ی لئ بئ، لە تەفسیرە کە ی خۆیدا^(۱) دەلئ: ﴿وَذَلِّكُمْ أَنْ اللّٰهَ ابْتَدَأَ بِإِنزَالِهِ فِي رَمَضَانَ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ، وَقَدْ تَوَاتَرَتْ الْأَحَادِيثُ فِي فَضْلِهَا وَأَنَّهَا فِي رَمَضَانَ فِي الْعَشْرِ الْأَوَاخِرِ مِنْهُ، خُصُوصًا فِي أَوَّلِهِ وَهِيَ بَاقِيَةٌ فِي كُلِّ سَنَةٍ إِلَى قِيَامِ السَّاعَةِ﴾.

دوای چەند قسە یەک دەلئ: ئەوێش بە ھۆی ئەوێوە کە خوا ﷻ، دەستیکرد بە داھەزاندنی قورئان لە پەمەزاندای، لە شەوی قەدردا، فرمایشتەکان (ی پیغەمبەری خوا ﷻ) زۆرن، زۆر بە دوای بە کدا ھاتوون لە بارە ی پلەو پایە ی شەوی قەدرەو، کە لە مانگی پەمەزاندایە و، لە دە شەوێکانی کۆتایی دایە، بە تایبەت لە تاکەکانیاندا، لە ھەموو سالتیکدا دەمیتێتەو، تاکو ناخیر زەمان.

برگە ی چوارەم: ئایا ئەو شەوێ سالاڤە دووبارە دەبێتەو؟!

پێشتر قسە کە ی: (عبدالرحمن بن ناصر السعدي)مان ھێنا، ئیمەش دەلئین:

۱- بە پێی سوورەتی (القدر)، بەلئ دووبارە دەبێتەو، چونکە سوورەتە کە ئاوا دەفەر مۆی: ﴿إِنَّا أُنزَلْنَا فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ ۚ لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ ۚ نَزَّلَ الْمَلَكُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ أَمْرٍ ۚ سَلَّمَ هُنَّ حَتَّىٰ مَطْلَعِ الْفَجْرِ ۝﴾، (تتزل)، یانی: (تتزل) کەواتە: سالاڤە ئەو داھەزینی جیبریل و فریشتەکان لەو شەوێدا، دووبارە دەبێتەو، ﴿مِنْ كُلِّ أَمْرٍ﴾، بۆ جێبەجێکردنی ھەر فرمانتیک، یاخود بۆ روونکردنەو ھەر بریاردانێ ھەر فرمانتیک، کە خوا لە ژبانی بەشەردا لەسەر زەوی ویستوو یەق و دەیەوێ

جېنەجى بىكرى، كە دەشفەرمۆي: ﴿سَلَامٌ عَلَىٰ حَتَّىٰ مَطْلَعِ الْفَجْرِ﴾، ئەو شەۋە ھەر ئاشتىي و خىزو خۇشىيە، تاكو بەرەبەيان، مەبەست تىكرى شەۋە قەدرە دووبارە بوودكانە، لەيەك يەكى مانكى پەمەزانەكانى سألەكاندا.

۲- بەلگەيەكى دىكەش لەوبارەۋە فەرمایشتەكانى پىغەمبەرن ﷺ، بۇ غمونه كە دەفەرمۆي: (اطْلُبُوهَا فِي الْعَشْرِ الْأَوَّلِ مِنْ رَمَضَانَ فِي ثَلَاثَةِ تَبَقَى، فِي خَامِسَةِ تَبَقَى، فِي سَابِعَةِ تَبَقَى، فِي تَاسِعَةِ تَبَقَى) (أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ: ۲۵۲۰، وَابْنُ دَاوُدَ: ۱۳۸۱).

واتە: بۇ شەۋى قەدر بەگەرتن، لە دەيەكانى كۆتايى مانكى رەمەزاندا، لە شەۋى سىيەمدا كە لىيان دەمىنئىتەۋە، لە شەۋى پىنچەمدا كە لىيان دەمىنئىتەۋە، لە شەۋى ھەۋتەمدا كە لىيان دەمىنئىتەۋە، لە شەۋى نۆيەمدا كە لىيان دەمىنئىتەۋە.

پىغەمبەرى خوا ﷺ لە دوۋە پا پىنداھاتوۋە، لە شەۋەكانى: (۲۷) و (۲۵) و (۲۳) و (۲۱)، لەو چوار شەۋەدا بۇي بەگەرتن، واتە: تاكەكانى مانكى پەمەزان، يان: (۲۱)، يان (۲۳)، يان (۲۵)، يان (۲۷)، ھەلەتە ھەندىكىش گوتوۋانە: (۲۹)ش، بەلام پىغەمبەر ﷺ لەم فەرمایشتەدا بە شەۋى (۲۷) كۆتايى پىھىناۋە.

برگەي پىنچەم: كە ئەمە ئىشكال بۇ خەلئىكى زۆر لا دەبات، شەۋى قەدر شەۋى پىزو رىزە، لەسەر ھەموو خىزكەي زەۋى دەسوۋى، زۆر كەس پرسىارى كىردو، گوتوۋىتە: كاتىك لە لاي ئىمە شەۋە لە لاي ئەمرىكىيەكان پۇژدە، ھەرۋەھا لە ئوستىراليا پۇژدە، بەپىنچەۋانەي ئىرە، ئايا نەۋە چۇنە! ئەگەر ئىرە شەۋى قەدر بى، لەۋى پۇژدە، كە ئىرە شەۋە بەسەر دەچى، لەۋى دەپىتە شەۋ، نىجا ئەو كاتە لە لاي نەۋان دەپىتە شەۋ، لىرەدا دەپىتە پۇژ؟

ۋەلامەكەي ئەۋدەيە: خۋاي زاناۋ شارەزا كە دەفەرمۆي: شەۋى قەدر، واتە: بە نىسبەت ھەموو خەلئىكى سەر زەۋىيەۋە، لە ماۋەي (۲۴) سەعاتدا، شەۋ دەسوۋى بەسەر ھەموو گۆي زەۋىدا، سەرەتا لە پۇژھەلاقى ناسياۋە دەست پىدەكات، يان لە ئوستىرالياۋە كە ھەشت نۆ سەعات پىش ئىرەن، لەۋىۋە دەست پىدەكات، پىشنى

ئەوئ دەبىتتە شەو، دواتر وردە وردە شەوئەكە بەرەو تېرە دەكشى، دوايى لېرەوئ بەرەو ئەورووپا، دوايى بەرەو ئەمريكاو ئەوانە دەكشى، كەواتە: كە خوا دەفەرەمۆئ: شەوئ قەدر، واتە: ئەو شەوئ لە ماوئ بېست و چوار (۲۴) سەعاتدا، بە دەورى ھەموو گۆئ زەويدا دەسوورئ، چونكە خوا ﷻ قورئانى بۆ ھەموو بەشەر ئاردوئەو، ھەموو مەرفەئە كانىش پىكەوئ دەدوئنى، لە ھەر شوئىتىكى گۆئ زەويدا بن.

كەواتە: دەبئ ئەو شەوئ گشتگير بئ بۆ ھەموو خەللى سەر زەوئ، لە ھەر شوئىتىكى سەر زەوئ بن.

(الطبري) ئەم دەقە دئنى، دەيكەينە كۆتايى ئەم كورتە باسەمان: (عَدَّتْنَا مُجَاهِدٌ بْنُ مُوسَى قَالَ: لَنَا زَيْدٌ قَالَ: أَخْبَرَنَا رَبِيعَةُ بْنُ كَلْثُومٍ قَالَ: كُنْتُ عِنْدَ الْحَسَنِ، فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ: يَا أَبَا سَعِيدٍ، لَيْلَةُ الْقَدْرِ فِي كُلِّ رَمَضَانَ؟ قَالَ: «إِي وَاللَّهِ، إِنَّهَا لَفِي كُلِّ رَمَضَانَ، وَإِنَّهَا اللَّيْلَةُ الَّتِي يُفْرَقُ فِيهَا كُلُّ أَمْرِ حَكِيمٍ، فِيهَا يَقْضِي اللَّهُ كُلَّ أَجَلٍ وَأَمَلٍ وَرِزْقٍ إِلَى مِثْلِهَا»^(۱)).

واتە: (الطبري) بە سەنەدى خوئ، دەلئ: مۇجەھىدى كورئ مووسا، بوئ باسكردىن ئەوئش گوتوويەق: يەزىد بوئ باسكردىن: ئەوئش گوتوويەق: پەبىعەئ كورئ كولسووم ھەوالئ پىداين، دەلئ: لە لائ ھەسەن بووم، (الحسن البصري) پياوئىك پئى گوت: ئەئ ئەبوو سەئىد (كە كونىئە ھەسەن بەبىرايى بووئ)، ئايا شەوئ قەدر لە ھەموو مانگى پەمەزانئىك دايە؟ ئەوئش گوت: بەلئ بەخوا لە ھەموو مانگى پەمەزانئىكدا ھەبەو، ئەو شەوئەكە ھەموو كارئىكى پەر ھىكمەق تئىدا بىرار دەدرئ و، روون دەكرتەوئ، خوا ﷻ ھەر كاتئىك، ھەر ئاوائىك، ھەر بزوئىك تاكو سالى ئايندەئ تئىدا بىرار دەدات.

كەواتە: شەوئ قەدر بە نىسبەت ھەموو مەرفەئەكانەوئ، لە ھەموو ساللەكاندا دووبارە دەبىتتەوئ، بە نىسبەت ھەموو مەرفەئەكانەوئ، واتە: لە ھەر گۆشەو كەنارئىكى گۆئ زەويدا بژىن.

مه‌سه‌له‌ی دووهم:

فه‌رمانکردنی خوا ^۱ به پتخه‌مبه‌ره‌که‌ی موحه‌مه‌د ^۲ که چاوه‌رپی بن روژیک دئی، دووکه‌تیک‌ی ناشکرای تیدا په‌یداده‌بی و خه‌لکی داده‌پۆشی و، خه‌لکه‌که‌له خوا ده‌پارینه‌وه که نه‌و نازاره به‌تیشه‌یان لی لابدات و پرواشدینن، به‌لام چۆن دینه‌وه سه‌ر حال له کاتیکدا که پتخه‌مبه‌ریکی روونیان بۆ هات، که‌چی پشتیان تیکردو گو‌تیا‌ن: فیرکراوه، شیته! خواش به‌تینیدا که‌میک نازاریان لی لابدات، به‌لام به‌دنیایی دوا‌یی ده‌گه‌رینه‌وه سه‌ر حالی پتشیوویان، بۆیه سه‌ره‌نجام خوا زه‌بری گه‌وره‌تریان لی ده‌وه‌شینی و تۆله‌یان لی ده‌ستینن:

خوا ^۱ ده‌فه‌رموی: ﴿فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُحَانٍ مُّبِينٍ ۝۱ يَغْشَى النَّاسَ هَذَا عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝۲ رَبَّنَا اكْشِفْ عَنَّا الْعَذَابَ إِنَّا مُؤْمِنُونَ ۝۳ أَتَىٰ لَهُمُ الْوَعْدُ وَفَجَاءَهُمُ رَسُولٌ مُّبِينٌ ۝۴ ثُمَّ تَوَلَّوْا عَنْهُ وَقَالُوا مُعَلَّجُ مَجْزُونٌ ۝۵ إِنَّا كَاشِفُو الْعَذَابِ قَلِيلًا إِنَّكُمْ عَائِدُونَ ۝۶ يَوْمَ نَبْطِشُ الْبَاطِلَةَ الْكُبْرَىٰ إِنَّا مُنْقِمُونَ ۝۷﴾.

شیکردنه‌وه‌ی ئهم ئایه‌تانه، له ده‌ برگه‌دا:

۱- ﴿فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُحَانٍ مُّبِينٍ﴾، چاوه‌رپیه، نه‌و پۆژه که ناسمان دووکه‌تیک‌ی ناشکراو روون دینی، (یوم)، (اسم زمان مفعول به‌ لـ ارتقب) مثل: يخافون يؤماً).

(یوم) ناوی کاته، به‌رکاره‌ بۆ (ارتقب) وەک: له روژیک ده‌ترسن، (والإرتقاب: اِفْتِعَالَ مِنْ رَقَبَةٍ، إِذَا اُنْتَظَرَتْ، وَإِنَّمَا يَكُونُ الْإِنْتَظَارُ عِنْدَ قُرْبِ حُصُولِ الشَّيْءِ الْمُنتَظَرِ)، (ارتقاب) له‌سه‌ر کیشی (اِفْتِعَالَ، هـ)، له (رَقَبَةٍ أَيْ: اُنْتَظَرَتْ)، چاوه‌رپی کرد، چاوه‌ریکردنیش کاتیک ده‌بی که شتیک، بو‌یستری په‌یدا بی، کاته‌که‌ی نیزیک بی.

(۲) - ﴿يَعْتَذِرُ النَّاسُ﴾ (ئەو دووکەلە) خەلک دادەپۆشی، ئەو دووکەلە پوون و ناشکرایە، خەلک دادەپۆشی، (أَيُّ يُعْطِيهِمْ وَتُلْفِيهِمْ وَحَيْطُ بِهِمْ وَيَعْمُهُمْ)، واتە: دایاندەپۆشی و دەوریان دەدات، گەمارۆیان دەدات، هەموویان دەگریتەوه.

هەلبەتە (دخان): کە بە کوردیی دەلێن: (دووکەل)، ئەو یە کاتێک ناگر دادەگیرسێت، لێ بەرز دەبێتەوه، کە دەگونجێ لێردا مەبەستی دووکەل نەبێ، وەک هەندێک لە زانیان گوتوویانە، بەلکو ئەمە جورێک لە وێچواندنە، کە پێی دەگوترێ: (التَّشْبِيهُ بِالْبَلْعِ)، واتە: ئەو پەری وێچواندن، یانی: وەک دووکەل وایە.

کە دەفەرموی: ﴿يَعْتَذِرُ النَّاسُ﴾، بێگومان وشە (النَّاسُ)، هەرچەندە (أَل) ی ناساندنی لەسەرە، بەلام مەبەستی پێی، خەلکیکی دیارییکراون، کەواتە: (أَل) بۆ ناساندنە، بەلام بۆ (عهد)، واتە: خەلکە هاوبەش دانەر و بێروایە، کە هاوچەرخێ پیغمبەری خوا ﷺ بوون، ئەمە بەپێی سیاق و بەسەلیقە دەزانرێ، ئەگەر نا وشە: (النَّاسُ)، یانی: تێکرای خەلک، بەلام دەزانین کە لێردا مەبەستی خەلکیکی دیارییکراو، کە هاوبەش دانەر و بێروایەکانی پۆزگاری پیغمبەر ﷺ بوون، ئەو خەلکە دەلێن: ئەمە نازاریکی بە تێشە، یاخود خوا ﷻ هەر بۆ خۆی دەفەرموی: ئەمە یە نازاری بە تێش.

(۳) - ﴿هَذَا عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾، ئەمە نازاریکی بە تێشە، ئەمە یان قسەی خۆی بەرزەو، هەوالدەدات، کە ئەمە نازاریکی بە تێشە، یاخود گوتراوی قسەی خەلکە، (يَقُولُونَ: هَذَا عَذَابٌ أَلِيمٌ)، خەلک دەلێن: ئەمە نازاریکی بە تێشە.

(۴) - ﴿رَبَّنَا اكْشِفْ عَنَّا الْعَذَابَ إِنَّا مُؤْمِنُونَ﴾، [خەلکە دەلێن: پەروەردگارمان! نازارمان لێ لادە، تێمە بروادارین، ئەمە گیرانەوهی قسەی ئەوانە یە کە سزاو نازارە دایپۆشیون.

دەشگونجێ ئەمە فێرکردنی خوابی بۆ مسوڵمانان، واتە: ئەو مسوڵمانینە! تێوه بلێن: پەروەردگارمان! نازارمان لێ لابەد، تێمە بروادارین، ئەو نازارە لە

تیمه دووربخهوه، ههردوو واتایه که ی گونجاون، بهلام به پئی رسته ی دوایی،
که دهفه رموی:

(٥) - **أَيُّكُمُ الزَّكِيُّ**، بیرکردنهو دیان چۆن بۆ پهیداده بئ؟، یان: له کو ی بیریان ده که ویتنهوه و پهند وهرده گرن! نه مه مانای یه که میان به هیزتر دهکات، که نه مه قسه ی بیروایه کان بئ، که کاتئ تینیان بۆ هاتوه، گوتوو یانه: پهروه دگارمان! نازارمان لئ لاده، تیمه بروادارین، واته: ده بینه بروادار، بۆیه خوا **عَلَّ** دهفه رموی: **أَيُّكُمُ الزَّكِيُّ**، (أَيُّ): له نه صلدا به مانای له کو ی (مَنْ أَيْنَ) یه، بهلام جاری وا ههیه، به مانای (چۆن) (كَيْفَ) ش، به کاردی، (الزَّكِيُّ): بریتیه له (التَّذَكُّرُ وَالْإِتْعَاطُ)، واته: بیرکه و تنهوه و پهند وهرگرتن، واته: چۆن بیریان ده که ویتنهوه، چۆن پهند وهرده گرن؟ به هۆی نه و رووداوهوه؟!

(٦) - **وَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولٌ مُّبِينٌ**، که پشتر پیغه مبه ریکی روونکه رهوه یان بۆ هاتوه، یاخود: پیغه مبه ریکی روون و تاشکریان بۆ هاتبوو.

(٧) - **يُمْ تُمْ تَوَلَّوْا عَنْهُ وَقَالُوا مُعَلَّمٌ مَّجْنُونٌ**، دوایی پشتیان تیکردو گوتیان: فیرکراوه، شیته، **يُمْ تُمْ**، (لِلتَّزْيِيبِ الرَّئِیِّ)، لَأَنَّ التَّوَلَّى أَفْطَحَ وَأَشْنَعَ مِنَ الشُّكِّ، **يُمْ تُمْ**، لیزه دا بۆ ریزه بندی پله پله ییه، چونکه پشت هه لکردنه که، نافۆلاترو دزیوتر بووه، له دوو دلییه که یان.

که گوتوو یانه: **يُمْ تُمْ**، (الْمُعَلَّمُ: الَّذِي يَعْلَمُهُ غَيْرُهُ)، یانی: که سیک که جگه له خۆی فیری دهکات، نجا به ته نکید که سیک شیت بئ فیر ناکرئ و، بابای فیرکراو ناگونجئ شیت بئ، بۆیه خوا **عَلَّ** به وا ی بادانه وه (واو العطف) یش نه یه نناوه، یه نه ره مووه: (وَقَالُوا: مُعَلَّمٌ وَمَجْنُونٌ)، دهفه رموی: **يُمْ تُمْ**، واته: هه ندیکیان گوتوو یانه: فیرکراوه هه ندیکیان گوتوو یانه: شیته، ههروه که هه ندیکیان گوتوو یانه: جادوو گه رهو، هه ندیکیان گوتوو یانه: کاهینهو، هه ندیکیان گوتوو یانه: شاعیره، وه که له شوینی دیکه دا هاتوه.

نجا لیزه دا که دهفه رموی: **يُمْ تُمْ**، بۆیه خوا **عَلَّ** هه دووه ی هیناون، چونکه نه م دووانه یه کدی هه لده وه شیننه وه، کۆمه لیکیان گوتوو یانه:

فێرکراوە و کۆمەلکیان گوتوو یانە: شێتە، ئەو دوو قسەیه تیکدەگیرێن، ئەگەر فێرکراو بێ و بتوانی شت فێر بێ، لە خەلک وەری بگرێ، نابێ شێت بێ و، ئەگەر شێت بێ، نابێ فێرکراو بێ، واتە: بۆیه خوا ئەم دووێ هێناون، چونکە ئەو دووانە یەکدی هەڵدەوهشتێنەوه و تیکدەگیرێن، بۆیه خوا ﷻ لە سووپەتی (ق) دا، دەفه رموی: ﴿فَهُزْ أَمْرٌ مَّرِيجٌ﴾، واتە: لە قسەیه کی تیکە لێدان، لە قسەیه کی دژیه کدان، هەر کامێکیان ئەوێ دیکە هەڵدەوهشتێتەوه.

٨- ﴿إِنَّا كَاشِفُو الْعَذَابِ قَلِيلًا﴾، تێمە لابەری نازارین بۆ ماوه یەکی کەم، ئەمە هەواڵدانە لە خوای بەرزەوه، کە هەواڵ بە پێغمەبەر ﷺ دەدات، واتە: تێمە لە داها تۆدا بۆ ماوه یەکی کەم، ئەو نازارەیان لەسەر لادەدین.

٩- ﴿إِنَّكَ عَالِمٌ دُونَ﴾، بە دنیایی ئێوه گەراوەن یانی: بۆ پێی چهوت، پێشی ڕوو لە پێغمەبەر ﷺ دەکات کە تێمە لابەری نازارین لەسەریان، بۆ ماوه یەکی کەم، دواپی ڕوو دەکاتەوه ئەوان: ﴿إِنَّكَ عَالِمٌ دُونَ﴾، ئێوه ئەی بیروایان! دواي ئەوێ نازارێشمان لەسەر لادان، دووبارە گەراونەوه و دەگەڕێنەوه بۆ ئەو ڕێیه چهوتە، کە لەسەری و بە بەلێنەکە ی خۆتان وەفادار نابن، کە دەلێن: بروا دێنن.

١٠- ﴿يَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرَىٰ إِنَّا مُنتَقِمُونَ﴾، ئەو ڕۆژه کە زەبری گەورەتر دەوهشتێن، تێمە سزادەری و تۆلەستێنەری.

ئەمە دیارە هەم گەت و بەلێنیکە بە پێغمەبەری خوا ﷻ دراوه، لەلایەن خوای بەرزەوه، هەم هەڕەشەیه کە لە بیروایەکان کراوه، واتە: ئەو ڕۆژه کە زەبری گەورەتریان لێدەوهشتێن، ئەو ڕۆژه تێمە تۆلەیان لێ دەکەینەوه و سزایان دەدەین.

كۈرتە باسنىك لە بارەى (البَطْشَةُ الْكُبْرَى) دەو

زەبرى گەورەتر، بە تەنكىد مەبەست پىي ئەو زەبرە بوو كە لە جەنگى بەدردا، لە بىپروايانى مەككە دەشتىرا، كە زلە زلەكانيان لەو پۆژەدا پىكران، ئەوەى كوژرا و ئەوەى گىرا، كە بە گشتىي حەفتا (۷۰) يان لى كوژرا، لە نىوياندا وەلىدى كۆپى موغىرەو، عوتبەو شەبەى كۆپانى رەبىعەو، ئەبوو جەهل و نەضرى كۆپى حارىس و، زۆر لەو زلە زلانە، كە سألەها بوو پىغەمبەرەو مسولمانانان لە مەككە ئەزىت و نازار دەدات، ئەوانە كوژران، ژمارەىكى بەو ئەندازەىە شيان، واتە: حەفتا (۷۰) شيان لى بەدىل گىران، زانايان گوتوو يانە: پىكەتەى ئەم رستەبە لە تەصددا تاوا بوو: (إِنَّا مُنْتَقِمُونَ يَوْمَ نَبْطِشُ بَطْشَةَ الْكُبْرَى)، ئەو پۆژە كە زەبرى گەورەتر يان لى دەوەشتىن، تىمە سزايان دەدەين و تۆلەستىنەرين لىيان، (يَوْمَ: مَنصُوبٌ عَلَى الْمَفْعُولِ فِيهِ لِاسْمِ الْفَاعِلِ وَهُوَ مُنْتَقِمُونَ)، وشەى (يَوْمَ): دەبىتە (الْمَفْعُولِ فِيهِ) چونكە (مُنْتَقِمُونَ) دەبىتە ناوى بكەر (اسم فاعل)ەكە، واتە: لەو پۆژەدا، كە زەبرە گەورەكەكان لى دەوەشتىرى، تىمە سزايان دەدەين، بە نەسبەت دووكەل (دخان) دەو، زانايان چەند رايەكيان هيتاون، كە تىمە سىيان لى دىنين:

أَعَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ أَنَّ قُرَيْشًا لَمَّا اسْتَفْضَتْ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَأَبْطَنُوا عَنِ الْإِسْلَامِ، قَالَ: اللَّهُمَّ آتِنِي عَلَيْهِمْ بِسَبْعٍ كَسْبَعِ يُوسُفَ، فَأَصَابَهُمْ قُحْطٌ وَجَهْدٌ حَتَّى أَكَلُوا الْعِظَامَ، فَجَعَلَ الرَّجُلُ يَنْظُرُ إِلَى السَّمَاءِ فَيَرَى مَا بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا كَهَيْئَةِ الدُّخَانِ مِنَ الْجُوعِ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ: ﴿فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُخَانٍ مُبِينٍ﴾، فَأَتَى النَّبِيَّ ﷺ فَقِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! اسْتَسْقَى اللَّهُ لِمَضَرَ، فَاسْتَسْقَى لَهُمْ فَسَقُوا، فَأَنْزَلَ اللَّهُ: ﴿إِنَّا كَاشِفُوا الْعَذَابَ قَلِيلًا إِنَّكُمْ عَائِدُونَ﴾، فَلَمَّا أَصَابَهُمُ الرَّفَاهِيَةُ عَادُوا إِلَى حَالِهِمْ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ: ﴿يَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرَى إِنَّا مُنْتَقِمُونَ﴾، فَانْتَقَمَ اللَّهُ مِنْهُمْ يَوْمَ بَدْرٍ، فَقَدْ مَضَى الْبَطْشَةُ وَالْدُّخَانُ وَاللَّزَامُ، (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ: ۱۹۷، وَمُسْلِمٌ: ۲۷۹۸، وَالتِّرْمِذِيُّ: ۳۲۵۱، وَالنَّسَائِيُّ: ۵۰۳).

واته: عەبدوللای کورێ مه‌سه‌عوود (خوا لێی یازی بێ) دەلێ: قورەیشییه‌کان
 دوای ئەه‌وی له‌ پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ یاخی بوون و سستیان نواند، که‌ به‌ره‌و
 ئیسلام بێن، پێغه‌مبه‌ر ﷺ فه‌رمووی: ئەه‌ی خوایه‌! یارمه‌تیی بده‌ له‌ سه‌ریان، به‌
 جه‌وت ساڵ وه‌ک جه‌وت ساڵه‌که‌ی یوسف، (واته: جه‌وت سالی گرانیی و وشکه‌
 سالیی و قات و قری)، ئەه‌و به‌و که‌ گرانیی و زه‌حه‌متیکێ زۆریان تووش
 بوو، تاکو ئیسقانیان خوارد له‌ برسان، پیاوی وایان هه‌بوو که‌ ته‌ماشای سه‌رتی
 ده‌کرد، له‌ نێوان خۆی و ئاسماندا، شیوه‌ی دووکه‌لی ده‌بینی له‌ برسان، (واته:
 به‌رچاویان ته‌ماوی بوو به‌و)، نجا خوا ﷻ ئەمه‌ی دابه‌زاند: ﴿فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِي
 السَّمَاءُ بِدُحَانٍ مُّبِينٍ﴾، واته: چاوه‌ڕێیه‌ نه‌و پۆژه که‌ ئاسمان دووکه‌لیکی ناشرکا
 دێنێ، نجا هاتنه‌ لای پێغه‌مبه‌ر ﷺ پێی گوته‌را: ئەه‌ی پێغه‌مبه‌ری خوا! ﷻ داوای
 باران بارین بکه‌، بۆ (مضر)، نه‌ویش داوای باران بارینی بۆ کردن، ئیدی ئاویان
 بۆ دابه‌زائنه‌را، خواش ﷻ ئەمه‌ی دابه‌زاند: ﴿إِنَّا كَاشِفُوا الْعَذَابَ قَلِيلًا إِنَّكَ عَائِدُونَ﴾،
 تێمه‌ لابه‌ری سزاو نازارین، ماوه‌یه‌کی که‌م، ئێوه‌ دووباره‌ ده‌گه‌ڕێنه‌وه‌، دوای
 ئەه‌وی که‌ خۆشگوزه‌رائیان تووشبوو، دووباره‌ گه‌ڕانه‌وه‌ سه‌ر حاڵی پێشیان،
 نجا خوا ﷻ ئەمه‌ی دابه‌زاند: ﴿يَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرَىٰ إِنَّا مُنْقِمُونَ﴾، واته:
 ئەو پۆژدی زه‌بری گه‌وره‌تر ده‌وه‌شێنین، تێمه‌ تۆله‌ ده‌ستێنین، سزاده‌رین، ئیدی
 خوا ﷻ له‌ جه‌نگی به‌دردا، سزای دان و تۆله‌ی لێ ستاندن، که‌واته: (الْبَطْشَةُ
 وَالْخَانُ وَالزَّامُ)، ئەوانه‌ هه‌رسێکیان تێپه‌ریون: هه‌م زه‌هر لێدانه‌که‌و، هه‌م دوو
 که‌له‌که‌و، هه‌م (الزَّامُ) که‌ له‌ سوورده‌ی (الفرقان) دا، هاته‌وه‌: ﴿مَنْ مَّوَدَّ يَكُونُ
 لِرَأْسِهِ﴾، الفرقان، واته: سزایان پێوه‌ پیه‌وه‌ست ده‌بێ.

ب- هه‌ندیکیش گوته‌ویانه: ئەم دووکه‌له‌، دوو که‌لێکه‌ له‌ پۆژی قیامه‌تدا دی، وه‌ک پێغه‌مبه‌ر
 ﷺ فه‌رموووه‌تی و به‌ چه‌ند رێوایه‌تیک هاته‌وه‌، تێمه‌ یه‌کێک له‌ رێوایه‌ته‌کان دێن:

اعَنْ حُذَيْفَةَ بْنِ أَسِيدٍ الْغَفَارِيِّ، قَالَ: اطَّلَعَ النَّبِيُّ ﷺ عَلَيْنَا وَنَعُنْ نَذَّاكِرُ،
 فَقَالَ: مَا تَذَاكِرُونَ؟ قَالُوا: نَذْكُرُ السَّاعَةَ، قَالَ: إِنَّهَا لَنْ تَقُومَ حَتَّى تَرَوْنَ قُبُلَهَا عَشَرَ

آيَاتٍ، فَذَكَرَ الدُّخَانَ، وَالْجِبَالَ، وَالْدَّابَّةَ، وَطُلُوعَ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا، وَنَزُولَ عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ، وَيَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ، وَثَلَاثَةَ خُسُوفٍ: خَسَفَ بِالشَّمْرِقِ، وَخَسَفَ بِالمَغْرِبِ، وَخَسَفَ بِجَزِيرَةِ الْعَرَبِ، وَأَخْبَرُ ذَلِكَ نَارُ تَخْرُجُ مِنَ التِّمَنِ، تَطْرُقُ النَّاسَ إِلَى مَحْشَرِهِمْ (أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ: ٢٩٠١، وَأَبُو دَاوُدَ: ٤٣١١، وَالتِّرْمِذِيُّ: ٢١٨٣، النَّسَائِيُّ فِي الْكَبَرِيِّ: ١١٣٨٢، ابْنُ حَاجَةَ: ٤٠٤١، ٤٠٥٥).

واته: حوزە یفەهێ کورێ نوسەیدی غیفاریی ﷺ، دەلێ: پێغەمبەر ﷺ پۆژێک بەسەرماندا هات، ئێمە لە شوێنێک دانیشتبووین، قسەمان دەکرد، فەرمووی: باسی چی دەکەن؟ گوتمان باسی تاخیر زەمان دەکەین، فەرمووی: تاخیر زەمان نایەت، تاكو لە پێشێوە، دە نیشانان نەبینن، ئنجا باسی تەوانە ی کرد: دووکەل، دەجبال، ژياندارى زەوى (دابە الارض)، هەلھاتنى خۆر لە خۆرناواوە، دابەزینی عیسای کورێ مەریم، دەرچوونی یەنجووج و مەنجووج، سێ پۆچوونی زەوی، پۆچوونیک لە پۆژەهلات، پۆچوونیک لە پۆژناواوە، پۆچوونیک لە نیوە دوورگی عەرەب، (نیشانە ی دەیم) کۆتاییەکیان ئەوەیە کە ناگريک لە یەمەنەو پەیدادەبێ، وەلک بەرەو شوێنی کۆکردنەویان پال پێوەدەنێ، (شوێنی کۆکردنەویان، مەبەست پێی شامە، کە مەوقایەتیی بە تاییەق مەسولمانان لە تاخیر زەماندا، زیاتر لەوێ کۆدەبنەو).

ج- رایەکی دیکەش هەیه، کە مەبەست لەو دووکەل (دخان)ە، ئەو دوو کەل و تەپ و تۆزە بوو، کە لە پۆژێ فەتەحی مەککەدا بوو: {عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ، قَالَ: كَانَ يَوْمَ فَتْحِ مَكَّةَ دُخَانٌ، وَهُوَ قَوْلُ اللَّهِ: ﴿لَارْتَقَبَ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُخَانٍ مُبِينٍ﴾} (أَخْرَجَهُ ابْنُ سَعْدٍ، وَاتِهِ: ئەبوو ھورەیرە ﷺ گوتووبەتی: پۆژێ فەتەحی مەککە ئازادکرانی مەککە، دوو کەل و تەپ و تۆز بوو، ئەوەیە کە خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿لَارْتَقَبَ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُخَانٍ مُبِينٍ﴾}.

بەلەم زۆرە ی زانیان دەلێن: {الرَّاجِعُ مِنْهَا أَنَّهُ الدُّخَانُ الَّذِي كَانُوا يَتَخَيَّلُونَهُ مِمَّا نَزَلَ بِهِمْ مِنَ الْجَهَنَّمَ وَشِدَّةِ الْجُوعِ، وَلَا يُنَافِي تَرْجِيحُ هَذَا مَا وَدَّ أَنَّ الدُّخَانَ مِنْ آيَاتِ

السَّاعَةِ، فَإِنْ ذَلِكَ دُخَانَ آخَرَ، وَلَا يُنَافِيهِ أَيْضًا مَا قِيلَ: إِنَّهُ الَّذِي كَانَ يَوْمَ قَتَحِ مَكَّةَ، فَإِنَّهُ دُخَانٌ آخَرٌ عَلَى تَقْدِيرِ صَحَّةِ وَقُوعِهِ^(۱).

واته: قسه‌ی به‌هیزتر نه‌ودیه مه‌به‌ست نه‌و دوو که‌له‌یه که نه‌وان، هاتوته به‌راویان، له نه‌نجامی برسیتی و وشکه سالییدا، نه‌مه‌ش له‌گه‌ل نه‌وه‌دا تیکناگیری، که هاتنی دووکه‌ل، یه‌کی بی له نیشانه‌کانی تاخیر زه‌مان، که نه‌وه دووکه‌لینکی دیکه‌یه، هه‌روه‌ها له‌گه‌ل نه‌وه‌شدا تیکناگیری که له پوژی فه‌تحتی مه‌که‌که‌دا، ته‌پ و توژو گه‌رد چوته ناسمان، نه‌وه‌ش دووکه‌ل و ته‌پ و توژینکی دیکه‌یه، نه‌گه‌ر گریمان نه‌وه وا بووین.

(الطبري) له ته‌فسیره‌که‌ی خویدا ده‌لن: (عَنْ عِكْرِمَةَ قَالَ: قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: قَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ: الْبَطْشَةُ الْكُبْرَى: يَوْمٌ بَذِرٌ، وَأَنَا أَقُولُ: هِيَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ^(۲)).

واته: عیکریمه، گنپراویه‌ته‌وه: گوتوویه‌تی: عه‌بدوللای کوپی عه‌بیاس، گوتوویه‌تی: عه‌بدوللای کوپی مه‌سعوود (خوا لیان پازی بی) رای وابوو، گوتوویه‌تی: (الْبَطْشَةُ الْكُبْرَى)، زه‌بری گه‌وره‌تر، پوژی جه‌نگی به‌دوره، به‌لام من ده‌لیم: نه‌وه پوژی قیامه‌ته.

هه‌له‌به‌ته نه‌وه رای عه‌بدوللای کوپی عه‌بیاس بووه (خوا له خوئی و بابی پازی بی)، به‌لام به ته‌نکید رایه‌که‌ی عه‌بدوللای کوپی مه‌سعوود (خوا لئی پازی بی) راسته‌وه، (الطبري)ش، هه‌ر نه‌و رایه‌ی ته‌رجیح کردوه، به ژماره (۳۱۱۳۹)، که گوتوویه‌تی: (الْبَطْشَةُ الْكُبْرَى: يَوْمٌ بَذِرٌ)، هه‌روه‌ک گوتیم: هه‌ر نه‌و توژیه‌رانه‌ی دیکه‌ی قوچانیش زۆربه‌یان هه‌ر نه‌وه رایان بووه.

له‌خوای په‌روه‌ردگار ده‌پارینه‌وه، به‌لوتف و که‌ره‌می خوئی یارمه‌تییماندا، عه‌قل و دل‌مان پوشتنر بی، بو نه‌وه‌ی باشت له نایه‌ته‌کانی خوا تیبگه‌ین.

(۱) جامع البيان: ج ۲۵، ص ۱۱۷. فتح القدير: ج ۴، ص ۶۸۳. التحرير والتنوير: ج ۲۵، ص ۲۸۷.

(۲) جامع البيان: ۳۱۱۳۹.

يارمە تىيشمان بدات ھەمىشە زانىنە كەمان بگۈرىن بۆ تۈانين و، خالىى بوونە كە
لە خۇماندا بگەينە خال و، زانىارىى و شارە زانىيە كەمان لەسەرمان نەبىتە بەلگە،
بەلگە بوۋمان بىتە بەلگە، ھەم خۇمان كارى پى بگەين، ھەم دەوروبە رىشمانى
پى چاك بگەين.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

❖ درسی دووهم ❖

پېئاسەى لىم دەرسە

ئەم دەرسەمان ھەققە (۱۷) ئايەت، ئايەتەكانى: (۱۷ - ۲۳) دەگىرتە خۇي، كە ھەموويان لە بارەى چەند گۆشەيەك لە بەسەرھاقى مووسا ﷺ ۋە فېرەونەونەن: چوڭ خوا ﷺ مووساى پەوانكردو بە بەلگە پوون ۋە ئاشكرايەكانەو، كە بەندەكانى خوا، گەلە چەساوئەكەى مووسا (بەنوو ئىسرائىل) لە ژىرچەنگى فېرەون دەربىنى ۋە، تەسلىمى بەگەنەو، كە چى ئەوان لەسەر سەم ۋە تاوانى خويان بەردەوام بوون ۋە، ئامادە نەبوون ئەو گەلە چەوسىزاوئەيە كە سۆغەرەو بېكارىيان پىكراو، لەگەل مووسادا ﷺ بىتىرن، كە خوا ئاردوويەتى ۋەك ئامانچىكى سەرەككى پىي سپاردو، كە دەبى ئەو گەلە چەساوئەيە لە ژىر چىنگى فېرەون دەربىنى ۋە، چىدىكە نەچەوسىزىنەو، كە چى ئامادە نەبوون ئەو داواكارىيەى بۆ جىبەجى بەگەن، پىش ئەوئەش ئامادە نەبوون بىرواى پى بىتن، بۆيە سەرەنجام خوا ﷺ قەرمانى بە مووسا ﷺ كردو، كە لە شەوگازدا پىش گەلەكەى بەكوئى، بەرەو دەرياي سوورو دەشتى سىنا، بىانبات.

سەرەنجام فېرەون ۋە سوپايەكەى پاودەوويان ئاون ۋە كەوتوونە دوايان، خواش ﷺ دەرياي سوورى بۆ مووسا گەلەكەى قلىشانئەو ۋە، ئەوانى دەرباز كردو ۋە فېرەون ۋە سەربازەكانىشى كە ھەر بە شوئىن مووسا گەلەكەيەو بوون ۋە پاودە دوويان ئاون، ئەوانىشى نغۆكردوون لە دەرياي سووردا، لە ئاكامدا فېرەون ۋە گەلەكەى، كۆشك ۋە تەلارو باخ ۋە بىستان ۋە ھەرچى ھەيانبوو بۆتە مىراتيان، گەلى (بەنوو ئىسرائىل) پىش لە نازارى رېسواكەر قوتاركراون.

ھەرۋەھا خواى مېھرەبان گەلىك نىشانەى ناوازى، ۋەك تاقىكردنەو بە بەنوو ئىسرائىل داون، كە كەمتر وابوو خوا ﷺ لەو جۆرە بە گەلانى دىكەيان بدات،

تهویش له بهر نهو بارودوخه تابه تیهی که له میسر تیندا بوون و، دواتریش که وتونده نیو هه ل و مهرچیکی دیکه ی زور سهخت و دژواردوه.

وَلَقَدْ فَتَنَّا قَبْلَهُمْ قَوْمَ فِرْعَوْنَ وَجَاءَهُمْ رَسُولٌ كَرِيمٌ ۝ أَنْ أَذْأُ إِلَيْكَ عِبَادَ اللَّهِ إِنِّي لَكَ رَسُولٌ أَمِينٌ ۝ وَأَنْ لَا تَقْلُوا عَلَى اللَّهِ إِنِّي آتِيكُمْ بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ ۝ وَإِنِّي عَذْتُ بِرَبِّ وَرَبِّكُمْ أَنْ تَرْجُمُونِ ۝ وَإِنْ لَمْ تُؤْمِنُوا لِي فَأَعَزِّلُونِ ۝ فَدَعَا رَبَّهُ أَنْ هَتُولَاءِ قَوْمٌ مُجْرِمُونَ ۝ فَأَنشَأَ بِعِبَادِي لَيْلًا إِنَّكُمْ مُتَّبَعُونَ ۝ وَأَنزَلْنَا الْبَحْرَ لِقَائِهِمْ جُنْدًا مُفْرَقُونَ ۝ كَذَّبُوا مِنْ جَنَّتٍ وَعُيُونٍ ۝ وَزُرُوعٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ ۝ وَنَعَمَ كَانُوا فِيهَا فَكِهِينَ ۝ كَذَلِكَ وَأَوْرَثْنَاهَا قَوْمًا آخَرِينَ ۝ فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ وَمَا كَانُوا مُنظَرِينَ ۝ وَلَقَدْ جِئْنَا بِحَىٰ إِسْرَءِيلَ مِنَ الْعَذَابِ الْمُهِينِ ۝ مِنْ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ كَانَ عَلِيًّا وَنَ الْمُرْفِقِينَ ۝ وَلَقَدْ أَخْرَجْنَاهُمْ عَلَىٰ عِلْمٍ عَلَى الْعَالَمِينَ ۝ وَآلَيْنَاهُمْ مِنَ الْآيَاتِ مَا فِيهِ بَلَاءٌ مُبِينٌ ۝

مانای دهقاو دهقی نابه تهکان

اههروه ها پیتش وانیش (پیش کومه لکای موحه ممه د)، کومه لی فیرعه وه مان تاقیکرده وهو، پیغه مبه ریکی به ریزو هه ره باشیان بو هات (پنی گوتن): به نهدکانی خوام وییدهن (پیم بسپترن له گه ل خومیان به رم) به دنیایی من بو تیوه پیغه مبه ریکی نه میندارم (سپارده پاریزم) له به رانه به خواشدا خوتان به رز مه کهن (خوتان به زل مه گرن)، بیگومان من به لکه به کی ناشکراتان بو دینم (پناهش به په روه ردگاری خوم و په روه ردگاری تیوهش ده گرم، که به ردبارانم بکهن، وهک عاده تان له گه ل نه یاره کانتاندا) ته گه ر بپرواشم بو ناهینن، خوتانم لی که نار بگرن (کیچه لم پی مه کهن) نیدی له په روه ردگاری

پارایەوه که: ئەوانە (فیرەهون و کۆمەڵەکە ی) کۆمەڵیکی تاوانبارن ٢٢ (تێمەش
 فەرمانمان پێکەرد): شەو پۆ بە بەندەکانم بکە، بە دنیایی ئیوە راوە دوو نراون
 (لە لایەن فیرەهون و کۆمەڵەکە یەوه) ٢٣ (لە دەریای سووریش بەرنەوهو) لە
 دەریاکەش گەڕی بە قلیشاوی و کراوێی، بێتیتەوه، چونکە مسۆگەر (بەریاری
 خواوە) ئەوان (کۆمەڵی فیرەهون) سەربازانیکی خنکێتراوبن ٢٤ گەلیک باخ و
 کانی و سەرچاوەیان (دوای خۆیان) بە جێتێشتن ٢٥ هەر وەها (گەلیک کێلگە ی)
 کشتوکال و جێگا و شوێنی پەسند و خوش ٢٦ دیسان (زۆر) ناز و نەعمەت کە
 تێیدا خوشگوزەران و بە کەیف بوون ٢٧ (ئەوه) بەو جۆرە پوویدا و هەرچیش
 بە جێیان هێشتبوو، بە میرات داماوە کۆمەڵیکی دیکە ٢٨ ئاسمان و زەویش بۆیان
 نەگریان و، لە مۆلەت دراوان و دواخراوانیش نەبوون ٢٩ بە پراستیش وەچە ی
 ئیسرا ئیلمان لە ئازاریکی پێسواکەر پرگار کرد ٣٠ (سەتم و سۆغەر و بێگاری)
 فیرەهون، بێگومان ئەو خو بەرزکەر وەه بوو، لە زێدە پۆییکاران ٣١ بە دنیاییش
 لە پووی زانیاریەوه بە سەر جیهانیان (ی پۆژگاری خۆیان) دا، هەڵمانبێارد بوون
 ٣٢ (ژمارە یەکی زۆر) لەو نیشانانە شمان پێدا بوون کە تاقیکردنەوه یەکی ئاشکرایان
 تێدا بوو بۆیان (داخو چۆنیان مامەڵە لە گەڵدا دەکەن؟) ٣٣ {

شیکردنەوێ هەندیک لە وشەکان

(فَتَنًا): واتە: تاقیمان کردنەوێ (إِبْتَلَيْنَا، إِمْتَحَنَا)، (أَصْلُ الْفَتْنِ: إِذْخَالُ الذَّهَبِ النَّارَ لِيُظْهَرَ جُودُهُ مِنْ رَدَائِهِ، وَاسْتُعْمِلَ فِي إِذْخَالِ الْإِنْسَانِ النَّارَ، وَجُعِلَتِ الْفِتْنَةُ كَالْبَلَاءِ، فِيمَا يَذْفَعُ إِلَيْهِ الْإِنْسَانُ مِنْ شِدَّةِ وَرَخَاءِ)، وشە (فَتْنٌ): لە ڕێشەدا بە مانای ئەو دیە کە زێڕ بخەیتە نێو ناگر، تا کو زێڕەکە ساغییەکی لە ناساغییەکی دەدرکەوێ، (نەگەر کانزای دیکە ڕەگەڵ خرابێ، دەرکەوێ، بۆیە گوتراوە: زێڕی سوور لە ناگر ناترسێ، زێڕی ساغ لە ناگر ناترسێ، هەرچەندە بیسووتێ، کەم ناکات)، هەروەها (فَتْنٌ) بە کارهێناوە بۆ ئەوێ مرووف بخەیتە نێو ناگرو سزا بدرێ، هەروەها وشە (فِتْنَةٌ) وەک وشە (بَلَاءٌ) بە کارهێناوە لەوێدا کە مرووف دەرخرێتە نێو لە سهختیان و ناخۆشیان.

(كَرِيمٌ): (كُلُّ شَيْءٍ شَرَفٌ فِي بَابِهِ: فَهُوَ كَرِيمٌ، وَإِذَا وُصِفَ بِهِ الْإِنْسَانُ فَهُوَ اسْمٌ لِلْأَخْلَاقِ وَالْأَفْعَالِ الْمَحْمُودَةِ الَّتِي ظَهَرَتْ مِنْهُ)، وشە (كَرِيمٌ): بۆ هەر شتێک بە کاربهێنری، یانی: ئەو شتە لە جووری خۆی، چاکە، (زَوْجٌ كَرِيمٌ): واتە: هەر ڕووەکیکی بە پیت و پێز، نەجە هەر شتێک کە وشە (كَرِيمٌ) ی بۆ بە کاربهێنری، نەگەر پۆشاکە، واتە: پۆشاکێکی باش، نەگەر مāl و سامانە، یانی: مāl و سامانیکی زۆر باش، بە لām نەگەر مرووف بە (كَرِيمٌ)، وەصف بکری، ئەوێ ناوێ بۆ ڕەوشت و ئاكارە ستایشکراوەکانی کە لێی دەرکەوتوون.

(أَذْوَالًا): واتە: تەسلیم بکەن، (الْأَذْوَالُ: دَفْعُ مَا يَعْقِي دَفْعُهُ وَتَوَفِّيَتُهُ)، (أَذْوَالُ): بریتیه لە شتێک کە پێویست بێت بدری، تەسلیم بەو کەسە بکری، بە چاکی بێتێردری بەو کەسە پێویستە پتی بێتێردری.

(أَمِينٌ): (أَمِينٌ وَأَمَانٌ: مَنْ يُؤْمَنُ بِهِ، الْخَافِظُ وَالْحَارِسُ، مَنْ يُجْعَلُ مُؤَمَّنًا عَلَى الشَّيْءِ)، وشەي: (أَمِينٌ وَأَمَانٌ)، واتە: كەسێك بە ئەمیندار دابنێ، پارێزەر و چاودەر، ھەروەھا بە كەسێك دەگوترێ كە سپاردەبەكی پێی بسپێردرێ و، بە ئەمیندار دابنێ لەسەری.

(تَرْجُمُونِ): (الرَّجَامُ: الْجَارَةُ، وَالرُّجْمُ: الرَّمْيُ بِالرَّجَامِ، وَيُسْتَعَارُ الرُّجْمُ لِلْسُّنْمِ وَالطَّرْدِ)، ﴿وَلَقَدْ عَذَّبْنَا بِرَبِّكَ رَبِّكَ أَنْ تَرْجُمُونِ﴾، من پەنا بە پەرەدگاری خۆم و پەرەدگاری ئێوەش دەگرم كە بەردبارانم بكەن، وشەي (تَرْجُمُونِ): لە (رَجَام) ھەواتو، (رَجَام): بە مانای بەرد دی، (رَجْم) یش بریتێ لە ھاویشتنی بەرد، یان: بەرد بە كەسێك دادان، خاوازاویشتەو بۆ قسەپێگوتن و دەرکردنیش، (الشَّيْطَانُ الرَّجِيمُ)، واتە: شەیتانی نەفرین لێکراوو، دوورکراو و دەرکراو، بەلام بە پێی سیاق دەزاندرێ نایا مەبەست پێی جێئو، یان دەرکرانە، یاخود بەردبارانکرانە؟

(فَاعْزَلُونِ): واتە: كەنار بكرن لێم، (الْإِعْزَالُ: تَجَنُّبُ الشَّيْءِ، بِالْبَدَنِ، أَوِ الْقَلْبِ)، (إِعْزَالُ): واتە: گۆشەگیری، مەبەست كەنار گرتنە لە شتێك و دووری گرتنە لێی بە جەستە، یاخود بە دل، یاخود بە ھەردووکیان.

(رَهَّوْا): (سَاكِنًا، أَوْ سَعَةً مِنَ الطَّرِيقِ)، (رَهَّوْا): بە مانای تارام و بێ جوولە دێ، ھەروەھا بە مانای قلیشانیش دێ، واتە: دەرپاكە بە قلیشاودی، بە كراویدی بەجێ بهێلن، یانی: دووبارە گۆچانی لێمەدە، كە وێك بێتھە، لێی گەڕێ با بە كراویدی مەنێتھە.

(وَمَضَرٍ): (مَضَرٌ، وَاسْمٌ مَكَانِ الْقِيَامِ وَزَمَانِهِ، وَالْمَقَامُ: يُقَالُ لِلْمَضَرِ وَالْمَكَانِ وَالزَّمَانِ وَالْمَفْعُولِ)، وشەي (مَقَام): چاوگە، بە مانای ناوی شوێنی لێراوەستان و، كاتەكەشی دێ، واتە: ھەم بە مانای شوێنی لێ وەستان و مانەو، ھەم كاتی مانەو و لێ وەستان، دێ (مَقَام) یش: بەمانای شوێن و، بەمانای كات و، بەمانای بەركاریش بەكاردێ.

(وَنِعْمَ): (النُّعْمَةُ: النَّعْمُ، وَالنُّعْمَةُ: الْحَالَةُ الْحَسَنَةُ، وَالنُّعْمَةُ لِلْجِنْسِ، يُقَالُ: لِلْقَلِيلِ وَالْكَثِيرِ)، (نُعْمَةً): بە مانای خۇشگوزەرانىي و حالەتى باش و نازو نىعمەتە، وشەي (نُعْمَةً) يش، بۇ جىنسە ھەم بۇ زۆر ھەم بۇ كەم بەكار دەھىترى، كەواتە: (نُعْمَةً)، بە مانای خوشىي و چاكە دى، بەلام (نُعْمَةً)، بە مانای خۇشگوزەرانىي و كەيف و سەفاو بەھرەمەند بون لە نىعمەت، دى.

(فَكَيْهِنْ): (الْفُكَاةُ: حَدِيثُ ذَوِي الْأُنْثَى، فَكَيْهِنْ وَفَكَيْهِنْ، مُتَصِفَيْنِ بِالْفُكَاةِ، وَهِيَ اللَّعْبُ وَالْمِرَاحُ أَي: فِي النُّعْمَةِ يَلْعَبُونَ)، (فَكَيْهِنْ): لە (فُكَاةً) ھاتو، (فُكَاةً): قسەي كۆمەلىكە كە پىكەو كات بەسەر بەرن، بەو واتايەي كەيف خۇش، (فَكَيْهِنْ) و (فَكَيْهِنْ): ھەردووكيان يەك واتايان ھەيە، واتە: كۆمەلىك كە لە حالەتى (فُكَاةً) دان، كە برىتە لە يارىي و قسەي سوعبەت و، كەيف و خوشىي.

(بَلَوًا): (أَي: اخْتِبَارًا بِالْخَيْرِ وَالْشَّرِّ)، (بَلَاءً): بە مانای تاقىكر دنەو، بە خوشىي يان ناخوشىي، واتە: بە شتىك كە مرۆف ھەزى پىنەتى و بە شتىكىش كە ھەزى پىنى نە.

مانای گىشتىي لايەتەكان

وەك پىشتىرش گومان: تەم ھەفدە (۱۷) ئايەتە، زۆر بە كورتىي و پوختىي، باسى چەند گۆشەيەك لە بەسەرھاق مووسا ﷺ، ھەروەھا ھاپوونى براى لەگەيدا، بەلام لىرەدا باسى ھاپوون نەكراو، گەلەكەي بەنوو ئىسرائىل، لە بەرانبەر شىياندا فىرعەون و دارو دەستەكەي، تىمە كۆي بەسەرھاق مووسا و ھاپوون (عليهم السلام) و گەلەكەيان (بەنوو ئىسرائىل)، لە بەرانبەر شىياندا فىرعەون و ھامان و قاروون و دارو دەستەكەيان، كر دوومانە، بە سىزدە (۱۲) ئالە، پىنجىان لە تەفسىرى سەرەتاي سوورەتى (القصص) دا، خستوومانە روو،

ھەشتىشيان لە ميانى تەفسىرکردى (۶۹) ئايەتەكانى سوورەتى (الأعراف) دا، ئايەتەكانى: (۱۰۳ - ۱۷۱)، ھى سوورەتى (القصص) یش، ئايەتەكانى سەرەتای سوورەتى (القصص) ن، ئايەتەكانى: (۱ - ۴۳)، بۆيە ئیمە لە ھەر شوئىك بەسەرھاتى موسامان ﷺ بېتەوہ پیش، ئامازە دەكەين، بەو شوئە كە لەویدا دریزەى نەو بەسەرھاتەمان بە ھەموو قۇناغ و ئالقەكانیەوہ خستۆتە ڤوو، لێرەدا خوا ﷻ وەك گوتمان: بە كورتى و پوختى ئامازە دەكات، بە ھەندىك لەو قۇناغانەى بەسەرھاتى موسا ﷺ لەبەر تەوہى لە شوئەكانى دیکەدا، ھەم لە سوورەتى (الأعراف) داو، ھەم لە سوورەتى (طه) داو، ھەرودەھا لە سوورەتى (الشعراء) داو، ھەندىكى لە سوورەتى (النمل) دا، ھەرودەھا لە سوورەتى (القصص) دا، دواتریش لە ھەندىك شوئى دیکەدا، خوا ﷻ بەسەرھاتى موسای ﷺ باسکردو، بۆيە لێرەدا بە كورتى دەفەرموى: ﴿وَلَقَدْ فَتَنَّا بَلْهَمَ قَوْمَ فِرْعَوْنَ وَجَاءَهُمْ رَسُولٌ كَرِيمٌ﴾، بە دلتايى لە پیش ئەواندا، گەلى فیرعەوتمان تاقیکردووە ڤەوانەكراویكى بەرێزبان ھاتەلا. رانای (ھم)، دەگەڕیتەوہ بۆ خەلكى ڤۆژگارى موحمەد ﷺ، واتە: لە پیش ئەو خەلكەى ڤۆژگارى تۆدا، ئەى موحمەد! ﷺ خەلك و كۆمەلكای فیرعەوتمان تاقیکردووە، ﴿وَجَاءَهُمْ رَسُولٌ كَرِيمٌ﴾، پیغەمبەرىكى بەرێزو خاوەن پێگەو گران و سەنگینان بۆ ھات، كە موسایە ﷺ.

لێرەدا خوا ﷻ ناوى موسای ھەر نەھتەناو، بەلام دەزانرێ ئەو پیغەمبەرە بەرێزو حورمەتەى كە بۆ لای فیرعەون و كۆمەلەكەى ڤەوانە كراو، موسا ﷺ بوو، ﴿أَنْ أَدْعُو إِلَىٰ عِبَادِ اللَّهِ﴾، پێگوتن: كە بەندەكانى خوام وێدەن، تەسلىم بكەن و پێم بسپێرن، واتە: ئەو خەلكەى وەك ئەمانەتێك بون، لە لای ئێوہ لە مىسر، ئەو نەتەوہى بەنوو ئیسرائیل، ئیستا تەسلىمى منیان بكەن و چیدیکە سۆغەرە بێگاریان پى مەكەن و، مەیانچەوستیننەوہ، ﴿إِنِّي لَكُرْسُولٌ مُّبِينٌ﴾، بە دلتايى من پیغەمبەرىكى ئەمىندارم بۆ ئێوہ، واتە: ئەمىندارم خوا چ پەيامتىكى پێگەیانددووم و، پێیداناردووم، پێتانەگەيەنم، كە بەشىكى گەورەو

گرنگی په یامه کهم نهو دیه که نهو که لهی به نوو ئیسرا ئیل ده رباز بکه م، لهو واقعیه ی ټیوه نهوانتان خستو ته ټیوی، که بریتیه لهو دی ټیرینه کانیا ن سه رده برن و، مینه کانیا ن ده هیله وهو، سو غره و بیکاریا ن پیده که ن، ده بانچه سیینه وهو سووکایه ټیا ن پتی ده که ن، نجا من نه میندارم، نه گهر نهوانه م ته سلیم بکه ن، وهک سپارده یه ک، ده یانپاریزم، نه مینداریشم لهو رووه ده که شتی ک نا ئیم، وانه بن، خوا منی بهو په یامه وه بو لای ټیوه ناروده.

وَأَن لَّا تَمْلُواْ عَلَى اللَّهِ ، هه روه ها ها تووم پیتان رابگه یه نم، که ټیوه له ناست خوادا خو تان به رز مه که نه وهو خو تان به زل مه گرن، إِيَّاكَ سُلْطٰنِیْنِ ، به دلنیا بی من به لگه به کی روشتان بو دیم، یاخود به لگه به کی روشنکه روه دی حه قیقه ق خو م و حه قیقه ق په یامه که متان، بو دیم که راستین.

وَلَا يَئِيْذُ رَبِّيْٓ اَنْ تَرْجُوْنَ ، من په نام گرتوه به په روه ردگاری خو م و په روه ردگاری ټیوه ش، که به رد بارانم بکه ن، له بهر نهو دی نهوان عاده ټیا ن وایووه، که سیک که نه یاریا ن بووه و به حیسابی نهوان لیا ن یاخیی بووه، به سزایه کی زور خراپ که بریتیه له به رد باران کردن، کوشتوو یانه، واته: من په نا به خوا ده گرم، که ټیوه من به رد باران بکه ن، هه ندیک له توژره وانی قوربان، وشه ی: تَرْجُمُوْنَ) یا ن به جنیو پیکوتن یا ن ده رکردن، لیکداوه ته وه، به لأم له راستیدا نهو دی مووسای و لیکردوه، په نیا ن لی به خوا بگری، نهوه نه بووه که قسه ی پتی بلین و، بلین: برو له کو لمان به وه، به لکو نهوه بووه که به ردبارانی بکه ن و بیکوژن و، نه هیلن په یامی خوا بگه یه نی و نهو نه رکه ی خوا پتی سپارده وه، جیه جی بکات، که بریتیه له قوتار کردن و ده رباز کردنی به نوو ئیسرا ئیل، له ژیر چه کهم و پوستالی سته مکارانه ی نهوان.

وَلَن نُّوْمِتُوْا لِيْ فَاَعْمٰرُوْهُنَّ ، ته گهر بو منیش برو ناهینن و به راستم نازانن، داوا یه که شم جیه جی نا که ن، فَاَعْمٰرُوْهُنَّ) که نارم لی بگرن، لیم دووره په ریز بن،

واتە: ئەگەر بىروا دېتىن، پېتەمبەرى خوام ھاتووم بۇ لاتان و بەلگەشم پېتە،
ئىجا ئەگەر بىروا بېتىن، من ئەركى خۆم جېبە جى كىردو، بۇ ئىوھش زۆر باشە
بۇ دىناو دواپۇرتان و ماىە سەرفرازىيە، ئەگەر بىرواش ناھىتىن كەنارم لىبگىرن،
بەلەم دەفەرموئ: ﴿وَإِنْ لَّرُؤُوسًا ۖ﴾، ئەگەر بىرواشم بۇ ناھىتىن، چونكە ھىندەى
پېخۇشە، بىروا بېتىن، وەك بىروايەكە بەس بۇ ئەوبىتى، ئەگەرنا لە راستىدا سوودى
بىروا ھىتەنەكە بۇ خۇيانە، ئەگەرنا تەو پېتەمبەرىكى خواىەو، پەيامى خواى
پىكەياندوون، ئەگەر كەمتەرخەم نەبووئى، تەواوى پاداشتى خۇى ھەيە، ئەوان
بىروا بېتىن يان بىروا نەھىتىن، بۇ ئەو ھىچ فەرق ناكات، ئەو دە خۇيانىن كە لە
بىروا ھىتەنەن بەھرمەندىن، بەلەم تەمە ئەو دەگەيەنى: من ھىندەم پېخۇشە،
ئىوھ بىروا بېتىن، وەك بۇ من بىرواتان ھىتەنە، وەك كەسىك بە كەسىك دەلتى:
ئەوئەندەم پېخۇشە نوپۇزەكانت دەكەى، وا دەزانم بۇمىنيان دەكەى، يان ئەوئەندەم
پېخۇشە فلانە كارە چاكەت كىردو، وادەزانم بۇ مىنت كىردو.

كە دەفەرموئ: ﴿فَاعْتَرَلُون﴾ كەنارم لى بگىرن، واتە: گېچەلەم پى مەكەن و،
مەبنە كۆسپ لە بەردەمدا و وەك بەردىكى خىر ھەبن، كە دەكەوتتە زارى
كانىەكەو، بۇ خۇشى ئا و ناخواتەو، پىتى خەلىكىش نادات ئا و بخۇنەو!

﴿فَدَعَا رَبَّهُ﴾، ئەم (ف) كە دەفەرموئ: ﴿فَدَعَا رَبَّهُ﴾، لە زمانى عەزەبىدا،
پىتى دەگوتتى: ﴿الْفَاءُ الْفَصِيحَةُ﴾ فانى روونكىردنەو، ياخود (فاء التَّفْرِيع) فانى
لقاندىن و لىق لىكىردنەو، كە دەلالەت لەسەر ئەو دەكەن، لە پىش ئەوئەداشتى
دىكە بوو، واتە: بىروايان پىتى نەھىتەو دەژايەتەيان كىردو، تامادە نەبوون،
گەلى بەنو و ئىسرائىلى تەسلىم بگەن، ئەوئىش لە پەروەردگارى پارايەو، يانى:
(أَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ، وَلَمْ يُتَّبِعُوهُ، وَلَمْ يُسَلِّمُوا إِلَيْهِ بَنِي إِسْرَائِيلَ، فَدَعَا رَبَّهُ)، ئەگەرنا
ھەر لە خۇو لە پەروەردگارى نەپارەوئەو، بەلكو لە پەروەردگارى پارايەو،
دواى ئەوئەى لەگەلىندا گەيشتە بن بەست، ﴿أَنَّ هَؤُلَاءِ قَوْمٌ مُّجْرِمُونَ﴾، كە ئەوانە
كۆمەلىكى تاوانبارن، واتە: شايستەى ئەوئەن سزايان بدەى، ھەلبەتە دواى ئەوئەى

گەشتۆتە بن بەست و هیچ ئومىدىكى پىيان نەماۋە، كە لە شوئنى خۇيدا بە تەفصیل باسما نكردو، چەندان نىشانەى پىشانداوون، ھەر لە سوۋرەتى (الزخرف) یشدا، ھاتو ھە پىش تەم سوۋرەتە تەفسىرمان كىرد، خوا **وَمَا يُرِيدُ مِنَ آلَهِ أَكْثَرُ مِنْ أُخْتِهَا**، واتە: ھىچ نىشانەو بەلگەيە كمان پىشان نەدەدان، مەگەر (لە دەستە خوشكە كەى لەۋى پىشى) گەرەتر بوو، نىشانەكان يەك لە يەكى گەرەتر بوون و، ھەر جارەش كە نىشانەيەكى پىشان دەدان، تەنكيان پى ھەلدە چىراۋ نازەھەت دەبوون، دەھاتنەو ھە لای مووسا **وَأَنذَرْتُكَ**، دەيانگوت: بۇمان لە پەرودەرگارت بپايتو، ئەگەر ئەو بەلایەمان لى لاپەرى، بپروا دىنين، ئەۋىش بۇيان دەپاراپەو ھە و خوا بەلایەكەشى لى لادەبردن، كە چى ھەر برواشيان نەدەھىنا، واتە: كە لىردەدا مووسا دەفەر موى: **فَدَعَا رَبَّهُ أَنِ مَصْلَاحٌ لِّمَا أَصْنَعُ**، دەپى بزانو ئەۋە دۋاى گەشتە بن بەست بوو و دۋاى و خۇراگىيەكى زۆرى مووسا **وَأَنذَرْتُكَ**، كە لە چەۋستىراۋەكەى بوو، نىجا مووسا لە پەرودەردگارى دەپاراپتەو كە ئەوانە كۆمەلىكى تاۋانبارن، كۆمەلى تاۋانبارىش ديارە شاىستەى سزان، واتە: خاۋە! كاتى ئەۋە ھاتو سزايان بەدى، **فَأَتَى بِعِصْوَى لَّيْلَى**، دىسان ئەم (ف) ەش، بۇ (فصیحة) يان (تفریخ) ە، واتە: خوا **وَأَنذَرْتُكَ** بە مووساى فەرەموو بە گەلەكەت، بلى: خۇيان نامادە بكەن، بۇ ئەۋەى دەر بازىن و مىسر بەجى ھەلن، **فَأَتَى بِعِصْوَى**، تۆ شەرۋ بە بەندەكانم بكە، واتە: ئەگەر بە نوئىزى نىۋەرۋ و لەبەر چاۋى گەلى فەرەھون دەر بچەن، ئەۋان پاۋە دوۋتان دەنن و دەتانگرن، بەلەم ھەركات بى ناگا بوون و، ئەۋان لە شىرىنى خەۋدا بوون، ئىۋە دەر بچەن، بەنوۋ ئىسرائىل پىشتەر دەبى خۇيان نامادە كىردى، ئەگەرنا گەلىك، ئەگەر ۋەك (پەيمانى كۆن)، دەلى: چەند سەد ھەزار كەسىك بووبن، كە ئەۋە زىدەرۋىيە، بەلەم ئەگەر چەند سەد ھەزار كەسىكش نەبووبن و تەنیا چەند ھەزار كەسىك ياخود، چەند سەد كەسىكش بووبن، بەلای كەمەۋە، پىۋىستىي بەۋە كىردو كە پىشتەر نامادە بكىرن، نىجا ديارە ئەۋانە رىكخستىكى نەپىيان ھەبوو، مووسا **وَأَنذَرْتُكَ** كارىكى واپىكردو ھەمويان ناگادارىن و، نەپىيەكەشيان دەرەنەچى،

﴿ فَأَمَّا بَعْدَىٰ لَيْلَا ﴾، به‌شهوگار شه‌ورؤ به‌بنده‌کانم بکه، ئەم وشە: (لَيْلَا)، بۆ جه‌ختکردنه‌وه‌یه، ئەگەرنا (أَسْر)، یانی: شه‌ورؤ بکه، ﴿ مُبَحَّنَ الَّذِي أَمَرَنِي بِعَبْدِهِ لَيْلَا ﴾، الإسرائ، واتە: پاکیی بۆ ئەو خوا به‌یه که شه‌ورؤ به‌بنده‌ی خۆی کرد، له‌شه‌ودا، له‌ویش دیسان (لَيْلَا)، هەر بۆ جه‌ختکردنه‌وه‌یه، ﴿ إِنَّكُمْ مُّتَّبِعُونَ ﴾، به‌دنیایی تێوه‌ش راوه‌دوو‌نراون، واتە: شویتان ده‌که‌ون و به‌دواتاندا دین، تێوه به‌دوادا‌چوو و راوه‌دوو‌نراون، واتە: هه‌روا لیتان ناگه‌ڕین، وه‌ک به‌رزه‌کی بانان بۆی ده‌ربچن.

﴿ وَأَتْرَكَ الْبَحْرَ رَهْوَ ﴾، ده‌ریا به‌که‌ش به‌کراوه‌یی وازلێبێته، دواي ئەوه‌ی خوا ده‌ریای سوور که بۆی قلیشان‌دووی، هه‌ندیک له‌ته‌فسیره‌کان گوتوو‌یانە: مه‌به‌ست پتی رووباری نیله، به‌لام وانیه، رووباری نیل، هەر نیزیک بووه له‌وی، به‌لام مه‌به‌ست ده‌ریای سووره، وه‌ک پتشت باس‌مان‌کردوه که کاتی خۆی (بَحْرُ الْقُلُومِ) ی پێگوتراوه، واتە: ئەو ده‌ریا به‌ ناو‌الهی و به‌ قلیشایی به‌جێ به‌یله و وازی لێ بێته،

له‌سوره‌تی (الشعراء) دا، هاتوه که خوا ﴿ عَزَّ وَجَلَّ ﴾ فرمان به‌مووسا ﴿ عَزَّ وَجَلَّ ﴾ ده‌کات، به‌گۆچانه‌که‌ی له‌ده‌ریا بدات، بۆ ئەوه‌ی شەق ببێت، تنجا که مووسا ﴿ عَزَّ وَجَلَّ ﴾ به‌گۆچانه‌که‌ی له‌ده‌ریا که ده‌دا، ده‌ریا شەق ده‌بی، وه‌ک خوا ﴿ عَزَّ وَجَلَّ ﴾ ده‌فه‌رموی: ﴿ فَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنِ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْبَحْرَ فَانْفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَالطَّوْدِ الْعَظِيمِ ﴾، الشعراء، واتە: سروشمان بۆ لای مووسا کرد، که به‌گۆچانه‌که‌ت له‌ده‌ریا به‌ده، یه‌که‌سه‌ر ده‌ریا به‌که‌شەق بوو (قلیشا)، هەر به‌شیکی وه‌ک کێوکی مه‌زن وابوو، چونکه ده‌ریای سوور، له‌هه‌ندێ شوێن قوولاییه‌که‌ی ڕه‌نگه‌ کیلۆمه‌تر زیاتر بێ، یاخود چه‌ند کیلۆمه‌ترین بێ، تنجا ئەوه له‌سه‌ر را تاکو خوارێ بیه‌ستێ و بێته دالان، بێگومان وه‌ک کێوی به‌رز بووه، به‌پتی ئەوه که کاتی خۆی ته‌فسیرمان کرد، هۆزو تیره‌کانی به‌نوو تیسرا نیل دوا‌ده تیره بوون و ده‌ریا به‌که‌ش بۆته دوا‌ده دالان و ڕیگا، ئەو ده‌ریای خوا قلیشان‌دوو‌یه‌تی

و شه قی کردوه، بۆ نه وهی به نوو ئیسرا ئیل پئیدا ده ربازین، بۆیه ده فهرموئ: **وَأَنزَلْنَا الْبَحْرَ رَهَوًا**، ده ریا به که به قلیشایی و به کراوه یی به جی به ئله، **إِنَّمَا جُنْدٌ مُّغْرَقُونَ**، مه شتر سین بلّین: به ده ریا به که ده به دوامان دادین و پیمان ده گهن! به دلّیایی نه وان سه ربازان ئیکی نغرو بوون، واته: خوا **يُبَارِي** بۆ داو، که ده بی بخنکین له وه ده ریا به ده.

دوایی خوا **يَا** باسی سه ره نه جامه که یان ده کات، ده فهرموئ: **كَمْ تَرَكُوا مِنْ جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ**، چه ندان باخ و سه رچاوه یان به جهنّیشتن! هه لبه ته دوایی فیرعه ون له کاتی خنکانیدا په شیمان بۆته وهو، داوای له خوا کردوه که نه وه ئیمانی هینا و ملکه چه، به تاییه ت له سووردهی (یونس) دا، که نه و راستیه ته نیا له ویدا هاتوه به و شیوه یه، که ده فهرموئ: **وَجَوْرًا بَنِي إِسْرَءِيلَ الْبَحْرَ فَاتَّبَعَهُمْ قُرْعَوْنَ وَجُودُهُ بَغْيًا وَعَدُوًّا حَتَّى إِذَا أَوْرَكَهُ الْعَرْتُ قَالَ أَمِنتُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا الَّذِي آمَنْتُ بِهِ، بَرَأَ إِسْرَءِيلَ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ**، **أَلَكُنْ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلَ وَكُنْتَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ**، **فَالْيَوْمَ نُنَجِّكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلْفَكَ آيَةً وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ عَنْ آيَاتِنَا لَغَافِلُونَ**، واته: به نوو ئیسرا ئیل مان، به ده ریا که ده تپیه راند، فیرعه ون و سه ربازه کانیشی سه مکارانه، به را کردن شوئینان که و تن، هه تا کاتیک (فیرعه ون) خنکانی گه یشتی، گوئ: بروام هینا، که جگه له وهی به نوو ئیسرا ئیل بروایان پنه ناوه هیچ په رستراوئیکی دیکه نیه، من له ملکه چانم، (خوا **يَا** وه لأمی دایه وه، یان فریشته کان یان وه لأمه که ی ناوا ده در پته وه: نا ئیستا که پیشتر سه ریچی تکردو تو له تیکده ران بووی! نه مرؤ جه سه ته که ت ده رباز ده که یین، تا کو بۆ خه لکی دوای خو ت ببی به نیشانه و په ند، زو ریک له خه لکیش له نیشانه کانئیمه بی ناگان.

ئیستاش جه سه ته ی فیرعه ون له موزه خانه ی میصره، نه و فیرعه ونه ی که له پوژگاری مووسادا، هوکمران بوو، که ناوی (خوفو) بووه و ناوی دیکه شی بۆ به کار دیتن، ئیستا له وهی جه نازه یه و را کشاوه، واته: خوا **يَا** نه وهی فهرمو یه تی،

دوای (۴۰۰۰) سال زیاتریش، نهو حه قیقه تهی هیناوه ته دی، چونکه دهفه رموی: تا کو بو خه لکی دوای خو ت بی به په ندو نیشانه، نجا نه گهر جهسته که ی فهوتا بیه نه ده بووه په ندو نیشانه، بویه خوا **﴿خَا﴾** جهسته که ی پاراسته، **﴿فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ﴾**، نه مرو جهسته که ت قوتار ده که ی، نهویش نه که وه ک ریزگر تنیک له خو ت، به لکو بو نه وه ی بو خه لکی دوای خو ت بی به په ندو عیبره ت، نایا نه و که سه نه و فیرعه ونه بوو، که ده یگوت: **﴿ثُمَّ نَرْكَكُ بِالْأَعْنَ﴾**، الغازعات، واته: من په روه ردگاری هه ره به رزتانم؟ نایا نه وه نه و فیرعه ونه یه که ده یگوت: **﴿يَتَأْتِيهَا الْمَلَأُ مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرِي﴾** القصص، واته: نه ی پیاو ماقوولان! بریار به دهستان! جگه له خو م په رستراوینکی دیکه م، بو تیوه پین شک نایه؟ نایا نه و فیرعه ونه بوو، که ده یگوت: **﴿مَا أُرِيكُمْ إِلَّا مَا أَرَى وَمَا أَهْدِيكُمْ إِلَّا سَبِيلَ الرَّشَادِ﴾**، الغافر، به س نه وه تان پی ده لیم که خو م به راستی ده زانم و نه وه ی منیش ده یلیم، هه مووی راسته؟ نایا نه وه نه و فیرعه ونه بوو، که به مووسای ده گوت: **﴿لَيْنَ أَخَذْتُ إِلَهًا غَيْرِي لأَجْعَلَنَّكَ مِنَ الْمَسْخُورِينَ﴾** الشعراء، نه گهر جگه له من په رستراوینکی دیکه بگری، ده تخه مه له گه ل گیراوان، یانی: زوری دیکه شم زیندان کردوون، وه ک تو؟ که چی نیستا بو ته په ند! نجا خوا **﴿خَا﴾** دهفه رموی: نه وانه سه ره نجام: **﴿كَمْ تَرَكُوا مِنْ جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ﴾**، (گم)، (خبریه) یه، یانی: (کثیراً ترکوا مِنْ جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ)، زوریان له باخ و بیستان و له کانیی و سه رچاوان، به جهیشتن. **﴿وَرُزُوجٍ وَمَعَامٍ كَرِيمٍ﴾**، هه روه ها له کیلگه و کشتوکال و جیگا و ریگا و، خانوو به رهی خو ش و پر نازو نیعمه ت.

﴿وَنَعْمَ كَانُوا فِيهَا فَكَهْمِينَ﴾، هه روه ها خو شگوزه رانییه ک که نه وان تییدا زور به که یف و خو شحال بوون، له ویدا قسه ی سو عبه ت و سه یرو سه مه ره دیان ده کردو، سه ره گرمی یاری و گه مه و قسه ی خو ش و پیکه نین بوون، **﴿كَذَلِكَ﴾**، هه ر ناوا به و شیوه یه، واته: به و جو ره که باسما نکر د، ناوا فه و تان دمانن.

﴿وَأَوْرَثْنَاهَا قَوْمًا آخَرِينَ﴾، ئەو ھەموو شتانەى كە لیان بە جی مابوون،
كردمانە میرات بۆ كۆمە ئیكى دیکە.

دوایی تیمە لە مەسەلە گرنكە كاندا باس ددكەین، كە خوا ﷻ لە سوورەتى
(الشعراء) دا، دەفەرموی: ﴿كَذَلِكَ وَأَوْرَثْنَاهَا بَنِي إِسْرَءِيلَ﴾، واتە: ئەو نازو
نیعمەتەى لە دواى فیرعە و نییە كان بە جیماود، كردمانە میراتی بەنوو ئیسرائیل.
ئنجایا ئاوا ئەو ھەو ھەو چۆن بوو؟

أ- یان وینەى ئەو كە لەوان بە جیماود، خوا ﷻ بۆ بەنوو ئیسرائیلی ڕەخساندود، لەو
شوێنەى دیکە، كە بۆی چوون، لە دەشتی سینا و لە فەلەستین.

ب- یان بە شێك لە بەنوو ئیسرائیل، كەراونەو بۆ میسرۆ، لەوێدا نیشەت جی بوون و، بوونە
خاوەنى ئەو كۆشك و تەلارو باغ و كانی و سەرچاودو نازو نیعمەتەى، فیرعە و نییە كان
بە جیان ھێشتوون، دواى لە مەسەلە گرنكە كاندا زیاتر قسە لەو بارەو دەكەین.

﴿فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ﴾، نە ناسمان و نە زەوى بۆیان نە گریان،
﴿وَمَا كَانُوا مُنظَرِينَ﴾، ھەروەھا لە مۆلەتدراوان و چاودەروانكرانیش نەبوون، كە
چاودەروانیان بكرى داخۆ تۆبە دەكەن و، پەشیمان دەبنەو، یان نا؟

﴿وَلَقَدْ جَعَلْنَا لِبَنِي إِسْرَءِيلَ مِنَ الْآلِهَةِ آلِهَةً﴾، بە دنیایی تیمە بەنوو ئیسرائیلیمان،
لە نازاریكى ڕیسواكەرو پر سووكایەتیی دەرباز كرد، كە ئەودى بەسەر ئەوان
ھاتبوو، بەسەر كەم گەلان ھاتود، پیاوكان سۆغرو بیگاریان پى دەكراو،
ئافەتەكان بۆ كاری خراپ و بۆ كەیف و ڕابواردنى خویان بە كاریان ھێناون،
بە كچكەییش، كوردەكانیان سەرپرێون و كچەكانیان ھێشتوونەو: ﴿يَذَرِخُ
أَبْنَاءَهُمْ وَيَسْتَحْيِي آبَاءَهُمْ﴾، القصص. ئەو سووكایەتیی و ھەقارەتەى بەوان
كراود، بە كەم گەل و نەتەوان كراود، بۆیە خوا دەفەرموی: تیمە بە دنیایی
ودەھى ئیسرائیلیمان (ودەھى بەعقووبمان) گەلى جوولەكەمان لە سزاو

نازاریکی ریسواکه ر دهربازکردن، ﴿مِنْ فِرْعَوْنَ﴾، وهک فیرعهون خودی نازاره ریسواکه ره که بئ، له فیرعهون دهربازمانکردن.

﴿إِنَّهُ كَانَ عَلِيًّا مِنَ الْمُتْرِفِينَ﴾، به دنیایی نهو خو به رزکه ره وه بووه، له زیده رۆیکاران، واته: زیده رۆیی کار بوو، له یتو زیده رۆیکارانیشدا، زور خو به زلگرو خو به رزکه ره وه و خو سه پینه ربوو.

﴿وَلَقَدْ آخَرْتَهُمْ عَلَىٰ عِلْمٍ عَلَىٰ الْعَالَمِينَ﴾، به دنیایی یتمه نه وانمان هه لبارد، واته: گه لی به نوو نیسرائیل، ﴿عَلَىٰ عِلْمٍ عَلَىٰ الْعَالَمِينَ﴾، به زانیارییه وه که دهمانزانی چونن، به سهر جیهانیانیاندا، دهمانزانی چونن بۆیهش هه لمانبژاردن، یاخود: دهمانزانی که هه له وه به له شیان ده بی و هه به، له گه ل نه وه شدا هه لمانبژاردن، به سهر جیهانیاندا، چونکه نهو کاته باشتین خه لکی رۆژگاری خو یان بوون، ﴿عَلَىٰ الْعَالَمِينَ﴾، ﴿أَيُّ الْعَالَمِينَ فِي زَمَانِهِمْ﴾، به سهر جیهانیانی رۆژگاری خو یاندا هه لمانبژاردن، ته گه رنا به ته کید یتستا نه وه ی پی دگوتری، گه لی جووله که که ده وله تیکیان هه ر به ناوی نیسرائیل له سهر زه مینی مسو لماندا سه پاندوه، نهو سهر زه مینه یان داگیر کردوه، بوونه مایه ی نازارو مهینه تی بۆ گه لی مسو لمانی فه له ستین و، بوونه مایه ی خه فهت و نازار بۆ تیکرای مسو لمانان، یتستا به هیچ پتوهریک نه وان به گه لیکی باشیش دانانرین، چ جای به باشتین گه لانی جیهان!

خوا ﴿لَهُ كُتَابٌ﴾، ده فه رموی: ﴿وَمَا يَنْبَغُ لَهُمْ مِنْ آلَافٍ مَا فِيهِ بَلَتْؤُا مُبِيتٌ﴾، له نیشانه کان پیمانان، شتایتیک که نیعمه تیکي ناشکرا، یاخود تافیکردنه وه ده یه کی ناشکرا بوو، چ به باری نیعمه تدا، چ به باری سزادان و لپوه شاندن زه برو زله ی میهره بانیشدا، نه وه ی که خوا ﴿لَهُ﴾ بۆ گه لی به نوو نیسرائیلی کردوه، به پیس نه وه ی له قورئاندا بۆ یتمه دیاره، خوا ﴿لَهُ﴾ بۆ هیچ گه لیکی نه کردوه، چونکه نه وه نده پتو یستییه ی نه وان هه یانبوو، هیچ گه لیک هتنده ی پتو یست نه بووه، وهک (پیره میترد) ی شاعیر ده لی:

«کاکه خوا کاری نابەجێ ناکا ... تا کێو نه‌بینی به‌فری تیناکا».

دیاره‌نه‌وان له‌ حاله‌تیک و بارودۆخیکدا بوون، که‌ پێویستی به‌وه‌ کردوه‌ خوا ﷻ ئەو هه‌موو لوتف و میهره‌بانیه‌یان له‌گه‌ڵدا بنوێنێ، بارودۆخه‌که‌یان وایخواستوه‌، نه‌ک له‌به‌ر نه‌وه‌ی له‌سه‌ر ناستی مروّقا‌یه‌تی و، له‌سه‌ر ناستی دنیا له‌ هه‌موو که‌س باشت‌ر بووبن، به‌لێ باشت‌ترین گه‌لانی پۆژگاری خۆیان بوون و، له‌ میژووی مروّقا‌یه‌تییدا، هیچ که‌س به‌ قه‌ده‌ر نه‌وان خ‌وای په‌روه‌ردگار شتی یاسادرو نازو نیعمه‌تی پێ نه‌به‌خشیوه‌، له‌به‌ر نه‌وه‌ی له‌ هه‌موو که‌س پێویسته‌ر بوون بۆ ته‌و شتانه‌، نه‌ک له‌به‌ر نه‌وه‌ی له‌ هه‌موو که‌س باشت‌ر بووبن له‌سه‌ر ناستی مروّقا‌یه‌تی.

وشه‌ی (بَلَاء)، جاری وا هه‌یه‌ له‌ قورئاندا به‌ مانای نازو نیعمه‌ت و، جاری واش به‌ مانای سه‌ختی و ناره‌حه‌تییه‌، جاری واش هه‌یه‌ به‌ مانای تاقیکردنه‌وه‌یه‌، که‌ لی‌ره‌دا به‌ ته‌ئکید به‌ مانای تاقیکردنه‌وه‌یه‌، واته‌: نه‌وه‌ی پێماندا بوون، له‌ نیشانه‌کان، تاقیکردنه‌وه‌یه‌کی ئاشکرا بوو، یاخود ئاشکراکه‌ربوو، بۆ نه‌و گه‌له‌، واته‌: زۆر روون و به‌رچاوو دیار بوو، که‌ نه‌وانه‌ ده‌ستی خ‌وایان له‌ پشت‌ه‌وه‌ هه‌یه‌، بۆ وێنه‌: که‌ خوا ﷻ هه‌ر له‌ میسر، چه‌ندان به‌لای به‌ مل فیرعه‌ون و دارو ده‌سته‌که‌یدا هێناون، وه‌ک ده‌فه‌رمووی: ﴿وَلَقَدْ أَخَذْنَا آلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّنِينَ وَنَقَمٍ مِّنَ الثَّمَرَاتِ لِمَالَهُمْ يَذَّكَّرُونَ﴾ ۱۲۰. ﴿الْأَعْرَافِ﴾، دوایی ده‌فه‌رمووی: ﴿فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالْذَّمَءَ إِنِّي مُمْضِلٌ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا تُجْرِمُونَ﴾ ۱۲۱. ﴿الْأَعْرَافِ﴾، هه‌روه‌ها گۆچانه‌که‌ی مووسا ﷺ که‌ بۆته‌ مارو هه‌زیابه‌کی گه‌وره‌، هه‌روه‌ها ده‌ستی که‌ وه‌ک گۆپنکی زۆر به‌ شوق نایساوه‌، نه‌وه‌ نۆ نیشانه‌، ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ سَعَةَ النَّبِيِّينَ﴾ ۱۲۲. ﴿الْإِسْرَءِ﴾، جگه‌ له‌وه‌ دواییش له‌ کاتی ده‌ربازبوونیدا، نه‌وه‌ی که‌ خوا بۆ به‌نوو ئیسرائیلی کردوه‌، بۆ که‌سی نه‌کردوه‌، ده‌ریای بۆ شه‌ق کردوون، ته‌و ده‌ریا زله‌ قلیشاوه‌، نه‌و هه‌موو خه‌لکه‌ به‌و ده‌ریابه‌دا، د‌وای قلیشان ده‌ربازبوون، دوایی دوژمنه‌کانی خ‌وایان بینیوه‌، له‌د‌وای

وان، که پاوه دوویان ناوان، خنکاون له ده‌ریای سوورداو، دواپی نه‌وان که ده‌ربازبوون چوونه‌ته ده‌شتی سیناو، له‌ویش خوا **لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ** که زۆ و باندی (سلوی) ی بۆ ده‌خساندوون، پاشان هەر له‌وێ، کانپی و سه‌رچاوه‌ی بۆ ده‌خساندوون: **وَإِذْ أَسْنَفْنَا لُجُومَنَا فَأُصْرِبْنَا بَعْمَالِكُمُ الْحَبْرَ فَأَنْفَجَرْتُم مِّنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا** ۶۰ البقرة، واته: کاتێ مووسا داوای ناوی بۆ گه‌له‌که‌ی کرد، (له ده‌شتی (سینا) له‌و بیابانه وشک و قاقرو دیمه‌کاردا)، گوتمان: به‌گۆچانه‌که‌ت له‌ به‌رده‌که‌ بده، (له‌ چیا‌ه‌ک) ئیدی دوازه‌ کانپی و سه‌رچاوه‌ی لی ده‌رفوڵین، هه‌روه‌ها زۆر شتی دیکه‌ش، که دواپی ناماژه‌یان پێده‌که‌ین، هه‌موو نه‌وانه‌ بیکومان تاقیکردنه‌وه‌به‌کی روون و تاشکرا بوون، تاقیکردنه‌وه‌به‌کی تاشکراکه‌رو روونکه‌رده‌وه‌ بوون بۆ میهره‌بانپی خوا به‌رانبه‌ر به‌و گه‌له، له‌ کاتی لێقه‌ومان و نه‌هامه‌تیدا.

بۆیه‌ گه‌لی جووله‌که، کاتێ میژووی خۆیان ده‌خویننه‌وه‌ که چه‌ند له‌ زه‌بوونی و چه‌وسێزاوه‌پی دا بوون، ده‌بوایه‌ هه‌رگیز ستم نه‌که‌ن، تیشاش له‌ په‌یمانی کۆندا نه‌و شتانه‌ی خوا **لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ** له‌ فورتاندا ناماژه‌ی پیکردوون، زۆر به‌ ته‌فصیل و به‌روونی، له‌ویدا به‌ ورده‌کاریه‌کانیا نه‌وه‌ باسکراون، که په‌نگه‌ هه‌ندیکیان زنده‌پۆپی یان که‌م و کورتیان تیدا هه‌بن، به‌لام گرنگ نه‌وه‌یه‌ وه‌ک نه‌صله‌که‌یان، راست، ده‌بوایه‌ کاتێ میژووی خۆیان وه‌بیردیه‌وه‌، هه‌رگیز زۆلم له‌ که‌س نه‌که‌ن و، بزائن که‌ کاتی خۆی فیرعه‌ون زۆلمی لیکردوون، چه‌نده‌ حالیان خراپ بووه‌، که زۆلمی له‌ باب و پاپیرانیان کردوه‌، ده‌بوایه‌ بزائن نه‌و زۆلمه‌ی فیرعه‌ون کردی، سه‌ره‌نجامه‌که‌ی نه‌وه‌ بوو که خوا **لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ** فیرعه‌ون و دارو ده‌سته‌که‌ی له‌ به‌ین برد، که‌واته: نه‌و زۆلمه‌ی نه‌وانیش تیشتا ده‌یکه‌ن له‌ خه‌لکی مسوڵمانی فه‌له‌ستین و مسوڵمانان به‌ گشتی، به‌ ته‌نکید نه‌و زۆلمه‌ش دواپی سزایه‌کی خۆای بۆ له‌ بۆسه‌دا هه‌یه، که سه‌ره‌نجام په‌تی زۆلم له‌ نه‌ستوو‌رییدا ده‌پچڕی، نه‌گه‌ر هه‌ر په‌تیک له‌ باریکییدا به‌پچڕی.

خوایا بە لوتف و کەرەمی خووی ھیدایەت و یارمەتییمان بدات، کە لە
 بەسەرھاتی پیغمبەرانی (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) و گەلانی پێشوو دەرس و پەندو
 عیبرەت وەر بگیرین، ئەو ھەلەو کەم و کوریانەیی کە گەلانی پێشوو لەسەریان
 تووشی سزاو مەینەتی بوون، خوای بەبەزەیی یارمەتییمان بدات، خۆمانیان لێ
 بە دوور بگیرین و، ئەو سیفەتە چاکنەیی، خوازیاری ئەو بوون، کە خوا ﷻ لە
 فریای گەلە پێشووەکان، لە فریای مەزڵوومان بێ، تێمەش ئەو سیفەتانە لە
 خۆماندا پەیدا بکەین و خۆمانیان پێی برازینینەو.

مهسه له گرنگه کان

مهسه له ی به که م:

تیردانی مووسا علیه السلام بۆ لای کۆمه‌لی فیرعه‌ون و، داواکردنی لیتیان که گه‌لی به‌نو و ئیسرائیلی ته‌سلیم بکه‌ن، خوشیان له ئاست خوادا به به‌رز نه‌گرن و، به‌نا به خوا گرتنی مووسا له زیان و، له شه‌رو خراپه‌یان و، داواکردنی لیتیان که به لای که‌مه‌وه بیتلایه‌ن بن، به‌لام لامل بوونی فیرعه‌ون و دارو ده‌سته‌که‌ی و، سه‌ره‌نجام له خوا پارانه‌وه‌ی مووسا علیه السلام و، پاگه‌یاندنی نه‌و راستیه که نه‌و خه‌لکه کۆمه‌لیکی تاوانبارن و، شایسته‌ی سزاو جه‌ز به‌ی خوان:

خوا علیه السلام ده‌فه‌رموی: ﴿وَلَقَدْ فَتَنَّا قَبْلَهُمْ قَوْمَ فِرْعَوْنَ وَجَاءَهُمْ رَسُولٌ كَرِيمٌ ﴿١٧﴾ أَنْ أَدَّوْا إِلَيَّ عِبَادَ اللَّهِ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٨﴾ وَأَنْ لَا تَعْلُوا عَلَى اللَّهِ إِنِّي آتِيكُمْ بِسُلْطَنِ مُبِينٍ ﴿١٩﴾ وَإِنِّي عَذْتُ رَبِّي وَرَبِّكُمْ أَنْ تُرْجَمُونَ ﴿٢٠﴾ وَإِنْ لَكُمْ تُؤْمِنُوا لِي فَأَعْرِضُوا عَنْهُ قَدْ عَارَفْتُمُ أَنَّ هَؤُلَاءَ قَوْمٌ مُّجْرِمُونَ ﴿٢١﴾﴾

شیکردنه‌وه‌ی ئهم ئایه‌تانه، له نو به‌گه‌دا:

(١). ﴿وَلَقَدْ فَتَنَّا قَبْلَهُمْ قَوْمَ فِرْعَوْنَ﴾، به دنیایی پیش نه‌وان، کۆمه‌لی فیرعه‌ونمان تاقیکردنه‌وه، واته: با خه‌لکی رۆژگاری موحه‌ممهد علیه السلام په‌ند له گه‌ل و کۆمه‌لی فیرعه‌ن وه‌ربگرن، که خوا علیه السلام مووسای علیه السلام بۆ ناردن، به به‌لگه‌ی ڕوون و ناشکرایه‌کانه‌وه، به په‌یامی خواوه، داوایه‌کی زۆر په‌وای لیتیان هه‌بوو، که: چی دیکه ته‌و گه‌لی به‌نی ئیسرائیله، مه‌چه‌وسینه‌وه‌و، با و‌دک هاو‌لاتیه‌کی به حورمه‌ت، له‌م و‌لاته‌دا بژین، نه‌گه‌رنا لیتیان به‌گه‌پن، با من ده‌ربازیان بکه‌م و بیانگوازمه‌وه.

که دهفه رموی: ﴿وَلَقَدْ فَتَنَّا قَبْلَهُمْ قَوْمَ فِرْعَوْنَ﴾، (و) بؤ بادانه وهو گترانه وهیه، (لَقَدْ) هم (ل) ی سویتد، هم (قَدْ) ی ساغکرده وه (تحقیق)، یانی: به دنیایی تیمه له پیش واندا کومه لی فیرعه ومان تاقیکرده وه، ته مه بؤ ته وهیه که وه ک نه وان نه یانزانیستی، کومه لی فیرعه ون تاقیکراونه وهو، خوا ﴿يَا مُوسَى﴾ موسای بؤ ناردوون و، دواپی تووشی به لا بوون، له نه نجامی لامیلی و سه ریچیپاندا، یانی: تیوه دنیابن که له پیش نه واندا، کومه لی فیرعه ومان تاقیکرده وه، (فَتَنَّا) یی اِبْتَلَيْنَا وَآخْتَبَرْنَا، وَقَوْمُ الرَّجُلِ: مِنْ يَقُومُونَ مَعَهُ، (فَتَنَّا): به مانای: تاقیمانکرده وه، جه رباندمانن، قهومی پیایوئیک: نه وانن، که له گه لی هه لده ستق و له ده ورنی.

﴿وَجَاءَهُمْ رَسُولٌ كَرِيمٌ﴾، رده وانکراوئکی به ریزیان بؤ هات، ده لی: (الْكَرِيمُ: الْفَافِقُ فِي نَوْعِهِ)، (کریم): له هه ر شتیکدا بریتیه له هه ره چاک و هه ره په سندا، (الطبري) له ته تفسیره که ی خویدا^(۱)، ده لی:

(وَوَصَفَهُ جَلَّ ثَنَاهُ بِالْكَرَمِ، لِأَنَّهُ كَانَ كَرِيمًا عَلَيْهِ، رَفِيعًا عِنْدَهُ مَكَانُهُ، وَقَدْ يَجُوزُ أَنْ يَكُونَ وَصْفُهُ بِذَلِكَ، لِأَنَّهُ كَانَ فِي قَوْمِهِ شَرِيفًا وَسَيِّطًا)، واته: خوا ﴿يَا مُوسَى﴾ بویه موسای به که ریم وه سف کردوه، (کریم، واته: په سنداو چاک و به ریزو خاوه ن پئگه)، له بهر ته وهی له لای خوا ﴿يَا زُور﴾ زور به ریزو خاوه ن پئگه بووه، (که به ته نکید واپووه)، ده شگونجی له بهر ته وه بی که له نیو خه لکه که ی خویدا، موسا ﴿يَا مُوسَى﴾ خاوه ن ره چه لکه و، پئگه ی کومه لایه تی باش بووه.

ده لیم: له راستیدا له یه ک کاتدا موسا ﴿يَا مُوسَى﴾ هه ر دوکیان بووه، هم له لای خوا ﴿يَا مُوسَى﴾ خاوه ن پئگه و ریزو حورمه ق زور بووه، هم له نیو به نوو نسرانیلشدا خاوه ن پئگه و ریزو حورمه تیکی تاییه ت بووه، ته مه ش نه ک هه ر بؤ موسا ﴿يَا مُوسَى﴾ وایی، به لکو خوا ﴿يَا مُوسَى﴾ هیچ کام له پیغه مبه رانی نه ناردوون، مه گه ر له مال و بنه ماله و خه لکیکی باش بووبن و، خاوه ن ریزو حورمه ت و پئگه بووبن، پیش

پېغەمبەرلەيە تېيىش، چۈنكى خەلگى ئادەتتە تەيەن ۋايە، كەسك كە لە مائىكى باش نەبى، لە خىزانىكى باش نەبى، ۋ، خاۋەن پىگەيەكى كۆمەلەيە تېيى باش نەبى، گۈيى بۇ ئاگىرن.

(۳) - ﴿أَنْ أَدُّوا إِلَيَّ عِبَادَ اللَّهِ﴾، پىگوتىن: كە بەندەكانى خوام تەسلىم بىكەن، يانى: (سَلُّوا عِبَادَ اللَّهِ إِلَيَّ)، بەندەكانى خوا تەسلىمى من بىكەن (كە بىرىتىن لە گەلى بەنوۋ ئىسرائىل، بەندە تېۋە نىن)، ۋەك لە سوۋرەتى (المؤمنون) دا، فىرەئون دەلن: ﴿أَتُؤْمِنُ بِشَرِّينَ وَمِنْكَ وَفَرَّقَهُمَا لَنَا عِدَّةٌ﴾، نايە بىروا بىتىن بۇ دوو مەۋقە ۋەك خۇمان، كە خەلگە كەشيان كۆيلەۋە مىلگەچى تېمەن؟ بە دلنبايى فىرەئون كە ئەۋ قسانەي كىردوۋن، موۋساش ﴿يَا مَوْسَىٰ أَدُّوا إِلَيَّ عِبَادَ اللَّهِ﴾، يانى: بەندەكانى خوا تەسلىمى من بىكەن، ۋاتە: بەندە تېۋە نىن ئەۋ فىرەئون ۋ كۆيلە تېۋ نىن، بەلن تېۋ سۇغىرە بىكارىان پى دەكەي، ۋ، دەيانچەۋ سىتېيەۋە، بەلەم ئەۋانە بەندەي خوان، ۋاتە: تەنبا خوا ﴿يَا شَايَسْتَهُ تَعُوذِيهِ، تَعُوذِيهِ تَعُوذِيهِ﴾، تەۋەپەرى مىلگەچىيان بۇيە ھەبىت، ۋ، تېۋ زولمىان لېدەكەي.

ۋاتايەكى دىكەي: ﴿أَنْ أَدُّوا إِلَيَّ عِبَادَ اللَّهِ﴾، يانى: (أَنْ أَدُّوا إِلَيَّ الطَّاعَةَ يَا عِبَادَ اللَّهِ)، ئەي بەندەكانى خوا! (فىرەئون ۋ دارو دەستەكەي)، تېۋە بەندەكانى خوان ۋ ئەي بەندەكانى خوا! فەرمانبەرىيى بۇ مىن پىشكەش بىكەن، ۋاتە: بە قسەم بىكەن ۋ گۈپايەلەم بىن، پەيامى خوام لى ۋەرىگىرن.

بەلەم ماناي يەكەمىيان بەھىزىرە، چۈنكى ئەۋ ماناي يەكەمە ئەگەر لىرە نىجىتەمالى ھەيە: (أَدُّوا)، بە ماناي (أَدُّوا إِلَيَّ الطَّاعَةَ) بى، بەلەم لە سوۋرەتى (الشعراء)، ئايەق ئۇمارە: (۱۷) دا، فەرموۋىەق: ﴿أَنْ أَرْسِلَ مَعًا بَنِي إِسْرَءِيلَ﴾، ۋاتە: ۋەچەي ئىسرائىلمان لەگەل بىنېرەۋ، تەسلىمىيان بىكە، دىسان لە سوۋرەتى (طه) شىدا، ھاتوۋە، كە خوا ﴿يَا مَوْسَىٰ﴾، قانباۋە فەقۇلا: ﴿يَا رَسُولَ رَبِّكَ فَأَرْسِلْ مَعًا بَنِي إِسْرَءِيلَ وَلَا تَغْلُظْ عَلَيْهِمْ قَدْ جِئْتُكَ بِبَيِّنَاتٍ مِنْ رَبِّكَ وَالسَّلَامُ عَلَيَّ مِنْ أَمْرِ رَبِّكَ﴾، ۋاتە:

ھەردووکىتان (مووسا ۋا ھارۋون) بېچى بۇ لاي فيرعهون، پىتى بلىن: تىمە رەوانە كراۋى پەرۋەردگار تىن بۇ لاي تۇ، نىجا بەنوۋ نىسرائىلمان، (ۋەچەى نىسرائىلمان) لەگەل بنىرە، چىدىكە مەيانچەۋسىنەۋە، بە دلىيى لە پەرۋەدگار تەۋە نىشانەۋ بەلگە يەكمان بۇ ھىناۋى، سەلام و ئاشتىيش لەسەر كەستىك بى، كە بە دۋاى رېنمايى خوا دەكەۋى.

كەۋاتە: بەھۋى ئەۋ دوۋ شوئىنەۋە، ئەۋەى لىرە خوا فەرۋەيەتى، زۆر بە روۋىنى مانايەكەى دەزانىن: ﴿أَنْ أَدْرَأَ إِلَىٰ عِبَادِ اللَّهِ﴾، بەندەكانى خوام تەسلىم بىكەن، قورئانىش ھەندىكى ھەندىكى روۋ دەكاتەۋە، باشتىن شىۋاز بۇ چاكتى تىگەبىشتى قورئان، ئەۋەبە ھەر بابەتتىك لە قورئاندا ھاتەۋ، بگەرىن، ئايا لە قورئاندا لە كۈنى دىكە باسى ئەۋ بابەتە كراۋە! بە دلىيى بە بەراۋرد پىكەردى ئايەتەكان، ھەمويان، باشتى تىشكمان بۇ دەخرىتە سەر چەمك و واتاى ئەۋ بابەتەى ھاتەۋ.

﴿إِنِّي لَكُم رَسُولٌ آمِينٌ﴾، بە دلىيى من بۇ تىۋە رەوانە كراۋىكى ئەمىندارم، (أَمِينٌ عَلَىٰ وَحْيِهِ وَرِسَالَتِهِ الَّتِي أَوْعَدْنَاهَا لِكُمُ)، واتە: من ئەمىندارم بەسەر ئەۋ سۈرۈش و پەيامەى كە خوا ﷻ بەلىنى پىداۋم، بە تىۋەى بگەيەنم.

شايانى باسە: لىرەدا كە مووسا ﷺ، دەلى: من پىتغەمبەرىكى ئەمىندارم و بەندەكانى خوام تەسلىم بىكەن، بەنوۋ نىسرائىلى ۋەك سەپاردەيەك، كە لە لاي فيرعهونە، تەماشاش كر دوۋ، كە دەبى تەسلىمى خاۋەنەكەيان بىكاتەۋە، كە مووسايە ﷺ.

﴿وَأَنْ لَا تَمْلَأُوا عَلَى اللَّهِ﴾، ھەرۋەھا لە بەرانبەر خواداۋ لە ئاستى خوادا، خۇتان بەرز مەكەنەۋە، خۇتان بە بەرز مەگرن، لوۋت بەرز مەبن، ۋەك (الطبري)، دەلى: (أَنْ لَا تَطْغَوْا وَتَغْبُوا عَلَىٰ رَبِّكُمْ، فَتَكْفُرُوا بِهِ وَتَعْصُوا، فَتَخَالِفُوا أَمْرَهُ)، باخى مەبن و، سەۋر شىكىنى مەكەن، لە بەرانبەر پەرۋەردگار تاندا، كە پىتى بىپروا بن و سەرىپچى لى بىكەن و، فەرمانەكەى جىبەجى نەكەن، كە بە مندا ناردوۋىەتى.

(۶) - ﴿إِنِّي إِلَٰهٌ مُّسْتَعِزٌّ﴾، من هیتیری به لگه یه کی روون و ناشکرام، بۆ ئتوه، واته: به لگه و نیشانه یه کم بۆ هیناون، که ئتوه دلنایان، من راست ده کهم و، پیغه مبهری خوام و له لایه ن خواوه رهوانکراوم، نهو داوا یه ی لیتان ده کهم، خوا ^{بۆ} منی پت راسپاردوه.

(سُلْطَان) به مانای: (حُجَّة) به لگه یه، بۆیه وشه ی: (بُرْهَان) هه ندیک جار (سُلْطَان) ی بۆ به کارهینراوه، هه ندیک جار (بَيِّنَة) ی بۆ به کارهینراوه، له بهر نهو دی به لگه، عه قَل و دَلی به رانه ره که ده خاته ژیر رکئی خۆیه وه، ته گهر (بَيِّنَة) بی، واته: زۆر روون و ناشکرا، که (بُرْهَان) یش هه ر به مانای شتیکی ناشکراو پروونه، که مش و مرو چه ندو چۆن، هه لئه گرئ.

(۷) - ﴿وَإِنِّي عَذْتُ رَبِّيَ وَرَبِّكَ أَنْ تَرْحُمَنِي﴾، من په نا به پهروه ردگاری خۆم و پهروه ردگاری ئتوه ده گرم، که ئتوه به رد بارانم بکه ن، وشه ی (رَحِم): به مانای به رد بارانکردن دئ، به مانای کوشتنیش دئ و، به مانای جتیو پیدایش دئ، به مانای تۆمه تبارکردن و ده رکردنیش دئ، چه ند واتایه کی هه ن، به لām به پتی سیاق، ده بی سهرنج بدرئ: ئایا کام له و واتایانه له که لیدا ده گونجی؟ لیره دا وا دتته به رچاو، مه به ست پتی به رد بارانکردن بن، (الْقُرْطَبِي)، ده ئی: (كَأَنَّهُمْ تَوْعَدُوهُ بِالْقَتْلِ فَاسْتَجَارَ بِاللَّهِ)، که ده ئی: ﴿وَإِنِّي عَذْتُ رَبِّيَ وَرَبِّكَ أَنْ تَرْحُمَنِي﴾، مووسا ^{علیه السلام} هه ر له خۆوه وای نه گوته، چونکه ته وان هه ره شه یان لیکردوه، که به رد باران ده که ن، دیاره عاده تیان وابوو، بۆ کوشتنی نه یاره کانیا ن، به خراپترین شیوه بیانکوژن که بریتیه له به رد بارانکردن، بۆیه ش مووسا گوته وویه ئی: په نا به پهروه ردگاری خۆم و پهروه ردگاری ئتوه ده گرم، که به رد بارانم بکه ن، دیاره هه ره شه یان لیکردوه و نهویش له به رانه به ره موو هه ره شه که یاندا په نای به خوا گرته و.

(۸) - ﴿وَإِن لَّا تَرْحُمْنِي فَأَعْتَرِلُونِي﴾، ته گهر بۆ منیش برۆ نا هیتن، که نار بگرن، وه ک توێژه ره وان هه ندیک یان گوته و یانه: (دَعُونِي كَقَافَا لَا لِي وَلَا عَلَيَّ)، لیم که پتین، ته گهر سوودیشم پیتا که یه نن، زیانیشم پت مه که یه نن، ته گهر شوینیشم ناکه ون، دژایه تیشم مه که ن، من ها تووم تهو خه لکه بانگ ده کهم بۆ لای خوا ^{بۆ} و، ده ربازیان ده کهم، له و واقعیه سه خت و دژوارو ریسوا که ره ی ئتوه نه و انتان تیدا داناوه.

۹- ﴿فَدْعَا رَبَّهُ أَلَّنْ هَؤُلَاءِ قَوْمٌ تُجْرِمُونَ﴾، به کسر له پهروه ردگاری پارایه وه، که نهوانه کومه لیکي تاوانبارن. وهک پیشتریش گوتمان: نه م (ف) ه، که ده فهرموئ: ﴿فَدْعَا رَبَّهُ﴾، بؤ به دوا هاتن (تَعْقِيب) ه، نه م پسته یه باده داته وه سهر شتیک که قرتیندراوه، به لام خوازیاری نهو پارانه وه یه ی موسا بووه، واته: ﴿فَلَمَّ يُلَبُّوا طَلَبُهُ وَأَصْرُوا عَلَى أَدَاةٍ، وَكَفَرُوا وَاسْتَمَرُّوا عَلَى كُفْرِهِمْ، فَدْعَا رَبَّهُ﴾، نهوان داواکاریه که یان بؤ جنبه چی نه کردو، له سهر نه زیهت و نازاری خو یان به رده وام بوون، ههر بیروا بوون و به رده وام بوون له سهر بیرواییه که یان، نهویش له پهروه ردگاری پارایه وه.

پارایه وه چی فهرموو؟ فهرمووی پهروه ردگارم! نا نهوانه کومه لیکي تاوانبارن، نیدی به پنیو یستی نه زانیوه بفهرموئ: چیان لیکه و چیان پن بکه، مادام تاوانبارین شایسته ی نهوه ن خوا سزایان بداو، نهونده بهس بووه ته نیا به ثماژه باسی نهوه بکات: نهوانه شایسته ی سزادرانن، نهوی دیکه هه مووی عایدی خوا ی کار به جیهو، خو ی ده زانیت نهو تاوانبارانه چو ن سزا ده داو، چو ن تو له ی نهو گله چه وساوه یان لئ ده کاته وه!

مهسه لهی دووهم:

فرمانکردنی خوا عَلَيْهِ السَّلَام به موسا عَلَيْهِ السَّلَام که شه ورۆ به گه له که ی بکات، چونکه پاوه دوو ده نرین و، دوا ی قلیشانی ده ریای سووریش به گراوه ی لئی گه پئی و، دنیای بی که فیرعه ون و سو پایه که ی نغرو ده بن، پاشان باسی نه و، نازو نیعمه تانه ی جیشان هیشتون و، خوا کردوونیه میراتی کۆمه لئکی دیکه و، نه وانیش ئاسمان و زهوی بۆیان نه گریان:

خوا عَلَيْهِ السَّلَام ده فرموی: ﴿ فَأَسْرِ بِعَادِيَ لَيْلًا إِنَّكُمْ مُتَّبَعُونَ ۚ وَاتْرِكُوا الْبَحْرَ رَهْوًا إِنَّهُمْ جُندٌ مُّغْرَقُونَ ۝ كَمْ تَرَكُوا مِنْ جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ۝ وَزُرُوعٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ ۝ وَنَعْمَ كَانُوا فِيهَا فَكَيِّفِينَ ۝ كَذَلِكَ وَأَوْرَثْنَاهَا قَوْمًا آخَرِينَ ۝ فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ وَمَا كَانُوا مُنْظَرِينَ ۝ ﴾

شیکردنه وه ی ئهم، ئایه تانه، له ده برگه دا:

(۱) - ﴿ فَأَسْرِ بِعَادِيَ لَيْلًا ۚ ﴾. تنجا به شه و شه ورۆ به بنده کانم بکه. (ف) ی (فأسر)، دیسان (الفاء الفصيحة)، یان (فاء التفریع) ی پئده لئین، (وهي الواقعة جواباً لشرطٍ مقدرٍ كأنه قال: إن كان الأمر كما تقول فأسر بعادي)، ئهم (ف) به، پروونکه رده و ی چه ند شتیکی دیکه به، که له پیشه وه هاتوون و، وه لأمی مه رجیتی مه زه ننه گراود، وه ک خوا عَلَيْهِ السَّلَام فرموو بیتی: مدام حال به و شیوه یه که ده لئی، که واته: شه ورۆ به بنده کانم بکه.

(فأسر)، خوێژاویشه ته وه: (فأسر)، چونکه (أَسْرَى وَسَرَى)، هه ردووکیان، یانی: شه ورۆ ی کرد، سه فه ری شه و ی کرد، وشه ی: (لَيْلًا)، (ظَرْفٌ زَمَانٍ مُتَعَلِّقٌ بِ(فَأَسْرِ)، (لَيْلًا) زه رفی کاته و په یوده سه به شه ورۆ یه که وه، ئایا نه و شه ورۆ یه که نگی بئ؟ ده بن شه و بن، هه ئبه ته (أسرى و سرى) یانی: سه فه ری شه و ی کرد، به لام (لَيْلًا) بۆ جه ختکردنه وه یه، وه ک (یطير بجناحیه).

۲- ﴿إِنَّكُمْ مُّذَبِّحُونَ﴾، چونکه ئیوه راوددوو نراون، شویتان ددهگون، (تَغْلِيلٌ لِلْأَمْرِ بِالْإِسْرَارِ لَيْلًا)، نهمه هوکار هیتانهودیه بۆ نهوه، که بۆچی دهبن شهوړۆیان پینکات؟ چونکه ئیوه راودهوودهرنن، واته: شهوپه نهانه تاكو ماودهیهکی باش بیرن و پیتان نه گهن.

تنجا که فهرموویهق: ﴿إِنَّكُمْ مُّذَبِّحُونَ﴾، (أَسْنَدَ الْإِتْبَاعِ إِلَى غَيْرِ مَذْكُورٍ، لِأَنَّهُ مِنْ الْمَعْلُومِ، لِأَنَّهُمْ قَوْمٌ فِرْعَوْنُ وَجُنْدُهُ)، بۆیه راودهوونرانه که پالدراده لای بکه ریک، که ناوی نه هاتوه، چونکه دیاره که مه بهست کییه راودهووی گهلی بهنوو ئیسرائیل دهنتی، که فیرعهون و سهربازه کاننی.

۳- ﴿وَأَتَرُوا الْبَحْرَ رَهْوًا﴾، له ده ریا به که رپی به کراویدی، (الْبَحْرُ)، (أل) ی ناساندنی له سه رهو، ئه لیف و لاهمه که بۆ (عهد) ه، واته: له ده ریا به که گه رپی، مه بهست پیتی جینیسی ده ریا نه، له ده ریا به که گه رپی، که مه بهست پیتی ده ریا ی سووره و پیتشر (بهر القلزم) ی پیکوتراره، که واته: نهوه که هه ندیک له ته فسیره کان، بۆ وینه: ته فسیری (مُؤَوْنَه) ده لئی: (نَهْرُ النَّيْلِ)، له پاستیدا نه پیکاووه، نازانم له کوئی هیتاوه! ردنگه له هه ندی ته فسیری دیکه شدا هه بی، به لām مسۆگه ر نهوه هه له یه کی گه ورده، چونکه رووباری نیل، زۆر جار هه ر به نۆو میسر دا هاتوه، نهو شارهش که بهنوو ئیسرائیلی تیدا بووبن، نایا له مبه ری بووه، یان له مبه ری بووه؟ پاشان تاكو لهو شارهوه ده گهنه، رووباری نیل زۆر نزیکه، که ی بواری نهوه ده بنی نهوان ماودهیه ک بیرن؟ هه رووه ها گهلی فیرعهون به خوۆ بهو سوپایهش که چه ند هه زار که سیک هه ر بوون، نه گه ر چه ند سه د هه زار که سیکش نه بووبن، پانتاییه کی باشیان دهوۆ، که جیتی هه ردووکیان تیدا بووبیتهوه، پیتش تهووی بگهنه به رده می نهو ده ریا به.

که واته: به دلناییه وه مه بهست پیتی ده ریا ی سووره، که ماودهیه کی باش بهنوو ئیسرائیل رویشتوون، تاكو گه یشتوونه ته ده ریا ی سوور، ئیدی نهوان گه یشتوونه نهوۆ، تنجا دوایی فیرعهونیش به خوۆ و به سوپا به که یهوه، شویتان که وتوون،

تەنجا تەو ۋاكرندەي بەنوو ئىسرائىل بە نىوہ شەوو، حالەتەكى نەخافل بووہو، ئەو سوپايەي فيرەونىش ھەمووى بەكسەر بە پلاك و دوگمە ساز نابى، ھەتا خۇيان پىچاوەتەوہو تاكو ولاخيان زين كرددون و ھەتا عەردبانەيان ساز كرددون، وەك لە پەيمانى كۇندا ھاتوہ، دەلى: بە چەند سەد عارەبانەوہ، بىگومان ئەوہ ھەمووى كاتى ويستوہ، بۇيە پىويستە پانتايەكى جوگرافىي باش بووبى، بۇ ۋاكردن و پاوہ دوونرانى مووسا عليه السلام و گەلەكەي لەلايەن فيرەون و سوپايەكەيەوہو، ناگونجى پروبارى نىل بووبى، پروبارى نىليش پانتايەكەي ھىندە نىە، كە فيرەون و سوپايەكەي ھەمووى بچنە ئىوى و بشخنىكىن، بەلام ديارە دەرياي سوور لە ھەر شونىكى پەربىنەوہ، لە تەسكىرتىن شونىشەوہ، بىگومان پانيەكەي چەندان كىلومەترەو، پانتايى ئەوہى تىدا دەبى و، جىي ئەوہى تىدا بوئەو، كە فيرەون بە ھەموو سوپاكەيەوہ بىتە ئىوى، دەريايەكەيان لى وىكىتەوہ.

تەنجا كە خوا عليه السلام دەفەرەموى: **﴿وَأَتْرُكُ الْبَحْرَ رَهْوًا﴾**، دەريايەكە ليگەرې بە قلىشاوہى و، بە كراوہى، **﴿رَهْوًا أَي: سَاكِنًا وَمَفْتُوحًا وَذَا سَعَةٍ﴾**، لىي گەرې با بە فراوانىي و بە قلىشاوي، بە كراوہىي مەيىتەوہ.

٤- **﴿إِنَّهُمْ جُنْدٌ مُّغْرَقُونَ﴾**، بە دلىيى ئەوان سەربازانىكى نغروكران، واتە: برياردراوہ كە ئەوان دەبى بخنىكرىن، كەواتە: لىيان مەترىن، ئەم رستەيە: **﴿وَأَتْرُكُ الْبَحْرَ رَهْوًا﴾**، حىكمەتەكەي ئەوہى كە مووسا عليه السلام گۇچانى لە دەريا داوہو شەق بووہ، وەك لە سوودەق (الشعراء) دا، ھاتوہ، **﴿إِنِّي أَضْرِبُ بِعَصَاكَ الْبَحْرَ فَانْفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَالطَّوْدِ الْعَظِيمِ﴾**، تەنجا تەگەر دووبارە گۇچانى لى دابايە، دەريايەكە وىك دەھاتەوہ، بە فەرمانى خوا عليه السلام، بۇيە خوا فەرموويەق: لە دەريايەكە گەرې و، مەشترىن چونكە ئەوان برياريان بۇ دراوہ كە دەبى لەو دەريايەدا بخنىكىن.

٥- **﴿كَمْ تَرَكُوا مِنْ جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ﴾**، (بەكسەر خوا عليه السلام، باسى ئەوہ دەكات و دەفەرەموى): زور باغ و بىستان و كانىي و سەرچاوەيان بە جىيەشەن، چونكە (كَمْ) (كَمْ الْخَبْرِيَّةِ لِلتَّكْثِيرِ)، (كَمْ) خەبەرىي بۇ زورىيە، يانى: زوريان بە جىيەشەن.

٦- ﴿وَرُزُّوعٌ وَمَقَامٌ كَرِيمٌ﴾، ههروهه زۆر كشتوكاڵ و شوینی تیدامانهوهی پهسندو باشیان به جیهیشتن، (مقام)، واته: شوینی تیدامانهوه، جیكاو ریکا، خانووبههری زۆر پر ریزو حورمهت.

(۷) ﴿وَتَعْمَلُونَ فِيهَا بُرُوحِينَ﴾، هرود هانازو نیعمه تیک، خوشیی و به هرده مندبوون تیک، که تیتدا زۆر کهیف خوۆش و شادمان بوون، (فاکھین)، خویرا و بیشه تهوه: (فکھین) هرودووکیان به یهک واتان، واته: لهویدا قسهی خوۆشیان ددکردو، شادمان بوون و بههره وەر گریبون.

(النَّمَةُ: اِسْمٌ لِلتَّعْمِ، مَصُوغٌ عَلَى زَنَةِ الْمَرَةِ، وَلَيْسَ الْمُرَادُ بِهِ الْمَرَةُ، بَلْ مُطْلَقُ الْمُصْدَرِّ، بِاعْتِبَارِ أَنَّ مَجْمُوعَ أَحْوَالِ النِّعَمِ صَارَ كَالشَّيْءِ الْوَاحِدِ، وَشَيْ: (النَّمَةُ) نَاوَهُ بَوَّابُورْدَن وَ لَهُ زَهْرَت وَ هَرگَرْتَن، (نَعْمَةُ)، لَهُ سَر کِشِی (مَرَّة)، دَارِیژْراوَه، بَه لَام مَه بَه سَت پَتِی یَه کِجَار نِیَه، بَه لَکُو مَه بَه سَت پَتِی چَاوگَه، بَه نِیَعْتِیْبَارِی نَه وَه کِه کَوِی حَالَتَه کِه یَان، وَدک بَه ک شَت دَابُووه، لَهُ سُووَر دَقِی (الشَّعْرَاءُ) دَا، دَه دَه رَمُوه: ﴿ فَأَخْرَجْنَاهُمْ مِنْ جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ۖ وَكُنُوزٍ وَمَقَارٍ كَرِيمٍ ﴾، دَه رَمَان هِنِیَان، (کُومَه لَی فِیْرَعَمُون) لَهُ نِیَو چَه نَد بَاغ وَ بَیْسَتَانِیْک وَ، لَهُ نِیَو چَه نَد کَانِیْی وَ سَه رچَاوَه یَه ک، (کُنُوز) کَوِی (کُنُز) ه، یَانِ: خَه زَنَه، خَه زَنِیَه، پَارَه وَ سَه رَوَه وَ سَامَانِ وَ دَه سَه رِیَه کُتْرَاو، ﴿ وَمَقَارٍ كَرِيمٍ ﴾، جِیگَه وَ رِیگَه وَ خَانُووَه رِی پَر رِیْزُو حُورمَه ت وَ خُوش وَ نَاب.

۸- ﴿كَذَٰلِكَ وَأَوْزَنْتَهَا قَوْمًا آخَرِينَ﴾، تا بهو شیوهی بهو، (بهو شیوهی باسکر، ناوا رویدا)، نه‌وهی به جیان‌هیشتبوو کردمانه میراتی کومه‌لئیکی دیکه، یانی: ﴿جَنَّتْ وَغُيِّرَ وَزُرُوعٌ وَمَقَارٌ كَرِيمٌ﴾ وَغُيِّرَ کَاوْا فِیْهَا فُکْهَیْنِ ﴿۷﴾، هه‌موو نه‌ودمان کرده، میراتی کومه‌لئیکی دیکه‌و، خه‌لئیکی دیکه.

لَیْرِدَا کِه دَدَه رَمَوِی: ﴿كَذٰلِكَ وَاَوْرَثْنٰهَا قَوْمًا اٰخِرِیْنَ﴾، هَر بَهو شیوَه بَهو
کِرْدِمَان بَه میرَاقِی کُومَه لَه خَه لَکِنکی دیکه، نُه کُومَه لَه خَه لَکَهی دیکه، کِی

بوون؟ له سوورەتی (الشعراء) دا، دەفەرموو: ﴿كَذَٰلِكَ وَأَوْرَثْنَاهَا بَنِي إِسْرَٰءِيلَ ۖ وَآتَاهُمُ مَا شَآءُوهُم بِإِذْنِ رَبِّهِمْ ۚ كُلَّ يَوْمٍ هُمْ فِي شَأْنٍ ۚ لَهَآئِكَ الْكَلْبَآءُ ۚ هِيَ الَّتِي نَعْتَمِدُ الْخُلَآءَ الْمَدْيَنَآءَ بِآيَاتِنَا ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا خَاغِبِينَ ۚ﴾
واته: هه‌روا به‌و شیوه‌یه‌ی باسکرا، ئەو شتانه‌مان کردنه میراتی وه‌چی ئیسرائیل، له‌نایه‌ته‌کانی: (٥٧ - ٥٩) دا، خوا ﴿كَلْبًا﴾ باسی هه‌مان مه‌به‌ست ده‌کات، به‌لام له‌وی ده‌فەرموو: کردمان به‌میراتی گه‌لی به‌نوو ئیسرائیل.

ئنجا زانایان له‌و باره‌وه‌ مشتومری زۆریان بووه، چونکه به‌نوو ئیسرائیل که له‌ ده‌ریای سوور په‌ریونه‌وه، جارێکی دیکه نه‌گه‌راونه‌وه بۆ میسر، وه‌ک ناشکرایه، هه‌م له‌ په‌یمانی کۆندا، هه‌م له‌ میژوودا، هه‌م له‌ قورئاندا، به‌لکو دوا‌یی هاتوون به‌ره‌و ده‌شتی سیناو، به‌ره‌و فه‌له‌ستین و، خوا‌ی په‌روه‌ردگار به‌ئێنی پێداون، له‌وی نیشه‌جێیان بکات، گه‌لێکی چه‌وساوه‌ بوون، ئەو‌نش که سه‌ر زه‌مینێکی پر به‌ره‌که‌ته، له‌وی نیشه‌جێیان بکات، نه‌ک به‌و شیوه‌یه‌ که بێن، مو‌لک و ما‌لی خه‌لکی دیکه‌ داگیر بکه‌ن، نه‌و کاته‌ مرو‌فایه‌تیی ژماره‌ی هێنده‌ زۆر نه‌بووه، سه‌رزه‌وی شو‌ینی چۆلی زۆری لێ هه‌بوون، سه‌ر زه‌مینی شام، شو‌ینیکی فراوان بووه‌و جێی خه‌لکیکی زۆری تیدا بۆته‌وه، نه‌وانیش به‌چن له‌وی بۆ خۆیان، کۆمه‌لگایه‌ک و قه‌واره‌یه‌ک دروست بکه‌ن و، چیدیکه له‌ ژێر چه‌پۆک پۆستالی فیرعه‌ونی میسر، یان فیرعه‌ونێکی دیکه‌ دانه‌بن و، خوا‌ه‌نی قه‌واره‌ی سه‌ربه‌خۆی خۆیان بن و، نه‌و شه‌ریعه‌ته‌ی خوا بۆی نارد بوون، که ته‌وراته، له‌ ژبانی خۆیاندا جێیه‌جێی بکه‌ن، ژبانی خۆیان پێ رێک بخه‌ن، که‌واته: به‌نوو ئیسرائیل نه‌گه‌راونه‌وه بۆ میسر، ئەدی چۆن خوا له‌ سوورەتی (الشعراء) دا، دەفەرموو: ﴿كَذَٰلِكَ وَأَوْرَثْنَاهَا بَنِي إِسْرَٰءِيلَ ۖ وَآتَاهُمُ مَا شَآءُوهُم بِإِذْنِ رَبِّهِمْ ۚ كُلَّ يَوْمٍ هُمْ فِي شَأْنٍ ۚ لَهَآئِكَ الْكَلْبَآءُ ۚ هِيَ الَّتِي نَعْتَمِدُ الْخُلَآءَ الْمَدْيَنَآءَ بِآيَاتِنَا ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا خَاغِبِينَ ۚ﴾

لێره‌دا زانایان، وه‌ک کاتی خۆی له‌ ته‌فسیری (الشعراء) یشدا، باس‌مان کردوه، چه‌ند واتایه‌کیان بۆ ئەوه‌ کردوون:

١- له‌ جۆری نه‌و شتانه‌ی که‌ فیرعه‌ون و دارو ده‌سته‌که‌ی به‌جێیان هێشتن، له‌ جۆری نه‌وه‌مان کرده‌ میرات، کردمانه‌ پشک و به‌ش بۆ به‌نوو ئیسرائیل، نه‌ک خودی ئەو

شتانه، بەلکو لە جوۆری ئەوانه، واتە: فیرعهون و دارو دەستەکە ی باغ و بیستان و گوڵ و گۆلزاریان بەجێ هێشتوون، کانیی و سەرچاوهو، جوگەو جوۆبار، کوۆشک و تەلارو، پارەو سامان، خوۆشی و نازو نێعمەت، خۆای پەرۆهردگاریش هەموو ئەو شتانە ی لە شوۆتینکی دیکە، بە بەنوو ئیسرائیل داو، واتە: باغ و بیستانی پێداو، کانیی و کانیاوی پێداو، جوگەو جوۆباری پێداو، کوۆشک و تەلاری پێداو، پارەو سامانی پێداو، خوۆشی و نازو نێعمەتی پێداو، لە سەر زەمینێ شام، ئەم واتایەش زیاتر دەچیتە عەقڵ و دلەو.

٢- بەلام هەندیکێ دیکە، لە زانا یان رایەکی دیکە یان هەیه، بۆ وێنە: (الشوکانی) لە تەفسیرەکە ی خویدا^(١)، دەلێ: (بَنُو إِسْرَائِيلَ هُمُ الْوَارِثُونَ)، نایەتەکە ی سوور دەتی (الشعراء) ی وا لێکداوێتەو، کە ددفعەرموێ: ﴿قَوْمًا آخَرِينَ﴾، واتە: دامانە گەلی بەنوو ئیسرائیل، دەلێ: بەنوو ئیسرائیل ئەو میراتگرانە بوون، هەندیک لە توۆژەرانێ قوورن، رایان وایە دەلێن: دوا ی ئەوێ بەنوو ئیسرائیل لە دەریای سوور پەڕینەوێو گەلی فیرعهون و، سوپایەکە ی خنکاو، چوونەوێو نێو میسر و لەوێ نیشته جێ بوون و دوا ی هاتوون بۆ دەشتی سینا!! بەلام ئە لە قوورنندا ئەوێ باسکراوێو، ئە میژووش ئەوێ دەرەخات کە بەنوو ئیسرائیل دوا ی دەریاز بوونیان لە میسر، لە بەین چوونی فیرعهون و سوپایەکە ی، گەڕابنەوێو بۆ میسر، شتی وا باس نەکراوێ.

(الطبری) یش، ئەمە وەک رایەک دەهێنێ، کە بەنوو ئیسرائیل ئەو شوۆتە یان بە میرات گرتبێ، نەک ئەوان گەڕابنەوێو، دەلێ: خەلکێکیان لەوێ ماوێتەو^(٢).

خاوەنی تەفسیری (مەوونە) ش کە بە فارسییە، دەلێ: هەندیکێان گەڕابنەوێو بۆ میسر و لەوێ نیشته جێ بوون^(٣).

(١) فتح القدیر، ج٤، ص ٦٨٧.

(٢) جامع البیان، ج ٢٥، ص ١٢٧.

(٣) تفسیر مەوونە، ج ٢١، ص ١٧٨.

۳- به‌لām (طنطاوی جواهری) له ته‌فسیره‌که‌ی خۆیدا^(۱) ده‌لێ: (الْمَرَادُ أَنَّ قَوْمًا غَيْرَ بَنِي إِسْرَائِيلَ دَخَلُوا مِصْرَ، وَذَلِكَ أَنَّهُ بَعْدَ هَذَا التَّارِيخِ تَغَلَّبَ عَلَى مِصْرَ، الْأَشُورِيُّونَ وَالْبَابِلِيُّونَ تَارَةً، وَالْحَبَشُ مَرَّةً أُخْرَى، وَالْفَرُسُ مُدَّةً، وَالْيُونَانُ أَوْتَةً، وَالرُّومَانُ أُخِيرًا، ثُمَّ أُمَةُ الْعَرَبِ، ثُمَّ الطُّوْلُوتِيُّونَ، وَالْأَخْشِيدِيُّونَ، وَالْفَاطِمِيُّونَ، وَالْمَمَالِكُ الْبَرِّيَّةُ وَالْبَحْرِيَّةُ، وَالْتُّرْكُ، وَالْفَرَنْسِيُّونَ، وَالْإِنْجِلِيزُ، وَهَذَا نَحْنُ أَوْلَاءُ الْآنَ فِي مِصْرَ نُجَاهِدُ فِي خُرُوجِهِمْ مِنْهَا، أَمَّا بَنُو إِسْرَائِيلَ فَلَمْ يَتَغَلَّبُوا عَلَيْهَا) به‌پاستیی ته‌و (طنطاوی) په‌حمەتی خۆای لێ بێ، له‌به‌ر ته‌وه‌ی هەم زۆر شارەزای میژوو بووه، هەم زۆر شارەزای جوگرافیا بووه، هەم زۆر شارەزای زانسته‌کانی پۆژگاری خۆی بووه، ته‌فسیره‌که‌ی پر کردوه له‌و جوړه‌ زانیاریانه، که جاری وایه‌ زنده‌پژیسی تیدا کردوه، به‌لām هه‌ندیک شت ته‌و باش تییکه‌یشتوه و، په‌نگه‌ توێژه‌ره‌وانی دیکه‌ی قورئان به‌و شتیه‌ تییینه‌گه‌یشتن، له‌به‌ر ته‌وه‌ی رۆشنیرییه‌کی زۆر گشتیی و فراوان و قوولێ هه‌بووه، لێره‌دا ده‌لێ:

مه‌به‌ست له‌وه‌ که ده‌فه‌رموێ: ﴿قَوْمًا آخَرِينَ﴾، واته‌: کۆمه‌لێکی دیکه‌ی جیا له‌ به‌نوو ئیسرائیل، هاتنه‌ میصره‌وه‌ [بۆیه‌ خوا ﷻ فه‌رموو به‌تی: ﴿قَوْمًا آخَرِينَ﴾، له‌ سووره‌تی (الشعراء) دا، ده‌فه‌رموێ: ﴿كَذَلِكَ وَأَوْرَثْنَاهَا بَنِي إِسْرَائِيلَ﴾، بۆیه‌ ده‌فه‌رموێ: (كَذَلِكَ)، واته‌: هه‌ر له‌ شتیه‌ی نه‌وه‌، کردمانه‌ میراتی به‌نوو ئیسرائیل، به‌لām نه‌ک خودی ته‌و شتانه‌ی فیرعه‌ون و دارو دده‌سته‌که‌ی به‌جێناهیشتن، به‌لکو له‌ شتیه‌ی نه‌وه‌، وه‌ک باسمانکرد، له‌ باغ و باغات و، کشتوکال و، کانیی و سه‌رچاوه‌و، خانووبه‌ره‌و، کۆشک و ته‌لارو، سه‌روه‌ت و سامان، هه‌موو ته‌وانه‌مان له‌ شوێنێکی دیکه‌، به‌ به‌نوو ئیسرائیل دان، چونکه‌ دوا‌ی نه‌و میژووه‌، [دوا‌ی نه‌وه‌ی فیرعه‌ون و سوپایه‌که‌ی نغزبوون، له‌ ده‌ریای سووردا]:

۱- جاریک ناشوورییه‌کان، میسرپان خستۆته‌ ژێر ڕکێفی خۆیانوه‌.

۲- بابلییه‌کان ماوه‌یه‌ک.

۳- ھەبەشەيە كان ماودىيەكى دىكە.

۴- فارسە كان و دەولەتى فارس، ماودىيەك.

۵- ھەرودھا بۆنانىيە كان ماودىيەك.

۶- رۇمانە كان ماودىيەك.

۷- ئىنجا دىۋايى كەوتۆتە ژىر پىكىنى گەلى غەرب.

۸- دىۋايى تۆلۆنىيە كان.

۹- ئىنجا نەخشىدىيە كان، ئەۋانىش ھۆزىك و بىنەمالەيەك بوون بەۋ ناۋە.

۱۰- فاطىمىيە كان كە شىعەي فاطىمىي بوون.

۱۱- ھەرودھا مەمالىكى وشكانىي و دەريايى، كە ئەۋانىش ديارە دوو كۆمەل بوون.

۱۲- تۈركەكانىش ماودىيەك مىسرىان خستە ژىر پىكىنى خۇيان.

۱۳- فەرەنسىيە كان، ماودىيەك.

۱۴- ئىنگلىزىش لەم رۆزگارەدا.

ئىنجا ديارە لە رۆزگارى (طنطاوي جوهرى)دا، كە لە سالانى سىيەكاندا ئەۋ تەفسىرەي نووسىۋە، دەلى: (وَهَا نَحْنُ أَوْلَاهُ الْآنَ فِي مَضْرُئِ نَجَاحِدَ فِي غُرُوبِهِمْ مِنْهَا)، ئىستاش ئەۋە ئىمە تىدەكۆشىن و، خەبات دەكەين، بۇ ئەۋەي ئىنگلىز لە مىصر دەرەكەين، دەلى: بەلەم بەنوۋ ئىسرائىل زال ئەۋۈنەۋە بەسەر مىسردا و، مىزۋو شىتىكى ئاۋاي باس ئەكردەۋە.

۹- لە كۆتايىدا خوا ﷻ دەفەرمۇي: ﴿فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ﴾، ئاسمان و زەۋى بۆيان نەگريان.

۱۰- ﴿وَمَا كَانُوا مُنظَرِينَ﴾، ھەرودھا مۆلەتىشان نەدراۋ، چاۋەروانىشىيان نەكرا لە چاۋەروانىيىكراۋان نەبوون.

کە دەفەر موۆ: ئاسمان و زەوی بۆیان نەگریان، ئەمە مەبەست پینی گرنگیی پێ نەدانه، واتە: فەوتانیان ھەر وەک فەوتانی غەیری خۆیان بوو، نەک کارەساتیکی مەزن بووبی، وەک خۆیان خەیاڵیان دەکرد، کە ئەگەر بێت و فیرەھون بڤەوتی و سوپایەکی بڤەوتی، دنیا تیکدەچی، نەخێر فەوتاشن و ھیچیش نەبوو، ئەوانیش وەک ئەو خەڵکە لە بەین چوون، کە لە پێش ئەواندا، لە بەین چوو بوون.

بەلام چەمکی پێچەوانەیی (مفهوم المخالفة) ی ئەم ئایەتە ئەو دەگەینێ، کە پرۆادارانێ بۆ خوا صولحاو گەردوون (کون) و ئاسمانەکان و زەوی کارلیک (تفاعل) لەگەڵ ژیاان و مردنیان دا دەکات، وەک ھەندیک ئایەتی قورئان و دەقەکانی سوننەت دەیکەین.

مهسه له ی سیهم:

دهربازکرانی به نوو ئیسرائیل له چنگی فیرعه ون که سزاو نازاریکی ریسواکه ری دهدان، چونکه نه و له خو سه پینه رانی زی ده رو یسکار بوو، ههروه ها هه ل بزی رانی به نوو ئیسرائیل به سه ر جیهانی یانی روژگاری خو یاند او، پیدانی نیشانه که نیک که تاقیرکرنه وه یه کی ئاشکرایان تیدابوو:

خو! ده فهرمو: ﴿وَلَقَدْ جَعَلْنَا بَنِي إِسْرَءِیْلَ مِنَ الْعَذَابِ الْمُهِیْنِ ۝۳۱﴾ مِنْ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ كَانَ عَلِیًّا مِنَ الْمُتْرِفِیْنَ ۝۳۲ وَلَقَدْ آخَرْتَهُمْ عَلَىٰ عِلْمٍ عَلَى الْعَالَمِیْنَ ۝۳۳ وَآيَيْنَهُمْ مِنَ الْآيَاتِ مَا فِيهِ بَلَتْؤًا مُبِیْنٌ ۝۳۴

شیکردنه وه ی ئه م، ئایه تانه: له پینچ برکه دا:

(۱)- ﴿وَلَقَدْ جَعَلْنَا بَنِي إِسْرَءِیْلَ مِنَ الْعَذَابِ الْمُهِیْنِ﴾، به دنیایی وه چه ی ئیسرائیل مان له سزایه کی ریسواکه ر ده رباز کرد.

﴿الْعَذَابِ الْمُهِیْنِ﴾، (تعبیر جامع وشامل لکُل صُوفِ الْعَذَابِ الْمُخْتَوِي عَلَى الْإِهَانَةِ وَالْإِذْلَالِ)، ﴿الْعَذَابِ الْمُهِیْنِ﴾، (نازاری ریسواکه ر)، ده بریک ی زور فراوان و گشتگیره، بو هه موو جو ره کانی سزادان، که هه موو جو ره کانی سووکابه تی و ریسوایی ده گر نه خو یان.

(۲)- ﴿مِنْ فِرْعَوْنَ﴾، له فیرعه ون (دهربازمان کردن)، ده لی: ﴿بَدَلٌ مِنَ الْعَذَابِ الْمُهِیْنِ، فَكَأَنَّهُ كَانَ لِنَفْسِهِ عَذَابًا مُهِیْنًا﴾، فیرعه ون ده بیته جیگره وه بو: ﴿الْعَذَابِ الْمُهِیْنِ﴾، وه ک فیرعه ون، خو ی سزا ریسواکه ره که بوو ی.

(۳)- ﴿إِنَّهُ، كَانَ عَلِیًّا مِنَ الْمُتْرِفِیْنَ﴾، به دنیایی نه و خو به رزکه ر بوو، له زی ده رو یی کاران، (العالی: الْمُتَكَبِّرُ الْمُتَجَبَّرُ) (عالی) خو به زلکری خو سه پینه ر، (المُتْرِفِیْنَ: الْمُكْرِیْنُ

وَالْمُفْطِرِينَ فِي السَّمَاءِ)، نه‌وانه‌ی له‌ خو به‌رزکردنه‌وه‌و، خو سه‌پاندندا زنده‌پوویان کردبوو، تییان په‌راندبوو.

(۴) ﴿وَلَقَدْ آخَرْتَهُمْ عَلَىٰ عِلْمٍ عَلَىٰ الْعَالَمِينَ﴾، به‌ دنیایی (به‌نوو نيسرائيلمان) به‌ زانیارییه‌وه‌ به‌سه‌ر جیهانیاندا هه‌لیمانێژاردبوون، یانی: خوا ﷺ به‌سه‌ر جیهانیانی پوژگاری خویندا، هه‌لیمانێژارد بوون، چونکه‌ پیتان زاناو شاردزا بوو، که‌ لیشاووه‌و شایسته‌ن، یاخود پیتیان زانا بوو که‌ لادده‌دن، له‌ هه‌ندی حالاندا و که‌م و کوپیشیان ده‌بی، به‌لام نه‌وه‌ هوکاري نه‌بوو، که‌ خوا هه‌لیان نه‌پژیری، وەک خاوه‌نی: (البحر المديد في التفسير الكتاب المجيد^(۱))، ده‌لت: (أي: كُنَّا عَالَمِينَ وَعَلَىٰ عِلْمٍ أَي: كُنَّا عَالَمِينَ بِأَنَّهُمْ أَحْقَاءُ بِالِاخْتِيَارِ)، ئیمه‌ زانا بووین، به‌وه‌ی که‌ نه‌وان شایسته‌ن، خوا ﷺ هه‌لیانپژیری، یاخود: (كُنَّا عَالَمِينَ بِأَنَّهُمْ يَزِفُونَ فِي بَعْضِ الْأَوْقَاتِ، وَيَكْثُرُ مِنْهُمْ الْفُرْطَاتِ، فَلَمْ يُؤْثِرْ ذَلِكَ فِي سَوَابِقِ عِلْمِنَا، يُغْلَمُ أَنَّ الْجَنَائِبَاتِ لَا تُؤْثِرُ فِي الرُّعَايَاتِ).

واته: که‌ دده‌رمو: ﴿وَعَلَىٰ عِلْمٍ﴾، واته: ئیمه‌ زانا بووین به‌وه‌ی نه‌وان شایسته‌ن. خوا ﷺ هه‌لیانپژیری، له‌ پوژگاری خویندا له‌ هه‌موو که‌س باشت بوون، له‌گه‌ل نه‌و هه‌موو که‌م و کوپینه‌شدا، هه‌ر له‌ گه‌لان و نه‌ته‌وه‌کانی دیکه‌ باشت بوون، یاخود مه‌به‌ست له‌: ﴿وَعَلَىٰ عِلْمٍ﴾، نه‌وه‌یه‌ زانا بووین به‌وه‌ی نه‌وان له‌ هه‌ندی حالدا لادده‌دن و، که‌م و کوپریان ده‌بی، به‌لام نه‌وه‌ کاریکه‌ری نه‌بوو له‌ زانیاری ئیمه‌دا، تاكو بزانی که‌ تاوانه‌کان کاریکه‌ر نابن، له‌ په‌چاو کردنه‌کانی خوای به‌رزدا.

واته: که‌م و کوپیه‌کان له‌ به‌نده‌کاندا، نابنه‌ هوکاري نه‌وه‌ی خوا ﷺ چاودێری خۆی، په‌چاو کردن و میهره‌بانسی خۆی، له‌ به‌نده‌کانی بگریته‌وه‌.

(۵) ﴿وَالَّذِينَ هُمْ مِنَ آلِ آدَمَ مَا فِيهِ بَلَاءٌ مُّبِينٌ﴾، له‌ نیشانه‌کانیش پیتاندا، نه‌وه‌ی که‌ تافیکردنه‌وه‌یه‌کی ناشکرای تیدا بوو، یاخود تافیکردنه‌وه‌یه‌کی پوونکه‌ره‌وه‌ی تیدا

بوو، (البَلَاءُ: الْإِخْتِبَارُ بِالْخَيْرِ وَالشَّرِّ)، (بلاء) تاقىكردنه وده به خۇشى و به ناخۇشى، به شتىك كه مروّف پىي خۇشه، شتىكىش كه پىي ناخۇشه.

(المُبِينِ)، واته: پوون، له (أَبَانِ) (لازم) دوه هاتوه، به ماناي: (بَان)، يانى: (ظهير) پوون و تاشكرا بوو، ده لَيم: ده شكونجى له (أَبَانِ) (مُتَعَذِّ) يشه وه، هاتىن، واته: تاقىكردنه وده كى پوونكه رده وه، واته: پوونكه رده وه بۆ ماهيه تى نهو مروّفه، كه تايا چۆن دهرده چى، يان نهو خه لكه، چۆن دهرده چى؟

له باسى پوونكردنه وهى: ﴿أَلَمْ نَبِأَ الْمُثَمِرِينَ﴾ دا، خاوه نى: (التَّخْرِيرِ وَالتَّنْوِيرِ)، (محمد الطاهر بن عاشور)، ده لى: (وَالْعَذَابِ الْمُهِينِ: هُوَ مَا كَانَ يُعَامِلُهُمْ بِهِ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ مِنَ الْإِسْتِعْيَادِ وَالْإِرْهَاقِ عَلَيْهِمْ فِي السَّخَرَةِ، وَكَانَ يُكَلِّفُهُمْ أَنْ يُضْطَعُوا لَهُ اللَّبَنُ كُلَّ يَوْمٍ لِبْنَاءِ مَدِينَتِي فَيُثَوِّمُ وَرَعْمَسِيسَ، وَكَانَ اللَّبَنُ يُضْنَعُ مِنَ الطُّوبِ وَالْتِنِ، فَكَانَ يُكَلِّفُهُمْ اسْتِحْضَارَ التَّنِ الْإِزْمِ لِبْنِ الْإِزْمِ وَيَلْتَقِطُونَ مَتَابِرَةً، وَيَذْلُونَهُمْ وَلَا يَزْكُونُ لَهُمْ رَاحَةً).

واته: نهو نازاره پىسواكه ره، نهوه بووه كه فىرعه ون و گه له كهى، مامه له يان پى له گه ل به نوو تىسرا تىلدا كردوه، به كۆيله يان كردوون و، زۆر ته زيه تيان داون، له سوغره و بىگار پىكردننا، چونكه فىرعه ون له سهر وانى پىويست كردبوو، كه ده بى هه موو رۆزى خشت دروست بكهن، (خشتى سوور) بۆ دروست كردنى هه ردوو شارى (فَيْثُومَ) و (رعمسيس) [كه له سه رچاوه مېژوويه كاندا هاتوه نهو كاتهى فىرعه ون نهو دوو شارهى دروست كردوون، له خشت دروستى كردوون] نهو خشتهش دروست ده كرا، له قورو كا، [كه واته: ده گونجى خشتى سوور نه بووبى و خشتىكى دىكهى جيا بووه، چونكه خشتى سوور، له كا دروست نابى، هه ره له قور دروست ده بى و قور كه ده سووتىرى به شى وه كه تا به تى، تنجا فىرعه ون له سهرى پىويست كرد بوون، كه ده بى كاى پىويست بىتن، بۆ

دروستکردى ئۇ خستە قورانەو، ئەگەر كايەكە لە پىگايە پۇابايە، پىي خى
 دەكردنەو، زەبوونيان دەكردن، ئەياندەهتشت بە هيچ جورىك پشوو بدەن.
 تەنيا خوا ﷻ دەزانى چەند سەد كەس، يان چەند ھەزار كەسيان لەو
 سۇغرەو بىگارەدا، فەوتاون!

۳- سالانی کرانیی (السنین).

۴- کمیی به روبووم (نقص من الثمرات).

پیتجه که ی دیکه شیان، نه وانه ن که خوا ﴿۹﴾ ده فهرموئ: ﴿۱۰﴾ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ
الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالْدَّمَ إِنِّي مُمْضِلٌ قَاتِكُمْ وَأَكَلُوا قَوْمًا مُّجْرِمِينَ
﴿۱۱﴾ الأعراف، تنجا ناردمانه سهر دارو ده ستهو شوئیکه وتووانی فیرعه ون:

۵- (الطُّوفَانَ) رووباری نیل، هه لده ستا ده بوو به لافاو و لیژماوئیک هه موو شتیکی
وه به رخو دده دا.

۶- (الْجَرَادَ) کولله: کولله له کشتو کالیانی دده او، هه مووی ده خوارد.

۷- (القُمَّلَ) نه سپی، یاخود کیچ که له جهسته یانی دده دا، یاخود له ولأخیانی دده دا.

۸- (الضَّفَادِعَ) بوقه کان: بوق زور ده بوون، هه تا له تفسیره کاند ده لئیت: هئیده
زور بوون، بویان ده هاتنه مالتی و، که سیک قسه ی ده کردو، زاری هه لده پچری، بوق خوی
تی ده هاویشت! که بیگومان نه وه نه ندازه یک زنده رویی تیدایه.

۹- (الدَّمَ)، خوین، خوئنیان راده سا، هه ندیک ده لئین: ناوه که یان ده بوو به خوین، به لام
وا پئیده چئ خوئنیان راسابن و پڑابی، نه مانه نو (۹) یان.

خوا ﴿۱۲﴾ له چهند شوئینی له قورئاندا، باسی نه نو نیشانانای کردوه، که
خوا ﴿۱۳﴾ تاییه ت به مووسای ﴿۱۴﴾ داون، وه ک موعیزده به لگه، بو ئیسپاتی
راستی پیغه مبه رایه تیی خوی، که بو فیرعه ون و دارو ده سته که ی بیسه لمئینی،
هه ره ها به لای که مه وه نو (۹) ی دیکه ش ده که ونه به رچاو له قورئاندا:

۱۰- هه ور له سه رکردنه سیهر، وه ک خوا ﴿۱۵﴾ ده فهرموئ: ﴿۱۶﴾ وَظَلَّلْنَا عَلَيْهِمُ الْغَمَمَ
﴿۱۷﴾ الأعراف، هه ورمان بو کردنه سیهر، کاتیک ده چنه ده شتی سینا، له و بیابانه
که رمه دا، نه دارو دره خت، نه کانی و سه رچاوه، نه په نایه ک هه یه، خوا ﴿۱۸﴾ هه وری بو
کردوونه سیهر.

۱۱ و ۱۲- دابه زانندی گه زۆو بالتدهی سه لوا (سَلَوَى: السَّامِي)، بالتدهیه که وا پئنده چن، وهک که هو سوئسکه بن، به کوردیی شیلایه پئده لئین، که له ناوچهی تیمه دا نیه، له شیوهی که هو سوئسکه به دابه: ﴿وَأَنزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّاءَ وَالسَّلْوَى﴾ البقره.

۱۳- ته قانده و دی دوازه (۱۲) کانیی و سه رچاوه، له گا به ردیک، یاخود له پارچه چیا به کدا: ﴿وَإِذْ أَسْنَفَىٰ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ نَضِيبًا﴾ البقره، واته: یادیش بکه وه کاتیک مووسا ﴿عَصَا﴾ داوای ناوی کرد بۆ خه لکه که ی، (له دهشتی سینادا بن ناو بوون، بیابانیکی گهرمی بن ناو)، گوتمان: به گۆچانه که ت لهو چیا به بده، به کسه ر دوازه کانیی و سه رچاوهی لئ دهر قوئین.

۱۴- له تکران و قلیشترانی ده ریای سوور بۆیان و، په رینه و بیان به وئدا: ﴿فَأَرْحَبَ إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْبَحْرَ فَانْفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَالطَّوْدِ الْعَظِيمِ﴾ الشعراء، واته: سروشمان بۆ لای مووسا کرد که به گۆچانه که ت له ده ریا بده، به کسه ر قلیشاو هه ر پارچه به کی وهک چیا ی مه زن بوو.

۱۵- پئدرانی ته ورات به مووسا به نوو سراو دیی له سه ر چه ند (لوح) یک ته ختیک، که ده لئین: به ردی زۆر به نرخ بوون، تنجا گه وه ره مرواریی بوون و، زومروت بوون، نه و ته وراته له سه ر نه و له و حانه نوو سراوه، وهک خوا ده فهرموی: ﴿وَكُنَّا لَهُ فِي الْأَنْوَاجِ مِن كُلِّ شَيْءٍ﴾ الأعراف.

۱۶- فه رمایشتکردنی خوا ﴿لَهُ كَلَّ﴾ مووسادا ﴿لَهُ﴾: ﴿وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَىٰ تَكْلِيمًا﴾ النساء، مووسا ﴿لَهُ﴾ تاکه پئغه مه ریک بووه، خوا ﴿لَهُ﴾ راسته وخو فره مایشتی له که لدا بکات.

۱۷- به سه ردا به رزکرانه و دی چیا ی طوور، یان چیا به ک تاکو خوا ناچارو واداریان بکات، دان به وه دا بئین، که ده بن پابه ند بن به ته وراته وه: ﴿وَإِذْ نَفَخْنَا الْجِبِلَّ فَوَقَّهُمْ كَانَهُ ظِلَّةٌ وَظَنُوا أَنَّهُ وَاقِعٌ بِهِمْ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُم بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾ الأعراف، واته: یاد بکه نه وه! کاتیک چیا به که مان به سه ردا به رز کردنه وه، وهک سیبه ره هه وریک

وابوو، پىيان وابوو دەكەۋىتە سەريان (پىمان گوتىن): ئەۋەي پىمانداۋن بە توندىي بىگرن
و ئەۋەي تىيدايە يادى بىكەن بەلكو پارىز بىكەن.

۱۸- زىندووكرانەۋەي كوژراۋىكى بەنوۋ نىسرائىل بەھۋى لىدراى ئەندامىكى مانگايەكى
سەبراۋەھە لە جەستەكەي، كۇتا موعجىزە، لەو بارەۋە ئەۋە بوو كە يەككى لە بەنوۋ
ئىسرائىل دەكوژرى، بەلام بىكوژەكەي ديار نىيە، موۋساش عليه السلام بەپىي فەرمانى خوا پىيان،
دەلى: مانگايەك سەربىرن، كە مانگايەكە سەردەبىرن، ئەندامىكى مانگايەكە لە مردوۋەكە
دەدەن و، مردوۋەكە زىندوو دەبىتەۋە، دەلى: فَلَانَهُ كَس كوشتمى: فَقُلْنَا أَضْرِبُوهُ
بَعْضُهَُا كَذَلِكَ يُحْيِ اللَّهَ الْمَوْتِ وَيُرِيكُمْ ءَايَتَهُ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ٧٦ البقرة، گوتمان: با
ئەندامىكى مانگايەكە لەو جەنازەيە بدەن، (زىندوو دەبىتەۋە، ئىدى زىندوو بوۋە،
گوڭ: فَلَانَهُ كَس كوشتمى، دوايى بۇ خۇي مردوۋە، لە كاتىكدا بەنوۋ نىسرائىل ھەموۋيان
تەماشاپىي و، ئاگادار بوۋن).

كەۋاتە: بە لاي كەمەۋە، خوا عليه السلام ھەژدە نىشانەۋ موعجىزەي بە موۋساۋ
گەلەكەي دابوۋن، كە تەگەر وردتر سەرنج بدەين، شتى دىكەشمان دەكەۋىتە
بەرچاۋ، بەلام ئەۋەي كە لە قورئاندا، ديارن ئەم ھەژدە، موعجىزەۋ نىشانەيەن
كە خوا بە موۋسا عليه السلام گەلەكەي دابوۋن و، ھەموۋيان تاقىكردنەۋەي تاشكرايان
تېداۋو، ھەر بۇيە كاتىك كە ئەۋ موعجىزانەيان دىۋن، دەبوۋايە ھەرگىز
سەرىنچىي خوا نەكەنەۋە، بەھىچ شىۋەيەك لاملىي نەكەن.

تىنجا ناپا بۇچى خوا عليه السلام ئەۋ ھەموۋ موعجىزەۋ بەلگە روۋن و تاشكرايانەي
بەۋان داۋن؟ چونكە ۋاي پىۋىست كىردە، ئەۋانە سالىھەي سال سۇغرىۋ بىكارىيان
پىكراۋە، چەۋسىتراۋنەۋە، سەرنجام كۆمەلنىك نەخۇشيان پەيداۋوۋن، پىۋىستى
بەۋە كىردە موۋسا عليه السلام ئەۋ ھەموۋ موعجىزەۋ بەلگەنەي پىين، تاكو ئەۋ خەلگە
بىتە ژىر بارى شەرىعت، ھەرچەندە ئەۋ كاتەش ۋەك پىۋىست ھەر نەھاتوۋنە
ژىر بار.

خو! بە لوتف و كەرەمى خوۋى يارمەتییان بدات، ھەمىشە ئەو ھەقەى
 پروامان پىيەق و ھەمىشە ئەو ھەقەى دەرکى دەكەين، زانینەكەمان بگۆرىن
 بو تۈنەين و، خو! ﷻ يارمەتییان بدات ھەرچى بۆمان دەرکەوت، لە ئایین و
 بەنامەى خو!، كە ھەقەو راستە، پىيەوہ پابەند بین و، خۆمانى پى چاك بکەين،
 پاكسازى و چاكسازى لە كۆمەلگەو دەوروپەريشماندا پى بکەين.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسى سۆيەم

پېئاسەى ئەم دەرسە

نەم دەرسەمان لە نو (۹) ئايەت پېئىك دى، ئايەتەکانى: (۴۲ - ۴۳)، كە تەھۋرى سەرەككىيان بەرپەرچدانەھۋى نكوولېيكردى بېيروايانە، لە ھاتنى زىندووكرانەھۋەو قىامت، ئەۋىش بە ئامازەكردى بە:

۱- بەسەرھاقى كۆمەلى توبىع (تبع) كە بە ھۆى تاوانبارى و بېيروايەھۋە فەوتتېراون، كەواتە: دىنيا شارى بى خاۋدن نىھ، چاكەكاران و خراپەكاران چ لە دىناو، چ لە دواپۇژدا، ناگونجى تەنیا يەك سەرەنجاميان ھەبى.

۲- دروستكردى گەردوون كە بە گالتەو يارى نىھ، بەلكو بە ھەق و ھىكمەت نەم گەردوونە، دروستكراۋە، بۆيە دەبى سەرەنجامىكى ھەق و پىر ھىكمەتىشى ھەبى، كە برىتيە لە سزاو پاداشت بۆ مەۋقەكان.

۳- پېئويست بوونى لىك ھەلۋاردى پاك و پىسان، چاك و خراپان، راست و چەۋتان، لە پۇژى دوايىدا، كە ديارە ھەرچەندە ئەندازەيەك لە سزاو پاداشت، لە دىنادا، لە نەنجامى كەردەھۋە خراپ و چاكەكانى مەۋقەكاندا پەيدادەبى، بەلام لىك ھەلۋاردن و سزاو پاداشتى پىر بە پېست، تەنیا لە پۇژى دوايىدا دەبى.

﴿إِنْ هَؤُلَاءِ لَيَقُولُنَّ ۖ إِنَّمَا هِيَ إِلاَّ مَوْتُنَاُ أَلَّوَلُ وَ مَا نَحْنُ بِمُنشَرِينَ ۚ﴾ فَأَنذَرُوا
بِأَنبَاءِنَا إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٦٧﴾ أَهْمُ حَيْرٌ أَمْ قَوْمٌ تُبْعِ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ أَهْلَكْنَاهُمْ إِنَّهُمْ
كَانُوا بِحُجْرَتٍ ۖ وَمَا خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لِعَجَبٍ ۚ مَا خَلَقْنَاهُمَا إِلَّا
بِالْحَقِّ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦٨﴾ إِن يَوْمَ الْفَصْلِ يَمِيقُهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٦٩﴾ يَوْمَ
لَا يَنْفَعِي مَوْلٍ عَنْ مَوْلَى شَيْئًا وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿٧٠﴾ إِلَّا مَنْ رَجِمَ اللَّهُ إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ
الرَّحِيمُ ﴿٧١﴾

مانای دهقاو دهقی نایه‌ته‌کان

اښه و (بیپروای) انه به جه‌خت‌کردنه‌وه‌وه ده‌لین: ۳۱ به‌سه‌ره‌ات و سه‌ره‌نجام به‌س مردنه، یه‌که‌مه‌که‌مانه‌و، څیمه بلا‌و‌ک‌راوه (زیندوو کراوه) نابین ۳۲ (ده‌لین:)
 نه‌گه‌ر ښه‌ له‌ راستانن (که زیندوو‌کرانه‌وه‌ه‌یه)، باب و باپیرانمان (که پیشتر
 مردوون) به‌تین ۳۳ ښا‌یا ښه‌وان با‌ش‌ترن (له‌ رووی هی‌زو ده‌س‌تر‌و‌یش‌توو‌یه‌وه)،
 یان‌گه‌لی توبه‌ع و ښه‌وانه‌ی پیش‌ښه‌وان، که‌فه‌وتان‌د‌مانن، چون‌که‌ تا‌وان‌بار‌بوون؟
 (که‌واته: ښانی دنیا شاری بن‌خاوه‌ن نیه، س‌زاو پا‌دا‌ش‌تی له‌ دوان) ۳۴
 ناسمانه‌کان و زه‌وی و ښه‌وی نی‌وان‌یش‌مان (بن‌نامانج و حکمه‌ت و) گالته‌کارانه
 دروست نه‌کردوون ۳۵ ته‌نیا به‌ه‌ق دروستمان کردوون، به‌لام زوربه‌یان
 نازانن (که‌نا‌گون‌جی خوا‌کاری بی‌هو‌وده‌و پو‌و‌چ ب‌کات) ۳۶ به‌دلنیایی پو‌زی
 لیک‌ه‌ه‌لا‌اردن (ی‌چاک و خراپ و، له‌یه‌ک جیا‌کردنه‌وه‌ی ه‌ق و ناه‌ق)
 ژوان‌گه‌ی تیک‌رایانه ۳۷ پو‌ژی‌ک که‌هی‌چ د‌و‌ست و نی‌زی‌کیک، هی‌چ سو‌ود‌یک به‌
 د‌و‌ست و نی‌زی‌که‌که‌ی نا‌که‌یه‌نی و، پ‌شتی‌وان‌یش‌یان لی‌نا‌کرتی (له‌به‌ران‌به‌ر س‌زای
 خوا‌دا) ۳۸ مه‌گه‌ر که‌سیک خوا‌به‌زه‌یی پ‌تیدابن، به‌راستی ه‌ر ښه‌و زالی به‌
 به‌زه‌یه ۳۹.

شىكرىدەنەھى ھەندىك لە وشەكان

(نَبِّ): (تُبْعُ: كَانُوا رُؤَسَاءَ سُمُوا بِذَلِكَ لِاتِّبَاعِ بَعْضِهِمْ بَعْضًا فِي الرِّيَاسَةِ وَالسِّيَاسَةِ، وَقِيلَ: تُبْعُ مَلِكٌ يَتَّبِعُهُ قَوْمُهُ، وَالْجَمْعُ: التَّبَاعَةُ)، وشەى (تُبْعُ): يان كۆيە ناوى كۆمەلىك سەرۆكە، بۆيە وا ناونراون، چونكە لە بەرپرسياريەتى و سەرپەرشتياريى كۆمەلگاكەياندا بە دواى يەكدە هاوون، گوتراويشە: (تُبْعُ) ناوى حوكمرانىك بوو، خەلكەكەى شوپىنى كەوتوون، كۆى (تُبْعُ)، (تَّبَاعَةُ) يە، وەك چۆن كۆى (هَرَقْل)، (هَرَقْلَةُ) يەو، كۆى (كِسْرَى)، (كَيْسَرَةُ) يە.

(يَوْمَ الْفَصْلِ): (الْيَوْمَ الَّذِي يُبَيِّنُ فِيهِ الْحَقُّ مِنَ الْبَاطِلِ، وَيُفَصِّلُ بَيْنَ النَّاسِ بِالْحُكْمِ)، (يَوْمَ فَصْلٍ): ئەو پۆژەى ھەق و ناھەق تىیدا لىك جىادەكرىنەھو، دادوهرىى لە نتيوان خەلكدا دەكرى، كى لەسەر ھەق بوودو، كى لەسەر ناھەق بوو؟ كى چاك بوو و كى خراپ بوو، كى بە پى چەوتداو كى بە پى راستدا پۆيو؟ لىك جىادەكرىنەھو.

(مِيقَاتُهُمْ): (الْمِيقَاتُ: الْوَقْتُ الْمَضْرُوبُ لِلشَّيْءِ، وَالْوَعْدُ الَّذِي جُعِلَ لَهُ وَقْتُ)، (مِيقَاتٍ): برىتيە لە كاتىكى ديارىيىكراو بۆ شتىك، ھەروھە بە لىنىك كە كاتىكى بۆ ديارىيىكراو، (وَالْمِيقَاتُ: الْمَكَانُ الَّذِي يُجْعَلُ وَقْتُاً لِلشَّيْءِ كَمِيقَاتِ الْحَجِّ)، (مِيقَاتٍ): ئەو شوپنەيە كە دەكرىتە كات بۆ شتىك، وەك مىقاتەكانى حەج، كە ناوى شوپن، بەلام بۆ كارىك كە لە كاتىكى ديارىيىكراودا ئەنجامدەدرى، كە خواپەرستىيەكانى حەجن.

(مَوْلَى): (الْوَلَايَةُ: النُّصْرَةُ وَالْوَلَايَةُ: تَوَلَّى الْأَمْرَ، وَقِيلَ الْوَلَايَةُ وَالْوَلَايَةُ كَالْوَلَايَةِ وَالْوَلَايَةُ وَحَقِيقَتُهُ: تَوَلَّى الْأَمْرَ، وَالْوَلِيُّ وَالْمَوْلَى يُسْتَعْمَلَانِ فِي ذَلِكَ، كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا يُقَالُ: فِي مَعْنَى الْفَاعِلِ، وَفِي مَعْنَى الْمَفْعُولِ، أَيِ: الْمَوْلَى)، (وَلَايَةُ): بە ماناى يارمەتيدان و

سەرخستنه، بە لَام (وَلَايَةٌ)، بە مانای کار بە ئەستۆود گرتنه، هەندیکیش گوتووایانە: (وَلَايَةٌ)، (وَلَايَةٌ)، وەک (دَلَالَةٌ) و (دَلَالَةٌ)، واتە: پێ پێشاندان، هەر یەک واتایان هەیە، حەقیقەتی (وَلَايَةٌ) یان (وَلَايَةٌ) یان ئەوەیە کە کارنیک بە ئەستۆود بگیری، وشە (وَلَايَةٌ) و (مَوْلَى)، هەم بۆ بکەر بەکاردهێنن، هەم بۆ بەکار، واتە: (مَوْلَى)، واتە: هەم وشە (وَلَايَةٌ) و (مَوْلَى)، هەم بۆ حالەتی (فاعل) هەم بۆ حالەتی (مفعول) و دەگونجی بێی: (أَنَا مَوْلَى فُلَانٍ)، من سەرپەشتیار، یان دۆست و یارمەتیدەری فلانکەسم، یان (هُوَ مَوْلَايَ)، ئەو سەرپەشتیارکراو و دۆستیاوەتیکیکراوی من، واتە: هەم بۆ حالەتی بکەر، هەم بۆ حالەتی بەرکار، بە لَام ئەوە بە پێی سیاق دەردهکەوێ، داخۆ ئەو وشە بە کام لەو دوو حالەتی وەرگرتوون.

مانای گشتیی نایەتەکان

ئەوەری سەرەکی ئەم نۆ (۹) نایەتە، وەک لە پێناسەی ئەم دەرسەدا، گوتمان: باسی بەرپەرچدانەوهی نکوولیییکردنی بێروایانە لە هاتنی پوژی دوایی و، پوژی سزاو پاداشت، خوا ﷻ پێشتر بەسەرھاتی فیرعون و گەلەکەی، لە بەرانبەر مووسا ﷺ و پەیامەکیدە باسکرد، کە چۆن فیرعون و دەست و پێوەندەکانی و، دەستەو دایەرەکەی و، گەلەکەی بە گشتیی، دژایەتی مووسا ﷺ و ھاروونی برای ﷺ و پەیامەکیانیان کردو، بە لَام سەرەنجامیان ئەوە بوو، کە خوا ﷻ نگرۆی کردوون و لە دەریای سووردا قەرەبەر بوون.

کەواتە: ئێوەش بترسین، ئەو بێروایەکانی پوژگاری پێغەمبەر ﷺ و، ئەو ھەموو ئەو کۆمەڵگایانە کە مەرفایەتیان لێ پێک دێ، تاكو دنیا بە کۆتا دێ! بترسین لە پەتکردنەووە پەتکردنەوێ پەیامی خوا، کە ھەمان سەرەنجام کە کاتی خۆی فیرعون و گەلەکەی پێوەی گیرۆدە بوون، پو و ئێوەش بکات.

ئىنجا لىرە خوا ﷻ دېتەو سەر باسى بېيروايەكانى رۆژگارى پىغەمبەر ﷺ، كە
 مۇونەيەكن لە كۆمەلگاكاني بەشەر، كە لە پەيامەكاني خوا لامل بوون و، لامل
 دەبن، دەفەرموى: ﴿إِنَّ هَؤُلَاءَ لَيَقُولُونَ﴾، ئەمانە دەلێن: ﴿هَؤُلَاءَ﴾، ئاماژەيە
 بۆ كۆمەلێكى نىزىك، بەلام ﴿أُولَئِكَ﴾، ئاماژەيە بۆ كۆمەلێكى دوور، بە زۆرى
 لە قورئاندا، ﴿هَؤُلَاءَ﴾، بۆ كۆمەلگای رۆژگارى پىغەمبەر ﷺ بەكارهێناو، خوا
 ﷻ دەفەرموى: بېگومان نا ئەوانە، واتە: ئەم بېيروايەكانى رۆژگارى پىغەمبەر ﷺ
 ﴿لَيَقُولُونَ﴾، بە جەختكردنەو دەلێن: ﴿إِنَّ هِيَ إِلَّا مَوْتُنَا الْأُولَى﴾، ﴿هِيَ﴾،
 يان بۆ مردن دەچتەو، بەپێى هەندىك بۆچوون، واتە: هېچ مردنێك نىە،
 جگە لە مردن يەكەسمان، (مَا هِيَ الْمَوْتُ إِلَّا مَوْتُنَا الْأُولَى)، ياخود: ﴿هِيَ﴾، (ضَمِيرُ
 قِصَّةٍ وَضَمِيرُ الْعَاقِبَةِ)، يان: بەسەرھات و سەرەنجامى ژيانى ئىمە، بەس برىتيە لە
 مردن يەكەم، واتە: ئەو مردنەى كە دەمرين، ژيانىكى دىكەى بەدوادا دانايەت،
 كە دواى مردن دىكەى بەدوادا بى، بەلكو ھەر ئەو مردنەيەو، ھەموو شتێ
 كۆتايى پى دى، وەك يەكێ لە بېيروايەكان، گوتويەتى: (أَرْحَامُ تَذْفَعُ، وَقُبُورُ تَبْلَعُ)،
 مندالدا نەرداوين و گۆرەكانىش ھەلدەلووشن و، ھەموو شتێ كۆتايى پى دى!
 ﴿وَمَا نَحْنُ بِمُنْشَرِينَ﴾، ئىمە لە زىندوو كراوان و لە بۆلوكراوان نين، (نشر)، يان:
 بۆلوكردنەو، بەلام مەبەست پێى زىندوو كراندەيە، چونكە لە رۆژى دوايىدا،
 دواى ئەوێ ئەو خەلكە زىندوو دەكرێتەو، بۆلۆدەبنەو، بەو گۆرەپان و
 مەيدانەدا، كە لێى كۆدەكرێتەو.

ئىنجا تەحەددا دەكەن: ﴿قَالُوا يَا بَنِي آدَمَ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾، (دەلێن): باب و
 باپىرايمان بێن، تەگەر ئێو لە راستان، واتە: ئەو باب و باپىراڤەى كە پيش ئىمە
 مردوون، كوان، بۆمان بێن، بۆچى ئەوان ھىچيان لى زىندوو نەبوونەو؟ ئىنجا
 ئەو تەعبىرە ڕەنگە لە زۆرەي زمانەكاندا ھەبى، دەگوترى: كەس لە گۆرستان
 نەھاتۆتەو، بە دنيایى كەس لەوێ نايەتەو، چونكە بەپێى سىستى خوا ﷻ،
 كە بۆ ژيان بەشەر دايناو، بۆ ئەم گەردوونە دايناو، ژيانى مەووف قوناغ

قَوْنَاغِه، قَوْنَاغِيك بووه، هيچ شتيك له نارادا نه بووه، ﴿هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَّذْكُورًا﴾ الإنسان، قَوْنَاغِيك بووه، مرؤف ناوی له کووله که ی ته ردا نه بووه، به لکو قَوْنَاغِيك بووه، نه م گهردوونه هيچی نه بووه، به پنی نو تيرين بيردو زهی گهردو وینی و فيزيایي، ده لئین: (۱۳) مليارو (۷۰۰) یان (۸۰۰) ملیون (۱۳,۸۰۰,۰۰۰,۰۰۰) سأل له مه و پيش، بهر له وهی له سيگولاریتی (Singularity) یه وه: ته قینه وهی گه وره، به زاراهوی نه وان: (Big Bang)، (الانفجار الكبير)، روو بدات، هيچ شتيك نه بووه، نه تاسمان و نه زهوی و نه مادده، هيچ شتيك بوونی نه بووه، هم موویان دواي نهو ته قینه وهیه په یدابوون، واته: دواي نه وهی خوا ﴿﴾ له نه بوونه وه هیتاویه ته دی، دواي نه وه خوا ﴿﴾ گهردوونی هیتاویه ته دی، نئجا قَوْنَاغ به قَوْنَاغ، که هکه شانه کان په یدابوون، له نئویاندا که هکه شانی نئمه، (پتی کا کیشان) و له نئویدا: کومه لهی خور، پاشان زهوی له خور جیابوته وه، دواپی ورده ورده ژيان به گشتی له سهر زهوی په یدابووه، سهره نجام دواي نه وهی نه م زهوییه وای لیتاوتوه، به که لکی نه وه بئ، مرؤفی له سهر بژی، خوا ﴿﴾ نادم و حه وواي خولقاندوون و، وه چیه یان به زهویدا بلا بوته وه، نه ک وه ک بیردو زهی داریونیمز، ده لئ: که به خه یالی نهو، مرؤفیش ههر له ته نجامی په ره سه ندن و که شه سه ندنی، ژياندارانه وه په یدا بووه، نه وه وه ک زانایان باسیان کردوه و نئمه له مه وسووعه ی: (دره وشاوه یی نیمان و پووجه لی نیلحاد، له بهر رُوشنایی زگماک و عهقل و زانست و وه حی دا)، باسمان کردوه، شتيکی پووجه و، زانست و عهقل و زگماک و، له سهرووی هم مووشیانه وه وه حی خواي په روهر دگار ره تی ده که نه وه.

که واته: که گو تو ویانه: ﴿قَانُوا بِآيَاتِنَا إِنَّ كُنتُمْ صَادِقِينَ﴾، ته گهر تیهو له راستان باب و باپیراغان بیتن، نه وه داوایه کی بئ جییه، چونکه خوا ﴿﴾ که مرؤفه کان تاقیده کاته وه له سهر زهوی، ههر که سیک تاقیرکړنه وهی خوی ته نجامدا، لا ده چئ، نهو جيله لاده چئ و جيلیکی دیکه دین، نهوانیش تاقیرکړنه وهی خو یان ده دهن، جیل له دواي جیل هم موو مرؤفه کان، له م سهر زهوییه تاقی

دەكرتېنەۋە، ھەر كەسەو بە شىۋەى خۇى، دۋاى تاقىكرانەۋەى دەپراۋ، جارېكى دىكە نايەتەۋە بۇ ژيانى دىنبايە، گەردوون و ژيان كالتەى مندالان نىەو، سىستىمى خوايە، خوا يَا سىستىم (نظام)ى داناۋە، بۇيە خوا يَا سى بەلگان دىنېتەۋە، ئەۋەم نەبىنىۋە لە تەفسىرەكاندا ناماژەى پىكرابى، چۇنەتېى پەيۋەست بوۋى نايەتەكانى، دۋاىى بەم نايەتانەى پىشەۋە، نەمىنىۋە بەو شىۋەىە باسكراپى.

بەلەم واى تىدەگەم كە خوا يَا سى بەلگان دىنېتەۋە بۇ بەرپەرچدانەۋەى ئەو نكوۋلىيكرەنەى ئەۋان لە زىندوو كرانەۋە:

يەكەم: يَا أَيُّهَا خَيْرُ أَمْ قَوْمُ تُجَّ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ، نايە ئەۋان باشتىن، ئەو بېپروايانەى رۇژگارى پىغەمبەر يَا كە نكوۋلىى دەكەن، لە زىندوو كرانەۋە لە ھەبوۋى سزاۋ پاداشت، نايە ئەۋان باشتىن، ياخود كۆمەلى توببەع و ئەۋانەى پىش وان، خوا چى لىكرەن؟ خوا يَا دەفەرمۇى: يَا أَمْلِكْنَاهُمْ، فەۋتاندىمانن، قېرەپىمانكرەن، لەبەرچى؟ يَا أَيُّهَا كَانُوا مَجْرِمِينَ، چونكە ئەۋان تاۋانبار بوون، جارې كە دەفەرمۇى: يَا أَيُّهَا خَيْرُ، نايە، ئەۋان باشتىر بوون، وشەى يَا خَيْرُ، يانى: باشتىر بوون، بەلەم مەبەست: لە رۋوى تاۋاناۋ دەسلەت و دەسترۇىشتوۋىيەۋەى، نايە ئەمان، ئەو كافرانەى رۇژگارى تۇ ئەى پىغەمبەر! يَا بە ھىزىرتىن و، بە تواناتىن، دەسترۇىشتوۋىرتىن، ياخود كۆمەلى توببەع، كە ھوكمرايتىك بوۋە لە يەمەن، ھوكمى كرەۋە بېپروايەكانى رۇژگارى پىغەمبەر يَا، ئەۋانەى شارەزاي مېژوو بوون، زانىۋايە، توببەع ھوكمرايتىكى دەسترۇىشتوۋ بوۋە. يَا وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ، ئەۋانى پىش وانىش، ئەۋانەى پىش گەل و كۆمەلى توببەعەش، نىجا گەلى نوۋحە، گەلى عادە، گەلى سەموودە، گەلى مەدەينە، گەلى لۋوطە، ھەموو ئەو گەلانە، نايە ئەو كافرانەى رۇژگارى تۇ ئەى پىغەمبەر! يَا بە ھىزىرتىن بە تواناتىن، ياخود ئەۋان؟ بە تەكىد ئەۋان دەسترۇىشتوۋىرتىر بوون، بۇيە دەفەرمۇى: يَا أَمْلِكْنَاهُمْ، ئەۋانمان فەۋتاند، ۋاتە: ئەو نىمكانيىەت و تاۋاناۋ دەسترۇىشتوۋىيە رۇرەى ھەيانبوۋ، رېكر نەبوۋ كە بىانفەۋتېنىن، بەلەم خوا يَا لەبەرچى فەۋتاندنى؟ يَا أَيُّهَا كَانُوا مَجْرِمِينَ، چونكە ئەۋان تاۋانبارو خراپەكار بوون.

که‌واته: تَبَوَّه‌ش نه‌گهر له‌سه‌ر تاوانباریی به‌رده‌وام بن، نه‌و خوا به‌ی خه‌لکێکی له‌ تَبَوَّه به‌ تواناتری فه‌وتاندوه، به‌ هۆی نه‌و تاوانانه‌وه، تَبَوَّه‌ش ده‌فه‌وتینی، نَجَا هه‌ر به‌ ته‌ماشاکردن و تَبَوَّه‌رامانی مِزَووی به‌شه‌ر ده‌زانری، که‌ ته‌م گه‌ردوونه‌و نه‌م ژبانی مروّقه‌ بێ خاوه‌ن نه‌و، سه‌ر په‌رشتیاریکی هه‌یه، نه‌و ده‌تا که‌سانیک که‌ لاده‌ده‌ن، تاوان ده‌که‌ن و خراپه‌ ده‌که‌ن، سزا ده‌درین، نَجَا ته‌مه‌ هه‌م بۆ کۆمه‌ل وایه، هه‌م بۆ تاک تاکێ خه‌لکیش هه‌روایه، هه‌ر که‌سی خراپه‌و تاوانێ بکات، هه‌ر له‌ دنیا دا، لَبِی زانبار ده‌بی، پێش پۆژی دوا یی، که‌واته: نه‌م ژبانی دنیا یه، خاوه‌نیک ی هه‌یه‌و، سه‌ر په‌رشتیاریکی هه‌یه، دنیا شاری بێ خاوه‌ن نه‌یه، بۆیه نه‌و سه‌ر په‌رشتیارو خاوه‌نی ته‌م مروّقه‌و ته‌م ژبانی دنیا یه، قَوْنَاغِیکیشی داناوه بۆ نه‌وه‌ی هه‌رچی لێرد خه‌لک ده‌یکات، له‌وه‌ی سزا یان پاداشتی له‌سه‌ر وه‌ر بگرێته‌وه.

دووهم: ﴿وَمَا خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَعِبٍ﴾، به‌لگه‌یه‌کی دیکه‌ش نه‌وه‌یه که‌ تاسمانه‌کان و زه‌وی و نه‌وه‌ی تَبَوَّه‌یا هه‌مان، به‌ گالته‌کارانه نه‌هه‌تاوه‌نه‌ دی، به‌لکو به‌ حیکمه‌ت و به‌ هه‌ق هه‌تاوماننه‌ دی.

﴿مَا خَلَقْنَاهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ﴾، تَبَم ته‌نیا به‌ هه‌ق و حیکمه‌ت، نه‌م تاسمان و زه‌وی و نه‌وه‌ی ده‌که‌وتنه‌ تَبَوَّه‌یا، هه‌تاوماننه‌ دی، ﴿وَلَكِنْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾، به‌لām زۆر به‌یان نازانن.

که‌واته: نه‌مه‌ش به‌لگه‌یه‌کی دیکه‌یه: مادام گه‌ردوون هه‌مووی به‌هه‌ق هه‌تندرابێته‌ دی، ژبانی به‌شه‌ریش له‌ تَبَوَّه‌گه‌ردوون دا، ناگونجی گالته‌ جار بێ و، ناگونجی مروّق، وه‌ک به‌ره‌زه‌کی بانان بۆی ده‌ر بچێ، چاکی کردبێ یان خراپی کردبێ، سزا یان پاداشت وه‌رنه‌گرێته‌وه، بۆیه ده‌بی پۆژی دوا یی هه‌بی و، بَلَاوکرانه‌وه‌و زیندووکرانه‌وه، پاشان سزاو پاداشت هه‌بی.

سۈبھە: ﴿إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ مِيقَاتُهُمْ أَجْمَعِينَ﴾. ئەمەش بەلگەيەکی دیکە سۈبھە: بە دۇنيای پۇزی لیک ھەلاۋاردن، ژوانگە ھەموویانە، واتە: ئەو پۇزەي کە تۈپدا لیک ھەلاۋاردن، چاکەکاران و خراپەکاران و، پۈاداران و پۈپرویان و، ستەمکاران و ستەملیکراوان، پاشان راست و چەت، دەپ لیک ھەلاۋاردن، لیک جیابکرینەو، پۇزی لیک جیاکردنەو، ژوانگە ھەموویانە، (مِيقَات): بریتیه لە کاتیک بۆ کاریک دیاری کراب، (الْوَقْتُ الْمَضْرُوبُ لِلْشَّيْءِ)، بە کوردی دەلین: ژوانگە، نجا ژوانگە، ھەم بە شوین دەگوتی، ھەم بە کاتیش دەگوتی، ژوانگە بۆ داناو، واتە: شوینکی دیاریکراو یاخود کاتیک دیاریکراو، (مَوَاقِيتُ الْحَجِّ): ئەو شوینانەن کە لە کاتیک دیاریکراو، حاجی دەپ لەو تیحرام بېست، نجا بچیتە سەر زەمینە چەرامەو، بۆ جیە جیکردنە خوا پەرستیه کانی ھەج، یاخود عومرە.

کەواتە: پۇزیک ھەیه، دەپ پاک و پەس و، چاک و خراپ، لیک ھەلاۋاردن و، لیک جیابکرینەو، ئەویش پۇزی دواپە.

﴿يَوْمَ لَا يُغْنِي مَوْلًى عَنْ مَوْلًى شَيْئًا﴾. ئەو پۇزەي ھیچ دۆست و نزیکیک سوود بە ھیچ دۆست و نزیکیک ناگەینەن، ھیچ جۆرە سوودیک، ﴿وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ﴾. ھیچ بەلای لە کۆل ناگەنەو، سزاو نازاری لە کۆل ناگەنەو، بگرە پشتیانیش ناکرین، واتە: دۆست و نزیکیکە لە فریای نایەت و، کەسی دیکەش نایەت، بە ھاناپەو بۆ و پشتی بگری و سەری پخت.

﴿إِلَّا مَنْ رَحِمَ اللَّهُ﴾. ئەمە وەک زاناپان دەلین:

أ- دەگونچ ھەلاۋاردنیک پەپوہست (إِسْتِثْنَاءُ مُتَّصِل) بۆ، واتە: ھیچ دۆستیک دەفریای دۆستیک نایەت، مەگەر کەستیک خوا بەزەپ پۈپدا بیتەو، خوا دۆستی بووب، دۆستاپەتی خوا، بە تەنکید ئەو کاتە ھەموو شتیکە،

ب- دەشگونچ ئەم ھەلاۋاردنە، ھەلاۋاردنیک دابراو، (إِسْتِثْنَاءُ مُنْقَطِع) بۆ، واتە: ھیچ دۆستیک جگە لە خوا، دەفریای کەس نایەت، مەگەر کەسی خوا بەزەپ پۈپداب، کە

نه و کاته هه لاویردراو (مُسْتَثْنَى) ه، له بهر نه وهی جیا به له لئهه لاویردراو (مُسْتَثْنَى مِنْهُ)،
 نه و کاته هه لاواردنه که پتی ده گوتری: هه لاواردنیکی دابراو، که سیک که خوا به زهیی
 پیدابن، بیگومان له و پوژهدا له فریای دی و، ده ربازی ده کات، **إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ**
الرَّحِيمُ، به دلنیا یی هه ر نه و (خوا) زالی میهره بانه، بالاده ست و، هه مه کاره یه و
 میهره بانیسه، له فریای دۆسته کانی دی، هه روه ک ده توانی سزای نه یارو ناحه زه کانی و
 پیغه مه ره کانی (عَنْهُمْ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) و په یامه کانیشی بدات.

مەسەلە گىرەنگەكان

مەسەلەى يەكەم:

لافلیدانى بېيروايان، كە جگە لە مردنى يەكەم، هیچ شتىكى دىكە لە ئارادا نىەو، زىندوو ئاكرىنەو، ئەگەرنا با باب و باپىرانى پىشووئان بۆ بگىرنەو! بەرپەرچدانەو، شىيان بەو كە گەلى توبىع و ئەوانى پىشووئان لەوانىش بەهیزترو، دەسترویشتووتر بوون، بەلام بە ھۆى تاوانەكانیانەو سزاداران، كەواتە: دىنيا شارى بىن خاوەن نىەو، سزاو پاداشت ھەيە:

خو! ﴿۱﴾ دەفەرمۆ: ﴿إِنَّ هَؤُلَاءِ لَيَقُولُونَ ﴿۲﴾ إِنَّ هِيَ إِلَّا مَوْتُنَا الْأُولَىٰ وَمَا نَحْنُ بِمُنشَرِينَ ﴿۳﴾ قَالُوا يَا بَنِي آدَمَ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿۴﴾ أَهْمَ حَيْرٌ أَمْ قَوْمٌ تُبْعِ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ أَهْلَكْنَاهُمْ إِنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ ﴿۵﴾﴾

شىكرەنەھۆى ئەم ئايەتەنە، لە شەش بىرگەدا:

۱- ﴿إِنَّ هَؤُلَاءِ لَيَقُولُونَ ﴿۲﴾ إِنَّ هِيَ إِلَّا مَوْتُنَا الْأُولَىٰ وَمَا نَحْنُ بِمُنشَرِينَ﴾، بە دىنباي ئەوانە دەئىن: هیچ نىە جگە لە مردنى يەكەمان و ئىمە بۆلۆكراود و زىندووكراود نايىن، ئەوانە، واتە: ھاوبەش بۆ خوادانەرە ھاوچەرەكانى پىنغەمبەر ﷺ، بە زۆرى لە قورئاندا وشەى: (هَؤُلَاءِ)، واتە: ئەو كۆمەلە، ئەمە ناوى ئامازەيە بۆ نىزىك، بېيروايانىك كە لە پۆزگارى پىنغەمبەر ﷺ دابوون، بەلام: (أُولَئِكَ)، مەگەر بە ڤەوت و نىشانە ديار بگرتى، ئەگەرنا زياتر بۆ كۆمەلە خەلكىكى دوورە.

وشەى: (إِنَّ)، ڤەك شارەزايانى زمانى عەرەبىيى، دەئىن: (لَيْسَ إِنَّ هَؤُلَاءِ لَتَأْكِيدُ لَأَنَّ إِضَافَةَ هَذَا الْقَوْلِ لِلْمُشْرِكِينَ لَا تَرَدُّدٌ فِيهِ لَيْتَ تَحْتَاجُ إِلَى التَّأْكِيدِ، بَلْ هُوَ مُجَرَّدُ الْإِهْتِمَامِ بِالْخَيْرِ)، (محمد الطاهر بن عاشور)، ئاوا دەئى و قسەكەشىم پى جوانە.

واتە: ھەرچەندە (إِنَّ) بۇ جەختكرندنەۋدە، بەلەم لىرەدا بۇ جەختكرندنەۋدە نىە، چونكە پالدىنى ئەۋ قەسەبە بۇ لای ھاۋبەش بۇ خوا دانەرەكان، ھىچ دوو دلىى تىدانىە، تاكو پىئۈستىى بە جەختكرندنەۋدە داکۆكىى لەسەركردن ھەبى، (إِنَّ) لىرەدا تەنیا بۇ گرنگىيدانە بە ھەۋالەكە، واتە: بە گرنگىى پىندانەۋدە، دەللىن و ئەۋ ھەۋالەتان پى ۋادەگەيەنن، ئەگەرنا جىى دوو دلىى نەۋدە، كە ئەۋ قەسەبە دەكەن، تاكو پىئۈست بىكات داکۆكىى و جەختى لەسەر بىكرى.

﴿إِنْ هِيَ إِلَّا مَوْتُنَا الْأُولَىٰ﴾ ھىچ نىە، جگە لە مردنى يەكەمان، ﴿وَمَا نَحْنُ بِمُنشَرِينَ﴾ تىمە لە بلاۋكران و لە زىندوۋ كران ناپىن، يانى: ﴿وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ﴾ ۱۹) ﴿الْأَنْعَام﴾ تىمە زىندوۋ ناكرىنەۋدە، ۋەك لە شۈتىنى دىكەدا، ئەۋ تەعبىرە ھاتوۋە.

كە دەفەرمۈى: ﴿إِنْ هِيَ﴾ (إِنَّ)، بە ماناى: (مَا) يەۋ بۇ لابردن (نفي)ە، يانى: (مَا هِيَ): (هِيَ: ضَمِيرُ الشَّيْءِ أَوْ ضَمِيرُ الْقِسْطِ)، (هِيَ) ۋانواى حال و بەسەرھاتەۋ دەچىتەۋدە بۇ شتىك كە بە سەلىقە دەزانرى، يانى: سەرەنجام بەسەرھاتى تىمەۋ، سەرەنجامى تىمە، تەنیا مردنى يەكەمانە.

ياخود (هِيَ) بۇ (مَوْتُهُ) دەچىتەۋدە، يانى: (إِنَّ الْمَوْتَ إِلَّا مَوْتُنَا الْأُولَى)، مردن تەنیا مردنى يەكەمانە، مەبەستىان ئەۋدە مردنى يەكەم كە دەمرن، كە مەبەست لە يەكەمىش ئەۋدە نىە، دوۋدەمىشى ھەبى، واتە: ھەر ئەۋ تاكە مردنەيە، كە دەمرىن، ئىدى دواى ئەۋ مردنە ھىچ شتىكى دىكە لە گۆرپىدا نىە، ھەموۋ شتىك كۆتايى پىندى، بەۋ مردنە، ۋەك دەللىن: مرؤف دەبىتە بەردى بن گۆمى و كۆتايى پىندى، ئەۋان وايان لاف لىداۋە، ئنجا تاييا بەلگەشيان چى بوۋە؟

۲- ﴿فَأَنزِلْنَا يُدَارِيهِ لَنَمَسِّسَهُ لِّلْجَبَدِّ لَنَعْلَمَ الْوَخْدَ لَنَعْلَمَ الْوَخْدَ﴾ ئەگەر تىۋە لە راستان باب و باپىراھان بىنن، بەلگەيان ھىتاۋەتەۋە لەسەر ئەۋدى زىندوۋكرانەۋدە نىە، بەۋ بەلگەيە كە ھىچ كەس لە پىش واندا ئەگەرۋادەتەۋدە، لە گۆرستانەۋدە نەھاتۆتەۋە، بلى: من زىندوۋكرامەۋە!

ئىنجا خوا ﷺ لىرەدا دەلەمى ئەو قەسە پوۋچەيان ناداتەو، چونكە ھىندە پوۋچە، ھەر خويندەنەو و بىستى بەسە بۇ ئەوئى بەرپەرچ بىرئەو، چۆن؟ خوا ﷺ ئەم ژيانى بەشەرەو ئەم گەردوونەي بە گشتىي و، ژيانى بەشەر لە نئويدا بە تايەئى، قۇناغ قۇناغ خولقاندوويەي، ئىنجا ئەمە وەك ئەو وایە يەككە بلى: نەخىر مەن لە داىكەم نەبووم، دەباچمەو نئو مندالدانى داىكەم!! تازە ئەو قۇناغە بەسەر چوو، تۆ لە نئو مندالدانى داىكتدا ھەوت قۇناغ گوزەراندوون، نوتفە بووي و، **عەلەقە** بووي و، **موضغە** بووي و، چى بووي چى بووي، چەند قۇناغ گوزەراندوون، دوايى لە داىك بووي، تىستا كە لە مندالدانى داىكت ھاتوويە دەرى و، ھاتوويە نئو ژيانى دنيا، جارئىكى دىكە ناگەنئەو بۇ ئەوئى، بە ھەمان شىوئەش مروئى كە دەمرئى، دواي ئەوئى تاقىكردەوئى خۇي دەدا، خواي پەرورەدگار پوۋوھەكەي لە جەستەي جىادەكاتەو، جەستەكەي دەچىتەو نئو خاك لە كوئى دروست بوو، دەچىتەو ئەوئى، پوۋوھەكەش دەچىتە ئەو شوئەي كە بەس خوا ﷺ دەيزانى لە قۇناغى بەرزەخ و، جىھانى بەرزەخدا، كە ئەگەر چاكەكار بووبىن، لە بەھەشتە، يان لە شوئىنكە وەك بەھەشتەو، ئەگەر خراپەكار بووبىن لە دۆزەخ، يان شوئىنكى وەك دۆزەخە، جارئىكى دىكە ئەو پوۋوھەكەش پىك ناگەنئەو، لە دنيا، بەلكو لە قۇناغى بەرزەخىشدا پىك ناگەنئەو، تەنيا لە قۇناغى قىامەتدا، خوا ﷺ وايداناو جارئىكى دىكە پوۋوھەكەش پىك ناگەنئەو، ئەوئىش ھەر خوا دەزاني ئەو جەستەي، لە چ جوۋرە ماددەيەك دەبى، وەك خوا دەفەرموئى: **وَنُفِثَكُمْ فِي مَا لَا تَعْلَمُونَ** **الواقعة، واتە:** بە شىوئەيەك دروستان دەكەينەو، كە تىستا نايزان، كەواتە: ئەم جەستە خاكىيە پۇشاكىكە لە خاك دروستكراو، بە بەر پوۋوھەكەش كراو، لە قەدەر ئەم ژيانە دنيايە، كە (٦٠ - ٧٠) سالى، (٨٠ - ٩٠) سالى، تاكو مروئى تاقىكردەوئى خۇي بدات، ئىنجا دواي ئەوئى ئەم قۇناغە بەسەر دەچى، پوۋوھەكەش كەف و بەرگەو، ئەم پۇشاكە خاكىيە دادەنئى و لەبەرى ناكاتەو تاكو پۇژى دوايى، كە پۇژى دوايىش ھەر خوا ﷺ دەزاني ئەو جەستەي، لە چ ماددەيەك دروست دەيئەو، گىرگ تەوئەي لەوئى پوۋوھەكەش پىك دەگەنئەو، بۇيە خوا ﷺ وەلەمى ئەو ناداتەو، بەلكو دەفەرموئى:

۳- ﴿أَهْمَ حَيْرَ أَمْ قَوْمٌ تُبْعِ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾، ئایا ئەوان باشتەن (لە ڕووی تواناوە) یان گەلی توبیە ع و ئەوانە ی پیشوویان؟ لە تەفسیرەکاندا نەمبیینووە بەم شتوودیه ناماژە ی پێکرا بێ، بەلام پێم وابە، ئەمە بەلگە ی یەکەمە، دواییش کە خوا ﷻ باسی دروستبوونی گەردوون دەکات، کە گەلتە جارنە دروستی نەکردووە، بەلکو بە حیکمەت دروستی کردووە، پاشان کە باسی ئەو دەکات ڕۆژی لێک هەڵواژدن هەیه، ئەمانە هەر سێکیان بەلگەن بۆ بەرپەرچدانەوێ نکوو لێلێکردنی بێڕوایەکان، لە هاتنی ڕۆژی دوایی و، هاتنی ڕۆژی سزاو پاداشت، سەرەتا خوا ﷻ وەک:

بەلگە ی یەکەم: دەفەرموێ: ﴿أَهْمَ حَيْرَ أَمْ قَوْمٌ تُبْعِ﴾، ئایا ئەوان باشتەن، یاخود کۆمەڵ و خەلکی توبیە ع، ﴿وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾، هەرودەها ئەوانە ی پیش گەلی توبیە عیش، کە دەفەرموێ: باشتەن، واتە: باشتەن لە ڕووی هیژو دەستڕۆشتوویی و تواناوە، یانی: (هُمْ) لَيْسُوا بِأَفْضَلُ قُوَّةٍ وَامْكَانِيَّاتٍ مِنْ قَوْمٍ تُبْعِ وَالْأَقْوَامِ الْأُخْرَى، الَّذِينَ اسْتَأْمَلْنَاهُمْ بِسَبَبِ إِجْرَائِهِمْ، ئەوان ئەو خەلگە ی ڕۆژگاری تۆ، ئەو کافرانە، باشتە نین، لە کۆمەلێ توبیە ع و، لە کۆمەڵ و گەلانی دیکە ی پیش گەلی توبیە عیش، کە فەوتاندمانن، قەرەبرو بنێرمان کردن، چونکە تاوانباربوون، کەواتە: ئەو خەلگە ی ڕۆژگاری تۆش ئە ی پێغەمبەر! ﷺ، ئەگەر لەسەر ئەو تاوان و خراپە و ستمە برۆن، هەمان چارەنووس چاوەڕێیان دەکات، کەواتە: ئەم دنیا یە شاری بێ خواوەن نیە، خوا ﷻ سەرپەرشتی ئەم کەون و کائینات و گەردوونە دەکات، لە تێویدا ژیا یی مروؤف، ئەو تە کەسانێک کە لادەدەن و، تاوان و خراپە دەکەن، خوا سزایان دەدات، ئنجا وەک چۆن لە دنیا دا سزادانیکی بەشی (جزئی) هەیهو، لێپرسینەوێ سزاو پاداشتێک هەیه، لە قوناغیکی دیکە شدا سزاو پاداشتی پەر بە پێست و، لێپرسینەوێ تێرو تەواو هەیه، لەسەر هەموو شتێک.

کەواتە: مادام خوا ﷻ بەسەر گەلانی ستمەکاردا بازی نەداوە، چ کۆمەلێ توبیە ع و، چ کۆمەڵ و گەلانی دیکە، بەلکو بە هۆی تاوانیانەوێ لە بەینی بردوون و سزای داو، ئەمە بەلگە یە لەسەر ئەو کە ئەم دنیا یە شاری بێ خواوەن نیە،

غوا ناهیلئ نهو خه لکه وهک بهرزه کی بانان بۆی دهر بچئ، به لکو کاتئکی دیکه و قۆناغئکی دیکه ی داناه، بۆ سزادان و پاداشت دانهدی مروقه کان، به پئی کوفرو خراپه کارییان، یاخود ئیمان و چاکه کارییان.

کورتە باسیک له باره‌ی گه‌لی توبیه‌عه‌وه

به‌ر له‌وه‌ی نه‌م مه‌سه‌له‌ی یه‌که‌مه به‌جئ به‌ئین، کورتە باسیک له‌ باره‌ی گه‌لی توبیه‌عه‌وه ده‌که‌ین، له‌ شه‌ش پرگه‌داو سه‌رچاوه‌که‌شم ته‌فسیری: (التحریر والتنویس)^(۱) وه‌ هه‌ندیک له‌ زانیاریه‌کانم له‌ وه‌رگرتوون، هه‌ندیکیشیان له‌: (الجواهر فی تفسیر القرآن الکریم)^(۲)، هه‌ندیکیشیان له‌ هه‌ندیک له‌ ته‌فسیره‌کانی دیکه‌:

۱- وشه‌ی (تُبْع): ((لَقَبَ لِمَنْ يَمْلِكُ جَمِيعَ بِلَادِ الْيَمَنِ جَمِيراً وَسَبّاً، وَحَضْرَمَوْتَ، فَلَا يُطْلَقُ عَلَى الْمَلِكِ لَقَبُ تَبْعٍ إِلَّا إِذَا مَلَكَ هَذِهِ الْمَوَاطِنَ الثَّلَاثَةَ))، واته‌: وشه‌ی توبیه‌ع نازناو بووه بۆ هه‌ر که‌سیک که‌ حوکمرانی هه‌موو ولاتی یه‌مه‌ن بوو بئ، هه‌م حیمیه‌رو، هه‌م سه‌به‌ئو هه‌م چه‌زده‌مه‌وت، ناوی توبیه‌ع به‌ هیچ حوکمرانیک نه‌گوتراوه، مه‌گه‌ر نه‌و سئ شوئنه‌ی له‌ ولاتی یه‌مه‌ن له‌ ژێر پکئفدا بووبن.

(تُبْع) کۆیه‌که‌ی (تَبَايَعَة) یه‌، وه‌ک چۆن (کِسْرى)، کۆیه‌که‌ی (أَكَابِرَة) یه‌، (فِرْعَوْن) کۆیه‌که‌ی (فَرَاغَة) یه‌، (خَاقَان) کۆیه‌که‌ی (خَوَاقِن) وه‌، (قَيْصَر) کۆیه‌که‌ی (قِيَا صِرَة) یه‌، ناوی حوکمرانی یه‌مه‌ن، توبیه‌ع بووده‌و، ه‌ی فارسه‌کان (کِسْرى) یان پێگوتوه‌و، ه‌ی میسر (فِرْعَوْن) یان پێگوتوه‌و، ه‌ی تورکه‌کان (خَاقَان) یان پێگوتوه‌و، ه‌ی رۆمه‌کان (قَيْصَر) یان پێگوتوه‌و.

(۱) ج ۲۵، ص ۲۰۹.

(۲) ج ۲۱، ص ۱۷.

۲- له قورئاندا دوو جار ناوی (تُبَّع) هاتوه، به لām هەر به: (قَوْمُ تَبَّع):

یه کهم: له سوورەتی (الدخان)، نایهتی ژماره: (۳۷) دا، هەر به گهلی (تُبَّع)، هاتوه.

دووهم: له سوورەتی (ق)، نایهتی ژماره: (۱۵) دا، دیسان هەر به گهلی (تُبَّع) هاتوه، له هەردووکیشیاندا باسی نهوه کراوه، که خوا ﷻ کۆمهڵ و گهلی (تُبَّع)ی فهوتاندوه.

۳- له سوننه تیشدا، ئەم دوو دهقه دینین:

أ- (عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «مَا أَذْرِي أَتُبَّعٌ لَعِينًا كَانَ أَمْ لَا...») (أخرجه الحاكم: ۲۱۷۴، وَقَالَ: هَذَا حَدِيثٌ صَحِيحٌ عَلَى شَرْطِ الشَّيْخَيْنِ وَلَمْ يُخَرِّجَاهُ، التعليق من تلخيص الذهبي: ۲۱۷۴، صحيح على شرط البخاري ومسلم).

واته: نه بوو هوهره پهره ﷻ ده گيرتهوه، که پيغه مبهري خوا ﷻ فهرموويهتی: نازانم توببه ع نه فرين لیکراو بووه، یان نا ...

واته: نازانم خراپه کار بووه، یاخود چاکه کار بووه، چونکه خوا ﷻ که زهم و سه رزه نشت دهکات، هی خه لکه که ی و کۆمه لکا که ی دهکات، نه ک هی خۆی.

ب- (عَنْ سُهَيْلِ بْنِ سَعْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «لَا تَسُبُّوا تَبَّعًا، فَإِنَّهُ قَدْ كَانَ أَسْلَمَ» (أخرجه أحمد: ۲۲۹۳۱، والطبراني في الصغير: ۱۴۱۹، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِي فِي صَحِيحِ الْجَامِعِ: ۷۳۱۹).

واته: سه هلی کوپی سه عد ﷻ ده گيرتهوه، که پيغه مبهري خوا ﷻ فهرموويهتی: جنيو به (تُبَّع) مه دهن، قسه ی پي مه لين، چونکه مسولمان بووه.

۴- له و دوو شوينه شدا که خوی پهروه ردگار باسی (تُبَّع)، دهکات، باسی گه له که ی دهکات، به لām له هەردووکیاندا، وا باسی دهکات که فهوتاندوونی.

أ- له سوورەتی (الدخان) دا، خوا ﷻ ده فهرموی: ﴿أَهْمَ حَيْرٌ أَمْ قَوْمٌ تُبَّعٌ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ أَهْلَكْتُمْ إِنَّمَا كَانُوا تُحَرِّمِينَ﴾

ب- لە سوورەتی (ق) یەشدا، خوا ﷻ ناوا باسی کەلی (تُبْع)، ددکات، دەفەر موی: ﴿كَذَّبَ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَأَصْحَابُ الرَّيِّسِ وَنُوحٌ وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ وَإِخْوَانُ لُوطٍ ۚ وَأَصْحَابُ الْأَيْكَةِ وَقَوْمُ تُبَّعٍ كُلٌّ كَذَّبَ الرُّسُلَ هُنَّ عِیدٌ ۚ﴾. لە هەردوو شوێندا وەک زەمکردن و سەر زەنشکردن و، پاشان سزادانیان باسیان کراوە، بەلام وەک گەلە کەیی و خەلکە کەیی.

بۆیە پێغەمبەر ﷺ بە پیتی دەقی یە کەم، دەبن پیتی لای دیار نەبووبی، داخۆ (توبە ع) چۆن بوو، بەلام دیارە خوا ﷻ ناگاداری کردۆتەو کە پرواداریبوو، بە نسبت هەموو نەو شتانهوێش کە نادیارن، پێغەمبەری خوا ﷻ جاری وابوووە، بە بۆچوونی خۆی شتیکی فەرموو، بەلام دواپی کە خوا ناگاداری کردۆتەو، نەوێ خوا ﷻ فەرموویتی، بیگومان نەوێ هەق بوو، تەبەنیی کردو.

۵- لە سەرچاوەکاندا هاتوێ کە (تُبْع)، کە لەو دوو سوورەتەدا خۆی پەرودەرگار باسی کردو، ناوی (أسعد) بوو، کونیه کەیی (أبي كُزُب) بوو، کە دەستەلاتیکی زۆری هەبوو، هەموو ناوچەیی عەزەبی خستۆتە ژێر پکێفی خۆیەو، هەر وەها چۆتە مەککەو، چۆتە یەثریب، کە دواتر ناوێراو (مدینة)و، گەیشتۆتە عێراق و دەگوتری: نەو بوو کە شاری (العیرة)ی لە عێراق، بنیات ناو.

لە هەندیک پڕیوایەتەکاندا هاتو، کە چووێ بۆ یەثریب، خەلکە کەیی کە بەرهەستییان کردو، بەتەما بوو نەو شارە پڕووخینی و بسووتینی، بەلام گوایه هەندی لە خاوەن کتیبەکان، کە جوولە کەکان لەوێ بوون، گوتویانە: نەوێ مەکە، چونکە لە کتیبەکانی ئیمەدا هەیه، کە کۆتا پێغەمبەری خوا ﷻ بۆ بەشەری ددنیری، لەم شارەدا نیشتەجێ دەبن. ئه‌ویش وا پێده‌چێ بە پیتی هەدیسە کەیی، دەبن پڕوادی و دەستی لی پاراستو.

۶- (الشیخ الطنطاوي) لە تەفسیرە کەیی خۆی (الجواهر في تفسير القرآن الكريم)دا^(۱) دەلی: **وَكَانَتْ دَوْلَةُ تَبُعٍ فِي سَنَةِ أَلْفٍ قَبْلَ الْبَغَّةِ الْمُحَمَّدِيَّةِ، وَقِيلَ كَانَ فِي حُدُودِ سَبْعٍ**

مَائَةِ قَبْلِ بَعَثَةِ النَّبِيِّ ﷺ)، دهولَه قی توبه ع له سالی هه زار (۱۰۰۰) ی پیش رهوانه کرانی پیغمه بهر ﷺ دا بووه و گوتراویشه: دهوری جهوتسه د (۷۰۰) سالی پیش رهوانه کرانی (ی پیغمه بهر) دابووه، کهواته: له پیش زاینیشدا بووه، چونکه پیغمه بهر ی خوا ﷺ له سالی (۶۱۰) ی زاینی کراوده پیغمه بهر، له: (۵۷۰) زاینی له دایک بووه، له سالی قیلدا، بهلام توبه ع (۱۰۰۰) سالی یان جهوتسه د سالی پیش نهوی پیغمه بهر ﷺ بکریته پیغمه بهر، واته: نزیکه ی (۴۰۰) یان لانی کهم (۱۰۰) سالی پیش نهوی عیسا ﷺ ش له دایک بی، نهو حوکمرانی کردوه له بهمه ندا، تنجا هه ر (طنطاوی)، ددلی: بزانه که پادشاو حوکمرانه کانی (حمیر) دوو چین بوون:

چینی یه که میان: حوکمرانه کانی: (سبا) و (ریدان) بوون، که له سالی (۱۱۵) ی پیش زاین، تاکو سالی (۲۷۵) ی دوا زاین حوکمیان کردوه.

چینی دووه میان: حوکمرانه کانی: (سبا و ریدان و حضرموت و سحر) و غهیری نهوانهش بوون، که له سالی (۲۷۵) ی دوا زاین، تاکو سالی (۵۲۵) ی دوا زاین حوکمرانیان کردوه.

دوا حوکمرانی حوکمرانه کانی (سبا)، یان حوکمرانه کانی بهمه ن، (ذو نَواَس) بووه، نهوی که له نایه ته که وهرده گیرئ، نهویه که توبه ع دهبی دهر بازو سه رفراز بووبی، بهلام خوا ﷺ خه لکه که ی و کومه لگایه که ی فهوتاندوه، چونکه وا پیده چئ، یان لئی هه لکه راونه وه، یان له که لی نه بوون، یان به هه ر شیویه ک له شیویه کان، نهوان تاوانبار بوون، بهلام هه م به پئی فهرمایشته که ی پیغمه بهر ﷺ و به پئی نایه ته کانیش، که خوا ﷺ باسی که له که ی ده کات، وهک چۆن ده فره رموی: که لی نوو حمان فهوتاندو، که لی هوودمان فهوتاندو، که لی صالحمان فهوتاند، بهلام به ته نکید نوو و، هوودو، صالح دهر بازو بوون، وا پیده چئ توبه عیش بۆ خوی قوتار بووبی، بهلام خه لکه که ی تاوانبارو خراپه کار بوون و، وهک که لانی دیکه فهوتینراون.

مهسه لهی دووهم:

خوای زاناو کارزان، ئاسمانه کان و زهوی و نهوهی دهکه ویتنه نیوانیانهوه، به گاتهوه بئ حیکمهت و بئ ئامانج دروست نه کردون، به لکو ته نیا به ههق نهه گهردوونهی وه دیهینهوه، به لām زۆریهی خه لکی نهه ههق و حیکمهته نازانن، یاخود نازانن که خوا عز و جل لئی ناوه شیتتهوه کاری بئ حیکمهت و، بئ ئامانج و ههوهته بکات:

به لگهی دووهم: له سه ر زیندوو کرانه وه و سزا و پاداشت:

خوا عز و جل دهفه رموی: ﴿وَمَا خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لِعِبَادٍ مَا خَلَقْنَاهُمْ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾ ٢٨.

شیکردنهوهی ئهم دوو ئایهته له سنی برگه دا:

(١). ﴿وَمَا خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لِعِبَادٍ﴾، ئاسمانه کان و زهوی و نهوهی نیوانیامان گاته که رانه نه هیتاونه دی.

(٢). ﴿وَمَا خَلَقْنَاهُمْ إِلَّا بِالْحَقِّ﴾، ته نیا به ههق هیتاوماننه دی، وشهی (حق)، وه که له سه ره تاهی ته فسیری سووردهی (الزمر) دا، گو توومانه: له ته صلدا به مانای: دامه زراوو چه سپاوو نه له خشاوه، به لām به پئی نهه سیاقانهی تییاندا دی، مانایه که ی دهگۆری، جاری وا ههیه به مانای حیکمهتهو، جاری وایه به مانای دادگه ریهو، جاری وایه به مانای شتی راسته، له به رانه ر شتی ناپاستدا، بهو شیوه به پئی نهه سیاقانهی که وشه که تییاندا دی، مانایه که ی دیاری دهکری، هه ر وه که چۆن وشهی (فُتْنَة) به چه ند واتایه ک دی، به لām سیاقه که دیاری دهکات، کام واتایه ی مه به سه ته، خوا عز و جل دهفه رموی: ئیمه ئاسمانه کان و زهویمان، ته نیا به ههق هیتاونه دی، نهه ههقه ش خوا عز و جل له سووردهی (الجاثیه) دا، پوونی کردۆته وه، بریتیه له چی؟ دهفه رموی: ﴿وَخَلَقَ اللَّهُ

السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يَلْعَنُ وَيُتَجَرَّى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٢﴾ العاجية،
 واته: خوا ناسمانه کان و زهوی به ههق هیناونه دی و، بۆ نهودی ههر کهسه به پیتی
 نهودی کردوویهتی، سزا یان پاداشتی بدریتهوود، سته میان لئ ناگری.

کهواته: ههقه که لهوودا بهرجهسته دهیی، که مروڤه کان تاقیده کرتنهوود، دواپی
 سزاو پاداشت دهدرتنهوود، یان به لای کهمهوود تاقیکرانهوود بهرانبهر درانهوودی
 مروڤ، بهشیکه لهو ههقه، که خوا گهردوونی بۆ چهسپاندنی هیناونه دی.

٣- ﴿وَلَكِنْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾، بهلام زۆربه یان نازانن، یانی: زۆربه یان نهو راستیه
 نازانن، که خوا ښکاره ناگونجی هیچ کاریک به بن حکیمهت و به گاتهو ههوه دته نه نجام
 بدات، مروڤ دهگونجی وا بکات، بهلام خوا ښکاره پاک و دوورو بهریه له ههرچی
 نوفسانی و کهم و کوپییه، خوی بهرز بهههرچی سیفه ق بهرزو پهسندو چاک و
 جوانه، پازاوده، (سُبْحَانَ اللَّهِ): (خوا به پاک دهگرم)، یان (خوا پاک و ینگه رده)، تهعبیر
 دهکات له بن ههلهیی و بن پهلهیی و بن کهم و کوپی خوا، (وَالْحَمْدُ لِلَّهِ) (ستایش بۆ
 خوا)، تهعبیر دهکات له خاوه ندراتییی خوا ښکاره بۆ ههرچی ناوو سیفه ق بهرزو پهسندو
 چاکه، بویه پیغه مبه (فهرموویهتی: {سُبْحَانَ اللَّهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، تَمْلَأَنَّ}، گوتهی: {سُبْحَانَ
 اللَّهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ})، پر دهکن، واته: نیتوان تاسمان و زهوی پر دهکن له پاداشت، نه گهر
 مروڤ به عقل و دل و به ناگا لئ بوونهوود، بیانلئ، نه دوو وشه به زور گه ورن.

شایانی باسه: تیمه له تهفسیری سووره ق (یونس) دا، له کاتی توژینهوودی نایه ق
 ژماره (۵) دا باسیکی تیرو تهسه لمان، له باره ی نه م بابه تهوود کردوود و ده زمانخستوه
 که له دهویری پازده (۱۵) شویتدا، خوا ښکاره تهو راستیه ی دووباره کردو تهوود
 دوو پانکردو تهوود و جه ختی له سه ر کردو تهوود که خوا تاسمانه کان و زهوی، به

(۱) (عن أبي مالك الأشعري قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «الطُّهُوزُ شَطْرُ الْإِيمَانِ،
 وَالْحَمْدُ لِلَّهِ تَمْلَأُ الْمِيزَانَ، وَسُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ تَمْلَأَنَّ»، أَوْ تَمْلَأُ مَا بَيْنَ السَّمَاءَاتِ وَالْأَرْضِ،
 وَالصَّلَاةُ نُورٌ، وَالزُّدَّةُ بَرْهَانٌ وَالضَّرِيضَاءُ، وَالْقُرْآنُ حُبَّةٌ لَكَ أَوْ عَلَيْكَ. كُلُّ النَّاسِ يَغْدُو فَيَايِعُ
 نَفْسَهُ فَمَنْعَتْهَا أَوْ مَوَيْقَهَا) (أخرجه أحمد: ۲۲۹۵۲، ومسلم: ۲۲۲، والترمذي: ۲۵۱۷، وقال: صحيح.

گالتەو، بىٰ حىكمەت نەخۇلقاندوون، بەلكو بە ھەق و بۆ چەسپاندن ھەق ھىناونىيە دى، بۆيە كەسىك بىھوئى درىژدو وردەكارىي نەم بابەتە بزانتى، دەبىٰ بگەرپتەوہ بۆ نەوئى، لېرەدا تەودەى گرنگە بزانتى. تەودەيە كە خوا گەردوونى بە ھەق و حىكمەت ھىناوہتەدى، ئەمەش بەلگەى دوودەمە بۆ بەرپەرچدانەوہى قسەى كافرەكان كە نكووليان كردوہ لە ھەبوونى پۇژى زىندووكرانەوہو، سزاو پاداشت درانەوہ.

تەودەى پىشتى خوا ﷻ سەرنجى بۆ مېژوو پاكىشان، واتە: ئەگەر تەماشاي مېژووى بەشەر بگەن، دەزانن كە دنيا شارى بىٰ خاوەن نىيە، گەلى توبىيە ع و گەلان و كۆمەلگاكاني پىش گەلى توبىيەعیش كە بە ھۆى تاوانكارىي و خراپەكارىيانەوہ، خوا فەوتاندوونى و بنەبىرى كردوون، كەواتە: خوا ﷻ سەرپەرشتىي ژيانى بەشەر دەكات، ئەوہتا كەسىك لاىداو، تاوان بكات و خراپە بكات، سزاي خوا بۆى لە بۆسەدايە، بۆيە بزانت كە دەبىٰ قۇناغىكى دىكە ھەبىٰ، تەوانەى لە دنيادا نەگونجاوہ پاداشت بدرپنەوہ لەسەر چاكەكانيان، يان لەسەر خراپەكانيان سزا بدرپن، دەبىٰ قۇناغىكى دىكە ھەبىٰ، سزاو پاداشتى تېداىي، ئەگەر تەماشاي ژيانى بەشەر بگەين، ئەو ئەنجامگىرييەمان دېتە دەست.

پاشان ئەگەر تەماشاي گەردوونىش بگەين، كە خوا ﷻ دەفەرموئى: بە گالتەو بە ھەوہەنتە نەمخۇلقاندوہ، بەلكو بە ھەق دروستمانكردوہ، دەبىين نامانجى لە پىشتەوہو، ھىچ شتى نىيە، لەم گەردوونەدا حىكمەت و نامانجىكى لە پىشتەوہ نەبىٰ، ئەدى كۆى گەردوون چۆن بىٰ حىكمەتە؟! وەك لە كىتپى يەكەمى مەوسووعەى: (الإسلام كما يتجلى في كتاب الله)، بە ناوئىشانى: (الإسلام معرفة صحيحة بالغالى والغلق)، لە بەشى دوودەمدا كە باسى گەردوونم كردوہ، باسى ئەوہم كردوہ كە، ھەموو شتىك لە گەردووندا بەو پەرى وردەكارىي و لېزانىي و كارامەيەوہ دروستكراوہو، كۆى گەردوونىش بە ھەمان شېوہ^(۱).

(۱) ھەروەھا لە كىتپى پىنجەمى مەوسووعەى: (بەرەو باشتى تىكەپشتى و پىنگەپشتى)، بە

كەواتە: ھەموو شەئى ئامانجىكى لە پشتەو، كۆى گەردوونىش ئامانج و ھىكمەتتىكى لە پشتە، ئەمەش بەلگەيەكى دىكەيە، كە دەبى رۆژى سزاو پاداشت ھەبى.

وتووئىزىكى نىوان سوڭرات و ئەپستۆدىمۆس

ھەرچەندە تېمە ھەم لە تەفسىرى سوۋرەتى (يونس)دا، لە بارەى گەردوونەو ھە بارەى خۇرو زەوى و مانگەو ھە دواوين و، لە سەرەتاي سوۋرەتى (المؤمنون)دا، لە بارەى دروست بوۋى مروڭھەو قسەمان كىردو، لە پروى زانستى و ەقلىيەو، بەلەم لىرەدا بە باشم زانى ئەم وتوئىزەى نىوان (سوقرات) (ئەپستۆ دىمۆس) كە ھەردووكيان دوو ەيلەسوۋى يۇنانىين، بھىنم، سوقرات ديارە خواناس بوو، (ئەپستۆ دىمۆس) وا پىندەچى پىش دەست پىگىردى دىالوگ و وتوئىزەكە، مولھىد بوۋى و، بىرواى بە ھىچ نەبوۋى، پىم چاك بوو ئەم وتوئىزە نەقلى كەم، بەلەم رىك مانا كوردىيەكەى دىنم و، دەقە ەپەيەكەى ناخوئىمەو، چونكە زۇر، لە تەفسىرى: (الجواهر في تفسير القرآن الكريم) "ھە دەبھىنم:

دەلى: سوقرات زانى كە ئەپستۆ دىمۆس قوربانىيان سەرنابرى و، كاروبارە دىنيەكان بە سووك تەماشادەكات و، گالتەش بە كەسەك دەكات كە گىنگى بە خواپەرستىي دەدات، بۆيە سوقرات بە ئەپستۆ دىمۆسى گوت: ئايا لە نىو خەلىكىدا كەس ھەيە، كە تۇ سەرسام بى بە پىشەكەى، شتىكى كىردى و پىتى سەرسام بى؟

ناوونىشاني: (پايەكانى بوۋنئاسىي و پرونكرىدەوئى نىمان)دا ئەم بابەتەمان توئىيۋەتەو، كىتئىي ناوبراۋىش پوختەو كوشراۋى ھەردووك كىتئىي بەكەم و دوۋەمى مەسوۋەى: (الإسلام كما يتجلى في كتاب الله) .

(۱) الجواهر في تفسير القرآن الكريم، المُشتمل على عجائب بَدائع المَكْرُؤات، وغرائب الآيات الباهرات، المُسمى تفسیر الطنطاوي جۇھرى، تالیف الأستاذ الحکیم الشیخ: الطنطاوي جۇھرى المصرى، ج ۱، ص ۳۷ و ۳۸.

ئەپستۇ دیمۇس گوتى: بەلى، باسى شاعىرەكان و باسى وئەنەكئەشەكانى كىرد، كە
ھەيانە يەكئىكان لەۋەى دىكە دەست رەنگىنترەو كارامەترە.

سوقرات پئىگوت: لە لای تۆ كامىان پئىگەى بەرزترە، ئايا كەسئىك كە ئەو
پەيكەرانە، دروست دەكات، كە ھىچ جوولەيان نىە، عەقلى و ھۆشيان نىە، ياخود
كەسئىك كە ئەو پەيكەرانە دروست دەكات، كە زىندوون و جوولەيان ھەيە؟

ئەپستۇ دیمۇس گوتى: بە تەنكىد ئەۋەى كە پەيكەرە زىندوۋە جوولادەكان
دروست دەكات، ئەۋە زياتر بە لای منەۋە پئىگەى بەرزترە، بەلەم مەگەر ئەو
پەيكەرە كەلەشەنە بە ھۆى رپكەوت و بەھۆى ھەلەكەوتەۋە ھاتبە دى، نەك
بە ھۆى عەقلەۋەو، كارى عەقلى نەبن و كارى رپكەوت بن!

سوقرات پئىگوت: نەگەر گریمان ھەندىك شتمان دانان كە نامانچ و
مەبەستىيان تىدا نابىنئى و، ھەندىك شتى دىكەشمان دانان كە سوودو نامانچيان
تىدا بىنئى، ئايا قسەت لە بارەى ئەو شتانەۋە چىيە؟ كامىان پىنت وايە كارى
عەقلەو، كارى پەروردەكارىيە؟

ئەپستۇ دیمۇس گوتى: بىگومان ئەۋەى كە نامانجەكەى تىدا ديارەو، سوودى
تىدا ديارە، لە كارى عەقلەۋەو، ئەۋە وردەكارىيە تىدا رەچاۋ كراۋە.

سوقرات پئى گوت: ئايا نابىنى كە دروستكەرى مروتى، ھەر لە سەرەتاۋە
ئەو ئەندامانەو، ئەو ھەستانەى بۆ رەخساندوون و، لەو ئەندامانەيدا سوودى
ئاشكرا ديارە، بۆ وئەنە: دوو چاۋى پئىداون، دوو گوئى پئىداون، تاكو بەچاۋان
بىنىئى و بە گوئەكان بىسىئى، ئەۋەى كە سوودى ھەيە بۆ ژيانى دابىنى
بكات، پاشان ئايا سوودى ئەو بۆنانە چىيە، ئەو بۆنانەى ھەن؟ نەگەر مروتى
لووتى ئەبۋاىيە، مەلەشۋىيە ئەبۋاىيە پئى بۆن بكات، دواىيە چۆن تامەكانمان
دەزانىن و، جىاۋازىيمان دەكرە لە نىۋان شىرىن و تال و مازدا، نەگەر زمانىكمان
ئەبۋاىيە پئى بچىژىن، نىجا چاۋەكەمان لەبەر ئەۋەى نەگەرى ھەيە توۋشى

گرفت و كېشە بېى، نابىنى چۆن دەستەلەق خىوايى گىرنگىي پىداو، پىلۋى بۆ
دروستىكردوون، پىلۋوھەكان وەك دەرگا وان، تاكو رېگە بگرئ لەوھى كە تووھى
چاو دئ، وەختىك مەترىسيەك بەرەو چاو ھات، چاو بە شىوھەكى ئۆتۆماتىكىي
لە مېشكەوھە فەرمانى بۆ دئ و، پىلۋوھەكان دادەخات، ھەرودھا برژانگى ھەن، كە
وەك بىژىنگ وان كە لە زىيانى باو تەپ و تۆز بىپاريزئ، ئنجا لە بارەى نامىرى
بىستەوھە كە نەو ھەموو دەنگانە، پىشوازيى دەكات، كە چى ھەر پرىش نابئ،
چى دەلئى؟

دوايى تەماشاناكەي ھەم مروؤف و ھەم ژياندارانى دىكە، چۆن ددانەكانيان
رېزىكراون، ددانەكانى پىشەوھە بۆ ئەوھى شتىان پى بېرئ، دوايى ھەوالەي
خىنەكان دەكرئ، بۆ تەوھى وردى بگەن و بىھارن، نەگەر لە رېزبەندىي تەوانە
ورد بىيەوھ، ئايا دەتوانى بلئى: تەوانە كارى رېكەوتن يان كارى عەقلن؟!

نەپستۆ دىمۆس گوتئ: بەلئى نەگەر بىر لەوانە بگەينەوھ، دوو دل نابىن كە لە
كارى دروستكەرىكى كارزان و، زۆر مشوورخۆرن بۆ دروستكراوھەكانى.

سوقرات پىتى گوت: سەرنج بدە! چۆن نىزىنەكان، (واتە: لە مروؤف و ئاژەل
و ھەرچى ژياندارە)، چۆن پىيان خۆشە وەچەيان بېى و، سەرنج بدە مېينەكان
چۆن خىواي بەدبەيتەر واى راھىتاون كە سۆزو بەزەيان ھەبئ بۆ بەچكەكانيان،
كە ئەوھ لە ھەموو ژياندارىكدا دانداروھ، ئەو ھەستەي تەمەرزۆيە بۆ ژيان
و پقى لە مردنە، ئايا ئەمە ھەمووي مشوورخۆرى بەدبەيتەر نىيە، بۆ ئەوھى
دروستكراوھەكانى مېينەوھەو خۇيان پارىزن؟ ئنجا نەگەر تۆ دلئاي كە عەقل
ھەيە، لە تۆدا، نەدى چۆن گومان دەبەي كە عەقل نىيە، لە دەرودھى تۆ، لە
حالىكدا كە تۆ كاتى بىر لە فراوانىي زەوى دەكەيەوھەو، جەستەي خۆت لەگەل
زەويدا بەراورد دەكەي، بۆت دەرەكەوئ كە تۆ لە پانتايى زەويدا، قەبارەيەكى
بچووكت ھەيە، بەشىكى زۆر بچووك و كەمت ھەيە، ھەرودھا نەگەر نەو ناوو

تەراییهی که له جهستهی تۆدا ههیه، بهراوردی بکهی لهگهڵ نهو تهرایبی و ناوهی که له سهر گۆی زهوی ههیه، تهماشا دهکهی بهشیکێ زۆر بچووک به تۆ براره، ههروهها ههرحی له جهستهی تۆدا ههیه، لهو پێکھاتانه، نهگهر بهراوردی بکهی، لهگهڵ پێکھاتهکانی دیکه که له زهویدا هه، تۆ بهشیکێ زۆر کهمت پێ براره، نهدی چۆن پیت، وایه لهم جیهانهدا تهنیا تۆ عهقلت ههیهو نهو جیهانه فراوانه عهقلیکێ تێدانیه. (نهو مهبهستی نهو بهووه خوا بهک ^{سور} که به پێوهی بهری)، چۆن نهو ههموو دروستکراوانه که ناژمێردرین و، نهو سیستمه ناوازه تێاند ههیه، چۆن له عهقلیکهوهو له زانیاریهکهوه سهرچاوهی نهگرتوه؟!

نه رستۆ دیمۆس گوێ: نا سوێند به خوا، بهلام ئایا بوچی خاوهنی ئهو شته سهرووریهتھهرا، نابینم، وهک چۆن خاوهنی پهیکه رهکان و، وینهو دیمه نه دروستکراوهکان ده بینم؟ (واته: بوچی پهیکه ر تاشهکان و، وینه کیشهکان ده بینم، بهلام خاوهنی ئهو ههموو شته سهرووریهتھهرا، که خوا به، نابینم)؟!

سوقرات پێگوت: تۆ رووحی خۆت که سه رهپرشتی جهسته ت دهکات، نابینی، ننجا له بهر نهوهی رووحه که ت نابینی، ئایا ده بێ نهوه وات لێ بکات، بلێ: کردوهکانی من له ریکهوتهوهو له هه لکهوتهوه پهیدا بوون، نهک له عهقلیکهوه؟

نه رستۆ دیمۆس گوێ: من په رستراو، خوا به کهم ناگرم، بهلام پێم وایه لهوه بهرزتره که پێوستی به په رستی من بێ، (لهوه مهزنترهو لهوه بهرزتره، پێوستی بهوه بێ که من بهندایهتی بۆ بکهم).

سوقرات پێگوت: نهگهر خوا لهوه بهرزتر نه بێ، که خه م له تۆ بخوات، (واته: هه رهچهنده زۆر بهرز، بهلام خه می لێ خواردوو)، کهواته: له سهرت پێوسته که ریزی بگری، (واته: بهندایهتی بۆ بکهی).

(هەلبەتە قسە کە سۆقرا ت زۆر جوانە، دەت: خوا زۆر زۆر بەرزە، بەلام
 لەگەڵ ئەو هەموو بەرزیی و مەزنیە شیدا، خەمی لە تۆ خواردوو، ئەو وردە
 شتانە ی تۆ فەراھەم هێناون، چ لە پرووی جەستەیی و، چ لە پرووی ژيان و
 گوزەرانتەو، کەواتە: کە هێندە بەرزەو ئاوا مشووری لی خواردووی، پێویستە
 پێزی بگری و بەندایەتیی بۆ بکەي!)

دوایی سۆقرا پێیگوت: بزانه ئەي خۆشەویستە کەم! کە رووحت هەتا
 لە ئێو جەستە تدا بێ، جەستە ت بەرێو دەبات، بۆیە پێویستە بروت وایی
 کە ئەو حیکمەتەي ئەو گەردوونە بەرێو دەبات، ئەویش ئاگای لە مۆلک
 و دروستکراوانی خۆیەتی، ئایا پێت وایە چاوت ئەو شتانه دەبینی کە لێشت
 دوورن، بەلام دیتنی خوا ﷻ ناتوانی کە دەوری هەموو شتەکانی خۆی بدات.
 واتە: مادام تۆ بە چاوی خۆت هەموو پێداویستیەکانی خۆت دەبینی،
 کەواتە: ئەو کەسەو، ئەو زاتەش، کە ئەم گەردوونەي پەخساندو، ئاگای لە
 هەموو شتێکیەتی.

هەلبەتە ئەو قسەي سۆقرا بوو، کە ئەنیا لە پرووی عقل و تێگەشتنیک
 کە خوا بە مڕۆڤەکانی داو، باسی خواي پەروەردگاری کردو، ئەگەرنا بابەتی
 خواناسیی یە کجار فراوان و قوولە.

مهسه له ستيهه م و كووتايي:

دهبن پوژنيك ههبن پاك و پيس و، راست و چهوت، له يهك جياينهوه، كه لهو پوژدها مهگه كهسيك خوا بهزهيي پييداين، نهگه رنا هيچ كهس دادی هيچ كهس نادات:

بهلگه ستيهه م: له سهه زيندووكردهوهو سزا و پاداشت:

خوا ﴿۱﴾ دهفه رموي: ﴿۱﴾ إِنَّ يَوْمَ الْفُصْلِ مِيقَاتُهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿۱﴾ يَوْمَ لَا يُغْنِي مَوْلَى عَنْ مَوْلَى شَيْئًا وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿۲﴾ إِلَّا مَنْ رَجِمَ اللَّهُ إِنَّهُ هُوَ الْمَزِيذُ الرَّجِيمُ ﴿۳﴾

شيكردنهوي تهه ئايه تانه، له پينج بركهدا:

(۱) - ﴿۱﴾ إِنَّ يَوْمَ الْفُصْلِ مِيقَاتُهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿۱﴾ به دنيایي پوژي ليك هه لاواردن و، پوژي ليك جياكردهوه، ژوانگه ي تيكرايانه، (وَيَوْمَ الْفُصْلِ: هُوَ يَوْمَ الْحُكْمِ، لِأَنَّهُ يُفْضَلُ فِيهِ الْحَقُّ مِنَ الْبَاطِلِ، وَالْمِيقَاتُ: اسْمُ زَمَانِ التَّوْقِيتِ، أَيِ: التَّأْجِيلِ)، كه دهفه رموي: ﴿۱﴾ إِنَّ يَوْمَ الْفُصْلِ ﴿۱﴾ به دنيایي پوژي ليك جياكردهوه، واته: پوژي دادودريي كردن، كه دادودريي دهكري له نيوان ههق و ناههفدا، نهو كهسه ي ههقي به دهستهو، نهو كهسه ي له سهه ناههقه، ليك جيادههبنهوه، راست و چهوت، ليك جيادههبنهوه، وشه ي (مِيقَاتُ): ناوه بو كاتيک كه دياربي كراوه و دانراوه بو شتيك، نجا پوژي ليك هه لاواردن، نهو ژوانگه يه كه بو تيكرايان داندراوه، تيكراي مروقه كان، كه لهويدا له دادودهرييان له نيواندا بكري و، ههق و ناههق ليك جيا بكرنهوه:

(۲) - ﴿۲﴾ يَوْمَ لَا يُغْنِي مَوْلَى عَنْ مَوْلَى شَيْئًا ﴿۲﴾ نهو پوژه ي هيچ دوست و نيزيكيك، سوود به هيچ دوست و نيزيكيك ناگه يهني، وشه ي: (مَوْلَى): وهك پنيشر گومان: به چهند واتايهك هاتوه: (الْقَرِيبُ، الْخَلِيفُ، النَّاصِرُ)، نيزيک و، هاوپهيمان و، پشتيوان، له تهسلدا وشه ي (مَوْلَى) له (وَلِي) يهوه هاتوه، (الْوَلِيُّ الْقُرْبُ) واته: نيزيكي، نجا ههه (وَلِي) له (وَلِي)

دروست دەكرى و، ھەم (مۆلى) شى لى دروست دەكرى. واتە: ھىچ دۆست و پشتىوانىك ھىچ سوودىك بە ھىچ دۆست و پشتىوانىك ناگەيەنى.

۳- ﴿وَلَا هُمْ يَصْرُوفٌ﴾ ئەوان يارمەتېش نادىن، سەرىش ناخرىن، چونكە جارى وايە مروؤف دۆست و پشتىوانىكى دىت، كارەكەي بۆ دەكات، جارى وايە نەخىر دۆست و پشتىوانەكەي و، سەرپەرشتىيارەكەي نايەت، بەلام كەسىكى دىكە دى، ھاوكارىي دەكات، نىجا خوا ﷻ دەفرەموى: ئەوانە نە دۆست و پشتىوانيان، سووديان پىدەگەيەنى، نە ھىچ كەسىش لە فرىايان دى، ھەر تۆزە ھاوكارىيەكيان بكات، واتە: (مۆلى) دۆست و نىزىك و سەرپەرشتىياري ئەو كەسەيە، كە بەردەوام ھاوكارىي مروؤف دەكات، بەلام (ناصر) ئەو كەسەيە بە شىۋەيەكى كاتىي بۆ جارىك لە جاران دىت، سەرى دەخات و پىشى دەكرى، نىجا ئەوانە نە مشوورخورىكى بەردەواميان ھەيەو، نە سەرخرىكى كاتىي و چاكىشيان ھەيە.

۴- ﴿إِلَّا مَنْ رَزَحَمَ اللَّهُ﴾ مەگەر كەسىك خوا بەزدىي پىيدا ھاتىتەدە، پىشترىش كۆتمەن: ئەمە دەگونجى بلىين:

۱- ھەلاوردىتىكى پەيۋەست، (إِسْتِثْنَاءٌ مُتَّصِلَةٌ)، واتە: مەگەر ئەودى خوا بەزدىي پىيدايتەدە، لە دۆست و نىزىكەكان، ئەوە خوا مۆلەت دەدا، تكا بكات، ھەرۋەھا مۆلەتېش دەدا، تكابۆكرائو تكاى بۆ بكرى.

ب- دەشگونجى بلىين: ئەمە ھەلاوردىتىكى داپراو (إِسْتِثْنَاءٌ مُنْقَطِعَةٌ)، چونكە ئەودى خوا بەزدىي پىيداى، ناكەۋىتە بازنەو جوغزى ئەوانەۋە كە سوود بە يەكدى ناگەيەنى، كەۋاتە: ئەم سى نايەتە موبادەكەش بەلگەي سىيەم پىك دىتن، بۆ بەرپەرچدانەۋدى نكوۋلىيكردى بىپروايان لە زىندوو كرانەۋەو ھەبوۋى رۆزى سزاو پاداشت.

۵- ﴿هُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ﴾ ھەر تەۋىش (بەس خواش) زالى مېھرەبانە.

سەر نەجدانە وەبەکی

سینی بەلکەکە ی ھەبوونی سزاو پاداشت

بەلگە ی یەکەم: سزادانی خوا بۆ گەلی توبەع و گەلانی پێشوو، ئەگەر تەماشای مێژوو بکەین دەستی خوا دەبینین لە سزادانی تاوانباراندا، کەواتە: دنیا شاری بێ خواوەن نیە، وەک چۆن سزادانێکی بەشیی (عقاب جزئی) ھەبە، دەبێ قۇناغێکی دیکەش ھەبێ، کە سزادانێکی گشتیی تیدا ھەبێ، ئەو خواپە ی کە لە دنیا دا بەسەر تاوانباران و ستەمکاراندا، بازی نەداو، بە تەکید کەسانێکی ھەن، کە لە دنیا دا سزای خوێان وەرناگرن، ھەروەھا کەسانێکی زۆریش ھەن، کە پاداشتی خوێان وەرناگرن، بۆیە دەبێ قۇناغێکی دیکە ھەبێ سزای پر بە پێست بۆ بێپروا و تاوانباران و خراپەکاران ھەبێ و پاداشتی پر بە پێستیش بۆ برواداران و چاکەکاران ھەبێ.

بەلگە ی دووھەم: ئەگەر تەماشای گەردوون بکەین، دەبینین ئەم گەردوونە ھەموو شتێکی لە جێی خۆیدا، ھیچ شتێکی نیە، لە جێی خۆیدا نەبێ، ھەر کام لە زانیان کە لێ دەکۆڵێتەو، زانیانی فیزیازان، کیمیازان، زەویناس، زیندەوەرزان، پووەکران، توێکاری،...ھتد. ھیچ زانیە ک نەیکوتو: فلانە شتە نەدەبوو و! بووایە، بۆ وێنە:

۱- بەرگە ھەوا، توخمەکانی ھەوا کە دابەشکراون: ۷۸٪ نایتروجینە، ۲۱٪ تۆکسجینە، ۳۰٪ (۰،۳۰) دووھەم تۆکسیدی کاربۆنە، ئەو پێژانە ئەگەر کەمتر یان زیاتر بوونایە، ژیانی بەشەر دروست نەدەبوو.

۲- ھەروەھا بەرگە ئاویی کە دەوری زەوی داو، کە (۴/۵) پانتایی زەوی، ئاو داپۆشیو، دەبووایە ھەر ئەو نەدەبێ، نەدەبوو کەمتر یان زیاتر بێ.

۳- ھەروھە بەرگە خاكىي، كە زەوى داپۇشيۈ، لەو شۇنئەدا كە وشكانىيە، دىسان ئەويش ئەستورىيەكەي و ماددەكانى و پىكھاتەكانى چۈنن، دەبووايە ھەروابن، بۇ ئەودى بتوانرى ھەرچى پروەك و شىناوردو دارو درەخت و ميوەيە، سەوزى بكات.

۴- ھەروھە ئەو ئەندازە بايەي لەسەر زەوى مەيە، كە ھەلدەكات، ئەگەر لەودى مەيە بە ھىزترېن، دەبىتتە ھۆكارى كاولكارىي، كە جار جار خۇاي پەروەردگار ۋەك پىشاندانى دەستى خۇي، ئەو بايە بە ھىزتر دەكات.

۵- ھەروھە ناو لە ھەندى شوين كە پىژدەيەكى زياتر دادەبارى، دەبىتتە ھۇي تىسۆنامىي و دەبىتتە ھۇي لافاو و لىزماوو، باو باران ھەموو شتىك رادەمالتى، كەواتە: ھەموو ئەو شتانەي خوا ﷻ خولقاندوونى، ھەموويان بە ئەندازەگىرىن.

۶- ھەروھە دوورىي نىوان مانگ و زەوى، پاشان قەباردى مانگ و بارستانىيەكەي و ھىزى كىشكرەنەكەي بۇ زەوى.

۷ ھەروھە سوورانەودى زەوى بە دەورى خۇيدا لە (۲۴) سەعاتدا جارېك، كە دەبىتتە ھۇي پەيدا بوونى شەوو پۇژ، بە ھاۋكۆيىش شەو (۱۲) سەعات و پۇژ (۱۲) سەعات و، كورت و درېژىش دەبن.

۸- ھەروھە سوورانەودى زەوى بە دەورى خۇردا كە دەبىتتە ھۇي پەيدا بوونى چوار كەشەكان، سوورانەودى زەوى بە دەورى خۇيدا، لە ھەر خولەكىدا (۳۰) كم خىرا دەپرا، بەلەم سوورانەودى زەوى بە دەورى خۇردا، لە ھەر چەرگەيەدا (۳۰) كم، واتە: (۶۰) ھىندەي سوورانەودى بە دەورى خۇيدا خىراترە.

۹- ھەروھە دوورىي زەوى و خۇزو، ئەو ھىزى كىشكرەنەي كە لە نىوان زەوى و خۇردايە، كە دەبىتتە ھۇي ئەودى زەوى بە دەورى خۇردا بخولتتەو.

۱۰- دىسان قەباردى خۇزو ئەندازدى تىشكەكەي، كە لە پۇژكدا مىليۇنان تەن تىشك دەبەخشى بە كۆمەلەكەي خۇي، كە ئەگەر زياتر بووايە يان كەمتر بووايە.

۱۱- ھەرۋەھا دوۋرى زەۋى و خۆر، ئەگەر زياتر بوۋايە، سەر زەۋى دەبوو بە ھەستەلەك و، ئەگەر نيزىكتەر بوۋايە، دەيسوۋتاندو دەبوو بە خۆلەمیش.

تەنجا كاتىك كە تەماشاي ھەموو گەردوون دەكەين و، تەماشاي جەستەي خۇمان دەكەين، ۋەك تەو دىالۆگەي لە نيوان سوقرات و ئەرستو دىمۇسدا ھىنام، دلىيا دەبىن ھىچ شتىك نىە لەجىنى خۇيدا نەبى و، ھىچ شتىك نىە كە ئەندازەگىرىي كراو نەبى، ۋەك خوا **﴿﴾** دەفەرمۇي: **﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ﴾** الفرقان، يان دەفەرمۇي: **﴿إِنَّا كَلَّمْنَا نوحًا وَقُلْنَا سَمِعْنَا وَاتَّقَ﴾** القمر، واتە: ھەموو شتىكەمان بە ئەندازە دروستكردو، كە مادام ھەموو شتىك تەو پەرى وردەكارىي و پىك و پىكىي تىدابه، كە واتە: لە كۆي گەردوونىشدا تەو پەرى پىك و پىكىي ھەيە، تەنجا تەو گەردوونە پىك و پىك و، سىستەماتىكە، بىگومان ئامانچ و ھىكمەتتىكى لە پشەتوھىە، ئامانچ و ھىكمەتەك بە عەقۇل و زگماكىش ھەستى پى دەكرى، كە خوا **﴿﴾** تىمەي بۇ ئامانچىك لىرە داناو، بە ئام نەۋى كە تەو ھىكمەت و ئامانچە بۇ مروۇفان دەرەخات، ۋەھىيە، ۋەھىي خۋاي پەروەردگارە.

ھەر بۇيەش خوا **﴿﴾** لە سوۋرەتى (النساء) دەفەرمۇي: **﴿رُشَلَا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا﴾** ۱۴۵، دۋاي نەۋە ناۋى دوازە (۱۲) لە پىغەمبەرەن (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) دىنى: **﴿إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَى نُوحٍ وَالنَّبِيِّينَ مِنْ بَعْدِهِ. وَأَوْحَيْنَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَعِيسَى وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَهَارُونَ وَسُلَيْمَانَ وَآدَمَ وَنُوحًا وَدَاوُدَ زَبُورًا﴾** ۱۴۶، ۋرۇسلا قەد قەصصەنھەم عەلەك مەن قەل ۋرۇسلا لىم نەقەصنھەم عەلەك ۋكەلم اللہ مۇسى تەكلىما ۱۴۷، النساء، دۋايى دەفەرمۇي: **﴿رُشَلَا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ ...﴾** پىغەمبەرەننىكى دىخۇشكەرن و ترستەنەن، بۇچى؟ **﴿لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ﴾**، تاكو لە دۋاي پىغەمبەرەن (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، خەلك بەلگەي

ئەبى لەسەر خوا، کەواتە: ئەگەر خوا پىغەمبەرانى نەئاردبان، خەلک بەلگەو
بیانووی دەبوو، کە یەکتىيان بلىن: خوايە! من نەمدەزانی تۆ چیت لەمن
ویستەو، دەمزانی تۆ هەى، بە عەقل و زگماکم، دەمزانی ئەم دنیایە شاری بى
خاوەن نیەو، من خواوەنیکم هەیهو، سەرپەرشتیاریکم هەیه، بەس نەمدەزانی
چیت لەمن دەوی و، من دەبى چۆن بژیم و، چى بکەم و چۆن بکەم؟ خەلک
پاساوو بەلگەى هەبوو، بەلام لە دواى پىغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)،
خەلک بیانوو بپ کراو، بیانوو بپراو کراو.

کە دەفەرموى: ﴿وَمَا خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَعِبٍ ۚ مَا خَلَقْنَاهُمَا إِلَّا
بِالْحَقِّ وَلَٰكِنْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ۝۲۸﴾، واتە: ئاسمانەکان و زەوى و ئەوى ئیوانمانیان،
گالتەکەرانە نەخولقاندوون، ﴿مَا خَلَقْنَاهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ﴾، واتە: ئەگەر بە هەق و
حیکمەت دروست نەکرايان، ئەم گەردوونە دەبوو، گالتەجار، دەبوو بە شتىكى
پووچ، وەک لە کۆتابى سوورەتی (المؤمنون) دا، خوا ﷻ دەفەرموى: ﴿أَفَحَسِبْتُمْ
أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ ۝۲۹﴾، واتە: ئایا پێتان وایە ئیوەمان بە پووچ خولقاندو،
بۆ لای ئیمە ناگێردرێنەو؟ بەرزى بۆ خواى حوکمرانی هەق، جگە لەو هیچ
پەرستراویک نیە، خاوەنى تەخت و بارەگای مەزنە، کەواتە: ئەوەش بەلگەى دووهم.

بەلگەى سێیەم: ئەوەیە کە خوا ﷻ فەرمووی: ﴿إِنَّ يَوْمَ الْفُصْلِ مِيقَاتُهُمْ
أَجْمَعِينَ ۝۳۰﴾، پۆژى لیک هەلاواردن، ژوانگەى تێکرایانە، ئەو پۆژە کە هیچ دۆست
و نیزیکیک سوود بە هیچ دۆست و نیزیکیک ناگەيەنى و، پشتیوانیش ناکرێن،
مەگەر کەسێ خوا بەزەى پێیدا بى، کە هەر ئەو خاوەنى ئەو پەرى عیززەت
و بالادەستى و دەستپوێشتوو بى و، ئەو پەرى میهرەبانى و بەزەیشە.

کەواتە: لەبەر ئەوى لە خوا ﷻ ناوەشیتەو هەق و ناھەق، چاک و خراپ،
دیندارو بى دین، وەک یەک مامەلەیان لەگەڵدا بکات، دەبى پۆژیک هەبى،

لېكياڭ ھەلبۇرۇڭ و لېكياڭ جىياڭكاتەۋە، ھەر كەسە بە پىتى نەۋە كە شايستەبەقى، مامەلەي لەگەلدا بىكات، چاكە كاران پاداشتىيان ۋەرىگرنەۋە، خراپە كارانىش سزا بدرىن.

كەۋاتە: بەم سىن بەلگەيە خوا ﷻ نىكوۋلىيىكردى بىپروايان لە ھەبوۋى پۇۋى سزاۋ پاداشت، پوۋچەل دەكاتەۋە، لەم چەند ئايەتە موبارەكەدا.

خوا بە لوتف و كەپەمى خۆى يارمەتيمان بدات، زياتر لە نەئىيەكانى فەرمماشتهكەى تىيگەين و، يارمەتيمان بدات، زياتر كارلىك لەگەل راستىيەكانى فەرمماشتى خوادا بگەين، لە ژيانى تاكىي و، ژيانى خىزانىي و، ژيانى كۆمەلايەتيماندا، نەۋەي كە خوا ﷻ پىتى خۆشە، بەو شىۋەيە پەفتار بگەين و، نەۋەي كىتپى خوا ﷻ فەرموۋىبەقى و، پىتغەمبەرى خوا ﷻ لە ژيانى خۆيدا بەرجەستەي كىردە، لە دوو تۈنى رىيازەكەيدا، بەو شىۋەيە پەفتار بگەين و، ھەۋلبدەين تىمەش كۆمەلگاۋ دەۋرۋبەرى خۇمان، پاكسازىي تىدا بگەين و، چاكسازىي تىدا بگەين و، راستى بگەينەۋە چاكى بگەين و، واى لى بگەين، جىگاي پەزامەندىي خوابى، تاكو سەرەنجامى ئەم ژيانەي دىيامان سەر بەرزىي بىن و، لە پۇۋى دوايشدا سەرفرازو سەربلند بىن، لە خزمەت خۋاي پەرۋەردگارو، پىتغەمبەرى پىشەۋاماندا ﷻ.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

❖ دەرسی چوارەم ❖

پىناسەي ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە ھەڧدە (۱۷) ئايەت كۇتايى سوورەت (الدخان) پىكىد، ئايەتەكانى: (۴۳ - ۵۹)، كە تتياندا سەرەتا باسى سەرەنجامى شووم و دژوارو پىر مەينەتتى و نازارى بىپروايانى گوناھكار كراو، بە تايەت درەختى زەققووم، كە بەروميوھەكى خۇراكى سەرەكىي دۆزەخىيەكانە.

پاشان باسى سەرەنجامى پىر خىرو خوشىي پارىزكاران كراو، چەندان نازو نىعمەت ناوازيان خراونە ڤوو:

۱- بى ترس و بىم بوونيان و، نارامىي و ھىمنىي بۇ ڤەراھەم ھىترانيان.

۲- باغ و يىستانەكان.

۳- كانىي و سەرچاوەكان.

۴- پۇشاكى ئاورىشمى تەنك و ئەستور.

۵- ڤووبەڤووي يەكدى دانىشتن.

۶- جووتكرانيان لەكەل ئافرەتاني شوخ و شەنگدا.

۷- ھەبووي ھەموو جۆرە ميوھەكى بە تام و چىز.

۸- دوورىي لە مردن.

۹- دوورىي لە ئاگرى دۆزەخ.

لە كۇتايىشدا خوا ﷻ بە پىتغەمبەرەكەي ﷺ دەڤەرموي: ئىمە ڤورئامان بە زمانى خۇت، واتە: بە زمانى عەرەبىي، بۇ ئاسان كردووي، تاكو خەلك تىيىگەن، واتە: سەرەتا كۆمەلگاو دەوربەرى خۇت، باشت لى تىيىگەن، ەك لە سوورەت

(إبراهيم) دا، ددەفەرموی: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ، لِيُبَيِّنَ لَهُمْ﴾، واتە: هیچ پیغمبەرێکمان نەناردووە، مەگەر بە زمانی خۆی و، کۆمەڵەو خەڵکەکی خۆی، تاکو بۆیان روونبکاتەووە، کەواتە: تۆ چاوەروان بە، ئەوانیش چاوەروانن، تۆ چاوەروان بە کە یارمەتیی خوات بۆ دێ و، سەرت دەخات، لەو بارودۆخە پێ تەنگژەو مەینەتییهی کە لە مەککەدا خۆت و هاوەلانت دەیکۆزدریتن، دەربازت دەکات و، ئەوانیش با چاوەروان بن، کە ی بە خەیاڵی خۆیان تۆ وەفات دەکە ی، پەيامەکەت کۆتایی دێ، بە لای تێمەشەووە با ئەوان چاوەروان بن، کە ی سەرکەوتنی ئیسلام دەبینن و، شکستی خۆیان دەبینن، هەر لە دنیاو، تەگەر پرۆاش نەهێتن، لە دواپۆژیشدا سزاو تازاری، خوای دادگەر دەبینن، واتە: دلنایبە سەرەنجامی چاک هی تۆیەو، ئەوان سەرەنجامیکی شووم و پێ مەینەتیی چاوەرێیانە.

﴿إِنَّ سَجَرَتَ الرَّقُودِ ۖ طَعَامَ الْآثِمِينَ ۝ كَالْمُهْلِ يَغْلِي فِي الْبُطُونِ ۝ كَفَلِيَ الْحَمِيمِ ۖ خُذُوهُ فَاعْتِلُوهُ إِلَى سَوَاءِ الْجَحِيمِ ۖ ثُمَّ صُبُّوا فَوْقَ رَأْسِهِ مِنْ عَذَابِ الْحَمِيمِ ۖ ذُقْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ ۖ إِنَّ هَذَا مَا كُنْتُمْ بِهِ تَمْتَرُونَ ۖ إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي مَقَامٍ أَمِينٍ ۖ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ۖ يَلْبَسُونَ مِنْ سُندُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُتَغَابِلِينَ ۖ كَذَلِكَ وَرَوَّجْتُهُمْ بِخُيُوفٍ عِزٍّ ۖ يَدْعُونَ فِيهَا بِكُلِّ فَنَكِهَةٍ آمِنِينَ ۖ لَا يَدْخُلُونَ فِيهَا الْمَوْتُ إِلَّا أَلَمَتَهُ الْأُولَىٰ وَوَقَّتْهُمُ عَذَابَ الْجَحِيمِ ۖ فَضَلَّامٍ رَبُّكَ ذَٰلِكَ هُوَ الْقَوْرُ الْعَظِيمُ ۖ فَأَنَّمَا يُتْرَبْنَ بِإِسْلَاكِ نَعْلِهِمْ يَتَذَكَّرُونَ ۖ فَارْتَقِبْ إِنَّهُمْ مُرْتَبِعُونَ ۖ﴾.

ماناي دەقو دەقى ئايەتەكان

{بە دۇنيايى (بەرى) درەختى زەققووم (زەقنەمووت، ئەو پەرى تال و ناخۇشە)
 خۇراكى (مروقى) زۆر گوناھكارە ^{۱۱} وەك كانزاي تۋاودىيە لە سكاندا
 دەكولتى ^{۱۲} وەك كولبنى ناوى داغ (و تەۋپەرى گەرم) ^{۱۳} نەى فرىشتەكان!
 بىگرن (ئەو بېيروا گوناھكارە)، پەلكىشى بىكەن بۇ نىۋە پاستى كپەى ناگر (ى
 دۆزەخ) ^{۱۴} تنجا لە نازارى ناوى كوليو و داغى بەسەر تەپلى سەردا بىكەن
^{۱۵} (پىتى دەگوتى: بىچىژە! بەپاستى ھەر تۆى دەستروپىشتووى بەپىز! وەك
 لە دنيادا لافى لى دەدا) ^{۱۶} نەى بېيروايەكان! بىگومان ئەم (سزاي دۆزەخ)
 ە، ئەۋدىيە كە تىيدا دوو دل بوون، شەپە قسەتان لە بارەيەۋە دەکرد ^{۱۷} بە
 دۇنيايى پارىزكاران لە نشىنگەيەكى ھىمىن و بىترس و بىم دان ^{۱۸} لە نىۋ باخ و
 سەرچاۋاندا ^{۱۹} لە حالىكدا كە بەرەۋ روۋى يەكدى دانىشتوون، لە ئاورىشمى
 تەنك و تەستوور دەپۇشن ^{۲۰} (پاداشتيان) بەو شىۋەيەۋ لەگەل ئافرەتاني سېي
 و سۆل و چاۋگەشدا كىردوۋماننە ھاۋدەم ^{۲۱} بە ھىمىنى و بى ترسى، لە ھەموو
 ميوەيەكى (خوش و بە تامى) تىدا داۋا دەكەن ^{۲۲} جگە لە مردنى يەكەم (كە
 لە دنيادا چىزتيان)، مردنى تىدا ناچىژن و (خۋا) لە نازارى كپەى ناگرى (دۆزەخ)
 پاراستى ^{۲۳} ئەۋەش بەخششە لە پەرۋەردگار تەۋە، ئا ئەۋدىيە بىردنەۋەۋ بە مراد
 گەبشتنى مەزن ^{۲۴} بىگومان بۆيە بە زمانى تۆ ئاسماغان كىردو (تەم قورئانە)،
 بەلكو (خەلكەكەت) لى تىگەن و پەند ۋەربىگرن ^{۲۵} (بەلام بېيروايەكانيان
 پەنديان ۋەرنەگرت)، دەجا چاۋەروان بە (سزايان بۇ بى)، بىگومان ئەۋانىش
 چاۋەپىن ^{۲۶}!

شیکردنه‌وی هه‌ندیک له وشه‌کان

(الزَّخَّانِ): (عبارة عن أطعمة كريمة من النار، زَقَمَ فَلَانٌ وَتَزَقَّمَ: ابتلع شيئاً كريهاً)، زه‌ققووم: بریتیه له خواردنه ناخۆشه‌کانی نێو ناگر (زَقَمَ فَلَانٌ وَتَزَقَّمَ) یانی: شتیکی ناخۆشی قووتدا. زانایان له باردی دره‌ختی زه‌ققوومه‌وه: چیه‌و چۆنه‌و به‌رده‌که‌ی چۆنه؟ زۆر قسه‌یان کردوه، هه‌ندیک گوتووایه: جوړه دره‌ختیکه له هه‌ندیک ناوچه‌ی ولاتی عه‌دبیدا ده‌پوێ، گه‌لایه‌که‌ی ورده، به‌رده‌که‌ی زۆر زۆر تال و گهرمه، سووتینه‌ره، به‌لام من وای تیده‌گه‌م که خوا ^{عَلَّمَ} ده‌فه‌رموێ: ^{إِنَّمَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِي أَصْلِ الْجَحِيمِ} ^{طَلَعَهَا كَانَهُ} ^{رُءُوسُ الشَّيَاطِينِ} ^{فِي الصَّافَاتِ}، واته: دره‌ختیکه له ته‌ختی دۆزه‌خ دیته ده‌رێ و، به‌رو میوه‌که‌ی وەک سه‌ری شه‌یتانان وایه، هه‌چکه‌شیش سه‌ری شه‌یتانانی نه‌بینیوه، به‌لام له‌ خه‌یال و نه‌ندیشه‌ی هه‌موو که‌سدا سه‌ری شه‌یتانان شتیکی دزیو و قیزه‌هون و ناشیرینه، که‌ ته‌م زه‌ققوومه‌ په‌یوه‌ست بێ به‌ دۆزه‌خه‌وه‌و، له‌ دنیا‌دا وێنه‌ی نه‌بیست، به‌لام هه‌ندیک له‌ پوونکه‌ره‌وانی و اتا‌کانی قوونان گوتووایه: زه‌ققووم بریتیه له‌ خواردنه ناخۆشه‌ دزی‌ده‌کان له‌ ناگر‌دا، واته: هه‌موو ته‌و خواردانه‌ی ناخۆشن، زه‌ققووم ده‌یانگرته‌وه، به‌لام من پێم وایه زه‌ققووم جوړه میوه‌یه‌کی تایبه‌ته له‌ دره‌ختیکی تایبه‌ت، که‌ خوا ^{عَلَّمَ} باسی کردوه، ده‌گوت‌رێ: (زَقَمَ فَلَانٌ وَتَزَقَّمَ: ابتلع شيئاً كريهاً)، وشه‌ی (زَقَمَ) و (تَزَقَّمَ)، قووتیدا، بۆ قوتدانی شتیکی ناخۆش و بێ‌زلیک‌راو به‌کارده‌هێند‌رێ.

(الْأَيْمِ): (أَيْمٌ، به مانای گونا‌ه‌کار، گونا‌ه‌بار، به‌لام (الْأَيْمِ)، واته: زۆر گونا‌ه‌کار، چونکه‌ پزێگه‌ی زێده‌پوێی، (صِبْغَةُ الْمُنَالَةِ) (أَيْمٌ)، هه‌روه‌ک چۆن (عالمِ)، به‌ مانای زانا دی، به‌لام (عَلِيمِ)، واته: زۆر زانا، بۆیه (أَيْمٌ: كَيْفَ الْإِيمِ)، زۆر گونا‌ه‌کار، زۆر گونا‌ه‌بار.

(كَاْمُهْلُ): وهك (مُهْل) وايه، (المُهْل: دُرْدِي الرُّيْتِ، النُّصَاصُ المَذَابِ، المَعْدِنُ المَذَابِ)، زانايان له باره (مُهْل) يشهوه ديسان زوريان قسه كردوه، ههنديكيان گوتوو يانه: به خلتى زهيت دهگوتري، زهيت كه دهكولتيري بۆ تهوهى بيتيه زهيت، خلتكهى بنهوهى كه زور گهرمه، پتي دهگوتري: (مُهْل)، ههروهها به مى تواوهش دهگوتري، ههروهها به ههر كانزايهكى تواوهش با زيرو زيويش بى، ههر دهگوتري: (مُهْل).

(يَعْلِي): واته: دهكولتى (الْعَلِي وَالْعَلِيَانُ فِي الْقَدْرِ، إِذَا طَفَعَتِ الْقِدْرُ)، (عَلِي وَعَلِيَانُ)، واته: مه نهجەل كه دهكولتى، ههنديك لهوهى كه له نيوى دايه دههاوى و بلقان دهداث له زور گهرميان، پتي دهگوتري: (عَلِي وَعَلِيَان).

(الْحَمِيمُ): (الْحَمِيمُ: المَاءُ الشَّدِيدُ الْحَرَارَةِ)، (حَمِيم): ناويكى زور گهرم، واته: ناوى كوللو و داغ.

(فَاعْتَلَوْهُ): (الْعَتَلُ: الْأَخْذُ بِجَمَاعِ الشَّيْءِ وَجَرُّهُ بِقَهْرٍ)، (عَتَل): بريتيه له شتيك به زور رابكتيشري، به كوردى پهلكتيش كردنى پى دهلتن: پهلكيشى بكه و، راي كيشن به توندى.

(صَبُّوا قَوْقُ رَأْسِهِ): واته: بهسەر تهپلى سهريدا بريژن، (صَبُّ المَاءِ: إِزَاقَتُهُ مِنْ أَعْلَى)، نهوهيه كه له سهرا ئاو بريژري.

(تَتَرَوْنَ): (اي: تَشْكُونُ)، واته: تتييدا دوو دلن، ههروهك (تَتَرَوْنَ)، به ماناي: (شههه قسه و دمبهدمه دهكهن) يش دي.

(وَرَزَّجَتْهُمْ): (قَرَّناهُمْ)، واته: جووتمان كردن، كردمانه هاوونيشين و هاوده مى يه كدى، تهگه رنا (وَرَزَّجَتْهُمْ) به ماناي لى ماره كردن نيه، چونكه له بهههشتدا ماره كردن نيه، لهوي ههر كه سيك كه نهو هاوسهري دهديتتى، پتيويستى به ماره كردن ناكات، بهههشت وهك دنيا نيهو، ماره كردن بۆ دنيايه، كهواته:

(زَوْجَانَهُمْ)، واتە: (قَرْنَاهُمْ)، لەگەڵ ئەواندا جووتمان کردن و پێکەوه کردمانە هاو دەم و هاو نیشین و هاو رازی یە کدی.

(حُور): (حُور: جَمْعُ حَوْرَاءَ وَأَحْوَر، وَالْحَوْرُ: ظُهُورٌ قَلِيلٌ مِنَ الْبَيَاضِ فِي الْعَيْنِ مِنْ بَيْنِ السَّوَادِ، وَذَلِكَ نَهْيُهُ الْحُسْنَ مِنَ الْعَيْنِ، وَحَوْرَتْ الشَّيْءِ: يَبْضُئُهُ، (حُور) كَوَى (حَوْرَاءَ) ه، بۆ مێینه (مۆنث) هەروەها دەشگونجێن كَوَى (أَحْوَر) بئ، بۆ نێرینه (مذكر)، واتە: زۆر زۆر سپیی، (حُور): بریتیه لەوه كه له چاودا سپینهكهی زۆر بئ و، ڕەشكێتەكهی زۆر ڕەش بئ، كه ئەوه له چاودا زۆر جوانه، واتە: هەم سپییهكهی زۆر صاف بئ و، هەم ڕەشیهكەشی، دەگوترێ: (حَوْرَتْ الشَّيْءِ: يَبْضُئُهُ)، واتە: شتەكەم سپیی كرد، هەتا گوتراوه: حەوارییهكانی عیسا عليه السلام بۆیه پێیان گوتراوه: حەواریی، چونكه بەرگی سپیان لەبەر كردوه، یان لەبەر ئەوهی بەرگ سپیكهردوه بون، وەك چۆن له ئوتوو خانە ئەوانە ی بەرگ و پۆشاك دەشۆن و پاك و خاوین و سپیی دەكەن.

(عَيْن): (جَمْعُ عَيْنَاءَ)، بۆ چاوی گەش و جوان بەکاردههێنێ، بە مانگە کێویی و، بە ناسکە کێویی دەگوترێ: (عَيْنَاءَ)، لەبەر ئەوه چاوی زۆر گەورهو جوانه، ئەو ئافەرتانەش كه خوا له بهههشتدا دەیانرەخسێت، چاویان چۆنراوه به چاوی مانگا کێویی، یاخود چاوی به ئازەلەوه كه چاوی زۆر جوانه، بەلەم له راستیدا وا راستره و وا باشتره بڵێین: (حُور: جَمْعُ حَوْرَاءَ)، واتە: ئافەرتی سپیی و سۆل و گەش و جوان، (عَيْنُ جَمْعُ عَيْنَاءَ): چاویان جوانه، واتە: هەم جەستەیان سپیی و سۆل و بئ پەلەو بئ لەكەیه، هەم چاویشیان زۆر جوانن.

هوی هاتنه خوارهوی نهم نایه تانه

هوی هاتنه خواری نهم نایه ته موباره کانه، که دده فرموی: ﴿ذُقْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ﴾ (۱) إِنَّ هَذَا مَا كُنْتُمْ بِهِ تَمْتَرُونَ ﴿۲﴾ لهو باره وه نهم گپ در او دیه مه یه:

(عَنْ قَتَادَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ: ﴿ثُمَّ صُبُّوا قَوْقَ رَأْسِهِ مِنْ عَذَابِ الْحَبِيرِ﴾ (۳) نَزَلَتْ فِي عَذْوِ اللَّهِ أَبِي جَهْلٍ لَقِيَ النَّبِيَّ ﷺ، فَأَخَذَهُ فَمَرَّهُ، ثُمَّ قَالَ: أَوَّلَى لَكَ يَا أَبَا جَهْلٍ فَأَوَّلَى، ثُمَّ أَوَّلَى لَكَ فَأَوَّلَى، ذُقْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ، وَذَلِكَ أَنَّهُ قَالَ: أَيُّوعِدُنِي مُعَمَّدٌ، وَاللَّهِ لَأَنَا أَعَزُّ مَنْ مَشَى بَيْنَ جَبَلَيْهَا «وَفِيهِ نَزَلَتْ: ﴿وَلَا تَطْغَوْا فِيهَا فَاغْلَبُوا﴾ (۴) وَالْإِنْسَانُ، وَفِيهِ نَزَلَتْ: ﴿كَلَّا لَا تَتْلُوهُمْ نَجْدٌ وَاقْتَرِبَ﴾ (۵) الْعَلَقُ، وَقَالَ قَتَادَةُ: نَزَلَتْ فِي أَبِي جَهْلٍ وَأَصْحَابِهِ الَّذِينَ قَتَلَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى يَوْمَ بَدْرٍ: ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللَّهِ كَفْرًا وَأَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ﴾ (۶) جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا وَيَنْشُرُ الْقِرَارُ﴾ (۷) [إبراهيم] (۸)

واته: قه تاده ره حمه ق خوای لی بی، ده لی: نهم نایه ته موباره که ی دده فرموی: دواپی به سهر ته پلی سهریدا بکهن، له نازاری ناوی کولوا، له باره ی دوژمنی خوا نه بوو جه هله وه هاتو ته خوار، که روژیک ده گاته پیغه مبه ر پیغه مبه ری خواش ده یگری و رابده وه شتی و، پیی دده فرموی: سزای سه خت بو تو نه ی نه بوو جه هل! سزای سه خت بو تو، جار یکی دیکه ش سزای سه خت بو تو، ﴿ذُقْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ﴾ (۱) بیچی نه نایا تو ی که خوت زور به بالا ده ست و ده سترویش تو و به ریز ده زانی؟ (به هوی ته وه وه پیغه مبه ر ﷺ وای پی فرموی)، که نه بوو جه هل گوتبووی: نایا موحه ممه د هه ره شه م لی ده کات، به

خوَا مِنْ زَالَتِرو دہسترویشتووترین کہسم، کہ لہ نیوان دوو چایہ کانی مہککہدا،
پویشتوہ.

ہەر لہ بارہی نہویشہوہ، نہم نایہتہی سوورہتی (الإنسان) دابہزی، نایہتی
ژمارہ (۲۴) کہ خوا **لَا تَطْلُعُ مِنْهُمُ اثْنًا أَوْ كُفْرًا** ۱۱، فہرمانبہری
و گوڑپاہہ لئی، نہو کہسہبان کہ گوناہبارہ، یاخود سپلہ بہ مہکہ، ہەر وہا ہەر
لہ بارہی نہوہوہ، نہم نایہتہ ہاتہ خوار، لہ سوورہتی (العلق) دا، کہ دہفرموی:
كَلَّا لَا تَطْلُعُ مِنْهُمُ اثْنًا وَاقْتَرِبَ ۱۲، نہ خیر (با وار یئیی)، فہرمانبہری مہکہو،
کړنووش بو خوا بہرہو لہ خوا نیزیکیک ببہوہ.

ہەر وہا (فقادۃ) گوتوویہتی: ہەر لہ بارہی نہبوو جہہل و ہاوہلہ کانیہوہ، کہ
خوا **لَا تَطْلُعُ مِنْهُمُ اثْنًا أَوْ كُفْرًا** ۱۱، (وایکرد کہ بہ دہستی ہاوہلان بکوزرین)،
نہم نایہتہی سوورہتی (إبراهيم) ہاتہ خوار: **أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللَّهِ كُفْرًا
وَأَحْلَوْا قَوْمَهُمْ دَارَ الْآبَاءِ** ۱۲، نایا سہرنجی تہوانہ نادہی کہ لہ بہرانبہر چاکہی
خوادا، سپلہ بیان نواندو، خہلکہکہی خویمان تووشی مالویرانیی کرد؟!

ہەر وہا لہ بارہی نایہتہ کانی: **إِنَّ شَجَرَةَ الزُّقُومِ** ۱۳ **طَعَامُ الْآلَمِيمِ** ۱۴،
تا کوتایی، (ابن المنذر)، ہیناویہتی لہ یہ کیک لہ تابیعینہوہ، کہ دیارہ (ابن المنذر)
بہکسہر لہ تابیعینہوہ تہقل ناکات، بہلام تہو کہسہی لیئہوہ تہقل کردوہ،
باسی نہکردوہ، یان لہو کتبہدہ نہہاتوہ، دہلی: (أَخْبَرْتُ أَنَّ أَبَا جَهْلٍ قَالَ: يَا مَعْشَرَ
قُرَيْشٍ أَخْبِرُونِي مَا أَسْمِي؟ فَذُكِرَتْ لَهُ ثَلَاثَةُ أَسْمَاءَ: عَمْرُو، وَالْجَلَسُ، وَأَبُو الْحَكَمِ، قَالَ:
مَا أَصَبْتُمْ أَسْمِي، أَلَا أَخْبَرْتُمْ؟ قَالُوا: بَلَى، قَالَ: اسْمِي الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ، فَتَرَلْتُ: إِنَّ
شَجَرَةَ الزُّقُومِ ۱۳ طَعَامُ الْآلَمِيمِ ۱۴ كَأَلْمُهْلِ يَغْلِي فِي الْبَطْنِ ۱۵ كَعَلِي الْحَمِيمِ ۱۶
خَذُّهُ فَاعْتَلُوهُ إِلَى سَوَاءِ الْحَمِيمِ ۱۷ ثُمَّ صُوبُوا فَوْقَ رَأْسِهِ مِنْ عَذَابِ الْحَمِيمِ ۱۸ دُقْ
لَكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ ۱۹، (أخرجه السيوطي في الدر المنثور: ج ۷، ص ۴۱۹).^(۱)

واتە: (ابن المنذر) ھېناۋىھەق، لە يەككەۋە دەللى: ھەۋالم پىندرا كە ئەبۈو جەھل، رۇژىك گوتوۋىھەق: ئەي كۆمەللى قورەيش! لە بارەى ناۋى خۆمەۋە، ھەۋالم پى بدەن، ناوم چىيە؟ ئەۋانىش سى ناۋيان بۆ باسكردوون: عەمى، جىلاس، ئەبۈو لەكەم، ئەۋىش پىيان دەللى: نەخىر، ناۋى منتان نەپىكاۋە، ھەۋالتان پى بدەم ناوم چىيە؟ دەللىن: با، ھەۋالمان پىيدە، دەللى: ناوم (الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ)، دەستىرۇشتوۋى بەرىز، نىدى لەو بارەۋە ئەم ئابەتانه: ﴿إِنَّ شَجَرَتَ الرَّقْرِ ۱۲ طَعَامُ الْإِنْسِ ۱۱ كَالْمُهْلِ يَغْلِي فِي الْبُطُونِ ۱۰ كَغَلَى الْحَبِيرِ ۹ خُذُوهُ فَأَعْتَلُوهُ إِنَّ سَوَاءَ الْجَحِيمِ ۱۷ ثُمَّ صُبُّوا فَوْقَ رَأْسِهِ مِنْ عَذَابِ الْحَبِيرِ ۱۸ ذُقْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ ۱۹﴾ تا كۆتايى دابەزىون.

دىبارە تىمە لە ھۆى ھاتنە خوارەۋەكاندا، ئەۋەى زۆر عەقلمان نەپىرى، لە روۋى سەنەدەكەيەۋە شاياى باس نەبى، نايھىتىن، بەلام مەرچىش نى، ئەۋانەى دىيانھىتىن، ھەموۋيان سەنەدەكەيان راست و دروست بى، بە بۆچوۋى من.

بەلام شىك ھەندىك لە زانايان ياخود زۆربەيان لە تەفسىرەكانىندا دىھىتىن، منىش جاروبار ئەۋەى زۆرىك لە تۈرەۋەۋان بىھىتىن، دىھىتىم، بۆ بەرچاۋ روۋىنى زياتر خستە سەر ماناۋ چەمكى ئايەتەكان.

مانای گشتیی نایه‌ته‌کان

خوای به‌رزی مه‌زن له کۆتایی نهم سوورپه‌ته موبارده‌که‌دا، که ههر وه‌ک له سه‌ره‌تاوه باسمانکرد، نهم سوورپه‌ته موبارده‌که، باسی قوڤانه‌و، پاشان باسی به‌کتایی خوا له به‌ده‌په‌ته‌رایه‌تیی و، په‌روه‌ردگارێتیی و، ته‌نیا په‌رستراوێتیی دایه، هه‌روه‌ها باسی پوژی دوايیه، ناماژده‌یک به‌ به‌سه‌ره‌هاقی مووسا عليه‌السلام و، فیرعه‌ون و ده‌سته و دایه‌ره‌که‌یه‌تی، که دژایه‌تییان کردوه، به‌لام دوايي خوا عليه‌السلام له به‌ینی بردوون، هه‌روه‌ها دوايي ناماژده‌یک به‌ کۆمه‌لی توبیعه، گه‌لی توبیعه و، گه‌لانی پیشتەر، که نه‌وانیش خوا عليه‌السلام، له‌گه‌ل نه‌وه‌شدا زۆر ده‌ستپوێشتوو‌تر بوون له کۆمه‌لگای عه‌په‌ب، له کۆمه‌لگای پوژگاری پیغه‌مبه‌ر عليه‌السلام، به‌لام به‌ هوێ گونا‌هو تاوان و به‌درۆ دانانی په‌یامی خواوه، خوا عليه‌السلام له به‌ینی بردوون و سزای داو‌ن. پاشان نه‌وه باسکراوه که خوا عليه‌السلام پوژی دوايي دیتته‌ پێش، که پوژی سزاو پاداشته، به‌ به‌لگه‌ی نه‌وه به‌ درێژایی میژووی به‌شه‌ر، خوا عليه‌السلام ههر که‌سیک لای‌دابی و تاوان و، خراپه‌ی کردبێ، به‌ کۆمه‌ل، دووچارای سزاو جه‌زه‌به‌ی کردوون، هه‌روه‌ها که‌ردوونیش به‌ هه‌ق دروستکراوه، پاشان ده‌بی پوژنیکیش هه‌بی، تیی‌دا نه‌و خه‌لکه‌ لێک هه‌لوپ‌دری.

دواي نه‌وه خوا عليه‌السلام ههم باسی سه‌ره‌نجامی شووم و خراپ و پر مه‌بنه‌تیی و نازاری بی‌پروایان و، هاوبه‌ش بو خوا دانه‌ران ده‌کات، ههم باسی سه‌ره‌نجامی پرخی‌ر و خووشیی و به‌خته‌وه‌ریی و پر هیمن و ناساییش و، پر نازو نیعمه‌تی برپوادارانی پارێزگار ده‌کات، تاکو:

أ- نه‌وانه‌ی تاکو تیتستا پێی راستی خویان نه‌گرتوه‌و، ئه‌و په‌یامه‌ راست و دروسته‌ی خوی په‌روه‌ردگاریان، له‌ باوه‌ش نه‌گرتوه، که به‌ کۆتا پیغه‌مبه‌ری خۆیدا عليه‌السلام ناردوویه‌تی و له‌ دوا

کۆتیی خۆیدا ناردووبه ئی که قورئانه، ههم نهوان له لایه کهوه بترسین، له سزاو جهزده بهی خوا، که بۆ بیروایان و هاوبهش بۆ خوادانه ران و تاوانباران و سته مکاری داناوه.

ب- بروادارانی دڵخۆش بن و، زیاتر دهستگرتووبن بهو پێرازو په یامه ی خوا ی پهروه ردگارهوه، که بروایان پێهتانهوه، که له دنیا دا سهریان بهرز دهکاتهوهو، له دواړژبیدا تووشی به مراد که یشتن و بردنه وهی ههره مهزن و سهرفرازیان ددکات،

ج- ببیروایانیش نهو پاداشته ی که خوا بۆ برواداران دایناوه، هاندهرو، پالنه ریان ب، که تهوانیش واز له بیروایی و، هاوبهش بۆ خوا دانان و سه ره پۆیی و، له که له رهقی بیئ و، به چاوی عهقل و دڵ تهماشای په یامی خوا ﴿بَکَن﴾ بکه ن و، سه رنج بده ن و هه لوهسته بکه ن و، بکه پنه وه.

سه ره تا خوا باسی سه ره نه جامی شوومی ببیروایان تاوانبار دهکات، به لām له چیه وه دهست پێ دهکات؟ له خواردن و خوراکیه وه دهست پێ دهکات، نه وه م له تهفسیره کاندانه دیوه، به لām وای تیده گهم، بۆیه خوا ﴿لَیْرَدَا﴾ لیره دا به خواردن و خوراک دهست پێ دهکات، چونکه له راستیدا مرۆقی ببیروا، خه لکی ببیروا گرن گرتین شت به لایه وه، خواردن و خوراکه، گرن گرتین شت به لایه وه گه دهو داوینه، چونکه له چوارچیه ی غه ریزه کانی خۆیدا دهخولپته وه، وهک چۆن کاتی خۆی و لاخیان به کارهیتاوه بۆ ناعوور، که له دهوری نهو ناعووره سووړاوهو، ناوی هه لکیشاوه، نهوانهش هه ر له دهوری غه ریزه کانی خۆیان دهخولپته وهو، تاکه شتیک بیر لێ بکه نه وه: تیرکردنی گه دهو تیرکردنی داوینانه، بۆیه خوا ﴿لَیْرَدَا﴾ له خواردن و خوراکه هه ره خراپه که یانه وه دهست پێ دهکات، که ببیروایه! نه وه خواردن و خوراکانه، نه گه ر ئیوه له دنیا دا ته نیا بیر له گه دهو داوینتان بکه نه وهو له پرکردنی گیرفانتان و، سه ر هه لنه برن، که خاوه نتان چی لێ داوا کردوون، بۆچی لیره ی دانان و، ده ب چۆن بژین و، چ په یامیکی بۆ ناردوون؟ بزانه که چاره نووسیکی ناوا دژوار، چاوه پیتانه و که خواردن و خوراکتان بهو شیوه یه، ﴿إِنَّ سَعْرَتَ الرَّقْمِ طَعَامُ الْإَشْمِ﴾، به دنیایی دره خستی زه حقووم، خوراک ی بابای ژور گونا هکاره.

كوردەوارىي خۆمان كه له يه كىك توورە دەبن، كه شىتێك دەخوات دەلێن:
 (ياخوا به ژەقنەبووتى بى)، وا پێندەچى له زەققوومهوه هيتايان، يان دەلێن:
 (ژەقنە مووتى خوارد)، واتە: شىتێكى زۆر تال و تفت و كه قووت نەدرى، تنجا
 خوا **﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾** دەفەرموى: بىگومان درەختى زەققووم، واتە: بەرى درەختى زەققووم،
﴿طَعَامُ الْآلَمِينَ﴾، خۆراكى باباى زۆر گوناهاكارە، بۆيەش دەلێم: لێرەدا مەبەست
 له درەختى زەققووم بەرو ميوەكەبەق، چونكە لە سوورەتى (الصافات)دا، كه
 پيشتر تەفسيرمان كردو، خوا **﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾** دەفەرموى: **﴿طَلَعَهَا كَانَتْ، رُءُوسُ الشَّيَاطِينِ﴾**،
 واتە: بەرى درەختى زەققووم، ((طَلَع) واتە: ئەو ميوەو بەرەى دەرى دەكات)،
 وەك سەرى شەيتانان وايە، بىگومانىش هىچكەس سەرى شەيتانانى نەديو، بەلام
 بۆ قىزەون و ناوۆلا پيشاندانەتى، ئەمانەش ئەو ئايەتانەن: **﴿إِنَّ ذَلِكَ خَيْرٌ لِّأُمَّ
 سَجَرَةِ الرَّقُومِ ۖ إِنَّا جَعَلْنَاهَا فِتْنَةً لِلظَّالِمِينَ ۖ﴾** **﴿إِنَّهَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِي أَصْلِ الْجَحِيمِ
 ۖ﴾** **﴿طَلَعَهَا كَانَتْ، رُءُوسُ الشَّيَاطِينِ ۖ﴾** **﴿فَإِنَّهُمْ لَا يَكُونُ مِنْهَا قَائِلُونَ مِنْهَا الْبَطُولُ ۖ﴾** **﴿ثُمَّ إِنَّ
 لَهَا عَلَيْهَا لِنُوبَاتٍ مِّنْ حَمِيمٍ ۖ﴾** **﴿ثُمَّ إِنَّ مَرَجَهُمْ إِلَى الْجَحِيمِ ۖ﴾** الصافات.

پيشى باسى جىگەو رىگەو نازو نىعمەتى كه بۆ بەهەشتيان دانراوه دەكات،
 تنجا دەفەرموى: ئايا ئەوه باشتەرە بۆ ميوەندارىي لىكردن . ياخود درەختى
 زەققووم؟ تىمە كر دوومانە بە هوى سزاو نازار، يان هوى تاقىكردنەوه بۆ
 ستمكاران، (كه بلێن: چۆن درەخت له نيو ناگردا دەروى؟)، ئەوه درەختىكه كه
 دەردى له تەختى بنى دۆزەخ، بەرەكەى وەك سەرى شەيتانان وايە، ئەوانە لىي
 دەخۆن، وركى خۆيانى لى دەناخن، (لەبەر تەودى هىچى دىكەيان دەست
 ناكەوى)، دوايش تىكەلەيەكيان بۆ هەيه له ناوى كوڵوو داغ، دواى ئەوهوش
 تنجا دووبارە دەگەژێنەوه نيو كڵەى دۆزەخ.

كه واتە: كه لێرەدا دەفەرموى: **﴿إِنَّ سَجَرَةَ الرَّقُومِ﴾**، واتە: بەرو ميوەى
 درەختى زەققووم، **﴿طَعَامُ الْآلَمِينَ﴾**، خۆراكى باباى زۆر گوناهاكارە، مەبەست

بەر رو میوه که یه تی نهك خووی دره خته که، به لَام چونکه له سوور دتی (الصافات) دا باسکراوه، لیره به پتویست نه زانراوه دووباره بگریتهوه.

﴿كَلَّمَهُ﴾، وهك: كانزای تواوه یه، هینده گهرمه، كانزای تواوه ش، زبزو زیوه، ناسن و مسه، ههرچی هه یه که ده تو نرته وه، ده بی نهو په ری گهرم بن، ﴿يَقُلْ فِي الْبُطُونِ﴾، له سکاندا ده کوئی، له نیو سک و، له نیو ورگیاندا ده کوئی، واته: دواى خواردنیشی ههر ده کوئی.

﴿حُذِرُوا فَأَعْتَلُوهُ إِنَّ سَوَاءَ الْحَاجِمِ﴾، بیگرن و په لکیشی بکه، راپیکیشن به ره و نیوه پاستی کلپه ی دۆزهخ.

﴿ثُمَّ صُبُّوا فَوْقَ رَأْسِهِ مِنْ عَذَابٍ الْحَبِيمِ﴾، دواپی له نازاری ناوی کولوو داغ، به سهر ته پلای سهریدا بکه.

﴿ذُقْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ﴾، (پیی ده گوتری): بیچیژه، ههر تو ی ده ستر و یشتووی به ریز! وهك له دنیا دا لافت لی ده دا.

نهمه ته گهر له باردی نه بوو جه هلیشه وه هاتبته خوار، (وهك پشتر باسمان کرد) به لَام دیاره وهك زانایان کوتوو یانه: (إِنَّ خُصُوصَ السَّبَبِ لَا يَمْنَعُ شُمُولَ الْمُغْنَى)، تایبهت بوونی هو ی هاتنه خوار، ری له گشتگیر بوونی واتا ناگری.

ته گهرنا نهم تابه تانه، یه کهم جار که هاتوونه ته خوار، چ نهوانه ی باسی پاریز کاران و تیمانداران ده کهن، چ نهوانه ی که باسی بیروایان و خراپه کاران ده کهن، دیاره یه کهم جار ئایه ته کان به سهر که سانیک له کومه لگای پیغه مبهردا ﴿جَنَّتْ جَنَّتْ﴾ بوون و چه سپاون، به لَام به ته نکید ههر که سیک دیکه، که نهو سیفه تانه یان هه بن، به سهر یاندا ده چه سپن، خوا ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ﴾ ناوی که سی نه هیتاوه له قورئاندا، نه له برواداران که بفهرموی: فلانکهس و، نه له بیروایان، به لکو نه نیا سیفه ته کانیانی باسکردوون، تاکو ههر که سی نهو سیفه ته ی تیدا بوو، نهو

نایەتە بېگرتەو، تىجا تەوۋشە وا دەكات قورئان گشتگىرىن بۇ ھەموو كات و شۈتتەكان و، بۇ ھەموو كۆمە ئگايەكان.

﴿إِنَّ هَذَا مَا كُنْتُمْ بِهِ مُتَمَرِّضُونَ﴾، بە دۇنيایى ئەمە ئەوۋىيە كە تېۋە لىتى دوو دىل بوون، ياخود شەۋە قسەتان لە بارەيەوۋ دەکرد، ئەمە بە نىسبەت سەرەنجامى شومى بېئروايانى تاوانبارو خراپەكارەوۋ، ئىجا بابزائىن بېروادارانى پارىزكار، حالیان چۆنە؟

﴿إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي مَقَامٍ أَمِينٍ﴾، بە دۇنيایى پارىزكاران لە نشىنگەيەكى پىر دۇنيایى دان، پىر ھىمنىى و ئاسايش، يىگومان لە پۇژى دوايىدا، خوازراوترىن شت و گرنگترىن شت، پىر بايەخترىن شت، بىرىتە لە ھىمنىى و ئاسايش و، رەۋىنەوۋى ترس و دىلەۋاكە لە سزاي دۇزەخ، بۇيە خوا ﷻ پېتى ھەموو شتىك دەفەرەمۇئ: پارىزكاران لە جىگەو رىنگە و نشىنگەيەك و، خانوۋبەردىەكى پىر ھىمنىى و ئاسايشدان.

ئىجا دوايى باس دەكات، ئەو جىگەو رىنگەيە، ئەو نشىنگە پىر ھىمىن و ئاسايشە، چى تېدايە:

﴿فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ﴾، لە تېۋ باغ و بېستان و گۈل و گۈلزارو، كانىى و سەرچاۋاندان.

ئىجا نايە بەرگ و پۇشاكىيان چۆنە؟ ﴿يَلْبَسُونَ مِنْ سُنْدُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُتَقَنِينَ﴾، لە ئاوربىشمى تەنك و ئەستۋور دەپۇشن، واتە: پۇشاكەكەيان لە ئاوربىشمە، چ ھى تەنك، چ ھى ئەستۋور، ھەر كامىكىيان جۇرە جوانىيەكى خۇي ھەيە، ئەگەرنا بەھەشت ۋەك دۇنيا نيە، مەرۇف بلى: با بەرگىكى ئەستۋور لەبەر بىكەم، تاكو سەرمام نەبى! يان با ھى تەنك لەبەر بىكەم، بۇ ئەۋەى گەرمام نەبى! بەھەشت سەرماۋ گەرماي لى نيە، بەلام ئەو دوو جۇرە پۇشاكە ھەر كامىكىيان جوانىيەكى ھەيە، كە ھەر خوا ﷻ دەزانى چۆن؟

(سُنْدُسْ وَإِسْتَبْرَقُ)، (رَقِيقُ الدِّيْبِاجِ وَغَلِيظَةُ)، (سُنْدُسْ) واتە: ئاورىشىمى تەنك، (إِسْتَبْرَقُ) كە لە (ستېرك) ى فارسىيەو ھاتو، بە ماناي ئەستوور دى، لە دنيادا ئاياتىرىن شت، كە بەرگ و پۇشاكى لى دروست بىكرى، ئاورىشمە، ديارە ئاورىشم بۇ پياوان قەدەغەيە، مەگەر پاساويكى نەخۇشىي پىستان ھەبى، وەك پىغەمبەر ﷺ بۇ ھەندىك لە ھاوۋلان، كە نەخۇشىي پىستان ھەبوو ۋە دودو مۇلەقى داو ھەبەرى بىكەن، ئەگەرنا ئاورىشم ھەر بۇ ئافرەتان بەكاردى، وەك بەكارھىتائى زېرىش ھەر بۇ ئافرەتانه.

بەلام بە تەنكىد نەو ئاورىشمەي لە بەھەشتدا ھەيە، وەك نەو نىە، كە لە دنيادا ھەيە، ھەروھە نەو زېرو زىوۋى كە لە بەھەشتدا ھەيە، جىايە لەوۋى كە لە دنيادا ھەيە، ھەر وەك ئاگرى دۆزەخىش كە دواۋۇژدا ھەيە، جىايە لە ئاگرەكەي دىيا، وەك پىغەمبەرى خوا ﷺ ۋۇژى بە ھاوۋلانى فرمىو: ئاگرى دۆزەخ، ھەفتا ھىندەي ئاگرى دىيا گەرمە، گوتيان: نەي پىغەمبەرى خوا ﷺ! نەم ئاگرى دىياش بەس بوو، پىنى سزا بدرىين! فرمىو: سوۋىند بەوۋى گىيانى منى بە دەستە، ئاگرى دۆزەخ ھەفتا ھىندە گەرمە،" وا پىدەچى ھەفتا ھىندەكەش، بۇ تىگەياندىن بى، بۇ زىدەۋۋى بى، ئەگەرنا مەرج نىە، تەنيا ھەفتاش بى، تىستە دەركەوتو ھەك دەگونجى، مىۋنان پلەي گەرمىي ھەبى، ئاگر لە پلەي سەدىي دەكۆلىنى، بەلام دەگونجى ئاگرى زۆر گەرمە ھەبى نەو كوورانەي چەكيان تىدا دروست دەكرى، چەند سەد جار، يان چەند ھەزار جار، لەو ئاگرەي كە ناۋى پى دەكۆلىنرى، ياخود نەو ئاگرەي شتى پى دەسوۋىتىرى و، دەرۋىتىرى، گەرمە.

(۱) (عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: نَارُكُمْ هَذِهِ الَّتِي يُوقَدُ ابْنُ آدَمَ جُرَّةً مِنْ سَبْعِينَ جُرَّةً أَوْ مِنْ حُرِّ جَهَنَّمَ، قَالُوا: وَاللَّهِ إِنْ كَانَتْ لَكَايِفَةٌ يَأْتِي رَسُولُ اللَّهِ! قَالَ: فَإِنَّهَا قُضِلَتْ عَلَيْهَا بِتِسْعَةِ وَسْطَيْنِ جُرَّةً أَوْ كَلْهَا مِثْلَ حَرْهَا) (أخرجه أحمد: ۱۰۲۰۴، والبخاري: ۳۰۹۲).

ومسلم: ۲۸۴۳، والترمذي: ۲۵۸۹، وقال: حسن صحيح.

ننجا دەفەرموی: ﴿يَلْبَسُونَ مِنْ سُندُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُتَقَنٍّ﴾، پۆشاکی تاو ریشمی تەنک و تەستوور لەبەر دەکەن، ﴿مُتَقَنٍّ﴾، پووبە پووی یە کدی، بەرانبەر بە یە کدی دانیشتوون، لە شوێنەکانی دیکەدا هاو، بە تاییەت لە سوورەتی (الضافات) دا، کە پێشتر تەفسیرمان کردو، کە لە بەهەشتدا کۆپو مەجلیس دەبەستن و، یادی دنیا دەکەنەو، یادی هاو و ناشنا ناسیاوەکانیان دەکەنەو، ئەگەر لە دۆزەخیشدا بن و قسەیان لەگەڵدا دەکەن.

﴿كَذَلِكَ وَرَوَّجْتُهُمْ بِحُورٍ عِينٍ﴾، ناوا بەو شیوەیە حال و بالی پارێزکاران و، سەربارەش جووتمانکردن و، کردمانە هاوئشین لەگەڵ تافەرەتانی سپی و سۆل و، جەستە ناسک و شوخ و شەنگ، چاوو برۆ گەورەو ڕەش و جواندا، (حور) کۆی (حوراء)، بە مانای تافەرەتی سپی و سۆل، کە جەستە ی پەلەو بێ لەکە بێ، (عین) کۆی (عیناء)، واتە: تافەرەتانی زۆر چاو جوان، کە هەم ڕەشکێنە ی چاویان، هەم سپینە ی چاویان زۆر تۆخ و جوان بێ.

﴿يَدْخُلُونَ فِيهَا بِكُلِّ فُكْهَةٍ آمِينَ﴾، لەوێدا هێمانانەو دُنیايانە (لەو بەهەشتەدا)، هەر جوورە میوەیەک داوا دەکەن، لە هەموو میوەیەک داوا دەکەن، لە هەموو میوەیەک، لەوانە ی کە لە دنیادان، ئێمە دەزانین چینی و، لەو میوانەشی کە بەس خوا ﷻ دەزانێ بەهەشت چ میوەیەکی دیکە ی ئێ، دنیایەک کە بۆ تاقیکردنەو دی مروّفان داندراو، زیاتر کافرو بیروایەکان لێی بەهەرەمەندن، لە نازو نێعمەتەکانی، ئەو هەموو شتەکانی، بەهەشتیک کە خوا ﷻ تاییەت بۆ دۆستەکانی خوێ دەپرەخسێنێ، دەبێ چی تێدایێ! ئەو دی کە خوا ی بەرزی مەزن دەفەرموی: ﴿فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ ۱۷، الاحقاف، واتە: هیچ کەسێک نازانی ئەو دی بۆی پەنناکر، لەو کە جێی شادمانیی و دلخۆشییەتی، بەهۆی ئەو دی کە ددیانکرد.

که دەفەرموی: ﴿يَذْعُرْنَ فِيهَا بِكُلِّ فِتْنَةٍ آمِنِينَ﴾، لە هەموو جوۆرە میووەیەکی تیدا داوا دەکەن، دڵنیاو بێ ترسێش، ئەوێ پێشێ بە گشتیی فەرمووی: لە جێگە و ڕێگە و نشینگەیەکی پێر هێمن و ناساییشدا، بەلام ئەمەیان ئەم ناساییش (ئەمن)ە، پەيوەندیی بە خواردن و خۆراکە کەوێ هەیه، واتە: ئەو خواردن و خۆراکە، ئەو جوۆرە میوانە دەخۆن و، دڵنیاو بێترسن، کە بە هۆی خواردنی ئەو میوانەو، تووشی ئەخۆشیی و، دەرھاوێشتی خراپ نابن، وەک خواردنەکانی دنیا، کە مەوێ دوو پارووان لە خۆی زیاتر دەخوات، دوایی ناپەرھەت دەبێ.

﴿لَا يَذْهَبُونَ فِيهَا الْمَوْتَ إِلَّا الْمَوْتَةَ الْأُولَى﴾، لەو بەهەشتەدا مردن ناچێژن، جگە لە مردنی یەکەم، ئنجا مردنی یەکەمیان لە دنیادا چێژتو، نەک لە بەهەشتدا، بەلام لێرەدا خوا ﷻ دەفەرموی: لە بەهەشت دا، مردن ناچێژن جگە لە مردنە یەکەمە کەو، مردنە یەکەمە کەش لە دنیاو لە بەهەشتدا چێژراو، ئەم تەعبیڕەش وەک دوایی باسی دەکەین، لە مەسەلە گرنەکاندا، لەبەر ئەوەیە کە برواداران، هەر کە ڕوو حیا لە جەستەیان جیا بۆو، یەکسەر دەچنە بەهەشت، بۆیە وەک ئەو مردنە، هەر لە بەهەشتدا ڕوویدا، یاخود مانایەکی: لە بەهەشتدا مردن ناچێژن، جگە لەو مردنە یەکەمە لە دنیادا چێژتو، یانە، کە ئەو کاتە دەبێ بڵێن: هەلاواردنە کە، هەلاواردنێکی دا براو، بەلام ئەکەر بڵێن هەلاواردنە کە پەيوەستە، دەبێ مانایەکی ئاوا: مردن لە بەهەشتدا ناچێژن، جگە لەو مردنە یەکەمە لە دنیادا چێژتوان.

﴿فَصَلِّاَيْنَ رَبِّكَ﴾، ئەو بەخششە لە پەروردگار تەو، واتە: ئەو بەهەشتی دەپێچن، بارتەقایی کردووەکانیان نیو، کردووەکانیان هۆکارن، ئیمان و کردووە باشەکان هۆکارن، بۆ چوونە بەهەشت، بەلام نەرخ و بەهای بەهەشت نین، بەلکو تەو هەر بەخششێکە لە پەروردگار یانەو، ﴿ذَلِكَ هُوَ الْمَوْزُ الْعَظِيمُ﴾، نا ئەوەیە بە مراد گەیشتی و بە ئاوات گەیشتی و، بردنەوی مەزن، نەک ئەوێ لە

دنيادا، كافىرەكان خۇيائى پى با دەدەن، كە چوار عانەيان لە گىرفانداهو، شەش كەس قەلەبالغىيان بە دەورەو دەورەو ھەبە، لووتيان دەچىتە ئاسمانى و ھەوايەكيان دەچىتە كەللەو، بە ھەق لەكەل كەس ناكەن! نەخىر نەو بە ئاوات گەيشت و بەمراد گەيشت و بردنەو دە مەزن نى، بەلكو بردنەو دە مەزن، نەو بە كە خوا ﷻ باسى دەكات و لە بەھەشتدا دىتە دى.

لە كۆتايى دا خوا ﷻ دەفرەمۆي: ﴿فَإِنَّمَا يَسْتَأْذِنُ بِسَآئِكَ﴾، بۆيە تىمە بە زمانى تۆ ئاسمان كىردە، واتە: قورئانمان ئاسان كىردە، ﴿لَعَلَّكُمْ يَتَذَكَّرُونَ﴾، بەلكو پەند وەر بگىرن و تىي بگەن، واتە: خەلكە كەت و كۆمەلگايە كەت، پىش ھەموو كەس كە ھاوچەرخى تۆن، بۆيە بە زمانى خۆت قورئانمان ئاسان كىردە، ﴿فَارْتَقِبْ إِنَّهُمْ مُّرْتَبُونَ﴾، نەم (ف)ە، (فاء التقرىع)ى پى دەلەين، واتە: بەلام بىپروايەكان پەنديان وەرنەگرت، لىي وەرنەبوونەو، لىي بەھەرەمەند نەبوون، بۆيە چاودەپى بە، خوا سزايان دەدات، ﴿إِنَّهُمْ مُّرْتَبُونَ﴾، ئەوانىش چاودەپىن، ئەوان چاودەپىن كە تۆ ھەرى و پەيامەكەت كۆتايى پىيى، ياخود: چاودەپىن نەو دە دىلەين، بىتە دى، تۆش چاودەپى بە، ئەوانىش ديارە چاودەپانن، كە بە تەكىد نەو دە پىغەمبەرى خاتم ﷻ چاودەپاننى كىرد، لە دنيادا ھاتە دى، كە سەر كەوتنى ئىسلام و، سەقامگىر بوونى پەيام و ھىدايەت خوا بوو، لەسەر گۆي زەوى و، نەو دە ئەوان چاودەپىيان دەكرد، كە موحەمەد ﷺ ھەرى و پەيامەكەي نەمىنى و، چرايەكەي كە بە مۆلەت خوا ھەلىكردە، چراي تىمان و ھىدايەت بكۆزىتەو ھەخە بى، نەو دە ئەوان چاودەپى بوون، ھەر لە دنيادا ھاتە دى و، لە دواپۆزىشدا بۆيان دەر كەوتەو، كە زۆر بە ھەلەدا چوو بوون، چونكە پىغەمبەرى خوا ﷻ چەندە لە دنيادا ناوونابانگى بەرز كىردەو، وەك دەفرەمۆي: ﴿وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ﴾، ﷻ الشرح، بە تەكىد لە دواپۆزدا ناوو نابانگى بەرز تىرەشە، ھەلەبەتە شوپنكەوتووانىشى ھەروان، ھەر كەسە بەپىيى خۆي، نەم ئىسلامە ھەر كەسەك دەستى تىبگىرى، ھەر كەسەك نەو پەيامى خوايە وەربگىرى و،

خزمەتی پئی بکات، هەم لە دنیا دا پنی بەرز دەبێتەو، هەم لە دوا روژیشدا،
 وەک پێغه مبهەر ﷺ لە فەرمايشیتیدا، دەفرموئ: {إِنَّ اللَّهَ يَرْفَعُ بِهَذَا الْكِتَابِ أَقْوَامًا
 وَيَضَعُ بِهِ الْآخَرِينَ} (أخرجه مسلم: ۸۱۷)، واتە: خوا بەم کتیبە، کۆمەلانیکی بەرز
 دەکاتەو، کۆمەلانیکی نزم دەکاتەو.

ئەوانە ی که دژایەتی دەکەن و پستی تی دەکەن و پستی گوئی دەخەن،
 نزم دەبنەو، ئەوانەش که گوئی لی دەگرن و لی تی دەگەن، بەرز دەبنەو.
 خوا لە و کەسانە مان بگێرێ که بە هو ی قورئانەو زیاتر پێدەگەن، زیاتر لە
 خوا نزیکی دەبنەو، زیاتر پاک و چاک و راست و ساغ دەبن.

مهسه له گرنگه کان

مهسه له ی یه که م:

میوه ی دره ختی ژه قنه مووت، خۆراکی بابای گوناهاکاره، که وهک کانزای تواوه له سکاندا ده کوئ، وهک کوئینی ناوی داغ، خوای دادگهر فه رمان به فریشته کان ده کات، که بابای بیسرواو گوناهاکار بگرن و، په لکیشی نیوه راستی ناگری دۆزه خی بکه ن و، دواپی ناوی داغ و کو لاوی به ته پنی سه ردا بکه ن و، پی بگوتری: بیچیژه! بیگومان تۆی ده سترویشتووی به ریز! وهک لاف ت لئ ده دا له دنیا دا، ئه مه ش ئه و سزایه بوو که تیدا دوو دل بوون، مشتومر تان له باره یه وه ده کرد:

خوا ۱۰ ده فره مو: ﴿إِنَّ شَجَرَتَ الرَّقُومِ ۱۲ طَعَامُ الْأَيْمِ ۱۱ كَأَنَّهُمْ لَبِغِي فِي الْبُطُونِ ۱۵ كَفَلِيَ الْحَمِيمِ ۱۶ خُذُوهُ فَاعْتِلُوهُ ۱۷ إِنَّ سَوْأَ الْجَحِيمِ ۱۸ ثُمَّ صُبُّوا قَوْلَ رَأْسِهِ ۱۹ مِنْ عَذَابِ الْحَمِيمِ ۲۰ ذُقْ إِنَّكَ ۲۱ أَنتَ الْكَرِيمُ ۲۲ إِنَّ هَذَا مَا كُنْتُمْ بِهِ تَمْتَرُونَ ۲۳﴾

شیگردنه وهی ئه م، ئایه تانه، له جهوت بر گه دا:

۱- ﴿إِنَّ شَجَرَتَ الرَّقُومِ ۱۲ طَعَامُ الْأَيْمِ ۱۱﴾ به دلنایی دره ختی زه ققوم، خۆراکی گوناهاکاره، وا پیده چی ژه قنه مووق کوردی له زه ققومه وه هات، بیگومان که ده فره مو: ﴿إِنَّ شَجَرَتَ الرَّقُومِ ۱۲ طَعَامُ الْأَيْمِ ۱۱﴾ به دلنایی دره ختی زه ققوم خۆراکی گوناهاکاره، وات: به ری دره ختی زه ققوم، ودک له سوور دتی (الصفات) دا، پیشتر هینامان، که ده فره مو: ﴿أَذَلِكَ خَيْرٌ لَّا أَمْ شَجَرَةُ الرَّقُومِ ۱۲﴾ إِنَّا جَعَلْنَاهَا فِتْنَةً

لَنُظْلِمَنَّ ۱۶ إِنَّهَا سَجَرَةٌ تُخْرُجُ فِي أَصْلِ الْجَحِيمِ ۱۷ طَلَعَهَا كَانَتْ. رُءُوسُ الشَّيَاطِينِ ۱۸ فَإِنَّهُمْ لَا يَكُونُ مِنْهَا قَائِلُونَ مِنْهَا الْبُطُونَ ۱۹ ثُمَّ إِنَّ لَهُمْ عَلَيْهَا لَشَوْبًا مِنْ حِمِيرٍ ۲۰ ثُمَّ إِنَّ مَرَجَهُمْ إِلَى الْجَحِيمِ ۲۱. که له تهفسیری سووره تی (الصفات) دا، به دریژی لهو باره وه قسمان کرده و، نهم نایه تانه مان تهفسیر کردوون.

کهواته: لیږده دا که هه رېک ده فرموی: دره ختی زه ققووم خوراکي بابای گوناهاکارو زور تاوانبار، واته: میوه که ی و بهر که ی که ده ری ده کات، نه ک خودی دره خته که هه مووی، به لام له بهر ته وه ی لهو ی باسی (طَلَع) و میوه که ی کرده، لیږده به پټویست نه زانراوه، به زوری وایه، خوا هه ندی شت که به کجار باس بکړی، له شوینی دیکه، دوو باره ی ناکاته وه، به لام جاری واش هه یه، هه قیقه تیک له سه دان شویندا باس ده کات، یان له ده شویندا باسی ده کات، یان له چوار شویندا باسی ده کات، نه وه ندی پټویست ده کات، له چهند شوینی کدا باسی دره ختی زه ققووم کراوه، به لام باسی میوه که ی کرابی و چوټیابی به سه ری شه ی تانانه وه، نه نیا له سووره تی (الصفات) دایه، نیدی که لهو ی باس کراوه، له شوینه کانی دیکه پټویست نه کراوه، دوو باره بکړته وه، ننجا که ده فرموی: **إِنَّ سَجَرَتَ الرَّقُومِ**، به دنیایی به ری دره ختی زه ققووم، به کسه ده فرموی:

طَعَامُ الْأَثِيمِ، خواردنی بابای زور گوناهاکار، دیاره: **سَجَرَتَ الرَّقُومِ**، مه نصوبه و ده بیته ناوی (إِنَّ) (اسم إن)، **طَعَامُ الْأَثِيمِ**، ده بیته گوزاره، (غیر) ه که ی، به لام ده شگونجن مانایه که ی تاوا بی: بیگومان دره ختی زه ققووم، هه تا بلنی تال و ناخو شه، خوراکي بابای گوناهاکار، وه ک من له مانای ده قواو ده که کیدا وام هی ناوه.

(الأثیم): واته: (کَبِيرُ الإِثْمِ)، زور گوناهاکار، چونکه (أِثْمٌ) به مانای گوناهاکار، به لام (أِثْمٌ)، واته: زور زور گوناهاکار، وه ک: (عَالِمٌ)، به مانای: زانا، (علیم) واته:

زور زانا، لیتردها که ده فهرموی: (أُثِیم) واته: زور گوناهاکار، (الطبری) قسه یه کی جوان ده کات، ددلی: (الْإِثْمُ الَّذِي هُوَ الْكُفْرُ بِرَبِّهِ، ذُنُوبٌ غَيْرُهُ مِنَ الْإِثْمِ)، لیتردها مه به ست له گوناها، نهو گوناها یه که بریتیه له بیپروایی به په روه ردگاری، نهک گوناها کانی دیکه، واته: نهو گوناها یی که پتی ده چتیه دوزه خ، نهو سزا سه خته ی پتی ددری، بریتیه له بیپروایی، نه گهرنا نهک ههر گوناها یی کی دیکه، هه ندی گوناها، گوناها یی گچکن و، هه ندی گوناها مسوئلمانانیش تووشیان دهب و، نیمانیشیان هه یه، به لام دوا یی به تهوبه کردن، یان به شه فاعه تی پیغه مبه ر ﷺ، یاخود به سزای قوناغی به رزه خ، نهو گوناها یان له کوژ ده بیتیه وه، نهوانه نا، به لکو نهو گوناها یی که ده یکات، پتی بچتیه دوزه خ و پتی له بهری زه ققووم بخوات، بریتیه له بیپروایی و، هاوبه ش بو خوا دانان.

۲- ﴿كَأَلْمُهْلِ يَغْلِي فِي الْبُطُونِ﴾، وهک کانزا له سکاندا ده کوژی، (المُهْل: الرِّضَّاصُ أَوْ الْفِضَّةُ أَوْ مَا يُذَابُ فِي النَّارِ إِذَا أُذِيبَ فِيهَا فَتَنَاحَتْ حَرَارَتُهُ وَاسْتَدَتْ حَمِيَّتُهُ فِي شِدَّةِ السَّوَادِ)، (مُهْل): بریتیه له مس، یاخود زیو، یان ههر کانزایه ک که له ناگردا بتوینرته وه، که گهرماییه کی ددگاته تهوپه یی و، یه کجار زور گهرم دهب، یه کجار زور ره شیش دهب.

هه لبه ته مه رج نیه، هه موو کانزایه ک ره ش بیی، به لکو جاری وا هه یه سوور ده بیتیه وه، گرنگ نهو دیه (مُهْل) به مانای کانزای توالود دی، هه ندیکیش گوتوو یانه: تللی زه ییت، زه ییتیش که زه ییوونه که ده کوژینری، بو نهو دی زه ییت به ره هم بن، نجا تلته که ی زور گهرمه، نهویش وهک نیمچه کانزایه کی توالود وایه له بهر گهرمیان، (يَغْلِي)، نهو میوه دی دره ختی زه ققوومه دد کوژی، (يَغْلِي الطَّعَامُ، وَتَغْلِي الثَّمَرَةُ) چونکه (يَغْلِي) به (تَغْلِي) یش خوینراوه ته وه، نجا نه گهر (يَغْلِي) بی، واته: خورا که ده کوژی له سکیاندا، که دره ختی زه ققوومه، نه گهر به (ت) ش بخوینرته وه (تَغْلِي) راناوه که ی ده چتیه وه بو میوه دی دره ختی زه ققووم، (ثَمَرَةُ) مینیه ی مه جازیه وه، راناوه که بو نهو ده چتیه وه.

چون ده کولتی له سکياندا؟

(۳) - ﴿كَفَىٰ الْحَمِيمِ﴾، وهك كولينی ناوی كولاو و داغ، (وَهُوَ الْمُسْحَنُ الَّذِي قَدْ أَوْقَدَ عَلَيْهِ حَتَّى تَنَاقَشَتْ شِدَّةُ حَرِّهِ)، نهو ناوه به كه ناگری ده درپته بهر، تاكو گه رمایه كه ی ده گاته نهو په پری.

له باره ی زه ققوومه وه، نه مه گپ دراوره ته وه: {عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، لَوْ أَنَّ قَطْرَةً مِنْ زُقُومٍ جَهَنَّمَ أُنْزِلَتْ إِلَى الدُّنْيَا، لَأَفْسَدَتْ عَلَى النَّاسِ مَعَاشَهُمْ} (أَخْرَجَهُ الطَّبْرِي: ۳۱۲۰۶).

واته: عه بدوللای کورې عه عباس (خوا لیبان رازی بن)، ده لئ: نه گهر دلۆپیک له زه ققوومی دۆزه خ دابه زیتريته سهر دنیا، ژيان و گوزهرانی هه موو خه لک تیک ده دات، هه لبه ته نهو شتانه ی خوا دایان، له پوژی دوايیدا، چ وهك پادا شت بو پاريزگاران و برواداران، چ وهك سزا بو بی پروایان و خراپه کاران، له گه ل نهو هی دنیا دا ناچنه تاي ته رازوووه و، به خه یائی مروقیش دانایه ن، له بهر نهو د نابی نهو قسه به مان پتی زور بیت، كه یهك دلۆپه له زه ققوومی دۆزه خ هه موو دنیا ده گورپی و، تیکی ده دا.

(۴) - ﴿حُدُوهُ فَاعْتَلُوهُ إِلَىٰ سَوَاءٍ الْحَجِيمِ﴾، بیگرن نجا رایکیشنه نیوه راستی دۆزه خ، لیره دا شتیك قرتیراوه كه به سیاق و سه ليقه ده زانری، واته: (يُقَالُ لِلْمَلَايِكَةِ: حُدُوهُ فَاعْتَلُوهُ)، به فریشتان ده گوتری: بگرن و رایکیشن، یان (يَقُولُ اللَّهُ لِلْمَلَايِكَةِ)، خوا به فریشته کان ده ره رموی: بیگرن، (فاعتلوه)، واته: رایکیشن، په لکیشی بکه ن، ﴿إِلَىٰ سَوَاءٍ الْحَجِيمِ﴾، به ره و نیوه راستی کلپه ی دۆزه خ، (فاعتلوه) ش، به دوو شیوه خویندراوه ته وه:

أ- (فاعتلوه)،

ب- (فاعتلوه)، (عَتَلَهُ: يَعْتَلُهُ وَيَعْتَلُهُ: عَتَلًا، إِذَا سَاقَهُ بِالْدَفْعِ وَالْجَذْبِ)، (عَتَلَهُ: يَعْتَلُهُ وَيَعْتَلُهُ) هه ردووکیان، (عَتَلًا)، چاوه كه بهانه، واته: رایکیشا به پال پتوه نان و به رایکیشان، به کوردی پتی ده گوتری: په لکیشکردن، یان پاله ستودان.

(۵) - ﴿ثُمَّ صُبُّوا فَوْقَ رَأْسِهِ مِنْ عَذَابِ الْحَمِيمِ﴾، دوايى بەسەر تەپلى سەرىدا بېرىن،
لە نازارى ناۋى كۆلۈۋ داغ، تەعبىرەكە ئاۋايە: (مِنْ حَمِيمِ الْعَذَابِ)، ناۋى كۆلۈۋ كە مايەي
سزاۋ تازارە، بەلەم بۇيە قەرموۋىەتى: ﴿مِنْ عَذَابِ الْحَمِيمِ﴾، (ئەي: مِنْ الْعَمِيمِ الَّذِي هُوَ
سَبَبُ الْعَذَابِ)، لەو ئاۋە كۆلۈۋ داغەي كە ھۆكارى نازارو نىشە.

ۋشەي (سَوَاءَ): بە ماناي نىۋەپاست دى، ﴿إِلَّا سَوَاءَ الْجَحِيمِ﴾، بۇ نىۋەپاستى
دۆزەخ بەلكىشى بىكەن و، دوايى لە ناۋى كۆلۈي بەسەر تەپلى سەرىدا بىكەن،
جگە لەۋەي ئەۋ خواردنەي خواردوۋىەتى لە سىكىدا، دەكۆلى، دەك: مەس و كانزاي
تاۋاۋە وايە، دەكۆلى و، سەربارەش ناۋى كۆلۈيىشى بەسەر تەپلى سەرىدا بىكەن و،
بەلكىشى بىكەن، پرايىكىشە نىۋەپاستى ئاگرى دۆزەخ.

(جَحِيمٍ) يىش: (النَّارُ الْمُتَاجِفَةُ)، ئەۋ ئاگرەدى كۆپەي سەندۈە، كۆپەكەي سەۋز
بوۋە لە بەھىزبان.

(۶) - ﴿ذُقْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ﴾، بېچىزە بە دۇنيايى ھەر تۆي دەستىۋىشتۋى
زالى خاۋەن پىزو حورمەت، واتە: بەۋ گوناھكارە بەدەختە دەكوترى: بېچىزە ئەۋ
نازارو سزايەي تىستا پىتى سزا دەدرىتى، بەپاستى تۆ بوۋى دەستىۋىشتۋو بوۋى، لە نىۋ
كۆمەلەكەتداۋ، لە لايان بەپىز بوۋى، ئەمەش دوۋ واتاي ھەن:

أ- دەگونجى مەبەست پىتى ئەۋە بى، كە لە نىۋ خەلگەكەيدا دەستىۋىشتۋو بوۋە، پىز
لىگىراۋىش بوۋە.

ب- دەشگونجى ئەمە بە توانج و تەۋسەۋ بى، واتە: بېچىزە تۆ بوۋى كە دەتگوت:
مەن زۆر دەستىۋىشتۋوم و زۆرىش بەپىزو حورمەتم، دە بېچىزە دەي! دەستىۋىشتن و
پىزو حورمەتەكەت بە خۇسەپاندىن و بەستەم، زۆرۈ بە ناھەق بوۋ، بۇيە ئاۋا لەسەرى
سزا دەدرىتى، كەۋاتە: بەم واتايە بى، ئەمە سەرزەنشكردنە، بە واتايەكەي دىكە بى،
روونكردنەۋەي ھال و ۋاقىيەتى لە دىنيادا، كە تۆ لە دىنيادا ۋا بوۋى.

(۷) - ﴿إِنَّ هَذَا مَا كُنْتُمْ بِهِ تُمَرُّونَ﴾، به دنیایی تهمه، (تهم تازارو سزایه)، که تئیدا دوودل بوون، یاخود تئیدا مشتومرتان دهکردو، شه په قسه تان دهکرد، نهوه تئستا فهرموون تووشی بوون.

با له باره‌ی (مه‌ل) هوه، نهم دهقه بئین، که چه‌مک و واتایه‌که‌ی زیاتر پوون ده‌کاته‌وه، (الطبري) له ته‌فسیره‌که‌ی خویدا^(۱) نهم دهقه دئین:

(عَنِ الْحَسَنِ قَالَ: بَلَّغْنِي أَنْ ابْنَ مَسْعُودٍ رضي الله عنه، سُنِلَ عَنِ الْمُهَلِّ الَّذِي، يَقُولُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ شَرَابُ أَهْلِ النَّارِ، وَهُوَ عَلَى بَيْتِ الْمَالِ؟ قَالَ: قَدَعَا بِذَهَبٍ وَفُضَّ فَاذَابَهُمَا، فَقَالَ: «هَذَا أَشْبَهُ شَيْءٍ فِي الدُّنْيَا بِالْمُهَلِّ الَّذِي هُوَ لَوْنُ السَّمَاءِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَشَرَابُ أَهْلِ النَّارِ، غَيْرَ أَنْ ذَلِكَ هُوَ أَشَدُّ حَرًّا مِنْ هَذَا)، واته: حه‌سه‌نی به‌صرایی (په‌حه‌مه‌تی خوای لیبن)، ده‌لئ: پئیم گه‌یشتوه که عه‌بدوللای کو‌ری مه‌سعوود رضي الله عنه له باره‌ی (مه‌ل) هوه پرسایری لیکراوه، نه‌و (مه‌ل) دی که گو‌توویانه‌و ده‌گو‌ترئ: پو‌ژی قیامه‌ت، خواردنه‌وه‌ی دو‌ژه‌خیبانه، نه‌وانه‌ی له نی‌و ناگری دو‌ژه‌خدان، (نه‌و کاته عه‌بدوللای کو‌ری مه‌سعوود به‌رپرسی خه‌زئنه‌ی ده‌وله‌ت بووه، نه‌ویش ده‌یه‌وی به‌لگه‌یه‌کی کرده‌یی و واقعییان بو‌ بینته‌وه‌و، به‌ شی‌وه‌یه‌کی واقعییی بو‌یان وئنا بکات) بانگ ده‌کات ده‌لئ: هه‌ندئ زی‌رو زیو بین، (له‌ پړوایه‌تی دیکه‌دا هاته‌وه، ده‌لئ: نه‌وه‌ی که پارچه‌و شکاوو، پکاو بووه‌و له خه‌زئنه‌ی ده‌وله‌تدا ماوه‌ته‌وه) ده‌یان‌توینته‌وه، (دوای نه‌وه‌ی قال ده‌بیته‌وه په‌نگه‌که‌ی سوور ده‌بن، ته‌واو ته‌واو گه‌رم ده‌بن)، ده‌لئ: ته‌مه له‌شتی دنیا‌دا وئچوو‌ترین شته به‌و (مه‌ل) دی خوا عليه السلام باسی ده‌کات، که په‌نگه‌که‌ی وه‌ک په‌نگی ناسمانه، له‌ پو‌ژی دوا‌یدا، (شین ده‌بن) و، خواردنه‌وه‌ی نه‌وانه‌یه که له ناگری دو‌ژه‌خدا ده‌بن، به‌لام نه‌وه‌ی له قیامه‌ت هه‌یه، له دو‌ژه‌خدا هه‌یه، زو‌ر گه‌رم‌تره له‌و کانزا‌ تلوادی تئستا لی‌ره ده‌ییین.

مه سه له ی دووهم:

باریزکاران له روژی دوايي دا سه لامهت و بئ به لان، له نيو باغ و سه رچاواندا،
پوشاکی ناوړيشمی تهنک و نه ستور ده پوښن، روويه رووی په کدی داده نیشن و
له گڼل نافرته تانی سپی و سول و قه شهنگ و چا وگه شدا، ده بنه هاوئشین و، هه موو
جوړه میوه په کیان ده بی و، بئ ترس و بیم ده بن و، مردن ناچیزن، جگه له و
مردنه ی په که م که رابردووه، نه وهش هه مووی وهک به خششی په روه درگاریان و
هر نه وهش سه رفرازی مه زنه:

خو! ده فهرموئ: ﴿إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي مَقَامٍ آمِنٍ ۝۵۱﴾ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُوتٍ ۝۵۲
يَلْبَسُونَ مِنْ سُنْدُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُتَقَابِلِينَ ۝۵۳ كَذَلِكَ وَرَوَّجْتُهُمْ مَبحُورِينَ ۝۵۴
يَدْعُونَ فِيهَا بِكُلِّ فَنَكْهَةٍ آمِنِينَ ۝۵۵ لَا يَذُقُونَ فِيهَا الْمَوْتَ إِلَّا الْمَوْتَةَ
الْأُولَىٰ وَوَقَّعَهُمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ ۝۵۶ فَضَلَّ مِنْ رَيْكٍ ذَلِكَ هُوَ الْفُورُ الْعَظِيمُ ۝۵۷

شیکردنه و هی تمه ثایه تانه، له ده برگه دا:

(۱) - ﴿إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي مَقَامٍ آمِنٍ﴾، به د نیا یی باریزکاران له نشینکه به کی پر هیمن و
ناساییش و د نیا ییدان، وشه (مقام) واته: شوینی لیوه ستان، که خانوبه وهو جیکه و
رېگه و، نه و دی که پنیوه په یوه سته، ده گریته وه، خو تر او یسه ته وه: (في مَقَامٍ آمِنٍ) (مقام)
یش واته: شوینی تیدا نیشته جی بوون، واته: (مقام)، یانی: شوینی تیدا وده ستان، (مقام)
یش واته: شوینی تیدا نیشته جی بوون و مانه وه، مانایه که یه یان لیک نیزیکه.

که ده فهرموئ: ﴿إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي مَقَامٍ آمِنٍ﴾، یان (مقام آمین)، (أي: الْأَمْنِ سَائِكُهُ)،
یانی: نه و که سه ی تیدا نیشته جی بئ، بئ ترس و بیمه و هه ست به هیمنی
و ناساییش ده کات، هه روه ها ده شگونجی بگوتری: شوینه که هیچ مه ترسی به
ده ورپه وه نیه، له سه ر نیه و وهک شوینه کانی دنیا که ده گونجی لافوایان بو بئ،

بوومه له رزه یان بو بئ، تاگرپژین لییان بدات، تسونامی لییان بدات، درنده یان بو بئ، دوژمن هه لکو تیتته سهریان، نهو مه ترسیانه ی هیچ کام له سه ر نین، بویه هه ندیک له توژ ره روان که گوتوو یانه: (أَمِیْنٌ سَاکِنَةٌ)، یان (أَمِیْنٌ سَاکِنَةٌ)، پیم وایه مه رچ نیه نهو که سه ی له وژدا نیشته جتیه، بهس نهو یان نه مین و دلنیاو بئ ترس بئ، به لکو شوینه کهش وهک جوگرافیا ترس و بیم و مه ترسی و ناره حه تیه کان پرووی تیناکهن.

(۲) ﴿فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ﴾، له باخ و کانیاوان دان، دواپی سه ر ژمیری نهو نازو نیعمه تانه ده کهین، که هه موویان یازده نازو نیعمه تن، به لام جاری پیناندا ده پوین، له نیو باخ و گول و گولزارو، کانپی و سه ر چاواندان.

نه دی پۆشاکیان چیه؟

(۳) ﴿يَلْبَسُونَ مِنْ سُندُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ﴾، ناوری شمی ته نک و ته ستور ده پۆشن، (مِنْ: لِيَّانِ الْجَنِّسِ، وَالْمُبْتَدِئُ مَحْذُوفٌ دَلُّ عَلَيْهِ يَلْبَسُونَ)، (يَعْنِي: يَلْبَسُونَ مِنْ ثِيَابِ سُندُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ)، نه م: مِنْ هـ، بو پروو نکر دنه وهی جینسی له بهر کر اوو پۆشراو ده که، ننجا پۆشراو ده که قرتیزاوه، چونکه وشه ی ﴿يَلْبَسُونَ﴾: ده لاله ق له سه ر ده کات، یانی: (يَلْبَسُونَ ثِيَابًا) یان (لِبَاسًا مِنْ سُندُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ)، (سُندُسٍ) به ناوری شمی ته نک ی زور گران به ها ده گوتری، (إِسْتَبْرَقٍ) یش به ناوری شمی ته ستووری گران و به قیমে ت ده گوتری.

(۴) ﴿مُتَقَبِّلِينَ﴾، پروو به پرووی یه کدی دانیشتون، (مُتَوَاجِهِينَ)، پروو به پرووی یه کدی داده نیشن، له شوینه کانی دیکه ی قورئاندا خوا ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ باسی کردوه: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾، (۵) ﴿الْحَجَرِ﴾، واته: بربایانه له سه ر ته ختان روو به روو، له شوینی دیکه له سوو په قی (الحجر) دا، ده فهرموئ: ﴿وَنَرَعْنَا مَا فِي صُورِهِمْ مِنْ غَلٍّ﴾، هه رچی کینهو بوغو غه ره زو هه ستیاریه به ران به به یه کدی، هه موویمان له دل ده رهاویشتی، هه روو ها له سوو په قی (الأعراف) یشدا ناماژه به وه ده کات و، له سوو په قی (الصافات) یش، باس ده کات، نهوانه که داده نیشن باس و یادی دنیا ده که نهوه، نهک هه روا به وشکی دابنیشن.

(۵) - **كَذَلِكَ وَرَوَّجْتَهُمْ بَعْثُورٍ عَيْنٍ**، ھالىان وايھو جووتيشمان كىرن لەگەل ئافىرەتانى سېى و سۆل و چاۋگەش و گەۋرەدا. (كَذَلِكَ) واتە: ھالىان بەھو شىۋەيە، ياخود ئەوانە لە نازو نىعمەت و، لە ھالىكى ھىندە خۆش دان، مەگەر ھەر بېچۆنرى بە خۇيەھو، ئەگەرنا ھېچ شتىكى دىكە نىھ، بىكوترى: ۋەك ئەو، **وَورَوَّجْتَهُمْ بَعْثُورٍ عَيْنٍ**، جووتمانكىردوون، يان كىردوومانن بە ھاونشىن لەگەل ئافىرەتانى سېى و سۆل و سافدا، لە پىۋى جەستەو دىمەنەھو، **عَيْنٍ**، چاۋ گەۋرە چاۋگەش و جوان، كەواتە: لىرەدا **وَورَوَّجْتَهُمْ**، ۋەك ھەموو توۋرەھوانى قورئان كوتوۋيانەھو قسەكەشيان راستە، مەبەست ئەو نىھو، كە خوا **عَيْنٍ** ھاوسەرگىرى بۆ كىردوون و لىكى مارەكىردوون، چونكە لە بەھەشتا مارەكىردن نىھو، ئەو بۆ دىنبايە، بەلەم لە بەھەشتا، ھەر كەسە ئەۋى خوا **عَيْنٍ** پىيى بدات، ئەۋى ھەيەو پىۋىست بە مارەكىردن ناكات، ھەر پىدنى خۋى مۆتەعال، بۆ خۋى ئەۋە مارەكىردنەكەيە، ھەرۋەك خوا **عَيْنٍ** زەينەبى بە ۋەشى موبارەكى خۋى لە پىغەمبەرى خوا **عَيْنٍ** مارە پىرى، كە كچە پوۋرى خۋى بوو، فەرموۋى: **فَلَمَّا قَضَىٰ زَيْدٌ مِّنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاهَا** ۲۷، **الأحزاب**، واتە: كاتىك زەيد كارى پىيى نەماو، لىك جىابوونەھو، لە تۇمان مارە پىرى، ئىجا دۋابى زەينەب، ۋەك لە تەفسىرى سوۋرەتى (**الأحزاب**) دا باسما كىردو، شانازى دەكىرد، بەسەر ھاوسەرانى دىكەي پىغەمبەردا **عَيْنٍ**، ھەر كامىكىان شانازى بە شتىكەۋە كىردو، ئەۋىش دەيكوت: **إِزْوَجْنُ أَهْلِيكَنْ وَزَوْجِنِي اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ فَوْقِ سَبْعِ سَمَوَاتٍ** (أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِيُّ: ۳۲۱۳، قال: هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ، وَصَحَّفَهُ الْإِسْبَانِيُّ)، واتە: ئىۋە خىزم و كەستان مارەيان بىريون، (لە پىغەمبەر **عَيْنٍ**)، بەلەم من خوا **عَيْنٍ** لە سەرۋى ھەوت تاسمانانەھو منى مارە بىريو.

كە بىگومان شانازىيەكى گەۋرە بوۋەھو، بەس بۆ ئەۋىش وابوۋە، (خۇر) كۆى (خۇر) دە، واتە: ئافىرەتى سېى و سۆل، كە جەستەي خال و پەلەھو لەكەي پىۋە نەبى، (عَيْنٍ) ىش كۆى (عَيْنٍ) دە، واتە: ئافىرەتى چاۋگەش و جوان، كە ھەم سىپىنەي چاۋى زۆر سېى بى، ھەم بەشكىنەي چاۋى زۆر بەش بى، مەرچىش نىھ، تەنبا چاۋيان بەش و سېى بى و چاۋبەش بى، چونكە (عَيْنٍ) واتە: چاۋيان گەۋرەھو

جوان بئی، تنجا چاویان شینه، یان چاویان سهوزه، یان چاویان کالّه، بۆیه ش لیره ده یلّیم، چونکه له تهفسیره کاندّا نه مبینیوه نه مه باس کرابئی، ههر ده لّین: سپینهی چاویان زۆر سپیهو، ره شکینهی چاویشیان زۆر ره شه، چوینراون به چاوی مانگای کتوی، یان چاوی ناسک و مامزهو، که چاویان گه وره و جوانه، به لّام پّیم وایه وشه ی: (عین) که کۆی (عیناء) واته: نافرتهی چاو گه ش و چاو گه وره و جوان، تنجا تیدی چاوه که ی ره شه، ره ش و سپیه، سه وزو سپیه، چاوی شینه، چاوی کالّه، همه مووی ده گرتهو، له بهر نه وه ی هه ندی له توپّزه روانی قوربان، ته ماشای زهوق و سه لیهی خویان، یاخود ده ور به رو ژینگه ی خویان کرده، له وده ته ماشای نیعمه ته کانی خویان کردهو، ههر به و شیوه یه ش، به و پاشینه کلتورییه ی خوشیان قورنایان تهفسیر کرده، که نه وه مرؤف تووشی هه له ده کات، ته گه رنا (خور) کۆی (خوزاء) ه، که جهسته یان پاک و بئی په له و له که یه، که نه ویش ههر چه نده زۆر به یان ده لّین: سپی و سوّ، به لّام ده شگونجن به مانای: جهسته سافی و بئی په له یی و بئی له که یی و، ساغ و ساف و جوان و بهر چاوبئی، تنجا با نه سمه ریش بئی، با ههر ره نکیتی دیکه ش بئی، ههر وه ها: (عین) یش که کۆی (عیناء) واته: چاو گه ش و چاو گه وره و جوان، تنجا رهنگی چاوه که ههر چیه ک بئی، که به پئی زهوق و سه لیهی گه لان و، نه ته وه کان و به پئی کلتوری نه و گه ل و نه ته وانه، که به شیکه له پتکهاته یان، تیکه یشتیان بو جوانیه کان ده گورّی، یانی: بو جوّری جوانیه کان تیکه یشته که یان ده گورّی، هه به چاوی نه م جوّره ی پئی جوانه، هه به چاوی جوّریکی دیکه ی پئی جوانه، هه به رهنگی سپی پئی جوانه و، هه به رهنگی نه سمه ری پئی جوانه و، تا کوّتابی.

٦- ﴿يَدْعُونَ فِيهَا بِكُلِّ فَاكِهَةٍ اٰمِنَةٍ﴾، له ویدا (له به هه شتدا)، هیمانه هه موو جوّره میوه به ک داوا ده که ن، واته: ههرچی بیخوازن لینه ی، (الفاکّه): ما یفکّه به ویلّدّ به بطعمه من الثمار ونحوها، (فاکّه): ههر شتیکه چیژی لی وهر بگیری، له زهقی لی وهر بگیری له خواردنه که ی، تنجا چ له میوه، چ له غهیری میوه ش، واته: نه ویش مه رج

نیه، تهنیا میوه بێ، بە لکو هەر شتی که مایه ی چێژ لیوه رگرتن و خووشی لیوه رگرتن بێ، بێ نهو دی له بهر برسیه تی، یان له بهر له کۆل خو کردنهو دی تازاری برسیه تی بخورێ.

﴿أَمِينٌ﴾، (آمینی: حَالٌ مِنْ ضَمِيرٍ يَدْعُونَ، وَالْمُرَادُ هُنَا أَمْنٌ خَاصٌّ، وَهُوَ الْأَمْنُ مِنَ الْغَوَائِلِ وَالْآلَامِ مِنْ تِلْكَ الْفَوَاقِهِ عَلَى خِلَافِ حَالِ الْإِكْتَارِ مِنَ الطَّعَامِ فِي الدُّنْيَا)، وشه ی: (آمینی) حاله له ڤاناوی (يَدْعُونَ) یانی: کاتی که داوای هه موو جوړه میوه یه که ده که نه، ته مین و د دنیاو هین و، بێ ترسن، ته مه ش بێ ترسیه کی تایبه ته، که بریتیه له بێ ترسی و دنیا یی، له و نازارو ده رهاو یشته خراپانه ی له و خواردانه، که ده یان خو، پهیدا ده بن که بو له زهت و چێژ ده یان خو، به پیچه وانیه ی هی دنیاو، که نه کهر که سیک له شتی که زور بخوات، دوا یی تووشی نا ره هه تی ده بێ و، ده رهاو یشته ی خراپی ده بێ.

(٧) ﴿لَا يَذُوقُونَ فِيهَا الْمَوْتَ إِلَّا الْمَوْتَةَ الْأُولَى﴾، له ویدا مردن نا چێژن، جگه له مردنی یه که م، وه ک پێشتر با سمان کرد، نهو دوو واتای هه ن:

أ- نهم: (إِلَّا) به، نه کهر بگوتری: هه لاواردنی په یو دست (الإِسْتِثْنَاءُ الْمُتَّصِلُ)، واته: له به هه شتا مردن نا چێژن، جگه له و مردنه ی یه که م جار، له بهر نهو دی مرو فی بر وادار که روو حی له جهسته ی جیا ده بیته وه، یه که سر روو حه که ی ده چیه به هه شت، نجا وه ک له به هه شتا مردن وایه.

ب- به لام نه کهر (إِلَّا)، به مانای (غَيْرَ) بێ، نه ک به مانای جگه، یانی مردن نا چێژن له به هه شتا، جگه له و مردنه ی که له دنیا دا چیش توویانه، نهو کاته ش پێی ده گوتری: هه لاواردنی کی دا بر و (الإِسْتِثْنَاءُ الْمُتَّعِدُّ).

چونکه په یو دست، نهو دیه که هه لاوێردراو (مُسْتَثْنَى)، به شیک بێ، له لێ هه لاوێردراو (مُسْتَثْنَى مِنْهُ)، به لام نه کهر هه لاوێردراو به شیک نه بێ له لێ هه لاوێردراو، نهو کاته پێی ده گوتری، هه لاواردنی دا بر و.

(۸) - ﴿وَوَقَّعْنَاهُ عَذَابَ الْجَحِيمِ﴾، نهو (خو) پراستنی، چه پالهی دان له نازاری کلپهی دۆزه خ.

(۹) - ﴿فَضَلَّ مِنْ رَبِّكَ﴾، نهو به خششه له پهروه ردگارته وه، ﴿فَضَلَّ﴾، ﴿حَالَ مِنْ الْمَذْكُورَاتِ﴾، هه موو نه وهی باسکرا، به خششه له پهروه ردگارته وه، بهو واتابه: که نیمانیان هه بووه و کرده وهی چاکیان هه بووه، هوکار بووه بۆ چوونه به ههشتیان، به لām به ههشت و، نهو هه موو نازو نیعمه تانه، به هاو تیچوو و نرخه که یان نه وه نده نیمان و کرده وهی باشی نه وان نه بووه، به لکو ته نیا هوکار بووه، به لām تهو به ههشت و نازو نیعمه ته، له راستیدا به خششیکه له پهروه ردگارته وه دهری و، نیمان و کرده وهی چاکیش هوکاریه تی.

(۱۰) - ﴿ذَلِكَ هُوَ الْفُورُ الْعَظِيمُ﴾، تا نه وهیه دهر بازبوون و قوتار بوونی مه زن، یاخود: تا نه وهیه سه رکه وتن و بردنه وهی مه زن و، به مراد گه یشتنی مه زن، لیره دا پاناوی جیا کرده وه (ضمیر الفصل) که (هو)یه، هیتراوه بۆ تایبهت کردنی نهو بردنه وه به مراد گه یشته، به به خششی پهروه ردگارته وه، نه میس نه وه ده که یه نی که جگه له به خششی پهروه ردگار، بردنه وه به مراد گه یشتنیکه دیکه بوونی نیهو، نه گهر بردنه وه هه بی، بهس نه وهیه.

ننجا به پیتی نهو مانایه ی ئیمه کردمان:

(ابن قتیبة) وهک (الشوکانی) له (فتح القدیر) ده که ی خویدا^(۱)، لئی خواستوته وهو، منیش ده که ده ی دینم، ده لی:

(إِنَّمَا اسْتَمْتَنَى الْمَوْتَةَ الْأُولَى وَهِيَ فِي الدُّنْيَا، لِأَنَّ السَّعْدَاءَ حِينَ يَمُوتُونَ يَصِيرُونَ بِطُغْفِ اللَّهِ وَفُذْرَتِهِ إِلَى أَسْبَابٍ مِنَ الْجَنَّةِ، يَلْقَوْنَ الرُّوحَ وَالرِّيحَانَ، وَيَرَوْنَ مَنَازِلَهُمْ مِنَ الْجَنَّةِ، وَتُفْتَحُ لَهُمْ أَبْوَابُهَا، فَلِذَا مَاتُوا فِي الدُّنْيَا فَكَأَنَّهُمْ مَاتُوا فِي الْجَنَّةِ، لِاتِّصَالِهِمْ بِأَسْبَابِهَا

وَمَشَاهَدَتِهِمْ إِيَّاهَا، فَيَكُونُ الْإِسْتِثْنَاءُ عَلَى هَذَا مُتَّصِلًا. وَاخْتَارَ ابْنُ جَرِيرٍ أَنْ لَا يَمَعْنَى بَعْدَ، وَاخْتَارَ كَوْنَهَا مَعْنَى سِوَى ابْنِ عَطِيَّةَ).

(ابْنُ قُتَيْبَةَ) که زانایه کی زور ورده، قسه ی زوری کردون له باره ی نهو نایه تانه وه، که مانایان جوریک له نیشکال و، تم و مژی به سه ره وه یه، به لای زور به ی خه لکبه وه، ده لئی:

بویه خوا **لَا يَذُوقُونَ فِيهَا الْمَوْتَ إِلَّا الْمَوْتَةَ الْأُولَى**، له حالیکدا که مردن به کهم له دنیا دا بووه، چونکه به خته وه ران کاتیک دهرن، به لوتف و توانای خوا ده چنه نئو هوکاره کانی به هه شته وه، له وئی تووشی (رَوْحٌ وَرَيْحَانٌ)، به زه یی خواو نازو نیعمه ی خوا دهن و، شوینه کانی خویمان له به هه شته دا دهبین و، دهر وازه کانی به هه شتیان به روودا دهر کینه وه، تنجا کاتیک له دنیا دا دهرن، وهک ریک له به هه شته دا مردبن، چونکه به کسه ر په یوه ست دهن به هوکاره کانی به هه شته وه، به هه شت دهبین، بویه نهو هه لاواردنه پئی ده گوتری: هه لاواردنیک په یوه ست، وهک مردنه که به کسه ر له به هه شته دا بووی، چونکه به وئوه په یوه سته.

به لام (ابْنُ جَرِيرٍ) گوتویه تی: (إِلَّا) لیره دا به مانای [دوای] (بَعْدَ) یه، (لَا يَذُوقُونَ فِيهَا الْمَوْتَ بَعْدَ الْمَوْتَةِ الْأُولَى) له دوای مردن به کهم که له دنیا دا بووه، مردن ناچیزن، تنجا نه مه پئی ده گوتری: هه لاواردن دابراو.

(ابْنُ عَطِيَّةَ) گوتویه تی: (إِلَّا) لیره دا به مانای: [جکه] (سِوَى) یه، (لَا يَذُوقُونَ فِيهَا الْمَوْتَ سِوَى الْمَوْتَةِ الْأُولَى)، جکه له مردن به کهم که له دنیا به دا چیتو و یانه، مردن ناچیزن، که واته: له هه ردو و حالاندا ده بیته هه لاواردنیک دابراو.

که واته: خوا پاداشتی پاریزکارانی له یازده برگه دا خستوته روو:

۱- ﴿إِنَّ الْمَغْفِرَ فِي مَقَامٍ أَمِينٍ﴾، به دنیای پاریزکاران له نشینگه یه کی پر دنیای و، میمنی و، ناساییدان.

- ۲- ﴿فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ﴾، لە تێو باغ و بیستان و کانێ و سەرچاوان دان.
- ۳- ﴿يَلْبَسُونَ مِنْ سُندُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ﴾، پۆشاکی تاویشمی تەنک و ئەستوور دەپۆشن.
- ۴- ﴿مُتَكَلِّمِينَ﴾، ڕووبەڕووی یەکدی دانیشتون.
- ۵- ﴿كَذَلِكَ وَزَوَّجْنَاهُمْ بِحُورٍ عِينٍ﴾، ئەو نازو نایەمەتە بە جۆریکە، کە مەگەر هەر بە خۆی بچوێری و، کردوومان بە هاوئشین و هاوڕاز لەگەڵ ئافرەتانی جەستە پاک و بێ تەلەو بێ لەکەو، چاو گەش و جواندا.
- ۶- ﴿يَدْعُونَ فِيهَا بِكُلِّ فَاكِهَةٍ﴾، هەموو جۆرە میوەیەکی تێدا داوا دەکەن.
- ۷- ﴿يَا مِينٍ﴾، لە حالیکدا کە بێ ترس لە دەرهایشتە ی ئەو میوەیە، هەرچەندە زۆری لێ بھۆن.
- ۸- ﴿لَا يَذُرُّونَ فِيهَا الْمَوْتَ إِلَّا الْمَوْتَةَ الْأُولَى﴾، لە بەهەشتدا مردن ناچێژن، جگە لە مردنی یەکەم، کە لە دنیا دا چێژتووین، بەلام پەیوەست بۆتەو بە بەهەشتەو، لەبەر ئەوەی برۆاداران هەر کە گیانیان، لە جەستەیان جیا بۆو، یە کسەر دەچنە بەهەشت، وەک مردنەکە لە بەهەشتدا ڕویدا بێ.
- ۹- ﴿وَوَقَّعْنَاهُمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ﴾، خوا ﷻ چە پالەیدان و پاراستنی لە سزاو نازاری کێپە ی دۆزەخ.
- ۱۰- ﴿فَضَلَّامِينَ رَبِّكَ﴾، ئەو دێش بەخششە لە پەروەردگارتەو.
- ۱۱- ﴿ذَلِكَ هُوَ الْقَوْزُ الْعَظِيمُ﴾، ئا ئەو دێ بەردنەو بە مراد گەشتن و بە ئاوات گەشتنی هەرە مەزن.

مەسەلەى سَیِّهَم و کۆتایی:

خوای قورئان بە زمانی عەرەبیی کە زمانی پێغەمبەری خاتەم موخەممەد ﷺ و گەلەکەبەق، ئاسان کردو، تاكو پەند وەر بگرن و، بیر بکەنەو، کەچی ئەوانەى بێروان پشتیان تێکرد، بۆیە فەرمان بە پێغەمبەر دەگات، کە چاوەڕێ بێ، کەى خوا سزایان دەدات، ئەوانیش چاوەڕێن بەو خەون و خەیاڵانەو کە لە گەللەو مێشکیاندا هەبوون:

خوای دەفەر مۆی: ﴿فَالَمَّا بَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ﴾ ۵۸ ﴿فَارْتَقِبْ إِنَّهُمْ مُّرْتَقِبُونَ﴾ ۵۹

شیکردنەوهى ئەم، دوو ئایەتە، لە چوار بەرگەدا:

۱- ﴿فَالَمَّا بَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ﴾، بە دنیایی ئیمە بە زمانی تۆ ئاسمان کردو.

بێگومان پێوانی (بێرنا) دەچێتەو بۆ قورئان، چونکە هەر لە سەرەتاوە تا کۆتایی، باس باسی قورئانە، باسی پەيامی خوا، باسی پێغەمبەری خوا، واتە: ئەم قورئانەمان ئاسانکردو، بە زمانی تۆ: (إِطْلَاقُ اللِّسَانِ عَلَى اللُّغَةِ مَجَازٌ شَائِعٌ، لِأَنَّ أَهَمَّ مَا يُسْتَعْمَلُ فِيهِ اللِّسَانُ الْكَلَامُ)، بەکارهێنرانی وشەى (لِسان): کە بە مانای زمانی گۆشتینە، بۆ (لغة) کە ناخواتنە، مەجازێکی باو، چونکە گرنگترین شتیک کە زمانی بۆ بەکار دێ، بریتیه لە قسەکردن. دەفەر مۆی: ئیمە قورئانمان بە زمانی تۆ (کە زمانی عەرەبییه)، ئاسان کردو، بۆچی؟

۲- ﴿لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ﴾، بەلکو پەند وەر بگرن، لێ تێگەن و، بیربکەنەو.

وێک لە سوورەتی (الأحقاف)، ئایەتی ژمارە: (۱۲) دا هاتو، کە دەفەر مۆی: ﴿وَهَذَا كِتَابٌ مُّصَدِّقٌ لِّسَانِ عَرَبِيٍّ يُنْذِرُ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَبُشْرَى لِّلْمُحْسِنِينَ﴾ ۱۲، واتە: ئەمە کۆتێکە، بە راست دانەرە بە زمانی عەرەبیی، تاكو ئەوانەى سەتەمکارن، بیا تەرسێن و، هۆشدار بێان پێ بدات و، مۆژدەشە بۆ چاکەکاران

لیتردها که دهفه رموی: ﴿فَإِنَّمَا يَسْتَرْتَهُ بِإِسْمِكَ﴾. پیوسته دوو سه ره نجان لی بدین:

یه کم: یوچی به (ف) دهست پیددکات، ﴿فَإِنَّمَا﴾؟ شاره زایانی قورنان و ریزمانی عه ره بیی ده لئین: (الْفَاءُ لِلتَّفْرِيعِ إِشَارَةٌ إِلَى أَنَّ مَا بَعْدَهَا مُتَفَرِّعٌ عَمَّا قَبْلَهَا، حَيْثُ كَانَ الْمَذْكُورُ بَعْدَ الْفَاءِ فَذَلِكَ لِلسُّورَةِ، أَيْ إِجْمَالٌ لِأَعْرَاضِهَا بَعْدَ تَفْصِيلِهَا فِيهَا مَضَى)، واته: (ف) یو لیق ده رکردنهو، نامه شه به وه که نه وهی له دوایه وه دی، پیدابووه له وهی له پیشه وه بووه، چونکه نه وهی له دوا (ف) دکه وه هاتوه: ﴿فَإِنَّمَا يَسْتَرْتَهُ بِإِسْمِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ﴾، نه مه وهک خولاسه و گوسراوی هم مو سووړه ته که به، واته: کورته ی مه به سته کانی سووړه ته که به، دوا ی نه وهی دریزه که ی له نایه ته کانی پیشیدا هاتوه.

نجا که دهفه رموی: ﴿فَإِنَّمَا يَسْتَرْتَهُ بِإِسْمِكَ﴾، واته: نه وه یه که به زمانی تو ناسمان کردوه، به زمانی عه ره بیی هوکاره که ی چییه؟ ﴿لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ﴾، به لکو بیر بکه نه وه و پند وهر بگرن، راستیه کانیان یته وه بیر، که وشه ی (إِنَّمَا) ش به کاره ی نراوه، که (إِنَّمَا)، نامرزی کورته هه لئین و چه سپاندنه، واته: ته نیا بویه به زمانی تو ناسمان کردوه، نه م قورنانه، ﴿لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ﴾، (تَعْلٌ: لِلتَّغْلِيلِ أَيْ: لِأَجْلِ أَنْ يَتَذَكَّرُوا بِهِ)، واته: له پیناوی نه وه دا که پندی لی وهر بگرن و، پتی ته مبی خوار دوو بن، راستیه کانیان پتی بیر بکه و یته وه، هه لیه ته لیتردها مه به ست له قوناغی یه که مدایه، ته که رنا، به ته نکید قورنان به زمانی عه ره بیی هاتوه، کومه لکای پیغه مبه ر ﴿يَهْ كَه مِينْ كَه سَانِيْكَ بُوونْ، له بهر نه وهی به زمانی خو یان بووه، لئی به هر دمه ند بوون، به لام دواتر کومه لکاکانی دیکه ش لئی به هر دمه ند بوون، وهک له نایه ته کانی دیکه دا باسکراوه، که دهفه رموی: ﴿إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ﴾ ۸۷، ص، ﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ﴾ ۸۸، الأنبياء.

كەواتە: كەسانىك كە دىن ئايەتتىك لە سىاقى خۇي دەردىن، دەپانەوى بىگىشتىن بەسەر تىكرى ئايەتەكانى قورئانداو دىلن: قورئان بەس بۇ گەلى عەرەب هاتود، چونكە خوا ناوا ددەرموى! دىلن: نا لىردەدا وا ددەرموى، بەلام لە شوئەكانى دىكەدا، باسى ئەودە دىكات كە قورئان پەيامى خواپە، بۇ ھەموو مەقايەتسى، بەلام لىردەدا بە پەلى يەكەم و، يەكەمىن كەسانىك كە لە قورئان بەھرمەند بوون، ئەو كۆمەلگا عەرەبىيە بوون، كە لە رۇزگارى پىغەمبەر ﷺ دابوون، لەبەر ئەودى قورئان بە زمانى خۇيان بوود، ھەر بۇيەش ئەوان لە گەلانى دىكە بەرپرسىارتەر بوون و، بىگومان سزبارترىش دەبن، ئەگەر پىشتى تىكەن، ھەر بۇيەش دوايى خوا ﷻ ددەرموى:

(۳) - ﴿فَارْتَقِبْ﴾، واتە: تۆ چاودى بە، (فَارْتَقِبِ النَّصْرَ)، تۆ چاودى سەرخستى بە، ياخود چاودى بە، ئەوان لە ئەنجامى ئەودە كە پىشتىان لەم قورئانە كەردود، لەو پەيامى خواپە كەردود، بەلايان بەسەر بىت.

(۴) - ﴿إِنَّهُمْ مُرْتَبُونَ﴾، ئەوانىش چاودىن، واتە: ئەوانىش چاودىن بەسەر تۇدا، زالىن، يان چاودىن تۆ پەيامەكەت كۆتايى پى بى.

كە ددەرموى: ﴿فَارْتَقِبْ إِنَّهُمْ مُرْتَبُونَ﴾، ئەمەش دىسان ئەودە ددەگەننى كە شتىك لە پىش ئەودەدە باسكراود، واتە: ﴿إِنَّمَا يَسْتَأْذِنُكَ عَلَيْهِمْ يَدْخُلُونَ﴾، (لَكِنَّهُمْ أَغْرَضُوا عَنْهُ فَارْتَقِبْ)، بەلام ئەوان پىشتىان تىكەردود، رويان لى وەرگىر، بۇيە چاودى بە، واتە: چاودى بە، بەلاي خواو، سزاي خويان بۇ بى، يان چاودى بە، خوا تۆ سەرىخات، ئەو خەون و خەيالە خرابانەي ئەوان، بىنە نەخش و بلىقى سەر ئاودە نەيەنە دى، تۆ چاودى بە، ﴿إِنَّهُمْ مُرْتَبُونَ﴾، بە دىلنبايى ئەوانىش چاودىن.

(الطبري) نەم ئايەتە موبارەكە ناوا مانا دىكات: (فَانْتَظِرْ أَنتَ يَا مُحَمَّدُ الْقِتْحَ مِنْ رَبِّكَ، وَالنَّصْرَ عَلَى هَؤُلَاءِ الْمُشْرِكِينَ بِاللَّهِ مِنْ قَوْمِكَ مِنْ قُرَيْشٍ، إِنَّهُمْ مُنْتَظَرُونَ

عِنْدَ أَنْفُسِهِمْ قَهْرًا وَعَلَيْتَكَ بِصَدِّهِمْ عَمَّا أَنْتَبَهُمْ بِهِ مِنَ الْحَقِّ مَنْ أَرَادَ قَوْلَهُ وَاتَّبَاعَكَ عَلَيْهِ^(۱).

واتە: ئەي موحەممەد! ﷺ چاودەپى بە، سەرخستى لە خواو، يارمەتیی و سەرکەوتن بەسەر ئەو ھاوبەش بۆ خوا دانەراندە، کە ھاوبەشیان بۆ خوا داناو، لە (خەلکەکەت)، لە ھۆزى قورەيش ئەوانیش لەلا خۆيانەو چاودەپى، کە تۆ زەببون بى و بەسەرتدا زال بن، بەو کە ئەوانەي تۆ ھەقت بۆ ھيتاون و، دەيانەوئ پەسەندى بکەن و شویتت بکەن، ئەوانە بگيرنەو و لايان بدەن.

و ەک لە جىيەکی دیکەدا دەفەرموئ: ﴿قُلْ يَقَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ ۚ سَآءَ الْأَنْعَامُ وَاتَّهَ: بَلَى: ئەي خەلکەکەم! ئەي کۆمەلەکەم! تێو کارى خۆتان بکەن، (ھەرچى لە تواناندايە)، تيمەش کارى خۆمان دەکەين.

ئەمەش دەکاتە ئەو پەرى لەخۆ ڤاديتوويى و، بەرچاو ڤوونى، کە بىگومان بە ھۆى ئەو دەويە کە خوايەک ﷻ، کەون و کاتىنانا بەدەستە، شتىکى پى بڤەرموئ، بە دلتيايى ھەر وادەبى، وەک لە کۆتايى تەفسىرى سوورەتى (ص) دا، باسمانکرد کە خوا ﷻ دەفەرموئ: ﴿إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ۚ ۸۷ وَلَنَعْلَمَنَّ نَاءَهُ بَعْدَ جِي ۸۸﴾، لەو ئيدا باسمانکرد، کە ئەو تىعجازىکى مېژوويە لە ڤوړاندا کە خوا دەفەرموئ: ئەم ڤوړانە، تەنيا بيرخەرەو دەيە بۆ ھەموو جىھانيان، ﴿وَلَنَعْلَمَنَّ نَاءَهُ بَعْدَ جِي ۸۸﴾، بە دلتيايى ھەوالەکەش دواي ماوہيەکى کەم دەزانن، دواي ماوہيەکى کەم، ھەر لە ماوہى (۲۳) سالى تەمەنى موبارەکى پىڤغەمبەردا ﷺ، ئەم ئايەتە کە لە سوورەتى (ص) دايە، ھەروەھا ئەوہى (الدخان) لە مەککە دابەزىون، کە ڤوناغى مەککە (۱۳) سالى بوو، دوايى زۆرى پى ئەڤوو ھەر لە تەمەنى موبارەکى پىڤغەمبەردا ﷻ، ئىسلام گەيشتە فارس و ږۆم و دنيا، پىڤغەمبەرى خوا ﷻ نامەي نووسى بۆ پادشاى مىسرو، پادشاى ھەبەشەو، پادشاى فارس و، پادشاى ږۆم، کە ئەو کات ئەوان گەورەترين دەولەتى دنيا بوون، دواي خوښى،

چوار جِئَنشیننه راشیدهکان: (أبو بکر و عمر و عثمان و علی)، خوا لَئِیان رازی بی،
ئیسلامیان به زیاتر له نیوهی دنیای نهو کاته گه یاند.

کهواته: خوا ﷺ که ده فەرموئ: ﴿وَلَعَلَّامِن بَآءٍ بَعْدَ جِئَن ۸۸﴾ ص، دواى ماوهیه کی
کهه ههواله کهی ده زانن، نه مه تیعجازکی میژوو ییه، ئیسلامیک که گرفتار بوو
بوو له نیوان چوار دیواری چیاو چۆلی مه ککه دا و کافرهکان به ته ما بوون،
هه ره لهوئ سهر بنیته وه، که چی خوا ﷺ نهو کاته فەرموو ییه: ئهم په یامه
بو هه موو جهانیانه و، له مه و دوو ههواله کهی ده زانن، ئنجا دواى ماوهیه کی
کهه، ههواله کهشیان زانی و ئیسلام به هه موو دنیا دا، بلاو بووه، نهوانهش که
دزایه تی ئیسلامیان کرد: ئه بوو جههل و عوبته و شه ییه و وه لیدی کوپی موغیره و
نه ضری کوپی حاریس و ئومه ییه کی کوپی خه له ف، کئ و کئ، فری درانه نیو
زبلدانی میژوو، مه گهر وهک میژوو به سه رها تیان باس بکری، نه گهرنا ناویان له
کوله کهی ته پدا نه ما!

لیره دا کوژایی به تهفسیری سووردی (الدخان)، دئین و له خواى پهروه ردگاریش
داواکارین یارمه تییمان بدات، چاکتر له کتیب و فرهمایشته کهی تیبگه یین و، باشت
پیدا قوول بینه وهو، لئی به هره مه ند بین، یارمه تییشان بدات هه رچی لئی
تیده گه یین، به هو یه وه پیکه یین، هه رچی لئی ده زانین بیتوانین و، هه رچی لئی
حالی ده بین له خو ماندا بیکه ینه حال و، پیشی خو مانى پی چاک بکه یین، ئنجا
ده ورو به رو کوژه لگامان، بنگومان قورئانیش رۆشنایی خواو، به ره کهت و هیدایه ق
خوا به، بو تیکرای مرؤقایه تی، به لام تیه نه رکی سهر شاغانه پیش نهوانه ی
لیمان نیزیکن، دواى کوژه لگا و ده ورو به رمان لهه نوورو هیدایه ته به هره مه ند
بکه یین، خواى به خشه رو نهو کاره مان بو ناسان بکات.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

تہ فیسیری سوورہ تی

الْجَانِثِيْرَا

دەستېيىك

بە پۇرۇزان!

ئەمىرۇ كە (۲۸) ى (جمادي الأولى) ى سالى (۱۴۴۱) ى كۆچىيە، بەرانبەر (۲۰۲۰/۱/۲۳) ى زايىنى، لە شارى ھەولير، دەست دەكەين بە تەفسىرى سوورەتى (الجائية)، كە وەك عادەتى خۇمان سەرەتا پىناسە و نىوہ پۇكى ئەم سوورەتە موبارەكە دەخەينە روو، تەویش لە ھەوت بىرگەدا:

نىوہ پۇكى سوورەتى (الجائية) و بابە تەكانى

يەكەم: ناوى ئەم سوورەتە:

ئەم سوورەتە كە سوورەتى شەشەمە لە (ھواميم)، يان (ذوات حم)، ناوى ھەرە باوى بىرىتە لە: (سورة الجائية)، بەلام ھەر كام لە: (حم و الجائية)، و (سورة الشريعة)، و (سورة الدهر) يىشى پىگوتراوہ، بەلام زياتر بە (سورة الجائية) ناسراوہ.

دوھەم: شويىنى دابەزىنى:

ئەم سوورەتە مەككەيەم لە قۇناغى مەككەدا دابەزىوہ، ئەوہ بەلاى زۆربەى ھەرە زۆرى زانايانەوہ، بەلام ھەندىكيان لە ھەبدوللاى كورى ھەبباس (خو لە خو و بابى پازى بن)و، قەتادەوہ، كە يەككە لە زاناياتى شويىنكەوتوووان (تابعين)، ھىتاويانە، كە ھەردووك تايەتى (۱۴ و ۱۵) كە خوا ﷻ تىياندا دەفەرموى: ﴿قُلْ

لِّلَّذِينَ آمَنُوا يَغْفِرُوا لَئِذَا لَمْ يَرْجُوا أَيْمَانَ اللَّهِ لِيَجْزِيَ قَوْمًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١١﴾ مِّنْ عَمَلٍ صَالِحٍ فَلْيَنْتَصِرْهُ. وَمَنْ أَسَاءَ فَلْيُتْبِعْهُ سَاءَ مَا يَحْكُمُ ۖ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكَ تُرْجَعُونَ ﴿١٢﴾ ﴿الْحَافِظُ﴾

گوتووایانه: ئەم دوو نایەتە لە مەدینە هاتوونە خوار، گواپە لە باری عومەری کوری خەتەبەو (خوایێ پازی بێ)، کە پیاویکی هاوبەش دانەر قسە ی پێگوتو، یاخود بەکیک لە زانیانی جوولە کە قسە بەکی بێ جێی کردو بەرانبەر بە خوا ڕۆ، عومەریش توورە بوو و ویستووێتی سزای بدات، بەلام دوایی پیغەمبەر ﷺ پێزانێو و پێی لیگرتو، دوایی ئەو دەکەین، کە ئەو پیاوێتانی لەو بارەو هاتوون، یاخود لە باری ڕووداویکی دیکەو کە گواپە لە مەدینە ڕویداو، هیچیان سەندە دەکیان جێی پشت پێ بەستی نە، بۆیە تیمە هەر لەسەر ئەو پیاوین، کە ئەم سوورەتە هەمووی شوێنی دابەزینی بریتێ لە مەککەو، لە قوناغی دامەککە دابەزیو.

سییەم: ڕیزبەندیی لە موصحف و هاتنەخواردا:

زۆریە هەر زۆری زانیان ئەم سوورەتەیان لە ڕیزبەندیی دابەزین (ترتیب النزول) دا، ژمارە (٦٤) یان، بۆ داناو و، لە دوا سوورەتی (الدخان) و، پێش سوورەتی (الأحقاف) دابەزیو، واتە: هەر لەو شوێنێ کە ئێستا لە موصحفدا تێیدا دانراو، ڕیزبەندییەکە لە دابەزینیدا لە ڕوی شوێنە جۆگرافیەکیەو، نەک لە ڕوی ژمارە ڕیزبەندیی موصحفەو، چونکە لە ڕیزبەندیی موصحفدا، ژماردەکی (٤٥)، دیارە ئەمیش بە پێی ئەو کە ژمارە (٦٤) بێ، واتە: (٦٤) هەمین، سوورەت بێ دابەزیی، بە مەزەندە دەکەوێتە سالاخی هەشت و نۆ و، ئەو دەورەبەرە قوناغی مەککەو.

چوارهم: ژماره‌ی نایه‌ته‌کانی:

ژماره‌ی نایه‌ته‌کانی سوورپتی (الجبائیه)، به لای خه‌لکی مه‌دینه و مه‌ککه و شام و به‌صره‌وه: (۳۱)د، به‌لام به لای خه‌لکی کووفه‌وه: (۳۷)ه، هوکاری راجیاییه‌که‌شیان نه‌وه‌یه که بیژهی (حم) نایه‌تیک‌ی سهر به‌خویه، یان نا؟!

زانایانی کووفه (حم)یشیان، به نایه‌تیک‌ی سهر به‌خو داناه، بویه ژماره‌ی نایه‌ته‌کان بۆته (۳۷)، به‌لام نه‌وانی دیکه (حم)یان، به به‌شیک له نایه‌تیک داناه، نه‌ک نایه‌تیک‌ی سهر به‌خو، بویه ژماره‌ی نایه‌ته‌کان بۆته (۳۶)، هه‌میشه جیاوازی ژماره‌ی نایه‌ته‌کان ده‌گه‌رینه‌وه -- وه‌ک پیشتیش گوتوو‌مانه -- بۆ کورتیی و دریژی پرسته‌کانی قورن‌ان.

پینجه‌م: نیوه‌پۆکی:

نهم سوورپته، هه‌مان نیوه‌پۆکی سوورپته مه‌ککه‌یه‌کانی هه‌یه، که تیمه له به‌رگی پینجی نهم ته‌فسیره‌دا، له کاتی ته‌فسیر کردنی سوورپتی (الأنعام)دا، له سه‌ره‌تاکه‌به‌وه باسیکی تا رادده‌یه‌ک تیرو ته‌سه‌لمان کردوه، له باره‌ی قورن‌انی مه‌ککه‌یی و قورن‌انی مه‌دینه‌یی و، نیوه‌پۆکی هه‌ردووکیان و هیله‌ گشتیه‌کانیا‌نه‌وه، نهم سوورپته‌ش هه‌مان نیوه‌پۆکی قورن‌انی مه‌ککه‌یی و سوورپته مه‌ککه‌یه‌کانی هه‌یه، به‌لام دوا‌ی ناماژیه‌کی کورت به قورن‌ان، زۆرت‌رین پانتایی بۆ خسته‌ن‌رووی به‌لگه و نیشانه‌کانی به‌دهیته‌رایه‌تیی و، په‌روه‌ر دگا‌ریتیی خوا ته‌رخانه‌کراوه، له‌م سوورپته‌داو، دوا‌ی ئه‌ویش بۆ پۆژی دوا‌یی به تایه‌ه‌ت قوناغی قیامه‌ت و زیندووکرانه‌وه‌و سزا و پاداشته‌رانه‌وه، له نیواخنی نه‌وه‌شدا سزا و نازاری بیروایان و سه‌ره‌نجامی شوومیان، باسکراوه‌و، ناماژیه‌کی‌ش به پاداشت و نازو نیعمه‌تیک که خوا که بۆ برواداران داناه، کراوه.

ههروههها ناماژههک به ههّلس و کهووق لیئوردانهی بروداران لهگهّل ببیروایاندا کراوهو، ناماژهههکیش به نهزموونی شکستخواردووی جوولهکهکان له دینداریبیدا، کراوهو، ناماژهههکیش به مولعیدهکان کراوه، نهوانههی بروایان به خوا ^{۱۱} نه، وهک بهدیتهنهر و پهروهردگار و خاوهنی گهردوون و تاسمان و زهوی و ژبانی مرؤف، برواشیان به زیندووکرانهوه نهوه، برواشیان بهوه نهه که خوا ^{۱۲} هیچ کهسیکی به ناوونیشانی پیغهمبه رهوان کردبئی و، هیچ کتیبیکی به ناوونیشانی پهپام و بهرنامهی خوئی ناردبئی، دیاره کهسیک بروا به خوا نههتئی، نهو شتانهی دیکه که پهپوهندیان به خواوه ههیه، چ ناردنی پیغهمبهران، چ دابهزاندنی کتیبان، چ زیندوو کرانهوهی مرؤفان، بروای به هیچیان نهه وهک دهرهاویشتههکی تاسایی نیلحادههکی.

شهشه م: تاییه تمه ندیههکانی:

پنتج تاییه تمه ندیی ته م سوورده ته موبارده که مان خستوونه روو و ناشلیم: هی دیکه شی نین:

۱- ته نیا له م سوورده ته دا به روونی باسی که سانیکی مولحید که له میژوودا به: (الدّهرون، الملاحده، الرّزاقه) ناسراون، کراوه، له نایه تی ژماره (۲۴) دا که خوا ده فهرموئی: ﴿وَقَالُوا مَا هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَحَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَمَا لَنَا أَلَّا نَدْرَأَ مَا لَكُمْ بِذَلِكَ مِنْ عِلْمٍ إِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ ۝۱۱﴾ هه لّه ته له شوینی دیکه شدا باسکراوه، به لأم لیژدها زور به روون و راشکاویی، نه کهرنا له سووردهی (الطور) یشدا که خوا ده فهرموئی: ﴿أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمْ الْخَلْقُوت ۝۱۲﴾ ته و دش هه ناماژهه که به پووچه لئی بیرۆکهی نیلحاد، واته: نایا به بی به دیتهنهر هتیرانه دی، یان خویمان به دیتهنهرن؟ یان نایا تاسمانه کان و زهویان وه دیتهنانون؟، به لکو زانیارییه کی جیی دلتیایان نه (بویه نهو قسانه ده کهن)، تیمه له مهو سوووعهی: (تیمان و نیلحاد) دا، هه موو نهو نایه تانهی ناماژه ده کهن به نیلحاد هتیرانمان، چونکه هه ندیک له زانایانی هاوچه رخ گوتوویانه: له قورئاندا هیچ نایه تیک نهه له بارهی نیلحادهوه، به لأم نهو رایه راست نهه.

۲- ته عبیری: ﴿إِنَّا كُنَّا نَسْنَحُ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ ۱۱. واته: ټیمه تهو هی ټیوه ده تانکرد،
نوسخه مان له بهر دگرتهو، نهو دهش ته نیا له سووږته دا هاتوه.

۳- وشه کانی (شَرِيعَة) و، (دَهر) و، (جَائِية)، ته نیا له سووږته دا هاتوون، دپاره له سووږتی
(المائدة) دا، باسی (شُرْعَة) کراوه، هه رو ده ها له سووږتی (الشوری) دا، (شَرَعُوا) و (شَرَع) هاتوون،
به لآم ته نیا له سووږته دا وشه (شَرِيعَة) هاتوه، هه رو ده ها وشه (دَهر) یش ته نیا په کجارو
له سووږته دا هاتوه، وشه (جَائِية) ش، هر په کجارو ته نیا له سووږته دا هاتوه.

۴- ته عبیری: ﴿إِنْ نَّظُنُّ إِلَّا ظَنًّا وَمَا نَحْنُ بِمُتَّبِعِينَ﴾ ۱۲. یش، ته نیا له سووږته دا
هاتوه، نهو ته عبیردش نهو راستیه مان بو ددرده خات که (یقین) و (ظن)، دژ و
پیچه وانه ی په کدین، واته: دلنیا یی، (ظَنّ) واته: گومان، (شَكّ) یش، یانی: دوو دلّی،
(شَكّ): نهو دپه که له ټیوان بوون و نه بوونی شتیکدا، مړوځ دوو دلّ بو و، دوو نه گه ری
په کسان دابنّی بو هه رو دوو کیان، به لآم (ظن): نهو دپه که بوونی نهو شته، یان نه بوونی، زالّ
بکات به سه ر لایه کیاندا.

که واته: زور که س که پنی وایه (شَكّ) و (ظَنّ)، په ک واتیان هه ن، وانیه،
(شَكّ) واته: دوو دلّی، (ظن) واته: گومان، (یقین) یش واته: دلنیا یی.

۵- ته عبیری: ﴿وَسَخَّرَ لَكُم مَّا فِی السَّمَوَاتِ وَمَا فِی الْأَرْضِ جَمِيعًا مِّنْهُ﴾ ۱۳. که وشه (مِنْهُ) ی
له گه لدابنّی له نایه تی ژماره (۱۳) دا، ته نیا له سووږته دا هاتوه، واته: هه رچی له ناسمانه کان
و زهویدا هیه، ټیکړای له لایه ن خویهوه، بو ټیوه ده سته موو ملکچ کردوه.

حهو ته م: دابه شکردنی نایه ته کانی بو چند دهر سیک:

ټیمه کوّی نهو (۲۷)، نایه ته ی نه م سووږته، بو سی دهرس دابه ش ده که ین:

دهرسی په که م: نایه ته کانی: (۱ - ۱۵)، واته: پازده نایه تی سه رده که تهو هی
سه ره کیان، باسی نیشانه و به لگه کانی په رو دگار ټیسی خوایه، وپرای باسی قورنّان

و رینماییه کی گرنگ بو برواداران، له بواری مامه له یان له گه له یاره کانیاندا، له گه له بیروایاندا.

دهرسی دووهم: نایه ته کانی: (۱۶ - ۲۶)، واته: یازده نایهت، تهوه ری سه ره کییان، باسی نه زموونی جووله که یه له دیندارییاندا، که لیره دا زیاتر باسی شکستخواردنیان کراوه له نه زموونی دیندارییاندا، که بریتیه له دووبه ره کیی و نا کوکی و په رته وازه بیان، پاشان باسی پابه ندیی به شه ریعه ته وه، یانی: فرمان کردنه به پیغه مبه ری خاتمه و شوینکه وتووانی، پابه ندین به و شه ریعه ته وه که خوا بو ی دابه زاندوون، ههروه ها باسی حیکمه تی دروستکرانی که ردوون و، باسی مولحیدان و، نکوئییان له قیامهت و به ئاماژه به رپه رچدانه وه یان، نه م ده رسه نه و باس و بابه تانه ی تیدان.

دهرسی سینیهم و کو تایی: نایه ته کانی (۲۷ - ۳۷)، واته: یازده نایهت ده گریتیه خو ی، که تهوه ری سه ره کییان، باسی قیامهت و چاره نووسی شوومی بیروایانه و، سه رزه نشترکریانیه، له کو تاییشدا را که یاندنی ستایش و پایه به رزی و که وره یی و مه زنیی خوای به رزی بی وینه یه.

❖ ده‌رسی یه‌که‌م ❖

پیناسەى ئەم دەرسە

ئەم دەرسى يەكەمە، لە پازدە (۱۵) ئايەق سەرەتای ئەم سوورەتە پێکدێ، ئايەتەکانی: (۱ - ۱۵)، کە وێرای ئامازەيەکی کورت بە قورئان و، ئايەتەکانی و، هەلۆیستی نەرتینیانەى بێروایان لە بەرانبەریندا، جگە لەوە، ئەم پازدە ئايەتە هەموویان بۆ خستنه‌رووی بەلگه و نیشانه‌کانی پەرودەگارێتی خوا، تەرخانکراون و، بەگشتی ئەم هه‌شته باسکراون:

- ۱- ئاسمانەکان و زەوی.
- ۲- دروستکرانی مەرۆفان.
- ۳- ٻلاوکردنه‌وه‌ی ژيانداران له زهويدا.
- ۴- جياوازی و جیگۆرکی شه‌وو پۆزان.
- ۵- دابه‌زاندنی ناو له ئاسمانه‌وه‌و، پێ ژيانده‌وه‌ی زه‌وی، دواى مردنی.
- ۶- جۆراوجۆر کردنی بایه‌کان له‌ رووی هه‌لکردنیه‌وه‌و، له‌ رووی ته‌ندازه‌ی به‌هیزی و، سووکیان و، له‌ رووی ماهیه‌تیانیه‌وه‌.
- ۷- ده‌ریا و که‌شتیه‌کانی نێوی و بازرگانیه‌ی پێکردنیه‌و.
- ۸- پامکردنی هه‌رچی له‌ ئاسمانه‌کان و زه‌وی دا هه‌یه‌، وەک به‌لگه‌ له‌سه‌ر پەرودەگارێتی خوا، که‌ هاوکات نیعمه‌ت و چاکه‌ی خواشن له‌ ژيانی مەرۆفدا.
- له‌ کۆتاییشدا ئامۆژگاریی برۆاداران کراوه‌، که‌ چۆن له‌گه‌ڵ نه‌یاره‌کانیاندا مامه‌ڵه‌ بکه‌ن؟ ده‌بێ چاوپۆشیان لێبکه‌ن و، سینگ فراوان و لێبۆرده‌بن، ته‌و راستیه‌ش راگه‌یه‌نراوه‌، که‌ هه‌ر که‌سه‌ له‌ چاکه‌ی خۆی به‌هرمه‌نده‌و، له‌ خراپه‌که‌شی زه‌هرمه‌نده‌.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ تَزِيلُ الْكَافِ مِنَ اللَّهِ تَعَزُّبُ الْمُكْبِرِ ﴿٢﴾ إِنَّ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِّمُؤْمِنِينَ
 ﴿٣﴾ وَفِي هَٰذَا وَمَا بَيْنَ مِنْ دَآئِبَةٍ آيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿٤﴾ وَلَتُخْلِفَ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَمَا أَرْسَلَ اللَّهُ مِنْ
 السَّمَاءِ مِنْ رِزْقٍ فَحَاجَّ بِهِ الْأَرْضُ بَعْدَ مَوْتِهَا وَتَضَرِّبُ الْيَدِجَ آيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٥﴾ تِلْكَ آيَاتُ
 اللَّهِ تَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ فَاذْكُرْ حَدِيثَ بَعْدَ اللَّهِ وَآيَاتِهِ يَوْمَئِذٍ ﴿٦﴾ وَبَلِّغْ
 آيَاتِ اللَّهِ تَتْلُو عَلَيْكَ ثُمَّ يُعِزُّ مَنْ يُشَاءُ كَمَا كَانَ اللَّهُ يَسْمَعُهَا فَتَعْرِى بِعَذَابِ الْيَمِّ ﴿٧﴾ وَإِذَا عَمِ مِنْ آيَاتِهِ
 شَيْعًا أَخَذَهَا هَزْرًا أَوْ لَيْكًا ثُمَّ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿٨﴾ وَمَنْ رَأَاهُمْ جَهَنَّمَ وَلَا يَخْشَى عَنْهُمْ شَيْئًا كَسَبُوا
 سَيِّئًا وَلَا مَا أَخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٩﴾ هَذَا هَدَىٰ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَيِّنَاتٍ
 رَّبِّهِمْ ثُمَّ عَذَابٌ مِنْ رِجْزِ الْيَمِّ ﴿١٠﴾ اللَّهُ الَّذِي مَخَّرَ لَكَ الْبَحْرَ يَجْرَى الْفَلَاحُ بِهِ بِأَمْرِهِ وَلِيَتَّقُوا مِنْ
 فَضْلِهِ وَلِتُكْمَلُوا فَتَكُونُوا ﴿١١﴾ وَمَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِنْهُ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ
 لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١٢﴾ قُلْ لِلَّذِينَ آمَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ أَيَّامَ اللَّهِ لِيَجْزِيَ
 قَوْمًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٣﴾ مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ
 تُرْجَعُونَ ﴿١٤﴾

مانای دهقا ودهقی نایه‌ته‌کان

(به ناوی خوای به به‌زدهی به‌خشنده، حامیم ^۱) دابه‌زاندنی نهم کتیه له لایهن خوای زالی کاربه‌جی وده ^۲ به راستی له تاسمانه‌کان و زهوی دا، بۆ پرواداران به‌لگه و نیشانه (ی زۆر) ههن (له‌سه‌ر به‌دیهینه‌رایه‌تی و په‌روه‌ردگاریتی خوا) ^۳ هه‌روه‌ها له دروستکردنی خۆتان و نهو ژباندارانه‌ی (خوا له زهویدا) بلاوی کردوونه‌وه، به‌لگه و نیشانه (ی زۆر) ههن، بۆ دلبایان (له پروایاندا) ^۴ دیسان جیاوازی و جیگۆرک‌ه‌ی شهو و پۆژ و، نهو بژیوه‌ی خوا له تاسمانه‌وه دابه‌زاندوهو، دواي مردن (و وشک هه‌لگه‌رانی) زهوی پتی ژياندۆته‌وه، به‌لگه و نیشانه بۆ کۆمه‌لیک بفامن ^۵ ته‌وانه نایه‌ته‌کانی خوان به هه‌ق به‌سه‌رتاندا ده‌خۆئینه‌وه، ئنجا ئایا (بپروایان) دواي خواو نایه‌ته‌کان، به چ قسه‌یه‌ک پڕوا دێن؟ ^۶ سزای سه‌خت بۆ هه‌ر درۆژنیک‌ی زۆر گوناهاکار ^۷ گوئیستی نایه‌ته‌کانی خوا ده‌بی به‌سه‌ریدا ده‌خۆئینه‌وه، که‌چی دواي خۆبه‌زلگرانه هه‌ر سوور ده‌بی (له‌سه‌ر بپروای) وه‌ک هه‌ر نه‌ییه‌ستین! ده‌جا مۆژده‌ی نازاریکی به تیش و ژانی بده‌یه ^۸ ته‌گه‌ر شتیکیش له نایه‌ته‌کاڤمان بزانی، به‌گالته‌جاریان ده‌گرێ (گالته‌یان پتی ده‌کات)، ته‌وانه نازاریکی ریسواکه‌ریان هه‌یه ^۹ دۆزه‌خ له پشتیانده‌یه (چاوه‌رێانه‌و)، نه‌وه‌ی وه‌ده‌ستیان هیناوه (له مآل و سامان‌و)، ته‌وانه‌ش که له جیاتی خوا به‌دۆست و سه‌ره‌رشتیاران گرتوون (و په‌رستوویانن)، هه‌چ سوودیان پتی ناگه‌یه‌نن و، نازاریکی مه‌زنیشان هه‌یه (له پۆژی دوايی دا) ^{۱۰} نه‌وه (که باسکرا) رینمایه‌وه، نه‌وانه‌ش که بپروان به نایه‌ته‌کانی په‌روه‌ردگاریان، نازاریان له (سزایه‌کی) هه‌ژنه‌ری به تیش هه‌یه ^{۱۱} خوا نه‌و که‌سه‌به‌ ده‌ریای بۆ رامکردوون، تا‌کو به‌فه‌رمانی وی که‌شتیه‌کانی پیندا بپۆن (و کاسبی بکه‌ن‌و)، له به‌خششی وی (بژیو) بخوازن و، به‌لگو سوپاس‌گوزاریش

بکه‌ن ۱۳ هه‌روه‌ها هه‌رچی له تاسمانه‌کان و له زه‌ودایه، تیک‌رای له لایه‌ن خۆیه‌وه بۆی پام و ملکه‌چ کردوون، بێگومان له‌وه‌دا به‌لگه و نیشانه‌(ی زۆر) هه‌ن (له‌سه‌ر په‌روه‌ردگارێتی خوا) بۆ کۆمه‌لیک بیربکه‌نه‌وه و پامینن ۱۴ (ته‌ی موحه‌مه‌د!) به‌وانه‌ی پڕوایان هێناوه بۆ: با له‌وانه‌ بپوورن که‌ (بپپروان و) به‌ تومیدی پۆژه‌کانی (دیداری) خوا نین، تا‌کو (سه‌ره‌نجام خوا) به‌ پیتی ته‌وه‌ی کردوویانه، سزای کۆمه‌لیک بدات (له‌ پۆزی دوایی داو، با سزایه‌کیان بۆ نه‌وی بێ) ۱۵ هه‌ر که‌س چاکه‌ بکات، به‌ سوودی خۆیه‌تی و، هه‌ر که‌سیش خرابه‌ بکات، به‌ زیانی خۆیه‌تی، دواییش بۆ لای په‌روه‌ردگار تان ده‌گیردرێته‌وه ۱۶.

شیکردنه‌وه‌ی هه‌ندیک له‌ وشه‌کان

(وَمَا يَأْتِيهِ): (الْبَثُّ: التَّفْرِيقُ وَإِثَارَةُ الشَّيْءِ، كَبَثُّ الرِّيحِ الرُّبَابِ) (بَثُّ): بریتیه له‌ بلۆکردنه‌وه‌و له‌ شوێنی خۆ جوولاندنی شتیک، وه‌ک چۆن با گۆ و خۆل له‌ شوێنی خۆی هه‌ڵده‌قه‌نێ و بلۆی ده‌کاته‌وه‌.

(مِنْ دَابَّةٍ): (الدَّابَّةُ: يُسْتَعْمَلُ فِي كُلِّ حَيَوَانٍ: ﴿إِنْ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ ۵۵ (الْأَنْفَالِ، عَامَّةً فِي جَمِيعِ الْحَيَوَانَاتِ)، وشه‌ی (دَابَّة‌): به‌کارده‌هێنێ بۆ هه‌ر ژياندارێک، وه‌ک خوا فه‌رموووه‌تی: ﴿إِنْ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ ۵۶ (الْأَنْفَالِ، واته‌: به‌ دانیایی خرابترین ژياندار که‌ ده‌پۆن له‌سه‌ر زه‌وی له‌ لای خوا، نه‌وانه‌ن که‌ بپپروان، نه‌مه‌ تیک‌رای ژيانداران ده‌گیرته‌وه‌، چونکه‌ خوا ﴿بِئَيُّوَانِيْشِيْ به‌ به‌شیک له‌ (دَابَّة‌) له‌ قه‌ڵه‌م داوه‌، هه‌روه‌ها له‌ شوێنی دیکه‌ خوا ده‌فه‌رموێ: ﴿وَلَوْ يَأْخُذُ اللَّهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوا مَا تَرَكُوا عَلَى ظُهُرِهَا مِنْ دَابَّةٍ﴾ ۵۷ (فَاطِر، که‌واته‌: هه‌رچی له‌سه‌ر زه‌وییه‌ به‌ مرووف و ناژه‌ل و په‌ به‌رور و زینده‌وه‌ره‌ وه‌، هه‌مووی وشه‌ی (دَابَّة‌)، ده‌گیرته‌وه‌، بۆیه‌ من له‌ هه‌ندی شوێنان

سزایه کی سہخت، بہہرحال (وِیل) لہ قورٹاندا بہکارہاتوہ، بہ مانای سزا و، نازار و، ہاوار بُو فلانکھس و، وای بُو نہو، واتہ: چ مہترسیبہ کی لہ پیشدایہ!

ہہلبہتہ دوایی بہ مانای دیکہش بہکارہاتوہ، وک: (وِیلُہ)، یان (وِیلَ لَک)، مہموو کات مہرج نیہ بہ مانای سزا بِن، یانی: ہاوار بُو تُو، یاخود خہفت و داخ بُو تُو، بُوہ (راغب) گوتوویہتی: (وِیسْتَعْمَلُ فِي التَّحْسِرِ).

(أَقَالِي): (الْإِفْكَ: كُلُّ مَصْرُوفٍ عَنْ وَجْهِهِ الَّذِي يَحِقُّ أَنْ يَكُونَ عَلَيْهِ، وَاسْتَعْمَلَ فِي الْكَذِبِ)، (إِفْكَ): بریتہ لہ ہر شتیک لہو رووی لابدری کہ دہبواویہ لہسہری بِن، بہلام دوایی بہکاریشہتیراویہ لہ درودا، کہواتہ: (أَقَالِي)، یانی: (گذاب)، زور دروکرہ، بہ کوردیی دہلین: دروزن، دروکرہ: کہستیکہ یکجار درو بکات، پتی دہلین: دروکرہ، بہلام دروزن: نہوہیہ کہ عادیہتی بہ درویانہوہ گرتبِن، بُوہ پیم وایہ وشہی (أَقَالِي): لہ بہرانہرہکیدا دروزن دابنری پیر بہ پستیتہتی، بہ پتی نہم سیاقہ، نہگہرنا لہ ئەصلدا: (فَأَنَّى يُفْكَونَ؟) العنکبوت، یانی: (فَأَنَّى يُصْرَفُونَ)، یان (يُقْلِبُونَ)، بُو کوئی لادہدرین؟ بُو کوئی روویان پی وەرہگیردری؟

(يُصْرَفُ): سوور دہبِن، سامہرہستوو دہبِن، مکوہ دہبِن، (الإِضْرَارُ: كُلُّ عَرْمٍ سَدَدَتْ عَلَيْهِ، وَالْإِضْرَارُ: التَّعَقُّدُ فِي الذَّنْبِ وَالتَّشَدُّدُ فِيهِ، وَالْإِضْرَارُ مُلَازِمَةُ الشَّيْءِ، وَعَدَمُ الْإِنْفِكَاحِ عَنْهُ)، زانایان بہ چہند تہعبیریک ویستووایانہ مانای (إِضْرَار) بکہن، (صَر): بہ مانای بای سارد دی، (صَر) بہ مانای گوشین و گریدانیش دی، (صُرَّة): پرتیکہیہ کہ شتی تیکرایت و توند بہستراپِن، (إِضْرَار): ہەر ویستیکہ، بہ سہختی گرتبت، (إِضْرَار)یش، بریتہ لہوہی کہستیک دلی خوئی لہسہر گوناد چہسپاندی، ہہروہا (إِضْرَار): بریتہ لہ ہاوہلیی کردنی شتیک و لیتی جیا نہبونہوہی، بہ کوردیی (إِضْرَار) دہبیتہ سوور بوون لہسہر شتیک، سامہرہستوو بوون لہسہری، مکوہر بوون لہسہری.

(هُرُوا): (الْهَرَاءُ: مَرْحٌ فِي خَفِيَّةٍ)، (هُرَاءُ): بىرىتە لە گالتە پىكرىدىكى پەنھان،
(هُرَاءُ): چاۋگ (مصدر)، بەلام بە ماناى بەركار (مَفْعُولُ بِهِ) بەكارھاتو، يانى:
(مَهْرُوء)، گالتە پىكراو.

(شُهَيْنٌ): (أَي: مُخْزِي، مُسْتَخِف، مُذِل)، (شُهَيْنٌ): بە ماناى رىسواكەر، زەبۇونكەر،
ملىپىكەچكەر.

(رَجَزٌ): (أَصْلُ الرَجَزِ: الإِضْطِرَابُ)، وشەى (رَجَزٌ):

أ- لە ئەسلىدا بە ماناى جوولەجوول و بە ماناى خۆنەگرتنە، لە قورئاندا خۇاى پەرۋەردگار
وشەى (رَجَزٌ)، لە چەند سىياقتىدا بەكارھىتاو، بۇ وتنە:

ب- لە سوۋرەتى (الأنفال) دا، دەفەرمۇي: ﴿وَيَذْهَبَ عَنكَ رِجْزَ السَّيْطَانِ﴾، (رَجَزٌ)
ى، شەيتاننان لى لابهرى، كە لىرەدا لەوانەيە بە ماناى خوتخوتەى شەيتان بى، كە دەبىتە
ھۇى جوولەجوول مەروۇ و، ھۇى لە دەستدانی سەقامگىرى و دامەزراوى.

ج- (رَجَزٌ)، بە ماناى (رِجْس) ىش، ھاتو (رَجَزٌ) بە (ز)، (رِجْس) بە (س)، ھەردووكيان بە
ماناى (قَذَر)، شتى پىسن، وەك (مُخْتَارُ الصَّحاح)، ھىتاوېتى.

د- (رَجَزٌ): بە ماناى سزا و تازارىش دى، بە بەلگەى ئايەتى (۱۳۴) لە سوۋرەتى (الأعراف):
﴿لَئِنْ كَشَفْنَا عَنْكَ الرِّجْزَ لَتُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِي إِسْرَءِيلَ﴾، واتە:
ئەگەر تۆ (رَجَز)مان لى لابهرى واتە: سزاو تازارمان لى لابهرى، بەلامان لى لابهرى، بە
دنيايى بىروات پى دىتىن و بەنوۋ تىسپرائىلىشت لەگەل پەوان دەكەين.

لە سوۋرەتى (الزُحُف) ىش دا، بە بەلگەى ئەو دەزانىن (رَجَزٌ) بە ماناى سزا
و تازارە، چۈنكە ھەر لە سوۋرەتى (الزُحُف)، لە ئايەتى (۵۰) دا دەفەرمۇي: ﴿فَلَمَّا
كُفِّتْ عَنْهُمْ الْعَذَابُ إِذَا هُمْ يَنْكُتُونَ﴾، كە لە ھەر ھەمان سىياقداو لە ھەمان
باردەوېە: كاتىك تازارمان لى لاپردن، تەوان تەو بەئىنەى دابوۋيان (كە بىروا
بىتىن و بەنوۋ ئىسپرائىل تەسلىمى مووسا بىكەنەو، ھەلىانەوشاندەو.

که واته: ﴿لَئِنْ كَشَفْتَ عَنْآ الزَّجَرَ﴾ ﴿١٣﴾ الاعراف، یانی: (لَئِنْ كَشَفْتَ عَنْآ الْعَذَابَ)، به کورتیی: (رَجَز):

١- به مانای سزا و ئازاریش و،

٢- به مانای پیسییش و،

٣- به مانای خوتخوتهی شهیتانیش و،

٤- به مانای جووژله جووژلیکیش دیت که هاوسهنگیی مرؤف یتیکدهدات.

﴿وَيَذْهَبْ عَنْكُمُ الرِّجْزُ﴾ ﴿١٤﴾ الأنفال، دهلئ: (مَا يَذْعُوانِ إِلَيْهِ مِنَ الْكُفْرِ وَالْبُهْتَانِ وَالْفَسَادِ)، نهوهی که شهیتان بانگهشهی بۆ دهکات له بیپروایی و تۆمهتی ناردواو، یتیکدان، ههروهها (رَجَز) به مانای سهختترین ئازارو سزاش دی: ﴿فَأَرْسَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِنْ أَسْمَاءٍ﴾ ﴿١٥﴾ البقرة، واته: دامانبهزاندده سهه نهوانهی ستهمیان کردببو (رَجَز) یک له سههزیوه، واته: ئازاریکی زۆر سهخت.

(أَيَّامَ اللَّهِ): (أَيَّامَ) کۆی (يَوْمَ)، رۆژ، (أَيَّامَ اللَّهِ) واته: رۆژهکانی خوا، (الْأَوْقَاتِ الَّتِي حَصَلَتْ فِيهَا نَصْرُ اللَّهِ، أَوْ فَضْلُهُ، أَوْ أَيَّامُ جَزَائِهِ فِي الْآخِرَةِ، أَوْ وَفَتْ عِقَابِهِمْ)، ﴿لَا يَرْجُونَ أَيَّامَ اللَّهِ﴾ ﴿١٦﴾، واته: به تومیدی دیداری رۆژهکانی خوانین، رۆژهکانی خواش نهو رۆژانهن که سههرخستنی خوایان تیدا هاتۆته دی، یان بهخششی خوایان تیدا هاتۆته دی، له دنیادا، یاخود: نهو کات و رۆژانهی خوا ﴿سِزَا وَ پاداشتی خویشان تیدا بهرجهسته دهکات، پاداشت بۆ دۆستهکانی و، سزا و تۆله بۆ نهیارهکان و ناحهزانی خوێ و، پیغهمبهردکانی (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) و په پیام و بهرنامهکانی.

مانای گشتیی نایه‌ته‌کان

خوَا ﴿١٥﴾ لَهَم پازده (١٥) نایه‌ته‌دا، وه‌ک له پیتاسه‌ی نهم دهرسه‌دا گومان، پانتاییه‌کی زۆری ته‌رخان‌کردوه، بۆ خسته‌ن رووی به‌لگه‌و نیشانه‌کانی به‌دیته‌رایه‌تیی و په‌روه‌ردگاریتیی و، خاوه‌ندارتیی خووی، تیکه‌لکیش له‌که‌ل هه‌لۆیستی نه‌رتیبانه‌و که‌لله‌په‌قانه‌ی بیروایان له‌ به‌رانیه‌ر نایه‌ته‌کانی خوا، واته: نایه‌ته‌ خوێتراوه‌کانییدا، که‌ دیاره‌ نه‌و دیارده‌و دیمه‌نانه‌ش که‌ له‌و نایه‌ته‌ خوێتراوانه‌دا ده‌یانخاته‌ روو، نه‌وانیش دیسان له‌ نیشانه‌کان (آیات)ی خوان و نیشانه‌ نه‌بیئراوه‌کانن:

خوَا ﴿١١٤﴾ ده‌فه‌رمووی: ﴿يَسْمِ اللّٰهَ الرَّحْمٰنَ الرَّحِیْمَ﴾، مادام خوَا ﴿١١٤﴾ سه‌دو چوارده (١١٤) جاران له‌ قورئان دا فه‌رمووویه‌تی: ﴿يَسْمِ اللّٰهَ الرَّحْمٰنَ الرَّحِیْمَ﴾، نه‌وه ده‌هینتی که‌ مانایه‌که‌شی دووباره‌ بکریته‌وه، نجا له‌ کاتی‌ک دا مروّف ده‌لت: به‌ ناوی خوا ی به‌ به‌زه‌یی به‌خشنده، ده‌بت به‌لایه‌نی که‌مه‌وه، چوار واتایان له‌ عه‌قل و دلی خویدا ئاماده‌ بکات:

١- بۆ کردنی نه‌و کاره‌ به‌ ناوی خوا ده‌ست پێ ده‌که‌م، نه‌ک به‌ ناوی خۆم، یان هه‌ر شتیکی دیکه‌.

٢- نه‌و کاره‌ بۆ پزاییکردنی خوا نه‌نجام ده‌ده‌م.

٣- نه‌و کاره‌ به‌ پێی به‌رنامه‌ی خوا نه‌نجام ده‌ده‌م.

٤- نه‌و کاره‌ به‌ یارمه‌تیی و هاوکاریی خوا نه‌نجام ده‌ده‌م، نه‌ک به‌ شان و شه‌وه‌که‌تی خۆم.

خوَا ده‌فه‌رمووی: ﴿حَمَّ﴾، نه‌مانه‌ دوو پیتن، پیتی (حا)، و پیتی (میم)، که‌ پێیان ده‌گوتری: پیته‌ پچر پچره‌کان (الْحُرُوفُ الْمُقَطَّعَةُ)، چونکه‌ به‌سه‌ر به‌که‌وه‌

ناخوێرنەو، که بگوتری: (حام)، دەبێ بە جیا جیا بخوێرنەو، پێشتر باسمان کردووە که لە سەرەتای تەفسیری سوورەتی (یونس) دا، باسێکی تێرو تەسەلمان لەو بارەو کردو، ئەو پێتەش که کۆی هەموویان چوار دە (۱۴) پیت لە سەرەتای (۲۹)، سوورەت لە سوورەتەکانی قورئاندا هاتوون، باسترین واتایەک که لێیان وەرەگیر، ئەوێه که خوا ﷻ بە بەندەکانی دەفەرمو: ئەم فەرماشتە لەبەر دەستانەو دەخوێنەو و گوێیستی دەبن و تێهەو را دەمین، هەر لەو پیت و دەنگانە پێکھاتووە که تێو قسەیان پێدەکەن، کهواتە: ئەو پیت و دەنگانە وەک کەرەستەیهکی خاوە لەبەر دەست تێو شدا هەن، بەلام ئەو کەرەستە خاوە و ئەو پیت و دەنگانە، خۆی بەدیھێنەر، ئەم فەرماشتە لێ پێکھێناون، بەلام تێو قسە ناسایان لێ پێک دێن، هەر بەوێرا بزانی که ئەم فەرماشتە هی خواﷻ، که فەرماشتیکی پێکھێناوە لەو پیت و دەنگانە لەبەر دەستی تێو شدا هەن، که تێو ئەک هەر ناتوان وێنە ئەو فەرماشتە بێنن که هەموو قورئانە، بەلکو وێنە دە (۱۰) سوورەتی، بگرە وێنە سوورەتێکی سێ تاییەش بێنن، وەک: (العصر) و (الکوثر) و (النصر).

کهواتە: بزانی که بێژەری ئەم فەرماشتە خواﷻ، وەک چۆن خوا ﷻ لە گەردیلەکان و لە گەردەکان، لە ماددە بێ ژیان، ژياندار دروست دەکات، که تاکو نێستا مەرووف لە بەرانبەر دیاردە ژياندا سەراسیمەو دەستەوسانە، تەنانەت ژيانی ژياندارێکی زۆر سادە وەک (ئەمبیا)ش، وەک چۆن مەرووف کەل و پەلی دیکە دروست دەکات، که ژيانیان تێدانیه، بە هەمان شێوە خواﷻ ئەم فەرماشتە خۆی پەخساندووە پێکھێناوە لەو پیت و دەنگانە، که پەروەندە بە بەر ژيانی مەرووفدا دەکری و، پەروەندە و بەرەکەت و پێزێکەو، تەنیا فەرماشتی خوا ﷻ ئەو تاییە ئەندێانە هەن.

﴿تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنْ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ﴾، لە رووی رێزمانی عەرەبیهو، یانی: (هَذَا تَنْزِيلُ الْكِتَابِ)، ئەمە دا بە زانانی کتێبه، یاخود (تَنْزِيلُ الْكِتَابِ)، دەبێتە نیهاد

(مُبْتَدَأً) و ﴿مِنْ أَلَلِّ الْعَزِيزِ الْكَرِيمِ﴾ یش، دەبیتە دەبیتە گوزارە (خَبَر)، دابەزاندنی کتیب لە لایەن خوای بالا دەستی کاربەجێ و دیە، یاخود: خوای زالی کارزانە و دیە، کەواتە: بزانی! سەرچاوەی ئەو کتیبە خواپە کە ﴿يَا خَاوَدُ﴾ خاودنی هەموو عیززەتیک و بالا دەستی و، دەستپۆشتووینکەو، خاودنی هەموو لێزانی و، کارزانی و کاربەجییە کە، بۆیەش ئەو سیفەتانە خاوەن ئەو کتیبە دا بەرجەستە بوون، نەجا دواي ئەم ناماژە کورتە بە قورئان، خوا دیتە سەر بای خستە پوو بە لکەکانی بە دیهینە رابەتیی و پەرورەدگار تیبی خۆی:

﴿إِنِّي فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَأَنبَيِّ لَلْمُؤْمِنِينَ﴾، بە دنیایی لە تاسمانەکان و زەویدا نیشانە هەن بۆ پرۆاداران، واتە: نیشانە هەن کە پەرورەدگار و خاودن و بە دیهینەری خۆیانیا پێ بناسن، چونکە خوای پەرورەدگار چۆن پە ی پێیەین؟ بێگومان لە پێ نیشانە کانیەو، نیشانە کانیشی: یان لە کتیبە خۆندراوە کە یدان، کە قورئانە، یان لە کتیبە بێزاوە کە یدان، کە گەردوونە.

﴿وَفِي خَلْقِكُمْ وَمَا يَبُتُّ مِنْ دَابَّةٍ آيَاتٌ لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ﴾، پێشی فەرمووی: لە تاسمانەکان و زەویدا نیشانە زۆر هەن بۆ پرۆاداران، نەجا دەفەرمووی: لە دروستکرانی خۆتانداو لەوەدا کە خوا بڵاوی کردۆتەو لە ژيانداران لە زەویدا، نیشانە هەن بۆ کۆمەلێک کە دنیایان، واتە: دنیایان هەبێت و لە پرۆایە کە یاندا گەشتبە فەناوەت و دنیایی تەواو.

نەجا دەفەرمووی: ﴿وَإِخْلَافُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَا أَنزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ رِزْقٍ﴾، هەر وەها جیاوازی و جێگۆڕکەیی شەو و رۆژان و، تەوێ خوا دابەزاندووە لە سەر پێوە لە بژیو، تەو بژیوێ خوا دابەزاندووە، هەر چەندە زۆر بە زانیان هەر بە مانای بارانیان لێکداوە تەو، بە لای هەمیشە کە خوا دەفەرمووی: ئاو (ماء)، یان لێرەدا دەفەرمووی: بژیو (رِزق)، لەبەر تەو دیە کە وشە: (ماء)، باران و بە فەر و تەر زەو ناوێک و هەلمی ئاو، هەمووی دەگریتەو، (رِزق) یش تەنیا ئاو ناگریتەو، بە لکو

تیشکی خوریش و جورده تیشکه کانی دیکهش که له کههکه شان و نه سئیره کانی دیکهوه دین و، سه رجهم نهو شه پۆلانهش که لیانیه ده دین، هه موویان ده بنه هو ی بژیو بو مروفت، به لام (رزق) به پله ی به کهم نهو تاوه ده گریته وه که له سه ریوه داده به زی، که ده فهرموئ: ﴿فَأَحْيَا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ مَوْتِهَا﴾، زهوی پی زیندوو کردۆته وه، دوا ی مردنه که ی، که هه لبه ته زهوی وه ک چون به ناو زیندوو ده بیته وه، به تیشکی خوریش، زیندوو ده بیته وه، ته گهر تیشک نه بی له ده ریا بدات، هه لمی ناویش پهیدا نابی و، باران و به فرو ته رزهش پهیدا بن، هه روه ها تیشک بو که شه کردنی رووه ک به هو ی تیشکه پیکهاتن (التمثيل الضوئي) یه وهش هه ر پیوسته.

﴿وَصَرِيفَ الرِّيحِ﴾، هه روه ها جوراو جور کردنی بایه کان، جوراو جور کردنیس بهس له رووی نهو شوینه وه نیه که لی هه لده که ن. نایا ره شه بایه، شه ماله، له سه ریویه، له خوار یویه، له باکووره، له باشوور؟! هه ر ته وند، نا، به لکو جوراو جور کردنی بایه کان له رووی چۆنییه تیانه وه، پاشان له رووی نه ندازه یانه وه، به هیزن، یان نه رم و سووک؟ نه وانه هه موویان ﴿أَيُّ الْقَوْمِ يَعْلَمُونَ﴾، نیشانه ن بو کۆمه لیک بقامن.

دوا یی له مه سه له گرنگه کاندایاس ده که بن: بوچی پێشێ ده فهرموئ: ﴿لَتَرْوِينَ﴾، دوا یی ده فهرموئ: ﴿لَقَوْمٌ يُقَاتُونَ﴾، دوا یی ده فهرموئ: ﴿لَقَوْمٌ يَعْلَمُونَ﴾، جیاوازی نهو سێ حاله تانه چییه؟

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ بِالْحَقِّ﴾، نه وانه نایه ته کانی خوان به هه ق به سه ر تۆباند ده خوینی نه وه، وشه ی (حق): به پی نهو سیاقه که تیی دا دی، مانایه که ی ده گۆژی، جاری وایه به مانای راسته، جاری وایه به مانای دادگه ریه، جاری وایه به مانای حکمه ته، جاری وایه به مانای شتی چه سپاوه، که نه صلی مانای هه قه، ﴿وَأَيُّ حَدِيثٍ بَعْدَ اللَّهِ وَرَأَيْنَاهُ يُؤْمِنُونَ﴾، به چ قسه یه که له دوا ی خوا و، نایه ته کانی بپروا دین؟

واته: نه گهر بړوا به نایه ته کانی خوا نه هیښن، به چ قسه یه کی دیکه بړوا دینن؟
نه گهر بړوا به خوا نه هیښن. **وَهُکْ خَاوَدْن وَبِهِتْنَه رِی نَهْم کِهَوْن وَ کَانِیْنَه**،
نه دی کټ به خاودنی کهون و کانیات داده یتن؟! **وَبَلْ لَّکُلِّ اَفَّاکِ اَیْبِرْ**،

سزای سخت بو هر دروژنیکي، ژور گونا هبارو تاوانبار.

دوایی پیناسه ی دهکات نهو کهسه کتیه؟

يَسْمَعُ اٰیٰتِ اَنَّهُ تَنَلَّ عَلَیْهِ، گوئیستی نایه ته کانی خوا ده بی، به سهریدا
ده خو یرینه وه، که ده فهرموئ: **تَنَلَّ عَلَیْهِ**، که واته: **اٰیٰتِ**، مه به ست
پنی نایه ته خو یراوه کاند، رسته کانی قورنانون، نایه ته کانی خوا گوئیست ده بی،
به سهریدا ده خو یرینه وه، **لَمْ یُعِرْ مُتَّکِرًا**، دوایش سوور ده بی، واته: له سهر
بړوا نه هیښان، له سهر بټېروایی، **کَانَ لَمْ یَسْمَعَهَا**، وهک هر نه بییستې، **فَیْتَرُهُ**
بِعَدَابِ اَلِیْمٍ، تنجا موژده ی پټ بده، به نازاریکی به تیش.

بیگومان موژده بو شتی خوش و چاکه، به لام نه مه به توانج و ته و سه و ده،
یا خود: نه گهر هه والیکي دلخو شکر و موژده یه ک بو نه وان هه بی، هر سزاو
نازاري به تیشه.

وَ اِذَا عَلِمَ مِنْ اٰیٰتِنَا سِتًّا اَتَّخَذَهَا هُرُوًا، نه گهر شتیک له نایه ته کانی تیمه شی
زانی، به گالته جاری ده گری، واته: شتیک له نایه ته کانی له بهر کرد، هه ندی
که س هه ندی نایه قورنانون له بهر دهکات، یان فهرمایشتیکی پیغه مبه، یان
قسه ی که سیک، دوایی لاسایی ده کاته وهو به شیوه یه کی دیکه ده یلی. وهک
گالته پیکردن، بویه ده فهرموئ: **وَ اِذَا عَلِمَ مِنْ اٰیٰتِنَا سِتًّا**، نه گهر نا گالته به کوی
نایه ته کان دهکات، به لام لیره دا مه به ست گالته پیکردنیکي نایه ته، **اُوْلَئِکَ لَمْ**
عَدَابُ مُهِنٍ، مادام نه وانه گالته به نایه ته کانی خوا ده کهن و به کهم ته ماشایان
ده کهن، سزایه کی ریسوا کهرو زه بوونکه ریان هه یه، چونکه هه میسه سزا به پتی
کرده و ده یه.

﴿مِنْ وَرَائِهِمْ جَهَنَّمُ﴾، له پشتیانوه دوزخ ههیه، لهبرئهوهی نادیدهیان گرتوه، بویه دهفرموو: له پشتیانوهه، نهگهرنا نهوهی بو تو دی و تو بهرهو پرووی دهچی، له پشتهوهیه ﴿مِنْ وَرَائِهِمْ﴾، واته: نادیدهیان گرتوه، یاخود: ﴿مِنْ وَرَائِهِمْ﴾، واته: شتیکی زور ترسناکه، مهترسیی که له پشتهوه بو ت بئ، زیاتر جیی ترسه، دوزخ له پشتیانوهیه، ﴿وَلَا يُغْنِي عَنْهُمْ مَا كَسَبُوا شَيْئًا وَلَا مَا اقْتَدَرُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ﴾، ههچیی ودهدستیان هیئاوه سوودیان پی ناگیهینی، ههروهها نهوانهی له جیاتی خوا کردووینن به دۆست و سهپرهرشتیار، سوودیان پیناگیهینن (پهرستراوهکانیان)، ﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾، نهوانه نازاریکی مهزنیان بو ههیه.

﴿هَذَا هُنِيَ﴾، نهمه رینماییه، ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَهُمْ عَذَابٌ مِنْ رِجْزٍ أَلِيمٌ﴾، نهوانهش که بیپروان به تابهتهکانی پهروهردگاریان، نازاریان بو ههیه له سهخترین سزای به ئیش.

نهگهر سهرنج بدهین دهبینن: لێردها خوا ﴿لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ سزای نهوانهی زور به سهختیی باسکردوه:

﴿يُعَذِّبُ آلِمَ﴾، ﴿عَذَابٌ مُهِينٌ﴾، ﴿عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾، ﴿عَذَابٌ مِنْ رِجْزٍ أَلِيمٌ﴾، که دوابی باس دهکین، بۆچی خوا نهو ههموو وهسفانهی داناون، بو سزا دانی نهوانه؟!

دوباره خوا ﴿لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ دهگهرتهوه سهه پێشاندانی بهلکه و نیشانهکانی پهروهردگاریتی و بهدهیهینهرایهتیی خوی: ﴿اللَّهُ الَّذِي سَخَّرَ لَكُمُ الْبَحْرَ لَتَجْرَى الْفُلُكُ فِيهِ بَآثَرِهِ﴾، خوا نهو کهسهیه دهرای بۆ دهستمۆ کردوون، کهشتیهکان پێیدا دهروژ به مؤلهقی خوا واته: به پیتی نهو سیستمی خوا دایناوه، ﴿وَلِيَتَّقُوا مِنْ فَضْلِهِ﴾، ﴿وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾، تاكو له بهخششی خوا داوا بکهن (به هوی کهشتیهکانهوه بار و سوار دهکهن) و بهلکو سوپاسگوزاریی بکهن (له نهنجامی نهودا).

﴿وَسَخَّرَ لَكُم مَّا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِّنْهُ﴾، (خوا) ههچیی له ناسمانهکان و زهویدا ههیه، تیکرای له لایهن خویهوه بو تیهو دهستمۆ و رام کردوه، ﴿إِنْ فِي

﴿لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَعِزِّمْ قَوْمَكَ﴾ به دنیایى له وه دا نیشته ی زۆر هه ن بۆ کۆمه لیک
پاچین و بیر بکه نه وه.

له کۆتاییدا ده فره موئ: ﴿قُلْ لِلَّذِينَ آمَنُوا يَفْعَلُوا لِلَّذِينَ لَا يُرْحَنُ أَيَّامَ اللَّهِ﴾
به وانه بلئ: که پروایان هیناوه، لیبوورن له وانه ی به ئومیدی رۆژه کانی خوا نین،
یانی: به ئومیدی دیداری خوا نین، با چاوپۆشیان لئ بکه ن، له ورده هه نه و
په نه، لیان ببوورن، ﴿لِيَجْزِيَ قَوْمٌ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾، تاکو کۆمه لیک به وه ی
وه ده ستی دین، سزایان بداته وه، و نه: سزایه که ی ئه وان هه نه ده گیرئ بۆ رۆژی
دوایی و، با ئه وان بیر له سزادانیان نه که نه وه.

﴿مَنْ عَمِلْ سَلِماً فَلْيَقْصِرْ﴾ هه ره که سیک چاکه بکات، سووده که ی بۆ
خۆیه ئی، ﴿وَمَنْ أَسَاءَ فَلْيُتِمَّ﴾ هه ره که سیک خرابه ش بکات، زیانه که ی بۆ خۆیه ئی،
﴿ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكَ تُرْجَعُونَ﴾، دوایی بۆ لای پهروه ردگارتان ده گێڕدینه وه، ههروه ها
خوێراویشه ته وه: ﴿أَرْجَعُونَ﴾ ده گه رێنه وه.

کهواته: پاداشتی چاکان و سزای خراپان، له وئ هه به، دنیا مه که نه شوئینی
ته صیفیه ی حیساب و ئۆله له یه کدی ستانده وه، پیکه وه مو در بکه ن و یه کدی
ته حه ممول بکه ن، به تایبه ئی ئه هلی ئیمان، له گه ل نه یار نیاندا ده بن به و شیوه یه
مامه له بکه ن.

مهسه له گرنگه کان

مهسه له یه کهم:

قورئان کتیبیکه له لایهن خوی زالی کارزانه وه دابه زیتراوه، له ئاسمانه کان و زهویی و، دروستکرانی مروشان و بلاوکردنه وهی ژيانداران له زهوی داو، جیگۆرکتیی شهو و پۆژان و، بژیوی دابه زیتراو له ئاسمانه وه، گۆرینی بایه کاند، به لگه و نیشانه ی زور ههن، له سه ره به دیهینه رایه تی و پهروه ردگار تی خوا، بۆ بپرواداران و دنیایان و عاقلمه ندان:

خوا دهه فرموی: ﴿حَمْدٌ تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ﴾ ۱ ﴿إِنَّ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِّمُؤْمِنِينَ﴾ ۲ ﴿وَفِي خَلْقِكُمْ وَمَا يَبُذُّ مِنْ دَابَّهِ ؕ إِنَّتُمْ لَقَوْمٌ يُوقِنُونَ﴾ ۳ ﴿وَإِخْلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَا أَنزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ رِزْقٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَتَصْرِيفِ الرِّيحِ ؕ إِنَّتُمْ لَقَوْمٌ يُعْقِلُونَ﴾ ۴ ﴿إِنَّكَ أَنْتَ اللَّهُ تَتْلُوهَا عَلَيْكَ الْحَقِّ فَيَأْتِي حَدِيثٌ بَعْدَ اللَّهِ وَمَآئِنُوهُ يُؤْمِنُونَ﴾ ۵

شیکردنه وهی ئهم ئایه تانه، له دوازه برگه دا:

۱- ﴿حَمْدٌ﴾ زۆرجار دووبارده مان کردۆته وه، ئه مانه دوو بیت، لهو بیتانه ی خوا ﴿تَنْزِيلُ الْكِتَابِ﴾ قورئانی لی پیکهتیاون و، تیمه پۆژانه به کاریان دینین له قسه کردن و نووسینمان دا، ئه و بیتانه که له سه رده تای بیست و نۆ (۲۹) له سووره ته کاند هاتوون، ئاماژه یان تێدایه که ئه و قورئانه ش ههر لهو پیت و دهنگانه پیکهاتوه که تێوه به کاریان دین، به لام خوا ﴿وَإِخْلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ﴾ قورئانیکی لی پیکهتیاون که له بهر دهستانه و تێوه له بهرانه بریدا دهسته وسانن، نهک له بهرانه بر هه مووی، به لکو له بهرانه بر ده (۱۰) سووره تی و، بگه له بهرانه بر سووره تیکیشیدا، کهواته: بزائن بیژه ره که ی ئه و، که سه ی ئه و فره مایه شه ی فره مووه، خوی به دیهینه ری پهروه ردگاری کهون و کائیناته.

۲- ﴿تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنْ آفَةِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ﴾، دابه زینرانی کتیبه که له لایهن خوای زالی کارزانه و دیه، وشه ی (الکتاب): که (ال) ی، ناساندنی له سهره، ناساندنه که بو (عهد) ه، واته: دابه زاندنی کتیبه که، تهو کتیبه که زانراوه و ناسراوه که قورنانه، له کوئوده یه؟ ﴿مِنْ آفَةِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ﴾، له لایهن خوای زالی کارزانه و دیه، نهمه له پرووی پزیمانی عهدیه و دیه پنی ده گوتری: رسته یه کی ده ستپنکردن (جُمْلَةً اِبْتِدَائِيَّةً)، که له نیهادو گوزاره (مُبْتَدَأٌ وَخَبْرٌ)، پیکهاتوه: دابه زاندنی کتیبه که (که قورنانه) له لایهن خوای زالی کارزانه و دیه، بو ته و دی ههر له سهره تاوه تو بزانی، که نهم سووپردته ده خوینی، یان ههر سووپردتیک ده خوینی، که به شیکه له قورنانه، بزانی سهرچاوه که کییهو له کوئوده هاتوه؟ له لایهن خواوه هاتوه، خواش ﴿يَا﴾ خاودنی همموو سفه تئیکی به رزو په سنده، به لام لیره دا تهو دوو سیفه ته ی زیاتر به رجه سته کراون، که بریتین له عزیزت و حکمهت، چونکه دواپی باسی سزادان و هه لوئستی نه رزینیانه ی بی پروایان کراوه، که خوا به عزیزته ی خوئی له گه لیاندا پروو به پروو ده بیته وه، هه روه ها باسی پرواداران کراوه و مامه له یان له گه ل نه یارانیاندا، که ده بی حکمهت به کاریتین و، خوای په روه ردگاریش به حکمهت ی خوئی ته گیری حالی مسولمانان ده کاو، پشتیان ده گری و، هاوکاریان ده بی، هه روه ک خوا به عزیزت و حکمهت ی خوئی واته: زالی و کارزانی خوئی، له گه ل پیغمبه ری خویدا ده بی ﴿يَا﴾، په یامه که ی خوئی که به پیغمبه ردا ناروویه تی ﴿يَا﴾، مشووری لی ده خوات تهو په یامه به جه سه ی و بلاو بیته وه و نامانجه کانی خوئی بیکی.

لیره دا خوا که ده فهرموئ: ﴿تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنْ آفَةِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ﴾، نهم ته عبیره یانی: نه وه که قورنانه دابه زینراوه، هیچ جیی مشتمو پ نیه، به لام له لایهن کیوه دابه زینراوه؟ له لایهن خوای بالاده ستی کار به جی وه.

۳- ﴿إِنْ فِي الْأَشْمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا يُدْرِكُ لَافِئَاتِهَا﴾، دوا ی نهو نامازه کورته به قورنانه و، به سهرچاوه دی لیوه هاتنی قورنانه، یه کسه ر خوا ﴿يَا﴾ دیته سهر باسی نیشانه و به لگه کانی به دیه یته رایه تی و په روه ردگاریتی و خاوه ندرایتی خوئی له گه ردووندا، ده فهرموئ: به دلنیایی له ناسمانه کان و، له زه ویدا نیشانه هه ن بو پرواداران، لیره دا ناسمانه کان

و زەوی کراون بە زەرفێک، بۆ ئەو بەلگەو نیشانانەی دەمانگەیهن بە ناسینی خوا، دەمانگەیهن بە دانپیداھێنان بە بەدیھێتەراییەتی و پەرورەدگارێتی و خاوەندارێتی خوادا ﷻ، تێمە کاتی خۆی لە تەفسیری سوورەتی (یونس)دا، ھەم باسی گەردووغان کردووە بە گشتیی، ھەم باسی خۆرمان کردووە، ھەم باسی زەوی و، باسی مانگمان کردووە، ھەروەھا لە تەفسیری سوورەتی (فصلت)دا، باسی دروستکردنی گەردووغان کردووە لە کورتە باسیکدا، کە کاتێک مەشای ئەم گەردوونە دەکات، بە کەھکەشانەکان و بە کەلە کەھکەشانەکانووە، پاشان بە پێکھاتە کەھکەشانەکانووە، لە ئەستێرەکان و خەوڵەکان، بە تاییەتی خۆری خۆمان و کۆمەڵەکە، ئەو ئۆ خەوڵەکە بە دەورییدا دەخولێتووە، تەماشای ئەندازەکانیان دەکات، تەماشای مەسافەکانیان دەکات، تەماشای وردەکارییەکان دەکات، ئەگەر چ پر عەقڵ و وێژدان بەکاریبێت، دەزانێت کە ئەم گەردوونە، ئەم کەون و کانیانە، ئەم دروستکراوانەی خوا، بە سەر و خواریانووە، خاوەنێکیان ھەیە، بۆیە خوا دەفەرموێ: لە ئاسمانەکان و زەویدا نیشانە ھەن بۆ پرۆاداران، واتە: ئەوانەی لە پرۆاھێتان بگەرێن، ئەم گەردوونە، ئەم ئاسمانەکان و زەویە، پێن لە نیشانەو بەلگە بۆ پرۆاھێتان.

٤- ﴿وَفِي خَلْقِكُمْ وَمَا يَبُذُّ مِنْ دَابَّةٍ آيَاتٌ لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ﴾، ھەروەھا لە دروستکردنی خۆتان و لەویدا کە بلاوی کردۆتووە لە ژيانداران، نیشانە ھەن بۆ کۆمەڵێک دلبابان، (الْيَقِينُ ضِدُّ الظَّنِّ)، دلبابی (يَقِينٌ): دژی گومان (ظَنٌّ)، بە بەلگە کە ئەو کە ھەر لەم سوورەتی (الجاثية)دا ھاتو، دەڵێ: ﴿إِنْ نَحْنُ إِلَّا ظَنٌّ وَمَا عَنَّا مُسْتَفِيضٌ﴾، بەس گومانمان دەبردو، تێمە لە دلبابیان نەبووین، کەواتە: گومان ئەوێ، ئەگەر (إِحْتِمَال) دابنێی بۆ یوون و نەبوونی شتێک، ئنجا یان بوونە کە زالبکە، یان نەبوونە کە، بەلām دلبابی (يَقِينٌ)ت نەبی، لە یوونی یان نەبوونیدا، لێرەدا خوا ﷻ باسی گەردوون دەکات، دەفەرموێ: لە گەردووندا چەندان نیشانە ھەن بۆ پرۆاداران.

بەلām دوابی کە دێتە سەر دروستکردنی خۆمان و ژياندارانی دیکە، دلبابی (يَقِينٌ) دەکاتە بەرھەمی تێوہرمانیان: ﴿وَفِي خَلْقِكُمْ﴾، لە دروستکردنی خۆتاندا،

واتە: بە پەداکراتان و، پێک و پێک خستنان و، وەچە لێکەوتنەوەتان و، زۆر بوونتان و بڵاوبوونەوەتان بە زەویدا.

﴿وَمَا يَكُنْ مِنْ دَابَّةٍ﴾ هەروەها لە ژياندارو پێڕۆيانەى خوا بـلاوى کردوونەوه بە زەویدا، ئەوانەش هەموویان: ﴿مَا يَكُنْ﴾، خۆتراوێشتەوه: (آیات) بە هەردوو شێوە خۆتراوەتەوه، ﴿لَقَوْمٍ يُوقِنُونَ﴾، بۆ کۆمەلیک کە زانیاریەکی جێی دڵنیایان هەبێت، لەبەر ئەوەی ئەگەر پیشانی بە گشتیی تەماشای گەردوون بکەى، دەتگەبەنێ بە ئیمان، بەلام دواى ئەگەر بتەوێ بەقین پەیدا بکەى، دەبێ زیاتر رامیانی لە خوێ و لە پێکهاوەکانی گەردوون، لە شتەکان زیاتر وردبێهەو: لە زیندەوهران، لە ژيانداران، ئەگەر بتەوێ دڵنیایی پەیدا بکەى لە بـروا هێنانەکەتدا، واتە: ئەگەر تەماشای گەردوون بکەى، دەتگەبەنێ بە ئیمان، بەلام بۆ زیاتر قوڵبوونەوهی ئەو ئیمانە کە بـبێ بە جـیـی دڵنیایی، دەبێ سەرنجی وردتر بەدەى لە خوێ و، لە دەورووبەرت.

کە خـوای پەروردگار دەفەرموێ: ﴿وَفِي خَلْقِكَ﴾، لە دروستکردنی خۆتان، وەک لە شوێنی دیکە دەفەرموێ: ﴿وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ﴾، الذاریات، هەروەها لە خوشتان دا نایا نایین و سەرنج نادەن! یان دەفەرموێ: ﴿فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ﴾، الطارق، با مـرؤف سەرنج بدات لە چـی دروستکراوه!

تێمە لەم تەفسیرەدا، لە چەند شوێنێک دا لە بارەى مـرؤف و ژياندارانەوه باسمان کردوه، لە سەرەتای تەفسیری سوورەتی (المؤمنون) دا، باسیکمان کردوه لە بارەى دروستبوونی مـرؤفەوه، هەروەها لە بارەى ژياندارانەوه لە سوورەتی (النحل) دا، لە چەند شوێنێکدا باسمان کردوه، دیسان لە بارەى پروەک و شیناوردەوه لە سەرەتای تەفسیری سوورەتی (الشعراء) دا، کورتە باسیکمان کردوه.

بە دڵنیایی بە ئەندازەى ئەوەى کە تینسان ورد دەبێتەوه لە شتەکان، بە تایبەتی لە ژيانداران و لە وردهکاری و نەهێنیەکانیان تێدەگات، زیاتر پەى بە

سىغەتە بەرزو بىي وىتەكانى خوا دەبات، ديارە ژيانداران چەندان جۇريان ھەن، جگە لە مروڤ: ئەوہ ئاژەلانىن كە چوار جۇرن: (حوشترو پەشەولاخ و مەرپو بزن)، ھەروەھا ئاژەلانى دىكە ھەن، كە من پىم وایە وشەى (أنعام) وپرای ئەو چوار جۇرە، ئاژەلانى دىكەش دەگرېتەو، ھەموو ئەوانەى مروڤ لىيان بەھرەمەند دەبى لە گۇشتیان و، بۆ بارو سوار بەكارھىتان و، بەرھەمەكانیان، ئەوجار پەپرەورەكان ھەن، ديسان ژياندارى دەريایى ھەن، ژياندارى ھەواىى ھەن، ھەروەھا زىندەوران ھەن، ھەموو ئەوانە ئەگەر ئىنسان لىيان وردېتەو، پتر دەگاتە زانیاریى جىي دلىیایى و نیمانى دامەزراو ئەلەخشاو، بۆیەش پىشىنانى خۇمان لە كاتى رازو نیازدا گوتووایە: (ئەى خواى ھەشتا ھەزار عالم!)، كە لە راستیدا، عالمەكان زۆر زۆر لە ھەشتا ھەزار زیاترن و، بەس خوا خوى دەزانى چى ھىناوئەتە دى لەم زەویيەدا، چ جاي لە گەردووندا!!

۵- ﴿وَخَلِيفَ لَّيْلٍ وَالنَّهَارِ﴾، ھەروەھا جىگۆرکەو جياوازیى شەوو پۇژان، شەوو پۇژ، ھەم جىگۆرکە دەكەن، شەو دېتە جىي پۇژ، پۇژ دېتە جىي شەو بەردەوام، ھەم جياوازیىش، شەو تارىكەو پۇژ پووناكەو، بە دواى يەكدا دىن، ئەو بە دواى يەكدا ھاتن و ئەم جياوازیيەيان و، جىگۆرکەيان، نىشانەى پەروەدگارېتىى خوان.

۶- ﴿وَمَا أَرْزَلَهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ رِزْقٍ﴾، ھەروەھا لەو بژيودەدا كە خوا دایبەزانئودە لە سەرئودە، ئەو بژيوش زۆربەى زانايان بەس بە بارانيان لىكداوئەتەو، بەلەم وپرای باران، بەفرو تەزەردش دەگرېتەو، ھەموو ئەو شتانەى دىكەش دەگرېتەو، كە لە ئاسمانەوہ دىن، وەك: جۇرەكانى تىشك.

۷- ﴿فَأَحْيَا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ مَوْتِهَا﴾، دواىي زەوى پى زىندوو كرڈۆتەوہ دواى مردنى، واتە: دواى ئەوہى زەوى خالىي بۆتەوہ لە پروەك، بەھوى تىشك و ئاوى لەسەرئودە دابەزىتراوئەو، ژياوئەوہ.

۸- ﴿وَنَصْرَفِ الرِّيحَ﴾، ھەروەھا جۇراوچۆر كرڈنى بايەكان، واتە: لە پرووى جۇريانئەوہ، لە پرووى ئەو لایەوہ كە لىي ھەلئەكەن لە باكورەوہ دىن، يان لە باشوورەوہ، يان لە

پۇژھەلاتەھ، يان له پۇژتاواودو، له پرووی جۇرو چۆنەتیی بایه کهوه، ئایا ئەو بایه گەرم و وشکه وەک پەشەباو بای ژوورو، یاخود فێنک و شیدارە، وەک شەمال، ئنجا ئەو بایه ئەندازەکی چەندەو رێژە ی هێزەکی چەندە؟ که تېستا مروڤ چەندان پتوهری دروستکردوون بو پتوانی باو، بو پتوانی باران، خوا **عَلَّمَ** جاری وایە ئەندازەیک له پێژەو ئەندازە ی تاییهتیی با زیاد دەکات، دەبێتە هۆی تسونامیی و، دەبێتە هۆی ئەوه که داروبەرە به یەکا دبات!!، له جۆراوجۆر کردنی بایهکان له هەموو پرووەکانیانەوه، لهو شتانهی دیکەشدا:

۱۹. **إِنَّا نَسْفَحُ الْقَوْمَ يَفْعَلُونَ**، نیشانه هەن بو کۆمەلێک بگمان، هەرۆهە خۆتێراویشتەوه: (آیات)، **إِنَّا نَسْفَحُ الْقَوْمَ يَفْعَلُونَ**، بو کۆمەلێک بگمان، یانی: بەس عەقڵی خۆیان بەکاربێنن، ئەوانە هەموویان بۆیان دەبنە نیشانهو بەلگە لەسەر بەدیھێنەراییهتیی و پەرۆهردگاریتیی و خاوەنداریتیی خوا **عَلَّمَ**، چونکە پێش مروڤ ئیمان دێنن، له دواي ئیمان هێنان، دەبێ هەولبەدات بیکەبەنێتە پلە یەقین و دلاییی، دواي ئەوەش شتێک نامێنن له پرووی ئیمانهوه پێی بگات، مەگەر عەقڵی خۆی زیاتر بەکاربێنن، تاکو ئەو یەقینە ی بەردەوام بێ، یەقینیش به تەتکید پلە پلەیهو دەبێ هەولبەدات یەقینەکی دامەزرێت، ئەگەرنا له دواي یەقینەوه، پلەیک نیه له پرووی ئیمانهوه مروڤ پێی بگات، بۆیه خوا **عَلَّمَ** دواي باسکردنی ئەو نیشانانە ی دیکە دەفەرموی: بو کۆمەلێک که بگمان، واتە: تۆ دەبێ بەردەوام عەقڵ و هۆشی خۆت بەکاربێنن بو بەهێز کردنی یەقینەکەت و مانەوهی یەقین و زێدەبوونی.

۱۰. **إِنَّكَ إِنَّمَا تَتْلُوهَا عَلَيْكَ الْخَبَرُ**، ئەوانە ئایەتەکانی خوان که به هەق بەسەر تۆیاندا دەخوێننەوه، واتە: کاتیک بەسەر تۆیاندا دەخوێننەوه، ئیمە هەق و راستین، کهواتە: (بِالْحَقِّ)، دەبێتە حال بو بکەر (فَاعِلٌ)، (تَتْلُو)، یانی: (تَتْلُوها عَلَيْكَ مُحَقِّقِينَ)، کاتیک ئەو ئایەتانەت بەسەردا دەخوێننەوه، ئیمە لەسەر هەقین و راستین، یاخود (بِالْحَقِّ) دەبێتە حال بو بەرکار (مَفْعُولٌ به) که یانی: (مُتَّبِعًا بِالْحَقِّ)، تەم ئایەتانه که بەسەر تۆیاندا دەخوێننەوه له خودی خۆیاندا، هەقن، یاخود: (بِالْحَقِّ)، یانی: (بِسَبَبِ الْحَقِّ)،

بۇ ئەۋدى ھەق بېجەسپىتىن بە ھۆى تەۋ ئايەتەنەۋە كە بەسەر تۆپاندا دەخوئىنەنەۋە، كەۋاتە: (بَالْحَقِّ) چ كە لىرەدا، چ كە لە ھەر شۈئىكى دىكەى قورپاندا ھاتود، سى ماناى ھەن:

أ- تېمە كە ئايەتەكان دەخوئىنەنەۋە ھەقین.

ب- ئايەتەكان تېكەل و ئاۋىتەن لەكەل ھەقدا.

ج- ئايەتەكان دەخوئىنەنەۋە بۇ ئەۋدى ھەق بېجەسپىتىن، ھەقىش ئەۋدە كە خوا ﷻ بە راست و چاكى دەزانى بۇ بەشەر.

۱۱- ﴿فَإِنِّي حَدِيثٌ بَعْدَ اللَّهِ وَأَيْنَهُ يُؤْمِنُونَ﴾، ئىنجا ئايا لە دۋاى خوا ﷻ و ئايەتەكانى، نىشانەكانى، بە چ قسەبەكى دىكە بېروا دىتىن؟! ۋاتە: ئەگەر بېروا بە فەرماشتى خوا نەھىتىن! بېروا بە چ قسەبەكى دىكە دىتىن؟ ئەگەر بېروا بە خوا ﷻ نەھىتىن كە خاۋەن و پەرۋەردگارو مشوورخۇرى گەردوون (ئاسمانەكان و زەۋى)، ئەدى بېروا بە كى دىتىن؟ ۋەشە (يُؤْمِنُونَ): خوئىزاۋىشەتەۋە: (يُؤْمِنُونَ)، ئەۋ كاتە لە دۋاندى ناديارەۋە دىكۆرى بۇ دۋاندى رۈۋبەروو (خُطاب).

لىرەدا بە چاكى دەزانم تامازەبەك بىكەم بە قسەبەكى ئىمام (فخرالدين الرازى)، ھەركام لە توئىزەرەۋانى قورپان جار جار قسەبەك كە زۆر تايبەت بى و كردييان، ئەگەر بە دلم بى دېھىتىم، جارى ۋاش ھەبە قسەبەكىيان كىردودە قەلم نايىرى و بە پىۋىستى دەزانم پەخنى لى بىگرم، ئەگەرنا مەرچ نىبە ھەر قسەبەك كە بە دلم بى، بېھىتىم و، ھەر قسەبەكىش كە بە دلم نەبى، پەخنى لى بىگرم، بەلام ھەندىك جار ئەۋە بە پىۋىست دەزانم، ئىستا ئەۋ قسەبەكى (الرازى) ىم پى جوانە كە لە تەفسىرەكەى خۇيدا^(۱) دەلى:

(وَأَعْلَمُ أَنَّ كَثِيرًا مِنَ الْفُقَهَاءِ يَقُولُونَ: إِنَّهُ لَيْسَ فِي الْقُرْآنِ الْعُلُومُ الَّتِي يَبْتَغِيهَا الْمُتَكَلِّمُونَ، بَلْ لَيْسَ فِيهِ إِلَّا مَا يَتَعَلَّقُ بِالْأَحْكَامِ وَالْفَقْهِ، وَذَلِكَ غَفْلَةً عَظِيمَةً لِأَنَّهُ لَيْسَ

فِي الْقُرْآنِ سُورَةٌ طَوِيلَةٌ مُنْفَرِدَةٌ بِذِكْرِ الْأَحْكَامِ، وَفِيهِ سُورَةٌ كَثِيرَةٌ خُصُوصاً الْمَكِّيَّاتُ لَيْسَ فِيهَا إِلَّا ذِكْرٌ دَلَائِلِ التَّوْحِيدِ وَالنُّبُوَّةِ وَالْبَعْثِ وَالْقِيَامَةِ، وَكُلُّ ذَلِكَ مِنْ عُلُومِ الْأُصُولِيِّينَ).

دەللى: بزانه كە زۆرىك لە شەرعزانان گوتووایانە: لە قورئاندا ئەو زانیاریانەى كە زانیایانى عىلمى كەلام (واتە: زانیایانى كە باسى بووناسى و، ئىمان و عقىدە دەكەن، بىرمەندانى ئىسلام)، قسەى لە بارەو دەكەن، لە قورئاندا باس و خواسیان نیە، بەلكو ئەوەى لە قورئاندا ھەيە تەنیا ئەوەيە كە پەيوەستە بە ھوكمە شەرعىيەكانەووە بە فىقھەو! بەلام ئەوە بىناگايەكى مەزنە، چونكە لە ھەموو قورئاندا سوورەتتىكى درىژ نیە كە تەنیا ھوكمە شەرعىيەكانى تىدان، بەلام زۆر سوورەتى تىدا ھەن بە تايبەتى سوورەتە مەككەيەكان، كە تەنیا باسى بەلگەكانى يەكتايى خواو، پىغەمبەرايەتتى و، زىندووكرانەووە قىامەتیان تىدا ھەيە، ئەوانەش ھەموویان لەو زانیاریانەن كە زانیایانى بنچىنەكانى دىن (زانیایانى ئىمان و عقىدە) قسەیان لە بارەو دەكەن.

لە راستىیدا قورئان زۆر لەو مەزنتە كە تەنیا كىتیبى فىقھە بى، فىقھىش بە مانا باوەكەى، واتە: باسى ھوكمە كەردەيەكان (الأحكام العملية)، بەلكو قورئان وىراى باسى ھوكمە كەردەيەكان و پىش ئەو، باسى بووناسى و، ئىمان و عقىدەو، ڕەوشت و ئاكارەكان و، ھەموو ئەو شتانەيە كە مەرووف پىوستى پىئانە، بۆ بەرپۆوەبردنىكى تەندروستانەى ژيانى دنیا، لە ڕووى تاكى و، خىزانى و، كۆمەلەبەتتى و سیاسىيەو، ھەموو ئەوانەى تىدايە، بەلام ھەك دەگوتى: (ھەر كەسە بە یارى خۆى ھەلا دەلى)، یان (ھەر كەسە لە ھەمبانەى خۆیدا گۆپز دەژمىرى)، شەرعزانان كە زیاتر سەرگەرمى ھوكمە فىقھىيەكان بوون، ھەر ئەوەیان لە قورئاندا بىنپووە، ڕەنگە ئەوانەش كە سەرگەرمى عقىدەو عىلمى كەلام بوون، زیاتر ئەوەیان تىدا بىنپى و، زانیایانى تەزكىە و تەسەووفىش، ڕەنگە زیاتر ئەو لایەنەیان تىدا بىنپى، بەلام لە راستىیدا قورئان ھەموو ئەوانەيەو زۆر شتى زیاتر لەوانەشە.

مه سه له ی دووهم:

هه په شه کردن به سزای سهخت، له ناحه زانی په یامی خواو، ناساندنیان به: دروژن و، تاوانبارو، خو به زلگرو، گاته کهر به نایه ته کانی خواو، وه سفی سزایه کهشیان به نازارگه یه نه رو، پيسواکه رو، پيس و، به ئیش و ژان، یانی: نه وان چهند سیفقه خرایان تیدا هه، خوی دادگه ریش سزایه که یانی هینده وه سفهی بو داناو:

خوای په روهر دگار ده فهرمو: ﴿وَبَلِّغْ لِكُلِّ أَفَّاكٍ أَثِيمٍ ۖ يَسْمَعُ ءَايَاتِ اللَّهِ تَنْزِيلًا عَلَيْهِ ثُمَّ يُغْمِزُ مُسْتَخِرًا كَأَن لَّمْ يَسْمَعْهَا فَيَكْتُمُهَا بِعَدَابِ أَلِيمٍ ۚ وَإِذَا عَلِمَ مِنْ ءَايَاتِنَا شَيْئًا اتَّخَذَهَا مُرْوًى أَوْ تُكَّ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ۚ وَتَوَارَىٰ بِهِمْ حَتَّمٌ وَلَا يُغْنِي عَنْهُمْ مَا كَسَبُوا شَيْئًا وَلَا مَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ۚ هَٰذَا هُدًى وَالَّذِينَ كَفَرُوا يُكَذِّبُ رَبَّهُمْ لَهُمْ عَذَابٌ ۖ رَّحِيمٌ ۚ﴾

شیکردنه ووی ثم نایه تانه، له چوارده برکه دا:

﴿وَبَلِّغْ لِكُلِّ أَفَّاكٍ أَثِيمٍ﴾، سزای سهخت بو هر دروژنیکي زور گوناهار، پېشتریش باسمن کردو، (ویل: کَلِمَةً دَعَاءٍ بِالشَّرِّ، وَأَصْلُ الْوَيْلِ الشَّرُّ وَخُلُوءُهُ، (ویل: له نه صلدا بریتیه له تووک و داواکردنی خراپه، نزا کردن به خراپه، نه صلی (ویل)، بریتیه له خراپه و زیان و هاتنی نهو خراپه و زیانه، به لأم جاری وایه به مانای مه جازیشیان به کارهیناوه، واته: هاوار بو تو، وای بو تو، به لأم له نه صلدا به مانای سزای سهخته، وک له قورنندا ده فهرمو: ﴿وَوَيْلٌ لِّلْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابٍ شَدِيدٍ﴾، ابراهیم، که واته: (ویل) به شیکه له سزای سهخت، لیره دا ده فهرمو: ﴿وَبَلِّغْ لِكُلِّ أَفَّاكٍ أَثِيمٍ﴾، سزای سهخت بو هر دروژنیکي زور گوناهار، له کوردیدا که سیک درو بکات، ده لاین: درو کهر، یان درو ی کرد، به لأم نه کهر زور درو یان بکات پتی ده لاین: دروژن.

بۆیه یتیم وایه وشه‌ی (أَفْكَ): له کوردیدا به‌رانبه‌ره‌که‌ی ده‌بێته درۆزن، نه‌صلی وشه‌ی (أَفْكَ) یانی: (القَوِيُّ الْإِفْكَ)، که‌سی‌ک (إِفْكَ) ده‌که‌ی، زۆر به‌هیزه، (إِفْكَ)، له نه‌صلدا به‌ مانای هه‌لگیرانه‌وه‌یه و به‌ مانای لادانه، له‌به‌رته‌وه‌ی درۆش بریتیه له هه‌لگیرانه‌وه‌ی قسه، یان بریتیه له به‌راوه‌ژوو کردنی شتی‌ک، بێچه‌وانه‌ی هه‌ق، بۆیه وشه‌ی (إِفْكَ): به‌ مانای درۆ به‌کار دێ، نه‌که‌رنا نه‌صلی وایه‌که‌ی نه‌وه‌ نیه، به‌لام لێره‌دا به‌ پنی سیاق، واته: که‌سی‌ک که‌شت هه‌لده‌گیرێته‌وه‌و درۆ ده‌کاته، زۆریش گونا‌ه‌باره.

(۲). ﴿يَتِمَّ يُعْمِرُ مُسْتَكْبِرًا كَانَ لَبِئْسَ مَا لَكُم مِّنْ خَوْفٍ﴾ گونییستی نایه‌ته‌کانی خوا ده‌بن به‌سه‌ریدا ده‌خوێژێنه‌وه، واته: نه‌وه‌ نیه که‌ بۆ خۆی بچیت بیانخوێنێته‌وه، به‌لکو نایه‌ته‌کان به‌سه‌ریدا ده‌خوێژێنه‌وه، که‌ به‌ ته‌کید مه‌به‌ست پنی پیغه‌مبه‌ری خوا به‌ ﴿يَتِمَّ﴾ نایه‌ته‌کانی به‌سه‌ردا خوێندوونه‌وه.

(۳). ﴿يَتِمَّ يُعْمِرُ مُسْتَكْبِرًا كَانَ لَبِئْسَ مَا لَكُم مِّنْ خَوْفٍ﴾ دوا‌یی خۆبه‌زلگرانه سوور ده‌بن، وه‌ک هه‌ر نه‌ییبستین! سوور ده‌بن له‌سه‌ر چی؟ لێره‌دا نه‌وه‌ی له‌سه‌ری سوور ده‌بن، قرتێراوه چونکه به‌ سیاق و سه‌لیقه ده‌زانرێ، یانی: (يُعْمِرُ عَلَى الْكُفْرِ مُسْتَكْبِرًا)، له‌سه‌ر کوفرو بێروایی هه‌ر سوور ده‌بن به‌رده‌وام ده‌بن، له‌رووی خۆ به‌زلگریه‌وه، ﴿كَانَ لَبِئْسَ مَا لَكُم مِّنْ خَوْفٍ﴾ وه‌ک نه‌و نایه‌تانه‌ی هه‌ر نه‌ییبستین، (الْإِضْرَارُ: مُلَازِمَةُ الشَّيْءِ، وَعَدَمُ الْإِنْفِكَالِ عَنْهُ، وَخُذِفَ مُتَعَلِّقٌ يُعْمِرُ لِدَلَالَةِ الْمَقَامِ عَلَيْهِ، أَي: يُصْرَوْنَ عَلَى كُفْرِهِمْ)، واته: (إصرار) په‌یوه‌ستبوون به شتی‌که‌وه‌و لێ جیا نه‌بوونه‌وه‌یه‌تی، نه‌وه‌ی (يُصْرَوْنَ) ی پێوه په‌یوه‌سته قرتێراوه، چونکه حاله‌که ده‌یکه‌یه‌نی، یانی: له‌سه‌ر بێرواییان سوور ده‌بن.

له‌ قورتاندا قرتاندن زۆره، به‌هۆی نه‌وه‌وه‌ش نه‌و فه‌رمایشته‌ی خوا کورت بۆته‌وه، هه‌ر شتی‌ک که‌ به‌ عه‌قل و سه‌لیقه بزانرێ، خۆای په‌روه‌ردگار کتییی خۆی پنی قه‌له‌بالغ نه‌کردوه، تێستا لێره: ﴿يَتِمَّ يُعْمِرُ مُسْتَكْبِرًا﴾، یانی: خۆ به‌زلگرانه سوور ده‌بن له‌سه‌ر بێروایی، نه‌وه‌ی تێسرا‌یه‌که‌ی پێوه په‌یوه‌سته، که‌ بریتیه له

كوفر، قرتیزاوه لەبەر ئەوەی بە سیاق و سەلیقە دەزارنۆ، بابای زۆر درۆزنی زۆر گوناھکار، کە نایەتەکانی خوا دەبیستێ بەسەریدا دەخوێژنەوه، لەسەر بێروایی سوور دەبن، لە ڕووی خۆ بەز لگربیهوه، ﴿كَانَ لَمْ يَسْمَعْهَا﴾، وەك هەر نەیبیستین، ئەمە ناماژدیه بهوه کە هەر کەسێك بەراستی گۆی بۆ نایەتەکانی خوا هەلبخات، وەریانده گرتی و ڕوایان پێدینتی، بۆیه دەفهرموی: ﴿يَسْمَعُ مَا يَنْتِ أَلَهُ تُلَّنْ عَلَيْهِ﴾، گۆیبست دەبی نایەتەکانی خوا بەسەریدا دەخوێژنەوه، دواوی خۆبەز لگرانە لەسەر كوفر سوور دەبن، ﴿كَانَ لَمْ يَسْمَعْهَا﴾، وەك نەیبیستین، یانی: هەر کەسێك نایەتەکان ببیست و گۆیی دلیان پێ بدات، ڕوایان پێدینتی، بەلام ئەو وەك هەر نەیبیستین و لەراستیدا بە گۆیی دل گۆیی بۆ هەنەخستوون، یاخود هەر پێشی نەتی هیناود وەریان نەگرتی، واتە: قەناعەت هینانی پێش بپرکدەوه پتی لیگرتوه.

﴿فَشَرُّهُ بَعْدَ آلِمْ﴾، نجا موژدە پێدە، بە نازاریکی بە ئیش، واتە: نەگەر شتیك هەبی بۆ ئەو موژدە بی و، جینی دلخۆشی بی، هەر ئەوەیه، کە پتی بلین: سزاو نازاریکی بەئیش چاودەیت دەكات! نەگەرنا هیچ دلخۆشییه کی دیکە بۆ ئەو نیه لەپۆژی دوایدا. یاخود لێردە مەبەست لە: ﴿فَشَرُّهُ بَعْدَ آلِمْ﴾ ئەوەیه کە بە توانجەوهو بە تەوسەوه، ئەو تەعبیری بۆ بەکارهینراوه، وەك یەکتیک بە یەکتیکی دیکە دەلی: موژدەت لیبی، ئەوه فلان کەسیشت مرد، یان موژدەت لیبی فلان شتەت بەسەرھات، کە بە تەوسەوه پتی دەلی، چونکە هەواڵە کە لە خودی لە خۆیدا شتیکی دلخۆشکەر نیه.

﴿وَإِذَا عَلِمَ مِنْ آيَاتِنَا شَيْئًا أَخَذَهَا مَرَوْ﴾، نەگەر شتیك لە نایەتەکانی تێمەش بزانت، بە گالته پێکراویان دەگرتی، لێردە مەبەست لە (عَلِمَ): ﴿وَإِذَا عَلِمَ مِنْ آيَاتِنَا شَيْئًا﴾، بریتیه لە گۆیبست بوون و لەبەرکردن، نەگەرنا ئەو کەسە گالته بە هەموو نایەتەکانی خوا دەكات، بەلام نەگەر شتیك لە نایەتەکانی خوا بزانت، واتە: هەندیکیان لێ لەبەر بکات،

به گالته پیکردنه وه دهیانلته وه، هه ندیک که س لاسایی قسه ی که سیک ده کاته وه، یان قسه که ی دووباره ده کاته وه، به لām به شیوه یه ک که بونی گالته پیکردنی لیدی، دیاره نهو بیبر وایانه ی رۆژگاری پیغه مبه ر ﴿ زۆر جوړیان تیدا هه بوون، نهوانه شیان هه بووه، که نایه تیکیان له پیغه مبه ری خوا ﴿ گوئی لیبووه، یان له یه کتیک له هاو دلان، نهوانیش نهو نایه ته یان له بهر کردوه و، دوایی دووبار دیان کردوته وه به گالته پیکردنه وه.

(۶) - ﴿ أُولَٰئِكَ هُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴾، نهوانه نازاریکی ریسوا که رو زه بوون که ریان بۆ هه یه، چونکه: (الْجَزَاءُ مِنْ جَنْسِ الْعَمَلِ)، نهو که سه گالته ی کردوه به نایه ته کانی خواو، نایه ته کانی خوا ی به کهم ته ماشا کردوون و به گالته جاری گرتوون، خوا ی کار به جیش سزایه کی دهدا له قه ده ر خو ی، پر به پیستی خو ی، سزایه ک که زه بوون و ریسوا سه رشو ری ده کات.

(۷) - ﴿ مِنْ دَرَآئِمٍ جَهَنَّمَ ﴾، له پشتیانه وه دۆزه خ هه یه، وه ک پشتیش گوتمان: نهو شته ی که نینسان به ره و رووی ده چن، له پیشیه و دیه تی، به لām لیرده دا خوا ده فره مو ی: ﴿ مِنْ دَرَآئِمٍ جَهَنَّمَ ﴾، وه ک له سوو ره تی (الکهف) یشدا، ده فره مو ی: ﴿ وَكَانَ وَرَاءَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ مَفْسِنَةٍ غَضْبًا ﴾، ته م ته عبیره هه ندیک له زانایان گو توویانه: (وَرَاءَ)، به مانای (أمام)، به لām له راستیدا پیویست به وه ناکات و (وَرَاءَ)، یانی: پشتیه وه (خَلْفَ) و، (أمام) یانی: (قُدَامَ) پیشه وه، به لām ته م ته عبیره وه ک به کتیک له تویره ره وانی قورن ده لن: (مُثَبِّلٌ لِلْإَفْرَابِ وَالْغُلَّةِ)، وینه هینانه وه یه بۆ نیزیکی نهو شته و بۆ بیتاگی، واته: نهو دۆزه خه ی که چاوه رییان ده کات، له پیشیانه وه یه، به لām وه ک له پشتیانه وه بن، چونکه مه ترسییه ک، که له پشتیه وه ده بن، تۆ نابییی، واته: نهوان رۆژی دواییان نادیده گرتوه، وه ک له پشتیانه وه بن، نه ها خه ریک بن به سه ر ملیاندا بکه و ی: هه م لیبان نیزیکه، هه م نهوانیش لی بیتاگان، نهو بۆ وینا کردنی نهو حاله ته یانه، حاله تی بیتاگی له و مه ترسییه و نادیده گرتی و نیزیکیشی.

(۸) - ﴿ وَلَا يُغْنِي عَنْهُمْ مَا كَسَبُوا شَيْئًا ﴾، هه رچی وه ده ستیان هینا وه، هیچ سوو دیان بیتاگه یه ن، (الْإِغْنَاءُ: الْكَفَايَةُ وَالنَّفْعُ)، (إِغْنَاءُ): به مانای نهو دیه شتیک بۆ شتیک کافی

بِنَ، بەس بِنَ و سوودی پِنَ بگەبەنن، تنجا بۆیە: ﴿وَلَا يُغْنِي عَنْهُمْ﴾، ﴿يُغْنِي﴾، بە (عَنَ)، تەعەددای پێکراوە بۆ بەرکار (مفعول)، و بۆ خواستن بەرکار، تاکو مانای (پاڵپۆدەدەنن) ی بخەیتە ئێو، (وَعُدِّي بِحَرْفِ «عَنْ» لَتَضْمِينِهِ مَعْنَى يَدْفَعُ، يَعْنِي: وَلَا يَدْفَعُ عَنْهُمْ مَا كَسَبُوا شَيْئًا)، ئەوەی وەدستیان هێنا هیچ سوودیان پێناگەبەنن و، هیچ شتیکیان لێ دوور ناخاتەوه.

وشە (شَيْئًا): دەبێتە بەرکار (مفعول بە)، یانی: ﴿وَلَا يُغْنِي عَنْهُمْ مَا كَسَبُوا شَيْئًا مِنَ الْإِغْثَاءِ﴾، هیچ جوړە سوودیکیان پێ ناگەبەنن، هیچ جوړە دوورخستەوه بەک سزاو نازاریان لێ دوورناخاتەوه.

٩- ﴿وَلَا مَا أَخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أُولَئِكَ﴾، هەرودەها ئەوانە ی جگە لە خوا بە دۆست و سەرپەرشتیاران گرتوون (هیچ سوودیان پێ ناگەبەنن)، هەم ئەوەی وەدەستیان هێناوه لە سەرودت و سامان بە حەرەمیی، کە بە زۆری سەرودت و سامانەکیە پێی بوغرا دەبن و، بە زۆری بەهۆی ئەو بەزم و بازارە حەرەمەودیه، ئامادەنین گوێ بۆ پەیامی هەق بگرن، چونکە بەزم و بازارەکیان لێ تێکدەچێ قۆرخکاری و گەندەلییەکیان لێ تێکدەچێ، دەست بەسەر سەرودت و سامانی ولات داگرتیان لێ تێکدەچێ، ئەگەر ملکەچ بن بۆ پەیامی خوا، هەم ئەو سوودیان پێ ناگەبەنن، ﴿وَلَا مَا أَخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أُولَئِكَ﴾، هەرودەها ئەوانەش کە جگە لە خوا کردوویان بەسەرپەرشتیاری خۆیان و، بە پەرستراوی خۆیان، ئەوانەش هیچ سوودیان پێناگەبەنن.

١٠- ﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾، بۆ ئەوانیش نازاریکی مەزن هەیە، ئنجا شتیکی خوا پێی بفرموی: مەزن، دیارە زۆر مەزنە، هەندیک لە ڕوونکەرەوان گوتویانە: ﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾، واتە: لە دنیا، بەلام ئەو ڕایە راستەر کە دەفرموی: ﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾، واتە: لە ڕۆژی دوایدا، چونکە بەلێ بێڕوایان جاری وایە لە دنیا، سزا دراو، بە تاییبەتی بێڕوایانی ڕۆژگاری پیغمبەر ﷺ لە دنیا، جەنگی بەددا زەبونی و سەرشاری و نازارە مەینەتییهکی زۆریان بەسەرھات، هەرودەها لە جەنگەکانی دیکەشدا، وێرای

ئەوھە كە بېيىروايى خۇي جۆرىكە لە نازارو مەينەتیی و ئیش و ژان، بابای بېيىروا بەر چاوی لیل و تاریكە، تەماشای پابردووی دەكات، تاریكە، تەماشای ئیستای دەكات، تاریكە، تەماشای داها تووی دەكات، تاریكە، لە سەراسیمە بیدایە، بېيىروايى ھەر خۇي نازارو مەينەتیی و ئیش و ژانە، بەلام سزاو نازاریك خوا بە مەزن وەسفی بكات، لە دنیا دا جیی نابیتەوھو لە پۆژی دوا بیدایە.

لە كۆتابی دا خوا دەفەر موی:

(۱۱) - ﴿هَذَا هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ﴾، ئەمە رېنمایە، واتە: قورئان رېنمایىكار (ھادی) ھو رې پېشان دەدات، بەلام بۆیە بە (ھۇی)، كە چاوكە وەسف كراو، واتە: ئەوپە رې رېنمایى تېدایە.

(۱۲) - ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ﴾، ئەوانەش كە بېيىروا بوون بە نیشانەكانی پەرورەدگار یان (كە لە گەردووندا ھەن)، یاخود: بە نایەتەكانی پەرورەدگار كە لە فەرمايشتەكەیدا ھەن و بەسەریاندا دەخوێرتەوھ.

(۱۳) - ﴿لَهُمْ عَذَابٌ مِّن رَّجْزٍ أَلِيمٍ﴾، نازاریان بۆ ھەبە لە پېسییەكی بە ئیش، (رېجز)، پېتیش ریش گومان: بە چەند واتایەك ھاتو:

أ- ھەم بە مانای (أَشَدُّ الْعَذَابِ) سەختترین سزا ھاتو.

ب- ھەم بە مانای پېسیی ھاتو.

ج- ھەم بە مانای سزایەك ھاتو كە مەرفۇش بەشەژنەتی و بیجوولیتەتی، (رېجز) یش، لە ئەسڵدا بە مانای جوولاندن و ھەژاندن دێ.

وشەى (أَلِيم): خوێراویشەتەوھ: (أَلِيم)، كە ئەو كاتە دەبیتە وەسف بۆ (رېجز)، ئەكەر (أَلِيم) یش بێ دەبیتە وەسف بۆ (عَذَاب)، ﴿لَهُمْ عَذَابٌ مِّن رَّجْزٍ أَلِيمٍ﴾، بە ھەردوو شیوھە خوێندراوھتەوھ.

(۱) لە تەفسیری نایەتی (فلا تدعوا مع الله إلهاً آخر فتكون من المعذبین) الشعراء - ۲۱۳ - دا، لەو بارەوھە كورتە باسكەمان كەردوھ.

وشه‌ی (من)، که خراوده ته سه‌ری: ﴿لَمْ عَذَابٌ مِنْ رَجْرٍ أَلِیْمٌ﴾، بۆ روونکردنه وه‌یه، یاخود بۆ به‌شیکه.

نه‌گه‌ر ته‌ماشای کۆی نهم نابه‌ته موبارده‌کانه بکه‌ین، ده‌بینین نه‌و بی‌پروایانه که نه‌یارو ناحه‌زی قورئان و ئیسلام و پیغه‌مبه‌ر ﷺ بوونه، خوا به‌ پینج وه‌سف پیتاسه‌یان ده‌کات:

۱- ﴿أَقَالِ﴾، درۆزن.

۲- ﴿أَیْمُ﴾، زۆر گونا‌ه‌بار.

۳- ﴿يَسْمَعُ آيَاتِ اللَّهِ تُلَىٰ عَلَيْهِ ثُمَّ يُعْرِضُ مُضْجِرًا﴾، ده‌بیستی نابه‌ته‌کانی خوی به‌سه‌ردا ده‌خوێرتنه‌وه، دوایی هه‌ر سوورده‌بی له‌سه‌ر کوفرو خۆ به‌زل‌گه‌ری.

۴- ﴿كَانَ لَوْ يَسْمَعُهَا﴾، وه‌ک هه‌ر گوێبیستیان نه‌بووبن.

۵- ﴿أَعْتَدْنَا مَرْوًا﴾، به‌ گالته‌یان ده‌گرێ.

له‌ به‌رانه‌به‌ر نه‌و پینج وه‌سفانه‌دا، خوی په‌روه‌ردگار نه‌و نازارو سزایه‌ی که بۆی داناون، نه‌ویش به‌ پینج وه‌سف، پیتاسه‌ی ده‌کات:

۱- ﴿عَذَابٌ مُهِينٌ﴾، سزایه‌کی په‌سواکه‌ر.

۲- ﴿هَشِيرَةٌ عَذَابٍ﴾، موژده‌ی پێنده به‌ نازاریکی به‌ ئێش.

۳- ﴿مِنْ وَرَائِهِمْ جَهَنَّمُ﴾، له‌ پشتیانوه‌وه دۆزه‌خ هه‌یه.

۴- ﴿عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾، نازاریکی مه‌زن.

۵- ﴿عَذَابٌ مِنْ رَجْرٍ أَلِیْمٌ﴾، نازاریک له‌ پیسیه‌کی به‌ ئێش.

خوا ﷻ به‌پیتی کرده‌وه‌دکانی هه‌ر که‌سیک سزای ده‌دا، به‌پیتی چاکه‌کانی هه‌ر که‌سیک پاداشتی ده‌داته‌وه، ته‌وانه‌ چونکه‌ سیفه‌تی خراپیان زۆر تیدا هه‌بوون و

هەلۆیستى خراپپان زۆر بوون، خواش **سزاو** ئازارەكەيانى بە چەند وەسفىك
 پێناسە كردووە، چونكە خوا **هەر كەسە بە پێى تاوانى خۆى سزای دەدات**،
 تاوانى زۆر بووبى، بە سزای زۆرو، كەمتر بووبى كەمتر، چاكەى زۆر بووبى
 پاداشتى زۆرو، چاكەى كەمتر بووبى كەمتر.

مەسەلەى سېئەم:

رام و دەستەمۆكرانى دەريا، كە كەشتىيەكانى پېدا دەپۇن و، خەلك بە ھۆيانەوہ كارو كاسىبى دەكەن، ھەروہا رامكرانى ھەرچىيەك كە لە ئاسمانەكان و زەويدايە لە لايەن خواوہ بۇ مروۋقەكان، ئەوانە نىشانەى زۆرى بۇ كەسانى بىركەرەوہ تېدان و، ھاندەريشيانە بۇ سوپاسگوزارىي:

خوا دەفەرموى: ﴿اللَّهُ الَّذِي سَخَّرَ لَكُمُ الْبَحْرَ لَتَجْرَىٰ أَلْفُكُ فِيهِ بِأَمْرٍ. وَتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ. وَلَكُمْ نَشْكُرُونَ ۝ وَسَخَّرَ لَكُم مَّا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِنْهُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١٣﴾﴾

شىكرەنەوہى ئەم دوو ئايەتە، لە شەش بەرگەدا:

١- ﴿اللَّهُ الَّذِي سَخَّرَ لَكُمُ الْبَحْرَ﴾، خوا ئەو كەسەيە **الْبَحْرُ** دەرياي بۇ دەستەمۆ كەردوون، كە دەفەرموى: (الْبَحْرَ)، واتە: ھەموو ئەو ئاودى كە سى لەسەر چواری، ياخود چوار لەسەر پېنجى، پانتايى گۆى زەوى داپۇشيو، كە لەراستيدا لەسەر زەوى، خوا مەخلووقىكى كەرەتر لە ئاوى نەخولقاندوہ.

كە دەفەرموى: خوا ئەو كەسەيە دەرياي بۇ تېوہ دەستەمۆ و ملكەچ كەردوہ، پېشىن خوا باسى بەلگەكانى بەدېھتەرايەتسى و پەرورەدگاريتىتى خوى كەرد، نىجا باسى ھەندىك لە چاكەكانى خوى دەكات، كە ديسان ھەر بەلگەن لەسەر بەدېھتەرايەتسى و پەرورەدگاريتىتى خوا، بەلام ھاوكاتيش زياتر سيفەتى چاكەو نىعمەت بوونيان بۇ مروۋق تېدا دەرەوشىتەوہ، وەك ئەوانى پېشىن زياتر بەلگە بوونيان تېدا دەبىزاو، نىشانە بوونيان لەسەر پەرورەدگاريتىتى خوا تېدا دەبىزاو، بەلام ئەمجارە لەو پووەوہ كە سوودو كەلكيان تېدايە بۇ خەلك.

ئېمە ھەروا بە ساددىي تەماشاي دەريا دەكەين، بەلەم و كەشتىي و پاپۆرو ژېر دەريا تېدا دەپۇن، بەلام با نىسان بېھتتە بەرچاوى خوى، ئەگەر ئاويش

وھەك گۆل و بەردو كانزاو زېرو زېوو ئاسن بووايە، كى دەيتوانى بەسەرىدا
 بېروات؟ بەلام خواي پەرودەردگار گەردەكان (جُزَيَات) (مۆلۆكۆلەكان)ى ئاوى وا
 خولقاندوون بەسەر يەكدا بخزن، ھەرۈەك مۆلۆكۆلەكانى ھەواي بە جۆرىك
 خولقاندوون، كە فرۆكەو بالندە بتوانن پېيدا بفرن، بەلام لەبەر ئەوھى مروڤ
 كە بە شتېكەوھە پادى، زۆر سەرنجى نادات، ئەگەرنا تۆ تەماشبا بکە! ھەوا
 دەتوانىرئ بالندە پېيدا بېروا بال پراوھشېنئ، ھەرۈەھا فرۆكە پېيدا بېروا، بەلام
 دەريا بە جۆرىكى دېكەبە، ماددەى ھەوا جيايە لە ھى ئا، ھى ئاويش جيايە
 لە ھى گۆل و بەردو دارو ئاسن و مس و كانزاىەكان، بۆچى خوا دەرياي ئاوا بۆ
 دەستەمۆ کردووین؟

۲- ﴿لَتَجْرَيَنَّ أَلْفُكُ فِيهِ بِأَمْرٍ﴾، تاكو بە مۆلەق خوا كەشتىيەكانى پېدا بړۆن.

(الْفُلُكُ)، ھەم بە ماناي تاك دى، يانى: (سفينة)، ھەم بە ماناي كۆ دى، واتە:
 (سُفُن)، بۆ ئەوھى كەشتىيەكان پېيدا بړۆن بە مۆلەتى خوا، كە دەفەرموى:
 (بأمره)، يانى: خوا واى داناوھ كەشتىيى بتوانن پېيدا بړۆن.

۳- ﴿وَلْيَبْغُوا مِنْ فَضْلِهِ﴾، تاكو سەرنجام (بە ھۆى ئەو كەشتىيانەوھ و، ئەو بارو سوارە
 كە بە دەريادا دەيكەن)، لە بەخششى خوادا داوا بكەن، واتە: كارو كاسىبى بكەن و،
 رزقى ھەل لال بەخششى خوا پەيدا بكەن، كە ئەمە ھەموو جۆرە بەھرە وەرگرتنەكانى
 مروڤ دەگرېتەوھ، نەك تەنبا كارو كاسىبى، ھەموو جۆرە بەھرەوەرگرتنەكان ئەگەر راو و
 شكارى ماسىيە، راوى ژياندارانى دېكەيە، دەرھيتانى گەوھەر و مروارىيە، دەرھيتانى
 شتانى دېكەيە، كە لە داھاتودا بەشەر پەييان پى دەبات، ھەمووى دەگرېتەوھ.

۴- ﴿وَلَقَدْ كَرَّمْنَا كُرُون﴾، بۆ ئەوھش كە سوپاسگوزارىي بكەن، بۆيە خوا بۆى دەستەمۆ
 کردوون، سوپاسگوزارىيش برىتيە لە بەكارھيتانى چاكەكانى خوا لەرەزامەندىي خوادا.

۵- ﴿وَسَخَّرَ لَكُم مَّا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِّنْهُ﴾، ھەرچى لە ئاسمانەكان و لە
 زەويدا ھەيە، تېكرای لە لاىەن خۆيەوھ بۆ ئىوھ دەستەمۆ کردوھ، بۆ ئىوھى رام و ملکہچ

کردو، که ددەفرموئ: (مِنْهُ أَي: مِنْ قَبْلِهِ وَبِرَادَتِهِ)، لەلایەن خۆیەوهو بەویستی وی، یاخود (مِنْهُ: مُتَعَلِّقٌ بِمَبْتَدَأٍ مَحْذُوفٍ أَي: كُلُّ ذَلِكَ رَحْمَةٌ مِنْهُ لِعِبَادِهِ)، (منه) پەییوەستە بە قرتێراویکەوه، بانی: ئەوه هەمووی لە لایەن ئەوهوه بەزەییە بەرابەر بە بەندەکانی.

٦- ﴿إِنِّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾، بە دلتیایی لەوهدا (لە دروستکرانی شتانی نیو ناسمانەکان و زەوی و دەستەمۆکران و، پامکرانیان بە شیوەیەک که مەزۆفەکان بتوانن لێیان بەهرەمەند بن)، نیشانە هەن بۆ کۆمەڵیک بیربکەنەوهو پرمێتن.

بەلێ چاکەو نێعمەتەکانی خوا لە ژمارە نایەن، بەلام بەشەر زۆر شتی خراب کردو و تێکداوه که بە هۆی زیندە تەماع و دنیا ویستییهوه، پەچاوی پاراستی ژینگەیی نەکردو، بە تاییەتی لەم پۆژانەدا ناگرەکەیی ئۆستورالیا هەرچەندە دواي مادییهکی زۆر خامۆش بووهوه، بەلام هەزاران جۆرە ژیاوندەر هەر قەرەبریوون و نەمان، چونکە هەر لەوێ هەبوون و ئەوێش هەمووی سووتادوو پڕووکاوه، هەروەها دەریاکان زۆر ژیاوندارانیان تێدا ددەفوتین، هەمووی لە ئەنجامی ئەوهدا که ئەو کارگانهی چەک دروست دەکەن، ئەو دووکه‌لەیی لێیان پەیدا دەبێت بەرز دەبێتەوهو چینی ئۆزۆن کۆن دەبێت و، زیاد لەوهی که پێویستە تیشکی ژێر سوورو سەروو وەنەوشەیی دێتە نیو زەوییهوهو، دەبێتە هۆی ئەوهی هەم بەستەلەکان بتوێنەوهو، پێژەیی ساردیی لە زەوییدا که کەم بێتەوهو، پلەیی گەرمیی بەرز بێتەوهو، هەم هەوا تێکبچێت، هەم دەریا تێکبچێت، هەم ژینگە تێکبچێت، نجا نەگەر نینسان بیری لێیکاتەوه، که خوا ﷻ لە ئەسڵدا ئەم گەردوونەیی چاک و ڕێک خۆلقاندوه، ئەم سەر زەوییهی باش خۆلقاندوه، بەلام مەرووف تێکی ددات، بۆیه خوا ﷻ لە دوو شوێنی قورئاندا ددەفرموئ: ﴿وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا﴾، ﴿الْأَعْرَافِ﴾، واتە: تێکدان مەکەن لە زەویدا، دواي ئەوهی چاک دروستکراوه، دواي ئەوهی چاککراوه تێکی مەدەن، واتە: بە جۆرێک دەستکاری مەکەن لەبەر زیندە تەماع، که ژینگە تێکبچێت و سەر زەویتان لێ تێکبچێت و ژیاوندان لێ تال بێ.

لەو كۆپۈنەنە ۋەيەي لەم رۇژانەي پابردوودا لە (داڤۇس) كرا، گوترا: مەترسىي ھەيە كە ژيانى بەشەر ماۋەيەكى دىكەي كەم بتوانى بەردەوام بى لەسەر زەۋى، بە ھۆي نەۋەۋە كە دارستانەكان زياتر گر دەگرن و، بەستەلەكەكان زياتر دەتۈينەۋەۋ، ئاستى ئاو بەرزتر دەبىتەۋەۋ، وشكانىي زياتر دادەپۇشتى، ئەۋ حالەتە نەۋىستراۋانەي كە روو دەدەن، زياتر روۋبىدەن.

لە خۋاي پەرۋەردگار دەپارۋىنەۋە كە يارمەتتىمان بىدات زياتر لە فەرمايىشتەكەي تىبگەين، يارمەتتىشان بىدات كە تىگەيشتەكەمان بىكەينە ھۆي پىگەيشتى زياتر، بۆ خۇمان و دەۋرۋبەرمان، خوا يارمەتتىمان بىدات كە ئەم قورئانە ۋەك خوا ﷻ ويستۈۋىيەق و بە ئامانجى گرتۈە، بىكەينە مايەي ھىدايەت و رىئىمايى و راستەرى بۈۈن، بۆ خۇمان و دەۋرۋبەرمان، كە بىگومان ئەم قورئانە ھەمۈۋى نوۋرو ھىدايەت و بەرەكەتە بۆ ھەمۈۋ مرقۇايەتتى.

مهسه له ی چواره م:

ناموژگاری بی پرواداران که به لیسوردن و چاوپوشییه وه، مامه له له گه ل بی پروایانی نه یارو ناحه زیاندا بکهن، چونکه له رۆژی دوایدا خوا سزاو پاداشتی پر به پیستی هه موو لایه ک ده داته وه، مرووف خوی له چاکه که ی به هره مه نده وه، هه ر خوشی له خرابه که ی زه ره رمه نده، گه رانه وه ش ته نیا بو لای خوا به:

خو! ﴿قُلْ لِلّٰہِ اَمْنٌ یَّغْفِرُ لَہٗ ذُنُوبَہٗا ۚ لَہٗ رِجْوٰنٌ اَیَّامٌ ۚ اِنَّہٗ لَیَّجْزِیْ قَوْمًا بِمَا کَانُوْا یَکْسِبُوْنَ ۝۱۱۱ مِّنْ عَمَلٍ صٰلِحٍ اَفَلَنْفَسِحَہٗ ۚ وَمَنْ اَسَآءَ فَعَلِیْہَا ثُمَّ اِلٰی رَبِّکُمْ رُجْعُوْکُمْ﴾ ﴿۱۱۱﴾

شیکردنه وه ی ئه م دوو ئایه ته، له پینچ برکه دا:

۱- ﴿قُلْ لِلّٰہِ اَمْنٌ یَّغْفِرُ لَہٗ ذُنُوبَہٗا ۚ لَہٗ رِجْوٰنٌ اَیَّامٌ ۚ﴾، به و که سانه بلن که بروایان هیناوه، له وانه ببورن که به ئومیدی رۆژه کانی خوا نین.

(خو! ﴿قُلْ لِلّٰہِ اَمْنٌ یَّغْفِرُ لَہٗ ذُنُوبَہٗا ۚ لَہٗ رِجْوٰنٌ اَیَّامٌ ۚ﴾ ده ره رموئ): به و که سانه بلن: که بروایان هیناوه، واته: بروایان هیناوه به هه موو نه و شتانه ی پنیوسته بروایان پتی بهتری، بروایان هیناوه به خو! ﴿قُلْ لِلّٰہِ اَمْنٌ یَّغْفِرُ لَہٗ ذُنُوبَہٗا ۚ لَہٗ رِجْوٰنٌ اَیَّامٌ ۚ﴾، به دیهینه رایه تی و به روه ردگار تیی و خاوه ندرایتیی و ته نیا په رستراویتی و، خاوه نی هه موو ناوو سیفه تیکی هه ره باش و په سهند بوونی خوا، پاشان بروایان هیناوه به رۆژی دواپی و، بروایان هیناوه به فریشته کان و به کتیه کانی خوا و به پیغه مبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، بروایان هیناوه به نه ندازه گیری و پا په راندن (قدر و قضاء) ی خوا بو هه موو کاروباره کانی بوون، به وانه بلن: که بروایان هیناوه ﴿یَغْفِرُ لَہٗ ذُنُوبَہٗا ۚ لَہٗ رِجْوٰنٌ اَیَّامٌ ۚ﴾، ببورن له و که سانه ی که به هیوای رۆژه کانی خوا نین، واته: له بی پروایان ببورن و چاوپوشیان لی بکهن.

(الرُّجَاءُ: تَرْجَبُ وَتَطْلُبُ الْأَمْرَ الْمَحْبُوبَ)، چاۋەرتكردن و داۋاكردن كارتىك، يان شتىكه خۇشويستراۋ بى، (أَيَّامَ اللَّهِ: الْأَوْقَاتُ الَّتِي تَجَسَّدَ فِيهَا نَصْرُ اللَّهِ أَوْ فَضْلُهُ)، ئەو كاتانەي يارمەتسى خاۋا پىشتىۋانىي خاۋا بۇ دۈستەكانى تىياندا بەرجەستە بوۋە، ياخود بەخشش و چاكەي خاۋا تىياندا بەرجەستە بوۋە، بۇ دۈستەكانى، دەشگۈنچى بلىين: ئەو پۇژانەي كە تۇلەو سزاي خاۋيان تىدا بەرجەستە بوۋە بۇ دوژمنان و ناحەزاقى، نايابۇچى پرواداران لەگەل بىپرواياندا كە بە هيۋاي ديدارى خاۋانين، بە هيۋاي ئەو كاتانە نين كە تايەتن بە خاۋاي پەرۋەردگارەدو بەخششى خاۋيان تىدا بەرجەستە دەبى بۇ چاكەكاران و، سزاو تۇلەو جەزەبەي خاۋيان تىدا بەرجەستە دەبى بۇ خراپەكاران، بەلىپورەيى ماملە بەكەن؟

(۲) - ﴿يَجْزَى قَوْمًا مَّا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾، تاكو سزاو پاداشتى كۆمەلىك بداتەۋە بە پىي ئەۋەي كىردوۋيانە، خويندراۋىشەتەۋە: (لَيَجْزَى)، بۇ ئەۋەي سزا و پاداشت بدەينەۋە، (قَوْمًا)، كۆمەلىك (مَّا كَانُوا يَكْسِبُونَ)، بەپىي ئەۋەي كىردوۋيانە، واتە: بۇ ئەۋەي سزاو پاداشتى پىر بە پىستى خاۋا بىتە دى، بۇ كەسانىك بە پىي كىردەۋەكەيان، جا ئەۋەي پروادارو كىردار چاك بوۋىن، ديارە پاداشتى خاۋيان بۇ دەستەبەر دەبى، بە ئەندازەي ئيمان و كىردەۋە باشەكانيان و، كەسانىك كە بىپرواۋ خراپەكارىش بوۋىن، سزاو جەزەبەي خاۋيان بۇ بەرجەستە دەبى و دەرەخسى، بەپىي بىپروايى و خراپەكانيان، ئەمە دوايى زياتر تىشىكى دەخەينە سەر.

(۳) - ﴿مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ﴾، ھەر كەسىك چاكە بىكات، سوددەكەي بۇ خۇيەتى.

(۴) - ﴿وَمَنْ أَسَاءَ فَلِنَفْسِهِ﴾، ھەر كەسىك خراپەش بىكات، زىانەكەي بۇ خۇيەتى.

(۵) - ﴿ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكَ تُرْجَعُونَ﴾، دوايىش بەس بۇ لاي پەرۋەردگارتان دەگىپىردىنەۋە، وىراي (تُرْجَعُونَ)، خويندراۋىشەتەۋە: (تُرْجَعُونَ)، واتە: دەگەپىرنەۋە، كەۋاتە: تىۋە لە دنياۋا مودارا بىكەن، لەگەل ئەيارەكانتاندو مەيكەنە شوئنى لىكدەركىدن و تەصفىە حىساب، بەلكو پىكەۋە مودارا بىكەن و وىك ھەلبىكەن و پىكەۋە بسازىن، بەلام شوئنى پاداشترانەۋەي

تِيوَه لَه سَهَر چَاكِه كَانَتَان و لَه تِيو تَهو چَاكِه كَانَه شَدَا: چَاو پَو شِي و لِي بوردن لَه هَه لَهو پَه لَه ي
 به ران به رَه كَانَتَان و، شَوِي تِي سَزاي پَر به پِي سَت بُو بِي بَرَوَايَان لَه سَهَر خِرَابه كَانِيَان، لَه تِيو
 خِرَابه كَانِي شِيَانْدَا: تَه زِيَهَت و نَازاردَانِي تِيوَه، پَو زِي دَوَايِيَه، بُو يَه هَهَر كِه سِي ك چَاكِه بَكَات،
 خَوِي لِي بَه رَه مَه مَنَدَه، لَه دَنِيَاو لَه دَوَا پَو زِي شَدَا، چَاكِه لَه دَنِيَا دَا مَيَه ي سَه رَه رَزِي و
 سَه لَمَه تِي و پَاكِي و چَاكِيَه، لَه پَو زِي دَوَا يِي شَدَا مَيَه ي سَه رَه رَزِيَه، مَيَه ي سَه رَفَرَا زِي
 و پَرَو سَوُورِيَه لَه لاي خَوَا، خِرَابه ش لَه دَنِيَا دَا مَيَه ي عَه ي دَارِيَهو، لَه قِيَا مَه تِي شَدَا مَيَه ي
 كَوْنَاهَا رِي و شَه رَه مَه زَارِيَه، مَادَام هَهَر بُو لاي پَه رَه رَد گَارِي شَتَان دَه گِرَد رِي تَهو دَهو،
 دَه گِه رِي تَهو دَه، كِه وَاتَه: بَرَانَن نَه چَاكِه ي تِيوَه زَايَه دَه بِي، نَه خِرَابه ي تَهوَانِي ش دَه فَهو تِي،
 تَهوَانِي ش وَك بَه رَه زَه كِي بَانَان بُو ي دَه رَنَا چَن.

چُونِيَه تِي ي پَه يَوَه سَت بَوُونَه و دِي تَه م دَوُو تَا يَه تَه مَوَا بَرَه كِه ش بَه تَا يَه تَه كَانِي
 پِي شَه و دَ نَاوَا يَه: پِي شَتَر بَا سِي گَالَتَه پِي كَرْدَنِي كَا فَرَه كَان بَه قَوْرَنَان كَرَا، كِه تَه مَه ش
 و رَوُو زِي تَه رَد بُو هَه سَت و سَوُوزِي بَرَوَا دَارَان، بُو يَه پِي وَي سَت بَوُو دَه لَه بَارَه ي دَان بَه
 خَوْدَا گِرَتَه و دَه، رِي تَمَا يِي بَكْرِيَن و دَلْنِيَا ش بَن كِه هَهَر كِه سَه چِي بَكَات، دِي تَه و دَه
 رِي، تَهوَانِي ش و نَه يَا رَه بِي بَرَوَا يَه كَانِي شِيَان.

كِه وَاتَه: بَا لَه دَنِيَا دَا بَه سِيْنَه فَرَاوَانِي و تَه حَه مَمُول و صَه بَرُو حَهو سَه لَه،
 مَامَه لَه بَكَهَن و، وَك فِي شَه كِه شِي تَه دَه رَه پَه رَن و، وَك شِيَر زَوُو هَه لَنَه چَن و، لَه
 قَه دَهَر تَا يِيَن و بَه رَنَامَه تِي رَو تَهوَا و دَه كِه ي خَوِيَان بَن، تَا يِيْنَه كِه يَان لِي تَان دَاوَا دَه كَات،
 كِه لَه هَه مَوو شَتِي كَدَا لَه لَوُو تَكِه دَا بَن، بَه تَا يِيَهَت لَه بَوَا رِي هَه لَسُو كِه وَت
 لَه گَه لَخَه لَكَدَا، نَه گَهَر بِي ت و مَسُو لَمَانَان وَك نَامَسُو لَمَانَان بَكَهَن، لَه هَه مَوو
 شَتِي كَدَاو نَهوَان چِي يَان كَرَد، مَسُو لَمَانَانِي ش وَا بَكَهَن، مَانَا ي وَا يَه چَاكِه و نِي مَتِيَا زَو
 پَه يَه كِيَان بُو نَامِي تِي تَه و دَه بَه سَهَر بَه رَان به رَه كَانِيَانْدَا! تَه مَه ش نَه و دِي لِيَوَه رَدَه گِي رِي
 كِه بَه رَنَامَه و تَا يِيْنَه كِه ي نَهوَان چُونَه، بَه رَنَامَه و تَا يِيْنِي مَسُو لَمَانَانِي ش بَه هَه مَان
 شِيَوَه يَه! كِه وَاش نِيَه، بُو يَه هَهَر كِه سَه دَه بِي لَه قَه دَهَر بَه رَنَامَه ي خَوِي بِي،
 نَه گَهَر بَه رَنَامَه ي نَهوَان جِي تِي و تِي دَا بَوُو، بُو خَتَانِي تِي دَا بَوُو، دَرُو دَه لَه سَه ي

تیدا بوو، شهر پئی فروشتن و گټه ل پټکردن و ته شقه لهی تیدا بوو، بېگومان بهرنامه ی نېسلام سهراپا پدوشتی بهرزو جوان و ناکاری په سندنو لټبورده یی و په حم و سؤزه، ته نانه ت بهرانبهر به نه یارانیښ.

کورته باسیک

وریا بوون له باره ی هوی هاتنه خواری نایه تهنه کانه وه

نهم کورته باسه له پټنج (۵) برکه دا ده خینه پروو، که پټویسته وریابین له هوی هاتنه خواری نایه تهنه کان، که له سهرچاوه کاند هاتوون، چ له ته فسیره کاند، چ له و کتیبانه دا که تایبته به هویه کانی هاتنه خوار (أسباب النزول) دوه، نووسرون، دهبی زور وریابین، هم له پرووی وردبوونه وه له سهنه دیان و زنجیره ی راوییه کان، که تا چ رادده یه ک راسته و جیی متمانه یه، نهو شته که پال ددریته لای پیغه مبه ر ﷺ و پیغه مبه ری خوا فهرموویه تی، یان کردوویه تی، یان دانی پيدا هیناوه؟ هه روه ها وپرای سهنه دو زنجیره ی راوییه کان له پرووی نیوه رپوکیشه وه: نایا نهو ده قه، یان نهو به سهرهاته، تا کو چ رادده یه ک له پرووی نیوه رپوکشه وه، له گهل فورئاندا ده گونجی و، له گهل عه قلدا ده گونجی و، له گهل سپره و ژبانی پیغه مبه ردا ده گونجی؟ پاشان تا کو چ رادده یه ک له گهل نهو نایه تهنه، یان نهو چهنه نایه تهنه دا ده گونجی که به واننه وه په یوه ست کراوه؟

برگه ی یه که م:

سی هوی هاتنه خوار، که له پرووی سهنه ده وه راست نین:

له باره ی نهم دوو نایه تهنه وه، به تایبته نایه تی یه که میان: ﴿قُلْ لِلَّذِينَ آمَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ أَيَّامَ اللَّهِ لِيَجْزِيَ قَوْمًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾ به واننه بلن: که

بروایان هیناوه، با چاوپۆشیی بکهن، لهوانه‌ی به هیوای رۆژه‌کافی خوا نین، تاکو کۆمه‌لێک به‌پیتی نه‌وه‌ی کردووایانه، سزایان بداته‌وه، یاخود پاداشتیان بداته‌وه، هه‌ردووک لایان ده‌گرێته‌وه، به‌لام زیاتر وا پێده‌چێ مه‌به‌ست پیتی سزادان بێ، چونکه وشه‌ی (جزاء) له‌ قورئاندا، هه‌م به‌ مانای سزا (عقاب) دێ، هه‌م به‌ مانای پاداشت (ثواب) دێ.

به‌لام من تاکو ئیستا له‌ زمانی کوردیدا وشه‌یه‌کی وام لێ هه‌ڵنه‌که‌وته‌وه، مانابه‌که‌ی پر به‌ پێستی وشه‌ی (جزاء) بێ، ئیمه‌ یان ده‌بێ بلێین: سزا، یان ده‌بێ بلێین: پاداشت، هه‌ر بۆیه‌ که‌ کاتیک وشه‌ی (جزاء) ته‌فسیر ده‌که‌م ده‌لێم: سزاو پاداشت، ده‌شگونجێ بگوترێ: به‌رانبهر.

چهند به‌سه‌رهاتیک له‌و باره‌وه‌ گیردارونه‌وه، وه‌ک هۆی هاته‌نه‌خواری نه‌م تابه‌ته، که‌ بێگومان هه‌یچیان سه‌نه‌ده‌که‌یان راست نیه، به‌لام مه‌گه‌ر چۆن نه‌گه‌رنا هه‌موو ته‌فسیره‌کانیش هه‌یناویانن:

١- یه‌کیک له‌ به‌سه‌رهاته‌کان که‌ (الواحدی) له‌ (أسباب النزول) ده‌که‌ی خۆیدا هه‌یناویه‌تی، به‌ ژماره‌ (٧٤٣)، ئه‌مه‌یه‌:

رۆژێک عومه‌ری کو‌ری خه‌تتاب (خوا لێی رازی بێ)، له‌گه‌ڵ عه‌بدوڵلای کو‌ری نوبه‌ی کو‌ری سه‌لوول له‌ غه‌زه‌وه‌ی (بنی المصطلق)، کاتیک که‌ سوپابه‌که‌ دابه‌زیه‌ سه‌ر بی‌ری (المریسع)، عه‌بدوڵلای کو‌ری نوبه‌ی کو‌ری سه‌لوول غۆلمه‌که‌ی خۆی، که‌ ته‌ویش هه‌ر ناوی عه‌بدوڵلای بوو، ناردی ناوی بۆ بیتی، (تاویان بۆ هه‌لێنجی له‌ بیره‌که‌و دواکه‌وت)، که‌ گه‌ربه‌وه‌ گو‌تی: بۆچی دواکه‌وتی؟ (دیاره‌ بیره‌که‌ به‌ مه‌زهنده‌ی نه‌و، هه‌ینده‌ دوور نه‌بووه، نه‌وه‌نده‌ی پێ بچێ)، ته‌ویش گو‌تی: غۆلمه‌که‌ی عومه‌ر له‌وه‌ی بوو، گو‌تی: تاکو ناو بۆ پێغه‌مبه‌ر ﷺ دوا‌یی بۆ نه‌بوو به‌کرو دوا‌یی بۆ عومه‌ر هه‌ڵه‌هه‌نجم، پێ نادهم که‌س ناوی لێ هه‌لێنجی، ئیدی له‌سه‌ر نه‌وه‌ من دوا که‌وتم، (دیاره‌ ده‌سته‌لاق نه‌و تێردراوه‌ی عومه‌ری نه‌بووه‌ خوا لێی رازی بێ)،

عەبدوللای كوپرى توبەى كوپرى سەلۈل (كە بە سەرۇكى موناڧىقەكانى مەدینە دادەنرى و پىش ئەوہى پىغەمبەرى خوا ﷺ بچى بۆ مەدینە، تاجیان بۆ چنىوہ، بۆ ئەوہى بېكەنە پادشاو ھوكمرانى خۇيان، زۆر ھەسوودىي بە پىغەمبەر بىردوہ، ھەر بە نىڧاقەوہ ژباوہ بە نىڧاقەوہ مردوہ، قسەبەكى ناشىرىنى كرد، پەندىكى عەرەبانە)، گوڧ: (سَمُّنْ كَلْبِكَ يَا كَلْبُكْ)، سەگەكەت قەلەو بکەو دوايى خۆت دەخوات و بەلەكت دەگرى، تنجا گوڧى: ئەوانە لە شارى خۇيان دەرگرايوون، (واتە: لە مەككە)، ئىمە پەناماندان و ھاواندماننەوہ، ھاوكارىيمانكردن، كە چى ئىستا لىرە ھوكمرانىيمان بەسەردا دەكەن!!

دىارە دوايى ئەو قسەيەى عەبدوللا - ئەگەر ئەم ئايەتەش بەھۆيەوہ ئەھانتىبە خوار، وا پىدەچى ئەو ئايەتانەى سوۋرەق (مناڧقون) بەھۆيەوہ دابەزىن كە خوا پشتيوان بى، ئەگەر تەمەن بەردەوام بى، دەيگەينى - ئەو قسەيەى عەبدوللاى كوپرى توبەى كوپرى سەلۈولش دەرھاويشتەى دەبى، چونكە بە پىغەمبەر دەگاتەوہ كوپرىكى عەبدوللاش، كە ديسان ناوى عەبدوللا بووہ، رىگە بە بابى دەگرى، چونكە عەبدوللاى كوپرى توبەى كوپرى سەلۈول وىراى ئەو قسەبە، قسەيەكى دىكەش دەكات دەلئ: (لَبَّيْ رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لِيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ)، كە خواى پەرۋەردگار ھەر دەقى قسەكەى ھىناوہ: ئەگەر گەراينەوہ بۆ مەدینە، ئەو كەسەى بالا دەستە، دەبى ئەو كەسەى زەبوونە، دەرېكات، (واتە: ئىمە كە خەلكى مەدینەين (خۆى و موناڧىقەكان) دەبى موحەممەدو ھاوہلانى دەرېكەين)، تنجا كوپرەكەشى لە شوڧتىك رى بە بابى دەگرى و دەلئ: دەبى دانى پىدا يىنى كە موحەممەد پىغەمبەرى خوا ﷺ عەزىزەو بالا دەستەو، تۆش زەبوونى، ئەگەرنا رىگەت نادەم بچىوہ نىو شار، ھەتا پىغەمبەر ﷺ بە وىدا دى و، دەلئ: رىگەى بدە، دەلئ: ئىستا مادام پىغەمبەرى خوا ﷺ فەرمان بكات، ئەوہ رىكات دەدەم.

تنجا دەلئىن: ئەم ئايەتە ھىچ پەيوەندىي نىە، بەو بەسەرھاتەوہ، كە بەداخەوہ ھەندىك لە توژەروەوانى قورنن، ھۆكارىك ياخود بەسەرھاتىك

به سهر پتینج شهش نایه تدا ده چه سپینن، تنجا نهو به سهر هاته ی باسم کرد، به سهر هاته که راسته، به لام نهک به نسبت نهو نایه ته وهو، هیچ په یوه ست نیه بهو نایه ته وه، به لکو په یوه ست به سوور دتی (المنافقون) وه، که دوا ی خوا پشتیوان بی ده یکه یینی.

۲- ههر لهو باره وه به سهر هاتیک ی دیکه ش کتیر دراوده تهو ده لئی: دوا ی نهو ی نه م نایه ته موبارده که هاته خوار: ﴿مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضَاعًا كَثِيرَةً وَاللَّهُ يَقْضِي وَبِضْطٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾ (البقرة، واته: کن هه به قهرزی باش بداته خوا، خوا پاداشته که ی بو چهند به رانبر ده کات؟ خواش وه ته نگ دتین و فراوان ده کات و بهس بو لای ویش ده کتیرینه وه.

(فناص) ی جووله که که یه کتیک بووه له زانایانی جووله که، کوتی: (اِحْتِاجُ رَبِّ مُحَمَّدٍ)، په روود دگاری موحه ممه د نه دارو و ناتاچه، (بو یه داوا ی قهرز ده کات!!) کاتیک عومه ر (خوا لئی رازی بی) نهو قسه به ده بیستی، شمشیره که ی هه لده گری و بو ی ده چن، به لام خوا جیریل ده تیری و دایده به زینتی و، هه و آل به پیغه مبه ر ده دات که عومه ری کوری خه تتاب به تمای سزادانی فه ناصه، پیغه مبه ریش نه فهریک ده تیری و عومه ر ده کتیرینه وه.

به لام نه م به سهر هاته ش که ههر (الواحدی)، هتیاویه تی له (أسباب النزول) ه که ی دا، به ژماره: (۷۴۲) سه نه ده که ی بی هتیه و جیی پشت پن به ستی نیه.

۳- ههر لهو باره وه نهو ریوا یه ته ش هاته، ده لئی: پیاو یک له هو زی قو په ییش (واته: نهو کاته ی بیروا بوون) قسه یه ک یان جتو یک به عومه ری کوری خه تتاب ده لئی، نهویش ده یه و ی ده ستی لی بوه شینن و په لاماری بدات، بهو بونه وه نه م نایه ته دابه زیوه.

به لام نه م ریوا یه ته ش که (القرطبی)^(۱)، له (ابن العربي) یه وه ده یه تینی، ده لئی: (وَهَذَا لَمْ يَصِحْ)، نه م کتیر دراودیه سه نه ده که ی راست نیه.

که‌واته: سَیْ هُوَیْ هاتنه خوار له باری نهو تابه‌ته‌وه له ته‌فسیره‌کاندا هاتوون، ره‌نگه هی دیکه‌ش هه‌بن، به‌لّام نهو سیّیه سهره‌کیه‌کانیان، هیچیان یان ههر سه‌نه‌دیان نیه، وه‌ک ریوایه‌تی یه‌که‌می (الواحدی)، که هیچ سه‌نه‌دیکی نیه، یاخود سه‌نه‌دکه‌یان بی‌هتیزه، واته: جیتی متمانه پیکردن نیه، که په‌یوه‌ست بکری، به‌چه‌مک و واتای نهو تابه‌ته‌مو باره‌که‌وه.

برگهی دووه‌م:

به‌مه‌نسوخ دانراڤ نهو تابه‌ته:

(الطبري)، ده‌لّی: (وَهَذِهِ آيَةُ مَنْسُوخَةٍ بِأَمْرِ اللَّهِ بِقِتَالِ الْمُشْرِكِينَ، وَإِنَّمَا قُلْنَا: هِيَ مَنْسُوخَةٌ لِإِجْمَاعِ أَهْلِ التَّأْوِيلِ عَلَى ذَلِكَ)، واته: نه‌م تابه‌ته نه‌سخ کراوه‌ته‌وه به‌فه‌رمان‌کردنی خوا به‌جه‌نگ‌کردن له‌دژی هاوبه‌ش بو‌خوا دانه‌ره‌کان، بو‌یه‌ش ده‌لّیین: نه‌م تابه‌ته نه‌سخ کراوه‌ته‌وه، له‌بهر یه‌کرای و یه‌کده‌نگی زانایانی که‌فوپانایان ته‌فسیر کردوه، له‌سهر نه‌وه.

به‌لّام بابزانین نهو ده‌عوایه‌ی (طبري) راسته‌!

(الطبري)، پینج ریوایه‌تان دینن، بو‌پشتگیری نه‌وه که یه‌کده‌نگی زانایان له‌سهر نه‌ویه، نهو تابه‌ته‌ی ده‌فه‌رموی: ﴿قُلْ لِلَّذِينَ آمَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ أَيَّامَ اللَّهِ لِيَجْزِيَ قَوْمًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾، نه‌سخ کراوه‌ته‌وه و کاری پیناکری:

۱- «عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَوْلُهُ: ﴿قُلْ لِلَّذِينَ آمَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ أَيَّامَ اللَّهِ﴾ الْجَاثِيَةُ: ۱۴، قَالَ: «كَانَ نَبِيُّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعْرِضُ عَنِ الْمُشْرِكِينَ إِذَا أَدَّوهُ، وَكَانُوا يَسْتَهْزِئُونَ بِهِ، وَيَكْذِبُونَهُ، فَأَمَرَهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ أَنْ يَقَاتِلَ الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً، فَكَانَ هَذَا مِنَ الْمَنْسُوحِ»^(۱).

واته: عه‌بدوللای کوری عه‌بباس (خوا له خووی و بابی رازی بی) ده‌لئ: پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ پرووی له هاوبه‌ش بو خوا دانه‌ره‌کان و ه‌رده‌گیرا، که نه‌زیه‌تیا‌ن ده‌داو، گالته‌بیا‌ن بی ده‌کردو به درو‌بیا‌ن داده‌نا، به‌لام دوا‌بی خوا فه‌رمانی پی‌کرد که له دژی هه‌موو هاوبه‌ش بو خوا دانه‌را‌ن بجه‌نگی، (که ده‌فه‌رموی: ﴿ قَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً ﴾، التوبة: ۱، ۳۶)، بویه‌ نه‌م نایه‌ته که ده‌فه‌رموی: لئیا‌ن ببوورن و چاو‌پوشیا‌ن لی بکه‌ن، نه‌سخ کرایه‌وه.

۲- ﴿عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ: ﴿ قُلْ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ أَيَّامَ اللَّهِ ﴾ الْعَجَائِيَّةُ: ۱۴، قَالَ: «تَسَخَّرَهَا مَا فِي الْأَنْفَالِ» ﴿ فَإِمَّا تَثَقَّفْنَهُمْ فِي الْحَرْبِ فَشَرِّدْ بِهِمْ مَنْ خَلَقَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَذْكُرُونَ ﴾ الْأَنْفَال: ۵۷، «وَفِي بَرَاءَةِ» ﴿ قَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً ﴾ التوبة: ۳۶، أَمَرَ بِقَاتِلِهِمْ حَتَّى يَشْهَدُوا أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ» (۱).

واته: قه‌تاده له بار‌دی نه‌و نایه‌ته مو‌بار‌ه‌که‌وه ده‌لئ: نه‌و نایه‌ته‌ی سوور‌دی (الأنفال)، (نایه‌تی ژماره (۵۷) و، نایه‌ته‌که‌ی سوور‌دی (براءة)، نایه‌تی ژماره (۲۶))، نه‌و نایه‌ته‌بیا‌ن نه‌سخ کرد‌وته‌وه نه‌و دوو نایه‌ته به هه‌ردوو‌کیا‌ن نه‌ویا‌ن نه‌سخ کرد‌وته‌وه!

۳- ﴿عَنِ الضَّحَّاكِ فِي قَوْلِهِ: ﴿ قُلْ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ أَيَّامَ اللَّهِ ﴾ قَالَ: «هَذَا مُنْسَوِّخٌ، أَمَرَ اللَّهُ بِقَاتِلِهِمْ فِي سُورَةِ بَرَاءَةِ» (۲).

واته: له (ضحاك) ده‌وه ها‌توه له بار‌دی نه‌م نایه‌ته‌وه: ﴿ قُلْ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ أَيَّامَ اللَّهِ ﴾، گو‌توو‌یه‌تی: نه‌م نایه‌ته نه‌سخ کرا‌وته‌وه، چو‌نکه خوا ﷺ فه‌رمانی کرد‌وه به جه‌نگ له دژ‌کردنیا‌ن له سوور‌دی (براءة) دا، (واته: سوور‌دی (التوبة)).

(۱) جامع البيان: ۳۱۲۵۰.

(۲) جامع البيان: ۳۱۲۵۲.

۴- (عَنْ أَبِي صَالِحٍ: ﴿قُلْ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ أَيَّامَ اللَّهِ﴾ ۱۱ ﴿الْبَاقِيَاتُ، قَالَ: نَسَخْتُهَا الَّتِي فِي الْحَجِّ: ﴿أَذِّنْ لِلَّذِينَ يُقَاتِلُونَ بِأَنَّهُمْ ظَلَمُوا﴾ [الحج: ۳۹]] ۱۲.

واته: نه‌بوو صالحيش ده‌لئ: نايه‌ق ژماره (۱۴) ی سوورده‌ق (الْبَاقِيَاتُ)، نايه‌ق ژماره (۳۹) سوورده‌ق (الحج)، نه‌سخی کردو‌ته‌وه، (واته: له‌سه‌ر لابه‌ر (ناسخ) ده‌که‌ی نه‌وه جاری چوار پا په‌یدابوون!!).

۵- (إِذَا ابْنُ زَيْدٍ، فِي قَوْلِهِ: ﴿قُلْ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ أَيَّامَ اللَّهِ﴾ ۱۱ ﴿الْبَاقِيَاتُ، قَالَ: هَؤُلَاءِ الْمُشْرِكُونَ قَالَ: وَقَدْ نُسِخَ هَذَا وَفُرِضَ جِهَادُهُمُ وَالْغُلَّةُ عَلَيْهِمُ﴾ ۱۳.

واته: نینو زه‌ید ده‌لئ: نه‌م نايه‌ته: ﴿قُلْ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ أَيَّامَ اللَّهِ﴾ ۱۱ ﴿الْبَاقِيَاتُ، مه‌به‌ست پی‌ی هاوبه‌ش بو خوا دانه‌ره‌کانه، دواپی ده‌لئ: نه‌مه‌ نه‌سخ کراوه‌ته‌وه، جه‌نک له‌ دژ کردنیان و زبری به‌رانبه‌ر نواندنیان، فه‌رژ کراوه.

(الطبري)، نه‌مه‌شی به‌ ژماره (۳۱۲۵۳) هیناوه، که‌واته: (الطبري)، به‌ ژماره‌کانی: (۳۱۲۴۷، ۳۱۲۵۰، ۳۱۲۵۲، ۳۱۲۵۳، ۳۱۲۵۴)، پینج ریوايه‌ت دینئ، له‌ هه‌ر کام له‌ عه‌بدوللای کوری عه‌بباس و له‌ قه‌تاده‌و له‌ نه‌ضضحاک و له‌ نه‌بوو صالح و له‌ نینو زیده‌وه، (که‌ دياره هه‌ر عه‌بدوللای کوری عه‌بباس هاوه‌له‌و، نه‌وانی دیکه هه‌ر چواریان له‌ زانایانی تابعینن)، بو‌ پشتراستکردنه‌ودی نه‌و رایه‌ی ده‌لئ: نه‌م نايه‌ته نه‌سخ کراوه‌ته‌وه و کاری پیناکرئ، به‌لام له‌وباره‌وه نایا: چ نايه‌تیک نه‌و نايه‌ته‌ی نه‌سخ کردو‌ته‌وه؟ پینج رای جیاجیا هه‌ن:

۱- عه‌بدوللای کوری عه‌بباس ده‌لئ: به‌وه نه‌سخ کراوه‌ته‌وه، که‌ خوا قه‌رمانی کردوه له‌ دژى هاوبه‌ش بو خوا دانه‌ران، به‌گشتی جه‌نک به‌رپا بکری، مه‌به‌ستی پی‌ی نايه‌ته‌که‌ی سوورده‌ق (البراءة) به: ﴿وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً﴾ ۱۴.

ب- قهتاده هم نایه ق (۲۶) ی سوورد ق (التوبة) و هم نایه ق (۵۷) ی سوورد ق (الأنفال)، به نه سخک ره وهی نهو نایه ته ده زانی.

ج- نه ضحاکیش ده لئ: نه وهی که له سوورد ق (البقرة) دا هیه، که رذنگه مه بهستی هه ر نهو نایه ته بی، یان رذنگه مه بهستی نایه ق دیکه ش بن.

د- نه بوو صالح ده لئ: نایه ق (۳۹) ی سوورد ق (الحج)، نه سخی کردو ته وه.

ه- تین زه دیدش ده لئ: نه سخ کراوده وه، فه رمانکراوه که جهادیان له دژ بکری و، زه ریان به رانه ر بنوئری، که واته: مه بهستی نهو نایه ته یه: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ بَلَّوْكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ وَلِيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ﴾ ۱۳۲ التوبة. مانای وایه به لای که مه وه پینج رای جیاواز هه ن له باری نه سخ که ره وهی نهو نایه ته وه. له سه ری به کده نگ نین!

هه لبه ته له پرووی سه نه دیشه وه، نهو ریوایه تانه هیه یان جیتی متمانه نین، چونکه هه موویان به مورسه ل داده نرین، واته: به کسه ر نهو زانیه ی تابعین پالی ده داته لای پیغه مه ر ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ بَلَّوْكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ وَلِيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ﴾ ۱۳۲ التوبة. عه بدولای کوری عه بیاس (خوا له خوی و بابی رازی بی) که نه وه بو چوونی خویه ق، ده لئ: پیغه مه ر ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ بَلَّوْكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ وَلِيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ﴾ ۱۳۲ التوبة. که نازاریان ده داو گالته یان پی ده کردو به درو یان دادنا، به لام دوی ته وهی خوا فه رمانی پیکرد که له دژیان به نه نگی، نه وه نه سخ بووه! که نه وه ش بو چوونی نه وه، نه ک شتیک بی بلئ: پیغه مه ر ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ بَلَّوْكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ وَلِيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ﴾ ۱۳۲ التوبة. وای فه رموه، هه لبه ته ده شگونجی سه نه ده که شی راست نه بی و عه بدولای شتی وای نه گوته بی.

برگهی سییه‌م:

پا جیایی له‌سه‌ر نەسخ کرانه‌وه‌ی ئایه‌ته‌که:

هه‌ندێک له زانایانی دیکه گوتوو یانه: ئه‌م ئایه‌ته موبارکه‌که نەسخی به‌سه‌ردا نه‌هاتوه، هه‌روه‌ک ئیمه پامان وایه، که هیچ ئایه‌تیک له قورئاندا مه‌نسوخ نیه به‌و واتایه‌ی ئایه‌تیک هه‌بێ له قورئانداو ئیستا کاری پێ نه‌کړی، به‌لێ ده‌گونجی ئایه‌تیک هه‌بێ، حوکمیکی گشتیی تێدایې و دواي ئه‌و حوکمه، ئایه‌تیکی دیکه هاتبێ ئایه‌ته‌ی کردبێ، هه‌روه‌ها ده‌گونجی ئایه‌تیک هه‌بێ حوکمیکی پده‌های تێدایې و، ئایه‌تیکی دیکه حوکمه‌که‌ی به‌نددار (مقید) کرد بێ و، ئایه‌تیک هاتبێ حوکمیکی کورت (مجمعل‌ی) تێدایې، ئایه‌تیکی دیکه یان چه‌ند ئایه‌تیکی دیکه، هاتن ته‌فضیلیان داویت، یاخود ده‌گونجی له باره‌ی حوکمه‌که‌وه چه‌ند ئایه‌تیک هاتن، وه‌ک پله‌پله‌یی، به‌لام هیچ که‌س ناتوانی ئایه‌تیک بیتی بلی: فلان ئایه‌ته له قورئاندا هه‌یه‌و، کاری پێ ناکړی و، ئیمه تاكو ئیستا که گه‌یشتووینه‌ته کو‌تایی جو‌زنی (۲۵)، ئایه‌تیکی وامان نه‌هاتو‌ته پێش ناچار بین، بلیین: ئه‌و ئایه‌ته له‌که‌ل فلان ئایه‌ته‌ی دیکه‌دا تیک ده‌گیرێ، یان ئه‌و ئایه‌ته‌ی کاری پێناکړی، به‌هه‌ر حال با ته‌ماشای قسه‌ی چوار له زانایان بکه‌ین، که دووانیان ده‌لین: ئه‌م ئایه‌ته نەسخ بو‌ته‌وه‌و، دووانیشیان ده‌لین: نه‌خێر نەسخ نه‌بو‌ته‌وه‌.

(۱) - یه‌کیک له‌وانه‌ی ده‌لێ: ئه‌م ئایه‌ته نەسخ بو‌ته‌وه‌و پایه‌کی وا دیتی (القرطبی) به‌ (۱) که ده‌لێ: نه‌گه‌ر ئه‌م ئایه‌ته له مه‌که‌که هاتبێته خوار، ئه‌وه نەسخ بو‌ته‌وه، به‌لام ئه‌گه‌ر له مه‌دینه هاتبێته خوار، نەسخ نه‌بو‌ته‌وه‌.

که‌واته: ئه‌و ئه‌گه‌ری نەسخ بو‌ونه‌وه‌و، نەسخ نه‌بو‌ونه‌وه‌ داده‌نێ.

(۲) - (الشوکانی) یش به (قیل)، ده‌یهیتێ و ده‌لێ: (قِيلَ: الْآيَةُ مَنسُوخَةٌ بِآيَةِ السَّيْفِ)، گوتراوه: ئه‌م ئایه‌ته نەسخ کراوه‌ته‌وه‌و حوکمه‌که‌ی لا‌براه، به‌ ئایه‌تی شمشیر.

تیمه له سوور دتی (التوبة) دا باسماں کردوه، که وشهی (سیف) له هه موو
 قورئاندا نه هاتوه، بهس وشهی (أسلحة) هاتوه، که کۆی (سلاح) ه، واته: چهک،
 به لām وشهی (سیف) له قورئاندا نه هاتوه، ته دی تابه ق شمشیریان له کوئ
 هینا؟ مه بهستیان پیتی ئایه ق ژماره (٥) ی سوور دتی (التوبة) یه، که تیمه له شوینی
 خوئ له سوور دتی (التوبة) دا، به ته فصیل قسه مان لیکردوه، به لām ئیستا بهس
 دهقی تابه ته ده خوئینه وهو کورته مانایه کی ده که بن، بۆ نه وهی ده ریکه وئ،
 ناگونجی نهو تابه ته نه سخ کرابته وه، تابه ته که ده فهرموئ: ﴿إِذَا أَسْلَخَ الْأَشْهُرَ
 الْحُرَّةُ فَأَقْلَنُوا الْمَنْرِكَيْنِ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَأَخْضَرُوهُمْ وَأَقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ
 فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ رَحِيمٌ ٥٠﴾
 هه موو نه وانهی ده لئین: فلان تابه تهو، فلان تابه ته، به ئایه ق شمشیر نه سخ
 بۆته وه، مه بهستیان له ئایه ق شمشیر ته م تابه ته یه، که هه ندیک له زانایان
 گو تو و یانه: ته م تابه ته سه د (١٠٠) تابه ت، یان (١٥٠) تابه ت، یان (١٦٠) تابه ق
 نه سخ کردۆته وه!! که له راستیدا ئایه ق شمشیر مان له قورئاندا نه، به لām
 به داخه وه هه ندی له زانایان به هه له ته م تابه ته یان کردوه به شمشیریک و،
 ملی زۆر تابه تان یان پی هه لپریوه، به ناهه ق!! تابه ته که ده فهرموئ: نه گهر مانگه
 جهنگ تیدا قه ده غه کراوه کان رابردن، (واته: نهو مانگانه ی که خوا مؤله ق
 داوه له سه ره تاوه ده فهرموئ: ﴿فَيَسْجُأُ فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ.....﴾
 واته: چوار مانگان بۆتان هیه، به زه ویدا بۆن ئهی نه وانه ی په یمانتان هیه
 له گه ل پیغه مبه ری خواو له گه ل مسؤل ماناندا! ته ی نهو هاوبه ش بۆ خوا دانهر و
 کافرانه ی هاوپه یمانن، به لām پابه ند نین به په یمانه کانتانه وه! نهو چوار مانگ
 مؤله ت نهک چوار مانگه هه رامه کان، به لکو چوار مانگ مؤله ت، چاو به
 خۆتاندا بگپرنه وه، یان پابه ند بن به جیددی، یاخود تبعلان ده کری که په یمانتان
 نه ماوه، نهک له په نای په یمان هه بووندا زه بر له مسؤل مانان بدهن، له پشته وه
 خه نجه ری غه در بوه شینن، که واته: ته م چوار مانگه، نهو چوار مانگه مؤله ت

دراودن، نجا نه گهر نهو چوار مانگه ٿيهرين، كه جهنگيان ٿيندا قه دهغه كراوه،
 ﴿فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَأَحْضُرُوهُمْ وَأَقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ فَإِنْ
 تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ رَّحِيمٌ ٥﴾ التوبة،
 هاوبهش بو خوا دانه رده كان بكوڙن له ههر شوڻيٽيڪ بهر په لټان كهوتن، بيانگرن
 و نابلو و قه يان بدهن له هه موو پوساندا بويان دابنشين، نجا نه گهر په شيمان
 بوونه وده نوږتيان بهرپا كردو زه كاتيان دا (واته: مسولمان بوون) پريان به ردهن،
 به دنيايي خوا لټورده ي به به زه ييه.

تايبا كه دهفه رموي: ﴿فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ﴾ كه (آل) ي ناساندني له سهره
 الْمُشْرِكِينَ، لټورده مه به ستي پي كوي موشريكه كانه، يا خود مه به ست هاوبهش
 بو خوا دانه رانتيكي تايبه ته، واته: (آل) دهكه بو (عهد)، واته: هاوبهش بو خوا
 دانه رده كان تايبه ته كان؟

به ته نكيده مه به ست پتي هاوبهش بو خوا دانه رانتيكي تايبه ته، نه وانه ي
 په يمانيان هه بووه له گهل پيغه مبهرو له گهل مسولماناندا، كه له سهره تاي
 سووره ته كه وه ناويان هاتوه: ﴿بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾
 التوبة، واته: نه مه دووري و حاشا كرده له خواو پيغه مبه رده كه يه وه، بو
 نهو هاوبهش بو خوا دانه رانه ي په يمانتان له گهلدا به ستوون.

كه واته: نهو هاوبهش بو خوا دانه رانه، جهنگيان رده وايه، دواي نهو چوار
 مانگه، كه په يمانيان هه يه له گهل مسولماناندا، به لام به په يمانه كه يانه وه پابه ند
 نين، چونكه ههر له سياقي نهو تايه تانه، له تايه تي ژماره (٤) د، دهفه رموي:
 ﴿إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوكُمْ شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحَدًا فَأَتِمُوا
 إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِنَّ مَذَلَّتُمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ١﴾ التوبة، واته: جگه لهو هاوبهش بو
 خوا دانه رانه ي كه په يمانتان له گهلدا به ستوون، دوايي هيچ كه مبي و كورتبيان
 نه بووه له په يمانه كه يانداو، يارمه تي هيچ دوڙمنيكيان نه داوه له دڙي ٿيوه،

تەوانە پەیمانەکیان ئاكو كاتی دیارییکراو لەگەڵ تەواو بکەن، بێگومان خوا پارێزکارانی خۆشدهوێن، واتە: ئەوانە پەیمان دەپارێزن و، کەسانیکی پابەندن بە پەیمان و بەلێنهوه.

ئەجا ئەو نایەتەش بە ناهەق ناوی لێزاوه: نایەق شمشێرو وشە شمشێریشی هەر تێدانیوه، لە راستیییدا ئەو نایەتەش بریتی نیە لە ئیعلانی جەنگ بەرانبەر بە هەرچی کافرو موشریکە، بەلکو بریتیە لە ئیعلانی جەنگ بەرانبەر بە هاوبەش بۆ خوا دانەرانیك، کە پابەندن بە پەیمانەکیانەوهو، لە پەنای هەبوونی بەلێن و پەیماندا خەنجەری غەدر ددەشینن، ئەویش دواي ئەوێ چوار مانگ مۆلەت دراو، چوار مانگ مۆلەت دەدرین، بۆن چاو بە خۆدا بکێرنەوهو بۆ خۆتان هەڵسەنگێن، تاپا بەرژەوئەندیتان وایە پابەندن بە بەلێن و پەیمانەوه، یاخود یەكجاری ئیعلانی بکەن کە بەلێن و پەیمانان پێکەوه نەما؟!!

ئەجا با قسە دوو لە زانیانی دیکەش بێنین، کە رایان جیاوازهو پێیان وانیە ئەم نایەتە مەنسووخی بێ:

(٣) (عبدالرحمن بن ناصر السعدي)، لە تەفسیرەکی خۆی: (تيسير الكريم الرحمن في تفسير الكلام المنان)دا^(١)، ئەم نایەتە موبارەکە دێتی تەفسیری دەکات و بای نەسخی تێدا ناکات.

(٤)- ئەوێ کە بە بۆچوونی من قسەیهکی زۆر باشی لە بارهوه کردوهو زۆر بەدلەم (فخرالدين الرازي)یه، کە لە تەفسیرەکییدا^(٢)، دەلێ: (وَأَكْثَرُ الْمُفْسِّرِينَ يَقُولُونَ إِنَّهُ مَسْخُوحٌ، وَالْأَقْرَبُ أَنْ يُقَالَ: إِنَّهُ مَحْمُولٌ عَلَى تَرْكِ الْمَنَازِعَةِ فِي الْمُحَقَّرَاتِ، وَالتَّجَاوُزِ عَمَّا يَصْدُرُ عَنْهُمْ مِنَ الْكَلِمَاتِ الْمُؤْذِيَةِ وَالْأَفْعَالِ الْمُوْحِشَةِ).

(١) ص ٧٧٦،

(٢) مفاتيح الغيب، ج ٢٥، ص ٢٢٣.

واتە: زۆربەى توێژەرەوان گوتووایانە، ئەم ئایەتە نەسخ کراوەتەو، بەلام ئەو
نزیکترە، (واتە: ئەو نزیکترە لە راستییەو) کە بگوترێ: مەبەست لەم ئایەتە
ئەوێهە کە واز لە دووبەرەکیی و ناکوکیی و مشتومڕ لەسەر شتی بچووک بھێنێ
و، چاوپۆشیی بکری [لە ھاوبەش بوو خوا دانەر و بێروابەکان]، لەوێ لێیانەو
دەردەچێ لە وشەبەکی بریندارکەر، یاخود لە ڕەفتاریکی نامۆو خراپ.

برگەى چوارەم:

ئەگەر تەماشای سێرەو ژياننامەى پێغەمبەرى خوا ﷺ بکەین، ھەم لەگەڵ
جوولەکەکان و، ھەم لەگەڵ دەغەڵ و موناڤیقەکان، ھەم لەگەڵ ھاوبەش بوو
خوا دانەرەکاندا، پێغەمبەر ﷺ ڕێک ئەو ئایەتە موبارەکە چى دەفەرموێ، وای
ڕەفتار کردو، وەک لەم دەقەدا ھاتو: {عَنْ أَسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، فِي هَذِهِ
الآيَةِ: وَكَانَ النَّبِيُّ ﷺ وَأَصْحَابُهُ يَعْتَوْنَ عَنِ الْمُشْرِكِينَ وَأَهْلِ الْكِتَابِ، كَمَا أَمَرَهُمُ اللَّهُ،
وَيَضْرِبُونَ عَلَى الْأَذَى} (أخرجه البخاري: ۴۵۶۶).

واتە: ئوسامەى كورێ زەید (خوا لێیان ڕازی بێ) لە ڕوونکردنەوێ چەمكى
ئەو ئایەتەدا گوتووێهێ: پێغەمبەرى خوا ﷺ و ھاوێلانێ خوا لێیان ڕازی بێ،
چاوپۆشییان دەکرد لە ھاوبەش بوو خوا دانەرەکان و لە خاوەن کتیبەکانیش،
وێک خوا فەرمانی پێکردوون، ئارامگرو خوێراگر بوون لەسەر ئەزىبەت و ئازاریان،
کەواتە: سێرەى پێغەمبەریش ﷺ ڕێک ئایەتەکە چ دەفەرموێ: ئەویش ھەر
وابوو.

برگہ ی پینجہم و کوتایی:

لیبوردن و چاوپویشی بنچینه یه کی گشتیه له مامه له دا:

نهمه قسه ی خۆمه ده لیم: لیبوردن و چاوپویشی له مامه له دا، بنچینه یه کی گشتیهو، نهم نایه ته موبارده کesh ته عبیر ده کات، لهو بنچینه گشتیه که له ههموو قورئاندا هه یه، ته ماشا بکه ن:

۱- له سوورده تی (الزخرف) دا، خوا ده فهرموئ: ﴿فَأَصْحٰهُم مِّنْ ذَهَبٍ ۖ وَكُلَّ سَلَمٍ فَوْقَ يَعْلَمُونَ ۝۸﴾ واته: چاوپویشیان لئ بکهو پرویان لیوهرگێرهو بئ: سه لامتان لئ بئ، یانی: خوا حافیز.

۲- له سوورده تی (الفرقان) دا، خوا ده فهرموئ: ﴿وَيَعَاذُ الرَّحْمٰنُ الَّذِيْ يَبْسُوْنَ عَلَى الْاَرْضِ هَوْنًا ۚ وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُوْنَ قَالُوْا سَلٰمًا ۝۱۳﴾

۳- ههرودها له سوورده تی (القصص) دا، خوا ده فهرموئ: ﴿وَإِذَا سَمِعُوا اللَّغْوَ أَعْرَضُوا عَنْهُ وَقَالُوا لَنَا أَعْمَلُنَا وَلَكُمْ أَعْمَلُكُمْ سَنَمُ عَلَيْكُمْ لَا تَبْتَغِ الْجَاهِلِيْنَ ۝۱۰﴾ مه دهی که سانیک ده کات و ده فهرموئ: ههرکات گوئیستی پووچ بوون پروی لئ وهرده گێرن و ده لئین: کردده دی خۆتان بو خۆتان، سه لامتان لئ بئ، تیمه نه فامان ناخوازین (که له گه لیان بچینه ته رازوویه وه).

که واته: نهمه بنچینه یه کی گشتیه له ههموو قورئانداو، پیتش تریش له ته فسریری سوورده تی (الشوری) دا، باسمان کرد: ﴿وَجَزَاءٌ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةً مِّثْلُهَا ۚ فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ ۚ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِيْنَ ۝۱۰﴾ واته: سزای خرابه یه که خرابه یه کی و ده که خۆیه تی، به لاه که سیک چاوپویشی بکات و چاکه کاری بکات، نهو پاداشتی له سه رخوایه، بیکومان نهو سه مکارانی خۆشناوین.

بۆیه باسی مه نسووخ بوونی نهو نایه ته، هیچ واتایه کی نهو، ته گهر گریمان نهو نایه ته ش مه نسووخ بئ چه ندان نایه تی دیکه هه ن، که فهرمان ده که ن به لیبوردن و چاوپویشی و به خۆشخوڵقی و ته حه ممول و سه بر، ده بئ ههموویان

مەنسووخ بن، بەلام پێغه مبهري خوا ﷺ کاتێک تەماشای سەرپای ژبانی دەکەو، چ لە مەککەو، چ لە مەدینە، ئەوپەری صەبرو ئارامیی و لیبوردن و چاوپۆشیی بە خەرج داو، چ لە گەڵ خاوەن کتێبەکاندا، کە قسە ی ناریکیان کردو، چ لە گەڵ مونا فیه کەکاندا، چ لە گەڵ ھاوبەش بو خوا دانەراند، چ لە گەڵ تەعرا بییه کەکاندا، لە گەڵ هەموو خەڵکدا، ئەو شتیکی ئاشکراو زانراو، ئنجا تەو ڕیوایە تانەش کە با سمانکردن، هیچیان سەنە دەکەیان جیی پشت پتی بەستن نیەو، ئەگەر گریمان لە ڕووی سەنە دیشەو ڕیوایە تیک هەبێ سەنە دەکەشی راست بێ، بەلام پێچەوانە ی ناپاستە ی گشتی قورئان و، ئەو بنەما گەورد قورئانیە بێ، کە دەیان ئایەت دا کوکیان لە سەر کردو، کە پێویستە ئەهلی ئیمان چاوپۆشیان هەبێ و، لیبوردیان هەبێ و بە صەبرو حەوسە لە بن، لە مامەلە لە گەڵ غەیری خۆیاندا، ئەگەر گریمان ڕیوایە تیک هەبێ سەنە دەکەشی راست بێ، مادام لە گەڵ ئەو هەموو ئایە تانەو سیرەو ژبانی پێغه مبهري خواو ھاو دەلانی دا دژو تیکگیرا و بێ، کاری پێناکری و گوئی پێنادری، دوا ی تەو ی لە تیکە بشتنی واتایە کەیدا ورده کاریی تەواو دەکری لە لایەن خەلکی شار دەزاو پسپۆرەو.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِعَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

❖ درسی دوووم ❖

پېناسەي ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان ئايەتەکانی: (۱۶ - ۲۶)، واتە: یازدە (۱۱) ئایەت دەگرێتە خۆی، کە تەوھری سەرەکیان پابەندییە بە وەحیی و پەيام و بەرنامەي خواوە.

سەرەتا لە دوو ئایەتی یەکەم: (۱۶ - ۱۷)دا، باسی ئەزموونی بەنوو تیسراتیل کراوە، لە بواری دیندارییەدا، کە وێرایی پێزێنان و ھەلبژاردنی خوا بۆیان، سەرکەوتوو نەبوون، دوو چاری ناکۆکیی و دووبەرەکیی زۆر بوون، نەک لە پەرووی نەزانییەشەو، بەلکە لە پەرووی سەم و سنوور شکیینی و، ھەسوودی بە یەکدی بردن و، سنوور بەزاندنەو بەرەو لای یەکدی.

دوایی باسی تايەتکرانی پێغەمبەری خاتەم ﷺ کراوە بە بەرنامەيەکی سەر بەخۆوە، لە نایینی گشتیی خواو، فەرمانی پێکراوە کە پێشەو پابەندی و، شوێن ئارەزووەکانی نەزانان نەکەوێ.

ئنجای پېناسەي دوا پەيامی خوا کراوە، بە بەرچاو پەروونی بۆ خەلک بە گشتیی و، بە رێنمایی و بەزەیی بۆ براداران بە تايەت.

پاشان خراوەتە پەرو، کە ناگونجی خراپەکاران و برادارانێ چاکەکار، وەک یەک داوترین، چ ژانیان و چ مردنیان، دوایی باسی ھیکمەت و ئامانجی دروستکرانی گەردوون کراوە، کە بریتیە لە سزاو پاداشت درانەوێ پێ بە پێستی مەروڤەکان، یان یەکیک لە ھیکمەتەکان ئەوێ، خوا گەردوونی بە ھەق ھێناوەتە دی.

لە چوار ئایەتی کۆتایی دا، ئایەتەکانی: (۲۳ - ۲۶)، باسی کەسانێکی بێپەروای ئارەزووی خۆپەرستی، دنیاویستی، مۆر بەسەر دڵ و گوێشە نراو، پەردە بەسەر چاوە لکشێ، کراوە، کە جگە لە ژبانی دنیا، براداران بە ھێچ شتێک نەو، لە کاتی بەسەردا خۆپەرانی ئایەتەکانی خواشدا، تاکە بەلگەیان بۆ نکووتی کردنیان

مانای ده‌قاو ده‌قی نایه‌ته‌کان

{(هه‌روه‌ها) به‌دنیایه‌وه‌ کتیب و حکمه‌ت و پیغه‌مه‌رایه‌تییمان به‌ ده‌چه‌ی ئیسرائیل (یه‌عقوب) دابوو، له‌ بژیوه‌ پاک و چاکه‌کاڤمان پێدابوون، به‌سه‌ر جیهانیان (ی‌ پۆژگاری خۆیان) دا‌هه‌لما‌نبۆ‌ارد‌بوون^{١٦} له‌ باره‌ی کاروبار (دینداری)‌ش‌یا‌نه‌وه‌، به‌ل‌گه‌ پۆشه‌کاڤمان دابوونتی (که‌ چی له‌ نێو خۆیا‌ندا‌ نا‌کو‌ک‌ بوون و) ته‌نیا دوا‌ی نه‌وه‌ی زانیاریشیان بۆ هات به‌ هۆی ده‌ستدریژی و سه‌تمه‌وه‌، له‌ نێو خۆیا‌ندا‌ نا‌کو‌ک‌ بوون، بێگومان په‌روه‌ردگارت له‌ پۆژی قیامه‌تدا، له‌ باره‌ی نه‌وه‌وه‌ که‌ تیندا که‌وتبوونه‌ نا‌کو‌کییه‌وه‌ دادوه‌ریان له‌ نێواندا ده‌کات^{١٧} دوا‌یی (نه‌ی موحه‌مه‌د!) تۆمان خسته‌ سه‌ر به‌رنامه‌یه‌ک له‌ کاروبار (ی‌ ئایین)، ده‌جا شوینی بکه‌وه‌وه‌، به‌ دوا‌ی ناره‌زوودکاتی نه‌وانه‌ مه‌که‌وه‌ که‌ نازانن^{١٨} به‌ دنیایی نه‌وان له‌ به‌رانبه‌ر (سزای) خوا‌دا، هیچ سوودیکت پێنا‌گه‌یه‌نن و، بێگومان سه‌تمه‌کارانی‌ش هه‌ندیکیان دۆست و پشتیوانی هه‌ندیکیان و، خواش سه‌ره‌شته‌ری پارێزگا‌رانه‌^{١٩} نه‌م (قوربان) ده‌ بۆ خه‌لکی کۆ به‌رچاو‌وو‌نییه‌وه‌، بۆ کۆمه‌لێکی‌ش که‌ دنیابن (له‌ بڕوا‌یا‌ندا) رێنمایی و به‌زه‌یه‌یه‌^{٢٠} یان نایا نه‌وانه‌ی (کرده‌وه‌) خراپه‌کان نه‌نجام ده‌دن، پێیان وایه‌: وه‌ک نه‌وانه‌یان داده‌نێین که‌ بڕوا‌یان هێناوه‌وه‌ (کاره‌) باشه‌کانیان کردوون، له‌ ژیان و مردنیا‌ندا‌ یه‌کسان؟ خراپ‌ترین دادوه‌ری ده‌که‌ن (به‌وه‌ جو‌ره‌ قسانه‌یان)^{٢١} هه‌روه‌ها خوا تاسمانه‌کان و زه‌وی به‌ هه‌ق هێناونه‌ دی و، تا‌کو هه‌ر که‌سه‌ش به‌پێی نه‌وه‌ی وه‌ده‌ستی هێناوه‌، سزاو پاداشت بدرێته‌وه‌وه‌، نه‌وان (له‌ سزاو پاداشت درانه‌وه‌دا) سه‌تمیشیان لێ نا‌کرێ^{٢٢} نایا نه‌وه‌ که‌سه‌ت دیوه‌ که‌ ناره‌زووی خۆی کردۆته‌ په‌رس‌تراوی و، خوا به‌زانیارییه‌وه‌ گو‌م‌رای کردووه‌، مۆری به‌سه‌ر بیستی و دایه‌وه‌ ناوه‌وه‌، په‌رده‌ی به‌سه‌ر چاوی هه‌لکێشاوه‌، تنجا نایا کێ دوا‌ی خوا راسته‌ پێی ده‌کات؟ نایا (هه‌ق

و راستی) بیرتان ناکه ویتەوهو پەند وەرناگرن؟ ﴿٣٣﴾ ھەر ھەھا (بێڕوایان) گوتیان: ژیان تەنیا ژیانی دنیا مانە، (ھەندیکمان) دەمرین و (ھەندیکشمان) دەژین و، تەنیا پۆژگار لە بەنیمان دەبات! هیچ جوړە زانیارییەکیشیان لەو بارە یەوہ نیە، ئەوان (لەو قسانە یاندا) بەس گومان دەبەن و، بە گۆتەرە قسە دەکەن ﴿٣٤﴾ ھەر کات نابەتە پۆشنەکانیشمانیان بەسەردا بخوێرتنەوہ، بەلگەیان (لەسەر زیندوو نەکرانەوہیان) بەس ئەوہ یە کە دەلێن: ئەگەر ئێوہ لە راستانن (کە قیامەت ھەیە) باب و باپیرانمان بێنن (با ئیستا زیندوو ببنەوہ!) ﴿٣٥﴾ بڵێ: خوا دەتائزێنێ، دوازی دەتافرێنێ، دوازی بەرەو لای (گۆڕەپانی) پۆژی ھەڵسانەوہ (کە دوو دایێ تێدانێ) کۆتان دەکاتەوہ، بەلام زۆربە ی خەلکی نازانن (کە ئەو پۆژە مەزنە چاودەریانە بۆیە خوێ بۆ نامادە ناکەن) ﴿٣٦﴾.

شیکردنەوہ ی ھەندیک لە وشەکان

(وَلْتَكُنْ): لێرەدا بە مانای ھیکمەتە، وەک لە سوورەتی (ھریم) دا، خوا کە باسی یەحیا ع دەکات، دەفرموی: ﴿يَتَخَوَّيْ خُذْ الصَّبْرَ بِقُوَّةٍ وَتَنْتَهُ الْخُكْمَ صَبْرًا﴾، واتە: ئە یەحیا بە توندیی کتیبە کە بگرەو، ھەر بە میترد مندالیی ھیکمەتمان پێدابوو، کە مەبەستی لە (حکم) ھوکارانیی نیە، چونکە ھوکم لە فورتاندا بە زۆری بە مانای دادوەری دی و، بە مانای ھیکمەتیش دی، ھەر وەک جاری وایە بە مانای ھوکارانییش و بە مانای دیارییکردنی خەڵال و خەرام و بەرنامە دانانییش، دی.

(الْحِكْمَةُ: إِصَابَةُ الْحَقِّ بِالْعِلْمِ وَالْعَمَلِ)، (حِكْمَةٌ): بریتیە لە پێکانی ھەق لە ڕووی زانیاریی و لە ڕووی کردووەوہ، واتە: مەزۆف ھەم لە ڕووی تیۆریی و زانیەوہ، ھەق بێکی، ھەم لە کردووەکەشی بەپیتی ھەق بێ و پێ بە پێست و راست بێ.

(وَالْحِكْمَةُ: إِتْقَانُ الْأُمُورِ)، (حِکْمَة): به کارامه‌یی و نه‌نجامدانی کاره‌کان به‌ورده‌کاریش، مانا کراوه.

(الْحِكْمَةُ: مَعْرِفَةُ الْمَوْجُودَاتِ وَفِعْلُ الْخَيْرَاتِ)، (حِکْمَة): به زانینی شته‌کان و نه‌نجامدانی چاکه‌کانیش، مانا کراوه.

وه‌ک پتشتَر گوتمان: (حُکْم)، له‌م سیاقه‌دا، نا، به‌لَم له‌قورئاندا به‌مانای قه‌زاو دادوده‌ریش هاتوه، هه‌روه‌ها به‌مانای هوکمرانیی و بالآدده‌ستییش هاتوه، به‌مانای دیارییکردنی هه‌لآل و هه‌پامیش هاتوه.

(بَغْيًا يَنْهَهُمْ): واته: له‌پرووی سته‌مه‌وه له‌تَبُو خَوَانِدا (الْبَغْيُ: التَّعْدِي)، سنوور شکاندن، (وَكُلُّ مُجَاوَزَةٍ وَإِفْرَاطٍ عَلَى الْمُقَدَّارِ الَّذِي هُوَ حَدُّ الشَّيْءِ، هُوَ بَغْيٌ)^(۱)، هه‌ر سنوور به‌زاندنیک و هه‌ر تَبَّه‌راندنیک له‌و نه‌ندازه‌یه‌ی که سنووری شتیکه، نه‌وه پینی ده‌گوتری: (بَغْيٍ).

(شَرِيعَةٍ): (الشَّرِيعَةُ: مَشْرَعَةُ الْمَاءِ، وَهِيَ مَوْرِدُ الشَّارِبَةِ، وَمَا شَرَعَ اللَّهُ لِعِبَادِهِ مِنَ الدِّينِ)، شەریعت له‌ته‌صلدا به‌و رَیبه ده‌گوتری، که خه‌لک لَییه‌وه ده‌چت بۆ هَیئانی ناو، (وَهِيَ مَوْرِدُ الشَّارِبَةِ)، نه‌و شوئنه‌یه‌و نه‌و رَیبه‌یه که ناو خوړده‌وه‌کان ده‌چن، ناوی لَی دَینن، دوابی وشه‌ی (شَرِيعَةٍ)، خوازراوه‌ته‌وه بۆ: (مَا شَرَعَ اللَّهُ لِعِبَادِهِ مِنَ الدِّينِ)، نه‌وه‌ی خوا له‌تایین بۆ مروقه‌ه‌کانی کردوده‌ته به‌رنامه، ده‌گوتری: (شَرَعَ وَشَرَعَ، شَرَعَ يَشْرَعُ تَشْرِيعًا، وَشَرَعَ يَشْرَعُ شَرْعًا).

(مِنَ الْأَمْرِ): واته: له‌نایینی گشتیی، له‌کاروباری نایین (الْأَمْرُ: الشَّأْنُ، وَجَمْعُهُ أُمُورٌ، وَمَصْدَرُ أَمْرُهُ إِذَا كَلَّفْتَهُ أَنْ يَفْعَلَ شَيْئًا، وَهُوَ لَفْظُ عَامٍ لِلأَقْوَالِ وَالْأَفْعَالِ)، وشه‌ی (أمر): به‌مانای پینگه (شأن) و حال دئی، که به‌(أُمُور) کوډه‌کرئنه‌وه، هه‌روه‌ها (أمر)، ده‌گونجی چاوگی (أَمْرُهُ) بن، نه‌گه‌ر که‌سیک کاریکی پتی

بسیترری ده‌لن: (أَمْرُهُ بِأَمْرِ، أَمْرَتُهُ أَمْرًا)، وشه‌ی (أَمْر): بیزده‌کی گشتیه به
قسان و بو کرده‌وان.

(نَصِيرٌ): (جَمْعُ بَصِيرَةٍ: وَهُوَ الْمَعْرِفَةُ وَالتَّحْقُّقُ)، (بَصِيرَةٌ): بریتیه له ناسین و
ساگردنه‌وه‌ی شتیک، (بَصِيرَةٌ: أَنْ تُبْصِرَ الشَّيْءَ فَتَشْهَدَ عَلَيْهِ)، (بَصِيرَةٌ): به‌وه‌ش
ده‌گوتری که شتیک بینن و شایه‌دیی له‌سه‌ر بده‌ی، له نه‌صلدا (بَصِيرَةٌ) به
مانای (مُبَصِّرَةٌ) دئی، واته: پیینهر، جاری واش هه‌یه، به مانای عیبه‌ت دئی، که
به هو‌ی نه‌و عیبه‌ته‌وه‌ه‌لک له شت تیده‌گات و شت ده‌بینن.

من (بصائر)م، به (کو به‌رچاو پروونیی) لیکداوه‌ته‌وه، چونکه (بَصِيرَةٌ)، به
مانای به‌رچاو پروونیش دئی، (بَصَائِر)یش کۆیه‌که‌یه‌تی.

(أَجْتَرَحُوا): (الْإِجْتِرَاحُ: إِحْسَابُ الْإِلْمِ)، (إِجْتِرَاحُ): بریتیه له ده‌ده‌سته‌یتانی گوناج،
واته: نه‌نجامدانی گوناج.

(إِلَهُهُ): (إله):

یان له:

۱- (أَلَهُ يَأْلُهُ إِلَهَةٌ) دوه هاتوه، (أَيُّ عَبْدٍ يَعْبُدُ عِبَادَةً)، په‌رستی، ده‌یه‌رستی، په‌رستن.

۲- یان له (أَلَهُ) دوه هاتوه، (أَلَهُ: أَيُّ تَعَبَّرَ)، واته: سه‌رسام بوو، له‌به‌ر نه‌وه‌ی خوا خه‌لک
له ناسینی دا، سه‌رسام ده‌بت.

۳- یاخود له (لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ) هاتوه، (أَيُّ: اخْتَجَبَ يَخْتَجِبُ إِخْتِجَابًا)، له‌به‌ر نه‌وه‌ی
خوا په‌نه‌انه.

۴- یاخود وه‌رگیراوه‌و داتا‌شراوه له: (وَلَاؤُهُ وَوَالِهِ: أَيُّ: مُشْتَقَّاقٍ)، له‌به‌ر نه‌وه‌ی خوا دله‌کان
بو‌ی تامه‌زرو‌ن و عه‌ودا‌لن، واته: ده‌گونجی له یه‌کیک له‌و چوار یشان‌ه‌وه‌ه‌وه‌ی (إله)
هاتبی.

(هَوَى): (الْهَوَى: مِيلَ النَّفْسِ إِلَى الشَّهْوَةِ، وَالْهَوَى: السَّقُوطُ مِنْ عَلَوٍ إِلَى سُفْلٍ)،
(هَوَى): بریتیه له لادانی نهفس بهردو لای ناردزوو، یان چوونی نهفس بهردو
ناردزوو، (هَوَى): به مانای بهرزبوونهووه کهوتنه له سهردوه بو خوار، تنجا
لهبه نهوهدی شوین کهوتنی ناردزوو، مروّف لهسه رتود دینتی بو خوار، بویه
ناوی لئیراوه: (هَوَى)، (وَمَنْ تَبَعَ الْهَوَى هَوَى)، ههه کهسی شوین ناردزوو بکهووی
دهکهووی، (هَوَى)، یانی: (سَقَطَ) کهوت.

(وَحَكَّمَ عَلَى سَمِيعِهِ): واته: خوا موّری بهسهه گوئییهووه ناوه، (الْخَتْمُ: الطَّبْعُ، وَهُوَ
تَأْثِيرُ الشَّيْءِ كَنَقْشِ الْخَاتَمِ وَالطَّبْعُ): به مانای (طَبَعَ) دی، تهویش بریتیه له
شوینهواری شتییک، وهک نهخشی نهنگوستیله، یاخود موّر که بهسهه شتییکهوه
دهنیتی، (وَالْأَثَرُ الْعَاصِلُ عَنِ الثَّقَشِ)، تهو شوینهواری که بههوی نهخشیکهوه
پهیدا دهبی، پیتی دهگوتری: (ختم)، یان (طبع).

(عَسَاوَةً): (الْعِسَاوَةُ: مَا يُعْطَى بِهِ الشَّيْءُ)، (عِسَاوَةً)، پهردو، ههه شتییک که
شتییک پتی دادهپوشری.

(الْأَدَّهْرُ): (اسْمٌ لِمُدَّةِ الْعَالَمِ مِنْ مُبْدَأِ وُجُودِهِ إِلَى انْقِضَائِهِ، ثُمَّ يُعْبَرُ بِهِ عَنْ كُلِّ
مُدَّةٍ كَثِيرَةٍ، وَهُوَ خِلَافُ الزَّمَانِ الَّذِي يَقَعُ عَلَى الْمُدَّةِ الْقَلِيلَةِ وَالْكَثِيرَةِ، وَدَهْرُ الْفُلَانِ:
مُدَّةُ حَيَاتِهِ)، وشهی (الْأَدَّهْرُ): ناوه بو ماوهی بهردووام بوونی جیهان له سهردای
پهیدا بوونیوهوه، تاکو کوّتایی هاتنی، دواپی تهعبیری پتی دهکرئ له ههه
ماوهیهک زور که زوربی، بویه وشهی (الْأَدَّهْرُ)، بهپیجهوانهی (زمانه)، (زمان)، بو
ماوهی کهم و زور بهکاردی بهلام (الْأَدَّهْرُ) بو ماوهی زور بهکاردی و، دهگوتری:
(دهر فلان، أي: مدة حياته)، ماوهی ژیانهکهی تهمنهکهی، پیتی دهگوتری: (دهر
فلان)، واته: رۆژگاری فلان، یاخود تهمنه نی فلانکهس.

هوی هاتنه خواره وهی نایه ته کان

دهرباره ی هوی هاتنه خواره وهی نه م نایه ته موباره که ی، دهفه رموی: ﴿أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَٰهَهُ هَوَاهُ وَأَضَلَّهُ اللَّهُ عَلَىٰ عَمْرٍ وَحَتَمَ عَلَىٰ سَمْعِهِ وَغَلَلَ عَلَىٰ بَصَرِهِ وَعَنَىٰ نَفْسَهُ فَمَنْ يَعْبُدِ مَن دُونِ اللَّهِ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ﴾، نه م کیردراوه یه هاتوه:

﴿عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: فِي هَذِهِ الْآيَةِ: ﴿أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَٰهَهُ هَوَاهُ﴾: ﴿الْجَاهِلِيَّةُ، قَالَ: كَانَ أَحَدُهُمْ يُعْبُدُ الْحَجَرَ، فَإِذَا رَأَىٰ مَا هُوَ أَحْسَنُ مِنْهُ، رَمَىٰ بِهِ وَعَبَدَ الْآخَرَ﴾ (أخرجه النسائي في تفسيره: (٥٠٥)، والحاكم في المستدرک، ج ٢، ص ٤٥٢، ٤٥٣، والسيوطي في الدر المنثور، ج ٧، ص ٤٢٦)^(١).

واته: عهبدوللای کوری عه عباس (خوا لیان رازی بی)، دهرباره ی نه م نایه ته: ﴿أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَٰهَهُ هَوَاهُ﴾: ﴿الْجَاهِلِيَّةُ، ده لی: یه کیکیان، (واته: یه کیک له هاوبه ش بو خوا دانهر و بته رسته کان)، به ردیکی ده په رست، نه گهر به ردیکی بینبایه له و جوانتر، نه وه ی پشچی فری ده داو نه وه ی دواپی ده په رست، خوا ﴿بِهَوَاهُ﴾ یه وه ی دابه زاند.

هه لیه ته نه م نایه ته موباره که نه وه ی عهبدوللای کوری عه عباس (خوا لیان رازی بی)، گپراویه ته وه، ده یگریته وه، شتی دیکه ش ده گریته وه، به لام مه بهستی عهبدوللای کوری عه عباس (خوا لیان رازی بی)، نه وه بووه نه و نایه ته موباره که، نه و جوړه ده فاره ی هاوبه ش بو خوا دانهره کان ده گریته وه، به لام نه وه که تایبته به وه هاتبته خوار، پیوستی به به لکه هه یه، که نه.

که واته: ده بی وریابین له هوی هاتنه خواره وه کاند، جاری واهیه هاوه لان (خوا لیان رازی بی)، چه مک و واتای نایه تیک که شتیک ده گریته وه، گوتوو یانه:

(١) الإستيعاب في بيان الأسباب: ج ٣، ص ٢٠٤، قال المؤلف: إسناده حسن.

لەوبارەوه ھاتۆتە خوار کە مەرج نیە، تەنیا لەم بارەوه بووێ، بەلام چەمک و واتای ئەو نایەتە، ئەو ڕووداود، یان ئەو قسەیه، یان ئەو بەسەرھاتەش دەگرێتەو.

مانای گشتیی نایەتەکان

ئەو یازدە (۱۱)، نایەتە موبارەکە، پێنج بابەتیان گرتوونە خۆیان:

۱- نایەتی (۱۶ و ۱۷)، باسی گەلی جوولەکەو نەزموونی دینداریان دەکات، کە دواپی چۆن تێیدا شکست خواردوو بوون، بۆیە دەبێ پەندیان لێوەربگیرێ.

۲- بابەتییکی دیکو کە نایەتەکانی: (۱۸ و ۱۹ و ۲۰)، دەیگرە خۆیان، باسی شەریعت و بەرنامەی سەرەخۆیە، کە خوا بۆ پێتەمبەری کۆتایی موحەممەد ﷺ و ئۆممەتەکەی ناردو.

۳- یەكسان نەبوونی خراپەکارو چاکەکاران، چ لە ڕووی ژیان، چ لە ڕووی مردنیانەوه، نایەتی ژمارە (۲۱)، گرتوویەتە خۆی.

۴- گەردوون بە ھەق دروستکراو، بۆ ئەو دی ھەر کەسە بە پیتی کردەوێکە ی خۆی سزاو پاداشت وەرگیرێتەو، ئەمیش نایەتی ژمارە (۲۲)، گرتوویەتە خۆی.

۵- بابەتی پێنجەم کە نایەتەکانی: (۲۳ - ۲۶)، گرتوویانە خۆیان، ئارەزووپەرستانی ڕۆژگار پەرست، کە لەبەر شوێنکەوتنی ئارەزوو، لەبەر زۆر ڕووکردنە دنیاو، دنیا لە باوەشگرتن، ھەستەوەرەکانی خۆیان لە کارخستوون، نە عەقڵیان وەک پێتویست شتەکان دەرک دەکات، نە گوێیان ھەق دەبیستن، نە چاویان ھەق دەبینن و، ھەر ئەوەش پالنەرو ھاندەریانە بۆ نکوولییکردن لە ھاتنی ڕۆژی دواپی و قیامت، وەک خوا ﷻ لە سوورەتی (القیامە) دا، دەفەرموێ: **يَا أَيُّهَا النَّاسُ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَمْثَلًا عَمَلًا وَكُنْتُمْ لَافِيكًا يَوْمَ الْأَلْقَامِ** (۱) ، مەروف (واتە: مەروفي بئیروا) دەیهوێ ھەر بە گوناھو تاوان بیداتە بەر، بۆیە دەپرسن: ڕۆژی قیامت کەنگیئە؟!

کەسێک بیهوێ لە دنیا دا شوێن ناردەزوووە کانی بکەوێ، نکووێبی دەکات لە قیامەت، بۆ ئەو وا باشە قیامەت هەر نەبێ، کە مرد هەموو شت کووتایی پێ بێ، نەک لەسەر شوێنکەوتنی ناردەزوووە کانی سزا بدرێ، بۆیە ئەوانە ی چاویان لە گوناھو تاوان و خراپە کارییە، حەز دەکەن قیامەت و پۆژی سزاو پاداشت و لێپرسینەو نەبێ.

دوای ناماژەکردن بە پێنج بابەتە سەرەکییە کە ی نەم یازدە (١١) ئایەتە، تنجا با سەرنجێکی گشتیان لێ بدەین:

خو **وَلَقَدْ آتَيْنَا بَنِي إِسْرَءِيلَ الْكِتَابَ وَلَفْكَمُ** **وَالْأَنْبُؤَةُ** **بِهِ** دنیایی ئیمە بە وەچە یی سێرانیلمان دابوو، کتیب و حیکمەت و پێغەمبەرایەتی، یاخود حوکم واتە: حوکمرانیی و دادوەریکردن و، پێغەمبەرایەتیشمان پێداوون، **وَرَزَقْنَاهُمْ مِّنَ الْغَيْبِ** **بِهِ**، لە شتە خۆش و بە تامەکان، یاخود: لە پێداویستیە چاک و بەسەندەکانیش، بەشمان دابوو، بژیومان دابوو، کە مەرج نیە (الْغَيْبِ) تەنیا بە مانای خواردن و خواردنەو بێ، بە لکو: بەرگ و پۆشاک دەگرێتەو، کەل و پەل دەگرێتەو، مأل و سامان دەگرێتەو، خانوو بەرە ی چاک دەگرێتەو، هەمووی دەگرێتەو، **وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ** **بِهِ**، بەسەر جیهانیاندا، (جیهانیانی پۆزگاری خۆیاندا) هە ئمانبۆاردبوون، لە گەل ئەو هەموو کەم و کوڕییانەش کە گەل جوولە کە هەبانبوون، بە لام هەر چۆن بێ، باشترین خە لکی پۆزگاری خۆیان بوون.

کەواتە: ئە ی مسوڵمانینە؟ ئیو تەماشای گەل جوولە کە بکەن، کە خوا **وَلَقَدْ آتَيْنَا بَنِي إِسْرَءِيلَ الْكِتَابَ** **بِهِ** لە پێش ئیو دا کتیبی پێداوون، هەم تەورات، هەم ئینجیل، هەم زەبوور، لە پەیمانی کۆندا باسی کۆمە لێک کتیبی دیکەش دەکات، کە ئیمە ناتوانین بلین: ئەوان، ئەوانین، ئەو ی لە قورئاندا باسکراو: تەورات بە مووسا دراو، زەبوور بە داوود دراو، ئینجیل بە عیسا دراو، (صەلات و سەلامی خوا لەسەر هەر

سَکِیَان بَی)، بەلām دانیاڵ و حیسقیال و ئەوانی دیکە، کە ناویان هاتو، ئایا راستە ئەوانیش کتیبیان بوو بَی؟ بۆ ئیمە دیار نیە، ڕەنگە وابَی و ڕەنگە واش نەبَی، گرنگ ئەودیه خوا دەفەرموئ: کتیبمان پێداوون و حوکمیشمان پێداوون، حوکم دەکوئجَی بە مانای حکمەت بَی، واتە: دواي ئەوێ کتیبمان پێداوون کە بەرنامە فیکری و تیۆریەکی تێدا، حکمەتیشمان پێداوون، شارەزیمان کردبوون ئەو کتیبە چۆن پراکتیزە بکەن و جێبەجێ بکەن، وەک چۆن ئیمە دەلێن: قورئانمان هەبە و ڕیازی پێغمەریشمان هەبە، ڕیازی پێغمەریشمان ۱۰ بریتیه لە چۆنیەتی پێادەکردن و بەرجەسته کردنی قورئان لەسەر ئەزەری واقع.

پێغمەری تێشمان پێداوون و، لە بۆیو پەسندو چاکەکانیش، چ خواردن و خۆراک، چ بەرگ و پۆشاک، چ خانووبەرە، چ کەل و پەل، چ پێداویستیەکان، ئەوانەشمان پێداوون و، بەسەر جیهانیانیاندا بەرزمانکردبوونەو، جیهانیانی ڕۆژگاری خۆیان، ﴿وَأَنبَتْنَهُمْ بَيْنَتِي مِنَ الْأَمْرِ﴾، بەلگە ڕۆشنەکاھان لە کاروباردا پێداوون واتە: کاروباری دیندارییان و کاروباری دنیاوارییان، بەرچاومان ڕۆشن کردبوونەو، بەهۆی ئەو کتیب و حکمەت و پێغمەری تێشمان، ﴿فَمَا اخْتَلَفُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْوَعْدُ بَعَثْنَا بَنِيهِمْ﴾، ناکۆک و ڕاجیا نەبوون، مەگەر دواي ئەوێ زانیارییان بۆ هات، بە هۆی ستم و دەستدرێژی ئێوخواپانەو، واتە: ناکۆکیەکیان پەیداووە لە دەستدرێژی و سنوور شکستی ئێوخواپان، لە ئەنجامی ئەوەدا کە چاویان لەو بوو، خۆیان بەسەر یەکیدیدا بسەپتن و فەرز بکەن، دەستدرێژی بۆ سەریەک بکەن، ستم لە یەکدی بکەن، لە ئەنجامی ئەوەدا ناکۆکییان پەیداووە، ناکۆکیەکیان بە هۆی ئەزانپەنەو نەبوو، بەلکو بەرچاویان ڕوونکراو، دەیانزانی هەق و ناھەق چۆنە، عەقڵیان زانیاری راستی تێداو، بەلām دڵ و دەروونیان نیھق باش و، نامانجی باش و، مەبەستی باشی تێدانهبوو، خەلەل و کەم و کوڕپەیکە لە عەقڵیانەو نەبوو، کە ئەزانن، بەلکو لە دلپانەو بوو، کە شەیتان زەفەری پێدەبوو و، نیازو مەبەستی خراپ چوو بوو

دلایانه‌وه، هه‌سوودی به یه‌کدی بردن، سته‌م له یه‌کدی کردن، خو سه‌پاندن و ده‌ستدریژی کردن بو سه‌ر یه‌کدی، وشه‌ی (بغی)، هه‌موو نه‌وانه ده‌گریته‌وه، وه‌ک پیشتیش باسه‌مانکرد.

﴿إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ﴾، به‌دلنایی په‌روه‌ردگارت له روژی قیامه‌تدا دادوه‌ریان له نیواندا ده‌کات، ﴿فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ﴾ ۱۷، له‌وده‌که تییدا که‌وتوونه کیشه‌و دوو‌به‌ره‌کیه‌وه، په‌روه‌ردگارت دادوه‌ریان له نیواندا ده‌کات، کئ له‌سه‌ر هه‌قه‌و کئ له‌سه‌ر ناهه‌ق بووه؟ که‌ دادوه‌ریان له نیواندا ده‌کات، دیاره‌سزای نه‌وانه‌ش ده‌دات، که‌ چاویان له سته‌م و خراپه‌کاری بووه.

دوای نه‌وان، تنجا دینه سه‌ر باسی شه‌ریعت و به‌نامه‌ی تایه‌ت و سه‌ربه‌خو پیدانی پیغه‌مه‌ری خاته‌م ﴿دَه‌فرموئ: ﴿ثُمَّ﴾، واته: له‌ دوای نه‌زموونی خاوه‌ن کتیه‌کان، به‌ تایه‌ت دوای نه‌زموونی جووله‌که‌کان، ﴿جَعَلْنَاكَ عَلَى شَرِّ عَمَلٍ مِنَ الْأَمْرِ﴾، تو‌مان دانا له‌سه‌ر به‌نامه‌یه‌ک له‌ کاروبار، یاخود له‌ نایینی گشتی خو‌مان، به‌نامه‌یه‌کی تایه‌ت و سه‌ربه‌خو‌مان به‌ تو‌دا، ﴿فَأَنبَغِيهَا﴾، ده‌جا شوینی بکه‌وه، ﴿وَلَا تَنْجِ أَهْوَاءَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ﴾ ۱۸، شوین ناره‌زووی نه‌وانه مه‌که‌وه که‌ نازانن، نه‌وانه‌ی نازانن کین؟ چ‌هاوبه‌ش بو‌خوا دانه‌ره‌کان بن، که‌وا پنده‌چی زیاتر مه‌به‌ست پی‌نه‌وان بن، چونکه‌ نه‌وان هیچ جو‌ره‌شاره‌زایی و زانیاریه‌کیان نه‌بووه، به‌لام خوای په‌روه‌ردگار به‌نسبه‌ت جووله‌که‌کان و خاوه‌ن کتیه‌کانه‌وه ده‌فرموئ: ﴿مَنْ بَعْدَ مَا جَاءَهُمُ الْبَلَاءُ﴾، به‌ دوای ناره‌زووی نه‌وانه مه‌که‌وه که‌ نازانن، تنجا چ‌بته‌رسته‌کان بن، چ‌ه‌هر که‌سیکی دیکه‌ بن، چونکه‌ زانیان گوتوو‌پانه: ﴿كُلُّ مَنْ عَصَى اللَّهَ، فَهُوَ جَاهِلٌ﴾، هه‌ر که‌سی سه‌ر پیچی خوا بکات، نه‌زانه، ﴿إِنَّهُمْ لَنُغْفِرَنَّ عَنْكَ مِنْ أَلَنَّا شَيْئًا﴾، به‌ دلنایی نه‌وان له‌لایه‌ن خاوه‌، هیچ سوودیکت پی‌ناگیه‌نن، واته: له‌ به‌رانبه‌ر سزای خوا‌دا، هیچ سوودیکت پی‌ناگیه‌نن، که‌ سزای خوات لی‌دوور بخه‌نه‌وه، یاخود هیچ سوودیکت پی‌ناگیه‌نن، که‌ بو‌توبنه‌ جیدارو به‌دیلی خوا‌دا، ﴿وَإِنَّ الظَّالِمِينَ لَبَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ﴾، به‌ دلنایی

ستەمکارانیش، ھەندیکیان دۆست و پشتیوان و سەرپەرشتیاری ھەندیکیان، ﴿وَاللّٰهُ
وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ﴾، خواش سەرپەرشتیارو دۆستی پارێزگارانە.

کەواتە: مەکەوێ ژێر کاریگەرییان، ئەوانە دۆست و پشتیوانی تۆ نین، دڵسۆزی
تۆ نین، دڵسۆزو سەرپەرشتیارو دۆست و نزیکی تۆ، ئەنیا خوا، بەس ئەویش
سەرپەرشتیاری پارێزگارانە.

﴿هَٰذَا بَصَرٌ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ﴾، ئەمە، ئەم قوێنە، یان
ئەوێ کە باسکرا، کۆ بەرچاو پوونییە بۆ خەڵک بە گشتیی و، پێنمایی و
بەزەییشتە بۆ کۆمەڵیک کە دلتیابن، دلتیابن لە ئیمان و بڕوا ھێنانیانداو، دلتیابن
لە راستیی و تیرو تەواویی پەيامی خوادا.

ئەجا خوا ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ﴾، ئەم حەسبە ئەلەین آجەرحوا السّیئات اَن جَعَلَهُمْ
كَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَوَاءٌ نَّحْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ﴾، یان تابا
ئەوانە ی خراپەکانیان ئەنجام داو، پێیان وایەو خەیاڵیان وایە، وەک ئەوانە یان
دابێتین، وەک ئەوانە مامەڵەیان لەگەڵدا بکەین کە بڕوایان ھێناوێو کردوێو
باشەکانیان ئەنجام داو، کە ژیان و مردنیان بەکسان بێ و وەک یەک بێ؟ (سَاءَ
مَا يَحْكُمُونَ)، ئەو خراپترین دادوێریمە دەیکەن و، خراپترین بڕیارە دەبدەن،
چون پاک و پیس، راست و چەوت، بڕوادرارو بێبڕوار، وەک یەک دەبن؟

ئەجا نۆرێ بابەتی چوارەمە: ﴿وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُ فِي ضَلَالٍ مِّمَّنْ ضَلَّ﴾، خوا
ناسمانەکان و زەوی بە ھەق ھێناوێو دی، واتە: بەحکیمەت و بە نامانجەوێو
و بۆ چەسپاندنی ھەق، ﴿وَلَنُجْزِيَ كُلَّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ﴾، بۆ ئەوێ ھەر
کەسێک بەپێی ئەوێ کردوویەتی سزا، یاخود پاداشت بەدیتەوێو، ﴿وَهُمْ لَا
يُظْلَمُونَ﴾، ئەوانیش ستەمیان لێ ناکرێ، ستەمیان لێ ناکرێ، کە لە پاداشتیان
کەم بکێتەوێو، یاخود لە سزایان زیاد بکێت.

تنجا دیته سهر بابتهی پتتجه م و کوتایی: ﴿أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهُهُ هَوَاهُ وَأَضَلَّهُ اللَّهُ عَلَىٰ عِلْمٍ﴾، نایا نهو کهسه ت بینوه یان هه و آلم پی بده، له باره ی نهو کهسه وه که ناره زووی خو ی کردو ته په رستراوی خو ی، په رستراوه که ی بریتیه له ناره زووی خو ی و، خواش به زانیاریه وه گومرای کرده، واته: خوا ده زانی شایسته ی گومرایه و گومرای کرده، یاخود: دوا ی نه وه ی زانیاریشی هه بووه، تنجا خوا گومرای کرده، له بهر نه وه ی پابه ند نه بووه به زانیاریه که یه وه، ﴿وَحَتَمَ عَلَىٰ سَمْعِهِ وَقْفًا﴾، موری به سهر بیستنی و به سهر دلپه وه ناوه، ﴿وَجَعَلَ عَلَىٰ بَصَرِهِ عَنَبَةً﴾، په رده شی به سهر دیتن و چاوی هه لکتشاوه، ﴿فَمَنْ يَهْدِيهِ مِنْ بَعْدِ اللَّهِ﴾، له دوا ی خوا کئ رسته رتی ده کات؟ ﴿أَفَلَا تَذَكَّرُونَ﴾، نایا په ند وهر ناگرن و بیر نا که نه وه!

هه لپه ته لیره دا خوا ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ که سیک که شوین ناره زووی که وتوه، و امان بو وینا ده کات که له زانیاریه که ی خو ی به هر مه ند نه بووه، له هیزی بیستنی به هر مه ند نه، له هیزی عه قل و دلی به هر مه ند نه، له هیزی چاوبشی به هر مه ند نه، چونکه هه سته وه ره کانی له کار خستون، له نه ناجمی شوین که وتنی ناره زوودا، وه ک گوتراوه: (جَبَلُ الشَّيْءِ يَغْمِي وَيُصِمُّ)، خو شو یستنت بو شتیک، کویریش ده کات و که ریش ده کات.

﴿وَقَالُوا مَا هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا﴾، کوتیان: هیچ شتیک له نارادا نه، به سهر هاتی تیمه هیچ نه، جگه له ژیا نی دنیا مان، ﴿ثُمَّ نَمُوتُ وَنَحْيَا﴾، ده مرین و ده ژین، واته: هه ندیک مان ده مرین و هه ندیک دوا ی تیمه ده ژین، یاخود: تیمه ده مرین و بو له کامان ده ژین، یان: هه روا مردن و ژیا ن به دوا ی یکه دا دین، ﴿وَمَا بِكُمْ إِلَّا آلُ الْهَرَمِ﴾، ته نیا بو ژگار ده ما هریتنی و ده مانفه وتتنی، ته مانه دیاره مولحید بوون و نکو و لیان کرده له بوونی خوا، ﴿وَمَا لَهُمْ بِذَلِكَ مِنْ عِلْمٍ﴾، خوا ده فهرمو ی: لهو باره وه هیچ زانیاریان نه، ﴿إِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ﴾، ته وانه بهس گومان ده بهن، بهس شوین گومان و خه یال و گو تره کاری که وتوون، هه ره له خو وه قسه ده که ن،

بەلگەى نەوھش كە ھىچ زانىارىيان نىھو، ھەر بە دواى گومان و خەون و خەيال كەوتوون، ئەوھىيە:

﴿وَإِذَا نُنَادِي عَلَيْهِمْ أَنِ اسْمِعُوا سَمِعُوا﴾، كاتىك نايەتە پۆشنەكانى ئىمەيان بەسەردا بخوێرنەوھ، ﴿مَا كَانَ حُجَّتُهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا اتَّبَعْنَا آبَاءَنَا إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾، بەلگەيان بەس ئەوھ بوو كە گوڤيان: باب و بابراغان بىتن، ئەگەر ئىوھ لە راستان! ناخر ئەوھ كەى بەلگەبە! بابابەك بلى: ئەگەر راستە زىندوو كرانەوھ ھەيە، بابم بو بىتنەوھ لە گۆرستان! ئەوھ ھەر بەلگە نىھ، چونكە بەپىسى سىستىمى خوا، ئەو كەسەى دەمرى، لە دنياىدا نايەتەوھ، چونكە تازە تافىكرەنەوھى خوێ داوھو، ئەو قۇناغە بەسەر چووھ بو ئەوھو، لە قۇناغىكى دىكەدا كە قۇناغى بەرزەخەو دواتر قۇناغى قىامەتە، دەچىتە ئىو ژيانىكى دىكە.

بۆيە خوا لە كۆتايىدا دەفەر مو: ﴿قُلِ اللَّهُ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُعْمَدُ لَكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ لَا رَبَّ فِيهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾، بلى: خوا دەتازىيەنئى، دواى دەتامەرنئى، دواى بو پۆژىك كە ھىچ دوو دلى تىدا نىھ، كۆتان دەكاتەوھ، بەلام زۆربەى خەلكى نازانن، واتە: زۆربەى خەلكى نازانن، كە ناگونجى دنيا شارى بى خواوھ بى و، ناگونجى ژيانى نىسان، تەنيا لەم پىنج و دوو پۆژى دنياىدا كورت ھەلئى و، قۇناغىكى دىكەى بەدوادا نەيەت و، نىسان لەسەر خراپەكانى سزا نەدرئى و، لەسەر چاكەكانى پاداشت وەرئەگرىتەوھ.

خوا لەو كەسانەمان بگىرئى كە ھەرچى زياتر لە فەرمائىشتى خوا ورد دەبنەوھو، پادەمىنن و تىدەگەن و، دواى تىكەيشتنەكەشى بە ھۆى تىكەيشتنى باش و چاك و قوولەوھ، زياتر پىدەگەن، زياتر خوڤان بە جوړىك لىدەكەن كە جىگائى پەزەماندىي خوا بى، پاشانىش ھەولەدەدەن لەسەر دەورووبەرو و كۆمەلگايان كار بكەن و، كۆمەلگاشيان بە جوړىك لى بكەن، كە لە لای خوا پەسەندو چاك بى، تاكو سەرەنجام، ھەم ژيانى دنياىمان ژيانىك بى، كە شايستەى مەرووف بى، ھەم لە پۆژى دوايشماندا، سەرفرازى و پرو سوورىيمان پى بىرئى، لە بەرانبەر خواى پەروەردگاردا.

مهسه له گرنگه کان

مهسه له ی یه که م:

که لی جووله که هه رچه نده خوای به خسه کتیب و، حیکمه ت و، پیغه مبه رایه تی و، بژیوه پاک و چاکه کان و، به نگه رۆشنه کان دینداری ی پیدای بوون و، به سه ر جیهانیاندا هه لیبارد بوون، که چی به هۆی سته م و ده سترژی ی نێو خۆیان هه، ناکوکیان که وه تێوان و، خوای دادگه ریش له قیامه تدا دادوه رییان له تێواندا ده کات:

خو ده فرموی: ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا بَنِي إِسْرَءِيلَ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّوْرَ وَرَزَقْنَهُمْ مِّنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ۝١٦﴾ وَأَتَيْنَهُمْ بَيْنْتَ مِّنَ الْأَمْرِ فَمَا اخْتَلَفُوا إِلَّا مِّنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَءُ بَغِيًّا بَيْنَهُمْ إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ۝١٧﴾

شی کرد نه وی ئه م، دوو ئایه ته، له هه شت بر گه دا:

به ریزان! خوا ﷺ له م دوو ئایه ته به پێزه دا بۆ مسولمانان باسی ئه زموونی جووله که ده کات، له دینداریان داو، ئه و راستیه ده خاته روو، که خوا ﷻ له گه ل ئه مو که له دا، واته: وه چی یه ئیسرائیل، نه وه کان یه عقوقوب ﷻ (به گشتی له گه ل هه موو مرو فقه کاند)، به لām به تاییه ت له گه ل ئه واندا، زۆر میهره بانانه و به خسه رانه مامه له ی کردوه، هه رچی پێویست بووه، بۆ ئه وه ی سه رکه و تووبن له گوزه راندنی ژبانی دیا دا، به شیوه یه ک که جێگای رده زامه ندی خوا بێ، پێیدا ون، هه ر له کتیب و به رنامه وه بگره، تا کو حیکمه ت و لێزانی و کارامه یی، یا خود رێبارێک که ئه و به رنامه یه ی پێ به رجه سته ببێ، له لایه ن پیغه مبه رانه وه (عَلَيْهِمُ السَّلَٰةُ وَالسَّلَام)، پاشان

پىغەمبەرەيەتتى، دوايى بەلگە پۇشنەكان كە دۇنيايان بىكات، پىتى راست چۆنە؟ دۇنيايان بىكات ئەودى خوا پىتيداون، ئەو راستە شەقامەيە، كە بە ئامانجى دنيا و دوا پۇژيان دەگەيەنتى، ھەرودھا خوا لە ھەموو پىداويستىيە پاك و چاكەكان، بە تايەت لە بۆيەكان پىتيدابوون، بەسەر جىھانيان پۇژگارى خۇياندا ھەلىبۇرەبوون، كەچى لە ئەزموونى دىندارىياندا سەرکەوتوو ئەبوون، بە ھۆى ئەودەو كە لە نىتو خۇياندا ستەميان لە بەكدى كرد، سنوور شىكىتيان بەرەو لای بەكدىيى كرد، ئەودەش بوو بە ھۆى پەيدابوونى دوو بەرەكسى و ناكۆكىسى و پەرتەوازەيان، كە ھەمىشە دادگەرىي دەپتە ھۆى تەبايى و، ستەم و زۆر و خۆسەپاندو دەستدريژي، دەپتە ھۆى پەرتەوازەيى و، تىكچوونى شىرازى كۆمەلگا.

ھەلبەتە ئەودەش بۆ ئەودەيە كە مسولمانان پەند وەر بگرن، لە ھەلەكانى گەلى بەنوو ئىسرائىل و، لە چاكەكانىشيان دەرس وەر بگرن و، ھەولبەدن ئەو شتانەي ئەوان تىياندا سەرکەوتوو بوون و لە خۇياندا ھىتاوياننە دى، مسولمانانىش لە خۇياناندا بىتنە دى و، ئەو شتانەش كە بەھۆيانەو شىكىتيان خواردو، لە دىندارىياندا، لە گوزەراندى ژيانىكى رىك و پىكى خوا پەسندانە، پەند و عىپەتيان لى وەر بگرن.

(١) - **وَلَقَدْ آتَيْنَا بَنِي إِسْرَءِيلَ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّوَّةَ**، بە دۇنيايىش كىتب و حىكمەت و پىغەمبەرەيەتتىمان بە وەچەي ئىسرائىل دابوو.

(و) بۆ بادانەو ھەو گىرەردەو (عاطفە) يە، ئەم قسەو باسە دەگىرتەو ھە سەر قسەو باسى پىشەو، (لَقَدْ): (ل) كە بۆ سوپىد بۆ خواردنە، يان بۆ زەمىنە خۆشكردنە بۆ سوپىد، (الْحُكْمَ لِقَسَمٍ أَوْ مُمَهَّدَةً لِّلْقَسَمِ)، (قَدْ) بۆ ساغکردنەو، **وَلَقَدْ آتَيْنَا بَنِي إِسْرَءِيلَ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّوَّةَ**، واتە: بە دۇنيايى و، بە جەختکردنەو ھەو بە وەچەي ئىسرائىلمان دابوو، كىتب و حىكمەت و پىغەمبەرەيەتتى، ھەرچى كىتبە (الْكِتَابَ)، كە (أَل)ى ناساندن لەسەرە، مەبەست پىتى جىنس نى، واتە: ھەرچى كىتبى خوا بوو، نەدراو بەوان، كەواتە: مەبەست

پىي (عهد)د، واتە: كىتەبە كامان پىدا بوون، لە پىش ھەموو يانەو (تەوہرات و زەبوورو ئىنجىل)، ئەو سى كىتەبە كە خوا ناوى ھىناون، ھەلبەتە لە پەيمانى كۇندا ناوى ژمارە يەكى دىكەش ھىناو، بە ناوونىشانى پىغەمبەرەن، بۆ ھەر كامپىكان، يان بۆ زۆر بەيان باسى كىتەبىك كراو، لە پەيمانى كۇندا سەر جەم: سى و نۆ (۳۹)، بە سەر ژمىرىك و، چل و نۆ (۴۹) بە سەر ژمىرىكى دىكە، بە پىغەمبەر و خواوێن پەيام لە لاىەن خواوێن ناوێن كراون، كىتەبىك يان نامىلگە يە كىش پالداوێن تە لاى ھەر كامپىكان، ئىجا نايا چەندى راستە و چەندى راست نى؟ بىگومان ھەر قسە يە كىش لەو كىتەبەدا ھەبى و پالداوێن تە لاى ئەو كە سائەو، رىك لە گەل وە حىيى خواى پەر وەر دگارد، تىكبىگىرى، ئەو دلتايىن كە ھى خواى بەرز و مەزن نى، بە لىم ئەو دى دىكە، وەك پىغەمبەر ﷺ فەر مووێن: **إِلَّا تُصَدِّقُوا أَهْلَ الْكِتَابِ وَلَا تُكْذِبُوهُمْ** (أُخْرِجَ الْبَغَارِي: ۴۲۱۵)، واتە: خواوێن كىتەبەكان، نە بە راست دابىن، نە بە درۆشيان دابىن، لىيان پىدەگ بن، مەگەر شتىك بزانىرى كە پىچەوانەى وە حىيى، يان عەقل، يان پىچەوانەى عىلم، يان واقىعە، دە لىين: لەوێدا راستان نە كردو.

وشەى (الحكم)، وىراى حوكمرانىي بە حىكمەتەش لىكدراوێن تەو، پىشتىش پىناسەى حىكمەتمان كرد كە پەنگە كورتنە پىناسەى ئەو بى: **(إِصَابَةُ الْحَقِّ عِلْمًا وَعَمَلًا)**، پىكانى ھەق لە پووى زانىارىي و كردو وە، واتە: مەووف ھەم باش تى بگات، لە شتەكە، ھەم چاك كار بگات، بەو شتەى كە باشى لى تىگەيو، ھەندىك لە زانىان (حكيم) يان بە: **(الْفَهْمُ بِالْكِتَابِ)** چاك تىگەشتە لە كىتەبى خوا، لىكدراوێن تەو.

واش پىدە چى (حكيم) و (حكمة) مەبەست پىي ئەو پىيازە بىت، كە ئەو پىغەمبەر ﷺ گرتوویە تەبەر بۆ جىبە چى كردنى ئەو كىتەبە، ھەر وەك نىستا تىمە دە لىين: (الكتاب والسنة)، سوننەتە كەش ئەو پىياز و چۆنە تىبە يە كە پىغەمبەرى خوا موھەممەد ﷺ گرتوویە تەبەر بۆ جىبە جىكردنى كىتەبە كەى خوا،

وهك له زور له كتيبه كانی خومدا باسم کردوه، بویه باشرین پیناسه بو سونهت یانی: ریبازی پیغهمبه ﴿﴾ به واتای نهو چونیتهیهی که موحهمه ﴿﴾ کتیبی خوی پی جیه جی کردوه، هه ر بویه ش پیغهمبه ری خوا ﴿﴾ ده فره رموی: اعلیگم بستنی وسنه الخلفاء الراشدين المهديين بعدي، عضوا علیها بالتواجد، (آخرجه أبو داود: ۴۶۰۷، والترمذي: ۲۶۷۶، وعمرهما)، واته: ریبازی من و ریبازی جیشینه سه راسته رینماییکراوه کانی دوی من بگرن، که لبانی له سه ر ریبگرن.

ئنجا نه گهر مه به ست له (سنة) وه حییه کی تاییه ت بی که بو پیغهمبه هاتوه، بگومان خه لیه راشیده کان وه حییان بو نه هاتوه، که واته: سونهت لیره دا به مانای ریبازو چونیتهیه جیه جی کردن، دی، واته: به رجه سته کردنی نه ووی خوا له قورئاندا دایه زانده، به تاییه ت له رووی تیدارده دانی کومه لگا و له رووی سیاسی و کومه لایه تیه وه، نه گهرنا بگومان خه لیه راشیده کانی پیغهمبه ﴿﴾ شتیکی زیاده یان نه خستوته گهل نایین، به لام به ریکی وهک پیغهمبه ری خوا ﴿﴾ قورئانیان جیه جی کردوه، هه روه ها نه ووی که له پیغهمبه ره وه ﴿﴾ پینان گه یستوه، وهک لیکدانه ووی قورئان و لی تیکه یشتنی قورئان و جیه جی کردن قورئان، یان وهک وه حییه کی زیاده که پیغهمبه ﴿﴾ ویرای قورئان بو هاتوه، جیشینه سه راسته کانی پیغهمبه ﴿﴾ باش باش نه وویان جیه جی کردوه.

که واته: لیره دا: ﴿﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا بَنِي إِسْرَءِيلَ الْكِتَابَ ﴿﴾ (الکتاب) یانی: کتیبی خوا، (الحکم)، حکمه ت، نه وویه که چاک چاک نهو کتیه جیه جی بکه ن، به ریبازیک و چونیتهیه کی راست و دروست، (وَالنُّوَّة) پیغهمبه رایه تیی.

۲- ﴿﴾ وَرَزَقْنَاهُمْ مِّنَ النَّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿﴾ له بزیره خوش و پاک و چاکه کاومان پیدابوون، تنجا هه ندیک له زانایان گوتوو یانه: مه به ست له: (الطَّيْبَتِ): (الْمَنَ وَالسَّلْوَى) (گه ز و سه لوا) یه، که له سه ر زهمینی شام خوا بو ره خساندوون، دوی نه ووی له چنگی فیرعه ون و سوپا و دارو ده سته که ی دهر بایان بوو، به دهر یای سووردا په رینه وه و که وتنه بیابانی (سینا)، هیچ خواردن و خوراکیان نه بوو، خوا ﴿﴾ گه زوی بو ره خساندن و شیلاقه

(سلوی)ش که جوړه بالندهک بوو، بۆی په خساندن، هه رچه نده دواپی قه ناعاشیان بهو دووانه نه کردوه، وەک له سوورەتی (البقرە) دا هاتوه: ﴿وَإِذْ قُلْتُمْ يٰمُوسٰى اِنَّ نَفْسَیْ عَلٰی طَعَامٍ وَّاجِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّکَ یُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِئُ الْاَرْضُ مِنْ بَیْنِهَا وَقَسَامَا وَفُومَهَا وَعَذَابَهَا ۝۱۱﴾، بیانوویان به موسا علیه السلام گرت، که خواردنی جوړاو جوړ که کاتی خۆی له میسرەوه پێیانەوه راها تېوون، بۆیان برە خستنی، به لām ییگومان چه مکی (الطین) زۆر له گەزۆو شتلاقی (المُن وَالسَلْوٰی) فراوانترەو، گرنگ نهو هیه خوا لێره دەفه رمۆ: تێمه له بۆیه پاک و چاکه کان پێمان دابوون، ئنجا مەرج نیه، ته نیا نهو کاته ی له دهشتی (سینا) بوون، به لکو دواپی که نیشته جیش بوون له هه ندیک شارو ناوه دانییه کاند.

۳- ﴿وَقَضَّيْنَاهُمْ عَلٰی الْاَعْلَمٰییْنَ﴾، هه لمانبژارد بوون به سەر جیهانیاندا، واته: به سەر نهو کۆمه لگایه نهی که له رۆژگاری تهواندا بوون هه لمانبژاردبوون، واته: (فضلنا هم علی عالمی اهل زمانهم)، له بهر نهو ی به نوو ئیسرا ئیل له گه ل هه موو که م و کو پییه کانیشیاندا، له قه دەر خه لکی و رۆژگاری خۆیان و کۆمه لگایه کانی دیکه، له هه موویان باشتەر بوون، له سۆنگه ی نهو هه که تهوان دینیان هه بووه، به پێی دینه که ش دنیاو ژیان و کۆمه لگایه که ی خۆیانان به رێوه بردوه، ئنجا با که م و کو پییشان بووی، هه رچۆن بێ، چاکتر بوونه له وانه ی که سه ریان به ردو ناسمان به رز نه کردۆته وه، سه رنجیان نه داوه: داخۆ نهو خوا به ی هیناونه دی، چی لێیان ده وێ و، چۆنی فه رمان پێکردوون و، پتی خۆشه، چۆن ژیا نی دنیا یان بگوزهرێن؟

۴- ﴿وَعَايَنَهُمْ بِیْنَتٍ مِّنَ الْاَمْرِ ۝۱۷﴾، به لکه رۆشنه کانیشمان له باره ی کاروباره وه پێدا بوون، (بێنت)، یانی: به لکه رۆشن و ناشرایه کان، که ده فه رمۆ: (مِنَ الْاَمْرِ)، ته مه دوو واتای هه ن:

أ- له باره ی کاروبارو کۆمه لگا و تۆمه ته وه، به لکه رۆشنه کانه مان پێدا بوون، که به لکه رۆشنه کانیش هه ر له و دوو توپی کتیب و حیکمه ت و پێغه مبه رایه تی دابوون، به لām خوا جل جلاله به جیا باسی کردوون، واته: نهو کتیب و حیکمه ت و پێغه مبه رایه تییه، بوونه هۆی نهو ی که به رچاویان رۆشن بێ و، به لکه یان به ده سته وه بێ بۆ دینداریه که ی خۆیان.

ب- یاخود (أمر): مەبەست پێی کاروباری دیندارییه، واتە: لە دیندارییاندا بەرچاو
 ڕۆشنمان کرد بوون، دیندارییهک که دنیاوی پێ بەرێوە دەبەن، چونکە لە راستییاندا نایین
 بۆیە هاتووە دنیا ڕێک بخات و بەرێوەبەرێ و پاکی بکات و چاکی بکات، کەواتە: وشە
 (أمر): یان بە مانای نۆممەتە، (مَنْ الْأَمْرُ)، یانی: (مَنْ أَمْرُ الْأُمَّةِ)، یاخود بە مانای: نایینە،
 یانی: (من أمر الدين)، کە لە راستییاندا دینیش هەر بۆ بەرێوەبردنی نۆممەت و کۆمەڵگا
 هاتووە، کۆمەڵگایەکی راست و تەندروستیش ئەو کۆمەڵگایە کە بە پێی دینی خوا،
 بە پێی وەحیی خواو پەيامی خوا، بەرێوە دەچێ.

٥- ﴿فَمَا اخْتَلَفُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ﴾: ئەشکەوتنە ڕاجیاییەوه، مەگەر دوا
 ئەوهی زانیاریان بۆ هاتبوو.

(ف)، لێردا بۆ (تفریع)، د، واتە: لە پێش ئەوهدا قسەیەک هاتووە، یانی: (فَاخْتَلَفُوا،
 وَمَا اخْتَلَفُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ)، ناکۆک بوون لە نێو خۆیاندا، ناکۆکیش
 نەبوون، مەگەر دوا ئەوهی زانیاریان بۆ هات، واتە: ناکۆک بوونەکیان لە نێو
 خۆیاندا، بە هۆی ئەزانییهوه نەبوو، بە لکو دوا ئەوهی زانیاریان بۆ هاتووە
 بەرچاو ڕوونکراون و، بیانوو ڕاوا کراون، ناتەباو ناکۆک بوون.

٦ ﴿بَغْيًا بَيْنَهُمْ﴾: ئە نەجامی سنوور شکێنی نێو خۆیانەوه، (الْبَغْي: الظُّلْمُ وَالْجَوْرُ،
 أَي: كَانَ اخْتِلَافَهُمْ عَنْ عَمْدٍ وَمُكَابَرَةٍ)، (بَغْيًا): بە مانای ستم و سنوور شکێنی دێ، واتە:
 ناکۆکییەکیان و نا تەباییەکیان لە ئەجلامی ستمی نێو خۆیانەوه بوو، وشە (بَغْيًا):
 لە ڕووی ڕێزمانی عەرەبییهوه دوو حاڵەتی هەن:

أ- یان دەبێتە بەرکاری پێناو (مفعول لأجله).

ب- یاخود دەبێتە حاڵ، (بتأويل المصدر باسم الفاعل)، کە چاوەکە بگۆڕێ بۆ ناوی
 بکەر، واتە: (بَاغَيْنَ بَيْنَهُمْ) یانی: ناکۆک نەبوون، لە نێو خۆیاندا، مەگەر دوا ئەوهی
 زانیاریان بۆ هات، لە حاڵێکدا کە لە نێو خۆیاندا ستمیان دەکرد، یاخود بە هۆی
 ستمی نێو خۆیانەوه، ئەو ناکۆکییەیان لە نێواندا پەیدا بوو.

وشە (بَغِي): تۆیژەردەوانی قوربان بە زۆر واتا لێکیان داودەتەوه:

١- هەندیکیان گوتووایانە: (البَغِي: الحَسَدُ).

٢- هەندیکیان گوتووایانە: (البَغِي: الظُّلْمُ والتَّجَاوُزُ).

٣- هەندیکیان گوتووایانە: (بَغِيًا بَيْنَهُمْ، أَي: طَلَبًا لِلرَّيَاسَاتِ)، بە لām وشە (بَغِي) لە ئەسڵدا وەک پێشتر لە (مختار الصحاح) دوه، هیتامان: (كُلُّ مُجَاوِزَةٍ وَإِفْرَاطٍ عَلَى الْمُقْدَارِ الَّذِي هُوَ حَدُّ الشَّيْءِ، فَهُوَ بَغِيٌّ)، هەر تێپەراندنیک و زێدەرۆییەکی لەو ئەندازەیهی که سنووری شتیکی، پێی دەگوترێ: (بَغِي)، نجا دیارە ئێردی (حسد) دەگریتهوهو، ستهم دەگریتهوهو، سنوور شکینیش دەگریتهوهو، خۆسەپاندنیش دەگریتهوهو، مالی یەکدی داگیرکردنیش دەگریتهوهو، دەستدرێژیکردن بۆ ئەفس و نامووس و هێمن و ئاسایشی یەکدیش دەگریتهوه، خوا ﷻ وشەیهکی بەکارهێناوه که هەرچی لادان و تاوان و خراپەو دەستدرێژییه، بیگریتهوه.

(٧) ﴿إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ﴾، بە دنیایی پەرودەگارت دادوهریان لە نێواندا دەکات لە پۆژی هەلسانەوهدا، چونکه راجیایی ئەوه دەخوازی، که هەندیک لەسەر هەق بن و، هەندیک لەسەر ناهەق بن، نجا ئەودەش چۆن یەکلایگریتهوه و ساغ بکریتهوه؟ پێویستی بە پۆژیک هەیه، که تێیدا دادوهریی بکری: کێ لەسەر هەق بووهو، کێ لەسەر ناهەق بووه؟ بۆیه دەفەرموێ:

(٨) ﴿فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ﴾، لەوهدا که تێیدا کەوتبونه راجیایی و ناکوکی و دووبەرەکییهوه، بە دنیایی پەرودەگارت لە پۆژی قیامەتدا دادوهریان لە نێواندا دەکات، ئەوه هەمووی هۆشدارییانە بە ئۆممەتی پێغەمبەر موحەممەد ﷺ و بە مسوڵمانان، که تێودەش ئەچن بە هۆی سنوورشکینیی و خۆسەپینیی و دەستدرێژی کردنەوه بۆ سەر یەکدی و مافەکانی یەکدی، ناکوکی و دووبەرەکییتان لە نێواندا پەیدا بێ، ئەگەرنا ئەگەر لە دنیا شدا ستهمکاران و خۆسەپنەرەکان و مافی خەڵک زەوتکەرەکان، بە سزای خۆیان ئەگەن، لە پۆژی دواییدا دادگایی دەکری و، خوا دادوهرییهکی دادگەرەیان لە نێواندا

دهکات، کهواته: ئێوهش وریا بن! به مهره‌دی خاوه‌ن کتێبه پیشووه‌کان نه‌چن، نه‌گهرنا له‌ ڕۆژی دواییدا تووشی هه‌مان چاره‌نووس و سه‌ره‌نجام ده‌بن، دادگایی ده‌کری‌ن و، خوا دادوه‌ریتان له‌ ئێواندا ده‌کات و، هه‌ر که‌سه‌ به‌ پیتی هه‌لوێست و کرده‌وه‌که‌ی خۆی، نه‌گه‌ر خراپه‌کار بوو بێ سزا، نه‌گه‌رنا پاداشت ده‌درێته‌وه، نه‌گه‌ر له‌سه‌ر ناهه‌ق بووبێ سزاو، نه‌گه‌ر له‌سه‌ر هه‌قی‌ش بوو بێ، پاداشت ده‌درێته‌وه‌و، هه‌قی بۆ له‌ به‌رانبه‌ره‌که‌ی ده‌کریته‌وه.

بێگومان ئه‌وه‌ی خوا ﷻ فه‌رمووێه‌تی، بۆ نه‌زموونی شکسته‌خواردووی خاوه‌ن کتێبه‌کان، که‌ به‌ هه‌وی سته‌م و ده‌ست‌ڕێژه‌یه‌وه، ناکۆکیان له‌ ئێواندا په‌یدا‌بوو و دوایی په‌رته‌وازی، هه‌مان ده‌رد به‌داخه‌وه‌ به‌سه‌ر ئۆمه‌ه‌تی پێغه‌مبه‌ریشدا هات، به‌ تایه‌ت له‌ دوا‌ی چوار خه‌لیفه‌ راشیده‌کانی پێغه‌مبه‌ر ﷺ خوا لێیان ڕازی بێ، نه‌بوو به‌کر و عومه‌ر و عوسمان و عه‌لی، که‌ هه‌ر یه‌کی‌کیان به‌ ڕێژه‌یه‌ک به‌ نه‌ندازه‌ی خۆی، به‌ ڕیازی پێغه‌مبه‌رده‌وه‌ پابه‌ند بوو.

به‌ نه‌سه‌ت نه‌بوو به‌کر و عومه‌رده‌وه‌ خوا لێیان ڕازی بێ به‌ ڕێژه‌یه‌کی زۆر زۆر، به‌ نه‌سه‌ت عوسمان و عه‌لیشه‌وه‌ خوا لێیان ڕازی بێ، به‌ ڕێژه‌یه‌کی له‌وان که‌مه‌تر، له‌به‌ر بارودۆخ و ژینگه‌، یان له‌به‌ر هه‌ندی سیفه‌تی شه‌خصی و تایه‌ه‌تی خۆیان، به‌ تایه‌تی (عثمان)، خوا لێی ڕازی بێ، به‌لام گرنک ئه‌وه‌یه‌ به‌گه‌شتی، هه‌ر به‌و ڕیازه‌دا که‌ پێغه‌مبه‌ر ﷺ پێیدا ڕۆیشه‌توو و کۆمه‌ڵگای پێ نیداره‌ دا‌بوو، هه‌ر به‌و شێوه‌یه‌ به‌ ڕێوه‌ چوون، به‌لام له‌ دوا‌ی ئه‌وانه‌وه‌: یه‌که‌م شت شتوازی داندرا‌نی حوکه‌مران، گۆ‌را له‌ شوو‌راوه‌ که‌ بناغه‌ی حوکه‌مرانییه‌ له‌ تیسلامدا، بناغه‌ی پێسه‌ردرا‌نی به‌ر په‌ساره‌تییه‌: ﴿وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ﴾، نه‌و بناغه‌یه‌ لاچوو و کرا به‌ بنه‌ماله‌یی و میراتی، له‌سه‌رده‌می مو‌عاوییه‌وه‌و به‌ ده‌ستی وی.

مەسەلەى دووھم:

دانانى بەرنامەيەكى سەر بەخۇ لە ئايىنى گشتىي خوا، بۇ پىغەمبەرى خاتەم موخەممەد ﷺ و ئۆمەتەتەكەى و پابەند گردنيان پيەھو، ھۆشداريى پيدانيان كە بکەونە دواى تارەزووھەکانى نەزانان، واتە: لە خۆيان وريا بن، تووشى ئەو نەبن، كە دوايى ھيچ داديان نادەن لە پوژى دوايى دا و، لە دنياشدا ستمەکاران پشتيواني يەكدى و، خواش پشتيواني پارىزکارانەو، قورئانیش بۇ خەلکى بە گشتىي گۆ بەرچاو رووينى و، بۇ پروادارانیش بە تايەقى راستەريکەر و بەزەيى خوايە:

خو دەفەرمۆي: ﴿ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَىٰ شَرِيعَةٍ مِّنَ الْأَمْرِ فَاتَّبِعْهَا وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ۚ إِنَّهُمْ لَن يُغْنُوا عَنْكَ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَإِنَّ الظَّالِمِينَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ ۚ وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ ۚ﴾ هَذَا بَصِّيرٌ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلْقَوْمِ بُورٍ ﴿١٠﴾

شیکردنەوھى ئەم ئایەتانە، لە ھەوت برگەدا:

١- ﴿ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَىٰ شَرِيعَةٍ مِّنَ الْأَمْرِ﴾، دوايى تۆمان خستە سەر بەرنامەيەک لە ئايىنى خۆمان.

خوای پەرەردگار پىغەمبەرى خاتەم موخەممەد ﷺ دەدویتی، دەفەرمۆي: (تۆم دوايى ئەم) بۇ بەدواداھاتنى پلە پلەيە، واتە: دواى خواوێ کتیبەکان و، ئەو نەزموونەى بۆمان باسکردن، تۆمان دانا لەسەر بەرنامەيەک لە ئايىنى گشتىي خۆمان، يان لە کاروبارى كە دەبى كۆمەلگای پى بەريوھ بېردرى، بەپىي وەحيى و پەيامى خوا، تۆمان لەسەر بەرنامەكى سەر بەخۇ دانا.

٢- ﴿فَاتَّبِعْهَا وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ﴾، ئنجا شوینی بکەو، شوینی ئەو بەرنامەيە بکەو، بە دواى تارەزووھەکانى ئەوانە مەکەو کە نازان.

که دهفه رموی: (عَلَى شَرِيعَةٍ مِنَ الْأَمْرِ)، (عَلَى: للاستِعْلَاءِ الْمَجَازِيِّ، أَي: التَّمَكُّنِ وَالْقُبَاتِ)، (علی) بؤ بهر زبونه دهی مه جازیه، یانی: چه سپان و دامه زران، دواپی تۆمان خستۆته سهر راسته شه قامیک، ته نوینی سهر (عَلَى شَرِيعَةٍ)، بؤ به مه زنگرتن (تَعْظِيم) ه، واته: شه ریه تهیک، بهر نامه به کی ناوازه، بهر نامه به کی بی وینه، (فَأَنْعَمَهَا)، تنجا بهرده وام به له سهر شوینکه ووتی، نه گهرنا پیغه مبه ری خاتم ۱۱ ههر له سهر دتاوه که خوی پهره ردگار په یامی بؤ ناردوه، پابه ند بووه به وه وهی خوا بؤی ناردوه، به و رتبارو بهر نامه یه وه.

(وَلَا تَسْجِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ)، به دوا ی تاره زووه کانی نه وانه مه که وه که نازانن، به زوری: نه وانه ی نازانن (الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ) له قورئاندا بؤ بته رستان و هاو به ش بؤ خوا دانه ران و نه وانه ی که شاره زایان نه بووه، له کتیب و بهر نامه ی خوا پهره ردگار داو، شاره زایان نه بووه به وه حیی، به زوری بؤ ته وان به کار ده هتیری، که له پوزگاری تیستای تیمه دا، سیکۆلاریسته کان ده گرته وه، لائیکه کان، نه وانه ی که دان ناهین به وه حیی و په یامی خوا دا، که بهر نامه ی زیان بی و، پیکه ری زیانی مرووف بی.

(۳) - ﴿إِنَّهُمْ لَنُغْنُوا عَنْكَ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا﴾، به دنیایی ته وان له بهرانه ر خوا دا، له بهرانه ر سزای خوا دا، هیچ سوو دیک به تۆ ناگه یه نن، (صُمْنٌ أَغْنَىٰ عَنْكَ دَفْعُ فَعْدِي بِـ عَنْ) وَشَيْئًا مَّفْعُول مطلق، که دهفه رموی: (إِنَّهُمْ لَنُغْنُوا عَنْكَ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا)، (نُغْنُوا)، یانی: که لاین بؤ گرتن، (أَغْنَاهُ يُغْنِيهِ)، واته: که لینی بؤ گرت، که لینی بؤ ده گری، به لام لیله (نُغْنُوا)، مانای لا ده بات (یدفع)ی خراوده تیو، واته: هیچ له به لآو سزای خوا له تۆ ناگیر نه وه و لیت لا ناده ن، (شَيْئًا) یش، بهر کار نیکی رده هابه، واته: هیچ جوړه سوو دیکت پی ناگه یه نن و، هیچ به لآیه کت لی دوور ناخه نه وه، نه گهر لابده ی، وشه ی (أَهْوَاءٌ: جَمْعُ هَوًى، وَهُوَ الْمَحَبَّةُ وَالْمِيلُ وَمَشْتَهَى النَّفْسِ)، (هوی) بریتیه له خو شویست و تاره زووکردن و، شتیک که نه نفس تاره زووی بکات.

بىگومان كە خوا دەفەرموۋ: ﴿فَاتَّيَعَهَا وَلَا تَنْتَعِ أَمْوَأَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ﴾، پەروى دواندن لە موخەممەد پىڭەمبەرى خاتەمە ﷺ، بەلام دوو شتى تىدا پەچاۋ كراون: **يەكەم:** كە ھاوبەش بۆ خوا دانەرو كافەركان ئەوە بېسىن، تاكو تەما پراوين و، ھىچ نۆمىديان نەبى بەودى پىڭەمبەر ﷺ بە لاي ئەواندا بىشكى.

دووەم: ئەمە ھۆشدارييدانە بە شوئىنكەوتووانى پىڭەمبەرى خاتەم ﷺ و بە مسولمانان، كە لە ھۆيان وريا بن و، ھەتا ھوداى خوا لەوئى بى، بە دواى ھەواى خەلكى نەزان و نەقام نەكەون، نەگەرنا دوايى دووچارى سزاو تۆلەى خوا دىن و، ئەوانەش كە نەزان بوون و، بە دواى ئارەزوودەكانيان كەوتوون، ھىچ داديان نادەن و سووديان پىناگەيەنن. ھەندىك لە زانابانىش ئەم تەعبىرىيان ئاوا لىكدادەتەو:

ئەوانە ھىچ سوودىك بە تۆ ناگەيەنن، ياخود كەمىكىش لە سوود گەياندن، وەك جىگەرەو بۆ تۆلەو سزاى خوا بە تۆ ناگەيەنن، واتە: بەك تۆزىش لە سزاو جەزەبەو تۆلەى خوا، لە تۆ دوورناخەنەو، نەگەر بە دواى ئارەزوودەكانيان بکەوى. (۴) - ﴿وَإِنَّ الظَّالِمِينَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ﴾، ستمەكارانىش ھەندىكيان دۆست و پشتيوان و سەرپەرشتياري ھەندىكيانن.

(۵) - ﴿وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ﴾، خواش دۆست سەرپەرشتياري پارىزكارانە، ديارە موخەممەدەش ﷺ، كۆتا پىڭەمبەرى خواو سەررەوى پىڭەمبەران، پىشەواى پارىزكاران بوو، كەواتە: خوا ﷻ لە ھەموو كەس زياتر سەرپەرشتىي كەردوو، مشوورى خواردوو و پشتيوانى بوو، وشەى (إغناء)، كە لە قورئاندا زۆر ھاتو، دەلى: (الإغْنَاءُ: جَعَلَ الْغَيْرَ غَنِيًّا غَيْرَ مُحْتَاجٍ)، (إغناء): بريتە ھەوى ئەو كەسە، ئەو بەرانبەرە، بىتياز بکەى و واى لى بکەى، ناتاج نەبى، واتە: نەگەر تۆ بە دواى ئارەزووى ئەوانە بکەوى، كە نازانن، تۆيان پى بى نيازو دەولەمەند ناکرى، لە سزاى خوا، ياخود تۆيان پى دەرباز ناکرى و، سزاى خوايان پى لە تۆ دوور ناخريتەو.

پاشان ستمه‌کاران دۆست و سه‌ره‌رشتیاری یه‌کدین له بهینی خۆیاند، به‌لام
دۆست و سه‌ره‌رشتیاری پارێزکاران ته‌نیا خواجه علیه‌السلام، واته: به‌ته‌مای که‌سی دیکه
مه‌به‌و به‌که‌سی دیکه‌ ئومێده‌وار مه‌به، تنجا ته‌مه‌ له‌لایه‌ک: رووی دواندن
له‌ پێغه‌مبه‌ره صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و له‌لایه‌که‌وه‌ش: ته‌ماپراو کردنی کافرو بپێروایه‌کانه، له‌وه‌دا
که‌ ته‌ماعیان هه‌بێ پێغه‌مبه‌ر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم یان نه‌هلی ئیمانی راسته‌قینه‌ی شوێنکه‌وتووی
پێغه‌مبه‌ریان صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم به‌لادا بشکێ، هه‌روه‌ها هۆشداربێدانه به‌ شوێنکه‌وتووانی
پێغه‌مبه‌ریش صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم که‌ به‌هیچ جو‌زێک بیر له‌وه‌ نه‌که‌نه‌وه، خه‌لک پازیی بکه‌ن
له‌سه‌ر حیسابی لادان له‌ شه‌ریعت، لادان له‌ به‌رنامه‌ی خوا، چونکه‌ نه‌وه‌ نه‌ له
دنیا‌دا، هیچ شتێک نه‌وه‌یان بۆ قه‌ره‌بوو ده‌کاته‌وه‌وه، نه‌ بۆ دوا‌پو‌ژیشیان هیچ
شتێک سزای خۆیان لێ لاده‌دات.

له کوټایې دا خوا دهفه رموئ:

٦- ﴿ هَذَا بَصِيرَتُ لِلنَّاسِ ﴾، ئەمە كۆ بەرچاۋ پۈۋىيە بۇ خەلك، واتە: ئەۋدى باسكرا لە فرمايشت، ياخود (هَذَا)، ناۋى نامازۇدە بۇ قوربان، واتە: ئەم قوربانە (بَصِيرَتُ لِلنَّاسِ)، واتە: كۆ بەرچاۋ پۈۋىيە، (بَصِيرَتُ) كۆى (بَصِيرَة، يە، يان: بەرچاۋ پۈۋىي، (بَصِيرَتُ) جَمْعُ الْبَصِيرَة، وَهِيَ حَاسَة بَاطِنَة، وَمَا أَنْ لِكُلِّ إِنْسَانٍ بَصِيرَة، لَذَا جُمِعَتْ، بَصَائِرُ، (بَصَائِرُ) كۆى (بَصِيرَة، يە، ئەۋىش برىتيە لە ھەستىكى دەرۋىنى مەۋف ھەقى پىدەناسى و لە ناھەق جىاى دىكا تەۋە، ئىجا لەبەر ئەۋدى ھەموو مەۋفك ئەو ھەستە دەرۋىيەى ھەيە، ئەگەر لە خۆى دا گەشەى پى بدا و فراۋۋى بىكات، بۇيە بە (بَصَائِرُ) كۆراۋە تەۋە.

(٧) - ﴿وَهْدَىٰ وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ﴾، ههرودها راسته‌رنکه‌رو به‌زه‌یه بو کۆمه‌لێک دانیایانه بروا بینن، ﴿لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ﴾، بۆیه وشه‌ی (قوم) به‌کارهاوه، (لَأَنَّ الْيَقِينَ أَصْبَحَ مَقْضًى لَهُمْ)، دانیایی و زانیاری ته‌واو و قه‌ناعه‌ت ها‌تنی ته‌واو، بۆته راگری نه‌و کۆمه‌له، که مه‌به‌ست پیتی برواداران و مسولمانانه، بۆچی لی‌رده‌دا خوا ده‌فه‌رموی: ﴿هَذَا بَصِيرَتُ لِلنَّاسِ﴾، نه‌م قورئانه، یاخود ته‌ودی باسکرا: کۆ به‌رچاو روونییه بو خه‌لک به گشتیی، به‌لام: ﴿وَهْدَىٰ وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ﴾، راسته‌رنکه‌ره و به‌زه‌یه بو کۆمه‌لێک

برواداری دلتیابن؟ وهلام: (بَصِيرٌ لِلنَّاسِ)، کۆ بهرچاو پوونیه بۆ خه‌لک، له‌به‌رته‌وه‌دی قورئان پوونکه‌ره‌وه‌یه بۆ خه‌لک به‌گشتی و خه‌لک به‌گشتی ده‌توانن لێ به‌هرمه‌مند بێ، به‌لام راسته‌ رێکردن و به‌زه‌یی، تابه‌تکراون به‌کۆمه‌لیکه‌وه که پرواداری دلتیابن، چونکه نه‌و پوونکردنه‌وه‌و به‌رچاو پوونیه‌ی قورئان، پێی راستی پێناگرێ و، پێی ناگاته نامانج، مه‌گه‌ر که‌سیک لێ دلتیابی، له‌ راستیه‌کانی دلتیابی، هه‌روه‌ها بۆ هه‌یچکه‌س نابێته‌ هۆی نه‌وه‌ی به‌ هۆی نه‌م قورئانه‌وه‌، خوا به‌زه‌یی له‌گه‌ڵ بنویتی، مه‌گه‌ر که‌سیک به‌ ئیمان و یه‌قینه‌وه‌، شوێنی بکه‌وی، وشه‌ی (یقین)، پێشتریش گوتوو‌مانه: ناوی سیف‌ه‌تی زانیاریه‌، واته: زانیاریه‌ک که دوو دلی قێدا نه‌ما‌بن، تنجا که ده‌فه‌رموی: ﴿لَقَوْمٍ يُؤْفِكُونَ﴾، یانی: دلتیان له‌ بروا هه‌ینانه‌که‌یاند، یاخود: دلتیان به‌ راستیه‌کانی قورئان و، له‌ راستیه‌کانی قورئاندا، دلتیان و دَلْ له‌ دلدانیان نه‌ماوه‌، (یقین) و (ظن) یش -- وه‌ک دواییش ده‌یگه‌یه‌تی -- پێچه‌وانه‌ی یه‌ک‌دین، وه‌ک هه‌ر له‌م سووره‌ته‌ موباره‌که‌دا هاته‌وه‌: ﴿إِنْ تَنْهَ الْأَطْفَالَ وَمَا عَنُ بِمُسْتَفِيزِك﴾، واته: ئێمه‌ هه‌ر گومان ده‌به‌ین و، له‌ دلتیایان نین، که‌واته: دلتیابوون پێچه‌وانه‌ی گومان هه‌بوونه‌.

هه‌ندێک له‌ زانیایان ده‌لێن: وه‌ک چۆن مرووف به‌ هۆی چاو (بصر) ده‌وه‌، شته به‌رهه‌سته‌کان ده‌بینن، به‌ هۆی (بصيرة) یشه‌وه‌، شته په‌نه‌انه‌کان ده‌بینن، بۆیه نه‌گه‌ر (بَصَر) بۆ شته به‌رهه‌سته‌کان ده‌رک‌که‌رو بینه‌ره‌، (بصيرة) یش بۆ شته مه‌عنه‌ویه‌کان، زانه‌رو په‌یپه‌ره‌.

(البصيرة: إِذْ رَأَى الْعَقْلُ الْأُمُورَ عَلَى حَقَائِقِهَا، شَبَّهَ بَصَرَ الْعَيْنِ، وَفَرَّقَ بَيْنَهُمَا بِصِغَةِ «فَعِيلَةٍ» لِلْمُبَالَغَةِ)، (بصيرة): بریتیه له‌ ده‌رک‌کردنی عه‌قل، یاخود په‌یپه‌ردنی عه‌قل بۆ کاروباره‌کان، وه‌ک چیه‌ت و راستی خۆیان، بۆیه‌ش چۆن‌زاوه به‌ دیتنی چاوه‌وه‌، به‌لام دوای لێک جیا‌کراونه‌وه‌، به‌وه‌ که (بصيرة) له‌سه‌ر کیشی (فَعِيلَةٍ) به‌ بۆ زنده‌بووی، واته: زۆرچاک دیت، دیتنی عه‌قل، دیتنی دَلْ و ده‌روون، بۆ راستیه‌ مه‌عنه‌ویه‌کان.

مەسەلەى سێهەم:

بێڕوایان خراپەکارو برۆادارانى چاکەکار، ژيان و مردنيان يە کسان نيه، که سێک پێى وابى وەک يەکن، بۆچووێکى يە کجار هەلە و لاری هەيه:

خو ادەهەرموى: ﴿أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ أَنْ نَجْعَلَهُمْ كَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَوَاءٌ خَيْرُهُمْ وَوَمَآئِهِمْ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ﴾

شیکردنەوهی ئەم، ئایەتە بە پێزە، لە چوار بڕگەدا:

لەبەر ئەوهی لە ئایەتەکانى پێشى دا، باسى که سانیکی کرا که برۆادارو کردار چاکن، هەروەها باسى که سانیکیش کرا، که بێڕواو کردار خراپن، ئنجا خوا ﷻ باسى نایە کسان بوونی سەرەنجامیان دەکات:

١- ﴿أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ﴾، یان ئایا ئەوانەى خراپەکانیان نەنجام داون پێیان وایه و خەیاڵ دەکەن:

٢- ﴿أَنْ نَجْعَلَهُمْ كَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾، وەک ئەوانەیان دابنێن که برۆایان هیناوه و، کردووه باشەکان نەنجام دەدەن؟

٣- ﴿سَوَاءٌ خَيْرُهُمْ وَوَمَآئِهِمْ﴾، یە کسان بێ ژيان و مردنیشیان؟

٤- ﴿سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ﴾، ئەوه خراپترین حوکمەو، خراپترین دادوەریە دەیکەن، وشەى: ﴿أَمْ﴾، که دەهەرموى: ﴿أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ﴾، دەلن: (أَمْ: لِلإِضْرَابِ الْإِنْتِقَالِ)، (أَمْ): بۆ گواستەوهیە، واتە: وەک ئەوان دەلێن وانیه، ئایا ئەوانەى خراپەکانیان نەنجام داون، وا دەزانن و وا گومان دەبەن، ئیمە وەک ئەوانەیان دابنێن، که برۆایان هیناوه، بە هەموو ئەو شتەى پتووستە برۆایان پێهێنێ و، چاکەکانیشیان نەنجامداون، ئایا پێیان وایه وەک بەکیان دابنێن؟ ﴿سَوَاءٌ خَيْرُهُمْ وَوَمَآئِهِمْ﴾، (سَوَاءٌ)، خۆندراویشەتووه: (سَوَاءٌ)، یانی: که ژيانیشیان و مردنیشیان، یە کسان بێ؟ یاخود: ئایا

وہک چوں له ژيان دا يه کسان بوون و، ودهک يهک ژيان، مردنيشيان يه کسان دهبې و ودهک يه کيش دهمرن و، دواي مردنيش ودهک يهک دهبې؟ يان: نايا ژياننيشيان له گهل بروداران دا يه کسانهو، مردنيشيان يه کسانه؟! به دنيايي نه خير! ژياني تيمانداران ژيانتي بهرچاو پروونانه به، ژيانتي مروفانه به، ژيانتي پاک و راست و چاکه، مردنه کيشان ههر جيايه، باباي بروادار، ههر حاله ق مردنه کهي جيايه، موزده ي به هه شتي پې دودري، پاشان له دواي مردنيش، له وي تهواو ليک جيا دهنه وه، که له دنيا دا تهواو تيکه لن، به لام له دواي مردنه وه، نجا ههر که سه ده چيت بو مه نلگاي خوي، ههر له قوناي بهرزه خيشدا، چ جاي له قيامه تيشدا، که واته: ودهک يهک نين، بويه دده رموي: ﴿سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ﴾، نهوه خراپترين حوکمه که ديدهن، خراپترين دادودريه که ده يکهن.

دياره هه نديک له تهفسيره کان ده لين: موشريک و هاوبه ش بو خوا دانه رده کان به مسولمانان يان ده گوت: تيمه ودهک چوں له دنيا دا بارودوخمان له تيوه باشترو، ژيان و گوزدرامان له تيوه خوشتره، له دواي مردنيش ههر تيمه له تيوه چاکتر ده بين! هه لبه ته مسولمانان واش هه به، مسولمانان گيلوکه، يان تيمان دانه مه زراو، مسولمانان دل پر له گومان، بيستومه ده لين: نهو کافرانه ودهک چوں له دنيا دا ژيانان خوشتره، له قيامه تيش هه روا دهبې! له راستي دا نهوه نه زانيهو، نه گهر به قوولي تماشا بکري و به پوزش به نه زانيي (العذر بالجهل) پاساوي بو نه هيتريته وه، نهوه کوفره!

ليتره دا خوا ﷺ دده رموي: نهوه خراپترين دادودريه که ده يکهن، که پتيان وابت نهوانه ي بيپروان و خراپه کانيان کردوون، ودهک برواداران کردار چاکن!! که مه به ست پتيان هاوبه ش بو خوا دانه ران و کافرده کانه، چونکه باباي بيپروا، رني له بهرده مددا، ناچووغه، ههر خراپه يهک ده کات، به پتچه وانه ي برواداره وه، که پابه نددو چوارچيوي بو دانراوه، نهوه هه لاله و نهوه هه رامه، نهوه چاکه و نهوه خراپه، به لام باباي بيپروا که برواي نيه، هه واله ي غه ريزه و ناره زووه کاني خوي کراوه، چي پتخوشه ده يکات.

گومانی تیدا نیه که ژيانی ئيماندارانه، ژيان له سایه‌ی ئيماندا، وهک من له و باره وه نامیلکه که هه‌یه (ژيان له سایه‌ی ئيمان داو، پوهاندنه وه‌ی گومانه‌کان)، ژيان له سایه‌ی ئيماندا، ژيانیکی پاک و چاک و به‌رچاو پوهاننه‌یه، ژيانیکی پر له دنیایی و هه‌منیی و ئاسایش و ئوخ‌ژنه، ده‌زانی له کو‌تیه هاتووی؟ ده‌زانی بوچی هاتووی؟ ده‌زانی کتی هه‌یناوی؟ ده‌زانی بو کو‌ی ده‌چی؟ ده‌زانی ده‌بی چو‌ن بو‌ی؟ دیسان خودی پر‌ۆسه‌ی مردن و گیان‌کێشان و جیا‌پوهنه‌یه‌ی رو‌وح له جه‌سته‌ش، بو‌ بابای بر‌وادار جیا‌یه له بابای بێ‌پروا، ئه‌جا دوا‌ی مردنیش بێ‌گومان شه‌و کاته، حیا‌وزه گه‌وره و سه‌ره‌که‌به‌که ده‌رده‌که‌و‌ی.

خوا به لوتف و کهږه می خوۍ ئیمه به خاوهن ئیمانی راسته قینه بگيرئ، تاكو
ژيانیکي ئيماندارانه بکوزهریتین و، مردنیکي ئيماندارانه بهرین و، زیندووېونه وکی
ئيماندارانه ش زیندووېسته وه.

مهسه لهی چواره م:

خوای کار به جن گهر دوونی به ههق و حکمهت خو لقاندوهو، بو ئه وهش که
سز او پاداشتی هه ر کهس به پیی کرده وه که ی بداته وه:

خو ده فهرموئ: ﴿وَخَلَقَ اللَّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَلَيُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا
كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ﴾

شیکردنه وهی ئهم ئایه ته موباره که، له سنی برگه دا:

۱- ﴿وَخَلَقَ اللَّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ﴾، خو ناسمانه کان و زهوی به ههق هیناونه
دی، (و) بو بادانه وهو گێرانه وهی، ئهم مه به سه ته که لی ره باس ده کری، ده یگێر یته وه بو
سه ر مه به سه ته کانی پێشی، واته: هه رو ده ها وه ک چو ن خوا ﴿بِالْحَقِّ﴾ ته وانه ی پێشی قه رموون،
یان کر دوون، ناسمانه کان و زه ویشی به ههق هیناونه دی، که ده فهرموئ: ﴿بِالْحَقِّ﴾، واته:
به هو کاری ههق، واته: که ناسمانه کان و زهوی هیناونه دی، ئاوی ته بوون له که ل ههق
دا، له که ل حکمهت و راستی دا، وشه ی (حق) یش: (اسْمُ جَامِعٍ لِمَا شَأْنُهُ أَنْ يَحَقَّ وَيُثْبِتَ)،
(حق) ئاویکی کو که ره وه یه بو هه ر شتیک که به چه سپی و بیته دی.

به پیی سیاق مانای وشه ی (حق) ده گوێ، جاری وایه به مانای حکمهت
دی، جاری وایه به مانای هینانه دی نامانجیک دی، جاری وایه به مانای راستی
دی، جاری وایه به مانای چه سپاندنی شتیک دی،

خو ﴿لَيُجْزَى﴾ لی ره دا هه و آلمان پێ ده دا که ناسمانه کان و زهوی، واته: دروست کر اوه کانی
خوا به سه رو خواره وه، زهوی بو ئیمه خواره وهی دروست کر اوه کانه و، ناسمانیش
سه ره وه یانه، که له م پو ژگا ره دا، زا راوی گه ر دوون، یان بوونه وه ر به عه ره بیی (کون)،
یان (گیتی) به فارسی، به کار ده هی تر ی، به لām له راستی دا وشه ی گه ر دوون، بوونه وه ر
(کون)، ته نیا جیی ته وهی تیدا ده بیته وه که تا کو تیس تا به ته ل سو کۆ به کان مر و ف

توانیەتی دەرکی بکات، کە بە مەزەندە زانیانی گەردوونناس، ئەم دروستکراوانە ی خوا بەسەر و خواریانەوه، ئەوێ تاکو ئیستاستا مەرۆف پە ی پێردو، دەلێن: گەردوون تیرەکە ی سێزەدە ملیار و هەوتسەد، یاخود هەشتسەد ملیۆن (۱۳,۷۰۰,۰۰۰,۰۰۰) سالی تیشکی، تیشک کە لە چرکە یە کدا (۳۰۰,۰۰۰) کیلۆمەتر دە بێ، دە بێ سێزەدە ملیار و هەوتسەد، یاخود هەشتسەد ملیۆن سال بێ، تنجا ئەمەرو ئەوسەری گەردوون دەکات، شایانی باسە: ئیمە لە تەفسیری سوورەتی (فصلت)دا، لە بارە ی دروستبوونی گەردوونەوه، باسیکمان کردو، هەر وەها لە سوورەتی (یونس)یشدا، باسیکمان کردو، لە تەفسیری سوورەتی (الرحمن)یش دا بە هەمان شیوە، لە مەوسووعە ی: (نیمان و ئیلحاد)دا، درێژتر باسی گەردوونمان کردو.

تنجا بە پیتی ئایەتەکانی خواش هەرچی ئەستێرە یەو کە هەکە شانە و دە بێزێ، هەمووی لە سنووری ئاسمانی نزیکتر لە ئیمەدان، چونکە خوا ﷻ دە فەرموێ: ﴿ثُمَّ أَوَّاهُ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ ﴿۱۸﴾ فَفَضَّلْنَهُ سَبْعَ سَعَوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ وَأَوْحَىٰ فِي كُلِّ سَمَاءٍ أَمْرَهُنَّ وَإِنَّا لَنَسْفَعُ الْمَدَافِقَ إِفْجَارًا فَكَفًا ﴿۱۹﴾ ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿۲۰﴾﴾ فصلت.

ئەوێ جێی مەبەستم، ئەوێ یە: ﴿وَإِنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا﴾، (الدُّنْيَا: مَوْنُثُ الْأَدْنَى)، یانی: (المخلوق الأقرب)، ئەو دروستکراوێ لێتانیوە و نزیکتر، بەلام دیارە (السَّمَاءُ)، (مَوْنُث)ەو دە بێ ئەو وشە یەش کە لە گەلی بە کاردە هێترێ هەر وایی، (السَّمَاءُ الدُّنْيَا)، یانی: ئاسمانی نزیکتر لە ئێوە، (الشَّيْءُ الْأَقْرَبُ)، ئەوێ لە ئێوە نزیکتر، ئەوێ رازنێزێوەوە بە چرایان، کەواتە: چرایەکان مەبەست پێی ئەستێرەو خڕۆکەکانن ئەوانە ی کە ئیمە دە یانبینین، تنجا هەرچی ئەستێرە یەو هەرچی کە هەکە شانە و هەرچی کە لە هەکە شانە هەمووی، وشە ی (مصایح) دە بگرێتەوه.

کەواتە: هەمووی لە سنووری ئاسمانی نزیکتر لە ئیمەدا یە، ئاسمانی یە کەم، ئاسمانی بنەوه، تنجا لەسەر و یەوێ شەش ئاسمانی دیکە هەن و، لەسەر ئەویشەوه (سُورَةُ الْمُتَفِّهِ) هە یەو، لەسەر و یەوێ ئەویشەوه عەرشی خوا ﷻ هە یە، کەواتە:

نهوئی تا ئیستا به شهر پهی پئی بردوه، تیردکهی نهوندهیه به مه زنده، نهو
حیسانهش مهرج نیه، رنک و کت و مت وابن، به لّام نهوئی تا کو ئیستا به شهر
پهی پیبردوه، هه مووی له سنووری تاسمانی یه کهم دایه، نهو سنوورهش له کوئی
کوئیایی پئی دی؟ تا کو ئیستا زانست لهو بارهوه قسهی نه کردوه، گهر دووناسان
لهو بارهوه نه یانگوتوه: لهوئی سنوورنک ههیهو کوئیایی پئی دی و تهواو ده بی.

ننجا نیمه له بهر نهوئی لهو سه رچاوانه، شوینانه دا که ناماژده مان پیدان،
لهو بارهوه به درژیایی قسه مان کردوه، به تاییهت، له مهو سووعه ی: (نیمان و
نیلعه دا)، بویه لیتره به و نه ده باسکردنه لیتی ده گهرین.

خوا ده فهرموئی: خوا تاسمانه کان و زهوی به ههق دروستکردوون، واته: به
حیکمهت، یاخود بۆ چه سپاندنی ههق.

۲- ﴿وَلْيُحْزَرْ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ﴾، ههرودها بۆ نهوئی ههر کهسه به پئی
نهوئی وه دهستی هیتاوه، سزا و پاداشت بدریتهوه، نه مه لیتره دا: (تَفْصِيلٌ بَعْدَ إِجْمَالٍ)،
دریژه پیدانه دوا ی نهوئی به کورتیی باسی کردوه، سه ره تا ده فهرموئی: خوا تاسمانه کان
و زهوی به ههق دروستکردوون، دوا یی ته فصیلی پیته دات و روونی ده کاتهوه، نهو
ههقه چیه؟ نهو دیه که ههر کهسه به پئی نهوئی کردوویه تی، سزا و پاداشت بدریتهوه،
پیشتریش باسکرد: (جَزَاءٌ) له زمانی عه ره بیدا، هه مان پاداشت (تَوَابٌ)، هه مان سزا (عَقَابٌ)
ده گرتیهوه، (الْجَزَاءُ: التَّوَابُ وَالْعِقَابُ)، به لّام له کوردیدا وشیه کمان نیه، که پر به پیستی
مانای (جَزَاءٌ) بی، تا کو ئیستا نه مبینوه! بویه هه میسه ده بی بلّیین: ﴿وَلْيُحْزَرْ كُلُّ نَفْسٍ﴾، یانی:
بۆ نهوئی سزا و پاداشت بدریتهوه، نهوئی خراپه ی کردوه، سزاو، نهوئی چاکه ی کردوه،
پاداشت.

۳- ﴿وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ﴾، له حالیکدا نهوان سته میان لیناکرئی، بهوه که له پاداشتیان
که م بگریتهوه، یاخود له سزایان زیاد بگری، نه مهش ههر جه ختکردنهوئی نهو ههقه یه،
که له سه ره تاوه باسکرا، هه لّبه ته له شوینی دیکهش باسکردوه: به شیک لهو ههقه ی

خوای دادگر باسکردوه. ئه وهیه که مرؤف تاقیی بکریته وه له و گهردوونه داو، دواپی سزاو پاداشت پرووی تنی بکات، به لām ئایا ئهم گهردوونه، ئهم دروستکراونه، بهس بۆ ئه وه دروستکراون، یان زۆر شتی دیکهش ههیه و زۆر ئامانج دیکهش و حیکمهتی دیکهش ههن، که ئیمه په ییان پێ نابهن؟ ئه وهی بۆ ئیمه زانراوه، خوای پهروهردگار بۆ ئیمه ی باسکردوه ئه وهیه، ئهم راستیه له زیاتر له پازده (۱۵) شوینی قورئان دا، خوا ^{تعالی} خستویه ته پروو، له و باسه ی له تهفسیری سوورته ی (یونس) دا، کردوومه، هه موو ئه و شوئانه ی که له قورئاندا هاتوون، له و باره وه هیناومن، که واته: هه قیک که بۆ ئیمه دیاره و گهردوونی بۆ دروستکراوه، ئه وهیه که مرؤف تاقیبکریته وه، له سه ر خراپه کانی سزاو، له سه ر چاکه کانی پاداشت بدریته وه، به لām ناتوانین بڵیین: حیکمهتی خوا له دروستکردنی ئهم دروستکراونه و، ئهم گهردوونه دا، بهس ئه وهیه، به لām به نسبه ت تیمه وه ئه وه یه کیکه یان حیکمه تیکه، خوای پهروهردگار ئه و گهردوونه ی بۆ هیناوه ته دی، ده گونجێ بهس ئه و حیکمه ته هه بێ و، ده شگونجێ حیکمه تی دیکهش هه بێ، که ئیمه نایانزانین، یاخود په یوه ندیان به ئیمه وه نه.

مهسه لهی یتنجه م:

باسی شوین ناره زووک و تووانی دنیا په رست و، به ره وه نه گر له عه قل و هسته وه ره کانیا و، نکو و ټیکه ران له قیامت و، ږاگه یان دنی نه و راستیه که خوا ژینه رو مرینه رو زیندو و که ره وه و کۆکه ره وهی مروغه کانه له پژوی دوا یی دا:

خوا دده رموی: ﴿أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهُهُ هَوْنَهُ وَأَصْلَهُ اللَّهُ عَلَىٰ عِلْرٍ وَخَمَّ عَلَىٰ صَمِيمٍ ۖ وَقَلْبَهُ جَعَلَ عَلَىٰ بَصَرٍ ۖ غَشَوَهُ فَمَنْ يَهْدِيهِ مِنْ بَعْدِ اللَّهِ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ۚ﴾ وَقَالُوا مَا هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا يُهْلِكُنَا إِلَّا الدَّهْرُ وَمَا لَهُم بِذَلِكَ مِنْ عِلْمٍ إِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ ۚ وَإِذَا نُفِثَ عَلَيْهِمْ ءَانِيَتُنَا يَنْتَبِهُنَّ مَا كَانَ حُجَّتَهُنَّ إِلَّا أَنْ قَالُوا اتَّبَعُوا يَتَابِعَاتِنَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ۚ قُلِ اللَّهُ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يَجْمَعُكُمْ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ۚ﴾

شیکردنه وهی ثمه ټایه تانه، له یازده برگه دا:

۱- ﴿أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهُهُ هَوْنَهُ﴾، ټایا نه و که سعت دیوه (زانیوه) که ناره زووی کردو ته په رستراوی!

چونیه ټیپ په یوه سبتوونی ثمه ټایه تانه، به وانه ی پیش خوږانه وه، نه و به که نه وهی له ږا بر دوو داسکرا، وا له مروغ ده کات به دوا ی (هدی) بکه و، به دوا ی پرتیمای خوا بکه و، نه ک به دوا ی هه و او ناره زو و بکه و، دوا ی نه وهی خوا باسیکرد، که نه م گه ردوونه به هق خو لقی ترا وده، هه ره وها باسیکرد که نه وانه ی به دوا ی پرتیمای خوا و هیدایه ق خوا ده که و و، نه وانه ی به دوا ی هه و او ناره زو و ده که و، وه ک یه ک نین، ژیان و مردنیا و ده ک یه ک نیه، تنجا خوا ی به رزی مه زن، ودر تر باسی نه وانه ده کات که به دوا ی هه و او ناره زووی خو ږیان ده که و، دده رموی: ﴿أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهُهُ هَوْنَهُ﴾، ټایا سه رنجی نه و که سعت داو، که ناره زووی خو ی کردو ته په رستراوی خو ی؟ ټایا ده یزانی؟ ټایا

بینیوتہ؟ نایا دہیناسی؟ ههوا لم پتی بده، له بارديه وه، به هه موو تهو واتایانه: (أَفَرَأَيْتَ) مانا کراوه، که ده فهرموئ: ﴿أَتَّخَذَ إِلَهُهُ هَوْنَهُ﴾، زانایان دوو واتایان بو لیکداونهوه:

یه که م: ههواو ناره زووی خوئی وهک په رستراویک لیکردوه، سه ریچیپی هیچ فهرمانیکی نکات و، ههرچی ناره زووی پتی بلئ، وا دهکات.

دووهم: په رستراویک دپه رستئ، له بهر نه وهی چهز دهکات بیپه رستئ، دهیپه رستئ، نهک له بهر نه وهی راست و هه فقهو شایسته یه.

نیبنو عه بیاس و حه سه نی به صرابی و قه تاده خوا لئیان رازی بن، گوتوویانه: (ذَٰلِكَ الْكَافِرُ اتَّخَذَ دِينَهُ مَا يَهُوُّ، فَلَا يَهُوُّ شَيْئًا إِلَّا رِكْبَهُ)، واته: نهوه بابای بیبرویه که دینه که ی بریتیه له وهی ناره زووی دهکات، ناره زووی هیچ شتیکی نکات، مه گهر نه نجامی دهدا، گوئ ناداته حه لال و حه پام و، چاک و خراب. عیکریمه ده لن: (أَفَرَأَيْتَ مَنْ جَعَلَ إِلَهَهُ الَّذِي يَعْبُدُ، مَا يَهُوُّ، أَوْ يَسْتَحْسِنُهُ، فَإِذَا اسْتَحْسَنَ شَيْئًا وَيَهُوِّيَهُ، اتَّخَذَهُ إِلَهًا)، نایا نهو که سه ت بینیه: په رستراوه که ی که دهیپه رستئ، بریتیه له وهی ناره زووی دهکات، یاخود پتی چاکه، ننجا ههر کاتیک شتیکی پتی چاک بوو و ناره زووی کرد، دهیکاته په رستراوی خوئی.

نهمه وهک شاعیریکی عه رب ده لن:

وَمَنْ أَبَاحَ النَّفْسَ مَا تَهْوَاهُ   فَإِنَّمَا إِلَهُهُ هَوَاهُ

واته: ههر که سیک نه فسی چی ناره زووی کرد، بوئی پهوا بکات، نهوه ناره زووی خوئی کردووه ته په رستراوی خوئی.

(۲) - ﴿وَأَسْأَلُ اللَّهَ عَلَىٰ عِلْمٍ﴾، خواش به زانیارییه وه گومرای کردوه، نه میش دوو واتایان بو لیکداونهوه که زیاتر به دلوه بنووسئ، نه گهرنا زانایان زوریان قسه لی کردوه:

یەكەم: خوا ئەو كەسەى گومراو سەرگەردان كردووە، هەرچەندە ئەو كەسە رێنمایى و گومرايىش دەزانى، بەلام ئەو زانیارییه سوودی پێنەگەياندهو، خوا گومراى كردووە.

دووهم: خوا گومراى كردووە، پێى زانایە كە شایستەى ئەوەیە، بە هۆى ئەوەوە كە بۆ خۆى گومرايى دەوێ.

كەواتە: ﴿عَلَّ عَلِمَ﴾، یان: پەيوەستە بە بکەر (فاعل) هوه، كە پەرورەدگاره، خوا گومراى كردووە، دەشزانى كە شایستەیه گومرا بکری.

ياخود (عَلَّ عَلِمَ)، پەيوەستە بە بەرکار (مفعول به) دکهووه بۆ رانای (ه) یەكە دەچێتەوه كە لەسەر ﴿وَأَسْأَلُ﴾ یە، واتە: خوا گومراى كردووە لە حالێكدا كە ئەو كەسە زانیارییشی هەبوو، بەرچاو پوونیش بوو، هەق و ناهەقى لێك جیا دەکردنەوه، بەلام بەرژەوهندیى لە شوێنكەوتنى هەق دانەبوو، لە شوێنكەوتنى ناهەقدا هەبوو، ئەوەش گەورەترین گرفت و كێشەى بەشەرە، كە ناتوانى هەمیشە توانینەكەى بەپێى زانیەكەى بێ، ناتوانى حالىبوونەكە لە خۆیدا بکاتە حال، بابایەكى جگەرەكێش، بابایەكى شەپاب خۆرەوه، بابایەكى نێرگەلەكێش و تلیاك كێش، دەزانى ئەو شتە زانیان هەیه، هەر كامێكیان بە ئەندازەى خۆى، بەلام دەستى بۆ لێى هەلناگیرى، واتە: زانیاریى پێى هەیه، بەلام دەستى پێ لێ هەلناگیرى، چونكە هێزى دیکەى هەیه، كە هێزى دڵ و ئارەزوو و ویستینەتى، زالبوو بەسەر هێزى عەقڵ و هۆش و زانینیدا، مەرۆق كۆمپیوتەر نیه، هەر شتیكى زانی بیهیتوانى! مەرۆق نامێر نیه، مەرۆق كانییى زۆر ئالۆزە، دەزانى هەق لەوێیە، كەچی شوێنى ناکهوى، وەك خوا ﴿لَهُ بَارِعُ فِرْعَوْنَ وَ دَارُ دَهْشَتِهِ﴾ یەوه دەفەرموى، كاتێك مووسا هات بۆ لایان: ﴿وَجَعَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنْفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ﴾ ١١٠، نكوولیان لێكردن (لە نیشانەكانى مووسا)، لە دەروونیشیان دا لیان دانیابوون (كە راستن)، بۆچی؟ ﴿ظُلْمًا وَعُلُوًّا﴾، چاویان لە ستم و خۆسەپاندن و خۆ بەرزکردنەوه بوو، ﴿فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ﴾، سەرنج بدە! سەرەنجامى تێكەدەران چۆن بوو!

ههروهها نهبوو جههل و وهلیدی کوپی موغیره و نهزری کوپی حاریس و
نوممهیهی کوپی خهلهف و نهو زله زلانهی قوردهش، دهیانزانی موحهممهد ﷺ
پێغه‌مبه‌ری خوایه و راسته، که سێک تاکو تهمه‌نی گه‌یشتۆته چل (٤٠) سالیی درۆی
له‌گه‌ڵ مرۆفاندا نه‌کرد بێ، نایا ئیستا له‌ دواي چله‌وه، دواي نه‌وه‌ی لاجانیگی^١
سپی بوون به‌ ناوی خواوه درۆ ده‌کات؟! حاشای ته‌و، به‌لام بۆچی شوینی
نه‌که‌وتوون؟ کاتی دیکه‌و له‌ بۆنه‌ی دیکه‌دا باسما‌ن کردوه، له‌ تەفسیری نایه‌تی
دیکه‌دا، له‌ به‌ر نه‌وه‌ی گو‌توویانه‌ عه‌شیره‌تی تیمه‌ له‌ گه‌ڵ عه‌شیره‌تی موحه‌ممهددا
ﷺ هه‌ر پێشبرکه‌یان بووه، وه‌ک دوو نه‌سه‌ی پێشبرکه‌کار (کفرسي الرّهان)
ته‌وان شتیکیان کردوه، تیمه‌ش شتیکیان کردوه، ئیستا ته‌وان ده‌لێن: تیمه‌
پێغه‌مبه‌ریکیان له‌ نیودا هاتوه، نایا تیمه‌ پێغه‌مبه‌ریک له‌ کوێ بێنن؟ ده‌بی
به‌ دواي هۆزی ته‌وان بکه‌وین!! ته‌وان خستوو یانه‌ته‌ نه‌و قالدیه‌وه، فیرعه‌و نیش
بۆیه به‌ دواي مووسا نه‌ده‌که‌وت، چونکه‌ به‌پیتی په‌یامه‌که‌ی مووسا، فیرعه‌ون
که‌ ده‌یگوت: (من په‌روه‌ردگاری هه‌ره‌ به‌رزتانم)، (بێجگه‌ له‌ خۆم په‌رستراویکی
دیکه‌م بۆ تیوه‌ پێ شک نایه‌ت)، ده‌بوویه‌ واز له‌و قسه‌و لافلێدانانه‌ به‌پیتی و،
نه‌و کاته‌ش فیرعه‌ون و قیبطیه‌کان له‌گه‌ڵ به‌نو و ئیسرائیلییه‌کی چه‌وستراوه‌دا،
که‌ سۆغره‌و بیکاری پێده‌کراو، خاوه‌ن هیچ شتیکی خۆی نه‌بوو، به‌کسان
ده‌بوونه‌وه‌و، فیرعه‌ون بواری فیرعه‌ونایه‌تی نه‌ده‌ما، بۆیه‌ ئاماده‌ نه‌بوو مل
بدات بۆ په‌یامه‌که‌ی مووسا، ئیستاش هه‌روایه‌و، ئیستاش له‌ پانایی و درژایی
جیهانی ئیسلامی دا، نه‌و هه‌موو حوکمرانه‌ بووده‌له‌و بووکه‌له‌ کارتونیانیه‌ی
دروستکارون و، ته‌و هه‌موو داشی دامانه‌ی دانراون و به‌سه‌ر مسو‌لماناندا فه‌رز
کراون، نه‌و حوکمرانه‌ گوێ له‌مستانه‌ بۆ پۆژه‌ه‌لات و رۆژتاوا، گوێ له‌مستانه‌
بۆ زایۆنیستانی جووله‌که‌و نه‌مه‌ریکا، بۆ زله‌یزان، بۆچی دانوویان له‌گه‌ڵ ته‌وژمی
ئیسلامییدا ناکوئێ؟ بۆچی دانوویان له‌گه‌ڵ که‌سانیکدا ناکوئێ که‌ ده‌لێن: ده‌بێت

(١) هه‌ر مرۆفیک دوو لاجانیکی هه‌ن، که‌ بریتی له‌و مووانه‌ی کو‌تایی سه‌ر که‌ به‌ملاولای
روومه‌ته‌کان دا دێنه‌ خوا‌رو خه‌نافیسه‌کان درژ بوونه‌ویانن.

شهریعتی خوا، سایه و سببهری نهو خه لکه مسولمانه بی؟ له بهر شهودی نه گهر شهریعت حاکم بی، نهوان نهو بهزم و بازاره یان لی تیکده چن، وهک چؤن جووله که کانی مه دینه ده یانزانی که موحه ممهد ﴿يَتَّخِعْهُمُ﴾ پیغه مبهری خوابه، له کتیبه کانی نهواندا موژد دی هاتنی موحه ممهد ﴿يَتَّخِعْهُمُ﴾ هه بوو، وهک خوا ده فهرموی: ﴿يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ﴾ البقره، وهک چؤن کورده کانی خو یان ده ناسیی، ناوا موحه ممهد یان ده ناسیی، به ناوونیشان کانی، که تیتستاش له کتیبه کانیندا ماون، دوی نهو هه موو ده ستکاری و گۆرانکاریه ش، به لام یوچی شوینی نه ده که وتن؟ چونکه نهو بهزم و بازارهی پتکیان و دنبوو له سایه دینداریه کی گۆراوو ساخته دا، شهودی لی تیکده چوو، تنجا تیتستاش هه رویه، عهلمانیه کان، رژی مه تاغووتیه کان، حوکمرانه خوسه پتته کان، که نیددیعی مسولمانه تیش ده که ن، نه گهر شهریعتی خوا حاکم بی:

۱- جاری پش هه موو شتیک شهریعت ده لی: ده بی شیوهی حوکمرانی و شیوهی دانانی بهر برسان: ﴿وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ﴾ الشوری، به راویژ بی، راویژیکی راسته فینه، نهک هه لباردن ساخته و پر ته زویرو دروو ده له سهو، قیل له خه لک کردن و خه لک چهواشه کردن و، خه لک ترساندن.

۲- دوایش شهریعت ده لی: ده بی دادگه رانه حوکمرانی بکری و، حوکم به شهریعت بکری، شهودی شهریعت به هه لالی داناو، به هه لال دابتری و، شهودی قه ده غهی کردو، ده بی به قه ده غه دابتری، تنجا که ناوا بکری، نهوان نهو بهزم و بازاره ناشه رعیهی پتکیانه ده ناوه، له سایهی حوکمی دیکتاتوریی و میراتی دا، له سایهی سیکۆلاریزم و، لیبرالیزیم و، سۆسیالیزم و کاپیتالیزم دا، لیان تیکده چن.

که واته: ﴿وَأَسْأَلُ اللَّهَ عَلَىٰ عِلْمٍ﴾، یانی:

۱- خوا به زانیاریه وه گومرای کردو، واته: له که ل نهوه شدا زانیاریی هه به، به لام شوینی نا که وئی.

ليڙهڊا له ٻارهي ڪڙمه ليکوههيه، ڪه شونڪهوتووي نارهزووي خويانن و، نارهزووي خويان ڪردڙهه په رستراوي خويان، ڪهواته: ٻرياريان داوه گوئي هه لئه خه.

﴿وَجَعَلَ عَلَىٰ بَصَرِهِ عَشْرَ﴾، خويندراوده وهش: (عَشْرًا)، ياني: په ردهي به سهر چاويان هه لکيشاوه، هه لئه به ليڙهڊا مه به ست پئي تهوه نيه خوا موريگي هينابي و له سهر دليان بدات و، له سهر بيستنيان بدات و، په ردهيه ڪ پئي به سهر چاويان هه لکيشي، به لکو هه موو تهو ته عيبرانه مه جازيين، واته: تهوانه له ته ناجمي پروو ڪردنه بيبروايي و خرابه ڪاريي و شونڪهوتني نارهزووي خوياندا، ڪاريگيان به سهر خويان هيناهه، دليان وهڪ چون نامهيه ڪه بويستري ڪوتايي پي بهيڙي، له خوارئ موري ده ڪري، يان جاري وايه موريگيان له سهر زهرفه ڪشي داوه، تاكو نه ڪريتهوه، تهوانهش ناوايان له خويان ڪردوه، نهڪ خواي دادگهر ناواي ليڪردبن، به لام بوجي خوا پاليداهه لاي خوي؟ له سونگهي تهوهوه ڪه به پئي سيستمڪ نهو گورانڪاريي و حالته يان به سهردا هاتوه، ڪه خوا دايناوه، لهو پرووده خوا پاليداهه لاي خوي، ته گهرنا به دلنبايهوه، خوا رقي له مرقه ڪان هه لئاستي، دليان دابخات و گويان بگري و، چاويان په ردهي به سهر هه لکيشي، تاكو ههق نه بينن و، ههق نه بيست و، ههق دهرك نه ڪهن، به لام خواي ڪاربه جي تهو شتانه پالدهداته لاي خوي، له بهر تهوهي به پئي سيستمڪ ڪه خوا دايناوه، تهو حالتهانه پروويانداوه.

٥- ﴿فَمَنْ يَهْدِيهِ مِنْ بَعْدِ اللَّهِ﴾، تنجا تايان ڪي راسته پئي دهڪات له دواي خوا؟ ليڙهڊا (يهديه) به ماناي رينماي ڪردن نيه، چونڪه رينمايه ڪهي ههر ڪردوون، به لکو به ماناي راسته ريڪردن و به نامانج گهياننده، پرسيار ڪردنه ڪش ليڙهڊا: (فَمَنْ يَهْدِيهِ: الإستفهام للإنكار)، پرسيار ڪردني نكوو لييلئيه ڪه رانهيه، چونڪه به دلنبايي جگه له خوا هيچ ڪهس ناتواني تهوانه به نامانج بگهياني و راسته رتيان بڪات.

٦- ﴿أَفَلَا تَذَكَّرُونَ﴾، تايان بيرناڪه نهوه؟ خوتراويشتهوه: (أَفَلَا تَذَكَّرُونَ)، ياني: (تَذَكَّرُونَ)، ڪه ههر يهڪ واتايان ههيه، تايان په ند وهرناگرن، تايان بيرناڪه نهوه، تايان وه بيريان نايه تهوه؟

ئنجاً دېته سەر باسې قسه يه کي دیکه يان:

(٧) - ﴿وَقَالُوا مَا هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا﴾، ههروهه گوتيان: هيچ له نارادا نيه، جگه له ژيانى دنيا مان، له سوورېتى (الأنعام) دا ده فره موئى: ﴿وَقَالُوا إِنْ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ﴾، واته: ژيان ته نيا ژيانى دنيا مانهو، تيمه له زيندوو کراوان، نابين، به لام ليره ده فره موئى: ﴿مَا هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا﴾، (ان هي)، (إن النافية: ما هي)، (إن)ى لابه ره (نافية) و (ما)ى لابه ره، يه ک و اتايان هه يه.

(هي) هم له نايه ته که ي سوورېتى (الأنعام) داو، هم له ليره دا: ﴿صَمِرَ الْقِصَّةِ وَالشَّانُ أَي: قِصَّةُ الْخَوْضِ فِي التَّبْعِ تَنْخَصِرُ أَنْ لَا حَيَاةَ بَعْدَ الْمَمَاتِ﴾، واته: به سه ره هاق باسکردنى زيندوو بوونه وه، له وه دا خو لاسه ده بېته وه، که له دواى نه م ژيانى دنيا به مان، هيچ شتيکى دیکه له نارادا نيه، ژيانتيکى دیکه نيه، دواى نه و ژيانه دنيا به مان که به سه ره ده چئ، ژيانتيکى دیکه نابى.

هه نديک له ږوونکهره وانيش گوتوو يانه: ﴿مَا هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا﴾، (يعنى: مَا الْحَيَاةُ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا)، واته: ژيان نيه، جگه له م ژيانه دنيا به مان، نه که ر براه وه ده برېته وه و، جارېکى دیکه زيندوو ناکرېته وه.

(٨) - ﴿مَوْتُ وَعَمَّا﴾، ده مرين و ده ژين، به ږواله ت ده بووايه گوتربا: ده ژين و ده مرين، به لام ليره دا مردن پېشخراوه، مانابه که ي تاوايه: ﴿مَوْتُ نَحْنُ وَيَحْيَى أَتَانَا﴾، تيمه ده مرين و ږوله کايمان له دواى تيمه ده ژين، ياخود: ﴿مَوْتُ بَعْضًا وَيَحْيَى بَعْضًا﴾، هه نديکمان ده مرين و هه نديکمان ده ژين، به لام ږوچى مردن پېشخراوه؟ ﴿تَقْدِيمُ الْمَوْتِ لِأَنَّهُ الْأَهَمُّ إِذْ هُمْ بِصَدَدٍ إِبْطَاتٍ أَنْ لَا حَيَاةَ بَعْدَ الْمَوْتِ﴾، مردن ږويه پېشخراوه، چونکه نه وه گرنگترو، نه وان خه ريکى ئيسپات و سه لماندنې نه وه بوون، که له دواى نه م ژيانه دنيا به مردن دى، ژيانتيکى دیکه نيه، ئنجا به لاي نه وانه وه گرنگه که مردنه که يه، تاكو بيسه لمېتن که له دواى مردن ژيانى دیکه نيه، ږويه مردنيان پېشخستوه.

٩- ﴿وَمَا يَكُنَا إِلَّا لَدَهُرُ﴾، تەنیا پۆژگار تێمە دەفەوتێنی، وشە: (الْدَهْرُ): پێشتریش باسمان کرد، کە بە مانای کاتێکی درێژبوووەوەیەو، فەرقی لە کەل (زَمَن) و (وَقْتُ) و (عُمُر) دا، تاوایە: (العُمُر) تەمەنی کە سێکی دیارییکراو، (الرَّزْمَن) و (الْوَقْتُ) هەم بۆ کاتی کەم و، هەم بۆ کاتی زۆریش بە کاردێن، بە لَام (الْدَهْرُ)، بۆ پۆژگاریکی دوورو درێژ بە کاردێ، یانی: تەنیا پۆژگاری درێژ تێمە دەفەوتێنی و، کەس نە سەرپەرشتیمان بکات، ئێمە ی هێتایی و بژیەن و بمڕین، بە لکو بەس بە تێپەربوونی کات تێمە دەمرین و زیندووکراوەش نە.

١٠- ﴿وَمَا هُمْ بِذَلِكَ مِنْ عَمَلٍ﴾، {خوایە} هەر ئەوەندە وەلامی ئەو قسەیان دەداتەو، دەفەرموی: زانیاریان لەو بارەو نە، هەر بە نەزانێی قسە دەکەن و، هیچ زانیاریان نە، کە دەلێن: ئەو دی ئەوان دەمرین، تەنیا پۆژگار، لە خۆو قسە دەکەن، لە راستیدا ئەو دی ئەوان دەژیەن و دەمرین و زیندوو دەکاتەو، خوایە، تەگەرنا ژبانی و مردن لە خۆو پەیدانەبوون و، پەیدانابن، وەک لە سوورەتی (المَلِك) دا، دەفەرموی: ﴿الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا﴾، واتە: خوا مردن و ژبانی پەخساندوون، تا کو تاقیتان بکاتەو، کامەتان کردەو ی باشتر؟

١١- ﴿إِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ﴾، ئەوان تەنیا گومان دەبەن، (إِنْ) لابەرە (نافية)یە، (جِيءَ بِالْمُضَارِعِ لِلتَّجَدُّدِ)، بۆیە دەفەرموی: ﴿يَظُنُّونَ﴾، ئەوان تەنیا گومان دەبەن و، بە کرداری (مُضَارِعِ) هێناوێتی، چونکە بۆ تازەبوونەو، واتە: گومان لە دواي گومان دەبەن، یانی: تەنیا پشت بە وەهەم و پێوانە خەیاڵییەکان دەبەستن، دەلێن: کوا کەس لە قەبرستان نەهاوتۆتەو؟ قیاسی خوای پەرودەرگار دەکەن لەسەر خۆیان، کە سێک کە دەمری، ناتوانن زیندووی بکەنەو، هەروەها ناتوانن ژبانی پەیدا بکەن، ئنجا پێتان وابوو خوای بەرزو مەزنیش هەروایە، بە زۆری هۆکاری شیرک و بە هەڵە داچوونی مەرۆف لەو دایە، کە پێوانە (قیاس)ی خوای تاک و پاک دەکات لەسەر خۆی و، لە هەنبانە ی خۆیاندا گوێز دەژمێرن.

بۆیەش خوایە تەنیا ئەوەندە دەفەرموی: کە ئەوانە تەنیا گومان دەبەن، چونکە راستییەکی هەروایە، هەرچی ئەو بیردۆزەو میردۆزانەن لێیان بکۆلەو و

بېچۇ بىنج و بنهوانيان، هەمووى گومان و خەيال و بۆچۈۈنى كىچ و كال سەرچەنگ چوۋنەو، ھېچى ناچىتەوۋە بۇ شىتىكى رېشەدارو بەلگەيەكى پۈۈنى جىتى دلىيى، ئىنجا خوا بەكىك لە گومانەكانيان، يان بەكىك لە بەلگە پوۋچەكانيان دەخاتەپوۋ، دەفەرموۋى:

(۱۲) - ﴿وَإِنَّا نُنْزِلُ الْكِتَابَ عَلَيْكَ بِالْعَرَبِيَّةِ الْمُبِينَةِ﴾، كاتىك ئايەتە پۈۋنەكانى تېمەيان بەسەردا بخوئىرنەوۋە، يانى: ئايەتە پۈۋشەكان و درەوشاۋەكان، كە گومان و دوۋ دلىي لە دلى كەسانىكدا كە ئايەتەكانى خوا بە راست دادەتتىن، لا دەبات و دلىان خاۋىن و پۈۋش دەكاتەوۋە.

(۱۳) - ﴿مَا كَانَ حُجَّتُهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَتُزَكَّيْنَاهُمْ بِمَا لَا يَزَكِيهِمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾، بەلگەيان تەنيا نەوۋەبوۋ كە گوتيان: ھېچ بەلگەيەكان نەبوۋ، چكە لەوۋى گوتيان: باب و باپىراھان يىتن، ئەگەر ئىوۋ لە راستان، (لَمْ يَكُنْ لَهُمْ حُجَّةٌ إِلَّا قَوْلُهُمْ: أَحْيُوا أَبْنَاءَنَا مِنَ الْقُبُورِ)، بەلگەكەيان ھەر نەوۋەبوۋ كە گوتيان: باب و باپىراھان لە گۆردەكانياندا زىندوۋ بگەنەوۋە!

ئىنجا نەوۋەكەي بەلگەيە؟ خوا ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا هَذِهِ السُّبُلَ﴾، مەقۇلى دانائە لەسەر زەۋى، نەم قۇناغە، قۇناغى ژيانى دىناۋ تاقىكردنەوۋەيە، كاتىك نەم قۇناغە بەسەرچوۋ، قۇناغىكى دىكە دى، ناگونجى نەوۋە لە قۇناغىكى دىكەدا دى، تەۋىش ئىستا بھىرتە تىرە، نەمە دەكاتە تىكەلىي و پىكەلىي! ھەرۈەك مندال لە مندالانى دايكى دىتە دەرئ، ۋەك كۆرپەلەيك شىر دەخوات، دوايى وردە وردە گەۋرە دەبى و ددانى لىدەپۈين و، ئەگەر ھەتا تەمەنى دوۋ سالىي، ژيانى لەسەر دوۋ مەمكى دايكى بوۋە، ئىنجا ژيانى دەكەۋىتە سەر دەم و ددانى خۇي، پىشنى دارە دارە دەكات، دوايى پىرۈچكە دەبى و، گەۋرە دەبى و دەپۋات، ئىنجا قۇناغى مندالىي و، قۇناغى ھەرزەكارىي و، قۇناغى گەنجىتىي، ناكىرى مەۋف بگاگە قۇناغى كامبۈۋ، دوايى بىتەۋە بۇ قۇناغى شىرە خۆرەيى! كەۋاتە: خوا ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا هَذِهِ السُّبُلَ﴾، تەم گەردوۋنەوۋە لە ئىۋىدا ژيانى مەۋفى بە سىستەم دانائە، بۇ ھەر كام لە قۇناغەكان ياساۋ دانائە، قۇناغىك كە دەگۈزەرىنى، ناگونجى دوايى مەۋف بۇ لاي بگىردىتەۋە، ئايا دەگونجى كەس بچىتەۋە ئىۋ مندالانى دايكى، دواي نەۋەي لىۋەي ھاتۋتە دەر؟ نەخىر!

کەواتە: کەسێکیش کە تاقیکردنەوی ژبانی دنیای داوود، چۆتە قۆناغی بەرزەخەود، جەستەکی چوووەتەو بە ئێو خاک و، پووچەکەشی چوو بە ئێو شوێنی کە ئەگەر ئەهلی پاداشت بێ، وەک بەهەشتە، یان لە ئێو بەهەشتە، ئەگەر ئەهلی سزا بێ، وەک دۆزەخە، یاخود لە ئێو دۆزەخە، ناگونجی لەوێوەو بیتەو بە ئێو دنیا، چونکە ئەو قۆناغە بەسەرچوو، بۆیە ئەوان ئیستای چوونەتە قۆناغی بەرزەخەود، لە دواي ئەو قۆناغی بەرزەخەش، قۆناغی قیامەتیش دێ، بەلام بێبروایەکان و یستووایە هەموو شتێک تێکەڵ و پێکەڵ بکەن، وەک چێشتی مەجنون! بەلام نەخێر، بۆیە خوا دەفەرموی: ئەگەر ئایەتە پۆشنەکانی ئێمەیان بەسەردا بخوێنێنەو، بەلگەیان هەر ئەو بوو کە گوتیان: باب و باپیرامان بێنن، ئەگەر راست دێکەن، واتە: هەموو عەقلەکیان ئەوەندە بوو، هەموو بەلگەکیان ئەو بوو، لەو زياتر بەلگەیان بەدەستەو نەبوو، ئەودش هیچ بەلگە نیە، بۆیە خوا ﷻ دەفەرموی:

۱۴- ﴿قُلْ اللَّهُ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يَحْمَدُكُمْ لَكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ لَا رَبَّ لَهُ ۖ﴾، بۆ: خوا ﷻ دەتازێنێ، دواي دەتەمرێ، دواي بەرەو پۆژی قیامەت زیندووتان دەکاتەو، کە هیچ دوو دلی تێدانیە.

۱۵ ﴿وَلَكِنْ أَكْثَرُ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ۖ﴾، بەلام زۆربەي خەلکی نازانن، واتە: کەوتتە گومان و دوو دلی زۆربەي خەلکی، بە هۆی ئەوەوەی کە زانیارییان نیە، بەبوونی بەلگەکانی زیندووکراوەو هەبوونی سزاو پاداشت، یاخود نکووییکردنی زۆربەي خەلکی بەهۆی ئەوەوەی، کە حەقیقەتی ئەو پۆژە نازانن، یان لەبەر ئەوەی زانیارییان نیە بە دەستەلاتی خوا، کە دەسەلاتەکی بێ سنوورەو، دەتوانی مردووانیش زیندوو بکاتەو، وەک چۆن کاتی خوێشی ژبانیان نەبوو، خوا ژبانی پێداون، ئیستاش کە ژبانی لێوگرتوونەو، دەتوانی جارێکی دیکە ژبانیان پێ بداتەو، چونکە ئەوان دەستەلاتی بێ سنووری خوا، سێفەتە بێ سنوورەکانی خوا نازانن، بۆیە نکوویی لە ژێرناوەیان دەکەن.

چەند دەقینكى سۈننەت لە بارەى

قەسە نەگۈتن بە رۆژگارو شوپننەكەوتنى ھەواو ئارەزووھەو

يەكەم: قەسە نەگۈتن بە رۆژگار:

پېغەمبەرى خوا ﷺ فەرمایشى ھەن لە بارەى رۆژگارەو، كە نابى مرؤف قەسە بە رۆژگار بلى، كە بەداخەوہ زۆر لە شاعیرە كوردەكانیش قەسە بە رۆژگار دەلین، قەسە بە زەمانە دەلین، قەسە بە دنیا دەلین، ئەوہش پېچەوانەى ئەو فەرمایشانەى پېغەمبەرە ﷺ بو وئە:

۱ (عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: «يَسُبُّ ابْنُ آدَمَ الدُّهْرَ، وَأَنَا الدُّهْرُ، بِيَدِي اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ» (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ: ۴۸۲۶، ومسلم: ۲۲۴۶)، واتە: ئەبوو ھورەیرە (خوا لى رازى بن) دەلى: گویم لە پېغەمبەرى خوا ﷺ بوو دەیفەرموو: خواى زالى پايەدار فەرموویەق: پۆلەى ئادەم قەسە بە رۆژگار دەلى، من رۆژگارم، شەوو رۆژ بە دەستى من، دەیانھێنم و دەیانبەم.

۲- (عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: يُؤْذِنِي ابْنُ آدَمَ، قَالَ: يَقُولُ: يَا خَبِيبَ الدُّهْرِ، فَإِنِّي أَنَا الدُّهْرُ، أَقْلَبُ لَيْلَهُ وَنَهَارَهُ، فَإِذَا شِئْتُ قَبَضْتُهُمَا) (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ: ۶۱۸۲، ومسلم: ۲۲۴۶)، واتە: ئەبوو ھورەیرە (خوا لى رازى بن) دەلى: پېغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووی: خواى زالى پايەدار دەفەرموى: ئەوہى ئادەم قەسە پەن دەلى، فەرمووی: دەلى: ئەى بەدبەختى بۆ رۆژگار، یاخود: پەشیمانى بۆ رۆژگار، چونكە من خۆم رۆژگارم، شەوہكەى و رۆژەكەى ھەلدەسوورپێتم و، ھەر كاتێك ویستیشم، شەوو رۆژان لادەبەم، (خوا شەوو رۆژان بەسەر زەوى دادپێتى، تەگەر زەوى ئەما، شەوو و رۆژ نامپێن).

۳- {عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ، قَالَ: لَا تَسْبُوا الدَّهْرَ، فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الدَّهْرُ} (أخرجه مسلم: ۲۲۴۶)، واته: نه‌بوو هوره‌یه (خوا لی رازی ب) ده‌لی: پیغمبه‌ری خوا ﷺ فهرموویه‌تی: قسه به‌پوژگار مه‌لین، خوا خوی پوژگار.

به‌و واتایه که خوا ﷺ پوژگار ده‌سوورین، مه‌لته‌ته قسه‌گوته به‌زهمان و به‌پوژگار، شتیکی نامه‌تیقییه، چونکه پوژگارو زهمان، شتیکی بی‌لایه‌نه، وه‌ک تووره‌که‌یه‌ک وایه، تو کارده‌کی تیدا نه‌نجام بده‌ی، ننج‌ا چاکه‌ی تیدا بکه‌ی، چاکه‌و، خراپه‌ی تیدا بکه‌ی، خراپه، که‌واته: به‌هوی چاکه‌کی خوته‌ود، کاته‌که‌ت چاک ددین و، به‌هوی خوته‌ودش کاته‌که له‌خوت خراپ بگوتری: فلانه کاته‌چاکه‌و، له‌خودی خویدا، نه‌چاکه‌و نه‌خراپه، به‌و واتایه‌ی بگوتری: فلانه کاته‌چاکه‌و، فلانه کاته‌خراپه، نه‌ود کرده‌ودکانی مروژن که له‌کاتدا نه‌نجامیان ده‌داو، خیرو فهرپیت و پیز، یاخود نه‌گبه‌تی مروژ، به‌ره‌می کرده‌ودکانی خویه‌تی.

دوهم: به‌دوای ئارزوو نه‌که‌وتن:

له‌و باره‌ودش نه‌م ده‌قه‌ی سونه‌تی پیغمبه‌ر ﷺ دینین: {فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ثَلَاثٌ مُهْلِكَاتٌ: شُحٌّ مُطَاعٌ، وَهَوًى مُتَّبَعٌ، وَإِعْجَابُ الْمَرْءِ بِنَفْسِهِ. وَثَلَاثٌ مُنْجِيَّاتٌ: خَشْيَةُ اللَّهِ فِي السَّرِّ وَالْعَلَانِيَةِ، وَالْقَصْدُ فِي الْفَقْرِ وَالْغِنَى، وَالْعَدْلُ فِي الْعَصَبِ وَالرِّعَا} (أخرجه الطبراني في الأوسط: ۵۷۵۴، وحسنه الألباني في صحيح الجامع: ۳۰۳۹، ۳۰۴۵، صحيح الترغيب والترهيب: ۵۳) واته: پیغمبه‌ر ﷺ فهرموویه‌تی: سنی سیف‌ت فهورتینه‌رن و، سنی سیف‌تیش رزگارکهرن، سنی فهورتینه‌ره‌کان:

۱- چرووکییه‌کی فهرمانبه‌ری بو‌کراو.

۲- ئاره‌زوویه‌کی په‌یره‌ویی لیکراو.

۳- سه‌راسام بوونی مروژ به‌خوی.

سې دەربازكەرەكانىش:

۱- ھەببەت و سام بەرانبەر بە خوا لە كاتى پەنھان و ئاشكرادا.

۲- ميانجىي بوون لە كاتى دەولەمەندىي و ھەژارىي دا.

۳- دادگەربوون لە كاتى پازىبوون و توورەبوون دا.

بە پاستىي ھەم سې سيفەتە فەوتىنەرەكان، ھەم سې سيفەتە رزگاركەرەكان،
زۆر سيفەتە گرنگن، سې سيفەتە فەوتىنەرەكان:

۱- چرووكىيەك كە خاودنەكەي بە قسەي بكات، ئنجا چرووكىي لە بەخشىنى مالد، لە
بەخشىنى زانستدا، لە بەخشىنى ھاوکارىيدا، ھاوکارىي مەعنەويي، خىرخوازىي لەگەڵ
خەلک، چرووكىيەك كە خاودنەكەي بە قسەي بكات، سيفەتەكەي زۆر فەوتىنەرە.

۲- پاشان ئارەزوويەك كە پەپرەويي لى بکرى، كەسەك كە ھەواو ئارەزووي خۆي
پەپرەويي لى بكات، كوێرانە گوێ لە مستى بى و شوپىي بکەوێ.

۳- سەرسامبوون بەخۆ، مەوۆف كە بە خۆي سەرسام بوو، بەو واتايەي كە پىي وابوو
زۆر گەورە گرنگە، قسە لە كەس وەرناگرێ، ھەندى كەس دەبينم، ئەوانەي مامەلەيان
لەگەڵدا دەكەم، تەماشادەكەم ھەيە زۆر لە خۆي پازىيەو، زۆر بە خۆي دەنازى، زۆر بە
خۆي سەرسامە، ئنجا كە مەوۆف وابوو، گوێ بۆ كەس ناگرى و، شت لە كەس وەرناگرى،
پىي وايە لەو سەري ھاوتەو، پىيويستىي بە عىلمى كەس نيە، پىيويستىي بە عەقلى
كەس نيە، پىيويستىي بە دىسووزىي كەس نيە، بۆ خۆي ھىندە ھەموو شتىكى ھەيە، لىي
زيادە!!

جارى وا ھەيە كەسانىك كە پىيان وايە شوپىنكەوتنى سەلەفى صالح و
شوپىنكەوتنى قورتان و سوننەت لەسەر تەوان تاپۆ و قورخراو، بەشى كەسى
دىكەي پىيە نەماو، خۇيان پىي بروادارى مومتازەو نامۆزگارىي خەلک دەكەن،
كەچى ئەو سيفەتەشيان ھەيەو، پىيان وايە پىيويستىيان بە كەس نيەو، بۆ خۇيان

ھەموو شتیکان بە زیادووە ھەیە! کە بە تەئکید بەس خوا ﷻ پێویستی بە کەس نیە، تەنیا خواپە کە ھەموو شتیکە ھەیە، ھەموو شتیک دەتوانی و ھەموو شتیک دەزانن، بەلام مەروڤەکان کەسیان وانین.

ئنجای سێ سیفەتە دەربازکەرەکانیش:

۱- کە مەروڤ سام و ھەیبەتی بەرانبەر بە خوا ھەبێ، لە کاتیکدا کە پەنھانە، لە کاتیکدا کە ئاشکرایە.

۲- میانجیی بێ لە مال بەخشیندا لە کاتی ھەبووندا لە کاتی نەبوون دا.

۳- دادگەر بێ لە کاتی توورەبوون و لە کاتی رازیبووندا، ھەم کە رازیبە دادگەر بێ، کە سیک لەبەر ئەوەی لێی رازیبوو خۆشی دەوێ، بۆی تێنەپەرتی، ھەروەھا کە سیکیش کە لێی توورەبە، لە کاتی توورەبوونیشدا، دیسان کورتی نەھێنی و، دادگەر بێ و سەھمی لێ نەکات، ھەم سێ سیفەتە فەوتینەرەکان زۆر زۆر خراپن و، ھەم سێ سیفەتە دەربازکەرەکانیش، زۆر زۆر چاکن.

خوا بە لوتف و کەرەمی خۆی وامان لێ بکات، کە سیفەتە دەربازکەرەکان لە خۆماندا بیتینە دی و، خۆمانیان پێی برازینینەو، سیفەتە فەوتینەرەکانیش لە خۆمان دا برنین و، خۆمانیان لێ بزار بکەین و پاک بکەینەو.

کۆتایی ئەو دەرسە شەمان بەو قسەیە (أَبُو الدرداء رضي الله عنه) دینم یەکیک لە ھاوەلانی بەرزێ پیغمبەر ﷺ، دەلی: (إِذَا أَصْبَحَ الرَّجُلُ اجْتَمَعَ هَوَاهُ وَعَمَلُهُ وَعِلْمُهُ، فَإِنْ كَانَ عَمَلُهُ تَبَعًا لِهَوَاهُ، فَيَوْمُهُ يَوْمٌ سَوْءٌ، وَإِنْ كَانَ عَمَلُهُ تَبَعًا لِعِلْمِهِ، فَيَوْمُهُ يَوْمٌ صَالِحٌ)، واتە: پیاو کە پۆژ دەکاتەو، ئارەزووەکەی و کردووەکەو زانیارییەکەی کۆدەبنەو، ئەگەر کردووەکەی بە دوا ئارەزووەکەی کەوت، ئەو پۆژەکەی پۆژیکی خراپە، بەلام ئەگەر کردووەکەی بە دوا زانیارییەکەی کەوت، پۆژەکەی پۆژیکی باشە.

ئەو قسەیه قسەیه کی زۆر زۆر دانایانەیه! هەر له هاوێلانێ به پێزی پێغه مبه ر
 ﷺ دهوێتهوه خوا ئێیان پازی بێ.

خوا به لوتف و کهزەمی خوێ، ئێمه لهو کهسانه بگێرێ، که هه مێشه
 کرده وه مان به پێی ئه و زانیارییه راست و دروسته بێ، که له وه حیی خوا وه
 هه ئیده هینجین و وه ریده گرین، یان له عه قلی سه لیمه وه وه ریده گرین، که عه قلی
 سه لیمش هه ر شه رعه فرمانی کرده، که به پێی عه قلی سه لیم به رێوه بچین
 و، خوا بمانپاریزی له وه ی که بکه وینه ژێر کاریکه ری هه واو ئاره زووی خۆمان،
 یاخود جگه له خۆمان.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسى سۆيەم

پیناسه‌ی نهم دهرسه

نهم دهرسه‌مان له یازده (۱۱) ئایه‌تی کۆتایی سوویتی (لجائیة) پیک دی، که بریتین ئایه‌ته‌کانی: (۲۷ - ۳۷)، نه‌وه‌ری سه‌ره‌کییان بسی پوژی قیامه‌ته، پوژی سزاو پاداشت و لێپرسینه‌وه، دواي ئاماژه‌یه‌کی کورت به سه‌ره‌نجامی خیری پڕوادرنی کردار باش، له یه‌ک ئایه‌تدا، ئایه‌تی ژماره (۳۰).

ئه‌وی دیکه ئایه‌ته‌کانی: (۳۱ - ۴۵)، هه‌مووی بۆ خسته‌نه‌ پرووی سه‌ره‌نجامی شوومی بپروایی تاوانبارو خراپه‌کار، ته‌رخ‌نگراوه‌و، خراوه‌نه‌ پروو که ژماره‌یه‌کی زۆر له خه‌سله‌ت و کرده‌وه خراپه‌کانین، به‌و سه‌ره‌نجامه‌ دژوارو بپه‌زایه‌ی گه‌یاندوون، که سه‌رحه‌م ده (۱۰) خه‌سله‌ت و په‌فتاری خراپن:

- ۱- بپروایی.
- ۲- خۆبه‌زلگریی.
- ۳- تاوانباریی.
- ۴- له‌زایی.
- ۵- گومانداریی و دڵ پر له‌گومان و دوو دلیلی بوون.
- ۶- خراپه‌کاریی.
- ۷- گاته‌پیکردنی قیامه‌ت.
- ۸- له‌بیرکردنی دیداری خوا.
- ۹- گه‌مه‌کردن به ئایه‌ته‌کانی خواو پێراوازدنیان.
- ۱۰- فریو خواردن به ژبانی دلیا.

له کوتایش دا له دوو نایه ق: (۳۶ و ۳۷) دا که کوتا نایه ق هم سووره ته موباره که ن، ستایش کردنی خوا سبحانه وهک په روهدگارو خاوهی گهر دوون و جیهانیان واته: گهر دوون به سهر و خواریه وه به ناسمانه کان و زهویه وه و جیهانیان تیکړا و، راگه یاندنی به رزی و گهره یی په های خوا سبحانه له گهر دووندا.

﴿وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُعَذِّبُ الْمُظْلِمُونَ﴾ (۳۷) وَرَى كُلِّ أَقْصَى جَانِبَةٍ كُلِّ أَقْصَى نَدَى إِلَى كُنْهَائِهَا الْيَوْمَ تُحْزَنُونَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿۳۸﴾ هَذَا كُنْهَانَا يَنْطِقُ عَلَيْكُمْ بِالْحَقِّ إِنَّا كُنَّا نَسْتَنْسِخُ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿۳۹﴾ فَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُدْخِلُهُمْ رَبُّهُمْ فِي رَحْمَتِهِ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ ﴿۴۰﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا أَفَلَمْ تَكُنْ تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ فَاذْكُرْتُمْ وَكُنْتُمْ قَوْمًا تُخْرِمِينَ ﴿۴۱﴾ وَإِذَا قِيلَ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَالسَّاعَةُ لَا رَيْبَ فِيهَا قُلْتُمْ مَا نَنْدَرِي مَا السَّاعَةُ إِنْ نَظُنُّ إِلَّا ظَنًّا وَمَا نَحْنُ بِمُتَّقِينَ ﴿۴۲﴾ وَيَدَّاهُمُ سِنَانٌ مَا عَمِلُوا وَخَافَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿۴۳﴾ وَقِيلَ الْيَوْمَ نَنسِفُكَ كَمَا نَسِفْنَا لِقَاءَ يَوْمِكَ هَذَا وَمَأْوُنُكَ النَّارُ وَمَا لَكَ مِنْ نَّاصِرِينَ ﴿۴۴﴾ ذَلِكَ بِأَنَّهُ أَتَاكُمْ أَمْرٌ مِمَّا آتَتْهُمُ الْغَيْبُ الْيَوْمَ لَا يُخْرِجُونَ مِنْهَا وَلَا هُمْ يُسْمَعُونَ ﴿۴۵﴾ فَلِلَّهِ الْحَمْدُ رَبِّ السَّمَوَاتِ وَرَبِّ الْأَرْضِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿۴۶﴾ وَلَهُ الْكِبَرِيَاءُ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿۴۷﴾ ۞

مانای دەقو دەقی نایەتەکان

{حوکمرانیی و دەسەڵاتی ناسمانەکان و زەوی، تەنیا هی خواپەو، ئەو پۆژەش
 کە کاتی بەرپابوونی قیامەت دێ، (مرۆڤە) ناهەقەکان دۆراو زیانبار دەبن ٢٧
 (لەو پۆژەدا) هەموو کۆمەڵیک (لە مرۆڤان) دەبینی (لە ترس و بیم و حەژمەتان)
 لەسەرچۆکان کەوتوون، هەر کۆمەڵیک بۆ (لیستی) نووسراوی خۆی بانگ دەکری
 (پێیان دەگوتری: ئەمڕۆ بە پێی ئەوەی کردووتانە، سزاو پاداشتتان دەدرێتەو
 ٢٨ ئەمە نووسراوی تێمەیه بە هەق و راستیی لەسەرتان دەدۆی (شایەدیتان
 لەسەر دەدات)، مسۆگەر تێمە کاتی خۆی ئەوەی دەتانکرد، لەبەرمان دەگرێتەو
 (قۆتۆکۆپییمان دەکرد) ٢٩ تنجا ئەوانە ی برۆیان هێناو و چاکەکانیان ئەنجام
 داو، پەرەردگاریان دیناخاتە ئێو بەزەیی خۆپەو، هەر ئەوەیە بێرەو
 بە مراد گەیشتنی ناشکرا ٣٠ بەلام ئەوانە ی بێرۆابوون (پێیان دەگوتری: ئایا
 نایەتە کامتان بەسەردا ئەدەخوێرانەو، کەچی (لە بەرانبەرماندا) خۆتان بەزەلکرت
 و کۆمەڵیکی تاوانبار بوون؟ ٣١ هەر کاتیش گوتراپایە: بێگومان بە ئێنی خوا
 هەق و راستەو، قیامەت راستەو هیچ دوو دلیی هەلناگرێ، دەتانگوت: نازانین
 قیامەت چییە! تەنیا گومان دەبین و بە مەزەننە ی دەزانین و، تێمە لە دنیایان
 نین (ئەو پۆژە بێ) ٣٢ (دەرھاویشتەو شوێنەوارە) خراپەکانی ئەوەی کردبوویان
 بۆیان دەرکەوتن و، (سزای) ئەوەی گالتهیان پێدەکرد، گەمارۆ دان ٣٣ (پیشیان)
 گوترا: ئەمڕۆ لە بیرتان دەکەبن (پشتگویتان دەخەبن) وەک چۆن تێو دیداری
 ئەمڕۆتان لە بیر کرد بوو (نادیدە گرتبوو)، جێی حەوانەو وەشتان ناگرەو، هیچ
 پشتیوانیشتان نین ٣٤ تەو (ناگری دۆزەخ)ە شتان بە هۆی ئەوەوەیە کە تێو
 نایەتەکانی خواتان بە گالته گرتبوون و، ژبانی دنیا ش فریوی داوون، بۆیەش
 ئەمڕۆ ئێی ناھێنێنە دەری و، داواشیان لێ ناگری داوای لیبوردن (لە خوا) بکەن

(و خوا رازی بکهن) ۳۲۰ ستایشش تنها بُو (خوا)ی پهروه‌دگاری تاسمانه‌کان و، په‌روه‌دگاری زهوی و، په‌روه‌دگاری جیهانیانه ۳۲۱ ه‌روه‌ها مه‌زنی و بالایی په‌ها له تاسمانه‌کان و زهویدا، به‌س هی وپه‌و، تنها نه‌و زالی کارزانه ۳۲۲ ا.

شیکردنه‌وی ه‌ندیک له وشه‌کان

(خَسِرَ): (خَسِرَ يَخْسِرُ خُسْرًا وَخُسْرَانًا، بَابُهُ: فَرَحَ يَفْرَحُ، عَكْسُ: رَبِحَ، أَي: صَاعَ رَأْسَ مَالِهِ، وَخَسَرَ يَخْسِرُ الشَّيْءَ: نَقَضَهُ بَابُهُ: ضَرَبَ يَضْرِبُ)، وشه‌ی (خَسِرَ)، که رابردود‌ده‌کی (خَسِرَ)یه، (خَسِرَ يَخْسِرُ خُسْرًا وَخُسْرَانًا) له سهر کیشی (فَرَحَ يَفْرَحُ) یه، واته: دؤرا، سه‌رمایه‌که‌ی له ده‌ستجوو، زیانبار‌بوو، (خَسِرَ يَخْسِرُ)، پیچه‌وانه‌ی (رَبِحَ يَرْبِحُ)یه، (رَبِحَ يَرْبِحُ)، واته: قازانجی کرد، قازانج ده‌کات، به‌لام (خَسِرَ يَخْسِرُ)، واته: زیانی لیکه‌وت و ده‌ستمایه‌که‌ی فه‌وتا، (خَسِرَ يَخْسِرُ خُسْرًا وَخُسْرَانًا) جیا‌یه له (خَسِرَ يَخْسِرُ الشَّيْءَ)، (خَسِرَ)، (عَيْنُ الْفِعْلِ) ده‌که‌ی سهر (فتحه)ی هه‌یه، به‌لام (خَسِرَ) ژیر (کسره)ی هه‌یه، (وَخَسَرَ يَخْسِرُ الشَّيْءَ)، واته: شته‌که‌ی که‌م کرد، که‌م ده‌کات، نه‌مه له‌سهر کیشی (ضَرَبَ يَضْرِبُ)ه، و‌دک خوا ۳۲۳ ده‌فه‌رموی: ۳۲۴ وَيَلِ لِلْمُطْفِئِينَ ۳۲۵ اَلْبَيْنِ اِذَا كَالُوْا عَلَی النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ ۳۲۶ اِذَا كَالُوْهُمْ اَوْ زَوَّوْهُمْ يُخْسِرُونَ ۳۲۷ یانی: (بنقصون)، نه‌گهر شتیان بُو خو‌یان کیشا، یان پیتو، به‌ته‌واوی وهری ده‌گرن، به‌لام ته‌گهر بؤیان پیتوان یان بؤیان کیشان، لیتی که‌م ده‌که‌ن.

(الْمُبْطِلُونَ): (الَّذِينَ يُبْطِلُونَ الْحَقَّ، وَالْبَاطِلُ: نَقِضُ الْحَقِّ، وَهُوَ مَا لَا ثَبَاتَ لَهُ عِنْدَ الْقَضِیِّ، (مُبْطِلُونَ) کوی (مُبْطِل)ه، (مُبْطِلُ): که‌سیکه به‌هوی هه‌ق بی‌وو‌چیتیه‌وه، هه‌لگری ناهه‌ق بی، (باطل): پیچه‌وانه‌ی (حق)ه، هه‌ق یانی: شتی چه‌سپاو و دامه‌زراو، یان شتیک که راست بی، به‌لام (باطل) یانی: شتی پووچ و بی‌نیوه‌پوک و، شتیک که ناپاست بی.

(جَائِيَةً): (جئى عَلَى رُكْبَتَيْهِ، يَجْتَوِ جُتْوًا وَجَيْئًا فَهُوَ جَائٍ، وَالْجَمْعُ جَائِيٌّ مَثَلُ: بَاكَ وَبَيْكَ، بَرَكَ عَلَى رُكْبَتَيْهِ)، واته: له سهر نه ژنويان، له سهر چوكان دانيشت، (يَجْتَوِ جُتْوًا وَجَيْئًا، فَهُوَ جَائٍ)، ياني: نهو له سهر نه ژنويه، كويه كهى برتیه له: (جئى) وهك: (بَاكَ)، گرياو، (وَبَيْكَ)، گرياده كان، نئجا: **أَمْرٌ جَائِيٌّ**، ياني: كومه ليك كه له سهر نه ژنؤ كه وتوون له پهو روو كه وتوون، له سه رچوكان له بهر زه بوونييان كه وتوون.

(يَطِئُ): واته: ددهوى، (الْكِتَابُ نَاطِقٌ، لَكِنْ نُطْقُهُ تَذَرِكُهُ الْعَيْنُ، كَمَا أَنَّ الْكِتَابَ كَلَمٌ، لَكِنْ يُذَرِكُهُ السَّمْعُ)، دياره نوو سراوېش بيژره، به لام بيژته كهى چاو دهيښئ، هه روهك كتيبيش قسه دهكات، به لام گوئ قسه كهى دهيستئ.

(تَسْتَنْسِخُ): واته: نوسخه ي له بهر ده گرينه وه، (التَّسْنِخُ: إِزَالَةُ الشَّيْءِ بِشَيْءٍ يَتَعَقَّبُهُ)، (نسخ): برتیه له وهى شتيك به شتيك لابهري، به دوايدا بن، (وَتَسْنِخُ الْكِتَابُ: نَقْلُ صُورَتِهِ الْمَجْرَدَةِ إِلَى كِتَابٍ آخَرَ، وَالْإِسْتِنْسَاخُ: التَّقْدِيمُ بِتَسْنِخِ الشَّيْءِ)، (تَسْنِخُ الْكِتَابُ): برتیه له وهى ونه كهى بگوازيه وه بو كتيبيكي دى، بو نوو سينكي ديكه، لهو نوو سراوه بيگوازيه وه بو نوو سينكي ديكه، له بهر گرته وه، (إِسْتِنْسَاخُ): داوا كردن له بهر گرته وه به، كه وهك دوايى باسي دهك هين، نه مه ئيعجازيكي عيلمى تيدايه.

﴿الْقَوْلُ﴾: (الظَّفَرُ بِالْغَيْرِ مَعَ حُضُولِ السَّلَامَةِ)، (قَوَز): برتیه له وه دهسته ټټيانى قازانچ و خير، له گه له هه بوونى بيمزه ږدتي و بئ دهر دوه به لايدا.

(هَرُورًا): (الهُرَّةُ: مَرْحٌ فِي خَفِيَّةٍ)، (هَرَّة): برتیه له گالته پيكر دنتيكي په نهان.

(وَعَرَنَكَ): فريويدان، هه ليخه له تاندن، (الْعَرَّةُ: عَقْلَةٌ فِي الْيَقْظَةِ، وَعَرَّةٌ: خَدَعَةٌ يَغُرُّهُ غُرُورًا^(۱)، (غُرَّة): به ماناي بئ ناگايى دئ، (عَلَى غُرَّةٍ)، ياني: له كاتى بيتاگايى دا، به لام بيتاگاييه كه له حاله قى بيدارييدا، كه سيك كه بيدارهو خهوتوو نيه، به لام

لهو کاته‌دا خافلاوه، که‌سیک زه‌فهری پئنده‌بات، (عَرَّة: خَدَعَهُ يَغْرُهُ غُرُورًا، واته: فریوی دا، فریویده‌دا، فریودان، و‌دک نه‌وه‌ی له کاتیکدا نه‌و خافلاوه، زه‌فهری پی‌دبستی، جاری وا‌هه‌یه با‌خافلاویش نه‌بی، به‌لام و‌دک چو‌ن بابای خافلاو، که‌سیک له ناکاو ز‌دب‌ر‌یکی لی‌ده‌دا، یان شتیکی لی ده‌رفیتی، به‌هه‌مان شیوه.

(وَلَا هُمْ يُنْمِنُونَ): (أَعْتَبْ وَاسْتَعْتَبْ: طَلَبَ أَنْ يُعْتَبَ وَاسْتَعْتَبَهُ، فَأَعْتَبَهُ: اسْتَرْضَاهُ، فَأَرْضَاهُ، الْعُتْبَى: الرِّضَا)، (عُتْبَى): به‌مانای رازی بو‌ون دی، (أَعْتَبْ وَاسْتَعْتَبْ: طَلَبَ أَنْ يُعْتَبَ)، داوای کرد لی‌ی رازین، (وَاسْتَعْتَبَهُ): واته: داوای لی‌وردنی کرد، یان داوای رازی‌بو‌ونی کرد، (فَأَعْتَبَهُ)، نه‌ویش لی‌ی رازی‌وو، (اسْتَرْضَاهُ، فَأَرْضَاهُ)، داوای رازی‌بو‌ونی لی‌کرد، نه‌ویش لی‌ی رازی بو‌و، (عُتْبَى)، به‌مانای رازی‌بو‌ون (رِضَا) دی.

(وَلَا هُمْ يُنْمِنُونَ)، (أَي: لَا يُطَلَبُ مِنْهُمْ أَنْ يُزِيلُوا عُتْبَ رَبِّهِمْ عَلَيْهِم)، داوایان لی‌ناکری، گله‌یی په‌روه‌ر‌دگاریان له‌سه‌رخو‌یان ل‌به‌رن، که‌نه‌میش کینایه‌یه بو‌ رازی‌کردنی خوای به‌رز، واته: لی‌یان داوا ناکری له‌و ر‌و‌ژه‌دا، خوا عزوجل له‌ خو‌یان رازی بکه‌ن، چونکه تازه‌تیه‌ریوه، یانی: داوای رازی‌کردنی خواو داوای لی‌وردن کردن له‌ خوای په‌روه‌ر‌دگاریان لی‌ناکری.

(الْكَرِيَاءُ): واته: نه‌وپه‌ری مه‌زنی، نه‌وپه‌ری گه‌وره‌یی، نه‌وپه‌ری شک‌وداری، (كَبْرًا عَظْمًا، كَبْرًا فَهُوَ كَبِيرٌ، وَكَبَارُ مِبَالِغَةٍ فِيهِ...، (كَبْرٌ) مه‌زنبوو، (ک‌بر) گه‌وره، (كَبَارٌ) ز‌یده‌پ‌ویه تیدا، یانی: ز‌ور گه‌وره.

(الْكَرِيَاءُ: الْعَظَمَةُ وَالْمَلَكُ، أَوْ كَمَالُ الدَّاتِ وَكَمَالُ الْوُجُودِ)^{۱۱}، (ک‌ریاء) یانی: مه‌زنی و‌ جو‌کم‌رانی، یاخود ته‌واویی له‌ خود داو ته‌واویی له‌ بو‌وندا.

مانای گشتیی نایەتەکان

خوای **عَزَّ وَجَلَّ** لە کۆتایی ئەو سوورەتە موبارەکەدا، بۆمان باسی سەرەنجامی مرۆڤەکان دەکات بە گشتیی، کە لە پۆژیی دوایی دا چییان لێ دێ و چۆن دەبن؟ کەواتە: با لە ئیستاهەمی ئەو پۆژە بخۆن و، ئیستا بە شیوەیەک بژیەن، کە لەو پۆژەدا سەر بەست و سەلامەت و سەرفراز و بەختەوەر بن، بەلام پتر پانتایی ئەم یازدە نایەتە تەرخانکراوە بۆ سەرەنجامی شوومی بێپروایان و، تامارەیهکی کورت کراوە لە یەک نایەتدا بۆ سەرەنجامی پڕ خێرو خۆشیی برۆادارانێ کردار باش، ئەگەرنا ئەوی دیکە هەمووی باسی سەرەنجامی شووم و دۆوارو سەختی بێپروایانە.

سەرەتا خوای **عَزَّ وَجَلَّ** دەفەرموێ: **وَلِلَّهِ الْمُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ**، ھوكمپرانیی و دەسەلاتی ناسمانەکان و زەوی تەنیا ھی خوايە **عَزَّ وَجَلَّ**، تەنیا خوا ھوكمپران و بالادەستە لە ناسمانەکان و زەویدا، **وَيَوْمَ نَقُومُ السَّاعَةَ يُخَسِّرُ الْمُبْطِلُونَ**، ئەو پۆژەش کاتەکە **السَّاعَةَ**، ھەڵدەستێ و بەرپا دەبێ، لە کوردەواریی دا دەلێن: قیامەت رابوو، لێردا: **السَّاعَةَ**، وەک بە پیتی ڕەوتەکە ی بۆمان دەردەکەوێ، یانی: ئەو کاتەی زیندوو کرانەووە سزاو پاداشتی تیدا دیتە دی، ئەویش بە دوو بەلگە:

أ- وشەی **نَقُومُ**، ھەڵدەستێ، کە بەردەوامبوون دەگەیەنێ و، ھەڵسانی خەلکیش دەگەیەنێ.

ب- خوای **عَزَّ وَجَلَّ** باسی سەرەنجامی ھەر کام لە برۆادارو بێپروایان دەکات، ئەوێش لە پۆژی قیامەتدا ھەردەکەوێ، نەک لە تاخیر زەماندا، کە دەفەرموێ: **يَوْمَ يُخَسِّرُ الْمُبْطِلُونَ**، لەو پۆژەدا ئەوانەی لەسەر ناھەقن، ئەوانەی دەیانبووێ ھەق بپووچیننەو، زیانبەر دەبن،

دۇراو دەبن، مایە پوچ دېنە دەرى، لەو پۇژەدا تەوانەى ھەموو ھەول و تیکۆشانیان بۆ ئەودە، ھەق بیووچیننەودە، ھەلگری ناھەق، ئەوانە دۇراوو زیانبار دەبن.

﴿وَرَأَى كُلُّ أُمَّةٍ جَائِعَةً﴾، ھەر کۆمەلەیک دەبینی لەسەر ئەژنۇیان گەوتو، (جئى عَلَى رُكْبَتَيْهِ: بَرَكَ عَلَى رُكْبَتَيْهِ)، لەسەر ئەژنۇیان یان لەسەر چۆکان کەوت، (جائِعَةً) سیفەتی ئۆممەتە، (شَخْصٌ جَائِعٌ، وَأُمَّةٌ جَائِعَةٌ)، کەسێک کە لەسەر ئەژنۇیان کەوتیبى و، کۆمەلەیک کە لەسەر ئەژنۇیان کەوتىن.

خو دەفەرەمۆ: ھەموو کۆمەلەکان دەبینی لەسەر ئەژنۇیان کەوتوون، لێرەدا خو ﴿هَهُمُومٌ﴾ ھەموو مەوۆشەکان بەو دەسە دەکات، بە چاک و خراپەو، لەو پۇژەدا لە سام و ھەببەتی ئەو پۇژە لە ترس و بیمی ئەو چارەنووسەى چاودەرئیان دەکات، ھەموویان بەسەر ئەژنۇدا کەوتوون و، چاودەرنی دادگاییکران دەکەن.

﴿كُلُّ أُمَّةٍ تُدْعَى إِلَى كِتَابٍ﴾، ھەر کۆمەلە بانگ دەکرى بۆ نووسراوەکەى خۆى، بۆ لیستی کردەودەکانى، دەگونجى ھەر ئۆممەتێک لیستیکی گشتی ھەبى، ناوی ھەموو تاکەکانی تێدابى، کردەودى ھەر کامیکیان و سزا، یان پاداشتی ھەر کامیکیان، دەشگونجى تاکەکان ھەر کامیکیان نووسراوى تاییەتی خۆى ھەبى، وێرای ئەو نووسراوە گشتییە، ھەر کامیکیان نووسراویکی تاییەتی خۆى ھەبى، کە خۆای شارەزا لە چەند شوئیان ئاماژە بەو دەکات، بۆ وێنە:

۱- لە سوورەتی (الإسراء) دا: ﴿أَفَرَأَى كُنُفَكَ كُنْ﴾ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَبِيبًا ۝۱۱، واتە: نووسراوەکەت بخوینەو، ئەمڕۆ بەسە خوێت لێرسینەو لەگەڵ خوێدا بەکەى.

۲- لە سوورەتی (الحاقة) دا: ﴿بَنَاتِي أَزْوَاجٌ وَبَنَاتِي أَبْوَاجٌ﴾، واتە: خۆزگە نووسراوەکەم وەرئەگرتبایەو.

۳- لە سوورەتی (الحاقة) دا، خو دەفەرەمۆ: ﴿وَأَمَّا مَنْ أَوْقَ كَبُفٍّ﴾ بِشِمَالِهِ ۝۱۵، واتە: بەلام کەسێک بەچەپەى نووسراوەکەى وەر بگریتەو...

که‌واته: هر که سیک لیستی کرده‌وی خو هی‌هه، به‌س خواش ده‌زانی نه‌وه چۆنه! یاخود مه‌به‌ست نه‌ودیه که هر کۆمه‌لگایه‌ک و هر کۆمه‌له‌هه‌لک، بانگ ده‌کرین، هر کامیکیان بو نووسراوه‌که‌ی خو، ﴿اَلْیَوْمَ نَجْزِیْ مَا کُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ﴾، (هذا مقول قول محذوف)، نه‌مه‌ گوتراوی قسه‌یه‌کی قرتیراوه که به‌ سیاق و سه‌لیقه ده‌زانری (یُقَالُ لَهُمْ اَوْ قِيلَ لَهُمْ: اَلْیَوْمَ نَجْزِیْ مَا کُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ)، پتیاان ده‌گوتری، پتیاان گوترا: نه‌مرو نه‌ودی کردبووتان، له‌سه‌ری سزاو پاداشت ده‌درینه‌وه، واته: سزا و پاداشتی نه‌ودی کردبووتان ده‌درینه‌وه.

﴿هَذَا کِتَابُنَا یَنْطِقُ عَلَیْکُمْ بِالْحَقِّ﴾، نه‌مه‌ نووسراوه‌که‌مانه به‌ هه‌ق له‌سه‌رتان ده‌دوی، واته: به‌راستی و، به‌ شی‌وده‌یه‌کی چه‌سپاو به‌ بی زنده‌پویی و که‌م و کورتیی، ﴿اِنَّکُمْ نَسْتَنْسِیْحُ مَا کُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ﴾، نه‌مه‌ به‌لکه‌ هیتانه‌ویه بو پرسته‌ی پیشی، که ده‌فه‌رموی: نه‌مه‌ نووسراوی تیمه‌یه به‌ هه‌ق له‌سه‌رتان ده‌دوی، به‌ شی‌وده‌یه‌کی راست و ریک، تنجا به‌لکه‌ دینیتیه‌وه: تیمه نه‌ودی تیوه ده‌تانکرد، نوسخه‌مان له‌به‌ر ده‌گرتیه‌وه، واته: ریک کرده‌وه‌که‌ کۆپی ده‌کراو نوسخه‌ی له‌به‌ر ده‌گیراوه‌وه، وه‌ک دواپی له‌ مه‌سه‌له‌ گرنگه‌کاندا باسی ده‌که‌ین، نه‌مه‌ ئی‌عجازنکی عیلمیی تیدایه، چونکه زانایانی پیشی وایانزانیوه هر به‌ نووسین ده‌نوسری، به‌لام ئیستا که زانایی ته‌کنو‌لۆژیای مه‌علوماتیی به‌ره‌و پیشه‌وه چوو، تیمه له‌ چه‌مک و واتای نه‌وه تیده‌که‌ین، له‌به‌ری ده‌گرینه‌وه یانی چی؟! نه‌گه‌ر ئیستا به‌شه‌ر بتوانی کامی‌رای چاودیری و دابنی، که دواپی تۆماره‌ی بکات و بلین: نه‌وه نیه، نه‌وه‌تا تۆی فلانه‌ کاره ده‌که‌ی؟ له‌ سوپه‌رمارکیت و له‌ شوینه‌ گشتیه‌کان، ئیستا کامی‌رای چاودیری داده‌نری، دواپی دین تۆماری نه‌و کامی‌رایه‌ لیده‌ده‌نه‌وه، ده‌لین: نه‌و پروداوه به‌و شی‌ویه‌ پرویدا، نه‌و که‌سه‌ ناوا نه‌و دووکانه‌ی بری، یان نه‌و که‌سه‌ ناوا فلانکه‌سی کوشت، یان نه‌و دزییه‌ی کرد، تنجا نه‌گه‌ر به‌شه‌ر بتوانی کاری و بکات، ده‌بی‌ خوی به‌شه‌ر ﴿لَکُمْ﴾ چ نامیریکی زۆر سه‌رسوپه‌هینه‌رو زۆر کۆنترۆلکه‌رو وردی دابینه‌ ده‌ست فریشته‌کان و، چ توانایه‌کی به‌و فریشته‌نه‌ دابی،

که تابه تن به تۆمارکردنی هه‌لسوکه‌وت و قسه‌و کردارو نیه‌ت و نیازو مه‌به‌ستی
 نیتو دلّی مرۆڤه‌کان! وەک ده‌فه‌رموئ: ﴿وَإِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ ۖ كَرَامًا كَثِيرًا ۖ
 يَحْمُونَ مَا تَعْمَلُونَ ۝﴾. الإنفطار، واته: چهند پارێزه‌ریکتان به‌سه‌ره‌وه‌ن، زۆر به‌ریزن،
 نووسه‌رن، تۆمارکه‌رن، ده‌زانن چی ده‌که‌ن، واته: به‌عه‌قل و دلّ، چ خولیاو نیازو
 مه‌به‌ستیکتان له‌عه‌قل و دلتاندا هه‌یه، هه‌روه‌ها به‌زمانتان ته‌عبیره‌کانتان،
 نه‌ندامه‌کانتان هه‌موو جموجۆل و چالاکیه‌کانتان ده‌زانن و، تۆماریان ده‌که‌ن،
 هه‌ر گامه‌ی به‌شیوه‌ی خۆی.

﴿فَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُدْخِلُهُمْ رَبُّهُمْ فِي رَحْمَةٍ ۖ﴾، تنجا نه‌وانه‌ی
 برۆیان هیناوه‌و، کرده‌وه‌و باشه‌کانیان نه‌نجام داو، په‌روه‌ردگاریان ده‌یانخاته
 نیتو به‌زه‌یی خۆیه‌وه، ته‌م ته‌عبیره: ﴿فَيُدْخِلُهُمْ رَبُّهُمْ فِي رَحْمَةٍ ۖ﴾، په‌روه‌ردگاریان
 ده‌یانخاته نیتو به‌زه‌یی خۆیه‌وه، وەک عه‌ڤه‌ب ده‌لێن: ﴿كُلُّ الصَّيْدِ فِي جَوْفِ الْقَرْيِ﴾،
 هه‌موو نیچیره‌کان له‌نیو هه‌ناوی (قَری) دان، (القَری) پیم وایه به‌کوردیی
 چوارلوویه، یان کوڤه‌به‌شه‌یه، ناژه‌لێکه به‌قه‌ده‌ر گیسکێک، به‌رخێک ده‌بی،
 به‌لام زۆر قه‌له‌وه، یه‌ک به‌یه‌کێک ده‌لێن: ده‌لێنی چوار لوویه، یان ده‌لێنی
 کوڤه‌به‌شه‌یه زۆر قه‌له‌وه، واته: راوچی، نه‌گه‌ر زده‌فر به‌و ناژه‌له‌ببات، که‌لێنی
 هه‌موو نیچیره‌کانی دیکه‌ی بۆ ده‌گرێ، با راویشیان نه‌کات.

ته‌وه‌ش که‌خوا ده‌فه‌رموئ: نه‌وانه‌ی برۆیان هیناوه‌و کرده‌وه‌و باشه‌کانیان
 نه‌نجام داو، په‌روه‌ردگاریان ده‌یانخاته نیتو به‌زه‌یی خۆیه‌وه، خرا نه‌یتو به‌زه‌یی
 خوا، هه‌موو شتیک ده‌گرێته‌وه، چوونه به‌هه‌شت ده‌گرێته‌وه، لێ رازیوونی
 خوا ده‌گرێته‌وه، هه‌موو نازو نیعمه‌ته‌ماددیی و مه‌عنه‌ویه‌کان ده‌گرێته‌وه،
 سه‌ره‌فرازی ده‌گرێته‌وه، بێ به‌لایی و بێمه‌زه‌یه‌تی ده‌گرێته‌وه، له‌و پۆژدا هه‌موو
 شتیک ده‌گرێته‌وه، ﴿ذَٰلِكَ هُوَ الْغَوْرُ الْمُنِيرُ ۖ﴾، هه‌ر نه‌ویه‌ برنده‌وه‌و به‌تامانج
 که‌یه‌شتنی ڤوون و ناشکرا.

﴿وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا﴾، بەلەم ئەوانەى بېيروابوون، يانى: بېيروابوون بە خوا، بە يىغەمبەر ﴿﴾، بە كىتیبى خوا، بە رۆژىى دوایى و بە دیدارى خوا، بە سزاو پاداشتى خوا، ﴿أَفَلَمْ تَكُنْ مِنَّا نَبِيًّا تُلِّىٰ عَلَیْكَ﴾، يانى: (پىيان دەگوترى):، ئایا نایەتەكەمتان بەسەردا نەدەخوئىرانەو؟ بەلەم ﴿يُقَالُ لَهُمْ﴾، قرتىراو، چونكە بە سباق و سەلىقە دبارو، خواى پەرورەدگاریش كىتیبى خوۋى قەلەبالغ نەكردو، بە هیچ وشەو تەعبىرىك كە عەقل و سەلىقەى سەلىم دەرکى پى دەكات و پەى پى دەبات، واتە: پىيان دەگوترى: ئایا نایەتەكەمى متان بەسەردا نەدەخوئىرانەو؟ نەم (ا)یە، ھەمزەى پرسىياركردنە، بەلەم دەگونجى بۆ نكوولییلىكردن بى، يانى: نایەتەكەمى متان بەسەردا دەخوئىرانەو، دەشگونجى بۆ چەسپاندن (تقریر) بى، چونكە لەوۋى نكوولییى لەوہ ناكەن كە نایەتەكەمى خوايان بەسەردا خوئىرانەو، ﴿فَأَسْكَنْتُمْ لَهُمْ فُؤمًا مَّجْرَمٍ﴾، كە چى ئىوہ خوئان بە زلگرت و، كۆمەلىكى تاوانبار بوون، واتە: تاوانكردن، راگرى ئەو كۆمەلەى ئىوہ بوو، حىكمەتى تەعبىرى (كُنْتُمْ قَوْمًا مَّجْرَمِينَ)، ئەودەى يانى: ئەوانە كە تەماشات دەكردن، تاوانباريان لى دەبارى و، تاوانبارى پىناسەيان و پىكەتەيان و بناغەى بوونيان بوو.

﴿وَإِذَا قِيلَ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ﴾، كاتىك دەگوترا: بە دلىيى بەلىنى خوا راستەو چەسپاوه، ﴿وَالسَّاعَةُ لَا رَيْبَ فِيهَا﴾، كاتەكەش ھىچ دوو دلىى تىدا نىە، واتە: ئەو كاتەى قىامەتى تىدا دى، ھىچ دوو دلىى تىدا نىە، ياخود (ساعة) دەگونجى مەبەست پى ئاخىر زەمان بى، واتە: ئەم دىيا پوونە، ھەروا بەردەوام نابى، كاتىك دى، خوا دەپىچىتەو، لاپەردەى ئەم ژيانە دىيایە دەپىچىتەو، قۇناغىكى دىكە و ژيانىكى دىكە دىتە پىشى، ئەودە ھىچ دوو دلىى تىدانىە، ﴿فَلَمَّ مَا نَدْرَىٰ مَا السَّاعَةُ﴾، ئىوہ دەتانگوت ئىمە نازانىن كاتەكە (الساعة) چىيە؟! ﴿إِنْ نَحْنُ إِلَّا ظَنَّا﴾، ئىمە بەس گومان دەبەين، بەس بە مەزەندە پىمان وایە، دەگونجى قىامەت، يان ئاخىر زەمان ھەبى، ﴿وَمَّا عَن يَمُوتِىنَ﴾، بەلەم ئىمە لە دلىيان

نین، واتە: ئیمە لەوانەنین دنیایین، کە تاخیر زەمان یاخود قیامت دێ، ئێوە واتان دەگوت.

﴿وَبَدَأْتُمْ سِنَاءَ مَا عَمِلُوا﴾ خراپەیی ئەوەی دەیانکرد، بۆیان دەرکەوت، واتە: سزای خراپەکانی کە ئەنجامیان دەدان، سزایەکیان بۆ دەرکەوت، ﴿وَحَاقَّ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ﴾، دەوروو نابوووقەیی دان، ئەوەی گالتهیان پێ دەکرد، یانی: خودی گالته پیکراوەکە دەورەیی دان، کە دۆزەخە، یاخود: سزای گالته پیکراوەکە، ئەگەر پەیامی خوا بوو، یان پێغەمبەر بوو، یان هەرچی بوو، سزایەکی، دەورەیی دان.

﴿وَقِيلَ الْيَوْمَ نَسْفُكُ﴾ گوتراش: ئەمڕۆ لە بێرتان دەکەین و فەرامۆشتان دەکەین، نادیدەتان دەگرین و پشت گوێتان دەخەین، ئەگەرنا خوا **يَا** هیچ شتیکی لێ ون نابێ: ﴿وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا﴾ **م**مریم، واتە: پەرورەدگارت هەرگیز هیچ شتیکی لێ ون نابێ و لە یاد ناچێ، بەلام ئەوە پەیوەست (لازم)ەکی مەبەستە، واتە: کەسێک شتیکی لە بیر بچێ، ناگای لێ نامینی و فەرامۆشی دەکات و پشتگوێی دەخات، واتە: ئیمەش ئەمڕۆ ئێوە پشتگوێ دەخەین، وەک چۆن کەسێک شتێک لە بیر چوو، پشتگوێی دەخات.

﴿كَأَنِّي سِرًّا لِّقَاءِ يَوْمِكُمْ هَذَا﴾، وەک چۆن ئێوە دیداری ئەمڕۆدەتانتان لە بیرچوو بوو، فەرامۆش کردبوو، ئیمەش ئەمڕۆ لە بێرتان دەکەین و پشتگوێتان دەخەین و نادیدەتان دەگرین، وەک هەر نەبن، ﴿وَمَا نُنْكِرُ الْآثَارَ﴾، جێی حەوانەو دەشتان ناگر، شوێنێک کە پەنای بۆ دەبەن و تێیدا دەهۆننەو، تێیدا پشوو دەدەن، بربیتە لە ناگر، خوا پەنامان بدات، ﴿وَمَا لَكُم مِّنْ نَّصِيرِينَ﴾، هیچ پشتیوانیشتان نیە، هیچ کەس نیە، هاوکاران بێ و سەرتان بخات و بەرگریتان لێ بکات، یەکیک دەلێ: لەبەرچی؟

﴿ذَلِكُمْ بِأَنكُمُ اخْتَدْتُمْ ءَاثِيَ اللَّهِ هُرُوًا وَعَرَفْتُمُ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا﴾، ئەم سزایەشتان بە هۆی ئەوەوە بوو، کە نایەتەکانی خواتان بە گالته پیکراو گرتبوو، نایەتەکانی

خواتان کرد بوون به گالته جار، وا پنده چی نایه ته کان (آیات) مه بهست پتیا
 رسته کافی فەرمایشی خوا بی له م سیافه دا، چونکه هه مووی باسی قورئانه و
 باسی نایه ته کانه، له سه رده تاوه خوا ی پهروه دگار باسی قورتانی کرد، ﴿فَإِمْ حَمَّ﴾
 ﴿تَزِيلُ الْكَرْبِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ﴾ هه روده ها دوا یی: ﴿تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ تَتْلُوهَا عَلَيْكَ﴾
 ﴿إِلَٰهِي قَبْلِي حَبِيبٌ بَعْدَ اللَّهِ وَآيَتُهُ يُؤْمِنُونَ﴾ هه روده ها دوا یی: ﴿وَإِذَا عَلِمَ مِنْ مَوَاقِنَا﴾
 ﴿شَيْئًا أَخَذَهَا هَرَبًا﴾ لیره ش ده فەرموی: ئەم سزایەتان به هۆی ئەوه وه یه و، له
 سۆنگه ی ئەوه وه یه، که نایه ته کافی خواتان به گالته پیکراو گرتبوون و کردبووتانن
 به گالته جارو پیتان راده یواردن، ﴿وَعَرَّكَوْا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا﴾ ژیا نی دنیاش فریویدان،
 ژیا نی دنیا له پروه ماددیه که یه وه، هه لیخه له تاندن و فریویدان، ﴿فَالْيَوْمَ لَا يُخْرَجُونَ﴾
 ﴿مِنْهَا وَلَا هُمْ يُسْتَعْمَرُونَ﴾ ئەمڕۆ نه لیی دهرینه ده رۆی و، نه داواشیان لیده کړی
 داوا ی لیووردن بکه ن (له خوا)، یاخود نه داواشیان لی ده کړی خوا ﴿لَهُ﴾ له
 خویان رازی بکه ن.

وشه ی: ﴿يُخْرَجُونَ﴾ خوێنراو یشه ته وه: ﴿يُخْرَجُونَ﴾، واته: ئەمڕۆ لیی ناچه
 ده رۆی و، لیی نابرينه ده رۆی، ﴿وَلَا هُمْ يُسْتَعْمَرُونَ﴾ داوا ی لیووردن کردنیشیان
 لیناکړی، واته: داوا یان لیناکړی، داوا ی لیووردن بکه ن، یاخود: داوا ی رازی بکه ن
 خوا ی پهروه دگاریشیان لیناکړی، چونکه ئەوه تپیه یی و کاتی نه ماوه.

﴿فَلِلَّهِ الْمَقْدُورُ رَبِّ السَّمَوَاتِ وَرَبِّ الْأَرْضِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ ستایش هه ر ه ی خوا یه،
 پهروه دگاری ناسمانه کان، پهروه دگاری زهوی، پهروه دگاری جیهانیان.

﴿وَلَهُ الْكِبَرِيَّةُ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ هه رچی مه زنیی و گه وره یی و بالاده سستی
 و شکۆ هه یه، هه ر ه ی ته وه، له ناسمانه کان و زهویدا، ﴿وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾
 هه ر ئەو بالا ده ست و زāl و کارزانه ﴿عَزَّ﴾.

﴿خَوَافًا﴾ کۆتایی ئەم سوورده ته موباره که، بهم دوو نایه ته دینی و، رایدگه به نی
 که هه رچی ستایش و پتی هه لا گوتن و مه دح و سه نا هه یه، ه ی خوا یه،

ھەرچی سیفەتی بەرزو جوان و پەسند ھەیە، ھەمووی ھی خواپە کە خاوەن
 و پەرورەدگار و مشوورخۆری ئاسمانەکانە، خاوەن و پەرورەدگار و مشوورخۆری
 زەویە، خاوەن و پەرورەدگار و مشوورخۆری جیھانیانە، جیھانیان واتە: جیھانی
 فریشتان، جیھانی مەرۆقان، جیھانی جەننە، ھەرورەھا جیھانی ماددەیی پێی ژیان،
 جیھانی پروو، جیھانی ئازەلان، ئازەلیش بە ھەموو جۆرەکانیەو، پەرورە
 زیندەوەر و ھی ئێو ئاو، ھی ئێو ھەوا، ھی ژێر زەوی، ھەرورەھا جیھانی
 فراوانی گەردوون، کە پێشتەر فەرمووی: ﴿رَبِّ السَّمَوَاتِ ۖ﴾، یانی: جیھانی فراوانی
 گەردوون، چ ئەوێ بوو ئێمە دیارییکراو و زانراو، بە زانیان بە مەزەندە،
 چ ئەوێ پەنھان و نەزانراو، ھەرورەھا ھەموو گەورەیی و شکۆ بەرزپەک بوو
 خوا لە ئاسمانەکان و زەویداو، ھەر ئەو زالی کارزانە.

مەسەلە گىرەنگەكان

مەسەلەى يەكەم:

ھۆكۈمرانىيى و دەستەلەتى گەردوون ھى خوايە **﴿۱﴾**، لە پۇژى قىامەتیشدا بېيروايانى ھەولەدەر بۇ لاپردى ھەق و پوۋچە ئىكردنەۋەى، زىيانبار دەبن، تېكىراي ئۆممەتان لەو پۇژەدا لەسەر ئەنۇيان دەكەون، بەرەو لىستى تۆمارى كىرەۋەكانيان بانگ دەكرىن و پىيان دەگوتىرى: ئەمە نووسراۋى تېمەيە بەراستىي و بە ھەق لە سەرتان دەدوى، چونكە ھەرچى كىرەۋەتانه، لەبەرى گىراۋەتەۋەو كۆپىيى كراۋە:

خو دەفەرموى: **﴿وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُحْسِرُ الْمُبْطِلُونَ ۝ وَرَأَى كُلُّ أَشْتَرٍ جَانِبَهُ كُلِّ أَشْتَرٍ يَدْعُو إِلَى كَيْبِهِ الْيَوْمَ يُخْرَجُونَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ۝ هَذَا كَيْبُنَا يَنْطِقُ عَلَيْكُمْ بِالْحَقِّ إِنَّا كُنَّا نَسْتَنْسِخُ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ۝﴾**

شىكىردنەۋەى ئەم ئايەتانه، لە ھەوت بىرگەدا:

(۱) - **﴿وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾**، (لە زامانى عەرەبىيدا كاتىك (الجار والمجور)، پىش دەخرىن، ماناى كورتهلەتەن دەكەيەن)، ھۆكۈمرانىيى و بالادەستىي لە ئاسمانەكان و زەۋىدا، تەنیا ھى خوايە **﴿۱﴾**، (الطبرى) لە تەفسىردەكى خۇيدا^(۱)، ئاۋا ئەم رەستەي شىي دەكەتەۋەو مانا دەكات: (وَلِلَّهِ سُلْطَانُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ، دُونَ مَا تَدْعُوهُ لَهُ شَرِيكًا)، بالا دەستىي و ھۆكۈمرانىي ھەوت ئاسمانەكان و زەۋى، تەنھا ھى خوايە، ئەك ھى ئەۋانەى ۋەك ھاۋەش بۇ خوا بانگەشەيان بۇ دەكەن و، لىيان دەپارەتەۋە.

۲- ﴿وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُحْشَرُ الْمُطْلُوعُ﴾، نهو پوژدهش که کاته که (السَّاعَةُ) هه‌لدهستی و قیامت پا دهب، هه‌لکرانی ناههق زیانبار دهب، لی‌رددا (السَّاعَةُ)، مه‌به‌ست پی‌ی قیامته، نه‌گه‌رنا (السَّاعَةُ) یانی: کاتیکی دیاری‌یکراو که خوا ^{۲۷} کردووبه‌تی به‌ناویکی عه‌لهم، ههم بۆ ناخیر زه‌مان، کو‌تایی هاتنی نه‌م گه‌ردوونه‌و نه‌م دنیا‌یه، ههم بۆ قیامت و هه‌لسانه‌وو زیندووکرانه‌وه‌ش، تنجا به‌پی‌ی سیاق ده‌زانری که (السَّاعَةُ) نایا مه‌به‌ست پی‌ی ناخیر زه‌مانه، یان قیامته‌؟ به‌لام لی‌رددا که ده‌فه‌رموی: ﴿وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُحْشَرُ الْمُطْلُوعُ﴾، به‌نیشانه‌ی نه‌وه که ده‌فه‌رموی: نهو پوژده‌ی (السَّاعَةُ) هه‌لدهستی به‌ریا دهب، نهو پوژده‌ ناهه‌قان زیانبار دهب، واته: نهو کاته‌ی که سزاو پاداشت و لی‌پرسینه‌وه‌ی تیدا دیته‌گوری.

﴿يُحْشَرُ الْمُطْلُوعُ﴾، نه‌وانه‌ی که له‌سه‌ر ناهه‌ق بوون، یان نه‌وانه‌ی ویستوو‌پانه هه‌ق لابهرن، زیانبار دهب، نه‌وانه‌ی له‌ دنیا‌دا قسه‌ی ناهه‌ق و بانگه‌شه‌ی ناهه‌قیان کردوه‌و، هاوبه‌شیان بۆ خوا داناه‌و، له‌و پوژده‌ا زیانبار دهب، (حَسِرَ يَحْسَرُ، أَي: غِبْنُ يَغْبِنُ)، دۆ‌را، ده‌دۆ‌ری، زیانی کرد، واته: (صَاعَ رَأْسَاهُ) سه‌رمایه‌که‌ی فه‌وتا، به‌لام (حَسِرَ يَحْسَرُ)، به‌مانای: (نَقَصَ يَنْقُصُ)، که‌می کرد، که‌م ده‌کات، یانی: شتی‌ک لی‌تی که‌م کردو لی‌تی که‌م ده‌کات.

(الطبري) له‌ تفسیری نه‌و نایه‌ته‌ مو‌بارکه‌دا که ده‌فه‌رموی: ﴿وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُحْشَرُ الْمُطْلُوعُ﴾، ده‌لن: (وَيَوْمَ تَجِيءُ السَّاعَةُ الَّتِي يَنْشُرُ اللَّهُ فِيهَا الْمَوْتُ مِنْ قُبُورِهِمْ، وَيَجْمَعُهُمْ لِمَوْقِفِ الْعَرْشِ) ﴿يُحْشَرُ الْمُطْلُوعُ﴾ الجاثية: ۲۷، یقول: يَغْبِنُ فِيهَا الَّذِينَ أَظْلَمُوا فِي الدُّنْيَا فِي أَقْوَالِهِمْ وَدَعْوَاهُمْ إِلَهُ شَرِيكًا، وَعِبَادَتِهِمْ إِلَهَةً دُونَهُ بِأَن يَفُوزَ بِمَنَازِلِهِمْ مِنَ الْجَنَّةِ الْمُحِقُونَ، وَيَبْدُلُوا بِهَا مَنَازِلَ مِنَ النَّارِ، كَانَتْ لِلْمُحِقِّينَ، فَبُجِّلَتْ لَهُمْ مَنَازِلُهُمْ مِنَ الْجَنَّةِ، ذَلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ) ^۱، واته: نهو پوژده‌ی ساعه‌ دۆ و خوا مردووه‌کان تییدا زیندوو ده‌کاته‌وه، له‌ گۆ‌ره‌کانیان و بۆ رانواندن کو‌یان

دەكاتەۋە، لەو پۈژەدا ئەوانەى لە دنیادا قسەى ناھەق و بانگەشەى ناھەقیان کردو، كە ھاوبەشیان بۆ خوا داناو، ئەوانە دۆرا دەبن و، ئەوانەى لەسەر ھەق بوون، ئەو مەزلەگاو جیگاو پڭا گریمان کراوانەى بۆ بیپروایەکان لە بەھەشتی دانراون، لیان بە میرات دەگرن، لە جیاتى ئەوھش ئەو جیگاو پڭا گریمانکراوانەى دانراون، بۆ ئەوانەى كە ئەھلى ئیمان و کردەۋەى چاکن، (ئەگەر بیپروا و کردار خراپ بوونایە، دەچوونە ئەو جیگاو پڭایانە)، ئەو جیگەو پڭایانەش دەدرێن بە بیپروایەکان.

(ھەر کامیکیان جیگەو پڭاى ئەوى دیکە، بە میرات دەگرن، نیمانداران لە بەھەشتدا، جیگاو پڭایان بە میرات دەگرن و، بیپروایانیش لە دۆزەخدا جیگاو پڭاى ئیمانداران بە میرات دەگرن).

(۳) - ﴿وَرَرَىٰ كُلُّ أُمَّةٍ جَانَةً﴾، تۆ ھەر کۆمەلێک دەبینى لەسەر چۆکان، ئەژنۆیان کەوتو، (تَارِكِينَ عَلَى الرَّكْبِ مُسْتَوْفِزِينَ عَلَىٰ هَيْئَةِ الْمَذْنِبِ الْمُنْتَظَرِ بِمَا يَكْرَهُ)، واتە: لەسەر ئەژنۆیانان کەوتوون و لەسەر ھەستى، وەك شتووى بابایەكى تاوانبارى چاودەری سزا.

(۴) - ﴿كُلُّ أُمَّةٍ نُّدْعِي إِلَىٰ كَيْبَا﴾، ھەر کۆمەلە بانگ دەکری بۆ نووسراوەکەى خۆى، نووسراویكى گشتی كە ھى تاك تاکیانى تێداى، یاخود: ھەر کۆمەلێک بانگ دەکری بۆ نووسراوەکەى خۆى، واتە: تاك تاكى کۆمەلەكە، ھەر کامیان لیست و نووسراو و پرونامەى خۆى وەرەگرێتەو.

(۵) - ﴿إِلَیَّكُمْ تُرْجَوْنَ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾، (پیشیان دەگوتری): ئەمڕۆ بە پێى ئەوێ دەتانکرد، سزا و پاداشت دەدرێتەو، (يَكُونُ جَزَاؤُهُمْ عَلَىٰ وَفْقِ أَعْمَالِهِمْ)، سزایان پاداشتیان بەپێى کردەوکانیانە.

(۶) - ﴿هَذَا كَيْبَا نَحْنُ عَلَيْكُمْ بِالْحَقِّ﴾، (پێیان دەگوتری): ئەمە نووسراوەکەمانە بە ھەق و راستی، لە دژتان دەدۆی، قسەتان لەسەر دەکات و شاھەدییان لەسەر دەدات، (عَلَىٰ نَبْطُ بـ «عَلَىٰ» لِإِفَادَةِ مَعْنَى: يَشْهَدُ، (نَبْطُ) پتووستی بە (عَلَىٰ) نیە، (نَبْطُ)، یانی: دەدۆی.

به لّام که ده دفعه رموی: (سَطْرٌ عَلَیْكُمْ)، به هوی (علی) وه وشهی (سَطْرٌ) مانای (یَشْهَدُ) شی، خراوه ته نیو، وِپرای مانای (دهدوی)، مانای (شایه دیی ددها) شی خراوه ته تی، چونکه بنچینهی (تَضْمِیْنُ)، (خرانه نیو) له زمانی عه پهبیدا، وهختیک کرداریک که عادهت نیه، به پییتیک تهعه ددها بکات و بهرکار بخوازی، بهو پیته بهرکار ده خوازی، وِپرای مانای خوی، مانایه کی دیکهش ده گه یه نی و له یه ک کاتدا، دوو واتایان ده گه یه نی.

واته: نه مه نووسرا هکهی نیمه یه، به شیوه یه کی راست له باره تانه وه ددهوی و شایه دییتان له سهر ددهات.

۷- ﴿إِنَّا كُنَّا نَسْتَنْسِجُ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾، نیمه نهوی ده تانکرد، له بهرمان ده گرت هوه، نه مه به لگه هی تانه وه دیه بو رسته ی پیشی، واته: بویه به راستی شایه دییتان له سهر ددهاو، له باره تانه وه ددهوی، نهو نووسرا وهی نیوهو، نهو توماردی نیمه، چونکه نیمه نهوی ده تانکرد کاتی خوی، له بهرمان ده گرت هوه

وشهی (نَسْتَنْسِجُ):

أ- زانایان هه ندیکیان گوو تو یانه: (نَكْتُبُ)، ده مانووسی.

ب- هه ندیکیان گوو تو یانه: (تَكْلَفُ الْمَلَائِكَةُ بِكِتَابَتِهِ)، فریشته کامنان هه رکدار کرد بوون، که بینووسن.

ج- هه ندیکیان گوو تو یانه: (تَنْقُلُ مِنَ اللُّوحِ الْمَحْفُوظِ)، له لهو حی پارێزرا وه وه نهوی که خوا هه موو زاناییه کاتی خوی تیدا تومار کردن، لهویوه ده مانگواسته وه، به لّام مانا راسته کهی نهو دیه: (نَسْجَلُ وَنُصَوِّرُ)، نیمه تومارمان ده کردو وینه مانا لی ده گرت هوه، وهک چون مروفّ نیستا ده توانی نهو بکات، که نه مه بیگومان ناماژه به کی عیلمیه و نیعجازیکی زانستیه، که خوا ﷻ هه زارو چوارسه دو نهو هنده سال پیش نهوی مروفّ بتوانی نهو نامیرانه دابتنی، که به دهنگ و وینه وه، شتان تومار ده کن و هه لیده گرن و له کاتی پیو یستدا لی دده ریته وه، خوا ناماژهی به وه کردوه.

هه‌روهک له سووره‌تی (الکھف) یشدا، که له‌وی قسه‌مان لهو باره‌وه کردوه، بۆیه لی‌ره دووباره‌ی ناکه‌ینه‌وه، ده‌فه‌رموی: ﴿وَجِدُوا مَا عَمِلُوا حَاضِرًا وَلَا يَظُنُّ رَبُّكَ أَحَدًا﴾، خوا ده‌فه‌رموی: نه‌وه‌ی کردبوویان به ناماده‌ی بینیان، واته: خودی کرده‌وه که ده‌بیننه‌وه، خودی قسه‌که ده‌بیننه‌وه، خودی هه‌لسوکه‌وته‌که ده‌بیننه‌وه، نه‌ک نووسراویک له لیستی‌کدا، ﴿وَجِدُوا مَا عَمِلُوا حَاضِرًا﴾، نه‌وه‌ی کردبوویان به ناماده‌ی بینیان، ده‌گوتری: نه‌وه تو‌ی نه‌ها ته‌ماشا بکه، نه‌وه ده‌نگت، نه‌وه وینه‌که‌ی تو، نه‌وه هه‌لسوکه‌وته‌که‌ی تو، هه‌م نایه‌ته‌که‌ی سووره‌تی (الکھف)، هه‌م نه‌م نایه‌ته، زۆر به پوونی ده‌لاله‌ت له‌سه‌ر نه‌وه ده‌که‌ن، هه‌روه‌ها نه‌و نایه‌ته‌ی سووره‌تی (الزلزله) یش، که ده‌فه‌رموی: ﴿فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ﴾ و ﴿وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ﴾، واته: هه‌ر که‌سیک به‌ گرانی‌ی گه‌ردیک چاکه‌ بکات، ده‌بینی، (کرده‌وه‌که ده‌بیننه‌وه)، هه‌روه‌ها هه‌ر که‌سیک به‌ گرانی‌ی گه‌ردیک خراپه‌ بکات، ده‌بینی، (واته: خودی کرده‌وه‌که ده‌بیننه‌وه).

له‌ باره‌ی نه‌وه‌وه که خوا ده‌فه‌رموی: له‌و پۆژه‌دا، ته‌وانه‌ی له‌سه‌ر ناهه‌قن، زیانبارده‌بن، زانیان زۆریان قسه‌ کرده‌وه، به‌لام زۆر گه‌رام، ده‌قیکم نه‌بینی له‌و باره‌وه، ده‌قیک له‌ پتغه‌مبه‌ره‌وه ده‌فه‌رموی: ﴿بِهَلاَمٍ هُمَ مَوْمِيانَ لَهُمْ قِسْطٌ﴾ له‌و باره‌یه‌وه کرده‌وه، که تیمانداران شویتی بپیروایان له‌ به‌هه‌شتدا به‌ میرات ده‌گرن و، بپیروایانیش شویتی تیمانداران له‌ دۆزه‌خدا به‌ میرات ده‌گرن.

(الشیخ حسن بن محمد مخلوف) له‌ ته‌فسیری نه‌م نایه‌ته له‌ سووره‌تی (التغابن) دا: ﴿يَوْمَ يَجْمَعُكُمُ إِلَهُكُمْ يَوْمَ الْجَمْعِ ذَلِكَ يَوْمُ التَّغَابُنِ﴾، ده‌لی: (أَي: يَوْمَ غِبِّ فِيهِ بَعْضُ النَّاسِ بَعْضًا بِنَزُولِ السَّعْدَاءِ مَنَازِلَ الْأَشْقِيَاءِ الَّتِي كَانُوا يَنْزِلُونَهَا لَوْ كَانُوا سَعْدَاءَ، وَنَزُولِ الْأَشْقِيَاءِ مَنَازِلَ السَّعْدَاءِ الَّتِي كَانُوا يَنْزِلُونَهَا لَوْ كَانُوا أَشْقِيَاءَ، مُسْتَعَارَ مِنْ تَغَابُنِ الْقَوْمِ فِي التَّجَارَةِ) إِذَا غَبَّ بَعْضُهُمْ بَعْضًا فِيهَا، وَفَعَلَهُ مِنْ بَابٍ: ضَرَبَ، وَفِيهِ

تَهَكُم بِالْأَشْقِيَاءِ لِأَنَّهُمْ بَنَوْا لَهُمْ مَنَازِلَهُمْ مِنَ النَّارِ، لَا يَغْنَبُونَ السُّعْدَاءِ^(١)، واته: له و
 روژه دا که هه ندیکیان زیان له هه ندیکیان ددهن، به هوئى ئه وه وه که به خته وه ران
 ده چنه شوئنى به دبختان، که ئه گهر به خته وه ر بوونایه، ده یانچوونه تى له
 به هه شتى و، به دبختان و خراپه کارانیش ده چنه شوئنى به خته وه ران له دۆزه خدا،
 که ئه گهر خراپه کار بوونایه، ده یچوونه تى، ئه مېش خوازاوه ته وه له (تَغَابَنَ الْقَوْمُ
 فِي السَّجَاةِ) واته: کۆمه له خه لکیک له بازرگانى دا زیانیان له یه کدى دا، ئه گهر
 هه ندیکیان زیانیان له یه کدى دا تیدا، کرداره که شى له جوړى: (ضرب) وه هاتوه
 {غَبْنٌ يَغْنِبُ، ضَرْبٌ يَضْرِبُ}، ئه مه جوړیک له گالته پیکردنیشه به به دبختان و
 بیروایه کان، چونکه نه وان که له دۆزه خدا، شوئنى به هه شتییه کان، شوئنى
 نیمانداران به میرات ده گرن، له راستیدا، زیان له نیمانداران نادهن، {هه ر سزاو
 ئازار بو خویان زیاد ده که ن}.

مه سه له ی دووهم:

بپرواداران کردار باش که خوا ده یانخاته نیو به زه یی خو به وه، بردنه وه به مراد گه یشتنی مه زنیان پی ده بری و، بیروایانی خو به زلگرو تاوانباریش، که هه میسه له گومان و دوو دلی دابوون، له باری په یامی خواو له باری روژی دواپی و، دیداری خواوه، خراپه کانیا نیان بو دهرده که ون و، سزای نه وه ی گاته نیان پتده کرد، دوریان دده دات:

خو ده فهرموئ: ﴿فَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُدْخِلُهُمْ رَبُّهُمْ فِي رَحْمَتِهِ ۚ ذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ ۝ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا أَفَلَمْ تَكُنْ ءَابَتِي تُنَادِي عَلَىٰ عَنَاقِكُمْ فَاتَّكِبْزُمْ وَكُنتُمْ قَوْمًا تَجْرِمِينَ ۝ وَإِذَا قِيلَ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَالسَّاعَةُ لَا رَيْبَ فِيهَا قُلْتُمْ مَا نَدْرِي مَا السَّاعَةُ إِنْ نَظُنُّ إِلَّا ظَنًّا وَمَا نَحْنُ بِمُتَّبِعِينَ ۝ وَبَدَأَهُمُ سَيِّئَاتٍ مَا عَمِلُوا وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ۝﴾

شیکردنه وه ی نه م، ثایه تانه، له سیزده برگه دا:

(۱) - ﴿فَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ۖ﴾، نجا نه وانهی پروایان هیناوه و کرده و باشه کانیا نه نجامداون.

(۲) - ﴿فَيُدْخِلُهُمْ رَبُّهُمْ فِي رَحْمَتِهِ ۖ﴾، په روه ردگاریان ده یانخاته نیو به زه یی خو به وه.

(۳) - ﴿ذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ ۖ﴾، نا نه وه به نامانج گه یشتن و بردنه و دی مه زن و ناشکراو روونه.

لیته که ده فهرموئ: ﴿فَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ۖ﴾، (فای) (فأما): (لِطَفٍ الْمُفْصِلِ عَلَى الْمُجْمَلِ، وَهَذَا تَفْصِيلٌ لِّ: وَرَبِّ كُلِّ أُمَّةٍ جَانَةٌ) (فأما)، نه م (ف) به بو بادانه وه یه، بادانه وه ی قسه ی روون و ناشکرا له سه ر قسه یه که که پیشت به کورتیی کراوه، نه وه ی به کورتیی کراوه، نه وه یه که ده فهرموئ:

﴿وَرَىٰ كُلُّ أُمَّةٍ جَائِيَةً﴾، هەر کۆمه‌لێک دهبینی له‌سه‌ر نه‌ژۆیان، ئنجا دێته‌ سه‌ر درێژه‌که‌ی: نه‌وانه‌ی له‌سه‌ر نه‌ژۆیان، که‌ هه‌موو م‌رو‌قه‌کان، به‌لام نه‌وانه‌یان که‌ بروایان ه‌یتاوه‌و کرده‌و باشه‌کانیان ته‌نجام داو، ﴿فِدْخَلَهُمْ رَبُّهُمْ فِي رَحْمَتِهِ﴾، په‌روه‌دگار یان ده‌یانخاته‌ ئێو به‌زه‌یی خ‌ویه‌وه‌، ئه‌مه‌ ب‌ۆ ته‌وه‌یه‌ هه‌م به‌رواداران د‌ل‌خ‌وش ب‌ک‌ر‌ن و م‌و‌ژه‌دیان پ‌ی ب‌در‌ی، هه‌م ب‌ۆ خ‌راپه‌کارانی‌ش دیاره‌ هه‌وا‌ل‌کی ناخ‌وشه‌و، زیاتر م‌ایه‌ی خ‌ه‌فه‌ت و مه‌ینه‌تیانه‌، ﴿ذَٰلِكَ هُوَ الْقَوْرُ الْأَمِينُ﴾، (الْقَوْرُ: الظَّفَرُ بِالْخَيْرِ مَعَ حُضُولِ السَّلَامَةِ)، (قَوْر): بریتیه‌ له‌وه‌ که‌ تینسان چ‌اکه‌و خ‌یرو به‌ر‌ژه‌وه‌ندیدی ب‌ۆ د‌ایین ب‌ن، له‌که‌ل سه‌لامه‌تی و ب‌یم‌زه‌ده‌تی و ب‌ن به‌ل‌ی‌شه‌دا، چونکه‌ ج‌اری وایه‌ تینسان قازانج ده‌کات، یاخود خ‌وشییه‌کی د‌یته‌ ر‌ی، به‌لام نا‌په‌ه‌تیانی‌ش دهبینی، به‌لام (قَوْر) ته‌وه‌یه‌ که‌ به‌ب‌ن د‌یتنی نا‌په‌ه‌تی، خ‌یرو خ‌وشی ب‌ینی.

ئ‌نجا د‌یته‌ سه‌ر با‌سی حا‌ل و گ‌وزه‌رانی نه‌وانه‌ی ب‌یروان:

٤- ﴿وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا﴾، به‌لام نه‌وانه‌ی ب‌یروان، واته‌: ب‌یروابوون به‌ خوا ﷻ، یاخود بروایان به‌ خوا هه‌بووه‌، وه‌ک به‌دیه‌ینه‌رو په‌روه‌دگار، به‌لام ب‌یروابوون به‌ یه‌کتایی خوا له‌ په‌رستان دا، یان: ب‌یروابوون به‌ په‌یام و پ‌یغه‌مبه‌ری خوا ﷻ، یاخود بروایان به‌وه‌ش بووه‌، به‌لام ب‌یروابوون به‌ دیداری خوا، نه‌وانه‌ی ب‌یروابوون به‌ هه‌ر ش‌یوه‌یه‌ک له‌ ش‌یوه‌کانی ب‌یروای.

٥- ﴿أَفَلَمْ تَكُنْ أَتَيْنِي تَتَلَّ عَلَيَّ﴾، ئایا ئایه‌ته‌کانتان به‌سه‌ردا نه‌ده‌خ‌وێترانه‌وه‌؟ وه‌ک پ‌یشت‌ریش گوتمان: ئه‌مه‌ ل‌ێرده‌دا ش‌ت‌یک ق‌رت‌ت‌راوه‌، که‌ به‌ سیاق و سه‌لیقه‌ ده‌زان‌ری، واته‌: (یقال لهم)، پ‌تیان ده‌گو‌تر‌ی: ﴿أَفَلَمْ تَكُنْ أَتَيْنِي تَتَلَّ عَلَيَّ﴾، ته‌دی ئایه‌ته‌کانی متان به‌سه‌ردا نه‌ده‌خ‌وێترانه‌وه‌؟ ئه‌مه‌ په‌رس‌یا‌ر‌کرد‌نه‌و په‌رس‌یا‌ر‌کرد‌نه‌که‌ش ده‌گونج‌ی ب‌ۆ سه‌ر‌ژه‌نش‌ت ب‌ن، ده‌ش‌گو‌نج‌ی ب‌ۆ چه‌سپاندن ب‌ن، واته‌: خ‌و‌تان ده‌زانن ئایه‌ته‌کانتان به‌سه‌ردا ده‌خ‌وێترایه‌وه‌، یان ب‌ۆ هه‌ردووکیانه‌، ب‌ۆ سه‌ر‌ژه‌نش‌ت‌یشه‌و ب‌ۆ چه‌سپاند‌ن‌یشه‌، به‌لام به‌ ته‌ک‌ید ب‌ۆ

نکوولیلینکردن نیه، چونکه لەوێ کەس نکوولیی لەو ناکات، کە نایەتەکانی خۆی
پێگەیشتن و بەسەریدا خۆیانراوە.

۶- ﴿فَاسْتَكْبَرْتُمْ قَوْمًا مُّجْرِمِينَ﴾، کە چی ئێوە خۆتان بە زلگرت و، کۆمەڵیکی تاوانبار
بوون، کە دەفەرموێ: ﴿قَوْمًا مُّجْرِمِينَ﴾، لە جیاتی ئەو دی بێهەرموێ: ﴿وَكُنْتُمْ مَجْرَمِينَ﴾ بۆیە
وا دەفەرموێ: تاکو ئەو بگەیهێنێ کە تاوانباریی بۆتە خەسلەتێکی ڕێشەداریان و، تیکەڵ
بە دەروونیان بوو، تاکو وای لێهاتووە بۆتە ڕاگر (مَقُوم) ێک لە ڕاگرەکانی کۆمەڵبوونیان.

کەواتە: لێره خوا ﷻ سێ مۆریان بەنێو چەوانەووە دەنێ:

یەكەمیان: ﴿وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا﴾، بێپروایی.

دووهمیان: ﴿فَاسْتَكْبَرْتُمْ﴾، خۆ بەزلكه‌ری.

سێهەمیان: ﴿وَكُنْتُمْ قَوْمًا مُّجْرِمِينَ﴾، تاوانباریی.

کە لە راستیدا ئەو سێهە تیکەڵکێشن و یەكدی پەلکێش دەکەن، هەر
کەس بێپروا بێ، خۆ بەزلكه‌ریش دەبێ، هەر کەس دان بە بوونی خوادا نەهێنێ،
یان دان بە بوونی خوادا بنێنێ، بەلام دان بە راستیی پێغەمبەردا نەهێنێ، یاخود
بروای بە دیداری خواو ڕۆژی دوازی نەبێ، کەسێ وا هەر لە خۆووە بوغرا
دەبێ و، خۆی لەلا زل دەبێ، ئەو دەش سەر دەکێشێ بۆ ئەو دی تاوانباریی بکات
و، ڕێی گوناح و تاوانی لە بەردەمدا تاقووخ و تەخت دەبێ، وەک خوا ﷻ
لە سوورەتی (القیامە) دا دەفەرموێ: ﴿لَا يُرِيدُ الْإِنْسَانُ لِقَابَ رَبِّهِ إِنَّ يَوْئَلْقِيَنَهُ﴾
۱- ﴿مَرْئُوسًا يَّيْبَرُوهُ دَٰبِعُوهٖ لَئِذَا دُعِيَ إِلَى الْيَوْمِ الْآخِرِ أَذِنَ لَهُمْ خِرَافُهُمْ مُّكْرَمًا وَهُوَ يُعْطِيهِمْ يَوْمَئِذٍ﴾
بکات، بۆیە دەپرسێ: ڕۆژی قیامەتی کەنگێتیه؟

لە راستیدا ڕۆژی قیامەت و ڕووبوون بە ڕۆژی دوازی، بە سزاو پاداشتی خوا،
لەمپەر و کۆسپێکە لە بەردەم تێنساندا، کە تاوان و لادان بکات، بەلام کەسێک
بروای بەو نەبێ کە دەچێتەووە خزمەت خۆی پەرورەدگار و خاوەنی خۆی، ئەو

کاته له لای وی: مانایهک بۆ چه لال و چه رام و، مانایهک بۆ چاکه و خرابه نامینئ، چونکه نیمان نهو چاوگهیه، مانا ده دات به هه رچی ره وشت و به هایه، که نیمان نه بوو، هه موو ره وشت و به هایه کان بئ پشتیوان ده بن، وه کو پاره ی بئ پشتیوان (رصید) و ره وشت و به هایه کان، هیچ واتایه کیان نامینئ، به لام راستی و پاکیی و چاکیی و هه موو سیفه ته به رزه کان، نیمان واتاو نیوه روکیان پیدده دا، وه که له مه و سوو وه ی (نیمان و تیلحاد) دا، باس مان کردوه له راستییدا له گه ل له گه ل تیلحادو بیروایی دا، واتایهک بۆ ره وشت و به ها به رزه کان نامینئته وهو، خه سه له ته په سنده کان نهو پشتیوانه یان نابئ، بوون و پاساوو به رده وه امیسان پتیدات.

(۷) - ﴿وَإِذَا قِيلَ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ﴾، هه ر کاتیک (له دنیا دا پتتان) ده گوترا: به دلنایی به لئینی خوا راسته، بانی: ﴿وَعَدَ اللَّهُ بِمَجِيئِ السَّاعَةِ الَّتِي يُبْعَثُونَ فِيهَا﴾، ئا بئ، به لئینی خوا، بهو کاته ی تیتیدا زیندوو ده کریته وه، راست و چه سپاوه.

(۸) - ﴿وَالسَّاعَةُ لَا رَيْبَ فِيهَا﴾، نهو کاته دیارییکراودش، هیچ دوو دلئیی تیدانیه، وشه ی (الساعة) که به (أل) ناستراوه، بۆ (عهد)، (التَّعْرِيفُ لِلْعَهْدِ، وَهِيَ سَاعَةُ الْبُعْثِ)، واته: نهو کاته دیارییکراوه ی که زیندوو کرانه وه ی تیدا نه نجام ده درئ، هیچ دوو دلئیی تیدانیه، واته: دوو دلئیی تیدانیه، نه گه ر به چاوی عه ق و مه نتیق ته ماشای به که ی، به چاوی ویزدان ته ماشای به که ی، نه گه ر نا نه وه تا بیروایان تیتیدا، له گومان دابوون و، تیتیدا دوو دل بوون، له بهر نه وه ی به چاوی عه ق و مه نتیق ته ماشایان نه کردوهو، به چاوی وه حییش هه ر هیچ ته ماشایان نه کردوهو، عه ق و سه لیمی خو شیان تیدا چاک به کار نه هیناوه، کاتیک پتتان ده گوترا: به لئینی خوا راسته و چه سپاوه، قیامه تیش جیتی دوو دلئیی نه.

(۹) - ﴿قُلْ مَا نَدْرِي مَا السَّاعَةُ﴾، تئوه گوتتان: تیمه نازانین کاته که چییه؟ واته: نازانین نهو کاته ی تئوه ده لئین: خه لکی تیدا زیندوو ده کریته وه، چییه؟! نجا ئه مه نکوو لئیکردنه هه ر له خودی هه بوونی (ساعة)، که شتیک نیه برانرئ و ده رک بکرئ و عه ق و په ی پئ ببات، واته: شتیک نامافوو له، ئه م ته عبیره ئه وه ده گه به نئ.

۱۰- (إِنْ نَظُنُّ إِلَّا ظَنًّا)، تېمە تەنیا بە گومانیکى بېتەز گومان دەبەین، لێره‌دا که دەلتی: (إِنْ نَظُنُّ إِلَّا ظَنًّا)، ئەمە پێی دەگوتری: (الِاسْتِثْنَاءُ الْمُقَرَّرُ)، هه‌لاواردنی بە‌تاکراو، خاڵییکراو، تەج‌ا شاره‌زایان و رێزمانزانی عه‌ره‌یی، نیشک‌الێکیان لێره‌دا باسکردوه‌، که گوتوو‌یانە: (لَا يَصِحُّ أَنْ يَكُونَ الْإِسْتِثْنَاءُ مُقَرَّرًا لِلْمَفْعُولِ الْمَطْلُوقِ، لِاتِّبَاعِ قَائِدَةِ التَّفْرِيعِ)، هه‌لاواردنی خاڵییکه‌ره‌وه‌ له‌به‌رکاري ر‌ه‌ها، راست نیه‌، چونکه‌ خاڵییکردنه‌وه‌که‌ سوودی نامین، (إِنْ نَظُنُّ إِلَّا ظَنًّا)، یانی: (مَا نَظُنُّ إِلَّا ظَنًّا)، گومان نابەین، جگه‌ له‌ گومان، ده‌لتین: ئەمە واتایه‌کی بۆ نامینیته‌وه‌، گومان نابەین، جگه‌ له‌ گومان!

به‌لام (ابن هشام) له‌ (معني اليب) دا، که کتیبیکى ر‌ێزمانی عه‌ره‌یییه‌ ده‌لتی: (مَصْحُوحُ اسْتِثْنَاءِ الظَّنِّ مِنْ نَفْسِهِ، أَنَّ الْمُسْتَثْنَى هُوَ الظَّنُّ الْمَوْصُوفُ بِمَا دَلَّ عَلَيْهِ تَكْثِيرُهُ مِنَ التَّحْقِيرِ الْمُشْعِرِ بِهِ التَّنْوِينُ)، نه‌وه‌ی وایکردوه‌ گومان (ظَنُّ)، له‌ خو‌ی هه‌لباوێردی، (إِنْ نَظُنُّ إِلَّا ظَنًّا)، نه‌وه‌یه‌ که هه‌لاوێردراو، بریتیه‌ له‌و گومانه‌ی که مادام به‌ نه‌ناسراو (نکرة) هاتوه‌، مانای وایه‌ شتیکى که‌م و بچووک و که‌م بایه‌خه‌، واته‌: تېمە گومان نابەین، جگه‌ له‌ گومانیکى بى‌ هیژ، ئه‌ج‌ا ئەمە وایکردوه‌ که‌ ئەو هه‌لاواردن (استثناء) ه‌، لێره‌دا دروست بیت، نه‌وه‌ ته‌نویلێک.

هه‌ندیکى دیکه‌ش گوتوو‌یانە: (ضَمَّنُ (نَظُنُّ)، مَعْنَى نَعْتَقِدُ، يَعْني إِنْ نَعْتَقِدُ إِلَّا ظَنًّا)، (نَظُنُّ) مانای (نَعْتَقِدُ) ی خراوه‌ته‌ ئیو، یانی: قه‌ناعه‌ت و ب‌روامان نیه‌، جگه‌ له‌ گومان، واته‌: پێمان وانیه‌ قیامه‌ت بێ و قه‌ناعه‌تمان پێی نیه‌، جگه‌ له‌ گومان.

به‌ بۆچوونی من هه‌ردووکیان جوانن، له‌ هه‌ردوو حالاندا ده‌لتی: (مَفْعُولًا: (نَظُنُّ)، مُحْدَوَفَانِ لِذِلَالَةِ الْكَلَامِ عَلَيْهِمَا أَيْ: إِنْ نَظُنُّ السَّاعَةَ وَاقِعَةً)، هه‌ردووک به‌رکاري (نَظُنُّ) قرتیزاون، چونکه‌ سیاقی قسه‌که‌ ده‌یانگه‌به‌نی، پێمان وانیه‌ (ساعة) بى‌ و ب‌قه‌ومى، چونکه‌ (نَظُنُّ: ظَنُّ مُحْمَدٌ زَيْدًا وَاقِعًا)، (نَظُنُّ) دوو به‌رکار (مفعول به‌)ی ده‌وین، که‌ لێره‌دا هه‌ردووکیان قرتیزاون، چونکه‌ دیارن، واته‌: تېمە پێمان وانیه‌ (ساعة) بى‌، پێمان وانیه‌ کاته‌که‌ یان قیامه‌ت بى‌، (الساعة).

به‌رکاری به‌که‌میه‌ق و (واقعة) به‌رکاری دوومیه‌ق و، هه‌ردووکیان قرئتیاون، له‌به‌ر
 ئه‌وه‌ی به‌پیتی سه‌لیقه‌و سیاق زانراو و دیارن.

(۱۱) - ﴿وَمَا عَنُ بِمُسْتَفِيكَ﴾، ئیمه‌ش له‌ دُنیا‌یا‌ن نین، واته: ئیمه‌ له‌ دُنیا‌یا‌ن نین،
 به‌هاتنی رۆژی قیامه‌ت، ئه‌مه‌ش ده‌ریده‌خات که (الیقین والظن)، وه‌ک پِش‌تیش
 گو‌توو‌مانه: رِیک دُرُو پِچه‌وانه‌ی یه‌ک‌دین، له‌ هه‌ر شو‌ئینیک یه‌قین هه‌بِ، گو‌مان نابِ،
 و، پِش گو‌مانیش دوو دَلِی (شک) نابِ، (الظن)، واته: گو‌مان، (الشک)، واته: دوو دَلِی،
 ئنجا‌ئه‌که‌ر گو‌مان نه‌بِ، دوو دَلِی هه‌ر نابِ، چونکه‌ ده‌فه‌رمو‌ی: (إِنْ نُّظُنُّ إِلَّا ظَنًّا وَمَا عَنُ
 بِمُسْتَفِيكَ ۚ)، ته‌نیا گو‌مانیکِ بِن هِیزمان ده‌برد، یاخود قه‌ناعه‌تمان وابوو، ته‌نیا به
 گو‌مان قه‌ناعه‌تمان وابوو و، ئیمه‌ له‌ دُنیا‌یا‌ن نه‌بو‌وین، که‌واته: دُنیا‌یی و گو‌مان (الیقین
 و الظن)، دُرُو پِچه‌وانه‌ی یه‌ک‌دین.

(۱۲) - ﴿وَبَدَّاهُمْ سَيِّئَاتُ مَا عَمِلُوا﴾، سزای کرده‌وه خراپه‌کانی که وه‌ده‌ستیان هینا بوون،
 بۆیان ده‌رکه‌وت، یاخود: ئه‌و شو‌ئنه‌واره خراپانه‌ی وه‌ده‌سته‌تانه‌کیان - که له‌سه‌ر کو‌فر
 بنیاترابوو - په‌یدای کردبوون، بۆیان ده‌رکه‌وتن.

(۱۳) - ﴿وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ﴾، ئه‌وه‌ی پِش‌تر کالته‌یا‌ن پِ ده‌کرد که‌مارۆی
 دان، (وَحَاقَ) به‌ مانای (فز) دِی و، به‌ مانای (أَخَاط) ش دِی، واته: دابه‌زیه‌ سه‌ریان،
 که‌مارۆی دان، (مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ۚ)، ئه‌وه‌ی پِش‌تر کالته‌یا‌ن پِ ده‌کرد، واته:
 سزایه‌که‌ی که‌مارۆی دان، یاخود: خودی کالته‌پِک‌راوه‌که، که سزای خواپه‌و، دۆزه‌خه
 که‌مارۆی دان.

مەسەلەى سىيەم:

بە بېيروايان دەگوترى: ئەمرو پىشتگویتان دەخەين، وەك چۆن ئىيوە دیدارى ئەمروتان پىشتگوئى خستوه، جىگاشتان ناگرە لە سۆنگەى گائەکردنانهو بە ئایەتەکانى خواو، فرىو خواردنتان بە ژيانى دنیا، كە سەرەنجام لە دۆزەخدا هەمیشەى دەبن و، ریشتان نادرى، خوا رازىى بكەن و، گلهىى خوا لەسەر خووتان نەهیلن:

خوا دەفەر موى: ﴿وَقِيلَ الْيَوْمَ نَنسِفُكَ كَمَا نَسِفْنَا لِقَاءَ يَوْمِكَ هَذَا وَمَأْوُكَ النَّارُ وَمَا لَكَ مِنْ نَصِيرٍ ۝﴾ ذَلِكُمْ يَأْتِيكُمُ الْغَدُ ثُمَّ آيَاتُ اللَّهِ هُزُوا وَغَرَّتْكُمْ الْغَيَّةُ الدُّنْيَا فَأَلْوِمُوا لَا تُخْرِجُوا مِنْهَا وَلَا هُمْ يُعْتَبَرُونَ ﴿٣٣﴾

شىكردنەهوى ئەم دوو ئایەتە، لە هەشت برگەدا:

(١) - ﴿وَقِيلَ الْيَوْمَ نَنسِفُكَ﴾، گوتراش: ئەمرو لە بىرتان دەكەين، (فەرامۆشتان دەكەين و پىشت گویتان دەخەين)، بە كى گوترا؟ بە دلىیى بە بېيروايان گوتراو، لەو سىاقەشدا، دیارىی نەكراوە بێژەردەكە كىيە، ئەمەش جورىكە لە بە كەم تەماشاكردن، یانى: كەستىك راسپێردرا نەهوىان پى بلن، كە مسۆگەر فریشتەكانن، وشەى (نَسَفُكَ)، (تَنَزَّلُكُمْ تَزَكَا مُؤَيَّدًا، لَأَنَّ النَّسِيَّانَ تَزَكَّى الشَّيْءِ الْمُنْسِي، أَوِ النَّسِيَّانَ مُسْتَعَارًا لِلْهَمَالِ وَعَدَمُ الْمُبَالَغَةِ)، (وَقِيلَ الْيَوْمَ نَنسِفُكَ)، واتە: وازتان لى دىنین بە یەكجارەكی، چونكە لە بیرچوون بریتىە لە وازهێنانى لە شتىك بە یەكجارى، باخود لێردەدا وشەى (النَّسِيَّانُ، نَسَفُكَ)، خوازاو تەووە بو پىشتكوئىخست و گوئ پێنەدان و بايەخ پێنەدان، واتە: ئەمرو پىشتگویتان دەخەين و بايەختان پێنادهين.

(٢) - ﴿كَمَا نَسِفْنَا لِقَاءَ يَوْمِكَ هَذَا﴾، وەك چۆن ئىيوە دیدارى ئەمروژەتان لە بىر جوو بوو، یان: فەرامۆش كردهو و پىشتگویتان خستبوو، (الْغَدُ: وَجَدَانِ الشَّيْءِ شَيْئًا فِي مَكَانٍ لَقِيَ

زَيْدَ عَمْرًا)، (اللقاء) بریتیه لهودی شتیک له شویتیک شتیک لی هه لکهووی، وهک ده لی: (لَقِيَ زَيْدَ عَمْرًا)، زهید تووشی عهمر بوو، یانی: له کات و شویتیک دیاریبکراودا.

۳- ﴿وَمَنْكَرُ النَّارِ﴾، جیکهو ریکهه ههوانه وهتان ناگره، (الماوی: الْمَكَانُ الَّذِي يَأْوِي إِلَيْهِ الشَّخْصُ بَعْدَ أَعْمَالِهِ)، (الماوی): بریتیه لهو شویتیه که شتیک په نای بو ددهات، دواي نه نجامدان کاره کانی، که ماندوو ددهن و، ناردهت ددهن، ده چن لهویدا پشوو بدات و تیسراجهت بکات، واته: شوینی پشوودان و ههوانه وه، ته گهر بو تیوه هه بن له پوژی دوايیدا، ناگری دۆزه خه، خوا په نامان بدات.

۴- ﴿وَمَا لَكُمْ مِنْ نَاصِرٍ﴾، هیچ پشتیوان و سهرخهرو هاوکاریشتان نین، (نَاصِرٌ لَكُمْ، أي: نَاصِرٌ مَعَهُمَا كَانِ)، (وَمَا لَكُمْ مِنْ نَاصِرٍ) (نَم)، (مِنْ)، که بو دهستیپکه (إِبدائية)، واته: هه ره له سهره تاي سهرخهرو پشتیوانانه وه، تاكو كوژتايان، هه ره له بهجووکیان تاكو کهوره یان، هیچ پشتیوانیکتان نیه، نه کهم، نه زور.

۵- ﴿ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ اتَّخَذُوا﴾، نه مه شتان (نهم سزایه تان، یان نهم سه ره نجامه شووم و پر مهینه تییه تان، به هووی نهوده دیه که تیوه نایه ته کانی خواتان به گالته پینکراو گرتیوون، گالته تان پی ده کردن، به گالته جاربان گرتیوون، دپاره وشه ی (هُزُوا: الهُزْءُ: مَضَرٌ مُرَادٌ بِهِ اسْمُ الْمَفْعُولِ مِثْلُ: خَلَقَ وَمَخْلُوقٌ، (هُزُوا)، (أَي: مُهْزَؤًا)، واته: نه وه به هووی نهوده دیه که نایه ته کانی خواتان گالته پینکراو گرتیوون، به گالته جاربان گرتیوون، (هزه)، چاوکه به مانای (مهزوء) و به رکار (مفعول به)، وهک چوون (خلق)، به مانای (مخلوق) د، دروستکراو.

۶- ﴿وَعَزَّوْكَمُ الْخَيْرُ الَّذِي﴾، (ویرای نهوهی نایه ته کانی تیمه تان به گالته جار گرتیوون)، زیانی دنیا فریوی دان، (التَّغْرِيرُ: الإِطْمَاعُ الْبَاطِلُ)، (تغریر) بریتیه له به ته ما کردتیکی پوچ، به ته ما کردتیکی بن بنهما، به کوردیی ده گوتری: هه لئه له تاندن، فریودان، کلاو له سه رنان.

۷- ﴿فَالْيَوْمَ لَا يُخْرَجُونَ مِنْهَا﴾، نه مرو تیوه لی نابرینه ده ری، خو نراویشه ته وه: (لَا يُخْرَجُونَ

مِنْهَا)، ئەمڕۆ ئێوە لێی ناچنە دەری، واتە: لە ئاگر ناچنە دەری، یاخود لێی نابڕینە دەری، لێی دەرباز ناکرین.

۸- ﴿وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ﴾، داواشیان لێ ناکرێ، داواى لیبوردن بکەن، یاخود: داواشیان لێ ناکرێ، پەرورەدگاریان پازیی بکەن، داوايان لیتناکرێ گلهیی پەرورەدگاریان لەسەر خۆیان لایەرن و، سەرەنجام پەرورەدگاریان پازیی بکەن، بۆیە زانايان هەندیکیان کوتووینانە: ﴿وَلَا يُسْتَعْتَبُونَ﴾: ئی: لَا يُطْلَبُ مِنْهُمْ إِرْضَاءِ اللَّهِ، داوايان لیتناکرێ خوا پازیی بکەن، هەندیکیشیان کوتووینانە: ﴿وَلَا يُسْتَعْتَبُونَ﴾، بانی: داوايان لیتناکرێ داواى لیبوردن بکەن، واتە: گلهیی خوا لەسەر خۆیان لایەرن، وەک پیتشریش کوتم: ئیمە لە تەفسیری سوورەتی (فصلت) و، لە تەفسیری سوورەتی (النحل) یشدا، بە درێژی لە بارەى وشەى (إِعْتَابٌ، وَإِسْتِعْتَابٌ) وە قسەمان کردووە.

مهسه لهی چواره م و کۆتایی:

ستایشکردنی خوای پهروهردگاری گهردوون و جیهانیان، که مهزنیی و، بهرزیی و گهرهیی رهها، له بووندا ته نیا هی ویهو، خوا زāl و کاربه جیته:

خوا دهه رموی: ﴿فَلِلَّهِ الْحَمْدُ رَبِّ السَّمَوَاتِ وَرَبِّ الْأَرْضِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۝ وَلَهُ الْكِبَرِيَاءُ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝﴾

شیکردنهوهی ئهم دوو ئایهته، له چوار برگه دا:

(۱) ﴿فَلِلَّهِ الْحَمْدُ﴾، ستایش ته نیا هی خوا به، (ف) ی سه ر (فَلِیْهِ)، (فَاءَ لِلتَّقْرِیْبِ، فَإِنْ شَاءَ الْحَمْدُ لِلَّهِ تَعَالَى وَتَخْصِصُهُ بِهِ، وَحَضْرُهُ عَلَيْهِ، مُتَّفَرِّعٌ عَمَّا سَبَقَ فِي هَذِهِ السُّورَةِ الْمُبَارَكَةِ مِنْ ذِكْرِ آيَاتِ اللَّهِ وَنِعَمِهِ وَهَدَايَتِهِ وَلَطْفِهِ مَعَ عِبَادِهِ)، واته: (ف) بۆ لقی لیکردنهوهیهو، نهوه دهگهیهنن که نهوهی لێردها دهگوترن، لهوهی پێشهوه سه رچاوه دهگرتن، چونکه: راگه یاندنی ستایشکردن بۆ خوای بهرزو پێوه تایبه تکردنی و، تیدا کورته له یانی، همه مووی پهیدا بووه لهوهی که لهم سووهرده موباره که دا، پێشتر باسکراوه، له باسی نیشانه کانی خواو چاکه کانی خواو پێنمایی و هیدایهتی خواو لوتف و که پهم و بهزهیی خوا له گه ل بهنده کانی دا، ئنجا پهروهردگاریک واین، همه موو ستایشیک ته نیا شایسته ی نهوه.

(۲) ﴿رَبِّ السَّمَوَاتِ وَرَبِّ الْأَرْضِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾، پهروهردگاری ناسمانه کان، پهروهردگاری زهوی و، پهروهردگاری جیهانیان، سن جارن دووباره کردنهوهی پهروهردگاریتی خوا، لێردها له بهر نهوهیه که پێگه و شوینه که دهیخوازی، پهروهردگاریتی خوا، واته: مشوورخواردنی خواو به سه ر راگه یشتنی و خواوه نداریتی و پهروهرده کردنی خوا، تایبه مه ندرتین سیغه تی خوا به، له په یوه ندیی له گه ل دروستکراوه کانی دا.

(۳) ﴿وَلَهُ الْكِبَرِيَاءُ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾، هه رچی مهزنیی ههیه، هه ر بۆ ویهه له ناسمانه کان و زهوی دا، (الْكِبَرِيَاءُ): (الْعِظْمَةُ الْمُطْلَقَةُ، وَالْعُلُوُّ الْمُطْلَقُ، وَالْجَلَالُ وَالْجَمَالُ وَالْكَمَالُ

فِي الذَّاتِ وَالصُّفَاتِ، (الْكِبْرِيَاءُ) بە مانای: مەزنی ڕەها، بەرزنی ڕەها، گەورەیی ڕەها، ھەروەھا جەلال و جەمال و کەمال لە زات و لە سێفەتەکانی دا.

(جلال)، واتە: شکۆ و ھەیبەتی خوا، (جمال)، واتە: جوانیی خۆی پەرۆدگار، وەک بۆ خۆی پەرۆدگار شایستەییە، (کمال)، واتە: تەواویی خوا ﷻ، ھەم لە زاتیدا، ھەم لە سێفەتەکانیدا، تەنیا ھی خۆیە.

٤- ﴿وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾، ھەر ئەو زالی کارزانە، بێکومانیش (عزّة) سێفەتیکی کۆکەرەوەیە بۆ ھەموو سێفەتەکانی مێزو دەسلالت و ھەیبەت و، (حکمة)یش، کۆکەرەوەیە بۆ ھەرچی پەیوەندی ھەیە بە زانیاری و شارەزایی و ناکاداریی خواﷻ لە بەردی دروستکراوەکانیھو.

دوو فەرموودەیی پیغەمبەری خوا ﷺ لەبارەیی گەورەیی و مەزنییی خوا و تەنیا پەرستنییەو: ھاتو:

١- فەرموودەیک لەو بارەو دەکە ھەرکەس گەورەیی و مەزنییی بخوازی - بەسەر خەڵکدا - وەک ئەو ھێ ناکۆکی ھەبێ لەگەڵ خوادا لەسەر گەورەیی و مەزنییی، کە دوو سێفەتی ھەرە تاییەتی خوان:

اعْنِ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «يَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: الْكِبْرِيَاءُ إِدَائِي، وَالْعَظَمَةُ إِزَارِي، فَمَنْ نَارَعَنِي شَيْئًا مِنْهُمَا، أَلْقَيْتُهُ فِي جَهَنَّمَ» (أَخْرَجَهُ أَحْمَد: ٩٧٠٣، وَمُسْلِم: ٢٦٢٠، وَالبخاري في «الأدب المفرد»: ٥٥٢، وَأَبُو دَاوُد: ٤٠٩٠، وابن ماجه: ٤١٧٤).

واتە: تەبەو ھۆرەپرە (خوا لێی یازی بێ) دەلێ: پیغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: خوا (عَزَّ وَجَلَّ) دەفەرمووی: گەورەیی کراسمە، (یان گەورەیی و شکۆی ھەرە بەرز کراسمە) و مەزنییی پۆشاکمە، ھەر کەسێک لە یەکتیک لەو دووانەمدا لەگەڵم ناکۆک بێ، دەیخەمە نێو ناگر.

واته: گهره‌یی و مه‌زنی، سیفه‌ی تاییه‌ی خوان، بویه ههر که سیک خوئی به گهره بگری و، خوئی به مه‌زن بگری له به‌رانبه‌ر مروّقه‌کاندا، نه‌وه مانای وایه، ناکوکیی هیه له‌گه‌ل خوادا له‌سه‌ر نه‌وه دوو سیفه‌تانه‌ی که تاییه‌تن به خواوه ﴿١٧﴾، هیچ که سیک بوئی نیه لافی نه‌وه دوو سیفه‌ته لئی بدات، نه‌گه‌رنا مانای وایه بوغرا بووه‌وه له که‌ولئی خوئی دهر‌چوه‌وه، تووشی سزای خوا ده‌بی.

۲- فه‌رمایشتیکی پیغه‌مبه‌ری خوا ﴿١٨﴾ له باره‌ی خوا په‌رستان و جگه له خوا په‌رستانه‌وه له قیامت دا:

نهم فه‌رمایشته‌ی پیغه‌مبه‌ر ﴿١٩﴾ دینین، که شیکردنه‌وه‌وه روونکردنه‌وه‌ی نه‌وه تاییه‌ته موباره‌که‌یه که ده‌فه‌رموئ: ﴿وَرَىٰ كُلُّ أُمَّةٍ جَانَّةً كُلُّ أُمَّةٍ تُدْعَىٰ إِلَىٰ كِنَافِهَا﴾ ﴿٢٠﴾، هه‌موو کومه‌لیک ده‌بینی له‌سه‌ر نه‌ژنویان که‌وتوون، ههر کومه‌لیک بو نووسراوه‌که‌ی خوئی بانگ ده‌کری:

له فه‌رموودیه‌که‌دا، پیغه‌مبه‌ر ﴿٢١﴾ ده‌فه‌رموئ: (عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ : قُلْنَا : يَا رَسُولَ اللَّهِ ، هَلْ نَرَىٰ رَبَّنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ ؟ قَالَ : « هَلْ تُنْصَرُونَ فِي رُؤْيَا الشَّمْسِ وَالْقَمَرِ إِذَا كَانَتْ صَحْوًا ؟ » قُلْنَا : لَا . قَالَ : « فَإِنَّكُمْ لَا تُنْصَرُونَ فِي رُؤْيَا رَبِّكُمْ يَوْمَئِذٍ ، إِلَّا كَمَا تُنْصَرُونَ فِي رُؤْيَاهُمَا » . ثُمَّ قَالَ : « يُنَادِي مُنَادٍ : لِيَذْهَبَ كُلُّ قَوْمٍ إِلَىٰ مَا كَانُوا يَعْبُدُونَ . فَيَذْهَبُ أَصْحَابُ الصَّلَاةِ مَعَ صَلَاتِهِمْ ، وَأَصْحَابُ الْأَوْثَانِ مَعَ أَوْثَانِهِمْ ، وَأَصْحَابُ كُلِّ آلِهَةٍ مَعَ آلِهَتِهِمْ ، حَتَّىٰ يَبْقَىٰ مَنْ كَانَ يُعْبُدُ اللَّهَ مِنْ بَرٍّ أَوْ فَاجِرٍ ، وَغَبَرَاتٍ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ ، ثُمَّ يُوقَىٰ بِجَهَنَّمَ تُعْرَضُ كَانُهَا سَرَابٌ ، فَيَقَالُ لِلْيَهُودِ : مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ ؟ قَالُوا : كُنَّا نَعْبُدُ عِزْرَ ابْنِ اللَّهِ . فَيَقَالُ : كَذَبْتُمْ ، لَمْ يَكُنْ إِلَهُ صَاحِبَةً وَلَا وَلَدٌ ، فَمَا تَرِيدُونَ ؟ قَالُوا : نُرِيدُ أَنْ نَسْقِيَنَا . فَيَقَالُ : اشْرَبُوا . فَيَتَسَاقَطُونَ فِي جَهَنَّمَ ، ثُمَّ يُقَالُ لِلنَّصَارَىٰ : مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ ؟ فَيَقُولُونَ : كُنَّا نَعْبُدُ الْمَسِيحَ ابْنَ اللَّهِ . فَيَقَالُ : كَذَبْتُمْ ، لَمْ يَكُنْ إِلَهُ صَاحِبَةً وَلَا وَلَدٌ ، فَمَا تَرِيدُونَ ؟ فَيَقُولُونَ : نُرِيدُ أَنْ نَسْقِيَنَا .

(١) أخرجه البخاري: ٤٥٨١، ومسلم: ١٨٣، عن أبي سعيد الخدري رضي الله عنه.

فَيَقَالُ: اشْرَبُوا. فَيَسَاقُطُونَ، حَتَّى يَبْقَى مَنْ كَانَ يَعْْبُدُ اللَّهَ مِنْ بَرٍّ أَوْ فَاجِرٍ، فَيَقَالُ لَهُمْ: مَا يَحْبِسُكُمْ وَقَدْ ذَهَبَ النَّاسُ؟ فَيَقُولُونَ: قَارَفَتَاهُمْ وَنَحْنُ أَحْوَجُ مِنْهُمَا إِلَيْهِ الْيَوْمَ، وَإِنَّا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي: لِيَلْحَقَ كُلُّ قَوْمٍ بِمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ. وَإِنَّمَا نَنْتَظِرُ رَبَّنَا. قَالَ: فَيَأْتِيهِمُ الْجِبَارُ، فَيَقُولُ: أَنَا رَبُّكُمْ. فَيَقُولُونَ: أَنْتَ رَبَّنَا. فَلَا يَكْلَمُهُ إِلَّا الْأَنْبِيَاءُ، فَيَقُولُ: هَلْ يَنْتَكُمُ وَبَيْنَهُ آيَةٌ تَعْرِفُونَهُ؟ فَيَقُولُونَ: السَّاقِ. فَيَكْشِفُ عَنْ سَاقِهِ، فَيَسْجُدُ لَهُ كُلُّ مُؤْمِنٍ، وَيَبْقَى مَنْ كَانَ يَسْجُدُ لِلَّهِ رِيَاءً وَسُمْعَةً، فَيَذْهَبُ كَيْمَا يَسْجُدُ فَيَعُودُ ظَهْرُهُ طَبَقًا وَاحِدًا، وَاتِهِ: لَهُ رِوْزَى قِيَامُهُ تَدَاهِرُ كَوْمَهُ لَيْكٍ حَى پەرستبى، بوى وينا ددكرى، ابهرديان پهرست بن، پهيكهريان پهرستبن، تهختهو دارنيكان پهرستبن، ناذه لنيكان پهرستبن، ههرچيان پهرستبن، نهو شته وينا ددكرتهوهو دههينرتنه گوزى، دوايى به ههر كهسيك كه شتيكى پهرستوه، دهگوترى: ههر كهسيك ههر شتيكى پهرستوه، شوينى بكهوى، ئيدى ههر كهسهو ده چى بهرهو پهرستراوى خووى، (اياخود: نهو پهرستراوانه، ددكرته پيشهنگ و سهرقافله بو ناگرا، ههتا نهو خهلكهه كه له دنيا دا پهرستوو يان، دهكهونه شوپتيان تاكو دهياخه نه نيو ناگرى دوزهخهوه، نجا نومهق موحه ممه د ده مينيتهوه له گهل خاوهن كتيان، (كه ليردها باسى جووله كه و نه صرانيان كراوه، پيشى به جووله كه كان دهگوترى: تيوه چيتان دهپهرست؟ ده لئين: خوامان دهپهرست و (عوزه ير) يشمان دهپهرست، جكه له كه ميكيان (كه ميكيان كه ته نيا خويان پهرستوهو عوزه ير يان نه پهرستوه)، پتيان دهگوترى: عوزه ير، نه له تيوه يه و تيوه ش لهوى نين، عوزه ير بنده يه كى صالحى خوا بووهو بهس خوا پهرست بووه، بويه به لاي چه پيدا دهگيرين، (يانى: په پيچهك ده درين و كو دهكرتهوه)، ئيدى نهوان ده چن و ناتوانن مئينهوه، (رېك به پيشخو ددرين، بهرهو دوزهخ)، دوايى بانگى نه صرانيه كان دهكرى، پتيان دهگوترى: تيوه چيتان دهپهرست له دنيا دا؟ ده لئين: تيمه خوامان دهپهرست و (مهسيح) يشمان دهپهرست، جكه له كه ميكيان، (كه ميكيان دياره بهس خويان پهرستوه)، پتيان دهگوترى: عيسا نه له تيوه يه و نه تيوه ش لهوين، چونكه نهو ته نيا خوا پهرست بووه، نهوانيش به لاي چه پيدا دهگيرين و ده برين و، دهرون و ناتوانن مئينهوه، (واته: بهرهو دوزهخ

دەبرێن!، ئۆممەتی موحەممەد ﷺ دەمێتێتەو، پێیان دەگوترێ: ئێوە چیتان دەپەرست؟ ئەوانیش دەڵێن: ئێمە تەنیا خوامان دەپەرست، ئێمە بۆیە لەوانە جابووینەو لە ترسی ئەمڕۆ، بۆیە ئێمە تەنیا خوامان پەرستو، ئێدی مۆلەت دەدری بە برواداران کە کړنووش بەرن، برواداران کړنووش بۆ خوا دەبن، بەلام لە لای هەر برواداریکەو، موناڤیقیک و دەغەلیک هەیە، بابای موناڤیق پشتی رەق دەبی و ناتوانی کړنووش بەری و، کړنووش بردنی برواداران دەیتە مایە سەر زەشت و بچووکی و پەشیمانی و داخ و خەفەت بۆی (سەردەنجام ئەوانیش هەر بەرەو دۆزەخ بەرێ دەکړن).

لە خۆی پەرەردگار دەپارتمەو کە بە لوتف و کەرەمی خۆی، یارمەتی ئێمە و سەرچەم مسوڵمانان بدات، هەرچی زیاترە لە قەرمانیشتەکە ی وردتر و قوولتر حالی بین، پاشان دوا ورد و قوول یتگە یشتی، هەولیش بدەین باشیش لە ژبانی تاکێ خۆمان داو، لە ژبانی خێزانییمان و، لە ژبانی کۆمەڵایەتیییمان و، لە ژبانی سیاسیییماندا، پیاوێ بکەین، ئەم قورئانە بە دنیایی هەمووی نوورو بەرەکەتە، خۆتندنەو کە بەرەکەتە، لێوردبوونەو بەرەکەتە، لەبەرکردنی بەرەکەتە، کارپێکردنی بەرەکەتە، بەلام بەرەم و بەرەکەتی هەرە زۆری ئەم قورئانە، لە یتگە یشت و کارپێکردنی دایە.

لە راستیدا قورئان بۆیە عبادەتە بخۆرتەو، عبادەتە لەبەر بکری و، عبادەتە تەماشای بکری، تاکو چاک دەرک بکری و، لێی حالی بین، پاشان کاری پێ بکەین.

چەند بەرەو نێوانیک لە تێوان بەشیک لە مسوڵمانان و قورئان دا:

بەداخەو بەشیک لە مسوڵمانان، پەرەو نێوانی زۆر کەوتووتە نێوان ئەوان و قورئانەو، ئنجا ئەو پەرەو نێوانە:

١- هەندیکیان هەر پەيوەندیان بە خۆی قورئانەو هەیە، کە بریتە لە تەفسیرکردن و شیکردنەو پوونکردنەو قورئان، بە شێوەیک کە شایستە قورئان نە، مانایەکی مەلەزکراو و کچ و کال، پێدانی!

۲- هەندیکیان پەيوەندیان ھەبە بە سوننەتی پێغەمبەرەو ﷺ واتە: مامەلەي ھەلە لەگەڵ رێبازی پێغەمبەردا ﷺ، ھەندیک کەس پێیان وایە: رێبازی پێغەمبەر ﷺ و فەرمايشتەکانی جێگرەو (بدیل) ن بۆ قورئان، کە لە راستیدا ھېچ شتیک بە دلی قورئان نیە، نجا تەنیا فەرمايشتی خوا (کلام اللہ) بەرنامەو رێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ بوو، پێغەمبەری خوا جگە لەم کتیبە، جگە لە قورئان، بەرنامەيەکی دیکەي پێ نەبوو، فەرمايشتەکانی پێغەمبەر ﷺ چ تەوہی کە بە زاری موبارەکی فەرموونی، چ تەوہی بە کردووە کردوونی، چ تەوہی لە پیش چاوی کران، یان بیستوونی و دانی پێدا ھێناون، واتە: (قول و فعل و تقریر)، ھەمووی ھەر لەبەر رۆشنایی قورئاندا بوو، لە چوارچێوەی قورئاندا بوو، بۆ کەسێ شارەزای قورئان و سوننەت، ئەمە شتیکێ زۆر روون و ناشرابە.

۳- ھەندیکیش لەو پەردەو تەم و مژانە پەيوەندیان ھەبە بە بەرھەمی دیکەي زاناپانەو، چ لە بواری (فقہ) دا، چ لە بواری بنچینەکانی دین (أصول الدین) و عقیدەدا، چ لە بواری بیرکردنەوی مسوڵماناندا، چ لە بواری تەزکیەو تەھەووفا، چ لە بواری دیکەدا، زۆرجار شتاتیک لە ئێو ئەو زانستە ئیسلامیانەدا، لە ئێو ئەو کەلەپوورەي مسوڵمانان دا ھەبە، کە ناوێک و نامۆبە بە قورئان و بە رووحي قورئان، وەک مەن لە کتیبی: (با لە خزمەت قورئاندا بێن) دا، روونکردنەوی باشم داووە لەو بارەو، و، زۆر گرنگە تێمە بتوانین جاریکی دیکە عەقڵی خۆمان نازاد بکەین، دڵ و دەروون و ھەناو عەقڵ و ھۆشی خۆمان بژار بکەین، لە ھەرچی خلتەو خال و لیتەو لالەو نامۆبە لەگەڵ قورئاندا، نامۆبە لەگەڵ فەرمايشتی خوای پەروەردگارد، لەگەڵ رێبازو راستە شەقامی پێغەمبەری خوا ﷺ، کە وەک زۆرجار گوتوو: ھېچ گومانی تێدانێ: رێبازو راستە شەقامی پێغەمبەریش ﷺ ھەناوو ھەوین و جەوھەرەکی ھەر قورئان بوو، بۆیە ئەو جۆرە تێکەيشتنە کە گوايە: قورئان شتیکەو، رێبازو سوننەتی پێغەمبەر ﷺ شتیکێ دیکەي، زۆر ھەلەي، وەک لەو بارەو نامیلکەيەکم نووسيوە بە ناوی: (قورئان و سوننەت وەک رووح و جەستە تیکەلکیشن)، لە راستیدا قورئان جیا نیە لە سوننەت و، سوننەت جیا نیە لە قورئان، چونکە قورئان لە میان رێبازی پێغەمبەردا ﷺ پراکتیزە کراو و روونکراو تەو، ﴿وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ﴾ النحل، سوننەتیش ھەناوو ھەوینەکی ھەر بریتیە لە قورئان، کەواتە: سوننەت،

بە مانا راستە قینە کە، واتە: چۆنەتیی جێبەجێ کردنی پێغەمبەر ﷺ بۆ قورئان، چۆنەتیی پابەندبوونی پێغەمبەر ﷺ بە قورئانەوه، لە ژبانی تاکیی و خێزانیی و کۆمەڵایەتیی و سیاسیدا.

ئەگەر ھمانەوێ بە شێوەیەکی فیکری و تیۆری بزانین ئیسلام چییە؟ تەماشای قورئان دەکەین، بەلام ئەگەر ھمانەوێ بە شێوەیەکی کردەیی و بە ھەر جەستە کراویی بزانین ئیسلام چییە؟ تەماشای پێبازی پێغەمبەر ﷺ دەکەین، چونکە پێبازە کە ی پێغەمبەریش ﷺ ھەر قورئانی تیدا بەرجەستە کراوە."

خوا بە لوتف و کەرەمی خوێ لە تائین و بەرنامە ی خویدا، زیاتر شارەزامان بکات، بە ھۆی وردترو قوولتر تێگەشتن لە قورئان و، باشتر ئاشنا بوون بە پێبازو پێ و شوێنی پێغەمبەرەوه ﷺ.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

(١) زۆرجار گوتوو مانەو دووبارە ی دەکەینەو: ئاشکراو پوونە کە پێغەمبەری کۆتایی موحەممەد ﷺ، وێرای قورئان وەحیی دیکەشی بۆ نیرراو، بەلام ھەر لە سیاقی قورئان داو، ھەرگیز پێبازی پێغەمبەری خاتەم لە قورئان جیا نیەو، لەکەلی تێک ناکیرێ و، ھەمیشە سوننەت دەبێ بە تەرازووی قورئان ھەلسەنگێترێ.

تەفسیری سوورەتی

الْأَحْقَافِ

بەرپـزان!

تەمبۆر کە (٦) ی (جمادی الثاني) ی سالی (١٤٤١) ی کۆچییه، بەرانبەر (٢٠٢٠/١/٢٩) ی زاینیی، لە شاری هەولێر خوا پشتیوان بیت، دەست دەکەین بە تەفسیرکردنی سوورەتی (الأحفاف).

پێناسەی سوورەتی (الأحفاف) و بابەتەکانی

یەکەم: ناوی ئەم سوورەتە:

ئەم سوورەتە لە تێکرای موصحفەکان و، کتێبەکانی سوننەت و سیرەدا، هەر بە (سُورَةُ الْأَحْقَافِ) ناونراوە، هەرچەندە ئەم دەقە وای لێ دەقامرێتەو، کە ناوی (ثَلَاثِينَ) یشتی بۆ بەکارهاتبێ:

«عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: أَقْرَأَنِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ سُورَةَ مِنَ الثَّلَاثِينَ، مِنْ «آلِ حَم» قَالَ: يَعْنِي الْأَحْقَافَ، قَالَ: وَكَانَتِ السُّورَةُ إِذَا كَانَتْ أَكْثَرَ مِنْ ثَلَاثِينَ آيَةً، سُمِّيَتْ الثَّلَاثِينَ» (أخرجه أحمد ٣٩٨١، تعليق شعيب الأرناؤوط: إسناده حسن).

واتە: عەبدوللای کوری مەسعوود، دەلێ: پێغەمبەری خوا ﷺ سوورەتێکی لە نالی حامیم، (واتە: لە حەوت سوورەتەکانی کە پێیان دەگوترێ: (آلِ حَم) یان (ذواتِ حَم))، بەسەردا خویندەم، یان: پێی خویندەمەو و فێری کردم، کە بریتیه: لە (الأحفاف)، ئەو کاتیش سوورەتێک تەگەر لە سی (٣٠) ئایەت زیاتر بووایە، پێی دەگوترات: (ثَلَاثِينَ) واتە: سی، یان سی ئایەتی.

بەلام بێگومان هەر سوورەتێک لە سی ئایەت زیاتر بووبێ، مەبەستی ئەوەیه لە نێوان سی و چلدا بووبێ، ئنجا هەر سوورەتێک وابووێ، ناوی (ثَلَاثِينَ) ی بۆ

بەکارهاتیبی، کهواته: تایهت نیه، به سوورەتی (حم) یان (الْأَحْقَافِ) دەو، بۆیه به ناوی ئەم سوورەتە دانانری.

هەرودەها لەو باردووە ئەم دەقەش هەیه: (عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: أَفْرَأَيْتَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ سُورَةَ الْأَحْقَافِ) (أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ ٤٣٢٢، تَعْلِيقُ شُعَيْبِ الأَرْنَؤُوط: صَحِيحٌ، وَهَذَا إِسْنَادٌ حَسَنٌ).

واته: ئینو مەسعوود ر.ه. دەلی: ینغمبەری خوا ﷺ سوورەتی ئەحقافی فێکردم و بەسەردا خویندەمەو، یان پیتی خویندەمەو.

کهواته: ئەم سوورەتە هەر ناوی سوورەتی (الْأَحْقَافِ) بوو، هۆی تەو ناودەشی ناسکرابه که بریتیه لە هاتنی وشە (الْأَحْقَافِ) که تەنیا بە کجار لە هەموو قورئاندا هاتووە، تەنیا لەم سوورەتەشدا هاتووە، (أَحْقَافٍ) یش کۆی (جُفٍّ) ه، واته: کۆ، م. لیک که کۆدەبیتەو سەر یەک، تەپۆلکە ی م، بە مەرچیک لە باری درێژییدا بێت و، بە شیوە بەکی درێژ کۆبووبیتەو سەر یەک.

دووهم: شونینی دابەزینی:

بە یە کدەنگیی زانایان ئەم سوورەتە مەککەییە، واته: بە گشتی سوورەتێکی مەککەییە، هەرچەندە باسی هەلاواردنی چەند ئایەتێک کراوە که مەدینەیین، بە تایبەت ئایەتی ژمارە دە (١٠)، که دەفەرموی: ﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِن كَانَتْ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَكَفَرْتُمْ بِهِ، وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِّنْ بَنِي إِسْرَءِيلَ عَلَىٰ مِثْلِهِ، فَنَامَنَ وَأَنسَكَبْتُمْ إِن كَانَتْ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِلَى الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾ (الْأَحْقَافِ).

هەرودەها ئایەتی ژمارە سی و پینج (٣٥)، ئایەتی کۆتایی ئەم سوورەتە، که دەفەرموی: ﴿فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُو الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ وَلَا تَسْتَعْجِلْ لَهُمْ كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَ مَا يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبِسُوا إِلَّا سَاعَةً مِّنْ نَّهَارٍ بَلَّغَ فَبَلَ يَهْلِكُ إِلَّا الْقَوْمُ الْفَاسِقُونَ﴾ (الْأَحْقَافِ).

هه نذیکش نایه ته کانی: (۱۵ - ۱۸) شیان به مه دینه بی داناون، که خوا ده فه رموی: ﴿وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا وَحَمَلُهُ وَفِصْلُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنًا قَالَ رَبِّ ارْزُقْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَصْلَحْ لِي فِي ذُرِّيَّتِي إِنِّي بُثْتُ إِلَيْكَ وَإِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ ١٥﴾ أُولَئِكَ الَّذِينَ نَقَبْلُ عَنْهُمْ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَنَتَجَاوَزُ عَنْ سَيِّئَاتِهِمْ فِي أَصْحَابِ الْجَنَّةِ وَعَدَ الصَّادِقُ الَّذِي كَانُوا بِوَعْدُونَ ١٦ وَالَّذِي قَالَ لِوَالِدَيْهِ أُفٍّ لَّكُمَا أَنْعَدَانِي أَنْ أُخْرَجَ وَقَدْ خَلَتِ الْقُرُونُ مِن قَبْلِي وَهُمَا يَسْتَفِihan اللهَ وَبَلَكَ ءَامُونَ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَيَقُولُ مَا هَذَا إِلَّا أَسْطُورُ الْأَوَّلِينَ ١٧ أُولَئِكَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي أُمُورٍ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِمْ مِنَ الْإِنسِ وَإِنَّهُمْ كَانُوا خَسِرِينَ ١٨﴾ الأحقاف.

به لأم ته نایه تی ژماره (۱۰) وهک دوایی باسی ده که بین، ربوایه تی هوئی هاتنه خواره وه که ی متمانه ی پی ده کری و سه نه ده که ی راسته، وهک له سه رچاوه کانداهاتوه، که واته: نه م سوورده ته به گشتی سوورده تیکی مه که که ییه، به لأم نایه تی ژماره (۱۰)، وا پیده چی که له مه دینه دا دابه زی پی و، دوایی خرابیته ته و شوینه تیستا خراوه تی، به س نه م سوورده ته ش وانیه، سوورده تی دیکه ش هه یه له مه که دابه زیوه، دوایی نایه تی که له مه دینه دابه زیوه و خراوه ته نیوی.

سییه م: ریزه ندیی له دابه زین و له موصحه فدا:

ریزه ندیی له دابه زیندا، ژماره شه ست و پینج (۶۵)ه، له موصحه فیشدا ژماره چل و شه ش (۴۶)ه، نه م سوورده ته له دوای سوورده تی (الجائیة) یه و، پینش (الذاریات) هاتوه، به مه زنده که نه وه رای خومه، له سالانی نیوان هه وت (۷) تاکو ده (۱۰) ی پیغه مبه رایه تی دا دابه زیوه، واته: سی سال پیش نه وه ی مسولمانان و پیغه مبه ر ﴿کوچ بکه ن بو شاری (یثرب) و ناوه که ی بگوردری بو مه دینه، یان شاری پیغه مبه ر (مَدِينَةُ الرَّسُولِ).

چوارەم: ژمارە ی ئایە تەکانی:

لە لای زۆریە ی خەڵکی شارەکان، وەک (محمد الطاهر بن عاشور) و زانیانی دیکەش گوتووین: ژمارە ی ئایە تەکانی سی و چوار (۳۴) ه، بەلام لە لای خەڵکی کووفە ژمارەیان سی و پینج (۳۵) و، زیاتر ژمارە ی (۳۵) تەبەئیی کراوە، لەو موصحفانە ی لەبەر دەستی ئیمەدا هەن، پاجاییە کەش بەهۆی (حم) وەیه، کە ئایا ئایە تێکی سەر بەخۆیه، کە ئەو کاتە ژمارە ی ئایە تەکان دەبێتە (۳۵)، یاخود بەشێکە لە ئایە تێک: ﴿حَمَّ تَزِيلُ الْكِتَابِ مِنْ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ﴾ ههـ مووی بەسەر یە کەووە ئایە تێک بێ، ئەو کاتە ژمارە کە ی دەبێتە (۳۴)، بۆ سوورەتی (الجاثیة) ش ههـ روابوو، لە حیساب کردن و نه کردنی (حم) لە ریزی ئایە تەکان دا.

پینجەم: نێوەڕۆکی ئەم سوورەتە:

واتە: هێڵە گشتییەکانی و چوارچێوە کە ی و نێوەڕۆکە کە ی، ههـ مان نێوەڕۆکی قورئانی مەککەییە، بە ههـ ر سێک تەوهری سەرەکی: ۱- خوا بە یە ککرتن و، ۲- وەحیی و پێغەمبەرایی و قورئان و، ۳- بۆژی دوا ی و سزاو پاداشتی خوا، دۆزەخ و بەههـ شتەو، لەم سوورەتە موبارە کە دا پانتاییەکی زۆر بۆ باسی پووچاندنەو ی شیرک و، باسی قورئان و پێغەمبەرایی و، باسی قیامت تەرخان کراوە، ئاماژە بەکی باشیش بە بەسەر هاتی هوود و گەلی عاد کراوە، جارێک ناوی (بنو إسرائيل) هاتووە، دوو جاریش ناوی مووسا هاتووە، جگە لە سوورەتی (الجن) یش، کە خوا پشتیوان بێ دوا ی پێی دەگەین، تەنیا لەم سوورەتە دا ئەو نەندە بە درێژی باسی (جن) کراوە، چوار ئایەت بۆ باسی (جن) لەم سوورەتە موبارە کە دا تەرخان کراون.

شەشەم: تاییەتمەندییەکانی:

حەوت تاییەتمەندیی ئەم سوورەتەمان هێناون:

تاییەتمەندیی یەكەم: ئەم سوورەتە سوورەتی حەوتەم و کۆتاییە، لە (خواییم)، یان (آلِ حَم)، واتە: کۆتا سوورەتە لەو حەوت سوورەتە پێشتر باسمانکردن و، بە سوورەتی (غَافِر) دەست پێدەکەن و بەم سوورەتە کۆتاییان دی: (غَافِر، فَصَّلَتْ، الشُّوْرِي، الزُّخْرَف، الدُّخَان، الْجَاثِيَّة، الْأَخْفَاف).

تاییەتمەندیی دووهم: تەنیا لەم سوورەتەدا، باسی شایەدییدانی شایەدییە (بُنُو إِسْرَائِيلَ) کراوە: ﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَكَفَرْتُمْ بِهِ، وَنَهَدِ شَاهِدٌ مِنْ بَنِي إِسْرَءِيلَ عَلَىٰ مِثْلِهِ، فَأَمَّا أَرْسَلَكُمْ رَسُولًا، هَلْ لَبَّيْتُمْ لَهُ زُورٌ شَوْنِي دِيكە لە قورئاندا باسی (بُنُو إِسْرَائِيلَ) کراوە، بەلام بەم تەعبیرە تەنیا لیڕەدا هاتووە، کە وەک دوایی باس دەکەین، ئەم نایەتە موبارەکە، هۆی هاتنە خوارەووەیەکی زۆر گەورە و گزنگ و ماناداری هەیەو، بە سەنەدییکی راست (صحیح) لە سەرچاوە متمانە پێکراوەکاندا هاتووە.

تاییەتمەندیی سینیەم: تەنیا لەم سوورەتەدا، بەراورد لە نێوان بابایەکی براداری چاکەکار لەگەڵ باب و دایکی داو، بابایەکی بێبیرواو خرابەکار لەگەڵ باب و دایکیدا کراوە، نایەتەکانی: (۱۵ - ۱۹) بۆ ئەوە تەرخانکراون.

تاییەتمەندیی چوارەم: تەنیا لەم سوورەتەدا سەرژەمین و شوێنی گەلی عاد بە (الْأَخْفَاف) ناونراوە، لە نایەتی ژمارە (۲۱) داو، تەنیا یەكجار وشە (الْأَخْفَاف) لە هەموو قورئاندا هاتووە، ئەویش لەم سوورەتەدا، وەک ناو بۆ ئەو شوێنە جوگرافیەیی گەلی عاد، کە پێتەمبەرەکیان هووود عليه السلام بوو، تێیدا ژیاون.

تاییەتمەندیی پێنجەم: تەنیا لەم سوورەتەدا باسی ناردنی خوا بۆ کۆمەڵێک لە جند بۆ لای پێتەمبەر عليه السلام گوێگرتنیان لە قورئان کراوە، لە نایەتەکانی: (۲۹ - ۳۲) داو، شایانی باسە: ئەو کۆمەڵە جندە و پاسکراون، کە وێرای شارەزایی

پیشتر به کتیب و بهرنامه کانی خوا، چه مکه کانی خواناسی و دینداریشان زور باش زانیون و، زوریش به نه دهب بوون له خزمهت پیغمبر ﷺ و قورئانداو، زوریش هستیان به برپرسیاریه تی کردوه، چونکه یه کسه که قورئانیا و ده رگرتوه، گه پاونه وه بۆ لای خه لکه که بیان و، ده ستیان کردوه به بانگه وازکردنیا بۆ لای خواو بۆ لای ئیسلام.

تایه مه ندیی شه شه: ته نیا له م سوورده ته دا ته عییری: ﴿فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُو الْعَرْشِ مِنَ الرُّسُلِ﴾ هاتوه، که زۆربه ی هه ره زۆری توێژه ره وانی قورئان به جوړیک واتایان کردوه که مه به ست له: ﴿أُولُو الْعَرْشِ مِنَ الرُّسُلِ﴾، چهن د پیغمه بریکی دیار ییکارون، به تایبه تی: نووح و ئیبراهیم و موسا و عیسا (علیهمم الصلاة والسلام)، که به پیغمه بری خاته مه وه ﴿مُوحَمَّدٌ دَهْنَهُ پَیْنَجٍ﴾، به لام من رایه کی دیکه م هه یه، که له کاتی ته فسیرکردنی تایه ته که دا ده پخمه ره وو.

تایه مه ندیی حه وه تم و کو تایی: چهن د ته عیرو وشه یه که ته نیا له م سوورده ته دا هاتون:

(۱) - له نایه تی ژماره چوار (۴) دا: ﴿أَوْ أَتُكْرَمُونَ مِنْ عِلْمٍ﴾، واته: پاشماوه یه که له زانیاری.

(۲) - له نایه تی ژماره نو (۹) دا: ﴿قُلْ مَا كُنْتُ بِدْعًا مِنَ الرُّسُلِ﴾، واته: من داهیتراویک نیم، په یدا کراویک نیم، یاخود: تازه بابه تیک نیم له پیغمه بران که پئشینم نه بوویی.

(۳) - له نایه تی ژماره نو (۹) دا: ﴿وَمَا أَدْرِ مَا يُفْعَلُ بِي وَلَا بِكُمْ﴾، واته: نازانم من و تئودش چیمان پێ ده کری، چیمان لێ ده کری، واته: له رووی سه ره نجامی ژبانی دنیا ییه وه، نه گه رنا سه ره نجامی قیامه تی له لا روون بووه، که خو ی و شوێنکه وتوانی به هه شتین و، نه یارو ناحه زه کانی شی نه هلی سزان.

(۴) - له نایه تی ژماره یازده (۱۱) دا: ﴿إِنَّكَ قَدِيرٌ﴾، ته نیا لیره دا هاتوه، (إِنَّكَ) واته: هه لکێ دێ دراوه، به لام لیره دا مه به ست پێی: درۆیه، (قدیم) یش واته: له میژینه، کات به سه ردا چوو، دێرین.

(۵) - لە ئایەتی ژمارە دوازدە (۱۲) دا: ﴿إِمَامًا وَرَحْمَةً﴾، واتە: پێشەواو بەزەیی، دیارە نەم دوو وشەییە بە جیا لە قورئاندا زۆر ھاتوون، بەلام پێکەووە تەنیا لەم سوورەتەدا ھاتوون.

(۶) - لە ئایەتی ژمارە بیست و یەک (۲۱) دا: ﴿بِالْأَحْقَابِ﴾، واتە: تەپکۆلکە لماوییەکان، کە وەک گوتمان: سوورەتەکش بەو ناوہ ناوئراوہ .

(۷) - لە ئایەتی ژمارە بیست و ھەشت (۲۸) دا: ﴿قُرْبَانًا لِلَّهِ﴾، واتە: پەرستراوانی ھۆکاری نیزیکیکەوتنەو، چونکە (قُرْبَان) واتە: (مَا يُقْرَبُ بِهِ) ئەوہی کە پێی نزیک دەبنەوہ لە خوا، (اللَّهِ) ش کۆی (اللہ) ە، واتە: پەرستراوەکان.

(۸) - لە ئایەتی ژمارە بیست و نۆ (۲۹) دا: ﴿صَرَفْنَا إِلَيْكَ نَفَرًا مِّنَ الْجِنِّ﴾، واتە: کۆمەلێک، یان کەسانیکمان لە جند ناردن بۆ لای تۆ، بۆ گوێبیست بوونی قوربان.

(۹) - لە ئایەتی ژمارە سی و پینج (۳۵) دا: ﴿أَوَّلُوا أَلْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ﴾، واتە: خاوەن عەزیمەتەکان لە پێغەمبەران.

(۱۰) - ھەر لە ئایەتی ژمارە سی و پینج (۳۵) دا، وشەیی: ﴿بَلَنُحْ﴾، کە بەم پێژگە (صیغە)یە، تەنیا لەم سوورەتەدا ھاتو، ئەگەرنا بە شیوہی دیکە زۆر ھاتو: ﴿وَمَا عَلَی الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلُغُ الْمُبِينُ﴾، العنکبوت، بەلام وشەیی (بَلَاغ) بەبێ ئەلیف و لام، تەنیا لەم سوورەتە موبارەکەدا ھاتو.

ھەوتەم: دا بەشکردنی ئایەتەکان بۆ چەند دەرسیک:

دەرسی بەکەم: ئایەتەکان: (۱ - ۱۴)، واتە: چوار دە (۱۴) ئایەتی سەھەردای نەم سوورەتە موبارەکەمان کردوون بە دەرسیک، کە باسی قوربانان و بە ھەق دروستکردنی گەردوون، پووچەڵکردنەوہی شیرک و، پەرەندەنەوہی تەم و مژو نیشکال لە دەوری پێغەمبەرایەتی (محمد ﷺ) و، باسی ھەلۆستنی ئالۆزیکیانەو

ناماقولانەى كافرهكان و، پئناسەى بېرواداران و، سەرەنجامى خىريان لەم چوارەدە
تايەتەدا كراون.

دەرسى دووهم: تايەتەكانى: (۱۵ - ۲۰)، واتە: شەش (۶) تايەت، باسى بەراوردکردنى
نێوان دوو كەسى دژ بە يەك كراوە، بېروادارىكى بەرێزو چاكەكار لەگەڵ باب و
دايكيداو، بېيروايەكى بەدەفئار لەگەڵ باب و دايكيداو، سەرەنجامى شايستەى
هەر كاميان، بەهەشت و بەزامەندىي خوا بۆ بېروادارانى چاكەكارو بەرێز لەگەڵ
باب و دايكيان داو، سزاي ريسواكەرو سەختى بېيروايانى خراپەكارو بى ريز
لەگەڵ باب و دايكيان داو، خوشگوزەران لە دنيايدا.

دەرسى سێيەم: تايەتەكانى: (۲۱ - ۲۸)، واتە: هەشت (۸) تايەت، باسى
بەسەرھاتى ھوود **عَلَيْهِ السَّلَام** و گەلەكەى گەلى عاد كراوە، كە بانگى كردوون بۆ
يەكنا پەرستىي و، ئەوانيش رەفزيان كردووە، سەرەنجام بايەكى زۆر بەھيز كە
نەوان بە ھەورى تىگەيشتوون، خوا ناردوويەتە سەريان و، بە ھۆبەو ھەوتاون،
ئامازەبەكيش بە ناوہدانىيە ھەوتاوہكانى ديكەى، دەورو بەرى كۆمەلگاي پتغەمبەر
عَلَيْهِ السَّلَام كراوە، كە پەرستراوہكانيان ھىچ داديان نەداون، لە كاتىكدا كە سزاو بەلای
خوایان بۆ ھاتوہ.

دەرسى چوارەم: تايەتەكانى: (۲۹ - ۳۵) واتە: ھەوت (۷) تايەت، كە لەو
ھەوت تايەتەدا، چواريان تايەتەكانى: (۲۹ - ۳۲)، ناردنى خوا بۆ كۆمەلگى جند
باسكراوە، كە گووى لەو قورئانە بگرن كە موھەممەد **عَلَيْهِ السَّلَام** خوێندوويەتى، پاشان
گەرانبەھەيان بۆ لای گەلەكەيان و ھۆشدارىي پێدانيان و، بانگەوازکردنيان بۆ لای
خوا، لە تايەتەكانى: (۳۳ - ۳۵) یش دا، سى بابەت باسكراون:

أ- نىسپاتى زىندووكرانەوہ، بە بەلگەيەكى لۆژىكى زۆر بەھيز.

ب- ديمەنى دانپێداھيتانى كافرهكان لە قىامەتدا.

ج- فرمانکردنی خوا به پیغمبەر ﷺ که وەك پیغمبەرائی خواوەن عەزیمەت و خۆراگرو
 پشوو درێژ بێ و، دامەزراوو نەلەخشاوبێ و، پەلەش نەکات لە هاتنی سزای هەرەشە
 پێ لێکراویی بێروایان و، دڵنیاش بێ، که ئەگەر لەسەر ئەو بێروایی و خراپەکارییە
 خۆیان بەردەوام بێ، سەرەنجام سزای خوا ﷻ هەر یەخەیان دەگری.

❖ ده‌رسی یه‌که‌م ❖

پېناسەى ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان چواردە (۱۴) ئايەتى سەرەتاي سوورەتى (الأحقاف) دەگرېتەو،
ئايەتەکانى: (۱ - ۱۴)، ئەم چواردە ئايەتە كۆمەلىك بابەتى جۇراو جۇر، بەلام
پېكەو پەيوەست و تېكەلەكېشىيان تېدا خراونەپوو، كە حەوت بابەتن:

(۱) - دابەزاندنى قورئان، ئەو زاتەى سەرچاوەى دابەزاندنى قورئان، خواى بالا دەستى
كارزان، لە ئايەتەکانى: (۱ - ۲) دا.

(۲) - حېكمەتى دروستكرانى گەردوون، لە ئايەتى: (۳) دا.

(۳) - خستەپووى پوچەلىي شېرك، لە ئايەتەکانى: (۴ - ۶) دا.

(۴) - هەلوئىستى نەرتىنيانەى كافرەكان بەرانبەر بە قورئان، لە هەردوو ئايەتى: (۷ - ۸) دا.

(۵) - پوونكرەندەوئى پېغەمبەرى خاتەم ﷺ بۆ بەرنامەكەى و، بۆ هەلوئىستى خۆى، لە
دوو ئايەتى: (۹ - ۱۰) دا.

(۶) - هەلوئىستى بن بەلگەو پاساوى كافرەكان لە بەرانبەر قورئان و ئىسلام و پېغەمبەردا
ﷺ، كە هېچ بەلگەيەكيان بەدەستەو نەو، هېچ پاساوتكى ماقوول و لوژيكيان نە، كە
قورئان و ئىسلام و پېغەمبەر ﷺ رەفز دەكەن، لە دوو ئايەتى: (۱۱ - ۱۲) دا.

(۷) - وەسفى پروادارانى كردار باش و سەرەنجامى خېريان، لە دوو ئايەتى: (۱۳ - ۱۴) دا.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ١ تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ٢ مَا خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا
 بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَجَلٍ مُّسَمًّى وَالَّذِينَ كَفَرُوا عَمَّا أُنذِرُوا مُّعْرِضُونَ ٣ قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ
 مِنْ دُونِ اللَّهِ أَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمَوَاتِ أَنْتُمُ الَّذِينَ تَكْتُمُ مِنَ قَبْلِ
 هَذَا أَوْ أَثَرُونَ قَدْ عَلِمَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ٤ وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّن يَدْعُوا مِنْ دُونِ
 اللَّهِ مَنْ لَا يَسْتَجِيبُ لَهُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَهُمْ عَنِ دُعَائِهِمْ غَافِلُونَ ٥ وَإِذَا حُشِرَ النَّاسُ كَانُوا
 لَهُمْ أَعْدَاءً وَكَانُوا بِعِبَادَتِهِمْ كَافِرِينَ ٦ وَإِذَا نُنْفَخُ عَلَيْهِمُ الْيُسْفُوفَ قَالُوا الَّذِينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ لَمَّا
 جَاءَهُمْ هَذَا سِحْرٌ مُبِينٌ ٧ أَمْ يَقُولُونَ أَفَرَأَيْنَاهُ قُلْ إِنْ أَفَرَأَيْنَاهُ فَلَا تَمْلِكُونَ لِي مِنَ اللَّهِ شَيْئًا هُوَ
 أَعْلَمُ بِمَا تُفِيضُونَ فِيهِ كَفَى بِهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ٨ قُلْ مَا كُنْتُ بِدَعَا
 مِنْ الرُّسُلِ وَمَا أَدْرَى مَا يَفْعَلُ بِي وَلَا بِكُمْ إِنْ أَتَيْتُمْ إِلَّا مَا يَوْحِيَ إِلَيَّ وَمَا أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ مُبِينٌ ٩
 قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَكَفَرْتُمْ بِهِ، وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ بَنِي إِسْرَءِيلَ عَلَى مِثْلِهِ، فَنُتِمَن
 وَاسْتَكْبَرْتُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ١٠ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا لَوْ كَانَ
 خَيْرًا مَا سَبَقُونَا إِلَيْهِ وَإِذْ لَمْ يَهْتَدُوا بِهِ، فَسَيَقُولُونَ هَذَا إِنْكَارٌ قَدِيمٌ ١١ وَمِنْ قَبْلِهِ
 كَتَبَ مُوسَىٰ إِمَامًا وَرَحِمَةً وَهَذَا كِتَابٌ مُصَدِّقٌ لِمَا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عِزْيَا لِنُنْذِرَ الَّذِينَ ظَلَمُوا
 وَنُبَشِّرَ الْمُحْسِنِينَ ١٢ إِنْ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَفْتَمُوا فَلَا خَوْفَ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ
 يَحْزَنُونَ ١٣ أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ١٤

مانای ده قواو ده قی نایه تەکان

{به ناوی خوا ی به به زه یی به خشنده}، حامیم ۱ دابه زانندی ئەم کتێبه له لایهن خوا ی بالادهستی کارزانهویه ۲ ئاسمانهکان و زهوی ئەودی ئیوانیاغان ته نیا به هه ق و حیکمهت و بۆ کاتیک ی ناوبراو (دیاریکراو) هێوانه دی، له حالیکدا ئەوانه ی بێ پروان له و دی لێ ترستیرون (و له باره یه وه وریاکراونه وه) لامل و پشت هه لکردوون ۳ (ئه ی موحه ممه د! ۴) بلی: (ئه ی هاوبه شدانه ره کان!)، نایا ئەوانه تان دیوه که جگه له خوا لێیان ده پارێنه وه، پێشانم بدهن چێیان له زه ویدا دروستکردوه، یان نایا له (دروستکردنی) ئاسماناندا به شدارن؟! نه گهر له راستانن (بۆ ئیسپاتی قسه که تان) کتیبیکم پێش ئەم (قورئان) ه، بۆ بێنن، یان پاشماوه یه که له زانیاری (به ره ه می عه ق) ۵ ههروه ها (وێرای ئەوه ش) کێ له و که سه گومراره، که جگه له خوا له که سیک (و له شتیک) ده پارێته وه، که هه تا رۆژی قیامهت وه لأمی ناداته وه (بگه ره) ئەوان (په رستراوه کان) له پارانه وه بانگکردنه که شیان بێ ئاگان؟! ۶ کاتیکیش هه لک کوکرانه وه (له قیامه تدا) نه و (په رستراو) انه، لێیان ده بنه دوژمن و، به په رسته که شیان بێ پرواده بین (و نکوولی لیده که ن!) ۷ کاتیکیش نایه ته رۆشه کاغانیان به سه ردا بخوێترنه وه، نه و که سه انه ی بێ پروان به (قورئانی راست و) هه ق، هه ره له گه ل بۆیان هات، ده لێن: ئەمه جادوو یه کی تاشکرایه! ۸ یان نایا ده لێن: (موحه ممه د ۹) به ناوی خوا وه هه لیه ستوه؟ بلی: ئەگه ر (گریمان) هه لمبه ستب، ئیوه له به رانه ر (سزای) خوا دا هیچ شتیکان بۆ من (به ده ست نه و) له ده ست نایه ت، نه و زاناته ره به و (قسه و تۆمه ت) ه ی، تێیده رژن (و به ئتوی ده که ون) نه و به سه له ئیوان من و تیه ودا! شایه د بێ (که من راستگۆم) و، هه ره ئه ویش لێورده ی میهره بانه ۱۰ بلی: من داهێنراو (و بێ پیشینه) نیم له پێغه مبه ران و ناشزانم

(له ژبانی دنیا دا) چی به من و ژیوهش ده کری، ته نیا شوین نه وه ده کهوم که
 بۆم سروش ده کری و، من بهس ترسینه رو وریا که ره وه یه کی ئاشکرا و پوونکه ره وه م
 ۹ بلی: ئایا (به چاوی عه قل و دل) بینو تانه! نه گهر (ئهم قورئانه) له لایهن
 خواوه بی و، ئیوهش پیتی بیروا بن و، شایه دیکیش له (گهلی جووله که) وه چه ی
 ئیسرائیل شایه دیی له سه ر (راستی) وینه ی ویدا، ئنجا بروای هیناو ئیوهش
 خۆتان به زلگرت (له ئاستی داو پرواتان پیتی نه هینا)، ئایا کن له تیوه گومراتره؟
 به دنیایی خوا کۆمه لی سته مکاران راسته ری ناکات ۱۰ ئه وانه ی بیرواشن
 به وانه یان گوت که بروایان هیناوه: نه گهر (قورئان) چاک (و هه ق) بووایه
 (له بروا پتهینانیدا) ئه وانه پینشمان نه ده که وتنه وه، ئنجا چونکه به هۆیه وه ری
 راستگرتو نه بوون (لیی به هره مهنه نه بوون) ده لین: ئه وه درۆیه کی دیرینه!
 ۱۱ (له حایکدا) له پیش ویشدا کتیه که ی مووسا ۱۲ (تهورات) پتسه واو
 به زه یی (خوا) بوو، ئهم (قورئان) هه، کتییکی به راستدانه ری کتیه کانی
 پیشوو یه و، به زمانیکی روشنه، (نیردراوه) تا کو ئه وانه ی سته میان کردوه،
 بترسینی و هۆشیار بکاته وه و، موژده شه بو چاکه کاران ۱۳ به دنیایی ئه وانه ی
 گوتیان: پهروه ردگارمان خوایه، ئنجا راوه ستاوو دامه زراویش بوون، هیه ترسیان
 له سه ر نه وه خه مباریش نابن ۱۴ ئه وانه هاوه لانی به هه شتن تییدا هه رماو ده بن
 (ئه وهش) پاداشتی ئه وه یه که ده یانکرد ۱۵.

شیکردنه وهی هه ندیک له وشه کان

(أَنْزَرُ مِنْ عِلْمٍ): (أَنْزَرُ الشَّيْءَ: حُضُولُ مَا يَنْدُلُ عَلَى وُجُودِهِ، أَنْزَرُ وَإِنْزَرُ، وَالْجَمْعُ أَنْزَارٌ، يُقَالُ: سَمَنْتُ الْإِبِلَ عَلَى أَثَارَةٍ، أَيْ: عَلَى أَثَرٍ مِنْ شَخْمٍ، وَأَثَارَةٌ مِنْ عِلْمٍ، وَقُرِئَ أَثَرَةٌ، مَا يُرَوَّى أَوْ يَكْتَسَبُ فَيَنْقُي لَهُ أَثَرٌ)، كه خوا هه ده فهرموی: (أَثَارَةٌ مِنْ عِلْمٍ)، (أَنْزَرُ الشَّيْءَ) پهیدا بوونی شوینه واریکه به لکه بێ له سه ر بوونی نه و شته، (شَوْنِ پێ به لکه به له سه ر رۆیشتنی پێرۆو، دروستکراو به لکه به له سه ر به دیهینه را، کۆی (أَنْزَرُ) بریتیه له (أَنْزَرُ)، عه زه ب ده لێن: (سَمَنْتُ الْإِبِلَ عَلَى أَثَارَةٍ) واته: حوشتیه که م قه له و کرد له سه ر پاشماوه یه ک له چه وریی و پێو، (وَأَثَارَةٌ مِنْ عِلْمٍ) به (أَثَرَةٌ) ش خویندراوه ده وه، بریتیه له وه ته ندازه زانسته ی که ده گێردیتنه وه، یاخود ده نووسری و شوینه واره که ی ده مینیتنه وه، که واته: (وَأَثَارَةٌ مِنْ عِلْمٍ) واته: زانیارییه ک، پاشماوه یه کی زانیاری له وه ی عه قل به ره ه می هیناوه.

(أَنْزَرُهُ): (الْقَرِي: قَطَعَ الْجِلْدَ لِلْخَرَزِ وَالْإِصْلَاحِ، وَالْإِفْتِرَاءِ: الْكَذِبُ، وَالظَّلْمُ، وَالشَّرْكُ)، وشه ی (إِفْتَرَى) له (قَرِي) یه وه هاتوه، (قَرِي): بریتیه له برینی چه رم بو پینه کردن (کاتی خۆی پێلایان به چه رم پینه کردوه، بو چاک کردن و، جاری وایه پێسته که یان، چه رمه که یان بریوه بو نه وه ی شتیکی لێ دروست بکه ن، به لām دوایی وشه ی (إِفْتَرَى) له قورناندا به کاره ی تراوه بو درۆو، سته م، هه رو هها بو هاوبه ش بو خوادانان.

(تُفَيِّضُونَ فِيهِ): واته: ده رژینه نێوی، وه نێوی ده که ون، ده گوتری: (فَاضَ الْمَاءُ: سَالَ مُنْصَبًا وَأَفَاضَ إِنَاءَهُ: مَلَأَهُ حَتَّى أَسَالَ، وَالْإِفَاضَةُ: الْإِنْدِفَاعُ فِي شَيْءٍ)، (فَاضَ الْمَاءُ) واته: ناوه که هه لێژا، (أَفَاضَ إِنَاءَهُ) واته: قاپه که ی پرکرد، تا کو لێی رژا، (إِفَاضَةُ): بریتیه له رژانه نێو شتیکی به گورم بچیه نێوی، که ده فهرموی: (تُفَيِّضُونَ فِيهِ) واته: نه و قسانه ی ده چنه نێویان، وه ک چوونه نێو باتلاغ (تَخْوُضُونَ) و (يَخْوُضُونَ).

(خَاضَ، يَخُوضُ) واتە: چۈۈە ئىۋ باتلاڭىكەۋە، يان چۈۈە ئىۋ ئاۋىكەۋە، ھەرۈەك (قَاضَ الْمَاءَ يَفِيضُ) واتە: ئاۋەكە رڭا، دەرڭى، بەلەم (أَقَاضَهُ) واتە: رڭاندىى و پرى كرد، تاكو لىى رڭا، لىرەدا مەبەست پىتى چۈۈە ئىۋ نەۋ قسەۋ باسانەبە كە راست نىن، ۋەك چۈن كەسىك دەچىتە ئىۋ باتلاڭىكەۋە.

(بَدْعًا): واتە: شىتىكى تازەۋ بى پىشىنە، (الْإِبْدَاعُ): إِنْشَاءُ صُنْعَةٍ بِلَا احْتِدَاءٍ وَاقْتِدَاءٍ، يُقَالُ: رَكِيَّةٌ بَدِيعٌ، جَدِيدَةُ الْحَفْرِ، (إِبْدَاعُ): بىرىتە لە دروستكردنى شىتىك بەبى چاۋلىكردن و، بەبى پىشىنە ھەبوۋن، لە نوۋ دروست بكرى، بە كوردىى داهىنانى پىن دەللىن، دەگوتىرى: (رَكِيَّةٌ بَدِيعٌ)، (رَكِيَّةٌ) بىر، بىرىك كە تازە ھەلقەنرابى و پىشىنەنى نەبوۋى، نەك بىرىك كۈن بوۋى و پاكرابىتەۋە، (بَدْعًا مِنْ الرُّسُلِ: مُبَدَّعًا لَمْ يَتَقَدَّمْهُ رَسُولٌ)، واتە: تازە پەيداۋوۋەك ھىچ پىغەمبەرى پىش نەكەۋتبىن، ياخود (مُبَدَّعًا فِيمَا أَقُولُهُ)، داهىنەرىم لەۋەدا كە دەلىلىم، واتە: داهىنەرىم لەۋەدا كە ھاتوۋم، يان داهىنەرىم لەۋەدا كە دەلىلىم و پىش من كەس ۋاى نەكردىتى لە پىغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ).

(إِفْكٌ): (الْإِفْكُ: كُلُّ مَضْرُوفٍ عَنْ وَجْهِهِ الَّذِي يَحِقُّ أَنْ يَكُونَ عَلَيْهِ وَيُسْتَعَارَ لِلْكَذِبِ)، (إِفْكٌ): بىرىتە لە ھەر شىتىك لەۋ روۋى كە پىتۈستە لەسەرى بى، لىى لىدرى، دەشخوازىتەۋە بۇ درۋ، نەكەرنە نەسلى وشەى (إِفْكٌ) بە ماناى ھەلكىپانەۋەۋ سەرەۋ پىن كردن دى، بۋىە ئاۋەدانىيەكانى كەلى لوۋط ئاۋيان لىنراۋە (الْمُؤْتَفِكَاتِ)، واتە: ھەلكىپدراۋەكان.

(قَدِيمٌ): واتە: دىرىن، كات بەسەرداچوۋ، (أَكْثَرُ مَا يُسْتَعْمَلُ الْقَدِيمُ بِاعْتِبَارِ الزَّمَانِ، وَلَمْ يَرِدْ فِي الْقُرْآنِ وَالسُّنَنِ «قَدِيمٌ»، كَصِفَةِ اللَّهِ، وَالْمُتَكَلِّمُونَ يَمْفُونَهُ بِهِ وَيُسْتَعْمِلُونَهُ)، وشەى (قَدِيمٌ) بە زورىى لە روۋى كاتەۋە، كە كاتى بەسەرداچوۋ، بە كوردىى دەللىن: «دىرىن، يان كۈن، يان لە مېزىنە»، بەلەم نە لە قورئان، نە لە سۈننەتدا وشەى (قَدِيمٌ)، ۋەك سىفەتلىك بۇ خوا بەكارنەھاتەۋ، بەلەم

زانابى بىۋارى ئىمان و عەقىدە (كە (مُتَكَلِّمُونَ) يان پى گوتراۋە)، خۇايان ﷺ بەو سىفەتە ۋە سەفكردۈە.

دەللىم: ھەر ۋەھا وشەي (صَانِع) یشيان، بۇ خوا ﷺ بەكارھىناۋە، كە لە قورئان و سۈننەتدا نەھاتۋە، زانابان وشەي دېكەشيان بەكارھىناۋان، ھەم پىسپۇراني عەقىدە (مُتَكَلِّمُونَ)، ھەم: پىسپۇراني تەزكىە ۋە تەسەۋۋوف (أَهْلُ الصُّوفِ)، ھەندى وشەو تەعبىر بەكاردەھىنن بۇ تىگەياندىنى خەلک كە لە قورئان و سۈننەتدا نەھاتۋان، لە ۋە بارەدۈش لە نىۋان زاناياندا مشت و مې ھەيە، بەلام من ۋاي تىدەگەم سەلامەتەر ۋايە، ھەر وشەيەك خوا ﷺ ۋەك ناۋ يان سىفەت بۇ خۇي بە كارى نەھىنا بى، ئىمە بەكارى نەھىنن، مەگەر پىۋىست بىكات، جارى ۋايە سىفەتتىكى خوا ﷺ يان ناۋىكى خۇاشى دەكەيەۋەدە مانايەكەي رۇشن دەكەيەۋە، دەگونجى بلىي: ماناكەي ناۋايە، بەلام كە ئەو وشەيە، بۇ خوا ﷺ بەكاربھىنرى، پىم شىتىكى باش نىە، چونكە بۇ ۋىنە: وشەي (قَدِيم) ئەۋەيە كە كاتى بەسەردا تىپەپرى بى، بەلام سەرەتاي ھەبى، بەلام خوا بى سەرەتايە، يان وشەي (صَانِع) ۋاتە: سەنەتكار كەسپك كە شىتىكى دروست كىردى بە شىۋەيەكى رىك، بەلام نەۋە نەگەر لە ۋوۋىكەۋە لەگەل خۇاي پەرۋەردگاردا دەگونجى، بەلام لە ۋوۋى شىكۋە، لەگەلى ناگونجى، بۇيە ھەر وشەيەك لە قورئان و سۈننەتدا نەھاتىن، ۋاباشە بۇ خوا ﷺ بەكارى نەھىنن، بە لاي كەمەۋە باشە، تەگەرنا ھەندىك لە زانايان ھەر بە قەدەغەي دەزانن بەكاربھىنرى.

(إِمَامًا): (الإِمَامُ: الْمُؤْتَمُّ بِهِ إِنْسَانًا كَانَ، أَوْ كِتَابًا، أَوْ غَيْرَ ذَلِكَ، مُحِقًّا كَانَ، أَوْ مُبْطِلًا وَجْمَعُهُ أَئِمَّةٌ)، وشەي (إِمَام) ھەر كەسپكە، يان ھەر شىتكە، نىجا مروۋ بى، ياخود كىتب بى، يان جگە لەۋان، كە بىكرىتە پىشەۋاۋ سەر مەشق، پاشان ئەو مروۋقە، ياخود ئەو كىتبە، چ ھەقى گىرتىتە نىۋ خۇي، چ ناھەقى گىرتىتە نىۋ خۇي، كۆي (إِمَام) یش (أَمَّة) يە، پىشەۋايەكان.

هوی هاتنه خواره وهی نایه ته کان

دهرباره ی هوی هاتنه خواره وهی نهم نایه ته موبارده که، خوا ۱۰۰ دهفه رموی: **﴿ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَكَفَرْتُمْ بِهِ، وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ بَنِي إِسْرَءِيلَ عَلَى مِثْلِهِ، فَمَنْ رَأَسْتُمْ كَرِهْتُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ۝۱۰۰ ﴾** نهم دوو گیراوهیه دینین:

أ/ (عَنْ عَوْفِ بْنِ مَالِكٍ الْأَشْجَعِيِّ ۱۰۰، قَالَ: انْطَلَقَ النَّبِيُّ ﷺ وَأَنَا مَعَهُ، حَتَّى دَخَلْنَا كَنِيسَةً الْيَهُودِ بِالْمَدِينَةِ يَوْمَ عِيدِهِمْ، وَكَرِهُوا دُخُولَنَا عَلَيْهِمْ، فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ: يَا مَعْشَرَ الْيَهُودِ! أَرُونِي اثْنَا عَشَرَ رَجُلًا يَشْهَدُونَ أَنَّ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، يَحْطُ اللَّهُ عَنْ كُلِّ يَهُودِيٍّ تَحْتَ أَذَمِ السَّمَاءِ الْعَصَبِ الَّذِي غَضِبَهُ عَلَيْهِ، قَالَ: فَأَمْسَكُوا مَا آجَابَهُ مِنْهُمْ أَحَدٌ، ثُمَّ رَدَّ عَلَيْهِمْ، فَلَمْ يُجِبْهُ أَحَدٌ، ثُمَّ ثَلَاثَ فَلَمْ يُجِبْهُ أَحَدٌ، فَقَالَ: أَتَيْتُمْ؟ قَوْلَالِهِ إِنِّي لَأَنَا الْخَاشِرُ، وَأَنَا الْعَاقِبُ، وَأَنَا الْمُقْفَى، أَمَنْتُمْ، أَوْ كَذَبْتُمْ، ثُمَّ انْصَرَفَ وَأَنَا مَعَهُ، حَتَّى ذَا أَنْ نَخْرُجَ، فَإِذَا رَجُلٌ مِنْ خَلْفِنَا يَقُولُ: كَمَا أَنْتَ يَا مُحَمَّدُ! قَالَ: فَقَالَ ذَلِكَ الرَّجُلُ: أَيُّ رَجُلٍ تَعْلَمُونَ فِيكُمْ يَا مَعْشَرَ الْيَهُودِ؟ قَالُوا: مَا نَعْلَمُ كَانَ فِينَا رَجُلٌ أَعْلَمُ بِكِتَابِ اللَّهِ، وَلَا أَفْقَهُ مِنْكَ، وَلَا مِنْ أَبِيكَ مِنْ قَبْلِكَ، وَلَا مِنْ جَدِّكَ قَبْلَ أَبِيكَ، قَالَ: فَإِنِّي أَشْهَدُ لَهُ بِاللَّهِ أَنَّهُ نَبِيُّ اللَّهِ الَّذِي تَجَدُّونَهُ فِي التَّوْرَةِ، قَالُوا لَهُ: كَذَبْتَ ثُمَّ رَدُّوا عَلَيْهِ، وَقَالُوا لَهُ شَرًّا، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: كَذَبْتُمْ لَنْ يُقْبَلَ قَوْلُكُمْ، أَمَا إِنِّي أَتُتُّونَ عَلَيْهِ مِنَ الْخَيْرِ مَا أَتُتُّبْتُمْ، وَأَمَّا إِذَا آمَنْتُمْ كَذِبْتُمُوهُ، وَقُلْتُمْ مَا قُلْتُمْ، فَلَنْ يُقْبَلَ قَوْلُكُمْ، قَالَ: فَخَرَجْنَا، وَنَحْنُ ثَلَاثَةٌ: رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، وَأَنَا، وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَلَامٍ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ فِيهِ: **﴿ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَكَفَرْتُمْ بِهِ ۝۱۰۰ ﴾** (أخرجه أحمد: ۲۴۰۳۰، وابن حبان: ۷۱۶۲، وَغَيْرُهُمَا، قَالَ شُعَيْبُ الْأَرْنَؤُوط: إسناده صحيح).

واته: عهوفی کویری مالیکی ته شجعه عیی خوا لئی رازی بنی، ده لئ: پیغهمبه ری خوا ﷺ پویشست، من له خزمه تیدا بووم، تاکو چووینه نیتو په رستگای جووله که کان له مه دینه له پوژری جه ژنابند، پیاان ناخوښ بوو که چووینه لایان، پیغهمبه ری خوا ﷺ پیڅکوتن: نهی کومه لئی جووله که! دوازه پیاوانم پیشان بدهن، شایه دیی

بەدەن، كە بېجگە لە خوا ﷻ ھېچ پەرستراو نىن و، مەن پەوانە كراوى خوا، خوا
 ﷻ نەو تۈۋرەيىيە كە نواندوويەق بۆ سەر ھەر جوولە كەيەك، لە ژىر سىيەرى
 ئاسماندا، (ئەو تۈۋرەيىيە لەسەر جوولە كان) لای دەبات، دەلتى: بى دەرەك بوون و
 ھېچ كاميان وەلاميان نەدايەو، دووبارە كىردەو، دىسان ھېچ كەس وەلامى
 نەدايەو، سى بارە كىردەو، ھېچ كەس وەلامى نەدايەو، نىجا فەرمووى:
 ئامادە نىن بىروا پى بىنن؟ سوئىد بە خوا مەنم حاشىر، (واتە: ئەو دەبىتە
 پىشكەوتوو و سەر مەشق بۆ كۆكردنەو كە خەلك و دەستپىكردى لىپرسىنەو و
 سزاو پاداشت) و مەن عاقىم (واتە: كۆتايى پىغەمبەرەن كە بە دوایان دادى)
 و مەن موقەففا (واتە: ئەو كىرەو كۆتايى پىغەمبەرەن، لە دواى ئەو وەو
 كەسى دىكە نايەت)، تىو دەو بىروا بىنن يان بە درۆ دابىنن، دواى پۆشەت و مەن
 لە خەمە تىدا بوم، ھەتا نىزىك بوو بچىتە دەرى لە كۆسايە كەيان، پىاوىك لە
 دوامانەو گوتى: ئەي موحەممەد! لە شوئى خۆت بە، دەلتى: نىجا ئەو پىاوە
 پرووى لە جوولە كە كان كىردو گوتى: ئەي كۆمەلى جوولە كە! چۆن كە سىكەم دەزانن؟
 گوتيان: نەمانزانيو، ھېچ پىاوىك زاناربى بە كىتپى خوا، شارە زاناربى لە تۆ و
 لە بابت لە پىش تۆدوا، لە باپىرت لە پىش بابىدا، ئەو پىش گوتى: مەن شاىە دى
 دەدەم بە خوا كە ئەو ئەو پىغەمبەرەى خوايە ﷻ كە لە تەو راتدا دەبىنن،
 گوتيان: درۆ دەكەى و، بەرپەرچيان دايەو، قسەى خراپان پىگوت، پىغەمبەرەى
 خواش ﷻ فەرمووى: تىو درۆ دەكەن و، قسەتان وەرنا كىرى، پىشتر ستايشتان
 كىردو، پىتان ھەلگوت و قسەى خىرتان بۆ كىرد، بە لام دواى ئەو بىروا ھىتا،
 بە درۆتان داناو، ئەو تان گوت، كە گوتتان، بۆيە قسە كەتان وەرنا كىرى، دەلتى:
 ھەرسىكەمان دەرچووين، پىغەمبەرەى خوا ﷻ، مەن و عەبدوللەى كورى سەلام،
 خواش ﷻ لە بارەى ئەو وەو نەم نايەتەى ناردە خوار: ﴿قُلْ أَزِيدُكُمْ أَمْ لَا أَزِيدُكُمْ﴾
 اللَّهُ وَكَفَرْتُ بِهِ. وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِّنْ بَنِي إِسْرَءِيلَ عَلَىٰ مِثْلِهِ. فَأَمَّا نَاسِكُكُمْ إِنَّا اللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ
 الضَّالِّينَ ﴿١٠﴾

هەر لهو باره‌ی ئەم نایەتە موبارەکەوه، ئەم گێڕاوەیه‌ش دێنین:

پ/ اَعَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ ؓ، قَالَ: مَا سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ لِأَحَدٍ يَمْنِي عَلَى الْأَرْضِ إِنَّهُ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ، إِلَّا لَعْنِدَ اللَّهِ بْنِ سَلَامٍ، قَالَ: وَفِيهِ نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ: ﴿وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ بَنِي إِسْرَءِيلَ عَلَى مِثْلِهِ فَقَامَنَ رَأْسُكَرْتُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ﴾ (أخرجه البخاري: ۲۸۱۲، ومسلم: ۲۴۸۳).

واته: سه‌عدی کورێ نه‌بی وه‌ققاص ؓ، ده‌لێ: نه‌مییستوه پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ به‌ هیچ که‌سیک که له‌سه‌ر زه‌وی پۆیشتوه، ب‌فه‌رموێ: له‌ خه‌لکی به‌هه‌شته، جگه‌ له‌ عه‌بدوللای کورێ سه‌لام (نه‌وه‌ی به‌و فه‌رمووه‌) و له‌ باره‌ی نه‌ویشه‌وه، ئەم نایەتە دابه‌زی: ﴿وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ بَنِي إِسْرَءِيلَ عَلَى مِثْلِهِ فَقَامَنَ رَأْسُكَرْتُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ﴾، که دوا‌ییش ده‌یگه‌بنی مشت و م‌ر هه‌یه، له‌ ئیوان زانا‌ی‌اندا، که ئایا نه‌ویش هه‌ر له‌ ئیو سوورده‌ی (الأحقاف)دا، له‌ مه‌ککه‌ دابه‌زیوه، یاخود به‌ جیا له‌ مه‌دینه‌ دابه‌زیوه‌و، دوا‌یی خراوته‌ ئه‌و شو‌ینه؟ به‌پیتی ئه‌و ئەم دوو پ‌یوا‌یه‌ته‌ ده‌رده‌که‌وێ، که ئەم نایەتە موبارە‌که به‌ جیا له‌ مه‌دینه‌ دابه‌زی‌بێ، له‌ کاتی‌کدا عه‌بدوللای کورێ سه‌لام که یه‌کیک بووه، له‌ زانا هه‌ره‌ دیاره‌کانی جووله‌که‌کان به‌ دان پ‌نده‌ینانی خ‌ویان، مس‌وڵمان بووه، له‌و کاته‌دا دابه‌زیوه، به‌لام دوا‌یی خراوته‌ ئیوان دوو نایەتە‌کانی: (۹ و ۱۱)، له‌ سوورده‌ی (الأحقاف).

مانای گشتیی نایه‌ته‌کان

وهک له پیناسهی نه‌م سووږه‌ته‌دا، کوتمان له‌م سووږه‌ته به‌پیزه‌دا، پانتایه‌کی زۆر ته‌رخانکراوه بو‌ باسی فورئان و پیغه‌مبه‌رایه‌تی، پاشان باسی به‌ره‌چدانه‌وه‌ی شیرک و هاوبه‌ش بو‌ خوادانه‌ران، هه‌روه‌ها باسی رۆژی دوا‌یی و سزاو پادا‌شت، وێرای چه‌ند شتیکی دیکه، که تیکه‌لکیش کراون له‌گه‌ڵ نه‌و بابه‌تانه‌دا، سه‌ره‌تا خوا ده‌فه‌رمو‌ی:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

به‌ ناوی خوای به‌ به‌زه‌یی به‌خشنده، واته: ده‌ستیکردنم به‌ ناوی خوا‌یه، که مه‌به‌ستی پێ ئه‌وه‌یه:

۱- ئه‌م کاره‌ ته‌نها به‌ ناوی خواوه‌ ئه‌نجام ده‌ده‌م.

۲- ئه‌م کاره‌ ته‌لێا بو‌ په‌زامه‌ندیی ئه‌نجام ده‌ده‌م.

۳- ئه‌م کاره‌ به‌ پێی به‌رنامه‌ی خوا ئه‌نجام ده‌ده‌م.

۴- هه‌روه‌ها ئه‌م کاره‌ به‌ توانا و پارمه‌تی خوای په‌روه‌ردگار ده‌که‌م.

ئنجا خوا ده‌فه‌رمو‌ی: ﴿حَمْدٌ﴾، که ئه‌مانه‌ دوو بێت له‌ بێته‌ پچرپچه‌رکان، واته: پچرپچه‌ ده‌خوێزێنه‌وه، نه‌ک به‌سه‌ریه‌که‌وه، که وه‌ک پێشتر گو‌توو‌مانه: له‌ ته‌فسیری سووږه‌تی (یونس) دا، له‌ سه‌ره‌تا که‌یدا باسیکی درێژمان له‌ باره‌ی نه‌و بیست و نو (۲۹) سووږه‌ته‌وه‌ کردوه، که سه‌ره‌جهم چوارده‌ له‌و پیتانه‌ له‌ پێشانه‌وه‌ ها‌توون، ئنجا هه‌ندیکیان یه‌ک پیتیین و وه‌ک (ص) و (ق) و (ن) و، هه‌ندیکیان دوو پیتیین، وه‌ک (حم) ده‌کان و (یس و طه و طس)، هه‌ندیکیشیان سێ پیتیین وه‌ک (ألر) یه‌کان، یان (أل) ده‌کان و، (طسم) ده‌کان و، هه‌ندیکیان چواریین

وەك (المړ) و (المص) و، هەندیکیان پتنجیین وەك (كهيعص)، كۆی ئەو پیتانەى لە سەرەتای ئەو بیست و نۆ سوورەتانه هاتوون، چوارده (۱۴) ن و هەموو جوړە پیتەکانیان تێدان.

زانایان زۆریان قسە کردووە لە بارەى ئەو پیتە پچر پچرانەو، نایا حیکمەتى چییە خوا خستونێه پتیش بیست و نۆ لە سوورەتەکانى قورئان؟ هەندیکیان گوتووینە: بەس بۆ ناگادارکردنەوێ پیغمبەر بوو و ﷺ، هەندیکیان گوتووینە: بۆ ئەو بوو کە سەرنجى مرۆفەکان راپکێشێ کە ئەو قورئانەى لەبەر دەستتانه، هەر لەو پیت و دەنگانە پێک دێ، تێمەش تاكو تێستا ئەو مانایەمان لە هەمووان زیاتر بە دلەو نووساوە، بە بەلگەى ئەو کە هەر یەكسەر لە دواى ئەو پیتانە باسى قورئانە: طه ﴿مَا أَرْسَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقَىٰ﴾ طه، ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ يس، ﴿حَمْدٌ﴾ ﴿تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ﴾ غافر، ﴿الَّذِي أَنْزَلَ الْكِتَابَ لَا رَيْبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ السجدة، هى هەموویان وان، جگە لە هەردوو سوورەتى (العنكبوت) و (الروم)، هەر کاتێک ئەو پیتانە هاتن، یەكسەر باسى قورئانە، واتە: ئەو قورئانە هەر لەو پیت و دەنگانە پێک دێ، کە لەبەر دەستى ئێودشدا هەن، وەك کەرەستەیهكى خاوە، بەلام ئێوە نەك هەر ناتوانن، وێنەى قورئان بێنن، یان وێنەى دە (۱۰) سوورەت، بەلکو وێنەى سوورەتێكى سێ ئایەتییش بێنن، وەك سوورەتەکانى: (العصر) و (الكوثر) و (النصر).

کەواتە: بزائن! ئەو خواپەى ﷻ ئەو فەرماشته بەرزو ناوازهو بێ وێنەیهى، لەو پیت و دەنگانە پێک هێناوە، کە وەك کەرەستەیهكى خاوە، لەبەر دەستى ئێودشدا هەن، بەلام ئێوە دەستەوسان و دەستەپاچەن لە بەرانبەرىدا، بزائن بێژەرى ئەو فەرماشته خواپە ﷻ، نە موخەممەد ﷺ بۆ خوێنە، نە کەسى دیکەش فێرى موخەممەدى ﷺ کردووە، ئەگەرنا وەك چۆن خەلک توانیویەتى قسە بە دەمى پیغمبەرەدووە ﷺ هەلبەستى، ئەگەر قورئانییش هى خۆى بووایە،

دەیانئوانی چەند ئابەت، یان چەند سوورەتیکیش ھەلبەست، بەلام ئەم قورئانە بەرزو مەزنە، نەک ئایەتیکى تیدا کەم و زیاد نەکراوە، بەلکو وشەیک و پیتیکیش، چونکە زانایان و پیرای ئەوێ کە سەرژمیری ئایەتەکانیان کردووە، کە دیارە قورئان ھەمووی سەدو چوارەدە (۱۱۴) سوورەتە و، شەش ھەزارو دوو سەدو سی و شەش (۶۲۳۶) ئایەتە، ھەلبەتە ھەندیکیان کەمتریان گوتووە، بەلام ئەم ژمارەییە زیاتر لەسەرینی و، کەمیی و زۆریی ژمارەیی ئایەتەکانیش دەگەریتەووە بۆ کورتیی و درێژیی پستەکان، ئەگەرنا لەسەر وشەکانی قورئانیش پێککەوتوون، کە ھەفتاو ھەوت ھەزارو چوار سەدو سی و نو (۷۷۴۳۹) وشەییەو، لەسەر پیتەکانیشی پێک کەوتوون، کە سیسەدو بیست و یەک ھەزارو سەدو ھەشتا (۲۲۱۱۸۰) پیتەو، ئەو قورئانە مەزنە، ھیچ کەس نەیتوانیوەو ناتوانی نەک وینەیی بێت، نەک وینەیی دە سوورەت و سوورەتیکى بێت، بەلکو ئەگەر وشەیک و پیتیکیشی لى بگۆرێ، یە کەسەر ھەستی پێ دەکری.

تەنجا **خَوَا** دەفەرئو: **تَزِيلُ الْكِتَابِ مِنْ أَفْهَمِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ**، دابەزێنای کتیبەکە، ئەم کتیبە لە لایەن خوای زالی کارزانەوێ، (**الْعَزِيزُ: مَنْ لَا يُغْلَبُ**)، کە سینک کەس پێی نەوێری، ھیچ ھیزیک لە بەرانبەریدا نەوێست، بۆیە ئەگەر لە زمانی کوردیییدا (**عَزِيزُ**) بە: بالادەست، زال، دەستپوێشتوو، ئەوپەری توانادار، مانا بکری، جێی خۆی، (**الْحَكِيمُ**) واتە: کارزان، کاربەجی، زاتیک کە کارەکانی ھەموویان لە جێی خۆیاندا و، فەرمايشتەکانی ھەموویان بە جێن.

کەواتە: ئەم قورئانە لە لایەن خوایەکەو دابەزیو، کە خاوەنی ئەوپەری عیززەتەو، خاوەنی ئەوپەری حیکمەتە، ھەر بۆیەش عیززەت و حیکمەت، کە خوا **عَزَّ وَجَلَّ** ھەینی، لە کتیبەکەشیدا، لە فەرمايشتەکەشدا، پەنکیان داووتەووەو، بە دنیایی ھەر کەسیک بە ئەندازی ئەو کە ھۆگری ئەم قورئانە دەبێ، کارتیکراو دەبێ بەم قورئانەو لە خزمەت قورئاندا، دەبێ، ھەم عیززەت، ھەم حیکمەتیش لە قورئانەووە وەرەگری، ھەلبەتە ھەر کەسە لە قەدەر خوێ.

دوایی دهفه رموی: ﴿ مَا خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَجَلٍ مُّسَمًّى ۚ ﴾
 دوی ناماژه کردن به قورن و پیناسه کردن قورن، نجا خوا ﴿ ۚ ﴾ نهو بابه ته
 زور گه وره و گرنکه باس ده کات، که وهک دوایی روونی ده که بنه وه، له کورته
 باسکیدا، به لای که مه وه له حه فده شوینی قورن اندا، باسکراوه، نهویش نهو یه
 که: خوا ناسمانه کان و زهوی و نهو هی نیوانیان، واته: کهون و کائینات و، گهر دوون
 بوونه وه ری به هه ق و حکمهت دروست کردوه، نامانج و مه به ست له پشیه وه
 هه یه، به هه وه نته و گاته نهو، بن نامانج و بن حکمهت نه، ﴿ مَا خَلَقْنَا
 السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ ۚ ﴾، ناسمانه کان و زهوی و نهو هی نیوانیان
 دروست نه کردوون، مه گهر به هه ق، ته نیا به هه ق دروستمان کردوون، هه ق
 بریتیه: له شتی چه سپاو، به لام جاری وایه (حق) به مانای راستی دی و، جاری
 وایه به مانای حکمهت دی و، جاری وایه به مانای نامانج و مه به ستیکی به
 جی دی و، جاری وایه به مانای دادگهری دی، به پیتی سیاقه کان، به لام لیره دا
 واته: به حکمهت و نامانجیک که په یوه ست به دروستکراوه کانه وه، نهک به
 خویا په روه ردگاره وه، خوا کار به جیه و خاوهن حکمهت وه هیچ شتیکی بیجی
 ناکات، به لام بیگومان خوا هیچ تیشیکی به هیچ کس و هیچ شتیک نه،
 هیچ نامانجیکی نه، که به هوی نه جامدانی کاریکه وه، به پیتیته دی، به لکو
 نهو نامانجی دروستکراوه کانه، خوا ده پیتیته دی، نهک نامانجی خوی، چونکه
 خوا ﴿ ۚ ﴾ نه گهر نامانجیک به پیتیته دی، به هوی دروستکردنی گهر دوونه وه، که واته:
 پیوستی بهو نامانجه یه؟! به لام نهء خوا نامانجیک دیتیته دی که په یوه ست
 به دروستکراوه کانه وه، خواش ﴿ ۚ ﴾ به پیتی سیفه ته کانی خوی، مامه له ده کات له که ل
 دروستکراوه کانیدا.

خوا ﴿ ۚ ﴾ خاوهن نهو په ری که ره م و به خشه وه، نهو په ری به زدییه وه، نهو په ری
 توانایه وه، نهو په ری حکمهت، بویه نه م گهر دوونه ی هتاوه ته دی، وهک
 به ره میکی، سیفه ته کانی خوی، که خوا به دیه پنه ره، نهو دروستکراوانه ی هتاونه

دى، بەلەم بۇچى؟ بۇ ئامانچىك كە پەيۋەستە بە دروستكراۋەكانىيەۋە، غۇا
 ددەفرەمۇي: ئېمە ئاسمانەكان و زەۋى و ئەۋى ئىۋانائىمان بە ھەق نەبى
 نەئىنانونە دى، **وَأَمِلْ مُسَىٰ**، ھەروەھا بۇ كاتىكى ئاۋبراۋ ديارىيىكراۋىش، واتە:
 ئەۋە نىيە، ئەم گەردوونە ھەتا ھەتايە بىرۋا، بەلگە بۇ كاتىكى ديارىيىكراۋەۋ،
 قۇناغىكە قۇناغى دىكەي بەدۋادا دى، **وَالَّذِينَ كَفَرُوا عَمَّا أُذُنُوا مَعْرُوفًا**، لە
 خالىندا كە ئەۋانەي بىيىرۋان، لەۋى پىيى ترسىزانۋ و لىي ورياكراۋنەۋە، پىشت
 ھەلگەردوۋن، روۋ ۋەچەرختەرن، گوۋ پىيى نەدەرن.

﴿ قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَآذِغُوتٍ مِّن دُونِ اللَّهِ ﴾، بَلَى: نایا نه‌وانه ده‌بینن که له جیاق خوا،
یان جگه له خوا، لیسان ده‌پارینه‌وه! یاخود: هه‌والم پتی بدن، له باردی نه‌وانه‌وه
که له جیاق خوا، جگه له خوا لیسان ده‌پارینه‌وه، ﴿ أَرَأَيْتُمْ مَآذًا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ ﴾،
پیشانم بدن، چیمان له زهوی دروست‌کردوه، دهنکه لمیک، په‌ره مریشیک، دهنکه
چه‌وینک، به‌ردیک، داریک، ﴿ أَمْ لَمْ يَرْكَبُوا السَّمَوَاتِ ﴾، یان نایا هاوبه‌شییان هه‌یه،
له ناسمانه‌کاندا، به‌دنیایی نه‌مه جوړیکه له توانج تیکرتن و، به‌ته‌وسه‌وه قسه
له‌گه‌ل‌کردن، نه‌گه‌رنا مادام نه‌وان توانای چوونه ناسمانیان هه‌ر نه‌وه، مادام
له‌زه‌ویدا هیچیان نه‌خولقاندبی، نه‌دی چوون ده‌ستیان گه‌شته ناسمان! ﴿ أَتُرَى
يَكْتَسِبُ مِّن قَبْلِ هَذَا أَوْ أَتُرَوِّ مِّنْ عِندِ كُتْمٍ مَّكَدِيكٍ ﴾، ته‌گه‌ر راست ده‌که‌ن
نه‌وه شتانه‌ی ددیانپه‌رستن، شایسته‌ی په‌رستران، بۆم بینن، کتیبیک پیش نه‌مه
دابه‌زینی، یاخود پاشماوده‌یک له‌ زانیاریم بۆ بینن، واته: به‌لگه‌یه‌کی نه‌قلیم
بۆ بینن، یان به‌لگه‌یه‌که‌ی عه‌قلیی، کتیبیک که پیش نه‌مه قورخانه دابه‌زینی،
باسی هاوبه‌ش بۆ خوادانانی تیدابن، بۆم بینن، یاخود پاشماوده‌یک له‌ زانیاریم
بۆ بینن، و‌ک به‌لگه، که به‌ته‌نکید هیچ کامیان نین، نه‌به‌لگه‌ی نه‌قلیان
به‌ده‌سته‌وه‌یه، نه‌به‌لگه‌ی عه‌قلیی، نه‌هیچ نه‌قلنیک و، وه‌حیه‌ک، باسی ره‌وایی
هاوبه‌ش بۆ خوا دانانی کردوه، نه‌هیچ عه‌قلیکیش، هیچ عه‌قلیکی سه‌لیمیش
شتی وای گوته‌وه.

﴿وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّن يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ مَلَأَتْ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كُفْرًا﴾ نایا کن گومراتره له که سیک که له جیاتی خوا، جگه له خوا، له شتیک، له که سیک ده پارتیه وه که هه تا رۆژی قیامت وه لأمی ناداته وه، تنجا نایا رۆژی قیامت وه لأمی ددهاته وه، نه خیر، واته: هه وه لأمی ناداته وه، هیچ دلاواکاریه کی بو جیه جی ناکات، ﴿وَهُمْ عَنْ دُعَائِهِمْ غَافِلُونَ﴾، نه وان له بانگ کردن و له هاوار تیه ستنی نه وان بی ناگان، تنجا نه مه هه رچهنده رانای عاقلانی بو به کارهیناوه، به لأم زیاتر مه به ست پتی بت و صه نه م و په یکه رداگان، به لأم نه گهر مه به ست نه وانی دیکه ش بی، نه صرانییه کان که عیسیان په رسته وه، نه وانی دیکه که فریشته کانیان په رستوون، جووله که که عوزیریان په رسته وه، که سانی دیکه شتانی دیکه یان په رستوون، نه وه په رستراوانه ناگیان له په رسته رداگان نه بووه، به دلنایایی وه لأمیشیان ناده نه وه.

﴿وَإِذَا حُجِرَ النَّاسُ كَانُوا لَهُمْ أَعْدَاءً﴾، کاتیکیش خه لک کو ده کرینه وه، واته: بو سزاو پاداشت کو ده کرینه وه، ﴿كَانُوا لَهُمْ أَعْدَاءً﴾، نه وانه، نه وه په رستراوانه بۆیان ده بنه دوژمن، واته: له په رسته ره کانیان ده بنه دوژمن، ﴿وَكَانُوا بِآيَاتِهِمْ كَافِرِينَ﴾، به په رسته که شیان ببیروا ده بن و، نکو ولبیان لی ده کن و په خنه یان لی ده گرن: بۆچی تیه تان په رسته؟ لیره که رانای عاقلان به کار دینن، یان بو زاکردنی عاقلانی په رستراوه کانه، نه گهر فریشتن، نه گهر پیغمبه رانن (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، نه گهر مروقه چاکانن، به سه ره نه وانی دیکه دا، یا خود له بهر نه وه یه که له خه یال و نه دیشی بته رسته کاند، وابووه، نه بت و صه نه م و په یکه رانه، وه ک عاقل مامه له یان له که لدا کردوون، پتیان وابووه ناگیان له شت هه یه، نه گهر مانگ و خوړه، نه گهر دارو به ردن، نه گهر په یکه رن، هه رچی هه ن، خوا لیره وه له جی دیکه ش به پتی عه قلی نه وان نه وه راناده ی بو عاقلان به کارهیناوه، چونکه نه وان وه که سانیکی خاوه و یست و عه قل و نیدراک له گه ل بت و صه نه مه کانی خویندا مامه له یان کردوه.

ئەوێ ڕابرد هەمووی بۆ پووجە لکردنەوێ بێرۆکەیی هاوبەش بۆ خوا دانان بوو.

ئنجە دێتە سەر باسی هەلۆیستی نەڕێنییان بەرانبەر بە ئایەتەکانی قورئان و، بەرانبەر بە پیغەمبەر ﷺ، دەفەرموێ: **وَإِذَا نُنَادِيَهُمْ أَيْنَ مَا بَيْنَ يَدَيْهِ**، کاتیکی ئایەتە ڕۆشنەکانی تێمەیان بەسەردا دەخوێزێنەوێ، **قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ**، ئەوانەیی بێڕوایوون بەو هەققە، دەڵێن کە بۆیان دێ، یە کسەر کە ئەو هەققەیان بۆ هاتو، گوتووایانە: **هَذَا سِحْرٌ مُبِينٌ**، ئەمە جادووێکی ئاشکرایەو، ڕوونە کە جادووێ.

أَمْ يَقُولُونَ أَفَرَأَيْنَاهُ، بە نسیبەت قورئانەوێ دەڵێن: ئەو جادووێ، بە نسیبەت موحمەدەوێش ﷺ، دەفەرموێ: یان دەڵێن ئایا، هەڵبەستو، واتە: بە ناوی خواوێ هەڵبەستو، جادوو نیە، بەلام هەڵبەستراوێ بۆ خۆی گوتووێ، **قُلْ إِنْ أَقْرَبْتُ فَلَا تُصِلُوكُمْ إِلَى اللَّهِ شَيْئًا**، بۆ: ئەگەر هەڵبەستێ، ئێوێ لە بەرانبەر خوادا هیچ شتیکتان بۆ من پێ ناکرێ، خاودنی هیچ شتیکی نین بۆ من، هیچ شتیکتان لە دەست ئایەت بۆ من، کە لە سزای خوا مەبارێزن، **هُوَ أَقْرَبُ مَا تُفِضُونَ فِيهِ**، خوا زاناترە بەوێ ئێوێ تێدەڕژێن، وەنتوێ دەکەون، لە قسەیی پووج و بۆش، **كَلَّا بَلْ شَهِدْنَا بَيْنِي وَبَيْنَكَ**، بەسە ئەو شایەد بێ لە نێوان من و تێویدا، **وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ**، ئەو لێبوردەیی میهرەبانە، لێرەدا ئەمە تەماع و وەبەرئانیکە بۆ ئەوان کە ئەگەر بگەڕێنەوێ، واز لە کەللەڕەقیی و عینادیی بێنن، با بزەنن کە هەمیشە خوا دەرگای لێبوردن و بەزەیی ئاوەلایەو کراوێ.

ئنجە ئەمە لە چەند شوێنیکدا لە قورئاندا هاتو، بۆ ڕەدانەوێ ئەو تۆمەتە کە گوتووایانە: موحمەد ﷺ بۆ خۆی قورئانی هەڵبەستو!

بۆ وێنە: لە سوورەتی (الطور) دا، دەفەرموێ: **أَمْ يَقُولُونَ نَحْنُ نَمْلِكُ الْمَوْتَ**، بۆ: ئەوانەیی قوتوویەتی و هەڵبەستو، بەلکو بڕوا ناھێنن، ئەگەرنا با فەرموودەیی دیکەیی وەک ئەو بێنن، ئەگەر راست دەکەن.

که پێغه‌مبەرانی پێشوو (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) کاتێک هاتوون، که مرۆڤایه‌تی له قو‌ناغی ساوا‌ییدا بووه، بۆیه زیاتر خوا ﷻ موع‌جیزه‌و به‌لگه‌ی وای داونه‌ پێغه‌مبهران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) که هه‌سته‌وه‌ره‌کانی مرۆڤانیان دواندوون، به‌لام دوا‌ی نه‌وه‌ی مرۆڤایه‌تی گه‌یشتۆته‌ قو‌ناغی کام‌ل بوون، موع‌جیزه‌یه‌کی داوه‌ته‌ پێغه‌مبهری کۆتایی ﷻ که عه‌ق‌لی خه‌لک ده‌دو‌ئێنی و له‌گه‌ڵ عه‌ق‌لیاندا مامه‌له‌ ده‌کات، نه‌وانه‌ش ویستوو‌یانه هه‌ر بگه‌ڕێنه‌وه‌ بۆ قو‌ناغی پێش، به‌لام نه‌خ‌یر نه‌و قو‌ناغه‌ به‌سه‌رچوو، ئیستا مرۆڤایه‌تی گه‌یشتۆته‌ قو‌ناغی‌کی دیکه‌ی باشترو کام‌لترو، پێوسته‌ له‌ پ‌نی عه‌ق‌له‌وه‌ بدو‌ین‌ری، بۆیه خوا فەر‌مو‌یه‌تی: تُو بفه‌رموو: ﴿وَمَا أَدْرِ مَا يُفْعَلُ بِي وَلَا يَكُنْ﴾، ناشرانم چیم لێ ده‌کرێ و، چیتان لێ ده‌کرێ، ئه‌مه‌ بێگومان مبه‌ست پێی دنیا‌یه، واته‌: نازانم له‌ پ‌وی دنیا‌یه‌وه‌ من چیم لێ دێ، ئیوه‌ش چیتان لێ دێ، ئایا خوا سه‌رم ده‌خات، یان وه‌ک هه‌ندیک له‌ پێغه‌مبهران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) شه‌هید کراون، منیش شه‌هید ده‌کریم؟ ئیوه‌ش ئایا خوا ده‌تانه‌وت‌ئێنی، یان ده‌تانه‌ی‌ئێته‌وه‌، یان ئایا به‌ چ جۆره‌ سزایه‌ک سزاتان ده‌دات، نازانم، به‌لام بۆ پ‌ژی دوا‌یی، به‌ ته‌ن‌کید پێغه‌مبهری خوا ﷻ به‌رچاو پ‌وون بووه‌و، د‌نیابووه‌ که نه‌و پێغه‌مبهری خوا‌یه ﷻ، شو‌پ‌نکه‌وتوو‌انی‌شی نه‌ه‌لی به‌هه‌شت، نه‌باره‌کانی‌شی نه‌گه‌ر له‌سه‌ر نه‌و ب‌پیروا‌یه‌ی خ‌وبان ب‌ر‌ون، دیاره‌ سه‌ره‌نجامیان د‌وزه‌خه‌، ﴿إِنْ أَنْتَ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيْ﴾، (إِنْ) ل‌یره‌دا ل‌به‌ره (نافیه) یه، به‌ مانای (ما‌یه، واته‌: (إِنْ النَّافِيَةِ) یه، ﴿إِنْ أَنْتَ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيْ﴾، ته‌نیا شو‌ین نه‌وه‌ ده‌که‌وم که بۆم سه‌روش ده‌کرێ، ﴿وَمَا أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ﴾، منیش ته‌نیا و‌ریاکه‌ره‌وه‌و ترس‌ینه‌ریکی پ‌وشن و نا‌شکرام، یاخود پ‌وونکه‌ره‌وه‌م.

﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كَانَ مِنْ عِندِ اللَّهِ وَكَفَرْتُمْ بِهِ﴾، ب‌ل‌ن: ئایا ده‌بینن، ده‌زانن ته‌گه‌ر ته‌م (قور‌ئان) له‌ لایه‌ن خوا‌وه‌ بوو، ئیوه‌ش پێی ب‌پیروا‌بوون، ﴿وَمَهْدٌ شَاهِدٌ مِنْ بَنِي إِسْرَءِيلَ﴾، له‌ وه‌چه‌ی ئیسرائیلیش، وه‌چه‌ی یه‌عقوب‌و‌یش ﷺ، واته‌: له‌ گه‌لی جووله‌که‌، شایه‌د‌یک شایه‌دییدا ﴿عَلَىٰ مِثْلِهِ﴾، له‌سه‌ر و‌ینه‌ی نه‌وه‌، واته‌:

شایه دیدا که پیشتریش خوا **﴿لَا تَهْوِيْٓ اِلَيْهِمْ اَنْفُسُكُمْ﴾** تهوراتی ناردود، یاخود **﴿عَلٰى مِثْلِهِ﴾** هه ر مه به ست پی قورنانه، واته: له سهر وینهی تمه شایه دیدا که راسته، **﴿فَاَمَنْ وَاَسْتَكْبَرْتُمْ﴾** نهو بروای هیناو تیره خوٚتان به زلگرت، وه لاهمه که ی لیره دا قرتبتره، واته: کئی له تیره گومراره؟ کئی له تیره به دبه ختره؟ کئی له تیره زیانبارتره؟ به کیککی دیکه ی جگه لهم کومه لگایه، که جووله که یه بروایتنی، که چی تیره که قورنانه به زمانی خوٚتان دابه زینراوه، بروا نه هینن، کئی له تیره زیانبارتره؟ **﴿اِنَّكَ اَنْتَ اَللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظّٰلِمِيْنَ﴾** به دنیایی خوا کومه لی ستمکاران، راسته ری ناکات. هه ندیک له تویره ده دانی قورنانه چهند جاریکی دیکه ش باسمانکردود، که وشه ی (هدایه) یان هم همیشه به یهک واتا به کارهیناوه، واته: رینمایی، له تهفسیره کوردیه کانیشیدا نهو هه لیه هه ر زور زوره، واته: خوا کومه لی ستمکاران رینمایی ناکات، به لام نه مه راست نیه، خوا ستمکارو ستملیکراو، چاک و خراپ، هم موویانی رینمایی کردوون، خوا **﴿لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظّٰلِمِيْنَ﴾** ناوی له قورنانه ناوه: (هدی للعالمین) و (ذکر للعالمین)، به لام هیدایه ت لیره دا به مانای راسته ری کردن و، به نامانچ که یاندنه، خوا ستمکاران به نامانچ ناگه یه نی، راسته رینان ناکات، نایانخاته سهر ری راست، نهک ری راستیان پیشان نادات، پیشانی داون، ننجا نه گهر نهو ری پیشاندانی خویان قبول کردو رینماییه که یان وه ریانگرت، نهو کاته خوا راسته رینان دهکات و به نامانجیان دهگه یه نی، بویه ش ده فهرموئ: **﴿اِنَّكَ اَنْتَ اَللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظّٰلِمِيْنَ﴾** نهوانه ی ستم دهکن، ستم له پهیامی خوا دهکن، ستم له پیغه مبه ری خوا **﴿لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظّٰلِمِيْنَ﴾** دهکن، ستم له خویان دهکن، خوا به شایسته ی نهو دیان نازانی، راسته رینان بکات و به نامانجیان بگه یه نی.

﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا﴾ نهوانه ی بیبرواشن به وانه یان گوت که بروایان هیناوه، **﴿لَوْ كُنَّا خَيْرًا مَّا سَبَقُونَا اِلَيْهِ﴾** نه گهر نهم (قورنانه) چاک بووایه، په سندن بووایه، نهوانه بانی: مسولمانه ره ش و پرووت و چهوسیتراوه کان، بو لای قورنانه و نیسلام، پیشمان نه ده که وتنه وه له پیشی تیمه دا بروای پی یتنن، گوتووایانه: نه گهر نیسلام

خېرى تېدابقى، تېمە شايستەين، نەك ئەو رەش و پروتانه، كافىرەكان ھەر بە پى و دانگى خۇيان شتيان ھەلسەنگاندوھ و، بە پىتوھەر لارەكەى خۇيان پىتووايانە، ﴿وَأَذِّنْ لَهُمْ يَوْمَئِذٍ بِالنَّجَا﴾، نىجا تېستا كە پى راستيان پى نەگرتوھ لىنى بەھرمەند نەبوون، ﴿فَسَيُؤْلَوْنَ هَذَا إِفْكٌ قَدِيمٌ﴾، دەلىن: ئەوھ درۆبەكى لە مېزىنە و ھەلبەستراوئىكى دىزىنە، ھەك كوردەوارىيى خۇمان دەلىن: (دەمى ناىگاتى دەلىن ترشە)، ئەوانەش لەبەر ئەوھى بەھرمەند نەبوونە لەو ھىدايەتەى خوا ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾، گوتووايانە: نەگەر ئىسلام ھەق بووايە و راست بووايە، تېمە كە زۆر خاوەن عەقلى و تېگەبشتىن، پىشتىر برومان پى دەھىتا، نەك ئەو رەش و پروت و كەودەن و نەفامانە! ھەمىشە خۇبەلگرو خۇسەپىنەكان، خۇشگوزەرانەكان، خەلكى ھەزارو نەداريان لە خۇيان بە كەم عەقلىرو كەم ھۇشتىر زانىوھ، نىجا ئەوھيان كردۆتە بەلگە و گوتووايانە: مادام تېمە برومان پى نەھىناوھ، كەواتە: ديارە خىرو چاك نىھ، راست نىھ.

خوا ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾، دەفەرمىوى: ﴿وَمِنْ قَبْلِهِ كَتَبَ مُوسَىٰ إِمَامًا وَرَحْمَةً﴾، لە پىش وىشدا كىتەبەكەى مووسا ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾، پىشەوا بوو و بەزەبى بوو، پىشەوا بوو، كە پىش خەلكى بكەوى بەرە و ھەق، مايەى بەزەبى خواش بوو، واتە: ئەم قورئانە، لە پىش نەویشدا پىشەنە ھەبووھ، ﴿وَهَذَا كِتَابٌ مُّصَدِّقٌ لِّمَا نَاغَرَبْنَا﴾، ئەمەش كىتەبەكە بەراستدانەرە، واتە: بەراستدانەرە بۆ كىتەبەكانى پىش خۇي، ﴿لِّمَا نَاغَرَبْنَا﴾، بە زمانىكى رۆشنە، چونكە وشەى (عربى) ھەك چۆن ماناى زمانى عەرەبىيە، ھى نەتەوھەكى ديارىيكراوھ كە نەتەوھى عەرەبن، بە ھەمان شىوھ بە ماناى رۆشنەش دى، كە لىرەدا پىم وايە (عربى) بە ماناى زمانىكى رۆشن ھاتوھ، بۆچى؟ ﴿يُنذِرَ الَّذِينَ ظَلَمُوا﴾، تاكو ئەوانەى سەمیان كردوھ بيانترستى، وريايان بكاتەوھ، ھۇشدارىيان پى بدات، ﴿وَنُذِرُ الْمُحْسِنِينَ﴾، ھەروھەا موژدەو دىلخۆشكەرىشە بۆ چاكەكاران.

لە كۆتايى دا خوا ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾، پىناسەى ئەو چاكەكارانەمان بۆ دەكات، كە قورئان موژدەو دىلخۆشكەرە بۇيان، دەفەرمىوى: ﴿إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَمُوا﴾، بە

دنیایی نه‌وانه‌ی گوتیان: په‌روه‌ردگارمان خوايهو، دوايش راوه‌ستاو و به‌رده‌وام بوون، نه‌له‌خشاو بوون، له‌سهر گوتنی نه‌و قسه‌يهو، کارکردن به‌پتی نه‌و قسه‌يهو، به‌ړتوه‌چوون به‌پتی نه‌و قسه‌يه، ﴿فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ﴾، هيچ ترسيان له‌سهر نه، واته: يو داهاتوو، ترس و دله‌راوکتیان نه، ﴿وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾، خه‌مبارو په‌ژاره‌داريش نابن، واته: يو رابردوو، نه‌وه‌ی په‌ړتزی پاکه، بی پاکه، نه‌وه‌ی په‌ړتزی پاکه به‌رچاوی پووناکه.

﴿أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا﴾، نه‌وانه هاده‌لانی به‌هه‌شت، بان خاودنانی به‌هه‌شت، (أَصْحَاب) که کوی (صاحب)ه، ده‌گونجی به‌مانای خاوه‌ن بی، ده‌شگونجی به‌مانای هاوډل بی، که نه‌وان (به‌هه‌شتیه‌کان) هم ده‌بنه خاوه‌نی به‌هه‌شت، هم ده‌بنه هاوډلی به‌هه‌شتیش، ﴿خَالِدِينَ فِيهَا﴾، له‌ویدا هه‌رماو ده‌بن، واته: به‌رده‌وام ده‌بن له ژياندا، بی برانه‌وه، ﴿حَرَّاءٌ يَمَّا كَانُوا يَعْلَمُونَ﴾، نه‌ودش پاداشتی نه‌ودیه که ده‌یانکرد، پاداشترانه‌وه‌دiane به‌پتی نه‌وه‌ی ده‌یانکرد.

جاری دیکه‌ش گوتوومانه: وشه‌ی (عمل) له قورنندا، هم به‌مانای نه‌تی تپو دل، دی، هم به‌مانای ته‌عبیری زمان، هم به‌مانای کرده‌وه‌ی نه‌ندامه‌کان، واته: نه‌وه‌ی که به‌دل و زمان و نه‌ندامه‌کانیان، نه‌نجامیان دده، له نیمان هینان و پابه‌ندیی به‌نیسلامه‌وه، له پاداشتی نه‌وه‌دا، خوا ﴿لَكُمْ﴾ ده‌یانکاته خاوه‌ن و هاوډلی به‌هه‌شت، که له‌ویدا هه‌رماو ده‌بن و به‌هه‌میشه‌ی ده‌بن.

خوا به‌لوتف و که‌په‌می خو‌ی ټیمه له‌و که‌سانه‌ بگيری و، یارمه‌تیمان بدات که هه‌رچی زیاتر لهم فره‌مياشته به‌رزو به‌پزه‌ی خوا ﴿لَكُمْ﴾ ودرینه‌وه‌و رامیتین و حالیی بین، ته‌وفیقشمان بدات که پییه‌وه پابه‌ند بین، له ژبانی تابه‌تیی خو‌مان، له ژبانی خیزانییمان، له ژبانی کو‌مه‌لایه‌تیمان، ژبانی سیاسییماندا، هه‌روه‌ها هه‌ولیش بده‌ین که نه‌م قورنانه بکه‌ینه چراهه‌ک و، کو‌مه‌لگای خو‌مانی پی پ‌وشن بکه‌ینه‌وه، بیکه‌ینه سایه و سنبه‌رنک و، کو‌مه‌لگای خو‌مانی له ژردا به‌هه‌ستینه‌وه.

مهسه له گرنگه کان

مهسه له یه کهم:

دابه زینه ری قورنای خوی زالی کارزانهو، که ردوونیش به ههق و حکمهت و بو کاتیکی دیارییکراو وه دیهیناوه، که چی بیروایان له وهی پتی ترسیراون و پتی هوشارکراونهو، روو وه چهرخینه رن، پشته لکه رن:

خو ۱۰۰ دهه رموی: ﴿حَمَّ ۱۰۰ تَزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ۱۰۰ مَا خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَجَلٍ مُّسَمًّى وَالَّذِينَ كَفَرُوا عَمَّا أُنذِرُوا مُّعْرِضُونَ ۱۰۰﴾

شیکردنه وهی ئهم ئایه تانه، له پینم برگه دا:

(۱) ﴿حَمَّ﴾، پیشت زۆر قسه مان له سه ر کردوه، ئه مانه دوو پیته له بیست و ههشت پیته کانی زمانی عه ره بی و، خو ۱۰۰ به هینانی نهو پیته، تاماژ دهه دهاک که ئهم قورنانه، هه ره لهو پیته و دهنگانه پنهکها توه، که به شیوهی ناسایی مروقه کان، به کاریان دینن له خویندن و نووسین و وتاردا، دهسته وسانن له به رانه بهر قورنانه، کهاته: بزنان نهو زاتهی نهو قورنانهی نهو فه رمایسته ی لهو که ره سه ته خاوهی به رده ستی تیهو پنهکها توه، خوی به رزی ب وینه یه.

(۲) ﴿تَزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ﴾، دابه زاندنی کتیه که، ئهم کتیه له لایه ن خوی زالی کار به ج و ده یه، له رووی ریزمانی عه ره بییه وه: ﴿تَزِيلُ الْكِتَابِ﴾، دهه گونجی بیته گوزاره (خبر)، بو نهاده (مبتدا) یک که به سه لیه ده زانری و به مجوره یه: (هَذَا تَزِيلُ الْكِتَابِ)، (هَذَا) نهو کاته ده بیته نهاده (مبتدا) و (تَزِيلُ الْكِتَابِ) ده بیته گوزاره (خبر)، دهه گونجی: ﴿تَزِيلُ الْكِتَابِ﴾، هه مووی له شوینی (رفع) دابی و (مبتدا) ب و، ﴿مِنْ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ﴾، تهویش هه مووی له شوینی (رفع) دا ب و (خبر) ب و.

شایانی گوته: نهو شیوه تعبیره، له سه‌رده‌تای سوورده‌ی (الْجاثیة): (حَمَّ
 تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ) و، له سه‌رده‌تای سوورده‌ی (غافر): (حَمَّ
 تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ) و، له سه‌رده‌تای سوورده‌ی (فصلت): (حَمَّ
 تَنْزِيلُ مِنَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) و، به ته‌عبیری جوړاوجوړ هاتوه، تاكو
 بزانرئ كه نهم كتیبه، نهم قورنانه په‌كټكه له شته زور وون و ناشكرايه‌كان كه
 دابه‌زینراوه، واته: نه‌گوتراوه هه‌لنه‌به‌ستراوه له‌لایه‌ن موحه‌ممه‌دهوه ﴿حاشای
 نهو، به‌لكو بؤ لای دابه‌زینراوه، بؤ سه‌ری دابه‌زینراوه له لایه‌ن زاتپكه‌وه كه
 خاوه‌نی نه‌وپه‌ړی بالآ ده‌ستی و زالیی و عیززه‌تهو، خاوه‌نی نه‌وپه‌ړی شاره‌زایی و
 لی‌زانیی و حيكمه‌ته.

وشه‌ی (الْكِتَاب) پښت‌ریش باس‌مان‌كړدوه كه (آل)ی ناساندنی له‌سه‌ره، لټ‌ره‌دا
 به‌پټی سباق ده‌زانرئ كه نه‌لیف و لمه‌كه بؤ عه‌ده، واته: نهو كتیبه‌ی
 زانراوه ناسراوه، كتیبه‌كه، یان قورنانه، نهو كتیبه‌ی پښت‌ر باس‌مكړدوه و زانراوه،
 دابه‌زاندنئ نهو كتیبه له لایه‌ن خواى بالآ ده‌ستی كاربه‌جئ وه‌یه.

(۳) ﴿مَا خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ﴾، ناسمانه‌كان و زه‌وی نه‌وه‌ی
 نټوانیا‌مان به هه‌ق نه‌بئ نه‌ه‌یتاونه دی، په‌كسه‌ر دواى دابه‌زاندنئ كتیبه‌كه، خوا ﴿بِأَسْمَى﴾
 نهو پاستیبه گه‌وره و گرنه ده‌كات، كه وه‌ك دواپی له كورته باس‌ي‌كا ده‌یخه‌ینه‌ږوو، به
 لای كه‌مه‌وه له حه‌قده شوینی قورنانه باس‌كراوه، كه بریتیه له‌وه‌ی خوا ﴿دَفْعَ مَوْتِ﴾ ده‌فه‌رموئ:
 ناسمانه‌كان و زه‌وی و ته‌وه‌ی ده‌كه‌ویته نټوانیا‌نه‌وه به هه‌ق نه‌بئ نه‌مان ه‌یتاونه دی.

(۴) ﴿وَأَجَلٌ مُّسَمًّى﴾، بؤ كاتپكی ناوبراو، واته: ناسمانه‌كان و زدوی و ته‌وه‌ی ده‌كه‌ویته
 نټوانیا‌نه‌وه به هه‌ق نه‌بئ، نه‌مانه‌یتاونه دی، هه‌روه‌ها بؤ كاتپكی دیار‌ییک‌راویش نه‌بئ،
 نه‌مانه‌یتاونه دی.

(۵) ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا عَمَّا أُذُنُوا مُعْرِضُونَ﴾، له حالپكدا نه‌وانه‌ی بی‌پروان له‌وه‌ی پټی
 تر‌سټ‌زان، له‌وه‌ی لټی وریا‌كراونه‌وه، پشت هه‌لك‌ردوون، ږوو وه‌چه‌رخ‌نه‌رن.

(الطَّبَرِي) رەحمەق خۋای لى بىٰ له تەفسىردەكەى خۋى دا، ناۋا ماناى ئەم نايەتە موبارەكە دەكات: (مَا أَحَدُنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ فَأَوْجَدْنَاهُمَا خَلْقًا مُّضْتَوِعًا، وَمَا بَيْنَهُمَا مِنْ أَصْنَافِ الْعَالَمِ إِلَّا بِالْحَقِّ، يَعْنِي: إِلَّا لِإِقَامَةِ الْحَقِّ وَالْعَدْلِ فِي الْخَلْقِ، وَإِلَّا بِأَجَلٍ لِّكُلِّ ذَلِكَ مَعْلُومٍ عِنْدَهُ، يُفْنِيهِ إِذَا هُوَ بَلَغَهُ، وَيَعْدَمُهُ بَعْدَ أَنْ كَانَ مُوجُودًا بِإِيجَادِهِ إِثَاءً).

واتە: ئەم ئاسمان و زەۋىيەمان پەيدانەكردوون و ئەمانهتئانۋە دى، ۋەك بەدیهتئارۋىكى دروستكراۋ، ئەۋەى دەكەۋىتە نىۋانىانەۋە لە جورەكافى دروستكراۋان، مەگەر بە ھەق، يانى: بۆ ئەۋەى ھەق بچەسپن و دادگەرىى لە نىۋان دروستكراۋەكاندا بىتە دى، ھەرۋەھا ئەمانهتئانۋە دى، مەگەر بۆ كاتىكى زاندرائ لە لای خوا، كە ھەر كات ئەۋ دروستكراۋانە، ئەۋ ئاسمان و زەۋى و ئەۋەى نىۋانىان گەىشتە ئەۋ كاتە، نايانھىلتى و لە بەىنيان دەبات، دۋاى ئەۋەى كە دروستكراۋ بوون، بە ھۆى بەدیهتئانى خواۋە. [لەۋ كاتە ديارىكراۋەدا، كە داىناۋە، ھەر كاتىك گەىشتە، ئەۋە نايانھىلتى].

ئىنجا لە تەفسىرى: ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا عَمَّا أُذِرُوا مُعْرِضُونَ﴾، دا، ھەندىك لە زانايانى دىكە دەلتىن: (وَالَّذِينَ جَعَلُوا وَحْدَانِيَةَ اللَّهِ عَنْ إِذْنَارِ اللَّهِ إِلَهُهُمْ مُعْرِضُونَ، لَا يَتَعَطَّوْنَ بِهِ، وَلَا يَتَفَكَّرُونَ فَيَعْتَبِرُونَ)، واتە: ئەۋانەى نكوۋلىى دەكەن، لە يەكتايى خوا، دۋاى ئەۋەى خوا ئەۋان ترساندوۋە ھۆشيار كردوونەۋەۋ، پشتيان ھەلكردوۋە، بىرناگەنەۋە، تاكو پەند ۋەربگرن.

سەرنجىك:

ئىمە بەر لەۋدى ئەم مەسەلەي يەكەمە بەجى بھىلین، با سەرنجىك لە
ئابەتى دووم بەدەين كە دەفەرموى: ﴿نَزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ﴾ :

ئەمە ئەۋە دەگەينەننى كە خوا ﷻ خاۋدى ھەموو سىفەتە بەرزو پەسندەكانەو،
لە ھەموو كەم و كوپىي و لەكەيەك بە دوورە، ھەلبەتە بەو ئەندازەيە بەعەقلى
و ھۆشى سنووردارى خۆمان تىددەگەين، ئەگەرنا خوا ﷻ: پاكىي خوا، بەرزىي خوا،
چاكىي خوا، جوانىي خوا، تەۋاۋىي خوا، زۆر زۆر لەۋە گەرەترە كە ھەمووى لە
عەقلى و ھۆشى ئىمەدا جىيى بىتەۋە، ھىچ گومانى تىدانيە، بەلەم ھەتا ھۆش و
عەقلى ئىمە دەپرى و، ھەتا بۆي ۋەخۇ دەگىرى و جىيى دەبىتەۋە، خوا بەرزەو،
مەزنەو، پاكەو، چاكەو، جوانەو، تەۋاۋەو، لە ھەموو كەم و كوپىيەك بە دوورە،
لىردەدا خوا ﷻ دوو سىفەتى خۆي دەخاتە پروو:

يەكەم: (عَزِيز).

دووم: (حَكِيم).

۱- كەۋاتە: ئەم قورئانە لە خوايەكى خاۋدى ئەۋپەپرى عىززەتەۋە ھاتوۋە دابەزىۋە،
ھەرۋەھا لە خوايەك كە خاۋدى ئەۋپەپرى ھىكمەتە، ماناي ۋابە ئەم قورئانە خۆشى
پردە لە عىززەت و ھىكمەت و، مايەي عىززەت و ھىكمەتە بۇ ھەر كەسىك بىخوئىنى و
لىي تىبكات و، كارى پى بكات.

۲- ئەۋەش ۋەنەبى بەس قسەبەك بى بىرى، بەلكو لە واقىيەكدا بەرجەستە دەبى،
ھەموو ئەۋانەي لەگەل ئەم قورئانە بەرزو مەزنەدا، كە كۆتا فەرمايشتى خوايە، بۇ
مرۋقەكان، دەبنە ھاۋدەم و ھاۋراز، دەبنە ھاۋەلى و دەيخوئىنى و، بىرى لى دەكەنەۋەو
تىۋەي رادەمىنى و، لىي تىددەگەن و كارى پى دەكەن، بە ئەندازەي لى تىگەبشتى و
كارپىكردن و كارلىككردنەن لەگەلىدا، عىززەت پەيدادەكەن و ھىكمەتىش پەيدا دەكەن،

ئىنجا ئەمە ھەم بۆ تاک تاک راستە، ھەم بۆ کۆمەل و کۆمەلگاکانىش راستە، واقىعیش باشتىن بەلگەيە: گەلى عەپدب بەر لەودى پىڭەمبەرى خاتەم موحەممەد ﷺ ئەم فەرمایشە پر بەرەكەتەى خوابان پت بگەيەنت، چۆن بوون؟ لە ڕووى سیاسییەو پەرش و بلاقو، لە ڕووى ئابوورییەو چىنايەتیی و قىرى و پىرى، لە ڕووى کۆمەلایەتیەو لىك ھەلۆشاو، لە ڕووى فیکرییەو زۆر دواکەوتوو و بەجىماو، لە ڕووى پەشتیەو زۆر دارووخاو، لە ھەر ڕوویەکەو تەماشایان بگەى زۆر بى سەرۆبەر، تەنیا لە ڕووى قسەزانیی و شیعەر گوتن و پەخشان و وتارو پەوانییزی و قسە پاراوییەو، لەو ڕووەو لە پىشەو بوون و، ڕەنگە لەو بوارەدا لە پىش زۆریەى گەلانەو بووبن، بەلەم دواى ئەودى لەگەل قورئاندا، دەبنە ھاودەم و ھاواراز، تەم قورئانە بەرزو مەزنە لە عەقڵ و دلى ئمارەيەکیاندا جى دەبیتەودو، وەخۆ دەگىرى و، قام دەکرى و، کارى پى دەکرى، دەبىنن گۆرانیکی سەدو ھەشتا (١٨٠) پلەي بەسەر واقىعی ئەو نەتەودەیدا دى و، بە مانای ئەو دوو وشەيە دەبنە خاوەنى عىزەت، دواى زەبوونی و زەلیلی و داماوی و بە جىماوی و، دەبنە خاوەنى عىزەت و بالادەستی و دەستپۆشتووی، ھەرودەھا دواى دواکەوتووی لە ڕووى فیکرییەو، دەبنە خاوەنى زانیاری و حىکمەت، بە ماناو چەمكى فراوانى عىزەت و حىکمەت، ئىستاش لە دواى وانیشەو، لە دواى کۆمەلگای پىڭەمبەرەو ﷺ ھەروا جیل بە جیل مسۆلمانان، نەتەو بە نەتەو، کۆمەلگا بە کۆمەلگا، تاک بە تاک، ھەر کەسێک زیاتر دەستى بە قورئانەو گرتبى، پتر بۆتە خاوەنى عىزەت و خاوەنى حىکمەت، وەك پىڭەمبەر ﷺ لە فەرمایشىکدا دەفەرموى: **إِنَّ اللَّهَ يَرْفَعُ بِهِ** **الْكِتَابَ أَقْوَامًا، وَيَضَعُ بِهِ** **آخَرِينَ** (أخرجه أحمد: ٢٣٢، والدارمي: ٣٣٥، ومسلم: ٨١٧، وابن ماجه: ٢١٨، وأبو عوانة: ٣٧٦٢، وابن حبان: ٧٧٢)، واتە: خوا بەم کتیبە کۆمەلانیك بەرز دەکاتەو، کۆمەلانیكیش نزم دەکاتەو.

خوا ﷻ تىمە لەو کەسانە بگىرى، کە بە ھۆى قورئانەو بەرز دەبن و، ئەوپەرى بەھەر و سوودی لى وەردەگرن.

کورتە باسیک لەبارەی

حیکمەتی زۆر باسکرانی نامانجی دروستکرانی گەردوونەوه

لەبەر تیشکی ئایەتی ژمارە (۳) دا: ﴿ مَا خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَجَلٍ مُّسَمًّى وَالَّذِينَ كَفَرُوا عَمَّا أُنذِرُوا مُّعْرِضُونَ ﴾. نەم کورتە باسە دەکەین و، نەم کورتە باسەش لە دوو بێگان پێک دێ:

بێگەیی یەکەم:

خوای کاربەجێ، کارو قسەیی بەجێ و پێر حیکمەت نەبێ، ئێی ناوەشیتەوه، گومانێ تێدانیە، ئەمە لە بەلگە نەویستەکانە، خوا ﷻ نە قسەبەک، نە کردەوێبەک، کە ئەوپەڕی حیکمەتی تێدانهبێ، ئەوپەڕی دانایی تێدانهبێ، ئێی ناوەشیتەوه، چونکە خوا ﷻ یەکتێک لە سیفەتەکانی ئەوێبە کە زاناو کارزانە، لە چەند شوێنی قورئاندا خوا خۆی بە: (عَلِيمٌ وَحَكِيمٌ) ناساندووه، سیفەتەکانی خوای پەرورەدگاریش هەموویان لە لووتکەدان، دیارە بە نەسبەت نەبێراک و تێگەشتنی ئێمەوه باسی لووتکە دەکەین، ئەگەرنا سیفەتەکانی خوا بێ سنوورو پەهان و، کە دەگوترێ: خوا کاربەجێ، واتە: ئەوپەڕی حیکمەت هی خوای پەرورەدگارە و، کە دەگوترێ: خوا زانایە، واتە: ئەوپەڕی زانیاری هی خواوە و، کە دەگوترێ: خوا بە بەزەیی و میهرەبانە، واتە: ئەوپەڕی بەزەیی و میهرەبانی هی خواوە ... هتد، هەموو سیفەتەکانی خوا لە ئەوپەڕی دان و، عەقڵی ئێمە دەرکی سنوورەکیان ناکات و بێ سنوورن و پەهان، سیفەتەکانی خوا هەموویان بێ سنوورو پەهان.

ننجا نهو راستییه که گهردوون به سهر و خواریه وه به هق و حکمهت دروستکراوه، به لای که مه وه له هه فده (۱۷) شوینی قو پنان و له هه فده سووره تاندا هاتوه، هه لبه ته به پیتی ته وه ی من سه رنجم داوه و که وتو ته به رچاوم، به لام ناشلیم ته نیا له و هه فده شوینه دا، باسی نه وه کراوه که خوا نه م دروستکراوانه ی به هق و به حکمهت نه بی، نه هیناونه دی، به لام من هه فده شوینم که وتوونه به رچاو:

۱- له سوورده ی (آل عمران) دا، ده فهرموئ: ﴿الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَمًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَطْلًا سُبْحَنَكَ قِنَا عَذَابَ النَّارِ﴾، واته: نهوانه ی به پیوه به دانیشته وه وه له سه ر ته نیشیان، یادی خوا ی ده که ن و، بیر ده که نه وه له دروستکرانی تاسمانه کان و زهوی، دهره نجام ده لئین: پهروه ردگارمان! نه مهت (نهم گهردوونه ت) به به لاش و به پووچ و هه وه نته و بن حکمهت نه هیناونه ته دی، پاکیی بو تو، له نازاری ناگر چه پاله مان بده.

۲- له سوورده ی (الانعام) دا، ده فهرموئ: ﴿وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ يَٰ أَحَقُّ﴾، واته: نهو (خوا) نهو زاته یه که تاسمانه کان و زهوی به هق هیناونه دی، واته: به حکمهت و بو تامانجیک (یان به چه ندان حکمهت بو چه ندان تامانج).

۳- له سوورده ی (یونس) دا، ده فهرموئ: ﴿هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسُ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا وَقَدَرَهُ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ الْيُسَيْنِ وَالْحِسَابِ مَا خَلَقَ اللَّهُ ذَٰلِكَ إِلَّا بِالْحَقِّ﴾، واته: نهو (خوا) نهو زاته یه که خوری کردوه به تیشک و، مانگی پرووناک کردو ته وه، چه ند قو ناغی بو داناون، تاکو ژماره ی ساله کان و ژماردن، بزادن، خوا ته وه ی به هق نه بی نه هیناونه ته دی.

۴- له سوورده ی (هود) دا خوا ﴿فَهَرْمُوِيَهِي﴾، وهو الی خلی السّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ فِي سِتَّةَ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ لِيَبْلُوَكُمْ أَنُكُمُ أَحْسَنُ عَمَلًا﴾، واته: نهو (خوا) نهو که سه به که تاسمانه کان و زهوی به شه ش روژان، (واته: له شه ش قو ناغاندا)

هیناونه دی، لهو کاته دا عهړشه که ی له سر تاوې بووه، تاکو تاقبتان بکاته وه داخو کامه تان کرده و دی چاکره، که واته: حکیمه قی تدایه که خوا ناسمانه کان و زهوی هیناونه دی و نامانچیکان له پشته و دی.

۵- له سووړدق (إبراهيم) دا، خوا ﷻ ده فهرموې: **الَّذِي أَنْزَلَ اللَّهُ حَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يَلْحَقُ ۖ**، واته: نایا نابینی، (واته: نازانی، یان به چاوی عه قل و دل نابینی) که خوا ناسمانه کان و زهوی به هه ق دروست کردوون، (نه که به به تال و پوچ و بن حکیمه ت).

۶- له سووړدق (العنبر) دا، خوا ﷻ ده فهرموې: **وَمَا خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَإِنَّ السَّاعَةَ لَأَيُّهَا فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَمِيلَ ۖ**، واته: نیمه ناسمانه کان و زهوی و نه و دی ده که و یته نیوانیشیا نه وه، به هه ق نه بن دروستمان نه کردوون، بیکومان کاته که (ساعة) ش دی، (واته: نه و کاته ی که تو ماری نه م بوونه و هری بیستای تیدا دد پنچر یته وه، یا خود قیامه ت)، دد جا تو ش (نه ی موحه ممد ﷻ) چاوپوشی جوان بکه، (له و ورده مافانه ی و د ک مافی که سیی ده که و نه لای به رانه به ران).

۷- له سووړدق (النحل) دا، خوا ﷻ ده فهرموې: **فَعَلَّ عَلَمًا يُشْرِكُونَ ۖ**، واته: (خوا) ناسمانه کان و زهوی به هه ق هیناونه دی، به رزی بی بو خوا له و دی ده یکه نه هاو به شی.

۸- له سووړدق (الانبیاء) دا، خوا ﷻ ده فهرموې: **وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لِعَيْنِ ۖ**، واته: نیمه ناسمانه کان و زهوی و، نه و دی ده که و یته نیوانیا نه وه، به گالته دروستمان نه کردوون.

۹- له سووړدق (المؤمنون) دا، خوا ﷻ ده فهرموې: **أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ ۖ**، واته: نایا پیتان وایه، نیودمان به هه و دنته و بن حکیمه ت دروست کردوه، بو لای نیمه ناگیر د رینه وه؟ به رزی بی بو غوای حو کم رانی و هه ق (که شتی بن حکیمه ت و بن جن بکات) جکه له و هیچ په رستراو ینک نیه، په روه ردگاری ته ختی به ریزو حورمه ته.

۱۰- له سووردهتی (العنکبوت) دا، خوا ۱۰:۱۰ ده‌فهرموئ: ﴿حَلَقَ اللَّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ﴾، واته: خوا ناسمانه‌کان و زهوی به هه‌ق دروست‌کردوون، له‌وه‌دا نیشانه‌هه‌یه بو پرواداران.

۱۱- له سووردهتی (الروم) دا، خوا ۱۱:۱۰ ده‌فهرموئ: ﴿أَوَلَمْ يَلْفَحُوا فِي أَنْفُسِهِمْ مَّا خَلَقَ اللَّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَجَلٍ مُّسَمًّى وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ بِلِقَائِ رَبِّهِمْ لَكَافِرُونَ﴾، واته: نایا سه‌رنجیان نه‌داوهو بیریان نه‌کردوته‌وهو پانه‌ماون، که خوا ناسمانه‌کان و زهوی و نه‌وه‌ی ده‌که‌وئته‌ نیوانیانه‌وه، به هه‌ق و بو کاتیکی دیاریکراو نه‌بی، دروست نه‌کردوون؟ به‌لام زور له خه‌لکی بیپروان به دیداری په‌روهردگارین.

۱۲- له سووردهتی (ص) دا، خوا ۱۲:۱۰ ده‌فهرموئ: ﴿وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَطُلًا ذَلِكَ ظَنُّ الَّذِينَ كَفَرُوا قَوْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنَ النَّارِ﴾، واته: تیمه ناسمانه‌کان و زهوی و نه‌وه‌ی ده‌که‌وئته‌ نیوانیانه‌وه، بن حکمه‌ت و به هه‌وه‌نته دروستمان نه‌کردوون، نه‌وه گومان‌ی نه‌وانه‌یه که بیپروان، (پیشان وایه دنیا شاری بن‌ خاوه‌نه)، سزای سه‌خت بو نه‌وانه‌ی بیپروان له ناگری دۆزه‌خ.

۱۳- له سووردهتی (الزمر) دا، خوا ۱۳:۱۰ ده‌فهرموئ: ﴿خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ﴾، واته: خوا ناسمانه‌کان و زهوی به هه‌ق دروست‌کردوون.

۱۴- له سووردهتی (الدخان) دا، خوا ۱۴:۱۰ ده‌فهرموئ: ﴿وَمَا خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَعِبٍ﴾، واته: تیمه ناسمانه‌کان و زهوی و نه‌وه‌ی نیوانیانه‌مان به گالته‌و یاریی دروست نه‌کردوون، ته‌نیا به هه‌ق دروستمان کردوون، به‌لام زوربه‌یان (واته: زوربه‌ی بیپروایان) نازانن، (هه‌یانه ده‌زانن، به‌لام خوی لی گیل ده‌کات، له‌بهر به‌رژوه‌ندیی لی تیک نه‌چوون).

۱۵- له سووردهتی (الجماعه) دا، خوا ۱۵:۱۰ ده‌فهرموئ: ﴿وَخَلَقَ اللَّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَلِيُخْرِجَ كُلَّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ﴾، واته: خوا ناسمانه‌کان و زهوی

به ههق دروستکردوون، تاكو ههر كه سه سزاو پاداشتي خوڤ وهربگرن، بڼ نهوهڤ
سته ميان لڼ بگرڤ.

۱۶- له سووږهقي (الأحقاف) دا، خوا **عَمَّا أُنْزِلُوا مُعْرِضُونَ** ۱۷، واته: ئيمه ئاسمانه كان و
زه وي و نهودي ده كه ويته نيوانيان، به هه ق و حيكمهت نهبي و بو كاتيكي ديار ييكر او
نهبي، نهان هيتاونه دي، له حالنكا نه وانهي بيبروان لهودي پتي ترستراون، پشت
هه لكر دوون، روو وه چه رهيته رن.

۱۷- له سووېږتی (القیامة) دا، که خوا ډډه رموئ: **يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ أَنْ بَرَكْتُ لَكَ** واته: ښه وازی لږ دهه تیرې و لږې ناپرسرته ده! (واته: وایه نه م پرسیار کړنده ښکومان پرسیار کړدی نکووللیتکه رانه یه، واته: وازی لږ ناهه تیرې و لږې ده پرسرته وه و سزاو یاداشتی جاوه رته).

که‌واته: نه‌مه‌ه‌ڤده (۱۷) شوین بوون به لای که‌مه‌ود له‌قورن‌اند، نه‌و
راستییه‌ ږاده‌گه‌ن‌ن که‌گه‌ردوون به‌سه‌رو خواریه‌ود، یان‌تاسمانه‌کان و زه‌وی و
نه‌وه‌ی دکه‌وته‌ ښوانیان، به‌ه‌ق و حکمه‌ت نه‌بی‌دروست نه‌کراون.

برگهی دووهم: حیکمهتی ئەو زۆر پاسکرانهی خستنه ڕووی ئامانج و مه‌به‌ستی به‌دیق‌نێرانی گه‌ردوون، جیهی؟

تہمیش لہ دوو خالدا باس دہکھین:

١- مشت و مږ له باردۍ هه‌بوونى نامانج (هدف، غرض) و نه‌بوونى له کاره‌کافى خواډا، له نيو زاناياندا هه‌برووه تيتستاش هه‌يه و، پيشم وايه هوکاري سه‌ره‌کيى مشت و مږو راجايابه‌که لټک حالۍ نه‌بوونه.

به درژیایی میژووی موسلمانان له نئو زانیانی بنچینه کافی نابین (أصول الدین) دا، که به (عُلماء الکلام) و (المُتکلمون) و (عُلماء العقيدة) ناسرون، زانانانی که

لە بابەتی بووناسی و ئیمان و عەقیدە دەکۆلنەو، مشت و مې ھەبوو ھە بارەو، کە ئایا دەگونجی بلّین: خوا ﷻ ئامانجیکی لەبەرچاو گرتو ھە کردنی کاریکی دا، یان دروستکردنی گەردووندا، یان کارەکانی دیکەدا، یان ناگونجی؟

ھەندیک گوتووینە: ناگونجی وابلّین، چونکە نەگەر گوتمان: خوا ﷻ ئامانجیکی لەبەرچاو گرتو ھە کاتیکدا، کاریکی نەجامداو، بۆ وێنە: کە پیغەمبەرانی (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) ناردوون، یان یەک یەک کتیبەکانی دابەزاندوون، یان ئەم گەردوونە ھێناو ھە دی، نەگەر بلّین: ئامانجیکی ڕەچاو کردو، مانای وایە خوا ﷻ پێوستیی بە ھێنانە دی ئەو ئامانجە ھەیە، ئەو ھەش شایستەیی خوا نیە، چونکە خوا ئاتاجی جگە لە خۆی نیە، واتە: خوا سیفەتی پێوستیی ھەبوون (احتیاج)ی نیە.

بەشیکی دیکە لە زانیان گوتووینە: کاری خوا ناگونجی بێ ئامانج بیت و، ناگونجی ئامانج و مەبەست لە پشت کارەکانی خواوە نەبێ، بەلام ئیمە ئالّین: ئەو ئامانجە پەيوەندیی بە خۆی پەروەردگارەو ھەیە، بەلکو پەيوەندیی بە دروستکارەکانەو ھەیە، بۆ وێنە: خوا ﷻ کە پیغەمبەرانی (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) ناردوون و کتیبەکانی خۆی دابەزاندوون و ئامانجە کەشی ڕوون کردۆتەو، دەفەرموی: ﴿رُسُلًا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِّئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا﴾ النساء، واتە: پیغەمبەرانتیکی دلخۆشکەر و ترسێنەر، تاكو خەلک لە دۆای ڕەوانەکرانی پیغەمبەرانی (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) بەلکەیان لەسەر خوا نەبێ، کەواتە: پیغەمبەرانی (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) بۆ ئامانجیک نێرداون و کتیبەکانی خوا بۆ ئامانجیک دابەزێنران، کە بریتیە لەو ھە خەلک بیانوو براو بکری، بەلام ئەو ئامانجە پەيوەندیی بە مەرفەکانەو ھەیە، نەک خوا ﷻ پەکی لەسەری کەوتبێ، ھەبەتە ھەندیک لە زانیانی ش گوتووینە: دەبێ وشەیی حیکمەت بەکاربھێنێ، نەک وشەیی (عَرَضُ) واتە: (عَرَضُ) لە کارەکانی خوادا نیە، بەلکو حیکمەت ھەیە.

بەلەم بە بۆ چوونى من چ بۆلى: مەبەست (غَرَضُ) چ بۆلى تامانچ (هَدَفُ)،
چ بۆلى ويستراو (غَايَةُ)، چ بۆلى حىكمەت، ھەمووى دەچىتەوہ نىوہ ئەوہ، كە
كارەكانى خوا ﷻ لە جۆياندان و، كارەكانى خوا حىكمەت لە پشتيانەوہ ھەبە
و، تامانچىك دىننە دى، خوا لە كارەكانى خۆيدا شتاتىكى بە تامانچ گرتوون، بەلەم
نەو شتائەى خوا بە تامانچى گرتوون، بە دلىيى خوا لە جگە لە خۆى بى
نيازە: ﴿وَمَنْ جَاهِدْ فَإِنَّمَا يُجَاهِدُ لِنَفْسِهِ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾ ﷻ **العنكبوت**، بەلەم
نەو تامانجانە، دروستكاراوەكان پىويستيان پىيان ھەبە، واتە: تەگەر لە جىھانى
مرۆف بەولاوہتر بچىن، خوا كە شتەكانى ھىتاونە دى، نەم گەردوونەى بەو
پەرى حالەتتىكى سيستماتىك و رىك و پىك دروستكردوہ، ھەر شتىك كە
خوا خولقاندوويەتى، رى و شوئى بۆ داوہ: ﴿قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَىٰ كُلَّ شَيْءٍ حَلْفَهُ ثُمَّ
هَدَىٰ﴾ ﷻ **طہ**، چونكە ھەر شتىك تەگەر ھىدايەت نەدرى لە لايەن خواوہ،
سىستى بۆ دانەنرى و، رىك و پىك بەرپوہ نەبردرى، قەوزا و پاشاگەردانى
و بىسەرورەبەرى لە خوا ناوہشتەوہ، نابى لە مولكى خوادا بى سەرورەبەرى
و پاشاگەردانى و نارىكى ھەبى، كەواتە: خوا ﷻ تامانچ و مەبەست ھەبە
لە كارەكانىدا، بەلەم نەك تامانچ و مەبەستىك كە پەيوەست بن بە خۆيەوہ،
چونكە خواى پەرورەدگار بىگومان نياز و پىويستى بە جگە لە خۆى نىہ، بەلەم
نەو تامانچ و مەبەستانە، پەيوەنديان بە دروستكاراوەكانەوہ ھەبە.

(۲)- حىكمەتى زۆر باسكرانى نەو تامانجەش، برىتە لە بەرچا و پروونكردنەوہ دلىا
كردنەوہى مرۆف، لە بارەى بوون و ژيانەوہ، لە سۆنگەى ئەوہو كە چوار ھۆكار
ھەن، پىويستى كردوہ كە خوا ﷻ بە لای كەمەوہ لە ھەقدە ئايەتى موبارەكدا، باسى نەو
راستىيە بكات، كە ھەر راستىيەك لە يەك ئايەتدا باسكارا بىت تەواوہ، بەلەم راستىيەك
خوا ﷻ لە ھەقدە شوئىندا دووبارەى بكاتەوہ، بە ھەقدە تەعبىرى جوړا و جوړ، ماناى
وايە، خوا ﷻ زۆرى مەبەست بووہ، نەو راستىيە بۆ خەلك بختاڤروو، كە برىتە لەوہى
بەر چاويان پروون بىتەوہ دلىابن، لە بارەى بوون و ژيانەوہ، كە بوون و ژيانى نەوان

بە ھەقەو، ھېكمەتى تېدايەو، ئامانچى لە پىشتەۋەيە، ئىنجا چوار ھۆكار ھەن كە پالئەرو
ھاندەرى زۆر پوونكردئەۋەي ئەو راستىيەن:

ھۆكارى يەكەم: لەبەر ئەۋەي مەرۋف بۇ تاقىكردئەۋە خولقئىزاۋە، بىوار
ھىلدرارۋەتەۋە كە مەرۋف، نەتوانى ھەموو ئەو راستىيانەي ھەن، ۋەخۇيان بگرى
ۋ ھەزىميان بىكات، واتە: زۆر نەيتىيى ھەن زۆر شت ھەن، مەرۋف سەرى لىيان
دەرنالچى، گومانى تېدانىيە، ۋەك لە مەۋسۈۋەي: (ئىمان ۋ ئىلحاد)دا، باسما
كردۋە، كە يەككىك لە ھۆكارەكانى پەلكىش كرانى كەسانىك بەردۋ ئىلحاد، ئەۋەيە
كە ھەندى شت دەبىنن لە ژياندا سەريان لە ھېكمەتەكەيان دەرنالچى، بۇ ۋىتە:
مندالنىك كە ھەر لە داىك دەبىت بە نوقصانىي لە داىك دەبىت، ياخود كەسىك
بەلەيەكى بەسەر دى، نازانى بۇچى؟ يان لە ھەندى لە دروستكرارۋەكانى خوادا
خالەتى نارىكىي ھەيە، بۇ ۋىتە: ژياندارنىك، ئازەلىك دروست دەبىت نوقصانىي
ھەيە، چكە لە جىھانى مەرۋف، لە ھەندى لە شتەكانى دىكەدا، يان خوا ﷻ
ھەندىك شتى خولقاندوون، كە سوۋدەكەيان بۇ ئىمە دىار نىە، ۋەك: ۋەك
مارو دوۋپىشك ۋ مىكرۇب ۋ قايرۇس، كە زىانەكەيان دىار، بەلام سوۋدەكەيان
دىار نىە، ھەروەھا زۆر نەيتىيى دىكە ھەن، كە مەرج نىە عەقلى مەرۋف جىتى
ھەلكردنى ھەموو ئەو مەتەلانىي بوونى تېدايتتەۋە.

ھۆكارى دوۋەم: بۇ ئەو زۆر جەختكردئەۋەيە، ئەۋەيە كە شەيتانەكان بەردەوام
دەنە دنەي مەرۋف دەدەن ۋ، خوتخوتەي بۇ دەكەن ۋ، خەيال ۋ تەندىشەي خراپى
دەخەنە عەقل ۋ دلەۋە، لە بارەي خواۋە، لە بارەي ژيانى خۇيەۋە، لە بارەي
دەۋرۋەريەۋە، لە بارەي شتەكانەۋە، بۇيە خوا ﷻ بە پىۋىستىي زانىۋە ئەو
ھەموۋە جەخت بىكاتەۋە لەسەر ئەۋە كە ژيان ۋ بوون، ھەق ۋ ھېكمەتيان لە
پىشتەۋەيە، ھەۋدەنتە ۋ گالئە ۋ بى ئامانچ نىن.

ھۆكارى سىيەم: ھەبوونى زۆر ھەۋرازو نشىۋ كەم ۋ كورپى لە ژيانى مەرۋفدا
ۋ، پىرسىار كەلىك كە مەرۋف سەرى لىيان دەرنالچى، ھەلەتە ئىمە لە شۋىتىكى

تەرخانكراودا، كە مەوسووعەي: (دەرەوشاودەي تيمان و پووجەلى تيلحاد لەبەر
 پۆشنای زگماک و عەقڵ و زانست و دەحیی دا)یە، زۆریك لەو پرسیارانەمان
 هەولداوە، وەلەم بەدینەو، بەلەم دیسان پرسیارى بى وەلەم و تیشكالى بى
 چارەسەر، كەم و زۆر هەر دەمین، لەبەر ئەوەی مەوۆف توانایەكانى سنووردان
 و، عەقڵ و هۆشەكەى سنووردارە، مەوۆف بۆیە نەخولقتزاو هەرچى نەتینى
 گەردوون و تاسمان و زەوى هەیه، بیزانى، بەلكو نەزانینى زۆریك لەو نەتینیانە،
 ماددەيەكە بۆ پى تاكیردنەو مەوۆف، نىجا ئەگەر مەوۆف هەموو شتیكى
 زانیایەو لە هەموو شتیکدا، لەو سەرەو هەاتبایەو، نازایەتیی نەدەبوو بۆ
 خوا ملكەچ بى و، بەندایەتیی بۆ خوا بكات!

هۆكاری چوارەم: هەبوونی بوار بۆ پێهەلاچوون و زیاتر هەولدانى مەوۆف،
 نەك بكەرتە حازر خۆرى بەر سێبەر، خوا **يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ** كاریكى وایكردووە لە ژيانى
 مەوۆفدا، كە مەوۆف ناچار بى، زیاتر هەول بدات و، زیاتر پنى هەلەبچى، زیاتر
 كار لەسەر خۆى بكات و خۆى ماندوو بكات، بۆ ئەوەی دەرکی نەتینیهكان و
 دەرکی حكیمەتى خوا لە كارەكانیدا بكات و، دەرکی راستییهكانى فەرمایشتەكەى
 بكات و، خوا **يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ** دوو كتیپى خستوونە بەر دەستى ئیمە، كتیپى قورئان كە
 كتیپى خویندراوە (الكتاب المقروء)ى خوايە و، كتیپى گەردوون كە كتیپى
 تەماشاكراو (الكتاب المنظور)ى خوايە، هەردوو كە كتیپەكەش بەلگەو نیشانی
 خوا و پێنیشاندەرى خوا ناسین، بۆیەش خوا **يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ** پستەكانى قورئانى ناوانون
 (آیات) نیشانەكان: **يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ إِنَّكَ أَنْتَ اللَّهُ تَلَوَّهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ ... ١٠٠**، **الْجَالِيَةِ**، واتە: نیشانە
 لەسەر بەدیهتەرەبەتیی و، پەرەردەگارتیی و، خاوەندارتیی خوا **يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ**، هەررەها
 دیاردەو دیمەنەكانى گەردوونیشى ناوانون (آیات): **يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ وَجَعَلْنَا آيَاتٍ لِلنَّهَارِ وَاللَّيْلِ فَحَوَّنَا**
آيَةَ الْآيِلِ وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً ١٠١، **الْإِسْرَاءِ**، واتە: شەوو و رۆژمان كردوونە دوو
 نیشانە، نیشانی شەومان خەفە كردووە نیشانی رۆژگاران كردووە پێنەر،
 هەررەها: **يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ وَكَانَ مِنْ آيَةٍ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ**

﴿يُوسُفُ﴾ واتە: زۆر نیشانه هەن لە ناسمانەکان و زەویدا، بەلایاندا ڕەت دەبن لە حالێکدا کە پشتیان تێکردوون، یان: ﴿سَرُّبِهِمْ عَيْنَتَايَ الْآفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَقٌّ نَّبَّيْنُ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ﴾ ١٠٥، فصلت، واتە: نیشانه کافی خۆمانیان پێشان دەدەین، لەمەودوا لە ناسۆیه کاندای، (واتە: لە گەردوون داو) لە خودی خۆشیاندا، تاكو بۆیان دەرکەوتی کە ئەو (قورئان) یان (خوا) هەقە، (پێشتر تەفسیرمان کردووە).

کەواتە: ئەم چوار هۆکارە کە هەندێکیان تیکەڵکێشن، هۆکارن بۆ ئەوەی خوا ﴿يُخَالِ﴾ ئەو راستییە لە حەق دە شوێن بە لای کەمەو، لە قورئان دا دووپات بکاتەو، کە گەردوون و مەرۆف و ژیان، بە هەودەنتە نەخولقێران و، بە هەق هێزانە دی و، حیکمەت و تامانج لە پشتیانەو هەیه، کە دیارە لە نایەتەکە ی سوورەتی (الجماعية) دا، خوا ﴿يُخَالِ﴾ تاكو راددەیه کی زیاتر لە نایەتەکانی دی، ئەو حیکمەتە ڕوون دەکاتەو کە دەفەرمو: ﴿وَخَلَقَ اللَّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يَالْحَقِّ وَلِيُجْزِيَ كُلَّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ﴾ ١٠٦، واتە: خوا ناسمانەکان و زەوی بە هەق هێزانە دی، هەروەها بۆ ئەو دەش کە هەر کەسە سزاو پاداشتی خۆی بە تەواویی وەر بگری و ستمیشیان لێ ناکری.

مهسه له ی دووه م:

ددرخستنی پووجه لیس شیرک و، نه بوونی هیچ به لگه یه کی نه قلی و عه قلی
له سه ری و، به گومرترین کس دانانی هاو به شدانه ران و، له پژوی دوا یی دا،
بوونه دوژمن و حاشا لیکردنی به رستراوه کانیان لیان:

خو! ﴿۱﴾ ده فهرموی: ﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ أَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمَوَاتِ أَفَتُؤْتِي بِكُتُبٍ مِنْ قَبْلِ هَذَا أَوْ أَفْتَرَوْا مِنْ عِلْمٍ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿۲﴾ وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّن يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ مَنْ لَا يَسْتَجِيبُ لَهُ، إِلَّا يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَهُمْ عَنْ دُعَائِهِمْ غَفِلُونَ ﴿۳﴾ وَإِذَا حُيِّرَ النَّاسُ كَانُوا لَهُمْ أَعْدَاءُ وَكَانُوا بِعِبَادَتِهِمْ كَافِرِينَ ﴿۴﴾﴾

شیکردنه وی نه، نایه تانه، له ده برگه دا:

- (۱) - ﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾، (دیاره دوپنراو، پیغه مبه ری خاتمه ﴿﴾)
بفه رموو: نایا ده بینن نه وانه ی له جیاتی خوا، یان جگه له خوا لیان ده پارینه وه، یاخود:
پیشانم بدن نه وانه ی جگه له خوا، لیان ده پارینه وه.
- (۲) - ﴿إِنْ أَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ﴾، پیشانم بدن، بوم بخه نه پروو چیان له زهوی دروست
کردوه!

(۳) - ﴿أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمَوَاتِ﴾، یان نایا به شداریان له ناسمانه کانداهه یه؟!

(۴) (أَرَأَيْتُمْ) زانایان به گشتی به دوو جوړ لیکیان داوه ته وه:

یه که م: به مانا پروا له تیه که ی: تایا بینتان! تایا زانیتان و به چاوی عه قل و دل دیتان؟
دووه م: بهو مانایه ی که لئی هه لده هیتجری، (أَرَأَيْتُمْ) واته: (أَخْبَرُونِي) واته: دوا ی نه و ی
بینوتانه و، زانیوتانه، نجا هه و الم پی بدن، نه وانه به کسه لازمی مانایه که یان لیکرتوه،
دهرهاو یشته ی مانایه که ی واته: هه و الم پی بدن، ﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾، نه وانه ی

جگه له خواو له جیاتی خوا، لیان ده‌پارینه‌وه، (أُرُونِي)، پیشانم بدهن، ﴿مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ﴾، چیان له زهوی دروستکردوه، به ته‌نکید لیره‌دا (أُرُونِي: تَعْبِيرٌ تَسْخِيرٌ وَتَعْجِيزٌ)، ده‌بربرینیکه بو گالته پیکردن و ده‌سته‌پاچه‌یی پیتشاندانیان، چونکه کوا ده‌توانن چی پیشان بدهن، که جگه له خوا ﴿هَيَّنَاوِيهْ تَهْ دِي؟ وَشَهْ﴾: ﴿مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ﴾، (مَاذَا) واته: (مَا الَّذِي خَلَقُوهُ)، چیه نه‌وه‌ی نه‌وان هیناویانه‌ته دی، چونکه ده‌لن: (ذَا: إِسْمٌ إِيْشَارَةٌ نَّابٌ عَنِ الْمُؤْصُولِ، وَأَصْلُ التَّزْكِيْبِ: مَاذَا الَّذِي خَلَقُوا، وَالْإِسْتِفْهَامُ إِنْكَارِيٌّ أَوْ تَوْبِيْخِيٌّ)، (مَاذَا) ته‌صلی خو، واته: (مَا الَّذِي) چونکه (ذَا) ناوی تامازیه، له شوینی (الَّذِي) دانیستوه، نه‌سلې پیکه‌اته که ناوایه (مَا الَّذِي خَلَقُوهُ) چیه نه‌وه‌ی هیناویانه‌ته دی؟ پرسیارکردنه‌که ش ده‌گونجن بو نکوولیل‌یکردن بِن، به‌لام باشر وایه، بلین بو سهر زه‌نشتکردنه، چونکه نه‌وان نکوولیی له‌وه ناکهن، که نه‌وانه‌ی له جیاتی خوا لیان ده‌پارینه‌وه‌و ده‌یانه‌رستی، هیهچان نه‌هیناوه‌ته دی، ته‌گهر بشلین بو نکوولیل‌یکردنه، واته: ودک که‌سیک دانراون که نکوولیی بکه‌ن، له‌وه‌ی په‌رستراوه‌کانیان هیهچان نه‌هیناوه‌ته دی، [(قَالَ النَّعَاءُ إِنَّ (ذَا) بَعْدَ (مَا) أَوْ (مَنْ) الْإِسْتِفْهَامِيَّةَ) مَثَرَةً (مَا الْمُؤْصُولَةَ)]، (ذَا) که له دوا‌ی (ما)ی پرسیارکردن یان (مَنْ)ی پرسیارکردنه‌وه دی، له جینی (مَا الْمُؤْصُولَةَ) به.

واته: (مَاذَا) یان (مَنْ ذَا)، (ذَا) که له دوا‌ی (ما)ه‌وه دی، بو پرسیارکردنه، یاخود له دوا‌ی (مَنْ)ه‌وه دی، دیسان بو پرسیارکردنه، نه‌وه له شوینی (ما الْمُؤْصُولَةَ) ده‌بن، واته: (مَا الَّذِي) یان (مَنْ الَّذِي).

که ده‌فه‌رموی: ﴿أَمْ لَمْ نَرْكِبْ فِي السَّحَابِ﴾، (أَمْ): حَرْفٌ إِضْرَابٌ انْتِقَالِيٌّ، وَالْإِسْتِفْهَامُ الْمُقَدَّرُ بَعْدَ (أَمْ)، (إِنْكَارِيٌّ)، وشه‌ی (أَمْ) زوربه‌ی زانایان ده‌لین: بریتیه له هم‌مزدی پرسیارکردن و (بَلْ)، واته: (بَلْ أَلْهَمَ شُرَكَاءَ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ)، به‌لکو نایا هاوبه‌شیان له ناسماناندا هه‌ن؟! هه‌ندیکیش ده‌لین: (أَمْ) به مانای هم‌مزدی پرسیارکردنه، به‌لام لیره‌دا بو گواسته‌وه‌یه، نه‌و پرسیاره‌ی له دوا‌ی (أَمْ)ه‌وه دی، پرسیارکردنیکه نکوولیل‌یکه‌رانه‌یه، واته: نایا هاوبه‌شیان هه‌یه له دروستکرانی ناسمانه‌کاندا؟ به ته‌نکید نه‌خیر! بۆیه ده‌فه‌رموی:

۴- ﴿اَتَتُوْا يٰكُتَيْبَ مِنْ بَلِّ هٰذَا﴾، بۆم بېنن، كُتَيْبَك له پيش ئەمهوه، واته: له پيش قورئانهوه كُتَيْبَك بېنن شتى واى گوتې، كه نهو په رستروانه شتېكان له زهوى دروستكردوه، ياخود پشك و به شيان ههيه، له دروستكران تاسمانه كاندا، كُتَيْبَك بۆ بېنن له پيش ئەمهوا، شتى واى گوتې، واته: به لگه به كى نه قايى.

(۵) - **أَوْ أَتَمَّرُوا مِنْ عِلْمٍ**، یان پاشماوه یک له زانیاری، (أَتَمَّرُوا) به زۆری و خوێندراوه تهوه، به لām هه ندیکیان خوێندوو یانه تهوه: (أَتَمَّرُوا) هه ندیکیشان خوێندوو یانه تهوه: (أَتَمَّرُوا) به لām (الطبري) ده لێ: جگه له (أَتَمَّرُوا) دروست نیه، به شیوازی دیکه بخوێرتیه تهوه، **أَوْ أَتَمَّرُوا مِنْ عِلْمٍ**، (أَي: بَقِيَّةُ مِنْ عِلْمٍ)، واته: شۆنه واریک له زانیارییم بۆ بینن، یان کینیکیم بۆ بینن له پێش قورنانا دابه زبێن و نهوهی تیدابن، که هر پستراوه کانی ئیوه به شداریان کردوه له ئاسمان دا، یاخود شتیکیان له زهوی دا خوێلقاندوه، نه گهر کتیبتان بۆ نه مات، پاشماوه یک له زانیارییم بۆ بینن، (الْأَتَمَّرُوا: الْبَقِيَّةُ مِنَ الشَّيْءِ)، پاشماوه یک له شتیکی، که لێره دا خوا **عَلَّمَ** بواریان زیاتر پێ ده دات، یانی: نه گهر به لگهی نه قلیبتان هینا، باشه، نه گهر نه تانهینا، به لگهی عه قلیش بینن ههر باشه.

(۶) - **إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ**، نه گهر ټیوه له پاستان، نه مه بو زیاتر تیزکردن و هاندانیانه، که زور بگړن و ههول بدن، به لکه یه که له وه حیوی خوا بښن، له کښی یی خوا دا، که دایه زاندو ته سر به کیک له پیغه مهران، که پیگومان شتی وایه، یا خود نه گهر به لکه ی نه قلیتان نه یتا، به لکه ی عه قلی بښن، به لکه یه که له ژانست که به ره می عه قله بیهین، که به ته نکید نه به لکه ی نه قلی له سر شیرک هه یه، نه به لکه ی عه قلی و، نه ود حیوی ری ددات و نه عه قلی سه لیم، بویه ده ده رموی:

(٧) - وَمَنْ أَسْأَلْ مَنْ يَدْعُو مِنْ دُونِ اللَّهِ مَن لَّا يَسْتَجِيبُ لَهُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ ۖ كُنْ كُومِرَاتِهِ
له كه سيك له جياي خوا، له كه سيك ده پارتووه كه هه تا پرۆي قيامت وه لامي
ناداته وه؟! (مَنْ أَسْأَلْ)، (مَنْ: الإِسْطِهَامَةُ لِلنِّكَارِ وَالتَّعْجِيبِ) نه م (مَنْ) د، بۆ پرسيا زكر دونه،
ننجا هه م بۆ نكوو ليل بكر دونه، هه م بۆ سه رسو ماندنه، وَمَنْ أَسْأَلْ مَنْ يَدْعُو مِنْ دُونِ

اللَّهُ، كَتَبَ كُومِرَاتَرَه لَه كَه سَيِّك كَه لَه جِيَا قِي خَوَا لَه كَه سَيِّك دَدِ پارِ تَه وَه كَه تَاكو رَوُزِي قِيَا مَه ت وَه لَامِي نَادَاتَه وَه، نَه مَه لِيرَه دَا كَه دَه فَه رَمُوِي: هَه تَا رَوُزِي قِيَا مَه ت، وَاتَه: هَه تَا دُنِيَا دُنِيَا يَه، وَه لَامِي نَادَاتَه وَه، رَوُزِي قِيَا مَه تِي ش تَه وَه نِيَه، وَه لَامِي بَدَاتَه وَه، بَه لَام يَانِي: تَه وَ بَه تَه مَايَه لَه دُنِيَا دَا لَه فَرِيَا يِي، بَه لَام تَاكو دُنِيَا بَه كُوتَا دِي، وَه لَامِي نَادَاتَه وَه، تَاكو رَوُزِي قِيَا مَه ت.

هَه لَبَه تَه كَه دَه فَه رَمُوِي: ﴿يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ مَنْ لَا يَسْتَجِيبُ لَهُ؛ إِنَّ يَوْمَ الْفِئْمَةِ﴾ (مَنْ) بُو خَا وَه ن عَه قَلْ وَ نِيدِرَا كَانَه، بَه لَام لِيرَه دَا خَوَا ﴿يَدْعُوا﴾ بَه پِي تِي عَه قَلِي هَا وَ بَه ش بُو خَوَا دَانَه رَه كَان، دَا وَه، كَه تَه وَان پِي تِيَان وَابُو وَه تَه وَ بَت وَ صَه نَه م وَ پَه يَكِه رَا نَه، جَوْرِي ك لَه عَه قَلْ وَ هُو شِيَا ن هَه يَه، دَوَا يِي دَه فَه رَمُوِي:

(۸) - ﴿وَهُمْ عَنْ دُعَائِهِمْ غَفِلُونَ﴾، (وِي تَرَا ي تَه وَه ش) لَه حَالِي كِدَا تَه وَان لَه پارَانَه وَه ي تَه وَان بِي تَا كَان، وَاتَه: پَه رَسْتَرَا وَه كَان لَه پارَانَه وَه ي دَا وَاكَارَه كَان، بَت پَه رَسْتَه كَان بِي تَا كَان، هَه ر نَا كَا شِيَا ن لِي نِيَه، دِيَا رَه لَه بَه ر تَه وَه يَه كَه لِيرَه دَا خَوَا ﴿يَدْعُوا﴾ (غَافِلُونَ) ي بُو بَه كَا رَه ي تَا وَن، چُونَكِه لَه ثَابَه تَه كَه ي پِي شِي ش دَا (مَنْ) ي بُو بَه كَا رَه ي تَا وَن، كَه بُو خَا وَه ن عَه قَلَانَه.

كَه وَاتَه: كَه دَه فَه رَمُوِي: ﴿وَمَنْ أَسْأَلُ وَمَنْ يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ مَنْ لَا يَسْتَجِيبُ لَهُ؛ إِنَّ يَوْمَ الْفِئْمَةِ وَهُمْ عَنْ دُعَائِهِمْ غَفِلُونَ﴾، وَاتَه: هِي چ كَه سَيِّك كُومِرَاتَر نِيَه وَ، حَالَه كَه شِي سَه رَسُو رَه ي تَه رَتَر نِيَه، لَه كَه سَيِّك كَه لَه جِيَا قِي خَوَا، جَكِه لَه خَوَا لَه كَه سَيِّك وَ لَه شَتِي ك دَدِ پارِ تَه وَه، كَه تَاكو رَوُزِي قِيَا مَه ت وَ رَوُزِي دَوَا يِي وَه لَامِي نَادَاتَه وَه، تَاكو دُنِيَا دُنِيَا يَه، بَه لَكُو هَه ر لَه پارَانَه وَه كَه شِيَا ن بِي تَا كَان.

(۹) - ﴿وَإِذَا حُيِّرَ النَّاسُ كَانُوا هُمْ أَعْدَاءُ﴾، كَاتِي كِي ش خَه لَك خِر دَه كَرِي تَه وَه وَ كُودَه كَرِي تَه وَه لَه رَوُزِي دَوَا يِي دَا، لِي شِيَا ن دَه بِنَه دَوُ مَن، وَاتَه: پَه رَسْتَرَا وَه كَان دَه بِنَه دَوُ مَنِي پَه رَسْتَه رَه كَان.

(۱۰) - ﴿وَكُنَّا بِمَا كُنَّا بِكُمْ كَفَرِينَ﴾، نَكُو لِي ش دَه كَه ن لَه پَه رَسْتَه كَه يَان، وَاتَه: بِي تَرَوَان بَه پَه رَسْتَه كَه يَان، دَه لِي تَن: نِي مَه پَرَوَا مَان پِي تِي نَه وَو، نَكُو لِي ي لِي دَه كَه ن، كَه نَه دَه وَو وَاتَان كَر دَبَا يَه.

هەندیکیش گوتووایانە: ﴿وَإِذَا حُشِرَ النَّاسُ كَانُوا هُمْ أَعْدَاءُ﴾، پاناووەکە ی دەچتەووە بۆ پەرستەرەکان، واتە: ئەوانە ی کە بەتەکانیان پەرستوون و، پەرستراوەکانیان پەرستوون، دەبنە دوژمنی پەرستراوەکان، بەلام زیاتر وایپێدەچێ مەبەست ئەوە بێ کە پەرستراوەکان دەبنە دوژمنی پەرستەرەکان و لە پەرستەکەشیان نکوویی دەکەن، ئەگەرنا دەشکونجێ بگوترێ: پەرستەرەکان نکوویی دەکەن لە پەرستنی، کە پێشتر لە دنیا دا بوویانە بۆ پەرستراوەکان.

کەواتە: لێرەدا ئەمە وەک زانایانی وتووێژ (المُناظرة)، دەلێن: (إِنْ كُنْتَ نَاقِلًا فَالْصُّحَّةُ أَوْ مُذْبِئًا فَالدُّنْيَا)، ئەگەر تۆ شتێک لە کتییەکەووە نەقل دەکە ی دەبێ سەنەدەکە ی راست بێ و، ئەگەر لاف لێدانیکیش هەبە، دەبێ بەلگە بێنەووە، خوا ی پەرودەدگار دەفەرموێ: فەرموون: ئەگەر نەقل دەکەن لە دینی خواو، بە ناوی دینی خواو و دەکەن، چونکە هاوبەش بۆ خوادانەرەکان ئیددیعای ئەودیان دەکرد کە لەسەر نایینی نیپراهیمن، خوا ﷻ دەفەرموێ: کتییەک بۆ بێن، کە لە پێش فورێندا شتی وای گوتبێ، یاخود: ئەگەر دەتوانەوێ بەلگە بێنەووە، فەرموون زانیارییەکم بۆ بێن، پاشماوێەک لە زانست کە بەرھەمی عەقل بێ بۆم بێن، کەواتە: لێرەدا خوا ﷻ بۆ پووچەلکردنەوێ بیروکە ی شیرک چەند شیوازێکی بەکارھێناون:

- (۱) - کتییەک لە پێش فورێندا بێن، کە شتی وای تێدابێ.
- (۲) - پاشماوێەک لە زانست بێن، کە بەرھەمی عەقل بێ.
- (۳) - ئێوە کە لە شتێک دەپارێنەووە، لە کەسێک دەپارێنەووە وەلامتان ناداتەووە، تاکو دنیا دنیا، تاکو قیامەت، هیچ کەس لە ئێوە گومراتر نیە.
- (۴) - ئەو پەرستراوانە ی ئێوە لە پەرستەکە ی ئێوە، لە داواکردنەکە ی ئێوە بێناگان.
- (۵) - کاتیکیش کە خەلک کوێدەکرێتەو لێتان دەبنە دوژمن.
- (۶) - ئەک ھەر لێتان دەبنە دوژمن، بەلکو نکوولێش دەکەن و، بێپرواشن بەو پەرستە ی ئێوە کە پێشکەشی ئەوانتان کردووە.

مهسه لهی سینه م:

تۆمه تبارکردنی بیپروایان بۆ قورئان به جادوو و، بۆ موحه ممه ده ^{۷۷}، به قسه هه لبه ست به ناوی خواوهو، به ربه رچدانه وهی پیغه مبه ری خوا ^{۷۸} بۆیان (به فترکردنی خوا ^{۷۹}) به سی به لگان:

- ۱- نه گهر قسه هه لبه ستی به ناوی خواوه، سزای ده دات.
- ۲- نهو داهێزویک نیه، له پیغه مبه راندا که پیتینهی نه بی.
- ۳- شایه دێک له گه لی جووله که، شایه دیی راستگۆیی بۆ داوه.

خوا ^{۷۷} ده فهرموی: ﴿وَإِذَا نُنَادِيَهُمْ أَيْنَنَا يَبْنَی قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ هَذَا سِحْرٌ مُبِیْنٌ ۚ أَمْ يَقُولُونَ أَفَنَزَّلَهُ فُلٌ مِنْ آفَرْتَهُ، فَلَا تَمْلِكُونَ لِي مِنَ اللَّهِ شَيْئًا هُوَ أَعْلَمُ بِمَا تُفْعِلُونَ فِيهِ كَذَبَ بؤ، شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ۚ ۸﴾ قُلْ مَا كُنتُ بِدَعَا مِنْ الرُّسُلِ وَمَا أَدْرَى مَا يَفْعَلُ بِى وَلَا يَكْمُرُ إِن أُنِیْعَ إِلَّا مَا يُرْسِلُنِیْ وَمَا أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ مُبِیْنٌ ۙ ۹﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَكُفْرُكُمْ بؤ، وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ بَنِی إِسْرَءِیْلَ عَلَىٰ مِثْلِهِ فَقَامَنْ وَأَسْكَبَتْ مِنْ دَمِهِ لَأَنَّهُ لَا يَهْدِی الْقَوْمَ الظَّالِمِیْنَ ۚ ۱۰﴾

شیکردنه وهی ئهم ئایه تانه، له یازده بر گه دا:

- ۱- ﴿وَإِذَا نُنَادِيَهُمْ أَيْنَنَا يَبْنَی﴾، واته: [وێرای نهوه که رابرد و حالیان وایه]، کاتیکیش ئایه ته پۆشنه کانی تێمه یان به سه ردا ده خوێرتێنه وه، نه مه ش خسته پرووی گومراییه کی دیکه یانه، وێرای گومراییه کانی پیتشی و، گواسته وهیه بۆ پروونکردنه وهی گومراییه کی دیکه و، سه رگه ردانیی و سه ر لیشینواوییه کی دیکه یان، وێرای نهوانه ی پیتش باسکران، که بریتیه: له وهی کاتیک ئایه ته پۆشنه کانی تێمه یان به سه ردا بخوێرتێنه وه:
- ۲- ﴿قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ هَذَا سِحْرٌ مُبِیْنٌ﴾، نهوانه ی بیپروان به هه قێک که بۆیان هات ده لێن: ئهمه جادوویه کی ئاشکرایه.

﴿ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ ﴾، خوا **﴿﴾** دەیتوانی بفرموی: (قَالُوا) گوتیان: بەلام بۆ ئەوەی دەرکەوتی، کە ئەوە بێروایەکیانە، ئەو جوړە قسانەیان پێدەکات.

هەرودەها کە ددەفرموی: ﴿ لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ ﴾، خوا **﴿﴾** دەیتوانی بفرموی: (وَإِذَا تَنَزَّلَ عَلَيْهِمْ أَنَاثَا بَيِّنَاتٍ قَالُوا لَهَا، أَوْ قَالُوا لِلْقُرْآنِ)، بەلام بۆیە ددەفرموی: ﴿ لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ ﴾، واتە: ئەو نایەتە موبارەکانە کە بەسەرماندا دەخوێنرێنەو، هەقن، کەچی بەو هەقەیان گوت: کە بۆیان هات، ﴿ لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ ﴾، (لَمَّا) واتە: هەر لەگەڵ هەقەکیان بۆ هات، گوتیان: ﴿ هَذَا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴾، ئەمە جادووێکی ناشکرایە، کە ددەفرموی: (لِلْحَقِّ) ئەم (ل): (لَمْ الْعِلَّةُ وَلَيْسَتْ لَمْ التَّعْدِيَةِ)، بە هەقیان گوت، لەبەر خاتری هەق وایان گوت، وشە (حَقٌّ) یش دیارە مەبەست پێی نایەتەکانن، بەلام خوا **﴿﴾** بە هەق تەبیری لێکردوون، واتە: ئەو نایەتە هەقن و چەسپاون و راستن، کە ددەفرموی: ﴿ لَمَّا جَاءَهُمْ ﴾، ئەمە بۆ دیاریکردنی کاتی قسەکیانە، واتە: هەر لەگەڵ هەقەکیان بۆ هات و نایەتەکانیان بەسەردا خوێنرانەو، بەبێ سێ و دوو، بەبێ تێفکرین و تێوڕامان، یەکسەر گوتیان: ﴿ هَذَا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴾، ئەمە جادووێکی ڕوون و ناشکرایە، بێگومان لێردا (مُبِينٌ) لە (أَبَانٌ) ی (لَازِمٌ) دوە هاتووە، (أَبَانٌ) یانی: (ظَهَر) دەرکەوت، ئەمە جادووێکی ڕوون و ناشکراو بێ پیچ و پەنایە. نجا ئەوە یەکتی لە قسەکانیان، بە نسیبەت قورئانەو ئەوە هەلۆستیان بوو، ئەوەی بە نسیبەت پێغەمبەرەو **﴿﴾** بابزانی هەلۆستیان چۆن بوو؟

﴿ أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ ﴾، یان تایا دەلێن: هەلیبەستو؟ واتە: موحەممەد **﴿﴾** قورئانی هەلبەستو، دیارە پرسیارکردنە کە بۆ نکوولیی لێکردنە، شوێنی نکوولیی لێکردنە کەش بریتە: لە ھۆکاری نکوولیی لێکردنە، واتە: ئەوە کە قورئان هەلبەستراو بێ، نەک مەبەست ئەوە بێ کە وایان گوتو، بەلکو مەبەست ئەوێ: بە ھۆی ئەوەوە ئەو قسەیان کردو، کە گواپە قورئان پێغەمبەر **﴿﴾** هەلیبەستو!

٤- ﴿قُلْ إِنْ أَفْتَرَيْتُمْ فَلَا تَمْلِكُونَ لِي مِنَ اللَّهِ شَيْئًا﴾، بلى: تەگەر من ھەلمبەستى، تێوە لە لایەن خواوە هیچ سوودیک بە من ناگەيەنن، واتە: لە بەرانبەر خوادا کە خوا **﴿يَعْلَمُ﴾** بیهۆی سزام بدات، هیچ سوودیکم پێ ناگەيەنن و ناتوانن هیچ بەرگرییەکم لێ بکەن، چونکە بیگومان خوا **﴿يَعْلَمُ﴾** چاوپۆشیی لەوە ناکات کەسێک بە ناوی ئەووە قسە بکات، ھەر کەس بە ناوی دینی ئەووە بە ناھەق قسە بکات، سزای دەدات، کە دەقەرموێ: ﴿فَلَا تَمْلِكُونَ لِي مِنَ اللَّهِ شَيْئًا﴾، (شَيْئًا: مَفْعُولٌ لِمَتَمْلِكُونَ)، (شَيْئًا) بەرکاری (عَمَلکون) یە، یانی: تێوە هیچ شتیکتان بۆ من لە دەست نایەت لە بەرپەرچدانەوێ سزای خوا، ئەوێ سزام بدات لەسەر ئەوێ قسە بە ناوی ئەووە دەکەم و، قسەم ھەلبەستو، بە ناوی دینی خواوە.

٥- ﴿هُوَ أَعْلَمُ بِمَا تُفِيضُونَ فِيهِ﴾، ئەو زاناترە بەوێ تێوە دەرژێنە نێوی و، تێوە بە نێوی دەکەون، (الإِفَاضَةُ: الإِنْبِقَاعُ بِشِدَّةٍ، قَاضِ الإِنَاءِ: سَالَ مِنْهُ، وَأَقَاضَ الإِنَاءَ: أَسَالَ)، پێشتر لە شیکردنەوێ وشەکاندا، باسمان کرد (تُفِيضُونَ فِيهِ)، واتە: بە توندیی بە نێوی دەکەون و، دەرژێنە نێوی، دەگوێرێ: (قَاضِ الإِنَاءِ)، یانی: قاپە کە ناوی لێ پڑا، تەگەر بکوێرێ: (أَقَاضَ الإِنَاءَ) واتە: قاپە کە هێندە پڕ کرد، ناوی لێ پڑا، لێردا حاڵی کافرەکان و پێنا کراوە وەک کەسێک کە دەرژێنە باتلاغیکەووە بە نێو ناویک دەکەوێ، واتە: تێودش ئەو درۆو دەلەسەو قسەو پڕوپاگەندەنەو دەیانکەن، وەک باتلاغیک و ناویک وایە، کە دەرژێنە نێوی و، بە پێ خواسی بە نێوی دەکەون و، خۆتان پێدا دەدەن، بەلام خوا **﴿يَعْلَمُ﴾** زاناترە بەوێ دەرژێنە نێوی، واتە: ئەوێ تێوە باسی دەکەن، خوا **﴿يَعْلَمُ﴾** پێی زاناترە، ئەگەر گریمان وابووایە، بە دلاییی خوا **﴿يَعْلَمُ﴾** لە منی قبوول ئە دەکردو، ئەو کاتەش سزای دەدام و هیچیشتان بۆ من پێ ئەدەکرا.

٦- ﴿كَلِمَةٍ بِهٖ شَهِيدٌ بَيْنِي وَبَيْنَكَ﴾، بەسە ئەو (خوا) شاھەد بێ لە نێوان من و تێوەدا، (شَهِيدٌ) بە مانای گەواھییەدر (شاھەد)ەو، کەسێکە ھەوآل دەدات، لە بارەو واقعیەکەو.

٧- ﴿وَهُوَ أَعْلَمُ بِالرَّجِيمِ﴾، ئەو (خوا **﴿يَعْلَمُ﴾**) یش لیبوردەو مېھربان و بە بەزەییە، ئەمە ھەم تەماع و بەرئانە بۆ وان، کە وازیێنن و دەست ھەلبێگرن لە کوێرو شیرک،

هم دَلْخُوشْكَردنی پیغمبرِی خاتمه ﷺ، که نهوان هه رچهنده نهو تۆمه تانهت بۆ مه لده به ستن، به لام نه خیر خوا لیئوردیه له گه ل تۆ و به به زه بیه، که واته: مانایه که ی ناوی لئ دیته وه: ﴿قُلْ إِنْ أَقَرَّيْتُمْ فَلَا تَمْلِكُونَ لِي مِنَ اللَّهِ شَيْئًا﴾ (أَي: إِنْ أَقَرَّيْتُمْ عَاقِبَتِي هُوَ عِقَابًا، لَا تَمْلِكُونَ رَدَّهُ وَدَفْعَهُ عَنِّي، إِذْ هُوَ لَا يُقَرُّ أَحَدًا أَنْ يُبْلَغَ عَنْهُ، مَا لَمْ يَأْمُرْهُ بِتَبْلِيغِهِ)، واته: نه گهر من قسم به ناوی خواوه ﴿يَا﴾ هه لبه ستبايه، خوا سزای ددهام، سزایه که ئیوه نه تانده توانی له منی دوور بخره نه وه، چونکه خوا ﴿يَا﴾ که سینک شتیک ناوی نه وه وه، بَلَى: که فرمانی پینه کردوه، لَبِی بَی دهنک نابَی و، له سهر نه وه نایچه سپین، به لکو به رپه رچی ددهاته وه، وه که له سوور دَقِ (الْحَاقَّة) دا، ده فهرموئ: ﴿وَلَوْ نَقُولُ عَلَيْنَا بَعْضُ الْأَقَابِ ۚ ۱۱ لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ ۚ ۱۲ ثُمَّ لَقَطْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ ۚ ۱۳ فَمَا يَنْكُرُ مِنْ أَجْدَعَةٍ حَنِيزٍ ۚ ۱۴﴾ واته: نه گهر هه ندیک قسه ی به ددهمه وه هه لبه ستباين، تیمه لای راستیمان ده کرت، (قَوْلِی راستی، چونکه به زۆری وایه مروؤف به دهستی راستی به رگری له خوی ده کات)، دواپی ره گی ملیمان ده په راند، تنجا هیچ کام له ئیودش نهیده توانی بیته پشیمان و، ببیته په رده و نیوان و، به رگری لئ بکه ن.

لیره دا (محمد الطاهر بن عاشور) قسه به کی جوان ده کات ده لئ: (وَجَعَلَهُ عِقَابَ اللَّهِ لِمَنْ أَفْتَرَى عَلَيْهِ الْكُذْبَ، بِخِلَافِ بَقِيَّةِ الْمَعَاصِي أَنْ هَذَا يُفْضِي إِلَى اخْتِلَالِ عَظِيمِ بَدُونٍ أَنْ يُشْعَرَ بِهِ النَّاسُ، فَيَتَصَدَّوْا لَهُ كَبَقِيَّةِ الذُّنُوبِ وَالْمَعَاصِي) ^(۱).

واته: حکمه ق نه وه که خوا ﴿يَا﴾ نه گهر که سینک به ناوی نه وه وه قسه هه لبه ستی و درؤ بکات، سزای ددهات له دنیا دا، جگه له هه موو گونا هه کانی دیکه، (که سزایه کانیان هه لده گری بۆ قیامهت)، له بهر نه وه دیه که درؤ هه لبه ستی به ناوی خواوه، ده بیته هو ی تیک چوو نیک ی مه زن، بَی نه وه ی خه لک هه ستی پی بکات و، بیان هوی به رپه رچی بده نه وه، وه که گونا هو تاوانه کانی دیکه که خه لک لیان بَی دهنک نابَی.

چونکه کهسَ به ناوی خواوه قسه بکات، زهنگه له بهر رَئزو حورمه قی خواو به مه زنگرتنی خوا ﴿۸﴾، بروای پی بکهن و، راستیش ناکات، کهواته: سهریان لی تیکده چی، ههروهک به داخه وه زۆر جارن له بهرگی دیندا، دنیا خوراوه و خراپه کراوه و، خه لک سهری لی شیواوه، بۆیه کهس یک به ناوی خواوه و ﴿۹﴾ خۆی بکات به وه کیلی خوا، شتیک بلن، خوا لیتی قبوول ناکات، بۆیه ش هه مو نهوانه ی به درۆ لافی پیغه مبه رایه تیای لی داوه، وهک (مسئله الکذاب) و (الأسود العنسی) و (سجاح الیمامة) و زۆری دیکه، به درژیایی میژوو، هه موویان خوا ریسواو زه بوونی کردوون و، به زۆری هه ر له دنیا شدا، له بهین چوون و کوژراون و سزادراون.

تنجا خوا ﴿۱۰﴾ شتیکی دیکه به پیغه مبه ری خاته م ﴿۱۱﴾ ده فهرمو ی:

(۸) - ﴿قُلْ مَا كُنْتُ بِدْعًا مِنَ الرُّسُلِ﴾، [هه ر بۆ بهر په رچه دانه وه ی نکوو ئی بکردنیان پیغه مبه رایه تی موحه مبه د ﴿۱۲﴾ ده فهرمو ی:] پتیان بلن: من تازه په یدا بوویه ک نیم له پیغه مبه ران، (بدع: أي مُبتَدِع أو بَدِيع)، (مُبتَدِع) واته: داهیتراو، (بَدِيع) واته: شتیکی ناوازه په یدا کراو، (وَالْبَدْعُ فِي كُلِّ شَيْءٍ الْأَوَّلُ، أَي: مَا أَنَا بِأَوَّلُ رَسُولٍ)، واته: یه که مین پیغه مبه ر نیم و، یه که مین کهس نیم خوا ﴿۱۳﴾ رهوانی کردیم، من داهیتراو په یدا کراویک نیم، نامۆ بم، به لکو له پیش مندا پیغه مبه رانی دیکه هاتوون و رابردوون.

(۹) - ﴿وَمَا أَدْرِ مَا يُفْعَلُ بِهِ وَلَا يَكْرَهُ﴾، ناشزانم چی به من ده کری و، چی به ئیوه ش ده کری! لیره دا زانیان زۆر مشت و مریان کردوه، که تۆزیک دیکه ئامازدی پی ده ده م، به لأم پیموایه ته گه ر هه ر ته ماشای راسته مانای تابه ته که یان کرد بایه، پیویستی نه ده کرد زۆر به ملاولادا بچن، که هه ندیکیان گوتوو یانه: ته م تابه ته، نه سخ کراوه ته وه، به تابه تیکی دیکه له سوو ره قی (الفتح) دا، وهک باسی ده که یین!.

راسته مانای تابه ته که ئاوایه: من نازانم چی به منیش و به ئیوه ش ده کری، واته: نازانم سه ره نجامی دنیای من و سه ره نجامی دنیای ئیوه ش چوون ده بی،

ئیدی باسی قیامت نیه، که بَلَى: من نازانم دەچمە کوو له قیامتدا، خویشم چیم لى دەکرى و ئیووش چیتان لى دەکرى! وای نه فەرموو، چونکه نهووی تهوان پروایان پیتی هه بووه، بهس دنیا بووهو تهوونده پروایان به قیامت نه بووه، تاكو پیغه مبه ﷻ بهرموی: له قیامتى منیش نازانم چیم لى دى و، ئیووش چیتان لى دى!

(الحمد لله) هه ندیک تیکه بشتنم بو دى، له میانى تهفسیر کردنه که دا، تېستا نهووم بو هات که لیره دا پیغه مبه ﷻ به پیتی عه قلى نهوان قسه دهکات و، نهوان ته نیا پروایان به دنیا هه بووه، که نایا تهوانیش له دنیا دا چیان لى دى و، پیغه مبه ریش ﷻ چى لى دى؟ ئنجا ئه ویش له و باره وه له و چوار چۆیه دا قسه یان بو دهکات، واته: نازانم، منیش چیم پى دەکرى و ئیووش چیتان پیده کرى؟ نایا من فرمانم پى دەکرى له نیتاندا بهیتمه وه؟ یان کوچ بکه م؟ نایا خوا ﷻ به دهستی ئیوه دمهفته و تینى، وهک هه ندی له پیغه مبه ران، یان نا؟ ههروهها نازانم ئیووش خواى پهروه ردگار چیتان لى دهکات، هیدایه تان ده دات، دواى دینه سه ر راسته شه قامى خوا، یاخود سزاتان ده داو، چۆنتان سزا ده دات؟ وهک گه لی عاد، گه لی سه موود، گه لی لووط، گه لی نووح، نازانم چۆنتان سزا ده دات و، چیتان لى دهکات! ئەمه تهو مانایه یه قى که ریک دینه زهینه وه.

۱۰- ﴿إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا مَارُوحٌ إِلَىٰ﴾، من ته نیا شوین تهو ده کهوم، که بۆم سروش ده کرى، من چیم پى بگوترى له لایه ن خوا وهو، بۆم بنێردى، شوین تهو ده کهوم.

وهک پیتیش گوتمان: له باره ی ئەم نایه ته وه زانا یان مشتومریان بووه، بو وینه:

أ- هه ندیکیان گوتوو یانه: ئەم نایه ته باسی قیامت دهکات و، ئەو کاته پیغه مبه ﷻ نه یزانیوه له قیامتى چاره نووسى خو شى و، چاره نووسى خه لکه کهش چى ده بى، تنجا ئەو کاته که لى ديار نه بووه، خواى پهروه ردگار له سه ر زمانى ئەو ئاواى فەرموو: بَلَى: نازانم منیش چیم پى دەکرى (له قیامتدا) و ئیووش چیتان پى دەکرى!

تېنجا گوتوویانه: دواپی که له سوورهتی (الفتح) دا، خوا **يَا هُوَ** تهو تابه‌ته‌ی ناره‌ خوار: **يَا غَفَرَكَ اللَّهُ مَا نَقَدَمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ وَبَيْنَ نَفْسَتِكَ وَبَيْنَكَ مِنْ طَرَفٍ مُسْتَقِيمًا** ۲، واته: بۆ‌ته‌وی خوا **يَا هُوَ** له‌و گونا‌هت که تېپه‌پیه‌و نه‌وه‌ش که دادی، له‌هم‌مو گونا‌ه‌کان‌ت بې‌ووری و بته‌خشی و، چاکه‌ی خوی له‌سه‌ر تۆ‌ته‌واو بکات و، بتخاته‌سه‌ر راسته‌ری، گوتوویانه: نه‌م تابه‌ته‌ی سووره‌تی (الفتح) نه‌م تابه‌ته‌ی تیره‌ی نه‌سخ کردۆ‌ته‌وه‌!

به‌لەم له‌ راستیدا نه‌و قسه‌یه، هیچ پاسا‌ویکی نه‌و وه‌ک باس‌مان کرد.

ب- (حه‌سه‌نی به‌صراپی) په‌حه‌مه‌تی خوی لی بۆ، قسه‌یه‌کی جوان ده‌کات ده‌لێ: (مَا أَذْرِي مَا يَصِيرُ إِلَيْهِ أَمْرِي وَأَمْرُكُمْ فِي الدُّنْيَا)، واته: من نازانم کاری من و کاری تبه‌وه‌ له‌ دنیا‌دا به‌ کوێ ده‌کات؟ پی‌غه‌مه‌به‌ر **يَا هُوَ**، ته‌وه‌ی خوا لێی نا‌گادار نه‌کردی‌ته‌وه‌،

ج- نه‌یزانیوه‌، (این عجیبه‌)ش له‌ ته‌فسیره‌ نا‌وداره‌که‌ی خۆیدا^۱ ده‌لێ: (الْأَوْفَى أَنْ (مَا فِي: **يَا هُوَ** وَمَا أَذْرِي مَا يَفْعَلُ بِي وَلَا بِكُمْ، عِبَارَةً عَمَّا عَلَّمَهُ نَبَسُ مِنْ وَطَائِفِ النُّبُوَّةِ، بَلْ هُوَ مِنَ الْحَوَادِثِ وَالْوَأَقِعَاتِ الدُّنْيَوِيَّةِ، دُونَ مَا يَقَعُ فِي الْآخِرَةِ، فَإِنَّ الْعِلْمَ بِذَلِكَ مِنْ وَطَائِفِ النُّبُوَّةِ، وَقَدْ وَرَدَ بِهِ الْوَحْيُ النَّاطِقُ بِتَفَاصِيلِ مَا يُفْعَلُ بِالْجَانِبَيْنِ).

واته: گون‌جاوتر وایه‌ که وشه‌ی (ما) له‌: **يَا هُوَ** وَمَا أَذْرِي مَا يَفْعَلُ بِي وَلَا بِكُمْ، دا، مه‌به‌ست پیتی نه‌وه‌یه که زانینه‌که‌ی له‌ نه‌رکه‌کانی پی‌غه‌مه‌به‌رایه‌تیی نه‌یه، به‌لکو پرو‌داوه‌کانی که له‌ دنیا‌دا پرو‌و ده‌دەن، مه‌به‌ست پیتی نه‌وه‌یه، نه‌ک ته‌وه‌ی له‌ پۆژی دوا‌یدا پرو‌و ده‌دات، چونکه‌ نه‌وه‌ی له‌ پۆژی دوا‌یدا پرو‌و ده‌دات، له‌ نه‌رکی پی‌غه‌مه‌به‌راتیه‌وه‌، وه‌حیش زۆر به‌ وردی و به‌ پرو‌ویی با‌سی‌کردوه‌، که هه‌ر کام له‌ دوو لایه‌ چیان پت ده‌کری و چیان لێ ده‌کری!

که پی‌غه‌مه‌به‌ر **يَا هُوَ** شو‌ینکه‌وتووانی با‌ش‌ترین پا‌دا‌شتیان هه‌یه‌وه‌، نا‌حه‌زو نه‌یاره‌کانیشی سه‌خت‌ترین سزایان هه‌یه‌، که‌واته: مه‌به‌ست پیتی ژبانی دنیا‌یه‌وه‌،

وهك گوتيم، بهس سهرنجدانی ثایه ته كه و سهرنجدانی روهت و سهرنجدانی كesh و ههوايه كه، نهو مانایه به دهسته وه دهات.

(۱۱) ﴿وَمَا أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ﴾، من ته نیا وشار كه ره وه و ترسینه ریکی پروونكه ره وه م، یاخود: پروون و ناشكرام، نه وانه دياره داواكارییان له پیغه مبه ر هه بووه، كه نه وه یان بو بكات و نه وه یان بو بكات و فلان موعجیزه یان بو بیئی، دواپی خوا هه به پیغه مبه ری خاتهم دهفه رموی: پرسیاریکی دیکه یان لی بکه:

(۱۲) ﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِن كَانِ مِنْ عِندِ اللَّهِ وَكُفْرُكُمْ بِهِ﴾، بلئ: هه وایم پی بدن، یاخود: نایا ده بینن، ده زانن، نه گهر نهو (قورنان)، له لایهن خواوه بوو، تیوهش پی بیروا بوون، (گان) راناهه کی كه تییدا شیردراوه یه و ده چینه وه بو قورنان، واته: نه گهر نهو قورنانه له لایهن خواوه بوو.

﴿وَكُفْرُكُمْ بِهِ﴾، تیوهش پی بیروا بوون، لی رده دا وه لایمی مهرجه كه، چونكه (إن) (شَرْطِيَّة) یه، وه لایمه كه ی قرتیزاوه، نهویش دوو ته گهری هه ن:

یه كه م: ده گونجی وه لایمه كه ی نه وه بن: (مَنْ أَضَلُّ مِنْكُمْ) كئ له تیوه گومرا تره، بلئ: نایا ده بینن، نه گهر نهو قورنانه له لایهن خواوه بن و تیوهش پی بیروا بوون، كئ له تیوه گومرا تره؟

دووهم: وه لایمه كه ی نه وه یه: (الَّذِينَ ظَلَمُوا) نایا تیوه سته مكارنن، چونكه هه ر كام لهو دوو ته عبیره، پیشت ر هاتوون، هی به كه میان كه خوا دهفه رموی: ﴿وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّن يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ مَن لَّا يَسْتَجِيبُ لَهُ: إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَهُمْ عَن دُعَائِهِمْ غَفِلُونَ﴾، هی دووه میش نه وه یه كه خوا باسی سته می نه وانی كرده، كه دهفه رموی: ﴿إِنَّ أَنَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ﴾، واته: به دلنایی خوا كومه لی سته مكاران، راسته ری ناكات، كه واته: نایا نه گهر نهو قورنانه له لایهن خواوه بن، تیوهش پی بیروا بوون، نایا گومرا و سته مكارنن؟ بیگومان با، چونكه پرسیار كرده كه، پرسیار كردنی نكوو لیلیكه ره انه یه، به لایم وه لایمی (إنَّ الشَّرْطِيَّة) یه، قرتیزاوه، له بهر نه وه ی به سه لایقه ده زانری، كه دهفه رموی:

﴿وَكَفَرْتُمْ بِهِ﴾، لیره دا (و): (فِي مَوْضِعِ الْحَالِ مِنْ ضَمِيرِ أَرَأَيْتُمْ)، (و) له شوینی حال دایه له رانلوی نایا ده بینین! واته: بَلَى: نایا ده بینن نه کهر (قوربان) له لایه ن خواوه بی، له حالیکدا که ټیوه پتی بیبروابوون!

(۱۳) ﴿وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ بَنِي إِسْرَءِیْلَ عَلٰی مِثْلِهِ﴾، شایه دیکش شایه دیی دا، له وه چه ی نیسرائیل (له نه وه کانی یعقوب عليه السلام) له سهر وینه ی نه وه، که مه به ست پتی ته واته.

(۱۴) ﴿فَتَأْمَنَ وَاسْتَغْبَرْتُمْ﴾، نجا نه و پروای هینا و ټیوه خوتان به زلگرت، نه کهر و ابوو، بیگومان هیچ کهس له ټیوه گومراتر نه، یاخود: ټیوه زور سته مکارن.

(۱۵) ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ﴾، به دلنیا یی خوا کومه لی سته مکاران، راسته ری ناکات و، به ټامانجیان ناگه ی نن.

که ده فهرموی: ﴿وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ بَنِي إِسْرَءِیْلَ عَلٰی مِثْلِهِ﴾، (عَلٰی مِثْلِهِ) له سهر وینه ی نه وه شایه دیدا، که له هو ی هاتنه خوا ره وه که یدا باسما نکر د، مه به ست له شایه دیک (شاهد) (عبدالله بن سلام) ه، که پروای به ته ورات بووه و، ته وراتیش وینه ی قوربان ه، له و پرووه د که فهرما یشتی خوا به، یاخود مه به ست پتی زه بووه، یان مه به ست پتی ټینجیله، که دیاره به نسبت عه بدول لای کوری سه لاهمه وه (خوا لئی رازی بی)، ددگونجن له و جووله کانه بوو بی، که پروایان به عیسا ش عليه السلام بووه، چونکه هه ندیک له به نوو نیسرا تیل پروایان به عیسا ش عليه السلام هه بووه، یاخود به لای که مه وه پروایان به ته ورات و به زه بوور هه ر هه بووه.

یاخود (عَلٰی مِثْلِهِ) مه به ست پتی قوربان ه، به لام وه ک ددگوتری: (مِثْلَكَ لَا يَنْخُلُ، مِثْلَكَ لَا يَكْذِبُ)، وینه ی تو چرووکی ناکات، وینه ی تو درو ناکات، واته: وینه که شت چرووکی و درو ناکات، چ جای خوت! واته: شایه دیک شایه دیدا له به نوو نیسرا تیل له سهر قوربان که راسته وه هقه، نجا نه و پروای هینا و، ټیوه ش خوتان به زلگرت، به دلنیا یی خوا کومه لی سته مکاران، راسته ری ناکات.

که ده‌فهرموئ: ﴿وَشَهِدَ شَاهِدٌ﴾، زۆربه‌ی هه‌ره زۆری ته‌فسیره‌کان، ده‌لێن: مه‌به‌ست پێی عه‌بدوڵلای کورێ سه‌لامه، که له‌و باره‌وه‌شه‌وه له‌ هۆی هاته‌نه‌ خواره‌وه‌که‌ی دا، ڕیوايه‌تیکمان هێنا، که سه‌عدی کورێ نه‌ی وه‌ق‌ق‌اص، گو‌توویه‌تی: هیچ که‌سێکم نه‌بینی‌وه له‌سه‌ر زه‌وی ڕیوا، پێغه‌مبه‌ر ﷺ شایه‌دی به‌هه‌شتی بۆ بدات، جگه له له‌ عه‌بدوڵلای کورێ سه‌لام، که مسوڵمان بووه‌و، نه‌م نایه‌ته‌ش له‌ باردی نه‌وه‌وه‌ هاتۆته‌ خوار، هه‌روه‌ها ڕیوايه‌تیکى دیکه‌شمان هێنا که: (أحمد و الطبري و وابن حبان و والطبراني والحاكم والسيوطي) هێناویه‌وه، هه‌ردوو نووسه‌ری (الإستيعاب في بيان الأسباب)^(۱) هێناویه‌وه گو‌توویه‌نه: (هذا سند صحيح ورجاله ثقات) نه‌مه سه‌نه‌دیکى راسته‌و پیاوه‌کانیشی متمانه‌ پێ‌کراون، به‌لام ڕایه‌کی دیکه‌ هه‌یه، ده‌لێ: که ده‌فهرموئ: ﴿وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِّن بَنِي إِسْرَءِيلَ عَلَى مِثْلِهِ﴾، مه‌رج نیه مه‌به‌ست پێی که‌سێکی دیارییکراو بێ، وه‌ک عه‌بدوڵلای کورێ سه‌لام، که بێگومان به‌س نه‌و مسوڵمان نه‌بووه‌و، هێ دیکه‌ش هه‌بوون مسوڵمان بوون، له زانایانی جووله‌که‌و، نه‌صرانیی، به‌لکو مه‌به‌ست پێی هه‌ر شایه‌دیکه‌ شایه‌دی بدات، له به‌نوو ئیس‌رائیل، چ عه‌بدوڵلای کورێ سه‌لام و، چ جگه له نه‌ویش له جووله‌که‌کان که دوا‌یی مسوڵمان بوون.

واته: شایه‌دیدانی زانایانی جووله‌که له‌سه‌ر راستی قورئان، به‌لگه‌یه‌کی به‌هێزه بۆ ده‌م‌کو‌ت کردنی نه‌وانه‌ی ڕیوا به قورئان ناهێنن، له‌وانه‌ی شاره‌زای کتێبه‌کانی خوا نین، وه‌ک کافره‌کانی ڕۆژگاری پێغه‌مبه‌رو ﷺ هاوبه‌ش بۆ خوادانه‌ره‌کان که نه‌شاره‌زا بوون، له کتێبه‌ تاسمانیه‌کان، نه‌ودش یه‌کێکه له دوو مانایه‌که‌ی (أَمِين): (هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ)، (أَمِين): دوو واتای هه‌ن:

أ- نه‌ شاره‌زایان له کتێبه‌کانی خوا.

ب- نه‌ شاره‌زایان به‌ خوێندن و نووسین، نجا به هه‌ردوو واتایه‌که، کۆمه‌لگای نه‌وسای پێغه‌مبه‌ر ﷺ به‌ گشتی، (أَمِين) بوون و هه‌م له کتێبه‌ تاسمانیه‌کان و هه‌م له خوێندن

و نووسین نه شاره‌زا بوون، به‌لام زیاتر پیم وایه مه‌به‌ست پیتی نه‌شاره‌زا له کتیبه ناسمانیه‌کانه، بۆ نه‌وانتیک که نه‌شاره‌زا بوون له کتیبه ناسمانیه‌کان، وه ختیک شاره‌زایه‌کی کتیبه ناسمانیه‌کان شایه‌دی دده‌ت له‌سه‌ر قورتان و برۆای پنی دیتی، زیاتر سه‌غلت ده‌ین و، زیاتر ده‌چه زێر نیشانه‌ی پرسیاره‌وه، که نه‌و به‌و هه‌موو شاره‌زایی خۆیه‌وه‌و، به‌وه‌وه که عه‌قیده‌ی بووه به‌و کتیبه پنشوو، که‌چی ئیستا ده‌ست له‌و هه‌لده‌گری و، برۆا به‌و کتیبه‌ی دیکه‌ی خۆای په‌روه‌رگار دیتی، له‌به‌ر نه‌وه‌ی کتیبه‌که‌ی خۆی لادان و گۆرانی تیدا کراوه، هه‌روه‌ها چونکه بۆ کاتیکی دیارییکراو و بۆ کۆمه‌لگایه‌کی دیارییکراو، نیردراوه، به‌لام نه‌و کتیبه ده‌ستی لی نه‌دراوه ده‌ستی لی نادری، بۆ ئیستاو بۆ دۆای ئیستا، تاکو دنیا به‌ کۆتا دی، دابه‌زێناره‌و، بۆیه برۆا به‌وه دیتی، که‌چی تێوه له‌ نه‌زانیی خۆتاندا ده‌میننه‌و، بێ نه‌وه‌ی شاره‌زایی کتیبه ناسمانیه‌کانیش بن، هه‌ر نه‌وه‌شه که وهک له ته‌فسیره‌کاندا هاتوه، هه‌ندیک له‌ زانایانی جووله‌که‌ی پال پێوه‌ناوه نکوولیی بکه‌ن، له‌وه که خوا هیچ کتیبیکی دابه‌زاند بێ، وهک خوا ﷻ له سوورەتی (الأنعام) دا، که کاتی خۆی ته‌فسیرمان کردوه، ده‌فه‌رموی: **﴿وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِذْ قَالُوا مَا أَنزَلَ اللَّهُ عَلَيْنَا بَشَرًا مِّنْ شَيْءٍ قُلْ مَنْ أَنزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَاء بِهِ مُوسَى نُورًا وَهُدًى لِّلنَّاسِ يَجْعَلُونَهُ قُرْآنًا يُّدُونَهَا وَتُخْفُونَ كَثِيرًا وَعُلِّمْتُمْ مَا لَمْ تَعْلَمُوا أَنْتُمْ وَلَا آبَاؤُكُمْ قُلْ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ﴾** (الأنعام، واته: وهک پیتویست پزێی خوابان نه‌گرتوه (و پیکه‌ی بێ وینه‌ی خوابان ده‌رک نه‌کرد)، که گو‌تیا‌ن: خوا هیچ شتیکی دانه‌به‌زاندوه، پتیا‌ن بلی: نه‌دی کێ نه‌و کتیبه‌ی دابه‌زاند که مووسا ﷺ هینای، پووناکی و پینمای بۆ بۆ خه‌لک، ده‌تانکرده به‌ش به‌ش، له لاپه‌راندای، (له نامیلکاندا، ده‌تاننووسیه‌وه (و، هه‌ندیکتان ده‌رده‌خست، زۆریشان په‌نه‌ان ده‌کرد و، خۆتان و باب و باپیرانتان فی‌ری نه‌وه‌کران که نه‌تاندنه‌زانی، بلی: خوا (نه‌و کتیبه‌ی دابه‌زاندوه، وهک چۆن کتیبه‌که‌ی بۆ مووسا ﷺ دابه‌زاندوه)، دۆایی لیتان گه‌ری با له گومرایی خۆیان دا هه‌ر یاری و گه‌مه بکه‌ن.

مهسه لهی جواره م:

خهیا لکردنی کافره خو به زلگره کان که مادام رهش و پروته کان پیش وان
بروایان هیناوه به قورنان، که واته: قورنان خیری پیوه نیهو، درویه کی دیرینه!
به ره رجدانوه شیان به وه که کتیه که ی مووساش ع که پیشتر دابه زیوه
پیشه او به زهی خوا بوو، نه م قورنانهش کتیکی روشنه بو ترساندن
سته مکاران و دلخوشکردنی چاکه کاران:

خوا ع ده فرموی: **وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا لَوْ كَانَ خَيْرًا مَا سَبَقُونَا إِلَيْهِ وَإِذْ لَمْ يَهْتَدُوا بِهِ، فَسَيُكْفَرُونَ هَذَا أَفْكَ قَدِيرٌ ۝۱۱** وَمِنْ قَبْلِهِ كَتَبَ مُوسَىٰ إِمَامًا وَرَحْمَةً وَهَذَا كِتَابٌ مُّصَدِّقٌ لِّمَا عَرَبًا لِّنُذِرَ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَبُشْرَىٰ لِلْمُحْسِنِينَ ۝۱۲

شیگردنه وهی ئه م دوو نایه ته، له جهوت برگه دا:

(۱) **وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا لَوْ كَانَ خَيْرًا مَا سَبَقُونَا إِلَيْهِ** ع، نه وانه ی بیروبوون
به وانه ی که بروایان هیناوه گوئیان: نه گهر نه (قورنان) د چاک بووایه، نه وان پیش
تیمه نه ده که وته وه (له برواپیته نایدا).

(۲) **وَإِذْ لَمْ يَهْتَدُوا بِهِ، فَسَيُكْفَرُونَ هَذَا أَفْكَ قَدِيرٌ** ع، تنجا به هو ی نه وه وه که رتی
راستگرتوو نه بوون (به هو ی قورنانه وه) له مه وودوا دلین: نه مه درویه کی دیرینه،
هه لیه ته نه م قسه یان له وه وه هه لده قوئی، که زور سه رسام بوون به خو یان و خه لکی
دیکه یان به کم گرتوه، به تابهت خه لکی رهش و پروتی که بروایان به پیغه مبه ع
هیناوه، وک له نایه ته که ی پیشیش دا فرموی: **فَتَأْمَنُ وَاسْتَغْفِرُكَ إِنَّكَ لَا تَهْدِي**
الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ع، نه و بروای هیناو تیود خو تان به زلگرت، تنجا له نه نجامی نه و
خو به زلگریه یاندا، گو توویانه: نه گهر نه م قورنان و نیسلامه چاک بووایه، نه و رهش
و پروته دواکه توو و داماوانه، پیش تیمه نه ده که وته وه، تیمه له وان عاقلترین، تیمه
له وان باشر تی ده که ی، تیمه له وان باشر به ره و خیرو چاکه ده چین، که واته: راناوی

کو (جمع) له: ﴿مَا سَبَقُونَا إِلَيْهِ﴾ دا، (عائِدَ إِلَى غَيْرِ مَذْكُورٍ فِي الْآيَةِ، لِكِنَّهُ مَذْكُورٌ فِي كَلَامِ الْكُفَّارِ، وَهُمْ الْمُسْتَضْعَفُونَ)، ئەم پاناو دەچیتە بۆ شتیک که له نایەتە کەدا باس نەکراوە، بەلام بە سیاق دەزانری له قسە ی کافرەکان دا، مەبەستیان چەسواوەکانە، وەک (بیلال و سوهەیب و زەنیرەو یاسیرو عەممازی کوری یاسیرو سومەییە)، خوا لێیان پازی بێ، که یان کۆیلە بوون و، یان هەژارو نەدار بوون، یاخود غەریب بوون، وەک بیلال که حەبەشیی بوو، سوهەیب که رۆمی بوو، بە چاوی کەم تەماشایان کردوون.

که دەفەرموی: ﴿وَإِذْ لَمْ يَهْتَدُوا بِهِ﴾، (إِذْ ظَرَفَ أَشْرَبَ مَعْنَى الشَّرْطِ، إِذَا دَخَلَتْ الْفَاءُ عَلَى جَوَابِهِ، فَسَيَقُولُونَ هَذَا إِفْكٌ قَدِيمٌ)، (إِذْ زِدْهُوَ بَوْ رَابِرْدُووْهُ، واتە: کاتیک که شتیک تێدا نەجامدراوە، بەلام لێردا مانای مەرجی خراوەتە ئێو، هەر بۆیەش پیتی (ف) خراوەتە سەر وەلامە کە ی: ﴿وَإِذْ لَمْ يَهْتَدُوا بِهِ، فَسَيَقُولُونَ هَذَا إِفْكٌ قَدِيمٌ﴾، واتە: (وَإِنْ لَمْ يَهْتَدُوا بِهِ)، بە هۆی ئەوەوەوە له نەجامی ئەوەدا که لێی بەهرەمەند نەبوون وەک رینمای، ﴿فَسَيَقُولُونَ هَذَا إِفْكٌ قَدِيمٌ﴾، دەلێن: ئەمە درۆیەکی دێرینە، وشە (إِفْك) بە مانای هەلگیردراوە دی، ننجاً لەبەر ئەوەی درۆش قسەیه که هەڵدگیردێتەوەوە راست نیە، (إِفْك) بە مانای درۆ بەکارهاتووە لە قورئاندا، هەروەها بە مانای شیرکیش هاتووە، بە مانای ستمیش هاتووە، بە مانای کوفریش هاتووە، کەواتە: (فَسَيَقُولُونَ)، وەلامی مەرجە کە ی، ﴿وَإِذْ لَمْ يَهْتَدُوا بِهِ﴾.

دەشگونجی (إِذْ) بۆ هۆکار دۆزیی (تعلیل) بێ، یانی: له نەجامی ئەوەدا که بەهۆی قورئانەوه پێی راستگرتوو نەبوون و لێی بەهرەمەند نەبوون، دەلێن: ئەمە درۆیەکی دێرینە، وەک پێشینان گوتووایانە: (دەمی نایکاتێ دەلێ: ترشە)، دوا یی خوا ﷻ بۆ بەرپەرچدانەوهی ئەوەیان دەفەرموی:

٣- ﴿وَمِنْ قَبْلِهِ كَتَبَ مُوسَى﴾، له پێش ئەم (قورئان) دەشدا، کتێبه کە ی موسا ﷺ هەبوو، (که تەوراتە)،

۴- ﴿إِيْمَانًا وَرَحْمَةً﴾، هم پيشهوا بوو، هم به زهیی بوو.

نهمه بهر په چدانه وهی نکو و لیکردنیانه له وهی وه حیی بۆ موحه ممه د ﴿بَنٍ﴾، به وه که له پیش وه حیی نیردران بۆ موحه ممه ددا ﴿وَحِیِّ﴾، وه حیی بۆ مووسا ﴿وَحِیِّ﴾ هاتو، له پیش کتیبه که ی موحه ممه دیش دا ﴿وَحِیِّ﴾ که قورانه، کتیب بۆ مووسا ﴿وَحِیِّ﴾ دابه زینراود، له قورانداندا زور جار باسی مووسا کتیبه که ی کراود، چونکه گهل جووله که:

یه که م: گهلکی زور دیرین بوون، له پیش پوژگاری پیغمبردا ﴿وَحِیِّ﴾ که نهو کاته به لای که موهه هه زارو پینجسد (۱۵۰۰) سال به سهر ته مه نی مووسا دابه زیتانی ته وراتدا تیپه ریوه.

دووهم: گهلکی زور ده سگرتووش بوون به دینی خو یانه وهو، تارادده یه کی زور پاراستوو یانه، هه لبه ته کتیبه که یان ده سگاری کراود، به لام زور ده مارگیر بوون بۆ نایینه که ی خو یان و ناوداریون، له هه موو دنیا شدا ناویان هه بووه، بۆیه خوا ﴿وَحِیِّ﴾ زور باسی مووسا باسی کتیبه که ی ده کات.

۵- ﴿وَهَذَا كِتَابٌ مُّصَدِّقٌ﴾، نه مه ش کتیبی که ی به راستدانه ره، ﴿الْمُصَدِّقُ﴾: الْمَخْبُرُ بِصَدَقِ غَيْرِهِ، وَخُذِفَ مَفْعُولُهُ لِيَشْمَلَ كُلَّ الْكُتُبِ السَّمَاوِيَّةِ، نه یفه رموو: به راستدانه ری چی و به رکار (مفعول به) ده که ی قرتیزاود، یانی: به راستدانه ره بۆ هه موو کتیبه کانی خوا، که پیش وی هاتوون، وه که له شوینه کانی دیکه دا فهرموویه تی.

۶- ﴿إِنَّا عَرَبِيَّ﴾، به زمانی عه رهبیه، که ده فهرموئ: ﴿إِنَّا عَرَبِيَّ﴾، (الْمَرَادُ عَرَبِيَّةَ الْقَاطَةِ لَا غَيْرَ) واته: بیژد کانی به زمانی عه رهبین، نه که نیوه پوکه که ی و مانابه که ی، به و واتیه نه گهر عه ربی پال بدریته لای گهل عه رب، ههر نه وهیه که بیژد کانی به زمانی نهو نه وهیه، نه که ماناو مه به سه کانی، چونکه گهل عه رب گهلکی زور بیسه رو به ر بوون، ماناو مه به سه تی وایان نه بووه که خوی په روه ردار لیان وهریکری، به لام مه به سه ت نه وهیه بیژد کانی به زمانی عه رهبین، باشریش له و واتیه نه وهیه، که بگوتی:

﴿لِسَانًا عَرَبِيًّا﴾. واته: زمانیکی پښتن، نهک زمانى نه ته وهى عه رېب، هه لېه ته (عربي) له شويڼى دیکه دا ده گونجې به زمانى نه ته وهى عه رېبیش ليک بدرېته وه، به لام لیره داو له زور شويڼى دیکه دا، به مانای زمانیکی پښتن، چونکه (راغب الأصفهاني) ده لئ: (العربي: الفَصِيحُ البَيِّنُ مِنَ الْكَلَامِ، يَقَالُ: مَا بِالذَّارِ عَرَبِيٌّ أَيْ: أَحَدٌ مُعَرَّبٌ عَنْ نَفْسِهِ، وَأُمْرَأَةٌ عَرُوبَةٌ: مُعَرَّبَةٌ بِحَالِهَا عَنْ عَقِبَتِهَا وَمَحَبَّةٌ زَوْجِهَا، جَمَعُهَا: عُرْبٌ: [عَرَبًا أَتْرَابًا])^(۱).

واته: (العربي) واته: زمانیکی روونى پښتن، ده گوتړى: (مَا بِالذَّارِ عَرَبِيٌّ) واته: که س له ماله که نيه، که نه وهى له ده روونیدایه ده ری بېرى، هه روو ها ده گوتړى: (أُمْرَأَةٌ عَرُوبَةٌ) واته: به حالى خوۍ ته عبیر ده کات له پاکى و، خو شه ویستى بو هاوسه رده کى، که به (عُرْبٌ) کو ده کرتیه وه، خواى په روو رډگار ده فهرموى: ﴿عَرَبِيًّا أَتْرَابًا﴾^{۲۷} الواقعة، هه روو ها راغیب، ده لئ: (حُكْمًا عَرَبِيًّا قِيلَ: مَعْنَاهُ مُفَصَّلًا يُحَقِّقُ الْحَقَّ وَيُبْطِلُ الْبَاطِلَ)، واته: حکمه تیکى زور روونه، که هه ق ده چه سپینى و ناهه ق ده پووچینیه وه، که واته: لیره دا که ده فهرموى: ﴿لِسَانًا عَرَبِيًّا﴾، (لسان) به مانای زمانیکی پښتن، نجا نه مه حاله بو (کتاب) یان: له حالیک دا کتیه که به زمانیکی پښتن بى پېچ و په نا هاتوه، بوچى؟

(۷) - ﴿لِيُنْذِرَ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَيُنْشِئَ لِمُحْسِنِينَ﴾، تاكو نه وانه ی سته میان کردوه پتی برتسینى و، موژده و دلغوشیسه بو چاکه کاران، (لِيُنْذِرَ به) خو تر او یسه ته وه: (لِيُنْذِرَ به)، بو نه وه پتی برتسینى، پیغه مبهه ر وریا که ره وهى خه لکه به گشتى، تاكو بېروایه کان به تابه تی پتی برتسیندرین و وریا بکرینه وه، موژده شه بو چاکه کاران.

مهسه لهی پینجه م و کوتایی:

پاگه یاندنی نه و راستیه که برواداران دامه زراو، نه ترسی داهاتوو و، نه به ژاره و خه می رابردوو یان هه یه و، خاوه نی به ههشت ده بن و، تیدا هه می شه یی ده بن، وهک پاداشتی کرده وهکانیان:

خوایه دهه رموی: ﴿إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَمُوا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ ۱۳ ﴿أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ ۱۴

شیگردنه وهی ئه م، دوو ئایه ته، له چوار برگه دا:

۱- ﴿إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَمُوا﴾، به دنیایی نه وانه ی کوتیان: پهروه ردگارمان خوایه، دوایی پاوه ستاوو دامه زراویش بوون.

وشه ی (رب) به مانای به دیهینه رو خاوه ن و مشوورخۆرو په ستراوو به رنامه دانه رو، هوکمران دی، پهروه ردگارمان خوایه، واته: به دیهینه رو، خاوه ن و، مشوورخۆرو، په ستراوو، پشت پی به ستراوو، سه ره پهرشتیارمان و، پشت و په نامان، خوایه.

﴿ثُمَّ اسْتَقَمُوا﴾، (ثم) بۆ ریزه ندیی پله پله یه، (لإن الاستقامة أشق من حصول الإيمان، لاجتيازها إلى تكرار مراقبة النفس)، له بهر نه وهی راست وه ستاوی و، نه له خشاوی، قورستره له په یدابوونی نیمان، چونکه راست وه ستاوی و نه له خشاوی و دامه زراوی پیوستی به وه هه یه، که به ردهوام چاودیری بکری، نینسان به ردهوام ناگای له خو ی بی.

۲- ﴿فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾، نه ترسیان له سه ره و، نه خه مباریش ده بن، ترسیان له سه ر نه بۆ رابردوو و، خه مباریش نابن له داهاتوودا، بۆیه بۆ (خوف) فهرموویه تی: ﴿فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ﴾، چونکه رابردوو ده که تپه ریوه، هیچ ترسیان له سه ر

نیه، بە نەسبەت ڕابردوو دەو بە نەترسێن، چونکە ئەو دی پەڕیزی پاکە بێ باکە، بە لأم نهبوونی خەم و پەژاردی بە (فَعْلُ الْمُضَارِع) هێناوە، کە تازە بوونەو دەگەیهێنێ، لە داها تۆدا خەمبارو پەژارە دارو دلتەنگ نابن.

٣- ﴿أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا﴾، ئەوانە هاو دەلانی بە هەشتن، بە هەمیشەیی تێیدا دەمێننەو، واتە: هەمیشە لە بەهەشت دان، وشە (أَصْحَاب) کۆی (صاحب) د، لە تەسلدا بە مانای شتیک دی کە لە شتیک جیا ناییتەو، دوا یی بە مانای هاو دل و ڕەفیق دی، بە لأم بە مانای خوا دەنیش دی (صاحب الذار)، واتە: خوا دی مال و خانووەکە، لە سۆنگەیی ئەو دەو کە خوا دەنیش لە ئەو شتەیی خوا دەنیش جیا ناییتەو، نەجا ئەوانە، چ هاو دلی بە هەشت بن، چ خوا دی بە هەشت بن، بە هەمیشەیی تێیدا دەمێننەو.

٤- ﴿جَزَاءُ يَمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾، لە پاداشتی ئەو دەا کە دەیان کردو، ئەنجامیان دەدا.

خوا بە لوتف و کە پەرمی خۆی تێمە لەو کەسانە بگێڕێ کە دەلێن: (رَبُّنَا الله)، دوا ییش ڕاوە ستاو نە لە خشاو دە بن لە سەر گو تنی ئەو وشە یەو، لە سەر ماناو چە مکە فراوان و کە و ردو گرنگە کانی ئەم وشە یەو، لە سەر کار کردن بەم وشە یە، هەم لە ژبانی تاکیی مان و، هەم لە ژبانی خێزانیی و، هەم لە ژبانی کۆمەلایەتی و، سیاسیی مان دا، بە دنیایی گو تنی: (رَبُّنَا الله) بەرنامە یە بو ژبان، پەڕو وێکەو ڕێبازێکە مرو ف حالی د کات، دە بی چو ن بژی و، تێدە گە یە نی لە کو و هاتو، بو چی هاتو، بو کو و دە چی؟ ئە گەر تۆ بەس خوا پەروە دگارت و خوا نەت بی، بەس خوا بە هەمە کار دەو سە پە رشتیارو پە رستراو مشوور خو وری خو ت بزانی و، تە نیا خوا پشت پی بە ستراوت بی و، خوا ی کار بە جی بە حوکم ران و بە بەرنامە ڕیزی خو ت دابیتی، ئا ئەو لیت حالی د کات دە بیت چو ن بژی؟ لە بەر تیشکی ئەو فەرما یشتە دا کە نار دوویە تی و، ڕێبازی ئەو پیغە مبه رە دا کە جێ بە جێ کردنی ئەو فەرما یشتە ی پی سپاردو، خوا ﷻ لەو کەسانە مان بگێڕێ کە دەلێن: (رَبُّنَا الله) و دوا ییش دامە زراو نە لە خشاو دە بن، لە سەر ئەو راستە

شەقامە و مسوڵمانەتی و دینداریەکی راست و ساغ و هاوسەنگانەی دوور لە
زێدەپۆیی و کورتەنەزان (إفراط وتفریط) و، سەختگیری و شلگیری دەکەن و،
هەمیشە شەرەپ و دەبن دوور لە: توندپەویی و شلپەویی.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

ددریسی دوووم

پېناسەى ئەم دەرسە

ئەم دەرسە لە شەش ئايەت پىك دى، ئايەتەكانى: (۱۵ - ۲۰)، كە پىنج ئايەتيان، ئايەتەكانى: (۱۵ - ۱۹)، لە باردى بەراوردى نىوان دوو جۈرە كەسەوھن، كە پىچەوانەى يەكدين و، يەكەميان: بىروادارە بە خواو بە فرىشتەكانى و، بە رۆزى دوايى و، بە كىتپەكانى و بە پىغەمبەران و، چاكەكارىشە لەگەل باب و دابكىدا، وەك ئەنجامىكى ناسايى و دەرەنجامىكى سىرووشىتى تىمان و، سەرەنجامىشى خىرە لە دىناو دوارۆژدا، دووهمىشان: بىپروايەو، لەگەل باب و دايكىشىدا لاسارەو، ياخيەو، زىبانارو مال وىرانىشە لە دىناو دوارۆژدا.

دىارە ھەر كەسە لەو دوو جۈرە لە رۆزى دوايدا، پلەو پىنگەى پىر بە پىستى خۆى پى دەدرى و، سىتەم لە ھىچ گاميان ناكرى، نە يەكەميان بە كەمكرەنەوھى پاداشتەكەى، نە دووهميان بە زىاد كىردى سزايەكەى، زىاد لە ئەندازەى پىويستى خۆى.

ئايەتى كۆتايىش ئايەتى ژمارە: (۲۰) لە باردى بىپروايانىكى خوشگوزەرانى خو بەلكرەودىبە، كە لە قىامەتدا سزاي رىسواكەر دەچىژن، بە ھۆى خو بەلكرى و، لادان و تاوانەوھە كە لە دىيادا ئەنجاميانداوھ.

﴿وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَلَدَيْهِ إِحْسَانًا حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا وَحَمَلُهُ وَفَصْلَاهُ
ثَلَاثُونَ شَهْرًا حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ اأَشَدَّهُ وَبَلَغَ اأَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَن أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي
أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وِلَدَيَّ وَأَن أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَصْلِحْ لِي فِي ذُرِّيَّتِي إِنِّي بُثْتُ إِلَيْكَ
وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ ۝ اأُولَئِكَ الَّذِينَ تَتَقَبَّلُ عَنْهُمْ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَتَتَجَاوَزُ عَنْ سَيِّئَاتِهِمْ
فِي أَصْحَابِ الْجَنَّةِ وَعَدَ الصَّادِقُ الَّذِي كَانُوا بِوَعْدِهِ ۝ وَالَّذِي قَالَ لِوَلَدَيْهِ أُفٍّ لَّكُمَا

أَتَعِدَانِي أَنْ أُخْرَجَ وَقَدْ خَلِبَ الْقُرُونُ مِنْ قَبْلِي وَهَذَا يَسْتَفِيدَانِ اللَّهُ وَبِكَ ءَامِنُ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَلْيَقُولْ مَا هَذَا إِلَّا أَسْطِيرُ الْأَوَّلِينَ ۱۷ أُولَئِكَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي أَمْرِ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ بَنُ إِدْرِيسَ وَالْإِسْمَ إِتْمَمَ كَانُوا خَيْرِينَ ۱۸ وَلِكُلِّ دَرَجَةٍ مَنَاعِمِلُا وَلِيُؤْفِقَهُمْ أَعْمَلَهُمْ وَهُمْ لَا يَظْمُونَ ۱۹ وَيَوْمَ يَقْرَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ أَذْهَبْتُمْ طِينَكُمْ فِي حَيَاتِكُمْ الدُّنْيَا وَأَسْتَمْتَعْتُمْ بِهَا فَالْيَوْمَ تُجْرَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَعِاْكُمْ فَسَمُونَ ﴿٢٠﴾

مانای ده قلاو ده قی نایه تەکان

اھەرودھا مروڤیشمان بە چاکەکاری لە گەڵ باب و دایکیدا راسپارد، دایکی بە رەنج و زەحمەت (لە سکیدا) ھەلگرت و، بە رەنج و زەحمەتیش بووی (داینا)، ھەرودھا (لە سکدا) ھەلگرتی و لە شیر برینەھەوی (ماوہی) سی مانگی خایاند، ھەتا کاتیکیش گەیشتە نەوپەری پێگەیشتن و توانای و، تەمەنی گەیشتە چل سال (لە خوا پاراھەو) گوێ: پەرودەدارم! وام لێکە (بیخە دلم) سوپاسی نەو چاکەیت بەکم، کە بە خۆم و بە باب و دایکمت داوہو، (وام لێکە) کردەھەوی چاک و بەکم، تۆ پەسندی بەکی، ھەرودھا لە وەچەکەمدا چاکسازیم بۆ بەکو (بۆلەکانم بۆ چاک بەکە)، بە دنیایی من بۆ لای تۆ گەراومەھو، بێگومان من لە ملکہ چانم (بۆ تۆ) ۱۷: تەوانە کەسانیکن باشتەری نەھە کردوویانە، لیان وەردەگرن و، لە تێو ھاوہلانی بەھەشتدا خراپەکانیان دەبۆرین (نەمەش) نەو بەلێنە راستەبە کە پێیان درابوو ۱۸: نەو (جۆرە) کەسەش (زۆر خراپە) کە بە باب و دایکی گوت: بێزاری (لە لایەن منەھو) بۆ تێو، نایا گفتم پێدەھەن کە (لە گۆر) دەرپەتەریمەھو، لە حالیکدا کە سەدەکان لە پێش مندا رابردوون (و کەس لە گۆرستان نەھاوتۆتەھو)؟ تەوانیش ھاواریان

دەكرده خوا (دەيانگوت): ھاوار بۆ تۆ، (سزا بۆ تۆ) بېرايتنە! بېگومان بەلئىنى
 خوا چەسپاۋە (راستە)، ئەۋىش دەيگوت: ئەۋە تەنيا ئەفسانەى رابردوۋانە ^{۱۷}
 ئەۋانە كەسانىكن قسە (و بېرىارى خوا) يان لەسەر چەسپاۋە (كە دەبن سزا
 بدرىن) بە ھۆى بېپروايى و خراپەيانەۋە، لە نىو رىزى كۆمەلانىكى لە پىش
 واندا رابردوۋدا لە جندو مروڤ، بە دلىيى ئەۋان زيانبار بوون ^{۱۸} بۆ ھەر
 كامىش لەۋان، بەپىئى ئەۋەى كردوۋيانە پلەۋ پىگە (پېر بە پىست) كان ھەن، بۆ
 ئەۋەى (خوا) بە تەۋاۋىي سزاۋ پاداشتى كردهۋە كانيان بداتەۋە، لە حالتىكدا كە
 ھىچ ستميان لى ناكړئ ^{۱۹} ئەۋە پۇژەش (زۆر سەخت و دژۋارە) كە ئەۋانەى
 بېپروان لەسەر ئاگر (ى دۆزەخ) رادەنوئىرىن (پىيان دەگوترئ): لە ژيانى دنيا تاندا
 بژىۋە خۆشە كانتانان بړاندن (تەۋاۋتان كردن) و، لىيان بە ھەرەمەند بوون، بۆيەش
 ئەمرو ئازارى رىسۋايى دەدرىن، بە ھۆى ئەۋەۋە كە بە ناھەق خۆبەزلىگريتان
 لە زەۋيدا دەكردو، بە ھۆى ئەۋەۋەش كە لادان (و تاوان) تان دەكرد ^{۲۰} .

شیکردنهوهی هه‌ندیک له وشه‌کان

(كُرْهًا): (الْكُرْهُ وَالْكُرْهُ وَاحِدٌ، أَوِ الْكُرْهُ: الْمَشَقَّةُ الَّتِي تَنَالُ الْإِنْسَانُ مِنْ خَارِجٍ فِيمَا يُعْمَلُ عَلَيْهِ بِإِكْرَاهٍ، وَالْكُرْهُ: مَا يَنَالُهُ مِنْ ذَاتِهِ)، (گَره): به مانای په‌نج و زه‌حه‌مت و، به مانای شتیک که نه‌ویستراو و ناخۆشویستراو بێ، زۆرێک له زانا‌یان گوتوو‌یان‌ه: (گَره وُکَره) واتا‌یان یه‌که، هه‌ندیک‌یش گوتوو‌یان‌ه: (گَره) ته‌و په‌نج و نا‌په‌حه‌تی‌یه که تووشی مرۆف دی، له ده‌ره‌وه‌ی خۆ‌یه‌وه ده‌خ‌ری‌ته سه‌ری، به نا‌چار‌کران، (کَره) یش بری‌تی‌ه له‌و نا‌په‌حه‌تی‌یه‌ی مرۆف و ه‌ک سه‌رووش‌ت و خودی خۆ‌ی پێ‌ی ناخۆشه، نه‌ک که‌سی‌ک له ده‌ره‌وه له‌سه‌ری پێ‌ویست ب‌کات، بۆ وێ‌نه: جو‌ره خوار‌دنیکی پێ‌ی ناخۆشه‌و، جو‌ره حا‌له‌تیکی له زاتی خۆ‌یدا پێ‌ی ناخۆشه.

(وَفَصْلُهُ): (الْفِصَالُ: التَّفْرِيقُ بَيْنَ الصَّبِيِّ وَالرَّضَاعِ)، (فِصَال): بری‌تی‌ه له شیر بری‌نه‌وه‌ی مندال، مندالی شیر خۆ‌ره له مه‌مک بری‌نه‌وه‌ی واته: وای لێ ب‌کرێ که شیر مه‌مکی دایکی نه‌مژێ، شیر نه‌خوات، ته‌و قو‌نا‌غه ب‌گوزه‌رێ‌تی، (فِطَام) ی‌شی پێ‌ی ده‌گوترێ، و ه‌ک (البوصري) ده‌لێ: (وَالنَّفْسُ كَالطُّفْلِ إِنْ تَهْمَلُهُ شَبَّ عَلَى حُبِّ الرِّضَاعِ، وَإِنْ تَقْطِطُهُ يَنْقُطِمَ)، نه‌فس و ه‌ک مندال وایه، ته‌گه‌ر لێ‌ی گه‌ر پێ‌ی ده‌پێ‌ته گه‌نج هه‌ر مه‌مک مژینی پێ‌خۆشه‌و، هه‌ر شیر خوار‌دی پێ‌ی خۆشه، به‌لام ته‌گه‌ر لێ‌شی وه‌پری، لێ ده‌پێ‌ته‌وه.

(أَشَدُّ): (أَشَدُّ) زانا‌یان به دوو شی‌وه‌ شی‌ان‌کردو‌ته‌وه، هه‌ندیک‌یان گوتوو‌یان‌ه: (أَشَدُّ: جَمْعٌ لَا وَاحِدَ لَهُ مِنْ لَفْظِهِ)، وشه‌یه‌که کۆ‌یه، به‌لام تاکی نیه له‌بێ‌ژ‌ه‌ی خۆ‌ی، (به مانای ته‌و په‌ری توانا‌و هی‌ز)، هه‌ندیک‌یش گوتوو‌یان‌ه: (أَشَدُّ) کۆ‌ی (ش‌ده‌) یه، و ه‌ک (أَنْعَمَ وَبِعَمَةٍ)، (أَنْعَمَ) چا‌که‌کان، (بِعَمَةٍ) چا‌که، به‌لام (الرَّازِي)، ده‌لێ: (أَنْعَمَ جَمْعٌ

نُعْمٌ^(۱)، أَنْعَمَ) کَوّی (نُعْم) ه، نه ک کَوّی (نُعْمَة) بَی، گوتراویشه: تاکی (أَشْدُ) بریتیه له (شَدَّ، مِثْلُ کَلْبٍ وَأَکْلَبُ)، هه ندیکسی دیکه ش گوتوو یانه: تاکی (أَشْدُ) بریتیه له (شَدَّ) وهک (ذِئْبٌ أَذْنَبُ)، هه رچون بَی، (أَشْدُهُ) چ تاکی هه بَی و، تاکه که ی (شَدَّ) بَی، وهک (نُعْم)، یان (شِدَّة) ه بَی وهک (نُعْمَة)، یاخود (شَدَّ) بَی وهک (کَلْبُ)، یاخود (شَدَّ) بَی وهک (ذِئْبُ)، یان وهک (الرّازي) ده لَی: راست نه بَی و (أَشْدُ) تاکی نه بَی، چونکه (أَنْعَمَ) کَوّی (نُعْم) ه، نه ک (نُعْمَة)، تاکو بلَی: کَوّی (شِدَّة) (أَشْدُ) ه، به لکو ناوکی کَوّی بَی و تاکی نه بَی، به مانای تهوپه ری تواناو هیزه.

(أَوْزَعَى): زانایان هه موویان به (أَلْهَمْنِي) لَیکیان داوده وه، واته: خورپه م بَوّ بکه، وام لَیکه م، وا دارم بکه، تنجا (وَزَعَى أَيْ: كَفَّهُ، أَوْزَعَهُ بِالشَّيْءِ: أَعْرَاهُ بِهِ،) (وَزَعَى: كَفَّهُ) واته: نه هیشتست، به لَم (أَوْزَعَهُ بِالشَّيْءِ) واته: (أَعْرَاهُ بِهِ) تیژی کرد له و شته و، هانیدا بَوّی، ده گوتری: (اسْتَوْزَعْتُ اللَّهَ شُكْرَهُ، فَأَوْزَعَنِي: اسْتَلْهَمْتُهُ أَنْ أَشْكُرَهُ قَالَ لَهْمْنِي شُكْرَهُ)^(۲)، واته: داوام له خوا کرد خورپه م بَوّ بکات، سوپاسگوزاری بکه م، نهویش خورپه ی بَوّ کردم و سوپاسگوزاری م کرد، هه ندیکیش گوتوو یانه: (أَوْزَعْنِي) هه مزده که بَوّ لابردي (وَزَع) به، یانی: (كَفَّ)، که واته: (أَوْزَعْنِي) واته: وام لَیکه که سوپاس نه کردم تَیدانه مینَی و وام لَیکه سوپاسگوزار م، چونکه هه مزده که بَوّ لابردي مانای کرداره که به (ثَلَاثِي دَى،) (وَزَعَى: كَفَّهُ)، (أَوْزَعَى) واته: نه هیشتنه که ی تَیدا لابردي، تنجا که نه هیشتنی سوپاسگوزاری تَیدا لابردي، مانای وایه سوپاسگوزاری تَیدا هاتوته دی.

(أَفِي): (أَفِي لَهُ: وَأَفَا وَأَفَةً، أَيْ: قَدَرًا، وَأَفَفَ تَأْفِيفًا قَالَ: أَف)، ده گوتری: (أَفَا لَهُ وَأَفَةً) واته: پیسی (أَفَفَ تَأْفِيفًا) واته: گوڤ: توفف، (أَف) یش به چلکی گوڤ ده گوتری و، به شتی پیس ده گوتری، که واته: که نه و وشه به کارده هینری، مانای وایه بیزاری ده رده بری له و شته ی به رانه ری به کارده هینری، که خوا

(۱) مختار الصحاح: ص ۳۳۲.

(۲) مختار الصحاح: ص ۷۴۰.

ده‌فهرموی: ﴿فَلَا تَقُلْ لِّمَا آتَىٰ﴾ (۳) الإسراء، ثَوَّف به باب و دایکت مه‌لّی، واته: بی‌زاریان لی دهرمه‌بره.

(سَيِّئَانِ اللَّهِ): واته: هانا ده‌به‌نه بهر خوا، هاوار ده‌که‌نه خوا، (الْعَوْتُ فِي السُّمْرِ، وَالْغَيْثُ فِي الْمَطَرِ، وَاسْتَعْتَنَهُ: طَلَبْتُهُ الْعَوْتُ أَوِ الْغَيْثُ)، وشه‌ی (عَوْتُ) بَوّ یارمه‌تیبیدانه‌و، وشه‌ی (غَيْث) بَوّ بارانه، (اسْتَعْتَنَهُ) داوای یارمه‌تیی و له فربا هاتنم لیکرد، یاخود داوای باران بارینم لیکرد.

(وَيْلَكَ): (وَيْلٌ مِّثْلُ وَيْح، إِلَّا أَنَّهَا كَلِمَةٌ عَذَابٍ، وَالْوَيْلُ: وَادٍ فِي جَهَنَّمَ^(۱))، (وَيْلٌ) وهک (وَيْح) د، به‌لام وشه‌ی سزاو تازاره (وَيْلَكَ)، (وَيْحَكَ): واته: بی‌قه‌زا بی، وهک له کورده‌واریی غُماندا ده‌لّین: (بیمزه‌په‌ت بی)، یان (مال و یران بی)، که مه‌به‌ست خودی واتایه‌که نیه، به‌لکو نه‌وه جوړیک له نا‌به‌زایی دهر‌پرینه، (وَيْلٌ) دو‌لّیکه، شیو‌یکه له نیو دۆزه‌خدا.

(مَعْرَضٌ): واته: راده‌نوینری، (عَرَضَ الشَّيْءُ: أَظْهَرَ فَظْهَرَ)، واته: شته‌که‌ی عه‌پز کرد، واته: دهری خست و دهرکه‌وت، (عَرَضْنَا جَهَنَّمَ: أَبْرَزْنَا) واته: دۆزه‌خمان دیارخست، ناشکرا کرد، (اسْتَعْرَضَهُ: قَالَ لَهُ: اْعْرِضْ عَلَيَّ مَا عِنْدَكَ)، واته: پی‌یکوت: نه‌وه‌ی له‌لاته پیشانم بده، (مَعْرِضٌ) نه‌و شوینه‌یه شتی لی عه‌پز ده‌کری، که به (مَعَارِضٌ) کۆ ده‌کریته‌وه، خه‌لک به هه‌له ده‌لّین: (مَعْرِضٌ) و نه‌صلی خو‌ی (مَعْرِض) د، واته: نه‌و شوینه‌ی شتی لی راده‌نوینری و پیشان ددری.

(عَذَابُ أَهْلِهِنَّ): (عَذَابٌ): به مانای نازارو سزا دی، (الْهُونُ: مَصْدَرُ هَانَ عَلَيْهِ الشَّيْءُ يَهُونُ، أَي: خَفَ، وَهُوَ اللَّهُ: سَهْلَةٌ وَخَفْفَةٌ، وَأَهَانَةٌ اسْتَخَفَّ بِهِ، وَالْإِسْمُ: الْهُونُ وَالْمَهَانَةُ^(۲))، (هُونٌ) چاوگی (هان)یه، واته: سووک بوو، شته‌که‌ی له‌سه‌ر سووک بوو، خوا ٱ ناسانی کردو سووکی کرد، (أهانه) به که‌م ته‌ماشای کرد، ناوه‌که‌ش بریتیه له: (هُوَانٌ وَالْمَهَانَةُ) هه‌ردوکیان به مانای به سووک ته‌ماشاکردن.

(۱) مختار الصحاح، ص ۷۴۰.

(۲) مختار الصحاح، ص ۷۰۵.

هوی هاتنه خوارهوهی نایه تهکان

دەربارەى هۆى هاتنه خوارى ئەم نایه ته موباره كه، كه خوا ﷺ دهفه رموى:

﴿وَالَّذِي قَالَ لَوْلَايَ أُبَى لَكُمْ أَعْدَانِي أَنْ أُنْجِرَ وَقَدْ خَلَّتِ الْقُرُونُ مِنْ قَبْلِي وَهَمَّا يَسْتَعِينَانِ اللَّهَ وَبِكَ ءَامِنُ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَيَقُولُ مَا هَذَا إِلَّا أَسْطُورُ الْأَوَّلِينَ﴾ ١٧

زانایان دوو بەسەرھاتیان گیراونەوه^(١):

أ). بەسەرھاتی بەکەمیان، که بوخاریی هیناویهتی: یوسفی کوپی ماهەک دەگیرێتەوه دەئێ: موعاویە، مەروانی کوپی حەکەمی راسپارد بوو، بەبەخت بو بەزیدی کوپی وەرگیرێ، لە خەڵکی مەدینەو لە شارەکانی دیکەش، ئەویش دەچیتە سەر مینبەر، دەئێ: خوا لە بارەى یەزیدی کوپیەوه شتی چاکی پیشانی موعاویە داوه، که بەیەحقی بو وەرگیرێ! (جاری بو خوشی هەر لە ژياندا بووه)، که بێتە حوکمرانی موسولمانان، عەبدوڕەحمانی کوپی ئەبوو بەکری سیددیق خوا لە خوێ و بابی رازی بن لەوێ دەبێ، دەئێ: نایا ئەمە سیستمی هیرەقلایه تییه؟ موعاویە بۆیە یەزید دادەنێ لەبەر ئەوهی کوپیەتی، ئەگەرنا شایسته نیه، ئنجا مەروانی کوپی حەکەم لە قسەکانیدا ناماژە بەوه دەکات دەئیت: (سُنَّةُ أَبِي بَكْرٍ)، یانی: ئەبوو بەکریش عومەری دانا، (خوا لێیان رازی بن)،

(١) ربوایه تێکیان بە ژماره ٤٨٣٧ د. بوخاریی گیراویه ته وهو ربوایه تێکی دیکه یان: أخرجه النسائي في تفسيره: ٥١١، والخطابي في غريب الحديث (ج ٣، ص ٥١٧)، والحاكم في المستدرک (ج ٤، ص ٤٨١)، والإسماعيلي في المستخرج كما في الفتح (ج ٨، ص ٥٧٦)، وابن أبي خيثمة في تاريخه، وابن مردويه في تفسيره، كما في تخريج الكشاف (ج ٢، ص ٢٨٢)، وعبد بن حميد وابن المنذر في تفسيريهما كما في الدر المنثور (ج ٧، ص ٤٤٤) من طرق عن محمد بن زيان به قال الحاكم: هذا حديث صحيح على شرط الشيخين، ولم يخرجاه وتعليقه الذهبي بقوله قلت: فيه انقطاع محمد لم يسمع من عائشة، وأخرجه ابن أبي حاتم في تفسيره، كما في فتح الباري (ج ٨، ص ٥٧٧)، وتفسير القرآن العظيم (ج ٤، ص ١٧١).

عومەریش لە نێو شەش کەساندا کردی بە راوێژ، عەبدوڕەحمان دەتێ: ئەبوو بەکر (هەروەها عومەریش) هیچ کام لە خزماتی خۆیان دا نەنا، ئەبوو بەکر (خوا لێی پازی بێ) نەفەرێکی پێشنیار کرد، کە لە عەشیرەتی خۆی نەبوو، عومەر لە بەنی عەدیی بوو، بەلام ئەبوو بەکر لە بەنی تەیم بوو، ئنجا لەبەر شایستەیی شەهزیادەیی هەر پێشنیار کردبوو، کەواتە: پێوان و قیاسکردنی هەلۆیستە کە ی موعاویە بۆ سەر هەلۆیستی ئەبوو بەکر، شتیکی بێ جێیە، عومەریش (خوا لێی پازی بێ)، کە سێکی دیاریکراوی دانەنا، بەلکو راپسارد نەو شەش کەسە، کە بیستبووی پێغەمبەر ﷺ لێیان پازییەو، بە شایستەیی دەزانین، لە نێو خۆیاندا یەکتە دابنێن، ئیدی مەروانی کوپی حەکەم، گوێ: بیگرن، عەبدوڕەحمانی کوپی ئەبوو بەکریش (خوا لە خۆی و بابی پازی بێ)، چوود ژوورە کە عاتیشە (کە خوشکیەتی)، دیارە پێگەو ریزی عاتیشەش وابوو (خوا لێی پازی بێ) نەتوانن بیگرن.

ب- بەسەرھاتی دووھم (النسائي والخطابي والحاكم) لە موخەممەدی کوپی زیادووە ھەنایانە، دەتێ: مەروانی کوپی حەکەم دوای ئەوێ عەبدوڕەحمان قسە ی کرد، گوێ: تا ئەودە خوا ﷻ ئەو تایەتە ی لە بارەو ناردۆتە خوار، کە دەفەرموێ: **قَالَ لَوْلِيْدِيْهِ اَوْ لِكُلِّمَا اَمِيْدَانِيْ اَنْ اُخْرِجَ وَقَدْ خَلَّتِ الْقُرُوْنُ مِنْ قَبْلِيْ وَهُمَا يَسْتَفِيْنَانِ اِلَهَ وَبِكَ اَمِيْنٌ ۝ ١٧**، باب و دایکی: کە ئەبوو بەکر (أم رومان)ن، مسولمان بوون، بەلام ئەو عەبدوڕەحمانە مسولمان نەبوودو، بەو شتووە ی گوتو، ئەو تایەتە لە بارە ی ئەودە ھاتۆتە خوار، بێگومان قسە کانی مەروانی کوپی حەکەم، لە مزگەوتدا بوون و، ژوورە کان (حجرات) ی خێزانە کانی پێغەمبەریش ﷺ بەسەر مزگەوتەو بوون، عاتیشە (خوا لێی پازی بێ) بانگی کرد، گوێ: خوا ﷻ هیچی لە بارە ی تێمەو نەناردۆتە خوار، جگە لە پاکیی من، (کە لە سوورەتی (النور)دا، خوا ﷻ شازدە (١٦) تایەتی ناردوونە خوار، ھەر ئەوێ ناردۆتە خوار، هیچی لە بارە ی تێمەو دانەبەزاندووە ئەو قسە ی راست نیە.

ج- لە رێواپەتیکدا ھاتو: عاتیشە (خوا لێی پازی بێ) گوێ: من دەزانم ئەو تایەتە لە بارە ی کێو ھاتۆتە خوارو، ناودەکە ی دەزانم، ھەروەھا لە رێواپەتیکدا ھاتو: کە

دایکمان عانیسه گوئ: خوا ﷺ نه فرینی له بابی مهروان کردوه، نهو کاته مهروان له سکی دایکیدا بووهو، تهویش لهو نهفرینهی لی پڕاوه!''

مانای گشتیی نایه تهکان

لیره دا خوا ﷺ وینه دینیتیهوه به دوو جوړه کهس، هه لیه ته به تاک باسیان دهکات، به لām وهک ژۆربه ی زانیانی پوونکه ره وهی ماناو مه بهسته کانی قورنان ده لاین: مه بهست پنی دوو کهسی دیارییکراو نین، به لکو مه بهست دوو جوړه کهسه، دوو کوومه له کهسه، که دژو پیچه وانیه یه کدین، جوړی یه که میان: نهو دیه که وهک خوا فه رمانی کردوه هه مه برواداره، هه مه چاکه کاریشه له گه ل باب و دایکی دا.

جوړی دووه میان: پیچه وانیه ی نهو دیه که خوا فه رمانی پی کردوه، بیرواشه و، سه لوه پی نه زانیسه به رانبهر به باب و دایکی و، خراپه کاریشه له گه لیان، دهفه رموی: ﴿وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا﴾، ئیمه مرو فمان پاسپارد که چاکه له گه ل باب و دایکیدا بکات، پامان سپارد له گه ل باب و دایکی دا، چاکه کار بیت، ﴿حَلَلَتْ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا﴾، باسی دایک دهکات به تاییه ت دهفه رموی: دایکی به رهنج و ناره حه تیی هه لیگرتوه له سکی خویداو، به رهنج و ناره حه تیش دایناوهو بوویهق، ﴿وَحَمَلُهُ وَفِصْلُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا﴾، تولدار بوونی دایکی پنی و، پاشان له شیر گرتیه وهشی سیمی (۳۰) مانگی خایاندوه، که واته: لیره دا باسی لای که می تولدار بوونی نافه رت دهکات، که بریتیه: له شهش مانگ، چونکه خوا ﷺ له سووره تی (البقرة) دا، دهفه رموی: ﴿وَالْوَلَدَاتُ يُرْضَعْنَ حَوْلَ لَبَنٍ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ

(۱) ئیمه دواتر له ژنر ناوونیشانی: (هه لوهسته یه کی پیو یست) دا دهقی نهو سی کپراوه یه دینین.

أَنْ يُمْ الرِّضَاعَةَ ۖ وَاتِهِ: دايكان دوو سالى رېه بق شير دده دن به منداله كانيان،
 بو هر كه سيك، بيه وى ماوه ي شير پيدان ته واو بكات، (كه دوو ساله)، ننجاً
 لهو سى مانگه، دوو سالى لى جيا بكه وه، كه بيس ت و چوار مانگه، شه ش
 مانگ ده مينتته وه، بو لاي كه مى تولدار بوون و دوو گيان بوونى ثافرت، ننجاً
 ده فهرموى: له ماوه ي سى (۳۰) مانگاندا، هم پى تولدار بووه، هم له شيرى
 بريوه ته وه، ۞ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً ۖ هه تا كاتيك نهو منداله گه يشته
 نهوپه رى تواناي خو ي و، دواي نهو ده ش گه يشته ته مه نى چل سالى، نهوپه رى
 تواناي واته: له روى عه قل و جهسته وه كامل بوو، ۞ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً ۖ واته:
 له دواي گه يشته به نهوپه رى تواناو تافه نى خو ي، ماوه يكه پى ده چى، تاكو
 ده بيشته چل سال، ۞ قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَٰلِدَيَّ ۖ
 گوئ: په روه دگارم! وام لى بكه، هانمېدو بېخه دلّم: تهو چاكه يه ي له گه ل منت
 كرده، له گه ل باب و دايكمت كرده، سو پاسكوزارى بو بكه م، ۞ وَأَنْ أَعْمَلَ
 صَالِحًا تَرْضَاهُ ۖ هه روه ها خورپه م بو بكه و بېخه دلّم، كه كرده وه يكه ي باش
 بكه م، تو لى پازى بى و په سندی بكه ي، ۞ وَأَصْلِحْ لِي فِي دِينِي ۖ هه روه ها له
 وه چه كه شمدا، چاكسازيم بو بكه، واته: روله كانم صالح و چاك بكه، ۞ إِنِّي نُفِثْتُ
 إِلَيْكَ وَإِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ ۖ به دلنياي من بو لاي تو كه رامه وه و من له ملكه چانم،
 (له ملكه چانم بو تو).

أَوَّلِكَ الَّذِينَ نَقَبِلُ عَنْهُمْ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا ۖ نا تهوانه نهو كه سانه ن، باشتري
 نهوه ي كرده ويانه لتيان و هه رده گرين، كه كرده وه چاكه كانن، نهوانه باشتري
 كرده ويانن و خوا لتيان و هه رده گرى، ۞ وَنَجَاوُ عَنْ سَيِّئَاتِهِمْ ۖ چاوپوشى ده كه ين،
 له خراپه كانيان ياخود: خراپه كانيان دد بو ترين و لتيان ده گه رين، واته: چاوپوشيان
 لى ده كه ين و ده يان بوورين له خراپه كانيان، مادام چاكه كانيان هينده بن، كه
 تا ته رازووى چاكانيان قورستر بى.

﴿فِي أَصْحَابِ لُبْنَةَ﴾، له نَبُو هاوه لانی بهه‌شتدا، یان: له نَبُو خاوه‌نانی بهه‌شتدا ده‌بن، ﴿وَعَدَ الصَّدِّقَ الَّذِي كَانُوا يُوعَدُونَ﴾، نه‌ودش نه‌و به‌لَینه راسته‌یه که پیشتر پییان ده‌دا، نه‌و به‌لَینه‌ی خوا داویه‌تی به‌لَینیکی راسته‌و، دَینه‌ی دی.

نه‌و دوو جوّره مرّقه‌ی خوا ﴿لَبْنَةَ﴾ لَیره‌دا به‌راوردیان پینده‌کات، دوو جوّری پیچه‌وانه‌ی یه‌کدین، هی یه‌که‌میان که رابرد، مرّقیکی خواناس و خوا په‌رست و برواداره، بویه له‌گه‌لّ باب و دایکیشیدا وه‌فادارو چاکه‌کاره‌و، له خوا داوا ده‌کات یارمه‌تیی بدات، سوپاسگوزار بی بۆی و، سوپاسی نه‌و چاکه‌و نیعمه‌ته‌ی بکات که له‌گه‌لّ خۆیشیدا کردوه‌و له‌گه‌لّ باب و دایکیشیدا و، داوای نه‌وه‌ی لی ده‌کات یارمه‌تیی بدات کرده‌وه‌ی باش بکات، کرده‌وه‌یه‌کی باشی وا که خوا په‌سندی بکات، ننجا داوای چاکسازی ده‌کات له وه‌چه‌که‌یدا، دواپیش راپیده‌گه‌به‌نتی که من بۆ لای تو گه‌رامه‌وه‌و له‌ملکه‌چانم بۆ تو، خوای په‌رودردگاریش به‌پیتی نه‌وه‌ی شایسته‌یه‌تی مامه‌له‌ی له‌گه‌لّ ده‌کات، نه‌ویش نه‌وه‌یه که کرده‌وه‌ باشه‌کانی لی قبوّل ده‌کات، له خراپه‌کانیشیان ده‌بووری و ده‌یان بویری و، ده‌یانخاته نَبُو هاوه‌لانی بهه‌شته‌وه‌و، نه‌ودش به‌لَینیکی راسته‌ له لایه‌ن خوای موته‌عاله‌وه پییان دراوه‌و دَینه‌ی دی.

ننجا دَینه‌ی سهر جوّری دووه‌می نه‌و مرّقانه، له رووی مامه‌له‌یانه‌وه له‌گه‌لّ خواوه‌و له‌گه‌لّ باب و دایکیاندا.

﴿وَالَّذِي قَالَ لَوْلَايَ أَفِ لَكُمَا﴾، هه‌روه‌ها نه‌و که‌سه که به‌ باب و دایکی کوب: ﴿أَفِ لَكُمَا﴾، توف بۆ تَبوه، واته: من له تَبوه بیزارم، وک بیزی له باب و دایکی بیته‌وه‌و، بیزاری و ناره‌زایی ده‌رببری له باب و دایکی، ﴿أَتَعِدَانِي أَنْ أُخْرَجَ﴾، ثایا به‌لَینم پینده‌دن، ده‌ربه‌تریمه‌وه، واته: له گۆر ده‌ربه‌تریمه‌وه دوا‌ی نه‌وه‌ی مردووم، ﴿وَقَدْ خَلَّتِ الْقُرُونُ مِنْ قَبْلِي﴾، به‌ دَنیایی سه‌ده‌کانیش له پیش مندا رابردوون؟ واته: نه‌و هه‌موو سه‌دانه رابردوون، نه‌و هه‌موو به‌شه‌رانه

نیژراون و به خاک سپیږدراون و مردوون، که سیان له گوږستان نه هاتوونه وه، تابا من چوڼ زیندوو ده کریمه وه؟ ﴿وَهُمَا يَسْتَعِثَّانِ اللَّهَ﴾، نه وایش (باب و دایکی) هاواریان ده کرده خوا، په نایان دهرده بهر خوا، واته: له خوا دپارانه وهو هاواریان ټیډه به ست (که هیدایه قی کوره که یان بدات)، ﴿وَبِكَ آمَنَ﴾، هاواریان ده کردو ده یان گوت: نهی خواجه هاوار! نهو کوره چی لیها توه! پشیمان ده گوت: ﴿وَبِكَ آمَنَ﴾، سزای سهخت بو تو، یان هاوار بو تو، پروایتنه، ﴿إِنْ رَعَدَ اللَّهُ حَقَّ﴾، به دلتیایی به لټینی خوا راسته و، چه سپاوه، ﴿قِفْ قُلْ مَا هَذَا إِلَّا أَسْطُورُ الْأَوَّلِينَ﴾، (نه ویش له وه لایماندا)، ده لټی: نه مه ته نیا نه فسانه ی پشیمانه و، چیروک و به سه رهائی بی بنه های رابردو وانه.

هه لټه ته لیږده که گوتوو یه قی: سه ده کان رابردوون و که سیان له گوږستان نه هاتو ته وهو، منیش دهرناهیتریمه وه، نهو وایزانیوه: هه ره له دنیا دا پروښی زیندوو کرانه وهو، سزاو پاداشت ته نجام ددری، نازانی به پیی سیستمیک که خوی کارزان دایناوه، ژبانی دنیا ته نیا شوینی تاقیکردنه وه یه، ودک فهرموو یه قی: ﴿الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ يَسْأَلُكُمْ أَتُكْفَرُ أَحْسَنَ عَمَلًا وَهُوَ الْعَزِيزُ الْغَفُورُ﴾، الملک، هه روه ها له سووردی (الکف) دا، ده فهرمو ی: ﴿إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لِّمَنَّا لِنَبْلُوهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا﴾، به لټی، ژبانی دنیا شوینی تاقیکردنه وه یه و، شوینی ته نجام وهرگرتنه وه نیه، نجا نه که ره له گوږستان خه لک هاتبایه وهو گوتبایان: حال و وه زعمان و ابو! نهو کاته پروهینانی خه لک ده بووه شتیکی ناچاری، به لټم نه خیر نه م قوناغی ټیستا قوناغی تاقیکرانه وه یه، قوناغی پاداشتدرانه وهو سزادران، دواپی دټه پیش که پوژی دواپی وه، پوژی سزاو پاداشت، پوژی زیندوو کرانه وه یه، نهک ټیستای ژبانی دنیا.

خوا ﴿أَوَلَيْكَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فَدَخَلْتَ فِي أَمْرٍ مِّن قَبْلِهِمْ مَّن لَّيِّنٍ وَالْإِنسِ إِنَّهُمْ كَانُوا خَاسِرِينَ﴾، نا نه وانه که سانیکن، نهو جوړه که سه، بویش به کو ده یه ټینی، نه که رنا پیش به تاک فهرموو یه قی، به لټم مه به ست پیی جوړ

(نوع)ه، نهک بهک مروّقی دیاری بیکراو، نا تهوانه کهسانیکن، قسه بان له سهر چه سپاوه، واته: بریاری خویان له سهر چه سپاوه، که ههر که سیک بیروابی، ده بی سزا بدری، نهو بریاره دیان له سهر چه سپاوه، ﴿فِي أَمْرِ﴾، له نیو کومه لانیکا، ﴿قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾، که له پیش واندا رابردوون، ﴿مِنْ الْجَنِّ وَالْإِنْسِ﴾، له جندو له مروّقان بوون، ﴿إِنَّهُمْ كَانُوا خَيْرِينَ﴾، به دنیایی نهوان زور زیانبارن.

﴿وَلِكُلِّ دَرَجَةٍ بِمَا عَمِلُوا﴾، بو ههر کامیکیان چه ندان پلهو پیکه هه، به هوئی نهوهوه که کردوویانه، به هوئی کردهوه کانیا نهوه، ههر کامیکیان پیکه به کی دیاری بیکراوی هیه، لیره دا به دنیایی تهوانه ی بیرواو خراپه کارن شوینی نهوان دۆزه دهو، دۆزه خ پله کان (دَرَجَاتِ) ی تیدانیه، ده په کاتی تیدیه، (دَرَكَاتِ) یش بو دابه زین و داکشانه به رهو خوار، که واته: هی نهوان ده په کاته، وهک خوا ﴿إِنَّ الْكَافِرِينَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ وَلَنْ يَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا﴾، ده ره رموی: ﴿النَّاسِ﴾، واته: به دنیایی مونا فیکه کان له پله ی ژیره وهی ناگری دۆزه خدان، به لأم نه مه لیره دا زالکردنی پله ی چاکه کارانه به سهر هی تاوانباراندا، بویه به (دَرَجَاتِ) هیناویه تی، ده شگونجن ده په جه، همم بو خوارو همم بو سهر به کار بهیتری، ﴿وَلِيُوقِبَهُمْ أَعْمَالَهُمْ﴾، (خوا) زیندوویان ده کاته وه) تا کو کردهوه کانیا به تهواوی بداته وه، واته: سزاو پاداشتی کردهوه کانیا به تهواوی بداته وه، ﴿وَهُمْ لَا يُظَاهَرُونَ﴾، له حالیکدا نهوان سته میان لی ناگری.

له کۆتایی دا باسی سهر نهجامی نهوانه دهکات که له دنیا دا ههر به خوشگوزهرانی و به رابواردن دهیبه نه سهر، بی تهوهی سهر هه لپرن به رهو خواو ته ماشا بکه، داخو تهوهی پتی راده بویرن و پتی دهگوزهرینن، حال له یان هه رامه، پاکه یان پیسه؟.

ده ره رموی: ﴿وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ﴾، نهو پۆزه که تهوانه ی بیروان راده نویدرین له سهر ناگر، واته: ناگریان پیشان دددری، بویه هه ندیک کوتوو یانه:

ئەمە لە شىئەى ھەلگەراوھ (مقلوب)یە، واتە: (تُعْرَضُ النَّارُ عَلَيْهِمْ)، ئاگر بۆ وان پادەنویئى، بەلام دەشگونجى ئەوان رابنویئىن و بىرىنە سوئى ئاگرەكەو تەماشای بکەن، ﴿أَذْهَبْتُمْ طَيْبِكُمْ فِي حَيَاتِكُمْ الدُّنْيَا﴾، ايبیان دەكوترى: خوشی و لەززەت و بۆیوھ خوشەكانى خۆتان لە ژيانى دنیاتاندا براند، كۆتايىتان پى ھىتان، ﴿وَأَسْتَمَعْتُمْ بَهَا﴾، بەھرەتان لى وەرگرتن، ﴿فَالْيَوْمَ نَجْزِي عَذَابَ الْهَوْنِ﴾، ئەمپروش سزای پىسوایى و زەبوونى دەچىژن، ﴿يَمَّا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ فِي الْأَرْضِ﴾، بە ھۆى ئەوھوھ كە خۆتان بەزلدەگرت لە زەويدا، ﴿يَغْيِرُ الْخَفَى﴾، بە ناھەق، ھەلبەتە خو بەزىگرتن لە زەويدا ھەر بەناھەقە، بەلام ئەوھ بۆ زياتر قىزەون پىشاندانى خو بەزىگرىيەكەيانە، ﴿وَمَا كُنْتُمْ نَفْسُورَ﴾، بە ھۆى ئەوھشەوھ كە لادانتان دەکرد، تاوانتان دەکردو، لایى بوون، ھەم بەھۆى خو زىگرىيە بەسەر بەندەكانى خواداو، ھەم بەھۆى لادان و تاوانتانەوھ لە بەرانبەر خواداو، لادانتان لە شەرىعەق خوا، تووشى ئەمپروژە بوون، ئىجا كە لەوى خو بەزىگرىبوون، لىرە سزای پىسوایى و زەبوونى دەچىژن.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلەی یەکەم:

خوا مەرووفی راسپاردووە بە چاکەکاریی لەگەڵ باب و دایکید، بە تایبەت دایکی که بە زەحمەت و نارهەتی زۆر بە تۆی هەلیگرتووە و دایکی دایناوە، مانەوێ لە تۆلداو شیر پێدانی سێ مانگی خایاندووە، بۆیە داوای لە خوا کردووە که واداری بکات بە سوپاسگوزاری و کرداری باش و، وەچەگەیی چاک بکات، ئەو جۆرە کەسانەش خوا ﷻ چاکەکانیان وەرده‌گرتی و لە خراپەکانیان دەبوورێ، ئەو هەش بە ئێتیکێ راستە، خوا داوایەتی و بە مسۆگەری دیتە دی:

خوا ﷻ دەفەر موی: ﴿وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا وَحَمَلُهُ وَفِصْلُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَصْلِحْ لِي فِي ذُرِّيَّتِي إِنِّي بُنَيْتُ إِلَيْكَ وَإِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ ١٥ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ نَقَبِلُ عَنْهُمْ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَنَتَجَاوَزُ عَنْ سَيِّئَاتِهِمْ فِي أَصْحَابِ الْجَنَّةِ وَعَدَ الصَّادِقُ الَّذِي كَانُوا بِوَعْدِهِ ١٦﴾

شیکردنەوێ ئەم دوو ئایەتە، لە چوارده بڕگەدا:

(١) - ﴿وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا﴾، هەروەها مەرووفمان راسپارد بە چاکەکاریی لەگەڵ باب و دایکید.

وشە (إِحْسَانًا) خۆپێندراویشە تەو: (حُسْنًا) هەروەک لە سوورەتی (العنكبوت) دا، بەو شیوەیە هاتووە، لەوێش دیسان خۆپێندنەوێ (إِحْسَانًا) یە هەر هاتووە هەریەک واتایان هەیە، (أَي: وَصَّيْنَاهُ أَنْ يُحْسِنَ إِلَيْهِمَا إِحْسَانًا أَوْ حُسْنًا)، مەرووفمان

پاسپاردوه که به چاکه کاری له گه لئاندا مامه له بکات، چاکه یان له گه لدا بکات، واتایه کی دیکه شی هه یه: (إِحْسَانًا مَّفْعُولٌ بِهِ لَوْصِيْنَا الْمَضْمَنِ مَعْنَى الْزَمْنَا)، یانی: (إِحْسَانًا) به رکاری (وَصِيْنَا) یه که مانای (الْزَمْنَا) (پابه ندمان کردوه) ی خراوه ته ئیو، له پرووی ریزمانییوه نهم رسته قوژانییه، به دوو جوژ مانا ده کړی:

یه که م: (أَي: وَصِيْنَا أَنْ يُحْسِنَ إِلَيْنَا إِحْسَانًا أَوْ حُسْنًا)، پامان سپاردوه که به چاکه کردن چاکه یان له گه لدا بکات.

دوو ه: له سه زمان پئویستکردوه و پابه ندمان کردوه، به چاکه له گه لدا کردنیان.

نهو کاته ش (وَصِيْنَا) ههم مانای پاسپاردن ده گرتیه وه، ههم مانای پابه ندمان کردن، نهو بچینه یه له زمانی عه ره بیدا پئی ده گوتری: (قَاعِدَةُ التَّضْمِينِ) که کرداریک عاده ت نه بن به پیتیک به رکاربخوازی، نه گهر بهو پیته که عاده ت نیه به رکاری پئی بخوازی، یان په کی له سه ری نه که وتوه، بهو پیته به رکاری خواست، نهو کاته ویرای مانا ته صلییه که ی خو، مانایه کی دیکه شی ده خرته ئیو.

نجا خوا **﴿۲﴾** نهوه رووند کاته وه که بۆچی مروقی پاسپاردوه له گه ل باب و دایکیدا چاکه بکات و، پابه ندمی کردوه به چاکه کاری له گه ل باب و دایکید! ده فهرموئ:

﴿۲﴾ - ﴿حَمَلَتْهُ أُمُّ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا﴾، دایکی به رنج و نارجه تی هه ئیگرتوه (له سکی خۆیدا، که پئی تۆلدار بووه)، چونکه جاری واهیه نافرته تیک زیاتر له کۆرپه له یه کی له سکدایه، بۆیه وشه ی دوو گیان ریک نایه ته وه، نه دی نهو نافرته تی به جاریک دوو مندالی ده بن، سیتی ده بن، چواری ده بن، زیاتری ده بن!! له بهر نهو و اباشه بگوتری: تۆلدار، هه ئبه ته وشه ی تاوس به کار ده هتیری، به لام جاری وایه، نهم وشه به عورف مانایه کی خراپ ده که یه نئ، بۆیه من به کاری ناهینم و زیاتر بۆ تاژهل به کار ده هتیری، هه رچه نده نه گهر بۆ مروقیش به کار به تیری، نه گهر به عورف مانای خراپی نه بن، شتیکی ره وایه، (تۆل) یش واته: سکی نافرته که مندالی تیدا بن، نجا یه که، دوو، سیتی، چه نده،

خو ﷻ: دةفه رموی: دایکی هه لیگرتوه به نارهه تی و داشناوه هه به نارهه تی، وشه (گَرهًا) یش هه ردووکیان خویندراونه وهش: (گَرهًا، گَرهًا وگَرهًا) واته: به قورسی و نارهه تی، هه ردوو خویندراوه کهش به ک واتایان هه یه.

(۳) ﴿وَمَمْلُةٌ وَفَصْلَةٌ ثَلَاثُونَ شَهْرًا﴾، پێ تۆلدار بوونی و له شیر برینه وهی له ماوهی سی مانگدا، واته: سی مانگی خایاندوه، (الْفُصْلُ وَالْفِصَالُ كَالْفِطَمِ وَالْفِطَامُ)، (فُصْل وَفِصَال) وهک (فُطَمَ وَفِطَامَ)ن، واته: له شیر برینه وه، له مه مک برینه وهی مندال.

لیره دا زانا یان نه وه یان هه له تیجا وه که که مترین ماوهی تۆلدار بوونی ئافرهت، حه ملی ئافرهت بریتیه له شهش مانگ، چونکه خوا ﷻ لیره دا دةفه رموی: له سکدا هه لیگرتی و له شیر برانه وهی له ماوهی سی مانگدا، له سووردی (البقرة) شدا، خوا ﷻ: دةفه رموی: ﴿وَالْوَلَدْتُ بَرَضَعْنِ أَوْلَدَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُنَمَّ الرِّضَاعَةَ﴾ البقرة، دایکان دوو سالی په بهق شیر دده دن به منداله کانیان، بۆ هه ره که سێ بیه وێ ماوهی شیر پیدان ته واو بکات، ئنجا نه گه ره ماوهی شیر پیدانی ته واو، بۆ هه ره که سێ بیه وێ ماوه که ی ته واو بکات، دوو سالی بێ، واته: دوو دوازه مانگی که ده کاته بیست و چوار مانگ، بیست و چوار له سی مانگ ده ربکری، ده میتیه وه شهش مانگ، که واته: ده گونجی مندال به شهش مانگی له دایک بێ.

له و باره شه وه به سه رهاتیک ده گێر نه وه: ئافره تیک به شهش مانگی تۆلدار ده بێ و ده بیه ن بۆ لای هوکمرانی مسوڵمانان، چه ند په یوایه تیک هه ن:

أ- هه ندیک ده لێن: بر دوویانه بۆ لای عومه ره (خوا لێی رازی بێ)، نه و کاته نه و هوکمران و فره مانده ی بر واداران بووه.

ب- هه ندیک ده لێن: بر دوویانه بۆ لای عوسمان (خوا لێی رازی بێ)، و، به ته ما بوون سزای بدن، به لām دوا یی له په یوایه تیکدا ده لێن: عه بدو لای کوپی عه بباس (خوا له خو ی و با یی رازی بێ)، له په یوایه تیکدا ده لێن: عه لی کوپی نه بوو تالیب (خوا لێی رازی بێ)، که لێیان

كۆلپەو، گوئی: دەگونج نافرەت لای كەمی شەش مانگ كۆرەیی لە سكدای و، بەلكەیی
بەم ئایەتە هێنایەو، بە بەراورد لەگەڵ ئەو ئایەتە (۲۳۳)ی سوورەتی (البقرة)دا.

كە ئەوەش شتێکی زۆرێك و راستەو، لە پرووی زانستیشەو هەندال جاری وای
هەیه، بە شەش مانگی، یان بە حەوت مانگی، یان بە هەشت مانگی دەبێ
و، مەرج نیە حەتمەن بگاتە نو مانگی، بەلام دەلێن: ئەگەر هەندال بە شەش
مانگی كەمتر لە دایك ببێ، ناژی.

۴- ﴿حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ﴾، هەتا كاتێك كە گەشتە تەواوی هێزو پێزی خۆی، (أَي: بَلَغَ
كَمَالَ قُوَّتِهِ).

۵- ﴿وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً﴾، گەشتە چل سالی، پێشتر باسی (أَشُدُّ)مان كرد، (الأشدُّ: اشْدَادُ
القُوَّةِ الْعَقْلِيَّةِ وَالْجَسَدِيَّةِ، وَهُوَ جَمْعٌ لَا مُفْرَدَ لَهُ، أَوْ جَمْعٌ شِدَّةٍ، أَوْ جَمْعٌ شَذُّ أَوْ شَذُّ أَوْ شَذُّ، (أَشَدُّ)
بریتێ لە پێگەشتنی هێزە عەقڵیی و، جەستەییەکان، هێزە دەروونی و، پرواڵەتیەکانی
مرووف، وشە (أَشَدُّ) کۆیە، بەلام تاکی لە بیژەیی خۆی نیەو، هەندیکیش گوتووینە: (أَشَدُّ)
کۆی (شِدَّةٍ)یە، وەك چۆن (أَلْعَم) کۆی (نِعْمَةٍ)یە، هەندیکیش گوتووینە: (أَشَدُّ) کۆی
(شَذِّ)یە، یاخود کۆی (شَذِّ)یان (شَذِّ)یان (شَذِّ)ەو، لەکاتی شیکردنەوێ وشەکاندا قسەمان
لەبارەو کردو.

ئەجا کە دەفەرموێ: ﴿حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً﴾، ئەمە لێی وەردەگێری
کە تەمەنی چل سالی، لە پشت پێگەشتنی دەروونی و پرواڵەتی مرووفەو،
واتە: زیاتر، بۆیە زۆرێك لە زانیان گوتووینە: (أَشَدُّ) لە تەمەنی سێ سالی
زیاتر نیە، بکرە هەندیک هەژد (۱۸)یان داناوو لە ئەندازە کەیدا راجیایان
هەیه، هەندیکیش گوتووینە: مەبەست لە (أَشَدُّ) چل سالیە، چونکە مرووف لە
پرووی عەقڵیەو لە چل سالییدا کامڵ دەبێ، بۆیەش خوا ﷻ هیچ پێغەمبەرێکی
لە تەمەنی چل سالی کەمتر نەناردو.

ئىنجا نەو كەسە كاتىك كە گەيشتە نەوپەرى توانا و پىنگە پشتنى خۇى و گەيشتە تەمەنى چىل سالىي.

٦- ﴿ قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ ۖ ﴾، گوئي: پەرۋەردگارم! وادارم بکە، سوپاسى نەو چاكەيەت بکەم، كە لەگەڵ منندا كردهو لەگەڵ باب و داىكمندا كردهو، (أَوْزِعْنِي) هەموو توێژەرەوان، يان زۆربەى هەرە زۆريان بە (أَلْهَمْنِي) يان لىكداوەتەو، واتە: نىلھام بۆ بکە، خورپەم بۆ بکە، كە سوپاسگوزارى نەو چاكەيەت بکەم، لەگەڵ خۆمتدا كردهو لەگەڵ باب و داىكمندا كردهو، بەلام لە ئەسڵدا (أَوْزِعْنِي) لە (وَزَعٌ) وە هاتو، (وَزَعٌ: أَي كَفَّةٌ، وَأَوْزَعُهُ بِالشَّيْءِ أَغْرَاهُ بِهِ)، (وَزَعٌ) واتە: نەهيشت، پى لى گرت، بەلام (أَوْزَعُهُ)، واتە: هانيدا لەو شتە كە لەسەرى سوور پى.

ئىنجا تايا ماناي (أَوْزِعْنِي) چۆن دەييتە (أَلْهَمْنِي)؟ پىپۆراني زمان گوتوويانە: (الْهَمَزَةُ لِلإِزَالَةِ، أَي: اجْعَلْنِي لَا أَكْفُ مِنَ الشُّكْرِ)، هەمەزە كە چۆتە سەر (وَزَع) بۆ لابردنە، واتە: وام لى بکە واز نەهينم لە سوپاسگوزارى، ياخود وام لى بکە كە وازينم لە سپەهەى و سوپاسگوزار بىم، بە هەردوو ديويدا پاستە.

٧- ﴿ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ ۖ ﴾، هەروەها وام لى بکە وادارم بکە، ياخود: خورپەو نىلھام بۆ بکە، كردهوێهەكى باش بکەم، تۆ لى پازىبى، تۆ پەسەندى بکە، (تَرْضَاهُ: صِفَةٌ لِلْعَمَلِ الصَّالِحِ)، (تَرْضَاه) ئاوەلناوى كردارى باشە، واتە: كردهوێهەكى وا كە تۆ پەسەندى بکە، يارمەتيم بدە، كردهوێ و بکەم.

٨- ﴿ وَأَصْلِحْ لِي فِي دُرِّيَّتٍ ۖ ﴾، لە وەجەكەشدا چاكسازيم بۆ بکە، (الرُّمَحْشَرِي) ئاواى لىكداوەتەو: (هَبْ لِي الصَّلَاحَ فِي دُرِّيَّتِي وَأَوْفَعُهُ فِينِهِمْ)، واتە: چاكيم لە وەجەكەمدا پى بێخەشەو بىخە نىويان، چاكيان بخە نىو، بۆيەش بەو تەعبيرە هيناوێهە، واتە: با چاكە بە نىوياندا بلاقىتەو، بەلام (الشَّهَابُ الْخَفَاجِي)، گوتوويە: (ضَمَّنْ مَعْنَى اللُّطْفِ لَذَا عُدِّي بِ«فِي» أَي: الْلُطْفِ بِ)، گوتوويە: (أَصْلِحْ) لىرەدا ماناي لوتقى خراوتە نىو، واتە: (الْطَفُّ بِ) لەگەڵم دا لەتيف بە، بۆيە بە (فِي) بەركارى خواستو، تەگەرنا دەيفەرموو: (أَصْلِحْ دُرِّيَّتِي)، بەلام كە دەفەرموى: ﴿ وَأَصْلِحْ لِي فِي دُرِّيَّتِي ۖ ﴾، لە وەجەكەمدا، لە

رۆلەكامدا چاكىم پى بېخشە، ئەمە ماناى لوتفى خراوەتە نىو، واتە: لە وەجەكەمدا چاكىم پى بېخشەو، لە گەلېشمدا بە لوتف بە، هەلبەتە هەم قسەكەى زەمەخشەرىي جوانە، هەم ھى (الشهاب الخفافى)يش.

۹- ﴿إِنِّي بَشَّرْتُ لَكَ﴾، بە دۇنيایى من بۆ لای تۆ گەراومەو، بىگومان گەراوەو بۆ لای خوا ﷻ، بە پابەندىي بە ئايىن و شەرىعەتەكەيەو دەبى و، بە پەيرەوىي كردن لە پىغەمبەرەكەى ﷺ.

۱۰- ﴿وَإِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ﴾، بە دۇنيایى من لە ملکەچانم، واتە: لە ملکەچانم بۆ تۆ، نىجا ئەمە ماناى بەهێزترە لەوێ کە فەرمووبای: (وَإِنِّي مُسْلِمٌ لَّكَ)، دەفەرموى: ﴿وَإِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ﴾، واتە: من چۆمە نىو قوولایى ریزی ئەوانەو کە بۆ تۆ ملکەچن.

۱۱- ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ نَقَبْلُ عَنْهُمْ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا﴾، نا ئەو کەسانە، ئەوانەن کە ئىمە باشتىنى ئەوێ کردوویانە، لىيان وەرەدەگرین، پەسندى دەکەین، وشەى (نَقَبْلُ) خۆپندراویشەتەو: (يُنْقَبِلُ مِنْهُمْ)، ئەو کاتە دەبى بگوترى: (أَحْسَنُ)، (يُنْقَبِلُ مِنْهُمْ أَحْسَنُ مَا عَمِلُوا) لىيان وەرەدەگیرى باشتىنى ئەوێ کردوویانە.

لیرەدا دەپرسین: بۆچی خوا ﷻ دەفەرموى: ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ نَقَبْلُ عَنْهُمْ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا﴾، لە ئەسڵدا (نَقَبْلُ مِنْهُ)، یان (نَقَبْلُ مِنْهُمْ)، بەلام لیرەدا بۆچی (نَقَبْلُ) بە (عَنْ) بەرکاری خواستەو؟ وەلام: (لِغَلْبِ جَانِبِ الْمَدْعُو لَهُمْ، لِإِنْ دُعَاءَ الْوَالِدَيْنِ لِأَوْلَادٍ كِتَابَةً عَنْهُمْ)، لەبەر ئەوێ لایەنى دلاوا بۆ کراو زاکراو، چونکە پارانەوێ باب و دایک بۆ رۆلەکانیان، وەك ئەوێە کارىک لە جىاتى ئەوان بکەن، کەواتە: کە دەفەرموى: ﴿نَقَبْلُ عَنْهُمْ﴾، واتە: پارانەوێ تەو باب و دایکە، بۆ وەجەکانیان وەرەدەگرین، واتە: پارانەوێکەیان لى وەرەدەگرین بۆ وەجەکانیان و لە جىاتى وەجەکانیان، لە جىاتى مندالەکانیان.

۱۲- ﴿وَنَجَاوَزُ عَنْ سَيِّئَاتِهِمْ﴾، خراپەکانىشیان دەبۆترین، ئەمىش خۆپندراوەتەو: (وَيَجَاوِزُ عَنْ سَيِّئَاتِهِمْ)، خراپەکانیان دەبۆردرین و، دەبۆردرین، چاوپۆشیان لى دەکرى.

۱۳) - ﴿فِي أَصْحَابِ الْغَنَةِ﴾. لە ریزی هاوہ لانی بەھەشت دان، واتە: دەچنە نێو هاوہ لانی بەھەشتەو، یاخود: خواہنانی بەھەشتەو، وشە (أَصْحَاب) کۆی (صاحب)ە، ئەویش لە ئەصْلدا بە مانای هاوہل و هاو دەم و هاو پازە، بە لām دوایی دەشخواریتەو، بۆ مانای خاوەن، چونکە خواوەنیش لە شتەکی جیانابیتەو، وەک چۆن پەفییق لە پەفییق جیانابیتەو.

۱۴) - ﴿وَعَدَ الصَّدَقِ الَّذِي كَانُوا يُوعَدُونَ﴾. ئەو ئەو بە لێنە راستە، کە پێیان دراو، (وَعَدَ الصَّدَقِ: مَصْدَرٌ مُؤَكَّدٌ، أَي: وَعَدَهُمُ اللَّهُ الْوَعْدَ الصَّدَقِ)، (وَعَدَ الصَّدَقِ) چاوتیکی جەختکەرەو، خا ﴿يَعِدُ﴾ بە لێنی پێ داو، بە لێنی راست، واتە: ئەوێ خوا ﴿يَعِدُ﴾ دەیفەرموێ: گەت و بە لێنی خوا، ریک و راست، کە لە دنیا دا پێیان دراو، لە دوا پۆژدا ئاوا بۆیان دیتە دی، ئەو ئەو بە لێنە بوو، کە پێیان دەدرا لە دنیا دا، لێرە دا خوا ﴿يَعِدُ﴾ قسە لە بەھەشت و، لە قیامەت دا دەکات، واتە: ئەو ئەو بە لێنە بوو کە لە دنیا دا، پێیان دەدرا، تێستا ئەو بەرجەستە بوو لە بەھەشت دا، لەو نازو نێعمەتە دا، کە خوا لە بەھەشت دا بۆ ئەوانی پەخساندو.

شایانی باسە: تێمە لە سوورەتی (الاسراء) دا، کورتە باسی کمان لە بارە ی چاکە لە گەل باب و دایکەو دا کردو، بۆیە لێرە دا وا بە خیرایی بە سەریدا رویشتین.

مهسه لهی دووهم:

باسی مروّقی بیترِوای سپلّه به‌رانبهر به باب و دایکی و، به نه‌فسانه دانانی
 ئایین و، سه‌ره‌نجام چه‌سپاندنی سزای خوا له‌سه‌ری، له ئیو کومه‌لایتکی زووری
 جندو مروّف داو، دانانی ههر که‌سه له چاکان و له خراپان، له ینگه‌و له پله‌ی
 تابه‌تیی خۆیدا، بئ ئه‌وه‌ی سته‌میان لئ بکری:

خَوَاتِمُ دَهْفِهِ رَمَوْا: ۞ وَالَّذِي قَالَ لَوْلَاذِيهِ أَفِي لَكُمْ أَنْ تُؤْمِنُوا بِي أَنْ أُخْرِجَ وَقَدْ خَلَجْتُ
الْقُرُونُ مِنْ قَبْلِي وَهُمَا يَسْتَكْبِرَانِ اللَّهُ وَتِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ حَقٌّ فَيَقُولُ مَا هَذَا إِلَّا أَسْطُورٌ
الْأُولَى ۝ أُولَئِكَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي أَمْرٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْغَنَى وَالْإِنْسَانِ
إِنَّهُمْ كَانُوا خَسِيرِينَ ۝ وَلِكُلِّ دَرَجَةٍ مِمَّا عَمِلُوا وَلِيُوَفِّيَهُمْ أَعْمَالَهُمْ وَهُمْ لَا يَظْلَمُونَ ۝

شیکردنه‌وهی ئەم ئایەتانه، لە چوارده برگه‌دا:

۱- وَالَّذِي قَالَ لَوْلَاذِي أُنْفِ لَكُمَا ۖ نَهَو كَهَسَهش كه به باب و دایکی گوت: بیزاری بو تیوه، لیژدها که دهه فرموی: وَالَّذِي قَالَ لَوْلَاذِي ۖ (الَّذِي) لیژدها ده بیته به رکار بو کرداریکی مه زندهه کراو، وهک: (أَذْكَرُ الَّذِي قَالَ لَوْلَاذِي)، یاد بکهوه نهو کههسی به باب و دایکی خوئی گوت، ۖ أَفِ لَكُمَا ۖ، وشهی (أَفِ)، همم به (أَفِ) خوئراوده ته وه: ۖ أَفِ لَكُمَا ۖ، همم به (أَفِ) وه همم به (أَفِ) یش، واته: سَن جَوْرَه خوئنده وهی ههن: (أَفِ)، أَفِ، أَفِ، ۖ أَفِ لَكُمَا ۖ، واته: (أَتَصَجَّرُ مِنْكُمَا)، مَن لَبَتَان بیزارم، ییشتر گوتمان: (أَفِ) له نه صلدا به چلکی نیو گوو ده گوترو، که شتیکی قیزیونه، که تو به که سیک ده لئی (أَفِ)، واته: مَن لَبَت بیزارم، وهک چَوْن له شتی ییس بیزارم.

ننجا هیچ گومانى تیدانیه، که دهده رموى: ﴿وَالَّذِیْ قَالَ لِوَلَدِیْهِ اِفْ لَکُمَا ۚ وَهک پيشتريش گومان: مه بهست پتي که سيکی ديار يکراو نيه، به لکو مه بهست پتي کومه ليکه و جوړه خه لکيکه که وان، ليره دا واپنده چي مه بهست پتي نه وانه يوو بي، که باب و دايکيان مسولمان بوو، به لام خوږيان مسولمان نه بوو و،

باب و دایکیان هەولیان لەگەڵ داو، ئەوانیش بەو شتێوەیە مامەلەیان لەگەڵ
باب و دایکیاندا کردووە.

(۲) ﴿أَعِدَانِي أَنْ أَخْرَجَ﴾، نایا بەلێنم پێ دەدەن دەربەتێرمەو؟ (أَعِدَانِي)،
خوێندراویشەتەو: (أَعِدَانِي)، نایا بەلێنم پێ دەدەن، کە بە تەنکێد لێرەدا هەمزە
نیستیفهام بۆ نکوولییەکردن و سەرسۆرمانە، واتە: شتیکی نکوولییەکراوەو شتیکی
مرووف سەری لێ سوپەدەمینی، ئێوە بەلێنم پێ بدن، کە من دەربەتێرمەو، واتە: لە
گۆڕ دەربەتێرمەو و زیندوو بکێرمەو جارێکی دیکە.

(۳) ﴿وَقَدْ خَلَّتِ اللَّحْرُ مِنْ قَبْلِي﴾، لە حالیکدا سەدەکان لە پێش مندا، رابردوون، واتە:
خەلکی ئەو هەموو سەدانه رابردوون و، هێچکەس نەهاتۆتەو لە گۆرستان!

تێمە لە هۆی هاتنە خوارووەکەیدا دوو رێواپەتمان هێتان:

۱- مەرۋانی کوپی حەکەم و یستووێهتی عەبدوڕەحمانی کوپی ئەبوو بەکر (خوا لە خۆی
و بای رازی بێ)، تۆمەتبار بکات بەوێ ئەم ئایەتە لە بارە ی ئەو و شتێوەی مامەلە ی
لەگەڵ باب و دایکییدا، ئەبوو بەکر (أُمُّ الرُّومَان) هەو، خوا لێیان رازی بێ، هاتۆتە خوار،
بەلام دایکمان عانیشتە بەرپەرچی داووەتەو، گوتووێهتی: خوا ﷻ لە بارە ی تێمەو
هێچی نەناردۆتە خوار، جگە لە پاکیی دەربڕینی من، ئەویش لە سوورەتی (النور) دا، کە
پێشتر تەفسیرمان کردووە.

۲- لە رێواپەتێکی دیکەدا هاتووە کە عانیشتە گوتووێهتی: بەلام من دەزانم و ناگادارم
خوا نەفرینی لە بای مەرۋان کردووە، لە کاتیکدا کە مەرۋان لە پشتی بای دا بوو،
واتە: ئەوەیان راستە، بەلام ئەوێ کە عەبدوڕەحمانی پێ تۆمەتبار دەکات، راست
نیه، بیکومانیش (صديقة بنت الصديق) (خوا لە خۆی و بای رازی بێ) راست دەکات
و، مەرۋانیش درۆی کردووە، مەرچ نیه مەرۋانی کوپی حەکەم بەس ئەو ناپراستی و
درۆیەشی بوو بێ.

۴- ﴿وَهُمَا يَسْتَنْجِيَانِ اللَّهَ﴾، ئەوانیش پەنایان دەبردە بەر خوا ﷻ، داواى یارمەتییان لە خوا دەکرد، ھانایان بۆ خوا دەبرد، واتە: لە چەنگ ئەو کوردیان، ھاواریان بۆ خوا دەبرد، کە ھیدایەتی بدات.

۵- ﴿وَيْلَكَ آمِنْ﴾، (پێیان دەگوت: سزای سەخت بۆ تۆ، بڕوا بێنە! وشەى (وَيْل) بە مانای خراپە دى، و بە مانای شتى ناشیرین دى، و بە مانای ئازارو سزا دى، (وَيْلَكَ) بە دنیایی لێردەدا واتە: (وَيْلَ لَكَ) سزای سەخت بۆ تۆ، ھاوار بۆ تۆ، (آمِنْ) بڕوا بێنە، (أَي: اتصِفْ بِالْإِيمَانِ) ئیمان بەکە خەسلەتی خۆت.

۶- ﴿إِنَّا وَعَدَ اللَّهُ حَقًّا﴾، بە دنیایی گەف و بە لێنی خوا راستەو، چەسپاوە، واتە: بە لێنی خوا کە کاتەکە (سَاعَةً) دى، یان قیامەت دى، تاخیر زەمان دى، یاخود پۆژی زیندوو کرانەو و سزاو پاداشت دى، چەسپاوەو راستە.

۷- ﴿فَيَقُولُ مَا هَذَا إِلَّا أَسْطُورٌ الْأَوَّلِينَ﴾، ئەویش (لە وەلامى ئەواندا)، دەیکوت: ئەمە ئەنیا ئەفسانەى پێشینیانە، وشەى (أَسْطُور) لە قورئاندا زۆرجار دووبارە بۆتەو، (أَسْطُور) پێشتریش گوتوویمانە: کۆی (أَسْطُورَة) یە، (أَي: الْقِصَّةُ وَغَلَبَ اسْتِعْمَالُهَا فِي الْقِصَّةِ الْبَاطِلَةِ أَوْ الْخُرَافَةِ)، (أَسْطُورَة) بە مانای چیرۆک و بەسەرھات دى، بەلام زیاتر بەکارھێنراوە بۆ بەسەرھاتیکی پووچ و بێ بنەما، یاخود بۆ ئەفسانە.

ئەنجا کە ئەو بەو شێوەیە لەگەڵ باب و دایکییدا رەفتار دەکات، خوا ﷻ دەفرموی:

۸- ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ﴾، ئا ئەوانە، ئەو کەسانەن، قسەیان لەسەر چەسپاوە، واتە: بیریاری خویان لەسەر چەسپاوە، کە دەبێ سزا بدرێن، وەک جاری دیکەش باسکردووە، بە داخووە زۆر لە پوونکەرەوانی قورئان، لە مانای ئەم تەعبیرەدا کە لە قورئاندا چەند جارێک دووبارە بۆتەو:

أ- لە سوورەتی (الزمر)دا،

ب- لێردەدا و لە چەند شوێنێکی دیکەدا ھاتو، بۆ وێنە: خوا ﷻ لە کۆتایی سوورەتی (ھود)دا، دەفرموی: ﴿وَنَمَتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لِأَمَلَانَ جَهَنَّمَ مِنْ تِلْكَ النَّارِ الْجَمْعِينَ﴾،

فەرمايىشتى پەرۋەردىگارت تەۋاۋ بوۋە، كە فەرموۋىيەق: دۆزەخ لە جندو مرقۇان تىكرپان،
پر دەكەم، دەيناخنىم لىيان، گوتوويانە: ئەود ئەو فەرمايىشتەو ئەو بىراردى خوا بەسەر
ئەوانەدا، چەسپوۋە، كە دەبى ئەۋانىش بچنە دۆزەخ!!

بەلەم لە راستىيدا ئەو مانا لىكدانەۋەيە زۆر ھەلەيە، چونكە ئەمە ئەۋەى لى
ۋەردەگىرى كە ھەر كەسىن خوا بىرارى بۇ دابىن، دەبى بچىنە دۆزەخ، تازە ھەر
دەبى بچىن! بەلەم ئايەتەكە ۋا ئافەرمىۋى، بەلكو دەفەرمىۋى: ئەوانە كەسانىكن قسە
لەسەريان چەسپاۋە، بىرار لەسەريان چەسپاۋە، كام بىرار؟ ئەو بىرارە كە ھەر
كەسىك بىبىروا بى، خوا سزاي دەدات، نەك ئەو بىرارە كە پىش ئەۋەى ئەۋان
بىن، خوا بىرارى بۇ دابىن، ئەوانە دەبى ھى دۆزەخ بىن!! بەلىن خوا ﷻ زانىۋىيەق
كى ددچىتە دۆزەخ و كى ددچىتە بەھەشت، بەلەم زانىۋىيەق كى ددچىتە دۆزەخ، بە
ۋىستى خۇى، لەبەر ئەۋەى بىبىروا دەبى و ئەو كىردەۋە خراپانە دەكات، بەۋىستى
خۇى، ھەرۋەھا زانىۋىيەق كى ددچىتە بەھەشت، لەبەر ئەۋەى ئىمان دىنى و
ئەو كىردەۋە چاكانە دەكات بە ۋىستى خۇى، لە راستىيدا بىرارى خوا ئەۋەيە، كە
بىبىرويان سزا دەدات، ئەۋە ئەو بىراردى خوايە لەسەريان چەسپاۋە، بەلەم ئەو
بىراردى خوا بۇچى لەسەريان چەسپاۋە؟ لەبەر ئەۋەى خۇيان پىشەكەيەكانيان ساز
كىردوون، كە برىتىن لە بىبىروايى و شىرك و ئىلحادو، دوور لە خوايى و خراپەكارىي،
ئەو پىشەكەيە كە ساز دەكرىن، ئەو دەرتەنجامەيان بەدۋا دادى، كە برىتىيە لە
چوۋنە دۆزەخ، ئىنجا لەبەر ئەۋەى بەپىسى سىستىمى خوا دىتە دى و، ئەو پىرۆسەيە
بە گونەرى سىستىمىكە خوا ﷻ دابناۋە، بۇيە خوا پالیداۋەتە لاي خۇى، ئەگەرنا
ئەۋەى ددچىتە دۆزەخ، بە ھۇى كوفرو كىردەۋەى خراپى خۇيەۋە، ددچىتە دۆزەخ،
ھەرۋەك ئەۋەى ددچىتە بەھەشت، چوۋنە بەھەشتەكەى ھۆكارەكەى برىتىيە لە
ئىمان و كىردەۋەى باشى خۇى، بەلىن بەھەشت برىتىيە نىيە لە نىرخ و تىچوۋ و
بەھاي ئەۋەندە ئىمان و ئەۋەندە كىردەۋانەى ئەو بىرۋادارانە بوۋيانن، بەھەشت
لەۋە گەۋرەترەۋ بەخشى خوايە، بەلەم ئەۋەى ھۆكارن و بەبى ھۆكار سازكرىن،
كەس نە ددچىتە دۆزەخ، نە ددچىتە بەھەشت.

۹- ﴿فَإِذَا أَمَرْتُمْ مَن قَبْلِهِمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ﴾ له نیتو کۆمه لانیکی دا له جندو مروؤف، که بهرلهوان بابدوون، له نیتو کۆمه لانیکیدا، که له پيش نهواندا، گوزهراون و تیه پیهون، له جندو مروؤف.

۱۰- ﴿إِنَّهُمْ كَانُوا خَسِرِينَ﴾ به دنیایی نهوان زینبارن، نه مه دوو واتایان هه لده گری: ا- که تهو بریاره یان له سه ره چه سپاوه، نهوان زینبارن، (خاسر) ناوی بکه ره (اسم فاعل) ه، یانی: خوئی زیانه که ی کردوه.

ب- بریاری خویان به سه ردا چه سپاوه، که به دنیایی نهوان زینبارن.

۱۱- ﴿وَلِكُلِّ دَرَجَاتٍ عَمَلُوا﴾ بۆ هه ره کامیکیان چه ندان پله هه ن، به هوئی تهو دوه که کردوو یانه.

(من) له (عَمَلُوا) دا:

ا- ده گونجی (مِنْ) (تَبْعِيضِيَّة) بئ و، مه به ست له (مَا عَمِلُوا)، (جَزَاءً مَّا عَمِلُوا) بئ، واته: به هوئی سزاو پاداشتی نهو دوه که کردوو یانه، هه ره کامیکیان چه ند پنگه و پله به کی هه ن.

ب- ده گونجی (مِنْ) (اِبْتِدَائِيَّة) بئ، که نه و کاته مه به ست له (مَا عَمِلُوا) سزاو پاداشتی نهو د نابی، که کردوو یانه، به لکو خودی کرده و ده که یان ده بی، واته: له نه نجامی نهو د دا که کردوو یانه، هه ره کامیکیان چه ند پله و پنگه به کی هه ن.

نهو تهو نینه ی سه ره (وَلِكُلِّ): (تَنْوِينُ «كُلِّ» عَوَضَ عَمَّا تُضَافُ إِلَيْهِ «كُلِّ» أَي: لِكُلِّ مِنَ الْفَرِيقَيْنِ: الْمُؤْمِنِ الْبَارِ بِوَالِدَيْهِ، وَالْكَافِرِ الْجَامِعِ بَيْنَ الْكُفْرِ وَالْعُقُوقِ)، نه م تهو نینه قه ره بهووی نهو د به، که وشه ی (كُلِّ) پالی ده در پته لا، واته: بۆ هه ره کام لهو دوو کۆمه له، چ بروداره و چاکه کاره که له که ل باب و دایکی دا، چ بیه برویه، کۆکه ره و ده که ی نیوان کوفرو سه ره پیه یی باب و دایکی، هه ره کامیکیان چه ند پنگه به کیان هه ن، (دَرَجَاتٍ: مَرَاتِبٍ، دَرَجَاتٍ لِأَهْلِ الْإِيمَانِ، وَدَرَكَاتٍ لِأَهْلِ الْكُفْرِ، وَهَذَا تَغْلِيظٌ لِلدَّرَجَاتِ عَلَى الدَّرَكَاتِ)، که ده فه رموئ: (دَرَجَاتٍ) واته: هه ره کامیکیان،

لەو كۆمەلە چەند پېگەيەكيان ھەن و، ھەر كەسە لە پېگەي خۆيداىە، تنجا بە نىسبەت پروادارانەو، پلەكان بەرەو بەرزى دەچن و، بە نىسبەت بېيرواىانەو، پلەكان سەرەو ژىر دەبنەو، دەگوئى: بە پليكانەدا چوو، خوار، بە پەيژەدا يان بە قادىرەدا سەرکەوت، وەك خوا ﷻ دەفەرەموى: **إِنَّ الْمُنْفِقِينَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ** النساء، بىگومان مونافىقەكان لە پلەي ژىردووى ناگردان، بۆيەش (دَرَجَات) بەكارھاتو، لەبەر زالكردنى پلەكان بۆ بەرزى، بەسەر پليكانەكانى بەرەو خواردا، كە بۆ بېيرواىان، دەشكونجى (دَرَجَات) كە كۆى (دَرَجَة) يە، يان: ھەر كامىك پېگەي خۆي ھەيە، تنجا پېگەكەي بەرەو خوارى، يان بەرەو سەرى، گىرنگ ئەوھە وشەي (دَرَجَة) دەگونجى ھەردووكيان بگىتەو.

(۱۳) - **وَلْيَوْفُوا أَعْمَالَهُمْ**، بۆتەوئى كىرەو، دەكانيان بە تەواوئى بداتەو، خۆتندراوئىشە تەو: (وَلْيَوْفُوا أَعْمَالَهُمْ)، بۆ ئەوئى ھەر كامىكيان كىرەو، دەكانيان، واتە: سزاو پاداىتى كىرەو، دەكانيان بداتەو، يان بىاندەبنەو، (ل)ى كە چۆتە سەر (لْيَوْفُوا)، (عِلَّةٌ لِّمَحْذُوفٍ دَلٌّ عَلَيْهِ الْكَلَامُ، أَيْ قَدْ زُنَا جَزَاءَهُمْ عَلَى مَقَادِيرِ دَرَجَاتِهِمْ لِيَوْفِيَتْهُمْ جَزَاءُ أَعْمَالِهِمْ، أَيْ: نَجَازِيَهُمْ تَامًا وَافِيًا لَا غَبْنَ فِيهِ)، واتە: (ل)ى (لْيَوْفُوا) ھۆكارە بۆ شتىك كە قىتتەراو، بەلام قسەكە دەيگەيەنئى، واتە: سزاو پاداىتەكەياغان بە چەند ئەندازەيەك بە پىي پىگەكانيان ديارىيەكرد، تاكو پاداىت و سزاى كىرەو، دەكانيان بدەبنەو بە تەواوئى، ھى ھەر كەسە بە تەواوئى بىدەين، بىن ئەوئى لىي كەم بگى.

(۱۴) - **وَهُمْ لَا يُضَامُونَ**، لە حايتىك دا ئەوان ستميان لى ناكى، واتە: ئەوانەي سزا دەدرىن، ستميان لى ناكى، كە زىاد لە تاوانى خۆيان سزا بدرىن، تنجا لىرەدا دەگونجا بلىين: چاكەكارانىش ستميان لى ناكى، كە لە پاداىتيان كەم بگىتەو، بەلام لەبەر ئەوئى سىاقەكە ھەمووى لە بارەي كەسانىكەو، كە خراپەكار بوون، بۆيە ھەر سزا دىتە زەبنەو، كاتىك كە باسى ئەوان دەكرى، بۆيە: **وَهُمْ لَا يُضَامُونَ**، واتە: لە سزادانىندا، ستميان لى ناكى كە زىاد لە ئەندازەي شايستەي خۆيان سزا بدرىن.

مهسه لهی سیهم و کو تای:

له کاتیکدا بیبرویان له سهه راگر راده نویرین، یان ناگریان له سهه راده نویرتی، سهه زه نشست ده کرین له سهه رابواردن و زیده رویشان له خوشگوزهرانییدا به چه رامیی و، پیشیان ده گوترتی: نه مرو سزای ریسوایی ده چیتن، به هوئی خو به زلگری و لادانتانه وه:

خو ۱۰: وَیَوْمَ یُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ أَذْهَبْتُمْ طِبَنِيكُمْ فِي حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا وَاسْتَمَعْتُمْ بِهَا قَالِیَوْمَ نُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنْتُمْ تَفْسُقُونَ ﴿۱۰﴾

شیگردنه وهی ئهم ئایه ته، له شهش برگه دا:

۱- ﴿وَیَوْمَ یُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ﴾، نهو رۆژهی نهوانه ی بیبروان له سهه راگر راده نویرین، ناگریان پیشان دهدری، یاخود: نهوان ده برینه سوینی ناگرو ناگه که ده هیترتی بو لای نهوان، ده لئ: (عَرَضُ الشَّيْءِ: ظَهَرَ وَأَشْرَفَ، عَرَضَ لَهُ أَمْرٌ، وَعَرَضَ الشَّيْءُ: أَظْهَرَ أَفْرَزَهُ، وَعَرَضَ الذَّابَّةُ عَلَى الْحَوْضِ: سَامَهَا أَنْ تَشْرَبَ، وَهُوَ مِنَ الْمَقْلُوبِ، وَعَرَضَ عَلَيْهِ الشَّيْءُ: أَرَاهُ إِيَّاهُ)، وشه ی (عَرَضَ الشَّيْءِ) واته: نهو شته ده رکهوت، چوو ه سوینی، (عَرَضَ لَهُ أَمْرٌ) شتیکی هاته پیتش و بو ی ده رکهوت، (عَرَضَ الشَّيْءِ)، واته: شته که ی ده رخست و ناشکرای کرد، ده گوترتی: (عَرَضَ الذَّابَّةُ عَلَى الْحَوْضِ)، ناژه له که ی برده سهه ره زده که، واته: بردی تا کو بخواته وه، چه وه که ی پیشانی ناژه له که دا، ده گوترتی: (وَعَرَضَ عَلَيْهِ الشَّيْءُ: أَرَاهُ إِيَّاهُ) واته: شته که ی پیشاندا، نهو رۆژه که نهوانه ده برینه سهه راگرو، ناگریان پیشان دهدری.

۲- ﴿أَذْهَبْتُمْ طِبَنِيكُمْ فِي حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا﴾، (پیشیان ده گوترتی: بژیوه خوشه کان و خوشیی و له زه ته کانی خواتانتان ته و او کردن و براندن، له ژیا نی دنیا دا، (أَذْهَبْتُمْ) خوندرا ویشه ته وه: (أَذْهَبْتُمْ) نایا براندنتان؟ به لأم (أَذْهَبْتُمْ) هه و آل پیدانه، واته: براندنتان و ته و او تان کردن، خوشیی و له زه ته کانتان له ژیا نی دنیانتاندا، ته و او کردن، (أَذْهَبْتُمْ) پرسیار کردنی سهه زه نشستکارانه به.

(۳) - ﴿وَأَسْتَمِعُمْ بِهَا﴾، بە ھەردەتان لای و ھەرگرت و لایان بە ھەرمەند بوون.

(۴) - ﴿فَالْيَوْمَ نَجْزِي عَذَابَ الْهُونِ﴾، ئەمڕۆش سزای ریسوایی دەچێژن، خۆتندراویشە تەوود: (عَذَابُ الْهَوَانِ)، مانای (الْهَوَانُ: الدَّلُّ) زەبوونی و ریسوایی، ئەمە: (مِنْ إِصَافَةِ الْمُوصُوفِ إِلَى الصِّفَةِ)، (عَذَابُ الْهَوْنِ)، واتە: (هُوَ الْعَذَابُ) ریسواییە کە بە بریتییە لە سزاو تازار.

(۵) - ﴿بِمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ﴾، بە ھۆی تەوودە کە بە ناھەق خۆتان لە زەویدا بەزەدەگرت.

بێگومان ھەموو خۆبەزەلگرتنیک ھەر بە ناھەقە، بەلام ئەمە لێرەدا بۆ زیاتر ناقولۆو دزیو پێشاندانی خۆ بەزەلگرییەکیانە.

(۶) - ﴿وَمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾، بە ھۆی ئەو دەشەو کە تێو لادان و تاوانتان دەکرد، واتە: لە فەرمانبەری خوا دەردەچوون و، لە جادی شەریعت دەرچووبوون، واتە: بە ھۆی دوو شتەو، تێو ئەمڕۆ سزای ریسوایی دەچێژن:

یە کەم لە بەرانبەر بەندەکانی خوا، خۆتان بەزەدەگرت.

دووەم: لە بەرانبەر خواشدا لادان و سەرینجیی و تاوانتان دەکردو، لە جادی شەریعتیک **کە خوا بۆی دانا بوون، لاتان دەدا.**

لێرەدا خوا **بۆمان** باسی ئەوانە دەکات کە بێبەرو بوون و، بە ھۆی بێبرواییەکیانەو، میان داودتەو رابواردنی ناشەریعی و خۆشگوزەرانیی، وەک کرمە گل خۆرکەیک، وەک ناژەلێک سەریان ھەر بەرەو خوار بوو، جارێک سەریان بەرەو خوا بەرز نەکردۆتەو، بێچەنەو لە حەلāl و حەرام، لە چاکەو خراپە، بە لکو چۆنیان پێ خۆش بوو، وایانکردو، وەک شاعیرە کە دەلێ:

وَمَنْ أَبَاحَ النَّفْسَ مَاتَهَا
فَأَمَّا إِلَهُهُ هَوَاهُ

خوا بە لوتف و کەرەمی خۆی تێمە لەو کەسانە بگێڕێ، کە بە ھۆی ئیمان و تەقواو، و تەماشای ژیاڵی دنیا دەکەن، کە شوێنی تێدا تاقیکردنەو، ھەر

به و نه نذازه یه له نیعمه ته ماددیه کانی دنیا دا چټو و در بگړن و به هر همنه دین، که ژبانی دنیا یان ټیوستی ټیته، نه که به و نه نذازه یی که فیان لټه.

هه‌لۆه‌سته‌یه‌کی پێویست له‌به‌رده‌م مێشت و مێکیکی نیوان
مه‌روانی کۆری جه‌که‌م و (عبدالرحمن بن ابي بکر الصديق)دا له‌سه‌ر
حوکمی میراتی و بنه‌ماله‌یی

به رزان!

نیمه له ده‌رسی پېشوودا، له هوڅی هاتنه خواری نهم نایه‌ته موباره‌ک‌ی که ده‌فه‌رموئ: ﴿وَالَّذِي قَالَ لِيُؤْتِيَنِي أَفٍّ لَكُمْ أَتَعْلَمُونَ أَن أَخْرَجَ وَقَدْ خَلَّتِ الْقُرُونُ مِنْ قَبْلِي وَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ اللَّهَ وَبِكَ آمَنَ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ يَقُولُ مَا هَذَا إِلَّا أَسْطُورُ الْأَوَّلِينَ﴾ ۱۷. الاحقاف، چه‌مک و واتای دوو ربوایه‌تان هیتا، لیره‌دا به باشی ده‌زانم ده‌قی سئ ربوایه‌تان له سه‌راو‌ده‌ک‌انی خو‌بانه‌وه‌ بیتیم:

(أ) - اِعَنْ يُوْسُفَ بْنَ مَاهَكَ قَالَ: كَانَ مَرْوَانُ عَلَى الْجَبَاِ اسْتَعْمَلَهُ مُعَاوِيَةَ، فَخَطَبَ فَجَعَلَ يَذْكُرُ
يَزِيدَ بْنَ مُعَاوِيَةَ لِكَيْ يَبَايَعَ لَهُ بَعْدَ أَبِيهِ، فَقَالَ: لَهُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا،
شَيْئًا فَقَالَ: خُذُوهُ فَدَخَلَ بَيْتَ عَائِشَةَ، فَلَمْ يَقْدِرُوا عَلَيْهِ، فَقَالَ مَرْوَانُ: إِنَّ هَذَا الَّذِي أَنْزَلَ
اللَّهُ فِيهِ: ﴿وَالَّذِي قَالَ لَوْلَاذِي فِي لَكُمْ أَبَعِدَنِي﴾ أَنْ أُخْرِجَ وَقَدْ حَلَّتِ الْقُرُونُ مِنْ قَبْلِي وَهِيَ
بَسْتِيغَايَنَ اللَّهِ وَبِكَاءٍ أَمِنْ إِيَّيْ وَعَدَ اللَّهُ حَقًّا فَيَقُولُ مَا هَذَا إِلَّا أَسْطُورُ الْأَوَّلِينَ ﴿١٧﴾ الْأَحْقَافُ،
فَقَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: مِنْ وَرَاءِ الْجَبَابِ: مَا أَنْزَلَ اللَّهُ فِينَا شَيْئًا مِنَ الْقُرْآنِ إِلَّا أَنْ
اللَّهُ أَنْزَلَ غُذْرِي { أَخْرَجَهُ الْبَخَارِيُّ: ٤٨٢٧، وقد جمع الحافظ بن حجر رحمه الله رواية هذا
الحديث في فتح الباري: ج ٨، ص ٥٧٦، ٥٧٧).

واټه: یوسفی کورډ ماههک ده ګټر پټه وه که مه پړوان، موغاویه ی کرد بووی به
حوکمران له حجاز، وتاریدا په زیدی کوری موغاویه ی باسکرد، بو ته وهی له

دواى باي پهيمايى بؤ وه ريگيرى، به يعنى بؤ وه ريگيرى، (كه بايى جارى هه ر له ژياندايه)، عه بدو پرده حماني كورى نه بوويه كر قسه يه كى گوت (له پړوايه ته كه ي ديكه دا ده پيئين، كه قسه كه ي چى بووه)، مه پړوان گوت: بيگرن، ته وېش چووه نيو ماله كه ي عايشه، (خوا لى پازى بى) و نه يانتوانى بيگرن (له بهر حورمه ت و ريزى عايشه)، مه پړوان گوت: نه مه نه و كه سه يه، كه خوا له بارديه وه نه م ثابته ي نارذو ته خوار: ﴿وَالَّذِي قَالَ لَوْلَاذِهِ أُنْفِ لَكُمْ أَنْ تُعَذِّبَنِي أَنْ أُخْرِجَ وَقَدْ خَلَيْتُ الْقُرُونُ مِنْ قَبْلِي وَهُمَا يَسْتَفِئَانِ اللَّهَ وَبِكَ ءَامِنُ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَيَقُولُ مَا هَذَا إِلَّا أَسْطِثِيرُ الْأَوَّلِينَ ١٧﴾، عايشه (خوا لى پازى بى) له پشت په ردوده گوت: خوا ﷺ هيچ شتيكى له قورنا تيدا، له باره ي تيمه وه نه نارذو ته خوار، جكه له وه ي خوا ﷺ پاكى منى له قورنا ندا دابه زانده وه، مه به ستى پييان ثابته كاني: (١١ - ٢٦) ي سوو ردى (النور) ه، كه پيشتر ته تفسير مان كردوون، واته: نه و شازده ثابته، به و بونه وه اتوونه ته خوار، كه تومنه بؤ عايشه كرا بوو، بوختان پيگرا، (خوا لى پازى بى)، خوا له سه رووى حهوت ناسمانانه وه پاكى و چاكى عايشه وه (صه فوانى كورى موعه تنه لى سه همى) يشى راكه ياند.

(ب) - اِغْنِ مُحَمَّدُ بْنُ زَيْدٍ، قَالَ: لَمَّا بَايَعَ مُعَاوِيَةَ ابْنَهُ يَزِيدَ، قَالَ مَرْوَانُ: سُنُّهُ أَبِي بَكْرٍ، وَغَمَرُ، فَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي بَكْرٍ: سُنُّهُ هِرْقَلُ، وَقَبِيصَرُ، فَقَالَ: أَنْزَلَ اللَّهُ فِيكَ: ﴿وَالَّذِي قَالَ لَوْلَاذِهِ أُنْفِ لَكُمْ ١٧﴾. ﴿الْأَحْقَافُ﴾، قَالَ: فَلَبَّغَ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، فَقَالَتْ: كَذَبَ وَاللَّهِ مَا هُوَ بِه، وَلَكِنْ «رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لَعَنَ أَبَا مَرْوَانَ وَمَرْوَانَ فِي صَلْبِهِ» فَمَرْوَانُ قَصَصَ مِنْ لَعْنَةِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ^(١).

(١) اخرجه النسائي في تفسيره: ٥١١، والخطابي في غريب الحديث (ج ٢، ص ٥١٧)، والحاكم في المستدرک (ج ٤، ص ٤٨١)، والاسماعيلي في المستخرج كما في الفتح (ج ٨، ص ٥٧٦)، وابن أبي خيثمة في تاريخه، وابن مردويه في تفسيره كما في تخريج الكشاف (ج ٢، ص ٢٨٢)، وعبد بن حميد، وابن المنذر في تفسيريهما، كما في (الدر المنثور)، (ج ٧، ص ٤٤٤) من طرق عن محمد بن زيان به قال الحاكم: هذا حديث صحيح على شرط الشيخين، ولم يخرجاه، وتعقبه الذهبي بقوله قلت: فيه انقطاع محمد لم يسمع من عائشة، وأخرج ابن أبي حاتم في تفسيره كما في فتح الباري (ج ٨، ص ٥٧٧)، وتفسير القرآن العظيم (ج ٤، ص ١٧١).

واته: موحه ممه دی کو ری زیاد ده لئی: دواى ته وهى موعاویه په یمانی بو
 کوړه که ی وه رگرت، (واته: له سهر زمانى مه پوان)، مه پوان گوټ: نه وه هه مان
 ری بازی ته بوو به کرو عومه په (خوا لیان رازی بټ)، عه بدوړه حمانی کوړی ته بوو
 به کر، (خوا له خو ى و با یی رازی بټ)، گوټ: به لکو ری بازی هیږه قل و قه بصه په،
 (واته: حوكمی میراتی و بنه مال ه یی)، مه پوان گوټ: نه مه نه وه که سه یه خوا
 ﷻ له باره یه وه نه م تابه ته ی دابه زانده: ﷻ وَالَّذِي قَالَ لَوْلَايَهُ أَفُ لَكُمَا ﷻ
 که نه وه به عایشه گه شسته وه (خوا لیتی رازی بټ)، عایشه گوټ: به خوا
 درو ډه کات، عه بدوړه حمان نه وه که سه نیه، که خوا نه وه تابه ته ی له بارده
 دابه زانده، به لام پیغه مبه ری خوا ﷻ له عنقه له با یی مه پوان کرده، که
 مه پوان له پشتی بایدا بووه، که واته: مه پوانیش نه فرینی خوا ی بهر که ووتوه.
 دیاره مه پوان کوړی حه که مه (العکم بن العاصی) که به کافری مردوه،
 دایکمان عایشه گوټ وویه: که پیغه مبه ری خوا ﷻ له عنقه له حه که م کرده،
 نه وه مه روانه ش له پشتی نه وه.

(ج) - (مَنْ طَرِيقَ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ، قَالَ: إِنِّي لَفِي الْمَسْجِدِ حِينَ خَطَبَ مَرْوَانَ، فَقَالَ:
 إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى أَرَى أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ فِي يَزِيدٍ رَأْيًا حَسَنًا، وَإِنْ يَسْتَخْلِفُهُ فَقَدْ اسْتَخْلَفَ أَبُو بَكْرٍ
 وَعُمَرُ، فَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي بَكْرٍ: أَهَرِ قَلِيلَةً؟ إِنَّ أَبَا بَكْرٍ وَاللَّهِ مَا جَعَلَهَا فِي أَحَدٍ مِنْ وَلَدِهِ،
 وَلَا أَحَدٍ مِنْ أَهْلِ بَيْتِهِ، وَلَا جَعَلَهَا مُعَاوِيَةَ فِي وَلَدِهِ إِلَّا رَحْمَةً وَكَرَامَةً لَوْلَايَهُ. فَقَالَ مَرْوَانُ: أَلَسْتَ
 الَّذِي قَالَ لَوْلَايَهُ: أَفُ لَكُمَا؟ فَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ: أَلَسْتُ ابْنُ الْعَيْنِ الَّذِي لَعَنَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ
 أَبَاكَ؟ قَالَ: وَسَمِعْتُهُمَا عَائِشَةُ، فَقَالَتْ: يَا مَرْوَانُ، أَنْتَ الْقَائِلُ لِعَبْدِ الرَّحْمَنِ كَذَا وَكَذَا؟ كَذَبْتَ،
 مَا فِيهِ نَزَلَتْ، وَلَكِنْ نَزَلَتْ فِي فَلَانٍ بِنِ فَلَانٍ. ثُمَّ انْتَحَبَ مَرْوَانُ، ثُمَّ نَزَلَ عَنِ الْمِنْبَرِ حَتَّى أَتَى بَابَ
 حُجْرَتِهَا، فَجَعَلَ يَكْلُمُهَا حَتَّى انْصَرَفَ)^(۱).

(۱) (وسكت عنه الحافظ في الفتح، وقال الهيثمي في مجمع الزوائد: (ج۵، ص ۴۱)، رواد البزار
 إسناده حسن، قلنا فيه عبدالله البهي مختلف فيه، وفي التقريب صدوق يخطيئه قال الحديث
 بمجموعها إن شاء الله حسن على أقل الأحوال، والحديث ذكره السيوطي في الدر المنثور (ج۷،

واته: ئىسماعىلى كورى ئەبوو خالىد لە عەبدوللای بەهیی دەگێرتەوه،
گوتووێهتی: من لە مزگەوت بووم، کاتیک مەروان وتاریدا، گوئی: خواى بەرز لە
بارەى یەزیدەوه بۆچووئیکى باشی پێشانی فەرماندەى پڕواداران داوه، (مەبەستى
موعاویە بوو) و، ئەگەر موعاویە یەزید بکات بە جێنشین، ئەبوو بەکرو عومەریش
خوا لێیان رازی بێ، خەلکیان لە دواى خۆیان کردۆتە جێنشین، (کە ئەو قسەیه درۆ
بووه، ئەبوو بەکرو عومەر کەسیان تەعین نەکردوه، دیاریی بکەن، بەس پێشنیاریان
کردوه)، بۆیه عەبدورپەرەحمانى كورى ئەبوو بەکرى صیددیق خوا لە خۆى و باي
رازی بێ، گوئی: ئایا هیڕەقلایه تییە؟! (لە ریاوایەتیکى دیکەدا، گوئی: ئەوه پێرازی
هیڕەقل و قەیسەپە؟! (بە خوا ئەبوو بەکر کەسى لە پۆلەکانى خۆى پێشنیار نەکرد،
کەسیش لە عزمانى خۆى پێشنیار نەکرد، (هەر وهه عومەریش (خوا لێیان رازی
بێ)، بەلام لێرەدا هەر باسى ئەبوو بەکرى کردوه، بەلام موعاویە تەنیا بۆیه
لە پۆلەکانى خۆیدا، (کە یەزیدى كۆپیه ق] داینا، هەر وهک ریزلێگرتنى كۆپه کەى
و سۆز نواندن لەگەڵ كۆپه کەى، (واته: نەک وهک دئسۆزى بۆ مسۆلمانان)،
مەروانیش پێى گوت: تۆ ئەو کەسە نى کە کاتى خۆى بە باب و دایكى گوتوه:
(أَفْ لَکَمَا؟ بێزارى بۆ ئێوه؟ عەبدورپەرەحمانیش لە وەلامیدا گوئی: ئەدى تۆ كۆرى
ئەو مەلعوونە نى، کە پێغەمبەرى خوا ﷺ بابتى نەفرین لێکردوه؟ (مەشهوور
بووه کە پێغەمبەرى خوا ﷺ نەفرینى کردوه لە (حَکَم)ى باي مەروان، مەروانى
كۆرى (حەکەم)، دەلێ: عانیشەش (خوا لێى رازی بێ)، گوئی لە قسەکانیان بوو،
بۆیه گوئی: ئەى مەروان! ئەوه تۆ ئەو پێژەرەى کە وات بە عەبدورپەرەحمان گوتوه؟
درۆ دەکەى، (واته: بە هەلەدا چووی)، ئەو تاپەتە لە بارەى ئەوهوه نەهاوتۆتە
خوار، بەلکو ئەو تاپەتە لە بارەى فلان كۆرى فلان هاوتۆتە خوار، دەلێ: دوايى
مەروانیش گریانى لە قورگ مابوو (زانى کە وەزەه کەى خراپە)، لە مینبەر دابەزى
و چوو بۆ لای دەرگاى ژوورە کەى عانیشەو، هەر قسەى لەگەلدا کرد، (بە حساب
تاکو رازى بکات) دوايى پۆشت.

بۆیهش به گزنگیی پیدانهوه تهو سئ ږیوایه تهه هټان، که هه ردووک
 نووسه ره که ی کتیبی: (الإستیعاب فی بیان الأسباب)، واته: (سلیم بن عید الهلالي،
 محمد بن موسی آل نصر) ده لټن: تهه دهقه ی سییه میس به کو ی ږیوایه ته کانی
 به لای که مه وه سه نه ده که ی چاک (حسن) هو، پشتی پئ ده به ستر ی.

به لټی بۆیه ناوا به وردیی هټنام، چونکه به داخه وه هوکمی میراتی ی و
 بنه مال ه یی له ئیسلام دا، له سه ر دهستی مو عاو یه ی کو ږی ته بوو سوفیان و به دانانی
 یه زیدی کو ږیه وه، داهیترا، ئنجا نایا کټ بۆته ده لآلی تهو لادانه؟ مه ږوانی کو ږی
 چه که م، مه ږوانیش نه وه حالیه تی، که دایکمان عانی شه (خوا لټی رازی بئ) خو ی
 و بابیشی ناسیون، ئنجا له حیجاز نه و بو وه، له عیراق یه کټکی دیکه بو وه،
 له میصر یه کټکی دیکه، له وان ه ی که پئ ږی مو عاو یه بوون، نه وان ه ی ماستاویان
 بو کرده و، ته ما عیان تیدا هه بو وه که کارکیان پئ بسی ږی. به لام نایا ها وه لټن
 (خوا لټیان رازی بئ)، له وه بئ ده نگ بوون؟ نه خیر ته و تا عه بدو ږه حمانی کو ږی
 نه بوو به کر (خوا له خو ی و بابی رازی بئ)، که پیاو ږکی هه ق بی ږو وه، دایکمان
 عانی شه (خوا لټی رازی بئ)، ناوا به رگری لټی ده کات، به لټن برایه تی، به لام پیاو ږکی
 پیاوانه بو وه، یه کټک بو وه له وان ه ی عه لی کو ږی ته بوو تالییش زو ر خو شو یستوه،
 پشتگیری لټی کرده له به رانه ر نه یار دکانید، له به ر ته وه ی ده یزانی له سه ر
 هه قه، عه بدو ږه حمان لټی وه ده نگ دی، که له ږیوایه تیکدا ده لټن: نه وه ږبازی
 قه یسه ږو ه ږه قله، له ږیوایه تیک ی دیکه دا ده لټن: (أهرقلیة)، نایا ه ږه قلا یه تییه؟
 باب هوکمرانی مسو لمانان یه کسه ر بو کو ږه که ی دابن ی و، بیکات به میراتی ی و
 بنه مال ه یی؟ که واته: با بزانی نه و هوکمی میراتی ی و بنه مال ه ییه، که له مو عاو یه ی
 کو ږی نه بوو سوفیانه وه دا که و توه، ه یچ په یوه ندیی به ئیسلامه وه نیه، به لکو
 په یوه ندیی به ه ږه قله و قه یسه ږو کیسرا وه هیه وه، ها وه لټنیش لټی بئ ده نگ
 نه بوون، حوسینی کو ږی عه لییش که له که ربه لا شه هید ده بئ و، ها وه لټن دیکه ش
 عه بدو لآلی کو ږی عومه ږ، که هه ر له (صحيح البخاري) دا هاتوه عه بدو لآلی کو ږی
 زو به یرو زو ږی دیکه له ها وه لآلی دیکه، (خوا لټیان رازی بئ)، بئ ده نگ نه بوون،

بەلەم شتەكەيان لەبەر نەپۆشتووە.

ئىنجا ھەندىك كەس مەن كە جار جار باسى موعاوئەى كۆپى نەبوو سوفيانم كەردوہ خوا ئىنى ببوورئ، كە گوتوومە ھەلەى بووہ، لە ژئەر كارىكەرىى نەو بىرۆكانەى كە لە كەنداوہوہ لەو وڵاتانەوہ كە ھوكمى بنەمالەىى و مىراتيان تەبەننىسى كەردوہ، بە ناوى ئىسلاموہ، كە نەو بىرۆكەىە لەوئىوہ ڤەواجى پئى دەدرئ، بەلئى لە ژئەر كارىكەرىى نەو بىرۆكانەدا، ڤەخەنە لە بەندە دەگرن، دەلئىن: فلانكەس واو واى بە موعاوئە گوتوہ!! ھىچم پئى نەگوتوہ بەس دەلئىم: ڤەنگىكى رشتوہو ڤتەكى داناوہ، كە پتەچەوانەى ئىسلامە، ڤەنگىكى رشتوہ كە مسولمانان بە دەستىوہ گرفتارن، چاكەى دىكەى بوو ون، چاكەكانى بە جئىى خوئ، بەلەم نەو كارە خراپەشى بە جئىى خوئ، كە ڤەنگىكى ژۆر خراپى رشتوہو ئىستاش لەگەل دابئ: لە دەوڵەتانى كەنداو مەغرىب و ئوردن و كوئ و كوئ، ھەمووى ھوكمى مىراتىى و بنەمالەىى، بە درژاىى مئژوو ھەردوو بنەمالەى ئومەوىى و عەبباسىى، دواىى بنەمالەى عوسمانىى ھەمووى ھوكمى مىراتىى و بنەمالەىى بووہ، ھەمووىشى ڤەنگە كە موعاوئە رشتوئەق.

پتەمبەرىش ﷺ دەفەرموئ: **أَوَّلُ مَنْ يُغَيِّرُ سُنَّتِي رَجُلٌ مِنْ بَنِي أُمَيَّةَ** (۱)، واتە: يەكەمىن كەس كە ڤىبازى مەن دەگوئئ، ڤياوئكە لە بەنى ئومەىيە، (شىخ ناصرالدين الألبانى) سەنەدەكەى بە باش (حسن) داناوہ، وەك مەن لە ھەندىك لە كئىبەكانى خۆمدا، بە تابەق كئىبى: (ھەلوہ شانەوہى ڤەگرىرى)، ھەروەھا

(۱) قال الألباني في «السلسلة الصحيحة» ۳/ ۴، برقم: (۱۷۴۹)، أخرجه ابن أبي عاصم في «الأوائل» (۲/ ۷): حدثنا عبيد الله بن معاذ حدثنا أبي حدثنا عوف عن المهاجر أبي مخلد عن أبي العالية عن أبي ذر أنه قال ليزيد ابن أبي سفیان: سمعت رسول الله ﷺ، فذكره، قلت: وهذا إسناده حسن، رجاله ثقات رجال الشيخين غير المهاجر وهو ابن مخلد أبو مخلد، قال ابن معين: «صالح»، وذكره ابن حبان في «الثقات»، وقال الساجي: «صدوق»، وقال أبو حاتم: «لين الحديث ليس بذاك» وليس بالمتقن، يكتب حديثه»، قلت: فمثله لا ينزل حديثه عن مرتبة الحسن، والله أعلم ولعل المراد بالحديث تغيير نظام اختيار الخليفة، وجعله وراثه، والله أعلم.

کتیبی: (چەند مەسەلە یەکی باوی سەر دەم) دا، ئەو حەدیسەم بە تەخریجەو هیناوه، ئەلبانیی لە: (السلسلة الصحيحة) هەکی خۆیدا هیناویەق و، گوتوو شیهەق: رەنگە مەبەست پیتی شێوەی هەلبژاردنی حوکمران بێ، کە مواعوبە دیاریی کرد، ئەو ناوی مواعوبە ی نەهیناوه، بەلام ئایا کێ بوو کە پێبازی پێغەمبەری ﷺ لە راویژ (شوری) دەو: ﴿وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ﴾ ۲۸ الشوری، گوێری بۆ حوکمی میراتی و بنەمالەیی؟ بیکومان مواعوبە ی کوێ ئەبوو سوفیان بوو، ئنجا چاکەکانی بەجیی خوێ، بەلام ئەو کارە خراپەشی وەک کارە خراپەکانی دیکەشی بەجیی خوێ و، بە تەئکید ئیسلامیش زۆر لەو مەزنتەرە کە ئێمە بە هۆی رەفتار و هەلوێستی لاری کەسانیکەو، لاری بخەینە بەرچاو، بە تاییەق ئیستا لەم رۆژگاردە چاکتر دەرکەوتو، کە حوکمی خو سەپاندن و بنەمالەیی و میراتی، چ زەرێکی گەورە ی داوه لە ئیسلام و مسوڵمانان؟!

لەم بارواری سیاقەش دا (سید قطب) رەحمەتی خوای لی بن، قسە یەکی جوانی هەیه، دەلن: ﴿إِنَّ تَرْبَةَ الْأَشْخَاصِ لَا تُسَاوِي تَشْوِيَهُ الْمُنْهَجُ﴾، واتە: پاکانە کردن بۆ کەسەکان، یە کسان نیە لەکەل نا شیرین کردن بەرنامە کەدا، یانی: بەرنامە کە با وەک خوێ بخریتە بەرچاو، بەلام کەسەکان کە خەتایان کردو و لاینداو لە بەرنامە کە، دەبێ بگوێری: فلانکەس لاینداو و خەتای کردو، نەک بۆ پاساو داناو ی لادان و هەلەو پەلە ی کەسەکان، بەرنامە کەش لار بکەین.

کورتە باسیک له باره‌ی

به‌هره وەرگرتن له ناز و نيعمه‌تی دنياوه

ئهم کورتە باسه له‌به‌ر پۆشنایی نایه‌تی ژماره (۲۰) ی (الأحقاف) دا که ده‌فه‌رموی: ﴿وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ أَدْهَبَتْهُمُ طِينُهُمْ فِي حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا وَاسْتَمَنَعَتْ بِهَا قُلُوبُهُمْ يُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنْتُمْ تَفْسُقُونَ﴾ (الأحقاف، پێشکەش ده‌که‌بن، نه‌ویش له‌حه‌وت ب‌رگه‌دا، به‌لام دوا‌ی پێشه‌کیه‌کی کورت:

به‌ڕێزان!

وه‌ک پێشه‌کیه‌کی کورتی ئهم کورتە باسه ده‌لێم: به‌راستی له‌بواری به‌هره وەرگرتن له‌ نازو نيعمه‌ته‌کانی دنیا، یاخود پشت تێکردن‌اند، هه‌م تێپه‌راندن هه‌یه، هه‌م به‌زایه‌دان هه‌یه، تێپه‌راندن هه‌یه، که‌که‌سانیک دین و ئیسلام ده‌خه‌نه به‌رچاو، که‌که‌فرمانی کردوه به‌ شوێنکه‌وتووani باوه‌ش به‌ دنیا‌دا بکه‌ن، وه‌ک چۆن خه‌لکی دیکه‌ی دنیا په‌رست و دنیا وێست، باوه‌شی پێدا ده‌که‌ن، له‌سه‌ر حیسابی دین و نه‌خلاق، یاخود له‌سه‌ر حیسابی قیامه‌ت، که‌که‌بیگومان نه‌وه تێپه‌راندنه، هه‌روه‌ها به‌زایه‌دانیش هه‌یه، که‌که‌سانیک دیکه دین به‌ ناوی دنیا به‌که‌مگرتن و خوا په‌رستی و هه‌لب‌ژاردنی پۆژی دوا‌یه‌وه، پشت له‌ دنیا ده‌که‌ن و مسوڵمانان و ا‌داد ده‌که‌ن، که‌که‌ پشت له‌ دنیا بکه‌ن و دنیا به‌هیچ دابنن، وشه‌ی (زه‌د) یشیان به‌هه‌له‌مانا کردوه، وه‌ک له‌کتیبی: (رێگای صالح بوون و به‌ره‌و خوا چوون) داو، له‌کتیبی: (گیانی ژيان) و، له‌هه‌ندێ له‌کتیبه‌کانی خو‌مدا باسم کردوه، که‌که‌گو‌توو‌پانه: زوه‌د واته: (دنیا نه‌وێستی)، که‌که‌ئهمه هه‌م له‌ پ‌ووی زمانه‌وانیه‌وه هه‌له‌یه، هه‌م له‌ پ‌ووی شه‌ه‌عیه‌وه هه‌له‌یه، وه‌ک من وشه‌ی

(زەھد) لە کوردیدا مانایە کەم پاستکردۆتەووە کە بریتییە: لە [دنيا بە کەمگرتن]،
 نەک وەک باو: دنیا نەویستی، چونکە ئیسلام پازیی نیه، مسوڵمان دنیای
 نەو، بەلام دەلی: دەبی دنیا بە کەم بگری، نەک نەتەو و فری بدی،
 چونکە دواپی پەکت دەکەو و، دنیاش بۆ نەهلی کوفرو زۆلم دەکەوینە گۆرێ
 و مەیدانیان بۆ چۆل دەبن، پێغەمبەرە (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) یش کە لەگەڵ
 تاغووتەکاندا تێکگیراون، هەر لەسەر دنیاو لەسەر ئەو کە کێ کاروباری دنیا
 هەلسوورپیتی؟ تێکگیراون، لەسەر قیامەت و لەسەر بەهەشتی نەبوو، بەو واتایە
 کە هەر کامیان بلێ: بەهەشت دەبی بۆ تێمە بی، نەخیر دەبی بۆ تێو نەبی!
 بەلکو لەسەر چاککردنی دنیا بوو، پێغەمبەرە (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) هاتوون،
 دنیا چاک بکەن و پێکی بخەن، چاکسازی سیاسی و، نابووری و، کۆمەلایەتی
 بکەن، بەلام تاغووت و حوکمرانە خوێشگوزەرەن و خو بەزەلگرو خو سەپینەکان،
 پازیی نەبوون ئەو بەزم و بازارەیان لێ تێکچێ، کە بە شێوەی ناشەرعی پێکیان
 وەناو، سازیان کردو، لەسەر ئەو لەگەڵ پێغەمبەرە (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)
 دا تێکگیراون، بۆیە دنیا نەویستی لە پوانگە شەرعهو هەلەیه، لە پووی
 زمانەوانی شەو هەلەیه، چونکە (زەھد) بە مانای نە ویستی شتیک نیه، بە
 مانای بە کەم گرتهێتی، بە بەلگە ئەو نایەتە موبارەکە لە سووردی (یوسف)
 دا، کە دەفەرموی: ﴿وَشَرُّهُ يَمِينٌ يَحْتَسِبُ دَرَهُمْ مَعْدُودَةٌ وَكَانُوا مِنْ الزَّاهِدِينَ﴾
 یوسف، واتە: یوسفیان بە چەند درەمیکی کەم فروشت و، ئەوان تێیدا بە
 کەمگربوون، تێیدا لە بە کەم گران بوون، واتە: بە نرخیکی کەمیان فروشت و
 خواوایان بوو زوو لە کۆلیان بیتەو، نەک نەیانەو، بەلکو بە کەمیان گرت.

تیشاش بابچینه سهر جهوت برکه کانی ئەم کورته باسه:

(ا) خوا نازو نیعمهتی دنیای بۆ بههره وەرگرتنی مرۆفان خولقاندوه:

هیچ گومان لهوهدا نیهو، له چهندان ئایهتدا خوا ﷻ تهوهی راگهیاننده که ههرچی خولقاندوویهتی له نازو نیعمهتی دنیا، بۆ بههره وەرگرتنی مرۆفانه.

(أ) - بۆ وینه له سوورەتی (الانعام) دا، خوا ﷻ دهفرموو: ﴿قَدْ خَيْرَ الَّذِينَ قَتَلُوا أَوْلَادَهُمْ سَفَهًا بِغَيْرِ عِلْمٍ وَحَرَّمُوا مَا رَزَقَهُمُ اللَّهُ افْتِرَاءً عَلَى اللَّهِ قَدْ ضَلُّوا وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ﴾ واته: به دنیایی ئەوانه ی پۆلهکانی خوێان به نهفامی و بهبێ زانیاری کوشتن و، تهوهی خوا وهک بژیو پتیدابوون له خوێانیان قهدهغه کرد، به ههلبهستن به ناوی خواوه، ئەوانه گومرا بوون و، له پێی راستگرتوان نهبوون.

(ب) - ههروهها له سوورەتی (الأعراف) دا، خوا ﷻ دهفرموو: ﴿قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ﴾ واته: (خوا ﷻ به پیغهمهیری خاتمه ﷻ دهفرموو): بهفرموو: ئەو جوانییهی خوا بۆ بهندهکانی وهدهری هیناوه، ئەو بژیوه پاک و چاکانهی بۆی پهخساندوون، کێ قهدهغه ی کردوون؟!

کهس مافی نیه، شته باش و بهسندو خوش و به کهلکهکان، له بهندهکانی خوا قهدهغه بکات، که له ئەصلدا خوا بۆ ئەوانی خولقاندوون.

(ج) - له سوورەتی (المائدة) دا، خوا ﷻ دهفرموو: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحْرِمُوا طَيِّبَاتِ مَا آتَىٰ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَحْسَبُوا أَنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُتَعَدِّينَ﴾ وکَلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَأَتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ واته: ئەو ئەوانه ی پرواتان هیناوه! ئەو بژیوه پاک و چاکانهی خوا بۆی ردها کردوون، قهدهغهیان مهکهن و، سنوورشکینیی مهکهن، به دنیایی خوا سنوورشکینایی خوشناوێن، واته: ئەوانه ی شته پاک و چاکهکان قهدهغه دهکهن، لهوهش که خوا پتیداوون و ردهوايه (و پاک و چاکه، بخۆن) و، پارێز لهو خوايهتان بکهن، که تێوه پێی بروادارن، (پارێزی لێ بکهن و خوێان له شت قهدهغهکان مهدهن).

۲- خوا ۱۰ گوشته قه دهغه کراوه کانی له چوار شتاند، کورت هه لهیناون:

واته: خوا رایگه یاندوه که ته نیا نهو چوار گوشته قه دهغه، له پوو شه عیبوه، که نهوانیش بریتین له: گوشتی بهراز، مرداروه بوو، خوین، بو جگه له خوا سه برپاو:

۱- وهک له سووردهی (البقرة) دا، خوا ۱۰ دهغه رموی: ﴿إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالْدَّمَ وَلَحْمَ الْخَيْزِرِ وَمَا أَهْلَ بِهِ. لَعَنَ اللَّهُ فَمَنْ اضْطَرَّ غَيْرَ بَاطِلٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ رَحِيمٌ﴾

۲- هه روهها له سووردهی (المائدة) دا، هه مان شت دووباره ده بیتهوه، که لهویدا ژماردی قه دهغه کراوه کان زیاتره، به لام هه دد چنهوه نپو نهو چوار جوړدوه، دهغه رموی: ﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالْدَّمُ وَلَحْمُ الْخَيْزِرِ وَمَا أَهْلَ بِهِ. لَعَنَ اللَّهُ يَهُ. وَالْمُنْخَبِقَةَ وَالْمَوْوَدَّةَ وَالْمَرْوِيَّةَ وَالطَّيْحَةَ وَمَا أَكَلَ السَّعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصَبِ وَأَنْ تَسْقِسُوا بِالْأَزْلَمِ ذَلِكَ فَمَنْ يَسْ أَلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ فَلَا تُخْشَوْهُمْ وَاحْشَوْنَ الْيَوْمَ أَكَلْتُمْ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا فَمَنْ اضْطَرَّ فِي مَخْبَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ فَإِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ رَحِيمٌ﴾

۳- له سووردهی (النحل) يش دا، دیسان خوا دهغه رموی: ﴿إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالْدَّمَ وَلَحْمَ الْخَيْزِرِ وَمَا أَهْلَ بِهِ. لَعَنَ اللَّهُ يَهُ.﴾

۴- له سووردهی (الأعام) يش دا پوونتر، خوا ۱۰ دهغه رموی: ﴿قُلْ لَا أَجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خَيْرٍ فَلَيْسَ بِهِ جُنْءٌ أَوْ نَسْمًا أَهْلَ لَعَنَ اللَّهُ يَهُ. ۱۱۰﴾، واته: (خوا ۱۰) به پیغه مبهری خاتمه دهغه رموی: (بلن: لهوه دا که سروشم بولا کراوه، نابینم له سهر هیچ بخوریک، گوشتیک قه دهغه کرابن، مه گهر: مردار بن، یان خوینی پیزراو، یان گوشتی بهراز که بیگومان پیسه، یان به لادان بو جگه له خوا سه برپای.

شایانی باسە: تيمە لە سوورەتی (الأنعام) دا، باسیکی تیترو تەسەلمان، لە بارەى
گۆشتە قەدەغە کراودەکانەودە کردووە، کە ئەم چوار گۆشتەن، لە ڕووی شەرعییەودە
قەدەغەن، وەک قوربان دەفرەموێ، بەلام لە فرمایشتی پێغەمبەریش دا ﷺ باسی
سێ جوړە گۆشتی دیکەش کراوە، وەک لەم دوو فرمایشتەدا دەبینرێ:

فرەموودەى یەكەم: {عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ نَهَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ
يَوْمَ خَيْبَرَ عَنْ أَكْلِ كُلِّ ذِي نَابٍ مِنَ السَّبَاعِ، وَعَنْ كُلِّ ذِي مَخْلَبٍ مِنَ الطَّيْرِ}، (أخرجه
مسلم: ۵۱۰۳)، واتە: ئینو عەبباس (خوا لێیان ڕازی بێ)، دەلێ: پێغەمبەری خوا
ﷺ لە ڕۆژی خەیبەردا ڕێگری کردووە لە خواردنی هەر خاوەن کەڵبەیهک لە
دڕندان و، هەر خاوەن چڕنووکێک لە باندان.

فرەموودەى دووهم: {عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ نَهَى يَوْمَ
خَيْبَرَ عَنْ لُحُومِ الْأَهْلِيَّةِ} (أخرجه البخاري: ۴۲۱۷)، واتە: ئینو عومەر (خوا
لێیان ڕازی بێ)، دەلێ: پێغەمبەری خوا ﷺ لە ڕۆژی خەیبەردا قەدەغەى کردووە
لەو کە گۆشتی کەری مالمی بخورێ.

هەرچەندە لەو بارەودە هەندیک لە زانایان مشت و مێڕ ڕاجاییەکیان هەیه،
بە تايهت نيمام ماليک.

تەوانە بە دەقی قوربان و سوننەت، ئەدى ھۆق و سیسرکەو، مارو، دوویشک
و زیندەوەر و ژياندارانی دیکە؟!

تەوانە ھەموویان تەماشادەکړي: نەگەر لە ڕووی زانستییەودە، لە ڕووی
پزیشکییەودە، سەلمێترا کە زیانیان هەیه، ئەو کاتە قەدەغە دەکړين:

یەك: لەبەر ئەودەى زیانیان هەیهو، عەقڵیش لە چەندان تايهت دا خوا باس دەکات کە
دەبێ باش و خراپ و سوودبەخش و زیانبەخشەکانی پێ بزانرین:

۱- ﴿فَاعْتَبِرُوا يٰٓأُولِيَ الْأَبْصَارِ﴾ العشر.

۲- ﴿وَلَقَدْ رَكَعْنَا مَنِهَا آيَةً يَسْتَأْذِنُ لَقَوْمٍ يَقُولُ ۖ الْعَنْكَبُوتُ، كهواته: شتيك به عهقل و به عيلم ددركهوت، كه خراپه، واته: خراپه و قهدهغهيه، چونكه شهرع نيعتيمادي لهسر عهقله.

دوو: نايهته موباردهكهه سويردي (الأعراف)، نايهتي ژماره (۱۵۷)، كه خوا ۱۰۰ ددهرموي: ﴿وَيَحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتُ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبِيثَاتُ﴾، الأعراف، واته: ههرچي پاك و چاك و سوود بهخسه، بويان حلال دهكات و، ههرچي پيس و زيانبهخسه، لتيان قهدهغه دهكات، كهواته: ههر شتيك سهلميترا كه پيس و زيانبهخسه، نه م نايهته موباردهكه ديكرتتهوهو، ماناي وايه حهرامه و قهدهغهيه، ههر شتيكيش به عهقل و عيلم ددركهوت، كه پيس و زيانبهخسه، نهوه خوي پروهردگار نه م ديني بو خاوهن عهقلان ناردوه، واته: ته نيا خاوهن عهقلان نهركدار (مكلف)ن، به بهرئودهبردي و، ههر شتيك به عهقل و عيلم ددركهوت، زيانبهخش و پيس و خراپه، فهرزه مروؤ خوي لي به دوور بگري، بو ويته: كه سيك بهرد بخوات، كه سيك گل بخوات و، كه سيك پهژوو بخوات، ههرچهنده دهقنكي شهرعي سهربهخويان لهسر نيه، به لام تيمه دهقنكي گشتييمان ههيه، كه خوا ۱۰۰ ههموو پيس و ههموو زيانبهخسهكاني قهدهغه كردوون و، به پتي عهقليش ههروايه و عهقليش ههر وادهلي.

۳- ﴿خَوَا ۖ قَهْدَهغهكردني بهبي بهلگهي وهحيي، به گوناهايكي زور زل داناهو:

دروست نيه مسولمانان له خورا شت قهدهغه بكن، بلين: نهو شته نابتي بي لي رووي دينيهوه، به لام نهكه له رووي زانستي پزيشكويهوه ددركهوت، كه فلان شته زباني ههيه، ته نانهت تهكه رهكيك لهو تازه لانهش بي، كه له نه صلدا گوشتهكهه پهوايه، به لام چونكه گياهكي خواردوه، ياخود نه خوشيهكي ههيه و گوشتهكهه زباني ههيه، به عيلم و عهقل ددركهوت، نهوه فهرزه دووري لي بگري، نهك لهو رووهوه كه دهقنكي شهرعي سهربهخوي لهسهره،

به لکوی به به لکوی نهوه که دهغه گشتیه که ی نایه ق (۱۵۷) ی سوورده ق (الأعراف) ده یگریته ووه، لهو پرووده شهوه که هه ر شتیک عه قلی سه لیم و عیلم و زانست و واقع، ده ریانه خست که خراپه، بیگومان شه رعیش ده لئ: خراپه.

تنجا خوا ﴿۱۵۸﴾ قه دهغه کردنی بی به لکوی وه حی، به گونا هتیک ی زور زل داناهو، بو وینه:

۱- له سوورده ق (یونس) دا، خوا ﴿۱۵۹﴾ دهغه رموی: ﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا أُنَزَّلَ اللَّهُ لَكُمْ مِنْ رِزْقٍ فَجَعَلْنَاهُ حَرَامًا وَحَلَالًا قُلْ اللَّهُ أَزْكَ لَكُمْ أَمْ عَلَى اللَّهِ تَفْتَرُونَ﴾ وَمَا ظَنُّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبِ يَوْمَ الْقِيَمَةِ إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَئِنْ أُنْزِلَتْ آيَاتُهُمْ لَا يَشْكُرُونَ ﴿۱۶۰﴾، واته: (خوا ﴿۱۵۹﴾ به پیغمبه ری خاتهم ﴿۱۶۰﴾ دهغه رموی: ﴿بَلَى: نَايَا بینیوتانه نهودی خوا له بزوی بوی دابه زاندوون، له خووه حه لال و حه رامتان تیدا داناهو، (گوتووتانه: نهوه حه رامه، نهوه حه لال)، بلی: نایا خوا ﴿۱۶۱﴾ مؤله ق داو، یاخود درو به ناوی خواوه ده لئ، نایا گومانی نه وانه چیه، که درو به ناوی خواوه هه لده به ستل له پروژی دوا یی دا؟ خوا ﴿۱۶۲﴾ خاودن به خششه به سه ر خه لکوه، به لام زور به یان ناسوپاسن.

۲- هه روه ها له سوورده ق (النحل) دا، خوا ﴿۱۶۳﴾ دهغه رموی: ﴿وَلَا تَقُولُوا لِمَا نَصَبُ الْإِسْنُكُمْ الْكَذِبَ هَذَا حَلَالٌ وَهَذَا حَرَامٌ لِنَفْسِكُمْ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ﴾، واته: هه ر به وه سفکردنی زمانه کانتان به درو مه لئ: نه مه حه لاله و نه مه حه رامه، تاکو سه ر ده نجام درو به ناوی خواوه هه لده به ست، (به ناوی نایینی خواوه)، به دلناییی نه وانه ی درو، به ناوی خواوه هه لده به ست، سه رفراز نابن.

۳- دیسان له سوورده ق (الأنعام) دا، خوا ﴿۱۶۴﴾ دهغه رموی: ﴿قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا أَوْلَادَهُمْ سَفَهًا بِغَيْرِ عِلْمٍ وَحَرَّمُوا مَا رَزَقَهُمُ اللَّهُ افْتِرَاءً عَلَى اللَّهِ قَدْ ضَلُّوا وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ﴾، واته: به دلناییی زیانبار بوون، نه وانه ی مندا له کانی (پژله کانی) خو یان کوشتن، به نه فامی و بی زانیاری و، نهودی خوا ﴿۱۶۵﴾ بوی رهوا کرد بوون و، قه دهغه یان کرد، (نه وانه ی به ناوی خواوه درو یان هه لده به ست و قه دهغه یان کرد)، گومار بوون و له رینی راستگرتووان نه بوون.

کەواتە: شت قەدەغەکردن بەبێ مۆلەت و ئیزنی وەحیی، بە گوناھێکی زۆر گەورەو بێرەزا دانراوە.

هەلبەتە لە فەرمايشتی پێغەرمیشدا ﷺ هەر هاتو، کە خوا ﷻ هەندێ شتی پێویست کردو، هەندێ شتی قەدەغە کردو، هەندێ سنووریشتی داناون و، هەندێ شتیش لێیان بێ دەنگ بوو، تنجا ئەوانەی خوا لێیان بێ دەنگ بوو، بێ ئەوێ لە بیرى بچى، تێوەش لێیان مەکوڵنەو^(۱)، (بۆ ئەوێ بازنەى قەدەغەکراوەکان فراوان نەبى)، ئێمە لە سوورەتی (المائدة)دا، لەو بارەو بەسیکی سەر بە غۆمان کردو، جگە لەوێ کە لە سوورەتی (الأنعام)یشدا باسیکمان کردو.

(E) - ئەو ئایەتەى (الأحقاف) مەبەست پێى بێروایانیکى بۆ خواردن ژیاو:

چونکە هەندیک لە زانیان و توێژەرەوانی قورئان، ئەم ئایەتەیان وا تەفسیر کردو، کە ئیسلام دژی ئەوێ مەروڤەکان خۆشیی وەر بگرن لە ژياندا، شتە خۆشەکان بخۆن، یان بەرگی جوان بپۆشن، یان جێگە و ڤێگەى باشیان هەبى، یان کەل و پەلێ باشیان هەبى، بەلام ئەمە هیچى وانیو، ئەو ئایەتەى سوورەتی (الأحقاف)، واتە: ئایەتی ژمارە (۲۰) کە دەفەرموی: ﴿وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ أَدَّبْتُمْ حَتَّىٰ تَكُونُوا فِي حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا وَاسْتَمَعْتُمْ بِهَا فَلْيَوْمَ يُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَمَا كُنتُمْ تَقْسُونَ ۝﴾، ئەم ئایەتە لە بارەى بێروایانەوێ، بە ھەوت بەلگەوێ ھەر لە ئێو خودی ئایەتەکەدا:

۱- ﴿وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ﴾، ئەو ڤۆژە کە ئەوانەى بێروان ڤادەنوێترین لەسەر ناگر، دۆزەخیان پێشان دەدرى، یان ئەوان دەھێرێنە سوێی دۆزەخ، کەواتە: ﴿الَّذِينَ كَفَرُوا﴾، باس باس بێروایانە.

(۱) (إِنَّ اللَّهَ تَعَالَىٰ فَرَضَ فَرَاغَ فَلَا تَضِغُوهَا، وَحَدَّ حُدُودًا فَلَا تَغْزُوهَا، وَغَزَمَ أَشْيَاءَ فَلَا تَنْتَهِكُوهَا، وَسَكَّتْ عَنْ أَشْيَاءَ رَحْمَةً لَّكُمْ غَيْرَ نَسِيَانٍ فَلَا تَبْحَثُوا فِيهَا) أخرجه الطبراني: ۵۸۹، قال البيهقي (۱۷۱/۱): رجاله رجال الصحيح. وأبو نعيم في الحلية (۱۷/۹)، والبيهقي موقوفاً (۱۲/۱۰) رقم (۱۹۵۰۹)، وأخرجه أيضاً: الدارقطني: (۱۸۴/۴).

۲- ﴿أَذْهَبْتُمْ طَيْبَكُمْ﴾ شتە خۇشەكانى خۇتانتانتان تەواو كىردىن، واتە: شتى خۇش تەگەر بۇ ئەوانە ھەبى، تەنيا لە دىيادا ھەيە، كەواتە: ئەوانە كەسانى بېيىروان، ئەگەرنا بىروداداران لە قىيامەتیشدا شتى خۇشيان ھەيە.

۳- ﴿فِي حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا﴾ لە ژيانى دىياتاندا، تەنيا بېيىروايان بەس ژيانى دىيا شك دەبەن و دەلەين: ژيان تەنيا ژيانى دىيايە، بەلەم بىروداداران دەلەين: وىراى ژيانى دىيا، ژيانى رۆژى دوايىش ھەيە.

۴- ﴿وَأَسْتَمْتَعُمْ بِهَا﴾ تىوہ بەھرەتان لى وەرگرتىن، لەزەتتان لى وەرگرتىن، تىجا ئەوہ تەنيا بېيىروايانن كە تاكە شويتى بەھرە وەرگرتىن و لەزەت لى وەرگرتىن بە دىيا دەزانن و، ھەلەش دەدەن ھەرچى زياتر لەزەت و چىژ وەرگرتىن لە شتە ماددىيەكان، بەلەم ئىنسانى بىرودادار بۇ ئەوہ ناژى كە بخوات، بەلكو بايى ئەوہندە دەخوات كە بڑى، تىجا رستەي: ﴿وَأَسْتَمْتَعُمْ بِهَا﴾ ھەرچى خۇشى و لەزەت بوو تىوہ بەھرەتان لىي وەرگرت، ئەوہ تەنيا بەسەر بېيىرواياندا دەچەسەي.

۵- ﴿تَجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ﴾، ئەمىرۆ سزاي ريسواكەرو زەبوونكەر دەچىژىن، سزاي زەبوونكەرو ريسواكەر، تەنيا بۇ بېيىروايانە.

۶- ﴿سَتَكُونُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ﴾، بە ھۆى ئەوہوہ كە بە ناھەق خۇتان لە زەويدا بەزەلدەگرت، ئەوہى بە ناھەق خۇى بەزەلدەگرتى لە زەويدا، تەنيا بېيىروايان.

۷- ﴿وَمَا كُنتُمْ تَقْسِرُونَ﴾، بە ھۆى ئەوہودەش كە تىوہ لادەربوون و لاتاندەدا، يانى: لە ھوكمى عەق، لە ھوكمى زگماك، لە ھوكمى شەرىعت لاتان دەدا، لە تەفسىرەكاندا نەمىيىنەوہ بەم شىوہى، ئەم بەلكانە لە نىو خودى نايەتەكەدا دەرھەيتىزىن، سوپاس و ستايشى خۇاى پەرودەگار دەكەين لەسەر ھىدايەتى.

كەواتە: ئەم نايەتە موبارەكە دەگونجى بەكاربەيتىرى بۇ ئەوہ، كە مسۇلمان نابىى نامانجى رابواردنى ژيانى دىيا بى، بەلەم نابىى وا بزانىرى كە ئىسلام دژى

ئەودىيە مەسئۇلمانان لە زەھت وەر بگرن و، خۆشیی وەر بگرن لە ژيانى دنيادا، مادام لە پىيەكى ھەلە ھەو بى و، نەشكرىتە نامانچ، بەلكو تەنيا ھەك ئامرازىك و، بابى تەوھىدە كە ژيان پىويستى پىيەق، تەگەر بەھەرە لە لايەنە ماددىيەكانى ژيانى دنيادا وەر بگىرى، ئىسلام ھىچ ئىشكالىكى لەگەڵ نەوھدا نىيە.

٥- چەند دەقىكى سوننەت لەو بارەو:

(أ) - (أَنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ دَخَلَ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ وَهُوَ فِي مَشْرُوبَةٍ، حِينَ هَجَرَ بِسَاءَهُ قَالَ: قَالَتْقْتُ فَلَمْ أَرَ شَيْئًا يَرُدُّ الْبَصَرَ إِلَّا أَهْبًا، جُلُودًا مَعْطُونَةً، قَدْ سَطَعَ رِيحُهَا، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! أَنْتَ رَسُولُ اللَّهِ وَغَيْرَتُهُ، وَهَذَا كِسْرَى وَقَيْصَرُ فِي الدِّيْبَاجِ وَالْحَرِيرِ؟ قَالَ: فَاسْتَوَى جَالِسًا، وَقَالَ: «أَفِي شَكِّ أَنْتَ يَا ابْنَ الْخَطَّابِ؟ أَوْلَيْكَ قَوْمٌ عَجَلْتُ لَهُمْ طَيِّبَاتِهِمْ فِي حَيَاتِهِمُ الدُّنْيَا»، فَقُلْتُ: اسْتَغْفِرْ لِي! فَقَالَ: «اللَّهُمَّ اغْفِرْ لَهُ» | (أخرجه البخاري: ٢٤٦٨، ومسلم: ١٤٧٩، والترمذي: ٣٣١٨، والنسائي في الكبرى: ٢٤٤٢، ٩١٥٧، وابن حبان: ٤١٨٧، ٤٢٦٨، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا).

واتە: پۆژى عومەرى كۆرى خەتتاب لە پىيەمبەرى خوا ﷺ وە ژوور دەكەوئ، ئەو كاتەى دوورى گرتو دە ھەوسەردەكانى و، لىيان توورە بوو، لە شۆيتىك بوو دە پىي گوتراو: بانىزە (مَشْرُوبَةً)، {ئاوو شىيان تىدا داناوە}، (عومەر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ)، گوئ: كە چوومە ژوور ئاوم دايەو دە چاوم گىرا بە ژوورەكەدا، ھىچ شىتىكم نەبىنى چاوى تى ھەلبنكوئ، جگە لە ھەندىك پىست (مەشكەو كوندە)، ئەوانىش بۆيان لى دەھات، گوتم: ئەى پىيەمبەرى خوا ﷺ، تۆ پىيەمبەرى خواى و باشتىنى دروستكراوى خواى، ئەو كىسراو قەيسەرىش لە تىو پۆشاكى ئاوپىشم دان؟ (لە خۆشگوزەرانى دان)، دەلئ: پىيەمبەرى خوا ﷺ پاللىدابوو، ھەلسا دانىشت و فەرمووى: ئەى كۆرى خەتتاب! تۆ لە دوو دلئى داي؟ ئەوانە كۆمەلئىكن. خۆشىيەكانيان بۆ خراونە ژيانى دنيادە (بۆيان پىشخراون)، منىش گوتم: داواى لىيوردنم بۆ بكە، ئەوىش فەرمووى: خوايە لئى ببوورە.

ب) - (عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ اسْتَقْبَلَ النَّبِيُّ ﷺ ذَاتَ لَيْلَةٍ، فَقَالَ: سُبْحَانَ اللَّهِ مَاذَا أَنْزَلَ اللَّيْلَةَ مِنَ الْفَتَنِ، وَمَاذَا فُتِحَ مِنَ الْخَزَائِنِ، أَلَيْقُظُوا صَوَاحِبَاتِ الْحُجَرِ، قَرُبَ كَاسِيَةٍ فِي الدُّنْيَا عَارِيَةٍ فِي الْآخِرَةِ) (أخرجه أحمد: ۲۶۵۸۷، البخاري: ۱۱۵، والترمذي: ۲۱۹۶).

واته: نوممو سولهمه (خوای بی رازی بی)، ادا یکی بر واداران هاوسه ری به ریزی پیغمبر ﷺ، ده لای: شهو یک پیغمبر ﷺ هه لسا خه به ری بووه، فهرمووی: پاکیی بو خو، (وهک سهر سوپمان) نه م شهو زور دهر وازه کراونه وه (له به لایان)، تنجا فهرمووی: تافره تانی خاوه ن ژووره کان، (واته: هاوسه رانی پیغمبر ﷺ) هه لستین بیداریان بکهنه وه، زور کهس له دنیا دا پوشته یه، به لام له دواړوژدا پرووته.

کهواته: با خهم بخون و، بزائن ژبانه دنیایه که بیان چون ده کوژه رینن و، وانه بن ته نیا ژبانی دنیا بینن و دنیا له باوهش بکرن.

ج) - (أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ دَخَلَ عَلَى أَهْلِ الصُّفَةِ، وَهُمْ يُرْفَعُونَ لِيَابَهُمْ بِالْأَدَمِ مَا يَجِدُونَ لَهَا رِقَاعًا، فَقَالَ: «أَنْتُمْ الْيَوْمَ خَيْرٌ أَمْ يَوْمٌ يَغْدُو أَحَدُكُمْ فِي حُلَّةٍ وَيَرُوحُ فِي أُخْرَى، وَيَغْدُو عَلَيْهِ بِجَفْنَةٍ وَيُرَاحُ عَلَيْهِ بِأُخْرَى، وَيَسْتَرْ بَيْتَهُ، كَمَا تُسْتَرُّ الْكَعْبَةُ؟ قَالُوا: نَحْنُ يَوْمِنَا خَيْرٌ، قَالَ: بَلْ أَنْتُمْ الْيَوْمَ خَيْرٌ» (أخرجه المتقي الهندي في كنز العمال: ۶۲۲۷).

واته: رورژیک پیغمبر ﷺ ده چپته لای خه لکی صوفه اکو مه لیک له هاوه لان بوون بی ژن و مال بوون، سه کوپه ک له ته نیشته مزگه و تیه وه بووه، سهر بانیکی له سهر دروستکراوه، له ویدا ژباون، که م و زور، جاری وا بووده سه د بوون دوو سه د بوون، تا کو چوار سه د رویشتون، که به سه ریاندا چوو، نه وان پو شاکي خو یان به چه رم پینه ده کرد، پینه ی دیکه یان نه بوو، که له جینسی پو شاکه که ی خو یان پینه بکهن، نه ویش پتی فهرموون و لیتی پرسین: نایا حالی نه مړو تان باشته، بان هی نه و کاته ی به کیکتان به یانی به پو شاکیکه وه یه و، تیرواره پو شاکیکی دیکه له بهر ده کات و، قاپه خواردنکی بو دینن، دواپی قاپنکی

دیکه‌ی بۆ دێنن، (یه‌کیک ته‌واو ده‌بن، یه‌کتیکی دیکه‌ی بۆ دێنن) و، دیواری ماله‌که‌ی ده‌پۆشری، وه‌ک چۆن په‌رده‌ بۆ که‌عبه‌ ده‌کری؟! نه‌وانیش گو‌تیان: یتیمه‌ نه‌و کاتی باشت‌ترین (خواردنی باش و، به‌رگی باش و، مال و جێگه‌و رێگای باش)، فه‌رمووی: به‌لکو ئێوه‌ نه‌مرۆ حالتان باشت‌ره‌.

(٦)- چهند قسه‌یه‌کی هاوسه‌نگانه‌ی زانایان له‌ باره‌ی چۆنیه‌تییه‌ی مامه‌له‌کردنه‌وه‌، له‌گه‌ل ژبانی دنیاو له‌زه‌ت و نعیمه‌ته‌کانی دا:

هه‌لبه‌ته‌ قسه‌ له‌و باره‌وه‌ زۆر زۆر، به‌لام من هه‌وت قسه‌م وه‌ک گولبێژێرێک هه‌تان:

قسه‌کانی یه‌که‌م تا‌کو پینجه‌م، له‌ (البحر الم‌دید) ی (إبن عجیبه‌) ده‌و دینم^(١):

یه‌ک: که‌ قسه‌ی خۆیه‌تی ه‌ی (إبن عجیبه‌) ه‌، که‌ یه‌کتیک بووه‌ له‌ عاریفه‌ گه‌وردکان، وێرای نه‌وه‌ی روونکه‌رده‌وه‌ی قورئان بووه‌، زانایه‌کی شاره‌زاش بووه‌و، له‌ بواری ته‌زکیه‌ی نه‌فس و ته‌سه‌وو‌فیشدا، پسپۆرو کارامه‌ بووه‌، یه‌کتیک له‌ کتێبه‌کانی نه‌م ته‌فسیردیه‌: (البحر الم‌دید فی تفسیر القرآن الم‌جید)، کتیبیک‌ی دیکه‌شی هه‌یه‌: (إيقاظ الهمم فی شرح الحكم)، که‌ حیکمه‌ته‌کانی (أحمد بن عطاء الله الأسکندري) تیدا شه‌رح کردوون، (إبن عجیبه‌)، ده‌لی:

(مَا زَالَتِ الْأَكَابِرُ مِنَ الْأَوَّلِيَاءِ تَتَنَكَّبُ الْعُظُوظَ وَالشَّهَوَاتِ، مُجَاهِدَةً لِنُفُوسِهِمْ، وَتُضْفِيَةُ لِقُلُوبِهِمْ، فَإِنَّ تَتَبَعَ الشَّهَوَاتِ يُقْسِي الْقَلْبَ، وَيَكْسِفُ نُورَ الْعَقْلِ، كَمَا قَالَ الشَّاعِرُ:

إِنَارَةُ الْعَقْلِ مَكْسُوفٌ بَطَوُّعِ هَوَى ... وَعَقْلٌ عَاصِي الْهَوَى يَزْدَادُ تَنْوِيرًا.

ه‌ذا في حال سريهم، فإذا تحقق وُضُولُهُمْ، فَلَا كَلَامَ عَلَيْهِمْ، لِأَنَّهُمْ يَأْخُذُونَ مِنَ اللَّهِ، وَيَتَصَرَّفُونَ بِهِ فِي أُمُورِهِمْ كُلِّهَا، فَلَا حَرَجَ عَلَيْهِمْ فِي نَيْلِ مَا أُنْعِمَ اللَّهُ بِهِ عَلَيْهِمْ، حَيْثُ آمَنُوا صَرَرَهُ).

واته: دۆسته گهوره کانی خوا عاده تیان وابوو، خویان دوور گرتوه له ناره زوو ده کان، وهک له گهَل خۆدا تیکۆشان و سافکردنه وهی دَل و ده روونیان، چونکه شوینکه وتنی ناره زوو ده کان، دَل رهق ده کات و، رووناکیی عه قلیش خه فه ده کات، وهک شاعیر گوتوو یه تی: (إِنَارَةُ الْعَقْلِ مَكْشُوفٌ بِطُوعِ هَوَى ... وَعَقْلُ عَاصِيِ الْهَوَى يَزْدَادُ تَنُورًا)، پۆشنایی عه قَل خه فه ده بن به هوی شوینکه وتنی ناره زوو ده، به لَام عه قلی که سیك سه ریچیجی ناره زوو خوی ده کات، به رد دوام پۆشنتر ده بیته وه.

ئهمه له کاتی به رهو خوا چوونیاندا، به لَام هه ر کاتیگ گه یشتنه شوینی مه به ست، نهو کاته قسه یان له سه ر نابن، چونکه نهو کاته له خوا و ده ده گرن، له هه موو هه لسوکه وته کانیاندا به ئیلهامیک، که له خواوه بویان دَن، مامه له ده کهن، بۆیه نهو کاته نه وهی خوا **بِطُوعِ** له چاکه ی خوی پیان ددات، هه چ سه غله تیان له سه ر نابن، چونکه نهو کاته دَلنیا ده بن، تووشی زیان نابن.

مه به ستی نه وهیه که نهو کاته به ناره زووی نه فسه وه ناخۆن و، به ناره زووی نه فسه وه ناپۆشن و، به ناره زوو نه فس، مَال و حَال پیکه وه ناین، به لگو له هه موو نه وانه دا، ده زامه ندیی خواو به رژه وه ندیی دنیاو دوا پۆژو، سوود که باندن به خه لک، په چاو ده کهن.

دوو: هه ر مانابه کی دَنم، له ئیپراهیمی کوری نه ده هه مه وه گێردراوه ته وه: که پۆژیک خواردنیک زۆر ساز ده کات، به لَام چه ند که سیکی که م بانگ ده کات، له ئیویاندا هه ر کام له (الأوزاعي والثوري) که هه ردوویان سه ر مه زه ب بوون، له زانایانی گه ره وه پتسه وایانی موچه هید بوون، له ئیو نهو که سه که مانه دا ده بن، که ده عه دتیا ن ده کات (الثوري) پتی ده لَن: نایا ناترسی ئهمه زیده پۆیی بوو بَن؟ نه ویش ده لَن: زیده پۆیی له خواردنیدا نه، به لگو له به رگ و پۆشاک و کهل و په لدا هه یه، واته: که سی بابی نه ونده بخوا ت که پیوستیی پتی بَن، زیده پۆیی نه.

هه ر لهو سیاقه دا پۆژیک ئیپراهیمی کوری نه ده هه م چه ند دره میک به یه کئ له برایه کانی ددات، ده لَن: بچۆ به م دره مانه که ره وه هه نگوینمان بۆ بکړه،

له گه ل نانی گهنم، نهویش ده لئ: نهی نه بوو نيسحاق! ته م دره مانه هه موویان که ره ده هه نگوین و نانی گه میان پئ بکرم؟! (واته: زنده پوی نیه؟) نهویش ده لئ: (ویحک إذا وجدنا أكلنا أكل الرجال، وإذا غدما صرنا صر الرجال)، واته: بئ قه زایی نه گهر لیمان هه لکهوت پیاوانه ده خوین و، نه گهر نه شبوو ناتاج بووین، پیاوانه خوړاده گرین، واته: حاله قی هاوسه نگ نهو یه.

سئ: مه عرووفی که رخی نه گهر خوړدن خوشتی بو به دیاری نئردر ابايه، لئ ده خوړد، جاریک خوړدن خوشتی به دیاری بو نئردراو لئ خوړد، پئ گوترا: براهه کت (بشر الحافي) لهو جوړه خوړد نانه نه ده خوړد، نهویش قسه به کی جوانی کرد، گوت: (أخي بشر قَبَضَ الْوَرْعَ، وَأَنَا بَسَطْتُي الْمَعْرِفَةَ، وَإِنَّمَا أَنَا صَيِّفٌ فِي دَارِ مَوْلَاي، إِذَا أَطْعَمَنِي أَكَلْتُ، وَإِذَا جَوَعَنِي صَبَرْتُ، مَا لِي وَالْإِعْرَاضِ وَالْتَّمِيزِ)، مه عرووفی که رخی مه شهووره که یه کییک بووه له زانا خواناس و پیسه وابه کان، گوت: (بشر) ی برام، وهرع و خوړپاراست له قه دهغه و حهرام، ددستی پئکرتوتهوه، به لام من شاره زایی و زانیاری ددستی پئکرتوومهوه (له خوشیه کان به هره ودر بگرم به هه لالی)، ئنجا دواپی گوت: من میوانم له مالی گه ورده سه پره رشتیاری خوځم، نه گهر خوړد نم بداتئ (به هه لالی) ده خوځ و، نه گهر برسپیشم بکات، خوړاگر ده بم، من هه قی چیمه رده خنه بکرم و جیاکاری بکرم!.

نهو قسه نهویشم پئ جوانه، مرووف نابئ خوړدن له خوئی بکات به گرفت و کیشه به ک: چی بخوځم و چی نه خوځم؟ پیغه مبه ری خوا ځوړدن خویشی خوړدوه، به هی ناخویش قه ناعه قی کردوه، به لام خوړدن نه کردوه به تامانج، نه سلان خوړدن زور له وهه بچو وکتره که خه می لن بخوئی و بیکی به تامانج، یان نه وه ناخوځم و نه وه ده خوځ!!.

چوار: ته میس هه قسه خویه قی (ابن عجبیه)، ده لئ: (وَالْحَاصِلُ أَنَّ النَّاسَ أَقْسَامٌ ثَلَاثَةٌ: عَوَامٌ، لَا هِمَّةَ لَهُمْ فِي السَّيْرِ، وَإِنَّمَا قَنَعُوا أَنْ يَكُونُوا مِنْ عَامَّةِ أَهْلِ الْيَمِينِ، فَهَؤُلَاءِ يَأْخُذُونَ كُلَّ مَا آتَاهُ الشَّرِيعَةُ، إِذْ لَا سَيْرَ لَهُمْ حَتَّى يَخَافُوا مِنْ تَخَلُّفِهِمْ، وَخَوَاصٌّ، تَهَيَّضَتْ هِمَّتُهُمْ إِلَى اللَّهِ، وَرَأَمُوا الْوُصُولَ إِلَيْهِ، وَهُمْ فِي السَّيْرِ لَمْ يَتَحَقَّقْ وَصُولُهُمْ، أَوْ مِنَ الْعِبَادِ وَالرُّهَادِ، يَخَافُونَ أَنْ

تَنَازَلُوا الْمُسْتَلَذَاتِ أَنْ تَقَرَّ عَزَائِهِمْ، فَهَؤُلَاءِ يَتَأَكَّدُ فِي حَقِّهِمْ تَرَكَ الْخَطُوطَ وَالشَّهَوَاتِ وَالْقِسْمِ
الثَّلَاثِ: خَوَاصُّ الْخَوَاصِّ، قَدْ تَحَقَّقَ وُضُوعُهُمْ، وَرَسَخَتْ أَقْدَامُهُمْ فِي الْمَعْرِفَةِ، فَهَؤُلَاءِ لَا كَلَامَ
مَعَهُمْ، وَلَا مِيزَانَ عَلَيْهِمْ).

واته: پوخته‌ی قسان له باره‌ی خواردن و خواردنه‌وه‌وه، خه‌لک سێ به‌شن:

١- خه‌لکیکی گشتیی که نه‌وانه زۆر مه‌به‌ستیان نیه به‌رده‌و خوا به‌جن، (خوایان ماندوو
بکه‌ن و له خوا نیزیک بن)، به‌لکو ته‌نیا به‌وه‌نده قه‌ناعه‌تیان کردوه که له هاوه‌لانی
ده‌سته راست بن و، به گشتیی نه‌هلی به‌هه‌شت بن، نه‌وانه هه‌رچی شه‌ریعت بۆیان
په‌وا ده‌کات، وه‌ری ده‌گرن، چونکه نه‌وانه پۆیشتیان نیه به‌رده‌و خوا، تاکو به‌ترسین
دوا‌بکه‌ون، به‌هۆی سه‌رقالیی به به‌هره و ده‌رگرتن له نیعمه‌ته حه‌ل‌اله‌کانی دنیاوه.

٢- خه‌لکیکی تابه‌ته‌ن، که نه‌وانه هیممه‌تیان به‌رده‌و خوا هه‌لیستاندوون و، ده‌یان‌ه‌وێ
به‌رده‌و خوا به‌جن و، به خوا **بَهْ** بکه‌ن، (واته: به ناسینی خواو به خۆشویستی خوا
بکه‌ن)، نه‌وانه جارێ به‌پۆند و نه‌گه‌یشتوونه نامانج، یاخود خواپه‌رست و زاهدیدکانن،
ده‌ترسین نه‌گه‌ر بیت و شته‌ خوش و به‌له‌زه‌ته‌کان به‌کاربێتن، عه‌زیمه‌تیان خاوبیته‌وه،
بۆ نه‌وانه واچاکه، تاره‌زووه‌کان واز لێ بێتن و خوایان دوور بگرن.

٣- که‌سانیکی تابه‌ته‌ن، نه‌وانه گه‌یشتوونه نامانج و، پێیه‌کانیان چه‌سپیون له
ناسینی خوادا، تنجا نه‌وانه قسه‌یان له‌سه‌ر نیه‌و ته‌رازوویه‌کیان بۆ دانانرێ.

چونکه نه‌وانه زۆرجاران خوای په‌روه‌ردگار به‌تیهام و خوره‌یه‌ی نیو دڵ، ناگاداران
ده‌کاته‌وه، چی بخۆن و چۆن بخۆن؟ واته: شاره‌زایی و به‌رچاو پوونیه‌که‌یان هێنده
هه‌یه، له شه‌ریعتداو، دله‌که‌شیان هێنده ناوه‌دانه به‌ نووری خوا، که ڕیگریان
لێ ده‌کات، به خوتخوته‌ی شه‌یتان بخۆن و بخۆنه‌وه‌و به‌وشن و ...هتد.

يَنْجُ: (أبو حامد الغزالي)، ده‌لێ: (وَأَكَلِ الشَّهَوَاتِ لَا يُسَلِّمُ إِلَّا لِمَنْ نَظَرَ مِنْ مُشْكَاةِ الْوَلَايَةِ
وَالنُّبُوَّةِ، فَيَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ اللَّهِ عِلَاقَةً فِي اسْتِرْسَالِهِ وَانْقِبَاضِهِ، وَلَا يَكُونُ ذَلِكَ إِلَّا بَعْدَ خُرُوجِ

النَّفْسِ مِنْ طَاعَةِ الْهَوَىٰ وَالْعَادَةِ بِالْكُلِّيَّةِ، حَتَّى يَكُونَ أَكْلُهُ إِذَا أَكَلَ بِنِيَّةٍ، كَمَا يَكُونُ إِسْمَاكُهُ بِنِيَّةٍ، فَيَكُونُ عَامِلًا لَهُ فِي إِفْطَارِهِ وَإِسْمَاكِهِ).

واته: خواردنی ناره زووان، ناسه لمینرۆ مه گهر بۆ که سیک له ده لاقه ی دۆستایه تی خاواو پتغه به رایه تیه وه، ته ماشا بکات، نه و کاته له لایهن خواوه، نیشانه یه کی ده بیت له ده سترکراویددا، بۆ خوشیی و له زهزت وهرگرتن، یا خود بۆ ده سترگرتنه وه ی، نه وه ش نایه ته دی، مه گهر کاتییک نه فس یه کجاری له فه رمانبه ری هه واو ناره زوو و، عاده ت و نه ریت ده ربازی بووبی، که به شیوه یه ک بی، خواردنه که ی نه گهر خواردی به نیه ته وه بی و، نه خواردنی شی هه ر به نیه ته وه بی، نه و کاته هه م له کاتییکدا ده خوات و له کاتییکشدا که ناخوات، نیه تی باشی لى دینى (و، وه ک تاعه ت و عیاده ت، نه و کاره نه نجام ده دات).

شه: نه وه ش قسه یه کی هه کیمانه یه ده لین: مروّفه کان سی جوړن:

(۱)- ده ژى هه تا بخوات (يَعِيشُ حَتَّى يَأْكُل).

(۲)- ده خوات تاكو بژی، (يَأْكُلُ لِيَعِيش).

(۳)- ده ژى تاكو خوا به رستى و رازى بکات، (يَعِيشُ لِيُعْبَدَ اللَّهَ وَيَرْضِيَهُ)، که نه مه په سندرین و به رزترین و چاکترین جوړی مروّفه.

که سیک بۆیه ده ژى، تاكو بخوات، مانای وایه خواردنی کردۆته نامانچ.

به لām که سیک ده خوات تاكو بژی، واته: هه ر بایى نه و دنده ده خوات پتی بژی، نه مه حاله تیکى میانجیه.

نه وى دیکه نه صلن له مه سه له ی خواردن و نه وانه دا ده چته ده ری و بۆیه ده ژى که خوا به رستى، نه و ناچیت خواردن بکات به هه میکی گچکه ش چ جای گه و ره و، به لکو بۆیه ده ژى تاكو خوا به رستى و، خوا ی په ره و ردا گار له خو ی رازى بکات.

جەۋت: قەبەكە لە (سُقراط) دەۋ، كە ئەفلاتوون لە كۇمارەكەي خۇي (جەمھورىيە افلاطون) دا، ھىناۋىيەت، تەرجمەمى غەربىيى كراۋە من يېك مانا كوردىيەكەي دىنم،^(۱) لە چاپى دوۋەم سالى (۲۰۱۶) ى زابىنى (المحقق: عبدالسلام شاھىن) لەۋيۋە دەپھىنم:

دەلتى: سوقرات گوتوۋىيەت: يېكەۋە گونجاۋىيەكى زۆر ھەيە، لە نىۋان جۇراۋ جۇر كىردى مۇسقىقا، جۇراۋ جۇرىي خواردىندا، جۇراۋ جۇرىي مۇسقىقا تاۋانبارىي و خراپەكارىي بۇ نەفس پەلكىش دەكات، جۇراۋ جۇرىي خواردىنىش نەخۇشيان لە جەستەدا پەيدا دەكات، (ۋا پىدەچى مەبەستى لە جۇراۋ جۇرىي مۇسقىقا، ئەو مۇسقىقا ئاۋازانە بن، كە غەرىزدە خراپەكان لە ئىنساندا دەجوۋلىتىن)، دوايى دەلتى: زۇرىي خەستەخانەكان لە نىۋو كۇمەلگاداۋ، زۇرىي دادۋەردەكان بەلگەيە لەسەر ئەۋەي ئەو شارەۋ، ئەو كۇمەلگايە پەرۋەردەكەي خراپەۋ، بەلگەيە لەسەر ئاست نىزمىي دانىشتوۋانى، چ بەلگەيەك بەھىزترە لەسەر خراپ پەرۋەردەيى كۇمەلگايەك، كە خەستەخانەۋ دادۋەرى زۆر تىدابىن، (ھەلبەتە تاكو خەستەخانە زياتر بن، واتە: نەخۇشيان زياترەۋ، ھەتا قازىي و دادۋەر زياتر بن، ماناي وايە كىشەۋ گىفتيان زياترە، ماناي وايە كۇمەلگايەكە دۈكەۋتۈۋە، مەبەستى ئەۋەيە)، دوايى دەلتى: پىۋىستىي ھەبوۋن بە چارەسەرى پىزىشكىي، غەيپ و كەم و كورپى نىيە، نەگەر بۇ برىنىك بى، يان بۇ نەخۇشىيەك بى كە لەگەل كەش و ھەۋادا، پەيدا دەبى، بەلام زۆر ناشىرىنە بۇ ئىمە پىۋىستىيمان بە چارەسەر بى، ھى نەخۇشنىك كە لە تەمبەلىيمان پەيدا بوۋەۋ، لە جۇرى ھەلەي ژيان و گوزەرمان پەيدا بوۋە، ئەو شىۋە ژيان و گوزەرمانەي كە بايەكان و نەخۇشىيەكان پىرى دەكەن، ھەرۋەك چۇن ناۋى پىس، باتلاغ پىر دەكات، ئەو نەخۇشىي و دەردۈ دۈنەش ژيانمان پىر دەكەن و، ناۋى تازە پەيدا دەبن بۇ نەخۇشىيەكان، ۋەك: (تَطْبُلُ البَطْن) ھەلۋاسانى سىك، ياخۇد ھەلامەت (زكام) ۋ ... ھتە.

مەبەستى سوقرات ئەۋەپە كە نەخۇش بوۋى مەرۇف بەھۇى تەنبەلىيەۋەو،
بەھۇى جۇراو جۇرىى خواردنەۋە، يان بەھۇى جۇرى ژيامنەۋە كە لاماندائەۋە
زگماك و لە عەقل و زانست، ئەۋە عەيب و كەم و كورپەۋە، نیشانەۋە بەلكەى
ئەۋەپە، ئەو كۆمەلكايە كۆمەلكايەكى دواكەۋتوو و خراپە.

كە بەپاستى قسەكانىم پى جوانن و، ھەمووشيان دەچنەۋە نىو چوارچىۋەى
ئەو ئايەتە موبارەكەى، كە ئىمە خەرىكى توۋزىنەۋەپنى، كە خوا سەلىم بە
بىپروايەكان، دەفەرەموى: **إِذْ أَهَبْتُمْ طَيِّبَاتِكُمْ فِي حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا وَاسْتَمْتَعْتُمْ بِهَا فَالْيَوْمَ تُجْزَوْنَ**
عَذَابَ أَلْوَنٍ بِمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنْتُمْ تَفْسُقُونَ ﴿١٠﴾ **الْأَحْقَافِ.**

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسى سۆيەم

پښتانهی لومړۍ درس

لومړۍ درس هه شپږ (۸) ثابت دهرگرتنه خوږ، ټاپه تهاکان: (۲۱ - ۲۸)،
 هممووشیان له باردی به سهرهاتی هوودو گهله کهی (عاد) دودن، که له شویتیک
 ژیاون شویتیک لوماوی به (الأحقاف) ناوی هاتودو، هوود گهله کهی وشیار
 کردوتهوه، ترساندوون و بانگی کردوون بو یه کتاپهرستی، به لام تهوان بیباکیان
 دهربرپوده، سهردنجام بایه کی به هیزیان له دوو توئی ههریکدا، بو نیردراوهو،
 همموویانی له بهین بردوون، تنیا خانوبه رده کانیان ماون، به چوایی و خالی.
 ههروه ها خوی بالاددست سهرنجی کافردکان پاده کیشی، چ نهوانی پوزگاری
 پیغمبر ﷺ، چ هی تیتستا، چ هی پیش تیتستا، چ هی دواي تیتستا، بو لای
 گهلانی دیکه ی بپرواو هاوبه ش بو خوا دانهری دهوروبه ری کومه لکابه کان که
 فهوریتراون و، په رستراوه ساخته کانیشیان هیچ دادیان نه داون.

وَإِذْ كُنَّا عَادَ إِذْ أَنْذَرَ قَوْمَهُ بِالْأَحْقَافِ وَقَدْ خَلَّتِ الْغُدُرُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمَنْ خَلْفَهُ: أَلَّا
 تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٨﴾ قَالُوا أَجِئْنَا لِنَتَّقِكَ عَنْ مَا لَيْسَ
 بِنَا إِلَّا بِمَا نَعْبُدُ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٩﴾ قَالَ إِنَّمَا أَلِمْ عِنْدَ اللَّهِ وَأُبَلِّغُكُمْ مَا أُرْسِلْتُ
 بِهِ. وَلَكِنْ أَنْزَلُكُمْ قَوْمًا يَجْهَلُونَ ﴿١٠﴾ فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا مُسْتَقْبِلَ أَوْدِيَّتِهِمْ قَالُوا هَذَا عَارِضٌ
 مُطْمَرٌّ أَمْ بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْتُمْ بِهِ. رِيحٌ فِيهَا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١١﴾ تَدْمِرُ كُلَّ شَيْءٍ بِأَمْرِ رَبِّهَا فَأَصْبَحُوا
 لَا يُرَى إِلَّا مَسَكِنُهُمْ كَذَلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٢﴾ وَلَقَدْ مَكَنَّاكُمْ فِيهَا إِنْ مَكَنَّاكُمْ
 فِيهِ وَجَعَلْنَا لَهُمْ سَمْعًا وَأَبْصَرًا وَأَفِيدَةً فَمَا غَفَى عَنْهُمْ سَمْعُهُمْ وَلَا أَبْصَرُهُمْ وَلَا أَفِيدَتُهُمْ
 مِنْ شَيْءٍ إِذْ كَانُوا يَجْحَدُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿١٣﴾ وَلَقَدْ

428

مانای دهقاو دهقی نایه‌ته‌کان

اهرهوهها (تهی موحهممه!) یادی (هئودی) برای (کهلی) عاد بکهوه که
 ترس و هؤشاریی به کۆمه لگایه کهی خویدا، له حالیکدا (پتغمهبارانی) ترسینهرو
 وریاکهروهه له پیش دوو دهستهوهوه له دوايهوه (له نیزیکیهوهوه له دوریهوه
 له کۆمه لگاکانی دهوروبه ریدا)، پابردبوون (پتینگوتن) که جگه له خوا مه پهرسترا!
 من مه ترسیی نازاری پۆژکی مه زئم لیئان هه یه (گه له کهی) گوئیان: نایا
 هاتوویه لمان تاکو له په رستراوه کاغان هه لمانگتیرهوه (لامان بدهی)، ده جا
 ته گهر له پاستانی، نه وهی به لیئمان پینده دهی (و هه په شه مان پتی لیده کهی)
 بۆمان بینه (هئود) گوئی: زانیاری (کاتی هاتنی نهو سزایه)، بهس له لای
 خویاهو، منیش نه وهی پتی رهوانه کراوم (و پتیدا نیردراوه) پتتان راده گه یه نهم،
 به لأم و اتان ده بینم کۆمه لیکن نه فامیی که کن (و به نه زانتان ده زانم) (هه)
 تنجا کاتیک نهو (نازارو سزا هه په شه پتلیکراو) دیان بینی (وایانزانی) هه وریکه
 به رهرو پروی دۆل و شیوه کانیا ن دئی، گوئیان: نه وه هه وریکه تاومان بۆ ده بارینئ!
 گوئرا: به لکو نه وه نهو (سزایه یه، که په له تان لئی ده کرد (بۆتانبی) بایه که
 نازاریکی به ئیشی تیدایه (هه) به فرهانی په ره وردگاری هه موو شتیک (که بۆی
 دیاری بیکرابی) ده فوئتینی، له ئاکامدا وایان به سه رهات بهس خانوو به ره کانیا ن
 (به چۆلیی) ده بینران، بهو شیوه یه سزای کۆمه لی تاوانباران ده دهین (هه) به
 دلیانییش نه وهی نه واما ن تیدا ده سترۆیشتوو کربوو (به واما ن دابوو)، تیه واما ن
 تیدا ده سترۆیشتوو نه کردوهو، بیست و چاوه کان و عه قله کاغان بۆ په خساندبوون،
 به لأم بیستیان و چاوه کانیا ن و عه قله کانیا ن هیچ سوودیا ن پئ نه گه باندن، چونکه

نکو و لیبان له نیشانه کانی خوا ده کردو، سه رده نجام نه وهی گالته بیان پتده کرد
 گه مارۆی دان ^(٦٨) به دلتیاییش ناوه دانییه کانی ده و روبه رتاهان له نیو بردن و،
 نیشانه کاغان (به شیوهی) جوړاو جوړ خستنه پروو، به لکو بگه رتیه وه ^(٦٩) تنجا
 ده بووایه نه وانهی له جیاتی خوا به په رستراویان گرتوون، بۆ نیزیکه و تنه وه (له
 خوا) سهریان خستبانهی، به لکو لیان بزربوون! نه وهش (نه نجامی) درۆیه که یان
 و نه وه بوو که هه لاند به ست (گویه خوا هاو به شی هه!) ^(٧٠).

شیکردنه وهی هه ندیک له وشه کان

(بِالْأَحْقَافِ): (الْأَحْقَافُ: جَمْعُ حَقْفٍ، وَهُوَ مِنَ الرُّمْلِ مَائِلٌ، أَوْ مُسْتَطِيلٌ، وَاحْقُوفٌ:
 مَالٌ حَتَّى صَارَ كَالْحَقْفِ). (أَحْقَافٌ) کۆی (حَقْفٌ) د، (حَقْفٌ) به ته پۆلکه لمی
 درژ پۆوه یا خود لاربۆوه ده گوتری، ده گوتری: (أَحْقُوفٌ) واته: لاربۆوه وه ک
 ته پۆلکه ی م.

(خَلَّتْ): (خَلَّ الزَّمَانُ: مَضَى وَذَهَبَ)، واته: کاته که تپه یی، رابرد، (قَدْ خَلَّتْ مِنْ
 قَبْلِهِمْ): رابرد له پتشی واندا.

(لِتَأْكُنَا): (أَي: لِنَصْرِفَا: لِنَصْرِفَا مِنَ الْحَقِّ إِلَى الْبَاطِلِ)، (أُفْك): به مانای لادان
 دی، که واته: (لِتَأْكُنَا) واته: بۆ نه وهی لمان بدهی، لیره دا مه به ست لادانه له
 هه ق بۆ ناهه ق، دیاره غویان له سه ر هه ق بینیه وه، پتبان وابوو نه خوا
 به به ککرتنه ی هوود نه وانی بۆ بانگ ده کات، شتیکی ناهه قه.

(عَارِضًا): (الْعَارِضُ: الْبَادِي عُرْضَةً)، (عارض) نه وهیه ته نیستی دیار بی، (عَارِضُ:
 لیره دا به مانای هه ور دی، هه وریک که به ناسماندا بلآو بوو پتیه وه، وشه ی
 (عَارِضُ): بۆ نه خۆشیش به کاردی و، بۆ روومه تیش به کاردی. ده گوتری: (أَخَذَ مِنْ
 عَارِضِيهِ)، واته: له ولای ریشی گرت، لیتی که مکرده وه.

(أَوْدِيَّتِهِمْ): (الأودية: جَمْعُ وادي: المَوْضِعُ الَّذِي يَسِيلُ فِيهِ الْمَاءُ، وَالْمَفْرَجُ بَيْنَ الْجَبَلَيْنِ)، (أودية) كُؤَى (وادي) د، (وادي): نهو شويته نه ناوی پيدا ده‌روات، دۆل و، شیوو، هه‌ر دابراوايه‌ک له نيوان دوو چياياندا پتي ده‌گوتری: (وادي).

(مُطَرِّئًا): واته: ناومان بو ده‌باريني، ده‌گوتری: (يَوْمَ مُطَرِّئَ وَمَاطِرَ وَمُمَطِّرَ، وَوَادِي مُطَرِّئَ، أَي: مَمْطُور، مَطَرٌ فِي الْغَيْرِ، وَأَمَطِرُ فِي الشَّرِّ، ده‌گوتری: پۆڤيکی (مُطَرِّئَ وَمَاطِرَ وَمُمَطِّرَ)، هه‌ر سيکیان به مانای تاودارن، مه‌رج نيه ته‌نيا باران و به‌فر و ته‌رزه‌بن، پۆڤيک که ناوی تي‌دا له ئاسماندا ده‌خزی، ده‌گوتری: (وادي مُطَرِّئَ) شوييکی باراناويی، (مطر) بو چاکه‌و پيشه‌هاک باش و، (أمطر) بو خراپه‌و پيشه‌هاک به‌ده‌به‌کاردي.

(مَكَّنَّهُمْ): (المكان: المَوْضِعُ الْحَاوِي لِلشَّيْءِ، مَكَّنَّهُ وَمَكَّنَتْ لَهُ فَتَمَكَّنَ)، واته: توانام پيدا، هه‌ردووکیان يه‌ک مانايان هه‌يه، (مَكَّنَّهُ وَمَكَّنَتْ)، توانادارم کردو، ده‌ست‌پويشتووم کرد، (فَتَمَكَّنَ)، واته: ده‌ست‌پويشتوو بوو، تواناداربوو.

(يَحْمَدُونَ): واته: نکوولييان ده‌کرد، (الْحُجُودُ: نَفْيٌ مَا فِي الْقَلْبِ إِنْثَاءً، وَإِنْثَاءٌ مَا فِي الْقَلْبِ نَفْيُهُ)، (حُجُود): ته‌وديه که شتيک له دلدا چه‌سپاي، تو لايبه‌ري، ياخود شتيک له دلدا نه‌بن، تو بيچه‌سپيني، واته: نکوولييکردن، تنجا نکوولييکردن له بوون بان له نه‌بوون، له بووني شتيک، بان له نه‌بووني شتيک، واته: دان پيدا نه‌هيتان، شتيک بزاني وابه‌و داني پيدانه‌هيتي، ياخود شتيک بزاني وائييه، که‌چی داني پيدا نه‌هيتي که‌وانييه.

(وَحَاقَ بِهِمْ): (حَاقَ: أَي: نَزَلَ بِهِمْ، وَأَصَانَهُمْ، أَوْ أَحَاطَ بِهِمْ)، (حَاقَ): به‌ماناي دابه‌زي، تووشي بوو، دابه‌زيه سه‌ري، هه‌روهه‌ها (حاق): که‌مارزي‌داو نابلووه‌ي‌دا، به‌هه‌ردوو واتيه‌که دي.

(وَمَرَّ قَنًا): (أَي: نَوَعْنَا، جَوْرًاو جَوْرَمَانِ كَرْد، ده‌گوتری: (الصَّرْفُ: رَدُّ الشَّيْءِ مِنْ حَالَةٍ إِلَى حَالَةٍ، أَوْ إِبْدَالُهُ بغيرِهِ، وَالتَّضْرِيفُ: كَالصَّرْفِ إِلَّا فِي التَّكْثِيرِ، وَتَضْرِيفُ الرِّيحِ

هُوَ صَرْفُهَا مِنْ خَالٍ إِلَى خَالٍ، (صَرْف): بىرىتە لەوەى شتىک لە ھالىکەو ە بگۆرى
بۇ ھالىکى دى، ياخود بىگۆرى بە شتىكى دىکە، ئەو لابەرى و ھالىكى دىکە
بەيتىە جىئى، (تَصْرِيف) یش وەک (صَرْف) وایە، بە مانای گۆرىن و لادان دى، بە لām
(تَصْرِيف) بۇ زۆرىیە، (صَرْف) و (صَرْف)، ئەگەر بە زیاد کراو (مَزِيد) بى، ماناکەى
بەھىزتر دەبى، وەک (قَتَلَ، وَقَتَلَ)، (تَصْرِيفُ الرِّيحِ) ئەو ەىە کە بايە کە لە
ھالىکەو ە بگۆرى بۇ ھالىکى دىکە، بە لām وەک لە جىئى دىکەش گوتوومە: بەس
ئەو ە نىە، لە ھالىکەو ە بۇ ھالىکى دىکە بى، بە لکو لە ڤووى چۆنەتییەو ەو، لە
ڤووى چەندىتییەو ەو، لە ڤووى ئەو لایەو ە کە لىئى ھەلەدەکات.

(قُرْبَانًا): (الْقُرْبَانُ: مَا يُتَقَرَّبُ بِهِ إِلَى اللَّهِ)، (قُرْبَان): ھەر شتىکە مەرۆف پىئى لە
خو نزیک بى و، خوئى پىئى لە خو نزیک بىرىتەو ە، (وَصَارَ فِي التَّعَارُفِ اسْمًا
لِلنَّبِيَّةِ الَّتِي هِيَ الذَّبِيحَةُ وَجَمْعُهُ: قَرَابِينَ، وَيُسْتَعْمَلُ لِلوَاحِدِ وَالْجَمْعِ)، (قُرْبَان):
لە زاراو ەى شەرعدا، ناو ە بۇ سەر ڤرىنى ناژەلک کە بە (قَرَابِينَ) کۆدە کریتەو ە،
جارى وایە (قُرْبَان) بۇ تاک و بۇ کۆش بە کاردى، کە لىرەدا دەفەر موئى: (قُرْبَانًا
أَلِهَةً)، واتە: پەرستراوانىکى خو پىئى لە خو نزیک خراو ە.

(صَلُّوا عَنْهُمْ): (صَلَّ الشَّيْءُ: ضَاعَ وَهَلَكَ، يُضَلُّ ضَلَالًا)، (صَلَّ الشَّيْءُ): واتە: شتە کە
ون بوو، بزرىو ە، لەبەىن چوو، (يُضَلُّ ضَلَالًا) ون دەبى، ون بوون، دەگوترى: (أَرْضٌ
مَضَلَّةٌ وَمَضَلَّةٌ، بِالْفَتْحِ وَالْكَسْرِ يُضَلُّ فِيهَا الطَّرِيقُ)، زەوىيە کى (مَضَلَّة) يان (مَضَلَّة)
بە سەر (فتح) يان بە زىر (کسرة)، زەوىيە ک ڤىئى تىدا ون بکرى، واتە: قوو چکەو
نىشانەى وای لى نەبن، بکرىتە نىشانە بۇ ڤىيە کە.

مانای گشتیی نایەتەکان

سەرەتا دەلێین: تیمە بەسەرھاتی گەلی عادمان لە سوورەتی (ھود)دا، بە تەفصیل توێژبووەتەو، لەوێ ڕەچەڵەکی ھوود، ڕەچەڵەکی گەلی عاد، درێژەیی بەسەرھاتی ھوود **﴿١﴾** لەگەڵ گەلی عاددا، ھوود چی پێگوتن و ئەوان چۆنیان وەلام دایەو؟ پاشان چۆنیەتیی سزادرازی گەلی عاد، بەو بایە، لەوێ بە تەفصیل باسمان کردووە، لێرەدا ھەر لە قەدەر چەمک و واتای گشتیی نایەتەکان، باسی دەکەین، بەلام کەستیک بیهوێ درێژەیی بەسەرھاتی ھوود **﴿٢﴾** لەگەڵ گەڵەکەیی عاددا، بزانێ دەبێ بگەرێتەو بەو تەفسیری سوورەتی (ھود)، لەوێ ئەو بەسەرھاتەمان بە وردیی ھێناو، خوا **﴿٣﴾** دەفەرموێ: **﴿وَأَذْكُرْ لَنَا عَادَ إِذْ أَنْذَرْتَهُمْ بِالْأَحْقَافِ﴾**، ھەرودھا بایەکەیی عاد، یاد بکەو! کە خەڵکەکەیی خۆی لە ئەحقاف ترساند، ھۆشداری پێدان و وریای کردنەو، **﴿وَأَذْكُرْ﴾**، ھەم بە مانای بیھێنەو بیر خۆت، ھەم بە مانای باسی بکە، دێ، چونکە (ذکُر) بە مانای ھێنانەو یاد، دێ و، بە مانای باسکردنی زمانیش، دێ، باسی بایەکەیی گەلی عاد بکە، کە ھوود **﴿٤﴾** بوو، لەبەر ئەوێ لە ڕەچەڵەکا لەوان بوو، یاخود یادی بکەو کە خەڵکەکەیی و گەڵەکەیی خۆی لە ئەحقاف کە شوێنێکی جوگرافییی زانراو، شوێنێکی ملاویی بوو، ئەو خەڵکەیی لێ ژیاون، **﴿وَقَدْ خَلَّتِ الْأَنْدُرُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ﴾**، لە حالیکدا کە وریاکەرودو ترسینەرەکان لە پیش دوو دەستیەو، لە دوایەو ڕابردبوون، واتە: لە پیش دەستیەو (کە لێی نزیک بوون)، یان لە دوایەو (کە لێی دوور بوون)، ئەوێ لە ڕووی کاتەو، یاخود لە ڕووی جوگرافیەو، کە لێی نزیک بوون بۆ وینە: گەلی (سبأ)، گەلی (تُبَع) لە یەمەن، ئەوانەش کە لێی دوور بوون، وەک گەلی لووط و گەلی نووح و، گەلی فیرعەون لە مەصر، ئەگەر لە پیش ئەوێ بووبن، بەلام وایندەچی گەلی عاد

له پېش وان دا بوو بى و، ده بى مېهست نهو گهلانې بى كه له پېش نهواندا فهوتاون.

ننجا چ له پړوى كاتهوه، لتيان نيزيك يان دوور بووين، ههنديكيان نيزيك و، ههنديكيان دوور، چ له پړوى شوئى جوگرافيهوه، ههردووكيان دهگريتهوه، ﴿الَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ﴾، خهلكهكهى خوى ترساندو هوشدارى پندان، ننجا نايان ورياكردنهوهو ترساندنهكهى نيوهرؤكهكهى چى بوو؟ برىتى بوو لهوه: جگه له خوا مېهرستن، ﴿إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ﴾، به دلنبايى من مهترسى نازارى پړؤتى مهنرم، لتيان ههيه، نايان نهوان چييان وهلام دايهوه؟

﴿قَالُوا أَجِئْنَا بِتَأْفُكِكَ عَالِيَيْنَا﴾، گوتيان: نايان هاتوويه لمان، تاكو له پهرستراوه كاغان لمان بدهى و ههلمان بگريهوهو، دوورمان بخهيهوه، لهو ههقهى تيمه لهسهرينى، بوتهو ناههقيبهى تيمهى بوى بانگ دهكهى؟، ﴿قَالُوا يَمَّا نَعْبُدُكَ إِن كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ﴾، تهگهر له راستانى، نهوهى بهلتيان پى دهدهى و ههپدهشمان پى لى دهكهى، بومان بينه.

﴿قَالَ إِنَّمَا إِلَهُمُ عَبْدُ اللَّهِ وَأَنبِئُكُمْ مَا أُرْسِلْتُ بِهِ﴾، (هوود) فهرمووى: زانبارى تهنيا له لاي خوايه، واته: زانبارى كاتى هاتنى نهو سزايه، تهنيا له لاي خوايه، ﴿وَأَنبِئُكُمْ مَا أُرْسِلْتُ بِهِ﴾، نهودش كه پيمدا پهوانكراوه، پيتان رادهگهيهنم، ﴿وَلَنَكْفُرْ عَنْكُمْ قَوْمًا يَجْهَلُونَ﴾، بهلام بهراستى به كومهلنكتان دهبينم، نهقامى دهكهن.

﴿فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا مُّسْتَقْبِلَ أَوْدِيَّتِهِمْ﴾، ننجا كاتيك بينيان له شيوهى ههورنكدا، به پانبى بهردو شيوو دؤلهكانيان دههات، نهو ناوچانهى كه تپيدا نيشتهجى بوون، ﴿قَالُوا هَذَا عَارِضٌ مُّطَرًا﴾، (خهيااللاويانكرد)، گوتيان: نهوه ههورنكه ناومان بو دادبهزىنى، ﴿بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْتُمْ بِهِ﴾، (هوود) پتى گوتن، يان به زمانى حال، پيتان گوترا، يان خوى پهروهردگار پتى فهرموون: بهلكو نهوه نهوهيه كه پهلهتان لى دهكرد، نهوه نازارو سزايه، ﴿رِيحٌ فِيهَا عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾، بايهكه نازارىكى به ئيش و ژاى تديايه.

﴿ تَدْمُرْكُلُ نَوْمِ بِأَمْرِ رَبِّهَا ﴾، به فه‌رمانی په‌روه‌ردگاری هه‌موو شتیك وێران ده‌كات، له‌ به‌ین ده‌بات، ﴿ فَأَصْبَحُوا لَا يُرَى إِلَّا مَسْكَنُهُمْ ﴾، به‌ (ف)ی به‌دو‌ها‌تن (تعقیب): به‌كسهر دوا به‌ دوا‌ی نه‌وه وایان لێهات، ته‌نیا خانووه‌كانیان ده‌بیزان، نه‌ ده‌بیزان چكه‌ له‌ خانووبه‌ره‌كانیان، واته‌: قه‌ره‌ به‌ر بوون، وه‌ك كورده‌واری ده‌لێن: (چۆنله‌كه‌ كوژیان نه‌ما)، ﴿ كَذَلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ ﴾، هه‌ر به‌و جو‌زه كو‌مه‌لی تاوانباران سزا ده‌ده‌ین.

كه‌واته‌: نه‌ی تاوانبارانی پو‌ژگاری پیغه‌مبه‌ر ﷺ و دوا‌ی نه‌ویش! ئیوه‌ش بترسین كه‌ هه‌مان سزاتان بو‌ بێ.

﴿ وَلَقَدْ مَكَنَّهُمْ فِيْمَا إِن مَكَّنَّكُمْ فِيْهِ ﴾، به‌ دنیایی نه‌وامان ده‌ستپو‌شتوو كر‌دوو، توانا‌دارمان كر‌دبوون، له‌ حالێكداو به‌ شیوه‌یه‌ك كه‌ ئیوه‌مان تێدا توانا‌دارو ده‌ستپو‌شتوو نه‌كر‌دوه‌، ﴿ وَجَعَلْنَا لَهُمْ سَمْعًا وَأَبْصَرًا وَأَفْئِدَةً ﴾، بیست و چاو‌ه‌كان و عه‌قله‌كانیشمان پێدا‌بوون، ﴿ فَمَا أَغْنَى عَنْهُمْ سَمْعُهُمْ وَلَا أَبْصَرُهُمْ وَلَا أَفْئِدَتُهُمْ مِنْ شَيْءٍ ﴾، به‌لام بیستیان و چاو‌ه‌كانیان و عه‌قله‌كانیان هێچ سوودی پێ نه‌كه‌یاندن، ﴿ إِذْ كَانُوا يَحْمَدُونَ بِحَمْدِ اللَّهِ ﴾، به‌ هۆی نه‌وه‌وه‌ كه‌ نكو‌وییان له‌ نیشانه‌كانی خوا ده‌كر‌د، ته‌كه‌ر كو‌فر چوو‌ه ئیو عه‌قل و دلی مرۆقه‌وه‌، هه‌سته‌وه‌ره‌دكانی مرۆف له‌به‌رانه‌به‌ر ناسینی هه‌ق دا، له‌ كار ده‌كه‌ون، ﴿ وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهٖ يَسْتَكْبِرُونَ ﴾، سه‌ره‌نجام نه‌وه‌ی گالته‌یان پێده‌كر‌د، گه‌مارۆی دان و ده‌وری دان، سزایه‌كه‌ دابه‌زه‌ سه‌ریان.

تنجا خوا ﷻ ده‌فه‌رموی: ﴿ وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا مَا حَوْلَكُمْ مِنَ الْقُرَىٰ ﴾، به‌ دنیایی تاوه‌دانییه‌كانی دیکه‌ ده‌وری ئیوه‌مان له‌ به‌ین به‌ردوون، ﴿ وَصَرَّفْنَا الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴾، نیشانه‌كانیشمان بو‌ جو‌راو جو‌ركردن (به‌ ژور جو‌ر نیشانه‌كانی خو‌مان، مو‌عجه‌زه‌كان و تابه‌ته‌ خو‌ینه‌راوه‌كانی خو‌مانمان بو‌ خسته‌نه‌روو)، به‌لكو‌ بگه‌ڕێنه‌وه‌، (واز له‌ خراپه‌ بینن و بو‌ چاكه‌ بگه‌ڕێنه‌وه‌ بو‌ لای خوا).

﴿قُلْ لَا نَصْرَ لَهُمُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ قُرْبَانًا آلِهَةً﴾، نهوانه‌ی له جیاتی خوا به په‌رستراویان گرتبوون، بۆ نه‌وه‌ی له خویان نیزیک بخه‌نه‌وه، ده‌بوایه سهریان بخه‌ن و پشتیان بگرن، ﴿بَلْ صَلُّوا عَلَيْهِمْ﴾، به‌لکو له کاتی ته‌نگانه‌دا لیان ون بوون، شوین بزر بوون، ﴿وَذَلِكَ إِنْكُمُمْ وَمَا كَانُوا بِفَعْرُونَ﴾، نه‌وه‌ش درو‌یه‌که‌یان بوو و نه‌وه‌ی هه‌لیانده‌به‌ست (به‌ ناوی خواوه)، [گویه: نه‌وانه په‌رستراون و، شه‌قاعه‌ت و تکاو په‌جایان بۆ له‌لای خوا ده‌که‌ن و، له خویان نیزیک ده‌خه‌نه‌وه]، وه‌ک له سووره‌ی (الزمر) دا، ده‌لن: ﴿مَا عَبَدْتُمْ، إِلَّا لِقَرْنُونَا إِلَى اللَّهِ رُلْعَنَ إِنَّ اللَّهَ بِحُكْمٍ بَيْنَهُمْ فِي مَا هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ﴾ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ كَذِبٌ كَفَّارٌ ﴿۲﴾، به‌س بویه ده‌یانپه‌رستین له خوامان نیزیک بخه‌نه‌وه.

نجا نه و درو‌یه‌ی ده‌یانکردو نه‌وه‌ی به ناوی خواوه هه‌لیانده‌به‌ست، نه‌وه‌یان لی ون بوو، نه‌وه‌ش سه‌ره‌نجامه‌که‌یان بوو.

خوا ﴿سَهْرَه‌نجامی تيمه خیر بکات، به‌هوی نه‌وه‌وه، که گو‌ی ده‌گرین بۆ بانگه‌وازو په‌یامی خوا، به‌ دل و گیان له باوه‌شی ده‌گرین، هه‌ولده‌ده‌ین لی‌ی تییگه‌ین و، کاری پتی بکه‌ین.

مهسه له گرنگه کان

مهسه له ی یه کهم:

هوودی برای گهلی عاد، خه لکه که ی خو ی که له نه حفاف (بیابانی ماو یی) دا نیشته جی بوون، هوشیار کردوه که ته نیا خوا به رستن، که چی نه وان به سه ر سو رمان و ره خنه وه، گوتیان: نایا هاتووی که له به رسترا وه کاغان لاسان بده ی؟ نه گهر راست ده که ی سزما ن بو یینه، نه ویش گو ی: من ته نیا په یامی خواتان پی ده گه یه نم و، کاتی هاتنی سزاش به س خوا ده یزانی، به لام من به نه فامتان تیده گم:

خوا ﴿۱﴾ ده فره مو ی: ﴿وَأَذْكُرْ لَكُمْ عَادَ إِذْ أَنْذَرَكُمْ قَوْمَهُ بِالْأَحْقَافِ وَقَدْ خَلَّتِ النُّذُرُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ﴾ ﴿۲﴾ قَالُوا أَجِئْتَنَا لِنَأْكُلَ مِنْ أَلْهِنَا فَأَيْنَا بِمَا نَعْبُدُكَ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿۳﴾ قَالَ إِنَّمَا إِلَهُمُ عِنْدَ اللَّهِ وَأَنْتُمْ مِمَّنْ أُرْسِلْتُمْ بِهِ وَلَنْ يَكُونَ لَكُمْ قَوْمًا بَعْلُهُونَ ﴿۴﴾

شیگردنه وه ی ئه م ئایه تانه، له یازده برگه دا:

۱- ﴿وَأَذْكُرْ لَكُمْ عَادَ﴾، باسی برای عاد بکه، یاخود: یادی برای عاد بکه وه، وشه ی (واذکر) هه م باسکردنی زمان، ده گه یه نی: باسی بکه به زمان و بیگیره وه، هه م بو یاد کردنه وه به دل و عه قلیش به کاردی، ﴿عَادَ﴾، برابه که ی عاد، مه به ست پیی هووده ﴿عَادَ﴾ هه رچه ننده له م سوورده ته موبارده که دا، ناوی نه هاتوه، به لام له سوورده تی (الأعراف) دا: ﴿وَالِیَ عَادَ أَخَاهُمْ هُودًا قَالَ يَقَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَنْفَقُونَ﴾ ﴿۵﴾ (الأعراف، هه روه ها له سوورده تی (الشعراء) دا، خوا ﴿عَادَ﴾ باسی کردوه، له سوورده تی (هود) یش دا، که هه ر به ناوی هووده وه ده ﴿عَادَ﴾، لیزه دا که خوا ﴿عَادَ﴾ ده فره مو ی: باسی برای عاد بکه، برای

گەلی عاد، واتە: ئەو پیڤەمبەرەیان **عَلَيْهِمُ**، کە لە ڕەجەلەک و تۆرەمەمی خۆیانەو، لەبەر ئەوەش کە پیشتەر باسکراوە ناوی ھوودە، لێرەدا بە پێویست نەزانراوە.

ئەو کە دەفەرموێ: **إِنَّمَا عَادٌ**، (الأخ: المِشَارِكُ فِي نَسَبِ الْقَبِيلَةِ)، برا: لە ڕووی ڕەجەلەکەیی ھۆزەو ھاوبەشیان بوو، دەگووترێ: (أَخُو قُلَانٍ، أَوْ أَخُو بَنِي قُلَانٍ)، ھەروەھا (أخ) بۆ ھاوڵایەتییش بەکار دێ، (الأخ: الصَّاحِبُ الْمُلَازِمُ)، برا: ھاوڵەیک ھەمیشە پەبووست بێ بە کەسیکەو، یان بە کۆمەڵیکەو، واتە: ئەو کەسە ی ھەر لە گەڵ گەلەکەیی خۆی (عاد)دا بوو، نەجا چ باسکردنە کە مەبەست پێی باسکردنی بە زمان بێ، چ یاد کردنی بە دڵ بێ، خوا **يَا** دەفەرموێ:

٢- **إِذْ أُنذِرَ قَوْمَهُ بِالْأَحْقَافِ**، کاتێک خەڵکە کەیی خۆی لە ئەحْقَاف وریا کردەو، (إِذْ) لێرەدا (إِسْمٌ لِلزَّمَانِ الْمَاضِي)، ناو بۆ کاتی ڕابردوو، یاد بکەو! کاتێک کە گەلەکەیی خۆی ترساندو، ھۆشیاری کردنەو، (بِالْأَحْقَافِ)، کە لە (أَحْقَاف) بوون، (أَحْقَاف) پیشتەر گوھان: کۆی (جُحْف) ه، (وَالْجُحْفُ: الرُّمْلُ الْعَظِيمُ، أَوْ الرُّمْلُ الْمَائِلُ، أَوْ الرُّمْلُ الْمُسْتَطِيلُ)، بە تەپۆلکەییەکی ملی مەزن، یان تەپۆلکەییەکی لم کە لاریبوو بیتتەو، یان درێژبوو بیتتەو، دەگووترێ، (جُحْف) یش کۆیە کەیی (أَحْقَاف) ه، دیارە ئەو شونەیی گەلی عادێ لێ بوو، تەپۆلکەیی ملاوی لێ بوون، تەپۆلکە کانییش درێژو لاریش بوون، تەپۆلکەیی لم، زیاتر بەھۆی باو، کە با لم دینی و ڕایدەمالتی لە شونیکەو دەو کۆی دەکاتەو، لە شونیکدا بڵاوی دەکاتەو، دروست دەبن.

٣- **وَقَدْ حَلَّ النَّذْرُ مِنْ بَنِي بَدْيَةٍ وَمِنْ خَلِيفَةٍ**، لە حالیکدا کە ترسینەرەکان، [مەبەست پێیان پیڤەمبەرانی (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)]، وریاکەرەو کانیان تێبەراییبوون، گوزەراییبوون لە پێش ھەردوو دەستیەو لە دواشیەو:

أ- لە پێش دوو دەستیەو لە ڕووی کاتەو، واتە: نزیکی لە کات و سەرەدەمی خۆیان، **وَمِنْ خَلِيفَةٍ**، واتە: دوور لە کات و ڕۆژگاری ئەوان، ئەو لە ڕووی کاتەو.

ب- دەشگونجی مەبەست پێی لە ڕووی جوگرافیەوه بێ، واتە: هەم لە پێشێوه، هەم لە دوایەوه، پێغەمبەرای دیکە (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) ڕابرد بوون، بۆ گەل و کۆمەڵگاکانی دیکەدا، نێردرا بوون.

ج- دەشگونجی مەبەست لە پێش دەستی و لە دوایەوه، مەبەست پێی چوار دەورە بێ، ئەک ئەک تەنیا پێشەوهو دوواوە بێ، بە لێکو مەبەست چوار دەور بێ، ئەم تەعبیرە لە قورئاندا بەو واتایەش بەکارهاتووە، واتە: لە هەر چوار دەوریدا، پێغەمبەرای دیکە (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) بۆ کۆمەڵگایەکانی دیکە نێردرا بوون.

وشە (النَّذْرُ: جَمْعُ نَذَارَةٍ)، واتە: وریاکردنەوه، یان (نذر) کۆی (نذیر) هە مەبەست پێی ئەو پێغەمبەرانی (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) کە تەریکان وریاکردنەوهی خەڵک و وشیارکردنەوهو ترساندن و هۆشداریی پێدانیانە، کە خەڵکینە! نێو دەبێ بزانی کە لەم سەر زەوییدا، دانراون، بۆچی دانراون و، چی چاوەڕێتان دەکات؟ ئنجا با بزانی نێو پۆکی پەیا مەکە ی چی بوو؟

٤- ﴿أَلَا تَتَذَكَّرُونَ إِلَّا اللَّهُ﴾، (هەودا) پێی ڕاگەیاندن بە گەلی عاد، کە جگە لە خوا مەپەرست، ﴿أَلَا تَتَذَكَّرُونَ إِلَّا اللَّهُ﴾، ئەمە ڕوونکردنەوهی نینزاردەکەیه، ئەو ترساندن و ناگادارکردنەوهیە بریتی بوو لەوه کە پێی ڕاگەیاندن، جگە لە خوا مەپەرست.

٥- ﴿إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ﴾، من مەترسیی نازاری ڕۆژیکی مەزەم لێتان هەیە، یاخود لێتان دەترسیم لە نازاری ڕۆژیکی مەزەم.

﴿عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ﴾ :

أ- دەگونجی مەبەست پێی ئەو نازارە بێ، کە لە ڕۆژیکدا دی، کە تێیدا بنێرو قەلاچۆ دەکرێن.

ب- دەشگونجی مەبەست پێی نازارو سزای ڕۆژی قیامەت بێ، کە هەردووکیشیان بۆ مسۆگەر بوون، هەم سزای دنیاویان، دواوی بۆ هاتووە، بە تەنکید سزای ڕۆژی دواپیش

زانویانه که له دنیا دا، دهگونجی سزاو به لا بیتی، لێره دا که ده لێن: (فَأَبْتَا)، نهم (ف) به، بۆ لق لیکرد نهوه به: (فَرَعُوا عَلَيْهِ هَذَا الطَّلَبَ تَعْرِيفًا بِالْكَذِبِ)، نهو داواکارییه یان لیکردۆته وه دهک له بهر راهاویشتن. به وه که تۆ راست ناکه ی، ته گهر راست ده که ی نه وه ی به لێنمان پێده ده ی، نه وه ی هه ره شه ی پێ له نێمه ده که ی. بۆمان بێنه.

٨- ﴿إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ﴾، ته گهر تۆ له راستانی، پێشێ به کناره (کنایه) و له بهر راهاویشتن، گوتوو یانه: تۆ راست ناکه ی، به لām دوای گوتوو یانه: ﴿إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ﴾، ته گهر تۆ له راستانی، واته: تۆ راست ناکه ی، بۆیه نهمه به راشکاوی تۆمه تبار کردنی هووده **لَعَنَ** به وه ی که راستیان له گه لدا ناکات و، له خووه قسه یه ک ده کات! تنجا بابازین هوود **لَعَنَ** له به رانه بر نهو تۆمه تبار کردنه ی نه واند، له به رانه بر نهو شیوازه پێ نه زا که ته ی نه واند، چی ده لێ؟

٩- ﴿قَالَ إِنَّمَا أَعْلِمُ عِنْدَ اللَّهِ﴾، هوود **لَعَنَ** فه رمووی: زانیاری ته نیا له لای خوا به، (العلم) که ته لیف و لāmی ناساندنی له سه ره، بۆ (عه ده) واته: زانیاریه که، زانیاری هاتنی کاتی نهو نازارو سزایه، ته نیا له لای خوا به، یا خود مه به ست له (علم) زانیاریه به نادیار ده کان، (العلم بالمعینات)، واته: زانیاری شته په نهانه کان، که یه کیان بریتیه: له کاتی هاتنی نهو سزاو نازاره بۆتان، ته نیا له لای خوا به **لَعَنَ**.

١٠- ﴿وَأَبْلَغُكُمْ مَا أُرْسِلْتُ بِهِ﴾، نه وه ی پێشی نێراوم، پێتان را ده ده که یه نهم. (وَأَبْلَغُكُمْ) خوێندراو ی شه ته وه: (وَأَبْلَغُكُمْ)، واته: من نێردراوم که په یامی خواتان پێ را به که یه نهم و هۆشدار بیتان پێ بدهم، بتانتر سێتم، نه هاتووم که کاتی هاتنی نهو سزاو به لایه تان بۆ ده ریخه م، نه وه نه رک ی من نیه.

١١- ﴿وَلَنَكُونَنَّ أَزْكُرَ قَوْمًا يَجْهَلُونَ﴾، به لām من به کۆمه لێکی نه فامتان ده بینم، یان به کۆمه لێک ده تان بینم، که نه فامی ده که ن، لێره دا که ته عبیره که بهو شیوه یه: ﴿وَلَنَكُونَنَّ أَزْكُرَ قَوْمًا يَجْهَلُونَ﴾، که ده شکونجی فه رموو با به: (وَلَنَكُونَنَّ أَزْكُرَ قَوْمًا يَجْهَلُونَ)، وشه ی (قَوْمًا)

كە زىياد كراۋە، ياقى: نەزائىبى بۆتە يەككىك لە راگرەكانى كۆمەل بوونى تىۋە، تىۋە كۆمەل ئىكەن نەفامىي دەكەن، نەفامىي بناغەي بوونى تىۋەيە، نەفامىيە كەشيان لە زۆر روۋەدە بوۋە:

۱- لەو روۋەدە بوۋە كە ھودود ﴿١٠٠﴾ يەككىك بوۋە لە خۇيان و زائىويانەو ناسىوويانە، كە پياۋى درۇ نيە.

۲- تەۋەي ھودود ﴿١٠١﴾ بۆي ھىنان، عەقلى و مەنتىق و زگماكى مەۋۇف پىشتىگىرىي دەكەن و پىشتراستى دەكەنەۋەو، لەگەلدا جوۋوتن.

۳- باباي عاقل ناۋا بە بىياكىي و بى منەتتى لەگەل كەسىكدا كە پەيامىكى ناۋازەي ھىناۋە، مامەلە ناكات.

۴- خوا ﴿١٠٢﴾ ھىچ كام لە پىغەمبەرانى (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) ھەلنەبزاردون، مەگەر لە نېۋ خەلک و كۆمەلگابەكەي خۇياندا، زۆر ھەلگەۋتوۋو بوون لە روۋى عەقلى و تىگەپىشتى و، لە روۋى پاكىي پەريزو، پەۋشتى بەرزو، مەعدەنى پاك و چاكەۋە.

تەۋانە ھەموويان ھاندەر بوون بۆ تەۋەي لىيى وردىبنەۋەو يەكسەر رەفەزى نەكەن، نىجا تەگەر عەقلىيان ھەبوۋايە، ھەر لە سەرەتاۋە جگە لە خويان نەدەپەرست و، ئەو پەرستراۋانەيان نەدەپەرستى كە يان لە خوار خۇيانەۋەن كە پەيكەرۋ دارو بەردو مانگ و خۆرو تەستىرەكانن، يان ۋەك خۇيانن، كە مەۋۇفە تاغۋوتەكان و ھوكمەرانە خۇسەپىنەكانن، بۇيە دەفەرمۇي: ﴿وَلِكُلِّ أَرْبَعٌ مِّمَّا يَجْعَلُونَ﴾، (تَجْعَلُونَ) يىش، بە (فِعْلُ الْمُضَارِع) دىنن، واتە: تىۋە بەردەۋامن لەسەر نەفامىي كردن و، نەفامىي نواندن، رۆژ بە رۆژ يىش ئەو نەفامىيە تىتاندا تازە دەپىتەۋە.

مەسەلەى دووھەم:

كاتتىك سزايەكەيان لە شىۋەى ھەورىكدە يىنى، كە بەرەو دۆل و شىۋەكانيان دەھات، دلخۆش بوون، ناوى یتوھى، بەلام ئەو سزايە بوو كە بەلەيان لىكرد بوو، بايەكى وىرانكەر و فەوتىنەر بوو، كە سەرەنجام بەس خانووبەردەكانيان بە چۆلى مانەو، قەرەبەر بوون:

خو! ﴿فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا مُّسْتَقْبِلَ أَوْدِيَّتِهِمْ قَالُوا هَذَا عَارِضٌ مُّطْرًا بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْتُمْ بِهِ رِيحٌ فِيهَا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١١﴾ تَنْدَمِرُ كُلُّ شَيْءٍ بِأَمْرِ رَبِّهَا فَأَصْبَحُوا لَا يُرَى إِلَّا مَسَكِنُهُمْ كَذَلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٢﴾﴾

شىكردنەوہى ئەم دوو ئايەتە، لە ھەشت بەرگەدا:

(۱) - ﴿فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا﴾، كاتتىك كە بىنبيان وەك ھەورىكى پان، وشەى (رأوه) پاناوھەكى دەچىتەوھە بۆ ئەو نازارە بەلئندراو، (العَذَابُ الْمَوْعُودُ)، ياخود: ﴿فَلَمَّا رَأَوْهُ﴾، پاناو بۆ چوود وە، پىشتەر باس نەكراود، دەگونجى بۆ نازارە بەلئندراوھە كە بچىتەوھە، دەشگونجى بۆ باس نەكراوىك بچىتەوھە، كە دوايى وشەى (عَارِضًا)، پرووى دەكاتەوھە چىيە؟ (ف) يەكەى سەر (فَلَمَّا) ش بۆ لق لىكردنەوھە لە قسەكانى پىش: (أَي: فَلَمَّا أَرَادَ اللَّهُ عِقَابَهُمْ، أَرْسَلَ إِلَيْهِمْ رِيحًا فِي صُورَةِ سَحَابٍ، فَلَمَّا رَأَوْهُ سَحَابًا، قَالُوا: هَذَا عَارِضٌ مُّطْرًا)، كاتتىك خوا وىستى سزايان بدات، بايەكى بۆ ناردن لە شىۋەى ھەورىكدە، كاتتىك وەك ھەورى بىنبيان، گوتيان: ئەمە ھەورىكە تاومان بۆ دەبارىن، ئەو رستانەش بۆيە قرتىزان، چونكە بە سەلىقە دەزانرىن.

(۲) - ﴿مُسْتَقْبِلَ أَوْدِيَّتِهِمْ﴾، پرووبەرووى دۆل و شىۋەكانيان دى، (الْعَارِضُ: السَّحَابُ الْمُعْتَرِضُ جَوَّ السَّمَاءِ أَي: رَأَوْهُ كَالْعَارِضِ)، (عَارِضُ): بريتە لەو ھەورەى كە جەووى ئاسمان دادەگرى و پىيدا بلاو دەبىتەوھە، واتە: دىتيان لە شىۋەى ھەوردا، ئەگەرنا ھەور نەبوو،

كە دەفەرمۇ: ﴿مُسْتَقْبِلَ أَوْدِيَّتِهِمْ﴾، (استقبال): بىرىتپە لە پۈۈ كىرگەن بەرەۋە لای شىتىك،
واتە: ھەۋرە كە يان بىنى دەپۈۋى و دەھات، پۈۋەپۈۋى دۆل و شىۋەكانيان.

(أَوْدِيَّةٌ كَوْى (وَادِيَّةٌ)، ۋەك (أَنْدِيَّةٌ) كَوْى (نَادِيَّةٌ)، دۆل و شىۋەكەش مەبەست
پىنى ئەۋ شىۋىنەيە، ئەۋ خەلگە لىيىۋون، چۈنكە ئەۋان دەشت و بىابان و چىاۋ
چۆلىشىان ھەبۈون، (أَوْدِيَّتِهِمْ) واتە: ئەۋ شىۋىنەيە ئەۋان لىيىۋون، كە زۆر جار
بەۋ شىۋىنەيە ھۆزىك، يان خەلگىك تىيدا نىشتەجى بۈون، كۈتراۋە: (وَادِي)،
مەرچىش نىە شىۋىك بى و ناۋى پىدا ھاتى.

ئىجا كاتىك ناۋايان بىنى:

(۳) - ﴿قَالُوا هَذَا عَارِضٌ مُّطَرًا﴾، كۈتيان: ئەمە ھەۋرىكە تاۋ دابەزىنەرە بۆمان، (مُطَرٌ:
إِسْمٌ فَاعِلٍ مِنْ أَمَطَرَ)، (أَمَطَرَ) واتە: باران باراندو، ناۋى دابەزاند، (هَذَا عَارِضٌ مُّطَرًا)
واتە: ئەم ھەۋرە دابەزىنەرى تاۋە بۆمان.

(۴) - ﴿بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْتُمْ بِهِ﴾، بەلگە ئەۋە ئەۋەيە، كە پەلەتان لىكرد، ئەمە: (مَقُولٌ قَائِلٌ
مَحْذُوفٌ)، كۈتراۋى بىزەرىكى فرتىزاۋە، ئىجا يان مەبەست ئەۋەيە خوا ﴿فەرمۈۋەتى،
ياخۇد ھۇد ﴿كۈتۈۋەتى، ياخۇد فرىشتەكان كۈتۈۋانە، گىرگ ئەۋەيە ئەم تەبىرە:
﴿بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْتُمْ بِهِ﴾، واتە: ئەمە ئەۋ سزايەيە، كە پەلەتان لە ھاتى دەكرد.

(۵) - ﴿رِيحٌ فِيهَا عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾، بايەكە نازارىكى زۆر بە ئىش و ژانى تىدايە، لىرەدا كە
دەفەرمۇ: ﴿رِيحٌ فِيهَا عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾، (عَذَابٌ) كراۋە بە شتە تىكراۋ (مَطْرُوفٌ) كە،
(رِيحٌ) كراۋە بە شتىكراۋ (طَرَفٌ)، بايەكە نازارىكى بە ئىشى تىدايە، واتە: ئەۋ بايە كراۋە
بە زەرىك، ۋەك تۈۋرەكەيەك و، نازارەكە كراۋە بە ئەۋ شتەي لە ئىۋ تۈۋرەكەكە دابە،
بەلەم ئەۋ بايە ھەر بايەكى ناسايى نىە، بەلگە نازارو بەلەيەكى زۆر بە ئىشى تىدايە.

(۶) - ﴿تَذَرُ كُلَّ شَيْءٍ يَأْمُرُ بِهَا﴾، بە فەرمانى پەرۋەردگارى ھەموو شىتىك دەفەۋتتى،
(تَذِمُ) واتە: كاول و وىران دەكات، دەفەۋتتى، ﴿كُلَّ شَيْءٍ﴾، ھەموو شىتىك، ﴿يَأْمُرُ

رَبِّهَا ۞، بە قەرمانی پەرورەدگاری، نىجا کە دەفەرموی: هه‌موو شتیک کاول و وێران دەکات، ئەدی بۆچی زەوویی و ئەو شوێنەى کە لىشییوون، هه‌مووی وێران نەکردو؟ مەبەست ئەوەیە هه‌موو شتیک کە پەرورەدگار فەرمووبیتی، دەبێ وێران بکری، وێران دەکات، نەک هه‌موو شتیک بە ڕەهایی، واتە: هه‌موو شتیک کە پەيوەندى بەوانەو هەیه، هەر شتیک کە دەبێ بفهوتی، تاكو ئەوانی پێو بفهوتیترن، وەك خانوو بەرەکانیان و جىكاو ڕىكەکانیان، بۆیە زانايان ناوايان تەعبیر کردو، دەلێن: ۞ تَدْمُرْ كُلَّ شَيْءٍ بِأَمْرِ رَبِّهَا ۞، (أَي: تَهْلِكُ كُلُّ شَيْءٍ مِنْ شَأْنِهِ التَّدْمِيرُ)، هەر شتیک لە بەین دەبات و دەفەوتیترن کە بۆ فەوتان بشتن، هەندىكى دىكە گوتووایە: (كُلُّ شَيْءٍ مُسْتَعْمَلٌ فِي كَثْرَةِ الْأَشْيَاءِ)، واتە: زۆر شتان لە بەین دەبات، هه‌موو ئەو شتانەى پەيوستى بەوانەو، بەلام بە قەرمانی پەرورەدگاری نەبێ، نایکات، وە نەبێ ئەویش بەبێ مۆلەت بێ.

(ب) سەر ۞ بِأَمْرِ رَبِّهَا ۞، (بَاء السَّبِيَّةِ)، باقی ھۆکارییە، واتە: (بِسَبَبِ أَمْرِ رَبِّهَا)، بەھۆی قەرمانی پەرورەدگارییەو کە قەرمانی پێکردو.

۷- ۞ فَأَصْبَحُوا لَا يُرَى إِلَّا مَسَكِنُهُمْ ۞، سەرەنجام وایان لیھات تەنیا خانوو بەرەکانیان دەبینان، (فَأَصْبَحُوا: صَارُوا)، نەک بە مانای ئەو بێ بەلایەکە، شەوی لییدان، نىجا ڕۆژی وابوو بێ و ڕۆژیان وا کردبیتەو، چونکە خۆای پەرورەدگار لە سوورەتی (الْحَاقَّة) دا، لەو بارەو دەفەرموی: ۞ سَحَرَهَا عَلَيْهِمْ سَمِعَ لَيْلٍ وَكَمِينَةٌ أَيَّامٌ ۞، واتە: بابەكەى حەوت شەو و ھەشت ڕۆژان لەسەر بەردەوام کردن، کەواتە: کە دەفەرموی: ۞ فَأَصْبَحُوا لَا يُرَى إِلَّا مَسَكِنُهُمْ ۞، یانی: وایان لیھات کە تەنیا خانوو بەرەکانیان دەبینان، خۆتندراویشەتەو: (لَا تَرَى إِلَّا مَسَاكِنَهُمْ)، نىجا تەگەر (لَا يُرَى) بێ، واتە: بکەرەكەى نادیارو، ئەو کاتە (مَسَاكِنُ) دەبیتە جێداری بکەر، (نَائِبُ الْقَائِلِ) و بۆردار (مَضْمُون) دەبێ، ۞ فَأَصْبَحُوا لَا يُرَى إِلَّا مَسَكِنُهُمْ ۞، بەلام تەگەر بە (تَرَى) بخۆتندرتەو: (فَأَصْبَحُوا لَا تَرَى إِلَّا مَسَاكِنَهُمْ)، ئەو کاتە (مَسَاكِنُهُم) دەبیتە بەرکار (مفعول) ی (ترى) و مانایەكەى تاواى لى دى: وایان لیھات تۆ تەنیا خانوو بەرەکانیان تەبینى.

(۸) - ﴿كَذَلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ﴾ ھەر بەش شۈبھىيە، كۆمەلى تاۋانباران سزا دېدەدىن، (ئى: مِثْلَ جَزَاءِ قَوْمِ عَادٍ، نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ الْآخَرِينَ، وَهَذَا تَهْدِيدٌ لِمُشْرِكِي مَكَّةَ وَغَيْرِهِمْ، واتە: ۋەك سزاي گەلى عاد، تاۋانبارانى دېكەش سزا دېدەدىن، كە ئەمە ھەر ھەشەبە ھەم بۇ ئەو كاتە بۇ كۆمەلگاي ھاۋبەش بۇ خوادانەر كە لە مەككە بوون، ھەر ۋەھا بۇ ھەموو كۆمەلگايەكانى دېكەش، ۋەك دۋايى باسى دەكەم لە كۈتايى تەفسىرى ئەم ئايەتاندە، زۆرجار تۈزۈرەۋان رەھمەتى خۋايان لى بى، ئايەتەكان تايەت دەكەن بە خەلكى مەككەۋە، بەلكو زۆرجار بە قورەيشەۋەو بە دەۋرۋەريەۋە، كە لە راستىدا ئەۋە تەسككردنەۋەى چەمك و واتاي فراۋانى ئايەتەكانە، ئايەتەكان چەمك و واتاكەيان فراۋانترە، بۇيە نابى تەسك بىكرىنەۋەو بناخترىنە گۆشەيەكەۋە، كە خوا ﷻ مەبەستى نەبوۋە!

پىشترىش كۆمان: ئىمە لە تەفسىرى سوۋرەتى (ھود)دا، بە تەفصىل باسى بەسەرھاتى ھوودو گەلەكەى (عاد)مان كرددوۋ، درىزەى چۈنىيەتتى فەۋتانى گەلى عاد، ھەم لە سوۋرەتى (العاقە)دا ھاتوۋە، كە خوا دەفەرمۇي: ﴿وَأَمَّا عَادُ فَأَهْلِكُوا بَرِيحَ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ ۖ سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَمْعَ لَيَالٍ وَنَحْمِيَةَ أَيَّامٍ حُسُومًا فَتَرَى الْقَوْمَ فِيهَا صَرْعَى كَأَنَّهُمْ أُعِجَارٌ عَلَى حَاوِيٍ ۖ فَهَلْ تَرَى لَهُم مِّنْ بَاقِيَةٍ﴾ ۸. العاقە، دەفەرمۇي: ۋەك نىكە دارخورماي كەۋتوۋ، كەۋتنە گۆرى، ئايا كەسيان لى دەيىنى، مابى؟ كەسيان نەماۋ قەبەر بوون.

ھەرۋەھا لە سوۋرەتى (فصلت)دا: ﴿فَأَمَّا عَادُ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَقَالُوا مَن أَشَدُّ قُوَّةً مِنَّا قُوَّةُ أُولَئِكَ الَّذِينَ الَذِي خَلَقَهُمْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يَحْمَدُونَ﴾ ۱۰. فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِي أَيَّامٍ نَّحْسَاتٍ لِّنَذِقَهُمْ عَذَابَ الْيَوْمِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَخْزَىٰ وَهُمْ لَا يُنْصَرُونَ ۝ ۱۱.

ھەرۋەھا لە سوۋرەتى (القمر)دا: ﴿كَذَّبَتْ عَادُ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنَذِيرِي﴾ ۸. إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِي يَوْمٍ نَّحْسٍ مُّسْتَمِرٍّ ۝ ۱۱ نَزَّاعِ النَّاسِ كَأَنَّهُمْ أُعِجَارٌ عَلَىٰ مُنْجَعٍ ۝ ۱۲ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنَذِيرِي ۝ ۱۳ وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ الْآخِرُ الَّذِي هُوَ أَلَمٌ لِّمَن مَّدَّ كَبَدًا ۝ ۱۴

مەسەلەى سێهەم:

گەلى عاد توانای زیاتر لە ھى کۆمەلگای ینگەمبەریان ﷺ پێدرابوو، عەقل و بیست و چاویشیان ھەبوون، بەلام لێیان بەھرەمەند نەبوون بە ھۆی نکووییکردنیان لە نیشانەکانی خواوەو، سەرەنجام سزای ھەرەشە پێلێکراویان گەمارۆی دان:

خو! ﷻ دەفەرموێ: ﴿وَلَقَدْ مَكَنَّاكُمْ فِيْمَا إِنْ مَكَنَّاكُمْ فِيْمَا وَجَعَلْنَا لَهُمْ سَمْعًا وَأَبْصَرًا وَأَفْعِدَةً فَمَا أَغْنَىٰ عَنْهُمْ سَمْعُهُمْ وَلَا أَبْصَرُهُمْ وَلَا أَفْعِدَتُهُمْ مِنْ شَيْءٍ إِذْ كَانُوا يَجْحَدُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَحَاقَّ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٦٨﴾﴾

شیکردنەوھى ئەم ئایەتە بە پێزە، لە پێنج بەرگەدا:

١- ﴿وَلَقَدْ مَكَنَّاكُمْ فِيْمَا إِنْ مَكَنَّاكُمْ فِيْمَا﴾، بە دنیایی ئەوانمان دەستڕۆشتوو کردبوو، توانادار کردبوو، بە شیوەیەک کە ئێوەمان تێیدا توانادار نەکردو، (إِنْ) لێردا بە مانای (ما) لایەرە (مَا النَّافِيَّةُ) یە، واتە: (فِيْمَا مَا مَكَنَّاكُمْ فِيْمَا)، بەلام (ما) بە کارنەهاتووە بۆ ئەوھى لەسەر زمان فورس نەبێ، ئەوانمان توانادارو دەستڕۆشتوو کردبوو، بەشیوەیەک کە بە ئێوەمان نەداو، ئەى کافرانی ڕۆژگاری ینگەمبەر ﷺ و ئەو کۆمەلگا دیارییکراو! ھەلبەتە ئەوان بەکەمێن دویندراودکان بوون، بەلام چەمک و واتایەکی تەنیا لەو چوارچێوھى ئەو کات و شوێنەدا، قەتیس ناکرێ، بەلکو ھى ئیستاش دواى ئیستاش دەرگرتەو، مەگەر بەلکەیک و نیشانەیک ھەبێ، ناچارمان بکات، بڵێین: تەنیا مەبەست پێی کۆمەلگای ینگەمبەرە ﷺ، کە لێردا تاكو راددەیک ئەو نیشانە یە ھەبە، چونکە تواناو نیمکانیەتێک کە بە شەری ئیستا ھەیانەو، کۆمەلگاکانی ئیستا، ھەیانە لە ھى گەلى عاد لە ھەندێک ڕووەو، یان لە زۆر ڕووەو زیاتر، کەواتە: ئەو بەسەر کۆمەلگاکانی ئیستادا ناچەسپێ، لەو ڕووەو ئەو نیشانە یە ناچارمان دەکات، بڵێین: مەبەست پێی کۆمەلگایەکی دیارییکراو، کە ئەو کاتە فورئانی تێدا دابەزێراو.

که ده شفه رموی: نه و امان ده سترویشتوو کردبوو، له تواناو ده سه لاتی کدا که تیوه مان تیدا ده سترویشتوو نه کردوه، واته: له شیوه که ی و له جینه که ی، نه گه رنا هه ر خودی ته وه که خوا به گه لی عادی داوه، ینگومان به خه لکیکی دیکه ی نه داوه، تاکو پیکه وه به راورد بکرتن: به لام یانی: له شیوه و جینه که یدا.

(مَكْنَاهُمْ: التَّمَكُّنُ إعطاءُ المَكْنَةِ وَهِيَ الْقُدْرَةُ وَالْقُوَّةُ، وَمَكْنٌ مِنْ كَذَا وَمَكْنٌ مِنْهُ: قَدَّرَ عَلَيْهِ، تَمَكَّنَ: بَرِيْتِه له پیدانی (مَكْنَةً)، یانی: ده سه لات و توانا، ده گوتری: (مَكْنٌ مِنْ كَذَا وَمَكْنٌ مِنْهُ: قَدَّرَ عَلَيْهِ) واته: ده سه لاتی به سه ردا بوو.

۲- ﴿وَجَعَلْنَا لَهُمْ سَمْعًا وَأَبْصَرًا وَأَفْئِدَةً﴾، بیستن و چاوه کان و عه قله کانیشمان بو ره خساندبوون.

لیردها مه به ست نه وه یه، (أَي: لَمْ يَنْقُصْهُمْ شَيْءٌ مِمَّا يَحْتَاجُونَهُ لِإِذْكَ الْحَقِّ)، واته: هیچ شتیکیان که م نه بوو، له وه ی پیوستیان بوو بو دۆزینه وه ی هه ق، خوا ﴿عَلَى پیدابوون، گوئی پیدابوون، چاوی پیدابوون، هه موو نه و توانابانه ی پیدابوون، که په کیان له سه ریان ده که وئ، بو دۆزینه وه ی هه ق و بو په یردن به هه ق، به لام له به ر عینادی و که لله ره قیی، له به ر ده مارگیری و، چونکه زله زله کانیان به ر زده دندیان له و به زم و بازاره دا هه بووه، خه لکه که ی دیکه ش کویرانه شویتیان که و توون.

۳- ﴿فَمَا أَغْنَىٰ عَنْهُمْ سَمْعُهُمْ وَلَا أَبْصَرُهُمْ وَلَا أَفْئِدَتُهُمْ مِنْ شَيْءٍ﴾، که چی بیستیان و چاوه کانیان و عه قله کانیان، هیچ سوودیان پئ نه گه یاندن.

(مِنْ شَيْءٍ): (مِنْ: زَائِدَةٌ لِلتَّنْصِصِ عَلَى انْتِفَاءِ الْجِنْسِ وَشَيْءٍ: الْمَجْرُورُ بِ «مِنْ» نَائِبٌ عَنِ الْمَفْعُولِ الْمُطْلَقِ)، واته: ﴿فَمَا أَغْنَىٰ عَنْهُمْ سَمْعُهُمْ وَلَا أَبْصَارُهُمْ وَلَا أَفْئِدَتُهُمْ شَيْئًا﴾، بیستن و، چاوه کانیان و، عه قله کانیان هیچ نه ندازه یه ک له سوودیان پئ نه گه یاندن، (مِنْ) یش زیاد کراوه بو ته وه ی جینی سوود لی بینین لابری، تنجا:

(شئی) که مه جبروره به (من)، له جینی بهرکاری ره‌ها دانیشتوه، واته: (فَمَا أَغْنَىٰ عَنْهُمْ شَيْئًا مِنَ الْإِغْنَاءِ سَمِعْتُمْ وَلَا أَبْصَارُهُمْ وَلَا أَفْتَدْتُهُمْ)، یانی: بیستن و چاوه‌کانیان و عه‌قله‌کانیان، هیچ جو‌ه سوودیکیان پی نه‌گه‌یاندن، نه‌که‌م نه‌زور.

(۴) - ﴿إِذْ كَانُوا بِحُدُودِ الْبَيْتِ اللَّهِ﴾، له سۆنگه‌ی نه‌وه‌وه که نکوولییان له نیشانه‌کانی خوا ده‌کرد، (إِذْ) لیره‌دا بۆ (ظَرْفَ)، واته: کاتیک که نه‌و شته‌ی تیدا ږووداوه، واته: له ماوه‌ی نکوولییکردنیاں له نیشانه‌کانی خوادا، هیچ سوودیان پی نه‌گه‌یاندن، به‌لام لیره‌دا (إِذْ) وێرانی نه‌ودی (ظَرْفَ)، بۆ کاتی ږاږدوو، به‌مانای ته‌علیلش دێ، واته: به‌هو‌ی نه‌وه‌وه که نکوولییان ده‌کرد له نیشانه‌کانی خوا، هه‌سته‌وه‌ره‌کانیان چ سوودیان پی نه‌گه‌یاندن.

(۵) - ﴿وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَكْبِرُونَ﴾، هه‌روه‌ها نه‌ودی گالته‌یان پی ده‌کرد، ده‌وری دان، نجا نایا نه‌ودی ده‌وری دان، نازارو سزایه‌که‌ بوو، یان خودی نه‌و به‌لایه‌ی که گالته‌یان پنده‌کرد، نه‌وه‌ ده‌وری دان؟ هه‌ردووکیان ږی تیچوون، سزای نه‌وه‌ که گالته‌یان پی ده‌کرد، یاخود هه‌ر خودی گالته‌پیکراوه‌که، که دۆزه‌خ، یان به‌لای خوا بوو، نه‌وه‌ ده‌وری دان و گه‌مارۆی دان.

(حَاقَ) هه‌م به‌مانای (نَزَلَ) دێ، هه‌م به‌مانای (أَحَاطَ) دێ، واته: دابه‌زیه‌ سه‌ریان، یاخود ده‌وره‌ی دان و گه‌مارۆیدان.

پوخته‌ی مانای ئهم نایه‌ته‌ موباره‌که‌:

نه‌ی بی‌پروایه‌! خوایه‌ک **عَلَّامُ** که گه‌لی عادی له ئیوه‌ ده‌ستڤوشتووترو توانادارترو ده‌سه‌لات بالاترو ژماره‌ زیاتر بوون، توانیوه‌تی بیانفهووتینی به‌ شتیکی نه‌بیزارو، که بایه‌و نه‌وان ته‌ماعیان تیییدا هه‌بوو، هه‌ور بی‌ و بارانی پێوه‌ بی‌ت و تاویان بۆ دابه‌زینی، ته‌و خوایه‌ **عَلَّامُ** ده‌توانی تیوه‌ش بغه‌ووتینی، که تواناشتان له‌ هی نه‌وان که‌متره‌.

هه لوه سته به کی کورت له سهر بیئیمانی و کوژانه وهی چرای عقل:

لیرده دا هه لوه سته به کی کورت ده که بن، له به رانبهر نهم رسته به دا، که خوا
 ده فهرموئ: بیست و چاوه کان و عه قله کانیاں هیچ سوودی پی نه که یاندن:
 ﴿إِذْ كَانُوا يَجْحَدُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ﴾، به هوئ نه وه وه که نکوولیان ده کرد، له
 نیشانه کانی خوا!

له راستیدا کاتیک که مروئ نیمانی نابئ و، به نیمانه وه ته ماشای شته کان
 ناکات، به نیمانه وه هه سته وه ده کانی خوئ به کارناهیئ، عه قلی خوئ به کارناهیئ،
 چیه قی شته کان ناکه ویت به هر عه قلی و به رچای و به رگونی، بیکومان برواو
 قه ناعه قی مروئ، ته گهر راست بی، یارمه تی ده دات، که باشتر له شته کان تیکات،
 یاخود بینئ و بیستی، قه ناعه قی هه لای مروئ قیش زور زیانی پی ده که به نیئ، که
 شته کان وه ک خویان بینئ، ده توانین وینه به ک بتیننه وه: بابایه کی نه خوش به
 تابه قی که گرانه تای لی بی، یان تای لی بی، که ناوی شیرین ده خواته وه، وا
 ده زانی تاله، بیکومان ناوه که نه گوراوه و تال نیه، به لام نهو میزاجی تیکچوو!
 که سی وا هیه ته ماشای نهو هه موو که ون و کائیناته، ده کات، هیچی تیدا
 نابینئ، ته ماشای خوئ ده کات، هیچ له خویدا نابینئ، بیکاته به لکه و نیشانه که
 خاوه نی هیه به، به دیه پنه رو به روه ردگار یکی هیه، مشوور خوړنکی هیه، دواپی
 ده چئ گر گر به چیه وه گرفتار ده بن؟ ده لن: ته گهر خوا ﴿نَهْمْ﴾ نهم که ون و
 کائیناته ی خولقاندوه به باشترین شیوه، دوو پشک چ سوودی هیه؟ میثووله
 چ سوودی هیه؟ میث چ سوودی هیه؟ نه وانه ی بوچی دروست کردوون؟ نهو
 هه موو شتانه ی که لک و سوودیان هیه، نایانکاته نیشانه، به لام چهنده شتیک
 ده بینئ و جاری زاناریه که ی وی، بوئ دهرنه که وتوه سوودیان چیه؟ بیکومان
 زانست رۆژ به رۆژ که به ره و پشه وه ده چئ، حکمه ت و سوودی شته کان
 زیاترو باشتر ناشکرا ده بن.

تَنجَا خَوَا ﴿٥٤﴾ نەیفەرموو: ھەرچی خولقاندوو، ھەمووی بۆ ئیوھ سوودبەخشە، بەلام دەفەرموی: ھەرچی لە ئاسمانەکان و زویدایە، بۆ ئیوھ دەستەمۆ کردو، بەلام خَوَا ﴿٥٥﴾ ھەندیک شتی خولقاندو، تاکو تیمە ی پئی تاقی بکاتو، وەک گیراوەتەو: جارێک (أَبُو جَعْفَرِ الْمَنْصُورِ)، دووھم ھوكمڕانی بنەمالە ی عەباسییەکان، لەگەڵ (جَعْفَرِ الصَّادِقِ) دا پەحمەتی خوا ی لێ بێ، دادەنیشی، میتیک چەند جارێک دێ و لەسەر دەم و چاوی (أَبُو جَعْفَرِ الْمَنْصُورِ) دەنیشی، ئەویش دەری دەکات و چەند جارێک ئەو دەووبارە دەبێتەو، ئەویش دەلی: ئە ی جەغەری صادیق، خوا میتی بۆچی دروستکردو (لَمْ يَخْلُقِ اللَّهُ الذَّبَابَ)؟! ئەویش دەلی: (لِيَذِلَّ بِهِ الْجَبَّارَةَ)، تاکو خۆبەزڵگەری پئی زەبوون بکات، وەلامیکی زۆر پێ بە پێست بوو!

لە راستیدا خَوَا ﴿٥٦﴾ ھەرچی خولقاندوو ی ھەمووی لە جیتی خۆدایە، بەلام بە مەرچیک نیشان بە چاوی ئیمانەو تەماشای بکات و، ئیمان دەبێتە ھۆی ئەو کە نیشان چەشمەندازی پوون بێ و، ھەستەو دەکاتی باشتەر دەری راستییەکان بکەن، ھەرودک بێ نیمانیش بە پێچەوانەو: وا لە مەرووف دەکات شتەکان وەک خویان نەبینن و، شەیتان شوبەھو نیشکال و گری و گۆلی زۆر بخاتە ئیو دڵ و دەروونیو، ھەرودک چۆن بابای نەخۆش ئاوە شیرینەکە دەخواتەو، لە زاری تالەو وەک ژەقنەبووتە، کە لە واقع دا ئاوەکە وەک خۆبەتی، بەلام ئەو میزاجی تیکچوو! دروستکراوایش ھەموویان نیشانەن، لەسەر پەرودەرگاریتی خوا، وەک بەکیک لە خواناسان گوتوو ی: (وَفِي كُلِّ شَيْءٍ لَّهُ آيَةٌ ... تَذُلُّ عَلَى أَنَّهُ وَاحِدٌ)، لە ھەموو شتێکدا نیشانە یەکی ھەیە، ئەو دەگە یەتی کە خوا ﴿٥٧﴾ تاکە، بەلام بەشەر کە دڵ و دەروونەکی کوفری چۆتی، وێرای پووخی، میزاجی بیست و دیتی و عقل و ھۆشی تیکدەدا، شتەکان بە جوریکی دیکە دەکەونە بەرچاوو عقل و گوئی.

مەسەلى چۈرەم:

ھەوالدانى خوا ﷻ بە ھەوتاندنى ئاۋەدانىيەكانى دەۋروبەرى كۆمەلگاي پىغەمبەرى خوا ﷻ و كۆمەلگايەكانى دىكەش، دۋاي پېشاندانى نىشانە جوراۋ جورەكان، بەلكو بگەرېنەۋەو، كاتىكىش سزاي خوايان بۇ ھاتو، ئەو بەرستراۋانەى بە مەبەستى لە خوا نىزىك كەۋتەۋەيان لە خوا، گرتېۋويانن، داديان نەدان و سوۋديان پى نەگەيانندن، بگرە لىيان ونېۋون و، درۆ ھەلبەستەكەيان ئاشكرابو و پەردەى بەسەرۋە ئەما:

خوا ﷻ دەفەرمۇق: ﴿وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا مَا حَرَّلَكُم مِّنَ الْفَرْقَىٰ وَصَرَفْنَا الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ يَرْجِعُونَ﴾ ٢٧ ﴿فَلَوْلَا نَصْرُهُمُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِن دُونِ اللَّهِ قُرْبَانًا ؕ لَمَّا بَلَغُوا عُمُرَهُم وَذَلِكَ إِفْكُهُمْ وَمَا كَانُوا يَفْقَهُونَ﴾ ٢٨ ﴿﴾

شىكرىدەنەۋى ئەم، دوو ئايەتە، لە شەش بىرگەدا:

١- ﴿وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا مَا حَرَّلَكُم مِّنَ الْفَرْقَىٰ﴾، بە دۇنيائىش ئاۋەدانىيەكانى دەۋرى تېۋەمان ھەوتاندن، پىتى (و) كېرەدەۋە بادەرۋە (عاطفە)ى ئەو رېستەيە بۇ سەر رېستەكانى پېشوو، (لَقَدْ) (ل) بۇ سۈيىندە، (قَدْ) بۇ دۇنياكرىدەۋە، واتە: بە دۇنيائىيەۋە ئاۋەدانىيەكانى دەۋروبەرى تېۋەمان ھەوتاندوون، ئىجا ئەمە بۇ كەسانىكە كە شارەزاي مېژوۋىن و دۇنيائىن، كە خوا ئەو كەلانى ھەوتاندوون، بەلام بۇ كەسانىكە كە شارەزاي و ھەۋالىان بېستى، كە ئەو كۆمەلگايانە ھەوتاون، لەبەر ئەۋەيە كە پەندىان لە ھەوتىرانى ئەو گەل و كۆمەلگايانە، ۋەرنەگرتوۋە، لە شۈبىنى كەسىك داندارون، كە شارەزايى و زانىارىيان نەبوۋى، بە ھەوتىندرانى ئەو گەل و كۆمەلگايانە، لە لايەن خۋاي پالا دەستەۋە، بەو بەلایەى ناردوۋىتى، ياخۇد رەنگە زانىارىيان بوۋى، كە ئەۋانە ھەوتاون، بەلام گوتوۋايانە: ئەو بەلایە ھەر بەرىكەۋت بۇيان ھاتو، بۇ ۋىتە: گەلى نوۋح ﷺ كە تۇقان و لاقاۋ لە

دژيان هه ليكړدوه، گهلي عاد كه بايه كي به هيز ليداون، گهلي سه موود، كه له رزينه وه و
بوومه له رزه يهك ليداون و... هتد.

كه ده فهرموي: ﴿وَلَقَدْ أَهَلَّكُنَا مَا سَمَّيْكُم مِّنَ الْقُرَىٰ﴾، (هَوَلَكُم)، نه م راناوه
ده كه پريته وه بو دوتراوه كاني روظركاري پينغه مبه ر.

كه واته: هم موو نه و گه لانه ي له ده ور به ري حيازو نيوه دوور گه ي عه ر به يي
بوون، ده يان كړي ته وه، وهك گهلي (سَبَا)، گهلي (ثُبَع) له يه مهن و، گهلي لوط
له شام و، گهلي عادو سه موود، به نسبت گهلي سه موود وه له حيجر، كه
ده كه وپته نيوان نيوه دوور گه ي عه ر به يي و شامه وه، هه روه ها گهلي عاد له
بيا باني نه حقاف، نه وانه هه موويان له روي جوگرافيه وه ده كه ونه ده ور به ري
كومه لكاي مه ككه، كه ده فهرموي: ﴿وَلَقَدْ أَهَلَّكُنَا﴾، فه وتان دمانن، بيگومان
مه به ست پتي فه وتان دن و قه ر بې كردني خه لكه كه يانه، نه گه رنا ناوه دانييه كان دارو
ديواره كان، نه فه وتيراون، واته: دانيشتوواني نه و شارو ناوه دانييه مان فه وتان دن.

٢- ﴿وَصَرَفْنَا الْأَيْتَ﴾، نيشانه كانيشمان جوراو جور كردن، (صَرَفْنَا: نَوَعْنَا وَمَعْنَى
التَّصْرِيفِ: التَّغْيِيرُ وَالتَّبْدِيلُ، لِأَنَّهُ مُشْتَقٌّ مِنَ الصَّرْفِ، وَهُوَ الْإِبْعَادُ وَكَتَبَ بِهِ هُنَا عَنِ التَّحْيِينِ
وَالْتَوْضِيحِ، لِأَنَّ تَعَدُّ الْأَنْوَاعِ مُبَيِّنٌ لِلشَّيْءِ)، ماناي (تَصْرِيف): ليردها كورين و لادانه، چونكه
وشه ي (تَصْرِيف) له (صرف) وه هاتوه، كه بريته له دوور خستنه وه و لادان، به لام ليردها
نه وه كنار يه بو روون كړدنه وه و در خست، چونكه جوړه كاني شتيك، نه و شته زياتر روون
ده كه نه وه، واته: نيشانه كانمان به جوراو جوروي خستنه روو، تنجا نيشانه كان ده كونج:

١- مه به ست پتيان رسته كاني فهرمايشتي خوا بې، كه خوا ﴿يَا﴾.

أ- هم وهك به لكه.

ب- هم وهك بير خستنه وه.

ج- هم وهك هه ر هه.

د- هم و دك هاندان و گفت پیدانی پاداشت، به هم موو شیوه کان، خوا **بَعْدَ** نایه ته خویتراوه کانی خوئی و فهرمایسته که ی خوئی بو پروونکردوونه وه.

۲- ده سگونجی مه به ست له (آیات) نیشانه کانی خوابن **لَیْلٍ**، که به هر کام له پیغه مبه ران **(عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)** ی داوون، واته: موعجیزه کانی پیغه مبه ران که نیشانه ی راستیی پیغه مبه ران **(عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)** بوون.

(۳) - **لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ**، (بویه نایه ت و نیشانه کاغان بو جوراو جورکردن)، به لکو بکه ریته وه، نه مه دوو واتای هه ن:

أ- واز بینن له وه دی له سه ری نی، واته: **(مَجَازٌ عَنِ الْإِقْلَاعِ عَمَّا هُمْ فِيهِ)**، مه جازه بو ده ست هه لگرتن لهو حاله ته ی له سه ری نی.

ب- **(يَرْجِعُونَ: يَرْجِعُونَ إِلَى اللَّهِ)**، به لکو بکه ریته وه بو لای خوا، وشه ی **(لَوْلَا)** لیته دا بو هاندانه، به لکو له گونا هان بکه ریته وه و ازبان لی بینن، یا خود به ره و خوا بکه ریته وه.

(۴) - **فَلَوْلَا نَصَرَهُمُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ قُرْبَانًا آلِهَةً**، ده بو وایه ته و په رستراوانه ی گرتبو وایان، جکه له خوا، ته و په رستراوانه یان که له جیاتی خوا ده یان په رستن، بو نزیک خسته وه یان له خوا، یارمه تی یان دابان و سه ریان خسته یانایه، **(الْقُرْبَانُ: مَا يُتَقَرَّبُ بِهِ إِلَى اللَّهِ، مِنْ طَاعَةٍ وَتَسْبِيحَةٍ وَالْجَمْعُ: قَرَابِينَ)**، (قُرْبَان) هه ر شتی که که مروف، پیی له خوا نزیک بکه ویتته وه، له فهرمان به ری و قوربانیی سه رب رین، کویه که ی (قَرَابِينَ).

(۵) - **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِمْ**، به لکو لی یان ونبوون، یارمه تی یان نه دان و پشتیواییان نه کردن، په رستراوه کانی که له جیاتی خوا ده یان په رستن، تا کو له خویان نزیک بخه نه وه، لی یان ونبوون، نه ک سه ریان نه خستن، به لکو هه ر لی شیان ونبوون، **(أَيُّ: غَائِبُوا، وَصَاعُوا)**، ونبوون و زایه بوون، **(صَلَّ):** یانی: **(صَاعَ وَغَابَ وَفَقَدَ)** دی، زایه بوو، په نهان بوو، بز بوو **(صَلَّ)** ونبوو، به لآم **(صَلَّ عَنِ الطَّرِيقِ)** له ریگا ونبوو، **(أَضَلَّهُ)** ونی کرد، گومرای کرد.

۶- ﴿وَذَلِكَ إِفْكُهُمْ وَمَا كَانُوا يَفْعُرُونَ﴾، نهودش درویه که یان و قسه هه لیه ستنه که یان بوو، ﴿وَذَلِكَ إِفْكُهُمْ﴾، خویره اویشه ته وه: ﴿وَذَلِكَ أَفْكُهُمْ﴾، نهود وایلیر کردن هه لکه رینه وه، لایدیرتن، هه روده ها خویره اوته وه: ﴿وَذَلِكَ أَفْكُهُمْ﴾، نهود وایلیر کردن، نهود لایدان، ﴿وَمَا كَانُوا يَفْعُرُونَ﴾، هه روده ها نهود بوو که هه لیانده به ست.

چهند ورده کاری به کی نهم نایه ته (۴۸):

نهم نایه ته چهند ورده کاری به کی تیدان، پیوسته باس بکرتن، که ده فهرموی: ﴿فَلَوْلَا نَصْرُهُمُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ قُرْبَانًا آلِهَةً بَلْ صَلَّوْا عَنْهُمْ وَذَلِكَ إِفْكُهُمْ وَمَا كَانُوا يَفْعُرُونَ﴾ ۴۸، پیشتتر مانا که یمان کرد، به لأم له پرووی ریزمانی عه ره بییه وه، به پیی نهود که (قُرْبَانًا) ده بیته چی و، (آلِهَةً) ده بیته چی؟ مانا به کی ده گوری و به گشتیی ده توانین، بلتین: سن وانای ههن و به سی جور له پرووی ریزمانی عه ره بییه وه، ده گونجی مانا بکری:

۱- (محمد الطاهر بن عاشور)، ده رباره ی پرسته ی: ﴿فَلَوْلَا نَصْرُهُمُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ قُرْبَانًا آلِهَةً﴾، ده لئن: (اتَّخَذُوا) دوو بهرکاران ده خوازی، بهرکاری به که م راناو که ده که ریته وه بو ناوی مه و صوول (اسم المفعول)، ﴿فَلَوْلَا نَصْرُهُمُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا﴾، واته: (الَّذِينَ اتَّخَذُوهُمْ)، نهوانه ی که گرتبوویان، ﴿مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾، جکه له خوا گرتبوویان، ﴿قُرْبَانًا آلِهَةً﴾، به پرستراویان گرتبون، له حالیکدا که ده یانویست پییان له خوا نیریک ببه وه، بهرکاری دووهم ده بیته: (آلِهَةً)، (اتَّخَذُوهُمْ آلِهَةً)، (قُرْبَانًا)، ده بیته حال، واته: نهوانه یان به پرستراو گرتبوو، له جیانی خوا، له حالیکدا که ده یانویست پییشان له خوا نیریک بکه و نه وه.

۲- (أبو حیان و أبو البقاء)، ده لئن: بهرکاری به که م قرتتیراوه و (آلِهَةً)، بهرکاری دووهمه (قُرْبَانًا) یش، بریتیه له: بهرکاری پیناوی (مَفْعُولٌ لِأَجْلِهِ).

۳- (إِبْنُ الْعَطِيَّةِ وَالْعُوفِي)، كُتُوْبِيَانِه: (الْمَفْعُولُ الْأَوَّلُ مَحْدُوفٌ) وَ (قُرْبَانًا)، (مَفْعُولٌ بِهِ الثَّانِي) وَ (آلِهَةً)، (بَدَلُ مِنْهُ)، وَاتِه: بەرکاری یەكەم قەتئەراوہ (قُرْبَانًا)، دەبیتە بەرکاری دووہم وَ (آلِهَةً) یش جێگرەوہی بەرکاری دووہمە.

(الزَّمخَشَرِي) پەخنە ی لەو بۆچوونە گرتوہ، پوونیشی نەکردۆتەوہ لەبەرچی و کۆتوویەتی: مانایەکە ی رێک نایەتەوہ، پەنگە وایزانیشی وەک بۆ خۆی (زەمەخشەری) زۆر شارەزا بووہ لە پەوانبێژی داو، کە خۆی دەیزانی لەبەرچی رێک نایەتەوہ، خەلکیش دەزانی!!

تنجا (محي الدين الدرويش) خاوەنی تەفسیری (إعراب القرآن)^(۱)، دەلێ: (وَلَمْ يُبَيِّنْهُ وَتَفْصِلُ بُيِّنُهُ)، نەو پوونی نەکردۆتەوہ و تێمە پوونی دەکەینەوہ، تنجا تاوای پوون کردۆتەوہ، دەلێ:

(لَوْ كَانَ قُرْبَانًا مَفْعُولًا ثَانِيًا، وَمَعْنَاهُ مُتَقَرِّبًا بِهِمْ، لَصَارَ الْمَعْنَى إِلَى أَنَّهُمْ وَبُخُوا عَلَى تَرَكِ اتِّخَاذِ اللَّهِ مُتَقَرِّبًا، لَكِنَّ اللَّهَ يَتَقَرَّبُ إِلَيْهِ، وَلَا يَتَقَرَّبُ بِهِ لغيره، فَإِنَّهُ وَقَعَ التَّوْبِيخُ عَلَى نِسْبَةِ الْإِلَهِيَّةِ إِلَى غَيْرِ اللَّهِ تَعَالَى، فَكَانَ حَقُّ الْكَلَامِ أَنْ يَكُونَ (آلِهَةً) هُوَ الْمَفْعُولُ الثَّانِي لَا غَيْرَ).

واتە: تەگەر (قُرْبَانًا) بێیتە بەرکاری دووہم (مانایەکەشی: (خۆ لێوہ نیزیکیستن) ه، بانی: نەوہی خۆی پێ لە خوا نیزیکی دەخەیهوہ)، مانایەکە ی وای لێ دەهات کە سەرزەنشتکراون چونکە خوایان ^{عَلَيْهِ} بە (خۆ پێوہ نیزیکیخەر) گرتوہ، بەلام خوا ^{عَلَيْهِ} خۆی پێ لێ نیزیکی دەخریتەوہ، نەک بە خوا لە شتی دیکە نیزیکی بکەویەوہ، کەواتە: سەرزەنشتە کە لەبەر نەوہ بووہ، کە جگە لە خوا بە پەرستراو گیراوە، نەک لەبەر نەوہی خوا بە (قُرْبَان) گیراوە، بۆیە دەبین (آلِهَةً) بکریتە بەرکاری دووہم.

ئىنجا بەركارى يەكەم، يان قرتىزاو، ياخود پاناوئىكە دەچىتەو، بۆ (الذین) ی (إِسْمُ الْمُؤْصُولِ) بۆ سەر (اتخذوا) كە برىتیه لہ (هم) ی، (اتخذوهم) ئەوانەى شارەزای زمانى عەرەبىی بن، باشتەر لەمە حالى دەبن.

تىمەش جار جار خۇمان لە ھەندىك لەو وردەكارىيانە دەدەين، لەبەر ئەوێ نەم تەفسىرە دەمانەوێ لە ھەموو ئاستەکاندا بەھەرى لى وەرېگرى، بە تايبەتى ھەندىك لە رستەکانى، كە زياتر لە واتايەك ھەلدەگرن، تىستا نەمە كە دەفەرموئ: ﴿فَلَوْلَا نَصْرُهُمُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ قُرْبَانًا آلِهَةً ۚ﴾

(اتَّخَذُوا): شتىكى زاندارو، لە زمانى عەرەبىی دا، كە دوو بەركارى دەوين، ئىنجا بەركارى يەكەميان، يان دەبى بلىين: قرتىزاو، يان دەبى بلىين: دگەرېتەو بۆ (الذین): يانى: (الذین اتخذوهم)، بەركارى دووم، دەبى ھەر (آلِهَةً)، بى، چونكە خوا ﷻ دەفەرموئ: ئەوانەى بە پەرستراويان گرتبوون لە جياى خوا، تاكو خويان پى لە خوا نيزىك بخەنەو، بۆچى سەريان نەخست؟ بەلام ئەگەر بگوترى: (قُرْبَانًا) دەبىتە بەركارى دووم، واتە: بۆچى ئەوانەى جگە لە خويان بە خو پى وە نيزىكخەر سەريان نەخست؟ ئەو كاتەش پەخنەو گلەيى خواى پەروردگار لەو دەبى كە: بۆچى جگە لە خويان بە (قُرْبَان) گرتو، دەبوایە بەس خوا بە (قُرْبَان) بگرن؟ بەلام بىگومان مەبەست ئەو نە، چونكە خوا ﷻ پەخنەى لەو نە، كە بۆچى بەس خويان بە (قُرْبَان) نەگرتو؟ بەلكو پەخنەكە لەو دەبى كە بۆچى جگە لە خويان كردو بە (آلِهَةً)، ئەگەرنا خوا ﷻ پەخنە لەو ناگرى: بۆچى جگە لە خواتان كردو بە ھۆكارى لە خوا نيزىك بوونەو، چونكە خوا ﷻ ھەرگىز ناكړتە ھۆكارى لى نيزىككەوتنەو (قُرْبَان)، تاكو خوا ﷻ پەخنە بگرى، كە بۆچى جگە لە خواتان بە (قُرْبَان) گرتو، بۆچى بەس خواتان بە (قُرْبَان) نەگرتو؟ ئەسلى واتايەكە: بۆچى جگە لە خواتان بە (آلِهَةً) گرتو، تاكو پى لە خوا نيزىك ببنەو؟!.

به ره وهی که کو تایی به ته فسیری نه م تابه تانه بیتین، سه رنجی وردی
(محمد الطاهر بن عاشور) له ته فسیره که ی غویدا^(۱) ده خهینه روو:

ده لئ: که خوا **وَمَا كَانُوا يَفْقَرُونَ**: **وَذَلِكَ إِفْكُهُمْ وَمَا كَانُوا يَفْقَرُونَ**: (ای: کذبهم، وَمَا كَانُوا يَفْقَرُونَ: ای: يَفْقَرُونَهُ وَيَخْتَلِقُونَهُ، وَهَذَا نَوْعٌ خَاصٌّ مِنَ الْكَذِبِ، لِهَذَا هُوَ عَطْفُ الْخَاصِّ عَلَى الْعَامِ، إِذِ الْإِفْرَاءُ نَوْعٌ خَاصٌّ مِنَ الْكَذِبِ، وَهُوَ ابْتِكَارُ الْأَخْبَارِ الْكَاذِبَةِ، وَيُرَادُّهُ الْإِخْتِلَاقُ، لِإِنْ زَعَمَهُمُ الْأَصْنَامُ شُرَكَاءَ لِلَّهِ كَذِبٌ، مَرْوِيٌّ مِنْ قَبْلِ، فَهُوَ إِفْكٌ، وَأَمَّا زَعَمُهُمْ أَنَّهَا تَقَرَّبُهُمْ إِلَى اللَّهِ، فَذَلِكَ إِفْرَاءٌ اخْتَرَعُوهُ).

واته: که ده فهرموئ: **وَذَلِكَ إِفْكُهُمْ وَمَا كَانُوا يَفْقَرُونَ**: نه وهش درو به که یانه وه
نه وه بوو که هه لیانده به ست، تنجا تابا (درو) له که ل (هه لبه ست)، لیک جیان؟
(محمد الطاهر بن عاشور) که به راستی تبیینی و سه رنجی زور وردو جوانی
هه ن، ده لئ: که ده فهرموئ: **وَذَلِكَ إِفْكُهُمْ وَمَا كَانُوا يَفْقَرُونَ**: (إِفْكٌ) واته:
(کذب)، بانی: نه وه درو به که یان بوو، **وَمَا كَانُوا يَفْقَرُونَ**: هه رو هه نه وهش
که هه لیانده به ست، (هه لبه ست) یش جورنکی تابه ته له درو، که واته: نه مه
بادانه وهو گپ رانه وهی تابه ته بو سه ر گشتی (عطفُ الْخَاصِّ عَلَى الْعَامِ)، چونکه
هه لبه ست جورنکی تابه ته له درو، که بریتیه له هه لبه ستی هه واله درو به کان،
(إِفْرَاء) یش به (إِخْتِلَاقُ) مانا ده کرئ، واته: هه لبه ست و دروستکردن، چونکه
نه وه که پیمان وابوو به ته کان هاوبه شن بو خوا، نه وه درو به که بووه و پیشتر
گپ درواوه ته وه، بو به نه وه پنی ده گو ترئ: (إِفْكٌ)، به لأم نه وه که پیمان وابوو له
خوایان وه نیزیک ده خات، هه لبه ستنیک بووه و خوایان هه لیان به ستوه.

سهرنجیک له سهر گشتگیری و فراوانیی مه به سته کانی قورنان

پیشتر گوتمان: له کوتایی نهم دهرسه دا سهرنجیک ده خهینه پروو، له باره ی نهووه، که زۆربه ی پروونکه ره دوانی قورنان په حمه ق خوايان لى بى و خوا پاداشتيان بداته وه، کاتيک تابه ته کان ته فسیر ده کهن، چه مک و واتابه که بان قه تيس ده کهن، له سهر نهو واقيعه ی که تابه ته کانی تيدا دابه زيون و، سنوورداريان ده کات، واته: به زۆری ده يانبه ستنه وه به مه که وه، به فوړدیشه وه، بهو کاته وه، بهو شوینه وه.

به لام بيگومان مه گهر نيشانه و به لکه به ک ه بى، ناچارمان بکات، بلتين: نهم تابه ته يان نهم سوورده ته، تابه ته بهو شوینه وه و بهو کاته وه و بهو خه لکه وه، نه گهرنا ناشکرايه خوا نهم قورنانه ی ته نيا بو پوژگارۍ که تيدا دابه زيوه و، بو نهو کومه لکابه ی تيدا دابه زینراوه، نه نارده و، به لام بو وینه:

أ- سوورده ق (قریش): ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ ۖ قَرِئْنَا ۚ﴾ ﴿إِلَيْهِمْ رَحَلَهُ الشَّيْءَ وَالصَّبْرُ﴾ ﴿فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هَذَا الْبَيْتِ﴾ ﴿الَّذِي أَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ وَآمَنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ﴾
نهو پروو و دياره که خواي په ورده ردار به تايهت بو هوژی فوړدیشه ق، هه رچه نده له پشت نه وانه وهش خه لکی دیکه ده گرتیه وه.

ب- که به سهره قان فيل باس ده کات: ﴿أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ﴾ ﴿أَلَمْ يَجْعَلْ كُذْبَهُمْ فِي تَضَلُّلٍ﴾ ﴿وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أُحْسِيلُ﴾ ﴿تَرْمِيهِمْ بِحِجَارٍ مِّنْ سِجْلٍ﴾ ﴿فَجَعَلَهُمْ كَعَصِفٍ أُمْسُولٍ﴾ ﴿فَالْفِيلُ﴾
نهو دياره باسی پروودايکی دياربيکراو ده کات و تايه ته بهو وه.

به لام ليړه دا که ده فهرموي: ﴿وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا مَا حَوْلَكُمْ مِنَ الْقُرَىٰ وَصَرَّفْنَا الْإِنسَانَ لَمَّا بَرَّجُوا ۚ﴾ ﴿الْأَحْقَافَ﴾، واته: به دلنيایي تيمه ناوه دانييه کانی ده ورو به ری نيوه مان

فہوتاندوون و نیشانہ کاٹمان بُو جَوْرَوا جَوْرَ کردوون، بہ لکو بکہرنہوہ، ﴿فَلَوْلَا
 نَصْرُهُمُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ قُرْبَانًا آلِهَةً بَلْ صَلَّوْا عَنْهُمْ وَذَلِكُمْ فَكُّهُمْ وَمَا كَانُوا
 بِعَفْوٍ ۝۱۸﴾، الْأَحْقَاف، تنجا دہیوایہ تہوانہی لہ جیاتی خوا بہ ہرستراویان
 گرتبوون، تاکو لہ خوایان نزیک بخہنہوہ، سہریان خستیان و پشتیان گرتبانایہ
 (نہک سہریان نہخستی)، بہ لکو لیشیان ونبوون و، شوین بزر بوون، تہوہش
 دروہیہ کیان بوو و، تہوہبوو کہ ہہ لیاندہ بہست.

لیردہا ہیچ شتیک تیمہ ناچار ناکات، بلین: تہوہ بہس مہ بہست پنی
 خہ لکی مہ ککہیہو کؤمہ لگای یہ کہمہ، کہ قورناتی تیدا دابہ زینراوہ، چونکہ
 تیمہش ٹیستا کہ دہیخوینینہوہ: ﴿وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا مَا حَوْلَكُمْ مِنَ الْقُرَى ۝، تیمہ
 ناوہدانییہ کانی دہوروبہری تیوہمان فہوتاندوون، خوا ﴿لَا لَہ قورناتدا بُوِی
 باسکردوون، توفانی نووح کہ ہہ لساوہ کہ شتیہ کہ لہسہر چای جوودی
 نیشتوتہوہ، دیارہ گہل نووح لہوئی فہوتاون، ہہروہا تہ کیدی و سؤمہری و
 کلدانیی و ناشووریہ کان، لہ عیراق فہوتاون و، کاتی خوی روم و فارس و یونان
 لہ تیران و تہوروپاوا شام و، گہل عادو تہموود لہ حجازو، لہ میصر فیرعہون
 و، گہل لووط لہ فہلہسطن و... ہتد، کہواتہ: تیمہش دوتیندراو (مخاطب) ی تہو
 ٹاہتہ موبارہ کانہین، کؤمہ لگاکانی دہوروبہری تیمہش، خوا ی دادگہر لہ میژوودا
 فہوتاندوون، کہواتہ: سنوودارکردنی چہمک و واتای ٹاہتہ کان و بہستہوہیان بہ
 شوینیکی جوگرافی دیاریکراو و، بہ کاتیکی میژوویی دیاریکراوہوہ، پتچہوانہی
 تہو نامانج و حکمہ تہیہ، کہ خوا ی موتہعال قورناتی بُو دابہ زاندوہ: ﴿ذِكْرُ الْقَوْمِ
 ۝۱۹﴾، کہواتہ: دہبی چہمک و واتای ٹاہتہ کان، بہ پنی فراوانیی قورنات و
 بہ پنی نامانجی نیردرانی قورنات، تہامشا بکہین، نہک لہ بہر پوٹسانی کاتیکی
 دیاریکراوی میژووییداو، لہ جوارچتوہی شوینیکی دیاریکراویی جوگرافییدا، کہ
 بہ داخوہ زورہی تہفسیرہکان بہو شوہیان کردوہ، تہوہش بہ ہلہ دہزانم،
 بہ لکو دہبی قورنات کہ خوا ﴿لَا دہفہرموی: بُو ہہموو مروٹ و جندم ناردوہ،

کاتیکی نایەتەکان تەفسیر ددکەین، مەگەر نیشانە بەک هەبێ ناچارمان بکات، بڵێ: فلان نایەتە، یان فلان سوورەتە، یان فلان کۆمەڵ نایەتە، لەگەڵ فلانە کۆمەڵگاوە گەلیهێتی، چ ئیستنا، چ رابردوو، یان لەگەڵ فلان شوێنە جوگرافیەییەتی نەگەرنا دەبێ چەمک و واتای نایەتەکان، فراوان بکری، تاکو تێکرای زەوی و هەموو مەوقایەتی بگرەوه.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

❖ دەرسی چوارەم ❖

پىناسەي ئەم دەرسە

ئەم دەرسە ھەوت (۷) ئايەتى كۆتايىيە، ئايەتەكانى: (۲۹ - ۳۵)، كە چوار بابەتيان گرتوونە خۇيان:

بابەتى يەكەم: چوار ئايەتى: (۲۹ - ۳۲)ى بۆ تەرخانكراون، باسى ناردنى خوا بۆ كۆمەلىك لە جندو گوڭگرتنيان بۆ پىغەمبەر ﷺ كە قورئانى خوڭىندو، پاشان گەرانەوہيان بۆ لاي خەلگەكەيان و، بانگەوازكردى خەلگەكەيان بۆ لاي خواو بۆ لاي قورئان.

بابەتى دووہم: ئايەتى پىنجەم دەگرتتە خۇي، ئايەتى ژمارە: (۳۳)، باسى دروستكرانى گەردوونە وەك بەلگە لەسەر توانابى خوا ﷺ كە دەتوانى مردووان زىندو بكاوہودو، ھەلىانستىيىتتەوودو بۆ سزاو پاداشت درانەوہيان.

بابەتى سىيەم: ئايەتى شەشەم، ئايەتى ژمارە: (۳۴) گرتوويەتە خۇي، كە باسى سزادانى كافرانەو، دانپىداهيتانايانە بە تاوان و خراپەكانيان لە پۇژى دوايى دا.

بابەتى چوارەم: ئايەتى ھەوتەم و كۆتايى، ئايەتى ژمارە: (۳۵)، گرتوويەتە خۇي، كە فەرمانكردى خوايە ﷺ بە پىغەمبەرى خاتەم ﷺ كە وەك پىغەمبەرانى خاوەن بريارو ەزىمەتى پتەو، خۇراگر بى و، پەلە نەكات لە ھاتنى سزا بۆ بىيروايەكان و، دلتياش بى لە ئايندەي پۇشن و سەربەرزانەي خۇي و، داھاتووي مەينەتبارو خراپى بىيروايەكان، ئەگەر ھەر لەسەر بىيروايى مەينەتەو.

وَإِذْ صَرَفْنَا إِلَيْكَ نَفَرًا مِّنَ الْجِنِّ يَسْتَمِعُونَ الْقُرْآنَ فَلَمَّا حَضَرُوهُ قَالُوا أَنصُتُوا فَلَمَّا قُضِيَ وَلَّوْا إِلَىٰ قَوْمِهِمْ مُّذْذِرِينَ ﴿٣٦﴾ قَالُوا يَبْقَوْنَ إِنَّا سَمِعْنَا كِتَابًا أُنزِلَ مِن مَّبْعَدِ مَوْسَىٰ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ وَإِلَى طَرِيقٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٣٧﴾ يَبْقَوْنَ آجِبُوا دَاعِيَ اللَّهِ

وَأَمِنُوا بِهِ يَغْفِرَ لَكُمْ مِّنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُجِزَّكُم مِّنْ عَذَابِ أَلِيمٍ ۝۳۱ وَمَنْ لَا يُحِبِّ دَاعِيَ اللَّهِ فَلَيْسَ بِمُعْجِزٍ فِي الْأَرْضِ وَلَيْسَ لَهُ مِن دُونِهِ أَوْلِيَاءُ أُولَئِكَ فِي صُلْحٍ مُّبِينٍ ۝۳۲ أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَمْ يَتَّخِذْ لَهُنَّ خَلْفَةً يَغْضِبُ عَلَىٰ أَنْ يُجْحَىٰ الْقَوْنُ بَلَىٰ إِنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝۳۳ وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ أَلَيْسَ هَذَا بِالْحَقِّ قَالُوا بَلَىٰ وَرَبِّنَا قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ۝۳۴ فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَأُولُو الْأَعْرَابِ مِنَ الرُّسُلِ وَلَا تَسْتَعْجِلْ لَهُمْ كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَ مَا يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبِسُوا إِلَّا سَاعَةً مِّن نَّهَارٍ بَلَّغٌ فَمَهْلُكٌ إِلَّا الْقَوْمَ الْفَاسِقُونَ ﴿٣٥﴾

مانای ده قلاو ده قی نایه تهاکان

اِهروهوها (نهى موحه ممد ۳۱)، یاد بکوهه! کاتیک کومه لیکیان له جند نارنده لات گوئیان بۆ قوربان هه لخصتوو، کاتیک نامادهی (قوربانخویندنه که) بوون، گوئیان: کش و مات بن و گوئی رادیرن، ننجاکاتیک (قوربانخویندنه که) تهواو کرا، ترسینه رانه وریاکه رهوانه گه رانه وه لای کومه له که یان ۳۲ گوئیان: نهى کومه له که مان! نیمه گوئیستی کتیبیک بووین له دواى مووسا دابه زیزاوه، به راستدانه ری (کتیبه کافی) پتیش خو به ق، به ره وهق و به ره و پئی راست رینمایى (خه لک) ده کات ۳۳ نهى کومه له که مان! وه لامى (داواکاری) بانگه وازکاری (پئی) خوا بدنه وهو، بر وای پئی بینن له (به شیکی) گونا هه کانتان ده تانبوو ری و، له نازارینکی به ئیش ده تانباریزى ۳۴ ههر که سیکیش وه لامى (داواى) بانگه وازکاری (پئی) خوا نه داته وه، له زه ویدا دهسته وسانکه ر (ی خوا) نه وه، جگه له و (خوا) یش هیچ سه ره رشتباری نین، نه وانه له گومراییه کی ناشکرادان ۳۵ نایا (بیپروایه کان) (به چاوی عه قل و دل) نه باندیوه که نه و خوا به ی تاسمانه کان و زه وى هیئانه دى و، به دروستکردنیشیانه وه ماندوو نه بووه، توانایه که مردوو انیش بڑیه نیتته وه؟

با، بېگومان نەو لەسەر ھەموو شتێک توانایە ^{۳۲} نەو پۆژەش کە بێپروایان لەسەر ناگر (ی دۆزەخ) ڕادەنویزین (پێیان دەگوترێ): ئایا ئەمە راست و چەسپاو نیە؟ گوتیان: بێ، (خو) فەرمووی: دەجا بە ھۆی نەووەو کە بێپروابوون، نازار (ی دۆزەخ) بچێژن ^{۳۱} (ئەو موحەممەد ﷺ!) وەک چۆن خاوەن عەزیمەتان (لێپراوان) لە پێغەمبەران خۆراگر (و پشوو درێژبوون) خۆراگر بەو، پەلەیان بۆ مەکە (سزایان بۆ بێ) نەو پۆژە نەوێی گەفتیان پێدراو (و ھەرەشەیان پێ لێکراو) دەبینین، وەک تەنیا کاتێک (ی کەم) لە پۆژیکدا (لە ژبانی دنیا دا ماڤنەو، ئەمە گەیاندن (ی پەمامی خواپە)، ئایا جگە لە کۆمەڵی لادەران (کێ) دەفەوتین؟ ^{۳۰}).

شیکردنەوێ ھەندیک لە وشەکان

(صَرَفْنَا إِلَيْكَ): واتە: ئاردمانە لات، بۆ لای تۆ ئاردمان، (صَرَفْتُ الرُّجُلَ عَنِّي فَأَنْصَرَفَ، وَصَرَفَ اللَّهُ عَنْكَ الْأَذَى: دەرگوتی: (صَرَفْتُ الرُّجُلَ عَنِّي فَأَنْصَرَفَ)، پیاو کەم لە لای خۆم دوورخستەو دوورکەوتەو، (صَرَفَ اللَّهُ عَنْكَ الْأَذَى)، خوا نازارت لێ سەرف بکات، واتە: لێت دوور بخاتەو، کەواتە: (صَرَفْنَا إِلَيْكَ) ئاردمانە لات.

(نَقَرًا): (النَّقَرُ: عِدَّةُ رَجَالٍ، وَكَذَا النُّفُورُ: مِنْ ثَلَاثَةِ إِلَى عَشْرَةٍ، وَقِيلَ مِنْ ثَلَاثَةِ إِلَى عَشْرِينَ)، (نَقَرُ) کۆمەڵێک لە پیاوان، ھەروەھا وشەی (نَقَرُ) یش، بە ھەمان شێوە، ھەندیک گوتووایانە: (نَقَرُ) لە سییەو تاکو دەییو، ھەندیک گوتووایانە: لە سییەو تاکو بیستە.

(تَسْمَعُونَ): گوێ ھەلدەخەن، (اسْتَمَعَ لَهُ: أَصغَى، وَكَذَا تَسْمَعُ وَتَسْمَعُ إِلَيْهِ)، ھەم (تَسْمَعُ) و ھەم (سَمِعَ) لەگەڵ (اسْتَمَعَ إِلَيْهِ) ھەموویان، واتە: گوێی بۆ ھەلخست، نەک تەنیا گوێ بگری، بە لکو گوێ ھەلبخاو بێ دەنگ بێ.

(انْفَصَفُ): (الْإِنْصَافُ: السُّكُونُ وَالْإِسْتِمَاعُ)، (انصاف): بریتیه له بن دهنگیی و گوینرتنیکیی به گرنگییی پیدانه وه.

(قَضَى): (قَضَى: أَي حَكَمَ، وَقَدْ يَكُونُ قَضَى مَعْنَى الْفَرَاغِ، تَقُولُ: قَضَى حَاجَتَهُ، وَقَضَى عَلَيْهِ: قَتَلَهُ لِأَنَّهُ قَرَعَ مِنْهُ)، (قَضَى): به مانای تهواو بوو، به لام لیره ده (قَضَى) واته: (حَكَمَ) بریاریدا، جاری وایه (قَضَى) به مانای لیبونه وه له شتیک دی، ده گوتری: (قَضَى حَاجَتَهُ) کاره که ی خوی تهواو کرد، (قَضَى عَلَيْهِ: قَتَلَهُ لِأَنَّهُ قَرَعَ مِنْهُ)، (قَضَى عَلَيْهِ) یانی: کوشتی، چونکه تهواوی دهکات، وهک خوا لَهُ له باره ی مووسا وه لَهُ فهرموویه تی: فَإِنْ فَوَّكْرَهُ مُوسَى فَقَضَى عَلَيْهِ قَالَ هَذَا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ عَدُوٌّ مُضِلٌّ مُبِينٌ ۱۰ القصص، واته: مووسا مستیکی لیداو تهواوی کرد، واته: کو تایی بیتهات و رووحی له جهسته ی جیابو وه.

(وَجِزْمٌ مِّنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ): چه پالّه تان ده دات، ده تانباریزی له سزایه کی به تیش، (أَجَارَهُ اللَّهُ مِنَ الْعَذَابِ، أَي: أَنْقَذَهُ، وَأَسْتَجَارَهُ مِنْ فُلَانٍ، فَأَجَارَهُ)، (أَجَارَهُ اللَّهُ مِنَ الْعَذَابِ) واته: خوا دهر بازی کرد له نازار، (وَأَسْتَجَارَهُ مِنْ فُلَانٍ، فَأَجَارَهُ)، فلانکهس داوای په نادانی له که سیک کرد، که له که سیک په نای بدات، نهویش په نای دا، کهواته: (يُجَزِّمُ) دهر بازتان دهکات و په ناتان ده دات.

(بِمُعْجِرٍ): دهسته وسانکه ر، (أَعْجَزَهُ الشَّيْءُ: فَأَنَّهُ، وَعَجَزَهُ تَعْجِيزًا، قُبْطُهُ أَوْ نَسْبُهُ إِلَى الْعَجْزِ)، (أَعْجَزَهُ الشَّيْءُ: فَأَنَّهُ)، واته: نهو شته له دهستی دهر باز بوو و، ریوشت، (عَجَزَهُ تَعْجِيزًا) واته: سستی کرد، یاخود پالیدایه لای نه توانین، بن توانای کرد.

(وَلَمْ يَكُنْ فِي الْبَيْتَانِ، عِيٌّ فِي مَنْطِقِهِ فَهُوَ عِيٌّ، وَالْإِغْيَاءُ: عَجَزٌ يَلْحَقُ الْبَدَنَ فِي الْمَشْيِ، وَالْعِيٌّ: عَجَزٌ يَلْحَقُ مِنْ تَوَلَّى الْأَمْرَ وَالْكَلَامَ)، وشه ی (عِيٌّ): پیچه وانهای قسه زانین و زمان پاراوییه، ده گوتری: (عِيٌّ فِي مَنْطِقِهِ فَهُوَ عِيٌّ)، له قسه که پیدا بن توانا بوو، نهیتوانی مه بهستی خوی دهر بری، به لام (إِغْيَاءُ): ماندوو بوونیک و بن تواناییه که، له رووی جهسته ییه وه تووشی مروف ده بن، به لام (عِيٌّ): له نه توانینیکه له رووی قسه کردن و، کاروبار راپه راندنه وه تووشی نینسان دی.

(مَرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ): ئەوانەى بېيەوان لەسەر ئاگر ۱۰۰۰ نۆتىرىن، دەبرىنە سۈيى، پېشانىيان دەدرى، دەگوتىرى: (عَرَضْتُ الشَّيْءَ عَلَى الْبَيْعِ، وَعَلَى فُلَانٍ وَلِفُلَانٍ، وَالْعَارِضُ: الْبَادِي غُرْضُهُ)، دەگوتىرى: (عَرَضْتُ الشَّيْءَ عَلَى الْبَيْعِ، وَعَلَى فُلَانٍ)، شتەكەم بۇ فروشتىن ۱۰۰۰ نۆتىرى، ياخود بۇ فلانكەسم ۱۰۰۰ نۆتىرى، يان لەسەر فلانكەسم ۱۰۰۰ نۆتىرى: پېشانىدا، (وَالْعَارِضُ: الْبَادِي غُرْضُهُ)، (عَارِضُ): بە كەستىك دەگوتىرى لاملى خۇي پېشانىدا.

(أُولُوا الْأَمْرَ): (الْعَزْمُ وَالْعَزْمَةُ: عَقْدُ الْقَلْبِ عَلَى إِمْضَاءِ الْأَمْرِ)، (عَزَمْتُ وَعَزِمْتُ): بىرىتىيە لە دىل چەسپاندن لەسەر تەواوكردن و نەنجامدانى كارىك، دەگوتىرى: (عَزَمْتُ الْأَمْرَ، وَعَزَمْتُ عَلَيْهِ، وَاعْتَزَمْتُ)، واتە: (عَزَمْتُ الْأَمْرَ) بىرىارى كارەكەم دا، (وَعَزَمْتُ عَلَيْهِ) بىرىارم لەسەردا، (وَاعْتَزَمْتُ) دىلى خۇم لەسەر چەسپاند، كەواتە: (أُولُوا الْعَزْمَ) واتە: خاوەننى لىبىران، خاوەننى بىرىارو، خاوەننى ويستى پتەو.

(لَمْ يَلْبَثُوا): (لَبِثَ بِالْمَكَانِ: أَقَامَ بِهِ مَلَاظِمًا لَهُ)، واتە: لە شوئەنكە نىشتەجى بوو، پەيوەست بوو بەو شوئەنەو، كەواتە: (لَمْ يَلْبَثُوا)، واتە: نەماونەو، لەوئى، پېشانى نەچووە.

(بَلَّغَ): ۱- (الْبُلُوغُ وَالْبَلَاغُ: الْإِنْتِهَاءُ إِلَى أَقْصَى الْمَقْصُودِ، وَالْمُنْتَهَى، مَكَانًا أَوْ زَمَانًا، الْبَلَاغُ: التَّيْلُيغُ، الْبَلَاغُ: الْكِفَايَةُ)، وشەى (بَلَاغَ) بە سى واتابان هاتو: (الْبَلَاغُ وَالْبُلُوغُ): بە ماناى كەيشتن بە نوپەرى تامانچ و مەبەستىك، چ لە رووى كاتەو، چ لە رووى شوئەنەو، واتاى دوو دەمى (بَلَاغَ): بە ماناى گەياندنە، واتاى سىيەمى (بَلَاغَ): بە ماناى ئەوئە شىك بەس بى بۇ شىك.

هوى هاتنه خواره ودى نايه تهكان

هوى هاتنه خواره ودى نهم نايه ته موباره كانه: ﴿وَإِذْ صَرَفْنَا إِلَيْكَ نَفَرًا مِّنَ الْجِنِّ يَسْتَمِعُونَ الْقُرْآنَ فَلَمَّا حَضَرُوهُ قَالُوا أَنصَتُوا فَلَمَّا قُضِيَ وَلَّوْا إِلَىٰ قَوْمِهِمْ مُّذِرِينَ ﴿١٠﴾ قَالُوا يَتَّبِعُونَ إِنَّا سَمِعْنَا كِتَابًا أُنزِلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَىٰ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ وَإِلَىٰ طَرِيقٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿١١﴾ يَقَوْمَنَا أَجِيبُوا دَاعِيَ اللَّهِ وَآمِنُوا بِهِ. يَقْفِرْ لَكُمْ مِّنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُجْزِكُمْ مِّنْ عَذَابِ أَلِيمٍ ﴿١٢﴾ وَمَنْ لَا يُحِبِّ دَاعِيَ اللَّهِ فَلَيْسَ بِمُعْجِزٍ فِي الْأَرْضِ وَلَيْسَ لَهُ مِن دُونِهِ أَوْلِيَاءُ أُولَٰئِكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿١٣﴾﴾ الأحقاف، لهو باره وده نهم دوو گيردرا وديه دينين:

(أ) - اعْنُ عَبْدُ اللَّهِ ابْنُ مَسْعُودٍ ؓ قَالَ: هَبَطُوا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَهُوَ يَقْرَأُ الْقُرْآنَ بَطْنِ نَخْلَةٍ، فَلَمَّا سَمِعُوا، قَالُوا: أَنصَتُوا، قَالُوا: صَبَّ، وَكَانُوا سَبْعَةً، أَحَدُهُمْ: زُبَيْعَةُ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: ﴿وَإِذْ صَرَفْنَا إِلَيْكَ نَفَرًا مِّنَ الْجِنِّ يَسْتَمِعُونَ الْقُرْآنَ فَلَمَّا حَضَرُوهُ قَالُوا أَنصَتُوا فَلَمَّا قُضِيَ وَلَّوْا إِلَىٰ قَوْمِهِمْ مُّذِرِينَ ﴿١٠﴾ قَالُوا يَتَّبِعُونَ إِنَّا سَمِعْنَا كِتَابًا أُنزِلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَىٰ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ وَإِلَىٰ طَرِيقٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿١١﴾ يَقَوْمَنَا أَجِيبُوا دَاعِيَ اللَّهِ وَآمِنُوا بِهِ. يَقْفِرْ لَكُمْ مِّنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُجْزِكُمْ مِّنْ عَذَابِ أَلِيمٍ ﴿١٢﴾ وَمَنْ لَا يُحِبِّ دَاعِيَ اللَّهِ فَلَيْسَ بِمُعْجِزٍ فِي الْأَرْضِ وَلَيْسَ لَهُ مِن دُونِهِ أَوْلِيَاءُ أُولَٰئِكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿١٣﴾﴾ (أخرجه ابن أبي شيبة: ج ٤، ص ٧٦، والحاكم في المستدرک: ج ٢، ص ٤٥٦، وقال: صحيح الإسناد، والبيهقي في دلائل النبوة: ج ٢، ص ١٢٨، أبو نعيم في دلائل النبوة: ج ٢، ص ٣٠٤، كما في (الذّر المنثور) ج ٧، ص ٥٢، والإستيعاب في بيان الأسباب ج ٣، ص ٢١٦).

واته: عهده وولای کوری مه سعود ؓ، ده گيرته وه، ده لن: نهو کومه له له جند دابه زينه لای پتغه مبر ؓ له کاتیکدا که قورنای ده خویند، له (بطن نخلة)، (شویتیکه له نيزیک مه ککه)، کاتیک گوئیان لی بوو، گوئیان: بنی دهنک و کش و مات بن، گوئیان: وس بن، نو که س بوون، به کیکیان (زُبَيْعَةُ) بوو، (به کیکی له جند بووه، نهوه ناوی بووه)، خوا ؓ بهو بونه وه نهو نايه تانهی دابه زانندن.

(ب) - (إِغْنِ عَلَقَمَةَ قَالَ: قُلْتُ لِابْنِ مَسْعُودٍ ؓ: هَلْ صَحِبَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مِنْكُمْ أَحَدٌ لَيْلَةَ الْجِنِّ؟ قَالَ: مَا صَحِبَهُ مِنْ أَحَدٍ، وَلَكِنَّا فَقَدْنَاهُ ذَاتَ لَيْلَةٍ، فَقُلْنَا: اغْتِيلَ، اسْتَطِيرَ، مَا فَعَلَ؟ قَالَ: فَبِتْنَا بِشَرِّ لَيْلَةٍ بَاتَ بِهَا قَوْمٌ، فَلَمَّا كَانَ فِي وَجْهِ الصُّبْحِ، إِذَا نَحْنُ بِهِ يَجِيءُ مِنْ قِبَلِ حِرَاءٍ، فَأَخْبَرَنَاهُ، فَقَالَ: «إِنَّهُ أَتَانِي دَاعِي الْجِنِّ، فَأَتَيْتُهُمْ فَقَرَأْتُ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنَ»، فَاَنْطَلَقَ فَأَرَانَا آثارَهُمْ وَأَثَارَ نِعْرَانِهِمْ)، (أخرجه الطيالسي: ج ١، ص ٤٧، وابن أبي شيبه: ج ١، ص ١٥٥، ومسلم: ٤٥٠، وأبو داود: ٨٥، والترمذي: ١٨، ٤٢٥٨، وابن حبان: ١٤٣٢).

واته: عه لقمه ده لئ: به نینو مه سعوودم ؓ گوت: نابا شهوی جند هیج کام له نیهو هاو ده لایه تیسی پیغهمبه ری خوای کرد ؓ؟ عه بدول لاش گوت: هیج کام له تیمه هاو ده لایه تیسمان نه کرد، به لام شهویک (پیغهمبه ر ؓ) لیمان ونبوو، گوتمان: دهبی په نهان کوژ کرابی، دهبی رفترابی، چی کرد؟! شهویک که کومه له خه لکیک به خرابترین شیوهی لیان ده گوزه را، ناوا نه و شهو ده له تیمه گوزه را، به لام له پرووی به ره به یاندا پیغهمبه رمان ؓ بینی، له لای نه شهکوتی حیرانه وه ده هاته وه، هه والمان پیدا که نیمه بو تو زور سه غلته بووین، چیت لیتهات؟ فره رمووی: بانگه وازکاری جند هات، بو لام، (واته: به کیکیان هاتوه)، منیش چوم بو لایان قورناتم به سهردا خویندن، ننجا پیغهمبه ر ؓ بووی شوینه وارده کانی خویان و شوینه واری ناگرده کانی شیانی پیشان دابن.

شایانی باسه: پریویه تی دیکه ههیه که (ابن هشام) له (السيرة النبوية) داو، (القرطبي) له تفسیره که ی خویدا^(۱)، هیناویانه، ورده کاری زیاتر له و باره وه ده خاته پروو، که پیغهمبه ری خوا ؓ کاتیک له تائیف که راوه ته وه، که له سه رچاوه کانی سیره ی پیغهمبه ردا ؓ هاتوه، به شیوهیه کی زور ناشایست پیتشوازیان له پیغهمبه ری خوا ؓ کردوه، به شیوهیه کی زور نانه جیبانه وه ناشایستیش به ریان کردوه، مندا لیان تته رداون، دواپی که پیغهمبه ری خوا ؓ

(۱) الجامع لأحكام القرآن: ج ۲۶، ص ۱۶۵، برقم: ۵۵۰۱، والسيرة النبوية لابن هشام: ج ۲، ص:

۲۱ - ۲۳)، عن محمد بن كعب القرظي مرسلًا.

هاتۆتەو بەرەو مەككە، دیارە شەودەكەى لە ئەشكەوتى (حبراء) بوو، بە پێى ئەو رىوايەتەو، لەو کاتەدا خۆى پەرودەرگەر کۆمەڵێک لە جندى بۆ لا ناردوون، یانى: کە ئەى مرۆڤەکان (خەڵکى طائف)! ئێوە کەللەردەقن، ئێوە نانەجیبن، ئێوە وەلامى پێغەمبەرى خاتەم ﷺ نادنەهوە، ئەودا جند بەپێى خۆیان هاتوون! کە ئێوە پێغەمبەر ﷺ خۆى دى، بۆ لاتان و دەیهوئى پەيامى خواتان پى رابگەیهنئى، گوئى بۆ ناگرن، کە چى جند لەو شوێنە دوورەو خۆیان هاتوون، بە پێى خۆیان دواى ئەوێ بیستووین، پێغەمبەر ﷺ بەیدا بوو، ئەویش بە هۆى ئەودەو کە ئاسمانیان پشکنیوەو تەماشایان کردو، ئیشگرێتیی و پاسەوانیەتیی ئاسمان زۆر مەحکەم کراو، وەک جارێ دەرڤەتیان نیه، بچنە سەر و گوئى لە قسەى فریشتان بگرن، گوتووین: دیارە گۆرانکاریهەک بوو لە زەوى دا، ئیبلیس چەند کۆمەڵە جندىكى ناردوون، بگەڕین، داخۆ چى رویداو لە زەویدا؟ تاكو سەردەنجام ئەوانەى ددچن بۆ لای حیجاز، ئەو هەواڵە ددبەنەو دەلێن: ئەو رویداو: کە پێغەمبەرى کوئابى ﷺ هاتو، پاسەوانیەتیی و ئیشکێتیی ئاسمان مەحکەم کراو پتر لە جارێ، تاكو جند ئەتوانن گوئى لە قسەى فریشتان بگرن و، قسەیهەک کە ددیهێنن بۆ کاهین و فالچیەکان، لەگەڵ وەحیددا تیکەڵ نەبن.

خوێش پشێوان بى، لە کاتێکدا ددگەینە تەفسیری سوورەتى (الجن)، لەویدا باسێک لە بارەى جندەو ددکەین، بۆیه لێردەدا هەم لە هۆى هاتە خوارەو ددکەى دا، کە ددگونجى وردەکاریى زیاتر باس بکرى و، هەم لە مانای گشتیى دا، کە دواى ددینە سەرى، بە کورتیی قسەمان لێکردو و قسەى لى ددکەین و، خوا پشێوان بى کە ددگەینە تەفسیری سوورەتى (الجن)، وێرای باسێكى سەربەخۆ لە بارەى جندەو، لە بارەى چەمک و واتای ئەم ئایەتەنەى تێردو، چەمک و واتای ئایەتەکانى سوورەتى (الجن) یشەو، باس و خواى پێویست ددکەین.

مانای گشتیی نایه تەکان

خوا **﴿﴾** له چوار نایه تی به که مەدا، نایه تەکانی: (۲۹ - ۳۲)، باسی بابەتیک دەکات، که بۆ ئیمە ی مرووف، ئەو بابەتە دە چێتە چوار چێوە ی جیهانی پەنھان و نادیار (غیب) ەو، ئەویش ئەو یە که خوا **﴿﴾** پێغەمبەری خاتەم موحەممەد **﴿﴾** و له پشت ئەویشەو ئەو مەتە کە ی و، هەر که سێک بیهوئ ناگادار دەکاتەو، که کاتی خوئی کۆمە لێک له جندانی ناردوون بۆ خزمەت پێغەمبەر **﴿﴾** که گوئی له قورتان بگرن، نجا دوائ تەو ی نامادە ی بوون، بێ دەنگ بوون و، دوائ تەو ی قورئانە کە یان گوئی لیبوو، گەراو ئەو بۆ لای خەلکە کە یان و هەواییان پێداون، که له دوائ مووسا **﴿﴾** گوئیستی کتیبیک بوون، دابەزیو، که بەرەو هەق و راستە بێ، خەلک پێنمایى دەکات و، داوایان له خەلکە کە یان کردووە که بە دەم بانگەوازو پەيامی خواوە بچن، ئەگەر وابکەن، خوا له گوناھەکانیان دەیانبوورئ و، له سزاو تازاری به نیشی دۆزەخ چەپالە یان دەدات، بەلام هەر کە سێ و نە کات، ئەو دەستە و سانکەری خوا نیە له زەویداو، بێجگە له خواش سەر پەرشتیارێکی نیەو، ئەوانە له گومرایدان.

ئەمە چەمکی گشتیی ئەو چوار نایه تە یە، که خوا **﴿﴾** دە فەرموئ:

﴿وَإِذْ صَرَفْنَا إِلَيْكَ نَفَرًا مِّنَ الْجِنِّ، يَآدُ بَكْهَوَه! كَاتِيكَ كَوْمَةً لِّیکَ لَه جَنْدَمَان بۆ لای تۆ رەوانە کردن، (نَفَر) گوتوو یانە: له سێ تاکو دە (۱-۳) و، هەندیک گوتوو یانە: له سێ تاکو بیست (۲-۳)، هەر وەها راجایی دیکەش هە یە، گزنگ ئەو یە ئەوانە کۆمە لێک له جند بوون، خوا **﴿﴾ واداری کردوون و وای لیکردوون، بچن بۆ خزمەت پێغەمبەر **﴿﴾**، نجا وەک له هۆی هاتنە خوار دەو کەیدا باسما ن کرد، هەندیک بە سەر هات تاماژە بەو دە کەن، ئەو پرووداوە ئەو کاتە بووبئ که پێغەمبەر **﴿﴾** له تانیف گەراو ئەو، هەندیکیش دە لێن: نەخیر، بەلکو پیشتر**

بوۋو دەگونجى لە سالانى سەرەتاي پىغەمبەرەتاي موحەممەددا ﷺ بوۋىتى، گرنگ ئەۋەيە خوا ﷻ دەفەرمۇي: كۆمەلىك لە جندمان ناردن بۆلای تۆ، ﷻ يَسْمَعُونَ الْقُرْآنَ ﷻ، بە گرنگى پىدانهۋە گوڭيان لە قورئان دەگرت، ﷻ فَلَمَّا حَضَرُوهُ قَالُوا أَنصِتُوا ﷻ، كاتىك نامادەي بوون، واتە: نامادەي كۆرۈ مە جلىسە كەي پىغەمبەر ﷻ، بوون، تەگەر كۆرۈ مە جلىس بوۋىتى، ياخود نامادەي پىغەمبەر بوۋىتى، ﷻ، لەو كاتەدا كە ھەندى دەلىن: نوڭىزى كردو، ئىجا نوڭىزى بەيانى بوو، يان نا؟ گرنگ ئەۋەيە نوڭىزى دەنگ تىدا بەرز كراۋە بوو، ياخود مەبەست پىتى ئەۋەيە نامادەي قورئانخوڭىدەنە كە بوون، ﷻ قَالُوا أَنصِتُوا ﷻ، لە ئىو خۇياندا بە يەكدييان گوت: بى دەنگىن، كىش و مات بن، ﷻ فَلَمَّا قُضِيَ وَلَوْ إِلَى قَوْمِهِمْ مُنْذِرِينَ ﷻ، كاتىك تەۋاۋ بوو و برا، واتە: ئەو قورئانخوڭىدەنەي پىغەمبەر ﷻ تەۋاۋ بوو، گەرەنەۋە بۆلای كۆمەلە كەيان ئاگادار كەرەۋانەۋە و رىاكەرەۋانەۋە، گەرەنەۋە بۆلایان، تاكو بىانتىستىن و وريايان بگەنەۋە.

ﷻ قَالُوا يَقَوْمَانَا سَمِعْنَا كِتَابًا أُنْزِلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى ﷻ، گوڭيان: ئەي خەلگە كەمان! ئەي كۆمەلە كەمان! تىمە گوڭىستى كىتەيك بوۋىن لە دۋاي مووسا ﷻ، دابەزىزاۋە، واتە: لە دۋاي كىتەيكەي مووسا (كە تەۋرەتە) دابەزىزاۋە، ﷻ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ ﷻ، بەراستدانەرى ئەۋەيە كە لە پىشەستىيەۋە بوۋە، ھەرچى كىتەيك كە لە پىش ئەۋدا دابەزىيە، ھەموۋى بەراست دەزانى، ۋەك ئەۋەلەكەيان كە كىتەب و فەرمايشتى خوان، ﷻ يَهْدَى إِلَى الْحَقِّ ﷻ، بەرەۋە ھەق و راستى و دادگەرى و چاكى و ھىكمەت، رىئىمايى دەكات، ﷻ وَإِلَى طَرِيقِ مُسْتَقِيمٍ ﷻ، ھەرۋەھا بەرەۋە راستە شەقام، ھەق ۋەك لايەنى تىۋرىي و، راستە پى، ۋەك لايەنى چىبەجىكردن و بەرجەستە كردنى ئەۋ ھەقە لەسەر نەرزى واقع، ئىسلام ھەقىكە كە لە قورئاندا بەرجەستەيە، راستە رىيەكىشە كە لە رىيازى پىغەمبەردا ﷻ بەرجەستەيە، ئەۋىش ھەر قورئانەۋە پىادە كراۋە بەرجەستە كراۋە، ۋەك زۆرچاران گوٲوۋمانە.

﴿يَقَوْمًا أَجِئُوا دَاعِيَ اللَّهِ﴾، ئەي کۆمەلە کهمان! ئەي خەلکە کهمان! وەلامی بانگەوازکاری خوا بدەنەوه، واتە: ئەو کەسەي خوا ناردوویەتی بۆ بانگکردنی خەلک، ئێوه وەلامی بدەنەوه، ﴿وَأَمَّا بِي﴾، بپرواشی پێی بێنن، سەرەتا بە دەنگیەوه بچن، پاشان دواي ئەوێ تێدەفکرن و رادەمێنن و لە پەيامەکەي حالی دەبن، بپروای پێی بێنن، ﴿يَغْفِرْ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ﴾، لە گوناھەکانتان دەتانبووری، ﴿وَنَجِّرْكُمْ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ﴾، لە نازاریکی بە ئیشیش چەپالەو پەناتان دەدات.

﴿وَمَنْ لَا يُحِبَّ دَاعِيَ اللَّهِ﴾، هەر کەسێکیش وەلامی بانگەوازکاری خوا نەداتەوه، بانگەوازکاریک کە بۆ لای خوا، خەلک بانگ دەکات، کە موخەممەد ﷺ، ﴿فَلَيْسَ بِمُعْجِزٍ فِي الْأَرْضِ﴾، مسۆگەر دەستەوسانکەری خوا نیە لە زەویدا، یانی: دەستەوسانکەری خوا نیە، لە خوا دەر بازو قوتار نابێ، ﴿وَلَيْسَ لَهُ مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءُ﴾، هەر وەها جگە لەو (جگە لە خوا ﷻ) هیچ سەرپەرشتیاری نین، دۆست و پشتیوان و مشوورخۆری نین، ﴿أُولَئِكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ﴾، ئا ئەوانە، لە گومراپیه کی پوون و ناشکرادان.

ئنجما خوا ﷻ لە ئایەتی دواي ئەودا، ئایەتی ژمارە (۳۳) دا، بابەتێکی دیکە باس دەکات، کە زۆرجار لە قورئاندا باسکراوه، ئەویش بریتیه لەوه کە خوا ناسمانەکان و زەوی هێنانە دی، بێ ئەوێ پێیانەوه ماندوو بێ، ئنجما خوا بەک نەوه توانایەکی بێ، توانایەکی بێ سنوورەو دەشتوانی مردوووان زیندوو بکاتەوه:

دەفەرەمو: ﴿أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَمْ يَكُنْ لِيَّ خَلْقُهُنَّ بِعَدْرِ عَلَى أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتِ﴾، ئایا ئەیانبینیوه، واتە: بە چاوی عەقل و دل، زانا یان دەلێن: (الرُّؤْيَا قَلْبِيَّةٌ وَلَيْسَتْ بَصَرِيَّةً)، چونکە ئەوه بە چاوی سەر نابینرێ، کە خوا بە دروستکردنی ناسمانەکان و زەویەوه ماندوو نەبووه، یاخود: یانی: (أَوَلَمْ يَعْلَمُوا؟) (أَوَلَمْ يَذْكُرُوا؟)، ئایا ئەیانزانیهوه؟ ئایا دەرکیان نەکردوهو ئەیانفامیهوه؟ ﴿أَنَّ اللَّهَ الَّذِي

حَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ ۖ كَـذَٰلِكَ هُوَ خَوَّاهِی نَاسَمَانَه كَان وَ زهوی هیتاونه دی. ۖ وَلَمْ یَعِیْ یَحْلِقْهُنَّ ۖ مَاندوو و شه که تیش نه بووه، به دروستکردنیا نهوه، ۖ یَقْدِرُ عَلَیْ أَنْ یُحْیِیَ الْمَوْتِی ۖ (تایا نازانن که نهو خواجه) تواناداره، له سهر نهوهی مردووان بژییه نیتیهوه؟ ۖ بَلَىٰ ۖ (تواناداره)، ۖ إِنَّهُ عَلَیْ كُلِّ شَیْءٍ قَدِیرٌ ۖ، به دلنایی نهو له سهر ههموو شتیک به توانایه.

واته: با ههر بۆ خۆیان رَاهیتنن و ته ماشا بکهن، مادام دان به بوونی خواى به دهیتنه رو پهروه ردگاردا دیتن، نابى مه سه له ی زیندوو کرانه وهیان لى عاسى بى، خواجهک بتوانى نهم گهردوونه، ناوا بهو شیوه به سیستماتیک و پر ورده کاریه بخولقینى، دهشتوانى مردووانیک که کاتى خوى ژيانى پیداون، زیندوو یان بکاته وهو، دووباره ژيانیان پى بداته وه، وهک چۆن له سه ره تاوه مردوو بوون و، ژيانى پیداون، دهتوانى دووباره ژيانیان پى بداته وه.

ننجا له نایه ق ژمارد (۳۴)دا، بابه تیکی دیکه ی سیه م باس دهکات و دهفه رموى: ۖ وَیَوْمَ یُعْرَضُ الَّذِینَ کَفَرُوا عَلَی النَّارِ ۖ ههروه ها نهو رۆژه که نهوانه ی بیپروان راده نویترین له سهر ناگر، ۖ أَلِیسَ هَٰذَا بِالْحَقِّ ۖ، (پیتیان دهگوترى): نایا نه مه هه ق و راست نیه؟! ۖ قَالُوا بَلَىٰ وَرَبِّنَا ۖ، گوتمان: با، به پهروه دگارمان (راسته)، ۖ قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا کُنتُمْ تَکْفُرُونَ ۖ، خوا ۖ فه رموى: که واته: نازار بجیژن به هوى نهوه وه که بیپروابوون، (تَکْفُرُونَ) دهشگونجى به مانای سپله یی ده کهن، بى، یان: چونکه کوفرا تان ده کرد، به لام لهم رهوت (سیاق) ده! با شتر دهگونجى که مه به ست نهوه بى، به هوى نهوه وه که نیوه بیپروابوون، به لام تیستا دانی پیدای دیتن.

به لن: (کَفَرُوا) ی که کم: ۖ وَیَوْمَ یُعْرَضُ الَّذِینَ کَفَرُوا ۖ، دهگونجى به مانای نهوه بى: نهوانه که سپله و ناسوپاسن، ههروه ها (تَکْفُرُوا) ی دووه میش، دهگونجى به مانای سپله یی ناسوپاسی بى، به لام به پیتی سیاق زیاتر نهوه دیته به ره چاو مه به ست بیپروایى بى، واته: بیپروابوون به رۆژى دواى و به سزاو پاداشتی خوا.

لیتره‌دا که نهو پرسپیاره‌یان لی ده‌کری: ﴿الَّذِينَ هَذَا بِأَلْحَقٍ﴾، که نهو ه گوتراوی بیژهریکه، به‌لام بیژهرکه بهاس نه‌کراوه، تنجا یان خواجه ﴿يَاخُودَ﴾ فریشته‌کانن، که نهو پرسپیاره ده‌کهن، تایا ته‌مه هه‌ق و راست نیه؟ ﴿قَالُوا بَلَىٰ وَرَبِّنَا﴾، گوتیان: با سوئند به په‌روه‌ردگارمان، سوئندیشی له‌سهر ده‌خون، بۆ جه‌خت‌کردنه‌وهو زیاتر د‌لنیا‌کردنه‌وهی به‌ران‌بهر، که تیتستا زور قه‌ناعه‌ت‌یان هاتوه، به‌لام به داخه‌وه کاته‌که‌ی گونجاو نیه!! ﴿قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ﴾، (خوا) یاخود نهو بیژهره، قهرمووی: تنجا مادام وایه نازار بجیژن به‌هوی نه‌وه‌وه، که بیژروابوون کاتی خوئی، واته: له ژبانی دنیا‌دا.

تنجا دیته سهر بابیه‌تی چواردم و کوتایی له تایه‌تی ژماره (۳۵)دا: ﴿فَأَصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُو الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ﴾، ته‌م (ف)ه، بۆ بادانه‌وهو گپ‌زانه‌وه‌یه، به‌لام هاوکات په‌یوه‌ستیشه به جه‌ند رسته‌یه‌که‌وه له پیش خویدا، واته: مادام کار بهو شیوه‌یه بی و، نه‌وانه ناوا که‌له‌ره‌دق و عیناد بن و، دان بهو په‌یامه‌ی تودا نه‌هینن، ﴿فَأَصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُو الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ﴾، خوراگر به، توش وک چوون خاوه‌ن عه‌زمان له پیغه‌مبه‌ران خوراگر بوون.

(عزم) ویستیکی مه‌حکمه و بریاریکی پته‌و و لیبرانیکی باشه، وک پیشت‌ر له شیک‌ردنه‌وهی وشه‌کاندا باس‌مان کرد، وشه‌ی (عَزْمٌ وَعَزِيمَةٌ): چه‌سپاندنی دله له‌سهر جینه‌جینک‌ری کاریک و لیبران بۆ کاریک و، ساغ‌کردنه‌وهی دل له‌سهر نه‌نجامدانی کاریک، ﴿فَأَصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُو الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ﴾، یانی: نهو پیغه‌مبه‌ران‌ه‌ی د‌لی خو‌یان چه‌سپاندوه له‌سهر نه‌نجامدانی نه‌و نه‌رکه‌ی خوا پیی سپاردوون، توش وک نه‌وان خوراگر به، ﴿وَلَا تَسْتَعْجِلْ لَّهُمْ﴾، په‌له‌یان بۆ مه‌که، واته: په‌له‌یان بۆ مه‌که سزایان بۆ بی، سزایه‌ک که خوا هه‌ره‌شه‌ی پی لیک‌ردوون، ﴿كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَ مَا يُوعَدُونَ﴾، نهو ر‌ژده‌ی نه‌وه‌ی به‌ل‌ت‌نی‌یان پ‌ند‌راوه، یان هه‌ره‌شه‌یان پی لیک‌راوه، ده‌بیینن، وک نه‌وه وایه، ﴿لَا يَلْبِثُوا إِلَّا سَاعَةً مِّنْ نَّهَارٍ﴾، که ته‌نیا کاتیک‌ی که‌م له ر‌ژ‌ز‌دا مابنه‌وه، ﴿بَلِّغْ﴾، نه‌مه که‌یاندنی په‌یامه، یان نه‌مه

كۆتایی راگه یاندنی نهو په یامیه، یان نه مه بهس و ته واوه، چونکه (بلاغ) به هەر سَن واته به که دى: **أ- به مانای گه یاندن دى و، ب- به مانای كۆتایی دى و، ج- به مانای ته واویى دى.** ﴿فَمَلَّ بِمُلْكِكَ إِلَّا الْقَوْمَ الْفَاسِقُونَ﴾، نایا جگه له كۆمه لى لادهران كه سى دیکه دهفوتى؟ بهس نهوانه دهفوتین كه له راسته ږى لادهدن، ههروهك چۆن كه سیك كه له ږى راست لاده داو، تووشى كویره ږى و ږچكان ده بى، یاخود سه باره بهك كه له راسته شه قام لاده دات، ده كه وینه نیو كهنده لآن و هه لدير، به هه مان شیوهش: ته نیا نهوانه دهفوتین كه له راسته شه قامى خوا لاده دن.

پیشتریش ناماژده مان به وده دا كه زۆربه ی هه ره زۆرى توږه رده وان، وهك دوايش باسى ده كه ين، ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالْعِزِّ وَالْحَقِّ﴾، یان به ژماره به كى ديارى كراو له پیغهمبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) لیکداونه وه، كه هه ندیكيان گوتوو یانه: نهو پینجهن: (نوح و نبی راهیم و مووسا و عیسا و موحه ممه د)، واته: نه ی موحه ممه! ﴿تَوَّشَّ وَهَكَ تَهْوَ چواره خاوه ن عه زیمه ت و یستی پته و مه حكه م به، هه روه ها هه ندیكيان گوتوو یانه: هه وتن و، هه ندیكيان گوتوو یانه: دهن و، هه ندیكيان گوتوو یانه: زیاتر یان كه مترلن.

به لام به بوچوونى بنده هه موو پیغهمبه ران، خاوه نى عه زیمه ت و ویستیكى مه حكه م بوون، له مه سه له گرنگه كانیشدا زیاتر تیشك ده خه ینه سه ر نه ودى خوا ﴿بِهِ يَنْفَعُ مَبَر﴾ ده فهرموئى: ﴿فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تُكِنِّ كَصَاحِبِ الْخَوْبِ إِذْ نَادَى وَهُوَ مَكْشُومٌ﴾، القلم، بو حوكمى په روه ردگار ت خوت ږا بگړه و، وهك خاوه نى ماسیه كه مه به، واته: وهك یونوس مه به، هه روه ها كه خوا ﴿لَهُ بَارِئٌ تَادِمُهُ وَهُوَ دَهْفَرْمُوئى﴾: ﴿وَلَقَدْ عَهِدْنَا إِلَى آدَمَ مِنْ قَبْلِ قَنُوسٍ وَلَمْ يَجِدْ لَهُ عِزْمًا﴾، طه، به دنیایی تاده ممان ږاسپارد له مه و پتش، كه چى له بیرى چوو و عه زممان پیوه نه یینی، له ویندا وه لامى نه وه دده دینه وه، كه مه به ست پتیان چییه؟

مه‌سه‌له گزنگه‌کان

مه‌سه‌له‌ی یه‌که‌م:

خوا (عز وجل) ژماره‌یه‌ک جندی په‌وانه‌ی لای پی‌خه‌مبه‌ری خاتمه موحه‌مه‌د کردوون، بۆ گو‌یگرتن له‌ قورئان و، پاش گو‌ی هه‌ل‌خستن و وه‌رگرتنی قورئان، گه‌راونه‌وه‌ لای خه‌ل‌که‌که‌یان و، بانگه‌وازیان کردوون بۆ لای قورئان و ئیسلام و، موژده‌شیان به‌ وه‌لامده‌ره‌وانی بانگه‌وازکاری لای خوا داوه، به‌ لێ‌یوردان و چه‌پاله‌دران له‌ سزای به‌ تیش، به‌ پی‌خه‌وانه‌وه‌شه‌وه: سه‌رپی‌تی‌یکاران له‌ سزای خوا قوتار نابن و، له‌ گو‌م‌رایش دان:

خوا ده‌فه‌رموی: ﴿وَإِذْ صَرَفْنَا إِلَيْكَ نَفَرًا مِّنَ الْجِنِّ يَسْتَمِعُونَ الْقُرْآنَ فَلَمَّا حَضَرُوهُ قَالُوا أَنصَبُوا لَنَا فَمَا أَفِئُوا إِلَيْنَا قَوْمَهُمْ مُّذِرِينَ ۝۱۱ قَالُوا يَنْقُومُنَا إِنَّا سَمِعْنَا كِتَابًا أُنزِلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَىٰ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ وَإِلَى طَرِيقٍ مُّسْتَقِيمٍ ۝۱۲ يَنْقُومُنَا أَجِيبُوا دَاعِيَ اللَّهِ وَءَامِنُوا بِهِ ۚ يَغْفِرَ لَكُمْ مِّنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُجْزِكُمْ مِّنْ عَذَابِ آلِيمٍ ۝۱۳ وَمَنْ لَا يُحِبِّ دَاعِيَ اللَّهِ فَلَيْسَ بِمُعْجِزٍ فِي الْأَرْضِ وَلَيْسَ لَهُ مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءُ أُولَٰئِكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ۝۱۴﴾

شیک‌کردنه‌وه‌ی ئهم ئایه‌تانه، له‌ شازده‌ برگه‌دا:

(۱) - ﴿وَإِذْ صَرَفْنَا إِلَيْكَ نَفَرًا مِّنَ الْجِنِّ﴾، هه‌روه‌ها یاد بکه‌وه‌ که کۆمه‌لێک له‌ جندمان بۆ لات ناردن، (إِذْ) بۆ (ظَرْف)، کاتی‌یک که شتێک تێیدا روویداوه‌ له‌ رابردوودا، (الْعَامِلُ فِي الظَّرْفِ مُقَدَّرٌ، وَادَّكَّرْ إِذْ صَرَفْنَا)، کاریگه‌ر له‌ (ظرف) دا نه‌ندازه‌گیری کراوه، یاد بکه‌وه! کاتی‌یک که ناردمانه‌ لات، (صَرَفَ) به‌ مانای ناردن و په‌وانه‌ کردنه، ﴿نَفَرًا مِّنَ الْجِنِّ﴾، (نفر) وه‌ک گوتمان، ژماره‌یه‌که، له‌ بیست که‌مه‌تر بێ، یاخود زیاتر بێ، یاخود له‌ ده‌ که‌مه‌تر

بى، لەو بارەدە زانايان مشت و مريان ھەيە، ﴿صَرَفْنَا إِلَيْكَ نَفَرًا مِّنَ الْجِنِّ﴾ (أَي: وَجْهَنَا إِلَيْكَ نَفَرًا مِّنَ الْجِنِّ، وَبَعَثْنَا هُمُ إِلَيْكَ)، واتە: كۆمەتێك لە جندمان ناردن بۆ لای تۆ و، رەوانەى لای تۆمان كردن.

﴿يَسْتَمِعُونَ الْقُرْآنَ﴾، بە گرنگى پێدانهوە گويان بۆ قورئان كرتبوو، بە كوردى پێى دەلێن: گوێ ھەلەخست، ئنجا: ﴿يَسْتَمِعُونَ الْقُرْآنَ﴾ (فِي مَحَلٍّ نَّصَبَ صِفَةً ثَانِيَةً لِّنَفَرًا أَوْ حَالٍ)، (يَسْتَمِعُونَ الْقُرْآنَ) لە شوێنى (نصب)دايەو دەگونجى سيفهق دووھم بى بۆ ﴿نَفَرًا مِّنَ الْجِنِّ﴾، ياخود حال بى، يان: حالىكدا كە بە گرنگى پێدانهوە، گويان ھەلەخستبوو.

﴿فَلَمَّا حَضَرُوا قَالَ أَلَا تَكْفُرُونَ﴾، كاتێك ئامادەى بوون، گوتيان: كەش و مات بن، (حَضَرُوا: أَي حَضَرُوا قَارِئَ الْقُرْآنِ)، ئامادەى خوێنەرەوھى قورئان بوون، ياخود ئامادەى خودى قورئانەكە بوون، لە كاتێكدا دەخوێنرايەو، واتە: ئامادەى قورئان خوێندنەكە بوون، ﴿قَالَ أَلَا تَكْفُرُونَ﴾، لە ئێوان خۆياندا بە يەكدييان گوت: كەش و مات بن، (إِنصَات) بربیتە: لە بى دەنگىيەك كە گويگرتنى تێدایى، واتە: بۆيە بى دەنگ دەبين، تاكو چاك گوێى لى بگري، (الطبري) نەم ئايەتە قورئانييە، ياخود ئەم چەند رستەيەى، ئاوا لێكداونەو لە تەفسيرەكەى خۆيدا^(۱)، دەلێ:

(يَقُولُ تَعَالَى ذِكْرُهُ مَقْرَعًا كَقَارِ قُرَيْشٍ يَكْفُرُهُمْ بِمَا آمَنَتْ بِهِ الْجِنُّ وَإِنْ صَرَفْنَا إِلَيْكَ يَا مُحَمَّدٌ ﴿نَفَرًا مِّنَ الْجِنِّ﴾ يَسْتَمِعُونَ الْقُرْآنَ﴾، ذِكْرُ أَنَّهُمْ صَرَفُوا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ بِالْعَادِثِ الَّذِي حَدَّثَ مِنْ رَجْمِهِمُ بِالشُّهْبِ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، قَالَ: «لَمَّا بُعِثَ النَّبِيُّ ﷺ حُرِسَتِ السَّمَاءُ، فَقَالَ الشَّيْطَانُ: مَا حُرِسَتْ إِلَّا لِأَمْرِ قَدْ حَدَّثَ فِي الْأَرْضِ، فَبَعَثَ سَرَايَاهُ فِي الْأَرْضِ، فَوَجَدُوا النَّبِيَّ ﷺ قَائِمًا يُصَلِّي صَلَاةَ الْفَجْرِ بِأَصْحَابِهِ بِنُظْلَةٍ، وَهُوَ يَقْرَأُ، فَاسْتَمِعُوا حَتَّى إِذَا فَرَغَ: ﴿وَلَوْ إِلَى قَوْمِهِمْ مُنْذِرِينَ﴾ الْأَحْقَافِ، إِلَى قَوْلِهِ: ﴿مُسْتَقِيمٍ﴾»^(۲) (الأحقاف) ^(۳).

(۱) جامع البيان، ج ۳، ص ۳۱.

(۲) جامع البيان: ۳۱۳۷.

دەلّی: خوا ناوی ھەر بەرزە، دەفەرموئ: وەک سەر کۆنەکردنی کافرەکانی قورەیش بەھۆی بېبروایانەو، بەو دەروکۆنەیان دەکات کە جند بڕوایان پێ ھیناوە، دەفەرموئ: یاد بکەو! کاتیک کۆمەلێک لە جندمان ناردنە لای تۆ (ئەو موخەممەد! ﷺ) کۆمەلێک لە جند گۆیان بۆ قوربان گرتبوو، بە گرنکی پێدانەو، باسکراوە کە بۆیە نێردراون بۆ لای پێغەمبەری خوا ﷺ، بەھۆی ئەو ڕووداووە کە ڕوویداوە، ئەویش بریتی بوو لەوێ کاتی وێستووایە گوێ بگرن لە قسەی فریشتان، وەک جارێ، تێر باران و بلیسە باران کراون، سەعیدی کوپی جوبەیر خوا لێی ڕازی بێ (کە بەکێکە لە زانایانی تابیعین) دەلّی: کاتیک پێغەمبەر ﷺ ڕەوانە کرا، ناسمان پاسەوانیی کرا، (یان پاسەوانییەکی توندتر کرا، وەک لە ئایەتە کەدا ئاماژەی پێکراوە)، شەیتان گوئی: ناسمان ئێشکچییەتی تێدا دانەنراوە، مەگەر لەبەر ڕووداوێک کە لە زەویدا ڕوویداوە، ئنجا سەربازەکانی خۆی ناردن، بە زەویدا بگەڕێن، سەرەنجام پێغەمبەریان بینی ﷺ نوێژی بەیانی بە ھاوێلانی دەکرد لە نەخلە، لەو کاتەدا قوربانی دەخویند، ئەوانیش گۆیان بۆ گرت، تاکو تەواو بوو، کاتیک تەواو بوو، گەڕانەو بۆ لای خەلکەکانیان ترسێنەرانەو ناگەدارکەرەوانە، ئایەتەکان تاکو دەکاتە: ﴿مُتَّقِمِينَ﴾ ﷻ، ﴿الْأَحْقَافَ﴾، ئەم ئایەتە بەو بۆنە یەو ھاوونە خوار.

ئایەتە کە دەفەرموئ:

﴿۴﴾ - ﴿فَلَمَّا قُضِيَ﴾، کاتیک تەواو کرا، ھەروەھا خویندراویشە تەو: ﴿فَلَمَّا قُضِيَ﴾، کاتیک پێغەمبەر ﷺ قوربان خویندەنەکی تەواو کرد، ئەگەر بفرموئ: ﴿قُضِيَ﴾ واتە: خویندەنەو کە قوربان تەواو بوو.

﴿۵﴾ - ﴿وَلَوْ أَنَّ قَوْمَهُمْ مُّذِرِينَ﴾، گەڕانەو بۆ لای کۆمەلەکیان ناگادارکەرەوانە، ﴿وَلَوْ﴾: انصرفتوا من مکان الإستماع ورجعوا إلى مکانهم، لەو شوێنەی گۆیان لێ ھەڵخستبوو، گەڕانەو بۆ ئەو شوێنەی لێو ھاوون.

ئىنجا ئەۋەدە كە لە نىۋو خۇياندا گوتۇۋىانە: (أَنْصُتُوا): (إِنْصَات) يَانى: بىن دەنگىيەك بە مەبەستى چاك خالىي بوون، ۋەك لەو فەرمايشتەدا ھاتۇە كە باسى ھەجى مائىئاۋىي (حُجَّةُ الْوِدَاع) پىغەمبەر دەكات ﷺ لە جابىرى كورى ەبدوللاۋە كىرداۋەتەۋە كە پىغەمبەر ﷺ پىي فەرموۋە: {إِشْتَقَصْتُ النَّاسَ} (أَخْرَجَهُ الْبَخَارِي: ۱۲۱، ومسلم: ۱۱۸)، واتە: خەلەك بىن دەنگ بىكە، ۋايان لى بىكە بىن دەنگ و كىش و مات بىن، بو ئەۋەدى باش گوتىيىستى قسەكان بىن.

ئىنجا ئەۋانە كە گەرەنەۋە بو لاي خەلەكەكەيان:

٦- ﴿قَالُوا يَنْفُوتًا إِنَّا سَمِعْنَا كِتَابًا أُنزِلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَىٰ﴾، گوتيان: ئەي خەلەكەكەمان! ئەي كۆمەلەكەمان! تىمە گوتىيىستى كىتەيك بووين، كە لە دۋاي مووسا ﷺ دابەزىراۋە، ھەلەبەتە نەمە ماناي ئەو قسانەبە كە جىند كىردوۋيانىن، ئىنجا ئايا بە چ زمانىك دۋاۋن و، خەلەكى چ شوئىنك بوون، كاميان بوۋە قسەي كىردۋە؟ دىار نىە، كىزىك ئەۋەبە ماناكەي ئەۋەدە بوۋە، گوتۇۋىانە: تىمە گوتىيىستى كىتەيك بووين، كە دۋاي مووسا دابەزىراۋە.

بوچى باسى كىتەبەكەي مووسا كىراۋە؟ چۈنكە كىتەبەكەي مووسا ﷺ، زانايان دەلەين: دۋايەمىن كىتەب و پەيامى خوا بوۋە، كە ياساكانى تىدباۋون، چۈنكە كىتەبەكانى دىكەي كە بو پىغەمبەرەرانى بەنوۋ ئىسپرائىل ھاتوون، ھەر لە داۋود و سولەيمانەۋە بىگرە، تاكو دەگاتە زەكەرىياۋ يەحىياۋ عىسا (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) لە پەراۋىزى تەۋرات دابوون و ھەموۋيان شوئىنكەۋتۋوى تەۋرات بوون، بەلەن خوا زەبوۋرى بە داۋود داۋود، نىنجىلى بە عىسا داۋە (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، بەلەم ھەردوۋكىيان بە راستدانەرى تەۋرات بوون و، شوئىنكەۋتۋوى تەۋرات بوون، بىگومان ھەندى شتى تايەتايان بو ھاتۋە، كە ئەۋىش ھەر روۋنكىردنەۋەي ھەندى شت بوۋە كە لە تەۋراتدا بوۋە، يان راستكىردنەۋەي ھەندى شت بوۋە كە لە تەۋراتدا دەستكارىي كىراۋە.

(۷) - ﴿مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ﴾، بە راستدانەری ئەو هەیه، کە لە پێش دەستیه وهیهتی، ئەو کتێبه کە قورئانه، هه موو کتێبه کانی پێش خوێ - وهک ئەسله که یان --- به راست ده زانی.

(۸) - ﴿يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ﴾، رێنمایی خه لک دهکات بۆ ههق، (يَهْدِي النَّاسَ) خه لک رێنمایی دهکات به رهو ههق، لێره دا ههق دهگونجی مه بهست پێی بووناسیی و نیمان و عه قیده بێ.

(۹) - ﴿وَالْأَنْبِيَاءِ مُسْتَقِيمٌ﴾، ههروه ها رێنمایان دهکات بۆ راسته بێ، دهگونجی ئەمهش مه بهست پێی پابه ندیی و کرده وهی باش بێ، واته: خه لک رێنمایی دهکات، هه م ههق بناسن و بزانی، هه م بهو ههقه شه وه پابه ندبن، کە لە راسته شه قامی خوا دا به رجهسته ده بێ، کە پێغه مبه ر ﷺ له دوو تووی رێتازو سوننه ته که ی خویدا، به رجهسته ی کرده، که واته: نیسلام ته نیا به رنامه یه کی تیوری و فیکری نیه، به لکو هاوکات له که ل ئەوه دا، جێبه جێکردنیکی کرده ییشه له سه ر نه رزی واقیع.

(۱۰) - ﴿يَقُولُوا أَجِئُوا دَاعِيَ اللَّهِ وَآمِنُوا بِهِ﴾، ئە ی خه لکه که مان! ئە ی کۆمه له که مان! وه لآمی بانکه وازکاری خوا بده نه وه و برواشی پێینن، (دَاعِيَ اللَّهِ) بانکه وازکاری خوا، دهگونجی مه بهست پێی قورئان بێ، دهشگونجی مه بهست پێی پێغه مبه ر بێ، وه لآمی بده نه وه و بروای پێ بێنن، بۆچی؟

(۱۱) - ﴿يَغْفِرْ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ﴾، له گونا هه کانتان ده تانبووری.

ئه گه ر پیتی (مَنْ) زیاد کراو بێ بۆ جه خترکرنه وه، واته: له هه موو گونا هه کانتان ده تانبووری، به لآم ئه گه ر (مِنْ تَبَعِيضِهِ) بێ و بۆ هه ندیک بێ، واته: له هه ندیک له گونا هه کانتان ده تانبووری، به لآم ره نگه له هه موو گونا هه کان ته نیا به تیمان هێنان نه بوو درزین، به لکو پتو یستی یان به ته وه به کردن بێ، یاخود پتو یستی یان به رهتکردنه وهی مافه کان بێ بۆ خاوه ن مافه کان، بۆیه له (مَنْ) ی خرا وه ته سه ر.

(۱۲) - ﴿وَجَزَّكُم مِّنْ عَذَابِ أَلِيمٍ﴾، پەناشتان دەداو دەتانپاریزی لە نازاریکی بە تیش، که مەبەست پێی نازارو سزای دۆزخە، لێردەدا که دەفەرموی: ﴿وَجَزَّكُم مِّنْ عَذَابِ أَلِيمٍ﴾، نەم (مە)ش، تەنیا بۆ ئەوەیە (بەجَزَّکُم) بەرکاری پێ بخوازی، بۆ (تَعْبُدِي) یە، دەگوتری: (أَجَارَهُ مِنْ ظَلَمِ فَلَانٍ مَّتَعَهُ وَأَبْعَدَهُ)، واتە: پەنای داو، دووری خستەووە لەو دی فلانکەس ستمی لی بکات.

(۱۳) - ﴿وَمَنْ لَا يُحِبِّ دَاعِيَ اللَّهِ﴾، هەر کەسێکیش وەلەمی بانگەوازکاری خوا نەداتەووە، نەگەر قورئانە، نەگەر موحەممەد ﷺ، کە هەردووکیان بۆ لای خوا خەلکیان بانگ کردووە.

(۱۴) - ﴿فَلَيْسَ بِمُعْجِزٍ فِي الْأَرْضِ﴾، دەستەوسانکەر نیه لە زەویدا، واتە: دەستەوسانکەری خوا نیه، کە لە سزاو جەزەربەیی دەرباز بێ و رابکات و، خوا دەستی پێرانیەگات، بۆیەش دەفەرموی: (فِي الْأَرْضِ) بۆ ئەو دی هەموو گۆشەو کەنارەکانی زەوی بەریتەووە، بە هەر لایە کدا بچێ، دەستەوسانکەری خوا نیه و، لە چنگی خواو لە دەسەلاتی قوتار نابێ.

(۱۵) - ﴿وَلَيْسَ لَهُم دُونِهِ أَوْلِيَاءُ﴾، جگە لەویش هیچ دۆست و سەرپەرشتیاری نین، هیچ پشتیوان و مشوورخۆری نین.

(۱۶) - ﴿أُولَئِكَ فِي صُلْبِكَ﴾، نا ئەوانە لە گومراییەکی ئاشکرادان، واتە: نەغزبۆون لە گومرایی دا.

لێردەدا (القرطبي) قسە بەک دەکات لە تەفسیرە کە ی خۆیدا^(۱) دەلی:

(هَذِهِ آيَةُ تَدُلُّ عَلَى أَنَّ الْجِنَّ كَالْإِنْسِ فِي الْأَمْرِ وَالنَّهْيِ وَالثَّوَابِ وَالْعِقَابِ، وَقَالَ الْحَسَنُ: لَيْسَ لِمُؤْمِنِي الْجِنَّ ثَوَابٌ غَيْرَ ثَجَاتِهِمْ مِنَ النَّارِ، يَدُلُّ عَلَيْهِ قَوْلُهُ تَعَالَى: ﴿يَغْفِرْ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَجَزَّكُم مِّنْ عَذَابِ أَلِيمٍ﴾^(۲)، وَبِهِ قَالَ أَبُو حَنِيفَةَ قَالَ: لَيْسَ ثَوَابُ الْجِنَّ إِلَّا أَنْ يُجَاوَزُوا مِنَ النَّارِ، ثُمَّ يُقَالُ لَهُمْ: كُونُوا ثَرَابًا مِّثْلَ الثَّهَانِ. وَقَالَ آخَرُونَ: إِنَّهُمْ كَمَا يَعْقَبُونَ فِي الْإِسَاءَةِ، يُجَاوَزُونَ فِي الْإِحْسَانِ مِثْلَ الْإِنْسِ).

واته: نهَم نابه‌ته به‌لگه‌یه له‌سه‌ر نه‌وه که جندیش وه‌ک مروّڤان، له فه‌رمان پیکران و فه‌ده‌غه‌کران و پاداشت و سزادا، یه‌کسانن.

به‌لام هه‌سه‌نی به‌صرایی لَیّی گَیِر دراوده‌ته‌وه که گوتوویه‌تی: جند پاداشتیان نیه، نه‌وه نه‌بی که له ناگر چه‌پاله ده‌درِین، چونکه خوا ۱۰۰ ده‌فه‌رموی: ﴿يَغْفِرْ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُخْرِجْكُمْ مِنْ عَذَابِ آلِيمٍ﴾ ۳۱. الْأَحْقَاف، له گونا‌هه‌کانتان ده‌تابووری و له نازاریکی به‌تیشیش په‌ناتان ده‌دات.

نه‌وو هه‌نیفه‌ش هه‌روای گوتوه و گوتوویه‌تی: جند (واته: جنده ب‌رواداره‌کان) پاداشتیان نیه، مه‌گه‌ر نه‌وه که له ناگر چه‌پاله‌بدرِین و به‌اریزِین، دوایی پِییان ده‌گوتری: بینه‌وه گَل و ده‌بنه‌وه گَل، وه‌ک نازه‌لان.

به‌لام نه‌وانه‌ی دیکه، گوتوو یانه: نه‌خَیِر جندیش وه‌ک مروّڤان وه‌ک چوُن له‌سه‌ر خراپه سزاده‌درِین، له‌سه‌ر چاکه‌ش پاداشت ده‌درِینه‌وه.

منیش ده‌لَیم: به‌دَلنیایی رای دووه‌میان پاسته.

لَیره‌ش دا ته‌نیا به‌وه‌نده قسه نه‌فَل‌کردنه‌ی (القرطبي) له‌و باب‌ه‌ته ده‌گه‌رِیم، چونکه خوا پشتیوان بَی، کاتیک ده‌گه‌ینه ته‌فسیری سووهرتی (الجن) له‌وی قسه‌ی تیرو ته‌سه‌ل له‌و باره‌وه ده‌که‌ین، هه‌روه‌ها له ته‌فسیری (الرحمن) یش دا، که خوی به‌رز سی و یه‌ک (۳۱) جار جندو مروّفی به‌ته‌عیری: ﴿فَيَأْتِيهِمْ رَيْكًا تَكْذِبَانِ﴾ دواندوون، که شازده (۱۶) یان له‌باری به‌هه‌شته‌کانی خواوه‌ن که ده‌یان‌چنه‌تی!

مەسەلەي دووھم:

دروستکردنی خوا بو گاردوون، بېټی ماندوو و شه که تېوونی، به لگه ی
توانایه تی له سهر زیندوو کردنه و دی مردووان:

خَوَاتِمُهُمْ رَمَوْا: ﴿۱۰﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَمْ يَكُنْ يَخْلُقْهُنَّ
يَعْدِرُ عَلَىٰ أَنْ يُخَيِّجَ الْمَوْتَ بَلَىٰ إِنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿۱۱﴾

شیکردنه‌وی ئەم ئایەتە، لە سێ برگەدا:

(۱) - ﴿أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَلَّهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَمْ يَتَّخِذْ لَهُنَّ نَبِيًّا﴾، آیا نه یانبینوه، نه و خواجه ی ناسمانه کان و زوی هیناونه دی و، به دروستکردنیشیانوهه ماندوو و شه کهت نه بویه.

بیگومان پرسپارکردنه که بۆ نکو و نیلیتکردنه، مه‌به‌ست له (دیتن) زانیاری
و، بینینی عه‌قلیی و دلّیه، نه‌ک بینینی چاو، به‌لام بۆیه خوا (عَلَمٌ) وشه‌ی
(یَزُوا) به‌کاردیتن و نافه‌رموئ: (أَوَّلُمْ یَعْلَمُوا) له‌به‌ر ئه‌وه‌ی نه‌و راستیه‌یه‌ه‌نده
به‌رجه‌سته و نمایانه، وه‌ک شتێک به‌ چاوی سه‌ر ته‌ماشای بکه‌ی، ئاوا دیاره، هه‌م
لیره‌داو هه‌م له‌ شوێنه‌کانی دیکه‌ش دا، که خوا (عَلَمٌ) له‌ جیاتی زانین (عِلْم)، دیتن
(رُؤیة) به‌کاردیتن، له‌به‌ر ئه‌وه‌یه‌ که نه‌و شته‌ ئه‌وه‌نده به‌رچاوه‌ و ئه‌وه‌نده دیارو
نمایانه، وه‌ک شتێک که به‌چاوی سه‌ر ته‌ماشای ده‌که‌ی، ئاوا زه‌ق و به‌رچاوه، خوا
(عَلَمٌ) ده‌فه‌رموئ: ئایا نه‌یانزانیه‌و و نازانن که نه‌و خوایه‌ی ئاسمانه‌کان و زه‌وی
هه‌تانه‌ دی و پێشانه‌وه‌ مانده‌و نه‌یه‌وه‌...

﴿وَلَمْ يَكُنْ﴾ خویتر او میشه ته وه: (الْعَيُّ: الثُّغْبُ وَعَجَزُ الْجِيلَةِ)، (عَيُّ) بریتیه له: ماندوو بوون و شه که تیی و، پَیْران و داماویی، خوا ﴿يَكُنْ﴾ له به رانبهر دروستکرائی ناسمانه کان و زهویدا، نه پَیْانه وه ماندوو بووه، نه داماو وه که نه توانی دروستیان بکات، تنجا خوابه ک ئاوا بی، ئابا نازانن:

(۲) ﴿يَقْدِرُ عَلَى أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَى﴾، كه تواناداره لهسەر ئەودى مردووان بژێتێتهوه؟، (يَقْدِرُ): خۆپندراویشە تەوه: (وَيَقْدِرُ عَلَى أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَى)، دەتوانى كه مردووانىش بژێتێتهوه.

(۳) ﴿بَلَىٰ إِنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾، با، بە دنیایی ئەو لهسەر هەموو شتێك بە توانایە.

جێى سەرنج ئەوهیه كه خوا **يَقْدِرُ** بۆ ژياندهوهى مردووان، وشەى (قَادِر)ى بەكارهێناوه، بەلام داوایى بۆ هەموو شتێك (كُلُّ شَيْءٍ) (قَدِير)ى بەكارهێناوه، واتە: (قَادِرٌ عَلَىٰ إِحْيَاءِ الْمَوْتَى، وَقَدِيرٌ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ)، چونكه (قَادِر) واتە: توانادار، بەلام (قَدِير)، پێژگەى زێدهپۆشیە واتە: زۆر توانادار، تنجا زیندوو كردنهوهى مردووان بەنسەت خۆى پەرەردگارەوه، خوا لهسەرى توانایە، بەلام بۆیە دەفەرموێ: ﴿بَلَىٰ إِنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾، با، ئەو لهسەر هەموو شتێك توانایە، دیارە هەموو شتێك بە قیاس و پێوانەى تێمە، پێوستیى بە توانای زیاتر دەكات، چونكه هەموو شتێك، هەم زیندوو كردنهوهى مردووان دەگرێتهوه، هەم جگە لە ئەوهش دەگرێتهوه، بۆیە بۆ هی بەكەم سیفەتى (قَادِر)ى بەكارهێناوه، بەلام بۆ هی دووهەمیان (قَدِير)ى بەكارهێناوه.

وشەى (يَلَى) وهلامى لابردن (نفسى)ى یەكهەمە: ﴿أَوْ لَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَمْ يَتَّخِذْ لَهُمْ خَلْفَهُنَّ يَمْدِدْ عَلَيَّ أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَى﴾؟، ئایا نازانن كه خوا بە توانایە؟ له كوردیدا (يَلَى) دەبێتهوه: با، ئەگەر بگوترێ: بەلێ، یان: بەلێ، بە توانایە، كه له هەندێك له تەفسیره كوردییهكاندا ئەو جوۆره هەڵانە كراون، بەلام (نعم) یان: بەلێ، تنجا تۆ له جێى بەلێ، بلیێ: با، یان له جێى با، بلیێ: بەلێ، مانایەكهى پێچهوانە دەبێتهوه، بۆ وێنە: ئەگەر بگوترێ: ئایا ئەو خواردنەت پێن خۆش نیە؟ ئەگەر بلیێ: بەلێ، واتە: پێم خۆش نیە، بەلام ئەگەر بلیێ: با، واتە: پێم خۆشە، (بَلَى) با، وهلامى شتێكى لابراوه.

(يَعِي) له (عَي) لهسەر كێشى (رُفِي) و (عَي)، (عَي) بِالْأَمْرِ وَعَي، وَتَعَايَا، وَاسْتَعْيَا، وَتَعْيَا، واتە: چ بلیێ: (عَي) چ بلیێ: (عَي) بەبێ گیرە، چ بلیێ (تَعَايَا)، چ بلیێ

(اسْتَعِيَا، چ بَلَّيِي: تَعَيَا)، هه موویان به مانای: (نهی توانی ئامانج بیتیته دی)،
یاخود (له به رانبه ریدا دهسته پاچه بوو)، یاخود (نهی توانی پتهوو قایمی بکات)
دین.

مه سه لهی سیهم:

ئەو پۆژە کە بێروایان لەسەر ئاگر پادەنوێترین و پرسیاریان لێ دەکری، لە بارە ی راستی سزای خواوەو، جگە لە دان پێداھێنان چارە یەکی دیکە یان نیە:

خوایە دەفرموی: ﴿وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ أَلَيْسَ هَذَا بِالْحَقِّ قَالُوا بَلَىٰ وَرَبِّئَا قَالِ قَدْ قُورُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ ۝۷۱﴾

شیکردنەو ی ئەم ئایەتە، لە چوار بڕگەدا:

(۱) ﴿وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ﴾، ئەو پۆژە ی ئەوانە بێروابوون لەسەر ئاگر پادەنوێترین، واتە، دەیانھێننە سوێی ئاگری دۆزەخ و پێشانیان دەدەین، ھەندیک لە پوونکەرەوان گوتوو یانە: (هَذَا مِنَ الْمَقْلُوبِ)، واتە: ئاگر دیکە پێشان ئەوان دەدەین، ئاگر دیکە بۆ وان پادەنوێتین، بەلام دەشگونجی ئەوانیش پادەنوێترین و بھێزیتە سوێی ئاگر دیکە، (عُرْضَ) بە مانای راناندن و پێشاندانە، (مُعْرَضَ) ئەو شوێنە یە کە شتی لێ پادەنوێترین، بە کوردی دەگوتری: پێشانگا ئەو شوێنە ی خەلک شتی لێ پێشان دەدات.

(۲) ﴿أَلَيْسَ هَذَا بِالْحَقِّ﴾، (ئەو پۆژە ی ئەوانە ی بێروابوون لەسەر ئاگر پادەنوێترین و، ئاگری دۆزەخیان پێشان دەدری: ۱، ئایا ئەمە ھەق نیە؟ بێگومان ئەو گوتراو ی بێژەریکی قرتتێزەو، ئنجا بێژەریکە خوای بەرزە، یاخود فریشتەکانن، دەلی: ئایا ئەمە راست و چەسپاو نیە؟ پرسیارکردنە کەش پرسیارکردنی چەسپاندن و پەشیمانکردنەو یە، لەسەر ئەو ی دەیانگوت و پێیان وابو: سزاو پاداشت پووچەو حەقیقەتیان نیە، دەگوتری: ئایا ئەمە راست و چەسپاو نیە؟ ئەمە پرسیارکردنی نکوولیلێکردن نیە، بەلکو بۆ چەسپاندنەو بۆ پەشیمانکردنەو یە، چونکە دەفرموی: ﴿أَلَيْسَ هَذَا بِالْحَقِّ﴾، ئەم (هَذَا) یە، ناو ی نامازە یەو، نامازە ی بۆ ئەو ی دەیینن لە نازارو سزا، بۆ یە ئەمە دەبێتە جوۆریک لە سەرزەنش و گالتە پێکردن: ئایا ئەو راست و ھەق نیە، کە لە پێش چاوتانە؟!.

(۳) - ﴿قَالُوا بَلَىٰ وَرَبِّنَا﴾، گوئید: با، (هه ق و راسته)، سوئید به پهروه ردگارمان، هه به وهندهی ئیکتفا ناکهن، دانی پیدابینن و، ده لئین: سوئید به پهروه ردگارمان راسته، تویره ره وانی قورئان باسیان کردوه، بۆچی وه لآمه که یان به سوئید خواردن، داکۆکی له سهر کردوه و جه خت کردۆته وه؟ هه ندیکیان گوئویانه: بۆیه وه لآمدانه وه که یان به سوئید جه خت له سهر کردۆته وه، ئومیدیان وابووه که نه گهر چاکی دان پیدابینن، به لکو ده رازیان ببی! به لآم مسۆگهر خه یال پلاویان کردوه.

(۴) - ﴿قَالَ قَدْ أُوتِئُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ﴾، فهرمووی: (ئه و بیژه ره که ئه و پرسیارهی لیکردن، که یان خوای به رزی مه زنه، یا خود یه کتیک له فریشته کانه)، ئازار بچیزن به هۆی نه وه وه که ببیره وابوون، (فَدُوْهُو: فُرْعَ عَلٰی اِقْرَاهِم)، واته: مادام دانتان پیداهینا، ده ئازار بچیزن، به هۆی نه وه وه که ببیره وابوون.

مەسەلەى چوارەم و كۆتایى:

فەرمانکردنى خوا ﷻ بە پىغەمبەر موخەممەد ﷺ كە وەك پىغەمبەرانى لىباراو (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) خاوەن وىست و برىارى پتەوو خۆراگر بى و، هەڵبەس پەلەى هاتنى سزا بۆ بىباروايان نەكات، چونكە رۆژى هاتنى سزا، بىباروايان پتەيان وایە، بەس كاتىكى كەم لە ژيانى دنیادا ماونەو، جگە لەلادەرانىش كەس سەرى بە فەتارەت ناچى، تەنیا ئەوانە لە رێى راست لا دەدەن، سەر بەفەتارەت چوو دەبن:

خوا ﷻ دەفەرموى: ﴿فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُو الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ وَلَا تَسْتَعْجِلْ لَهُمْ كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَ مَا يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبُثُوا إِلَّا سَاعَةً مِّنْ نَّهَارٍ بَلَّغَ يَهُدْيُكَ إِلَّا الْقَوْمُ الْفَاسِقُونَ ٢٥﴾

شىكردنەوى ئەم ئایەتە بە پێزە، لە پێنج برگەدا:

١. ﴿فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُو الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ﴾، دەجا خۆراگر بە وەك خاوەن عەزمان لە پىغەمبەران خۆيان راگرت، بىگومان پێتى (ف)، كە بۆ گىرانەو بەدانهو، پەيوەستىشە بە چەند رستەيەك لە پێش خۆيەو، واتە: مادام حال بەو شۆيەو بى، كە رابرد، ئەوانە لەسەر عىنادى و سەرخەرى خۆيان بەردەوام بى و، هەر لەسەر بىبارواى خۆيان بى، كە واتە: خۆراگر بە وەك چۆن خاوەن عەزمان لە پىغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) خۆراگر بوون.

(الْعَزْمُ: بَيَّةٌ مُحَقَّقَةٌ عَلَى عَمَلٍ أَوْ قَوْلٍ دُونَ تَرَدُّدٍ)، بريتە لە نيازو مەبەستىكى ساغكراو بۆ ئەنجامدانى كارىك، ياخود قسەيەك بەبى لەرەلەر و دَل دان، واتە: دلى خو ساغكردنەو لەسەر ئەنجامدانى كارىك، كە واتە: لىرەدا خوا ﷻ بە پىغەمبەرى خاتەم ﷺ دەفەرموى: وەك ئەو پىغەمبەرانەى خاوەنى

ئىيران بوون بۆ كارەكەيان و، لە كاتى ئەنجامدانى ئەركەكانىندا لىپراو بوون،
خاوەنى برىارى پەتو بوون، خاوەن ويست و ئىرادەى مەحكەم بوون، تۆش وەك
ئەوان خۇراگرە.

(۲) - ﴿وَلَا تَسْتَعْجِلْ لَهُمْ﴾، پەلە (ى هاتنى سزا) شيان بۆ مەكە.

(ل) ى (لهم) له: ﴿وَلَا تَسْتَعْجِلْ لَهُمْ﴾ دا، (لَمْ تَعْدِيَةِ فِعْلٍ فِي الْإِسْتِعْجَالِ إِلَى مَفْعُولٍ
لأجله)، لامى خواستنى كردارى (تستعجل) ە بۆ بەركارى پىتاو.

ئىجا كوا ئەو بەركارە؟ (مَفْعُولٌ تَسْتَعْجِلْ مَحْذُوفٌ دَلَّ عَلَيْهِ الْمَقَامُ: الْعَذَابُ، أَوْ
الْهَلَاكُ، فَلَا تَسْتَعْجِلِ الْعَذَابَ، أَوْ الْهَلَاكَ لَهُمْ)، بەركارى (تستعجل) قرتىتراو، حال
و مەقام دەيگەيەننى: ئازار ياخود فەوتانىان بۆ بە پەلە داوامەكە، پەلە مەكە
سزاو ئازارىان بۆ بى، لە بەرچى؟

(۳) - ﴿كَأَنَّهُمْ يَوْمَئِذٍ لَرَبِّهِمْ يُعَجِّلُونَ لَمَّا بَلَغُوا إِلَى سَاعَةٍ مِنْ نَارٍ﴾، (ئەمە ھۆكار ھىنانەو ەيە
بۆ ئەو قەدەغە كەردەنى پىغەمبەر ﷺ) لە پەلە كەردنى هاتنى سزا بۆيان، چونكە ئەو پۆژە
ئەودى بەلئىنى پى دەدرى و ھەرەشەيان پى لى دەكرى دەيىن، وەك ئەو ەو ەيە،
تەنيا كاتىكى كەم لە پۆژى مابنەو، واتە: كە ماو ەيەك هاتنى ئەو سزايە، دوا دەخري،
كارىگەري لەسەرى نابى و، ھەر كات ئەو سزاو ئازارە هات، لە كاتىكدا دەبى ھىندە
درىز دەبى كە ژيانى دىنيان ھەمووى، وەك كاتىكى كەم لە پۆژىك، دىتە بەرچاو.

ياني: ئەو سزاو ئازارەيان كە بۆ دى، لە ماو ەو كاتىكى ھىندە درىزخايەندا
دەبى، ژيانى دىنيان ھەمووى لەلا دەبىتەو كاتىكى كەم لە پۆژىك، واتە:
كاتىكى كەم لە پۆژىك چەندە؟ ئەوانىش ھەموو تەمەنى ژيانى دىنيان لەلا
ئەو ەندە لى دىتەو، لە چاو ئەو كاتە زۆرەى تىيدا سزا دەدرىن.

(۴) - ﴿بَلَّغْ﴾، (ئەمە) گەياندە.

(بَلَاغ: خَبَرٌ مُبْتَدَأٌ مَحْذُوفٌ، أَي: هَذَا بَلَاغٌ)، (بلاغ) گوزارەى نیهادیکی قرتتیراوه،
واته: ئەمە گەیاندنە، یاخود (بلاغ) بە مانای تیرۆ تەواوو بەسە، یانی: ئەوەی
گوترا، بەس و تیرۆ تەواوه بۆ هەر کەس عەودالی هەق و راستییە.

۵- ﴿فَهَلْ يُهْلِكُ إِلَّا الْقَوْمَ الْفَاسِقُونَ﴾، ئایا جگە لە کۆمەڵی لادەران کەسی دیکە
دەفەوتێ؟ لێرەدا پرسیارکردنە، پرسیارکردنە بۆ لابردن (نفي)، واتە: جگە لە کۆمەڵی
لادەران کەس نافەوتێ، بەلام بە شیوەی پرسیارکردن هاتو، ئایا جگە لەوان کێ دەفەوتێ؟
واتە: کەس نافەوتێ.

(الْفَاسِقُونَ) دەگونجێ (أَل)ی ناساندنە کە بۆ جینس بێ، واتە: تیکرای لادەران
دەفەوتێ، یاخود بۆ (عهد) بێ، واتە: ئەو لادەرانەى مەبەستن و قسەیان لە
بارەو دەکری، ئەوانە دەفەوتێ و سەریان بە فەتارەت دەچن، بە دنیایی
(فَاسِق) لێرەدا بە مانای دەرچوونی تەواوەتیە لە حوکمی زکماک و، لە حوکمی
عەقل، لە حوکمی ئایین و بەرنامە و پەیامی خوا ﷻ.

قىسەيەك دەر بارەي: (أُولُوا الْعَرْصِ)

لە كۆتايى ئەم دەر سەماندا، لە كۆتايى تەفسیری ئەم سوورەتەشدا، ئەودەى بە ئێماندا بوو قىسەيەكى لە بارەو بەكەينەو، بە ئێنەكەمان بە جى دىنين، خوا ﷻ دەفەرموى: ﴿فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُوا الْعَرْصِ مِنَ الرُّسُلِ وَلَا تَسْتَعْجِلْ لَهُمْ كَانَتْهُمْ يَوْمَ يَرْوُونَ مَا يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا سَاعَةً مِّنْ نَّهَارٍ بَلَّغَ فَعَلَ يُهْلِكُ إِلَّا الْقَوْمَ الْفَاسِقُونَ ﴿٣٧﴾﴾، واتە: خۆراگر بە وەك چۆن خاودن عەزمان لە پىغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) خۆراگر بوون...

پروونكەرەوانى قورئان رەحمەتى خوايان لى بى و خوا پاداشتيان بداتەو، ئێمە لىيان بەهرەمەندىن، بەلام پێم ناخۆشە هەندىك شت كە پێم وابە زۆر پروونەو ئەوان يان راجىيى تىدا دەكەن، بۆ وێنە: لىرەدا نەگەر نە ئێم هەموويان، زۆربەى هەرە زۆريان دەلێن: ﴿أُولُوا الْعَرْصِ مِنَ الرُّسُلِ﴾، مەبەست پێيان چوار لە پىغەمبەرانە (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام): (نوح و ئىبراهيم و موسا و عيسا)، واتە: وەك ئەو چوارە، تۆش خۆراگر بە، هەرودەها هەندىكيان دەلێن: مەبەست هەوتيانە، ياخود پازدەيانە، ياخود هەژدەيانە، ئەودش بە بەلگە دىننەو، لەسەر ئەودەى ئەو پىنچە خاودن عەزمان، لەبەر ئەودەى هەم لە سوورەتى (الشورى) دا، خواى بەرز باسيان دەكات و دەفەرموى: ﴿سَرَعَ لَكُم مِّنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى أَنْ أَقِمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ﴾. ﴿١٣﴾

هەرودەها لە سوورەتى (الأحزاب) يشدا، ئەو پىنچە پێكەو هاتوون، خوا دەفەرموى: ﴿وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنْكَ وَمِنْ نُوحٍ وَإِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَأَخَذْنَا مِنْهُمْ مِّيثَاقًا غَلِيظًا ﴿٧﴾﴾.

به لَام من پیم وایه -- وهک له کتبی شه شه می مه وسووعی: (الإسلام كما يتجلى في كتاب الله)، له باسی پیغهمبه راندا (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) باسمکردوه -- نهو بۆچوونه هه له یه که بکوتری: پینج له پیغهمبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) یان ههوتیان، یان ههژده یان، یان جهندیان خاوهن عهزم بوون و، نهوانه ی دیکه خاوهن عهزم نه بوون، چونکه لیته دا که خوا **﴿۳۰﴾** ده فهرموئ: **﴿فَاصْبِرْ كَاصْبِرُ أُولَ الْأَعْرَافِ مِنَ الرُّسُلِ﴾** (الأحقاف، نهم (من) ه، وهک چۆن ده گونجی بۆ هه ندیک (تَبْغِضُ) بئ، ده شگونجی بۆ روونکردنه وه (بیانیه) بئ، واته: خۆراگر به، وهک چۆن پیغهمبه رانی خاوهن عهزم (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) که هه موویان خاوهن عهزم و لیبران و دامه زراوی بوون، وهک چۆن نهوان هه موویان وابوون، تۆش وهک وان به.

به لکه شم نهو دیه که له سوورده (الأنعام) دا، خوا **﴿۳۱﴾** ناوی هه ژده (۱۸) له پیغهمبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) دینن، به پئی ریزبه ندیی نایه ته کان که باسکراون، نه مانه ن: (تبراهیم، تیسحاق، یه عقووب، نووح، داوود، سوله یمان، نه ییووب، یوسوف، موسا، هاروون، زه کهریبا، یه حیا، عیسا، ئیلیاس، تیسماعیل، نه لیه سه ع، یونوس، لوط)، دواي نهو ی خوا **﴿۳۲﴾** ناوی نهو هه ژده پیغهمبه ره (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) دینن، ده فهرموئ: **﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فَبِهِدَّتْهُمْ أَفْتِدَا﴾** (الأنعام، نا نهوانه که سانیکن خوا خستوونه سه ر پئی راست، تۆش به دواي پئی راستی نهوان بکه وهو، بیانکه به سه ره مه شق.

لیته دا خوا **﴿۳۳﴾** باسی نهو هه موو پیغهمبه رانه (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، ده کات، که له نیویشیاند یونوس **﴿۳۴﴾** هه یه، نهو یونوسه ی خوا **﴿۳۵﴾** ده فهرموئ: **﴿وَلَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْأُتَى﴾** (القلم، چونکه هه ندیک له زانیان نهو یان به لکه هیتاوه ته وهو گوتهو یانه: خوا **﴿۳۶﴾** له سوورده (القلم) دا، ده فهرموئ: وهک خاوهنی ماسیه که مه به! به لَام لیته دا خواي کاربه جی یونوسیش ناو دینن و ده فهرموئ: نه ی پیغهمبه ر! **﴿۳۷﴾** تۆ به دواي پئی و شوینی نهوان بکه وهو.

که واته: لهوێ که دهفهرموێ: ﴿وَلَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْأُتُبِ﴾، یانی: لهو ههلوێسته دیارییکراوهی دا، وهک یونوس مهبه، نهک به گشتی، نهگهرنا به گشتی دهبی چاوی لئ بکات، له نێو ههموو پیغهمبهران دا (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام).

ههروهها له باردی نادهمهوه که خوا ﴿يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ﴾ دهفهرموێ: ﴿فَنَسِيَ وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْمًا﴾، ٧٥ طه، نادهم له بیرى چوو، عهزمان پێوه نهبینی، واته: لهو ههلوێسته دیارییکراوهی دا عهزمان پێوه نهبینی، نهک به گشتی خاوهن عهزم نهبوو بئ.

که واته: له راستیدا ههموو پیغهمبهران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، خاوهن عهزم، بهلام به ته نکید ههندیکیان عهزیمهت و لیبراویان له ههندیکیان زیاتر بووه، پیغهمبهران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، ههموویان له لوتکه دان له ههموو شتیکدا، بهلام لوتکه کانیش بهرزو بهرزتریان ههیهو، پیغهمبهرانیش (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) ههموویان له کۆی مرقۆایهتی تهواوترن و ههلبژێردراوی نێو مرقۆایهتیین، بهلام نهوانیش له نێو غویاندا چاک و چاکتر و بهرزو بهرزتریان ههیه، وهک خوا ﴿يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ﴾ دهفهرموێ: ﴿قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَسَلَامٌ عَلَى عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفَى﴾، ٨ النمل، واته: بئى: ستایش بۆ خواو، سهلام له سهراو بهندانهی ههلبژێاردوون، یانی: ههموو پیغهمبهران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) ههلبژێاردن.

ههروهها له سوورەتی (الحج) دا، خوا ﴿يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ﴾ دهفهرموێ: ﴿إِنَّ اللَّهَ يَصْطَفِي الْبَرَّ﴾، ٧٥ النمل، واته: خوا له فریشتهکان و له مرقۆانیش، پیغهمبهران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) ههلبژێری، بهئى ههموو پیغهمبهران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) ههلبژێاردن، که واته: دهبی ههمووشیان رازاوهبن، به ههموو سیفهته بهرزهکان، له نێواندا سیفهتی عهزیمهت و دامه زراوی و لیبراوی و برپا پتهویی، که بهبی نهوه مرقۆ هیچ کاریکی بۆ ناكری.

لێرهدا دیننه کۆتایی سوورەتی (الأحقاف)، خوا به لوتف و کهپهمی خوێ یارمهتییان بدات، که له فهرمایشتهکی زیاتر راجمئین و وردینهوهو، باشر لئی

تیبگه‌ین، دوی لی تیگه‌یشتنیش باشر به هۆیه‌وه پى بکه‌ین و، پتیه‌ی بابە‌ند بین، له ژيانى تاکیى و، ژيانى خێزانى و، ژيانى کۆمه‌لایه‌تیی و سیاسى داو، ئەم قورئانه بکه‌ینه چرایه‌ک وڵاقى خۆمانى پى رۆشن بکه‌ینه‌وه، کارێک بکه‌ین، ئەم خەلک و وڵاته‌ی ئێمه و، هەر شوێنێک ده‌ستمان ده‌یگاتى، له نوورو به‌ره‌که‌تى ئەم قورئانه، زیاتر به‌هره‌مه‌ندى بکه‌ین، بۆ ئەوه‌ی کۆتایى به‌ نه‌هامه‌تییه‌کانیان بى، کۆتایى به‌ هه‌موو ئەو نه‌خۆشیی و ده‌ردانه‌یان بى، که له‌سه‌ر ئاستى تاکیى و خێزانى و کۆمه‌لایه‌تیی و سیاسى، به‌ ده‌ستپانه‌وه‌ گرفتارو گیرۆده‌ن، وه‌ک ژيانى دنیاىيان و، سه‌ره‌نجامیش له به‌ره‌که‌ت و به‌ره‌مه‌ی ئەوه‌دا: به‌خته‌وه‌ریی و سه‌رفرازیی رۆژى دواىى له به‌هه‌شته‌ پازاوه و نه‌براهه‌کانى خوادا وه‌ده‌ست به‌ینن.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

تہ فیسیری سوورہ تی

محمّد

دەستپێک

بە پێزان!

ئەمڕۆ که (۱۲/ی جمادی الثاني) سالی (۱۴۴۱) کۆچییه، بەرانبەر (۲۰۲۰/۲/۶) ی زاینی، لە شاری هەولێر، خوا پشتیوان بێ دەست دەکەین بە تەفسیرکردنی سوورەتی (محمد).

پێناسەی سوورەتی (محمد) و بابەتەکانی

یەکەم: ناوی ئەم سوورەتە:

ئەم سوورەتە، سێ ناوی بۆ بەکارهێنراون:

۱- (سورة محمد). ۲- (سورة القتال). ۳- (سورة الذين كفروا).

بەلام ناوی یەکەمیان (سورة مُحَمَّد) لە هەرسێکیان باوتره، چونکه ناوی موحەممەدی ﷺ تیدا هاتوه، لە نایەتی ژماره (۲) داو، پێش سوورەتی (آل عمران) و، پێی ناسراوه، واش پێدهچێ که ئەم سوورەتە پێش سوورەتی (آل عمران)، دابەزیبن، که سوورەتی (آل عمران) وەک کاتی خۆی باسمان کرد، لە سالی سێیهمی کۆچییدا، لە دواي جەنگی ئوحوود دابەزیوه.

دووهم: شۆینی دابەزینی:

بە یەکدهنگیی زانایان، ئەم سوورەتە مەدینهیه، بەلام لە عەبدوللای کوری عەبباسهوه (رضي الله عنهما) گێردراوهتهوه که نایەتی: ﴿وَكَايْنٍ مِّن قَرْبَةٍ هِيَ أَشَدُّ

كەواتە: تەگەر خويندەنەۋەيەك پىتتىك دەگۈرۈى بە پىتتىك، يان رستەى وا ھەيە، يان وشەى وا ھەيە، چەند جۈرە خويندەنەۋەيەكى ھەن و، بە پىتى جۈرى خويندەنەۋەكان، پىتەكان دەگۈرۈىن، بۇ وىنە: تەلىف نامىنى، يان (ي) لە كۇتايىدا دەقرتىندىرى و، لە شوئىنى وى ژىر (كسرة) دادەنرى، نەۋە ھەمووى لە پىغەمبەرەۋە ﷺ كىردراۋەتەۋەو، زانايان لەسەر ھەموو ئەوانە يەكدەنگىن، مادام نەو خويندەنەۋەيە، بە تەۋاتور بە تىمە گەيشتى.

پىنچەم، نىۋەزۇكى:

نىۋەزۇكى ھەمان نىۋەزۇكى سوۋرەتە مەدىنەيەكانە، پانتايەكى زۇرى بۇ باسى جەنگ و، بەرەنگارىي و، كوشتار لە نىۋان ئەھلى كوفرو ئەھلى ئىسلامدا، تەرخانكراۋەو، بەو بۇنەيەشەۋە باسى چەند مەسەلەيەكى پەيۋەندىدار كراۋە لەم سوۋرەتەدا، كە دەتۋانىن دابەشيان بگەين بۇ پازدە (۱۵) مەسەلە:

- ۱- لە رى لادانى كافران و شوئىنكەوتنىان بۇ باتىل، لە ئايەتەكانى (۱ و ۲) دا.
- ۲- بىراۋەتەنىانى مەسۇلمانان و كردارى باشيان و، شوئىنكەوتنىان بۇ ھەق، لە ئايەتى (۲) دا.
- ۳- لە مل دانى كافران لە كاتى بەرەنگارىي و جەنگدا، لە ئايەتى (۴) دا.
- ۴- بە دىل كرتى كافران، پاش كوشتارى خەست لىكرەنىان و لە پەل و پۇخستىيان، لە ئايەتى (۴) دا.
- ۵- بە منەت يان قەرەبۋو تازادكردى دىلەكانى كافران، كە لە جەنگدا دەگىرۈىن، لە ئايەتى (۴) دا.
- ۶- فەرمانكردنى ناپاستەوخۇ بە كافران، كە سەرنجى مېۋوۋو بدەن و، پەند لە گەلە كافرە فەۋتۋەكان ۋەرىگىرن، لە ئايەتى (۱۰) دا.

۷- ئاماژە بە ۋەدەرئانی کافران بۆ پیغەمبەر ﷺ لە شاری مەككەو، تۆلە لیکردنەوویان، لە ئایەتی (۱۳)دا.

۸- ۋەسفی بەهەشتی برۆاداران و، ئاماژەیک بە سزای کافران، لە ئایەتی (۱۵)دا.

۹- باسی چەند ھەلۆستیک دەغەل و دلنەخۆشەکان، لە بەرانبەر پیغەمبەری خوا ﷺ و قورئان و جەنگ و جیھاددا، لە ئایەتەکانی (۱۶ - ۲۴) و ئایەتەکانی (۲۹ و ۳۰)دا.

۱۰- ئاماژەیک بە ھەلگەراۋەکان، لە ئایەتەکانی (۲۵ - ۲۸)دا.

۱۱- راگەیانندی ھەمی بوونی تاقیکردنەووی برۆاداران، لە ئایەتی (۳۱)دا.

۱۲- راگەیانندی بیتاکامیی کاری بیتروایانی ناحەزو دوژمنکار، لە ئایەتەکانی (۳۲ و ۳۴)دا.

۱۳- ئامۆژگاری کردنی برۆاداران، کە بێھێزو پێز نەبن لە پرووی کافراندا، لە ئایەتی (۳۵)دا.

۱۴- خستەپرووی کەم بابەخیی ژبانی دنیای ماددی، بە مەبەستی ھاندانی برۆاداران بۆ جەنگ و فیداکاری، لە ئایەتی (۳۶)دا.

۱۵- باسی بەخشینی مال و سامان لە پێی خوادا بۆ جەنگ و فیداکاری و، ھەپدەشە کردن، کە ئەگەر برۆاداران کەمتەرخەم بن، خوا ﷻ دەیانگۆڕی و، ئەوان لادەبات کەسانی دیکە دەھێنن، لە ئایەتەکانی (۳۶ - ۳۸)دا.

شەشەم: تاییەتەندییەکانی:

ئەم سوورەتە ۵ک ھەر کام لە سوورەتەکانی دیکە، چەندان تاییەتەندیی ھەن، کە دەتوانین ھەتیان ۵ک ئموونە لی باس بکەین:

۱- تەنیا ئەم سوورەتە بە: (الَّذِينَ كَفَرُوا) دەستی پێکردووە، بۆیەش یەکیک لە ناوہکانی: سوورەتی (الَّذِينَ كَفَرُوا) ۵.

(۲) - تەنیا ئەم سوورەتە لە سەرەتایەود، ناوی (محمد ﷺ) ی تێدا هاتووە، لە ئایەتی ژمارە:
(۲) دا، شایەنی باسیشە: لە ھەموو قورئاندا سێ جار (محمد) و، یەک جاریش
ناوی (أحمد) هاتووە:

ا- ﴿وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ﴾ آل عمران: ۱۴۴.

ب- ﴿وَمَا مَنَّا بِمَا نُرِىٰ عَلَىٰ مُحَمَّدٍ﴾ محمد: ۲.

ج- ﴿مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ﴾ الفتح: ۲۹.

د- ﴿وَمُبَشِّرٌ رَسُولٌ يُبَٰرِكُ مِنْ بَعْدِي أَسْمُهُ أَحْمَدُ﴾ الصف: ۶.

(۳) - تەنیا لەم سوورەتەدا، باسی چۆنیەتیی مامەڵە لەگەڵ دیلەکانی کافران لە جەنگدا،
کراوە، کە دوو بژاردە دراونە دەستی نییەنداران بۆ مامەڵەکردن لەگەڵ دیلەکانی جەنگدا،
کە بریتین لە: ﴿فَقَدْ دُاَ الْوَقَافَ﴾ مِمَّا مَنَّا بَعْدُ وَمِمَّا قَدْ دَاَ، ئایەتی ژمارە (۴)، دەفەرموی: بەدیلیان
بکرن و، کە لە پێچەیان بکەن، دوایی یان بە منەت لەسەرکردن، واتە: بەبێ بەرانبەر بەریان
بدەن، یاخود بە قەرەبوو، کە دوایی باسیکی تاییەت لەو بارەود دەکەین.

(۴) - تەنیا لەم سوورەتەدا، باسی چوار چۆرە خواردنەوێکانی بەهەشت کراوە، وەک
چوار پووباری: ئاو و شیر و شەباب و ھەنگوین، لە ئایەتی ژمارە (۱۵) دا، لە قورئاندا
زۆر باسی پووبارەکانی بەهەشت کراوە، بەلام لێرەدا باسی چوار چۆرە خواردنەوێکانی
بەهەشت کراوە.

(۵) - تەنیا لەم سوورەتەدا باسی ھاتنی نیشانەکانی ئاخیر زەمان (أَشْرَاطُ السَّاعَةِ)
کراوە، لە ئایەتی ژمارە (۱۸) دا، باسکراوە کە نیشانەکانی ئاخیر زەمان ھاتوون: ﴿فَقَدْ
جَاءَ أَشْرَاطُهَا﴾، ئەگەرنا لە سوورەتی (الأنعام) و، چەند سوورەتیکی دیکەدا، باسی
نیشانەکانی پۆژی دوایی کراوە، بەلام تەنیا لەم سوورەتەدا دەفەرموی ھاتوون، واتە:
ھەندیکیان ھاتوون.

۶- ته نیا لهم سوږدهدا فه رمان به پیغمبه ر ﷺ کراوه، به زانینی ته نیا په رستراویتی خو، داوای لیبور دن کردن له خوا، بؤ گونا هی خو ی و، پروا دارانی پیاو و تافردت، له نایه تی ژماره (۱۹) دا: ﴿فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنبِكَ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ﴾.

۷- چهن د وشهو ته عبیریک ته نیا لهم سوږدهدا هاتوون، بؤ ځوونه:

۱- ﴿أَسْأَلُ عَنْهُمْ﴾ له نایه تی ژماره (۱) دا، واته: کرده و د کانی ون کردوون، زایه کردوون، بزر کردوون.

۲- ﴿فَقَرَّبَ الرِّقَابَ﴾ له نایه تی ژماره (۴) دا، واته: له گهر دندن، واته: به له گهر دندن له گهر دنیان بدن، که مهبست پتی کوشتن و پاکتاو کردن کافران، له کاتی پووبه پوو بونه و هو جهنگدا.

۳- ﴿وَأَصْلَحَ بَالَهُمْ﴾ له نایه تی ژماره (۲) دا، ﴿وَيُصْلِحْ بَالَهُمْ﴾ له نایه تی ژماره (۵) دا، واته: حال و بال و کار و باریان چاککرد، چاک دهکات.

۵- ﴿ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ مَوْلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَأَنَّ الْكَافِرِينَ لَا مَوْلَى لَهُمْ﴾ له نایه تی ژماره: (۱۱)، واته: نه و د شهو به ځوی نه و د د که خوا د دوست و سر په رشتیاری نه وانه به پروایان هیتاوه و، پیروایان دوست و سر په رشتیاریان نه.

۶- ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا زَادَهُمْ هُدًى وَآمَنَهُمْ نُفُوسُهُمْ﴾ له نایه تی ژماره (۱۷)، نه وانه ی رینمای پروایان و هرگرتوه، راسته رینمایان گرتوه، خوا ﷺ راسته پی بوون و به رچاو پرونیان بؤ زیاد دهکات و، پاریزکاریه ک که شایسته ی نه وانه، پتیا ن دهکات.

۷- ﴿أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ أَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا﴾ له نایه تی ژماره (۲۴)، له زور شویندا باسی نه و کراوه که بؤچی سرنجی قورنایان نادهن؟ به لام ته نیا لیږدها نهم ته عبیره هاتوه: نایا سرنجی قورنایان نه داوه، یاخود دلکان قفلایان له سرهن؟

۸- ﴿أَصْغَفْتُمْ﴾ له نایه تی (۲۹) دا، ﴿أَصْغَفْتُمْ﴾ له نایه تی (۳۷) دا، (أصغافن) کوی (صغف) ه، (صغف) واته: کینه، یاخود تور دیه کی په نک خوار دوو.

- ۱۰- ﴿وَلَنْ يَرْكَزَ أَعْمَلُكُمْ﴾، نایەتی ژمارە (۲۵)، ﴿وَلَنْ يَرْكَزَ﴾، (أَي: وَلَنْ يَنْقُصَكُمْ)،
 کردووە کانتان لێ کەم ناکاتووە، بە زایە نادات، یاخود پاداشتی کردووە کانتان کەم ناکاتووە.
- ۱۱- ﴿وَلَيْتَ تَوَلَّوْا يَسْتَبْدِلَ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُونُوا أَمْثَلَكُمْ﴾، نایەتی ژمارە (۲۸)،
 واتە: ئەگەر ئێوە پشت هەلبەن، کۆمەڵکێکی دیکە جیا لە ئێوە دەهێنێ، و، دوایی
 ئەوان وەک ئێوە نابن.

کە دەگونجێ، پزوی دواندن لە مسوڵمانان بێ، و، دەشکری پزوی دواندن لە
 کۆمەڵگای پزۆگاری پیغمبەر ﷺ، بێ، کە ئەگەر بێت و ئەوان، باوەش نەگرێوە
 بۆ هیدایەتی خوا، خوا ﷻ پەکی لەسەر کەس ناکهێ، ئەوان لادەباو، خەڵکی
 دیکە دێنێ، بە هەردوو واتایەکان، نەم پستە قورئانییە تەفسیر کراوە، وەک
 دوایی دەیکەنێ.

هەوتەم: دابەشکردنی نایەتەکان بۆ چەند دەرسیک:

نەم سوورپەتە موبارەکە بە هەر سی و هەشت (۲۸) نایەتەکیهوه، بۆ چوار
 دەرسان دابەش دەکەین، بەم جوۆرە:

دەرسی یەکەم: نایەتەکانی: (۱ - ۱۱)، واتە: یازدە (۱۱) نایەتی سەرەتای
 نەم سوورپەتە، باسی هەر کام لە بێپروا و بڕواداران و، مامەڵەی خۆی دادگەر
 لەگەڵیاندا، پاشان فرمانکردنی خوا ﷻ بە مسوڵمانان کە لە دژی بێپروایان
 بجەنگن، لە کاتی بەرەنگاربوونەوێاندا، باسی سەردەنجامی خیری بڕواداران و
 سەردەنجامی شوومی بێپروایان.

دەرسی دووهم: نایەتەکانی: (۱۲ - ۱۹)، واتە: هەشت (۸) نایەت، باسی پاداشتی
 پزۆی دوایی و، سەردەنجامی هەر کام لە بڕواداران و بێپروایان و، هەلوێستی
 جەوتی بێپروایان لە بەرانبەر خوا ﷻ و پیغمبەردا ﷺ، و، چەند مەسەلەیەکی
 دیکە پێوەست بەوانەوه.

دەرسى سىتھەم: ئايەتەكانى: (۲۰ - ۳۱)، دوازده (۱۲) ئايەت، باسى دەغەل و دل نه خوشەكان و هەلۆىستى نەرتىيان، لە بەرانبەر جەنگ و فیداکارىيى داو سزای کاتى مەرگيان و، ناسىزانىان بە هۆى نىشانەكانيان و، دەربرىنەكانيان و، هەلسوکهوتەكانيانەوه.

دەرسى چوارەم و کۆتايى: ئايەتەكانى: (۳۲ - ۳۸)، حەوت (۷) ئايەت، باسى ئامۆزگارىيى کردنى خوا بۆ بروارادان و، هاندانىان بۆ جەنگ و فیداکارىيى و بەخشىن لە پىيى خواداو، ترساندىيان کە ئەگەر بىت و برواردانى شايستەو، هەلگران و پەپرەوانى شايستەى پەيامى خوا نەبن، خوا ﷻ ئەوان لا دەبات و کەسانى دیکە دەيتنى، کە دەشگونجى ئەو هەپرەشەو ترساندە، پووى لە کۆى کۆمەلگای پتەغمبەر ﷺ بووبى، بە تايەتى بىپروايەکان کە ئەگەر بىت و ئەوانە لەسەر عىناديى و کەللە رەقىيى خۆيان بەردەوام بن، خوا ﷻ ئەوان لادەبات و کەسانى دیکە ديتنى، ياخود هەر کاتىک دەستيان شل بى لە پەيامى خوا، خوا ئەوان لادەبات و، گەل و نەتەوهكانى دیکە دەهيتنى.

❖ دهریسی یه‌که‌م ❖

پېناسەى ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە يازدە (۱۱) ئايەتى سەرەتاي سوورەتى (مەھمەد) پېئى دى، ئايەتەكانى: (۱ - ۱۱)، كە تتياندا: سەردتا پېناسەى ھەر كام لە بېئروايان و بېرواداران و، چۆنەتتى مامەلەى خواى دادگەر لەگەلئاندا كراودو، ھۆكارى نەوەش خراوەتەپروو، كە بۆچى بەو جۆرە مامەلەيان لەگەلئاندا دەكات، ھەم بېرواداران و، ھەم بېئروايان؟

دواتر خواى كارزان فەرمانى بە مسوڵمانان كردو، كە لە كاتى بەرەنگاربوونەوەى بېئرواياندا (بېئروايانى شەپ فرۆش و دژايەتتیکەر)، لە گەردنيان بەدەن و، پاش كوشتارى خەست و خۆل، بە ديليان بگرن و، دواتر چ بە منەت و بە خۆپايى و بى بەرانبەر، چ بە فەرەبوو، بەرھەلديان بگەن.

پاشان باسى سەرەنجامى خىرى كوژراوانى پى خوا كراودو، باسى پشتگيرى خوا بۆ بېروادارانى سەرخەرو پشتيوانى خواو پەيامەكەى، لە لايەكەو، مەنەتتى و پەنجە خەسارى بېئروايان لە لايەكى ديكەو كراودو، لە كۆتاييشدا سەرنجى ھەموو لايەك بۆ ميژوو ڤاكيشراو، كە كۆمەلگا بېئروايە پېشوو فەوتيتراو، كان، جىي نەوەن دەرس و پەنديان لىوەرگيرى، چونكە بېئروايەكان فەوتيتراون و، بېروادارانيش سەرخران، ھۆكارى نەوەش سەرپەرشتىي خوا بۆ بېرواداران و، بى خواوئىي و بى سەرپەرشتياري بېئروايانە.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ أَضَلَّ أَعْمَالُهُمْ ۚ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَءَامَنُوا بِمَا نُزِّلَ عَلَى مُحَمَّدٍ وَهُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ كَفَّرَ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَأَصْلَحَ بَالَهُمْ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّ الَّذِينَ

كُفَرُوا اَتَّبِعُوا الْبَاطِلَ وَاَنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّبِعُوا الْحَقَّ مِنْ رَبِّهِمْ كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ لِلنَّاسِ اَمْثَلَهُمْ ۝
 فَاِذَا لَقِيتُمْ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبِ الرِّقَابِ حَتّٰى اِذَا اَخْتَضَمْتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَتَاقَ فَاِمَّا مَتًّا بِعَدُوٍّ وَاِمَّا يَدَاهُ حَتّٰى
 تَضَعُ اَحْرَبَ اُوزَارِهِمْ ذٰلِكَ وَلَوْ مِثْلُ شِمَاءِ اللَّهِ لَانْصَرَّ مِنْهُمْ وَلٰكِنْ لَّيْلًا بِبَعْضِكُمْ بِبَعْضٍ وَالَّذِينَ قِيلُوا
 فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَنْ يُضِلَّ اَعْمَلَهُمْ ۝ سَبِّحُوهُمْ وَتَصَلُّوْا لَهُمْ ۝ وَيُدْخِلُهُمُ الْجَنَّةَ عَرَّفَهَا لَهُمْ ۝
 يٰۤاَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِنْ نَصَرُوا اللَّهَ بِصَرْحِكُمْ وَاَيَّدْتُمْ اَقْدَامَهُمْ ۝ وَالَّذِينَ كَفَرُوا فَتَعَسَا لَهُمْ وَالْصَّلٰ
 اَعْمَلَهُمْ ۝ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَرِهُوا مَا اَنْزَلَ اللَّهُ فَاحْطَ اَعْمَلَهُمْ ۝ اَفَلَمْ يَنْظُرُوْا فِي الْاَرْضِ
 فَيَنْظُرُوْا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ دَمَّرَ اللَّهُ عَلَيْهِمُ الْكُفْرَ اَمْثَلَهَا ۝ ذٰلِكَ بِاَنَّ اللَّهَ
 مَوْلَى الَّذِينَ اٰمَنُوا وَاَنَّ الْكُفْرَ لَا مَوْلٰى لَهُمْ ۝

مانای دهقا و دهقی نابهتکان

ابه ناوی خوی به بهزیدی بهخشنده . نهوانی بیبروایون و یرگری
 (خه‌لک) یان کرد له یرتی خوا، (خوا) کرده‌وه کانیانی بزر کرد (پوچه‌لکرده‌وه)
 نهوانه‌ش که بروایان هیناوه و کرده‌وه باشه کانیان کردوون و، بروایان
 به‌وه هیناوه که بو سهر موحه‌مه‌د دابه‌زیراوه، که ههر نه‌ویش هه‌قه له
 په‌روه‌ردگاریانه‌وه (هاتبی) (خوا) خراپه‌کانی لی س‌رینه‌وه، حال و کاروباری
 چاک‌کردوون نه‌ودش له س‌و‌نگه‌ی نه‌وه‌وه، که نه‌وانه‌ی بی‌پروان شوین
 پووچی و ناهه‌ق که‌وتوون و، نه‌وانه‌ی پرواداریشن، شوین هه‌قی‌ک که‌وتوون که
 له په‌روه‌ردگاریانه‌وه‌یه، به‌و شیوه‌یه خوا وینه‌کانیان بو خه‌لک دینه‌وه (تا‌کو
 پییان له راستیه‌کان تیی‌که‌ن) تنجا (نه‌ی پروادارینه‌!) (که حالی بی‌بروایانی
 دوژمنان ناویه) ههر گات به‌ره‌نگاری بی‌پروایان بو‌ونه‌وه (له جه‌نگدا)، (پیشه‌تان
 نه‌ودبی) له که‌ردنان بدن، هه‌تا کاتیک له پهل و پوتان خستن، تنجا ده‌ستبه‌ند
 (که‌له‌پچه له ده‌ست و په‌لیان) توند بکه‌ن، تنجا دواتر یان چاکه بکه‌ن (و به‌بی)

بەرانبەر بەریان بەدن،) يان بە قەرەبوو (ھەر بەو جۆرە بکەن)، تاكو جەنگ قورسايەکانى دادەننى (و کۆتايى پى دى)، ئەو بەو شىۋەيە (كە باسکرا)، ئەگەر خواش ويستباي (بەبى جەنگى تىوہ لە دژى بىيروايان) بەسەرياندا زال دەبوون، بەلام (بۆيە جەنگى لەسەر پىويست کردوون) تاكو بە يەكديتان تاقي بکاتەوہ، ئەوانەش كە لە پىي خوادا کوژراون، ھەرگىز (خوا) پاداشتى کردەوہکانيان ون ناکات ^۵ بىگومان راستە پىيان دەکات و، حال و کاروباريان چاک دەکات ^۶ ھەرۋەھا دەيانخاتە بەھەشتەوہ، كە پىي ناساندوون (بۆي باسکردوون چۆنە؟) ^۷ ئەي ئەوانەي بىرواتان ھىناوہ! ئەگەر (بەرنامەو پىغەمبەرى) خوا سەربخەن، سەرتان دەخات و پشتيوانتان دەبى و، پىيەکانىشتان دەچەسپىنى ^۸ ئەوانەش كە بىيروان، سەرنەگرى بوون (و، كەوتن) بو وان و (خوا) کردەوہکانيانى بزر كردن (و پووچەل کردنەوہ) ^۹ ئەويش لە سۆنگەي ئەوہوہ، ئەو (پەيام)ەيان دزا ^{۱۰} كە خوا دايبەزانندەو، ئىدى (خواش) کردەوہکانيانى ھەلۆەشاندنەوہ ^{۱۱} ئايا بە زەويدا نەپۆيشتوون سەرنج بەدن! سەرنجامى ئەوانەي پىش وان چۆن بوو، خوا فەوتاندنى و خانوو بەرەکانيانى (كە شوپنەوارەکانيان ماون)، بەسەرياندا پووخاندن و، بۆ بىيروايانىش (لە ھەر پۆژگار يکدا) وىنەي ئەو (سەرنجامە شووم)انە ھەن ^{۱۲} ئەويش بە ھۆي ئەوہوہ كە خوا مشوورخۆرو سەرپەرشتياري ئەوانەيە بىروايان ھىناوہ، بەلام بىيروايان ھىچ دۆست و پشتيوانيان نيە ^{۱۳}.

شیکردنه وهی هه ندیک له وشه کان

(وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ آفِهِ): (الضُّدُودُ وَالضُّدُ، قَدْ يَكُونُ انْصِرَافًا عَنِ الشَّيْءِ وَامْتِنَاعًا، وَقَدْ يَكُونُ صَرْفًا وَمَنْعًا)، وشه ی (ضُدُودٌ وَضَدٌ) جاری واهیه به مانای لادان و سه ریچی کردنه له کاریک، جاری واش هیه به مانای لادانی خه لک و ریگری لیکردنیانه له کاریک، وشه ی (ضَدٌ): هم به (لازم) هاتوه، (ضَدٌّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ)، واته: خو ی لایدا، (امْتَنَعَ) لامل بوو له پئی خوا، هه روه ها به (مُتَعَذِّي) یش هاتوه: (ضَدٌّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ)، یانی: (ضَدُّ النَّاسِ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ)، واته: خه لکی له پئی خوا لادا.

(أَصْلَ أَعْنَلَهُمْ): کرده وهکانی ون کردوون و، زایه کردوون، (ضَلَّ الشَّيْءُ: ضَاعَ وَهَلَكَ، يَضِلُّ ضَلَالًا، وَالضَّالَّةُ: مَا ضَلَّ مِنَ الْبَهِيمَةِ)، (ضَلَّ الشَّيْءُ) واته: شته که ون بوو، زایه بوو، فهوتا، (يَضِلُّ ضَلَالًا): ون ده بن، ون بوون، (ضَالَّةٌ) بهو نازه له ده گوتری که ون بووه له خاوه نه که ی، (أَصْلَ أَعْنَلَهُمْ) واته: کرده وهکانی ون کردوون و، بئ سه ر وشوین کردوون.

(وَأَصْلَحَ بَالَهُمْ): کار وباری چاک کردوون و حالی باش کردوون، (الْبَالُ: ۱- الْقَلْبُ، يُقَالُ: مَا يَغْطُرُ فَلَانٌ بِبَالِي، ۲- رَحَاءُ النَّفْسِ، يُقَالُ: فَلَانٌ رَجِي الْبَالِ، ۳- الخال، يُقَالُ: مَا بَالُكَ؟ أَي: حَالُكَ)، وشه ی (بَالٌ) به سئ واتایان دی:

۱- به مانای دَل و میشک دی، ده گوتری: (مَا يَغْطُرُ فَلَانٌ بِبَالِي) واته: فلانکهس به زه نیمدا نایهت، به خه یالَم دا نایهت.

۲- به مانای خال خوشیی دی، ده گوتری: (فُلَانٌ رَجِي الْبَالِ)، واته: فلانکهس حالی باشه له رووی گوزهران و ژیا نه وه.

۳- به مانای حَال دی، ده گوتری: (مَا بَالُكَ)، یانی: (حَالُكَ) حالت چۆنه؟ بارودوخ ت چۆنه؟

(يَضْرِبُ اللَّهُ لِلنَّاسِ أَمْثَالَهُمْ): خوا ﷻ وینه کانیان بو خه لکی دینیتیه وه، (أَمْثَال) لیره دا کوی (مَثَل) د، که به (أَمْثَال) کو ده بیتیه وه، (وَمَثَلُ الشَّيْءِ بِمَثَلَتَيْنِ: صِفَتُهُ)، لیره دا: (مَثَلُ الشَّيْءِ)، یانی: وینه ی شته که، بو وینه: ده فیه رموی: (مَثَلُ الْجَنَّةِ)، واته: سیفه تی به هه شت، لیره دا (مَثَلُ الشَّيْءِ) ته گهر به دوو فه تچه بی، واته: سیفه تی نهو شته، وینه ی نهو شته، واته: خوا ﷻ وینه کان بو خه لکی دینیتیه وه تا کو پیمان له خو یان حالی بی بن، هه روه ها (مَثَل) جاری وایه به مانای په ندیش دی، که بریتیه له ویجواندنی شتیک به شتیک دیکه، له سه ره نجامیداو له حال و دؤخیدا، وه ک پتشر باس مان کردوه.

(لَقِيتُمْ): (اللقاء: الملاقاة: مُقَابَلَةُ الشَّيْءِ وَمُصَادَفَتُهُ مَعًا)، (لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا: قَاتَلْتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا)، (لقاء) و (ملاقاة)، بریتیه له رووبه پروو بوونه وه له گه ل شتیک داو، توش بوو نیسی پیکه وه، (لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا)، واته: به رهنکاری نه وانه ی بی پروا بوون بوونه وه، له گه لیاندا به شه پ هاتن، جهنگنان له دژ کردن.

(الْأَنْحُسُورُ): ده گوتری: (تَحَنُّنُ الشَّيْءِ، فَهُوَ تَحْنُنٌ: غَلْظٌ، فَلَمْ يَسَلْ، وَلَمْ يَسْتَمِرْ فِي دَهَابِهِ، وَمِنْهُ اسْتَعْبَرُ أَتَحْنَنُهُ ضَرْبًا، وَأَتَحْنَنُهُ الْجِرَاعَةُ: أَوْهَنْتُهُ، يُقَالُ: أَتَحَنَّنَ فِي الْأَرْضِ قَتْلًا، وَشَيْءٌ تَحَنَّنَ الشَّيْءِ، فَهُوَ تَحْنُنٌ)، واته: شته که خه ست بوو، یان خه ست، (غَلْظٌ، فَلَمْ يَسَلْ) واته: خه ست بوو، وابوو نه رژی، شتیک شل بی، دهرژی، به لام که خه ست بوو ناجوولی، له رویشتنیدا به رده وام نه بوو، خوازراوه ته وه بو (أَتَحْنَنُهُ ضَرْبًا) واته: هیندم لیدا له پهل و پۆم خست، یان ده گوتری: (أَتَحْنَنُهُ الْجِرَاعَةَ)، واته: برینداری که واندیی، له پهل و پۆی خست، (أَي: أَوْهَنْتُهُ) یانی: بیهیزی کردو جوولهی باش نه هیشت، (أَتَحَنَّنَ فِي الْأَرْضِ قَتْلًا) واته: زور کوشتاری له زه ویدا کرد، دواپی زیاتریش روونی ده کهینه وه.

(مَنْ): (مَنْ عَلَيْهِ: أَنْعَمَ، يُقَالُ: الْمِئَةُ تَهْدِمُ الصَّنِيعَةَ)، (مَنْ عَلَيْهِ) واته: چاکه ی له گه ل کرد، ده گوتری: (الْمِئَةُ تَهْدِمُ الصَّنِيعَةَ)، منه تکردن چاکه کردن هه لده وه شینیتیه وه، که سیک چاکه له گه ل که سیک بکات، به لام دواپی منه تی

لهسهر بکات، به چاوی دابداته‌وه، چاکه‌کی هه‌لده‌وه‌شینه‌وه‌و، خیره‌کی نامیتنی، وهک خوا **لَا تُطِيلُوا صِدْقَتَكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى** البقرة: ۲۶۴، واته: چاکه‌و خیره‌کانتان به منه‌تکردن و تازاردانی دلی بابای چاکه له‌گه‌لدا کراو، هه‌لمه‌وه‌شینه‌وه.

(فِدَاءٌ): (الْفِدْيَةُ وَالْفِدَى وَالْفِدَاءُ)، وشه‌کانی: (فِدْيَةٌ وَفِدَى وَفِدَاءٌ)، هه‌رسیکیان به یه‌ک واتان، واته: قهره‌بوو، ده‌گوتری: (فِدَاءٌ وَفَادَا: أُعْطِيَ فِدَاءَهُ فَأَنْقَذَهُ)، (فِدَاءَهُ وَفَادَاهُ) واته: قهره‌بووده‌کی داو ده‌ربازی کرد.

(أَوْزَارًا): (جَمْعُ وَزْرٍ: الإِثْمُ وَالثَّقْلُ وَالْكَارَةُ وَالسَّلَاحُ)، (أَوْزَارٍ كَوَى وَزْرًا)، (وَزْرٍ) یش ههم به مانای گونا‌ه دی، ههم به مانای قورسایی دی، ههم به مانای ته‌و کۆله‌پۆشاکه‌کی دی، که له‌سهر پشت هه‌لده‌گیری، ههم به مانای چه‌کیش دی، ده‌لی: (الْكَارَةُ: مَا يُحْمَلُ عَلَى الظَّهِيرِ مِنَ الثِّيابِ)، (کاره) ته‌و پۆشاکه‌یه له‌سهر پشت هه‌لده‌گیری، کۆله‌پۆشاک.

(الْوَثَاقُ): (الْوَثَاقُ وَالْوِثَاقُ: مَا يُشَدُّ بِهِ الْيَدُ)، ده‌ستبه‌ندو، که له‌پچه، نه‌وه‌ی ده‌ستی پی ده‌به‌ستری، له ته‌صلدا (وِثَاقٌ) و (وِثَاقٌ) یش به‌کارده‌هینری، به‌لام له قورئاندا ته‌و وشه‌یه به‌و شیوه‌یه نه‌خویندراوه‌ته‌وه.

(يَسْأَلُوا بِبَعْضِكُمْ بَعْضًا): واته: هه‌ندیکتان به هه‌ندیکتان تاقیی بکاته‌وه، یانی: به یه‌کدییتان تاقی بکاته‌وه‌و، به‌ه‌ربیتنی، ده‌گوتری: (يَلْتَوُهُ: اخْتَبَرْتُهُ)، (بِلِي الثُّوبِ بِلَا وَبِلَاءَ: خَلَقَ)، پۆشاک که شر ده‌بی و کۆن ده‌بی، ده‌گوتری: (بِلِي الثُّوبِ بِلَا وَبِلَاءَ)، واته: پۆشاکه‌کی شر بوو (يَلْتَوُهُ: اخْتَبَرْتُهُ) کانی اَخْلَقْتُهُ مِنْ كَثْرَةِ اخْتِبَارِي لَهُ، (يَلْتَوُهُ) به مانای: تاقیم کرده‌وه، یانی: هینده تاقیم کردۆته‌وه شر و کۆن بووه.

(عَرَفَهَا لَهَا): (عَرَفَهَا: جَعَلَهَا مَعْرُوفَةً لَهَا)، واته: وای لیکردوون بیناسن، پتی ناساندوون، (وَعَرَفَهُ: جَعَلَ لَهُ عَرَفًا، أَيْ: رِيحًا طَيِّبًا، إِذَا عَرَفَهَا لَهَا، أَيْ: طَيِّبَهَا وَزَيَّنَّهَا)،

(عَرَفَهَا) وهك چۆن به مانای پیتی ناساندوون، دئی، ههروهها به مانای بوئی بوئوخوش کردوون و بوئی رازاندوونهوهش، دئی.

(فَتَعَسَا لَمْ): (التَّعَسُ: أَلَّا يَتَّعِشَ مِنَ الْعَثْرَةِ، التَّعَسُ: الْهَلَاكُ، وَأَضْلَهُ الْكَبُّ، وَهُوَ ضِدُّ الْإِنْتِعَاشِ)، (تَعَسَ) نهوهیه که کهسیک کهوت ههلهستهتهوه، (تَعَسَ) ههروهها به مانای له بهین چوونه، نهسلئ وشهئ (تَعَسَ) به واتای لهپهوروو کهوتنه و پیچهوانهئ (انْتِعَاشَ) ه، (انْتِعَاشَ) نهوهیه که تینسان کهوت، ههلهستهتهوهو بیووژتهوه.

(فَأَحْبَطَ أَعْمَلَهُمْ): (حَبَطَ عَمَلُهُ: بَطَلَ تَوَائِبُهُ)، پاداشتهکهئ نهماوهو زایه بووهو پووچهل بوتهوه.

(دَمَّرَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ): خوا (عَلَيْهِ) به سههیدا کاول کردوون، فهوتاندوونی، (الدَّمَارُ: الْهَلَاكُ، دَمَرَهُ اللَّهُ تَدْمِيرًا وَدَمَّرَ عَلَيْهِ مَعْنَى)، (دَّمَارُ) به مانای (هَلَاكُ) فهوتان، دئی، دهگوترئ: (دَمَرَهُ اللَّهُ تَدْمِيرًا وَدَمَّرَ عَلَيْهِ) ههردووکیان خوا (عَلَيْهِ) بهسههیدا کاول کرد، یان: خوا به کاول کردن و پووخاندن پووخاندئ، ههه به مانای یهکن، واته: فهوتاندئ و له بهینی برد، لهبهه نهوهئ کهسیک له ژیر کهندهلانییک بئ، له بن نهشکهوتیک بئ، له بن خانوویهکدا بئ، خانوو و نهشکهوت و کهندهلانهکهئ بهسههردا پوووخئ، له بهین دهچئ، لهوهوه نهو تهعبیرهیان بهکارهیناوه.

(أَمْثَلًا): (أَمْثَالُ: جَمْعُ مَثَلٍ، مَثَلُ الشَّيْءِ: صِفَتُهُ، مَثَلٌ وَمَثَلٌ: شَبْهُهُ وَشَبْهُ، وَالْمَثَلُ: مَا يُضَرَّبُ بِهِ مِنَ الْأَمْثَالِ)، (مَثَلٌ) به مانای سیفته و وهسف دئی، (مَثَلٌ وَمَثَلٌ) وهك (شَبْهُهُ وَشَبْهُ) نهو شته وهك نهو شتهیه، ویرای نهوهش (مَثَلٌ) به مانای پهندیش دئی، نهو شتهئ وهك پهئد دههئیرتهوه، پهئدیش بریتیه لهوه که شتیک بهسهه کهسیک هاتبئ، توش کهسیکی دیکه بچوینی بهو کهسهئ نهو شتهئ بهسهه هاتوه، لهوهدا که بهسهه نهویش دئی.

(مَوْلَى): (الْمَوْلَى: الْجَارُ، وَالْخَلِيفُ، وَالنَّاصِرُ، وَالْمُحِبُّ، وَالْمُنْدَبِرُ)، (مَوْلَى): به مانای دراوسنی و هاو په یمان و پشتیوان و خۆشه ویست و مشوورخۆرو سهر په شتیار، دى، که ده فه رموى: ﴿ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ مَوْلَى الَّذِينَ آمَنُوا﴾، نه وهش به هوى نه وهودیه، که خوا ﴿سَهْر په رشتیاری نه وانه یه، پروایان هیناوه،﴾ وَأَنَّ الْكَافِرِينَ لَا مَوْلَى لَهُمْ ﴿، به لام بی پروایه کان، بنی سهر په رشتیارن و، بنی دوست و پشتیوانن.

خوا ﴿سَهْر په رشتیاری نه وهی باسی سهره نجام و به سهر فه تار هت چوونی بی پروایان ده کات و، باسی سهر فرازی و سهر که وتنی پرواداران ده کات، ده فه رموى: ﴿ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ مَوْلَى الَّذِينَ آمَنُوا﴾، نه وهش به هوى نه وهودیه که خوا ﴿سَهْر په رشتیاری نه وانه یه پروایان هیناوه، به لام نه وانه ی بی پروان، بنی دوست و بنی سهر په رشتیارو پشتیوانن.

مانای گشتیی نایہ تہکان

نہم سوورہ تہ موبارہ کہ وک له پئناسہ کھیدا باسمان کرد، پانتایہ کی زور
تیدا بۆ جهنگ و رووبه پروو بوونه وه له دژی بیروایان تهرخانکراوه، ههلبه تہ
بیروایانکی شه فرۆش و دهستدریژکار بۆ سهر ئیمانداران، چونکه وک له زور
له کتیه کائماندا باسمان کردوه: له تفسیری سوورہ تی (الأنفال) و سوورہ تی
(التوبة) داو، له کتیبی (ههلوه شانوهی په گیری) دا، که وێرای نهوهی به
کوردی نووسیومانه، بۆ زمانه کانی: عه ربیی و تورکی و فارسی و ئینگلیزیش
وه رگێرداوه و بڵاویش کراوه ته وه، باسمان کردوه، بناغه ی په یوه ندیی نه هلی
ئسلام له گه ئ نامسوئماناندا، بریتیه له ناشتی و ته بایی، مه گهر نه وان نه و
ناشتی و ته باییه تیکبدهن و، دهستدریژی بکه ن، نه و کاته له به رانه ر مستدا،
دریشه راده گیرۆ و، کهس له شه ر شه کری نه به خشیوه ته وه.

تنجا لهم یازده تابه تی سه رده تای نه م سوورہ تہ موبارہ کهدا، خوا ﷻ به
خه ست و خۆلیی باسی رووبه پروو بوونه وهی نه هلی ئیمان و نه هلی کوفر ده کات،
به و شیوه ده ست پێده کات:

سه رده تا خوا ﷻ ده فهرموئ: (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) به ناوی خوا ی
به به زه یی به خشنده،

وا ته:

ده ستی کردنم به ناوی خوا یه، ته وه ش مه به ست پتی ته وه یه:

۱ - ئەم کاره ته نها بۆ خوا ده کهم.

۲ - ئەم کاره به پتی شه رعی خوا ده کهم.

۳ - تهم کاره به تواناو یارمه تیی خوی په روه ردگار ده که م.

۴ - تهم کاره بو هینه ددی په زامه ندیی خوا نه نجامی ده دم.

﴿الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ أَضَلَّ أَعْيُنُهُمْ﴾، نهوانه ی بیروابوون و لایانداوه له پښی خوا، یاخود خه لکیان لاداو له پښی خوا، خوا ﴿۱﴾ کرده و ده کانی ون کردوون، کرده و ده کانی بیتاکام و بی نه نجام کردوون، لیره دا که خوا ﴿۲﴾ ده فرموی: ﴿الَّذِينَ كَفَرُوا﴾، که په کیک له ناوه دکانی تهم سوو پده ته، سوو پده تی: (الذین کفروا) یه و، یه کیک دیکه له ناوه دکانی بریتیه له سوو پده تی (القتال).

تنجا ناوا ده ست پنده کات، ده فرموی: نهوانه ی بیروابوون، واته: بیروابوون به هم موو نه و شتانه ی پیویست بوو پروایان پښی بهیږی، بی پروابوون به خواو، به فریشته کانی خواو، به کتبه کانی و، به پیغه مبه رانی و، به روژی دواپی و، به هم موو نه و شتانه ی کتبی خواو پیغه مبه ری خوا ﴿۳﴾ هه والیان پیډاون، ﴿وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾، هر به و نه ددهش وازیان نه هینه او که غویان بیروابن، به لکو به کرده و ده ش له پښی خوا لایانداوه، یاخود: خه لکشیان له پښی خوا لاداو، نا نهوانه: ﴿أَضَلَّ أَعْيُنُهُمْ﴾، خوا ﴿۴﴾ کرده و ده کانی زایه کردوون و، ون کردوون، واپنده چی لیره دا: ﴿أَضَلَّ أَعْيُنُهُمْ﴾، مه به ست نه و پیلان و فیل و ته له کانه بی، که له دژی نه هلی نیسلام نه نجامیان داوون، له مال به خشین و خه لک کوکرده و هیان و سوپا سازکردنیان، وهک بو جه نگی به در کردیان و، بو جه نگی نوحود کردیان، خوا ﴿۵﴾ فیل و پیلانی نهوانی هه لوه شاندر ته و ده و، ون کرده و ده و، کردووه تی به نه خشی سهر ناو.

﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَآمَنُوا بِمَا نُزِّلَ عَلَى مُحَمَّدٍ وَهُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ كَفَّرَ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَأَصْلَحَ بَالَهُمْ﴾، به لام نهوانه ی پروایان هینه او، (به هم موو نه و شتانه ی پیویسته پروایان پښی بهیږی) و چاکه کانیان نه نجام داوون و، پرواشیان هینه او به و ده دابه ز تراوده ته سهر موحه ممه د ﴿۶﴾، که هر نه ویش هه قه له په روه ردگار یانه وه،

بەس ئەو ە راست و ەفە، نجا ئایا خوا ﷻ چی بۆ کردوون؟ ﴿كَرَّعْتُمْ سَوَاتِرَهُمْ﴾، خوا ﷻ خراپەکانیانى لى سىرونەو، ﴿وَأَصْلَحَ بَالَهُمْ﴾، حال و بالیشى چاککردوون، حال و بال چاککردنیش ەم ئوخزنى نىو دل و دەروونى پىدان، ەم لە رووى عەقلىيەو، بەرچاو روونى پىدان، ەم لە رووى خىزانىيەو تۆکمەى کردوون، ەم لە رووى کۆمەلایەتییەو، پەيوەندیە کۆمەلایەتییەکانیانى قايم کردوون، ەم بەرەکەت و پىزى ماددىی و مەعنەوی، پىدان و، لە رووى تەبابى نىو خۆيان و، لە رووى عىزەت و زبرى لە بەرانبەر دوژمنیانەو، خوا ﷻ حالى باش کردوون بە مانای فراوانى حال باش بوون، بۆچی؟

﴿ذَلِكَ بِأَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا اتَّبَعُوا الْبَاطِلَ﴾، ئەویش بە ەوى ئەووەو کە ئەوانەى بىپروان، شوین ناھەق کەوتوون و، شوین شتى پوچ کەوتوون، کە بریتىە لە کوفرو شىرک و ستەم و خراپە، ﴿وَأَنَّ الَّذِينَ آمَنُوا اتَّبَعُوا الْحَقَّ مِنْ رَبِّهِمْ﴾، بە ەوى ئەووەو ش کە ئەوانەى پروایان ەتتاو، شوین ەق کەوتوون، واتە: ئەو ئیمان و عەقیدەيەو، ئەو شەریعەتە ەق و چەسپاوەى لە پەرورەدگارینەو ەاتو، ﴿كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ لِلنَّاسِ أَمْثَلَهُمْ﴾، بەو شێوەیە خوا ﷻ وێنەکانیان بۆ خەلکى دىتتەو، بۆ ئەووى بە ەوى وێنەکانیانەو، بە ەوى وەسفەکانیانەو، لە خۆيان حالى بن.

لەم سوورەتە موبارەکەدا، پىنج جارەن وشەى (ذَلِكَ) ەاتو، ەمووشیان نامازەن بەو کە خوا ﷻ لەبەر فلان شتە ئەووى کردو.

دواى دەفەرموى: ﴿إِذَا لَعِنْتَ الَّذِينَ كَفَرُوا فَصَرَبَ الرِّقَابَ﴾، نجا ەر کات بەوانەى بىپروان گەشتن، واتە: لە جەنگدا پىيان گەشتن و بەردەنگاریان بوونەو، بە لە گەردن دان پىشەتان بى، زانایانى رێزمانى عەپەبى گوتووایانە: (فَاصْرِبُوا صَرْبَ الرِّقَابِ)، لى بدەن لە گەردن، واتە: بەو شێوەیە چاکر دەکوژرین، لە شوینى ەتەریان بدەن، لە شوینى پىکوژرانیان بدەن، ﴿حَتَّىٰ إِذَا أَتَخَسَّوهُمْ﴾، ەتا

کاتیک کوشتاری خه ستان لی کردن و له پهل و پوتان خستن، ﴿فَنَدُّوا الْوَتَاكَ﴾
 نجا ددستبهند توند بکهن، یانی: به دیلیان بگرن و که له پچهیان بکهن، ﴿فَأَمَّا
 مَا بَعْدُ وَإِنَّا فِتْنًا﴾، دواپی یان منه تیان له سهر بکهن و به به لاش به ریان بدهن،
 یاخود به قهره بوو به ریان بدهن، ﴿حَقَّ نَعْمَ الْكُرْبُ أَوَّارَهَا﴾، (ههر بهو شیوه به
 له گه لیاندا مامه له بکهن) تاکو جهنگ قورساییه کانی خوئی داده نئی و، کوتابی پی
 دی، ﴿ذَلِكَ﴾، باس و خواس بهو شیوه به، یاخود: بویه خوا ﴿وَأَيْفَهُ رَمَوْهُ﴾، یان
 بویه وای بو بریار داو، چونکه شایسته ی نهو، ﴿وَلَوْ بَشَاءَ اللَّهُ لَانْتَصَرْنَا مِنْهُمْ﴾
 نه گهر خواش ﴿وَيَسْتَبَايَ بِهِ سَهْرِيَانِدَا زَالَ دَهْبُو﴾، تۆله ی لی ده ستاندن، ﴿وَلَكِنْ
 لِيَبْلُوَا بَعْضَكُمْ بَعْضٌ﴾، به لأم به به کدیتان تاقی ده کاته وه، ﴿وَالَّذِينَ قَاتَلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ
 فَلَنْ يُضِلَّ أَعْمَالُهُمْ﴾، نه وانه ش که له ری خوادا کوژراون، کرده وه کانیان زایه و ون
 ناکات.

خویندراویشه ته وه: ﴿وَالَّذِينَ قَاتَلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾، که من نه و خویندنه وه یه م پی
 باشته، ههر چه نده خویندنه وه ی حه فص که نه و موضعه فه ی به رده ستان ته به ننی
 کرده، وانیه، به لأم نه م خویندنه وه یه له گه ل ره وته که دا گونجاوتره: ﴿وَالَّذِينَ قَاتَلُوا فِي
 سَبِيلِ اللَّهِ فَلَنْ يُضِلَّ أَعْمَالُهُمْ﴾، نه وانه ش که له ری خوادا جهنگاون، کرده وه کانیان
 زایه ناکات، کرده وه کانیان بی به ره ره م نابن، ﴿سَيَجْزِيهِمْ﴾، له مهودوا زیاتر راسته
 ریان ده کات، ﴿وَيُصْلِحْ بَالَهُمْ﴾، حال و بالیشان چاک ده کات، به لأم نه گهر به (قتلوا)
 بخویند ریته وه، ده بی بلئی: له به هه شتدا خوا ﴿رَيْنَمَايَان ده کات بو ری و
 شوته کانی خویان و، له وئی حال و بالیان چاک ده کات.

﴿وَيُجَازِيهِمْ الْجَنَّةُ عَرَفَهَا هُمْ﴾، ده یان خاته به هه شته وه، پی ناساندوون.

﴿يَبْنَاهَا الْوَيْبَ﴾، اَمَّا اِنْ تَصْرُوا اللَّهُ يَصْرِكُمْ وَيَبْنِي أَعْدَاكُمْ﴾، نه ی نه وانه ی پرواتان
 هیناوه! نه گهر خوا ﴿سَهْرِبْخَن﴾، په یامی خوا، پیغه مبه ری خوا، سه ربخهن)،
 خوا سه رتان ده خات و پیته کانتان ده چه سپتنی.

﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا فَتَعَاوَنُوا وَمَا عَصَاهُمْ﴾، ئەوانەش كە بێپروان، نەگەتیی و
بى خیریی بۆ ئەوان، كەوتن و هەلنەستانەوه بۆ ئەوان، ﴿وَأَصْلَ عَصَاهُمْ﴾،
كردهوه كانیشی ون كردهون، بى بهرهم و بى ئەنجام كردهون.

﴿ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَرِهُوا مَا أُنْزِلَ اللَّهُ﴾، ئەویش لەسۆنگەى ئەوهوه پقیان لەوه
هەلساوه كە خوا ﷻ دایبەزاندوه، ئەویان دزا كە خوا دایبەزاندوه، ﴿فَأَحْطَ
أَعْيُنُهُمْ﴾، بۆیه كردهوه كانى، (كردهوه باشەكانى) هەلۆهشاندنەوه.

یان مەبەست ئەوهیه كە خوا كردهوه خراپەكانیان و نەخشەو پیلانەكانیانى
بە زایەدان و ون كردن، بەلام كردهوه چاكەكانى لى هەلۆهشاندنەوه، هەر
كردهوهیهك نێوهڕۆك و ڕووخی ئیمان و تەقوای تیدا نەبى، وەك شیرى بى
هەوێن، هەلەهزڕكى.

﴿أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾، تايان بە زەويدا
نەڕۆيشتون سەرنج بەدن! سەردەنجامى ئەوانەى پيش ئەوان چۆن بوو؟ ﴿فَمَرَّ
اللَّهُ عَلَيْهِمْ﴾، خوا ﷻ فەوتاندنى، وەك كەسێ كە خانووى بەسەردا دەرپووحى،
فەوتاندنى، ﴿وَالْكَافِرِينَ أَتَيْنَاهَا﴾، وێنەى ئەو سەردەنجامە شوومانەش لە بۆسەدان،
بۆ بێپروایانى هەموو ڕۆژگارەكان.

﴿ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ مَوْلَى الَّذِينَ آمَنُوا﴾، ئەویش بەهۆى ئەوهوهیه كە خوا ﷻ دۆست و
سەرپرەشتیاری ئەوانەیه، كە پروایان هێناوه، ﴿وَأَنَّ الْكَافِرِينَ لَا مَوْلَى لَهُمْ﴾، هەروەها
بە هۆى ئەوهشەوهیه، كە بێپروایان هیچ سەرپرەشتیارو دۆست و پشیتوانیان نین.

مهسه له گرنگهکان

مهسه له یه کهم:

بپیروایانی خه لک له پتی خوا لادهر، خوا ﷺ کردهوه کانیان پووچه له دهکاته وه، به لām پروادارانی کردار باش، که پروایان به وهقه هیه، دابه زینرا وه ته سه ر موحه ممه د ﷺ خوا ﷺ خراپه کانیان لی دهسپته وه، حال و بالیان چاک دهکات، نهویش له سۆنگه ی نه وه وه که بپیروایان شوین به تال و، پرواداران شوین هق که وتوون:

خوا ﷺ دهفه رموی: ﴿الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ أَضَلَّ أَعْيُنُهُمْ ۖ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَءَامَنُوا بِمَا نُزِّلَ عَلَىٰ مُحَمَّدٍ وَهُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ كَفَّرَ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَأَصْلَحَ بَالَهُمْ ۚ﴾ ^۱ ذَلِكَ بِأَنَّهُ الَّذِينَ كَفَرُوا اتَّبَعُوا الْبَاطِلَ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّبَعُوا الْحَقَّ مِنْ رَبِّهِمْ كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ لِلنَّاسِ أَمْثَالَهُمْ ﴿٧﴾

شیکردنه وهی ئهم ئایه تانه، له ههشت بر گه دا:

۱) ﴿الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ أَضَلَّ أَعْيُنُهُمْ﴾، نه وه که سانه ی بپیروان بوون و خه لکیان له پتی خوا لادا، کردهوه کانی و ن کردوون.

(گفرو) یانی: بپیروا بوون به هه موو نه و شتانه ی پتویست بوو پروایان پی بهتری.

﴿وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾، واته: له پتی خوا لایاندا، یاخود: خه لکیان له پتی خوا لادا، ﴿أَضَلَّ أَعْيُنُهُمْ﴾، خوا ﷺ کردهوه کانیانی و ن کردوون، پووچه لکردوونه وه، که دهفه رموی: ﴿الَّذِينَ كَفَرُوا﴾، نه وانه ی بپیروا بوون، بپیروا کانی پۆژگاری پیغه مبه ر ﷺ ده گرته وه وه، بپیروایه کانی هه موو پۆژگاره کانی ش ده گرته وه.

هەر وەھا ﴿وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾، چ بە مانای خۆیان لاملێیان کرد لە ڕێی خواو لایندا، بێ، چ بە مانای خەڵکیان لاداو بوونە پەرچ و کۆسپ لە ڕێی خوادا، بێ، هەموو ئەوانە دەگریتهوه، که بە درێژیای مێژوو وایان کردوه، لە هەموو کۆمەڵگاکانی که پیغمبەرانی (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) بۆیان هاتوون، تاکو دنیا بە کۆتا دێ، ﴿وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾، خوا ﷻ دەفەرموێ: خەڵکیان لە ڕێی خوا لاداو، توێژەرەوانی قورئانی:

أ- هەندیکیان گوتووین: (صَدُّوهُمْ عَنِ التَّوْحِيدِ) لە خوا بە یە ککرتن لاینداون.

ب- هەندیک گوتووین: (عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ) لە مزگەوتی حەرام لاینداون.

ج- هەندیکیان گوتووین: (أَنْفَقُوا أَمْوَالَهُمْ لِمَعَادَةِ الْإِسْلَامِ)، واتە: مāl و سامانی خۆیان خەرچ کردوه بۆ دژایەتی ئیسلام.

بەڵام لە راستیدا: ﴿وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾، ئەگەر (صَدُّوا) مانای (لازم) ی لێ بگیرین: لە ڕێی خوا لاینداوه، خوا بە یە ککرتن و هەموو شتەکانی دیکە ی ئیسلام دەگریتهوه، که لاملێیان لیکردوون، ئەگەر مانا (مُتَعَدِّي) بە کەشی بگیرین که بەرکار دەخوای، واتە: خەڵکیان لاداو لە ڕێی خوا، تنجا ئەو کاتە ڕێی خوا، هەم قورئان دەگریتهوه، هەم پیغمبەر ﷺ دەگریتهوه، بە ندایەتی بۆ خواو خوا بە یە ککرتن دەگریتهوه، مزگەوتی حەرام دەگریتهوه، نازاردانی مسوڵمانان دەگریتهوه، که بوونە کۆسپ و پەرچ لە بەردەمیاندا، که ئەهێلن بپروا بێنن و، مāl خەرچکردنی خۆیان دەگریتهوه بۆ دژایەتی ئیسلام و هەولێدان بۆ کوژاندنەوی چرای ئیسلام و، هێرش کردنە سەر دەوڵەتی تازه پیکرتووی ئیسلامی لە مەدینەدا، هەموو ئەوانە دەگریتهوه.

تنجا ئەوانە هەموویان خوا ﷻ چییان لێ دەکات؟ ﴿أَصَلَّ أَعْمَلُهُمْ﴾، خوا ﷻ کردووه کانی هەلۆه‌شاندوونەوه، پووچەل کردوونەوه، و نیکردوون.

ئەمەش زانايان دوو واتايان بۆ لىكداونەوھ زانايان:

يەكەم: (صَيِّعَ أَعْمَالُهُمُ الصَّالِحَةِ)، كەردەوھ باشەكانى پوچەل كەردوونەوھ.

دووھەم: ئەو كەردەوانەى ئەنجاميان داوون بۆ دژايەتتى ئىسلام و مەسۇلمانان، خوا ﷻ ئەو كەردەوانەيانى بى ئاكام و بى ئەنجام كەردوون.

زىاترىش ماناى دوودەميانى دىتە زەينەوھ بە دلەوھ دەنووستى، چونكە خوا ﷻ بۆ كەردەوى باش وشەى (أَخْبَطَ)ى بەكارهيتاوه، بەلام (أَصْلُ أَعْمَالِهِمْ) واتە: كەردەوھ خراپەكانى زايەكەردوون، بى بەرھەمى كەردوون، بى ئاكامى كەردوون.

٢- ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَآمَنُوا بِمَا نُزِّلَ عَلَى مُحَمَّدٍ ۖ﴾، بەلام ئەوانەى بىروايان هيتاوه، بىروايان هيتاوه بە خوا ﷻ، بە فريشتەكانى خوا، بە كىتەپەكانى خوا، بە پىغەمبەرانى خوا، بە پۇزى دوايى و بە نەخشە دانان و جىبەجىكرەدى خوا، قەدەر و قەزاي خوا، بە ھەموو ئەو شتانەى كىتەپى خوا و پىغەمبەرى خوا ﷻ ھەموالىيان پىداون، چاكەكانىشان ئەنجامداون، (چاكەكانىش ديسان چ پەيوەندىيان بە نياز و خولياكانى نىو دل و عەقلەوھ ھەبى، چ پەيوەندىيان بە دەربرپنەكانى زمانەوھ ھەبى، چ پەيوەندىيان بە كەردەوى ئەندامەكانەوھ ھەبى، لە چوارچىوھى ھەلسوكەوتى تاكىي و، ھەلسوكەوتى خىزايىي و، ھەلسوكەوتى كۆمەلايەتتى و، ھەلسوكەوتى سياسىي دا، ھەمووى دەرگىتەوھ)، ھەروھە بىروايان بەوھش هيتاوه كە دابەزىتراوھتەوھ سەر موھەممەد ﷺ.

كە بە دلىيائى مەبەست پىي قورئانە.

ئەمە خوئندراوئىشەتەوھ:

أ- (آمَنُوا بِمَا نُزِّلَ).

ب- (بِمَا نُزِّلَ).

ج- (بِمَا أُتِّلَ)، بەو جۆرانەش خوئندراوھتەوھ، بىرواشيان بەوھ هيتاوه كە دابەزىتراوھتە سەر موھەممەد ﷺ.

(۳) - ﴿وَهُوَ الْكَفُّ مِنْ رَبِّهِمْ﴾ له حالیکدا نهو (دابه زتراوه)، هه ق و چه سباوو راسته له لایه ن په روه ردگار یانه وه.

نهم ته عبیره که ده فهرموئ: ﴿وَهُوَ الْكَفُّ مِنْ رَبِّهِمْ﴾ (جُمْلَةً مُعَرَّضَةً بَيْنَ الْمُبْتَدَأِ وَالْخَبَرِ مُفِيدَةً لِحَضَرِ الْحَقِيقَةِ فِيهِ) ^(۱)، نهمه رسته یه کی نیاواخنه، له نیوان نیهادو گوزاره داو، مانای کورت هه له یتنانی هه ق ده گه یه نن له قورئاندا.

چونکه: ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَآمَنُوا بِمَا نُزِّلَ عَلَى مُحَمَّدٍ﴾، نهمه هه مووی نیهاد (مبتداً) د، ﴿وَهُوَ الْكَفُّ مِنْ رَبِّهِمْ﴾، رسته یه کی نیاواخنه، ﴿كَفَّرَ عَنْهُمْ سَخَاتِبُهُمْ﴾، نهمه ش گوزاره (خبر) ی نهو نیهادیه که له پتیشه وه هاتوه.

(۴) - ﴿كَفَّرَ عَنْهُمْ سَخَاتِبُهُمْ﴾، خراپه کانی لی سړیونه وه، (أَزَالَهَا وَلَمْ يُؤَاخِذْهُمْ بِهَا)، خوا خراپه کانی لی لابر دوون و به هویه وه سزای نه داون.

تنجا بوچی کرده وه ی بئروایان ون و زایه ده بئ و، بئ به ره هم ده بئ؟

نه وه باسایه کی خوا یه، له ژبانی مروؤفا دیناوه، که هه ر کرده وه یه ک له سه ر بناغه ی تیمان به خوا نه بئ، بو پوژی دوا یی پا داشتی نابئ، نه وه نه گه ر مه به ست پیی کاره باشه کانیان بئ، هه روه ها به پیی سیستم و یاسای خوا، هه موو نه وانه ی دژایه تی خوا ^(۲) ده کهن له دنیا دا، سه ره نجام بئ تاکام ده بن، وه ک ده کو ترئ: (لِلْبَاطِلِ جُودَةٌ ثُمَّ يَضْمَحِلُّ)، باتلّ توژی دئ و ده چی، به لأم دوا یی بئ تاکام ده بئ، بویه خوا ^(۳) ده فهرموئ: ﴿وَالْعَقِيبَةُ لِلنَّفَرِ﴾ طه: ۱۲۲، یان ده فهرموئ: ﴿فَاصْبِرْ إِنَّ الْعَقِيبَةَ لِلْمُتَّقِينَ﴾ هود: ۴۹، سه ره نجام بو ته قوا یه، سه ره نجام بو پاریزگارانه، به لی خه لکی بئ ته قواش هه ندئ ده سته کو تی ده بن، به لأم سه ره نجامه که یان سه ر به فه تاره ت چوون و ره نج زایه بوونه.

(۵) - ﴿وَأَصْلَحَ بَالَهُمْ﴾، هه روه ها حال و بالیشی چا ککر دوون.

تهوانهی برویان هیئادهو، کردهوه باشه کانیان ته نجام داون و، برویان بهوه
 هیناوه که دابه زیندراوه ته سهر موحه مهده **﴿﴾**، که سهر نهودهش ههقه له
 بهروردگار یانهوه، خوا **﴿﴾** خراپه کانی لئ سربونهوهو حال و بالیشی چاک
 کردوون، **﴿﴾ وَأَصْلَحَ بَالَهُمْ ﴿﴾**، وشهی **﴿﴾ بَالَهُمْ: أَمْرُهُمْ أَوْ شَأْنُهُمْ أَوْ حَالُهُمْ، و (وَالْبَالُ:**
كَالْمُضَدِّ، مِثْلُ الشَّانِ، لَا يُعْرَفُ مِنْهُ فِعْلٌ، وَلَا تَكَاذُ الْعَرَبُ تَجْمَعُهُ، إِلَّا فِي ضُرُورَةٍ
شُعْرٍ، فَلِذَا جَمَعُوهُ قَالُوا: بَالَاتٍ)، ﴿﴾ وَأَصْلَحَ بَالَهُمْ ﴿﴾ دهگونجی بلیی **﴿﴾ (أَصْلَحَ أَمْرُهُمْ)**
 کاروباری چاک کردوون، **﴿﴾ (أَصْلَحَ شَأْنُهُمْ)** حالی چاک کردوون، **﴿﴾ (أَصْلَحَ حَالُهُمْ)**،
 وشهی **﴿﴾ (بَال)** و دک چاوگ وایه، و دک وشهی **﴿﴾ (شَان)**، که هیچ نه زانراوه کرداری
 هه بی، **﴿﴾ (بَال)** یش نه زانراوه کرداری هه بی و کوش ناکریتیهوه، **﴿﴾ (شَان)** دیاره به
 (شؤون) کو ده کریتیهوه، به لام **﴿﴾ (بَال)** کو ناکریتیهوه، مه گهر له بهر ناچاری و له
 شیعدا که به **﴿﴾ (بَالَات)** کو ده کریتیهوه، که واته: **﴿﴾ وَأَصْلَحَ بَالَهُمْ ﴿﴾**، واته: حال و بالی
 چاک کردوون، **﴿﴾ نَجَا نَهْوَ حَالٍ وَ بَالَهْ**؛

ا- له رووی عهقلیهوه، هوش و گوشتی باش کردوون.

ب- له رووی دَل و دهر و نهوه، دَل و دهر وونی موپتاح و ئاسووده کردوون.

ج- له رووی په و شتهوه، په وشتی بهرزو جوان کردوون.

د- له رووی کومه لایه تیهوه.

ه- له رووی خیرانییهوه.

و- له رووی توکمهی و ته بایی نَبُو خویانهوه، حال و بالی باش کردوون.

٦- **﴿﴾ ذَلِكَ يَأْنِ لِلَّذِينَ كَفَرُوا أَنْتَعَمُوا الْبَطِلَ ﴿﴾**، نه ویش به هوئی نه وودهویه، تهوانهی بئبروان
 به دواى ناههق که وتوون، واته: به دواى پووچ که وتوون، شتیکی بن بنه ما، که کوفرهو
 شیرکهو گوناوهو تاوانه، **﴿﴾ (ذَلِكَ إِشَارَةٌ إِلَى كُلِّ مَا مَرَّ ذِكْرُهُ «مُبْتَدَأٌ» خَبَرُهُ مَا يَأْتِي بَعْدَهُ)**، که
 دهفه رموی: **﴿﴾ (ذَلِكَ)** نهمه تاماذهیه بو ههموو نهودی تئیه ریوهو **﴿﴾ (ذَلِكَ)** به نیهاد دادهنری و،
 گوزاره کهی، نهودهیه که دواپی دی که دهفه رموی: **﴿﴾ ذَلِكَ يَأْنِ لِلَّذِينَ كَفَرُوا أَنْتَعَمُوا الْبَطِلَ ﴿﴾**.

(۷) - ﴿وَأَنَّ الَّذِينَ آمَنُوا اتَّبَعُوا آلَ إِبْرَاهِيمَ﴾، ههروهه به هوئی تهوهدهیه، نهوانهی پروایان هیتاوه شوین ههقیه کهوتوون لهلایه ن پهروهردگارینهوه.

وشهی (حق) ناوه بو ههرچی خوا دایه زاندوه بو پیغه مبهه ﷺ، ههروههک باتیل ناوه بو ههموو نهوهی دژی تایین و بهرنامهی خواهیه، چ له پرووی نیمان و عهقیده کهیهوه، پیش نهوهش له پرووی بووناسییه کهیهوه، چ له پرووی شهریهت و کردهوه کانهوه:

۱- له پرووی بووناسییهوه، ههق تهوهدهیه که خوا نهم گهردوونهی هیتاوهته دی، به مه بهستی تاقیرکرنهوهی مروف، حیکمه ته که نهوهدهیه، که نهم گهردوونه ههموی ریک و پیکیهوه، ژایانی مروفیش نابن ناریک و پیکیی بن، نجا نه گهر ژایانی مروف بهس نهم ژایانی دنیا به بن و، لپرسینهوهو سزاو پاداشت نه بن، ناریک و پیکیه، بهلام گهردوونی خوا ناریک و پیکیی تیدانیه.

۲- له پرووی نیمان و عهقیدهوه، ههق تهوهدهیه پروا به خوا بئین، وهک تاکه به دیهیتنهرو، تاکه خاوهن و پهروهردگارو، تاکه په رستراو و، به ندایه تیی بو بکری، پاشان پروا بهتین به فریسته کانی خوا، به کتیه کانی خوا، به پیغه مبهه رانی خوا (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، به پوژی دواپی.

۳- له پرووی شهریهتهوه، ههق تهوهدهیه، که شهریهتهی خوا فهرموویهتی، ههلال و ههپامه کانی که شهریهت دیاری کردوون، خراپه و چاکه کان که شهریهت دیاری کردوون، چ بو تاکه کان، چ بو خیزانه کان، چ بو کومه لگایه کان، چ بو دهوله ته کان، پیویسته پابه ندیی به چاکه ههلاله کانی شهریهتهوه بکری، خو بیاریزری له خراپه و قهدهغه کانی، کهواته: ههق تهوهدهیه خوا فهرموویهتی و ناردوویهتی، چ پاسته وخو له قورئاندا، چ له ریی پیغه مبهه ره کهیهوه، وهک رتبازه کهی، باتیل و ناههقیش تهوهدهیه پیچه وانهی تهوه بن، که خوا دایه زاندوهو، چ له پرووی بووناسییهوهو، چ له پرووی نیمان و عهقیدهوه، چ له پرووی شهریهت و کردهوه کانهوه.

ئەوێ باسکرا لەم سێ نایەتە موبارە کەدا، هەمووی هاندانی مسوڵمانانەو،
زەمینە بۆ خوشکردنیانە کە جەنگ بکەن لە دژی ئەهلی کوفرو، ئەمە هەمووی
زەمینە خوشکردنە، بۆ ئەوێ کە دواوی خوا ﷻ ددەرموێ: ﴿فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ
كَفَرُوا﴾ محمد: ۴، واتە: مادام حال بەو شیوەیە، کەوا بێ هەر کات بەوانە ی
بێ پروان گەیشتن و، بەرهنگاریان بوونەو، ﴿فَضْرَبَ الْقَافُ﴾، لە گەردنیان بدەن،
واتە: لە شوێنی پیکوژانیان بدەن.

ئەوێ لێردا خوا ﷻ بۆ بێ پروایەکان و بۆ نێمانداران باسی دەکات، هەر
کامیان بەسێ سیفەتان پێناسەیان دەکات:

یەکەم: بۆ بێ پروایان:

- ۱- سیفەتی یەکەمیان: ﴿الَّذِينَ كَفَرُوا﴾، بێ پروان.
- ۲- سیفەتی دووەمیان: ﴿وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾، خۆیان لە پێی خوا لادەدەن و، خەڵک
لە پێی خوا لادەدەن.
- ۳- سیفەتی سێهەمیان: ﴿اتَّبِعُوا الْبَطِلَ﴾، دوا یاتیل و شتی پووچ و بێ بنەما کەوتوون، چ لە
پرووی بووناسیی، چ لە پرووی نێمان و عەقیدە، چ لە پرووی بەرنامەی ژیاڵەو، بەرنامەی ژیاڵ
لە پرووی سیاسیی و تابووری و، کۆمەڵایەتی و، هەڵسوکهوتەکان و، حەلāl و حەرامەو.

دووەم: بۆ برواداران:

- ۱- سیفەتی یەکەمیان: ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا﴾، ئەوانە ی بروایان هێناو، واتە: بروایان هێناو
بە هەموو ئەو شتە ی پێویستە بروایان پێ بهێتێ.
- ۲- سیفەتی دووەمیان: ﴿وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾، کردووە باشەکانیان ئەنجام داو و، تێمانیان
بەوێش هێناو کە دابە زێزاوێتە سەر موخەممەد ﷺ و، ئەوێش هەر دەچێتەوێتو

ثیمان، به لّام نه‌وه وه‌ک زانایان ده‌لّین: (ذِكْرُ الْخَاصِّ بَعْدَ الْعَامِ)، باسکردنی تاییه‌ته له
دوای باسکردنی گشتیی.

۳- سیفه‌تی سییه‌میشیان: ﴿اتَّبِعُوا الْحَقَّ مِنْ رَبِّهِمْ﴾، نه‌وه‌قه‌ی له په‌روه‌ردگاریانه‌وه
هاتوه، شوینی ده‌که‌ون و په‌په‌وویی لی ده‌که‌ن، که‌واته: سنی سیفه‌ت به سنی سیفه‌ت،
که دژو پیچه‌وانه‌ی یه‌کدین.

مەسەلە ی دووهم:

فەرمانکردنی خوا بە براداران کە لە کاتی بەردنگاربونەوهدا، لە جی پێ کوژرانی کافران بدهن و، پاش لە پەل و پۆ خستیان، دەستبەندیان لێ توند بکەن و، دواتر بە منەت یان قەرەبوو بەریان بدهن، هەتا جەنگ تەواو دەبێ و، بشزانن کوژراوانی پێی خوا، کردەوه کانیان دەپاریزی لە هەلۆه شانهوه، پێنمایان دەکات و، حال و باڵیان چاک دەکات و، دواپیش لە دواڕۆژدا دیانخاتە ئەو بەهەشتەوه کە بۆی باسکردوون:

خوَا ۞ فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ ۚ حَتَّىٰ إِذَا أَثْمُمُوا ۖ فَأَنزِلُوا ۚ وَإِنَّمَا فِدَاءُ حَتَّىٰ تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا ۚ ذَٰلِكَ وَلَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَآنصَرَفْتُمُوهُمْ وَلَٰكِنَّ لِسُلُوكِكُمْ بَيْنَهُمْ وَالَّذِينَ قُلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَن يُعِلَّ أَعْمَالَهُمْ ۚ سَيَجْزِيهِمْ وَيُصْلِحُ بَالَهُمْ ۚ وَيَرْجِلُهُمُ الْجَنَّةُ عَرَقَهَا ۚ

شیکردنەوهی ئەم ئایەتانه، لە نۆ بڕگەدا:

(۱) ۞ فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ ۚ، نجا هەر کات بەردنگاری ئەوانە ی بێردابوون بوونەوه، با پیشەتان لە گەردن دانیان بێ.

ئەم (ف)ه، وهک زانیان دەلێن: (الفاء لتفريع هذا الكلام على ما قبله)، بۆ لق لیکردنەوه و جیاکردنەوهی ئەم قسەیه لە هی پیش خۆیهوه و پێیهوه په یودهسته، واتە: مادام کافرهکان بهو شیۆدیه بن، کهواتە: هەر کاتیک بهوانە ی بێیروان گەیشتن و جەنگتان لە دژ کردن (إِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَقَاتِلْهُمْ) چونکە (لَقِيتُم) واتە: بەردنگاریان بوونەوه، مەبەست لە بەردنگار بوونەوهش جەنگکردنە، کاتیک لە جەنگدا بەردنگاری ئەوانە ی بێیروان، بوونەوه، لە گەردنیان بدهن.

﴿فَضْرَبَ الرَّقَابَ﴾. نەم تەبىرە كئارەبە كى ئاودارە، بۇ كۈشتى بە ھەر شىۋەبە كى كە بەر پەل بىكەۋى. زانايان دەلەن: لە پۈۋى پىزىمانى عەبەبىيەۋە، ئەسلەكەى ئاۋايە، يانى: ﴿قَامِرُ بُوَا ضَرْبَ الرَّقَابِ﴾، لى بىدەن، لىدەن لە گەردىيان، چۈنكە مەۋق كە لە گەردنى بىدق زووتر تەۋاۋ دەبى، واتە: چۈن زووتر دەكوزىن واپان لى بىدەن، ئەگەرنا مەرج نىيە ھەر خودى لە گەردندەن فەرمىانى پىكرائى، با لە نىۋچەۋانى بىدات، لە كەللەى سەرى بىدات، لە سىنگى بىدات، چۈن زووتر لە پەل و پۈى دەخات و دەبىكوۋى، با لە شۈبىنى ھەتەرى بىدات، لە شۈبىنى پىكوۋرانى بىدات، ﴿إِذَا﴾ لە ﴿فَإِذَا لَقِيتُمْ﴾ دا، ﴿إِذَا﴾ ظَرَفٌ لِّلْمُسْتَقْبَلِ مُضْمَنَةٌ مَعْنَى الشَّرْطِ، وَذَلِكَ غَالِبٌ اسْتِعْمَالِهَا وَجَوَابُ الشَّرْطِ قَوْلُهُ: ﴿فَضْرَبَ الرَّقَابَ﴾، ﴿إِذَا﴾ زەرفە بۇ ئايندە، باسى كاتى ئايندە دەكات، بەلام ماناى مەرجى خراۋەتە تىو، ۋەلامەكەشى بىرىتە لە ﴿ضَرْبَ الرَّقَابِ﴾، يانى: ھەر كاتى پىيان گەشىتن، با پىشەتان لىدەنى گەردىيان بى، يەكك لە تۈزەدەۋان، دەلى: ماناكەى ئاۋايە: ﴿فَإِذَا قَاتَلْتُمُ الْكُفَّارَ فَعِدُوا فِي قِتَالِهِمْ، فَأَمْعِنُوا فِي قِتَالِهِمْ، حَتَّى إِذَا رَأَيْتُمُ، أَنَّ قَدْ خَضَعْتُمْ شَوَكَّهُمْ، فَأَسْرُوا مِنْهُمْ أَسْرَى﴾، واتە: ئەگەر لە دۋى كافەرەكان جەنگان، بە جىددىي لە كۈشتارىيان بخەفتىن و جەنگى باشيان لە دۋ بىكەن و، زورىيان لى بىكوۋن، ئىجا ھەر كاتى پىتان وابوۋ دىك و بىكى ئەۋانتان شكاندەۋ، لە پەل و پۈتان خىستوۋن، بە دىليان بىگرن.

چۈنكە دۋايى دەفەرمۈى:

﴿حَقَّ إِذَا اتَّخَضْتُمُ مَّقَدُّوا أَلْوَقَا﴾. ھەتا كاتى ئەۋانتان خىستە ھالەتى ﴿إِثْغَان﴾ ۋەۋە لە پەل و پۈتان خىستى، ئىجا كەلەپەچەۋ دەستبەندىيان توند بىكەن، ﴿الْإِثْغَانُ: الْعَبَثُ لِأَنَّهَا تَتَرَكُ الْمَغْلُوبَ كَالْشَيْءِ الْمُتَخَنِّ، وَهُوَ الثَّقِيلُ الضَّلْبُ الَّذِي لَا يَجْفُ لِلْحَرَكَةِ﴾، ﴿إِثْغَانُ﴾: بىرىتە لە بەسەردا زال بوۋن و شكاندن، چۈنكە كەسىك كە تىكدەشكى، باباى تىكشكاۋ ۋەك شىتكى قورسى پتەۋو خەست ۋايە، كە ئارۋاۋ جوۋلە ناكات، بە كوردىي دەتۈۋىن بلىين: ﴿إِثْغَانُ﴾: بىرىتە لە: لە پەل و پۈ خىستى، واتە: ھەر كات لە پەل و پۈتان خىستى و ۋاتان

لنکردن جوو له یان نه مینن، یاخود دهسته و کهریان بو نه کړی، داماوو دهسته و پاچه تان کردن، ﴿فَشُدُّوا الرِّبَاطَ﴾، ننجا که له پچه یان توند بکهن و دهسبه ندیان مه حکم بکهن.

﴿فَشُدُّوا الرِّبَاطَ﴾، (الرِّبَاطُ: السُّيَّةُ الَّتِي يُؤَكِّثُ بِهَا، وَيَجُورُ فِيهَا كَسْرُ الْوَاوِ، وَلَمْ يُشْرَأْ بِهَا، وَهِيَ هُنَا كِنَايَةٌ عَنِ الْأَسْرِ، (وَثَاقٌ): بَرِيْتِه لِه شَتِيك كه دهستی پئی ده به سترئ، یانی: دهسبه ندو که له پچه، که به (وَثَاقٍ) یش هاتوه، به لَام به م خویتند نه ویه له قورباندا نه هاتوه، به س به (وَثَاقٍ) خویتند راوه ته وه، نه گهرنا له پرووی زمانی عه به بییه وه (وَثَاقٍ) یش هاتوه مه به ست پئی به دیل گرته، نه گهرنا نه گهر دهستیشی نه به سترئ که به دیل گیرا، نه وه به دیل گیراوه، به لَام به زوری و ابووه مروؤف که به دیل ده گیرئ، دهسبه ندی له دهست ده کړئ و که له پچه ده کړئ، بو نه وهی نه توانئ دهست بېزیوئ و تیستاش هه روايه.

۳- ﴿فَإِنَّمَا مَتَّعْتُكُمْ دَارَ الْفَنَاءِ﴾، ننجا دواپی، یان به منته بهریان بددن، (به خوړایی و به به لاش و به هیممه و چاکه یان له گه ل بکهن)، یاخود به به ران به رو به قهره بوو بهریان بددن.

شایانی باسه: که ده قهرموئ: ﴿فَضْرَبَ الرِّبَاطَ﴾، هه روه ها: ﴿فَشُدُّوا الرِّبَاطَ﴾، هه ر کام له: ﴿الرِّبَاطَ﴾، و ﴿الرِّبَاطَ﴾، (أل) ی ناساندن یان له سه ره، ناساندنه کesh دوو حاله تی هه ن:

أ- ده گونج بو (عهد) بئ، واته: له گهر دنه کان بدن (گهر دنی کافر ه کان) و، دهسبه ند دکان توند بکهن، نه وه دهسبه ندانه ی ناسراون، که دهستی بیروایان یان پئ ده به سترئ.

ب- (أل) دکه قهره بووی پالوده لادراو (مُضَافٌ إِلَيْهِ) یه، واته: (فَاضْرِبُوا رِجَابَهُمْ)، (فَشُدُّوا رِجَابَهُمْ)، له گهر دنی نه وان (بیروایه کان) بدن، دهسبه ندی نه وان (بیروایه کان) توند بکهن.

۴- ﴿حَتَّىٰ تَمَعَ الْكُرْبُ أَوْرَاحَهَا﴾، تاكو جه نك قورساييه كاني داده نئ، (حَتَّىٰ) بو گه یشتنه به تامانجیك، واته: له سه ر نهو حاله به رده وام بن، له سه ر كوشتار كړدن له بیروایان له

كاتى بەرەنگاربوونەۋەداۋ، دواترىش دۋاي لە پەل و پۆ خستىيان و، دۋاي شكاندى
دېركان، كە لەپچە كردن و دەستبەند خستەن دەستيان و بە دىل گرتىيان، ﴿حَتَّى تَصَعَ
الْعَرْبُ أَوْرَاقَهَا﴾، ھەتا جەنگ قورسايەكانى دادەنى، قورسايەكانى جەنگ، ئەو چەك
و چۆلەيە كە بەكاردەھىترى بۆ كوشتنى دوژمن، (أَوْرَاقَ كَوَى (وُزْر)، (وُزْر) بە مانای
قورسايى (ئۇل) دى و، بە مانای گوناھىش دى، بە مانای چەكەش دى، ئنجا چ مەبەست
چەك بى، چ مەبەست قورسايى بى، چ مەبەست گوناھىش بى، گوناھ بەو واتايە لە
جەنگدا بە مانا گشتیەكەي، گوناھ دەكرى، خەلك دەكوژرى، خەلك مالتویران دەبى،
ھەرچەندە ئەۋدى برۋاداران دەيكەن، مادام لەسەر بناغەيەكى شەرعییەو لە كات و
شۈپتى خۆيدايەو، بە مەرچەكانى خۆیەۋەينى، بۆ ئەوان گوناھ نى، بەلام گرنگ ئەۋەيە
لە جەنگدا، زۆر مالتویرانىي و كوژران و برىندارىي و سەقەت و كەمتەندام بوون و....
ھتد پەيدادەبن.

كە دەفەرمۆي: ﴿إِنَّمَا مَنَابِدُ وَأَمَّا فِدَاءٌ﴾، ھەردووکیان: (مَنَابِدُ) و (فِدَاءُ)، (مَنْصُوبَانِ
عَلَى الْمَنْفُوعِيَّةِ الْمُطْلَقَةِ)، مەنصووبن لەسەر بەركاربتیی رەھا، یانی: (إِنَّمَا مَنَابِدُ
مَنَابِدُ، وَإِنَّمَا تَفْدُونَ فِدَاءً)، یان ئەۋەتا بە مەتكردن، مەتیان لەسەر دەكەن و بە
ھیممەت بەریان دەدەن، یاخود قەرەبوویان لیۋەردەگرن، بە قەرەبوو ۋەرگرتن
بەریان دەدەن.

ئنجا رستەي: ﴿حَتَّى تَصَعَ الْعَرْبُ أَوْرَاقَهَا﴾، ۋەك چۆن بەو واتایە دى، بەردەوام بن
لەسەر ئەو ھالەتە تاكو جەنگ قورسايەكانى خۆی دادەنى، واتایەكى دیکەشى
ھەيە: (لَأَجْلِ أَنْ تَصَعَ الْعَرْبُ أَوْرَاقَهَا)، بۆ ئەۋدى جەنگ قورسايەكانى دانى و
كوژتایی بى، كەواتە: لیۋەدا (حَتَّى) دوو واتای ھەن:

یەکیکیان: لەسەر مانا ئەسلییەكەي خۆیەتى، بەردەوام بن ھەتا دەگاتە ئەو
نامانجەي جەنگ پتویست نامینى و، قورسايەكانى خۆی دادەنى و، جەنگ
كوژتایی پى دى.

(۷) - وَالَّذِينَ قَالُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَنْ يُضِلَّ أَعْمَالَهُمْ ﴿٧﴾. نه‌وانه‌ی له پَتی خواشدا کوژراون، هه‌رگیز کرده‌و دکانیان زایه ناکات، خوئندراویشه‌توهه: (قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ)، که من نهم

لە بارەى ئەم ئایەتە موبارەكەوه: ﴿فَإِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً﴾. دەتین: وهك ده‌بینین خوا ﷻ دواى باسکردنى كه‌له‌چه‌كردن و ده‌سته‌بەند خستنه‌ ده‌ستى دى‌له‌كانى كافران له‌ جه‌نگدا، باسى دوو حاله‌تان ده‌كات، ده‌فه‌رموى: (فإمماًناً وإمافداءً) يانى: (إِمَّا مُنُّونٌ مِنَّا وَإِمَّا تُقَدُّونَ فِدَاءً)، يان منه‌تيان له‌سه‌ر ده‌كه‌ن و به‌ خۆپايى به‌ريان ده‌ده‌ن، ياخود قه‌رده‌بووان لى‌وه‌رده‌گرن.

هه‌له‌به‌ته‌ تېمه‌ دوايى (كورته‌ باسێك ده‌رباره‌ى به‌دىلگرتن له‌ جه‌نگ و چۆنیه‌تى مامه‌له‌كردن له‌گه‌لێاندا) ده‌خه‌ينه‌ ړوو، هه‌روه‌ها (كورته‌ باسێك ده‌رباره‌ى به‌ كۆيله‌كردنى مړوؤف له‌م ړۆژگارهدا تاوانه‌و دژى شه‌رىعه‌ته‌) ده‌خه‌ينه‌ ړوو.

هه‌له‌وه‌سته‌یه‌كى پيوست، له‌باره‌ى هه‌له‌وه‌شانده‌وه‌ى نه‌سخ‌رانه‌وه‌ى ئەو ئایەتەوه‌ (محمد - ۴) :

هه‌ندى له‌ زانايان گو‌توويانه‌: ئەم ئایەتە نه‌سخ‌ بۆته‌وه‌، كه‌ ده‌فه‌رموى: ﴿حَتَّىٰ إِذَا اُخْتُمِرَ﴾. هه‌تا كاتى كه‌ شړو ورتان كردن، له‌ پهل و پۆتان خستن، كوشتارى خه‌ست و خو‌لتان لى‌كردن، ﴿فَقُدُّوا أَلْوَتَاكَ﴾، تنجا ده‌سته‌بەند توند بكه‌ن و به‌دىليان بكرن، ﴿فَإِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً﴾، تنجا دوايى يان به‌ منه‌ت به‌ريان بده‌ن، به‌ هيممه‌ت و به‌بێ به‌رانبه‌ر، ﴿وَإِمَّا فِدَاءً﴾، ياخود به‌ قه‌رده‌بوو به‌ريان بده‌ن، تنجا دى‌ل به‌ دى‌له‌، ياخود له‌ به‌رانبه‌ر پاره‌دايه‌، ياخود له‌ به‌رانبه‌ر كاريك دايه‌، خزمه‌تێك دايه‌ كه‌ نه‌و دى‌له‌ ده‌يكات بۆ مسو‌لمانان، وه‌ك دوايى باسى ده‌كه‌ين.

هه‌ندىك له‌ زانايان گو‌توويانه‌: ئەم ئایەتە نه‌سخ‌ بۆته‌وه‌، به‌لام به‌ چى؟ له‌وه‌دا پاى جياوازيان هه‌يه‌، به‌لام زۆربه‌يان گو‌توويانه‌: به‌ ئایه‌تى ژماره‌ (۵) ى سووره‌تى (التوبة)، كه‌ پىشتريش باس‌مان كردوه‌، له‌ خو‌وه‌ ناويان لى‌ناوه‌: (آية السيف) ئایه‌تى شمشير له‌ حالێكدا وشه‌ى (سيف) له‌ هه‌مو قورباندا نه‌هاتوه‌، به‌لام بى‌گومان نه‌و رايه‌ پشت ته‌ستوور نيه‌، به‌ هيج به‌لگه‌يه‌ك و

ئايەتى ژمارە (۵)ى لە سوۋرەتى (التوبة)، ۋەك دوايىش باسى دىكەين، باسى بابەتتىكى دىكەيە، باسى ھەلۋىستى مەسۇلمانانە لە بەرانبەر كافرانتىك و ھاۋەش بۇ خوا دانەرانتىكى پەيمان شىكىندا، دواى ئەۋەى چوار مانگ مۇلەتەشيان دراۋ، ۋەك لە تەفسىرى سوۋرەتى (التوبة)دا، بە تەفضىل باسما كىردۈ، ھەرۋەھا لە تەفسىرى سوۋرەتى (الأنفال)ىش باسى ئەۋ بابەتەمان كىردۈ، بەلام ئىرە باسى بابەتتىكى دىكەيە، باسى مامەلە كىردنە لەگەل دىلى جەنگدا، چۈن مامەلەيان لەگەلدا دىكرى؟ كە خوا ﷻ دوو ھالەتى بۇ داناون: يان بە خۇراپى بەر بىدەين، ياخود بە قەرەبوو.

پىم خۇشبوو لىرەدا ئەم قەسەيى (الطبري) بىنم، لە تەفسىرەكەى خۇى دا^(۱) دەلتى: (وَالضَّوَابِ مِنَ الْقَوْلِ عِنْدَنَا فِي ذَلِكَ أَنَّ هَذِهِ آيَةٌ مُحْكَمَةٌ غَيْرُ مُنْسَوخَةٍ، وَذَلِكَ أَنَّ صِفَةَ النَّاسِخِ وَالْمُنْسَوخِ مَا قَدْ بَيَّنَّا فِي غَيْرِ مَوْضِعٍ فِي كِتَابِنَا، أَنَّهُ مَا لَمْ يَجَزْ اجْتِمَاعُ حُكْمَيْهِمَا فِي حَالٍ وَاحِدَةٍ، أَوْ مَا قَامَتِ الْحُجَّةُ بِأَنَّ أَحَدَهُمَا نَاسِخٌ الْآخَرِ، وَغَيْرُ مُسْتَنَكِرٍ أَنْ يَكُونَ جَعَلَ الْخِيَارَ فِي الْمَنِّ وَالْفِدَاءِ وَالْقَتْلِ إِلَى الرَّسُولِ ﷺ، وَإِلَى الْقَائِمِينَ بَعْدَهُ بِأَمْرِ الْأُمَّةِ، وَإِنْ لَمْ يَكُنِ الْقَتْلُ مَذْكُورًا فِي هَذِهِ الْآيَةِ، لِأَنَّهُ قَدْ أُذِنَ بِقَتْلِهِمْ فِي آيَةٍ أُخْرَى، وَذَلِكَ قَوْلُهُ: ﴿فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ﴾ (التوبة).

(الطبري) باس دىكات و لە ھەندىك زانايانەۋە ھەندى شۋىنەواران دىتى، لە ھاۋەلانەۋە، لە تابەينەۋە، كە گوتۇويانە ئەم ئايەتە مەنسوخە، بەلام دواى قەسە كىردن لەۋ بارەۋە دەلتى:

پاى راست لە لاى ئىمە لەۋ بارەۋە ئەۋدەيە، ئەم ئايەتە موھكەمە، (ۋاتە: كارپىكرادەۋە ھوكمەكەى لىبراۋ نىە)، ئەۋىش بەھۋى ئەۋەۋە كە سىفەتى لىبراۋ (ناسخ و منسوخ)، ۋەك دواتر لە شۋىتتىك لەم كىتەبەماندا، (ۋاتە: لەم تەفسىرەماندا)، پوۋمان كىردتەۋەۋە، ئەۋەيە كە نەگونجى دوو ھوكمەكەيان لە

حَالِئِکَدا کُؤْبِنَه‌وَه، (دوو تایه‌ت، دوو حوکمی جیایان تیدا بن و، نه‌گونجی له یه‌ک حَالِئِکَدا کُؤْبِنَه‌وَه)، نه‌و کاته نه‌گه‌ر تیک بگیرین، ده‌ئین: نه‌مه‌یان نه‌و‌دی لابرده، یاخود به‌لگه‌یه‌ک هه‌بی له‌سه‌ر نه‌و که یه‌کێکیان لابه‌ری نه‌وی دیکه‌یه، به‌لَام لیره‌دا وا نیه، نه‌ دوو حوکمه‌که تیکده‌گیرین، نه‌ هیچ به‌لگه‌یه‌کیش هه‌یه له‌و باره‌و که نه‌میان نه‌وی دیکه‌ی لابرده، چونکه شتیکی نه‌گونجاو نیه له‌ باری منه‌ت له‌سه‌ر دانان و، قه‌ره‌بوو وهرگرتن و، هه‌روه‌ها له‌ کوشتنیشدا پیغه‌مه‌ر ﴿سَه‌رِپْشَک بَکَرِیْ، هه‌روه‌ها نه‌وانه‌ی له‌ دوا‌ی وی کاروباری میللته به‌رپَوه‌ ده‌بن، سَه‌رِپْشَک بَکَرِیْ له‌ نیوان نه‌و سی‌ بژارده‌یه‌دا، (نه‌و نه‌و سی‌یه‌ هینان) هه‌رچه‌نده کوشتن له‌ تایه‌ته‌که‌دا باس نه‌کراوه، به‌لَام خوا ﴿سَیِّه‌ له‌ شوینی دیکه‌دا، له‌ نایه‌تی دیکه‌دا مؤلّه‌تی داوه که بکوژین، نه‌ویش نه‌و‌یه خوا‌ی به‌رزی مه‌زن ده‌فه‌رموی: ﴿فَاقْتُلُوا الْمُشْرِکِیْنَ حَیْثُ وَجَدْتُمُوْهُمْ ۖ وَالتَّوْبَةُ، واته: له‌ هه‌ر شوینی‌ک به‌ر په‌لتان که‌وتن، هاوبه‌ش بۆ خوا دانه‌ره‌کان، بکوژن.

منیش قسه‌که‌ی ته‌به‌رپییم هه‌مووی به‌ دلّه، جگه له‌و قسه‌یه‌ی دوا‌ی، که بۆ خو‌ی کوشتن (قتل)یشی زیاد کردوه بۆ (مَن) و (فِداء)، تنجا بۆ خو‌شی پاسا‌وی به‌وه هیناوه‌ته‌وه که هه‌رچه‌نده کوشتن باس نه‌کراوه له‌ نایه‌ته‌که‌دا، به‌لَام له‌ شوینی دیکه‌دا باسکراوه، به‌لَام له‌ راستییدا نه‌و‌دی له‌ شوینی دیکه‌دا باسکراوه، له‌ باره‌ی کوشتنی دیلانه‌وه نیه‌و، له‌ باره‌ی کوشتنی کافرا‌نه‌وه‌یه له‌ جه‌نگدا، با نایه‌ته‌که‌ بخه‌ینه‌پوو بۆ نه‌و‌دی زۆر جوان پوون بیته‌وه‌و ده‌رکه‌و‌ی که ته‌به‌ری پی‌ه‌مه‌تی خوا‌ی لی‌ بنی، له‌وه‌دا نه‌پینکاوه، نه‌مه‌ش نایه‌تی ژماره (۵) له‌ سو‌وره‌تی (التوبة) که باسی کوشتنی دیلی کافران ناکات، ده‌فه‌رموی:

﴿فَإِذَا سَلَخَ الْأَشْهُرَ الْحَرَامَ﴾، تنجا نه‌گه‌ر مانکه قه‌ده‌غه‌کراوه‌کان تپه‌رین.

مانکه قه‌ده‌غه‌کراوه‌کان نه‌وانه‌ن که له‌ نایه‌تی ژماره (۲)دا خوا‌ی په‌روه‌ردگار ده‌فه‌رموی: ﴿فَیَسْجُرُوا فِی الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ﴾، نه‌ی هاوبه‌ش بۆ خوا دانه‌ره‌کان،

که په یمانان له گەڵ پێغه مبهردا ﷺ ههیه! چوار مانگ مۆله ته به زه ویدا برۆن تازادن، بۆچی؟ چونکه نهوانه هه میشه په یمانان هه لده وه شانده وه، تنجا مادام پابه ند نابن به په یمانه کانتانه وه، فه رموون چوار مانگ مۆله ته، یان ده بی پابه ند بن به شیوه که لایه نی به رانه بر دلتیا بکه ن که پابه ند ده بن به په یمانه وه، یان په یمان له به یندا نامینی.

تنجا ده فه رموی: ﴿إِذَا أَسْلَخَ الْأَشْهُرَ الْحُرُمَ﴾، تنجا نه گهر مانگه جه نکه تیدا قه دهغه کراوه کان و مۆله تدراره کان ته واو بوون، ﴿فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ﴾، له ههر شوێنیک هاو به ش بۆ خوا دانه ره کانتان بهر په ل که وتن، بیانکوژن، ﴿وَحَدُّهُمْ﴾، هه روه ها بیانکرن، ﴿وَأَحْضَرُوهُمْ﴾، دیسان تابلوو قه یان بددن، ﴿وَأَقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصِدٍ﴾، له هه موو بۆسه به کدا بۆیان دا بنیشن، ﴿فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ﴾، تنجا نه گهر که رانه وه و نوژیان کردو زه کاتیاندا، رییان به رده ن و به ریان هه لده ن، ﴿إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾، به دلتیایی خوا لیبورده ی به به زه ییه.

که واته: لیره دا نه وه ی ته به ریی ده لی: له تابه تی دیکه دا باسی کوشتیان کراوه، باسی کوشتنی دیلان نه کراوه، به لکو باسی کوشتنی کافران کراوه له جه نگدا، به لأم چۆن مامه له له گەڵ دیلدا ده کری؟ له راستییدا به پتی تابه ته که تهنیا دوو حاله ت هه ن:

﴿فَأَمَّا مَا بَعْدُ وَإِنَّا لَفَاعِلٌ﴾، دوا یی یان به منه ت، به هیممه ت به ریان بدده ن، به بی به رانه بر، یا خود به به رانه بر و قه ره بوو.

مەسەلەى سېئەم:

دۇنيا كىردنەۋەى خوا ﴿۱﴾ بۇ بىرۋاداران، كە ئەگەر پىشتىگىرى ئاين و پەيامى خوا بىكەن، خوا ﴿۲﴾ سەريان دەخات و، پىئەكانيان لە مەيداندا دەچەسىيىنى و دامەزراويان دەكات، ئەوانەى بىيرواشن بەشيان فەوتان و رەنچ بە خەسارىيە، بە ھۆى دزانيان ﴿۳﴾ بۇ كىتىسى خوا، ئەگەر سەرنجى مېۋوش بىدن، دزانين كە سەرەنجامى ناخەزانى ئاينى خوا، بەس مالتۇرانى و خاكە سارىي بوۋە، ھۆكارەكىشى ئەۋەيە كە خوا مشوورخۆرو سەرپەرشتىارى بىرۋادارانەۋ، بىيروايانىش بى سەرپەرشتىارو بى مشوورخۆرن:

خوا ﴿۴﴾ دەفەرەمۆى: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن نَّصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ ۝ وَالَّذِينَ كَفَرُوا فَتَعَسَا لَهُمْ وَأَصْلُ أَعْمَالِهِمْ ۝﴾ ﴿۵﴾ ﴿ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَرِهُوا مَا أُنْزِلَ اللَّهُ فَاحْطَبُوا أَعْمَالَهُمْ ۝﴾ ﴿۶﴾ ﴿أَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ يَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ دَمَّرَ اللَّهُ عَلَيْهِمُ وَلِلْكَافِرِينَ أَمْتَلَهُمْ ۝﴾ ﴿۷﴾ ﴿ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ مَوْلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَأَنَّ الْكَافِرِينَ لَا مَوْلَى لَهُمْ ۝﴾

شىكىردنەۋەى ئەم ئايەتەنە، لە سىزىدە بىرگەدا:

(۱) - ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾، خوا ﴿۱﴾ بانكى بىرۋاداران دەكات بە خۆشەۋىستىرى نازناويان، كە ئەۋىش بىرىيە لەۋدى خوا ﴿۲﴾ بە ئەھلى ئيمانين لە قەلەم دەدات، بىگومان ھەر كەسىكىش لە لاى خوا بە بىرۋادارو، بە خاۋدن ئيمان لە قەلەم درا، ماناى وايە ھەموو ئەۋ موزدەۋ بە ئىنانەى خوا بە دۆستەكانى خۆى داۋن، بۇيان مسۆگەرۋ دەستەبەر دەبن، ئەى ئەوانەى بىرۋاتان ھىناۋە! واتە: بىرۋاتان بە ھەموو ئەۋ شتانە ھىناۋە، كە پىۋىستە بىرۋايان پى بىتتىرى.

(۲) - ﴿إِن نَّصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ﴾، ئەگەر ئىۋە خوا سەربخەن، خواش ﴿۳﴾ سەرتان دەخات، ئەگەر پىشتىوانىي لە خوا بىكەن، خوا ﴿۴﴾ پىشتىوانىيتان لىدەكات، بىگومان خواش ﴿۵﴾

که خاوه‌نی ته‌وپه‌ری ده‌سه‌لات و بالاده‌ستییه، پئوستیی به پشتیوانیی و پالشتیی و سرخستنی کهس نیه، به‌لام مهبه‌ست پئی سرخستنی نایینه‌که‌یه‌ی و پیغه‌مبه‌ره‌که‌یه‌تی **هو،** سرخستنی په‌یامه‌که‌یه‌تی.

ئجاکه ده‌فرموو: **﴿إِنْ نَعُرُوا اللَّهَ يُعْزِكُمْ﴾**، نه‌گهر خوا سه‌ریخه‌ن، خوا **﴿عَزَّ﴾** سه‌رتان ده‌خات، نه‌گهر پشتیوانی خوا بن، خوا **﴿عَزَّ﴾** پشتیوانتان ده‌بن، که‌واته: کاتیک پشتیوانیی له پیغه‌مبه‌ری خوا **﴿عَزَّ﴾** و له په‌یامی خوا له کتییی خوا ده‌که‌ن، بزائن که پشتیوانیتان کردوه له خوا **﴿عَزَّ﴾**، چونکه پیغه‌مبه‌ری خوا **﴿عَزَّ﴾** هاتوه، نه‌رکیک چی‌ه‌جی بکات که خوا پئی سپاردوه، کتییی خواش فرمایشتی راسته‌و‌خو‌ی‌ خوا‌یه.

هه‌لبه‌ته: **﴿إِنْ﴾** له **﴿إِنْ نَعُرُوا اللَّهَ﴾** دا، **﴿إِنْ الشَّرْطِيَّةُ﴾** ی پئی ده‌لتن، که نه‌صل **﴿إِنْ الشَّرْطِيَّةُ﴾** دا که ده‌چته سه‌ر رسته‌یه‌ک، نه‌ویه دلنایی نیه، مهرجه‌که دپته دی، تا‌کو دوا‌یی به مهرج گیراوه‌که‌ش بپته دی، **﴿إِنْ نَعُرُوا اللَّهَ يُعْزِكُمْ﴾**، ئجاکه نه‌گهر مهرجه‌که نه‌یه‌ته دی، به مهرج‌گیراوه‌که‌ش ناپاته دی، نه‌گهر تپوه خوا سه‌ر نه‌خه‌ن، خوا **﴿عَزَّ﴾** سه‌رتان ناخات، بویه‌ش نه‌م ته‌عبیره به‌کاره‌یتراوه، که ناماژیه به‌وه: سه‌رخستنی خواو پشتیوانیی کردن له خوا، زه‌حه‌م‌تیی و رهنج و لیبرانی ده‌وی، که‌واته: وا مه‌زائن هه‌روا شتیکی ناسان و ها‌که‌زاییه.

۳- **﴿وَبَيَّنْتَ أَفْئَامَكُمْ﴾**، (نه‌گهر تپوه پشتیوانیی له خواو له په‌یامه‌که‌ی و له پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی بکه‌ن)، (خوا **﴿عَزَّ﴾**) پشتیوانیتان لیده‌کات و پییه‌کانیشتان ده‌چه‌سپیتنی.

پئی چه‌سیان‌دن، بگومان و‌تیا‌کردنه بو ته‌وه که خوا **﴿عَزَّ﴾** نه‌و بر‌وا‌دارانه را‌گیراو دامه‌زراو نه له‌خشاو ده‌کات، چونکه که‌سیک پئی به‌چه‌سپیی له مه‌یداندا، واته: پاشه‌کشه‌ ناکات و ناکه‌وو و به‌رده‌وام ده‌بن له به‌ره‌ه‌ل‌ستی‌کردن.

واتایه‌کی دیکه‌شی ته‌ویه، که لیره‌دا خوا **﴿عَزَّ﴾** به‌لتن و موژده ده‌دات، به نیم‌انداران: نه‌گهر تپوه پشتیوانیی له نایینی خوا بکه‌ن، خوا دلناییتان پی‌ده‌دات

له مسولمانه ٿيڻاندا، چونڪه وهڪ ڇوڙ ڪه سڀني ڀني ڇهه سڀاڻو بي، ناله خشڪي، ڪه سٽڪيش دنيا بي هه بي، ناڇو وٺي و نا له خشڪي.

(۴) - وَالَّذِينَ كَفَرُوا فَتَعَا لَهُمْ ۖ نَهْ وَانْهَشْ كَه بَيِّرْ وَانْ، بَيِّرْ دِي وَ بِي نَا كَامِي بُو وَانْ.

(کفرُوا) واته: بَیروا بوون به هه‌موو ئەو شتانه‌ی پێویست بوو بڕوایان پێ بێن، (تَغْسُ: الشَّقَاءُ وَيُطْلَقُ عَلَى عِدَّةٍ مَعَانٍ: الْهَلَاكُ، وَالْخَبَاءُ، وَالْإِنْجَاطُ، وَالسَّقُوطُ، وَالْعَثَارُ)، وشە‌ی (تَغْسُ) به مانای به‌ده‌ختیی و بێ‌مرادیی و بێ‌ناکامیی دی، به‌لام بۆ چە‌ند واتایە‌ک به‌کارده‌هێنرێ‌ به‌ پێی ئەو سیاقانە‌ی تێیاندا هاتوه، وه‌ک: فه‌وتان و په‌شیمانیی و دابه‌زین و که‌وته‌ خوارو هه‌له‌نگوتن، چونکه‌ وشە‌ی (تَغْسُ) یه‌کیک له‌ واتایه‌کانی: هه‌له‌نگوتن و که‌وته‌، نجا که‌ سه‌یک غه‌لبه‌یه‌کی و هه‌له‌نگوێ‌، مانای وابه‌ مه‌زه‌نده‌ی زۆری هه‌به‌ بکه‌وێ‌.

خوا ده‌فهرموئ: ته‌وانه‌ی بی‌پروان، بی‌ناکامی و بی‌مرادی بو ته‌وان، له
 رووی ریتزمانیه‌وه زانایان ده‌لین: که خوا ﷻ ده‌فهرموئ: ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا فَتَعْسًا لَهُمْ
 تَعْسًا﴾ له رووی ریتزمانیه‌وه دوو نه‌گه‌ری هه‌ن:

یه که م: مەنصوو بە لەسەر حالەتی بەرکاری ڕەها (المفعول المطلق)، یانی: (فَتَعِسُوا تَعَسًا لَهُمْ)، بێ مرادن، بێ مرادیی بۆ ئەوان، کە ئەمیش بریتییە لە پالڤانی چاوک بۆ لای بکەرەدەکە، وەک (تَبَّ لَهُ، وَيَحَا لَهُ) لێڕەشدا مەبەست لەو پالڤانە ئەوەیە: بێ مرادیی و بێ ناگمیی هەر تاییەتە بەوانەوه.

دوهم: دهگونجی (تَعَسًّا لَهُمْ) خوارزابتته وه بؤ دوعا کردن لیان، تووک کردن لیان، رواته: خوا. **دوهم:** دهفهرموی: بئ مرادی بؤ نهوان، یاخود: پیین دهگوتری: بئ ناکامیی و بئ مرادی و بهد بهختیی بؤ تئوه.

۵- ﴿وَاصْلُ أَعْلَمَهُ﴾، (سه بار دش خوا سَلَّمَ) کرده ده گانی ون کردوون و زایه کردوون،
﴿أَصْلُ صَغَعٍ وَأَهْلَكَ﴾، کرده ده گانی ون کردوون و شوین بزر کردوون.

وشەي: كردهوه كانيان (اعمالهم) دوو نه گهران هه لده گري:

يه كه ميان: مه بهست كردهوه باشه كانيانه، كردهوه باشه كانيان پاداشتيان له سهر و ناراگر نهوه، له بهر نهوهي بو خوايان نه نجام نه داوان و، تيكه ليان كردوون له گه ل كردهوهي خراپ، كه پيلانگيري و دژايه تيبيكر دنه بو ناييني خوا.

دووه ميان: مه بهست له كردهوه كانيان نهو پيلان و فيل و نه خشانه، كه دايانده پريژن و، دايانده تين بو دژايه تيبيكر دني نيسلام و مسولمانان، خوا ﷻ ده فهرموي: نهو پيلان و فيلان نه يان، خوا ﷻ زايه يان ده كات و، ونيان ده كات، وهك به كييك ده لي: بوو به بلقي سهر ناو، ياني: دلنابن نه ي مسولمانان! پيلان و فيله كانيان وهك نه خشي سهر ناو ده پون، تنجا خوا ﷻ نه وه مان بو شي ده كاته وه، بو چي وايان لي ده كري؟.

٦- ذَلِكَ يَأْتُهُمْ كِرْهُوَا مَا أُنْزِلَ اللَّهُ ﷻ، نهو يش له سونگهي نهوه وه، نهوه يان ده دزا، كه خوا دايبه زانده، ده گوتري: فلانكه س فلانكه سي ده دزي و رقي ليته ي (يكرهه)، جاري واش هه يه، دزو پنجه وانه كه يشي: ده يحوبييني، خوشي دهوي.

به لام دديكه په ييني واته: ده يدزي، يان كه يفي پنايه ت، به هو ي نهوه وه يه كه نه وانه نهوه يان دزا وه، خوا دايبه زانده، ياني: قوربان.

٧- فَأَخْبَطَ أَعْمَلُهُمْ ﷻ، نهو يش كردهوه كان ي هه لوه شانده و نه وه، فَأَخْبَطَ أَعْمَلُهُمْ ﷻ، ياني: كردهوه كان ياني پوو چه ل كردوونه وه، (لَاخْبَاطُ: الْإِبْطَالُ وَالْإِزَالَةُ، أَي: جَعَلَهَا ضَائِعَةً لَا نَفْعَ لَهَا مِنْهَا)، واته: كردهوه باشه كان ياني زايه كردوون، واي ليكرده كه لييان به هره مهنه نه بن، ليره دا (أَعْمَلُهُمْ) مه بهست پني كردهوه باشه كان.

كه واته: نهوه ي پيشي، زياتر وا پنده چي مه بهست پني نه خشه و پيلانه كان يان بي، وَأَصْلُ أَعْمَلُهُمْ ﷻ، خوا ﷻ كردهوه خراپه كان ياني ون كردوون، كردهوه باشه كان يشي پوو چه ل كردوونه وه، ههر كردهوه يه كه هويين و هه ناوي نيماني تيدا نه بي، خوا به يه كگرتي تيدا نه بي، بو خوا نه نجامدان و، خوا پني مه بهست بووني تيدا نه بي، وهك شيري بن هويين هه لده بزكي و نامه يي.

ئىنجا خوا **يَا سَهْرَنْجِيَانِ اِرَادَهْ كِيشَن بُو مِزُوو،** كە دەگونجى ئەمە مەبەست
پىيى بىيىروايەكان بى:

۸- **يَا أَقْلَمُ يَبْرُوا فِي الْأَرْضِ**، تايە بە زەویدا نەپۆيون؟ تايە (بىيىروايان) بە زەویدا
نەپۆيشتوون، تەماشای مِزۋويان نەكردو؟ ياخود بە كرددو بە زەویدا نەپۆيشتوون و
شۈئەوارى گە لە پىشۋەكان بىين؟.

۹- **يَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عِقَبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ**، ئىنجا سەرنج بدەن، سەرنەجامى تەوانەى
پىش وان چۆن بو؟.

۱۰- **يَا دَمْرَ اللَّهِ عَلَيْهِمْ**، خوا بەسەرىدا پووخاندن، خانوودەكانيانى بەسەردا كاولكردن، يانى:
خوا فەوتاندنى، چونكە (دَمْرُهُم) و (دَمْرُ عَلَيْهِم) ھەردووكان بە ماناى فەوتاندن دىن، خوا
فەوتاندنى و پووخاندنى و لە بەينى بردن، (عُدِّي بَعْلَى لِلْمَلَأَةِ)، بە (على) بەركارى
خواستو، لەبەر زىددەپۆيى، يانى: خوا **يَا زُورْ جَارَانِ نَهْوانى بىيىروان،** كاولى كرددوون و
فەوتاندوونى، ھەرودھا بۆ ئەودى ئەو واتايەش بگەيەننى كە خوا فەوتاندوونى و جى
و پىيەكانىشى بەسەردا پووخاندوون، **يَا دَمْرَ اللَّهِ عَلَيْهِمْ**، يانى: تەوانىشى فەوتاندوودە،
خانووبەرەكانىشى بەسەردا پووخاندوون، وەك لە ئايەتى (۲۶)ى سوورەتى (النحل)دا،
خوا **يَا دَهْ قَهْرَمَوَى**، **يَا قَافَ اللَّهُ بَيْنَهُمْ مِنْ الْقَوَاعِدِ فَخَرَّ عَلَيْهِمُ السَّقْفُ مِنْ فَوَقِهِمْ**
وَأَنَّهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ، خوا **يَا بَيْنَاكُنْ لَ بِنَاغَهْ،** ھەلئەكاندوون و
سەفكەكەيان بەسەردا پماودە، لە شۈئەيكەودە سزاو نازاريان بۆ ھاتودە، كە ھەستيان پى
نەكردو.

۱۱- **يَا وَلِئَكْزَيْنِ أَمْثَلُهَا**، وینەشى (ھى ئەو سزايە) زۆرن بۆ بىيىروايان، واتە: وینەى ئەو
سەرنەجامە، ياخود وینەى ئەو سزايە، **يَا أَمْثَلُهَا**، پانای (ھا) دەچیتەودە بۆ سەرنەجامە
خراپەكە، ياخود دەچیتەودە بۆ سزايەك كە دەفامریتەودە لەو سىياقە، يانى: (وَلِئَكْزَيْنِ
أَمْثَلُهَا مِنَ الْعَاقِبَةِ الشَّيْئَةِ أَوْ مِنَ الْعُقُوبَةِ)، بۆ بىيىروايان وینەكانى سەرنەجامى خراپ يان
سزا، ھەن، (أَمْثَلُهَا) كۆى (مَثَل)، (مَثَل) واتە: وەك ئەو، (أَمْثَلُهَا) واتە: وینەكانيان، واتە:

بۇ بېيروايان، ھاو وىنانى ئەو سزايەى كە بەسەر ئەو گەلە پېشووئە ھاوئە، لە بۇسەدان،
يان وەك ئەو سەرەنجامە خراپەى بەسەريان ھاوئە.

(۱۲) - ﴿ذٰلِكَ يٰۤاَنَّا اللّٰهُ مَوْلٰى الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا﴾، ئەوئىش بە ھۆى ئەوئەو كە خوا پىشتىوان و
دۆستى ئەوانەيە بروايان ھىئاو، ئىجا خوا ﴿ذٰلِكَ﴾ كۆى ئەوئە، ھەمووى ھۆكاردۆزىي
(تەلىل) دەكات، كە ھۆكارەكەى چىيە؟ ﴿ذٰلِكَ﴾، ئەوئىش بە ھۆى ئەوئەوئە: ﴿يٰۤاَنَّا اللّٰهُ
مَوْلٰى الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا﴾، كە خوا ﴿ذٰلِكَ﴾ سەرپەرشتىارى ئەوانەيە، بروايان ھىئاو، چۆنكە (مَوْلٰى:
الْوَلٰى وَالنَّاصِرُ وَالْمُعِيْنُ)، (مَوْلٰى) بە ماناى مشوورخۆرو سەرخەرە پىشتىوان و ھاوکار، دى.

(۱۳) - ﴿وَ اَنَّ الْكَافِرِيْنَ لَا مَوْلٰى لَهُمْ﴾، ھەرودھا بە ھۆى ئەوئەشەوئە، كە بېيروايان
سەرپەرشتىار و ھاوکار و پىشتىوانيان نىە.

لېرەدا رەنگە يەكېك بلى: لېرە خوا فەرموئەق: كافەرەكان سەرپەرشتىارو
دۆست و پىشتىوانيان نىە، بەلام لە ئايەق (۳۰)ى سوورەتى (يونس)دا، لە سياقئىكدا
كە باسى كافرانە، دەفەرموئ: ﴿وَرُدُّوْا اِلٰى اللّٰهِ مَوْلٰهُمْ اَلْحَقَّ﴾، واتە: كېرەرانەوئە
بۇ لای خوا مەولای ھەقيان، سەرپەرشتىارو مشوورخۆرى ھەقيان؟ دەلئىن: لېرەدا
وشەى (مَوْلٰى) بە ماناى پەرورەدگارو خاوەن دى، چۆنكە وشەى (مَوْلٰى) بە ماناى
خاوەن و سەرپەرشتىارو مشوورخۆر دى، بە ماناى يارمەتيدەرەو ھاوکاریش
دى، كە بېگومان لە سوورەتى (يونس)دا، كە دەفەرموئ: كېرەرانەوئە بۇ لای خوا
مەولای راستەقىنەيان، (مَوْلٰى) لەوئى بە ماناى خاوەن و پەرورەدگار دى.

كۈرتە باسېك

بە دىل كۈرتىن لە جەنگداۋ. چۈنەيتىي مامەلەكردن لەگەلئاندا^(۱)

بەرېزان! لە پىنچ بېرگەدا نەم كۈرتە باسەم كردود، كە ئەمانە ناوونىشانەكانيانن:

(۱) - بناغەي مامەلەي قەۋارەيەكى ئىسلامىي لەگەل ھاۋولاتىيانى نامسولمانى بى زەردا، چاكەكارىي و ھاۋكارىيە.

(۲) - ھۆكارى جەنگكردن لە دژى نامسولمان، دەستدريژيانە، نەك كوفريان.

(۳) - ھۆكىمى قورنان بۆ دىلەكانى جەنگ لە نامسولمانانى شەپقەش، نە بە كۆيلە كردنەو، نە كۈشتى، بەلكو بەردرانىانە، بە بەلاش يان بە قەردەبوو.

(۴) - ناچاركردنى نامسولمانانى ھاۋولاتىي لەم پۆژگاردا، كە يان سەرانە (جزيە) بەدن، يان نىشتىمانيان بە جىيىلن، تاوان و ستەمەو، مال سامانىشان جەرەمە دەستكارىي بىرى.

(۵) - قەۋاردى سياسىي لە ئىسلامدا، دەبى ماىەي بەختەۋەرىي سەرەجەم كۆمەلگا بى و پەخمەت بى بۆيان، نەك بەلاۋ گرفتارىي و زەخمەت.

بېرگىي يەكەم: بناغەي مامەلەي قەۋارەيەكى ئىسلامىي لەگەل

ھاۋولاتىيانى نامسولمانى بى زەردا، چاكەكارىي و ھاۋكارىيە:

ئايەتتىك، كە لەو بارەۋە كرەۋمانە بە بناغەو جەۋھەرى نەم بېرگەيە، ئەو ئايەتە موبارەكەي سوۋرەتى (الممتحنة) يە، خوا دەفەرەمۆي: ﴿لَا يَنْهَكُ اللَّهُ عَنْ الَّذِينَ لَمْ يَخُنُوا فِي الْإِيمَانِ وَلَمْ يَخْرُجُوا مِنْ دِينِهِمْ أَنْ يَرْوَوْهُ وَنَقِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُفْطِنِينَ﴾

(۱) نەم كۈرتە باسەم راستەۋەقە لە كىتەبى (ھەلۋەشاندەۋەي پەركىرىي) ھىناۋە، چاپى دوۋەمى، لاپەرە: (۲۱۵-۲۳۵)، بەلام بە پوختىي و گوشراۋىي.

۱۸. واتە: خوا ﷻ قەدەغەتان ناکات، لەوانەي لەسەر دینتان لە دژتان نە جەنگاون و، لە مāl و حالّی خوۆتان وەدەریان نەناون، چاکەیان لەگەڵدا بکەن و، ئەندازەیک لە مāl و سامانی خوۆتانیان پتی بدەن (وەک هاوکاریی)، بە دنیایی خوا ﷻ بە خشەرانی خوۆش دەوین، (واتە: تەوانەي مāl و سامانی خوۆیان دەبەخشن).

کەواتە: بناغەي مامەلەکردنی دەولەت و کۆمەڵگایەکی ئیسلامی، لەگەڵ هاوولاتیانی نامسوڵمانیدا، تەوہیە کە لەگەڵیان چاکەکارو هاوکار بێ، چاکەکار بێ لە ڕووی مەعنەوییەو، هاوکار و دەستبارکەر بێ لە ڕووی ماددیەو، بەلām بە مەرجیک نەو نامسوڵمانانە، هاوولاتیەکی باش و بێ زیان بن، لە ڕووی تاییین و ژینەو، بەرانبەر بە مسوڵمانان و کۆمەڵگاو قەوارەکیان بێ زیان و زەر بن، کەواتە: ھەر قەوارەیکەکی سیاسی ئیسلامی لەسەر جگە لەو بناغەيە مامەلە لەگەڵ هاوولاتیانی نامسوڵمانان دا بکات و، ھەر جۆرە سەتەمیکیان لە ھەر ڕوویەکەو بەخاتە سەری، بە ئەندازەي دەستدریژی و ستەمەکەي، لە ئیسلام لایداو و لێ دوورکەوتۆتەو، بەیداغ و ڕیش و شیعاریش، شەفاعەتی بۆ ناکەن، چونکە ناوی بێ نیوہرۆک و، شیعاری بێ کردارو، ڕیشی بێ ئیش، هیچ ئیعتباریکیان نیە.

برگەي دووہم: ھۆکاری جەنگ کردن لە دژی نامسوڵمان، دەستدریژیانە،

نەک کوفریان:

دەتوانین لەو بارەوہ ژمارەیکە زۆر دەق بێنینەو، ھەم ئایەتەکانی قورئان و، ھەم دەقەکانی سوننەت:

۱- خوا ﷻ دەفرموی: ﴿وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقْتُلُونَكُمْ وَلَا تَقْتُلُوا إِنَّمَا اللَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ﴾ البقرة، واتە: لە ڕێی خوادا دژی ئەوانە بجەنگن کە لە دژتان دەجەنگن و، دەستدریژی مەکەن، بە دنیایی خوا دەستدریژکاریی خوۆش ناوین.

۲- ھەروەھا خوا ﷻ: **إِلَّا الَّذِينَ يَصُلُّونَ إِلَى قَوْمِ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مَبْنًى أَوْ جَنَّةُكُمْ حَصَرَتْ صُدُورُهُمْ أَنْ يَقُولُوا أَوْ يَقُولُوا قَوْمُهُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقْنَهُمْ فَأَنْعَزَ لَكُمْ فَمَنْ يَقُولُكُمْ وَالْقَوَا إِلَيْكُمْ أَسْلَمَ مَا جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا** النساء، ۱۰۱: (بۆتان ھەبە لەگەڵ کافرانی جەنگ لە دژکەرتان بچەنگن)، جگە لە کەسانیک کە سەر بە کۆمەڵیکن، لە نێوان تێوە و ئەواندا پەیمانیک ھەبە، یان ھاتوونە لاتان سینەیان تەنگ و سەغڵتە، کە لە دژی تێوە بچەنگن، یان لە دژی کۆمەڵەکەیان، نەگەر خواش ویستبای بەسەر تێوەیدا بەلا دەست دەکردن و لە دژتان دەجەنگین، تنجا ھەر کات ئەوان خۆیان لێ پاراستن، لە دژتان نەجەنگین و پەيامی ئاشتییان بۆ ناردن، خوا پێتان نادات لە دژیان بچەنگن.

۳- ھەروەھا خوا ﷻ: **لَهُوَ بَارِدٌ وَهُوَ دَهْفُهُمْ** وَإِنْ جَنَّحُوا بِالسَّلَامِ فَاجْنَحْ مَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ الأنفال، ۱۱: ھەر کات نامسوڵمانانی شەڕ فرۆش، لای ئاشتییان گرت، تۆش لای ئاشتیی بگرەو، پشتیش بە خوا ببەستە، بێگومان ئەو بیسەری زانا یە.

تەم سێ فەرماشتە ی خوا ﷻ ھەر کامیان دەقە، لەسەر ئەو کە قەواردی ئیسلامی و، کۆمەڵگای مسوڵمانان بۆی نیە، جگە لە کافرانی شەڕفرۆش و سەنگەر گرتوو لە دژی ئیسلام و مسوڵمانان، دژی ھیچ کافرێکی دیکە بچەنگن. کە ئەمەش پای زۆربەو جەماوەری زانا یانە، کە ئەبوو ھەنیفە و مالیک و ئەحمەدیان لە نێودان، پای بەرانبەریشی ھێ شافعییە، پەحمەتی خوا لە ھەموویان بێ و، (ئێن تیمیە) لەو بارە یەو ئەمیلکە یەکی نووسیوە بە ناوونیشانی: (قَاعِدَةٌ فِي قِتَالِ الْكُفَّارِ هَلْ سَبِيهِ الْمُقَاتِلَةُ أَوْ الْكُفْرُ؟)، کە سەرچەم لەو ئەمیلکە یەدا ھەشت بەلگە ی ھێناوونەو، بۆ تیسپاتی راستیی ئەو رایە ی کە جگە لە کافرانی شەڕفرۆش، دروست نیە، جەنگ دژی ھیچ کافرێکی دیکە بکری، کە تیمە بە پوختکردنەو دەووەو و بە شیوە ی دارشتنی خۆمان دەیانھێتین:

١- ئەو ئایەتە بە بەلگە دینیتەو: ﴿وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يَقْتُلُونَكُمْ وَلَا تَقْسِدُوا إِيكَ اللَّهِ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ﴾ ١٠٠. ﴿البقرة.

وێک دەبینین ھۆکارێک بە ھوێرە پەڕێوەست کراوە کە ئەوان جەنگمان لە دژ دەکەن، کەواتە: ھۆکاری جەنگ لە دژکرانیان (عَلَّةُ الْقِتَالِ)، جەنگ کردنیانە لە دژمان، ئەک پێروایان.

٢- لە سوننەت دا ھاتو، کە پێغەمبەری خوا ﷺ لە یەکیک لە جەنگەکاندا، بە لای ژنیکی کوژراودا ڕەتبوو، فەرمووی: {مَنْ قَتَلَ هَذِهِ؟ مَا كَانَتْ هَذِهِ لِقَاتِلِ} (آخرجه أحمد: ١٦٣٥، وأبو داود: ٢٦٦٩، والنسائي في الكبرى: ٨٦٢٥، وابن ماجه: ٢٨٤٢، وابن حبان: ٤٧٨٩، والحاكم: ٢٥٦٥)، کێ ئەمە ی کوشتووە ئەمە جەنگی نەکردووە، (بۆچی کوژراوە؟) کەواتە: ھۆکاری کوشتنی کافران جەنگ کردنیانە.

٣- خوا ﷻ فەرموویەتی: ﴿لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ﴾ ٢٥٦، واتە: ناچارکردن لە وەرگرتنی ناییندا ڕەوا نیە، نجا ئەگەر بابای کافر لەسەر ئەو کوژرابایە، کە مسوڵمان بێ، ئەوە مەزترین جووری ناچارکردن لەسەر ئایین دەھاتە دی.

٤- خوا ﷻ فەرموویەتی: ﴿إِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّىٰ إِذَا أَغْنَتُمُ قُتُلُوا أَوْ تَوَلَّوْا فَمَا مَتَّعِدُوا إِلَّا فِتْنَةً﴾ ٤، واتە: ھەر کات بەردەنگاری کافران بوونەو لە گەردندان پێشەتان بێ، ھەتا کاتێک لە پەل و پۆتان خست، ئەوجار بە دیلیان بگرن، پاشان یان بە چاکە یان بە قەرەبوو بەریان بدەن.

نجا ئەگەر تەنیا کوفر پاساوی کوشتنیان بووایە، ئەدەبوو بەربدرن.

٥- ھەر کۆمەڵێک لە کافران ناماددیی ناشتی دەربری، پێغەمبەری خوا ﷺ جەنگی لەگەڵ نەکردووە، ھەرگیز دەستپێشخەری نەکردووە بۆ جەنگ، نجا ئەگەر تەنیا کوفر ھۆکاری جەنگ و جیھاد بووایە، ھەلۆیستەکە ی بە جوړیکی دیکە دەبوو.

٦- نه گهر ته نیا کوفری کافران په واکه (مُبیح) ی کوشتیان بو وایه، پښه مبهری خوا
 سه عدی کوږی موعازی به په زامه ندیی هوژی به نوو قوړه یزه، نه دد دد دد ددوهر
 (حاکم)، داڅو چیان لږ بکات؟ چونکه نه گهر سه عد بریاری به خشینی شی بو دابان،
 هر جبهه چی دد کرا، نجا نه گهر ته نیا کوفر پاسوی کوشتیان بو وایه، هر له سه رده تاوه
 ده یکوشتن.

٧- نه گهر کوفری نامسو لمانان به ته نیا په واکه ری کوشتیان بو وایه، نه دد گونجا هیچ
 جوړه کافر ټک سه رانه ی لیوهر بگیری.

٨- بناغه له کوشتنی مرو فقه کاند ا فده غه بوونه، با نامسو لمانیش بن، خوا ع ته نیا
 نه وند دد پی به کوشتنی مرو فغان داوه، که پیویست بی بو چاکوونی خه لک و کومه لگا،
 هر بویه ش کوشتنی کافر ټک که زیانی بو مسو لمانان نیه، به بی هو کار ټکی پیویست که ر،
 خراپه کارییه که خواو پښه مبه رده کی حزی لږ ناکه ن.

دواپی تبینو ته مییه له کوتاییه که یدا، ده لن: (إِنَّ الْأَصْلَ هُوَ إِبْقَاءُ الْكُفَّارِ
 وَتَقْرِيرُهُمْ، لَأَنَّ اللَّهَ تَعَالَى مَا أَرَادَ إِفْتَاءَ الْخَلْقِ وَلَا خَلْقَهُمْ لِيُقْتُلُوا، إِمَّا أَيْبَحَ قَتْلَهُمْ
 لِعَارِضٍ ضَرٍ وَجَدَ مِنْهُمْ، إِلَّا أَنَّ ذَلِكَ لَيْسَ جَزَاءً لَهُمْ عَلَى كُفْرِهِمْ، فَإِنَّ دَارَ الدُّنْيَا
 لَيْسَتْ مَحَلَّ جَزَاءٍ بَلِ الْجَزَاءُ فِي الْآخِرَةِ)^(١)، واته: بناغه له مامه له له گه ل کافران
 دا، هیشتنه و دیان و دان بو پنداه ټیانیانه، چونکه خوا ی به رز نه یویستوه
 دروست کراوه دانی له به یین به ری، بویه ش دروستی نه کددوون که بکوړ ریږن،
 به لکو کوشتیانی به په ودا داناوه له به ر زیانیک که له وانه ووه په یدا بووه، به لام
 نه ووه سزای نه وان نیه، له سه ر کوفره که بیان، چونکه مه نزل گای دنیا شوینی سزاو
 پاداشت نیه، به لکو شوینی سزاو پاداشت روژی دوا ییه.

برگهی سییه‌م: حوکمی قورئان دهرباره‌ی باری دیله‌کانی جه‌نگ له نامسولمانانی شهر فروش، نه به گویه‌کردنه‌و، نه‌کوشتن، به‌لکو به چاکه مامه‌له له‌گه‌ل کردنیان و، پاشان به‌درا نیانه به چاکه یان به قهره‌بوو:

پیشتر با‌سمان کرد که نامسولمانانکی بن لایه‌ن (محاید)، یاخود لاشه‌رو ناشتی‌خواز، به هیچ جوړیک دروست نیه، مسولمانان تازاریان بده‌ن و، شه‌ریان پی بفروشن و گپچه‌لیان پی بکه‌ن، به‌لام نامسولمانانیک که ده‌ستدرژی ده‌کهنه سه‌ر مسولمانان و شه‌ریان پی ده‌فروشن و، گپچه‌لیان پی ده‌کهن، ناشکرایه مسولمانان بویان هیه به‌ره‌پرچیان بده‌نه‌وه، وهک خوا **وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتَامَىٰ** ده‌فهرموئ: **فَمَنۢ أَغْدَىٰ عَلَیْکُمْ فَأَعْدُوۡهُ عَلَیْہِ یَمِثْلُ مَاۤ اَعْدٰی عَلَیْکُمْ ۖ** البقرة: ۱۹۴، واته: هر که سیک ده‌ستدرژی کردنه سه‌ر، وهک ده‌ستدرژی‌یکردنه‌کهی خوئی ده‌ستدرژی بکه‌نه‌وه سه‌ر، واته: به‌ره‌پرچی بده‌نه‌وه.

هه‌لبه‌ته له جه‌نگیشدا به زوړی وایه، کوژراویش ده‌بن و دیلیش ده‌بن، نجا تایا نیسلام چ ریوشوینکی داناوه بو چوئیه‌تی مامه‌له‌کردنی مسولمانان له‌گه‌ل دیلانی کافراند؟

شیوازی مامه‌له‌کردن له‌گه‌ل دیلدا و، پوونکردنه‌وه‌ی له پتتج خالدا:

یه‌که‌م: به چاکه مامه‌له‌کردن له‌گه‌ل دیلدا:

خوا **وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتَامَىٰ** له سووړه‌تی (الإنسان) دا، ده‌فهرموئ: **وَيُطْعَمُونَ اَلطَّعَامَ عَلٰی حَبۡوٍۭ، یَتَکِنًا وَّیَنۡبَا وَّآسِرًا ۚ اِنَّمَا طَعَمُکُمْ لَوۡحۡہٗ اَللّٰہُ لَا یُؤۡدِیۡمُکُمْ جَزَاۃً وَّلَا شُکۡرًا ۚ**، واته: (به‌نده باشه‌کانی خوا)، خواردنیک که چه‌زبان لیته‌تی، ده‌بیه‌خشن به نه‌دارو هه‌تیوو دیل، (له‌ دلّی خویندا پتین) ده‌آین: به‌س له‌به‌ر ره‌زانه‌ندی خوا خواردنتان ده‌دینتی، نه چاکه دانه‌وه نه سوپاسگوزاریمان لی‌تان ناوئ، پیغه‌مبه‌ریش **فَهَرَمُوۡہِ تۡسِیۡ** (استَوْصُو بِالْاَسَارِی خَیۡرًا) (أَخْرِجۡہِ الطَّیۡرَ فِی الصُّغۡرِ: ۴۰۹)، واته: له‌گه‌ل دیلندا باش بن.

زانیانی تیسلام هموویان له سهر نهوه به کدهنگن، که پتویسته له رووی خواردن و خواردنهوهو پوژاک و جیگاو ریگاو، ههر پتداویستیهکی دیکهوه، مامه لهی باش له گهل دیلندا بکری، ریزیان لی بکیری و نه زیهت نه درین، وهک نه بوو یوسف له کتیبی (الخراج)، لایه ده: (۱۴۹) دا گوتوویه تی: (وَالْأَسْرَى مِنَ الْأَسْرَى الْمُشْرِكِينَ، لَا بُدَّ أَنْ يُطْعَمَ وَيُخْشَنَ إِلَيْهِ حَتَّى يُعْطَمَ فِيهِ)، واته: دیل له دیله کانی هاوبهش بو خوا دانه ران، پتویسته خواردنی پت بدری و چاکهی له گهلدا بکری، تا کو بریاری له بارهوه ده ری.

دووهم: نازادکردنی دیل به چاکه له گهلکردن، یا خود به قهره بوو:

وهک تابه ته که ده فهرمو: ﴿فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّى إِذَا أَتَخْتَرَقُوهُ فَثْدُوا أَلْوَتَاكَ فَمَا تَأْمُرُ مَا بَعْدُ وَإِنَّمَا فِدَاةٌ﴾ محمد: ۴، که پیشتریش مانمان کردوه، خوی دادگهر پاش فهرمانکردنی به که له چه کردنی کافرانی جهنگاوه رو، ده سته بند خسته ده ستیان و، به دیل کردنیان، ده فهرمو: ﴿فَثْدُوا أَلْوَتَاكَ﴾، نجا دواپی ته نیا بهک ریگا داده تی بو چونه تی مامه له کردن له گهل دیله کاند، نه ویش بریتیه نازادکردن و بهردانیان، چ به هیممهت، چ به قیمهت.

چونکه وشهی ﴿مَنَّا﴾، یانی: چاکه له گهل کردن و منه تبارکردنی بابای دیل، که به به لاش و بی به رانه بهر بدری و، هیچ شتیکی له به رانه ردای لی وهرنه گری، ﴿فِدَاةٌ﴾ یش، واته: به قهره بوو، نجا نهوه قهره بووهش دیل به دیل بی، یان پارهو سامان بی، یان خزمه تیک بی بابای دیل پیشکه شی مسولمانانی بکات، وهک چون نهوه دیلانه ی کافران که له جهنگی به دردا، گیرا بوون، هه ندیکیان پاره یان نه بوو، قهره بووه که یان نهوه بوو که به کی ژماره یه ک له مندالی مسولمانان فیری نووسین بکهن، وهک لهم ده قهدها هاتوه:

﴿عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: كَانَ نَاسٌ مِنَ الْأَسْرَى يَوْمَ بَدْرٍ، لَمْ يَكُنْ لَهُمْ فِدَاءٌ، فَجَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِدَاءَهُمْ أَنْ يُعَلِّمُوا أَوْلَادَ الْأَنْصَارِ الْكِتَابَةَ﴾ (أخرجه أحمد:

٢٢١٦ تعلق شعيب الأرناؤوط: حسن، واتە: عەبدوللای کوری عەبیاس (خوا لە خووی و بابی رازی بن)، دەلتی: خەلکیک لە دیلەکانی جەنگی بەدر (هی هاوبەش بۆ خوا دائەرەکانی مەککە)، توانای ماددییان نەبوو، قەرەبوو بەدن، بۆیە پیغەمبەری خوا ﷺ ئەوێ بەقەرەبوو بۆ دانان، کە هەر کامیان ژمارەیهک لە مندالی پشتیوانانەکان فێری خوێندن و نووسین بکات.

ئەجلا وەک پێشتریش ئاماژەمان پێکرد، هەندیک لە زانیان گوتووایە: ئایەتی ژمارە (٤)ی سوورەتی (محمد)، بە ئایەتی ژمارە (٥)ی سوورەتی (التوبة)، نەسخ کراوەتەوە، کە هەندیکیان بە ئایەتی شمشیر (آية السيف) ناوزەدیان کردووە، کە پێشتر ئەو ئایەتەشمان هێنا کە دەفەرمووی: ﴿فَإِذَا أَسْلَخَ الْأَشْهُرَ الْحُرُمَ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ﴾.

بەلام بێگومان ئەم رایە هەڵیە، چونکە ئایەتەکی سوورەتی (التوبة) بە تایبەت لە بارەی عەرەبە هاوبەش دائەردانەووە هاتۆتە خوار، کە پەیمانیان لەگەڵ مسوولماندا هەبوو، بەلام هەر دەرفەتێکیان لێ هەلکەوتبایە، زەبریان لە مسوولمان دەوێشان، خەنجەری غەدریان لە پشتهوێ لێدەدان، بۆیە خوا ماوێ چوار مانگ مۆلتی بۆ دانان، کە بیری بکەنەو، پاش ئەو چوار مانگ، مسوولمان دەستکراوێ دەبن بەرانبەریان، ئەک لەبەر بنی ئیمانیان، بەئەک لەبەر بنی پەیمانیان! (إِنهَمْ لَا إِيمَانَ لَهُمْ)!

کەواتە: هیچ تێکگێڕانییک لە ئێوان ئایەتی ژمارە (٤)ی سوورەتی (محمد) و، ئایەتی ژمارە (٥)ی سوورەتی (التوبة) دا، نیە، هەرودەها هەندیک لە زانیان پێیان وابوو کە ئایەتی ژمارە (٦٧)ی سوورەتی (الأنفال) لەگەڵ ئەم ئایەتی ژمارە (٤)ی سوورەتی (محمد) دا، تێکگێڕانی هەیه، بەلام ئەویش راست نیە، چونکە ئایەتەکی سوورەتی (الأنفال: ٦٧) ئاوايە: ﴿مَا كَانَتْ لِيَّ أَنْ يَكُونَ لِي أَمْرٌ حَتَّى يَخُذَ فِي الْأَرْضِ﴾، واتە: هیچ پیغەمبەرێک بۆی نیە، دیلان بگرن، هەتا دوژمن

له پهل و پۆ نه خات له زهويدا، مهبهست لهم تايه تهش تهوويه كه نابي ديل له دوژمني جهنگاودر بگيري، ههتا دركيان نه شكيتوي و بي هيز نه كرين.

كهواته: نهم تايه ته باسي حوكمي مامه له لهگه ل ديلا دا ناكات، وهك تايه ته كه ي سوور هتي (محمد)، به لكو باسي حوكمي به ديل گرتني كافراني شهركه رو، كاتي به ديل گرتيان دهكات، بويه هيچ جورنيك له تيگيران له نيوانياندا نيه، چونكه باسي دوو بابيه تي جياوازن:

يه كه م: كات و حوكمي به ديل گرتني كافراني شهركه رو، كاتيگ پدهوايه كافراني شهركه به ديل بگيرين، كه دركيان شكابن و له پهل و پۆ كهوتبن، نهك به ته ماعي وهرگرتني قهره بوو، ههر له سه ره تاوه به ديليان بگرن.

دووهم: چونه تي مامه له كردن لهگه ل ديلا، كه ته نيا دوو حاله تي بۆ داناون و ده بي ههر بهر بدرين، نجا يان به هيممه ت يان به قيمه ت.

به لكو ده توانين بلين: له نيوان تايه تي (٦٧) ي (الأنفال) و تايه تي (٤) ي (محمد) دا، په يوه نديه كي يه كدي ته واو كردن (علاقة تكاملية) ههيه، تايه تي (٦٧) ي (الأنفال) دهفه رموي: بۆتان نيه له كاتي جهنگدا ديلا له دوژمنان بگرن به ته ماعي قهره بوو لي وهرگرتيان، كه جاري دوژمنتان بي درك و بي دهسته لات نه كردهوون: ﴿ مَا كَان لِي أَن يَكُونَ لَكُمْ أُمْرٌ حَتَّى تَخْرُجَ فِي الْأَرْضِ ﴾. هيچ پيغه مبهريك بۆي نيه، ديلا بگري، تاكو كوشتاري خهست و خو ل له كافران نهكات و دركيان نه شكيتي، به لام تايه ته كه ي سوور هتي (محمد) دهفه رموي: ههر كاتيگ به رهنگاري دوژمن بوونه وهو، كوشتارتان ليكردن و له پهل و پۆتان خست و بي دهسته لاتان كردن، نجا به ديليان بگرن و پاشانيش يان به چاكه يان قهره بوو بهريان بدهن.

سیئه م: په وابوونی کوشتنی تاوانبارانی جهنگ:

بویه ش پیغمبه ری خوا ﷺ ژماره دهک له کافره کانی هه لاواردوون، له به خشین گشتی و، سزای کوشتنی بو ده رکردوون، له جهنگی به دریشداو، له جهنگی نازادکردنی مه ککه شدا، هه ره له سه ره نهو بناغه به ش بووه که پیغمبه ره ﷺ جهنگاوه رانی هوژی بهنی قه دهیزی دوی پازیبوونیان به دادوه ری (حکمیة) ی سه عدی کوپی موعازو، بریاری کوشتن بو درانیان له لایه نی سه عده وه، که خوشیان پازی بوون، دادوه و هه کم بی له به نیاندا، پیغمبه ره ﷺ بریاره کی سه عدی به سه ردا جیهه جی کردوون، چونکه: (الْمَرْءُ مُوَاعِدٌ بِأَقْرَبِهِ)، (آخرجه البخاری: ۳۰۴۳، ومسلم: ۱۷۶۸)، واته: مرؤف به دانپتانی خوئی ده گیرئ و، به هوئی نهووه که نهوان له پشته وه را خه نه ری غه دریان له مسولماناندا.

چواره م: راجایی زانیان له باره ی چونه تی مامه له کردن له گه ل دیله کانی جهنگدا، به لگه یه له سه ره نه بوونی حوکیکی دیاریکراوی شه ریعت لهو باره یه وه:

هه ره چهنده زوربه ی زانیان رایان وابووه که پیشه وا و حوکمرانی مسولمانان بوئی هه به، به کیک لهو چوار بژارده یه دیاری بکات بو مامه له کردن له گه ل دیله کانی جهنگدا، که بریتین له:

۱- به ردان به چاکه و به هیمه مه ت (الْمَنْ) و،

۲- به ردان به قه ره بوو (الفداء) و،

۳- کوپله کردن (الإسترقاق) و،

۴- کوشتن (القتل).

به لام ژماره دهک له زانیانیش به به لگه ی نایه تی: ﴿فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّى إِذَا أَتَخْتَمِرُوهُمْ فَمَشُدُّوا إِلَيْنَا مِمَّا بَعْدُ وَلِمَا فِدَاءٌ ۖ﴾، گوتوو یانه: دروست نیه دیلی جهنگ بکوژری، به لکو ده بی نازاد بکری، چ به هیمه مه ت، چ به قیمه ت، له

تَبَوُّهُ وَ زَانَا بَانَهُ شَدَا كَه رَايَان وَابِه، هَهَر كَام لَه: (عبد الله ابن عمر، عبد الله ابن عباس، الحسن البصري، عطاء، الضحاك، السدي، سعيد ابن الزبير، ابن سيرين، الشعبي، عمر بن عبدالعزيز) هَهَن، هَه مَوُوشِيَان زَانَاو پِيشَه وَاي بَه رَجَه سَتَهَن^(١).

بَه لَام تَه وَدِي تَهَم رَا جِيَابِيَه يَه كَلَايِي دَه كَاتَه وَد، تَه وَدِيَه، كَه نَايَا كَام لَه وَ رَايَانَه بَه رُژَه وَدَنَدِيِي تِيدَايَه وَ، لَه كَهَلْ بَاوِي سِيَا سِيِي نِيُودَه وَلَه تِيِي تَه وَ رُژَه كَارَه دَا كَوْنَجَاوَتَرَه، چَوْنَكِه هَهَر كَام لَه (ابن قيم الجوزية) رَه حَمَه تِي خَوَاي لِي بِي وَ، (الْقَرَّافِي) خَوَا لِيِي خُوشِيِي، كَوْتَوِيَا نَه حَوَكَمَه شَه رَعِيِيَه كَان دَوُو جَوْرَن: جَوْرِي كِيَان كَشْتِيِي وَ چَه سِپَاوَو نَه كَوْرَن وَ وَهَك خُوْيَان دَه مِئَنَه وَ، بَه لَام جَوْرِي كِي دِيكَه يَان بَه كَوِيَرَه ي عَادَدَت وَ نَه رِيَت وَ بَاوِي كَوْمَه لَنَّا كَان، كَوْرَانِيَان بَه سَه رَدَا دِي، هَه لَبَه تَه جَوْرِي دَوُو هَمِيَان كَه پَه يَه وَ سَتَن بَه كَات وَ شَوِيَن وَ بَه بَاوَو نَه رِيَتَه كَانَه وَ، هَهَر كَاتِيَك كَات وَ شَوِيَن وَ بَاوَو نَه رِيَتَه كَان كَوْرَان، دَه بِي نَه وَانِيَش بَكُورِيَن، بَه وَ بَارَه دَا كَه بَه رُژَه وَدَنَدِيِي وَ دَادَكَه رِيِي بَاشَتَر دِيَتَه دِي.

نَجَا لَهَم رُژَه كَارَه شَمَانَدَا، لَه رِيَكَه وَتَنَامَه نِيُودَه وَلَه تِيِيَه كَان (الْإِتْفَاقَاتِ الدَّوْلِيَةِ) دَا، بَه تَايِيَه ت رِيَكَه وَتَنَامَه ي (جَنِيْف) كَه لَه (١٢) ي نَابِي (١٩٤٩) ي زَانِيِي دَا نِيْمَزَا كِرَاوَه، هَه مَوُو جَوْرَه دَه سَتَر رِيُژِيِي كَرَدَنَه سَهَر دِيَلِيَك قَه دَه غَه كِرَاوَه، هَهَر لَه جَنِيُو پِيدَانَه وَه بَكِرَه تَاكو كُوشَتَن^(٢)، نَجَا هَه رَه چَه نَدَه تِيَسْتَا شِي لَه كَه لَدَابِيَن، تَهَم رِيَكَه وَتَنَامَه وَهَك پِيُويَسَت جِيَبَه جِي نَه كِرَاوَه، بَه لَام لَه سُوْنَكِه ي تَه وَه وَه كَه:

يَه ك: رِيَز لَه مَرُوفْ كَرْتَن، يَه كِيَكِه لَه پَايَه وَ بَنَه مَا سَه رَه كِيِيَه كَانِي شَه رِيَعَه ت: ﴿وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ﴾ الإسراء: ٧٠، كُوشَتَن وَ بَه كُويلَه كَرَدَنِي مَرُوفْ، يَان بَه دِيل كَرْتَن وَ هَهَر جَوْرَه مَامَه لَه يَه كِي دِيكَه ي نَاشَايَسَتَه، پِيَنَجَه وَانَه ي رِيَزُو حَوْرَمَه تِي مَرُوفْ.

(١) (المصنف لعبد الرزاق) به ژماره (٩٣٩٢) ههروهه (المغني لابن قدامة) بهرگي (١٣) لاپه ره (٤٧-٤٦)، ههروهه (فقه الجهاد للدكتور يوسف القرضاوي) بهرگي دوو لاپه ره (٩٧٧ - ٩٧٨)، هيناو يانه.

(٢) پړوانه: (آثار الحرب لوهبة الزحيلي)، لاپه ره (٤٠٨).

دوو: له بهر نه وهی مه سه لهی مامه له کردن له بواړی هه لسوکه و ته کاندایه و، له و بواره شدا بناغه پدوايیه و، سه نگی مه حهک و پتوهریش هینانه دی بهر ژده و نه دییه.

س: دپاره بهر ژده و نه دیی له وه دایه که مروفه کان ده ستریزیان نه کرته سهرو، مسولمانانیش له گهل هه هه و له و هه نگوینک دابن، که خپرو خوشی مروفایه تی تیدا بئ.

چوار: له قورنندا ته نیا باسی بهردان و نازادکردنی دیلان کراوه، چ بئ بهران بهرو چ به بهران بهر ﴿فَإِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً﴾، بویه ددبئ نهو شیوه مامه له بهش که کاتی خوئی له سهر نهو عورف و باوه بنیات نراوه بکوردی، تاکو به ته عیبری (القرافي) شتیک نه که ین که پنجه وانهی کوړاو مایه ی نه زانیی به نایین، (خلاف الإجماع وجهالة بالدين) بئ، وهک له کتیه کهی خوئی (الإحکام فی تمییز الفتاوی عن الأحکام، وتصرفات القاضي والإمام) د^(۱)، گو تویه تی.

پنجه م: له حالیکدا که دوژمنانی مسولمانان بکه نه کویله یان بکوژن، هه لویستی مسولمانان چی ده بی؟:

وهک پتشریش باسماں کرد، له حالیکی وادا وهک پیغه مبهری خوا ﴿وَهک مامه له کردن له گهل واقعیکی سه پترواداو، وهک کاردانه وهو مامه لهی هاوشیوه (رد الفعل والمعاملة بالمثل)، هه ندی مامه لهی له گهل کافره شه رکه ره کاند ده کرد، که له کاتی ناساییدا نهیده کردن، تیمه ش له حالیکی وادا له سهر بته مای مامه لهی هاوشیوه بومان هه یه، نهو جوړه مامه لانه له گهل دیله کانی دوژمنانان بکه ین، که ده قیکی شه ریعت قه ده غه ی نه کردبن، به به لگه ی: ﴿فَمَنْ أَعَدَّ عَلَیْكُمْ فَأَعِدُوا عَلَیْهِ بِمِثْلِ مَا أَعَدَّ عَلَیْكُمْ﴾ البقرة: ۱۹۴، به لام نهویش به مهرچی چه سپتروانی بهر ژده و نه دیی (تحقیق المصلحة)، نه که رنا نه گهر زیان و خراپه ی زیاتر بئ، نهویش دروست نیه.

برگهی چوارهم: ناچارکردنی نامسولمانانی هاوولاتیی لاشهر لهم، رۆژگاره‌دا، که یان سه‌رانه‌ بدن، یان مال و حالیان به‌جیهیلن، تاوان و سته‌مو، مال سامانیشیان هه‌رامه‌ ده‌ستکاریی بکری؛

نامسولمانانیک که کاتی خۆی بوونه‌ته‌ هاوولاتیی و ته‌هلی مه‌نزڵگای مسولمانان (اهل الدار) له‌ ده‌وله‌تی نیسلامییداو، له‌ رۆژگاری خه‌لیفه‌ راشیده‌کاندا خوا لێیان رازی بێ، هه‌ر له‌و کاته‌وه‌، چ خاوه‌ن کتێبه‌کان: که‌ جووله‌که‌و نه‌صرانییه‌کان به‌ مسۆگه‌ریی و، به‌ پای به‌شیک له‌ زانیان (صابئة)ش ده‌گرنه‌وه‌و، هه‌ندیکیان گوتوو‌یان: مه‌جووسیش ده‌گرنه‌وه‌و، نه‌گه‌ر نه‌وانیش نه‌گرنه‌وه‌، پیغه‌مبه‌ر ﷺ. فه‌رموو‌یه‌تی: مه‌جووسه‌کانیش وه‌ک خاوه‌ن کتێبه‌کان مامه‌ له‌یان له‌گه‌ڵدا بکه‌ن.

نامسولمانانیک ئاوا، مادام زانی ژین و دینیان به‌ مسولمانان نه‌گه‌یانده‌یی و، له‌ دژیان نه‌هه‌نگابن، پێویسته‌ له‌سه‌ر بناغه‌ی په‌یمان و ته‌مانی یه‌که‌م، مامه‌ له‌یان له‌گه‌ڵدا بکری، چونکه‌ خۆای دادگه‌ر له‌ به‌رانه‌ر بپروایانیک خاوه‌ن په‌یماندا فه‌رموو‌یه‌تی: ﴿إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوكُمْ شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحَدًا فَأَتُوا إِلَيْهِمْ عَهْدٌ إِلَىٰ مَدَّتِهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُؤْمِنِينَ﴾. التوبة، واته‌: بێجگه‌ له‌و هاوبه‌ش دانه‌رانه‌ی په‌یمانتان له‌گه‌ڵدا به‌ستوون، پاشان هه‌چ که‌م و کورتییان له‌ باره‌تانه‌وه‌ نه‌بووه‌و، دژی تێوه‌ پشتگیری که‌سیان نه‌کردوه‌، نه‌وانه‌ په‌یمانه‌کیان هه‌تا کاتی دیارییکراویان به‌ ته‌واوی له‌گه‌ڵ به‌رنه‌ سه‌ر، بێگومان خوا پارێزگارانێ خۆش ده‌وێن.

که‌واته‌: هه‌ر جووره‌ سته‌م و ده‌ستدرژێبه‌ک بۆ سه‌ر ته‌و جووره‌ هاوولاتیانه‌ که‌ نا مسولمانن، بۆ سه‌ر خۆتیان، بۆ سه‌ر نامووسیان، بۆ سه‌ر سامانیان، بۆ سه‌ر هه‌یمیی و ناسایشیان تاوانیک زله‌و، سزای خۆای توندی دادگه‌ری له‌سه‌ره‌، له‌ دنیاو دوا‌رۆژدا، هه‌له‌به‌ته‌ نه‌گه‌ر که‌سانیکیان په‌یمانان شاندا، زانیان به‌ مسولمانان گه‌یان، نه‌و چه‌ند که‌سه‌ یان نه‌و کۆمه‌له‌، ته‌نها خۆیان به‌رپرسیارن

و دوو چاری سزاو تۆلەش دەبنەو، نەك هەموویان، چونكە: ﴿وَلَا تُزْرُ وَزْرَ أُخْرَى﴾ الأنعام: ١٦٤، واتە: هیچ گوناھكارێك گوناھى كەسى دیکە هەلناگرێ. بۆ مەسەلەى سەرانه وەرگرتن لە خاوەن كۆتیبەكانى ئەم پۆژگاresh، دەلێن:

یەكەم: قەوارەیهكى سیاسیی كە پەوايهتی پێنەدرايێ لەلایەن مسوڵمانانەو، بەرێ و پەسمى شەرعیی ئەهاتیبته كایه‌و، هەر بۆی ئیه ئەصلەن بوونی هەبێ، چ جاي ئەو پەفتارانە بكات. **دووەم:** پای راست و بەلگەدار - وەك لە بەرگی چوارەمی مەوسووعەى (ئیسلاام و دەولەتداریی) هیناومانە - ئەوێه كە سەرانه ئەگەر وەریش بگیرێ، تەنیا لەوانە وەرده‌گیرێ كە لە جەنگی دژی دەولەتی ئیسلامیدا، دەشکێن، یان واز لە جەنگ دێن و، ئامادە دەبن ببنە هاوولاتی لە دەولەتی ئیسلامیدا، نەك لە هەر نا مسوڵمانێك، بە بەلگەى ئەوێ كە سێ هۆزە جوولەكەى مەدینه (بنو قینقاع، بنو النضیر، بنو قریظە)، سەرانهیان لی داوا نەكراو، لەبەر ئەوێ لە سەرەتاو جەنگیان نەكردو دژی ئیسلام و مسوڵمانان.

سێهەم: لەسەر پای زۆرێك لە زاناو شەرعزانانی هاوچەرخ و، منیش پایەكەیانم پێ راستە: لەم پۆژگاreshدا نامسوڵمانانیش لە سایەى دەولەتەكانی جیهانی ئیسلامی دا، هەر كات بەشداریی سەربازیان كردو، وەك مسوڵمانان بەشداریان كرد لە بەرگری كردن لە ولادت، سەرانهیان لەسەر لادەچێ، چونكە سەرانه پەمزو هتیمای هاوولاتی بوون و تەباییانە لەگەڵ دەولەتداو، بەسەربازیبیکردنیشان ئەو ئامانجە دێتە دی، كاتی خۆشی لە دەولەتی ئیسلامیدا پێككەوتنی لەو بابەتە، چەند جارێك لەگەڵ نامسوڵمانانی ئەوسای دەولەتی ئیسلامیدا كراو، بۆ وێنە:

أ- (جماعة الجرامعة) كە نەسراپانی بوون، پێككەوتنێكى ئاوهايان لەگەڵ نوێنەری ئەبوو عوبەیدەى جەپراح دا كردو.

ب- (سويد بن مقرن) كە یەكێك لە فەرماندەكانی عومەرى كۆری خەتتاب بوو، خوا لێی رازی بێ، پێككەوتنێكى ئاواى لەگەڵ (میرزبان) و ئەهلی (دەهستان) و ئەهلی (جەرجان) دا كردو.

ج- ههروهها عوتبهی کوری فهزقه دیش له گهڵ خهڵکی نازه ربايجان دا، هه مان پزککه وتنی کردود، که هه ر کات هاوکاري سهر بازي مسولمانانيان کرد، سه رانه يان له سه ر لاده چي^(١).

کوتایبی نهم بڤگهی چوارهم، به و فه رمایشته ی پتغه مبه ر ﷺ دهه ینین، که فه رموویه تی: **إِذَا قَالَ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ: ثَلَاثَةٌ أَنَا وَخِصْمُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَمَنْ كُنْتُ خِصْمَهُ خِصْمَتُهُ، رَجُلٌ أُعْطِيَ بِي، ثُمَّ عَذَرَ، وَرَجُلٌ بَاعَ حُرًّا، فَأَكَلَ ثَمَنَهُ، وَرَجُلٌ اسْتَأْجَرَ أَجِيرًا فَاسْتَوْقَى مِنْهُ، وَلَمْ يُؤْفَهِ أَجْرَهُ** (اخرجه أحمد: ٨٦٧٧، تعليق شعيب الأرنؤوط: إسناده حسن) واته: خوا ﷺ فه رموویه تی، سئ که س خوّم له سه ريان دهه مه داواکار (مُدْعِي) له پوژي قيامه تدا، هه ر که سيکيش من داواکاريم له سه ري، لتي دهه مه ده: پياويک به ناوی منه وه په يمان بدات و بيشکيتي و، پياويک مرؤفکي نازاد بفروشي و پاره که ی بخوات، پياويک کرکارک به کرکي بکري و نيشه که ی خو ی پي بکات و، دواي کرکيه که ی نه دات.

که واته: هه ر کاميک له و سئ په فتاره، گوناھی زور گه وره ن و سزای زور تونديان له سه ره.

0- قهواره ی سياسي له ئيسلامدا، ده بئ مایه ی به خته وه ريی سه رجه م کومه لگا بي و رحمه ت بي بويان، نه ک به لاو گرفتاريی و زحمه ت:

قهواره یه کی سياسي که به ناوی ئيسلام و مسولمانانه وه بنيات ده نري، ده بي هه موو هه و و ته قه لای خو ی له سه ر نه وه چر بکاته وه، هه رچی زياترو باشت هاوولاتياني ژي ر سایه ی به مسولمانان و نامسولمانانه وه، ئاسووده و به خته وه ر بکات و کيشه و گرفته کانيان چاره سه ر بکات، تاكو به رجه سه ته که ري ناوونيشانی

(١) نه مه کيتي (فتوح البلدان للبلاذري)، لاپه ره: (٢١٧) و، (تاريخ الطبري) له به رگی دوو لاپه ره (٥٣٠ و ٥٣٩) دا، و (فقه الجهاد) (دكتور يوسف القرضاوي) لاپه ره (٨٥٠-٨٥١)، نه وانه يان هتاه وه.

يَتَّعِبُهُمْ رَبُّكَ يَوْمَ تَوُودُ الْبَرْزَخَ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ ﴿١٠٧﴾ ۞ الْأَنْبِيَاءُ، واتە: تۆمان تەنیا بە بەزەیی بۆ هەموو جیهانیان ناردووە، بۆیە دەبێ دەوڵەتی ئیسلامی بە شێوەیەک بێ کە خەڵک و جەماوەری ژێر سایەی، هەمیشە بۆ سەلامەتی و بەردەوامی، سەرگەرمی پارانەو و نزا بن، نەک بە پێچەوانەو: خەڵک و جەماوەر لە پەنایدا، ترس و بیمیان هەبێ و، لە دڵە راوکەداین و خواوایان بێ پۆژی زیاتر سێبەری شوومی لە سەریان لابچن، پێغەمبەر ﷺ لەو بارەووە فەرموویەتی: اخِيَارُ اُمَّتِكُمُ الَّذِيْنَ تُحِبُّوْنَهُمْ وَيُحِبُّوْنَكُمْ، وَتُصَلُّوْنَ عَلَيْهِمْ وَيُصَلُّوْنَ عَلَيْكُمْ، وَشَرَّ اُمَّتِكُمُ الَّذِيْنَ يُبْغِضُوْنَهُمْ وَيُبْغَضُوْنَكُمْ، وَتَلْعَنُوْنَهُمْ وَيَلْعَنُوْنَكُمْ! (أخرجه مسلم: ۱۶۵۵)، واتە: باشترین پێشەواو حوکمرانانان، ئەوانەن کە خۆشان دەوێن و خوشیان دەوێن و، نزایان بۆ دەکەن و نازان بۆ دەکەن و، خراپترین حوکمرانانان ئەوانەن، کە پقتان لێیانەو پقیان لێتانە، ئەفرینیان لێ دەکەن و ئەفرینان لێ دەکەن.

كۈرتە باسنىك

بە كۆيلەكردنى مروۇف لەم رۆژگارەدا تالوانو، دژى شەرىعەتە^(۱)

ئەم كۈرتە باسە لە چوار بېگەدا، دەخەينەرۋو:

(۱) - ئاوردانەوئەيك لە مېژوو.

(۲) - ئىسلام چى لە سىستىمى كۆيلايەتتى كىرد؟

(۳) - لە كەيەوئە بېرىرى نەھىشتىنى كۆيلايەتتى درا؟

(۴) - ئايا لەم رۆژگارەدا دروستە مروۇف بىكرىتە كۆيلە؟

بېگەي يەكەم، ئاوردانەوئەيك لە مېژوو:

سەرچەم سەرچاۋە مېژووئەيكەن پىمان دەلتىن: كۆيلايەتتى (الرَّق، الإستِغْبَاد)،
لە لاي ئۆممەت و كۆمەلگا پىشووئەكان، ۋەك مىسرىيەكان و، فارسەكان و،
بابىيەكان و، رۆمەكان و، غەربەكان، شىتېكى باو بوۋە، ھەرۋەھا جوۋايەتتى
(اليهودية)، بېرىرى لەسەر داۋەو، نەصرانىيەتتىش دانى پىدا ھىناۋە، بىگرە تىكپراي
فەيلەسوۋفەكانى يۇنان ۋەك ئەفلاتوون و ئەپەستوۋ ياسازانەكانى رۆم ۋەك
شىشېرۋن و سىنىكىش، سەلماندوويانەو بە شىتېكى ئاسايان زانىۋە، يەكەم جارىش
رۆمەكان دىلەكانى جەنگيان كىردوونە كۆيلە^(۲)، ھەرۋەھا كىتەبەكانى جوۋلەكەو
نەصرانىيەكان بە راشكاۋىي باسى رەۋايەتتى كۆيلايەتتىيان كىردوۋە، بۆيە ئىستاش

(۱) راستەوخۇ لە كىتەبى ھەئەئەشاندەۋەي پەرىگىرىي (نقض التطفرف)، ۋەرى دەگرىن، لاپەرە:
(۲۸۳ - ۳۰۹)، چاپى دوۋەم.

(۲) ھەموو نەو زانىباريانە لە كىتەبى: (الرَّق في الإسلام) شەفىق پاشا، لاپەرە: (۲۷ - ۹)،
ھەرۋەھا (مدونة جستنيان) لاپەرە (۱۱).

له (پهیمانی کۆن) دا که کتیبی پیرۆزی هەر کام له جووله کهو نه صرانییه کانە،
 نهم دهقه ههیهو دهیخوئینهوه، (وَجِئْ تَتَقَدَّمُونَ لِمُحَارَبَةِ مَدِينَةٍ فَادْعُوهَا لِلصُّلْحِ
 أَوَّلًا، فَإِنْ أَجَابَتْكُمْ إِلَى الصُّلْحِ وَاسْتَسْلَمَتْ لَكُمْ، فَكُلُّ الشَّعْبِ السَّاكِنِ فِيهَا يُصْبِحُ عِبِيدًا
 لَّكُمْ)^(١)، واته: کاتیک بو شه ری شاریک ده چن، به کهم جار بانگیان بکه ن بو
 صولح، نجا نه گهر صولحیان کردو ملکه چتان بوون، نهوه هه موو دانیشتوانی
 ده به نه کۆیله تان.

ههروه ها ئیستاش له (پهیمانی نوێ) دا، که کتیبی نه صرانییه کانە، نهم دهقه
 ههیه دهیخوئینهوه: (أَيُّهَا الْعَبِيدُ! أَطِيعُوا سَادَتَكُمْ الْبَشَرِيْنَ بِخَوْفٍ وَارْتِعَادٍ مِنْ
 قَلْبٍ صَادِقٍ، كَمَنْ يُطِيعُ الْمَسِيحَ)^(٢)، واته: نهی کۆیله کان! فه رمانبه ری مرۆقه
 خاوه نه کانتان بکه ن به ترس و له زده وه به دلکی راسته وه، وه که نه وه که سه ی
 که فه رمانبه ری مه سیح ده کات.

که واته: با بزانی کتیبی پیرۆز (الکتاب المقدس) ی جووله کهو نه صرانییه کان له
 باره ی کۆیلا به تییه وه چی ده لێ؟ پاشان سه رنجی قورئانی ش دده دین له و باره وه.

برگه ی دووهم: ئیسلام چی له سیستمی کۆیلا به تییه کرد؟

کاتیک ئیسلام دوا یین نوسخه ی هیدایه تی خوا و، دوا یین به رنامه ی خوا بو
 مرۆقا به تییه هات، سیستمی کۆیلا به تییه (نظام الرق)، چه ندان سه ده بوو ره گ و
 ریشه ی به قوولایی میژووی به شه ردا چوو بووه خواری، له ئیو سه رجه م گه ل و
 ولاتانی دنیادا شتیکی باوو کارپیکراو بوو، به ناسایی و سرووشتییه تهماشا ده کراو،
 به پایه یه کی گه وره ی ژیا نی سیاسیی و نا بووری و کۆمه لایه تییه کۆمه لگا کان

(١) التفسیر التطبیقي للکتاب المقدس، العهد القديم، سفر التثنیه، الإصحاح ٢٠، ص ٣٩٢.

(٢) التفسیر التطبیقي للکتاب المقدس، العهد الجديد، الرسالة إلى المؤمنین في أفسس، السادة
 والعبيد، ص ٢٥٣٢.

دادەنرا، وەك چۆن تێستا سیستمی سەرمايه‌داریی، بە بناغەیی زۆریه‌ی قه‌واره‌ سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی کۆمه‌لگاکانی نهم پۆژگارە دادەنری، بۆیه نەدەگونجا نیسلام له‌لایه‌ن خۆیه‌وه به‌ نووکه قه‌لمیک ته‌و واقیعه پێ سته‌م و نامرۆفانه‌یه‌ بگۆری، هه‌رحه‌نده هه‌نده‌ی کۆتیک له‌سه‌ر دلی قورس بوو، که مرۆفه‌کان هه‌ندیکیان هه‌ندیکیی دیکه‌یان بکه‌نه‌ کۆیله‌و که‌نیزه‌ک و، وەك که‌ل و په‌ل و نازۆل، سه‌وداو مامه‌له‌یان پێ بکه‌ن، بۆیه نیسلام هه‌لسا به‌ گۆڕینی ته‌و واقیعه نا له‌باره‌و، بۆ نه‌وه‌ش سیاسه‌تیکیی پله‌ پله‌یی گرتە به‌ر به‌م شیوه‌یه‌ی خوارێ:

هه‌نگاهه‌کانی چاره‌سه‌رکردنی نیسلام بۆ سیستمی کۆیلايه‌تی:

١- چاره‌سه‌ری فیکری:

له‌ سۆنگه‌ی نه‌وه‌وه که هه‌لسوکه‌وته‌کان (التصرفات)، زاده‌ی بۆچوونه‌کان (التصورات)ن، نه‌گه‌ر بویستری هه‌لسوکه‌وتیکیی خراپ چاک بکری، ده‌بی ته‌و بیر و بۆچوونه‌ جه‌وته‌ی که لیوه‌ی هه‌لده‌قولن، چاک بکریته‌وه، نیسلامیش بۆ بنه‌رکردنی دیارده‌ی کۆیلايه‌تی هه‌ر وای کردوه، سه‌رده‌تا خوای به‌ری کاربه‌جێ له‌ چه‌ندان تايه‌تدا، ته‌ و راستیه‌ی راگه‌یانده‌ که مرۆفه‌کان هه‌موویان وه‌چه‌و زاده‌ی باب و دایکین و، یه‌کسان، به‌ پارێزگاریی به‌ریزی و نزمییان تیدا په‌یداده‌بن، بۆ وێنه: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ١٣﴾ (الحجرات، واته: نه‌ی خه‌لکینه! ئیمه‌ ئیوه‌مان له‌ نیرو مێه‌ک وه‌دیوتنه‌وه، گێراومان به‌ چه‌ندان گه‌ل و هۆز، تاكو پێك ناشنا بن و، بیکومان به‌ پێرتننه‌ن له‌ لای خوا، پارێزگارتیننه‌ن، به‌ دنیایی خوا زانای شاره‌زایه‌.

نه‌وه‌ش هه‌م بۆ نه‌وه‌ی کۆیله‌کان به‌ر له‌ جه‌سته‌یان، پووح و ناخیان نازاد بن و، هه‌ست به‌ پێزو حورمه‌تی هاوتاو یه‌کسانی خۆیان بکه‌ن له‌گه‌ل گه‌وره‌کانیاندا، هه‌م گه‌وره‌کانیشیان بزانه‌ن که هه‌چیان له‌وان زیاتر نه‌وه‌ هه‌موویان وەك یه‌کن.

٢- وشککردنی سەرچاوەکانی هاتنی کۆیلە:

پیش هاتنی نیسلام جگە لە دیلەکانی جەنگ، لە چەند ڕێیەکی دیکەشەووە خەلک دەکرانە کۆیلە:

یەكەم: قەرزدارێك كە قەرزەكەى پێ نەدرابایەو، دەبوو کۆیلەى بابای خاوەن قەرز.

دووهم: ژنێك كە لە مێردى رايكردبایە، دەبوو کۆیلەى مێردهكەى.

سێهەم: دزیی كردن، بابای دز دەبوو کۆیلەى بابای دزیی لێكراو.

چوارەم: خۆ كردنە کۆیلەى كەسێكى دیکە، كەسێك بۆى هەبوو بە ویستی خۆى خۆى بكاتە کۆیلەى كەسێكى دیکە.

پنجەم: زالبوونى هۆزێك یان نەتەوێك یان دەوڵەتێك، بەسەر یەكێكى دیکەداو بە کۆیلەکردنى خەلکەكەى.

شەشەم: ڕاكردوو لە جەنگ، هەر كەسێك لە جەنگ رايكردبایە، دەیانكردە کۆیلەى دەوڵەت.

بەلام نیسلام جگە لە دیلى جەنگ، نەویش بە شیۆدیەكى كاتى و بە ناچارى، هەموو ڕێیەكانى دیکەى كە خەلکیان پێ دەكرایە کۆیلە، بەستنى و، زۆریەى هەرە زۆرى سەرچاوەكانى کۆیلایەتیشى لە لایەن خۆیەووە وشك کرد.

٣- نازادکردنى ئەو کۆیلانەى هەبوون:

نیسلام چەند ڕێیەكى دانان بۆ نازادکردنى کۆیلە، كە ئیمە سن ڕینگای سەرەکییان لێ باس دەکەین:

یەكەم: دانانى هەشتیەكى زەكات بۆ نازاد كردنى كۆیلان، وەك خوا ﷻ فرمویەتى: **إِنَّمَا الْأَمْوَالُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَمِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمَوْلَاةُ فَلَهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْفَرَمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأَبْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ**

۱۰۱: التوبة. دیاره مه به ست له ﴿الرَّاقِبِ﴾، کۆیله کانهو، به ک له سه ره هشتی زه کاتی هه موو مسوڵمانان خوی میهره بان و دادگهر بۆ نازادکردنی کۆیلانی ته رخان کرد.

دووهم: پێککهوتنی کۆیله و خاوه نه که ی، له سه ره پێدانی ته ندره یه که له سامان به خاوه نه که ی و خۆ گرینه وه ی، وه ک خوا ﴿لَهُ﴾ سووهرتی (النور) دا ده فه رموی: ﴿وَلَيْسَتَفِی الدِّیْنِ لَا یَجِدُونَ نِکَاحًا حَقَّ یَغْنِیْهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ. وَالَّذِیْنَ یَتَعَوْنَ الْکِتَابَ مِنَّا مَلَکَتْ أَمْنُکُمْ فَکَافِیُهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِیْهِمْ خَبْرًا وَآؤُهُمْ مِنْ مَّالِ اللَّهِ الَّذِیْ ءَاتَیْکُمْ وَلَا تُکْرِهُوا فَتَیَاتِکُمْ عَلَی الْإِیْمَآءِ إِنْ أَرَدْنَ تَحَصُّنًا لِّتَبْتَغُوا عَرَضَ الْحَیْوِ وَالْمَوْتِ فَإِنَّ اللَّهَ مِنْ بَعْدِ إکْرِمِهِمْ عَفُورٌ رَحِیْمٌ﴾.

وه ک ده بینین خوی زانا فره مان ی کردوه به خاوه ن کۆیله کان، که هه ره کات کۆیله کان یان داوای موکاته به یان لیکردن، له گه لێاندا بکه ن، مادام تییاندا ڕاده بینن و، هاوکارییشیان بکه ن.

سێهه م: دانانی نازادکردنی کۆیله یه ک، وه ک سزاو که فاره ت بۆ چه ند جوړه گوناوه هه له یه ک: یه که م: یه کیک له وانه کوشتنی به هه له، (القتل الخطأ): ﴿وَمَا کَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ یَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَاً وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَاً فَتَحْرِیرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ...﴾ النساء.

دووهم: شکاندنی سویتند: ﴿لَا یُؤَاخِذُکُمْ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِی أَمْرِکُمْ وَلَکِنْ یُؤَاخِذُکُمْ بِمَا عَقَدْتُمُ الْأَیْمَانَ فَکَفَرْتُمْ بِهِ. إِنْطَعَامُ عَشْرَةِ مَسْکِیْنٍ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعَمُونَ أَهْلِیْکُمْ أَوْ کَسَوْتُمْهُنَّ أَوْ حَرَّرْتُمْ رَقَبًا...﴾ المائدة.

سێهه م: زیهارکردنی میژد له ژنی، واته: پیاویک به ژنه که ی بلتی: تۆ وه ک پشتی دایکم وای، بېشو به یتنی به دایکی: ﴿وَالَّذِیْنَ یُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ ثُمَّ یَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرِیرُ رَقَبَةٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ یَتِمَّ أَمْرُ ذَٰلِکُمْ فَوْعَلُوا بِهِ. وَالَّذِیْنَ یَتِمُّونَ خَیْرٌ﴾ المجادلة.

۴- جوانترین مامه له گه ن کۆیلاندا:

بۆ نموونه: پێغه مبه ره ﴿فَهَرْمَانِیْ﴾ فره مان ی به مسوڵمانان کردوه که وشه ی (عبد) و (امة) بۆ کۆیله کان یان به کارنه هیتن، وه ک: کۆیله و که نیه ک، به لکو له جیات ی

ئەو، (فتاي وفتاي)، يان (غلامى و جارىتى)، بە كارىتىن، (فتاي وفتاي)، بە ماناي كورۇ كەچى گەنج و (غلام و جارىة)ش بە ھەمان شىۋە، ھەمان مائايان ھەيە: **عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «لَا يَقُولُنَّ أَحَدُكُمْ عَبْدِي وَأَمِّي كُلُّكُمْ عَبْدُ اللَّهِ، وَكُلُّ نِسَائِكُمْ إِمَاءُ اللَّهِ، وَلَكِنْ لِيَقُلْ غُلَامِي وَجَارِيَتِي، وَفَتَايَ وَفَتَاتِي»** (أخرجه مسلم: ۲۴۹).

واتە: ئەبوو ھورەيرە ر.ھ.، دەلى: پىغەمبەر ﷺ، ھەموويەتى: با يەكەك لە تىوہ نەلى كۆيلەكەم و كەنیزەكەكەم، ھەمووتان بەندەى خوان، ھەموو ئافردەتەكانىش بەندەى مېنەى خوان، بەلكو با بلىن: غولمەكەم و كچەكەم، ياخود كورە گەنجەكەم و كچە گەنجەكەم.

ھەروەھا پىغەمبەر ﷺ، ھەرموويەتى: **{إِخْوَانُكُمْ خَوْلَانُكُمْ، جَعَلَهُمُ اللَّهُ تَحْتَ أَيْدِيكُمْ، فَمَنْ كَانَ أَخُوهُ تَحْتَ يَدَيْهِ، فَلْيُطْعِمْهُ مِمَّا يَأْكُلُ، وَلْيَلْبِسْهُ مِمَّا يَلْبَسُ، وَلَا تَكْلُفُوهُمْ مَا يَغْنَبُهُمْ، فَإِنَّ كَلْفَتُمُوهُمْ فَاعِيبُواهُمْ عَلَيْهِ}** (أخرجه البخاري: ۲۴۰۷، ومسلم ۱۶۶۱، وأبو داود: ۵۱۵۸، والترمذي: ۱۹۴۵، ابن ماجه: ۳۶۹).

واتە: براهەكانتان خوا ر.ھ. خستوونى بەردەستى تىوہ، (يانى: بە ھۆى سىستىكى سىياسى و كۆمەلايەتییەوہ كە سايەو سىيەرتانەو ھوكمتان دەكات، نەك خوا وای دانا بى)، نەجا ھەر كەسەك براهەكەى لە بەردەستى دا بوو، با لەو خواردنەى خۆى دەيخوا، ھەمان خواردنى پى بدات، لەو پۇشاكەى بۆ خۆى دەپۇشن، پۇشاكى بۆ پۇشن، با كارىكى پى نەسپىزى بۆى نەكرى و، نەگەر كارىكى وای پى سپارد، با بۆ خۆى ھاوكارى بى.

برگەى سىيەم: لە كەيەوہ بىرارى نەھىشتنى كۆيلايەتیی درا؟

ھەرچەندە ئىسلام بەردى بناغەى نەھىشتنى كۆيلايەتیی دانا، وەك پىشتر باسما كورد، بە شىۋەكەى پلە پلەيى و ھەكىمانە مامەلەى لەگەل ئەو واقعە

نەخۋازراۋو سەپىندراۋە کردو، جگە لە ئەوەش، واتە: جگە لە ئەوەى ئىسلام کردى، نە مەنتىقىى بوو، نە واقىيىى و کردەيىش بوو، بەلام بە داخەوہ لە نەجامى گۆرانى شىۋازى دانانى ھوكمړانانى مسولمانانەوہ لە پاونەزەوہ بۆ مىراتىى و پەچەلەكىى و، گەلەك جوړە لادانى دىكەش كە ليرەدا دەرڤەتى باسکردنيان نيه، سەرەنجام لە جياتى ئەوہى مسولمانان لە ږووى نەهيشتنى كۆيلايەتبيەوہ، خەلكى دىكەى ولاتان بخەنە ژير كاريگەرىي خويانەوہ، ئەوانيش بربارى بە يەكجاريى نەهيشتنى ئەو دياردە قيزەونە بدن، كە بەر لە ھەموو شتيك لەگەل بناغەى نايينەكەياندا كە خوا بەيەكگرتن (توحيد الله)، تيكەدەگيرى، پاشان لەگەل ئەو ږيزو حورمەتەشدا تيكەدەگيرى، كە خوا ﷻ لە مروڤى ناوہ: ﴿وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ﴾ ﷻ الإسراء، بەپيچەوانەوہ: مسولمانان كەوتنە ژير كاريگەرىي و ھەژموونى كلتوورى ږيزو دواكەوتوويى گەلانى دىكە، لە ږۆم و فارس و ھيندو چين و، لە ولاتانى ئىسلامييشدا، وەك ولاتانى دىكە، بازاری كۆيلەو كەنيزەكان، تاكو دەھات قەلەبالغتر ددبوو، ھەتا سەرەنجام لە كۆنگرەى ڤيەننا سالى (۱۸۱۵)ى زايىنى، دەولەتە ئەورووپاييەكان بربارى قەدەغە كردنى بازرگانىي كردن بە كۆيلانيان دا و، دوا ږيكتكەوتنيش لەو بارەوہ بريتى بوو لە: ږيكتكەوتننامەى جنيف كە لە (۱۹۵۶/۹/۷)دا بە يەكجارەكيى بازرگانىي كردن بە كۆيلەى قەدەغە كرد^(۱).

شايانى باسيشە: دەولەتى عوسمانىي ئەو كاتە، سالى (۱۸۱۵)ز، پشتگيرىي بربارى قەدەغەكردنى بازرگانىي بە كۆيلەوہى كردو، خوشحاليى خۆى ددربرى بۆ ئەو ھەنگاوہ، وەك لە (أثار الحرب)ى (وھبە الزحيلي)دا^(۲) ھاتوہ.

(۱) (تاريخ الفقه الإسلامي، ص ۴۲).

(۲) (لایەرە ۴۱۱-۴۱۲).

کەواتە: نازادکردنی مەروۇفیک لە داوی کۆیلاوەتیی، کارێکی ھێندە گەورەو گەرنک بوو لە ڕووی قورئانەو، وەک برینی دەروویەکی سەخت و، مایە سەرفرازی مەروۇف بوو لە ڕۆژی دوایدا.

ھۆکاری سییەم: بۆ ئەوە کە دروست نیە مەروۇف لە ڕۆژگاری ئەمڕۆدا بکەتە کۆیلە، وەک پێشتر باسمان کرد، ئسلام ھەموو سەراوەکانی کۆیلاوەتیی وشک کرد و، ھەموو پێھەکانی گرتن، بێجگە لە یەک ڕێ، ئەویش بریتی بوو لە دیلەکانی جەنگ، ئەویش بە شیوەیەکی کاتی، وەک کاردانەو و مامەلە ھاوشیوە، یانی: (رَدُّ الْفَعْلِ وَالْمَعَامِلَةِ بِالْمَثَلِ)، ئیئە تەنیا یەک ئایەمان ھەیە لە قورئاندا، لە بارە ڕۆژی چۆنیەتیی مامەلە کردن لە گەڵ دیلەکانی جەنگدا، کە دوا ھۆکمی ئیسلامی تێدا ھەو بارەو، وەک خوا ﷻ دەفرموی: ﴿إِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّى إِذَا أَتَمْتُمُوهُم مِّنْهُم مَّنْ يَدْرِي لَوْلَا فَدَاءُ اللَّهِ حَتَّى تَمَعَ الْكُفْرُ أَزْوَارًا﴾ (١) • محمد، واتە: ئنجا ھەر کات بەردەنگاری ئەوانە ییپروان، بوونەو، لە گەردنیان بدەن، [چونکە چەکی ئەو کاتە زیاتر شمشیر بوو، مەروۇفیش بە لە گەردن درانی لە جەنگ دا زووتر دەکوژرێ، ھەر کاتیگ بکەن شپۆزەتان کردن، کە لە پەچەیان بکەن و بە دیلیان بگرن، پاشانیان یان بە خۆراپی و چاکە لە گەڵدا کردن، یاخود بە قەرەبوو (دیل بەرانبەر دیل، یان بە پارە) بەریان بدەن، ھەتا جەنگ قورسایەکانی خۆی دادەنێ و کۆتایی دێ.

وەک دەبینین: خۆی کاربەجێ فەرمان بە براداران دەکات کە لە کاتی بەردەنگاربوونی دۆژمانی ییپروای شەر فرۆشدا، زەبر لەو شوێنەیان بدەن کە زووتر پێی دەکوژرێن و، پاش لە پەل و پۆ خستیان، ئنجا بە دیلیان بگرن، دواایش بۆ شیوازی مامەلە کردن لە گەڵ دیلەکاندا بۆ چۆنیەتیی بەردانیان، تەنیا دوو ڕێیان دادەنێ و سییەیان نیە، ﴿إِذَا مَا مَنَّا بِإِمَاءٍ فَأَنَّمَا لَهُمْ دَارُ الْيَمِينِ مِنَ الْجَنَّةِ الْبُيُوتُ يُدْخَلُ مِنْهَا وَلَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَلَئِنَّكُمْ لَتَآخِذُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَأْمُرُوا بِالْإِسْلَامِ قَبْلَ هَٰذَا وَلَئِنْ لَّمْ يَأْمُرُوا بِالْإِسْلَامِ قَبْلَ هَٰذَا لَكُنَّا لَهُم مِّنَ الْغَالِبِينَ﴾ (٢) • یان منەت باریان بکەن و، بەبێ بەرانبەر بەریان بدەن، یاخود بە بەرانبەر قەرەبوو، قەرەبوو کەش

دهگونجی دیل به دیل بی، دهشگونجی مال و سامان بی، دهشگونجی بابای
 دیل پارهی نهبی، بهلام ههر جورده خرمهتیک بی پیشکesh بکات، وهک چون
 پیغمبر ﷺ بو ته و دیلانهی جهنگی بهدر، که مال و سامانیان نهبووه،
 بهرانبهر بهوه بهری دان، که مندالکانی پشتیوانان فیری نووسین بکهن، وهک
 لهم شوینهوارهدا هاتوه:

اعْنِ ابْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: كَانَ نَاسٌ مِنَ الْأَسْرَى يَوْمَ بَدْرٍ لَمْ يَكُنْ لَهُمْ
 فِدَاءٌ، فَجَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِدَاءَهُمْ أَنْ يُعْلَمُوا أَوْلَادَ الْأَنْصَارِ الْكِتَابَةِ (أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ:
 ۲۲۱۶ تعليق شعيب الأرناؤوط: حسن)، واته: عهبدو لای کوری عهباس (خوا
 له خووی و بابی رازی بی)، دهلی: خه لکیک له دیله کانی جهنگی بهدر، هی
 هاوبهش بو خوا دانره کانی مهککه، توانای ماددیان نهبوو، قهره بوو بدهن،
 بویه پیغمبرهی خوا ﷺ بو قهره بوو که، نهوهی بو دانان که ژماره یک له
 مندالی پشتیوانانه کان فیری خویندن و نووسین بکهن.

شایانی باسیشه: هه ندیک له زانیان وا له رستهی: (فُشِدُوا الْوَثَاقُ)، (دهسته ندیان
 توند بکهن)، حالیی بوون که مانای کویله کردن (إِسْتَرَقَاقُ)، بگه یهنی، بهلام به
 دلنیا بیوه تهوه راست نیه، چونکه که له پیچه کردن (شُدُ الْوَثَاقُ)، ته نها به ندر کردن
 ده که یهنی و، هیچ په یوه ندیی به کویله کردن (إِسْتَرَقَاقُ وَ إِسْتِعْبَادُ) دوه نیه، بگره
 نهو نایه ته به ناماژه کردن پیمان دهلی: به کویله کردن دروست نیه، چونکه
 خوا ﷺ ده فهرموئی: پاش به دیل گرتیان، یان به چاکه و منهت کردن بهریان
 بدهن، یان به بهرانبهر، که واته: هیچ شتیکی سیتیهم، وهک کوشتی یان به کویله
 کردن، دروست نیه.

ننجا یه کتیک بوی هیه بپرستی: مادام قورنان بو دیله کانی جهنگ، ته نیا باسی
 بهردانیانی کردودو، چ به به لاش و چاکه، چ به بهرانبهر و قهره بوو، نه دی بوچی
 له سوننهت و سیره ی پیغمبرهی خوا ﷺ به کویله کردن (إِسْتَرَقَاقُ)، هه بووه؟

بە سێ قسە وەلامی ئەو پرسیارو ئیشکالە دەدەینەوه:

(١)- لەو جەنگانەدا کە پێغەمبەری خوا ﷺ دژی نامسولمانانی شەڕ فرۆش و پەیمان شکێن، لە بێتەرست و خاوەن کێتیبەکان کردوونی، هیچ پیاویەک، یان نێرینهیەکی بەلغی نەکردۆتە کۆیلە، بەلکو تەنیا نافەرەتان و مندالانی بە کۆیلە کردوون، وەک (ابن القیم) گوتوویەتی: (إِنَّ النَّبِيَّ ﷺ لَمْ يَسْتَرْقِ فِي حَيَاتِهِ ذَكَرًا بَالِغًا قَطُّ، وَإِنَّمَا اسْتَرْقَى النِّسَاءُ وَالصَّبِيَّانَ) ^(١)، واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ هەرگیز لە ژانییدا نێرینهیەکی بەلغی نەکردۆتە کۆیلە، بەلکو تەنیا نافەرەتان و مندالانی کردوونە کۆیلە.

بێگومان بە کۆیلەکردنی نافەرەتان و مندالان بریتی بوو لە: هەواندەنەویان و خستنیانە گەڵ خێزانە مسولمانانەکان، پاش نەمانی پیاوێکەکانیان و تێکچوونی شیرازی خێزانەکانیان، کە بێگومان لەو پۆڕگاردەدا، هیچ بەدیڵیک بوو نەو چارەسەرە ناچارییە نەبوو.

(٢)- هەر کەسێکیش لە نامسولمانە شەڕ فرۆشەکان، دواوی مسولمان بووبێ، تافەرت و مندالەکانی بۆ نازاد کران، وەک پێغەمبەر ﷺ شەش هەزار (٦٠٠٠) لە ژن و مندالە بە دیل گیراوێکی هۆزی هەوازی دانهوێ پیاوێکەکانیان، پاش ئەوەی مسولمان بوون، هەروەها هەر کام لە خەڵکی مەککە کە پێی قەرموون: بڕۆن ئێوە بەردراون (اذهبا فأنتم الطلقاء) (آخرجه البخاري: ٢٨٥١، ومسلم: ١٧٤٤)، هەروەها خەڵکی خەبیەریشی بە چاکە بەرداو، هۆزی (بنو المصطلق)یش دواي ئەوەی پێغەمبەر ﷺ (جورية بنت الحارث)ی لێ بە هاوسەرگرتن خوا لێی پازی بێ، مسولمانان وەک پێزگرتن لەو خزمایەتییه، ژن و مندالەکانیان بەردان، کە سەد خێزان بوون، ئەمیش لە (سنن أبي داود) دا لە ژمارە: (٣٩٣١) هاتووە.

(٣)- وەلامی سێیەم بۆ ئەو ئیشکالە باسکرا، ئەوەیە کە ئەو هەلۆیستە لەلایەن پێغەمبەری خوا ﷺ و پاشان چوار خەلیفە راشیدەکانەوه، هەلۆستیکێ ناچارایی بوو، کە بار و دۆخی سیاسیی ئەو کاتی دەوڵەتانی دنیا، فەززی کردووە مامەلەیهکی کاتی

بوود، له گەڵ ئەو نەرێته جیهانییهدا، که به نسبەت مسوڵمانانەوه، ئەو نەرێتی مروّفی به کۆیله گرتە، پێچهوانەو دژی دوو بنەڕەتی هەرە گەورەو گرنگی ئیسلامە، که بریتین له: (١) - تەنیا خوا پەرستنی {توحيد الله في العبادة (فاعلم أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا الله)}، واتە: بزانە جگە له خوا هیچ پەرستاروێک نیە، که شایانی پەرستنی بێ.

(٢) - پێزو حورمەتی مروّفی گرتن (تَكْرِيم الْإِنْسَان)، ﴿وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ﴾ (الإسراء (٧٠))، واتە: ببيگومان پێزمان له وهچەي ئادەم گرتو، چونکە تەنیا خواپەرستنی و خوا به پەرستراو دانان، خوازیاری ئەوهیه که مروّفەکان له بهران بهر خوادا یەکسان بێ، و، سهیدو کۆیله یان له نێودا نەبێ، هەروەها پێزو حورمەتی مروّفی گرتنیش، خوازیاری ئەوهیه که هەموویان ئازادو سەربەست بێ، و، هیچ کەس ژێر دەست و کۆیله ی ئەوی دیکە نەبێ. جگە لهوانەش که باسمان کردن، تێمە یازدە (١١) بەلگەمان ریز کردوون، لهسەر ئەوه که ناگونجی مروّفی به کۆیله بکری:

(١) - ئیسلام چ وەک بووناسییه کهی (ontology) چ وەک ئیمان و عەقیدە، چ وەک شەریعەت، دژی کۆیلایه تی و زەبوونی مروّفە.

(٢) - هیچ نایەتیکی قوێتان و، هیچ دەقیکی سوننەتیش نیە، فەرمان به مسوڵمانان بکات دیله کانی جەنگ له کافران بگەنە کۆیله.

(٣) - ئەوهش که له سیرەي پێغمبەری خوادا ﴿وَهُيَ چوار خەلیفە راشیدەکانیشدا هاتو، ئەو پەڕی دروست و ڕەوا بوون (الجواز والإباحة) ی به کۆیله کردن دەگەنەتی، وەک کاردانەوهو مامەلەي هاوشیوه، بۆ دوژمنانیک که ئەو کاتە بهو شیوهیه مامەلەیان له گەڵ دیله کانی جەنگدا دەکرد.

(٤) - هەروەها ئیسلام تایینی ئیمان و عەقیدەي راست و زگماکی ساغە، وەک خوا ﴿قُلْ أَقْبَلْتُ لِرَبِّ الْوَحْدَ حَقّاً فُطِرَ اللَّهُ الْوَحْدَ الَّذِي فُطِرَ النَّاسُ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الْبَرُّ الْقَرِيبُ وَلَنْ يَكُنْ أَكْثَرُ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾ (الروم).

کهواته: خوای زاناو شاره‌زا به‌رنامه پاک و راسته‌که‌ی خو‌ی که نیسلامه‌و، زگماک و سرووشتی ساغی مرو‌قی، به دوو پرووی راستیه‌ک داناون، ئنجا بیگومان وێ‌پ‌رای هەر کام له عه‌قلی ساغ و زگماک (فطرة)ی ته‌واویش، نکوولی‌ی له کۆیلایه‌تی مرو‌قه‌کان ده‌که‌ن.

(٥) - یه‌که‌مین جار نیسلام له‌سه‌ر زاری خه‌لیفه‌ی دووهم (عومه‌ری کوری خه‌تاب)، نه‌و راستیه‌ی وه‌ بێر مرو‌ق‌ایه‌تی هه‌تایه‌وه، که مرو‌قه‌کان به‌ نازادی له‌ دایک ده‌بن و هه‌یج که‌س بۆی نه‌یه، بیانکاته کۆیله‌و ژێ‌رده‌سته‌و بیانچه‌وسه‌ننه‌وه، و‌دک عومه‌ر به‌ والی میسر، عه‌مری کوری عاص و کوره‌که‌ی گوت: له‌ کاتیکدا کوره‌که‌ی والی میسر به‌ قامچی له‌ کابرایه‌کی قیبتی دابوو، چونکه‌ نه‌سه‌که‌ی پێش نه‌سپی وی که‌وتبووه، له‌ غار غارین و پتیشپه‌کتیدا، پتی گوت: (مَنْ لَمْ تَعْبُدْهُمُ النَّاسَ، وَقَدْ وَلَدَتْهُمْ أَمْهَاتُهُمْ أَخْرَارًا؟) (کنز العمال)^(١)، واته: له‌ که‌یه‌ود ئیوه‌ خه‌لکتان کردوه به‌ کۆیله‌؟ له‌ حالیکدا دایکیان به‌ نازادی هه‌تایه‌ دنیاه‌وه‌!!

(٦) - هه‌روه‌ها زانایانی نیسلام له‌سه‌ر نه‌وه‌ یه‌که‌دنگن، که له‌ کو‌ی و چو‌ن دادگه‌ریی باشت‌ر بچه‌سپ‌ن و، به‌رژ‌ه‌وه‌ندی بێته‌ دی، شه‌ریعت له‌وێه، هه‌ر هو‌کارو نام‌رازو شی‌وازی، چه‌سپاندنی دادگه‌ریی و هه‌تایه‌ دی به‌رژ‌ه‌وه‌ندی په‌کیان له‌سه‌ری بکه‌و‌ی، نه‌وه‌ پتو‌یست ده‌بن، به‌ پتی بنجینه‌ی: (مَا لَا يَتِمُّ الْوَاجِبُ إِلَّا بِهِ، فَهُوَ وَاجِبٌ)، هه‌ر شتی‌ک فه‌رێ‌ک په‌کی له‌سه‌ر بکه‌و‌ی، ئه‌ویش فه‌رێ‌ ده‌بن.

هه‌روه‌ها بنجینه‌ی (لِلْوَسَائِلِ حُكْمُ الْمَقَاصِد)، نام‌رازه‌کان حوکمی تامانچه‌کانیان هه‌یه، تنجا (ابن القيم) له‌و باره‌وه‌ که‌ دادگه‌ریی و به‌رژ‌ه‌وه‌ندی له‌ کو‌ی بێ، شه‌ریعت له‌وێه، نووسیه‌تی: (فَإِذَا ظَهَرَتْ أَمَارَاتُ الْعَدْلِ، وَأُسْقِرَ وَجْهُهُ بِأَيِّ طَرِيقٍ كَانَ، فَقَدْ شَرَعَ إِلَهُ وَدِينُهُ)^(٢)، واته: هه‌ر کاتیک نیشانه‌کانی دادگه‌ریی ده‌رکه‌وتن و، به‌ هه‌ر شێ‌وه‌یه‌ک بێ پرووی دره‌وشابه‌وه‌و، نه‌وه‌ شه‌رع و به‌رنامه‌ی خوا له‌وێه.

(١) ج ١٢، ص ٨٧٢.

(٢) الطرق الحكمية في السياسة الشرعية، ص ٢٣.

تابەتی ھوتەم: ﴿فَلَا أَقْنَحُكُمْ الْعُقْبَةَ ۝ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْعُقْبَةُ ۝﴾ ۱۲ ﴿فَكَرُّ قَبِيَّةٍ ۝﴾ ۱۳ ۝ البلد.

کەواتە: نێسلا م زۆر مەبەستی بوو کە دیاردە کۆیلاھەتیی نەمینی و، نەو کۆیلانە نەو پۆزگەرەش، پۆزگاری دابەزینی قورئان ھەبوون، لە داوی کۆیلاھەتیی قوتارو ئازاد بن.

۸- ھەروەھا مادام خوا ستایشی خۆی کردووە لەسەر نەھیشتنی ستەمکاران، وەک لە سوورەتی (الانعام) دا دەفەرموی: ﴿فَقُطِعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۝﴾ ۱۵ ۝ واتە: نیدی کۆمەڵی ستەمکاران دوا بپارو بوون و، ستایش بۆ خوا ی پەروەردگاری جیھانیان، بە دنیایەو دەش خەلک و میلەلەتان کردنە کۆیلەو ژێر دەستیش، گەورەترین ستەمە.

۹- ھەروەھا مادام خوا ی دادگەر سەرزەنشتی مسوڵمانان دەکات کە لە توانایاندا یە چەوساوان پزگار بکەن، کەچی کەمتەر خەمیی دەکەن لە جەنگ و جیھاد کردندا، بۆ قوتار کردنیان، وەک خوا ی کاربەجی و دادگەر فەرموویەتی: ﴿وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ ۝﴾ ۷۵ ۝ النساء، ئەو چیتانە! لە پێناوی خوا (پازیبکردنی خوا) و پزگارکردنی چەوساواندا جەنگ ناکەن؟! بێگومان کۆیلە بوونی مەزەقیش خراپترین جۆری چەوساندنەو یەتی.

۱۰- ھەروەھا فیرەھون کە ھوونە ی ھوکمرانی ملھورو خۆسەپین و لە خوا یاخییە، گەلی بەنوو ئیسرائیلی کرد بوو کۆیلەو دێچەوساندنەو، وەک موسا ۱۱ ۝ لە وەلای نەو قسەبەدا، کە دەلی لە مالی ویدا گەورە بوو، ﴿قَالَ أَلَمْ تُرَبِّهٖ فَيَأْوِلَہٗٓ ۚ وَلَیْسَتْ فِیْنَا مِنْ عِبَرَتِکَ سِیٖنَ ۝﴾ ۱۸ ۝ گوتوو یەتی: ﴿وَتِلْکَ نَمُتُ مِّنْہَا عَلٰی اَنْ عِبَدْتَ بَیْنَ اِیْرَکَیْلَ ۝﴾ ۱۹ ۝ الشعراء، ئەو چاکە یەش کە بە چاوی منی دا ددەدە یەو، بە ھۆی ئەو دەو بوو کە تۆ بەنوو ئیسرائیلت کرد بوو کۆیلە، واتە: ئەگەر لەبەر ئەو نەبووایە کە دایکم مەترسی کوژرانی منی بوو لەلایەن تۆو، کە منداڵە نێرینەکانی بەنوو ئیسرائیلت سەردەبیرین و، مینینەکانیش دەھیشتنەو، من نەدەخرامە تابووتەو بە ئاودا نەدەدرام و، لەلایەن تۆو نەدەگیرامەو، سەردەنجام لە مالی تۆدا بەختو نەدەدرام.

که‌واته: به‌کۆپله‌کردنی‌خه‌لک‌عاده‌تی‌فیرعه‌ونه‌کانه‌و، ده‌رباز‌کردنیشیان‌له‌کۆپلایه‌تی‌و‌ژێر‌ده‌سته‌یی، عاده‌تی‌پێغه‌مبه‌ران (عَلَيْهِمُ السَّلَامَةُ وَالسَّلَامُ) بووه، چونکه‌مووسا عليه السلام که‌نێراره‌و‌بو‌لای‌فیرعه‌ون، خوا‌پیتی‌فه‌رمووه: **فَأَيُّهَا قُلُوبًا إِنَّا رُسُلَا رَبِّكَ فَأَرْسِلْ مَعَنَا بَنِي إِسْرَءِيلَ وَلَا تَعْبُدْهُمْ قَدْ جَحَلْنَاكَ يَا إِبْرَاهِيمَ مِنْ رَبِّكَ وَأَلَسْلَمَ عَلَىٰ مَنْ اتَّبَعَ الْهُدَىٰ** ۱۷ **طه**، (خوا عليه السلام فه‌رمووی) هه‌ردوو‌کسان (مووسا‌و‌هاروون) بچه‌لای‌فیرعه‌ون، پیتی‌بلێن: ئیمه‌نێردراوانی‌په‌روه‌ردگار‌تین، ده‌جا‌به‌نوو‌نێسرائیلمان له‌گه‌ل‌نێره‌و‌مه‌یان‌چه‌وسینه‌وه، به‌دنیایی‌له‌په‌روه‌ردگار‌ته‌وه‌نیشانه‌و‌به‌لکه‌مان‌بو‌هینا‌و، سه‌لامیش‌له‌و‌که‌سه‌بی، شوین‌پنیمایی‌خوا‌ده‌که‌وێ.

هه‌روه‌ها‌خوا‌ده‌رباز‌کردنی‌به‌نوو‌نسرائیلی‌له‌کۆپلایه‌تی‌و‌ژێر‌ده‌سته‌یی‌فیرعه‌ون، به‌چاکه‌یه‌کی‌گه‌وره‌و‌به‌رچاوی‌خۆی‌داناوه، وه‌ک‌فه‌رموویه‌تی: **وَرَبِّدُ أَنْ تَمَنَّٰ عَلَىٰ الَّذِينَ اسْتَضَعُوا فِي الْأَرْضِ وَجَعَلْنَاهُمْ آيَةً وَجَعَلْنَاهُمْ الْوَارِثِينَ** **طه** **وَمَنْ لَّهُمْ فِي الْأَرْضِ رُبْرُي فِرْعَوْنَ وَمَنْ وَجَدْنَاهُمْ مِّنْهُمْ مَا كَانُوا يَحْذَرُونَ** **طه** **القصص**، واته: ده‌شمانه‌وێ‌چاکه‌له‌گه‌ل‌ئه‌وانه‌دا‌بکه‌ین‌که‌له‌زه‌ویدا‌چه‌وسێزانه‌وه‌و، له‌زه‌ویدا‌بیان‌که‌نه‌پیشه‌واو، بیان‌کێژین‌به‌میراتگر، هه‌روه‌ها‌له‌زه‌ویدا‌ده‌ست‌ژیست‌وو‌یان‌بکه‌ین‌و، ئه‌وه‌ی‌مه‌ترسیان‌لێ‌هه‌بوو‌پێشانی‌فیرعه‌ون‌و‌هامان‌و‌سه‌ربازه‌کانیان‌بده‌ین.

۱۱- مادام‌به‌شه‌ر‌سه‌ره‌نجام‌پاش‌دوا‌زده، سێ‌زده‌سه‌ده‌دا، دوا‌ی‌دابه‌زینی‌قوتان‌و، بانگی‌نا‌زادی‌و‌یه‌کسانی‌مرو‌فه‌کانی‌به‌کو‌یی‌دنیدا‌دانی، گه‌یشه‌ئه‌و‌ناسته‌که‌ئه‌وه‌ی‌قوتان‌له‌یه‌که‌مین‌پۆ‌ژه‌وه‌یستی‌بیکات، که‌نه‌هیشتنی‌کۆپلایه‌تییه‌و‌به‌رباری‌له‌سه‌ر‌بدات‌و‌له‌سه‌ری‌پێک‌بکه‌وێ.

له‌به‌ر‌هه‌موو‌ئه‌وانه‌ی‌له‌و‌یا‌زده‌برگه‌یه‌دا، که‌پا‌بردن، هاتن، به‌هیچ‌شی‌وه‌یه‌ک‌په‌وا‌نیه‌به‌ناوی‌تیس‌لام‌و‌شه‌ریعه‌ته‌که‌یه‌وه، هیچ‌مرو‌فێک‌بکرت‌ته‌کۆپله‌و، ئه‌وه‌ی‌پێک‌خراوی‌داعش‌به‌ران‌به‌ر‌نافه‌رته‌یه‌زیدییه‌کان‌کردی، کاریکی‌ستم‌و‌نا‌په‌وا‌بووه‌و، هیچ‌بنه‌ما‌یه‌کی‌شه‌رعی‌نیه‌و، به‌هه‌ر‌بیانو‌و‌پاساو‌یکه‌وه‌کرا‌بی، تیس‌لام‌لێ‌بی‌به‌رییه‌و، مائی‌قه‌لبه‌و‌سه‌ر‌به‌خاوه‌نیه‌تی.

شایانی باسیشه: هەم خودی بە کۆیله کردنی ئافرهتە یەزیدیەکان، شتیکی قەدەغەیهو گوناھیکی گەوردیهو، هەم فرۆشتنیشیان قەدەغەیهو سەتمە، هەروەها چوونە لاشیان بە ناوی کەنیزەک، بە دەستدریژی و زینا دادەنری، واتە: سێ گوناھ و تاوانی گەوره، وێکراو، لە هەمووشیان زلترو بیزاروتر، ئەودیه کە بە ناوی ئیسلامهوه جێبهجێ بکری.

لە بارە ی گەوردیهی تاوانی بە کۆیله گرتن و فرۆشتنی مروۆفی نازادەوهش، ناموسلەمان بێ، بان موسولمان بێ، با تەماشای ئەم فەرماشتهی پێغمەبەر ﷺ بکەین:

(قَالَ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ: ثَلَاثَةٌ أَنَا خَصْمُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَمَنْ كُنْتُ خَصْمَهُ خَصْمْتُهُ: رَجُلٌ أُعْطِيَ بِي، ثُمَّ عَذَرَ، وَرَجُلٌ بَاعَ، حُرًّا فَأَكَلَ ثَمَنَهُ، وَرَجُلٌ اسْتَأْجَرَ أَجِيرًا فَاسْتَوْقَى مِنْهُ، وَلَمْ يُؤْفِهِ أَجْرَهُ) (أخرجه أحمد: ٨٦٧٧، تعليق شعيب الأرنؤوط : إسناده حسن)

واتە: خوا ﷻ فەرموویهتی، سێ کەس خۆم لەسەریان دەپە داواکار (مذعی) لە رۆژی قیامەتدا، هەر کەسێکیش من داواکاریم لەسەری، لێی دەبەمەوه: پیاویک بە ناوی منەوه پەیمان بدات و بیشکینێ و، پیاویک مروۆفیکی نازاد بفروشی و پارەکە ی بخوات و، پیاویک کریکاریک بە کری بگری و نیشەکە ی خۆی پی بکات و، دوا ی کرییهکە ی ئەدات.

وهلامی دوو پرسیارو ئیشکال:

بە پێویستی دەزانم لە بواری بابەتی: (پەوانەبوونی بە کۆیله کردنی مروۆفەوه)، وهلامی دوو پرسیارو ئیشکال بدەینهوه:

پرسیاری یەکەم: مادام لە رۆژگاری پێغمەبەری خوا ﷺ، لە رۆژگاری چوار خەلیفە راشیدەکاندا، بە شتیهک لە شتیهکان بە کۆیله کردن پەوا بوونی، چون دەئێتی: لەم رۆژگارهدا پەوا نیه، ئایا هیچ دەقیک ئەو حوکمە ی نەسخ کردۆتهوه؟

دەتتىن: مامەلەي پىغەمبەر ﷺ و چوار خەلىفە راشىدەكان، لەگەل ئەو مەسەلەيەدا لە ژىر فشارى واقىعى سىاسەتتى تىو دەولەتتى ئەوسادا بوودو، مامەلەيەكى كاتتى و ناچارىي و، كاردانەودو مامەلەي هاوشىو (رد فعل والمعاملة بالمثل) بوودو، نەك حوكمىكى گشتىي شەرىعت تاكو گۆرانی بەسەردا نەيەت، چونكە حوكمەكانى شەرىعت لە پووى چەسپان و گۆرانەود، دوو جۆرن:

جۆرى يەكەم: حوكمى گشتىي و چەسپاو، گۆران هەلناگرن، وەك: فەرز بوونى نويزو، زەكات و، قەدەغە بوونى شەراب و، سوود.

جۆرى دووهم: حوكمى تايەتتى و كاتتىن و، گۆرانىيان بەسەردا دى، وەك: حوكمەكانى بوارى تىدارىي و سىاسىي و، تەنبتى كردن (تعزير)، هەر بۆيەش مامەلەي هەندىك لە چوار خەلىفەكان لەگەل هەندى بابەتدا، لە هى پۆزگارى پىغەمبەر ﷺ جيا بوودو، بۆ وئە: پىغەمبەر ﷺ سەر زەمىنى خەيبەرى دابەش كرد، بەلام عومەر خوا لىي رازى بى، سەر زەمىنى عىراقى دابەش نەكرد، ئنجا (ابن قدامة)، لەو بارەودە گوتوويەتتى: (لَأَنَّ النَّبِيَّ فَعَلَ مَا هُوَ الْأَصْلَحُ فِي زَمَنِهِ، وَغَمَرُ فَعَلَ مَا هُوَ الْأَصْلَحُ فِي زَمَنِهِ)^(١)، واتە: پىغەمبەر ﷺ نەودى كرد، كە بۆ پۆزگارى خۆى چاكتر بوودو، عومەرىش نەودى كردو كە بۆ پۆزگارى وى باشتەر بوود.

هەرودەها (ابن القيم) لەو بارەودە نووسىويەتتى - كە من يەكسەر مانا كوردىيەكەي دىنم - لە كتیبى: (إِغَاثَةُ اللَّهْفَانِ مِنْ مَصَانِدِ الشَّيْطَانِ) دا^(٢): حوكمە شەرىعيەكان دوو جۆرن: يەكەم: جۆرىكيان هەر لەسەر يەك حالەتن و گۆرانىيان بەسەردا نابەت، نە بە هۆى كاتەكانەودو، نە بە هۆى شوئەكانەودو، نە بە هۆى كۆشش و راي پىشەوايانەودو، وەك پىتويست بوونى تەركەكان و، قەدەغە بوونى قەدەغەكان و، ئەو سزايانەي بە شەرع بۆ تاوانەكان دانراون و، وئەي ئەوانە.

(١) المغني ج٤، ص ١٨٩.

(٢) ج١، ص ٣٤٦.

دووهم: ئەوانە کە بە گوێرەی خوازیاری بەرژەوه‌ندیی بۆیان، بە پێی کات و شوێن و حال دەگوێژن، وەک ئەندازەکانی سزادانەکان، کە ھۆکمرانەکان بە کۆششی خۆیان، وەک تەمبێ کردن (تعزیر) دایان دەنێن و، جۆرەکانیان و سیفەتەکانیان، چونکە شەرعدانەر بە پێی بەرژەوه‌ندیی جۆراو جۆریان دەکات.

ھەرودھا (القرآنی)یش، لەو بارودۆ مەسەلەیکە زۆر گرنگ دەخاتە ڕوو، کە ئەویش یەکسەر مانا کوردییەکی دێنم، لە (الإحكام في تمييز الفتاوى عن الأحكام وتصرفات القاضي والإمام) دا^١، دەڵێ: وەک خۆیان ئەنجامدانی ئەو ھۆکمرانە ی کە پەیوەست بە عادەت و نەڕیتەکانەو، وێرای گۆرانی ئەو عادەت و نەڕیتانە، پێچەوانە ی کۆ رایەو نەزانییە لە ئاییندا، بە لکو ھەرچی لە شەریعەدا پەیوەست بێ بە عورف و عادەتەکانەو، ھۆکمە کە بە پێی گۆرانی عورف و عادەتە کەو دەگوێژێ، بۆ حالەتیک کە عورف و باوە کە دیخوازی، ھەرودھا ئەو ی بە ڕەھایی دەگوێژێ، لە بارە ی دەسییەتەکان و سۆندەکان و تیکرای بابەتە فێقییەکانەو، کە پەیوەست بە ھۆکم و باوەکانەو، ھەر کات عورف و باوەکان گۆران، ئەو ھۆکمرانەش کە لەو بوارانەدان، دەگوێژن.

کەواتە: لەم پۆژگارەماندا کە عورف و عادەت و باوی سیاسی نیو دەولەتی دنیا، لە بواری مامەلەکردن لە گەڵ دیلەکانی جەنگدا بە تاییەتی ی، بابەتی بە کۆیلەکردنی مرۆڤ دا بە گشتی، گۆراو، وەک پێشتر گومان: لە سالی (١٨٥٦) ی زاینی لە کۆنگرە ی (جنیف) دا، بریاری کۆتایی نیو دەولەتی لە بارە ی نەھیشتنی بازەرگانیکردن بە کۆیلانەو، دراو، کەواتە: ئیستا نەک ھەر واقعیکی ناچارکەر نیە، وا لە مسوڵمانان و قەوارد سیاسییەکانیان بکات، لە کاتیکدا تایین و شەریعەتەکیان دژی بە کۆیلەکردنی مرۆڤ، کە لەسەر بناغە ی مامەلە ی ھاوشێوە بە ناچاری، بچنە نیو بازاری بە کۆیلە کردنەو، بە لکو بە پێچەوانەو، واقعیکی دیکە ی ھاندەر بۆ ئازادیی مرۆڤەکان و، نەھیشتنی

كۆپلەپ مەيە، واتە: ئەو عورف و باۋەي كاتى خۇي مەسۇلمانانى ناچار كىردۈن، دىلەكانى جەنگ بە كۆپلە بىكە، ئىستى گۆراۋە.

كەۋاتە: دىك (القرافي)، گوتۇبەتە: كۆرا و تىگەبىشتە لە ناين، خوازىارى ئەۋەن و مەسۇلمانان پابەند دەكەن، ئەو ھەلۋىست و ھوكمە شەرىئەي كە كاتى خۇي بار و دۇخىكى واقىئەي ناشەرىئەي نەگۇنجاۋ ناچارىي كىردۈن، تەبەئىي بىكەن، ئىستى بىگۆرن، بە ھەلۋىستىكى ۋاۋ بە ھوكمىكى دىكەي شەرىئەي گۇنجاۋ، لەگەل شەرىئەت و واقىئەي ئىستى عورف و باۋى دىئادۋ، ھىچ پىۋىستى بە ھەبۋى لىبەر (ناسخ) نىە بۇ ھوكمە پىشۋەكە، چۈنكە ھوكمە پىشۋەكە ھوكمىكى چەسپاۋى شەرىئەت نەبۋە، بەلكو بىرپاۋ ھەلۋىستىكى ناچارىي و كاتى بۋە، بەرانبەر بە واقىئەكى ناشەرىئەي نەخوازۋو، بە گۆرانى واقىع و ھەل و مەرجه ناچاركەرە نەخوازۋەكە، يەكسەر ئەو ھەلۋىست و بىرپاۋ، پاساۋى نەماۋە كۆتايى پىھاتۋە، دىك ھەر ھەلۋىست و بىرپاۋىكى دىكەي ھەلقولۋى عادەت و ھەل و مەرجى كۆمەلگا.

پىسپارى دۋەم: ئايا لەم رۆزگارەدا لەسەر بناغەي مامەلەي ھاۋشپە (المعاملة بالمثل) ئەگەر ئەھلى كوفر دىلەكانى مەسۇلمانان بە كۆپلە كىردن، درۋستە مەسۇلمانان دىلەكانى ئەۋان بە كۆپلە بىكەن؟

لە ۋەلما دىلەن: ھەرچەندە ئىسلام بە سىروشت، دىك بۋىناسىي و ئىمان و عەقىدەكەي و دىك شەرىئەتەكەي، دۇي كۆپلايەتتە، بەلەم دىك چۈن لە رۆزگارى پىتغەمبەر ﷺ و چۋار خەلىفە راشىدەكانىدا، دىك كاردانەۋە، مامەلەي ھاۋشپە، بە ناچارىي ئەو بىرپاۋ نەخوازۋە دراۋە، ئەو ھەلۋىستە ناچارىيە تەبەئىي كراۋە، ئىستاش بە ھەمان شپۋە، پىم ۋايە دىگۇنچى ئەو ھەلۋىستە بىگىرەتەبەر، چۈنكە خۋا ﷻ فەرمۋىتە: **فَمَنْ أَعَدَّ عَلَيْكُمْ فَأَعِدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا أَعَدَّ عَلَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّادِقِينَ** ﴿البقرة: ۱۹۷﴾.

به لأم بنگومان نه وه له حالیکدایه، که مسولمانان بهر ژوه ندیی له کار دانه و ده مامه لای هاو شتو ددا ببینن، نه گه رنا نه گه ر پنیان و ابوو، زیانی له قازانجی زیاتره، نه و کاته ش دروست نیه و، مهرچیش نیه ههرچی بیروایان له خویان وه شانده وه، مسولمانانیش له خوایانی بود شیننه وه و به شایسته ی خوایان و نایین و به رنامه تپرو ته و او ده که ی خوی کار زانی بزنان.

له کو تایی نهم باسه دا:

به باشی ده زانم له کو تایی نهم باسه دا، قسه یه کی کورتیش له ته فسیره نایابه که ی (سید قطب) دود، پدحه ته ی خوی لی بی، (فی ظلال القرآن)، که نه ویش ههر له ته فسیری ثابته ی ژماره (٤) ی سووړه تی (محمد) دا، دوی چهنه قسه به ک ده لی: (والخلاصة التي تنتهي إليها، أن هذا النص هو الوحيد المتضمن حكم الأسرى. وسائر النصوص تتضمن حالات أخرى غير حالة الأسر، وأنه هو الأصل الدائم للمسألة، وما وقع بالفعل خارجاً عنه، كان لمواجهة حالات خاصة وأوضاع وقتية، فقتل بعض الأسرى كان في حالات فردية، يمكن أن يكون لها دائماً نظائر؛ وقد أخذوا بأعمال سابقة على الأسر، لا بمجرد خروجهم للقتال، ومثال ذلك أن يقع جاسوس أسيراً فيحكم على الجاسوسية لا على أنه أسير، وإنما كان الأسر مجرد وسيلة للقبض عليه.

ویبقی الإستقاق، وقد سبق لنا في مواضع مختلفة من هذه الظلال القول: بأنه كان لمواجهة أوضاع عالمية قائمة، وتقاليد في الحرب عامة، ولم يكن ممكناً أن يطبق الإسلام في جميع الحالات النص العام: فإِذَا مَنَّأَ بعد وإِذَا فداء.. في الوقت الذي يسترق أعداء الإسلام من يأسرونهم من المسلمين، ومنْ تَمَّ طَبَقَه الرسول ﷺ في بعض الحالات فأطلق بعض الأسارى مَنّاً، وفادى ببعضهم أسرى المسلمين، وفادى بعضهم بالمال، وفي حالات أخرى وقع الإستقاق لمواجهة حالات قائمة لا تعالج بغير هذا الإجراء).

دهلئ: نهو پوخته‌یهی که پتی دهگهین نهو‌یه که نه‌م دهقه تاکه دهقیکه
 هوکمی دیله‌کانی جه‌نگی تیدایه‌و، دهقه‌کانی دیکه باسی حاله‌ته‌کانی دیکه
 ده‌که‌ن و، نه‌م دهقه بناغی هه‌میشه‌یه له مه‌سه‌له‌که‌داو، نه‌و‌ی له ده‌روه‌ی
 نه‌م دهقه پرووی داوه، (واته: وه‌ک نه‌م دهقه، گوتوو‌یه‌تی، مامه‌له نه‌کراوه)، بو
 پروبه‌پروو بوونه‌و‌ی هه‌ندی حاله‌تی تابیه‌ت و بار و‌دو‌خی کاتیی بووه، بو
 وینه‌ کوشتی هه‌ندی‌ک له دیله‌کان له هه‌ندی حاله‌تی تاکیی دا، نه‌و هه‌میشه
 وینه‌یان ده‌بی، که نه‌وانه به‌ هو‌ی تاوانی دیکه‌ی پیش به‌ دیل گیرانیانه‌وه سزا
 دراو، نه‌ک ته‌نیا له‌بهر نه‌و‌ی هاتوونه جه‌نگ (به‌لکو خویتی خه‌لک قه‌رزار
 بوون، یاخود تاوانی دیکه‌ی وایان کردوون له سه‌ریان بکوژین)، وینه‌ی نه‌و
 که جاسوس‌یک به‌ دیلی بکه‌وینه ده‌ستی ده‌ولت، (ده‌وله‌تی ئیسلامی)، نه‌و
 کاته له‌بهر جاسوسییه‌کی ده‌کوژری، نه‌ک له‌بهر نه‌و‌ی دیله، به‌لکو به‌ دیل
 گرته‌که‌ی ته‌نیا نام‌رازی‌ک بووه.

ده‌مینه‌ته‌وه مه‌سه‌له‌ی کۆیله کردن، پیش‌تریش له (فی ظلال) دا، باس‌مان کردوه،
 به‌ کۆیله کردن بو پروبه‌پروو بوونه‌وه بووه له‌گه‌ل هه‌ندی‌ک بارو‌دو‌خی دنیایی
 نه‌و کاته‌و، هه‌ندی‌ک نه‌ریتیی جه‌نگی که نه‌و کاته هه‌بووه، ئیسلام بو‌ی
 نه‌گون‌جاوه له هه‌موو حاله‌تاندا، ته‌م دهقه گشتیه جبهه‌جی بکات، (فَإِذَا مَنَا
 بَعْدَ، وَإِذَا فِدَاءُ)، له حالیکدا که دوژمنانی ئیسلام، مسو‌لمانان ده‌گرن و ده‌یان‌که‌نه
 کۆیله، بۆیه پیغه‌مبه‌ر ﷺ له هه‌ندی حاله‌تا، نه‌و‌ی جبهه‌جی کردوه، هه‌ندی
 له دیله‌کانی به‌ منه‌ت و چاکه به‌رداو‌ن و، هه‌ندی‌کی به‌ قه‌ره‌بوو به‌رداو‌ن و،
 هه‌ندی‌کیان مالی لیوه‌رگرتوون و، هه‌ندی‌ک جاریش هه‌ندی‌کی به‌ کۆیله گرتوون
 بو چاره‌سه‌رکردنی واقعی‌ک که به‌و شیوه نه‌بووايه، چاره‌سه‌ر نه‌ده‌کرا.

دوایی ده‌لئ: (ويحسن أن يكون مفهوماً أنني أجنح إلى هذا الرأي لأن النصوص
 القرآنية واستقراء الحوادث وظروفها يؤيد، لا لأنه يهيج في خاطري أن استرقاق
 الأسرى تهمة، أحاول أن أبريء الإسلام منها! إن مثل هذا الغاظر لا يهيج في نفسي

أبداء، فلو كان الإسلام رأى هذا، لكان هو الخير، لأنه ما من إنسان يعرف شيئاً من الأدب يملك أن يقول: إنه يرى خيراً مما يرى الله! إنما أنا أسير مع نص القرآن وروحه، فأجرح إلى ذلك الرأي، بإيعاء النص واتجاهه)^١.

واته: پتویسته لیره دا نه وهش بزانی که من بویه نه و رایه هه لده بژیرم، چونکه دهقه کانی قورشان و، تیوه رامانی رووداوه کان و هه ل و مهرجه کان، پشتگیری نه وه ده که ن، نه ک له بهر نه وهی به دلمدا بن، که به کویله کردنی دیلان، تومه تیک بنی اسلامی لبی بهیری بکه م، هه رگیر نه وه م به زهیندا نایه ت، نه که ر زانیام ئیسلام وا به باش ده زانی (دیاره نه و کاته وا باش بوو)، بیگومان هه ر نه وه چاک بوو، هه ر که سییک توزیک نه ده بی هه بن، ناتوانی بلن: من شتییک به باش ده زانم، چاکتر له وهی خوا ﴿﴾ فهرموویه تی!! به لکو من له گه ل ده قی قورئاندا ده پوم و، له گه ل پرووچه کهیدا ده پوم، بویه نه م رایه هه لده بژیرم، له بهر نه وهی هه م دهقه که، هه م ئاراسته ی ئیسلام نه وه ده که یه نی.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

ددریسی دوووم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسە لە هەشت نایەت پێک دێت، نایەتەکانی: (١٢ - ١٩)، کە چەند بابەتییکی جوړاو جوړیان کرتوونە خوێان، بەلام تەوهری سەرەکی و سورگەیان، بای سەرەنجامی هەر کام لە برۆاداران و بێبروایانە، لە دنیاو دواڕۆژدا، سەرچەم ھەوت بابەتن:

- ١- چوونە بە ھەشتی برۆاداران و، چوونە دۆزدەخی بێبروایان، لە نایەتی (١٢)دا.
- ٢- ھەردەشەکردن لە کافرەکانی مەککە، کە پێغەمبەریان ﷺ وەدەرنا، بەو کە خوا ﷻ ناوەدانئیی و کۆمەلگاکانی لەوان بەھێزتری لە ڕابردوودا ھەوتاندوون، لە نایەتی (١٣)دا.
- ٣- بەراوردی ئێوان برۆاداران بەرچاو ڕوون و، بێبروایانی تاردزوو و پەرست، لە نایەتی (١٤)دا.
- ٤- وەسفی بە ھەشتیک کە پارێزکارانی دەچنە ئێوو، وەسفی سزاو جەزەبەیی بێبروایان، لە نایەتی (١٥)دا.
- ٥- بای سەر و ھەرد و ھەرنەگرتنی بێبروای دڵنەخۆشەکان لە کۆڕو قسەی پێغەمبەر ﷺ، و، بە پێچەوانەو ھەش: زیادکردنی ھیدایەتی برۆاداران و، پێچەخشرانی پارێزکاری، نایەتەکانی: (١٦ و ١٧).
- ٦- بای ھاتنی تاخیر زەمان کە ھەندێ لە نیشانەکانی دەرکەوتوون و ھاتوون، لە نایەتی (١٨)دا.
- ٧- بابەتی ھەوتەم و کۆتایی، ھەرمانکردنی خوا ﷻ بە پێغەمبەر ﷺ، بە زانیینی یەکتایی خوا لە پەرستارنداد، داوای لێبوردن کردن بۆ خۆی و برۆاداران پیاوو تافرەت، لە خوای لێبوردە بۆ ھەلەو کەم و کوربەکان، نایەتی (١٩).

﴿إِنَّ اللَّهَ يَدْخُلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَالَّذِينَ كَفَرُوا
 يَتَمَنَّوْنَ وَيَأْكُلُونَ كَمَا تَأْكُلُ الْأَنْعَامُ وَالنَّارُ مَثْوًى لَهُمْ ۖ وَكَأَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ هِيَ أَشَدُّ قُوَّةً مِنْ
 قَرْيَتِكَ الَّتِي أَخْرَجْنَاكَ أَهْلَكْنَاهُمْ فَلَا نَاصِرَ لَهُمْ ۖ أَفَمَنْ كَانَ عَلَى يَمِينٍ مِنْ رَبِّهِ كَمَنْ زَيْنَ لَهُ
 سُوءُ عَمَلِهِ ۖ وَالْبَعْثُوا أَهْوَاءَهُمْ ۖ ۝ مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وَعَدَ الْمُتَّقُونَ فِيهَا أَنْهَارٌ مِنْ مَاءٍ غَيْرِ آسِنٍ وَأَنْهَارٌ
 مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرَ طَعْمُهُ ۖ وَأَنْهَارٌ مِنْ خَمْرٍ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ وَأَنْهَارٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّى وَلَهُمْ فِيهَا مِنْ كُلِّ
 الثَّمَرَاتِ وَمَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ كَمَنْ هُوَ خَلِيدٌ فِي النَّارِ وَسُقُوا مَاءً حَمِيمًا فَقَطَّعَ أَمْعَاءَهُمْ ۖ ۝ وَمَنْهُمْ
 مَنْ يَسْمَعُ إِبْرَيْكَ حَتَّى إِذَا خَرَجُوا مِنْ عِندِكَ قَالُوا لِلَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مَاذَا قَالَ إِبْرَاهِيمَ أُولَئِكَ الَّذِينَ
 طَعِبَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ ۖ وَالْبَعْثُوا أَهْوَاءَهُمْ ۖ ۝ وَالَّذِينَ آمَنُوا زَادَهُمْ هُدًى وَآتَاهُمْ تَقْوَاهُمْ ۖ ۝
 فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً فَقَدْ جَاءَ أَشْرَاطُهَا فَأَنَّى لَهُمْ إِذَا جَاءَهُمْ ذِكْرُهَا ۖ ۝
 فَأَعْلَمَ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ۖ وَاسْتَغْفِرَ لِذُنُوبِهِ ۖ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ۖ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مُتَقَلَّبَكُمْ
 وَمَثْوَاكُمْ ۖ ۝ ۖ

مانای ده‌قارو ده‌قی نایه‌ته‌کان

إبه دَلْیایی خوا نه‌وانه‌ی برَویان هیناوه‌و چاکه‌کانیان کردوون، ده‌خاته به‌هه‌شتائیکه‌وه رووباریان به ژێردا ده‌رۆن، نه‌وانه‌ش که بییروان، راده‌بویرن و ئاژهل ئاسا ده‌خۆن و (سه‌ره‌نجامیش) ناگرا (ی دۆزه‌خ) نشینگه‌یانه ﴿١٢﴾ ژۆر تاوه‌دانیشمان فه‌وتاندن و هیچ پشتیوانیان نه‌بوو، له‌ تاوه‌دانیه‌که‌ی تۆی وه‌ده‌رنا، هیزیان توندتر بوو ﴿١٣﴾ ئایا که‌ستیک له‌ لایهن په‌روه‌ردگاریه‌وه له‌سه‌ر به‌لگه‌یه‌کی پُوشن بێ، وه‌ک که‌ستیکه‌ کرده‌وه خراپه‌که‌ی بۆ رازیتراوه‌ته‌وه‌و، دوا‌ی ئاره‌زووه‌کانیان که‌وتوون؟ ﴿١٤﴾ وینه‌ی ئه‌و به‌هه‌شته‌ی که‌ گف‌ت به‌ پاریزکاران دراوه (به‌مجۆره‌یه) رووبار گه‌لێکی تێدان له‌ ئاوێکی (ساف و سازگارو) بۆن نه‌کردوو، رووبار گه‌لێک له‌ شیریکی تام نه‌گۆراوو، رووبار گه‌لێک له‌ شه‌رابێکی به‌ چێژ بۆ خۆره‌وانی و، رووبار گه‌لێک له‌ هه‌نگوینی پالفته‌ کراوو، له‌ هه‌موو جوړه‌ میوه‌کانیان هه‌یه‌و، لی‌بوردنیک له‌ په‌روه‌ردگاریانه‌وه، (ئنجا ئایا حاڵی نه‌وانه) وه‌ک هی که‌ستیک له‌ ناگرا هه‌رماوه‌و، له‌ ئاوێکی کولاوو داغیان پێ ده‌خوریته‌وه، پێخۆله‌کانیان پچ‌ر پچ‌ر ده‌کات؟! ﴿١٥﴾ له‌و (ده‌غهل)انه‌ هی واشیان هه‌یه‌ که‌ (به‌ رواله‌ت) گویت بۆ هه‌لده‌خات، هه‌تا کاتیک له‌ (کوژی) لای تۆ چوونه‌ ده‌ری، به‌وانه‌ی زانیارییان پێدراوه‌ ده‌لێن: پێش تێستا (پێغه‌مه‌ر ﷺ) چی گو‌ت؟ نه‌وانه‌ که‌سانیکن خوا دَلْیانی مۆر کردوه‌و، که‌وتونه‌ دوا‌ی ئاره‌زووه‌کانیان ﴿١٦﴾ نه‌وانه‌ش که‌ رێی راستیان گرتوه (خوا) پتر راسته‌ رێی کردوون و پاریزکاریی (شایسته‌ی) خوشیانی پێداون ﴿١٧﴾ ئایا (بییرواو دلنه‌خۆشه‌کان) ته‌نیا چاوه‌رێی ئاخیر زه‌مان ناکه‌ن ک‌ت و پ‌ر بۆیان بێ، به‌ دَلْیایی (هه‌ندیک له‌) نیشانه‌کانی هاتوون، ئنجا کاتیک بۆیان هات چۆن (و له‌ کوژی) په‌ند وه‌رده‌گرن؟ ﴿١٨﴾ ده‌جا (ئه‌ی موحه‌ممهد ﷺ) بزانه‌ که‌ جگه‌ له‌ خوا هیچ په‌رستراوێک (ی شایسته‌ی په‌رست‌ران) نه‌ه‌و، بۆ گونا‌هی خۆت و پیاوان و ئافره‌تان ب‌روادار د‌لای لی‌بوردن (له‌ خوا) بکه‌و، خواش شوینی هاتن و چوون و نشینگه‌تان ده‌زانێ ﴿١٩﴾

شىكردنەۋى ھەندىك لە وشەكان

(سَمْعُونَ): (الْمَتَاعُ: كُلُّ مَا يُنْتَفَعُ بِهِ، عَلَى وَجْهِ، فَهُوَ مَتَاعٌ وَمُتْعَةٌ)، ھەر شىئىك
بە شىۋەيەك لە شىۋەكان بەھرەى لىۋەربگىرى، پىنى دەگوتىرى: (مَتَاعٌ وَمُتْعَةٌ)،
(سَمْعُونَ): واتە: زادەبۇرىن و، چىژ و بەھرە ۋەردەگرن.

(مَتَوَى): (الْثَوَاءُ: الإِقَامَةُ مَعَ الْإِسْتِقْرَارِ)، (ثَوَاءٌ): بىرىتە لە مانەۋە لە شىۋىنىك
لەگەل نىشتەجى بووندا، كەۋاتە: ﴿مَتَوَى﴾: واتە: نىشىگەۋ، شىۋىنى نىشتەجى
بوون.

(وَكَايْنُ): (تَذُلُّ عَلَى غَيْرِ الْعَدَدِ، بِمَعْنَى كَمِ الْخَبَرِيَّةِ، كَأَيْنٍ مُرْكَبٍ مِنَ الْكَافِ
وَ «أَيْنَ» بِمَعْنَى «كَمْ» الْخَبَرِيَّةِ)، (كَأَيْنُ) زۆرىى ژمارە دەگەبەنى، بە ماناى (كَمْ)
ه. ﴿وَكَمْ أَمَلَكُنَا مِنْ قَرَبَةٍ﴾: القصص، (كَأَيْنُ) و (كَمْ) لە ۋەۋى واتاۋە لە
يەك نىزىكىن، ﴿وَكَايْنُ﴾: لە (ك) پىك ھاتۋە لەگەل (أَيْنُ)ۋ، بە ماناى (كَمْ)ى
خەبەرىى دى.

(مَثَلُ): (مَثَلٌ، وَمِثْلٌ: شَبَّ وَشَبَّهَ، صِفَةً)، ﴿مَثَلُ الْجَنَّةِ﴾: (صِفَةُ الْجَنَّةِ، وَصِفُ الْجَنَّةِ)،
(مَثَلٌ وَمِثْلٌ)، ۋەك (شَبَّهَ وَشَبَّهَ)، ۋاتاكەيان بەۋ شىۋەيە.

(غَيْرِ مَاسِيْنُ): (أَي: غَيْرِ أَجِنٍ، أَيْسَنَ وَأَسَنَ فَهُوَ أَيْسَنُ، وَأَسَنَ الْمَاءُ وَأَجِنٌ تَغَيَّرَ طَعْمُهُ
وَرِيحُهُ)، ﴿مَاسِيْنُ﴾: ۋاتاكەى زۆر نىزىكە لە (أَجِنُ)، دەگوتىرى: (أَسَنَ الْمَاءُ وَأَيْسَنُ،
مِثْلُ أَجِنِ الْمَاءِ فَهُوَ أَجِنٌ فَهُوَ أَيْسَنُ)، (أَيْسَنَ وَأَجِنُ)، ھەردوۋىكىان ناۋى بکەر (اسمُ
فَاعِلٍ)، لە (أَسَنَ وَأَجِنُ)، ياخود لە (أَيْسَنَ وَأَجِنُ)، ھاتوون، (وَأَيْسَنَ الْمَاءُ وَأَجِنُ:
تَغَيَّرَ طَعْمُهُ وَرِيحُهُ)، ناۋە كە تام و بۇنى گۇرا، كە دەفەرۋى: ﴿مِنْ مَاءٍ غَيْرِ مَاسِيْنٍ﴾،
ۋووبار گەلىك لە ناۋىكى سازگار كە تام و بۇنەكەى نەگۇراۋە.

(لَذَّوْ): (يَقَالُ: شَرَابٌ لَذٌّ وَلَذِيذٌ مَعْنَى، وَاللَّذَّةُ وَاحِدَةُ اللَّذَاتِ)، (شَرَابٌ لَذٌّ وَلَذِيذٌ)، به يهک واتان، خوارنده يه کی خوش، به چيژ، (اللَّذَّةُ)، تاکی (اللذات) ه، نهو شتانه ي چيژ ليوه رگيراو.

(مُصْفًى): (صَفَاءٌ تَصْفِيَةٌ، وَالصَّفَاءُ ضِدُّ الْكَدَرِ، وَصَفْوَةُ الشَّيْءِ: خَالِصُهُ)، (صَفَاءٌ تَصْفِيَةٌ)، واته: پالوتی و ده پالوتی، (صَفَاءُ)، دژی (کدر) ه، واته: ليلى، (صَفَاءُ)، واته: پوونی و بی خلتی، (وَصَفْوَةُ الشَّيْءِ: خَالِصُهُ)، (صَفْوَةُ الشَّيْءِ)، واته: هه لبرارده ی نهو شته.

(أُمَمَاءُ هُرْ): (جَمْعُ مَعَى: الْمُؤْمِنُ يَأْكُلُ فِي مَعَى وَاحِدٍ)، وهک له فه رمووده ی پیغه مبهردا ۛ هاتوه، (أُمَمَاءُ)، کو ی (مَعَى) ه، واته: ريخوله، له هه دیسی پیغه مبهردا ۛ هاتوه، نیماندار له يهک ريخوله دا ده خوات، به لام کافر له ههوت ريخولاندا ده خوات، بهو واتايه ی بروادار زووتر تير ده بی و قه ناعه تی دی، له کاتی خواردندا، له بهر نهو حالته مهغه وييه هه به تی، به لام بابای بيپروا نهو حالته تيمانی و پووحیه ی نه، له بهر نهودی هه موو گرنگيدان و جیی بايه خی، بریتیه له خواردن.

(أَنْفَاءُ): (أَنْفَاءً: سَالِقًا أَوْ مُبْتَدَأً)، (أَنْفَاءً) نهودی پيشتری، ياخود سه رده تا، (أَنْفَاءً يُزَادُ بِهَا السَّاعَةُ الَّتِي أَقْرَبَ الْأَوْقَاتِ، وَانْتِصَابُهُ عَلَى الظَّرْفِيَّةِ)، (أَنْفَاءً) نهو کاته ی که نزيکترين کاته، لهو کاته هودی قسه ی تيدا ده کړی و، منه صوب بووه له سه ر زهرف بوون، له بهر نهودی (ظرف) هو ناوی کاته، وهک له کورديی دا ده گوتري: هه ر تيستا چي گوت؟ يان پيش تيستا چي گوت؟

(بَغْتَه): (الْبَغْتُ: مَقَاجَاةُ الشَّيْءِ بَعِيْتُ لَا يُحْتَسَبُ)، (بَغْتُ): به شيويه ک کتوپر هاتنی شتيکه، که چاوه ری نه کړی.

(أَشْرَاطُهَا): (أَشْرَاطُ: جَمْعُ الشَّرْطِ: الْعَلَامَةُ)، (أَشْرَاطُ) کو ی (شَرَطُ) ه، واته: نيشانه، به لام (شُرُوط)، کو ی (شَرَطُ) ه، مه رج، (شُرُوط)، مه رجه کان.

(فَأَنَّى لَهُمُ): (أَنَّى: بَحْثٌ عَنِ الْحَالِ وَالْمَكَانِ، وَهُوَ يَمْنَعُنِي: كَيْفَ وَأَيْنَ)، (أَنَّى): له بارەى حال و شویتەو دەکوئیتەو، بە مانای: چۆن و لە کوێ، دێ.

(ذِكْرُهُمْ): (الذِّكْرَى، كَثْرَةُ الذِّكْرِ، وَهُوَ أَيْلُغٌ مِنَ الذِّكْرِ)، (ذِكْرَى): بڕیتە لە زۆر یاد کردن، یان زۆر بڕکەوتنەو، کە مانایەکی بە ھێزترە لە (ذِکْر).

(مُتَقَلِّبُكُمْ): (التَّغْلِبُ التَّغْلِبُ، وَالتَّغْلِبُ مَكَانُ التَّغْلِبِ)، (تَغْلِبُ): بە مانای ھەلسوکهوت کردن و ھاتن و چوون دێ، (مُتَقَلِّبُ): شویتە تیدا ھەلسوکهوت کردن و ھاتن و چوون.

مانای گشتیی نایەتەکان

وێک لە پێناسەی نەم دەرسەدا گۆمان: لەم ھەشت نایەتە موبارەکەدا، خوا ﷻ ھەوت بابەت باس دەکات، تنجا ھەیە بە ناماز و کورتیی و، ھەیانە زیاتر روونی دەکاتەو، دواي ئەوێ لە یازدە (١١) نایەتی پیشوودا، خوا ﷻ باسی ئەوێ کرد، ئەوانە ییپروان، خەڵک لە پێی خوا لادەدەن و، خواش کردەو کانیان زایە دەکات، واتە: پیلان و فێلەکانیان بێ تاکام و بێ بەرھەم دەکات، پاشان باسی پرۆادارانێ کردو باسی ئەوێ کرد، بۆچی کردەو ییپروایان بێ تاکام و بێ بەرھەمەو، ھی پرۆاداران جیتی خۆی دەگری؟ دواي فەرمانی کرد بە پرۆاداران کە لە کاتی رووبەر و بوونەو، لە ملی کافران بدەن و، دواي ئەوێ لە پەل و پۆیان خست، تنجا بە دیلیان بکرن و، پاش بە دیل گرتیان، بە منەت و بە بەلاش بەریان بدەن، یاخود بە بەرانبەر.

پاشان خوا ﷻ باسی سەرەنجام و تاکامی چاکی پرۆادارانێ کردو، دواي باسی سەرەنجامی شوومی ییپروایانی کردو، سەرەنجانی راکیشا بۆ میژوو و، ئەو راستییەشی خستە روو، کە خوا ﷻ ئەوانە ییشتەر لە بەینی بردوون، ئەو

جوړه سزايه، يان نهو جوړه سهره نجامه، ټيستاش له يوښه دايهو، بېړوايانېک که وهک بېړوايانی پېشوو ده‌کهن، له‌گه‌ل په‌يامی خوا ﷻ و پېغه‌مبه‌ردا ﷻ، ده‌بی چاوه‌ړتی ههمان جوړه سهره نجام، ياخود سزا بکه‌ن.

ننجا خوا ﷻ دټه سهر باسی نه‌وه‌ی چوڼ پروادارانې کردار باش ده‌خاته به هه‌شتاټیک، که پروباريان به ژېردا ده‌ړوڼ، به‌لام بېړوايانېک که له دنيا‌دا به شيوه‌یه‌ک ده‌گوزه‌ړینن، وهک چوڼ ناژد‌ل ده‌له‌وه‌ړی، نه‌وانیش ناوا ده‌گوزه‌ړینن و، سهره نجاميان ناگره، خوا ﷻ ده‌فرمو‌ی:

﴿إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾، به دلنبا‌ی خوا نه‌وانه‌ی پروایان هیناوهو کرده‌وه چاکه‌کانیان نه‌نجام داوڼ، ده‌یان‌خاته چه‌ند باخټکه‌وه که پروباريان به ژېردا ده‌ړوڼ، واته: پروباره‌کان به ژېر دره‌خته‌کانیاندا ده‌ړوڼ، ياخود پروباره‌کان هر له‌وټوه سهرچاوه ده‌گرن، وهک دواتر باسی ده‌که‌ین، ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا﴾، به‌لام نه‌وانه‌ی بېړوا‌یوون، ﴿يَسْمَعُونَ وَأَكْلُونَ كَمَا تَأْكُلُ الْأَنْعَامُ وَالنَّارُ مَأْوَاهُمْ﴾، راده‌بو‌یرن و ده‌خوڼ، وهک چوڼ ناژد‌ل ده‌خوات، بویه ناگریش شو‌ینی هه‌وانه‌وهو نشینکه‌یانه، واته: لیره‌دا خوا ﷻ باسی سهره نجامی پرواداران و بېړوايان ده‌کات، به‌لام وټ‌رای نه‌وه‌ش که باسی سهره نجامه شو‌مه‌که‌یان ده‌کات، نهو راستیه‌ش ده‌خاته‌روو، که خوا ﷻ بوچی تووشی نهو سزايه‌ی کردوون؟ ﴿يَسْمَعُونَ وَأَكْلُونَ كَمَا تَأْكُلُ الْأَنْعَامُ وَالنَّارُ مَأْوَاهُمْ﴾، له‌بهر نه‌وه‌ی راده‌بو‌یرن و، به‌هره وه‌رده‌گرن له له‌ززه‌ته‌کانی دنیاو، ده‌خوڼ وهک چوڼ ناژد‌ل ده‌خوات، بویه سهره نجام و نشینکه‌شیان ناگره.

﴿وَلَا يَنْفَعُ مِنْ قَرْبِهِ هِيَ أَشَدُّ قُوَّةً مِنْ قَرْبِكَ الَّتِي أَخْرَجَكَ أهلكَهم فَلَا تَأْمُرُهم﴾، ننجا پروو ده‌کاته پېغه‌مبه‌ر ﷻ لیره‌دا دو‌ینراو (مخاطب) پېغه‌مبه‌ری خاته‌مه، ده‌فرمو‌ی: زور ناوه‌دانیی که هی‌ریان توند‌تر بوو لهو ناوه‌دانییه‌ی تو‌ی وه‌ده‌رنا، تو‌ی ناچار کرد به جیتی به‌ی‌لی، ﴿أهلكَهم﴾، نیمه نه‌وانمان فه‌وتاند، قره‌برمان کردن،

﴿فَلَا تَصْرَفُهُمْ﴾، هیچ پشتیوان و هاوکار ټیکشیان نه بوو، واته: تاوه داننیه که ی توش نه گهر له سهر نهو حاله ی ټیستا ټییدان له دژایه تی تۆو خوا ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ﴾، ده بې چاوه ړتی هه مان جوړه سزاو سه ره نجامی شووم بکه ن.

﴿أَمَّنْ كَانْ عَلَی بَیْتِهِ مِنْ رَبِّهِ﴾، نایا که سټیک که له لایه ن په روږدگار یه وه له سهر به لکه به کی پوژنه، بهر چا و پوژنه، ﴿كَمَنْ رُبِنَ لَهُ سَوْءٌ عَمِلَهُ﴾، وهک که سټیک وایه: کرده وه خراپه کی خوی بو پار ټراوه ته وه، ﴿وَأَنْتُمْ أَهْلُهَا﴾، که وتوونه شوین نارزه ووه کانیشیان؟ به دلناییه وه وهک بهک نین، بویه نهو پرسیار کرده سهر زه نشکارانه و نکو لیلیتکارانه یه.

ننجا خوا ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ﴾، باسی نهو مه نزلگایه دهکات که بو نه هلی نیمان دانراوه، که خوا ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ﴾، ههر به باخ یان باخه کان ناوزه دی دهکات، واته: باخه و گوډ و گوډار، ده فهرموئ: ﴿مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ﴾، وینه ی نهو باخه ی به لټندراوه به پار ټزکاران، واته: پار ټزکاران به لټنیان پټدراوه بیچنه تی، ﴿مَثَلُ الْجَنَّةِ﴾، واته: (صِفَةُ الْجَنَّةِ)، واته: حاله تی نهو باخ و گوډاره، نهو به هه شته بهو شیویه: ﴿فِيهَا أَنْهَارٌ مِنْ مَّاءٍ غَيْرِ آسِنٍ﴾، له وټدا رووبار که لټکی ټییدان له ناوټکی بو ن نه کردو، تام و بو ن و ږه نکه نه گؤرا و، به لکو ناوټکی زو لال و ساف و سازگار، ﴿وَأَنْهَارٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُ﴾، هه رووها رووبار که لټکی ټییدان له شیر ټک تامه کی نه گؤراوه، ﴿وَأَنْهَارٌ مِنْ حَمْرٍ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ﴾، دیسان رووبار که لټک له شه رابټک که زور به چټره بو خوره وانی، به پیچه وانه ی شه رابی دنیا که مایه ی سهر ټیشه و سهر خوښی و نازاره بو نه وانه ی دهیخونه وه، ﴿وَأَنْهَارٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّى﴾، هه رووها رووبار که لټکی ټییدان، له هه نکو بیټکی پالفته، واته: که ږه شانی ټییدا نیه و میښی مردوو ټییدانیه، هه نکو بیټکی ساغ و ساف و پالفته کراوه، ﴿وَلَمْ يَكُنْ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ﴾، هه رووها بو نه وان له هه موو جوړه میوه کانی ټییدانیه، ﴿وَمَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ﴾، لیبور دنیش له په روږدگار یانه وه، نه وانی پټشی هه موویان له ززه ت و خوښی ماددی بوون، نه مه شیان له ززه ټکی معنه و ییه که په روږدگاریان ده فهرموئ: لټم بور دن و

لێتان رازیبم و چاو پۆشیم لێکردن، نجا تایا بهههشتیکی ناواو سههره نجامیکی ناوا، وەك حالى كه سێك وایه: ﴿كَمْ هُوَ خَلِدٌ فِي النَّارِ﴾، نایا كه سانیك لهو بهههشته دان، حالیان وەك حالى كه سێك وایه، كه ههر ماو دهبن له ناگرده، ﴿وَسُقُوا مَاءً حَمِيمًا﴾، ههروهها له ئاوێكى داغ و كولایان پى نۆش دهكری، پى دهخوڕێتهوه، ﴿فَقَطَّعَ أَمْعَاءَهُمْ﴾، یه كسه رېخۆله كانیان دهبرى، واته: رېخۆله كانیان داغان دهكات، پچر پچر دهكات، بێگومان وەك یهك نین.

نهم ئایه ته موباره كهش ورده كاریی زیاتری پتویستهو، دواى له مهسه له گرنكه كاندا باسى دهكین.

نجا خوا ﴿وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَعِزُّ بِآيِكَ﴾، ههروهها له دهغه ل و دلنه خووشه كان هیه گویت بۆ ههله خات، واته: به روالهت گویت بۆ راده گری به گرنکی پێدانهوه، گویت بۆ ههله خات، ﴿حَتَّىٰ إِذَا خَرَجُوا مِنْ عِندِكَ﴾، ههتا كاتیك له لای تو چوونه دهري، ﴿قَالُوا لِلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مَاذَا قَالَ مَا نِفًا﴾، بهوانه یان گوت كه زانیاریان پێدراوه، نهري پێش ئیستا چى گوت؟ یان ئیستا چى گوت؟ (أنفأ) واته: نزیكترین ماوه كه له ئیستاوه نزیكه، ﴿أُولَٰئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ﴾، نهوانه كه سانیكن خوا موړى بهسه ر دلپانهوه ناوه، ههلبهته لێره دا كه گوتوو یانه: چى گوت؟

(١)- نهگه رى ههیه له بهر نهوهی به دل گوێیان نهگرتوه، ههههههه به روالهت خوێان واپێشان داوه كه گوێیان گرتوه، به گرنکی پێدانهوه، بهلام له بهر نهوهی دلی لهگه لدا نهبووه، حالی نهبوون، بۆیه پرسىو یانه: چى گوت؟ چونكه نهوانه ژيانى ماددى و گرنکی پێدانى ماددى به سه رياندا زال بووهو وىستووشیانه تن بگهن، بهلام نهو حاله ته نازه لى و ماددییه تێدا ژیاون، بۆته په رددیهك كه باش له شته كان حالى نهبن.

(٢)- یاخود مه به ستیان توانج و پلار بووه، واته: شتیكى نهگوت جیگای بایه خ پێدان بى، بۆیه خوا ﴿وَأَتِمُّوا أَمْرَهُمْ﴾، كهوتووشنه شوین نازه زوووه كانیان.

﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا زَادَهُمْ هُدًى﴾، بەلەم ئەوانەى پىرى راستيان گرتو، خوا ﴿راسته ريتريان دهكات، ياخود راسته پى گرتيان بۆ زياد دهكات، ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا زَادَهُمْ هُدًى﴾، پاريزكارىيە كيش كه شايستەى ئەوانە پتيان دەدات.

﴿فَهُلْ يَبْظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً﴾، ئايا جى چاودەپى دەكەن جگە لە كاتەكە، ئاخىر زەمان، جگە لەو كاتەى ئەو ژيانەى تيدا كۆتايى دى، كت و پىر بۇيان بى، ئايا جگە لە بە كت و پىرى هاتنى ئاخىر زەمان، چاودەپى جى ديكە دەكەن؟ ﴿فَقَدْ جَاءَ أَشْرَاطُهَا﴾، بە دۇنيايى نيشانەكانى هاتوون، واتە: هەندى لە نيشانەكانى هاتوون، كه يەككىيان هاتنى پىغەمبەرى كۆتايىيە موخەممەد ﷺ، يەككىيان دابەزاندنى دوا پەيامى خوايە ﷺ، لەكەل كۆمەلنى نيشانەى ديكەدا، وەك: لەتوونى مانگ، هەروەها ئەو كه مادام خوا مەروڤەكانى هيناونە دى و، چاكە و خراپەيان لى واقع دەبى، دەبى كاتيكش بى ئەو ژيانە بىچەرتهو، و، ژيانىكى دى بىتە پىش، تاكو چاكەكاران بە پاداشتى خويان و، خراپەكاران بە سزاي خويان بگەن، ﴿فَأَنذَرْتُهُمْ إِنْ جَاءَهُمْ ذِكْرُهُمْ﴾، هەركات هات چۆن، ياخود: لە كۆيوە بىريان دەكەوتەو؟ چۆن پەند وەردەگرن؟ ئەگەر تىستا پەند وەرنەگرن، كاتى كه دنيا كۆتا دى، لەو كاتەدا چۆن پەند وەردەگرن؟!

دەشگونجى ليرەدا كه دەفەرموى: ﴿فَأَنذَرْتُهُمْ إِنْ جَاءَهُمْ ذِكْرُهُمْ﴾، مەبەست ئەو ئاخىر زەمانە بى كه بۆ هەر كامىكيان دانراو، پۆزىك دى گيانيان دەكيشرى، ئەم ژيانە دنيايىيە بە جى دىلن، لەو كاتەدا چۆن بىريان دەكەوتەو؟ پەند وەردەگرن؟

لە كۆتايى دا خوا بە پىغەمبەرى خاتەم ﷺ دەفەرموى: ﴿فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾، واتە: مادام ئەو دى رابرد بەو شىزەيە، كهواتە: بزانه كه جگە لە خوا هيج پەرستراوىك نيه، هيج پەرستراوىك نيه شايستەى پەرستى بى، ﴿وَأَسْتَغْفِرُ لِدُنْيَاكَ﴾، داواى لىيوردنیش بۆ گوناھەكەت بكە، ﴿وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ﴾،

هەروەها داوای لێخۆش بوونیش لە خوا بکە، بۆ گوناھی پیاوان و تافەرەتانی
برێوادار، ﴿وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مُتَقَلَّبَكُمْ وَمَثْوَاكُمْ﴾، هەروەها خوا ئەو شوێنەی تێیدا دێن و
دەچن و ئەوەی نەشینگەتانەو تێیدا نیشتەجێ دەبن، ئەویش دەزانێ.

هەلبەتە وشە (ذنب)، وەک دواییش باسی دەکەین، کە بۆ پیغەمبەری
خاتەم ﷺ بە کاردی، چەمکەکی زۆر جیاوە لەوە کە بۆ ئیمەو مانان و خەڵکی
دیکە بە کاردی، چونکە پیغەمبەرانی (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، چواندنی نەڕکیک
کە پێویست بووبێ لە سەریان، یان کردنی کردەویەک کە زانیبیا سەرپێچییە
پاریزراو بوون، کەواتە: (ذَنْب)، بۆ ئەوان چەمک و واتایەکی دیکە هەیە، بۆ
وێنە: لە بۆچوونیکدا نەیانپێکابن، یان جوۆرە بن ناگایەکیان بە سەردا هاتبێ،
وەک لە پیغەمبەرەو ﷺ هاتو، کە فەرموویەتی: بێگومان تەم بە سەر دڵم دادی
و، لە رۆژی دا سەد جار داوای لێبوردن لە خوا دەکەم، (إِنَّهُ لَيَغْفِرَ عَلَى قَلْبِي،
وَإِنِّي لَأَسْتَغْفِرُ اللَّهَ فِي الْيَوْمِ مِائَةً مَّرَّةً) (أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ: ٢٧٠٢)، بە مانای تەمی
بێناگایی، واتە: لەبەر ئەوەی دڵم جار جار بێناگایی بە سەردا دی، من رۆژی
سەد جار داوای لێبوردن لە خوا دەکەم، بۆ ئەو بێناگاییە بە سەر دڵم دا
دی، نەک ئەو گوناھو تاوانە خەڵکی دیکە دەزانن گوناھیشەو دەیکەن، بە
دنیایی پیغەمبەرانی (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) لەوە پاریزراو بوون.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلە یەكەم:

بروادرانی چاکە کار جیگایان بهههسته،و، بیروایانیش وهک ئازەل راده بویرن و دهخۆن له دنیا داو، سه ره نهجامیشیان ئاگری دۆزهخه:

خوایه **﴿إِنَّ اللَّهَ يَدْخُلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يَتَنَعَّمُونَ وَيَأْكُلُونَ كَمَا تَأْكُلُ الْأَنْعَمُ وَالنَّارُ مَثْوًى لَهُمْ﴾**.

شیکردنهوی ئهم ئایهته، له سهی برگه دا:

۱- **﴿إِنَّ اللَّهَ يَدْخُلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾**، به دنیایی خوا **﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا يَتَنَعَّمُونَ وَيَأْكُلُونَ كَمَا تَأْكُلُ الْأَنْعَمُ﴾**، به لایم نهوانه ی بیروان، راده بویرن و گولزاریکه وه، پوواریان به ژێردا ده پۆن.

۲- **﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا يَتَنَعَّمُونَ وَيَأْكُلُونَ كَمَا تَأْكُلُ الْأَنْعَمُ﴾**، به لایم نهوانه ی بیروان، راده بویرن و به هره وه ده گرن و ده خۆن، وهک چۆن ئازەل ده خۆن.

۳- **﴿وَالنَّارُ مَثْوًى لَهُمْ﴾**، ئاگری ئشینگه یانه و شوینی تیدا نیشته جی بوونیانه.

لێره دا پرسیاریک ده کری:

تایا ته نیا بیروایان به هره وه ده گرن و، له نازو نېعمه تی ماددی دنیا ده خۆن؟ بیکومان بروادرانیش هه روان، ته دی بۆچی خوا **﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا يَتَنَعَّمُونَ وَيَأْكُلُونَ كَمَا تَأْكُلُ الْأَنْعَمُ﴾**؟

وہ لامہ کہی تہ وہیہ: کہ لہ راستیدا چٹڑ وەرگرتن و بہرہ وەرگرتن لہ نازو نیعمہ تی دنیا، شتیکی گشتیہ، بہ لّام بروداران زور بہ لایانہ وہ گرنگ نیہ، واتہ: نہ یانکردو تہ ئامانج و، جّی بایہ خیان نیہ:

یہ کہم: لہ بہر تہو حالّ تہ مہ عنہ وی و نیمانیہ ی ہہ یانہ.

دوہوم: بہ ہوی تہ وہوہ کہ بہروردی دہکن لہ گہل نازو نیعمہ تی بہ ہشتداو، ہی دنیا یان پئ شتیکی بچووک و کہم بایہ خہ، بہ لّام بیروایہ کان پئیان گرنگترین و گہورترین شتہو، دہیکہ نہ ئامانجی ژبانان، چونکہ ہہر تہ و ہندہ شک دہبن و، تہوان حالّ تیکی پروو حی مہ عنہ ویان نیہ کہ لہ نیمانہ وہ پدیدادہ بی و، وا لہ مروّف دہکات غہر یزہکانی خوٰی کونتر وّل بکات، وا لہ مروّف دہکات: تام و چٹڑ مہ عنہ ویہ کان کہ لہ نیمانہ وہ پدیدادہ بن، لہ تاعہ تہوہ دہستگیر دہبن و ہستیان پئ بکات، بہ لّام بیروایان و ہک چوٰن نازہ لان حالّ تی نیمانی و مہ عنہ وی و تاعہت بو خوا تہ نجامدانیان نیہ، تہوانیش ہہر بہو شیوہ ی ہن.

لیرہ دا بہ باشی دہزانم، بو پروونکردنہ و دی چہمک و واتای تہو نایہ تہ موبارہ کہ، تہو قسہ یہی (الطبری)، بنین کہ پیّم وایہ زور جوان پروونی کردو تہوہ، لہ تہفسیرہ کہی غویدا^(۱): (إِنَّ اللَّهَ لَهُ الْأُلُوهَةُ الَّتِي لَا تَتَّبِعِي لِعَظِيمِهِ، يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَبِرَسُولِهِ بَسَاتِينَ تَجْرِي مِنْ تَحْتِ أَشْجَارِهَا الْأَنْهَارُ، يَفْعَلُ ذَلِكَ بِهِمْ تَكْرِمَةً عَلَى إِيْمَانِهِمْ بِهِ وَبِرَسُولِهِ، وَقَوْلُهُ: ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا يَسْمَعُونَ وَيَأْكُلُونَ كَمَا تَأْكُلُ الْأَنْعَامُ﴾، يَقُولُ جَلَّ ثَنَاؤُهُ: وَالَّذِينَ جَحَدُوا تَوْحِيدَ اللَّهِ، وَكَذَّبُوا رَسُولَهُ ﷺ يَتَمَتَّعُونَ فِي هَذِهِ الدُّنْيَا بِحُطَامِهَا وَرِيَاشِهَا وَزِينَتِهَا الْفَانِيَةِ الدَّارِسَةِ، وَيَأْكُلُونَ فِيهَا غَيْرَ مُفَكِّرِينَ فِي الْمَعَادِ، وَلَا مُعْتَزِّينَ بِمَا وَضَعَ اللَّهُ لِيَخْلِقَهُ مِنَ الْحَجَّجِ الْمُؤَذِّنَةِ لَهُمْ، إِلَى عِلْمِ تَوْحِيدِ اللَّهِ وَمَعْرِفَةِ صَدَقِ رُسُلِهِ، فَمَثَلُهُمْ فِي أَكْلِهِمْ مَا يَأْكُلُونَ فِيهَا مِنْ غَيْرِ عِلْمٍ مِنْهُمْ بِذَلِكَ، وَغَيْرِ مَعْرِفَةٍ، مِثْلُ الْأَنْعَامِ مِنَ الْبَهَائِمِ الْمُسَخَّرَةِ الَّتِي لَا هِمَّةَ لَهَا إِلَّا فِي الْإِغْتِلَافِ دُونَ

عَرِيه، يَقُولُ جَدُّ ثَاوُفٍ: ﴿وَالنَّارُ مَثْوًى لِّمَنْ﴾، وَالنَّارُ تَارَ جَهَنَّمَ مَسْكَنٌ لَهُمْ، وَمَاوًى، إِلَيْهَا يَصِيرُونَ مِنْ بَعْدِ مَمَاتِهِمْ).

واته: ئەو غوايەى عليه السلام پەستراوتىتى ھەر بۆ ئەووە بۆ جگە لەو ناگونجى، ئەوانەى بڕوايان ھىناوہ بە خوۋى و بە پىغەمبەرەكەى، دەیانخاتە چەند باخ و بىستانىكەوہ كە ڕووبار بە ژىر درەختەكانىدا دەرۆن، ئەوہ شيان بۆيە بۆ دەكات، وەك پزىگرتن لىيان كە نىمانيان ھىناوہ بە خوۋى و بە پىغەمبەرەكەى، بەلام ئەوانەى نكووليان كردوہ لە يەكتايى خواو، پىغەمبەرەكەى خوايان بە درۆ داناو، ئەوانە لەم ژيانە دنيايىيەدا، شتەكانى دنيا لە جوانيىيەكەى و خوشيىيەكانى و لەزەتەكانى، كە دەبرىن و كۆتايان دى، بەھرە وەرەگرن و لىيان ددخۆن، بى ئەوہى بىر بگەنەوہ لە ڕۆژى دوايى و، بى ئەوہى بىر بگەنەوہ لەو بەلگانەى خوا لە دروستكراوہكانى غۆيدا داياناون، كە دەيانگەيەننە زانباريى خوا بە يەكگرتن و لە زانىنى راستى پىغەمبەران.

نجا لەوہدا لە خواردنياندا لەوہى دەبخۆن بە بى زانباريان بە خوا عليه السلام و بەبى ناسينيان بۆ پىغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، وەك نازەل وان، ئەو ناژەلانەى كە بەستەزمان و دەستەمۆ كراون لەلايەن مەرقەوہ، تەنيا شوينى بايەخيان بريتىە لە لەوہدان و، سەرەنجاميش جىگەيان ئەو شوينەى كە تىيدا نىشتەجى دەبن و، ئەو شوينەى پەناي پى دەبەن و، لە دواى مردنيان بۆى دەچن، بريتىە لە ئاگر.

كە دەفەرموى: ﴿مِنْ حَيْثُ الْأَنْهَرُ﴾، (مِنْ) لە، ﴿مِنْ حَيْثُ الْأَنْهَرُ﴾ دا، دوو واتاى ھەن:

أ- يانى: ڕووبارەكان بە ژىر دارو درەختەكانى ئەو بەھەشتەدا دەرۆن.

ب- يانى: ئەو ڕووبارانە ڕىك لە ژىر ئەو درەختانەوہ دىن، نەك لە شوينىكى دىكەوہ بىن و ھەلقولن، تەم تىبينىيە (فخر الدين الرازي) لە تەفسىرەكەى غۆيدا ھىناويەتى^(١).

واته: دهگونجی چ لیره و چ له شوینه کانی دیکه ی قورئاندا مهبهست له:
﴿ تَعْرِی مِنْ عَجَبٍ اَلْاَنْهَرُ ﴾، نهوه بێ که ږووبار دکان به ژیر درهخته کاندای ده ږوون.
 دهشگونجی: **﴿ تَعْرِی مِنْ عَجَبٍ اَلْاَنْهَرُ ﴾**، مهبهست پتی نهوه بې که نهو ږووباران
 هه ر له ژیر درهخته کانه وه سه رچاوه ده گرن، نهک له شوینی دیکه وه بېن و
 جوگو و جواریان بو هه لبه سترابن.

دېسان (فخرالدین الرازی) له تفسیری نهو نایه ته موبار دکه دا، که دد فهرمو ی:
 نهوانه ی بیپروان، ناوا به وه شیویه ده خون و، ده له وه ږن، سې شتان باس
 دهکات و ده لئ: له سې شتدا بیپروایه کان له ناژه ل ده چن:

یه که م: ناژه ل نهیا نهو دی به لوه گرنکه بغوات و، هیچی دیکه، بیپروایه کانیش هه روان.
دووه م: ناژه ل نهیا نهو دی ده خون، نایکه نه به لکه له سه ر خوی به دیه ینه ر، بیپروایه کانیش
 به هه مان شیوه ن.

سییه م: ناژه ل نهیا نهو دی تالفیان ده دریتی تاکو قه له و بن، بیتاگان لهو دی که تاکو
 قه له و تر بن، له سه ر بران نیزیک ترن، بیپروایه کانیش به هه مان شیوه، نازانن که هه تا
 ته مه نیان هه لده کشن، زیاتر له مهرگ و نهو سزایه ی چاوه ږیان دهکات، له پاش مهرگ
 نیزیک تر ده که ونه وه.

یه کیک له زانیان قسه یه کی جوان دهکات، ده لئ: (إِنَّ الْمُؤْمِنَ لَا يَخْلُو أَكْلُهُ مِنْ
 ثَلَاثٍ: أَوَّلًا الْوَزْعَ عِنْدَ الطَّلَبِ، ثَانِيًا: وَاسْتِعْمَالَ الْأَدَبِ، ثَالِثًا: وَالْأَكْلَ لِلْسَّبَبِ، وَالْكَافِرُ
 لَا يَخْلُو مِنْ ثَلَاثٍ: أَوَّلًا: يَطْلُبُ لِلتَّهْمَةِ، ثَانِيًا: يَأْكُلُ لِلشَّهْوَةِ، ثَالِثًا: وَيَعِيشُ فِي عَقْلَةٍ).

واته: ږووادار له خواردنه که یدا له سې شتان خالی نابی، هه میسه نهو سې
 حال ته ی هه ن:

یه که م: کاتیک ده گه ږی به دوی خواردندا، خو ږاړیزی هه یه له جهرام و قه دهغه.

دووهم: له کاتی خواردندا، تهدهب و پێزو نهو په‌وشته جوانانه به‌کاردێتی که پێویستن.

سێهه‌م: به‌هۆکار نه‌بی ناخوات، واته: تاكو برسی و تینوو نه‌بی ناخوات و ناخواته‌وه، نه‌ك هه‌ر بۆ كه‌یف و ئاره‌زو و بخوات.

بێپرواش هه‌میشه نهو سێ حاله‌ته‌ی هه‌ن، له کاتی خواردنیدا:

یه‌كه‌م: له‌به‌ر نابهرچاو تێری هه‌ر داوا ده‌كات، هه‌رچه‌نده هه‌شیی، به‌لام هه‌ر داوا ده‌كات.

دووهم: له‌به‌ر ئاره‌زوو ده‌خوات، نه‌ك له‌به‌ر نه‌وه‌ی پێویستی پێه‌تی.

سێهه‌م: له‌بێناگاییشدا ده‌ژێ، واته: ناگای له‌ خواو خه‌لك نیه‌و، ناگای له‌و سه‌ره‌نجامه نیه‌ كه‌ چاوه‌ڕێی ده‌كات.

هه‌روه‌ها ده‌شگونجی بڵێن: خه‌لك سێ جو‌رن:

١- هه‌یه‌ بۆیه ده‌ژێ تاكو بخوات.

٢- هه‌یه‌ بۆیه ده‌خوات تاكو بژی، هه‌ر ته‌وه‌نده ده‌خوات تاكو بژی.

٣- هه‌شه‌ بۆیه ده‌ژێ تاكو به‌ندایه‌تی بۆ خوا بکات، بێگومان نه‌مه‌یان باشت‌رین جو‌ره‌ مرۆفه‌و، له‌ راستیدا ته‌نیا نه‌م لێ ده‌وه‌شێته‌وه‌ پێی بگوترێ: مرۆفیکه‌ جێنشینی خواجه.

مه سه له ی دووهم:

خوای کارزان که لیک ناوهدانیی به هیزتر لهو ناوهدانییه ی که پیغه مبه ر
ناچاری به جیهیشتن کرد، فهوتاندوون و هیچ که سیشیان له فریا نه هاتوه:

خوای ۱۷ ده فیه رموی: ﴿وَكَايْنٍ مِّنْ قَرَبَةٍ هِيَ أَشَدُّ قُوَّةً مِّنْ قَرَبِكَ الَّتِي أَخْرَجْنَاكَ أَهْلَكْنَاهُمْ
فَلَا نَاصِرَ لَهُمْ﴾

شیکردنه وی ئهم ئایه ته، له دوو برگه دا:

(۱) ﴿وَكَايْنٍ مِّنْ قَرَبَةٍ هِيَ أَشَدُّ قُوَّةً مِّنْ قَرَبِكَ الَّتِي أَخْرَجْنَاكَ أَهْلَكْنَاهُمْ﴾، زۆر ناوهدانیی
که هیزیان زیاتر بوو، لهو ناوهدانییه ی تۆی وه درنا، تۆی ناچار کرد به جیتی بوئیی،
فهوتاندمان و قره برمان کردن، واته: خه لکی ناوهدانییه کا ئمان فهوتاند.

(۲) ﴿فَلَا نَاصِرَ لَهُمْ﴾، هیچ جوړه هاوکارو یارمه تییده ریکیان نه بوو.

وشه ی (القرية)، زۆر جار باسمان کردوه، یانی: ناوهدانیی گه وره، شاری
قه به بالځ، نه ک به مانا عورفی و باوه که ی ټیستای: گوندو لادی، له قورئاندا
(قرية) به مانای شاری گه وره و قه به بالځه، به لکو یانی: شارو ده ولت، کاتی
خوی هه ر شاریکی گه وری قه به بالځ، شووره یه کی بو کراوه و ده رگا و ده روازی
هه بوون و، ده ولت له نیو نه و شاره دا بووه، ﴿وَكَايْنٍ مِّنْ قَرَبَةٍ هِيَ أَشَدُّ قُوَّةً مِّنْ
قَرَبِكَ الَّتِي أَخْرَجْنَاكَ أَهْلَكْنَاهُمْ﴾، زۆر ناوهدانییه مان فهوتاندوون، که به هیزتر بوون
لهو ناوهدانییه ی تۆی ده رکرد (که مه به ست پئی مه که یه)، ﴿أَهْلَكْنَاهُمْ﴾، واته:
نیمه دانیشتوانی نه و ناوهدانییه مان فهوتاند، ﴿فَلَا نَاصِرَ لَهُمْ﴾، (ناصر): ناوی
بکه ر (اسم فاعل) دو مه به ست پئی جینسی یارمه تییده رو هاوکاره، چونکه له
دوای (لای) لابردي تیکرا (نفي الجنس) ده هاتوه، ﴿فَلَا نَاصِرَ لَهُمْ﴾، هیچ جوړه
هاوکارو یارمه تییده رو پشتیوانیکیان نه بوون.

لېرەدا پىرسارىك دەكرى:

ئايا خەللى مەككە پىغەمبەرىيان وەدەرنە، يان پىغەمبەر ﷺ بۇ خۇي شارەكەي
بە جىيىشت؟

دەلىين: **﴿أَخْرَجَكَ﴾** (أي: اضطرُّوكَ للخروج)، واتە: تۆيان ناچار كىرد، بە جىي
بەئىلى، دواي ئەوئەي پىغەمبەر ﷺ زانى پىلانىان بە دەستەو ھەيە بۇ كوشتنى و،
دواي ئەوئەي ئەو پەيام و بانگەوازەي پىيىو، گەياندىانە بن بەست، پىغەمبەرى
خوﺍ ﷺ خۇي ناچار بىنى مەككە بە جىي بەئىلى، لەو بارەو كە چۆن پىغەمبەر
ﷺ بە ناچارىي ئەو شارەي بە جىيىشتەو، ئەم دەقە دىين:

اعْنُ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه، قَالَ وَقَفَ النَّبِيُّ ﷺ عَلَى الْحَزْوَرَةِ فَقَالَ: عَلِمْتُ أَنَّكَ خَيْرُ أَرْضِ
اللَّهِ وَأَحَبُّ الْأَرْضِ إِلَى اللَّهِ، وَلَوْلَا أَنَّ أَهْلَكَ أَخْرَجُونِي مِنْكَ، مَا خَرَجْتُ ! (أخرجه أحمد:
۱۸۷۳۹، تعليق شعيب الأرنؤوط: حديث صحيح).

واتە: ئەبوو ھورەيرە رضي الله عنه دەلىن: پىغەمبەر ﷺ (كاتىك لە مەككە دەردەچى
بەرەو ئەشكەوتى (ئور) ئاورىك لە مەككە دەداتەو) لەسەر ھەزورە ۋەستاو
فەرموئى: بە دلىيى دەزانم تۇ باشتىن و خۇشەويستىن ولاتى لە لاي خوﺍ،
ئەگەر دانىشتووانت مىيان وەدەر ئەنابايە، لىت دەرنەدەچووم.

كەواتە: پىغەمبەر ﷺ بە ويستى خۇي لە شارى مەككە چۆتە دەر، بەلام
دواي ئەوئەي لە لايەن بىيروا ھاوبەش بۇ خوﺍ دانەرەكانەو، ناچار كراو.

مەسەلەى سېئەم

كەسانىك كە لە لاينەن پەرۋەردگار يانە ھە لە سەر بەلگەى پۈۈنن و، بەرچاۋ پۈۈنن، ھەك كەسانىكى خراپە بۇ پازىناۋەى ئارەزوۈ پەرست نىن:

خو! ﴿أَفَنُكِّنْ عَلَىٰ يَتِيمٍ مِّنْ رَبِّهِۦ كُنْ زَيْنٌ لَّهُۥ سُوۥءٌ عَمَلٍۭهُۥ ۖ وَأَتَّبِعُوا۟ أَمْرَهُۥم ۖ﴾

شىكىردنەۋەى ئەم، ئايەتە، لە دوو بەرگەدا:

(۱) - ﴿أَفَنُكِّنْ عَلَىٰ يَتِيمٍ مِّنْ رَبِّهِۦ كُنْ زَيْنٌ لَّهُۥ سُوۥءٌ عَمَلٍۭهُۥ﴾، ئايا كەسىك كە لە لاينەن پەرۋەردگار يە ھە لە سەر بەلگەى كى پۈۈشە، ھەك كەسىكە كە كەردەۋە خراپەكەى بۇ جوانكراۋە؟ (الِاسْتِفْهَامُ لِإِنكَارِ الْمُمَثِّلَةِ الَّتِي يَفْتَضِيهَا حَرْفُ التَّشْبِيهِ)، ﴿أَفَنُكِّنْ عَلَىٰ يَتِيمٍ مِّنْ رَبِّهِۦ كُنْ زَيْنٌ لَّهُۥ سُوۥءٌ عَمَلٍۭهُۥ﴾، پەرسىار كەردن بۇ نكوۈلىي كەردنە، لە ھەك يەك بوۈنىك، كە پىتى وىچاۋاندن دەبخوازى، واتە: ئەۋ دوو جۆرد كەسە، ھەك يەك نىن، پىشى دەفەر مۈى: ﴿أَفَنُكِّنْ عَلَىٰ يَتِيمٍ مِّنْ رَبِّهِۦ﴾، لىرەدا بە تاك ھىناۋىەتى، (الْإِفْرَادُ بِاِغْتِبَارِ اللَّفْظِ وَالْجَمْعِ بِاِغْتِبَارِ الْمَعْنَى)، تاك كەردنەۋەكە بە ھۈى رەچاۋ كەردنى بىژە كەۋدىە، بەلام كۈكەردنەۋەكەى بە رەچاۋ كەردنى مانا كە يەۋدىە.

(على)، لە: ﴿عَلَىٰ يَتِيمٍ مِّنْ رَبِّهِۦ﴾، دا، (على: للإستعلاء المجازي: بمعنى التَّمَكُّنِ)، (على)، بۇ بەرز بوۈنەۋەى مەجازىيەۋ مەبەست پىتى توانا بە سەر داشكان و چاك سەقامگىر بوۈنە لە سەر شتىك، واتە: كەسىك ئەۋ بەلگەۋ بەرچاۋ پۈۈنىيەى لە پەرۋەردگار يەۋە بۈى ھاتۈە، باش لىنى تىگەبشتۈە، ھەك چۈن كەسىك سۈارى و لاخىك دەبى و كۈنترۈلى دەكات، ئەۋانىش بەۋ شىۋەىە دەستىان لەۋ ھىدايەت و بەرچاۋ پۈۈنىيەۋ ئەۋ بەلگانەى پەرۋەردگارىان گىر بوۈە، بىكومان بېرۋادار بەرچاۋ پۈۈن و دىنبايە، بەلام بىبېرۋا بەرچاۋ لىلەۋ لە گىزاۋدايە، ھەك لە سوۈرەتى (الأنعام)، ئايەتى ژمارە (۱۲۲) دا، خو! ﴿أَفَنُكِّنْ عَلَىٰ يَتِيمٍ مِّنْ رَبِّهِۦ كُنْ زَيْنٌ لَّهُۥ سُوۥءٌ عَمَلٍۭهُۥ ۖ وَأَتَّبِعُوا۟ أَمْرَهُۥم ۖ﴾

مَيْمَنًا فَاحْيَيْنَهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ كَمَنْ مَثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِّنْهَا كَذَلِكَ زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢٢﴾ واتە: ئایا كەسێ مردوو بوو و زیندوو مان کردۆتهوه، ڕووناکی مان پێداوه، له نێو خەڵکیدا پێی دەروات، وەك كەسێك وایە كە له تاریکیی دایه و لێشی دەر باز نابێ؟ بهو شێوهیه نهوهی بێڕوایان دهیكهن، بۆیان ڕازیتراوهتهوه.

مه بهست له: ﴿عَلَىٰ بَيْتِهِ مِّن رَّيِّهِ﴾ له سهر به لگهیهك له پهروه دگاریانهوه، یانی: بهرچاو ڕوونی و پێژانین، كه ههم بونناسیی دهرگرتیهوه، ههم نیمان و عهقیده، ههم په رسته شهكان، ههم په دوشته بهرزهكان، ههم باری كه سیتی، ههم نه ده به كۆمه لایه تیهكان، ههم شێوهی به ڕیوه بردنی كۆمه لگا و ژیان و كوزه ران، نهوانه ی بێڕوان، خوا ﷻ بهوه پێناسه یان دهكات كه له لایه ن پهروه دگاریانهوه به لگه دارو بهرچاو ڕوون كراون ڕۆشنایی و دنیایان پێدراوه، له ههموو ڕوویهكهوه به ههموو شێوهیهك.

﴿كَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ﴾ ئایا كه سێكی خاوهن به لگهی خوایی بهرچاو ڕوون، وەك كه سێك وایه كه كردهوه خراپه كهی خۆی بۆ ڕازیتراوهتهوه و جوان كراوه؟ له خاڵێكدا كه نهوه خراپترین كردهویه، كه چی نهو زۆر به جوان و چاكی ده بینێ!!

٢- ﴿وَالْبَغْوَ أَهْوَهُمْ﴾ كهوتونه شوێن ئارهزووه دانیشیان؟ بێگومان نهو پرسیاركرده، پرسیاركردنی نكوو ئییلێكه رانهیه، واته: به دنیایی نهو دوو جوړه كه سه وەك یهك نین، چونكه بابای بێڕوای كردهوهی خراپی خۆ بۆ جوانكراو:

أ- له ڕووی تیۆزییهوه، چه شمه ندازی وا لێل بووه، بیرو بۆچوونی تێكهڵ و پێكهڵی وا كهوتۆته گێژاوهوه، خراپه كانی خۆی به چاك ده بینێ

ب- له ڕووی كرده بیه شهوه، كهوتۆته شوێن ئارهزووه دانی، وەك له سوورەتی (النجم) دا، خوا ﷻ ده فرموی: ﴿إِنْ يَشَاءُونَ إِلَّا الظَّنُّ وَمَا تَهْوَى الْأَنْفُسُ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مِّن رَّبِّهِمْ

اَللّٰهُ ۙ تەوانە تەنیا شوین گومان دەکەون و، ئەوەی نەفسەکان دەپخوازن، لە
 حالئێکدا پێنمایشیان لە پەرودەدگاریانەوه بۆ هاتووە.

لێرهدا خوا ﷻ دەیەوی سەرنجمان ڕابکێشی بۆ ئەوە کە مەرۆقی بروادار
 بەرچاو پوونە، ئەو بەرچاو پوونییەش بەلگەبەکە، بەرچاوی پوون کردۆتەوهو
 لە لایەن پەرودەدگاریەوه بۆی هاتووە، بەلام بابای بیپروا کردووەکەي خۆی
 بۆ ڕازیتراوەتەوهو، کەوتۆتە شوین ناره‌زووی، واتە: لە هەوای خوا خۆی بێ
 بەش کردووە، کەوتۆتە شوین هەوای خۆی، بەلام مەرۆقی بروادار لە لایەن
 پەرودەدگاریەوه خراوتە سەر ڕاستە پێک، کە بەرچاو پوونەو دەزانێ:

لە کوێو هاتو؟

بۆچی هاتو؟

بۆ کوێ دەچن؟

هەڵال چییە؟

هەرام چییە؟

چاکە چییە؟

خراپە چییە؟

دۆست کێیە؟

دوژمن کێیە؟

پێویستە چۆن بژی؟

ژانی تاکیی و، خێزانیی و، کۆمەلایەتییی و، سیاسیی خۆی، پێویستە چۆن
 بەرپێو بەری؟

خوایا ﷺ بە ھۆی ئەو ئایین و بەرنامەو پەيامەوھى بۆى ناردوھ، خستوو یەتە سەر بەرچاو ڕوونیی، تەوى دیکەش: بە پیچەوانەوھ لە گێژاودایەو، کەوتۆتە شوین ئەوھى نەفسى بیخوازى و نازەزووى لێیە، ییگومان خواش ﷻ مرۆقى وا خولقاندوھ، بتوانى بکەوێتە شوین ھیدایەتى خواو، دەشتوانى بکەوێتە شوین نازەزووھکانى خوێ، ئەو دوو جۆرە توانایە دراوون بە مرۆف، تاكو تاقي بکریتەوھ، ئەوھى ئیماندار بى، بەھۆى ئیمانەکە یەوھ دەکەوێتە شوین بەرنامەو پێنمایى خوا، تەوھى دیکەش بەھۆى بیروایى کە یەوھ، دەکەوێتە شوین نازەزووى خوێ و کردەوھى خراپى.

مهسه له ی چواره م:

بهه شتی بهلیندراو به پاریزکاران، پووباره کانی: ناوی ساف و، بئ بوڼ و، شیر ی تام نه گور اوو، شهرابی به چیر و، ههنگوینی پافته و، هه موو جوړه میوه یه کی تیدایه، سه رباریش لیوردنی خوا، بیروایانیش له نیو بلتسه ی ناگردان و، ناوی کولویان پئ ده خورینه وه، که ریخوله کانیان پچر پچر ده کات:

خوا ۱۰ ده فهرموئ: ﴿مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وَعِدَ الْمُتَّقُونَ فِيهَا أَنْهَرٌ مِنْ مَّاءٍ غَيْرِ آسِنٍ وَأَنْهَرٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرَ طَعْمُهُ وَأَنْهَرٌ مِنْ حَمْرٍ لَذْوٍ لِّلشَّرِبِ وَأَنْهَرٌ مِنْ عَسَلٍ مُّصَفًّى وَلَمْ يَكُنْ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَمَعْقِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ كَذَٰلِكَ فِي النَّارِ وَسُقُوا مَاءً حَمِيمًا فَقَطَّعَ أَمْعَاءُهُمْ ۝۱۰﴾

شیکردنه وی ئهم ئایه ته، له ده برگه دا:

۱- ﴿مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وَعِدَ الْمُتَّقُونَ﴾، سیف هت و وینه ی نهو بهه شته ی بهلیندراو به پاریزکاران، (المثل: الخال العجیب)، (المثل) حاله ق سه سامکه ر، یانی: حال ی سه سوره ینه ی نهو بهه شته ناویه.

ههروه ها (مثل) به مانای سیفه تیش دئ، یانی: سیفه تی نهو بهه شته که بهلیندراو به پاریزکاران، بهو شیوه یه.

۲- ﴿فِيهَا أَنْهَرٌ مِنْ مَّاءٍ غَيْرِ آسِنٍ﴾، [خویندراویشه ته وه: (آسین)]، پووبار گه لی ناوی تیدان، له ناویک که (تام و رڼک و بوئی) نه گور اوو، ئنجا (آسن) له (آسن) دوه هاتوه، یان له (آسن) هوه، (آسن) یاسن، و آسن یاسن، مثل آجن الماء یاجن، آسن الماء، او آسن الماء، ای: تغیر لونه و طعمه و ریخه، ناوه که رڼک و تام و بوئی گور، ئنجا خوا ۱۰ ده فهرموئ: نهو پووبارانه ی له بهه شته ها هه نه ناویکن، که تام و رڼک و بوئی نه گور اوو، تاوه که ی بهو شیوه یه.

۳- ﴿وَأَنْهَرٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرَ طَعْمُهُ﴾، ههروه ها پووبارگه لیک ی تیدان له شیریک، که تامه که ی نه گور اوو.

۴- ﴿وَأَنْتَ مِنْ حَرِّ لَذَّةِ النَّارِ﴾، ديسان رووبار گەلێکی تێدان لە مەی (شەراب) یک
کە بۆ خوڕەوانی زۆر بە چێژە، دەلێ: (لَذَّةٌ: تَأْنِثُ اللَّذَائِ: اللَّذِيذ، وَهُوَ وَصْفٌ وَلَيْسَ
اسْمًا، لَذَّةٌ، مَبْنِيَةٌ (لَذٌ)، يَانِ: بە تام و چێژ، تەویش وەسفە، نەک ناو بێ.

۵- ﴿وَأَنْتَ مِنْ عَذَابِ مُصَى﴾، هەروەها رووبار گەلێک لە هەنگوینیکی پالڤتە، (المُصَى:
الْبَيْ خَلَصَ مِمَّا يُغَالِطُ الْعَسَلُ، مِنْ بَقَايَا الشَّمْعِ وَالنَّخْلِ)، (مُصَى)، واتە: پالڤتە کراو و
پاککراوە لەو شتانەی کە تێکەڵ بە هەنگوین دەبن، وەک پاشماوەکانی میوو هەنکەکان
(هەنگی مردوو).

۶- ﴿وَلَمْ يَمَّا مِنْ كُلِّ النَّارِ﴾، ديسان بۆ ئەوان لەویدا لە هەموو جۆرە میوەکان
هەبە، ﴿النَّارِ﴾، ئەلیف و لام (ال)ی ناساندنی لە سەرەو بۆ جێنە، واتە: هەرچی
جۆری میوەیە بۆ ئەوان لەویدا هەبە.

۷- ﴿وَمَعْقَرَةٌ مِنْ رَہِمٍ﴾، هەروەها بۆ ئەوان لەویدا لێبوردن و چاوپۆشیی لە
پەرەردگار یانە، هەبە.

۸- ﴿كَمْ هُوَ خَلِيفٌ فِي النَّارِ﴾، (نابا کەسێک لە شوێنێکی ناوایە)، وەک کەسێک وابە کە
لە ناگەدا هەرمایەو بە هەمیشەیی دەمێنێتەو؟ لێرەدا بە تاک (مفرد) هیناویەتی، وەک
پەچاوکردنی بێژە (مَنْ)، بەلام دواویی دەیکاتە کۆ (جمع) بە پەچاوکردنی مانایەکی:

۹- ﴿وَسُقُوا مَاءَ حَمِيمًا﴾، هەروەها لە ناویکی کولاوو داغیان بێ دەخوڕیتەو، بێ نۆش
دەکری.

۱۰- ﴿فَقَطَعَ أَمَاءَهُمْ﴾، ئنجا یەکسەر رێخۆڵەکانیان پچر پچر دەکات، (الْأَمَاءُ: جَمْعُ
مَعْيٍ وَمَعْيٍ)، (مَعْيٍ وَمَعْيٍ)، واتە: رێخۆڵەو بە (أَمَاءُ) کۆ دەبنەو.

لێرەشدا ديسان لە لایەکەو بە تاک دەبێتی: ﴿كَمْ هُوَ خَلِيفٌ فِي النَّارِ﴾، دواویی کۆی
دەکاتەو: ﴿وَسُقُوا مَاءَ حَمِيمًا﴾، (الْإِفْرَادُ بَاغْتِبَارِ اللَّفْظِ وَالْجَمْعُ بَاغْتِبَارِ الْمَعْنَى)، تاککردنەکی
بە پەچاوکردنی بێژەکی، بەلام کۆ کردنەکی بە پەچاوکردنی مانایەکیەتی.

چهند ورده کاریبه کی رهوانیژی له نایه تی (۱۵ / محمد) دا:

یهک: (الزَمْخَشَرِي)، له باردی سه ره تای رسته که وه: ﴿مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وَعِدَ الْمُتَّقُونَ﴾، ده لئ: (هُوَ كَلَامٌ فِي صُورَةِ الْإِبْتِهَاتِ وَمَعْنَى النَّفْيِ وَالْإِنْكَارِ، لِإِنْطِوَانِهِ تَحْتَ حُكْمِ كَلَامِ مُصَدِّرٍ بِحَرْفِ الْإِنْكَارِ وَدُخُولِهِ فِي حَيْزِهِ، وَانْخِرَاطِهِ فِي سِلْكِهِ، وَهُوَ قَوْلُ تَعَالَى: ﴿أَفَنْ كَانَ عَلَىٰ بَيْنِهِ مِنَ رَبِّهِ﴾، فَكَأَنَّهُ قِيلَ: أَمَثَلُ الْجَنَّةِ كَمَنْ هُوَ خَالِدٌ فِي النَّارِ؟ أَيْ: كَمَثَلِ جَزَاءٍ مَنْ هُوَ فِي النَّارِ)، نه مه (محي الدين درويش) له ته فسیره که ی خوی دا^(۱) لئ ده خوازته وه و ده لئ:

(الزَمْخَشَرِي)، گوته ویه تی: نه مه ته عیبه (که خوا ^د ده فهرموئ: وینه ی بهه شتیک که به لئندراوه به پارنژکاران، نجا باس ده کات که رووبازی ناوی تیدایه که ساغ و سافه، شیریک که تامه که ی نه گوواوه، شه پاییک که چیره بو خوره وانی، هه نگوبینکی پالفته کراو، هه موو جوړه میوه یه ک، دواپی ده فهرموئ: ﴿كَمَنْ هُوَ خَالِدٌ فِي النَّارِ﴾، وه ک که سیک وایه که له ناگردا به هه میسه یی ده مینتیه وه؟، قسه یه که له شیوه ی چه سپاندن (إِبْتِهَات) دایه، به لام به مانای لابردن و نکوویلینکردنه، چونکه چوته ژیر هوکمی قسه به که وه که به پیتی نکوویلینکردن دهستی پی کردوه، چوته نئو بازنه که یه وه، نه ویش نه وه دیه که خوی بهرز ده فهرموئ: ﴿أَفَنْ كَانَ عَلَىٰ بَيْنِهِ مِنَ رَبِّهِ كَمَنْ رَبُّهُ لَمْ يَسَوْهُ عَمَلُهُ﴾، وه ک لئردا گوته رای: نایا وینه ی نه و بهه شته، وه ک نه وه وایه که له ناگردا هه میسه یی ده بی، واته: وه ک سزای که سیک وایه، که له ناگردا هه میسه یی ده بی؟!.

نجا نه مه (محي الدين الدرويш) یش له نینول مونه ییر (إِبْنُ الْمُنْزِر) خواستوو یه ته وه و ده لئ: پئوسته یه ک وشه ی دیکه بو ته عیبه که ی زیاد بکری: (أَمَثَلُ سَاكِنِ الْجَنَّةِ، كَمَنْ هُوَ خَالِدٌ فِي النَّارِ؟ أَيْ: كَمَثَلِ جَزَاءٍ مَنْ هُوَ خَالِدٌ فِي النَّارِ)، نایا وینه ی نیشته جی بووی بهه شت، وه ک که سیک وایه که له ناگردا

همیشه‌ی ده‌بی، واته: نایا پاداشتی که سیک که له به‌ه‌شتا نیشه جَنِّیه، وه‌ک سزای که سیک وایه که له ناگردا هر ماوه؟ بیگومان نه‌خیر.

که‌واته: (الزمخشری) خاوه‌نی ته‌فسیری (الکشاف)، نهم نایه‌ته ده‌به‌ستته‌وه به نایه‌تی پیتش خویه‌وه که ده‌فه‌رموی: ﴿أَفَرَأَىٰ كَانَ عَلَىٰ يَتِيمٍ مِّنْ رَّيَةٍ، كَمَنْ زَيْنَ لَهُ سَوْءَ عَمَلِهِ﴾. نایا که سیک که له له‌لایه‌ن په‌روه‌دگار یه‌وه له‌سه‌ر به‌لگه‌یه‌کی پو‌شنه، وه‌ک که سیک وایه که خرابه‌کی بو راز‌تندراوه‌ته‌وه، که‌وتوونه شوین نارزووه‌کانیان؟ ده‌لی: ته‌عبیره‌کی دواتریش ﴿مَثَلُ الْجَنَّةِ﴾، له شیوه‌ی نیسپات و چه‌سپاندن دا هاتوه، به‌لام مه‌به‌ست پی‌نکو و لیل‌یکردنه، واته: به‌دنیایی پاداشتی که سانی‌ک که پاریزکاران و ده‌چنه نیو نه‌و به‌ه‌شتانه، وه‌ک سزای نه‌وانه‌ی له ناگردان، پیکه‌وه به‌رانبه‌رو به‌راورد نا‌کری‌ن و وه‌ک به‌ک نین.

دوو: له پرووی ریزمانییه‌وه، (مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ)، هم‌مووی نیهاد (مبتدا) دو گوزاره (خبر) که‌ی قرتیندراوه، وا ته‌قدیر ده‌کری: (مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ، جَنَّةٌ فِيهَا أَنْهَارٌ مِّنْ مَّاءٍ غَيْرِ آسِنٍ)، که‌واته: (مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ)، هم‌مووی نیهادوه کوزاره‌کی بریتیه له: (جَنَّةٌ فِيهَا أَنْهَارٌ مِّنْ مَّاءٍ غَيْرِ آسِنٍ)، باخیک که پروبارانیکی ناو زولال و نه‌گورایان تیدان.

سن: خوا ﴿﴾ نه‌و به‌ه‌شته‌ی بو پاریزکارانی داناه، هم نازو نیعمه‌تی ماددیی تیدا باس کراون، به‌پینج برکه‌و، هم ناز و نیعمه‌تی مه‌عنه‌ویش، به‌یه‌ک برکه:

۱- ناز و نیعمه‌ته ماددیه‌کان:

۱- ﴿وَأَنْهَارٌ مِّنْ مَّاءٍ غَيْرِ آسِنٍ﴾، پروبار که‌لیک له ناو، ناویکی ساف و زولال، که تام و ره‌نگ و بونی نه‌گوراه.

۲- ﴿وَأَنْهَارٌ مِّنْ لَّبَنٍ لَّمْ يَغَيَّرْ طَعْمَهُ﴾، پروبار که‌لیک له شیر که تامی نه‌گوراه، تامی تیک نه‌جووه.

(۳) - ﴿وَأَنهَرُ مِنْ حَرِّ لَذَّةِ اللَّشَرِيِّ﴾، رووبار گەلیک لە مەی (شەپاب) کە چۆندارو بە چۆنە بۆ خۆرهوانی.

(۴) - ﴿وَأَنهَرُ مِنْ عِلِّ مُصْی﴾، رووبار گەلیک لە هەنگوین، هەنگوینیکی پالڤته.

(۵) - ﴿وَلَمْ يَهَيَّا مِنْ كُلِّ الشَّيْءِ﴾، لە هەموو جۆرە میویدەک بۆ ئەوان لەویدا هەیه.

ب- لە ڕووی مەعنەویشەوه: ﴿وَمَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ﴾، لیئوردنیکى گەورەو شایستە لەلایەن پەرورەدگار یانەوه، چونکە ئەزانراو (نکرة) بوونی (مغفرة) لەم ڕەوت (سیاق)ەدا ئەوه دەگەیهنن.

بێگومان باشترین جۆری ئاو، ئەو ئاودیه کە تام و بۆن و ڕەنگی نەگۆرا بن، بۆیه دەفەرموی: ﴿أَنهَرُ مِنْ مَّاءٍ غَيْرِ آسِنٍ﴾.

باشترین جۆری شیریش ئەودیه کە تامی نەگۆرا بن و تێکنەچووبن، بۆیه فەرموویهتی: ﴿وَأَنهَرُ مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُ﴾.

هەرودەها باشترین جۆری شەپاب ئەودیه کە نازارو سەر تێشەو سەرخۆشیی بەدوادا نەیت، بۆیه دەفەرموی: ﴿وَأَنهَرُ مِنْ حَرِّ لَذَّةِ اللَّشَرِيِّ﴾.

دێسان باشترین جۆری هەنگوینیش، ئەودیه کە کەرەشان و میوو میشی مردووی تێنەکەوتبێ و ساف و ساغ بن: ﴿وَأَنهَرُ مِنْ عِلِّ مُصْی﴾.

باشترین جۆری میویدەش ئەودیه، کە هەموو جۆرەکانی میویدە بن، نەک تەنیا جۆریک یان دوو جۆر، یان چەند جۆریکی دیارییکراو: ﴿وَلَمْ يَهَيَّا مِنْ كُلِّ الشَّيْءِ﴾.

چوار: لە بارەى: ﴿وَمَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ﴾، دوه، (فخرالدین الرازی) پرسیاریکی وروژاندوه دەلى: پارێزکاران تاكو لیئوردنی پەرورەدگاریان نەبینن، ناچتە بەهەشت، ئەدی یانی چی خوا ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ دواى ئەودى باسی نازو نعیمةتەکانی بەهەشت دەکات، دەفەرموی: ﴿وَمَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ﴾؟

هه‌لّه‌ته به بۆ چوونی من وه‌لامی پرسیارده‌کی هه‌نده زه‌حمه‌ت نیه، نه‌ویش نه‌وه‌یه که بگوتری:

خو! ﴿٧٢﴾ وێرای نه‌وه‌ی نه‌و نازو نيعمه‌ته ماددیه‌یه‌یان ده‌داتن، پێشیان ده‌فه‌رموی: چاوپۆشیم لێتان کردو لێتان رازییم، وه‌ک خو! ﴿٧٣﴾ فه‌رموویه‌تی: ﴿وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللَّهِ أَكْبَرُ﴾ ﴿٧٤﴾ التوبه، رازی بوونیک له‌ خواوه‌ گه‌ورده‌تره، واته: گه‌ورده‌تر له‌ به‌هه‌شت و له‌وه‌ی که له‌ به‌هه‌شتدا هه‌یه، به‌هه‌شتیش بۆیه‌ خوشه، چونکه نه‌و شوێنه‌یه که خو به‌هۆیه‌وه له‌ مرۆقه‌کان رازی ده‌بی و ده‌یانخاته نه‌وه.

به‌لام به‌ هه‌رحال نه‌و وه‌لامیکی هه‌ناوه ده‌لی: ﴿وَمَغْفِرَةٌ مِّن رَّبِّهِمْ﴾ ﴿٧٥﴾ (ای: لَا قَبِيحَ عَلَى الْاِكْلِ وَالشَّارِبِ، بَلْ مَسْئُورُ الْقَبَائِحِ مَغْفُورٌ). ده‌لی (غفر) به‌ مانای پۆشینه: عاده‌ت وایه که که‌سێک شتێک ده‌خوات یان ده‌خواته‌وه دوا‌ی پاشه‌روکی ده‌بی، که ده‌فه‌رموی: ﴿وَمَغْفِرَةٌ مِّن رَّبِّهِمْ﴾ ﴿٧٦﴾ یانی: بلی پره‌وره‌دگاریان ده‌یانپۆشی و نه‌و خواردن و خواردنه‌وانه‌ی له‌ به‌هه‌شتدان، پاشه‌روکیان نابێ و وانابێ پتی ناشیرین و قیزه‌ون بن.

به‌لام وه‌ک گوتم: خو! ﴿٧٧﴾ زۆر جاران باسی په‌زنامه‌ندی خۆی ده‌کات و، باسی لێبوردیه‌ی خۆی ده‌کات، باسی په‌حمه‌ت و به‌زه‌یی خۆی ده‌کات و، باسی به‌خششی خۆی ده‌کات، هه‌موو نه‌و وشانه (رضوان، مغفرة، رحمة، فضل)، به‌کاردێنی، ئنجا هه‌رچه‌نده‌ چوونه به‌هه‌شت کۆتا قوناغه، به‌لام خو! ﴿٧٨﴾ له‌ شوێنی دیکه‌ش دا، نه‌و باس و خواسانه‌ پاش و پێش ده‌کات، وه‌ک له‌ فه‌رمایشتیکی پێغه‌مبه‌ردا ﴿٧٩﴾ هاتوه: خو! ﴿٨٠﴾ چه‌ند جارێک به‌ به‌هه‌شتیه‌کان ده‌فه‌رموی: چیتان ده‌وی؟ نه‌وانیش ده‌لێن: هه‌رچی پێویسته‌ پێتداوین، دوا‌ی نه‌وه‌ی چه‌ند جارێک دووباره‌ی ده‌کاته‌وه، به‌ تایبه‌تی بۆ شه‌هیدان، ده‌لێن: داوامان هه‌ر نه‌وه‌یه جارێکی دیکه‌ به‌چینه‌وه بۆ ژبانی دنیا له‌ پێناوی تۆدا

بجەنگین و بکوژرئین، خواى پەرودەرگارىش پێيان دەفەرموئ: ئەوە لێتان رازى بووم و، هەرگیز لێتان تووڕە نابم^(١).

کەواتە: ئیمە لە بەهەشتیش پێوستیمان بە ڕەزامەندیی و لێبوردیی و بەخشش و بەزەیی خوا ﷻ هەر هەیه، بەلکو بەهۆی ئەو سیفەتانهی پەرودەرگاردووە، ژيانى بەهەشت و بەهەشتییهکان، نام و چێژى هەیهو بەردەوامیش دەبێ.

---

(١) (عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " إِنْ اللَّهُ يَقُولُ لِأَهْلِ الْجَنَّةِ: يَا أَهْلَ الْجَنَّةِ. يَقُولُونَ: لَيْتَكَ رَبُّنَا وَسَعْدِيكَ. فَيَقُولُ: هَلْ رَضِيتُمْ؟ فَيَقُولُونَ: وَمَا لَنَا لَا نَرْضَى، وَقَدْ أُعْطِينَا مَا لَمْ نَغْطِ أَخْذًا مِنْ خَلْقِكَ؟ فَيَقُولُ: أَنَا أُعْطِيكُمْ أَفْضَلَ مِنْ ذَلِكَ. قَالُوا: يَا رَبِّ، وَآيُ شَيْءٍ أَفْضَلُ مِنْ ذَلِكَ؟ فَيَقُولُ: أَحَلُّ عَلَيْكُمْ رِضْوَانِي فَلَا أَسْخَطُ عَلَيْكُمْ بَعْدَهُ أَبَدًا " } (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ: ٦٥٤٩)

مه سه له ی پتجه م:

له بیروایانی دهغه ل که ساتیک هه ن گوی بو پیغه مبه ره ۱۱ هه لده خه ن (ده گرن)، به لام هه رکه چوونه ده ری، له زانایان ده پرسن: نه ری ئیستا چی گوت؟ نه وانه خوا ۱۲ موری به سه ر دلیانه وه ناوه، به لام ری راستگرتوان زیاتر به رچا و پرونیان پی دده ات و پاریزکاریه کیش شایسته ی نه وانه، پیان ده به خشی:

خوا ۱۱ ده فرموی: ﴿وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ حَتَّىٰ إِذَا خَرَجُوا مِنْ عِنْدِكَ قَالُوا لِلَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مَاذَا قَالَ أَنِفًا ۚ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ طَعَّ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ وَأَبَعُوا أَمْوَالَهُمْ ۖ وَالَّذِينَ آمَنُوا لَا يَأْتِيهِمْ هُدًىٰ وَآلَهُمْ نُجُومٌ ۚ﴾

شیکردنه وه ی ئه م دوو ئایه ته، له شه ش برگه دا:

(۱) - ﴿وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ ۚ﴾، هه یانه گوی بو تو هه لده خات، (منهم، أي: مِنَ الْكَافِرِينَ الْمُتَافِقِينَ)، له بیروایانی دهغه ل و مونافیق، به چی ددرانین نه وانه کافره مونافیقه کان؟ چونکه ده فرموی:

(۲) - ﴿حَتَّىٰ إِذَا خَرَجُوا مِنْ عِنْدِكَ ۚ﴾، هه تا کاتیک له لای تو چوونه دهر.

بیکومان نه وانه ی چوونه مه جلیسی پیغه مبه ره وه ۱۳ نه و دهغه ل و دوو پروانه بوون، که خویان به مسولمان پیشان داوه، کافران نه هاتوونه مه جلیس و کوری پیغه مبه ره وه ۱۴! (الاستماع: أَسَدُ السَّمْعِ وَأَقْوَاهُ، أي: يُظْهِرُونَ الْإِهْتِمَامَ بِكَلَامِكَ، وَهَذَا مِنْ اسْتِعْمَالِ الْفِعْلِ بِمَعْنَى إِظْهَارِهِ)، (إستماع)، بریتیه له: توندترین شیوه ی گوگرتن و به هیزرتینی، واته: وا پیشان دده دن که زور گرنگیی به قسه که ی تو دده دن، لیبره دا ئه م وشه یه نه و کرداری به کاره یزراوه، مه به ست پی پی رواله که یه تی و ده رخستیه تی، نه ک خودی کرده وه که، واته: نه وان به دل و به گیان و بایه خ

پێدانهوه، گۆییان نهگرتوه، بهلام خۆیان وا پێشان داوه، که به دَل و به گیان گویی لێ دهگرن، ﴿حَتَّىٰ إِذَا خَرَجُوا مِنْ عِندِكَ﴾، (یعنی: حَتَّىٰ إِذَا غَادَرُوا مَجْلِسَكَ فِي الْمَسْجِدِ وَغَيْرِهِ)، واته: ههتا کاتیک که مه جلیس و کووری تۆیان به جیهتشت، که پێغه مبهه ﷺ له مزگهوت و جگه له مزگهوت دانیشتوه، نهوانیش لهو بازنهیهی کوورو مه جلیسه چوونه دهڕۆی.

(٣) - ﴿قَالُوا لِلَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مَاذَا قَالَ أَنفَا﴾، بهوانه یان گوت: که زانیاریان پێدراوه، نهڕۆی ئیستا چی گوت؟ واته: به هاوه لانیان گوتوه، هاوه لاتیگ که شاره زاتر بوون زۆر له خزمهتی پێغه مبهه ﷺ و کوورو مه جلیسی دا دانیشتون: نهڕۆی ئیستا چی گوت؟ (أَنفَا، أَيْ: وَقَدْ قَرِيبًا مِنْ زَمَنِ التَّكْلُمِ، وَلَمْ تَرِدْ إِلَّا مُنْصُوبَةً عَلَى الظَّرْفِيَّةِ)، (أَنفَا)، ههه به مه منصووبی هاتوه، له بهر نهوهی زه پفه، (وهک تووره که یهک ناوی کاته، شتیکی تیدا نه انجام ده دهرۆی)، (أَنفَا)، نهو کاته یه لهو کاته وهدی قسهی تیدا ده کهرۆی، زۆر نزیکه، یانی: ههه ئیستا و پێش ئیستا چی گوت؟ نهو پرسیار کردنه ش سێ نهگه ری ههن:

یه کهم: ده گونجی بۆ پرسیار کردنی راسته قینه بێ، واته: مه به ستیان بووبی که پێغه مبهه ﷺ چی گوت؟ له بهر نهوهی خو به زلگرتن و له خو رازیی بوون، پێی لێ گرتبوون و بوو بووه په رده یهک، که باش له فرماشته کانی پێغه مبهه ﷺ تێ نهگهن، بۆیه ناچار بوون بهرسن: نهڕۆی چی گوت؟ تێ نهگه یشتین!

دووهم: ده گونجی بۆ به کهم ته ماشا کردن بێ، واته: نهو قسانه چی بوون! هیچ نه بوون، نهوه چی گوت؟ جاری وایه تۆ به که سیک ده لێی: نهوه چی گوت؟ یانی: نهو قسه که ی هیچ نه، بێ بایه خه و بێ نیوه پۆکه، شایسته ی گوێ لێگرتن نه.

سێههم: نهگه ریش هه یه مه به ست پێی گالته پێکردن بووبی، واته: نهو قسانه چین ده بیکهن، نهڕۆی نهوه چی گوت؟! وهک گالته پێکردن، که واته: ههم ده گونجی بۆ به پرسیار کردنی راسته قینه بێ، ههم ده گونجی بۆ به کهم ته ماشا کردن بێ، ههم ده گونجی بۆ گالته پێکردن بێ، بۆیه خوا ﷻ ده فهرموێ:

٤- ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ طَمَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ﴾، ئەوانە کە سائیکن خوا ﷻ مۆری بەسەر دڵەوه ناون، واتە: وەک چۆن نامەبەک مۆر دەکری و دادەخری، تازە هیچی دیکەى تیدا نانوو سۆرى، دلى ئەوانەش تازە بەستراوه، هیدایەتى ناچیتى.

٥- ﴿وَأَسْمَأُ أَوَّاهٌ﴾، هەروەها کەوتوو نە شوین ئارەزووەکانى خۆیان، کەواتە: هەم لە ڕووى عیلمییه وه تیکچوون و دلیان هیدایەت وەرناگرى، هەم لە ڕووى کردەبییه وه تیکچوون و بە دواى ئارەزوو دەکەون.

٦- ﴿وَالَّذِينَ أَهْنَدُوا زَادَهُمْ هُذًى وَآتَنَهُمُ نَقَبُهُمْ﴾، (بەلام بە پێچەوانەوه) ئەوانەى ڕێى راستگرتوون، (کە بروادارانن، خوا ﷻ) ڕێنمایان بۆ زیاد دەکات، یاخود ڕێى راست گرتیان بۆ زیاد دەکات و، پارێزکارییه کیش کە شایستەى خۆیانە، پێیان دەدات، واتە: هۆکارەکانیان بۆ ئاسان دەکات.

کەواتە: ﴿وَالَّذِينَ أَهْنَدُوا زَادَهُمْ هُذًى وَآتَنَهُمُ نَقَبُهُمْ﴾، مانایەکەى دەگونجى ناوا تەعبیری لى بکری: (وَالَّذِينَ قَبِلُوا هُذًى اللّٰه، نَطَفَ اللّٰه بِهِمْ، فَرَادَهُمْ هُذًى وَرَسَخَ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِهِمْ، وَوَقَّفَهُمُ لِلتَّقْوَى)، واتە: ئەوانەى ڕێنمایى خویان وەرگرتوه، خوا لوتفى لەگەڵ کردوون، ڕێنمایى و پاسته ڕێى بۆ زیاد کردوون، ئیمانى زیاتر لە دڵدا چەسپاندوون و، واشى لى کردوون پارێزکاریى وەک سیفەتیکى ڕۆچوو لە خۆیاندا بەکاربینن.

کەواتە: لەم دوو ئایەتە موبارەکەدا، خوا ﷻ بەراوردیک دەکات لە نێوان بێبروایانى دەغەل و بروادارانى راستەقینەداو، بێبروایانى دەغەل بە دوو سیفەتان وەسف دەکات:

١- لە ڕووى زانیارییه وه، دەفەر موی: ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ طَمَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ﴾، ئەوانە کە سائیکن خوا ﷻ مۆری بەسەر دڵەوه ناون، واتە: هیچ زانیاریى وەرناکرن.

٢- لە ڕووى کردەوهى باشیشه وه: ﴿وَأَسْمَأُ أَوَّاهٌ﴾، کەوتوو نە شوین ئارەزووەکانى خۆیان، لە جیاتى ئەوهى بکەونه دواى شەریعەت، کە بێگومان هەم مۆر بە دڵەوه نران

و، هەم کەوتنە بە شوێن ئارەزووەکانیان، هەردووکیان بەرھەمی ئەو کوفرو نیفاق و دەغەڵییەن کە لە دڵیاندا جێگیر بوو.

هەروەها پرۆادارانیش، خوا ﷻ بە دوو دەسڵان، دەسفی کردوون:

١- ﴿زَادَهُمْ هُدًى وَآثَهُمْ تَقْوَاهُمْ﴾، واتە: لە ڕووی تێفکرین و زانیارییەوه، خوا ڕۆژ بە ڕۆژ زیاتر ڕێنمایی و ڕاستە ڕی بوونیان بۆ زیاد دەکات.

٢- لە ڕووی کردارییەوه، سیفەتی تەقوایان پێدەدات، تەقواش ڕێتێه لە پابەندیی بەوێه کە خوا ﷻ فەرموویەتی، (سَلْبًا وَإِجْبَاءً) واتە: پابەندێن بە شەریعەتی خواوه، هەرچی شەریعەت قەدەغەئێ کردو، خۆیانی لێ بە دوور بگرن و، هەرچی شەریعەت فەرمانی پێکردو، جێبەجێی بکەن.

مەسەلەي شەشەم:

بىتۈرۈپان جگە لە ھاتنى ئاخىر زەمان بەكت و پرىي، نابى چاۋەرىي
ھىچى دىكە بگەن، چونكە بەشەك لە نىشانەكانى ھاتوون و، ھەر كاتىكىش
رۈويدا، ناتوانن پەند ۋەربگرن و راستىيەكانيان بىر بگەۋىنەۋە:

خو! ۛ دەرەمۋى: ﴿فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً فَقَدْ جَاءَ أَشْرَاطُهَا فَأَنَّى
لَهُمْ إِنَّا جَاءَهُمْ ذِكْرُهُمْ﴾ (۱۸) ۛ

شىكردنەۋەي ئەم ئايەتە، لە سى برگەدا:

۱- ﴿فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً﴾، نىجا چاۋەرىي چى دەكەن جگە لە
كاتەكە، ئاخىر زەمان، كە كۈپر بۇيان بى!

ئىردەدا كە دەرەمۋى: ﴿فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً﴾، (الْإِسْفِهُامُ مَشُوبٌ
بِتَهْكُمْ، وَهُوَ إِنْكَارِيٌّ مُوجِبٌ إِلَى الرَّسُولِ، وَالْمُرَادُ بِهِ غَيْرُهُ)، واتە: نىجا چاۋەرىي چى
دەكەن، جگە لە ئاخىر زەمان، ئەو كاتەي دىيائى تىدا كۈتا دى، ئەم پرىساركردەنە
تىكەلە لەكەل گاتە پىكرەن و، پرىساركردى نكوۋلىيەكەرانەيە، رۈۋى كردۋتە
پىغەمبەر ۛ و مەبەست پىي جگە لەۋە.

كە دەرەمۋى: ﴿أَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً﴾: (خَالٌ مِنَ السَّاعَةِ)، واتە: ئەمە ھالە لە
(ساعة)، چاۋەرىي چى دەكەن كە ئەو ئاخىر زەمانە بۇيان بى؟ لە ناكوو بى
نەۋەي پىشەكىي ھەبن و، بە پلە پلەيى نايەت و كۈپر دى.

۲- ﴿فَقَدْ جَاءَ أَشْرَاطُهَا﴾، بە دىنبايى نىشانەكانى ھاتوون، واتە: ھەندى لە نىشانەكانى
ھاتوون، ئەو نىشانانەي ھاتوون كە خەلك بزائى ئاخىر زەمان دى، زانايان لەو باردوۋە
زۆر قسەيان كردوون، بۇ ۋىنە:

١- یەکیەک لە نیشانهکان ئەوەیە که خوا مرۆفی خولقاندوون و، ئەوانیش چاک و خراپیان تێدا، ئەوەش خوازیاری ئەوەیە دەبی لێپرسینهوهو سزاو پاداشت هەبی، واتە: هەر دروستکرانی مرۆف، یەکیەکە لە نیشانهکان هاتنی تاخیر زەمان و قیامت.

٢- دابەزاندنی قوڕتان.

٣- ناردنی پیغمبەری کوژایی ﷺ، که لە دوایی ئەو هیچ پیغمبەری دیکه نایەن.

٤- لەت بوونی مانگ، وەک لە صەحیحی بوخاری و صەحیحی موسلیم دا^(١) هاتو.

ئەوانە چەند نیشانهیەکن که هاتوون، ئەو کاتەي خوا ﷻ ئەوێ فەرموو.

هەلبەتە دواییش لە فەرمایشتی پیغمبەردا ﷺ هاتوو، باسی نیشانهی دیکهشی کردوون، ژمارەیهک لە ورده نیشانهکانیش هاتوون، ئەوەش که لە فەرمایشتیکدا هاتوو که دەفەرموی: تاخیر زەمان نایەت تاکو دە (١٠) نیشانان هەبن، ئەوانە جاری بە تەنکید نەهاتوون، چونکه هەر کاتیک ئەو نیشانە سەرەتایان دەستی پێکرد، وەک چۆن ملوانکهیهک دەپچرێ و دەنکهکانی بەدوایدا دهکهون، ناوا نیشانه گەورەکان بە دوایی یەکدا دین.

ئەنجا ئیمە لە هەر کام لە تەفسیری سوورەتی (الأنعام) دا، لەو شوێنەي باسی هاتنی تاخیر زەمان دەکات، ئایەتی (١٥٨).

هەروەها لە سوورەتی (الأعراف) یشتا، دیسان باسیکمان کردوو لە بارەي نیشانهکانی پۆزی دوايهوه.

لە سوورەتی (الأنعام) لە تەفسیری ئەو ئایەتەدا که خوا ﷻ دەفەرموی:

﴿ هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ أَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ

(١) (عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ : أَشَقُّ الْقَمَرِ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَقَّتَيْنِ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : « أَشْهُوَا ») (أخرجه البخاري: ٣١٣٦)

هَٰئِهِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا لَوَ تَكُنْ ءَامَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمَانِهَا حَنَرًا قُلْ أَنْظِرُوا إِنَّا مُنْتَظِرُونَ ﴿١٨٧﴾. واته: نابا چاوده رنی چی ده کهن، که فریشته کان بین، یان پهروه ردگارت بی، یان هه ندی له نیشانه کانی پهروه ردگارت بین، نهو پژوی هه ندی له نیشانه کانی پهروه ردگارت دین، هیچ که سیک سوود له بروا هینانه که ی نابینی که پشتر بروای نه هینابی، یان به پیی بروا هینانه که ی کرده و ی باشی نه کردبی، بلئ: چاود ری بن تیمه ش چاود ریین.

له سووړدتی (الأعراف) یش له تفسیری نهو نایه ته دا، که خوا ﴿١٨٨﴾ ده فهرموی: ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مَرْسَلُهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي لَا يُجِيبُهَا لَوْحٌ إِلَّا هُوَ ثَقُلَتْ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَا تَأْتِيكُمُ إِلَّا بَغْثَةٌ يَسْأَلُونَكَ كَأَنَّكَ خَافِيٌ عَنْهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللَّهِ وَلَكِنْ أَكْثَرُ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨٧﴾. له ویشدا لهو باره وه کورته باسیکمان کردوه.

۳- ﴿فَأَنذَرْتُهُمْ إِذَا جَاءَهُمْ ذِكْرُهُمْ﴾. له کو، یاخود: چو کاتیک تاخیر زه مانیان بو هات، کتوپر، بیریان ده که ویته وه، یان: په ند ودرده گرن؟ که ده فهرموی: ﴿فَأَنذَرْتُهُمْ إِذَا جَاءَهُمْ ذِكْرُهُمْ﴾. (یعنی: کَیْفَ وَمِنْ أَيْنَ لَهُمُ التَّذَكُّرُ وَالْإِنْعَاطُ بَعْدَ مَجِئِهَا؟) چو و له کوئوه په ند ودرده گرن و بیر ده که نه وه، کاتیک که هات، تازه فریای هیچ شتیک ناکه ون، پیغه مبه ریش ﴿١٨٩﴾ لهو باره وه ده فهرموی: ﴿إِنْبَعَثْ أَتَا وَالسَّاعَةُ كَهَاتَيْنِ وَأَشَارَ بِالْوُصْطَى وَالسَّبَّابَةِ﴾ (أَخْرَجَهُ الْبَخَارِيُّ: ۶۵۰۴، مسلم: ۲۹۵۱، الترمذی: ۲۲۱۴)، واته: من و تاخیر زه مان ناوا هاتووین، ناماژهی کرد به په نجه ی نیوه راستی و په نجه ی شابه مانئ.

مهسه لهی جهوتم و کوتایی:

فرمانکردنی به پیغمبر ﷺ که بهردهوام بی لهسر زانیی بهکتایی خوا له پرسترانیداو، داوای لیسوردن کردنی له خوا، بو گوناھی خوئی و پروادارانی پیا وو نافرته و، زانیی نه وهش که خوا ﷺ جموجوئل و هه لاس و کهوت و نشینگه کانیشیان ده زانی:

خوا ﷺ ده فرموی: ﴿ فَأَعْلَمَ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاسْتَغْفِرَ لِدُنْيِكَ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مُتَقَلَّبَكُمْ وَمَثَلَكُمْ ۝۱۱ ﴾

شیکردنه و هی ئهم ئایه ته، له سئی برکهدا:

(۱) - ﴿ فَأَعْلَمَ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ۝۱۱ ﴾، بزانه که جگه له خوا، هیچ پرستراویک نیه، واته: بهردهوام به لهسر نه وه، نهک تاکو تیتستا نه بزانیوهو تیتستا بزانی، واته: بهردهوام به له دهرکردنی نهو راستیه، که جگه له خوا ﷺ هیچ که سیک و هیچ شتیک شایستهی پرسترا نیه.

(۲) - ﴿ وَاسْتَغْفِرَ لِدُنْيِكَ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ۝۱۱ ﴾، داوای لیسوردنیش بو گوناھی خوئی و بو گوناھی پیا وانی پروادارو نافرتهانی پرواداریش بکه.

تهمه گرنگی پیدانه به نافرتهانی پروادار لهم مهقامهدا، چونکه له هه شوینیک دا خوا ﷺ فرموویتی: (مؤمنون) یان (آمنوا) یان (مؤمنین) مه بهست پئی هه ردوو په گهزی تیر و منیه، به لام لیره دا که ده فرموی: ﴿ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ۝۱۱ ﴾، نه مه زیاتر گرنگی پیدانه به په گهزی من، به نافرتهانی پروادار.

(۳) - ﴿ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مُتَقَلَّبَكُمْ وَمَثَلَكُمْ ۝۱۱ ﴾، خواش ﷺ ده زانی نهو شوینهی جموجوئل و هه لاسوکهوتی تیدا ده که ن و نشینگه شتان، (المثقلب: اسم مکان)، (مقلب) ناوی شوینه، نهو شوینهی تیدا دین و ده چن، ده شگونجی: چاوگی میمی بی، واته: هه لاسوکهوت

و هاتن و چوونی ئیوه ده زانی، ﴿وَمُؤَنِّكُ﴾، (المثوی: المرجع والمآل)، نهو شوئینه ی مروّف بوی ده گه پته وه، تئیدا پشوو ده دات و، تئیدا نیشته جن دهن.

له باری نه وه ده که پیغمبه ر ﷺ فرمانی پیکراوه، داوای لیبوردن بۆ گوناھی خو ی و، بۆ گوناھی پیا وانی بر وادارو نافر دتانی بر واداریش بکات، پتشر با سمان کرد که گوناھی پیغمبه ر ﷺ مه به ست پتی تهو گونا هه نیه، به و چه مک و واتایه ی بۆ خه لکی دیکه، به کاردی، شتیک ده زانن خوا پتی ناخوشه و ده شیکه ن، به لکو مه به ست پتی جو ریک له بیتا گایی و، جو ریک له هه لسو که وت بو وه که پیغمبه ر ﷺ تئیدا نه پی کاه وه، بۆ مه قامی به رزی نهو به گونا هه دانرا وه، نه که رنا له راستییدا کاتیک مروّف کوشش ده کات و له نیجته یه ده که یدا ناپینکی، پاداشتی هه ر هه به، پاداشتیک و، نه گه ر بیپیکتی، دوو پاداشتی هه ن، به لام بۆ پیغمبه ر ﷺ مه قامی هئنده به رز بو وه، نهو ورده شتانه ش بۆ نهو به گونا هه له قه لهم درا ون، لهو باره وه پیغمبه ر ﷺ ده فهرموی: ﴿إِنِّي لَأَسْتَغْفِرُ اللَّهَ فِي الْيَوْمِ سَبْعِينَ مَرَّةً﴾ (أخرجه الترمذي: ۳۲۵۹، وعبدالرزاق: ۲ ج، ص ۱۸۲، والبيهقي في الشعب: ۴۳۷، وَأَصْلُهُ عِنْدَ الْبُخَارِيِّ) واته: من رۆژی هه فتا جار داوای لیبوردن له خوا ده که م.

که ده فهرموی: ﴿فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾.

(۱)- یانی: له سه ر خوا به یه کگرتن به رده وام به، وه ک: (إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ)، رپی راستمان پتشان بدهو، مه نحه سه ر رپی راست، واته: به رده وامان بکه له سه ر رپی راست.

(۲)- یاخود: (زِدْ عَلِمًا فِي تَوْحِيدِكَ، وَارْتَقِ فِي دَرَجَاتِ الْإِيمَانِ)، له خوا به یه کگرتنه که تدا زانیاری دیکه زیاد بکهو، به په لکانی تیماندا زیاتر سه ر بکه وه.

(۳)- واتایه کی دیکه ی نه وه یه: با خوا ﷻ تاکه په نات بن و، له کاتی ته نگانه دا ته نیا په نا به و بگره.

(الطبري)^(۱) ده لئ: (فَاعْلَمْ يَا مُحَمَّد! أَنَّهُ لَا مَعْبُودَ تَتَّبِعِي أَوْ تَصْلُحْ لَهُ الْأُلُوهَةُ، وَيَجُوزُ لَكَ وَلِلْخَلْقِ عِبَادَتُهُ إِلَّا اللَّهَ الَّذِي هُوَ خَالِقُ الْخَلْقِ، وَمَالِكُ كُلِّ شَيْءٍ يَدِينُ لَهُ

بِالرُّبُوبِيَّةِ كُلِّ مَا دُونَهُ، وَسَلَّ رَبُّكَ عُقْرَانِ سَالِفِ دُنُوبِكَ وَحَادِثَهَا، وَدُنُوبَ أَهْلِ الْإِيمَانِ بِكَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ)، واته: نهی موحه ممهه! بزانه هیچ په رستراویک نیه، شایسته ی به ندایه تی بۆ کران بئ و، بۆ تۆو دروستکراوه کانی دیکه، شایسته ی نه وه بئ به ندایه تی بۆ بکه ن، جگه له خوا، که به دیه پنه ری به دیه پنه راوه کانه و، خاوه نی هه موو شتی که و، جگه له خو ی هه موو شتی که بۆ ی ملکه چه و، تۆ داوای لیبوردن بۆ هه له و که م و کو پی به کانی را برد و و تازه ی خو ت بکه، هه رو هه ها بۆ گونا هه و تا وانه کانی تیمانداران، که بروایان به تۆ هینا وه له پیان و نافر هه تان.

کۆتایی ئەم دەر سه شمان بهم ده فه دینین:

إِعْنِ عَبْدَ اللَّهِ بْنِ سَرْجِسَ قَالَ: أَكَلْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقُلْتُ: غَفَرَ اللَّهُ لَكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَقَالَ لَهُ صَاحِبِي: هَلِ اسْتَغْفَرَ لَكَ النَّبِيُّ ﷺ قَالَ: نَعَمْ وَلَكَ، ثُمَّ قَرَأَ: ﴿وَاسْتَغْفِرْ لِدُنْيِكَ وَلِمُؤْمِنَيْكَ وَالْمُؤْمِنَاتِ﴾، ثُمَّ تَحَوَّلْتُ فَتَنْظَرْتُ إِلَى خَاتَمِ النُّبُوَّةِ بَيْنَ كَتِفَيْهِ جُمُعًا عَلَيْهِ خِيْلَانٌ، كَأَنَّهُ الثَّنَائِيلُ (، (أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ: ٢٣٤٦، وَالتِّرْمِذِيُّ فِي الشَّمَانِلِ: ٢٣، وَالنَّسَائِيُّ: ٥١٦)، واته: عه به دۆلای کور ی سه رجیس (خوا لیتی رازی بئ) ده لئ: له که له پیغه مبه ری خوا دا ﴿خَوَارِدْنَم دد خوار د، پیم گوت: نه ی پیغه مبه ری خوا!﴾ ﴿خَوَا لیت ببووری، دوایی ها وه له که م پتی گوت: ئایا پیغه مبه ری خوا﴾ ﴿داوای لیبوردنی بۆ تۆ کرد؟ گوتی: به لئ، بۆ تۆش، ئنجا نه و نایه ته ی خو ننده وه: ﴿وَاسْتَغْفِرْ لِدُنْيِكَ وَلِمُؤْمِنَيْكَ وَالْمُؤْمِنَاتِ﴾، (ایانی: مادام خوا ﴿فهرمانی پئ کردوه، دیاره فهرمانی خوا ی جی به جئ کردوه)، دواتر خو م سو و راند ته ماشای مۆری پیغه مبه رایه تیم کرد، له ئیو هه ردوو شانی پیغه مبه ردا ﴿بوو، وه ک پار چه گوشتیکی هه ئوقیو، خالی پیوه بوون، خاله کان وه ک بالوکه ی گچکه بوون.

کورتە باسیک دەربارەي پێویست بوونی پەیداکردنی زانیاری لە بارەي تەنیا پەرستراویتی خوا

ئەم کورتە باسە، لە ژێر رۆشنایی ئەو رسته بە پێزەي ئەو ئابەتە موبارەکەي ژمارد: (١٩)دا، کە پێشتر تەفسیرمان کردو، شیمان کردووە، پێشکەش دەکەین، کە دەفەر موی: ﴿فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾، بزانه کە جگە لە خوا ﷻ هیچ پەرستراویک نیە، واتە: هیچ پەرستراویک نیە شایانی پەرستن بێ.

ئەم کورتە باسە، لە سێ برگەدا دەخەینە روو:

١)- لەسەر پێغمەبەر ﷺ پێویستکراوە، کە زانیاری بە یەکتایی خوا
لە پەرستراویتی دا هەبێ:

لێرەدا پرسیارێک دەکری:

ئایا موحمەد ﷺ هەر لە سەرەتاوە، بەر لەوێ دەحیشی بۆ بێ، نەیزانیووە کە خوا ﷻ تاکە بەدیهێنەر و پەروردگار و خواوەن ئەم گەردوونە و دروستکراوانە، بە سەر و خواریانەو بە مرقیشەو؟

بە دڵیایی، با، زانیوێتی، بەلام ئایا ئەو پێغمەبەرە سەرورە ﷺ نەوێ کە لە رێی وەحییەو نەبێ نازانری، لە بارەي تەنیا پەرستراویتی خواوە زانیوێتی؟ بە تەنکید نەخیر، چونکە ئەگەر موحمەد ﷺ، پێغمەبەرائی دیکە، نەوێ لە دواي وەحییەو نەبێ نەیانزانیووە، پێش وەحییش زانیایان، کەواتە: گرنگی و بابەخی وەحیی لە چیدا بوو؟ بۆیەش ئەو قسە بە دەکەم، چونکە هەندێک کەس کە عاتیفەو سۆز بەسەر عەقل و لۆژیکیاندا زāl دەبێ، پێیان وایە نەو نوقسانییە پāl بدرێتە لای پێغمەبەری خاتەم ﷺ کە بگوتری: بەر لەوێ خوا

بيكاته پيغمبهر و وه جیي بۆ بئيرى، نهو شتانهى زانينيان پهكى له سهه وه جیي كهوتوه، نهيزانيون، به لأم ده بى نه وه له شته ناشكراو به لگه نه ويسته كان بى، چونكه نه گهر پيغمبهر ﷺ و هه موو پيغمبهرانى ديكه (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) به بى سروش بۆ كران و به بى نه وهى خوا په يامى تايهتى خويان بۆ بئيرى، نهو شتانهيان زانيبابه، كه له پتى وه جيه وه نه بى نازارين، نهو كاته خوا ﷺ وه جیي بۆ نه ده ناردن، به لأم خوا ﷺ له سووره تى (النساء) دا ده فهرموى:

إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَى نُوحٍ وَالذِّينِ مِنْ بَعْدِهِ وَأَوْحَيْنَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَعِيسَى وَأَيُّوبَ وَيُوشَى وَهَارُونَ وَسُلَيْمَانَ وَءَاتَيْنَا دَاوُدَ ذُبُورًا ۚ وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَرُسُلًا لَمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى تَكْلِيمًا ۚ رُسُلًا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ۝

بویه وه حییمان ناردود بۆ توؤش و بۆ نووح و بۆ هه موو پیغه مبه رانی دیکه
(عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، که له دوی نوو حه وه هاتوون، که ناوی دوازدده یان
دیتی له و سیاقه دا، بۆ شه وه ی خه لک له دوی ره وانه کرانی پیغه مبه ران، به لگهی
نه بی له سه ر خوا ، به لأم لیژده دا که خوا : ده فه رموی: ﴿ قَاعَلَمَنْ اَنْهُ لَا اِلَهَ
اِلَّا اللَّهُ ﴾، واته: له سه ر نه و زانیاریه ی هه ته به رده وام به، یا خود نه و زانیاریه
زیاتر بکه، به بیرکرنه وه ی زیاترو، به تاعه ت نه نجامدانی زیاترو، به ملکه چیی
زیاتر بۆ خواو، به زیاتر ته ماشا کردنی دروستکاره و کانی خواو تیرامانیان و، به
زیاتر سه رنجدانی هه ر دووک کتبی بیخا وو بیستراوی خوا، که زیاتر جیتی سه رنج
و ته ماشان، زیاتریش داوا له خوا بکه، که زانیارییت بۆ زیاد بکات، وه ک خوا
﴿ لَهُ سُوْرَةٌ مِّنْهُ ﴾ (طه) دا، ده فه رموی: ﴿ وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا ﴾ ، واته: بشلی:
به روه دگرم زانیارییم بۆ زیاد بکه.

هه‌لێته زانیاریش به یه‌کتایی خواو ته‌نیا په‌ستراوتیی خوا، یه‌ک شت
نیهو، بله‌ پله‌یه، هه‌میشه‌ خواش و پتغمه‌رانی عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ به‌

گشتی و به تاییه‌تی سه‌رودرو پیشه‌وایان موحه‌ممه د ۱۱ ه‌ناووه هاندوه، که له هه‌موو شتکدا بگاته لووتکه‌به‌کی هه‌ره به‌رز، که بو مرووف شایسته‌به‌و، له توانای مروف‌دایه.

نه‌وه به‌نسبت موحه‌ممه د ۱۲ خویه‌وه، نه‌دی به‌نسبت نومه‌ته‌که‌یه‌وه؟

خوای په‌روه‌دگار له سووره‌تی (الأعراف)، له تاییه‌تی (۱۵۸) د، ده‌فه‌رموی: ﴿قُلْ يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ اِنِّیْ رَسُوْلُ اللّٰهِ اِلَیْکُمْ جَمِیْعًا اَلَّذِیْ لَهٗ مُلْکُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ یُحِیْیْ وَیُمِیْتُ فَتَّامِنُوْا بِاللّٰهِ وَرَّسُوْلِهٖ النَّبِیِّ الَّذِیْ اٰتٰی بِیُزْمٍ وَّکَلِمَۃٍ وَّاٰتِیْعُوْهُ لَعَلَّکُمْ تَهْتَدُوْنَ ۝۱۵۸﴾، مه‌به‌ستم دیری کوتاییه: شوینی بکه‌ون به‌لکو پئی راست بگرن.

هه‌روه‌ها له سووره‌تی (النور) دا خوا ۱۱ ده‌فه‌رموی: ﴿قُلْ اَطِیْعُوْا اللّٰهَ وَاَطِیْعُوْا الرَّسُوْلَ فَاِذَا تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا عَلَیْهِ مَا جُمِلَ عَلَیْکُمْ مَّا جُمِلَتْ وَاِنْ تُطِیْعُوْهُ تَهْتَدُوْا وَاِذَا عَدَلْتُمْ اِلَّا اَلْبَلٰغُ اَلْمُبِیْنُ ۝۱۵۹﴾، مه‌به‌ستم رسته‌ی: ﴿وَاِنْ تُطِیْعُوْهُ تَهْتَدُوْا﴾، یه، نه‌که‌ر گوپرایه‌لیی و فه‌رمانه‌یری پیغه‌مبه‌ر ۱۲ بکه‌ن، پئی راست ده‌گرن، که‌واته: نومه‌ته‌که‌شی له‌سه‌ری پیوسته‌و، هه‌رچی پیغه‌مبه‌ری خاته‌م ۱۳ پئی پابه‌ند کراوه، نومه‌ته‌که‌شی به‌هه‌مان شیوه، مه‌که‌ر به‌نیشانه‌و به‌لکه‌یه‌کی پوون و بن‌چهن‌دو چوون، تاییه‌ت کرابی به‌پیغه‌مبه‌ره‌وه ۱۴، نه‌که‌رنا پیغه‌مبه‌ر ۱۵ سه‌ر مه‌شقی نومه‌ته‌که‌یه‌تی.

هه‌روه‌ها خوا ۱۶ ده‌فه‌رموی: ﴿قُلْ اِنْ کُنْتُمْ تُحِبُّوْنَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُوْنِیْ یُحِبِّکُمْ اللّٰهُ وَیَغْفِرْ لَکُمْ ذُنُوْبَکُمْ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِیْمٌ ۝۱۶۰﴾، آل عمران، بلی: نه‌که‌ر خواتان خوش‌ده‌وی، شویتیم بکه‌ون، خواش خوشیده‌وین، که‌واته: هه‌م له‌سه‌ر پیغه‌مبه‌ری خاته‌م ۱۷ پیوست بووه‌و، هه‌م له‌سه‌ر نومه‌ته‌که‌شی که‌هه‌رچی زیاتر، هه‌ولئ به‌ده‌ست هینانی زانیاری بده‌ن، له‌باردی ته‌نیا په‌رستراویتی خواوه، په‌رست و هک پیش‌تریش باس‌مان کردوه، به‌چه‌مک و واتای راسته‌قینه‌و فراوانی، واته:

١- ئەوپەرى خۇشويستىن.

٢- ئەوپەرى بە مەزن و گەورەگرتن.

٣- ئەوپەرى بە بەرزگرتن.

٤- ئەوپەرى ملکہ چىيى بۇ کردن.

٥- ئەوپەرى پشت پى بەستىن.

٦- ئەوپەرى سام و ھەيەت بەرانبەر ھەبوون.

ھەر كەسىك و ھەر لايەتلىك ئەو شتانهت بۆى ھەبى، بگرە بەكىك لەوانەت بۆى ھەبى، ئەو پەرستە، بەلام بۇ خوا ^{تەئەسسىپ} دەبى ھەموو ئەو شتانهت تەنيا بۇ ئەو بى، ئنجا بە راستى خوات پەرستە، ھەلبەتە ئەوپەرى مل بۇ كەچكردنىش، واتە: ھەولدان بۇ ھەرچى زياتر پابەندىي بە شەرىعت و بەرنامەكەيەو، بە ھەردوو بارى كرىن و نەكردندا، بە ھەردوو بارى ئەنجامدان و وازلىھىناندا، ئەنجامدانى تەركەكان و، وازلىھىنان لە گوناھو تاوان و قەدەغەو خراپەكان، بەلام لىرەدا پرسىارلىكى دىكە دەكرى.

ئايا ئەو زانىارىيە بە تەنيا پەرستراوتىي خوا، بە چەمكە راستەقىنەو فراوانەكەي پەرستىن، تەنيا يەك شتە؟

بۆ وىنە: تەنيا بىر كرىنەو ھەقىقەتە؟ ياخود تەنيا ئەو بە كە لە رىي وەحىيەو دەستگىر دەبى؟ ياخود تەنيا لە رىگاي تىوہ پامانى كىتىي گەردوونەو؟ يان تەنيا لە رىي سەرنجدانى كىتىي بىستراو خوتراو ھە خواو ^{تەئەسسىپ}؟

بە دلىيى نەخىر، بە تەنيا ھىچ كام لەوانە نى، بەلكو ھەموو ئەوانەيەو ھەندى شتى دىكەش، كە دوايى تىشكىان دەخەينە سەر، گرنگ ئەو بە مروڤ زانىارىي بۆ پەيدابىن لەو بارەو كە تەنيا خوا پەرستراو، ئنجا ئەو زانىارىي و بەرچاو

روونییه، نه و دنیاییه له چ روویه که وهیه؟ بهس له پئی عهقله وهیه؟ یان بهس له پئی نهقله وهیه؟ نجا که له پئی عهقلیشه وهیه، نایا ته نیا به بیرکرنه وهی پروت و فلهسه فیاننه و مه نثیقیاننه، واته: بیرکرنه وهی ته جریدی، یاخود به بیرکرنه وه و پیرای سه رنجدان له دروستکراوه کان و به کارهینانی پینج ههسته کان، ههروه ها له پئی نهقلیشه وه: ته نیا له پئی قوربان و سوننه ته وه؟ یاخود به بههره وهرگرتن له په یامه کانی دیکهش، که خوا بو پتغمه بهرانی دیکه ی (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) ناردوون، که خوا پتغمه بهرانی خاتمه ی ﷺ پیتانه وه مولزم کردوهو، دهفه رموی: ﴿أُولَٰئِكَ الَّذِينَ هَدَىٰ اللَّهُ فَبُهِدْتُهُمْ أَقْتَدِهٖ قُلْ لَا أَشْكُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِن هُوَ إِلَّا وَكْرَىٰ لِلْعَالَمِينَ﴾ ۱۰ الأنعام، واته: ته وانه که سانیکن خوا ﷺ راسته پئی کردوون، شوین راسته ریکرانی نه وان بکه وهو بههره یان لیوه ریکره؟! بیکومان نه وهش دهگرتیه وهو، هه ندی شتی دیکهش دهگرتیه وه که دوایی ناماژهی پی ده که یین، گرنگ ته وهیه که خوا ﷺ دهفه رموی: بزانه که بیجکه له خوا په رستراوینکی دیکه نیه، پتویسته له هه موو نهو ریکابانه ی که زانیاریان لیوه ودهست دهه تری، مروفت هه وئیدات نهو زانیاری و دنیاییه ی خو ی، نهو بهرچاو روونییه ی خو ی زیاتر بکات، له باره ی ته نیا په رستراویتی خواوه ﷺ.

۲- گه وره یی و بهرزیی پیگه ی وشه ی: (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ):

پتغمه بهر ﷺ له فه رمایشتیکدا دهفه رموی: (مَنْ كَانَ آخِرَ كَلَامِهِ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ دَخَلَ الْجَنَّةَ) (أخرجه أحمد: ۲۲۱۸۰، وأبو داود: ۲۹۴۵، والحاكم: ۱۲۹۹، وقال: صحيح الإسناد)، واته: هه ره که سیک دوا قسه ی که له دنیا دا دهرده چی، بریتی بی له کوتنی وشه ی: (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ)، [بیجکه له خوا هیچ په رستراوینکی دیکه نیه، شایسته ی په رستران بی]، ده چیته بهه شت.

ههر بویهش له فه رمایشتی دیکه ی پتغمه بهر دا ﷺ هاتوه دهفه رموی: (الْقَوْلُ مَوَاقِفُ قَوْلٍ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) (أخرجه أحمد: ۱۱۰۰۶، وعبد بن حميد: ۹۷۳، وأبو داود:

٣١١٧، واین حبان: ٣٠٠٣، عن أبي سعيد، وأخرجه مسلم: ٩١٧، وابن ماجه: ١٤٤٤)،
واته: به دنیایهوه نهوانه‌ی خه‌ریکی مردنن (نهک مه‌به‌ست پتی مردووه‌دان
بی، نه‌وانه‌ی خه‌ریکی مردنن و، به‌ره‌و مه‌رگ ده‌چن و، له سه‌ره مه‌رگ دان،
له گیانه‌لا دان)، (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) یان فیر بکه‌ن، [پتیان بلین نه‌و وشه‌یه دووباره
بکه‌نه‌وه‌و، بیران بخه‌نه‌وه‌و].

٣- ثایا زانیاریی هه‌بوون په‌کی له‌سه‌ر زانستی بنچینه‌کانی ثایین،

زانیاریی ئیمان و عه‌قیده، که‌وتوه‌؟!:

(علم الکلام) و (الفقه الأكبر) و (أصول الدین)، نه‌وانه هه‌موویان ناوونیشانن،
بو‌نه‌و زانیارییه‌ی که‌ زانیان له ژئر ناوونیشانی ویدا، له ئیمان و عه‌قیده‌ی
ئیسلامییان کۆلیوه‌ته‌وه‌، ئنجا ثایا زانیاریی هه‌بوون به‌یه‌کتایی خوا، په‌کی
له‌سه‌ر (علم الکلام) که‌وتوه‌؟ ثایا نه‌و قسه‌یه‌ راسته‌ که‌ هه‌ر که‌سیک له‌ ریی
زانستی که‌لامه‌وه‌ هه‌ول نه‌دات خوا بناسن و، هه‌ول نه‌دات راستیه‌کانی ئیمان
و عه‌قیده‌ وه‌ر‌بگرن، به‌و راستییانه، ناگات؟

هه‌ر زوو ده‌لین: نه‌خیر، وانیه، چونکه‌ ریی به‌ره‌و خوا چوون و ریی
خو‌اناسیی، ئنجا خو‌اناسیی، چ ناسینی به‌دیته‌رایه‌تیی و په‌روه‌ر‌دگاریی و
خاوه‌نداریتییه‌که‌ی، چ ناسینی ناو سیقه‌ته‌کانی، چ ناسینی ته‌نیا په‌رستراویتییه‌که‌ی،
هه‌روه‌ها ناسینی فریشته‌کانی و، ناسینی کتیه‌کانی و، ناسینی پتغه‌مه‌رانی
(عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) و، ناسینی دیدارو به‌ خزمه‌ت گه‌یشتی له‌ رۆژی دوایدا،
واته: رۆژی دواپی و، زانیی نه‌خشه‌و نه‌ندازه‌ گیریه‌که‌ی بو‌ دروستکراوه‌کانی،
په‌کی له‌سه‌ر زانستیک نه‌که‌وتوه‌ که‌ له‌ ژئر ناوونیشانتکی تایه‌تدا بی، به‌لام به‌
مسوگه‌ریی په‌کی له‌سه‌ر نه‌وه‌ که‌وتوه‌، که‌ مرؤف له‌ ریی وه‌حیه‌وه‌ به‌رچاوی
پوون بکرتیه‌وه‌، له‌ ریی خوا‌ی په‌روه‌ر‌دگاره‌وه‌ به‌ر چاوی پوون بکرتیه‌وه‌، له‌
دوو توئی وه‌حیدا بو‌ زانیی نه‌و شتانه‌ی له‌ ریی وه‌حیه‌وه‌ نه‌بی نا‌ز‌ل‌رین،

به لّام دواي تهو شا رّيه كه بهس نهوه رّيه، كه رّي شهريعت و وهحيه،
 تايا كۆمه لّيكی دياريكراو له زانايانی ئيسلام بۆيان ههيه، بّلين: له رّي
 ئيمهوه نه بّي به ناسيني يه كتايي خواو تهنيا په رستراو بّي خوا ناگهن؟ ياخود
 له رّي ئيمهوه نه بّي به زانين و دهركکردنی راستيه كانی ئيسلام ناگهن؟ له
 راستيدا هيج كۆمه لّيك له مسوولمانان بۆيان نيه، نهوه بّلين، تهنيا يه ك كهس
 بۆي هه بووه نهوه بّلّي، نهو يش پّيغه مبهري خوا ﷺ بووه، كه بّيكومان له
 رّي پّيغه مبهري خواوه ﷺ نه بّي، ئيمه نه دهستان له وه حیی گیر ده بوو، نه
 دهستان له پوون کردنه وهی وه حیی و چۆنه تیی جیّه جيکردنی وه حیی ته وهی
 په يوه نديی به لايه نی کرده و ده یی وه هه بووه و گیر ده بوو، نهوه جيا يیه، به لّام
 له دواي پّيغه مبهري ﷺ ئيسلام له هيج كه سدا كورت هه لّنه هاتوه، تيگه يشتن له
 قوربان و رّيازی پّيغه مبهري ﷺ له سهر هيج كهس تاپۆ نه كراوه و له هيج كهس
 دا كورت هه لّنه هاتوه، زانايانی ته هلی كه لام بن، زانايانی ته هلی ته سه ووف بن،
 نهوانه ی له م پوژگاره دا نازناوی سه له فبی هه لّده گرن، ياخود نازناوی ئيسلامي
 هه لّده گرن، ياخود هه ر نازناویکی ديكه هه لّده گرن، بۆ وّنه: نازناوی ميراتكرانی
 پّيغه مبهري ﷺ هه لّده گرن، په حمه تی خوا فراوانه و له دهستی هيج كه سدا كورت
 هه لّنه هاتوه، له سهر هيج كهس تاپۆ نه كراوه، رّي به ره و خوا چوون، وهك
 زانايانی خوا ناس، گو تو و يانه: (الطُّرُقُ إِلَى اللَّهِ بِقَدَرِ أَنْفَاسِ الْخَلَائِقِ)، رّيه كان
 به ره و خوا، به نه نذازه ی هه ناسه كانی دروستكراوه كان، واته: رّيه كان به ره و خوا
 چوون يه كجار زوړن، به لّام تهو رّيانه ی به ره و خوا چوون، ده بّي له چوارچّيوه ی
 شهريعت دا بن، مه به ستم نه و ده هيج كۆمه لّيك له زانايان بۆيان نيه بّلين:
 له رّي ئيمهوه نه بّي و، به چه مك و ته عبيره كانی ئيمه نه بّي، به رسوومات و
 شّيوه كانی ئيمه نه بّي، ناگهنه تامانج و مه به ست.

له و باره وه با هه نديّ قسه له زانای ناوداری ئيسلام و پّشه وای به رجه سته ی
 ئيسلام (أبو حامد الغزالي)، كه به (حجة الإسلام) به ناوبانگ بووه، له كتيبيكيدا
 به ناوی: (فصل التفرقة بين الإسلام والزندقه) دا، كه له ته فسيرو (روح المعاني) ی

(سید محمود الألوسی البغدادی)^(١)، دەیهتین، هەندێ قسەی زۆر بە نرخ دەکات، هەلبەتە (الألوسی) یەش تاكو راددەیهک قسەکانی کورت کردوونەوه، بەلام ئەو جێیانەی کورتی کردوونەوه، دیاریی کردوون.

(أبو حامد الغزالي)، دەلێ: (مَنْ أَشَدَّ النَّاسِ غُلُوبًا وَانْجِرَافًا، طَائِفَةٌ مِنَ الْمُتَكَلِّمِينَ كَفَرُوا عَوَامَّ الْمُسْلِمِينَ وَزَعَمُوا أَنَّ مَنْ لَا يَعْرِفُ الْكَلَامَ مَعْرِفَتَنَا، وَلَمْ يَعْرِفِ الْأَدْلَةَ الشَّرْعِيَّةَ بِالْأَدْلَةِ الَّتِي أَحْرَزْنَاهَا، فَهُوَ كَافِرٌ، فَهَؤُلَاءِ صَيِّقُوا رَحْمَةَ اللَّهِ تَعَالَى الْوَاسِعَةَ عَلَى عِبَادِهِ، أَوَّلًا: جَعَلُوا الْجَنَّةَ وَقَفًا عَلَى شِرْذِمَةٍ يَسِيرَةٍ مِنَ الْمُتَكَلِّمِينَ، ثَانِيًا: ثُمَّ جَهَلُوا مَا تَوَاتَرَتْ بِهِ السُّنَّةُ، إِذْ ظَهَرَ مِنْ عَصْرِ الرَّسُولِ ﷺ وَعَصْرِ الصُّحَابَةِ رضوان الله تعالى عليهم أجمعين حُكْمُهُمْ بِإِسْلَامِ طَوَائِفٍ مِنَ أَجْلَافِ الْعَرَبِ، كَانُوا مَشْغُولُونَ بِعِبَادَةِ الْوَلَنِّ، وَلَمْ يَسْتَغْلَوْا بِتَعْلِيمِ الدَّلَائِلِ، وَلَوْ اشْتَغَلُوا بِهَا لَمْ يَقْهَمُوهَا، وَمَنْ ظَنَّ أَنَّ مَدْرَكَ الْإِيمَانِ: الْكَلَامُ وَالْأَدْلَةُ الْمَحْزُورَةُ، وَالتَّقْسِيمَاتُ الْمُرْتَبَةُ، فَقَدْ أَبْعَدَ).

واتە: لە لادەرترین و پوچوو ترین کەس کۆمەڵێک لە زانایانی (علم الکلام) ن، (لە بیرمەندان) کە مسوڵمانانیان بە گشتیی بە کافر داناوە و پێیان وەبووە، هەر کەسێک زانستی کەلام نەزانێ، وەک تێمە دەیزانین، هەر کەسێک بەلگە شەرعیەکان نەزانێ، بەو شێوە کە تێمە بە دەستمان هێناون، بە پێیرو دادەنرێ! نا ئەوانە بەزەیی فراوانی خویان لەسەر بەندەکانی تەسک کردۆتەوه:

یەکەم: بەهەشتیان تاپۆ کردووە لەسەر کۆمەڵێکی کەم لە زانایانی کەلام.

دووهم: لەوه بێتاکا بوون کە لە رێبازی پیغەمبەردا ﷺ هاتو، لە پۆزگاری پیغەمبەر ﷺ و پۆزگاری هاوەلانی دا، خوا لێیان پازیی بێ، دەرکەوتووە کە حوکمیان کردووە بە مسوڵمان بوونی کۆمەڵە کەسێک لە عەرەبە خێلەکییەکان، کە سەر گەرمی بێتەرستی بوون و، سەرگەرمی بەلگەکانی دینداری و خواناسیی نەبوون، ئەگەر سەرگەرمیشیان بوونایە، لێیان تێنەدەگەشتن، ئنجا هەر کەسێک پێی وابێ لە پێی عیلمی کەلامەوه

نەبێ، دەرکی ئیمان ناکرێ و، لە پێی بەلگەکان و لە پێی ئەو دابەش کردنەوه نەبێ، که زانیان و پەسپۆزانی ئەو بوارە دایانناوه، دەرکی ئیمان ناکرێ و ئیمان نازانرێ، زۆر دوور کەوتۆتەوه.

دوایی دەلێ: راست نیه، بەلکو ئیمان راستییە که که خوای بەرز دەیخاتە دڵی بەندەکە ی خۆی، وەک بەخششیک و خەلاتیک لەلایەن خۆیەوه، دوایی چەند پێشەک پوونەکاتەوه که لە پێی ئەو پێیانەوه، دەگونجێ مەرۆف تیمانی بۆ پەیدا بێت.

دەلێ: **یەكەم:** (تَارَةً بَتَّبِعْهُ فِي الْبَاطِنِ لَا يُمْكِنُ التَّعْبِيرُ عَنْهُ) جارێک بەهۆی ئەوهوه که مەرۆف لە دەرروونەوه بێدار دەبێتەوه، بە شێوەیەک که ناتوانێ دەری بپێرێ و پوونی بکاتەوه، لە دەرروونەوه بەردەو خوا ناسیی و تەنیا خوا پەرستی بێدار دەبێتەوه.

بەلام پێم وابە نەگەر (أبو حامد الغزالي)، لە جیاتی ئەم تەعبیرە گوتبای: (تَارَةً عَنْ طَرِيقِ الْفِطْرَةِ الَّتِي فَطَرَ اللَّهُ النَّاسَ عَلَيْهَا)، تەعبیرەکە ی زۆر چاکتر و ڕێکتر دەبوو، واتە: بەهۆی ئەو زگماکە ی که خوا خەلکی لەسەر سڕوشتاندوه، وەک پێغەمبەر ﷺ: **دەفەر مۆی:** (إِنَّمَا مِنْ مَوْلُودٍ إِلَّا يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ، فَأَبْوَاهُ يَهُودَانِهِ، أَوْ نَصْرَانِهِ، أَوْ مَجَسَّانِهِ) (أخرجه البخاري: ١٢٩٢، ومسلم: ٢٦٥٨، وأبو داود: ٤٧١٤)، هەموو لە دایک بووێهەک لەسەر زگماکی خواپەرستی و خواناسیی لە دایک دەبێ، دوایی باب و دایکی (واتە: ژینگە و دەور و بەر) دەیکەنە جوولەکە و دەیکەنە نەصرانیی و، دەیکەنە مەجوسیی.

دووهم: (وَتَارَةً بِسَبَبٍ رُؤْيَا فِي الْمَنَامِ)، هەر وهه جارێک بە هۆی خەوتنیکەوه که لە خەودا دەییێت.

دەلێم: راستە زۆر کەس لە خەوندا شتیکی بۆ دەردهکەوێ، یاخود هۆشیار دەکرێتەوه، بەرچا و پوونی پێ دەدرێ و، دەبێتە هۆی هیدایەتی، هیدایەتی

گشتی که به کسر له کوفره وه بۆ نیسلام بگوازیته وه، یاخود هیدایه یتکی جوژی، که هه ندیک راستی بۆ ده ربکه ون لهو رییه وه.

سییه م: (وَتَارَةً مِّنْ سَاهِدَةٍ خَالٍ رَّجُلٍ مُّتَدِّينَ، وَسِرَافَةٍ نُورِهِ إِلَيْهِ عِنْدَ صُحْبَتِهِ وَمُجَالَسَتِهِ)، جاریکیش به هۆی دیتی حالی پیاویکی دیندارو، چوونی رووناکییه که ی بۆ لای وی، به هۆی هاوه لایه تی و لئ نیزیکی و، به هۆی له که ل دانیشتییه وه.

ئه وه ش هه ر راسته، هاوه لآن زۆرجار به هۆی ئه وه وه که به خزمه ت پیغه مبه ر ﷺ که پشتوون و به دیداری شاد بوون، دلایان رۆشن بۆته وه و، له دوا ی پیغه مبه ریش ﷺ، هه ر که سه به پیتی خۆی، وه ک له فه رمایشتی پیغه مبه ردا ﷺ هاته که دۆستانی خوا ئه وانن: (إِذَا رُؤُوا ذُكِرَ اللَّهُ)، (أَخْرَجَهُ النَّسَائِي فِي الْكَبَرِي: ١١٢٣٥، والبزار: ٥٠٣٤)، هه ر کاتیک بێران، خوا ﷺ بکه ویته وه یاد.

چوارم: (وَتَارَةً بِقَرِينَةٍ خَالٍ، فَقَدْ جَاءَ أَهْلًا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ جَاجِدًا لَهُ مُنْكَرًا، فَلَمَّا وَقَعَ بَصَرُهُ عَلَى طَلْعَتِهَا الْبَهِيَّةِ، وَغَرَبَتِ الْعَرِيضَةُ السُّبْحِيَّةُ، فَرَأَاهَا يَتَلَلُّو مِنْهَا نُورَ النُّبُوَّةِ، قَالَ: وَاللَّهِ مَا هَذَا وَجْهٌ كَذَّابٌ...)، جاریکیش به هۆی نیشانه ی حال و دیمه نه وه، (وێنه دینیته وه و ده لئ): جاریک عه ره بیکێ خێله کی هاته خزمه تی پیغه مبه ری خوا ﷺ نکوولی لئ ده کردو، برۆای پیتی نه بوو، به لام کاتیک چاوی به ڕدنگ و ڕووی دره وشاوه ی کهوت و شیوه ی نوورانی بێنی، که رووناکیی پیغه مبه رایه تی له دم و چاویدا ده ره وشیته وه، گوتی: به خوا ئه مه ڕووی پیاوی درۆزن نه، ئیدی ڕسپاری لیکرد که نیسلامی پێشان بدات، ئه ویش نیسلامی بۆ خسته ڕوو، ئه ویش مسولمان بوو.

یه کیکێ دیکه هاته خزمه تی گوتی: سویندت ده ده م به خوا، خوا تو ی ناردوه؟ پیغه مبه ریش ﷺ فه رمووی: به لئ، سویند به خوا، خوا منی به پیغه مبه رایه تی ناردوه، ئه ویش به هۆیه وه که سویندی بۆ خوارد به راستی داناو، مسولمان بوو.

ئنجا ده لئ: وێنه ی ئه مانه ش که زۆر له وه زیاترن بژمیردرێن، هیچ کام له مانه نه چووه سه ر که رمی فێربوونی زانستی که لام بێ و، به لگه کان شاره زا بێ،

به لکو رووناکیی نیمان به هوی نهو به لگانه وه چوته دلیانه وه، تیشکیکی سپی دهرکه وتوه، دوایی ورده ورده نهو تیشکه زیاد بووه، ههر زیاتر دره وشاوه ته وه به هوی زیاتر بینینی نهو حاله مه زانه وه، به هوی زیاتر خویندنه وهی قورانه وه، به هوی پاککردنه وهی دل و دهر وونه کانه وه.

دوایی ده لئ: (وَلَيْتَ شِعْرِي! مَنْ نَقَلَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَعَنِ الصَّحَابَةِ إِحْضَارُهُ أَغْرَابِيًّا أَسْلَمَ، وَقَوْلُهُ الدَّلِيلُ عَلَى أَنَّ الْعَالَمَ حَادِثٌ، لِأَنَّهُ لَا يَخْلُو عَنْ الْأَغْرَاضِ، وَمَا لَا يَخْلُو عَنْ الْخَوَادِثِ، فَهُوَ حَادِثٌ، وَأَنَّ اللَّهَ تَعَالَى عَالِمٌ يَعْلَمُ وَقَادِرٌ بِقُدْرَةٍ، كِلَاهُمَا زَائِدٌ عَلَى الذَّاتِ، لَا هُوَ وَلَا غَيْرُهُ، إِلَى غَيْرِ ذَلِكَ مِنْ رُسُومِ الْمُتَكَلِّمِينَ)، ده لئ: خورگه زانیام، کی نه قلی کردوه له پیغه مبه ری خواوه ، له هاوه لانه وه خوا لیان رازی بن، یه کیک لهو عه ره به خیله کیانه ی مسولمان بووه، بانگی کرد بن، وه ره نهو به لگه یهت فیر بکه م له سر بوونی خوا، که نهو گه ردوونه په یدابوویه، چونکه له رووداوه کان خالی نیه، ههر شتیک له رووداوه کان خالی نیه، په یدابوویه، ههر وه ها ته وهی فیر کرد بن که خوا زانیه به زانیاریه ک و، توانایه به توانینیک و، ههر کام له زانیاریه که ی و توانایه که ی زیدن له خودی خوا، نهو سیفه تانه (لَا هُوَ وَلَا غَيْرُهُ)، نه خودی خوی په روه ردگارن و، نه جگه له خواشن، جگه لهو قسانه ی دیکه که زانیانی که لام ده یانکه ن.

هه لبه ته: (لَا هُوَ وَلَا غَيْرُهُ)، واته: سیفه ته کانی خوا نه خودی زاتن، به نیعتیاری نه وه که نهو سیفه تانه بوونیان نه بن و، جگه له خودیشن، بهو نیعتیاره که له زات جیا بن، که نه مه ورددکاریه کی هه به، تیرد شوینی روونکردنه وهی نیه.

دوایی (أَبُو حَامِدٍ الْغَزَالِي) ده لئ: (وَلَسْتُ أَقُولُ لَمْ تَجْرِ هَذِهِ الْأَلْفَافُ، عَلَى أَلْسِنَةِ الَّذِينَ أَسْلَمُوا، بَلْ لَمْ يَجِرْ أَيْضًا مَا مَعْنَاهُ هَذِهِ الْأَلْفَافُ، بَلْ كَانَ لَا تَنْكِشِفُ مَلْحَمَةً إِلَّا عَنْ جَمَاعَةٍ مِنْ أَجْلَافٍ يُسَلِمُونَ تَحْتَ ظِلَالِ السُّيُوفِ، وَجَمَاعَةٍ مِنْ أَسَارَى يُسَلِمُونَ وَاحِدًا وَاحِدًا بَعْدَ طَوْلِ الزَّمَانِ أَوْ عَلَى الْقُرْبِ، وَكَانُوا إِذَا نَطَقُوا بِكَلِمَةِ الشَّهَادَةِ عُلِمُوا الصَّلَاةَ وَالزَّكَاةَ، وَرَدُّوا إِلَى صَنَاعَتِهِمْ مِنْ رِعَايَةِ الْغَنَمِ أَوْ غَيْرِهَا).

دهلئ: من ناشلیم تهو بیژانه بهسهر زمانی تهوانه دا نه هاتوون که مسولمان بوون، به لکو مانایه کانی تهو بیژانهش ههر باس نه کراون، به لکو ههر جه نگیك که بووه له نیوان تیسلا م و تهو عه رده به خیله کیانه دا، مه گهر چۆن، ته گهر نا ژماره یه کیان لی مسولمان بوون، (تهو وا دهلی) ^(۱) له ژیر سیبه ری شمشیر داو، کۆمه لیک له دیله کان هاتوون، یه ک یه ک و، دوایی پیتی چوو، یاخود یه کسه ر مسولمان بوون، ننجا کاتیک که وشه ی شایه ئمانیان گۆ کردوه و شایه ئمانیان هیناوه، نوژیان فیر کراوه، زه کاتیان فیر کراوه، دوایی گیردراونه وه بۆ پیشه که ی خویمان، نه گهر مه ر له وده راندن بووه، یان ههر شتیکی دیکه بووه و، چوونه وه بهر کارو کاسیی خویمان.

دوایی (أبو حامد الغزالي)، دهلی: (نَعْمَ لَسْتُ أَنْكِرُ أَنَّهُ يَجُوزُ أَنْ يَكُونَ ذَكَرُ أَدْلَةِ الْمُتَكَلِّمِينَ أَحَدَ أَسْبَابِ الْإِيمَانِ فِي حَقِّ بَعْضِ النَّاسِ، وَلَكِنْ ذَلِكَ لَيْسَ بِمَقْصُورٍ عَلَيْهِ، وَهُوَ نَادِرٌ أَيْضًا)، واته: به لی من نکوولی له وه ناکه م، که رنکه باسکردنی به لکه کانی زانایانی که لام، یه کیک له هۆکاره کانی بره و هینان بی، بۆ هه ندی که س، به لام ههر له سه ر نه وه کورت نه هاتوه و، نه وه ش شتیکی ده گمه نه.

دوای چهند قسه یه ک دهلی: (وَالْحَقُّ الصَّرِيحُ أَنَّ كُلَّ مَنْ اغْتَفَدَ أَنَّ مَا جَاءَ بِهِ الرَّسُولُ ﷺ وَاشْتَقَلَ عَلَيْهِ الشُّرَاطُ حَقٌّ، اغْتِفَادًا جَزْمًا فَهُوَ مُؤْمِنٌ، وَإِنْ لَمْ يَعْرِفْ أَدْلَتَهُ)، واته: هه قی روون و راشکا و نه وه یه که ههر که سیك قه ناعه ت و بره وای وابی: نه وه ی پیغمبه ر ﷺ هیناویه تی و نه وه ی قوربان گرتویه ته خوی هه قه و، قه ناعه ت هینانگی واکه دلی له سه ر دامه زراو بی، به بره وادار له قه لهم دده ری، با به لکه کانیش نه زانی.

(فَالْإِيمَانُ الْمُسْتَعَارُ مِنَ الدَّلَائِلِ الْكَلَامِيَّةِ، ضَعِيفٌ جَدًّا مُشْرِفٌ عَلَى التَّزَلُّزِ بِكُلِّ شُبْهَةٍ، بَلِ الْإِيمَانُ الرَّاسِخُ إِيمَانُ الْعَوَامِ الْعَاصِلِ فِي قُلُوبِهِمْ فِي الصَّبَا بِتَوَاتُرِ السَّمَاعِ، وَالْعَاصِلُ بَعْدَ الْبُلُوغِ بِقَرَأْنِ لَا يُكْبِنُ الْعِبَارَةَ عَنْهَا)، واته: نیمانی خوازراو له به لکه

(۱) تهو ته عبیره به ره های راست نیه.

تیمانیہ کانهوه، تیمانیکی بیہیزوہ ہمیشہ لہرزوکه، به ہر شوبہہ یک پروی
تی بکات، به لکو تیمانی راست و دامہ زراو، تیمانی نہو خہ لکه گشتیہ به کہ له
دلیاندا پیدا دہبی و، ہر به مندالیی کہ به تہواتور راستیہ گانی نیسلامیان
پی دہگن و، دواي نہوہی بالغیش دہبن به چہند نشانہ و به لگہ یک کہ
ناگونجی تہعبیریان لی بکری، پتر دہچہ سپی.

بہ لام من تبیینیم ہہیہ لہ سہر ہہندیک لہ قسہ گانی نہبوو حامید
(رہحمہ تی خواي لی بن).

پوختہ ی پای من لہو بارودہ تہوہیہ کہ نہوہی خوا ﴿﴾ فرمانی پی دہکات:
﴿ فَأَعْلَمَ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ﴾، بزانیہ بیجکہ لہ خوا ہیچ پەرستارویک نیہ، نا نہو
زانیی و دہرککرنہ کہ: تہنیا خوا تاکہ پەرستاروہ، بیگومان نہوہ فہرہ، بہ لام
تایا زانیاری خوا ناسی و تیمان بہس تہوہیہ کہ کومہ لہ زانیہ یک گوتووایانہ:
زانیانی عیلمی کہ لام، یان زانیانی تہزکیہو تہصہووف، یان زانیانی سہلہ فی
ناو، یاخود تہوانہ ی پیان دہگوتری: تہہلی مینہرو میحراب، یاخود فلان جوہ
زانا؟ بہ دنیایی نہخیر.

ہرودہا تایا زانیاری تہنیا تہوہیہ کہ بہ پینج ہستہکان و لہ رتی
سہرہجانی عہقلہوہ پیدا دہبی؟ یان تہنیا زانیاری وہحیی ہہیہ لہو بارودہ؟
بیگومان نہخیر، بہ لکو لہو بوارددا جوہ زانیاری دیکہش ہن، ہرچہندہ
زانیاری وہحیی ساغترین و بی خلتہ ترین و راست ترین و چاکترین زانیاریہ، بہ لکو
ہر بہراورد ناکری لہگہ ل زانیاریہ گانی دیکہدا.

زانیاریہ کی دیکہش نہو زانیاریہیہ کہ خوا لہ ناخی مروؤفا دایناوہ،
نہو خواناسیہ زگماکہ راست و پرونہ، وک لہ سوورہ تی (الروم) دا، خوا ﴿﴾
دہفہرموی: ﴿ فَأَمَّا وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ

لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الْبَیْتُ الْقُدْسُ وَلَنَبْکُنَّ أَكْثَرُ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٠﴾ واتە: ڕووی خۆت ڕێک بکە بەرانبەر بە تاین (تاینی خوا) بە ساغبووه‌وه‌ی و پاکیی، هه‌مان نه‌و زگماکه‌ی خوا خه‌لکی له‌سه‌ر سروشتاندوه، گۆڕان نیه‌ بۆ دروستکراوی خوا. نا نه‌وه تاینی راسته، به‌لام زۆربه‌ی خه‌لک نازانن، واته: نه‌و زگماکه‌ی خوا خه‌لکی له‌سه‌ر خولقاندوه، له‌گه‌ڵ نه‌و تاینه‌ی خوا ناردوو به‌تی، شه‌ریعت و فیتیه‌ت، دوو ڕووی دراویکن، که‌واته: نه‌و زانیارییه‌ش که له ناخ و خواپرسی مڕۆڤدا به، به‌نسبه‌ت خوا ناسیه‌وه، جوړیکی دیکه‌یه.

دیسان نه‌و زانیارییه‌ی له پێی فریشته‌کانه‌وه بۆ مڕۆڤ خوڕپه‌و ئیلهام ده‌کری.

هه‌روه‌ها نه‌وه‌ی که له پێی خه‌ونه‌وه بۆ مڕۆڤ وه‌دی دی.

هه‌روه‌ها له هه‌ر ڕێگایه‌کی دیکه‌وه، گرنگ نه‌وه‌یه مڕۆڤ نه‌و زانیاری و به‌رچا ڕوونیی و دڵنیایی له باره‌ی خوا تاق و پاکه‌وه بۆ په‌یدابن، به‌لام بگوئری: هه‌مه‌ن ده‌بن به‌س له فلان ڕێکه‌وه بن، یان فلان که‌سه‌وه بن، یان ڕێه‌کی تابه‌ت و باریکه‌ ڕێه‌ک، به‌ دڵنیایی نه‌وه راست نیه‌و له‌وه‌دا به‌ گشتی پشتگیریی قسه‌کانی (أبو حامد الغزالی)، ده‌که‌م په‌حه‌مه‌تی خوا لێ بن، به‌زه‌یی خوا زۆر له‌وه فراوانتره‌ که به‌ باریکه‌ ڕێه‌کدا نه‌بن، خوا ناسی و ئیمان وه‌ ده‌ست نه‌یه‌ت، به‌لام بیگومان راسته‌ شه‌قامی شه‌ریعت، نه‌و راسته‌ ڕێه‌یه‌ که ده‌بن هه‌مووی له‌و چوارچۆنده‌دا بن، به‌لام له‌و چوار چۆنده‌دا، تیمه‌ پابه‌ند نه‌کراوین که به‌س به‌ دواي کۆمه‌ڵیکی تابه‌ت له‌ زانیان بکه‌وین، که له‌ باره‌ی ئیمان و عه‌قیده‌وه کۆلیویه‌نه‌وه، هه‌روه‌ک پابه‌ندکراوین نین، که ته‌نیا به‌ دواي کۆمه‌ڵیک له‌ زانیان بکه‌وین، که له‌ باره‌ی ته‌زکیه‌ی نه‌فس دا پسپۆریان هه‌یه، یاخود به‌ دواي کۆمه‌ڵیک له‌ زانیان بکه‌وین، که ناوونیشانێکی تابه‌تیان هه‌یه، به‌لکو تیمه‌ پابه‌ند کراوین که به‌ دواي شه‌ریعت بکه‌وین، به‌لام تێگه‌یشتنی

ھىچ كام لەو كۆمەلە زانايانە، بۇ ئىمە پابەندكەر نىە، تاكە تىگە يىشتىك كە
 بۇ ئىمە پابەندكەر بىن، لە بارەى نايىن و بەرنامەى خواوہ، چ نىمانەكەى، چ
 شەرىعەتەكەى برىتيە لە: تىگە يىشتى پىغەمبەرى خاتەم ﷺ.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

❖ دەرسی سۆيەم ❖

پیناسه ی لهم دهرسه

نهم دهرسه له دوازده نایهت پیک دت، نایهته کانی: (۲۰ - ۳۱)، تهوه ری سهره کیان، باسی هه لوئستی نه رینیانیهی دهغه ل و دلته خو شه کانه له بواری جهنگ و پووبه پروو بوونه وه داو، بهو بو نه یه ش باسی هه لکه پراوان له تیسلام، به هو ی کهین و به ینیانیه وه له گه ل بوغزینه رانی کیتی دابه زیناوی خوا (قوربان) دوه و، باسی سهره نجامی شوومیان له کاتی سهره مهرگ و گیانه لادا، کراوه و، جه ختکراوه ته وه له سهر نه وه که خوا پراوا داران ههر تا قی ده کاته وه، تاکو تیکو شه ران و خوراگران له مهیدان دا دهریکه ون و، له کهسانی ترسنوک و دهغه ل جو ی بنه وه.

وَيَقُولُ الَّذِينَ ءَامَنُوا لَوْلَا نَزَّلَتْ سُورَةٌ ۚ اِذَا نَزَّلَتْ سُورَةٌ تُحْكَمَةٌ وُذِكْرِهَا الْفَسَالُ ۚ رَأَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يَنْظُرُونَ اِلَيْكَ نَظَرَ الْمَغْشِيِّ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَأُولَٰئِكَ لَهُمْ طَاعَةٌ وَقَوْلٌ مَعْرُوفٌ ۚ اِذَا عَزَمَ الْاَمْرُ فَلَوْ صَدَقُوا اللهَ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ ؕ قَهَلْ عَسَيْتُمْ اِنْ تَوَلَّيْتُمْ اَنْ تُفْسِدُوا فِي الْاَرْضِ وَتَقَطَّعُوا اَرْحَامَكُمْ ؕ اُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللهُ فَاَصْمَعُوا وَاَعْمُوا ابْصِرْهُمْ ؕ اَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْفَرَاتِ اَمْ عَلٰى قُلُوبٍ اَقْفَالٌ ۙ اِنْ اَلَيْكَ اِلَٰهٌ اَرْتَدُّوا عَلٰى اَدْبُرِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّ لَهُمُ الْهُدٰى الشَّيْطٰنُ سَوَّلَ لَهُمْ وَاَمَلَّ لَهُمْ ؕ ذٰلِكَ يَآئْتُهُمْ قَالُوْا لِلَّذِيْنَ كَرِهُوا مَا نَزَّلَ اللهُ سَنُطِيعُكُمْ فِي بَعْضِ الْاَمْرِ وَاللهُ يَعْلَمُ اَسْرَارَهُمْ ؕ فَكَيْفَ اِذَا تَوَفَّتْهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ يَضْرِبُوْنَ وُجُوْهُهُمْ وَاَدْبُرَهُمْ ؕ ذٰلِكَ يَآئْتُهُمْ اَتَّبِعُوا مَا اَسْخَطَ اللهَ وَكَرِهُوا رِضْوَانَهُ فَاحْبَطَ اَعْمَلُهُمْ ؕ اَمْ حَسِبَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ اَنْ لَّنْ يُخْرِجَ اللهُ اَضْغٰثَهُمْ ؕ وَلَوْ نَشَاءُ لَآرْسَلْنَاهُمْ فَلَاقَهُمْ رُسُلُهُمْ وَاَتَوْهُمْهُمْ فِي لَحٰى الْقُرْاٰنِ وَاللهُ يَعْلَمُ اَعْمَلَكُمْ ؕ وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتّٰى نَعْلَمَ الْمُجْتَهِدِيْنَ مِنْكُمْ وَالصَّٰدِقِيْنَ وَنَبْلُوَ اَخْبَارَكُمْ ؕ

مانای ده‌قاو ده‌قی ئایه‌ته‌کان

هه‌روه‌ها نه‌وانه‌ی بره‌یاان هه‌ناوه‌ ده‌لێن: خۆزگه‌ سووره‌تیک دابه‌زیابه (فه‌رمانی تیدا به‌ جه‌نگ کرابایه‌)، ئنجا کاتیک سووره‌تیک مه‌حه‌کم (و مانا پۆشن) دابه‌زیی و، باسی جه‌نگی تیدا کرا، نه‌وانه‌ی دلێان نه‌خۆشیی تیدایه‌، ده‌یانینی (له‌ ترس و هه‌ژمه‌تان) وه‌ک له‌ هه‌وش خۆ چوو له‌ بیمی مردن (به‌ چاو نه‌بله‌قیی) ته‌ماشات ده‌که‌ن! ده‌جا سزای هه‌ره‌ سه‌خت بۆ نه‌وان (٦٩) (ده‌بوویه‌) فه‌رمانه‌ریی و قسه‌یه‌کی په‌سند (بکه‌نه‌ پیشه‌)، ئنجا هه‌ر کات کار که‌یسته‌ قایمه‌، نه‌گه‌ر له‌گه‌ڵ خوادا راستیان کردبایه‌، بۆ وان باشتربوو (٧٠) (ئه‌ی دلنه‌خۆشینه‌!) ئایا نزیکی نه‌یه‌ که‌ پشتتان هه‌لکرد (و پرووتان له‌ ئیسلام وەرگیرا) تیکدان و خراپه‌کاریی بکه‌ن له‌ زه‌ویداو، په‌یوه‌ندییه‌کانی خزمایه‌تیان بپه‌چن! (٧١) ئا نه‌وانه‌ که‌سانیکن خوا نه‌فرینی لێکردوون (سه‌ره‌نجام) که‌پێ کردوون و چاوه‌کانیشیان کۆیر کردوون (٧٢) ئایا (ته‌وانه‌) له‌ قورئانی رانامێن، یان دلّه‌کان (ی نه‌وان) قفله‌کانی خۆیانمان له‌ سه‌رن؟ (٧٣) بێگومان ته‌وانه‌ی دواي نه‌وه‌ی پێی راستیان بۆ ئاشکرا بووه‌، پاشه‌و پاش (به‌ره‌و دواوه‌یان) هه‌لگه‌راونه‌وه‌، شه‌بتان (نه‌و رفته‌اری) بۆ جوانکردوون و رستی (هیوای خراپی) بۆ درێژ کردوون (٧٤) نه‌ویش به‌ هه‌وی نه‌وه‌وه‌ به‌ وانه‌یان گوت که‌ نه‌وه‌ی خوا دایه‌زاندوه‌، ده‌یاندرێ (که‌یفیان پێی نایه‌ت): له‌ هه‌ندیک کاردا به‌ قسه‌تان ده‌که‌ین، خواش (قسه‌و رفته‌ار) په‌نه‌انکردنه‌که‌یان ده‌زانێ (٧٥) ئنجا ئایا (حالیان) چۆن ده‌بی کاتیک فریشته‌کان گیانیان ده‌کێشن؟ له‌ پڕویان و له‌ پشته‌وه‌یان ده‌ده‌ن (زه‌هر له‌ هه‌موو جیانیان دهره‌وتین) (٧٦) ته‌وه‌ش له‌ سۆنگه‌ی نه‌وه‌وه‌ شوێن نه‌وه‌ که‌وتوون، که‌ خوای تووره‌ کردوه‌و په‌زامه‌ندییه‌که‌یان دزاده‌، ئیدی نه‌ویش کردوه‌و (باشه‌) کانی هه‌لوه‌شاندوونه‌وه‌ (٧٧) به‌لکو ئایا ته‌وانه‌ی دلێان نه‌خۆشیی تیدایه‌، پێیان

وايه که هه‌رگیز (خوا) کینه‌کانیان ناشکرا ناکات (ناخاته گوێی)؛ ^{٢٩} (نه‌ک هه‌ر کینه‌و بوغزی ده‌روونیان ده‌خه‌ینه‌روو) به‌لکو نه‌گه‌ر هه‌مانه‌وی نه‌وانت پێشان ده‌ده‌ین و، به‌ نیشانه (و قیافه) یان ده‌یانناسی و، به‌ دنیایی به‌ ناوازو شیوازی قسه‌ش ده‌یانناسی و، خواش کرده‌وه‌کانتان (هی هه‌موو لایه‌کتان) ده‌زانن ^{٣٠} مسوگه‌ریش تاقیتان ده‌که‌ینه‌وه، تاکو تیکۆشه‌ران له‌ نیتوانداو، خۆراگران بزاین و، هه‌وآل (و هه‌لۆیست) ده‌کانیشتان تاقی بکه‌ینه‌وه ^{٣١} .

شیکردنه‌وه‌ی هه‌ندیک له‌ وشه‌کان

(سُورَةُ مُحْكَمَةٍ): واته: سووره‌تیکی مانا پۆشن، (المُحْكَمُ: مَا لَا يَعْزُضُ فِيهِ شُكٌّ مِنْ حَيْثُ اللَّفْظِ، وَلَا مِنْ حَيْثُ الْمَعْنَى)، (مُحْكَمٌ): هه‌ر قسه‌یه‌که هه‌یج شوبه‌هه‌ و ته‌م و مژگی نایه‌ته‌ سه‌رێ، نه‌ له‌ پووێ بێژده‌که‌یه‌وه، نه‌ له‌ پووێ واناکه‌یه‌وه، مانا پۆشن. (الْمَعْنَى عَلَيْهِ): (غَشِيَ عَلَى فُلَانٍ: إِذَا نَابَهُ مَا غَشِيَ قَهْمَهُ)، (غَشِيَ عَلَى فُلَانٍ): نه‌گه‌ر حاله‌تیکی به‌سه‌ردا هات، که عه‌قلی داپۆشن، واته: بێ هۆش بێ، یان حالیکی به‌سه‌ردا بێ، نه‌وه‌ی بۆی ده‌گوتری چاک لیتی تی نه‌گات، ﴿يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ نَفَرًا الْمَعْنَى عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ﴾، بابایه‌کیش که عه‌قلی ده‌پۆشری و سه‌راسیمه‌ ده‌بی، چاوی ته‌بله‌ق ده‌بن، بۆیه‌ش خوا فه‌رموو به‌تی: به‌ چاوی ته‌بلقه‌وه ته‌ماشات ده‌که‌ن.

(فَأُولَٰئِكَ لَهُمْ): ئەمه‌ دوو واتای هه‌ن:

أ- (أُولَٰئِكَ: أَيِ الْأَفْعِ وَأَقْرَبُ لَهُمْ)، به‌ سوودترو نیزیکته‌ر بۆ نه‌وان.

ب- ﴿فَأُولَٰئِكَ لَهُمْ﴾: له‌ وه‌یله‌وه‌ هاتوه، واته: سزای سه‌ختتر بۆ نه‌وان، وه‌ک له‌ شوێنی دیکه‌دا، خوا ^{٣٢} ده‌فه‌رموی: ﴿أُولَٰئِكَ لَكَ فَالْأُولَىٰ ٣١ ثُمَّ أُولَٰئِكَ فَالْأُولَىٰ ٣٢﴾، القیامة، که بیکومان نه‌وه هه‌ره‌شه‌یه.

(فَإِذَا عَزَمْتَ الْأَمْرُ): (عَزَمَ الْأَمْرُ، يَعْزِمُ: إِذَا جَدَّ الْعِجْدُ)، که کار گه یشته قایمه و به کرده و هه شتیک هاته پێش، (الْعَزْمُ وَالْعَزِيمَةُ: عَقْدُ الْقَلْبِ عَلَى إِمْضَاءِ الْأَمْرِ)، (عَزَمَ وَعَزِيمَةً): جه سپاندنی دله له سه ر جێه جێکردنی کاریک.

(عَسَيْتُمْ): (عَسَى: طَمَعٌ وَتَرَجُّ)، (عَسَى): بۆ نومیدهوار بوون و، به هیوا بوون به کاردی.
(سَوَّلَ لَهُمْ): بۆی جوان کردوون، بۆی پازاندوونه وه، (التَّسْوِيلُ: التَّزْيِينُ، تَزْيِينُ النَّفْسِ لِمَا تَخْرُصُ عَلَيْهِ)، هه ندیکیش: ﴿سَوَّلَ لَهُمْ﴾، یان به: (سَهَّلَ لَهُمْ) مانا کردوه، واته: بۆی ناسان و سانا کردوون، که بریتیه: له وهی نفس شتیک زۆر هه ز لێ بێ، له پێش چاوی جوان ده بێ و پازاوه ده بێ، با خراپیش بێ.

(وَأَمَّلَ لَهُمْ): (الْإِمْلَاءُ: الْإِمْدَاد)، ﴿وَأَمَّلَ لَهُمْ﴾، رستی بۆ درێژ کردوون، یان هاوکاری کردوون، (الْمُدَّةُ الطَّوِيلَةُ: مَلَاوَةٌ مِنَ الدَّهْرِ)، ماوهیهکی درێژ پێی ده گوتری: (مَلَاوَةٌ مِنَ الدَّهْرِ)، له بهر نه وهی ماوه که درێژ بۆته وه.

(أَضَعْنَهُمْ): (جَمْعُ ضَعْنٍ وَضَعْنٌ: الْجَعْدُ الشَّدِيدُ)، (أَضَعَانُ): کۆی (ضَعْنُ)، یان (ضَعْنُ) هه، هه ردووکیان به مانای بوغزو کینهیهکی توند که له دلدای جێگیر ده بێ.

(سَيِّئَهُمْ): (السَّيِّئَةُ وَالسَّيِّمَاءُ: الْعَلَامَةُ)، (سَيِّمَاءٌ وَسَيِّمَاءٌ)، هه ردووکیان به مانای نیشانه دین، واته: تۆ به نیشانه کانیان ده یانناسی.

(لَعَنَ الْقَوْلَ): تاوازو شیوازی قسه، (اللَّعْنُ: صَرْفُ الْكَلَامِ عَنْ سَنَنِهِ الْجَارِي)، (لَعْنُ): بریتیه له وهی قسه له راسته پێی خۆی لا بدری، (الْعَنَ بِحُجَّتِهِ: أَلْسَنَ وَأَفْصَحَ)، پێغه مبه ر ﷺ له فه رمایشتیکیدا ده فه رموی^(١): دوو کهستان دین بۆ لای

(١) (أَنَّ أَهْلَهَا سَلِمَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخْبَرْتُهَا، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهُ سَمِعَ خُضُمَةً يَبَابُ حَجْرَتِهِ، فُخِرَجَ إِلَيْهِمْ فَقَالَ: «إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ، وَإِنَّهُ يَأْتِينِي الْخُضْمُ، فَلَعَلَّ بَعْضَكُمْ أَنْ يَكُونَ أَبْلَغُ مِنْ بَعْضٍ، فَأَضِيبُ أَنَّهُ صَدَقَ، فَأَفْخِي لَهُ بِذَلِكَ، فَمَنْ فَضَيْتَ لَهُ بِحَقِّ مُسْلِمٍ، فَإِنَّمَا هِيَ قِطْعَةٌ مِنَ الثَّارِ، فَلْيَأْخُذْهَا أَوْ فَلْيَرْكُزْهَا» (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ: ٢٣٣٦)

من، يه کيکتان پدنگه به لگه که ی باشترو چاکتر بخاته روو، واته: پوشتتر قسه بکات و، زمان پاراوترو رهوانبیزتر بی، با هه قیشی نه بی، هه قی پی ددهم، با بزانی که نهو هه قه ی پی ددهم له بهر نهودی به پوالت واده زانم له سه ره هه قه، له واقیعا نایته هه قی، به لکو پارچه یه که له ناگر بوی ده برم.

(وَبَلَّوْاْ اَخْبَارَكُمْ): (بَلَاءٌ: جَرْبَةٌ وَاخْتِبَرَةٌ)، (بَلَاءٌ) واته: تاقیکرده وه، جه رباندی، ﴿وَبَلَّوْاْ اَخْبَارَكُمْ﴾ واته: هه واله کانتان تاقیده کهینه وهو، ده جه ربیتین.

مانای گشتیی نایه تهکان

دوای نهودی له نایه تهکانی پی شوودا، خوا ﴿يَا﴾ پیکه وه به ره نگار بوونهودی نه هلی نیمان و نه هلی کوفرو، سه ره نجامی باش و پر خترو به ره که تی نه هلی نیمان و، سه ره نجامی پر شه رمه زاری و پيسوایی و مهینه تباری دنیو دواړوی نه هلی کوفری کرد، هه روه ها دوای نهودی خوا ﴿يَا﴾ باسی پاداشتی پروادارانی کرد، نهو به هه شته ی دهیچنی و، باسی سزای سه ختی بی پروایانی کرد.

دوایی باسی هه لویستی دلنه خوشهکانی کرد، که له کوړو مه جلیسی پیغمبه ردا ﴿يَا﴾ به پوالت باش گوئ دگر، به لام دوایی، یان به توانج و پلارو گالته پیکردنه وه، یاخود هه ر به راستی ده لین: پیش نیستا چی گوت؟

پاشان خوا ﴿يَا﴾ هوشداری دا به هه موو لایه ک، که رۆژی دوایی نیزیکه، به نایه تی قوناغی ناخیر زه مان، چاوه ری چی ده که ن! جگه لهودی کت و پر بویان بی، چونکه هه ندی له نیشانهکانی دهرکه وتوون؟!

دواییش فه رمانی به پیغمبه ری خاتهم ﴿يَا﴾ کرد، که زانیاری خوئی زیاترو قوولتر بکات، دهر باردی به ته نیا په رستراویتی خوا، یاخود به ردهوام بی له سه ر

ئەو زانیارییە قوول و فراوانەى خۆى و، لە پشت ئەویشەو فەرمانى بە ئۆممەتى پىغەمبەر ﷺ کرد، کە لە باردی خوا بە یەگرتن و ئەنیا خوا پەرستییەو، زانیاری خۆیان زۆر بکەن و، فەرمانى بە پىغەمبەرى خاتەم ﷺ کرد، داواى لىبوردن بکات بۆ گوناھەکانى خۆى، کە بە نەسبەت ئەووە هەلەو کەم و کوپیین، ھەرۆھەا بۆ گوناھى بروداران، لە پیاوان و نافرەتان، داواى لىبوردن لە خوا بکات.

داواى ئەو، خوا ﷻ باسى ھەلۆستى کەسانىكى دەغەل و دڵنەخۆش دەکات، کە چۆن لە ھالێکدا بروداران خوا غایانەو بە تامەزۆییەو، چاوەڕێن سوورەتێكى تازە دابەزێ، یان چەند ئایەتیک دابەزن و، باسى ئەرکێكى دیکەى شەریعیان تێدایى، بە تابیەت بەرەنگاربوونەو لەگەل ئەھلى کوفرداو جەنگ و فیداکاریى، کە چى ئەوان کاتیک سوورەتێكى وا دادەبەزێ، چاویان ئەبەلەق دەبن لە ترس و بیم! خواش ﷻ ڕوویان تێدەکات و بە پرسیارکردنەو دەفەرموێ: ئەگەر ئێوە پشتى تێبکەن و پشت ھەلکەن، سەرەنجام خراپەکاری دەکەن لە زەویداو، پەيوەندیە خزمایەتییەکان دەپچڕێن.

پاشان باسى ھەلۆستى نەڕێنیان لە بەرانبەر قورئاندا دەکات کە: بۆچى لێى ورد نابنەو، یاخود دلیان قفلێ لێ دراو!

دواى باسى ئەو، کە چۆن کەین و بەینیان ھەبە، لەگەل ئەھلى کوفردا، پاشان ئەوانە سەرەنجامیان چۆن دەبن لە کاتیکدا فریشتەکان گیانیان دەکێشن، باسى ھەموو ئەو مەسلانە لەم دوازدە ئایەتە موبارکەدا ھەبە.

سەرەتا خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا لَوْلَا نُزِّلَتْ سُورَةٌ﴾، ئەوانەى ڕوایان ھێناو دەلێن: خۆزگە سوورەتیک دابەزیبا، ﴿لَوْلَا﴾، لە ئەصڵدا بە مانای (ھەلایەو، بۆ ھاندانە، واتە: دەبوایە، بەلەم بێگومان بروداران شت بۆ خوا پێشنیار ناکەن، بلێن: دەبوایە وابێ و، دەبوایە وا نەبێ، کەواتە: لێردەا ﴿لَوْلَا﴾، مانای ئەمەنناو خۆزگە خواستنى خراوەتە ئێو، واتە: ئاوات

و خۆزگه ده خوازن، به تامه زرویییه وه ده لێن: خۆزگه سووپه تیک دابه زیبایه، تنجا نهو سووپه ته که دابه زیبایه چۆن بوویه؟ له دیزی دوایدا ده ریده خات که سووپه تیکی مانا پۆشن بێ و، باسی جهنگ و جیهادو پووبه پوویونه وهو فیداکاریی تیدابی، تنجا له بهر نه وهی له پستهی دوایدا، نهو وه سف و پێناسه یهیه نهو سووپه ته هاتود، له پستهی به کهم دا، خوای کارزان و قسه زان به پێوستی نه زانیوه نهو وه سف و پێناسه یه به فرموی، بهس ده فرموی: نهوانه بروادارن، کوتیان: خۆزگه سووپه تیک دابه زیبایه.

﴿فَإِذَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ تُحْكَمُ﴾ و ذکر فیها الْقَسَال ﴿﴾، تنجا هه کاتیک سووپه تیکی موکهم، واته: پۆشن و پتهو له پووی بیژو واتاوه، که هیچ درزو که لێنی تیدا نهی، یاخود لێنیه که له ماناو بیژو کهیدا نهی، دابه زینرا ﴿وَذُكْرِ فِيهَا الْقَسَال﴾، باسی جهنگیشی تیدا کرا.

نه گهر سووپه تیکی ناوا دابه زی، ﴿رَأَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَّرَضٌ﴾، نهوانه ده بینێ که دلێان نه خوشیی تیدایه، نهه تهعبیره خوای په نهانزان بو مونا فیه کانی به کارهیناوه، وشه ی (المنافقون) هاتوه له قوراندان، نهه وشه یهش هاتوه، واپنده چی مونا فیه کان نهوانه بن، به تهواوی نیفاق له دل و دهروونیاندا جینگیر بووهو، سه رتا پای بوونیانی داگرتوه، به لام نهوانه ی دیکه، نه گه یونه نهو رادهیه، چونکه خوا ﴿لَهُ﴾ له یهک سیاقدا باسی ههردووکیان دهکات، بو وینه له سووپه تی (الأنفال) دا، ده فرموی: ﴿إِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَّرَضٌ عَرَّ هَؤُلَاءِ وِشُهُمْ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾، واته: کاتیک که مونا فیه کان و نهوانه ی دلێان نه خوشیی تیدایه، ده لێن: نهوانه نایینه که یان هه لێخه له تاندوون، هه ر که سیش پشت به خوا بهستی، به دلنایی خوا زالی کارزانه.

کهواته: نهوانه دوو جوژه که سی موخه نهت و ده غه لن، به لام لیک جیان تنجا لێره دا خوا ﴿لَهُ﴾ باسی نهوانه یان دهکات که دل و دهروونیان نه خوشیی

نیفاقی چۆتەتی، بەلام مەرج نیە سەر تا پای بوونی داگرتین، وەک چۆن کەسێ تووشی نەخۆشییەک دەبێ، بەلام جارێ تەشەنەئێ نەکردووە، کە هەموو بوونی داگرتی، دەگونجی ئاسانتەر چارەسەر بکری، ئەوانەیان کە دلیان نەخۆشیی تێدا، دەیانبینی: ﴿يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ نَظَرَ الْمَغْشَىٰ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ﴾، تەماشات دەکەن، سەرنجێ دەدەن، وەک تەماشاکردنی کەسێک بە هۆی مردنەو، بێهۆشی بەسەردا هاتبێ، واتە: کەوتۆتە حاڵی خۆی و لە گیانەلا دایە، چاوەکانی تەبەلق بوون، بە چاوی تەبەلق و سەراسیمەیی تەماشات دەکەن، هێندە دەترسین، لەبەر ئەوەی خۆیان بە مسوڵمان لە قەلەم دەدەن و، مسوڵمانانیش مولزەم کراون لەم سووپەتەدا کە جەنگ و فیداکاری بکەن، ئەوان لە ترسان چاویان تەبەلق بوون، بە سەراسیمەیی تەماشات دەکەن، ﴿فَأَوَّلُ لَهْمٍ﴾، سزای هەرە سەخت بۆ ئەوان، ﴿طَاعَةٌ وَقَوْلٌ مَّعْرُوفٌ﴾، دەبوایە پێشەئێ ئەوان فەرمانبەری و قسەئێ پەسند بێ، ﴿فَإِذَا عَزَمْتَ الْأَمْرُ﴾، ئنجا کاتیکی کارەکە دەچەسپێ، کار دەگاتە قایمە، واتە: ﴿إِذَا جَدَّ الْجَدُّ﴾، کاتیکی ئەو نەڕکەئێ خوا ﴿لَهُوَ﴾ بە بروادارانێ بسپێری، دەچەسپێ و بریاری لەسەر دەدری، ﴿فَلَوْ كَذَّبُوا اللَّهَ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ﴾، ئەگەر لەگەڵ خوادا راستیان کردبایە، بۆ ئەوان باشتر بوو، لەگەڵ خوادا راستیان کردبایە، کە دەلێن: تێمە بروادارین و دەلێن: تێمە خۆئێ پەرودەرگارمان لە خۆمان و، لە هەرچی هەمانە خۆشتر دەوێ، دۆی خواش ﴿يَنْتَهِمُ﴾ پێغه مبه‌ری خوا هێندەو هێندە خۆشمان دەوێ! ئەگەر لەو قسانەدا لەگەڵ خوادا راستیان کردبایە، بۆ ئەوان باشتر بوو.

﴿فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ﴾، ئایا نزیکیەو لەوانەئێ، کە تێو پشت بکەنە نیسلا! ﴿أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ﴾، کە خراپەکاری بکەن لە زەویدا، تێکدان بکەن، ﴿وَتَقَطَّعُوا أَرْحَامَكُمْ﴾، پەيوەندییە خزمایەتیەکانیشتان بپچڕێنن!

واتایەکی دیکەئێ: ﴿فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ﴾، ئایا نزیکیە ئەگەر تێو کارتەن پێ سپێردرا، بوونە حوکمران و کاربە دەست بەهۆئێ ئەو حوکمرانی و کاربە دەستییهو،

خراپە و تىكدان بىكەن لە زەويداو پەيوەندىيە خزمایەتییە کانتانىشتان بېچىرتن،
﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ﴾، نا ئەوانە کە سانیکن، خوا **﴿لَا تَعْلَمُ﴾** نەفرینی لیکردوون، واتە:
 دووری خستوونەتووە لە ڕەحمەتی خوێ، **﴿فَأَصْحَرُوعَیْ وَأَعْمَى أَبْصَرَهُمْ﴾**، تىجا
 کە ڕی کردوون و چاوەکانیشانی کوێر کردوون.

یانی: خوا **﴿لَا تَعْلَمُ﴾** لە بەزەیی خوێ دووری خستوونەتووە، بە هوێ ئەو
 کردەوانەیانەووە، واتە: خوێان پشت لە تىسلام دەکەن و، خواش لە بەزەیی
 خوێ دووری خستوونەتووە، واتە: نەفرینە کە ی خوا، کاردانەووە دەرھاویشتە ی
 دوورکەوتنەووە ی خوێان و پشتکردنە تىسلامی خوێانە، هەر وەها دەرھاویشتە ی
 تىكدانی ئەوانە لە زەويداو، بېچاندنی پەيوەندىيە خزمایەتییە کانیانە، بۆیە خوا
﴿لَا تَعْلَمُ﴾ نەفرینی لیکردوون، تىجا لە تەنجامی نەفرین لیکراند: **﴿فَأَصْحَرُوعَیْ وَأَعْمَى
 أَبْصَرَهُمْ﴾**، کە ڕی کردوون و، چاوەکانیشانی کوێر کردوون، واتە: هەستەوەرە کانی
 وای لیکردوون کار نە کەن و، گوێیان هەق نە بیستى و، چاویان هەق نە بینى و،
 عەقڵ و دلیان هەق نە فامى.

﴿أَفَلَا يَدَّبَرُونَ الْفُرَاتَ أَمْ عَلَى قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا﴾، ئایا لە قورئانیو ڕانامیتن؟
 یاخود دلانیك قفلە کانی خوێانیان لیدراون، **﴿قُلُوبٍ﴾**، بە ئەزانراو (نکرة)
 هاتووە، واتە: دلانیکی پیسی پشت لە خوا، قوفلە کانی خوێانیان لیدراون، ئەو
 قوفلانە ی شایستە ی ئەوانن، لێیان دراون، بۆیە لە قورئان تى ناگەن، ئایا لە
 قورئان ڕانامیتن؟ یان لێی ڕادەمیتن، بە لام دلە کانی ئەوان دلانیکن، قوفلیان
 لیدراون و، لە بەرانبەر هیدایەت و فەرماشتی خوا، گالە دراون و داخراون؟!.

﴿إِنَّ إِلَٰهَیْکَ أَرْتَدُّوا عَلَیْ أَدْبَرِهِمْ﴾، بە دنیایی ئەوانە ی لەسەر پاشووانیان
 هەلگەراونەووە، پاشەو پاش هەلگەراونەووە، (آدبار، کوێ (دبیر)، یانی: پاشەووە ی
 مرووف، پشتی، واتە: پاشەو پاش هەلگەراونەووە، **﴿مِنْ بَعْدِ مَا بَیْنَهُمْ أَلْهَدَى﴾**،
 دواى ئەو ی ڕێنمایان بو ڕۆشن بۆتووە، ڕێی راستیان بو ڕۆشن بۆتووە، ئەوانە
 چۆنن؟ **﴿الْأَشْیَاطُ سَوَّكُ لَهُمْ وَأَمَلُ لَهُمْ﴾**، ئەوانە شەیتان بو ی جوان کردوون،

پستی هیوای نابه‌وای بؤ دريژ کردوون، نه‌و هیواو تاواتانه‌ی ناشه‌رعین، شه‌یتان
رستی هیوای بؤ دريژ کردوون و، خراپه‌شی بؤ زیاد کردوون.

ننجا له نه‌نجامی چییدا، شه‌یتان ناوا زه‌فه‌ری پئی بردوون؟ ﴿ذَٰلِكَ يَأْتِيهِمْ
قَالُوا﴾ نه‌وه‌ش به‌هوی نه‌وه‌ده که گوتیان: ﴿لِلَّذِينَ كَرِهُوا مَا نَزَّلَ اللَّهُ﴾
به‌وانه‌ی نه‌وه‌یان ده‌دزی که خوا دایه‌زاندوه، رقیان له‌وه هه‌لده‌ستی که
خوا دایه‌زاندوه، که قورخانه، پئیان گوتن: ﴿سُطِّعْكُمْ فِي بَعْضِ الْأُمْرِ﴾
تیمه له مه‌ودوا له هه‌ندی له کاروباردا فه‌رمانه‌ریتان ده‌که‌ین، گوزاپه‌لیبتان
ده‌که‌ین، ﴿وَاللَّهُ يَمُزُّ أَسْرَافَهُمْ﴾، خواش قسه په‌نهانکردنی نه‌وان و، ره‌فتار
په‌نهانکردنی نه‌وان ده‌زانی، هه‌لّه‌ته نه‌مه غویندراویشه‌ته‌وه: (أَسْرَافُهُمْ) واته:
خوا په‌نهانه‌کانیان ده‌زانی.

﴿فَكَيْفَ إِذَا تَوَفَّتْهُمُ الْمَلَائِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَأُذُنَهُمْ﴾ واته: حالیان چوون
ده‌بی کاتیک فریشته‌کان گیانیان ده‌کیشن و، له دهم و چاویان و له پشته‌وه‌شیان
ده‌دهن؟ ده‌شگونجی مه‌به‌ست نه‌وه بی که له هه‌موو جه‌سته‌یان ده‌سره‌ووین،
زه‌بریان تی ده‌سره‌ووین، له هه‌موو لایانیان ده‌دهن.

ته‌گه‌ر مه‌به‌ستیش روویان و پشته‌وه‌یان بی، یان: له دهم و چاویان ده‌دهن،
چونکه به‌ره‌و کوفرو نیفاق رویشتون و، له پشته‌وه‌یان ده‌دهن، چونکه پشتیان
له نیسلام و هیدایه‌تی خوا کردوه.

﴿ذَٰلِكَ يَأْتِيهِمْ أَنْصَبُوا مَا أَصْحَبَ اللَّهُ وَكَرِهُوا رِضْوَانَهُ﴾ نه‌وه‌ش به‌هوی
نه‌وه‌ده که شوین نه‌وه که‌وتوون، خوی تووره کردوه، په‌زامه‌ندی خواشیان
دزاوه، واته: په‌زامه‌ندی خویان رق لی بۆ‌ته‌وه که‌یفیان پئی نه‌هاتوه، ﴿فَأَحْبَطَ
أَعْمَلَهُمْ﴾ خواش کردوه‌کانی هه‌لوه‌شان‌دوونه‌وه‌وه، پووچه‌ل کردوونه‌وه،
واته: کردوه باشه‌کانی که نه‌نجامیان داو، له‌به‌ر نه‌وه‌ی نیمنیان تیدا نه‌،
وه‌ک شیرری بی هه‌ووین، چوون ده‌ترشی و هه‌لده‌بزرکی، خوا کردوه‌کانی
هه‌لوه‌شان‌دوونه‌وه، له‌به‌ر نه‌وه‌ی هه‌ووین و جه‌وه‌ری نیمنیان تیدا نه‌.

﴿أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ أَنْ لَنْ يُخْرِجَ اللَّهُ أَصْغَثَهُمْ﴾، آیا نه‌وانه‌ی دلیان نه‌خوشی تیدایه، پتیان وایه خوا کینه‌و بوغزه‌کانیان ناشکرا ناکات و ده‌رناهنین؟ آیا پتیان وایه هیچکس نایانناسن و تیان ناکات؟ آیا پتیان وایه ده‌گونجی هه‌روا دیزه به ده‌رخونه بکه‌ن، له‌و هه‌موو کینه‌و بوغزه‌ی له دلیاندا هه‌یه، به‌رانبه‌ر به مسولمانان؟ واته: نه‌گه‌ر وا بیر بکه‌نه‌وه، به هه‌له داچوون، پرسیارکرده‌که پرسیارکردنی نکوولیلینکه‌رانه‌یه.

﴿وَلَوْ نَشَاءُ لَأَمَرْنَاكُمُ﴾، نه‌ک هه‌ر کینه‌و بوغزو رقی نیو دلیان دهرده‌خه‌ین و ده‌یخه‌ینه‌ گوژی، بو ته‌وه‌ی مسولمانان بیانناسن، تا‌کو سه‌ره‌نجام له خرابه‌کاریان پاریزراو بن، به‌لکو نه‌گه‌ر ویستامان نه‌وانمان پیشانی تو ده‌دات، ﴿فَلَعَرَفْتَهُمْ بِسِمَتِهِمْ﴾، تو‌ش به نیشانه‌و قیافه‌ی خو‌یان ده‌تناسین، ﴿وَلَعَرَفْتَهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ﴾، به دنیاییه‌وه نه‌گه‌ر پیشانیشت نه‌ده‌ین، به هو‌ی ناوازو شیوازی قسه‌ کردنیانه‌وه، ده‌یانناسی، ﴿وَاللَّهُ يَعْلَمُ أَعْمَالُكُمْ﴾، خواش کرده‌وه‌کانتان ده‌زانن، هی هه‌موو لایه‌کتان به چاک و خرابه‌وه.

له‌ کو‌تاییدا خوا ﴿دَه‌فَه‌رموئ: ﴿وَأَسْبَلُونَكُمْ﴾، به دنیایی و به جه‌خت‌کردنه‌وه تاقیبتان ده‌که‌ینه‌وه، ﴿حَتَّى نَعْلَمَ الْمُجْتَهِدِينَ مِنْكُمْ وَالصَّادِقِينَ وَنَبْلُوَ أَخْبَارَكُمْ﴾، تا‌کو تیک‌وشه‌ران له تیوه‌و خو‌راگران‌تان بزاینن، ﴿وَنَبْلُوَ أَخْبَارَكُمْ﴾، هه‌روه‌ها هه‌وال و ده‌نگ و باسه‌کانتان تاقی بکه‌ینه‌وه، واته: نه‌و هه‌والانه‌ی ده‌یاندن و ده‌لین: تیمه‌ نیمانان به خواو به نیسلام هه‌یه، نجا چ راست بکه‌ن، وه‌ک نه‌هلی نیمان، چ درو بکه‌ن، وه‌ک نه‌هلی نیفاق، خوا ﴿نَهْو هه‌والانه‌ی ده‌یاندن، تاقیان ده‌کاته‌وه، کام هه‌واله‌ راسته‌و کام هه‌وال راست نه‌؟

یاخود: ﴿وَنَبْلُوَ أَخْبَارَكُمْ﴾، هه‌وال و ده‌نگ و باسی تیوه‌و پوون ده‌که‌ینه‌وه، وه‌ک له سوورده‌ی (یونس) دا ده‌فَه‌رموئ: ﴿تَبْلُوا كُلُّ نَفْسٍ مِمَّا أَسْلَفَتْ﴾، نه‌مِرْوه‌ هه‌ر که‌سینک چی پیش‌خستوه، بو‌ی دهرده‌که‌وئ و پوون ده‌بیته‌وه، چونکه‌ شت که

تاقی دەکرێتەوه، روون دەبێتەوه، ئەگەرنا (بَلاء و بُلُو)، بە مانای تاقیکردنەوه دێ، بەلام لە ئەنجامی تاقیکردنەوهدا، شت دەردەکهوێ.

کەواتە: ﴿وَبَلِّغُوا أَخْبَارَكُمْ﴾، واتە: هه‌واله‌كانتان پاده‌گه‌یه‌نێن چیتان كردوه‌و چۆنتان كردوه‌؟ به‌لام من نه‌و واتایه‌شم لێگرت، که ده‌گونجی مه‌به‌ست پێی نه‌و قسه‌و هه‌لوێستانه‌ی نه‌وان بێ، که وه‌ک هه‌واتیک له‌ خۆیانیا‌ن ده‌رده‌خه‌ن، خوا ﴿يَا﴾ له‌ ئەنجامی هه‌لوێسته‌کانیاندا، هه‌واله‌کانیشیان ده‌جه‌ربێتێ و، ده‌ریده‌خات، داخۆ هه‌والی کامیان که له‌ باره‌ی خۆیه‌وه‌ ده‌یدات، راسته‌و، کامیشیان هه‌واله‌که‌ی راست نه‌و درۆیه‌؟

مەسىلە گىزىگەكان

مەسىلەى يەكەم:

برواداران خوازىارى دابەزىنى سوۋرەتىكىن، كە باسى جەنگ و جىھادى تىدا بىرى، كە چى كاتىك سوۋرەتىكى مانا پۇشن لەو بارەوہ دادەبەزى، دلنەخۇشان لە ترس و ھەژمەتان چاويان ئەبلەق دەبن، لە ھالىكىدا ھەرمانبەرى و، قسەى پەسندو، لە كاتى كار گەيشتنە قايمەشدا، راستكردن لەگەل خوادا، بۆ وان باشت بوو، نىزىكىشە ئەو جوۆرە كەسانە لە كاتى پشت ھەلكردندا (يان كاربەدەست بووندا)، مل بدەنە خرابەكارى و پچراندنى پەيوەندى خزمایەتى، كە بىگومان ئەوانە نەفرىن لىكراوى خواو، كەرو كویر كراو دەبن، ئىنجا ئايا ئەوانە لە قورئانى رانامىنن، ياخود دىيان قفل دراوہو گالە دراوہ؟

خو ﴿وَقَوْلُ الَّذِينَ ءَامَنُوا لَوْلَا نَزَّلَتْ سُورَةٌ ۚ إِذَا أَنْزَلَتْ سُورَةٌ تُحْكَمُ فِيهَا الْقِسَالُ رَأَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ نَظَرَ الْمَغْشِيِّ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَأُولَٰئِكَ لَهُمْ ۖ طَاعَةٌ وَقَوْلٌ مَعْرُوفٌ ۚ إِذَا عَزَمَ الْأَمْرُ فَلَوْ صَدَقُوا اللَّهَ لَكَانَ حَيْرًا لَهُمْ ۚ فَمَلَّ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفِيدُوا فِي الْأَرْضِ وَتَقَطَعُوا أَرْحَامَكُمْ ۚ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فَأَصَمَّهُمْ وَأَعَمَّى أَبْصَرَهُمْ ۚ أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْفَرَاتِ أَمْ عَلَىٰ قُلُوبٍ أَقْفَالًا ۚ﴾

شىكردەنەوى ئەم ئايەتەنە، لە پازدە برگەدا:

(۱) ﴿وَقَوْلُ الَّذِينَ ءَامَنُوا لَوْلَا نَزَّلَتْ سُورَةٌ ۚ﴾، واتە: ئەوانەى بروايان ھىناوہ، دەلەين: خۆزكە سوۋرەتىك دابەزىبايە، (لَوْلَا لِلتَّخْضِيعِ، وَهَذَا بِمَعْنَى التَّمْنِي)، ھەرچەندە (لَوْلَا)

له بنه پوت دا بۆ هاندانه، به لأم لیتردها به مانای خۆزگه خواستنه، که دهفته رموی: ﴿لَوْلَا نُزِّلَتْ سُورَةٌ﴾، واته: ده بووايه، یان خۆزگه سوورپه تیک دابه زیبایه، سه رده تا سوورپه ته که باس نه کراوه چۆن بێ، به لأم دوابی خوا ﴿لَوْلَا﴾ باسیکردوه، (حَذِثْ وَصَفَ السُّورَةَ فِي قَوْلِهِمْ لِدَلَالَةٍ مَا بَعْدَهُ عَلَيْهِ)، بۆیه له باسی نه واندای که خۆزگه یان خواستودو سوورپه تیک دابه زی، وده سغه که ی قرتیندراوه، چونکه رسته ی دوابی ده یکه بیتی.

(۲) - ﴿فَإِذَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ تُحْكَمُ فِيهَا الْقِسَالُ﴾، هه ر کاتیک سوورپه تیکی موحکه م، واته: مانای نایه ته کانی پۆشن بێ و، هیچ مانای دیکه هه لئه گرتی، ته م و مژ نه به سه ر بیژه کانیوه هه ب، نه به سه ر واتا کانیوه وه، پۆشن و مه حکه م و قایم، باسی جه نگیشی تیدا بکرتی، کاتیک سوورپه تیکی وا دابه زی:

(۳) - ﴿رَأَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ سَرَسٌ﴾، ته وانه ی دلیان نه خۆشیی تیدایه، ده یانینی، دلیان نه خۆشیی تیدایه، واته: کوفر له دلی خۆیاندای په نهان ده که ن، خوا ﴿لَوْلَا﴾ لیتردها کوفری وه که نه خۆشیی داناهوه، که له دلی و دهر وونی مروفت ده دات، بۆیه خوا ﴿لَوْلَا﴾ به م ته عبیره ناساندوونی و نه یفه رمووه: (رَأَيْتَ الْمُنَافِقِينَ، رَأَيْتَ الَّذِينَ نَافَقُوا)، بۆیه ش وایفه رمووه، چونکه دیاره نه وه نه خۆشیی کوفرو نیفاقه، ته واهو له دلیاندا نه چه سپاوه، که سه رتا پای بوونیان دابگرتی، به لکو له دلی داو و دلی نه خۆش کردوون، یان له به ر نه ودی له و سه رتا به وه، چونکه نه وانه له گه ل نه هلی نیماندا تیکه ل بوون، خۆیان وا یتشان داوه، که مسولمانان و مسوولمانان که متر ناسیویان و، ده رکیان کردوون، بۆیه به و ته عبیره هتیناوه تی، به لأم دواتر له سالانی دواتردا حاله تی نیفاق زیاتر بوو و، تاشکرا بوو، بۆیه خویا په ره وردگار له و باره وه سوورپه تیکی دابه زاند به ناوی: (المنافقون).

(۴) - ﴿يَظُنُّونَ أَنَّكَ نَفَرٌ كَالْمَغْشَى عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ﴾، ته ماشات ده که ن وه که ته ماشاکردنی که سیک، به هوی مردنه وه بیهوشی به سه ردا هاتوه،

﴿الْمَغْشَى عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ﴾، (الْمُخْتَصِرُ الَّذِي يُغْشَى عَلَيْهِ، عَلَى قَهْمِهِ)، نه و که سه ی له گیانه لادابه و بێ هۆشیی به سه ر عه قل و هۆشییدا هاتوه.

ياخود: ﴿نَظَرَ الْمَغْشَى عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ﴾، (يَغْنِي: يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ نَظَرَ الْمُتَحِيرِ بِخَيْثُ يَتَّجِعُ إِلَى صَوْبٍ وَاحِدٍ)، وهك بابايه کی سه راسیمه که چاو ته نیا له سه ر بهک شوین چر داده گری، تاوا تهماشات ده کهن.

مه لبه ته لیره دا خوا ﴿﴾ ده فهرموی: ﴿فَإِذَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ مُحْكَمَةٌ وَذُكِرَ فِيهَا أَلْفَتَالٌ﴾، ههر کاتیک سووره تیکی مانا پۆشن دابه زی و باسی جهنگی تیدا کرا، واته، سووره ته که ته نیا باسی جهنگ و جیهاد نیه، به لکو له نیو مه به سته کاندای که تیدا هاتوو، باسی جهنگ و جیهادیش هاتوه، نه وانه بهو جوړه تهماشات ده کهن، دیاره له ترس و ههژمه تان، چونکه نه وانه ده زانن که خو بیان به مسولمان له قه لهم داوه، ده زانن نهو سووره ته ی باسی جهنگ و جیهاد و فیداکاری ده کات، مسولمانانی پیوه پابه ند ده کری، نه وانیش تازه له نیو مسولماناندا خو بیان گرفتار ده کهن، به نهو نه رکه وه، ده شترسین له نه جامدانی نهو نه رکه، بویه چاویان نه بله ق ده بن له ترسان، وهک بابایه ک له کاتی گیانه لادا بی، چو ن چاوی نه بله ق ده بی، چاو ناتروو کیتی، نه وانیش بهو شیوه یان لی دی، بویه خوا ﴿﴾ ده فهرموی:

(۵) - ﴿فَأُولَٰئِكَ لَهُمْ﴾، (تهمه هه پده شهیه)، سزای ههره سه خت بو وان، هه ندیک گوتوو یانه: نهمه ریژگهی هه لبراردن (صِغَةُ التَّفْضِيلِ) ه، له (وَيْلٌ)، که به مانای (سزا) یه، واته: سزای سه ختر بو نه وان، ياخود: (أُولَٰئِكَ لَهُمْ: فَأَرْتَهُمْ وَقَرَّبَ مِنْهُمْ مَا يَكْرَهُونَ)، واته: له که لیان بی و لییان نزیک بی، نه وهی نه وان پیا یان ناخوشه و که بیفیان پی نی نایه ت، که بریتیه له سزا.

(۶) - ﴿طَاعَةٌ وَقَوْلٌ مَّعْرُوفٌ﴾، فه رمانبه رییه ک و قسه یه کی په سند، ﴿طَاعَةٌ وَقَوْلٌ مَّعْرُوفٌ﴾، له پووی ریژمانیه وه به نیهاد (مبتداً) داده نری، نه دی گوزاره (خبر) که ی جیهه؟ قرتیندراوه، واته: (طَاعَةٌ وَقَوْلٌ مَّعْرُوفٌ غَيْرُ لَهُمْ)، فه رمانبه رییه ک و قسه یه کی په سند، باشر بوو بو نه وان.

دهشکونجی: ﴿طَاعَةَ وَقَوْلَ مَعْرُوفٍ﴾، گوزاره (خبر) بئی، نههاد (مبتدا) دهکی
قرتیندرا بئی، یانی: (الْأَمْرُ: طَاعَةَ وَقَوْلَ مَعْرُوفٍ)، واته: کاری راست، فهزمانه بری
و قسه ی په سندنو باشه، نه گهر و یستایان به مسولمانی ره شیدو عاقل له قه لهم
بدرین، ده بوو ناوا بکه ن.

۷- ﴿فَإِذَا عَزَمَ الْأَمْرُ﴾، هه کاتیک کار گه یشته قایمه، ﴿عَزَمَ الْأَمْرُ﴾، یانی: (إِذَا جَدَّ
الْجَدُّ)، کار گه یشته شوینی خو ی و، هاته سه ر جتیه جتکردن و بریاری له سهر درا.

(إِذَا) زه رفیکه بو داهاتوو، ﴿الْأَمْرُ﴾، (أَل) دهکی بو ناساندنه، واته: کاری
جهنگ گه یشته قایمه، یا خود (أَل) دهکی قه ره بووی پال و دلادراوه (تعویض عن
المضاف إليه)، ﴿فَإِذَا عَزَمَ الْأَمْرُ﴾، (أَي: إِذَا عَزَمَ أَمْرُهُم)، هه کات کار دهکیان، (أمر
القتال)، کاتیک کاری جهنگ بریاری له سهر دراو، عه زمی له سهر جهزم کرا.

۸- ﴿فَلَوْ صَدَقُوا اللَّهَ لَكَانَ حَيْرًا لَهُمْ﴾، نه گهر له گه ل خوادا راستیان کردبایه، بو
نهوان باشت بوو، ﴿فَلَوْ صَدَقُوا اللَّهَ﴾، نه مه و دلامی (إِذَا) یه، چونکه (إِذَا)، لیره مانای
مه رجی خراوده نهوو و هک (إِنْ الشَّرْطِيَّة) وایه و دلامی دهو ی، و دلامه که ی نهو ده یه:
﴿فَلَوْ صَدَقُوا اللَّهَ﴾، نه گهر کاتیک کار گه یشته قایمه، کاری جهنگ و جیهادو بریاری
له سهر درا، له گه ل خوادا راستیان کردبایه، بو خو یان باشت بوو.

۹- ﴿فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ﴾، تایا نیزیکه نه گهر پشتتان هه لکرد: ﴿عَسَيْتُمْ﴾،
خویندراویشه ته وه: (عَسَيْتُمْ)، نیزیکه، پدنگه ﴿إِنْ تَوَلَّيْتُمْ﴾، نه گهر تئوه پشتتان هه لکرد،
پشتتان کرده ئیسلام و په یامی خوا.

۱۰- ﴿أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ﴾، (تایا زور نزیک نیه، که تئوه پشتتان هه لکرد)، تیکدان
بکه ن له زه ویدا؟!.

۱۱- ﴿وَتَقَطَّعُوا أَرْحَامَكُمْ﴾، هه روه ها په یوه ندیه خزمانه تیه کانیشتان بیچرینن؟
﴿وَتَقَطَّعُوا﴾، خویندراویشه ته وه: (تَقَطَّعُوا)، ﴿وَتَقَطَّعُوا﴾، یانی: زور بیچرینن، (تَقَطَّعُوا).

یانى: بېچرىن، يان: زۆر نەگەرى ھەيەو نەزىكە تىوھ سەرەنجام تاوا بکەن، بە ھۆى پشتکردنتانە تىسلامەوھ.

واتايەكى دىكەي: ﴿تَوَلَّيْتُمْ﴾ نايان نەزىكە كە تىوھ بىنە ھوكمپان و، كاربەدەست، كارتان بکەوتتە دەست، خراپە كاریى بکەن لە زەويداو، پەيوەندىيە خزمایەتییەكانىشتان بچرىن، ھەندىك لە توژەرهوانىش ئەو مانايەيان لى گرتو، ھەردوو ك مانايەكان دىن، بەلام زیاتر واپى دەچى مانای (تَوَلَّيْتُمْ: أَعْرَضْتُمْ)، واتە: پشتتان ھەلکردو، پشتتان كرده نىسلام، ئەم مانايە زیاتر لەگەل ئەم پەوتەدا بگونجى.

كە دەفەرموى: ﴿فَلَوْ صَدَقُوا اللَّهَ﴾ نەگەر قسەبەكى راستیان لە خزمەت خوادا كەردبايە، قسەى راست (صدق) یش ئەودە پىكەلپىك بى و بچەسپى لەگەل ئەودەى لە واقعدا ھەيە، واتە: نەگەر لە قسەكەياندا كە دەلین: برودارىن راستیان كەردبايە، يان كە دەلین: تىمە نامادەى جەنگ و جىھادىن لە پىناوى خوادا، نەگەر راستیان كەردبايە، بۆ ئەوان باشتر بوو.

۱۲- ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ﴾ ئەوانە كەسانىك خا ﴿لَعَنَهُمُ اللَّهُ﴾ نەفرىنى لىكردوون، ئەمە دوو نەگەرى ھەن:

ا- دەگونجى ﴿أُولَئِكَ﴾ ئەوانە بچتەوھ بۆ: ﴿الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَّرَضٌ﴾ ئەوانەى دلیان نەخوشیى تىدايە، خوا ﴿لَعَنَهُمُ اللَّهُ﴾ نەفرىنى لىكردوون.

ب- دەشگولجى بچتەوھ بۆ: ﴿أَنْ تَقْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتَقَطَعُوا أَرْصَامَكُمْ﴾ (أى: المفسدين في الأرض والقاطعين للرحم)، كەسانىك كە خراپە كاریى و تىكدان دەكەن لە زەويداو، پەيوەندىيە خزمایەتییەكانىش دەبچرىن، خوا ﴿لَعَنَهُمُ اللَّهُ﴾ نەفرىنى لىكردوون و، لە بەزەيى خۆى دوورى خستوونەوھ.

لىرەدا كە خوا ﴿لَعَنَهُمُ اللَّهُ﴾ كە دەفەرموى: نايان نەزىكە نەگەر تىوھ پشتتان ھەلکرد لە نىسلام، سەرەنجام تىكدان بکەن لە زەويداو، پەيوەندىيەكانتان بچرىن؟

چونکه ئەم سوورەتە موبارەكە، هەندێك لە زانیان دەلێن: پێش جەنگی نوحوود دابەزیووە، وەك هەوآلدان بەوێی كە لە جەنگی (نوحوود)دا موناڤیق و دلنەخۆشەكان بە قیادەیی عەبدوللای كۆری ئوبەیی كۆری سەلوول، پشت لە جەنگ و جیهاد دەكەن و، پێغەمبەری خوا ﷺ، لەو تەنگانەیەدا پشت بەردەدەن، دەگونجێت ئەو هەوآلدان بێ بە نادیارو، دەشگونجێت هەوآلدان بێ بە واقع، كە ئێو و اتان كرد، ئەگەر ئەمە لە گەرەمە گەرمی جەنگی نوحوود لەو كاتی رووبەر و بوونەوانەدا دابەزیی.

شایانی باسە: هەندێك لە زانیان گوتوویانە: لێردەدا خوا ﷻ ناماژەیی كردووە بە ئومەوییەكان و عەباسییەكان كە دوایی لە بەینی خۆیاندا كە دەبنە حوكمراڤ و كار بەدەست، دەكەونە دژایەتییكردنی یەكدی و پەيوەندیی خزمایەتی لەگەڵ یەكدا پەراندن و، خۆینی یەكدی رشتن، بە تایبەتی لە دژی بنەمالەیی پێغەمبەر ﷺ.

بەلام پێم وایە ئایەتەكە بە گشتیی دەوێ و، هەم ئەوەش دەگرێتەو، هەم جگە لە ئەوەش دەگرێتەو، بۆیە نابێت بگوترێ: بە تایبەت مەبەست پێی ئومەوییەكان و عەباسییەكان، كە هەردووکیان بنەمالەیی پێغەمبەر ﷺ یان نازار داو، زانیانیان نازار داو، جگە لە بنەمالەیی پێغەمبەریش ﷺ، هەر كەسێك فەرمانی بە چاكەو قەدەغەیی خراپە كرد بێ، ئەگەر حەسەنی بەصراپی بوو، سەعیدی كۆری جوبەیر بوو، عەبدوررەحمانی كۆری ئەشعەس بوو، وێرایی گەورە پیاوانی بنەمالەیی پێغەمبەر ﷺ، كە فەرمانیان بە چاكەو رێگریان لە خراپە كردو، بە كورتیی هەر كەسێك قسەیی هەقی بۆ كردب و، لە دژیان راوەستا بێ، بەشی لێدان و پێدادان و سجن كردن و كوشتن و هەلواسین بوو.

بێگومان ئەم ئایەتە موبارەكانە چەمك و واتاكەیان نابێ، بەسترتەو بە رووداویكی مێژوویی، یاخود قۆناعیكی مێژوویی، یان كۆمەڵگایەكی دیاریكراو، بەلكو هەر كەسێ پشستی كردە خواو پەيامی خوا، سەر بۆ ئەو دەكێشن كە

تیکدان و خرابه‌کاری بی‌کات له زه‌ویداو، په‌یوه‌ندیه‌کانی خزمایه‌تیش به‌چړننن،
پیشیانیشمان کوتوویانه: له‌و که‌سه بترسئ که له خوا ناترسئ.

(۱۳) - ﴿فَأَصْغَرُ وَأَعْمَى أَبْصَرَهُمْ﴾، ننجا (خوا) که‌ری کردن و چاوه‌کانیانی کویر کردن.

یانی: له نه‌نجامی نه‌فرین لیکرانی خوا دا بویان، که‌ر ده‌بن و، کویر ده‌بن،
واته: هم‌م گوینان هه‌ق نابیستی و، هم‌م چاوشیان هه‌ق نابینن و، عه‌قل
و هویشیان باش له هه‌ق تن ناگات، له نه‌نجامی گونا‌ه‌کردن دا، نینسان
هه‌سته‌وه‌ره‌کانی تیک ده‌چن.

(۱۴) - ﴿أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْفُرَاتِ﴾، نایا له قورانه‌وه رانامینن، لینی ورد نابنه‌وه‌و سه‌رنجی
نادهن؟.

(۱۵) - ﴿أَمْ عَلَى قُلُوبِ أَفْئَالِهِا﴾، یاخود دل‌ه‌کان قفله‌کانیانان له‌سهرن؟ یانی: نه‌وانه
خاوه‌ن دل‌تیکن، چه‌ند دل‌یکی تابه‌ت که قفلی خوینان لئ دراوه؟ نه‌و پرسیار‌کردنه،
پرسیار‌کردنه بو سه‌رسوپماندن له حالئ نه‌وان، ننجا که ده‌فه‌رموئ: ﴿أَمْ عَلَى قُلُوبِ
أَفْئَالِهِا﴾، بویه: ﴿قُلُوبِ﴾، به نه‌زانراو (نکرة)، هاتوه، چونکه بو جوریک له دلانه،
یانی: نه‌وان خاوه‌نی جوریک له دلانن که قفله‌کانی خوینانان لیدراون، پینشر گومان:
﴿تَوَلَّيْتُمْ﴾، نه‌گهر تپه‌رکار (متعدی) بن، (أي: تَوَلَّيْتُمُ الْأَمْرَ)، کاروبارتان به نه‌ستوه
گرت، بونه به‌رپرس و کار به ده‌ست، به‌لام نه‌گهر: ﴿تَوَلَّيْتُمْ﴾، لازم بن، (تَوَلَّى: أَعْرَضَ)،
پشتی تیکردو پرووی لئ وهرگتیرا، (تَوَلَّى)، ویزای (متعدی) به مانای (لازم) یشی هاتوه، که
به‌رکار نه‌خوازئ، (تَوَلَّى: أَعْرَضَ)، که‌واته: نه‌گهر مانای (لازم) لئ بگیری، که تیمه نه‌و
رایه‌مان زیاتر په‌سند کردو له‌که‌ل سیاقی تابه‌ته‌کاندا باشر ده‌گونجئ، واته: نه‌گهر تپوه
پشتان کرده ناین و به‌رنامه‌ی خواو پشتتانه کرده قوربان، سه‌ره‌نجام سه‌رتان به‌وه
ده‌گات که تیکدان و خرابه‌کاری بکه‌ن له زه‌ویدا به‌گشتی، به تابه‌تیش په‌یوه‌ندی
خزمایه‌تی و نیزیکی‌تان به‌چړنن، دپاره که‌سانیکیش واین، خوا ﴿تَوَلَّى﴾ نه‌فرینان لئ
ده‌گات و له به‌زهی خوئ دووریان ده‌خاته‌وه‌و، له نه‌نجامی نه‌فرین لیکرانی خواشدا

ههم کهر دهب، ههم کویر دهب، واته: ههم گوئیان ههق نابیستی، ههم چاویشیان ههق نابیتی و، عهقل و هوشیشیان باش له ههق تی ناگات، له نهجامی گوناهاکردندا، نینسان ههستهوه رهکانی تیک دهچن، ههر بویهش خوا ﴿۱﴾ دواپی دهفرمووی: ﴿۲﴾ أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْفَرَقَاتِ أَمْ عَلَى قُلُوبِ أَقْفَالِهَا ﴿۳﴾، نایا نهوان له قورئان رانامتین؟ یان دلانیک قفلهکانی خویانیان لهسرن، خاوهنی چهند دلیکن، قفلی تابهتیی خویانیان لی دراوهو، دلیکش قفلی لیبدری، به دلنایای مانای وایه هیچ شتیکی ناچیتته نیوی.

شایانی باسه: تیمه له کاتی تهفسیرکردنی سووپردتی (الإسراء) دا، له کورته باسیک دا باسی گزنگیی په یوه ندیی خزمایه تیمان کردوه، ههروهها تاوان و خراپه ی پچراندنی په یوه ندیی خزمایه تیی، لهویشدا نهم فهرموودیه مان هیناوهو لیبرهش، دووباره دهیهیتینه وه:

پتغمه بهر ﴿۴﴾ دهفرمووی: ﴿۵﴾ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى خَلَقَ الْخَلْقَ، حَتَّى إِذَا فَرَغَ مِنْهُمْ، قَامَتْ الرُّجُمُ فَتَعَلَّقَتْ بِحُقُ الرُّحْمَنِ فَقَالَ: مَهْ؟ قَالَتْ: هَذَا مَقَامُ الْعَاذِ بِكَ مِنَ الْقُطَيْعَةِ، قَالَ: نَعَمْ، أَلَمْ تَرْضَى أَنْ أَصَلَ مِنْ وَصْلِكَ، وَأَقْطَعَ مِنْ قِطْعِكَ؟ قَالَتْ: بَلَى، قَالَ: فَذَلِكَ لَكَ، ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﴿۶﴾ اَفْرُؤُوا إِن شِئْتُمْ: ﴿۷﴾ أُولَئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فَأَصَمَّهُمْ وَأَعَمَّى أَبْصَرَهُمْ ﴿۸﴾ أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْفَرَقَاتِ أَمْ عَلَى قُلُوبِ أَقْفَالِهَا ﴿۹﴾ (أخرجه البخاري: ۵۹۸۷، ومسلم: ۲۵۵۴).

واته: پتغمه بهر ﴿۴﴾ دهفرمووی: خوای بهرز دواي نهوهی دروستکراوهکانی دروست کردن، لییان بووهو، خزمایه تیی دهستی له بهر پشتینی خوای خاوهن بهزهیی نا، (یانی: په نای برده بهر خوا، ته مه تهعبیریکی په مزیه)، خوا ﴿۵﴾ دهفرمووی: چیه، چیت ددوی؟ گوئی: نایا نهم پتگهو حالته هی نهوهیه من په نات یتمه بهر لهوهی بیچیرنیم؟ خوا ﴿۶﴾ دهفرمووی: بهلئی، نایا رازی دهبی ههر کهسیک تو بگهینئی، منیش بیگهینم به بهزهیی خۆم و، ههر کهسیک تو بیچیرنئی، منیش بیچیرنم له بهزهیی خۆم؟ گوئی: با، خوا ﴿۷﴾ دهفرمووی:

ئەوۋە بۇ تۆ، پېغەمبەر ﷺ دوايى فەرموۋى: ئەگەر دەشتانەۋى ئەمە بخویننەۋە:

﴿أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ...﴾

ھەلبەتتە ئەۋەي لە فەرمايىشتەكەدا ھاتۇە، ئايەتەكەش ئەۋە دەگەينەننى كە
لە ئەنجامى پىچراندنى خزمایەتپیداۋ، تىكدان لە زەۋیدا، نەفرىن و لەغنىتى خوا
دادەبەزى بۇ سەر ئەۋ جوۆرە كەسانەۋ، كەرىشيان دەكات و كویرىشيان دەكات،
عەقلى و ھۆشیشيان ۋاى لى دى، ۋەك ققلى لىدراىنى و لە ھەق تى نەگەن.

کورتە باسینگ دەربارەی

چەسپانی حوکمی ئەو نایەتانه بەسەر یەزیدی کۆری موعاویەدا

ئەو نایەتە ی پێشتر تەفسیرمان کرد کە دەفەر مووی: ﴿فَهَلْ عَسَيْتُمْ أَنْ تَفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتَقَطَّعُوا أَرْحَامَكُمْ﴾، واتە: نایا نیزیکیە کە هەر کاتیکی پشنتان هەڵکرد، واتە: پشنتان کردە ئیسلام و بەرنامە ی خۆی پەروەردگار، تیکدان و خراپەکاری ی لە زەویدا بکەن و، پەیوەندییەکانی خزمایەتییان بپچڕێنن. ئەو ئەگەر (تولیتیم)، بە مانای (أعرضتم) بێ، واتە: پشنتان هەڵکرد، ئەو کاتە دەگووترێ: (تولی)، کرداریکی (لازم)ە، یانی: بەرکاری ناوی.

بەلام ئەگەر (تولی) کرداریکی بەرکار خواز (مُعْذِي) بێ، ئەو کاتە (تولیتیم)، بە مانای ئەگەر بوونە حوکمران و بەرپرس.

واتە: نایا نیزیکیە هەر کات بوونە بەرپرس، تیکدان لە زەویدا بکەن و، پەیوەندییەکانی خزمایەتییان بپچڕێنن؟

هەلبەتە (تولیتیم): چ بە مانای (أعرضتم) پشنتان هەڵکرد بێ، چ بە مانای کار وەنەستۆ گرتن بێ، لە هەردوو حالەتە کەدا، ئەم نایەتە دەگونجێ بەسەر (یزید)دا بچەسپێ، چونکە یەزید هەم پستی لە ئیسلام کردووە کەم و زۆر، هەم کاروباریشی بە نەستۆوە گرتووە، واتە: بە هەردوو واتایەکی (تولیتیم) بەسەر حالەتەکی یەزیددا دەچەسپێ، چونکە: هەم بە شیوەیەک لە شیوەکان پستی لە ئیسلام کردووە، هەم کار وباریشی بە نەستۆوە گرتووە حوکمرانی مسوڵمانان بوو، بەلام نایا چۆن چۆنی چەمک و واتای ئەو نایەتە بەسەر یەزیدی کۆری موعاویە ی کۆری ئەبوو سوفیانی کۆری حەبەب دا، دەچەسپێ و بە چ بەلگەیک؟ لە سێ برێگەدا وەلامی ئەو پرسیارە دەدەینەوه:

برگهی یه کهم: به لگهی قورئان و سوننت لهو بارهوه:

بیگومان نایه ته کانی قورئان و فهرموده کانی پیغمبر ﷺ، به ناوهیتان و به راشکاوایی باسی به زیدو جگه له به زیدیشیان نه کردوه له حوکمرانه لادهره کان، به لام نایا هیچ نایه ته ههن و هیچ فهرمایشتی پیغمبر ﷺ، یان دهقی سوننت ههن، که چه مک و واتایه که یان به سهر یه زیدو وینه یه زیددا بجه سهپی و بیگرنه وه؟ نه م برگه یه له سنی خالدا ده خهینه روو و وه لایمی نهو پرسپارهش ده دینه وه:

(محمود آلوسی) له تهفسیره که یه خوئی (روح المعانی) دا، لهو بارهوه قسه ی کردوه نهو سنی خالهی که ده یانهیتیم له م برگه یه که مه دا، هه موویان به کور تکرده وه وه، لهو تهفسیره ی نهو وه رده گرین:

خالی یه که م: (وَاسْتَدَلَّ بِآيَةِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ، عَلَى مَنْعِ بَيْعِ أُمِّ الْوَلَدِ، رَوَى الْعَاكِمُ فِي الْمُسْتَدْرَكِ وَصَحَّحَهُ، وَابْنُ الْمُنْذِرِ عَنْ بُرَيْدَةَ قَالَ: كُنْتُ جَالِسًا عِنْدَ عُمَرَ، إِذْ سَمِعَ صَاحِبًا، فَسَأَلَ، فَقِيلَ: جَارِيَةٌ مِنْ قُرَيْشٍ تُبَاغُ أُمُّهَا، فَأَرْسَلَ يَدْعُو الْمُهَاجِرِينَ، وَالْأَنْصَارَ، فَلَمْ تَمُضْ سَاعَةٌ حَتَّى امْتَلَأَتِ الدَّارُ وَالْحَجَرَةُ، فَحَمَدَ اللَّهُ تَعَالَى وَأَثْنَى عَلَيْهِ، ثُمَّ قَالَ: أَمَّا بَعْدُ، فَهَلْ تَعْلَمُونَهُ كَانَ مِمَّا جَاءَ بِهِ مُحَمَّدٌ ﷺ الْقَطِيعَةُ؟! قَالُوا: لَا، قَالَ: فَإِنَّهَا قَدْ أَصْبَحَتْ فِيكُمْ فَاشِيَةً، ثُمَّ قَرَأَ: ﴿فَهَلْ عَصَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتَقَطِّعُوا أَرْحَامَكُمْ﴾ ٢٢٠، ثُمَّ قَالَ: وَأَيُّ قَطِيعَةٍ أَقْطَعُ مِنْ أَنْ تُبَاغَ أُمُّ امْرِئٍ فِيكُمْ؟ قَالُوا: فَاصْنَعْ مَا بَدَا لَكَ، فَكُتِبَ فِي الْأَفَاقِ أَنْ لَا تُبَاغَ أُمُّ حَرٍّ، فَإِنَّهَا قَطِيعَةٌ رَحِمٍ، وَإِنَّهُ لَا يَحِلُّ).

واته: بورهیده که یه کیکه له هاوه لان خوا لیتی رازی بی، ده لئی: من له لای عومه ری کوپی خه تباب (خوا لیتی رازی بی)، دانیشنبووم، گوئی له دهنکی

بانگ كەرتىك بوو، ئەۋىش پىرسىياري كىرد (ئەۋ بانگ كەرو جارىيە چى دەلى؟) پىي گوترا: كچىكە لە قورەيش دايكى دەفرۇشرى، (چونكە (جارىيە)، ھەم بە ماناي كەنيزەك دى، ھەم بە ماناي كچى تازە يىكە يىشتوش دى، واتە: پياۋىك لە قورەيش لە گەل كەنيزەك كىدا ھاسەرگىرى كىرد، يان بە شىۋە يەك لە شىۋە كان چۆتە لاي بە ھەللىي و كچىكى لىي بوۋە، ئەۋ كاتەش دايكە كە پىي دەگوتىرى: (أُمُّ الْوَلَدِ)، دايكى پۆلە، ھەر كاتىك پياۋىكى تازاد لە گەل ئافىرەتتىكى كەنيزەكدا ھاسەرگىرى كىرد، يان مىندالىان كەۋتە بەين، ئەۋ دايكە راستەۋخۇ تازاد دەين و پىي دەگوتىرى: (أُمُّ الْوَلَدِ)، ئىجا ئەۋ كچە، يان ئەۋ كەنيزەكە لى دايكىك بوۋە، دايكە كە كەنيزەكە، بەلەم بابى تازاد لە قورەيش، جارى دراۋە دايكە كە بفرۇشرى، عومەر خوا لىي رازى بى، بانگى كۆچكەران و پشتىۋانانى كىرد، سەعاتىكى پىي نەچۈۋ تاكلو مالىكەۋ زورۋە تايەتتە كەش پىر بوون، كاتىك ھاتىن ستاپشى خۋاي بەرزى كىرد، مەدح و سەناي كىرد، دۋاي ئەۋە گوتى: ئايا دەزانن لە ۋەدا كە موحەممەد ﷺ ھىناۋەتى پىچراندنى پەيۋەندىي خىزمەتتە تىدا بى؟ گوتيان نەخىر، گوتى: بەلەم تىستا ئەۋە لە تىۋ تىۋەدا باۋەد بىلاۋە، دۋايى ئەۋە تايەتەي خۋىندەدە كە دەفەرەمۋى: ﴿فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتَقَطَعُوا أَرْحَامَكُمْ﴾.

ئىجا گوتى: چ پىچراندنى خىزمەتتە پىچرىنەرتەرە لەۋە كە دايكى بەككىك لە خۇتان بفرۇشرى؟ (ۋاتە: بەككىك لە خۇتان كە بابى تازادە، دايكى با كەنيزەك كىش بىت، بفرۇشرى؟) گوتيان: تۆ چىت پىي چاكە ناۋا بىريار بدە، ئەۋىش نوۋسى بۆ شاران و، بۆ تاسۋىيە كان كە لەمەۋدوا دايكى ھىچ مرقۇتىكى تازاد نەفرۇشرى، (چ كچ بى، چ كۆر بى)، چونكە ئەۋە پىچراندنى پەيۋەندىي خىزمەتتە، ئەۋەش رەۋا نىە.

كەۋاتە: عومەر (خوا لىي رازى بى)، ئەم تايەتەي كىردۆتە بەلگە لەسەر يىگرتن لە فرۇشتى دايكى مرقۇتىكى تازاد كە لە بابىكى تازاد بوۋە، با ئەۋ

دایکه که نیزه کیش بوو، که نه ویش بنچینه کی شه رعیه و پتی ده گوتی: (أَمْ
الْوَلَدُ)، واته: دایکی مروؤفیکی نازاد، که راسته خو نازاد ده بی.

خالی دووهم: (وَاسْتَدَلَّ بِهَا أَيْضًا عَلَى جَوَازِ لَعْنِ يَزِيدَ عَلَيْهِ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى مَا
يَسْتَحِقُّ، نقل البرزنجي في «الإشاعة»، والهيثمي في «الصواعق» أن الإمام أحمد لمَّا
سأله ولده عبد الله عن لعن يزيد؟ قال: كيف لا يُلعَن مَنْ لعنه الله تعالى في
كتابه! فقال عبد الله: قد قرأت كتابَ الله عز وجل، فلم أجِدْ فِيهِ لَعْنُ يَزِيدَ! فَقَالَ
الإمام: إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَقُولُ: ﴿فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتَقَطِّعُوا
أَرْصَامَكُمْ﴾، وَأَيُّ فَسَادٍ وَقَطِيعَةٍ أَشَدَّ مِنْمَا فَعَلَهُ يَزِيدُ؟).

واته: هرهو ها نه م نایه ته به به لکه هینراوه ته وه له سهر په وایی نه فرینکردن
له بهزید، له لایهن خواوه، نه وهی له سهر بی که شایسته به تی، که ههر کام
به رزنجی له کتبی (الإشاعة) داو، (ابن حجر الهيثمي)، له کتبی (الصواعق) دا،
هیناویانه که نیمام نه حمده کاتیک عه بدولای کوری پرسیاری لی ده کات له
باره ی نه فرین کردنه وه له بهزید، (نایا در وسته یان نا؟) نیمام ته حمده ده لی:
چون نه فرین له که سیک ناکری، که خوی بهر ز له کتبی خویدا نه فرینی
لیکردوه؟ عه بدولاش ده لی: کتبی خوام هه مووی خویندو ته وه نه فرین
کردن له بهزیدم تیدا نه بینوه! نیمام نه حمده ده لی: خوی بهر ز فرموویه تی:
﴿فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتَقَطِّعُوا أَرْصَامَكُمْ﴾، تنجا نایا چ
تیکداتیک و پچراندنکی په یوه ندی خزمایه تی، به هینتره له وهی بهزید کردی؟!

ناشکرایه بهزید له سه رده می خویدا سوپا به که ی ده وری شاری مه دینه بیان
گرتوهو، سی رؤون تهو شاره ی بو په واکردوون، ههرچی ده کهن له گه ل
خه لکه که یدا بیکهن! سه رده نجام ده سترژیی کراوه ته سهر نافرته تان و خه لکیان
کوشتوه.... هتد، دیسان له سه رده می نه ودا که عبه به مه نجه نیق پروو خینراوه، زور
شتی دیکه ی خراپی کردوه، که سه رچاوه میژوویه کان هیناویانن، تنجا نیمام
نه حمده گوتوویه تی: تهو نایه ته موباره که نه ویش ده گرتیه وه.

خَالِي سَيِّئِهِ: (وَهُوَ مَبْنِيٌّ عَلَى جَوَازِ لَعْنِ الْعَاصِيِ الْمَعْنَى مِنْ جَمَاعَةِ لُعِنُوا بِالْوُصْفِ، وَفِي ذَلِكَ خِلَافٍ، فَالْجُمْهُورُ، عَلَى أَنَّه لَا يَجُوزُ لَعْنُ الْمَعْنَى فَاسِقًا، كَانَ أَوْ ذَمِيًّا، حَيًّا كَانَ أَوْ مَيِّتًا، وَلَمْ يُعْلَمْ مَوْتُهُ عَلَى الْكُفْرِ، لِاحْتِمَالِ أَنْ يَخْتَمَ لَهُ، أَوْ خَتَمَ لَهُ بِالْإِسْلَامِ، بِخِلَافِ مَنْ عُلِمَ مَوْتُهُ عَلَى الْكُفْرِ كَالِي جَهْلِ، وَذَهَبَ شَيْخُ الْإِسْلَامِ السَّرَاجُ الْبَلْقَيْنِيُّ إِلَى جَوَازِ لَعْنِ الْعَاصِيِ الْمَعْنَى لِحَدِيثِ الصَّحِيحِينَ: «إِذَا دَعَا الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ إِلَى فِرَاشِهِ، فَأَبَتْ أَنْ تَجِيَّ، قَبِاتٌ غَضَبَانٌ، لَعْنَتُهُ الْمَلَائِكَةُ حَتَّى تُصْبِحَ»^(۱).

وَفِي الزَّوْجَرِ: لَوْ اسْتَدَلَّ لِذَلِكَ بِخَبَرٍ مُسْلِمٍ:

أَنَّهُ ﷺ مَرَّ بِجِمَارٍ وَسَمَ فِي وَجْهِهِ، فَقَالَ: «لَعَنَّ اللَّهَ مَنْ فَعَلَ هَذَا» " لَكَانَ أَظْهَرَ، إِذِ الْإِشَارَةُ بِهَذَا صَرِيحَةٌ فِي لَعْنِ مُعْنٍ، إِلَّا أَنْ يُؤْوَلَّ بِأَنَّ الْمُرَادَ الْجِنْسَ، وَفِيهِ مَا فِيهِ).

واته: نهود (که نهو نایه ته به سهر بهزیددا بهجه سهن)، بنیات دهنری له سهر نهود که نایا ردهویه نهفرین بکری له سهر پینچیکاریکی دیارییکراو له میانی کومه نیکدا، که به هوئی نهو وه سفه وهی تیاندا ههیه، نهفرینیان لیکراوه؟ لهو بارهوه راجایی ههیه، (بو وینه: بابابه کی شهراب خوره وه که له فهرموودهی پیغهمبهردا ﷺ هاتوه، نهفرینی کردوه له شهراب خوره وان به گشتیی، نایا شهراب خوره وهیه کی دیارییکراو، دروسته نهفرینی لی بکری، له بهر نهودی نهو وه سفهی تیدایه؟^(۲)) زورهی زانایان رایان وایه دروست نیه سهر پینچیکاریکی دیارییکراو نهفرینی لی بکری، نجا نهو سهر پینچیکاره لاددر بی، یاخود له خاوهن کتییان بی، (واته: مسولمانیکی لاددر، یاخود نامسولمانیکی خاوهن کتیب بی، زیندوو بی، یان مردوو بی، مادام نه زانرابی که له سهر کوفر مردوه، له بهر نهودی نه گهری ههیه، له سهره مهرگدا بگه رته وه، یاخود کو تایی به تیسلام

(۱) رواه البخاری: ۲۵۶۰، ومسلم: ۱۴۳۱ عن أبي هريرة ؓ.

(۲) رواه مسلم: ۲۰۰۱، ۱۱۷.

(۳) نیتوان کهوانه کان زیادهی خومه، بو پروونکردنه وهی مه بهست.

هاتىتى، بە پېچەوانەى كەسكەوھە كە بزائرى لەسەر كوفر مردوھ، وەك تەبوو جەھل، بەلام شىخى نىسلام (السراج البلقيني) گوتووئەتى: دروستە سەرپېچىكارى ديارىيكرائەفرىنى لى بگرى، لەبەر تەو فەرمائىشتەى لە صەحىحى بوخارىى و موسلىم دا هاتو: كە پىغەمبەر ﷺ دەفەرموى: (إِذَا دَعَا الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ إِلَى فِرَاشِهِ فَأَبَتْ أَنْ تَجِيئَ فَبَاتَ غَضَبًا، لَعْنَتُهُ الْمَلَائِكَةُ حَتَّى تُصْبِحَ)^(۱)، ھەر كاتىك پىاو نافرەتەكەى خوى بانگ كرد بو سەر جىگا، ئەوئىش سەرپېچى كرد، پىاوھەكەش لىتى توورە بوو، فرىشتەكان تاكو پوژ دەپتەوھە ئەفرىنى لى دەكەن.

بەلام (ابن حجر الهيتمي)، لە كىتەبى (الزّواجر) دا، گوتووئەتى: ئەگەر تەوھ بە بەلگە بھێتەتەوھە كە لە صەحىحى موسلىم دا هاتو، ئاشكراترەو بەلگەكەى پوونترە لەسەر تەوھ، كە دەفەرموى: (أَنَّ مَرْبَعًا مَرَّ بِحِمَارٍ وَسَمَّ فِي وَجْهِهِ، فَقَالَ: لَعْنُ اللَّهِ مَنْ فَعَلَ هَذَا)، پىغەمبەر ﷺ بە لای كەرىكدا تىبەرى كە دەم و چاوى نىشانەدار كرابوو، (داخ كرابوو، وەك نىشانەىەك)، فەرموى: (ئەفرىنى خوا لەو كەسە بى كە ناواى كردوھ)، چونكە نامازە كردن بەو شىكى پوون و ئاشكرايە كە كەسىكى ديارىيكرائەفرى، ئەو كەرى داخ كردوھ دەم و چاوى نىشانەدار كردوھ، مەگەر بەوھ تەنويل بكرى كە مەبەست تىكرا (جنس)ى ئەو كەسانە بوو، (كە ناوا و لاخ داخ دەكەن و نىشانە دارى دەكەن)، بەلام تەوھش ئەوھى تىدایە كە تىدایە.

لەو بارەشەوھە دەگونجى بگوترى: ئەگەر مەبەست جىنسىش بى، ئەوئىش يەككە لەو جنسە، نىجا مەرجىش نىە ئەو مەبەستى پى جىنس بى، چونكە نامازەى كردوھ بو كەرىكى ديارىيكرائەفرى، كە دەم و چاوى داخ كراو، لە لایەن كەسىكى ديارىيكرائەفرى.

ئەمە بركەى بەكەم بو پوونكردەوھى چۆنەتەى دەلالەتى ئابەتەكان و فەرمائىشتەكانى پىغەمبەر ﷺ لەسەر ئەو مەبەستەى گوتمان: كە بریتە لە پەواى، پان ئاڤەواى ئەفرىن لىكرانى بەزىدى كورى موئاوئە.

بىرگەى دووھم: راي زانايان لە بارەى رەوايى و نارەوايى نەفرين
ليكرانى يەزىدى كورى موعاويەوھ:

۱- بەكەكيان كە ھەر ئالووسىي خاوەنى تەفسىرى (روح المعاني)ھ، دەلى: (وَعَلَى هَذَا الْقَوْلِ لَا تَوَقَّفُ فِي لَعْنِ يَزِيدٍ لِكَثْرَةِ أَوْصَافِهِ الْخَبِيَّةِ، وَارْتِكَابِهِ الْكَبَائِرَ فِي جَمِيعِ أَيَّامِ تَكْلِيفِهِ، وَيَكْفِي مَا فَعَلَهُ أَيَّامَ اسْتِيلَائِهِ، بِأَهْلِ الْمَدِينَةِ، وَمَكَّةَ، فَقَدْ رَوَى الطَّبْرَانِيُّ بِحَدِيثٍ حَسَنٍ: (اللَّهُمَّ مَنْ ظَلَمَ أَهْلَ الْمَدِينَةِ، وَأَخَافَهُمْ، فَأَخَفْهُ، وَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ، لَا تُقْبَلُ مِنْهُ صَرْفٌ وَلَا عَدْلٌ)^(۱).

ئالووسىي چەند قسەيەك دەكات دوايى دەلى: بىنا لەسەر نەم قسەيە: نابى بوەستين لە نەفرين ليكردى بەزىدا، لەبەر ئەوێ سىفەتى پىسى خراپى زۆر بوون و، گوناھى گەورەى زۆر کردوون، لە ھەموو پۆژەکانى ژياندا، ئەوەندەى بەسە لە کاتیکدا ھۆكمرانىي زەوت کرد، ئەوێ بە خەلکى شارى مەدينەو شارى مەككەى کرد.

(باسى نەکردوھ چى پى کردوون؟ بەلام لە سەرچاوە ميژووويەکاندا ھاتوھ كە بۆ سوپايەكەى خۆى بە تايبەت خەلکى مەدينەى رەوا کردوھ، دەكوژن؟! زىنا دەكەن، ھەتا زىنايان لەگەل ژمارەيەكى زۆر لە ئافرەتاندان کردوھ، خەلکى زۆريان کوشتوھ، خوئيىكى زۆريان پشتوھ، مآل و سامانى زۆرى خەلکيان داگير کردوھ)^(۲)، دەلى (الطبراني) بە سەنەدىكى باش (حسن) ھىناويەتى كە پىغەمبەر ﷺ فەرمايويتى: (اللَّهُمَّ مَنْ ظَلَمَ أَهْلَ الْمَدِينَةِ، وَأَخَافَهُمْ فَأَخَفْهُ، وَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ، لَا تُقْبَلُ مِنْهُ صَرْفٌ وَلَا عَدْلٌ)، واتە: ئەى خوايە! ھەر

(۱) رواه الطبراني في الكبير: ۶۶۳۶ عن السائب بن خلاد، وأورده الهيثمى في المجمع: ج ۳، ص ۳۰۷، وأزودة الألباني في «الصحيحه»: ۳۵۱، ولكثه من حديث عبادة بن صامت، ووضح حديث سائب بن خلاد، عند المنذري في الترغيب والترهيب: ۱۲۱۵.

(۲) نۆوان كەوانەكان، زيادەو روونكردەوێ ھۆمە.

که سیک ستمی له خه لکی مه دینه کردو ترساندن بیترسینهو، نه فرینی خواو فریشته کان و، تیکرای خه لکی له سهر بی، فه پزو سوننه تی لیوهر ناگیرئ.

که واته: پیغه مبه ر ﷺ به و شیو دیه دوعای کردوه له ههر که سی، ستم له خه لکی مه دینه بکات و بیان ترسینئ، په فتاره که ی به زیدیش له و باره وه و نه وه ی له پوژگاری به زیدادو به فه رمانی راسته و خوی وی، به خه لکی مه دینه کراوه، ستم و ترساندن و توقاندن و ده سترژییه کی بیړه زای جورا و جور بووه، که مروؤف شهرم ده کات هه مووی و دک خوی باس بکات!! گونا هیشیان به س نه وه بوو که ناماده نه بوون به یعت به یزید بده ن!!

۲- (عبدالرحمن ابن الجوزي)، که کتیبکی هه به به ناوی: (السُّرُ الْمُصَوَّن)، واته: (نه نینبی پاریزارو)، نه ویش له و کتیبیدا زور شتی له و باره وه هیناوه، که من کورتی ده که مه وهو شوتنی مه به ست دینم، ده لئ:

(مَنْ الْإِعْتِقَادَاتِ الْعَامَّةِ الَّتِي غَلَبَتْ عَلَى جَمَاعَةٍ مُنْتَسِبِينَ إِلَى السُّنَّةِ أَنْ يَقُولُوا: إِنَّ يَزِيدَ كَانَ عَلَى صَوَابٍ، وَإِنَّ الْحُسَيْنَ أَخْطَأَ فِي الْخُرُوجِ عَلَيْهِ، وَلَوْ نَظَرُوا فِي السِّيَرِ لَعَلِمُوا كَيْفَ عَقِدَتْ لَهُ الْبَيْعَةُ، وَالزَّيْمُ النَّاسُ بِهَا، وَلَقَدْ فَعَلَ فِي ذَلِكَ كُلِّ قَبِيحٍ، ثُمَّ لَوْ قُدِّرْنَا صَحَّةَ عَقْدِ الْبَيْعَةِ، فَقَدْ بَدَتْ مِنْهُ بَوَادٍ كُلُّهَا تُوْجِبُ فَسْخَ الْعَقْدِ، وَلَا يَمِيلُ إِلَى ذَلِكَ إِلَّا كُلُّ جَاهِلٍ عَامِي الْمَذْهَبِ، وَأَنَا أَقُولُ الَّذِي يَغْلِبُ عَلَى ظَنِّي: أَنَّ الْخَبِيثَ لَمْ يَكُنْ مُصَدِّقًا بِرِسَالَةِ النَّبِيِّ ﷺ وَأَنَّ مَجْمُوعَ مَا فَعَلَ مَعَ أَهْلِ حَرَمِ اللَّهِ تَعَالَى، وَأَهْلِ حَرَمِ نَبِيِّهِ ﷺ، وَعَتَرَةِ الطَّاهِرِينَ فِي الْحَيَاةِ وَبَعْدَ الْمَمَاتِ، وَمَا صَدَرَ مِنْهُ مِنَ الْمَخَازِي، لَيْسَ بِأَضْعَفَ دَلَالَةً عَلَى عَدَمِ تَصْدِيقِهِ مِنَ الْقَاءِ وَرَقَةِ مِنْ مُصْحَفِ الشَّرِيفِ فِي قَدْرِ، وَلَا أَظُنُّ أَنَّ أَمْرَهُ كَانَ خَافِيًا عَلَى أَجَلَةِ الْمُسْلِمِينَ إِذًا، وَلَكِنَّهُ كَانُوا مَغْلُوبِينَ مَقْهُورِينَ، وَأَنَا أَذْهَبُ إِلَى جَوَابِ لَعْنِ مِثْلِهِ عَلَى الثَّغِينِ، وَلَوْ لَمْ يُتَصَوَّرْ أَنْ يَكُونَ لَهُ مَثَلٌ مِنَ الْقَاسِقِينَ، وَالظَّاهِرُ أَنَّهُ لَمْ يَتُبْ، وَاحْتِمَالُ تَوْبَتِهِ أَوْضَعُ مِنْ احْتِمَالِ إِيْمَانِهِ).

واته: له بیرو بۆچوونه هه‌له‌کان که زالبوو به‌سه‌ر کۆمه‌لێک خه‌لکدا، که پال ده‌درینه لای نه‌هلی سونته، (واته: جه‌ماوه‌ری مسو‌لمانان)، نه‌وه‌یه که ده‌لێن: به‌زید له‌سه‌ر راستی بووه، حوسه‌ین هه‌له‌ی کردوه که له‌ دژی یایی بووه ده‌رچوو!! به‌لام نه‌گه‌ر ته‌ماشای سه‌رچاوه‌کانی می‌زوویان بکردایه، ده‌یانزانی که به‌زید چۆن به‌یعه‌تی پیدراوه‌و، چۆن خه‌لکی پێوه‌ پابه‌ند کراوه، که له‌و باره‌وه هه‌موو کارێکی ناشیرین ته‌نجام دراوه، (راستیش ده‌کات، وه‌ک له‌ شوێنی دیکه‌و له‌ بۆنه‌ی دیکه‌دا، نه‌وه‌م باسکردوه که مو‌عاویه پێنج سا‌ل پێش مردنی خو‌ی، به‌ زۆرو به‌ ترساندن و تۆقاندن په‌یمانی له‌ خه‌لک وه‌رگرتوه بۆ به‌زیدی کوری)، "، تنجا ته‌گه‌ر گریمان ته‌و به‌یعه‌ته‌ش که پیدراوه‌ راست بووین، (گریمان به‌ راستمان دانا)، دوا‌ی شتی وای لێ ده‌رکه‌وتون، هه‌موویان مایه‌ی نه‌وه‌ن ته‌و گرێبه‌سته‌ی بوویه‌تی له‌گه‌ڵ مسو‌لماناندا هه‌لبه‌هه‌ شێته‌وه‌و، هه‌چ که‌سێک بر‌وای وانیه که حوکم‌پانیی به‌زید ده‌وا بووین، مه‌گه‌ر نه‌زانێک که بۆچوونه‌که‌ی بۆچوونێکی نه‌زانانه‌و عه‌وامانه‌یه.

من ده‌لێم: نه‌وه‌ی که به‌سه‌ر گوماندا زاله‌ نه‌وه‌یه که نه‌و پێسه، (واته: به‌زید) بر‌وای به‌ په‌یامی پێغه‌مبه‌ر ﷺ نه‌بووه‌و، تێک‌پرای نه‌وه‌ی کردوویه‌تی له‌گه‌ڵ خه‌لکی حه‌ره‌می خو‌ای به‌رزدا (واته: خه‌لکی مه‌ککه‌و) خه‌لکی حه‌ره‌می پێغه‌مبه‌ره‌که‌ی دا ﷺ (واته: خه‌لکی مه‌دینه‌و) له‌گه‌ڵ وه‌چه‌و خزمانی پاک و چاکی پێغه‌مبه‌ردا ﷺ، چ له‌ حا‌له‌تی ژبانیاندا، چ له‌ دوا‌ی مردنیشان.

تنجا نه‌وه‌ی لێی ده‌رکه‌وتوه‌ له‌و شانهدا که مایه‌ی سه‌ر شو‌پینی، ده‌لاله‌تیان له‌سه‌ر نه‌وه که بر‌وای نه‌بووه، بیهێزتر نیه له‌ ده‌لاله‌تی فریدانی په‌ڕێکی قورئان بۆ نێو پێسابی، (واته: وه‌ک چۆن ده‌لاله‌تی فریدانی په‌ڕێکی قورئان بۆ نێو پێسابی، نه‌وه ده‌که‌یه‌نی که نه‌و که‌سه بر‌وای به‌ قورئان نیه‌و، کرده‌وه‌که‌ی به‌ کوفر له‌ قه‌له‌م ده‌دری، نه‌وه‌ی به‌زیدیش کردوویه‌تی له‌ فریدانی په‌ڕێکی

قورئان بۇ نىۋو پىسايى، دەلالەتەكەي لەۋە كەمتر نىە^(۱)، پىشم وانىە كە كارى
وى شىردراۋە بوۋىي، لە زانايان و پىشەوايانى نىسلام لەۋ كاتەدا، بەلەم نەۋان
ناچار بوون و بى دەسەلات كراۋن.

من پىم وايە كە نەفرىن كردن لە باباى ۋەك يەزىد بە ديارىيكرائوى،
دروستە، ھەرچەندە مەزەننەۋ وىنا ناكىڭ، وىنەي نەۋ ھەبوۋىي لە نىۋو
فاسقانداۋ، نەۋەش زياتر دىتە بەرچاۋ كە تۆبەي نەكردىي، تەگەرى گەپانەۋە
تۆبە كردنەكەي، لە ئەگەرى بىروا ھىنانەكەي بىھىزترە.

۳- ئالووسىي دەلى: (وَمِمَّنْ صَرَّحَ بِلَعْنِهِ جلال الدين السيوطي عَلَيْهِ الرُّحْمَةُ)، لەۋ زانايانەي
كە بە ئاشكرا نەفرىيان لىكردو: (جلال الدين السيوطي) يە پەحمەتى خۋاى لى بى.

۴- ھەروەھا ئالووسىي زاناىەكى دىكەي چوارەمىش دىنى، دەلى: (وَقَالَ الْعَلَامَةُ تَفْذَرَانِي:
لَا تَتَوَقَّفْ فِي شَأْنِهِ بَلْ فِي إِهْمَانِهِ، نَعْنَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَعَلَى أَنْصَارِهِ وَأَعْوَانِهِ)، واتە: زاناى بەرز
(تفزازاني) پىش دەلى: تىمە ناۋەستىن لە بارەي ويىەۋە، بەلكو لە بارەي بىروا ھىنانىشىەۋە،
بەلكو نەفرىنى خۋاى لى بى و، لەسەر پىشتىۋانەكان و ھاۋكارەكانىشى^(۲).

۳- بىرگەي سىيەم: راي خۆمە:

من راي خۆم لە دوو خالدا دەخەمە روو:

يەكەم: پىم وايە حوكمى ئايەتەكان و فەرموودەكان، زۆر بە پوۋنىي يەزىد دەگرتەۋەۋ،
وىنەي يەزىدىش دەگرتەۋە، واتە: ھەر كەستىكى دىكە، ۋەك ويى كردىي، لە حوكمرانە
ستەمكارو خۆسەپىن و بى بەندو بارو لادەرەكان، ئايەتەكان و فەرمائىشتەكانى پىغەمبەر
ﷺ ھەموو ئەوانە دەرگنەۋەۋ، لە راستىدا خوا ﷻ كە ئاۋاى فەرموۋەۋ، پىغەمبەر ﷺ:

(۱) زىادەي خۆمە.

(۲) ئەۋەي ھىناۋمە، ۋەك پىشتىرىش ئامازەم پىدا: (الألوسي) لە تەفسىرەكەي خۆي (روح
المعاني)، بەرگى (۱۲)، جۈزئى (۳۶)، لاپەرە (۳۰۹)، تاكو (۳۱۱) دا، ھىناۋىەتى.

که تاوای فرموده، بُوَ نه‌وه بووه هەر که‌سێک وابکات، نه‌وه هه‌په‌شه‌یه‌وه نه‌وه حوکمه بێگرێته‌وه.

دووهم: پێم وایه مادام پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فرموویه‌تی: (لَيْسَ الْمُؤْمِنُ بِالطَّعَانِ، وَلَا اللَّعَانِ، وَلَا الْفَاحِشِ، وَلَا الْبَذِيِّ) (أُخْرِجَهُ التِّرْمِذِيُّ: ١٩٧٧، وَأَحْمَدُ: ٣٨٣٩، ٣٩٤٨، وَابْنُ حَبَانَ: ١٩٢، انظر صَحِيح الْجَامِع: ٥٣٨١، الصَّحِيحَةُ: ٣٢٠، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ)، واته: بر‌وادار تانه لێده‌رو، نه‌فرینکه‌رو، قسه‌ی ناشیرینکه‌رو، زمان شێ نه‌یه.

بۆیه نه‌فرین کردن له‌یه‌زیدو، له‌هه‌ر جو‌ره‌که‌سێکی دیکه‌ی وەک نه‌ویش، به‌په‌سند نازانم، نه‌ک له‌به‌ر ناپه‌وا بوونی، یان له‌به‌ر نه‌وه‌ی نایه‌ته‌کانی قورئان، نه‌وه‌ی نایه‌تانه‌ی با‌سمان کردن و، ده‌قه‌کانی سوننه‌ت نایگرنه‌وه، به‌لکو له‌به‌ر نه‌وه‌ی نه‌فردت کردن نابێ، سیفه‌ی مسوولمان بێ، به‌پیتی نه‌وه‌ی فرمایشته‌ی پێغه‌مبه‌ر ﷺ.

مەسەلەي دووھەم:

باسى كەسائىكى ھەلگەراۋە لە ئىسلام بە خوتخوتەي شەيتان و، بەھۆي بە ئىندانيانەو بە كەسائىكى ناحەزى ئىسلام، كە لە ھەندىك كاردە بەقسەيان بگەن و، لە سەرە مەرگىشدا فرىشتە زەبرىان تېدەسرەوئىن، چونكە دواي شتائىكى توورەكەرى خوا كەوتوون و، پەزامەندىي خوايان دزاوھو، خواش چاكەكاسى پوچەل كەردوونەو:

خو ۱۰: دەرەمۆ: ﴿إِنَّ الَّذِينَ ارْتَدُّوا عَلَىٰ أَدْبَارِهِم مِّن بَعْدِ مَا بَيَّنَّ لَهُمُ الْهُدَىٰ
الشَّيْطَانُ سَوَّلَ لَهُمْ وَأَمْلَىٰ لَهُمْ ۝ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لِلَّذِينَ كَرِهُوا مَا نَزَّلَ
اللَّهُ سَطِيعُكُمْ فِي بَعْضِ الْأَمْرِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِسْرَارَهُمْ ۝ فَكَيْفَ إِذَا تَوَفَّيْتُهُمُ
الْمَلَائِكَةُ بَضْرُوءَ وَجُوهُمْ وَاذْبَرَهُمْ ۝ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ اتَّبَعُوا مَا آسَخَطَ اللَّهُ
وَكَرِهُوا رِضْوَانَهُ فَأَحْبَطَ أَعْمَالَهُمْ ۝﴾

شىكرەنەوئى ئەم ئايەتەنە، لە نۆ بىرگەدا:

۱- ﴿إِنَّ الَّذِينَ ارْتَدُّوا عَلَىٰ أَدْبَارِهِم مِّن بَعْدِ مَا بَيَّنَّ لَهُمُ الْهُدَىٰ﴾، بە دۇنيايى ئەوانەي لەسەر پاشوانيان ھەلگەراۋەنەو، دواي ئەوئى رەتەنمەيان بۆ پروون بۆتەو، (ادبار)، كۆي (دۇر)، واتە: پشەتەو، بە بارى پشەتەوئەدا رۆيشتوونەو، بۆچى خوا ۱۱: ئەو تەعبىرىي بەكارھەتەو؟ لەبەر ئەوئى كەسەي كە ھەلگەرەتەو، بەرەو لای دواو دەچى، بۆبە وشەي ھەلگەراۋەنەو پالداوئەتە لای پشەتەوكان، وشەي (عَلَى) شى بۆ زىاد كراوئە: ﴿ارْتَدُّوا عَلَىٰ أَدْبَارِهِمْ﴾، تاكو بزانرئى كە ئەو ئەو ھەلگەرنەوئەي زۆر باش چەسپاۋە، لە لای پشەتەو، وەك خوا ۱۲: دەرەمۆ: (عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ) ھود، واتە: ئەو كەسە لەسەر راستە شەقام چەسپاۋە.

﴿مِّن بَعْدِ مَا بَيَّنَّ لَهُمُ الْهُدَىٰ﴾، دواي ئەوئى رەتەنمەي و رەتەنمەيان بۆ پروون بۆتەو، ئەوانە چۆن؟

۲- ﴿الَّذِينَ ظَنُّوا أَنَّهُم بِمَوَاقِفِهِمْ حَسْبُهُمْ﴾، شهيتان نهو هه لکه پانه وه بهی بۆ جوان کردوون، بۆی رازاندوونهوه، یان بۆی ناسان کردوون، (سۆل)، ههم به مانای (زین)، ههم به مانای (سَهْل) ش دى، بۆی جوان کردوون، بۆی رازاندوونهوهوه، بۆشی تاسان کردوون.

۳- ﴿وَأَمْلَى لَهُمْ﴾، (الإملاء: الإمداد والإمفال)، (إملاء)، به مانای بۆ درێژ کردن و، مۆلەت دان و، هاوکاریی کردن دى، ﴿وَأَمْلَى لَهُمْ﴾، شهيتان هاوکاریی کردوون و، رستی بۆ درێژ کردوون و، مۆلەتی داو، ﴿وَأَمْلَى لَهُمْ﴾، خویندر اویشه تهوه: ﴿وَأَمْلَى لَهُمْ﴾، واته: مۆلەت دراوون و رستیان بۆ درێژ کراوهوه، ههروهها خویندر اویشه تهوه: ﴿وَأَمْلَى لَهُمْ﴾، واته: رستم بۆ درێژ کردوون و دهرفه تم داو.

۴- ﴿ذَٰلِكَ يَأْتِيهِمْ قَالُوا لَوْلَا لَيْلِيكَ كَرِهُوا مَا نَزَّلَ اللَّهُ سَنُطِيعُكُمْ فِي بَعْضِ الْأَمْرِ﴾، تهویش به هۆی نهوهوه که سهانیک که نهوهیان ددهزا، خوا دایه زاندوهوه رقیان لای بوو (که قورئانه)، پێیان گوتن: له مهودوا له هه ندیک کاردا به قسه تان ده کهین.

ئنجا نایا نهوانه ی که نهوهیان دزاوه، که خوا دایه زاندوهوه رقیان لای بووهوه که یفیان پێی نههاتوه، کێن؟ دوو نه گهری هه ن:

أ- ده گونجی مه به ست پێی جووله که کان بێ، به نسه ت نهو کاتهوه.

ب- ده شگونجی مه به ست پێی هاوبه ش بۆ خوا دانه رده کان بێ، له خه لکی مه کهه.

به لام به نسه ت تېستاو دواي تېستاوه، که به دنیایی قورئان به س بۆ نهو کاته نههاتوه، هه موو نهوانه ی نهوهیان ددهزی که خوا دایه زاندوهوه، رقیان لهو قورئانه به که خوا دایه زاندوهوه، هه موویان ده گرتیهوه، چ خاوه ن کتیب بن، چ بێ کتیب بن، هه ر نهتهوهوه هه ر زمانیک بن و، له هه ر شویتیک بن.

که ده فهرموی: ﴿سَنُطِيعُكُمْ فِي بَعْضِ الْأَمْرِ﴾، له مهودوا له هه ندی کاردا به قسه تان ده کهین. (الأمر: شأن الشُّرك وما يُلائم أهله)، ﴿فِي بَعْضِ الْأَمْرِ﴾، واته: له هه ندیک کاردا، هه ندیک کار ده که چیه؟ نهوهیه په یوده ندیی بهو خه لکهوه

هەبوو، كە بەلننیا پندراو، تنجا ئەگەر جوولەكە بوون، ھاوبەش بۆ خوا دانەر بوون، پتیا گوتوون: بە قسەتان دەكەین لە هەندىك شتدا، كە نهوان مەبەستیان بوو، ئەشیا گوتو: (فِي كُلِّ أُمُورٍ)، تاكو قسەبەك ئەكەن، بۆیان نەكرى، هەروەها تاكو خۆیان پابەند ئەكەن بە شتێكەو، دوایی كەشف بن و هەموو كەس تیا بگات، بەلام ئەگەر لە هەندىك كاردا بى بە پەنھانكارى، بە قسەیان بكەن، كەشف نابن و ناسرێن.

۵- ﴿وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِسْرَارَهُمْ﴾، خواش پەنھانكردنهكەیان دەزانى، واتە: چ قسە پەنھان بكەن، چ رەفتار پەنھان بكەن، خوا ﴿يَعْلَمُ﴾ دەزانى.

﴿إِسْرَارَهُمْ﴾، خويندراویشەتەو: (أَسْرَارُهُمْ)، خوا نەتیبەكانیان دەزانى.

(أسرار)، كۆى (سِر)، واتە: خوا پەنھانەكانیان دەزانى و، نەتیبەكانیان دەزانى، بەلام (إِسْرَار) چاوكە، واتە: پەنھانكردنهكەیان دەزانى، تنجا چ قسە پەنھان بكەن، چ كردار و رەفتاریان پەنھان بكەن، خوا دەزانى و پتیا ناگادارە، لێرەدا زانايان گوتوو: ئەو دەبى مەبەست پتیا كى بى؟ مەبەست لەو جوړە كەسانە كە خوا ﴿يَعْلَمُ﴾ باسیان دەكات: هەلگەراوئەو، لەسەر پاشوانیان، بەرەو پاشەو، رۆشتوونەو، دواى ئەودى پتیا راستیان بۆ رۆشن بۆتەو، شەیتانىش ئەو كارەى بۆ جوان و ناسان كردوون، پاشان ھاوكارى كردوون و رستى بۆ درێژ كردوون، ئەو هەلگەراوئەو شیا دەرهنجامى ئەو بوو، كە بەوانەیان گوتو، پتیا لەو بوو، خوا ﴿يَعْلَمُ﴾ بۆى دابەزاندوون، لە هەندى كاردا بە قسەتان دەكەین، ئابا ئەوانە كى بوون؟ زانايان سى ئەگەریان بۆ داناون:

یەكەم: دەگونجى مەبەست پتیا كە ساتىك لە دەغەل و موئافىقەكان بى، كە بڕوايەكى راستەقینەیان هێناو، بەلام دوایی بەهوى نیمان بپهتزیبەو، یان بە هوى شوپهەو نیشكالىكەو كە بۆیان دروستبوو، یان بە هوى بەرژدەوئەندىبەكى دنیایەو كە پتیاوئەى نیمان و پتیاوئەى نىسلام بوو، لێى هەلگەراوئەو.

دووم: دەگونجی مەبەست پێی تێکرای ئەو موناڤیق و دەغلانە بێ، کە بێریاریان داوە لەسەر کوفر میننەو، دواى ئەوەى بەشداریی پیغەمبەر ﷺ و مسوڵمانانیان کردووە لە کۆپو مەجلیسانداو، لە نوێژانداو، لە کار و چالاکییەکانیاندا، بەلەم دلی خۆیان لەسەر ئەوە ساغ کردۆتەو، لە لای خۆیانەو بێریاریان داوە، کە لێپراوانە لەسەر کوفری خۆیان بەردەوام بێ.

سییەم: دەشگونجی مەبەست پێی کۆمەڵیک لە موناڤیقەکان بووبی، کە بەشداریی مسوڵمانانیان نەکردووە لە جەنگ دا، لە حالیکدا کە زانیویشیانە ئەوە نەرتکیکی نیسلامەو، هەقە، واتە: لەگەڵ ئەوئەشدا لەگەڵ کارەکانی دیکەى مسوڵمانان بەشدار بوون، بەلەم لە جەنگ و جیهادو پووبەزوو بوونەوێ دوژمناندا، بەشدارییان نەکردووە هەرچەندە بە هەقیان زانیو.

دوایی خوا ﷻ لە بارەى سەردەنجامی ئەوانەو دەفەرموی:

(۶) - **فَكَيْفَ إِذَا فُتِنَهُ الْمَلَأِكَةُ**، تنجا نایا حال و کاریان چۆن دەبێ، کاتیک فریشتەکان دەیانمرئین! **فَكَيْفَ**، ئنجا کە لێرەدا خوا ﷻ دەفەرموی: **فَكَيْفَ إِذَا فُتِنَهُ الْمَلَأِكَةُ**، حالیان چۆن دەبێ کاتیک کە فریشتەکان دەیانمرئین، مانای وایە هەر لە یەکەم مەزلگای پۆژی دواپیەو، کە مردنە، لە وێو نازارو سزا و ئەشکەنجە بۆ بێپروایان دەست پێ دەکات، تنجا کە دەفەرموی: **فَكَيْفَ**، ئەمە بۆ سەرسۆرماندنە، واتە: حالیکى زۆر خراپیان دەبێ، وایى، سەرت لێ سوپمێتێ، دواپی باس دەکات کە فریشتەکان گیانیان دەکێشن چییان لێ دەکەن؟

(۷) - **يَضْرِبُ رُءُوسَهُمْ وَأَدْبِرَهُمْ**، لە دەم و چاویان دەدەن و لە پشتەووشیان دەدەن، هەم لە پرویان دەدەن و، زەبریان تی دەسروێتن و، هەم لە پشتیشیان زەبر دەسروێتن، بۆچی خوا ﷻ ئەو دوو لایەى دیاریی کردوون؟

یەكەم: ئەو دەم و چاوەى پاراستوویانە لە زەبرى شمشیر، ئەگەر بچن بۆ جەنگ و جیهادو لەگەڵ ئەهلى کوفردا، پووبەزوو ببنەو، فریشتە لەو دەم و چاویان دەدەن،

ئەو پىشتەيان كە ئەگەر بەشدارىي جەنگ بېيوناپە، لە ترسان پىشتيان لە دوژمن دەکرد، لەو پىشتەشان دەدەن، كە لە ئەگەرى بەشداربويونيان دا، ئەوانە پاشيان (پىشتيان) دەكرده دوژمن.

دووم: واتايەكى ديكەى: ﴿بَقَرُوتٌ رُجُومُهُمْ وَأَذْبَرَهُمْ﴾، واتە: لە ھەموو لايەكيان دەدەن، زەبەر لە ھەموو لايەكيان دەسەروێن، كەستىك بە يەكئىك دەلێ: لە پۆژھەلات و پۆژئاواى، لە پيش و دوايدا، يانى: لە ھەموو لايەكيدا.

(۸)- ﴿ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ اتَّبَعُوا مَا أَسْخَطَ اللَّهَ وَكَرِهُوا رِضْوَنَهُ﴾، ئەو دەش بەھۆى ئەو دەو شويى ئەو كەوتوون، كە خواى توو پرە كردو، (كە بريتيە لە شيرك و، كوفرو، نىفاق و، شويى ئەو شتانە كەوتوون كە مايەى توو پرە بويى خوا ﷻ او رقيشيان لە پرەزامەندىي خوا بوو، واتە: رقيان لەو ھۆكارانە بوو، كە مايەى رازيكردى خوا، كە لە ئىسلام و كارو نەركەكانى ئىسلامدا بەرجەستەن.

كە دەفەرموێ: ﴿ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ اتَّبَعُوا مَا أَسْخَطَ اللَّهَ﴾، واتە: ئەو مردنە سامناكە، ئەو سزاو نازارە، كە فريشتەكان لە سەرە مەرگدا لە دەم و چاويان دەدەن و، لە پىشتيان دەدەن، بەھۆى ئەو دەو دەپە كە ئەوانە شويى ئەو كەوتوون، خواى توو پرە كردو، رقيشيان لە پرەزامەندىي خوا بوو، يانى: لەو كارانەى پرەزامەندىي خويان بو دەستبەر دەكەن، بۆيە خوا ﷻ كردهوكانى لى ھەلۆەشاندوونەو، كەواتە: شويى كەوتنى ئەو شتانەى، مايەى توو پرە كردنى خوا، پيوستكەرى ئەو بوو، لە دەم و چاويان بدری، ھەروەك رق ھەلسانيان لەو شتانەى جيگاي پرەزامەندىي خوا و، پشتتكرديان لە پرەزامەندىي خوا، ھۆكارى ئەو بوو، لە پىشتيان بدری.

(۹)- ﴿فَأَحْبَطَ أَعْمَلَهُمْ﴾، تىجا (بۆيە خوا ﷻ) كردهوكانى لى ھەلۆەشاندوونەو، كەواتە: شويى كەوتنى ئەو شتانەى مايەى توو پرە كردنى خوا، پيوستكەرى ئەو بوو لە دەم و چاويان بدری، ھەروەھا رق ھەلسانيان لەو شتانەى جيگاي پرەزامەندىي

خوان و، پشتتېڭردن لە پەزامەندىي خوا، ھۆكارى ئەوۋە بوو، لە پشتيان بدى و، لە
 ئاكامىش دا: ھەئودەشەوۋەي كىرەوۋەكانىشيان و پوۋچەئىكردەوۋەي كىرەوۋە باشەكانيان،
 بە جۆرىك نەتوانن لىيان بەھرمەند بن لە پۇژى دوايدا.

مەسەلەى سىيەم:

موناڧىقە دەروون ناساغەكان خەيال پلاو دەكەن، ئەگەر پىيان وابى خوا بوغزو كىنەى دەروونيان دەرناخات، بەلكو ئەگەر خوا ﷻ بىهوتى بە قىافەو دىمەنيان دەنارين و، مسوگەر پىغەمبەرى خوا (موحەممەد ﷺ) بە شىوازو ئاوازى قەسيان دەيانناسى و، خواش كردهوەكانيان دەزانى، بەدنيايش دەيانجەپىنى، تاكو لە نىواندا تىكۆشەرانى فىداكارو خورآگران دەزانى و، هەوال و هەلوئىستەكانيان بى پەردە دەخاتەروو:

خوا ﷻ دەفەرموى: ﴿أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ أَنْ لَنْ يُخْرِجَ اللَّهُ أَضْغَنْتَهُمْ ۖ وَلَوْ نَشَاءُ لَأَرَيْنَهُمْ فَلَمَرَهُمْ بِبَيْتِهِمْ وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ أَعْمَالَكُمْ ۚ﴾ وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَقَّ عِلْمِ الْمُجْهَدِينَ مِنْكُمْ وَالضَّيِّينَ وَنَبْلُوا أَعْبَارَكُمْ ۚ

شىكردنەوى ئەم ئايەتانه، لە ھەوت بىرگەدا:

١) ﴿أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ أَنْ لَنْ يُخْرِجَ اللَّهُ أَضْغَنْتَهُمْ ۖ﴾؟، بەلكو نایا ئەوانەى دلەكانيان نەخۆشيان تىدایە، پىيان وایە: خوا كىنەكانيان وەدەرنانى و دەرناخت؟ زانایان ھەندىكان (أَمْ) یان بە (بَل) لىك داوہتەو، ھەندىكىش گوتووایە: ھەم مانای (بَل) و، ھەم مانای (أَمْ) ھەمزی پىسارکردن ددگەبەنى، واتە: بەلكو تايان ئەوانەى دلایان نەخۆشى تىدایە، پىيان وایە خوا كىنەكانيان نەخاتە دەرى؟ ئەو كىنەو بوغانەى لە دل و دەروونيانان! ئەو نەخۆشییە بریتىە لە دوو دلایى و، نىفاق و، شىرك و، كوفر، بەلام بە پى ىرەوت زياتر مەبەست پى: دوو دلایى و دەغەلپە.

﴿أَنْ لَنْ يُخْرِجَ اللَّهُ أَضْغَنْتَهُمْ﴾، واتە: كە ھەرگىز لە داھاتوودا كىنەو بوغزەكانيان كە بەرانبەر نىسلام و مسولمانان ھەیانە، خوا ﷻ نەیانخاتە گۆڤى، ئەو كىنەو بوغانەیان بو پىغەمبەرى خوا ﷻ و مسولمانان كە شەف نەكات؟ (أَضْغَان)،

كۆى (ضَغْن)، يان (ضَغْن)د، واتە: كىنە (الحقد)، كە برىتيە لە: پەستىيەك و
 ىق لىيويونەوھەكى پەنھان لە نىو دَلدا، (ما يُضْمَرُ مِنَ الْمَكْرُوهِ)، ئەو خراپەيە
 لە دَلدا پەنھان دەكرى (ضَغْن) و (ضَغْن)، برىتيە لە: شتى خراپ كە پەنھان
 دەكرى، يان (غَش) يانى: ناپاكىي، يان (حَسَد) واتە: نىرەيى، يان (حَقْد)، واتە:
 كىنە، يان (عَدَاوَة)، دوژمنايەتسى زانايانى پوونكەرەوھى قورن، بە ھەموو ئەو
 واتايانەيان ھىناو، كە پەنگە لە ھەر سياقتىك دا مانايەك يان زياتر بىتە
 زەبنەو، چونكە ھەندى وشە كە خوا ﷻ لە قورئاندا بە كارى ھىناون، چەند
 واتايەك بە دەستەو دەدەن، ھەندىكيان ماناي راستەقىنەيانەو، ھەندىكيان
 ماناي خوازاوانە، يان ماناي مەجازيانە، بەلام بە پىتى سياقەكان، يەكيك لەو
 مانايانە زياتر زال دەبى، كە مەبەست بى.

۲- ﴿وَلَوْ نَشَاءُ لَأَرَيْنَاكَهُمْ﴾، ئەگەر ويستبامان ئەوانھان پىشانى تۆ دەدا.

ئەمە لىرەدا دوو واتاي ھەن:

أ- ﴿أَي: لَأَرَيْنَاكَ أَشْغَاصَهُمْ فَعَرَفْتَهُمْ﴾، خودى ئەو كەسانەمان پىشانى تۆ دەداو دەتناسىن.
 ب- ياخود: ﴿لَذَكَّرْنَا لَكَ أَوْصَافَهُمْ فَعَرَفْتَهُمْ بِهَا﴾، سيفەتەكانياھان بۆت پوون دەكردەوھ
 كە بەو سيفەتەكانىياناسى.

۳- ﴿فَلَعَرَفْتَهُمْ بِسِمَتِهِمْ﴾، ئەو كاتە تۆ بە نىشانەيان دەتناسىن، (ل)ى سەر:
 ﴿لَأَرَيْنَاكَهُمْ﴾، كە ددەرموى: ﴿وَلَوْ نَشَاءُ لَأَرَيْنَاكَهُمْ﴾، ئەو لام (ل)ە، وەلامى:
 ئەگەر ﴿وَلَوْ﴾، ئەگەر ويستبامان پىشاھان دەداى، سەرەنجام بە ھوى نىشانەيانەوھ
 دەتناسىن، (سىما و سىمىاء: العَلَامَةُ الْمُلَازِمَةُ وَأَصْلُهُ: أَسْمَى مِنَ الْوَسْمِ، وَهُوَ جَعَلَ سِمَةً لِلشَّيْءِ)،
 (سىما، و سىمىاء)، نىشانەبەكە كە پەيوەست بى بە شتىكەو، ئەصلەكەشى لە (وَسْم)دوھ
 ھاتو، ئەويش لە (أسمى)يە، واتە: شتىك بىریتە نىشانە بۆ شتىك.

۴- ﴿وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ﴾، بە دلىيى تۆ بە ھوى لادانى قسەو دەيانناسى،
 يان بە ھوى ئاوازی قسەو، يان شىوازی قسەو، ئاشنايان دەي، وشەي: ﴿لَحْنٍ﴾، بە

ھەر سى واتايەكە ھاتود، (اللُّحْنُ: النُّعْمَةُ، وَاللُّحْنُ: الْأُسْلُوبُ، وَاللُّحْنُ: الْكَلَامُ الَّذِي يَكُونُ عَلَى غَيْرِ ظَاهِرِهِ، لِيَقْطِنَ لَهُ مَنْ يُرَادُ أَنْ يَفْهَمَهُ، دُونَ أَنْ يَفْهَمَهُ غَيْرُهُ)، وشەى (لُحْن). ھەم بە مانای ئاواز دى، ھەم بە مانای شىواز دى، ھەم بە مانای قسەيەك دى، كە پۈوالەتەكەى مەبەست نەبى، ئەو كەشەش كە دەويستى تىيىگات، تىيى بگات، بى ئەۋەى خەلكى دىكە لىي حالىي بى.

دەفەرموى: نۆ لە ئاۋازى قسەيان، يان لە شىۋازى قسەيان و، يان لە بەدانى قسەيانەۋە، دەيانناسى.

۵- ﴿وَاللَّهُ يَعْلَمُ أَعْمَلَكُمْ﴾، خواش بە گشتىي كردهۋەكانتان دەزانى، كردهۋەكانتان دەزانى ھى ھەموو لايەك بە چاك و خراپەۋە.

كە دەفەرموى: ﴿وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ أَعْمَلَكُمْ﴾، (إِحْتِرَاسٌ مِمَّا يَفْتَضِيهِ مَقْهُومٌ (لَوْ نَشَاءُ لَأَرَيْنَاكُمْ) مِنْ عَدَمِ وَقُوعِ مَشِيئَةِ إِزَالَتِهِ إِيَّاهُمْ بِنُعُوتِهِمْ، أَيْ: إِنْ لَمْ نَرِكَ إِيَّاهُمْ بِسَيِّمَاهُمْ، فَلَتَقَعَنَّ مَعْرِفَتُكَ بِهِمْ مِنْ لَحْنِ كَلَامٍ بِالْهَامِ يَجْعَلُهُ اللَّهُ لِرَسُولِهِ)، ئەۋە بۆ خۆ پاراستنە لەۋەى چەمكى ئەۋ فەرمایشتە دەخۋازى، كە پىشى فەرموى: ﴿وَلَوْ نَشَاءُ لَأَرَيْنَاكُمْ﴾، (تەگەر وىستىمان ئەۋمان پىشانى تۆ دەدات)، كە خوا ﷻ نەيويستۋە ئەۋانى پىشانى بدات بە سيفەتەكانيان، كە ۋانەزانى بە ھىچ جۆرى خوا ﷻ ئەۋانى پىشانى پىغەمبەر ﷺ نەداۋە، واتە: تەگەر ئەۋان پىشانى تۆ نەدەين، بە نىشانەكانيان، بە دلتىايى ناسىنى تۆ بۆ ئەۋان ھەر دىتە دى، بە ھۆى ئاۋازو شىۋازى قسەيانەۋە، ياخود بە ھۆى لادانى قسەيانەۋە بەخۈرپە و تىلھامى كە خوا ﷻ بۆ پىغەمبەرى خۆى ﷺ دەپرەخسىتى.

۶- ﴿وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتَّى نَعْلَمَ الْمُجْتَهِدِينَ مِنْكُمْ وَالضَّالِّينَ﴾، بە جەختكردەۋەۋە، تىمە تاقىتان دەكەنەۋە، تاكو تىكۆشەران لە تىۋەۋە خۆراكران بزانين.

دەگونجى (جهاد) مەبەست پىي جەنگ و كۈشتار بى، دەشگونجى مەبەست پىي ھەر جۆرە تىكۆشانىكى دىكە بى.

﴿وَالْمَصْدِرِينَ﴾. ھەرودھا خۆراگران لە تێو، تاقیتان دەکەینەو، تاكو تیکۆشەران لە تێو تێویدا دەزانین و، خۆراگران لە تێو تێویدا دەزانین، خۆراگران لەسەر جەنگ و جیھادو جگە لە جەنگ و جیھادیش.

۷- ﴿وَبَلَّوْا أَخْبَارَكُمْ﴾. ھەوڵەکانیشتان دەجەربینن، تاقیدەکەینەو، واتە: ھەوڵەکانتان و ھەلۆستەکانتان دەرەدخەین، (البَلَّوْ: الإِخْبَارُ وَتَعْرِفُ حَالِ الشَّيْءِ)، (بلو): بریتە لە تاقیکردنەو و زانینی حالی شتیک.

کە دەفەرموێ: ﴿حَتَّى مَمَرٌ﴾. (حَتَّى حَرَفُ انْتِهَاءٍ، فَمَا بَعْدَهَا غَايَةٌ لِلْفِعْلِ الَّذِي قَبْلَهَا، وَهِيَ هُنَا مُسْتَعْمَلَةٌ فِي مَعْنَى لَمْ التَّغْلِيلِ)، (حتى): پێتیکە بۆ کووتایی شتیک بەکاردای، نجا ئەوێ لە دواوێ دای، نامانجە بۆ ئەوێ لە پێشەو بەسکراو، کە لێردا (حتى)، بەکارھێنراو بە مانای لامی ھۆکار دۆزیی (لام التعلیل)، یانی: (لِنَبْلُوْنَكُمْ لِنَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ مِنْكُمْ)، بەلام بۆچی (حَتَّى) بەکارھاتو؟ یانی: ئەو تاقیکردنەو بە بەردەوام دەبێ، تاكو سەرەنجام ئەوانەتان کە تیکۆشەرن و فیداکارن و، ئەوانەشتان کە خۆراگران، دەزانین و دەرەدکەون، یانی: بە زمانی حال، یان لە واقعیدا دەرەدکەون، ئەگەرنا خوا ﷻ ھەر دەیانزانێ، ﴿وَبَلَّوْا أَخْبَارَكُمْ﴾. ھەرودھا ھەوڵەکانیشتان دەزانین، لەسەر نەرزێ واقع ھەوڵەکانتان دەرەدکەون، تاكو بۆ خەلک دەرەدکەون و لە واقعیدا بەرجەستە دەبن.

﴿وَلِنَبْلُوْنَكُمْ﴾. خۆنراویشەتەو: (لِنَبْلُوْنَكُمْ)، ھەرودھا ﴿حَتَّى مَمَرٌ﴾. خۆنراویشەتەو: (حَتَّى يَعْلَمَ)، و ﴿وَبَلَّوْا﴾. خۆنراویشەتەو: (وَبَلَّوْا) بە ھەموو شیوێ خۆنبدنەو دکان ھاتوون، واتە: تاقیتان دەکەینەو، تاكو ئەو ھەوڵانەێ کە بە ھۆیانەو ستایش دەکړین، یاخود سەرزدنشت دەکړین، دەرەدکەون، ئیمە لیتان ناگەڕێن ناوا وەک ماش و برنج تیکەل بن، بەلکو تاقیتان دەکەینەو، تاكو پاک و پیستان، چاک و خراپتان لێک دەکەینەو، ئەم نایەتە وەک ئەو نایەتە سوورەتی (آل عمران) وایە، کە خوا ﷻ دەفەرموێ:

﴿ مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَىٰ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّىٰ يَمِيزَ الْخَيْرَ مِنَ الْطَّيِّبِ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُطْلِقَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِيٰ مِنْ رُسُلِهِ مَن يَشَاءُ فَاتَّبِعُوا بِاللَّهِ وَرُسُلَهُ ۚ وَإِنْ تَوَلَّوْا فَسَاءَ لَكُمُ أَجْرٌ عَظِيمٌ ۝۱۸﴾، واته: ناگونجی خوا له پرواداران بگهړی، وډک نهو حاله ی که ټیوه له سهرینی، ﴿ حَتَّىٰ يَمِيزَ الْخَيْرَ مِنَ الْطَّيِّبِ ﴾، لیره د شتیک قرتندراوه به سیاق ده زانړی، واته: تاقیتان ده کاته وه، تاكو پیس له پاک جیا ده بیته وه، ناشگونجی خوا ﴿﴾ ټیوه له په نهان ناگادار بکات، به لأم خوا ﴿﴾ له پیغه مبه رانی خو ی هه لده بژړی، هه ر که سی بیه وئ، (واته: هه لیانده بژړی بؤ جه نګ و جیهاد و فیداکاری)، ده جا ټیوه د پروا بینن به خواو، پیغه مبه رانی خواو، نه گهر پروا بینن و پارېز بګن، پاداشتیکی مه زنتان هه یه.

عاده ت و سونه تی خوا و ابووه له ژبانی به شهر دا که لی نه گهړی خه لک به ټیکه ل و پټکه لیسی بمینته وه، نه زانړی کن چونه؟ کن بایی چنده؟ کن چنده ی نیمان پیته؟ کن نیمانی هه یه و کن نه تی؟ به لکو خوا ﴿﴾ پرواداوو پیتسه اته کان دینته پیش، کارو کرده وه کان دینته پیش، تاكو سهره نجام وډک کوتراوه: له بواریدا، لاقی ږدش و سپی دهر ده که وئ، له ته نگانه و سه غله تیاندا، هه ر که سه جه وه هرو چیه تی خو ی دهر ده خات.

خوای په روه ردگار به لوفتی خو ی، یارمه تیمان بدات هه میسه شتی باشمان لی دهر بکه وئ، به تایبه ق له ته نگانداو، وامن لی بکات به هو ی تاقی کرده و نه و نه و کانه وه زیاتر ساغ و پته و بین، پاک و چاک بین، هه و آل و هه لوسته کاغان مایه ی سهر به رزییمان بن، له دنیاو دواړو ژدا، نه که مایه ی عه یدار ییمان.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

❖ دەرسی چوارەم ❖

پېناسەى نەم دەرسە

نەم دەرسە مان لە ھەوت (۷) ئايەتى كۆتايى سوورەتى (محمد) پىك دى.
ئايەتەكانى: (۲۲ - ۲۸)، كە تەودى سەرەككىيان باسى بەرەنگار بوونەودى
بېروايانى شەرفرۆشەو، ھاندانى پروادارانە لەو بارەو:

۱- چ بە بېھىزو رەنجەرۆو دەستخەرۆ پىشاندىنى كافران، لە دىئو دوابۆڭدا.

۲- چ بە ھۆشدارى پىدانى پرواداران، كە كەردەوكانيان پوچەل نەكەتەو لە ھۆيان
ورىابن.

۳- چ بە كەم بايەخ پىدانى ژيانى دىئاي و ماددى، خوا ﷻ ژيانى دىئا بە كەم بايەخ
دەخاتەرۆو، تاكو تەوەش ھاندەر بى بۆ مسۆلمانان بۆ فىداكارى و، دەستيان بە دىئاو
نەبى و، گورىس لە بن رانەخەن و، باوەشى پىدا نەكەن.

۴- چ بە ھۆى خستەنەرۆوى ئەو، كە خوا ﷻ لەگەل پرواداران دايەو، پاداشتيان كەم
ناكاتەو، ھى كەردەو بەشەكانيان.

۵- چ بە خستەنەرۆوى ئەو راستىيە، كە خوا ﷻ جگە لە كەمىك مال و سامانيان لى داوا
ناكات بىيەخەن.

۶- چ بە ھەرەشە لىكردىيان، كە ئەگەر پشت بکەنە تىسلام، خوا ﷻ پەكى ناکەوى
و، كەسانىكى دىكە دىنى، كە وەك ئەوان نابن، پشت لە تىسلام بکەن و، پشت لە
نەرکەكانى سەرشانىيان بکەن، كە ئايىن و بەرنامەى خوا بۆيان ديارى دەكات.

﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَشَاقُّوا الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدَىٰ لَنْ يَصْرِفُوا اللَّهَ شَيْئًا وَسَيُحِطُّ أَعْمَلُهُمْ﴾ ﴿٢٢﴾ ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ

وَلَا تُبْطِلُوا أَعْمَالَكُمْ ۚ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا ۖ وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ مَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ ۚ فَلَا تَهْتُوا وَتَدْعُوا إِلَى السَّلَامِ وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ وَاللَّهُ مَعَكُمْ وَلَنْ يَهْزِمَكُمْ أَعْمَالَكُمْ ۚ (۳۵)
 إِنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَمَلٌ وَلَهُمْ وَإِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا يُؤْتِكُمْ أَجْرَكُمْ وَلَا يَسْتَلْكُمْ أَمْوَالُكُمْ ۚ (۳۶)
 إِنْ يَسْتَلْكُمْ هُمَا فَيُخَوِّضْكُمْ تَبَخَّلُوا وَخُذُوا ۚ أَصْغَعْنَكُمْ ۚ هَآأَنْتُمْ هَآؤَآءَ تُدْعَوْنَ
 لِتُسْفَهُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَمِنْكُمْ مَنْ يَبْخُلْ ۚ وَمَنْ يَبْخُلْ فَإِنَّمَا يَحْمِلْ عَنْ نَفْسِهِ ۚ وَاللَّهُ
 الْغَنِيُّ وَأَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ ۚ وَإِذْ تَقُولُوا بِسَيِّدٍ لِّمَنْ قَوْمَا غَيْرَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُونُوا أَمْثَلَكُمْ ۚ (۳۸)

مانای دهقوا دهقی نایه تهاکان

ابه دلتیایی نهوانه‌ی بیپروا بوون و، خه‌لکیان له (به‌رنامه‌و) پ‌تی خوا لاداو، سه‌رپ‌تیجی پیغه‌مبه‌ریان کرد، دوا‌ی ئه‌وه‌ی راسته‌ پ‌تیان ب‌و پ‌وون بوو بو‌وه، یه‌ک تو‌ز (هیچ نه‌ندازه‌یه‌ک)، زیان به‌ خوا نا‌که‌یه‌نن و، کرده‌وه‌کانیشیان پ‌ووجه‌ل ده‌کاته‌وه (۳۵) نه‌ی نه‌وانه‌ی پ‌رواتان ه‌تیا‌وه! فه‌رمانبه‌ریی خوا ب‌که‌ن و، فه‌رمانبه‌ریی پیغه‌مبه‌ر ب‌که‌ن و، کرده‌وه‌کانتان پ‌ووجه‌ل مه‌که‌نه‌وه (۳۶) بی‌گومان نه‌وانه‌ی بیپروا‌بوون و پ‌زگ‌ریی (خه‌لک)‌یان کرد له پ‌تی خوا، دوا‌یی له حال‌یکدا مردن که بیپروا‌بوون، هه‌رگیز خوا لی‌یان نابووری (۳۷) تنجا (نه‌ی پ‌روادارنه‌!) بی‌ه‌یز مه‌بن و، (لایه‌نی به‌رانبه‌ر) بانگ مه‌که‌ن ب‌و ناشتی، له حال‌یکدا تی‌وه له به‌رزترانن و، خواش له‌گه‌ل‌تانه‌و، کرده‌وه‌کانیشتان که‌م ناکات (۳۸) به‌ دلتیایی ژیا‌نی دنیا یاریی و خاف‌لانه‌و، ته‌گه‌ر پ‌رواش بی‌تن و پار‌یز ب‌که‌ن، پاداشته‌کانتان ده‌داتی و (خه‌ر جکردنی سه‌رجه‌م) سامانه‌کانیشتان لی‌ داوا ناکات، به‌ل‌کو داوا‌ی که‌م‌یک له مال‌ و سامانتان لی‌ ده‌کات (۳۹) ته‌گه‌ر به‌ جه‌خت‌کردنه‌وه (مال‌ و سامانه‌کانتان) لی‌تان داوا ب‌کات، ر‌ژدی‌ی ده‌که‌ن و کینه‌کانیشتان (له به‌رانبه‌ر فه‌رمان‌کردن به‌ خه‌ر جکردن دا) لی‌تان (له دل‌ و ده‌روونتان) ده‌رد‌یتنی (۴۰) نه‌ها (تی‌ستا) تی‌وه بانگ ده‌کرین، له

رَبِّي خوادا به خشن، که چی هه تانه چرووکی ده کات و، هه ره که سیش چرووکی بکات، به رانبهر به (سوودی) خوئی پزیدی ده کات و، خواش بی نیازهو، ئیوهش هه ژارن و نه گهر پشتیش هه لیکه ن. (خوا) کۆمه لیکه دیکه ی جگه له ئیوه ده کاته جیدارتان، ئنجا نهوان وهک ئیوهش نابن (۷۸).

شیکردنه وهی هه ندیک له وشه کان

(وَسَاقُوا الرُّسُولَ): واته: سه ریچیان کرد له پئغه مبه ر (الشَّقَاقُ: الْمُخَالَفَةُ وَكَوْنُكَ فِي شَيْءٍ غَيْرِ شَيْءٍ صَاحِبِكَ، أَوْ مِنْ شَيْءٍ الْعَصَا بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ)، (شَقَاقُ): به مانای سه ریچی کردن، یان نا کۆکی کردن دی، ئه ویش ته وه به که تو له لایه ک بی، جگه له لای به رانبهره کت، یا خود له وه وه هاتوه، که گوچان له به بینتاندا بشکیتری، لهت بکری.

(لَا تُبْطِلُوا أَعْمَالَكُمْ): کرده وه کانتان هه لمه وه شینه وه، پووچه ل مه که نه وه، (بَطْلٌ، بَطُولًا، وَبُطْلًا وَبُطْلَانًا: ذَهَبَ دَمُهُ بَطْلًا: هَذَرًا، وَالْإِبْطَالُ: إِفْسَادُ الشَّيْءِ وَإِزَالَتُهُ)، ده کوتری: (بَطْلٌ، بَطُولًا، وَبُطْلًا وَبُطْلَانًا)، واته: پووچه ل بووه، پووچه ل بوونه وه، ده کوتری: (ذَهَبَ دَمُهُ بَطْلًا)، واته: خوینه که ی به به لاش چوو، پووچه ل بوو، (إِبْطَالُ): بریتیه له تیکدان و لابردنی شتیک و پووچه لکرده وه و بی ئیوه پوک کردنی.

(فَلَا تَهْتَرُ): (الْوَهْنُ: ضَعْفٌ مِنْ حَيْثُ الْخَلْقِ وَالْخَلْقِ، وَهْنٌ): بریتیه له بهتیزی له پوو جسته وه، له پوو ناکاره وه، (فَلَا تَهْتَرُ)، واته: (فَلَا تَضَعُفُوا)، بهتیز مه بن، چ له پوو جسته ی و پواله ته وه، خوتان بهتیز پیشان بدن، چ له پوو دهروونه تیک بشکین.

(السَّلَامُ): (السَّلَامُ: الصُّلْحُ، وَالسَّلَامُ وَالسَّلَامُ: اسْمٌ بِإِزَاءِ الْحَرْبِ)، وشه ی (سَلَمَ): به مانای تاشته وایی و صولح دی، (سَلَمَ و سَلَمَ)، له به رانبهری جهنگدا دی.

(وَأَنشُرِ الْأَغْلَاقَ): واته: تیره به زترن، (الْغُلُقُ: الْإِزْقَاعُ، وَالْأَغْلَى: الْأَشْرَفُ، غَلَا يَعْلُو غُلُوءًا، وَهُوَ غَالٍ، وَعَلِيَّ يَغْلَى غَلَاءً)، (غُلُوءًا): به مانای بهرزی دئی، (أَغْلَى)، به مانای باشت دئی، وک چون به مانای بهرتر دئی، به مانای باشتیش دئی، دهگوتری: (غَلَا يَعْلُو غُلُوءًا وَهُوَ غَالٍ)، بهرزیوو، بهرز دهبی، بهرز بوونهوه، تهو بهرزه، ههروهه (عَلِيَّ يَغْلَى غَلَاءً)، نه میش هه به مانای بهرز بوو، بهرز دهبی، بهرز بوونهوه.

(وَلَنْ يَرْكَزَ): (لَنْ يَنْقُصَكُمْ)، واته: لیتان کهم ناکات، (وَتَرْتُهُ: أَصْبُهُ بِكَرُوهِ)، (وَتَرْتُهُ): خرابه به کم به سه هینا، لیره دا به مانای (لَنْ يَطْلِمَكُمْ أَجُورَ أَعْمَالِكُمْ فَيَنْقُصَكُمْ ثَوَابُهَا)، که ده فهرموئ: ﴿وَلَنْ يَرْكَزَ أَعْمَالُكُمْ﴾، واته: سه متان لیتا ناکات، که له پاداشتی کرده وه کانتان کهم بکاته وه، دهگوتری: (وَتَرْتُ الرُّجُلَ: أَي: قُتِلْتُ لَهُ قَتِيلًا، أَوْ أَخَذْتُ لَهُ مَالًا غَضَبًا)، (وَتَرْتُ الرُّجُلَ): واته: کوژاو یکم لی کوشت، یاخود مال و سامانه کهیم به زور لی زهوتکرد.

(لَعِبٌ): (لَعِبَ فُلَانٌ إِذَا كَانَ فِعْلُهُ غَيْرَ قَاصِدٍ مُّقْصِدًا صَحِيحًا)، (لَعِبَ): به کوردی ده لئین: یاری و گه مه، (لَعِبَ فُلَانٌ)، نه گهر که سیک کرده وه که ی نامانجدار نه بی، نامانجیکی باش و راستی له پشته وه نه بی، دهگوتری: گه مه و یاری ده کات.

(وَلَهُوَ): (مَا يَسْئَلُ الْإِنْسَانُ عَمَّا يُهْمُهُ وَيَغْنِيهِ) (لَهُوَ): بریتیه له وهی مرؤف بیتاگا بکات و له شتیک بیخافلتنی که به لایه وه گرنگه، واته: شتیک لاهه کی که مرؤف سه رقال بکات، له شتیک که به لایه وه گرنگه و جینی مه بهسته، که وهاته: (لَعِبَ): به یاری و گه مه دئی. (لَهُوَ): به مانای خافلان دئی.

(يَحْيِيكُمْ): (الْإِحْقَاءُ فِي السُّؤَالِ: الشَّدَّةُ فِي الْإِلْحَاحِ بِالْمُطَالَبَةِ، أَحْفَيْتُ الدُّابَّةَ: جَعَلْتُهَا حَافِيًا)، (الْإِحْقَاءُ فِي السُّؤَالِ)، نه وهیه که سیک زور داوای شتیک له که سیک بکات، زور داوای لیتکات و مکوو بی له سه ری و، دهگوتری: (أَحْفَيْتُ الدُّابَّةَ)، واته: ناژه له کهم پی خواست کرد، که ولاخ و تیسرو جاری وایه که ریش، نالیان له

بنى پتيان داۋن، ئنجا ئەگەر ئالىي و لاخەكەي ليكر دېتتەو، كه له جيي پيلاوي مروفه، نهوه پني گوتراوه: (أَحَقِيْتُ الدَّابَّةَ)، و لاخەكەم و، ئاژە لەكەم پيخواس كرد، ئنجا كه سيك زور داواي شتيك له كه سيك دهكات، وهك تهوه وايه پيلاوهكەي يان بهرگهكەي ليستاندي و، زوري شت لي داوا كردي.

(تَبَخَّلُوا): (البُخْلُ): إِمْسَاكَ الْمُقْتَنِيَاتِ عَمَّا لَا يَجُوقُ حَبْسَهَا عَنْهَا، وَيَقَابِلُهُ الْجُودُ، (بُخْلُ): بریتیه له دهست پتوه گرتنی نهو شتانهی كه نابن دهستیان پتوه بگيردری و، دهبي بهخشرين، پتجهوانهی (بُخْلُ)، كه به كوردی دهليين: چرووكی، يان رژدی يان دهست نووقاندين، پتجهوانهكەي و بهرانبهردەكەي بریتیه له: دهستكراوهی و بهخشندهی.

(تَبَدَّلَ): (الْإِبْدَالُ وَالتَّبْدِيلُ وَالتَّبَدُّلُ وَالْإِسْتِبْدَالُ: جَعَلَ الشَّيْءَ مَكَانَ آخَرٍ، وَهُوَ أَعْمُ مِنَ الْعَوَضِ، فَإِنَّ الْعَوَضَ هُوَ أَنْ يَصِيرَ لَكَ الثَّانِي بِإِعْطَاءِ الْأَوَّلِ)، (تَبَدَّلَ)، واته: دهگوري، لادهبات، ئنجا (إِبْدَالُ وَتَبْدِيلُ وَتَبَدُّلُ وَإِسْتِبْدَالُ)، مانای هه رچواريان، نهوهیه كه تو شتيك له جيي شتيكي ديكه دابيتي، نهوه گشتييره له قهرهبوو (عَوَضَ)، كه نهوهیه دووهم بيتته هي تو، به هوئی نهوهوه كه تو يهكەم دهبهخشی، بليي: نهو شتهم بدهيهو، نهو شتت دهدهمي، نهوه قهرهبوو (عوض)، به لام (إِبْدَالُ وَتَبْدِيلُ وَتَبَدُّلُ وَإِسْتِبْدَالُ)، نهوهیه كه شتيك بگوري به شتيك، ئنجا چ دووهم بيتته دهستت، يان نا.

مانای گشتیی نایه تەکان

خوَا ﴿۱﴾ لە کۆتایی سوورەتی (محمد)دا، وەك لە پێناسەی ئەم دەرسەش
دا باسمان کرد، هەم بۆمان باسی بێروایانی خەلک لە ڕۆی خوَا لادەرو
سەرپێچیکار بۆ پیغمبەر ﴿۲﴾ دەکات، دواي تەوہی ڕۆی راستیان بۆ ڕۆشن
بۆتەوہ، کە ئەوانە زیان بە خوَا ﴿۳﴾ ناگەیەنن و، خوَا ﴿۴﴾ کردەوہ باشەکانیشیان
لێ پووچەڵ دەکاتەوہ.

هەم فەرمان بە برۆاداران دەکات، کە فەرمانبەریی خوَاو پیغمبەرەکە ی
بکەن و، ناگاداریش بن شتیک نەکەن، کردەوہکانیان پووچەڵ بکەن.

دوایی خوَا ﴿۵﴾ چەند شتیک دەفەرموێ، کە هەموویان هاندان و ورە وەبەرئانن
بۆ مسۆلمەنان، لە بواری جەنگ و فیداکاریی داو، هاندانیان بۆ بەخشینی هەم
سەریان، هەم مائیان، لە پێناو بەرز ڕاگرتنی بەیداغی ئیسلامدا.

خوَا ﴿۶﴾ دەفەرموێ: ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾، بە دنیایی تەوانە ی
بێروابوون و لە ڕۆی خوایان لادا (خەلکیان لە ڕۆی خوَا لادا)، واتە: بێروابوون
بە هەموو ئەو شتانە ی دەبوو برۆایان پێ بێنن، یان بە یەکیک لەو شتانە
بێروابوون، چونکە ئیمان ئەو یە برۆا بە هەموو ئەو شتانە بێتی، کە پێویستە
ئیمان یان پێ بهێنێ، تنجا دەبیە برۆادار، بەلام بێروایی، نەگەر بە یەکیک
لەو شتانە ی پێیان دەبێتە ئیماندار، بێروا بن، ئەو مەروۇفە دەبێتە بێروا، واتە:
بێروایی پەکی لەسەر ئەو نەکەوتەوہ بە هەموو ئەو شتانە بێروایی، کە دەبێ
برۆایان پێ بهێنێ، بەلام برۆاھێتان (إیمان) بە هەموو شتەکان نەبێ، نایەتە دی.

خوَا ﴿۷﴾ دەفەرموێ: ئەوانە ی بێروابوون و لە ڕۆی خوایان لادا، یاخود
خەلکیان لادا، چونکە: (صَدَّ)، هەم بە لازیم هاتوہ، ﴿صَدَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾، (أي:

إِنْ خَرَفَ وَإِنْ ضَرَفَ) لا یدا، هم به (مُتَعَذِّي) یش هاتوه، یانی: (ضَرَفَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ، وَخَرَفَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ)، واته: خه لکی لاداو هه تله کرد له ری خوا، لیره دا مانای دووه میان زیاتر وا پیده چی مه به ست بی، ﴿وَسَأْمُوا الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّ لَهُمْ الْهُدَى﴾، دوو به ره کتیا ن له گه ل پیغه مبه ردا ﴿کَرِدُو سَهْرَ پِیجیان لَی کرد، دواى نه وه ی ری پاستیان بو روون بوؤ، نا نه وانه: ﴿لَنْ يَضُرَّوْا اللَّهَ شَيْئًا﴾، به هیچ نه ندازه که زیان به خوا ﴿وَسَيُحِيطُ أَعْمَلُهُمْ﴾، له مه وودا (خوا ﴿کَرِدُو به باشه کانیا ن پووچه ل ده کاته وه، تهو کرده وه باشانه ی به پوآلت باش بوون، نه گهر نویره و له گه ل مسو لماناندا دیکه ن، نه گهر پوژو وه، ده یگرن، نه گهر جهنگ و جیهاده، ده یکه ن، نه گهر ماله، ده یه خشن، هه مو و تهو کرده وه به پوآلت باشانه، چونکه نه وانه هه وینی نیمایان تیدانیه، به لکو به پیچه وانه وه ژدهرو میکروبى شیرک و کوفرو نیفایان تیدایه، هه مو و نه وانه خوا کرده وه کانیا ن پووچه ل ده کاته وه، که بیگومان له خودی خوایندا پووچه لن و، خوا پاداشتیان ناداته وه.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ﴾، نه ی نه وانیه ی پرواتان هتیا وه! (به هه مو و نهو شتانه ی پتویسته پروایان پی بهینری)، فرمانبه ری خوا ﴿بکه ن و فرمانبه ری پیغه مبه ر ﴿بکه ن، واته: خوا ﴿چی ده فره مو ی، جیهه جیى بکه ن و، نه وه ش که پیغه مبه ر ﴿ده فره مو ی، به قسه ی بکه ن و جیهه جیى بکه ن، ﴿وَلَا يُطِلُّوا أَعْمَلَكُمْ﴾، کرده وه (باشه) کانیشان هه لمه وه شیننه وه، واته: پووچه ل مه که نه وه، جاری وایه کرده وى باش، به پیچه وانه که ی خو ی پووچه ل ده بیتنه وه، وه که له سوورده تی (البقرة) دا، خوا ﴿ده فره مو ی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يُطِلُّوا صَدَقَتَكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَدْنَى كَالَّذِي يُنْفِقُ مَالَهُ رِثَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ رُثَابٌ فَأَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا لَا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ﴾، نه ی نه وانیه ی پرواتان

هیناوه! خیرو به خشینه کانتان به هوی منهت کردن و تازاردانی دلی بابای چاکه له که لدا کراو و پتیه خشر او دوه، هه لمه وه دشتینه وه...

دوایی ده فهرموئ: ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ مَأْوَاهُمْ كَهَازِلٌ قَلْبٍ يَغْفِرُ اللَّهُ لَهُمْ﴾ به دلتیاییه وه نه وانه ی بیتروا بوون و، خه لکیان له رتی خواوا لاداو، دوایش مردوون له حالیکدا که بیتروا بوون، نه وانه هه رگیز خوا لیتان نابووړی، واته: با خه یال پلاو نه کهن، له بهر نه وه ی هه ندی کرده وه ی باش ده کهن به روالهت، میوانداری ده کهن، مال ده به خشن، هاوکاری ده کهن، هه ندیک چاکه ده کهن، پتیا وابی خوا ﴿يَا بَنِي إِسْرَءِيلَ﴾ به وه دیان بووړی، مادام بیتروا بوون و خه لکیان له رتی خواوا لاداو، نه کهر به کافری مردبن، هه رگیز خوا لیتان نابووړی.

نهمه ش بۆ زیاتر تیزکردنی مسولمانانه له سهر نیمان و، خو پاراستنیانه له کوفرو هه لوده شانه وه ی کرده وه کانیا و، بۆ بهر چاو روونیانه له باره ی نه یارو ناحه زده کانیا وه، که نه وان ده ست به تال و ده ست خالین له رژی دوایداو، خراپ ترین سهر دنجامیان هه یه، بویه لیتان مه ترسن و شهرمیان لی مه کهن و لیتان بی باک بن.

بویه دوایی ده فهرموئ: ﴿فَلَا تَهْتَفُوا وَتَدْعُوا إِلَى السَّلَامِ﴾، تیوه بیتیز مه بن (نه ی مسولمانینه! له رووی جهسته ییه وه بیتیزی پتشان مه دهن و مه کرووژینه وه مه لآینه وه، له رووی دهر وونییه وه ش خوتان به بیتیز مه زان، (الْوَهْنُ: الضَّعْفُ خَلْقًا أَوْ خُلُقًا)، بریتیه له بیتیزی له رووی روالهت و جهسته یی، یا خود له رووی دهر وونییه مه عه وییه وه، خوا ﴿يَا بَنِي إِسْرَءِيلَ﴾ که ده فهرموئ: بیتیز مه بن، واته: خوتان به بیتیز پتشان مه دهن، قسه به کی و مه کهن و هه لویتستیکی و مه نویتن، به رانه ره که تان به بیتیزان بزانی، ﴿وَتَدْعُوا إِلَى السَّلَامِ﴾، که سهر دنجام: بانگ بکهن بۆ ناشتی، دوژمنیک که سه نگه ری لیکرتوون، بلین: وه به ناشتی بکه بن، له راستیدا ناشتی و ناشته وایی به خه لکی به هیز ده کری، نه ک به خه لکی

بېھیز، کاتیک تۆلە ھالەتیکى بى ھىزىداى و، خۆت بە بېھیز دەزانى، ئەگەر بانگى بەرانبەرکەت بکەى بۆ ناشىتى، مەرجهکانى خۆیت لە سەر فەرز دەکات، بۆيە دەفەرەمۆ: ﴿وَأَسْمُ الْآفَلَوْنَ﴾، بانگى بەرانبەرکەتەن مەکەن بۆ ناشىتى لە ھالیکدا ئیوہ بەرزترن، ئەمە دوو واتای ھەن:

أ- لە ھالیکدا ئیوہ بالادەستن، لە بەرانبەرکەتەن مەپارنەھو، بڵین: وەرن با ناشىتى بکەین! ب- لە ھالیکدا ئیوہ لە ڤووی مەعنەویيەو بەھىزترن، ھاوہنى بووناسى و تېروانىيک، بەس ئەو ھووناسى و تېروانىي پاست و دروستە، ھاوہنى ئیمان و عەقیدەيەکن، ھاوہنى پەرستشیکن، ھاوہنى رەوشتیکن، ھاوہنى بەرنامەيەکن، کە تەنیا ئەو بەرنامەيە، لە ھالیکدا کە ئیوہ، ئاوا بەرزترن، بگرە ھەرە بەرزن، بانگى بەرانبەرکەتەن مەکەن بۆ ناشىتى، ﴿وَاللّٰهُ مَعَكُمْ﴾، خواش لەگەلتانە، ﴿وَلَنْ يَرْکُزَ أَعْمَلُکُمْ﴾، کردەوہ کانیشتان لى کەم ناکاتەو، واتە: پاداشتى کردەوہ کانتان لى کەم ناکاتەو، ستمتان لى بکات.

ھەلبەتە ئەم نایەتە موبارکە شیکردنەوہى زیاترى دەوۆ و، لە مەسەلە گرنگەکاندا زیاتر شى دەکەینەو، کە ئایا خوا ﷻ بە مۆتلەقى لە مۆلمانانى قەدەغە کردو، بانگى بەرانبەرکەتەن بکەن بۆ ناشىتى؟ یاخود ئەمە ھالەتى تايەتیی خۆی ھەيەو، نایەتەکەى سوورەتى (الأنفال) یش، کە دەفەرەمۆ: ﴿وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلَامِ فَاجْعَلْ مَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾، ئەگەر ئەوان بائیان شوڤ کرد بۆ ناشىتى، تۆش بآلى بۆ شوڤبکەو، پشت بە خوا ببەستە.

ئەويش ھال و مەقامى خۆی ھەيە، ھەندیک لە زانایان گوتوویانە: ئەم نایەتە ئەوہى سوورەتى (الأنفال) ى نەسخ کردۆتەو، ھەندیکیش گوتوویانە: ئەوہى سوورەتى (الأنفال) ئەمەى نەسخ کردۆتەو! بەلام لە راستییدا ئەو قسانە ھیچیان پاست نین، وەک دوایی باس دەکەین. بە داخەو ھەندیک لە توڤەرەوانى قوربان زۆر داڤەیان بەوہوہ لیداو نایەتیک بدۆزنەو، بڵین: ئەو نایەتە فلان نایەتى نەسخ کردۆتەو، یان ئەو نایەتە نەسخ کراوہتەو بە فلان نایەت!!

تستاش له گهلدا بئى هەندىك كەس مەراقىەتى، بئى: فلان ئايەتە فلانى
نەسخ كردۆتەو، يان فلان ئايەتە نەسخ كراوتەو، بە فلان ئايەتە، لە حالێكدا
نەمە خاڵىكى بېژە، كە فەرمایشتىكى خوا ﷻ فەرمایشتىكى دىكەى خواى پى
نەسخ بكەى!! بە ھەر حال ئىمە لە شوێنى خۆى بە تەفصیل باسما كردو،
لە تەفسىرى سوورەتى (البقرة) داو، تاكو ئىستاش كە گەشتووینە ئىرە، يەك
ئايەتمان نەھاتۆتە بەرچاو ناچار بىن بلىين: ئەو ئايەتە نەسخ كراوتەو، يان
ئەو ئايەتە نەسخكەرەو، بە بۆ فلان ئايەتەى دىكە ^(١).

له كۆتاييدا خوا ﷻ دەفەرموى: ﴿إِنَّمَا الْقِيَمَةُ الدُّنْيَا لَمَبٍ وَلَكُمُ ۖ﴾ به دنيانى
ژيانى دنيا، تهنيا گەمەو خافلانه، يارىى و خافلانه، يان: له پووه مادييه كيههوه،
تهواته: باوهشى پيدا مهكهن و، ژيانى دنيا گورىسى له بن رامه خهن، با واتان
لى نهكات به هوى ددست پتوهدگرتنى دنياو رابواردنى دنياوه، كه وهك گهمه و
خافلانى مندالان وايه، له بهرانهر دوژمنانتاندا دهستهوكه ر نهكهن و به چۆك
دايبن، ﴿وَإِنْ تَوَيْمُوا رَتِّعُوا ۖ﴾ تهگەر بپروا بيتن و پارتز بكهن، ﴿بُؤْيُكُمُ الْجُورُكُمْ ۖ﴾
پاداشتهكانى خوتانتان به تهواويى ددهاتى، ﴿وَلَا يَسْتَلْكُمُ أَمْوَالُكُمْ ۖ﴾ ههموو
مال و سامانهكهشتان لى داوا ناكات بيهه خشن، (كه ميكتان لى داوا دهكات)،
﴿إِنْ يَسْأَلْكُمُوهَا فَيُخْفِصْكُمْ ۖ﴾ تهگەر (خوا) مال و سامانهكانتان ههمووى لى
داوا بكات و، به جه ختكردنهوهو، به مكوورى داواتان لى بكات، ﴿يَسْأَلُوا ۖ﴾
تيوه چرووكى و رژدىي دهنوين، ﴿وَيُخْرِجُ أَسْمَانَكُمْ ۖ﴾ تهو كاتهش كينهكانتان
دهردهخات، واته: تهگەر خوا مال و سامانهكانتان ههمووى لى داوا بكات
بيهه خشن، دوايى رقتان ههلهدهستى له مال بخشين، لهبهر نهوهى خوتان ناتاج
و نهادر دهكهونه گۆرى، بۆيه خوا ﷻ واى نهكردهوه واناكات لهگهلتان.

(۱) له بابه ق: (قورئانی مه زل له نوژده ته وهر دا) که له شپوهی کینیکی سهر به خؤدا چاپ کړاوه، له چاپی دووه میشتی دا ده کړیته پښه کی کؤی نهم نه تفسیر مو، له سهره تاي بهرگی به کهم دا داده نړی، وردر تر باره ی نه سفه وه دواوین.

﴿هَآئِنَّمْ هَؤُلَاءِ تُدْعُونَ لِئُبْقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾، ئەوەتا ئێوە بانگ دەکړین، که له ږیی خوادا بیه خشن، واته: هه‌ندی له مال و سامانه‌کانتان له ږیی خوادا بیه خشن، ﴿فَمِنْكُمْ مَنْ يَبْغِلْ﴾، که چی هه‌تانه له‌و که‌مه‌ش دا ږه‌زیلی و چرووکی ده‌کات، ﴿وَمَنْ يَبْغِلْ فَاِنَّمَا يَبْغِلْ عَنْ نَفْسِهِ﴾، هه‌ر که‌سیش چرووکی بکات، به‌رانبه‌ر خۆی چرووکی ده‌کات، به‌زیانی خۆی ږډیی و چرووکی ده‌کات و، له پاداشتی خۆی که‌م ده‌کاته‌وه، ﴿وَاللَّهُ الْغَنِيُّ وَالْأَسْمُ الْفَقْرَاءُ﴾، خواش ده‌وله‌م‌ه‌ندو بئ‌نیازه‌و، ئیوه‌ش هه‌زارو نه‌دارن، ﴿وَإِنْ تَوَلَّوْا﴾، ئە‌که‌ر پشتیش هه‌ل‌که‌ن و، ږو و وه‌رگ‌یرن له‌ نی‌سلام، به‌هۆی مال نه‌به‌خ‌شین‌ه‌وه، به‌ هۆی جه‌نگ و جیهاد نه‌ک‌ر‌نه‌وه، پشت له‌ نی‌سلام ب‌که‌ن، یان پشت له‌ هه‌ر نه‌ر‌ک‌ن‌کی شه‌رعی ب‌که‌ن، که‌ که‌وت‌ۆته‌ سه‌ر‌شان‌تان، ﴿يَسْتَبِيدُ قَوْمًا غَيْرَكُمْ﴾، خوا ږۆمه‌ل‌ن‌کی جیا له‌ ئیوه‌ ده‌ه‌ین‌ی، ئیوه‌ لاده‌بات و ته‌وان د‌ین‌ی و شو‌ین‌ی ئیوه‌یان پ‌ئ‌ ده‌گ‌ر‌ته‌وه، ﴿ثُمَّ لَا يَكُونُوا آمِنًا لَكُمْ﴾، دوا‌یی ته‌وان وه‌ک ئیوه‌ ناب‌ن، که‌ نه‌ر‌که‌ شه‌رعیه‌کان‌یان باش نه‌نجام نه‌ده‌ن و، پشت له‌ نه‌ر‌که‌ شه‌رعیه‌کان ب‌که‌ن.

که‌واته: ب‌تر‌س‌ین له‌وه‌ی خوا ږۆمه‌ل‌ن‌کی ئیوه‌ لابه‌ر‌ی و، که‌سان‌ن‌کی د‌یکه‌ی له‌ ئیوه‌ با‌ش‌تر ب‌ین‌ی، خوا ږۆمه‌ل‌ن‌کی له‌سه‌ر ه‌یچ‌که‌س ناکه‌وی.

مەسەلە گىرەڭگە

مەسەلەى يەكەم:

بېيروايانى لادەر، خەلك لادەر لە پىي خوا، سەرپىچىكارى پىغەمبەر ﷺ،
دوای بۆ پۆشن بوونەوھى راستە پىي، ھىچ زىيانىك بە خوا ﷻ ناگەيەنن و،
كردهوھەكانىشيان پوچەل دەكاتهوھ:

خو ﷻ دەفەر موى: ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَشَاقُّوا أَرْسُولَ مَنْ بَعَثَ
مَاتِبِينَ لَهُمُ الْهُدَى لَنْ يَصُتْرُوا اللَّهَ شَيْئًا وَسَيُحِطُّ أَعْمَلُهُمْ﴾ ۳۳.

شىكردەنەوھى ئەم ئايەتە، لە سى برگەدا:

۱- ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾، بىگومان ئەوانەى بېيروا بوون و خەلكيان
لە پىي خوا لادا.

پىشترىش گومان: (صَدُّ) ھەم بە مانای (لايدا) دى، ھەم بە مانای (خەلكى
لادا) دى، ھەم بە مانای (انصرَفَ)، ھەم بە مانای (صَرَفَ غَيْرَه).

﴿سَبِيلِ اللَّهِ﴾ ش، يانى: پىيازى خوا، كە مەبەست ئەو بەرنامەيە بە پىغەمبەرى
كوۆتاى دا ﷻ ناردووېەتى.

نايا مەبەست لەوانەى بېيروان و خەلكيان لە پىي خوا لاداد، كىيە؟ بە
دلتياىي ھەر كەسى خەلك لە پىي خوا لاداد، خوشى پىشتر لادەر، لە پىي
خوا: (مَنْ كَانَ صَارِفًا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ، فَهُوَ مُنْصَرِفٌ بِالْأَوَى عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ)، ئنجا نايا
مەبەست پىيان كىيە؟

۱- ھەندىك لە زانايان گوتوويناھ: مەبەست پىي خاوەن كىتەكانە، بە تايبەتەي جوولەكەكان.

۲- ھەندىكەش گوتوويناھ: مەبەست پىي ھاوبەش بۆ خاوەنەرانى مەككەو دەورووبەرەتەي.
۳- ھەندىكەش دەلێن: مەبەست پىي بېيروايەكانە بە گشتىي.

بەلەم بە پىي ئەو سىاق و كەش و بارودۆخە كە ئايەتەكانى تەيدا ھاوتوونە خوار، مانای سىيەمیان زياتر دىتە زەينەو، كە مەبەست پىي كۆي ئەوانەيە بېيروان، چ جوولەكە چ ئەصرانىي چ مەجووسىي و چ صابىنە، چ بى كىتب بن، كە بىرەستەكانن، چ ئەوانە بن كە بروايان بە ھىچ شتىك نىھ، كە مولحيدو زەندىقەكان دەگرىتەوھ.

(۲) - ﴿وَسَأَقُوا الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّ لَهُمُ الْهُدَى لَنْ يَصُرُوا إِلَهَ شَيْئًا﴾. (ئەنجا ئەوانە ھەر بەوئەندە وازيان نەھتەئەو كە خوێان بېيروان بن و، خەلكىش لە پىي خوا لابەدن، بەلكو) سەرپىچىي و بەربرەركانىي پىغەمبەريشان كردو، دواي ئەوئەي رىي راسىشيان بۆ رۆشن بۆتەو، ئەوان ھەرگىز ھىچ زيانىك لە خوا نادەن.

﴿وَسَأَقُوا﴾، (المُشَاقَّةُ: الْمُخَالَفَةُ وَالْعِصْيَانُ): (مُشَاقَّة) بربىتە لە سەرپىچىيكردن و ياخىي بوون، (المُشَاقَّةُ أَوْ الشَّقَاقُ هُوَ أَنْ تَكُونَ أَلْتُ فِي شَيْءٍ، وَطَرَفُكَ الْمُقَابِلُ فِي شَيْءٍ آخَرَ)، (مُشَاقَّة وَشَقَاق) ئەوئەيە: تۆ لەلایەك بى و، بەرانبەرەكەشت لەلایەكى دىكە بن، كەسانىك كە بەو شىوئەيەن، كە لىرەدا خوا ﷻ چوار سىفەتەي خراپى لى ھەلداون:

بەكەم: بېيروا بوون بە ھەرچى كە پىويست بوو ئىمانى پىي بىنن، ئەوان پىي بېيروا بوون، چونكە خوا ﷻ بە رەھايى فەرموويەتەي: ﴿كُفُّوا﴾.

دووھەم: خوێان لە پىي خوايان لاداوو خەلكىشيان لاداوو: ﴿وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾.

سىيەم: بەربرەركانىي پىغەمبەريان كردوو سەرپىچىيان لىكردوو: ﴿وَسَأَقُوا الرَّسُولَ﴾.

چوارەم: ﴿مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّ لَكُمْ أَمْرَكُمْ﴾، دواپی ئەوەی کە پێی راستیشیان بۆ پۆشن بۆتەوه، یانی: دژایەتییه کەیان بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ، خەڵک لە پێی لادانە کەیان و، بێ پرواییه کەیان، پێش ھەموو شتێک، بە ھۆی ئەزانییەوه ئەبوووه بە ھۆی بێ تاگاییهوه ئەبوو، بە لێکو دواى ئەوه بووه کە پێی راستیان بۆ پۆشن بۆتەوه، (تَبَيَّنَ الْهُدَى: ظُهُورُ الْإِسْلَامِ وَمَعْرِفَتُهُ)، (ھدی) یانی: پێی راست، (تَبَيَّنَ الْهُدَى) مەبەست پێی دەرکەوتنی ئیسلامە و ناساندنی ئیسلامە.

ئەجا کەسانێک بەو شێوەیە بن: ﴿لَنْ يَصُرُوا اللَّهَ شَيْئًا﴾، بە دڵناییهوه ھەرگیز، ھیچ زیانی بە خوا ناگەیەنن.

﴿لَنْ يَصُرُوا﴾: مفعول مطلق (يَصُرُوا) والتنوين للتقليل، أي: أَقَلُّ ضَرَرٍ، والمقصود الإضرارُ بدينِ الله)، کە دەفەرموی: ﴿لَنْ يَصُرُوا اللَّهَ شَيْئًا﴾، ھەرگیز زیان بە خوا ناگەیەنن، ﴿لَنْ﴾ دەکە، کرداری ﴿يَصُرُوا﴾ ی پێی (منصوب) بووه، ﴿اللَّهُ﴾: بەرکار (مفعول) بە دەرکەوتنی و ﴿لَنْ يَصُرُوا﴾، بەرکاری رەھا (مفعول مطلق) د، بۆ ﴿يَصُرُوا﴾، تەنویسی سەر ﴿لَنْ يَصُرُوا﴾، بۆ کەمکردنەوێ، واتە: کەمترین زیان ناگەیەنن، بە خوا ﷻ، کە مەبەست پێی زیانگەیانندنە بە نایین و بەرنامەى خوا.

بێگومان لێرەدا کە دەفەرموی: ھیچ زیان بە خوا ناگەیەنن، تەگەر مەبەست پێی خوا بێ، بێگومان ھیچ زیانیکی پێی ناگەیەنن، بە لām ئەگەر مەبەست پێی نایین و بەرنامەى خوا بێ، واتە: ئەو زیانەى پێی ناگەیەنن کە پەکی بخەن و ئەهێلن بڵاویتەوه، بە لām بە دڵنایى زیان و ئازار دەگەیەنن، بە پێغەمبەر ﷺ و بە پرواداران و، دەبنە کۆسپ و پەرچ لە بەردەم ئیسلامدا، بۆیە دەبێ ورد بین! تەگەر مەبەست پێی زیانگەیانندن بە خوا بێ، بێگومان ھیچ جوۆرە زیانیکی بە خوا ناگەیەنن، بە لām لە مانایە کەیدا دەبێ بگوتری: ﴿لَنْ يَصُرُوا اللَّهَ شَيْئًا﴾، ((أي لَنْ يَصُرُوا دِينَ اللَّهِ)، أو (رَسُولَ اللَّهِ)، أو (كِتَابَ اللَّهِ))، بێگومان دەبێ بەو شێوەیە وانا بکری، واتە: ھیچ جوۆرە زیانیکی پێی ناگەیەنن، پەکی نایینی خوا بخەن

و نه هیلن بلاو بیتوه، یان: په کی پیغمبر ﷺ بخه و رې نه دهن نه رکي خوی جیه جی بکات، یان: په کی قورنن بخه و نه هیلن روشنایه که ی بلاو بیتوه، نه و دیان له ده ست نایهت، به لام بیگومان جگه له وه، زیانیان له ده ستا ته وه نکو ولی لیتا کړی.

(۳) - ﴿وَسَخِطُ أَغْمَلَهُمْ﴾، به دنیایی (خوا) کرده و کانیشیان پوچه ل ده کاته وه، (الإخْبَاطُ: الإِبْطَالُ وَالْإِزَالَةُ)، (إخْبَاطُ): هه لوه شانده وه، پوچه ل کرده وه و لبردنه، نایا مه به ست له: ﴿أَغْمَلَهُمْ﴾، چیه؟ دوو نه گه ری هه ن:

ا- ده گونجی مه به ست پتی کرده وه ریک و باشه کانیان بی، (وَسَخِطُ أَغْمَلَهُمُ الصَّالِحَةُ)، کرده وه باشه کانیان هه لده وه شینیته وه، چونکه نه وانه ش هه ر چو ن بی، کرده وه چاکیان هه ربوه: به خشینان کرده، قسه یه کی خیران کرده، چاکه یه کیان کرده، چونکه بته رسته کان و خاوه ن کتیه کانیش، به پتی نایینی خویان چهنده پرستیشکیان نه نجام داو ن، هه ندی رده شتی باشیان له خویان دا هیناونه دی، خوا نه وانه یان لی هه لده وه شینیته وه، چونکه نه و کرده وه باشانه یان، له بهر نه و دی کوفرو نیفاق و شیرکیان تیکه له، وه ک خوار دنیکی باش وان، که ژه هری تیدا کرابی.

ب- ده شگونجی مه به ست له کرده و کانیان، نه و هه ول و کوششانه یان بی، که له دژي نیسلام و مسولمانان نه نجامیان داو ن، واته: نه و هه ول و کوششانه یان، خوا ﴿پوچه لیان ده کاته وه بی نا کامیان ده کات، به و واته که نه و هه ول و کوششانه یان نابنه هوی هینانه دی، نه و نامانجه گلاوه دی له دلیان گرتوه، که بریتیه له کوژانده وه دی چرای خواو، نه هیشتنی نایینی خواو، رې لیگرتی بلاو بونه وه دی پهایمی خوا.

مه سه له ی دووهم:

فهرمانکردن به برواداران که فرمانبهری خواو پیغمبره که ی ۱۱ بکه ن و وریابن! کرده وه باشه کانیان پووچه ل نه که نه وه، به هوی هه نسوکه وت و ره فتاریکه وه، که پیچه وانه ی ئیمان و ئیسلامه:

خوا ۱۲ ده فهرموئ: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اطِيعُوا اللَّهَ وَاطِيعُوا الرَّسُولَ وَلَا تُبْطِلُوا أَعْمَالَكُمْ﴾

شیکردنه وه ی ئهم ئایه ته، له دوو برگه دا:

(۱) ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اطِيعُوا اللَّهَ وَاطِيعُوا الرَّسُولَ﴾، نه ی نه وانی برواتان هیناوه! فرمانبهری خواو فرمانبهری پیغمبر بکه ن، یانی: نه ی نه وانه ی برواتان هیناوه به هه موو نه و شانه ی پئویسته بروابان پی بهتری! ﴿اطِيعُوا اللَّهَ وَاطِيعُوا الرَّسُولَ﴾، فرمانبهری و گوێرایه لپی خوا بکه ن و فرمانبهری و گوێرایه لپی پیغمبر بکه ن، واته: ته و دی خوا ۱۳ پیتان ده فهرموئ: جیه جی بکه ن و، ته و دی پیغمبر ۱۴ پیتان ده فهرموئ: جیه جی بکه ن، فرمانبهری خواو پیغمبره که ی، نه و ده ی: که فرمانه کانیان جیه جی بکرتن و، قه ده غه کراوه کیانیان دووریان لی بکری.

(۲) ﴿وَلَا تُبْطِلُوا أَعْمَالَكُمْ﴾، هه رووه ها کرده وه کانتان هه ئمه وه شینه وه، پووچه ل مه که نه وه، کرده وه کان، مه به ست پیتان کرده وه باشه کان، چونکه به مسوگه ری له ئیمان به س کرده و دی باش هه لده قولن، مه گه ر که سی له گه ل ئیمان که یدا راست نه کات.

كورتە سەرنجێك لەسەر ھەلۆەشانەوھێ کردەوھێ باش

بەڕێزان! ئەم كورتە سەرنجە دوو بڕگەیه:

۱) کردەوھێ باش بە چێ پووچەل دەبیتەوھ؟

بێگومان کردەوھێ باش بە بێروایی و بە ھەندیک لە گوناھە گەورەکان ھەڵدەوھەشتێتەوھ، تەوھ کە بە بێروایی کردەوھەکان ھەڵدەوھەشتێتەوھ، گومانێ تێدانیه، چونکە کوفر وەک تەورێک وایه، ئەسڵی درەختی نیمان و کردەوھێ باش لە پێشەوھ دەبێ، بۆیە خوا ﷻ لەو شوێنانەدا کە باسی ھەلگەراودەکان دەکات، چ لە سوورەتی (البقرة)دا، چ لە سوورەتی (محمد)و، چ لە شوێنەکانی دیکەدا، بە زۆری وایە قەیدی تەوھ دەخاتە سەر، کە دەفرموی: ﴿وَمَا تَأْوَمُّمْ كَفَّارٌ﴾ البقرة: ۱۶۱، ﴿فَیَمُتْ وَهُوَ کَافِرٌ﴾ البقرة: ۲۱۷، دەفرموی: (لە کاتی کدا ھەرن کە بێروان)، (بە بێروایی ھەرن)، تەوانە کردەوھەکانیان ھەڵدەوھەشتێتەوھ، بەلام وێرای کوفر و شیرک، کە بێگومان شیرکیش جۆرێکە لە جۆرەکانی کوفر، ھەروەک نێلەحادیش جۆرێکە لە جۆرەکانی کوفر، بەلێ وێرای کوفر، کردەوھ باشەکان، ھەموویان نا، بەلکو ھەندیکیان و، بە ھەندیک لە گوناھە گەورەکانیش، کە رێک پێچەوانەو دژی خۆیان، ھەڵدەوھەشتێتەوھ، بۆ وێنە:

خوا ﷻ دەفرموی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تُبْطِلُوا صَدَقَتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى﴾ البقرة: ۲۱۴، واتە: ئەي ئەوانەي بپرواتان ھێناوھ! خێر کردنە کانتان، (بە خشینە کانتان) بە ھۆی منەتکردن و تازاردانەوھ، ھەلەمەوھەشتێتەوھ، کە ھاوکاری کەسێک دەکەي و چاکەبەکی لەگەڵدا دەکەي، ئەگەر منەتی لەسەر بکەي، ڕووبە ڕوو، یاخود تازاری بدەي پاشەملە، واتە: باسی بکەي و پتی بگاتەوھ، کە دلی پتی تازار

بدرى، چ بە منە تکردنى رووبەروو، چ بە نازاردانى پاشەملە، ئەو خىرو چاکە و بە خشینەت، ھەلەدووە شىتتەو، ئەگەرنا لە ئەسلدا چاکە کان خراپە کان دەسپرنەو، وەك خوا ﷻ دەفەرەمۆي: ﴿إِنَّ أَلْسِنَتِ يَدَّهِنَّ اللَّيِّنَاتِ﴾ ھود: ۱۱۴، بە دنیایی چاکە کان خراپە کان لادەبەن.

ھەر ھەھا پىچەمبەر ﷺ لە ھەرمایش تیکدا دەفەرەمۆي: (وَأَنْبِئِ السَّيِّئَةَ الْحَسَنَةَ تَمْخُهَا) (أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِيُّ: ۱۹۸۷، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِيُّ فِي «صَحِيحِ الْجَامِعِ»: ۹۷)، بە دواى خراپەدا چاکە بکە، دەسپرىتەو.

ئىنجا نەو ھە چاکە کان خراپە کان دەسپرنەو، ھىچ گومانى تیدا نى، بەلام ھەندىک جارىش ھەندىک لە خراپان - بە تايەتى گوناھە گەورەکان - ھەندىک لە چاکە کان ھەلەدووە شىتتەو، بۆيەش دەلیم: ھەندىکجار، چونکە بۆ وێنە: کەسێ قەتلىک دەکات، زىنايەک دەکات، دزیيەک دەکات، شەراب دەخواتەو، راست نى بەگوترى: ھەر چى کردووە باش ھەيەتى، ھەلەدووە شادەتەو، ھەر وەك ھەموو چاکە بە کیش، ھەموو خراپە بە ک لا نابات، بەلکو ئەو چاکە و خراپانەى کە دژو پىچەوانەى یەكديين، یەكدى لادەبەن، بۆ نموونە: مالى بە خشین بە منە تکردن و نازاردانى بابای مالى پى بە خشاو، ھەلەدووە شىتتەو، چونکە رىک دژيەتى، مالى پى بە خشین، چاکە لەگەل کردنیەتى، بەلام منەت لەسەرکردن و نازاردانى، رىک دژى نەو یەو، ھەلەدووە شىتتەو، ھەر وەھا کوفر رىک دژى ئیمانەو ھەلەدووە شىتتەو، شىرک رىک دژى خوا بە یەكگرتنەو ھەلەدووە شىتتەو، رىبابازى رىک دژى تاعەت و کار بۆ خوا نەجامدانە، رىبابازى واتە: سەرنج راکیشانى خەلک بە شتىک کە بۆ خوا دەکرى، بۆيە ھەلەدووە شىتتەو، بەلام وەك گوتمان: نە ھەموو خراپە بە ک، ھەموو چاکە بە ک ھەلەدووە شىتتەو، نە ھەموو چاکە بە کیش ھەموو خراپە بە ک دەسپرىتەو، بەلکو ئەوانەى رىک دژو پىچەوانەى یەكديين، یەكدى لادەبەن نەو شەم نەبىنیو لە تەفسىردکاندا، رەنگە زانا يانیش باسیان کردبى، بەلام نەو یە گوتم، لە کوێ نایەتەکانى قورئان و دەفەکان سوننەت، دەگونجى ھەلەبھىتەجری.

۴- آیا دروسته کرده‌وی په‌سند (مندوب، مسنون، تطوع) بیچرینری؟

(القرطبی) له ته‌فسیره‌که‌ی خویدا، لیره‌دا شتیک هه‌لده‌یتنجی، لهم نایه‌ته موبارده‌که^(۱) ده‌لن: (إِحْتَجَّ عُلَمَاءُنَا وَغَيْرُهُمْ بِهَذِهِ الْآيَةِ عَلَى أَنَّ التَّحَلُّلَ مِنَ التَّطَوُّعِ صَلَاةٌ كَانَتْ أَوْ صَوْمًا بَعْدَ التَّلَاسِ بِهَا، لَا يَجُوزُ لَأَنَّ فِيهِ إِبْطَالَ الْعَمَلِ، وَقَدْ نَهَى اللَّهُ عَنْهُ) واته: زانایانی تیمه، (واته: زانایانی مالیکی مه‌زه‌ب) و، جگه له‌وانیش، نهم نایه‌ته‌یان به به‌لگه هیناوده‌ته‌وه، له‌سهر نه‌وه که دوا‌ی دستکردن و چوونه نیو خوا په‌رستی خو‌به‌خشانه، تنجا نویژ بی، یان رۆژوو بی، دوا‌ی ته‌وه‌ی ده‌ستی پیکراوه، دروست نیه، بیچرینری، چونکه ده‌بیته هو‌ی هه‌لوه‌شانه‌وه‌ی کرداری باش و، نه‌وه‌ش قه‌ده‌غه‌کراوه.

به‌لام شافعیی په‌حمه‌تی خوا‌ی لی بی، جگه له نه‌ویش گوتوو‌یانه: (الْمُرَادُ بِذَلِكَ إِبْطَالُ ثَوَابِ الْعَمَلِ الْمَفْرُوضِ، فَهِيَ الرُّجُلُ عَنْ إِحْبَاطِ ثَوَابِهِ، فَأَمَّا مَا كَانَ تَفْلاً فَلَا، لِأَنَّهُ لَيْسَتْ وَاجِبًا عَلَيْهِ) واته: مه‌به‌ست لیره‌دا هه‌لوه‌شانده‌وه‌ی پادا‌شتی کرداریکی پیویسته‌و، کرده‌وه‌یه‌ک که پیویست کرابی، نه‌وه‌یه که پیاو قه‌ده‌غه کراوه له‌وه‌ی پادا‌شته‌که‌ی هه‌لوه‌شیتیه‌وه، (هه‌لبه‌ته نافرته‌یش، هه‌روایه به‌لام قسه‌که وا‌هاتوه)، به‌لام نه‌گه‌ر کرده‌وه که زیاده‌و په‌سند (نفل و مندوب) بی، نه‌وه نایگریته‌وه، چونکه مرو‌ف جتیه‌چیکردنی کرده‌وه په‌سنددکانی له‌سهر پیویست نیه.

هه‌لبه‌ته هه‌ر کام له دوو رایه‌کان، هه‌ر یه‌که له لایه‌که‌وه، رپی تیده‌چن.

به‌لام من یم وایه رایه‌که‌ی مالیک و زانایه‌کانی دیکه که گوتوو‌یانه: کرداری په‌سه‌ندو مندوویش، نه‌گه‌ر ده‌ست پیکرد، نابی هه‌لیو‌ده‌شیتیه‌وه‌وه، نه‌وه راسترد، به‌لام ده‌بی نه‌وه قه‌یدی بخیرته‌سهر: (به‌مه‌رجیک ناچار نه‌بی)،

ھەلبەتتە ئەگەر زۆر ناچار بى، فەرزىشى بۇ ھەيە بېيرى، بەلەم مەبەستەم لە
 ناچارى، يانى: ناچارىيەكى وا ئەبىن كە پىويست بىكات سۈننەتى بۇ بېرى،
 ئەگەرنا ناچارى وا ھەيە پىويست دەكات فەرزىشى بۇ كۆتايى پى بىتىن و
 ھەلبەد شىتتەتە، لەبەر ئەوۋى شىتىكى لە خۇى پىويستەر ھاتۇتە پىش، ياخود
 زىيانىكى زۆر گەورە خەرىكە يىتە پىش، بۇ وىنە: كەسىك نوۋىزىكى فەرز دەكات
 و، ماريكى بۇ دى لەو كاتەدا، ياخود كەسىك لەوتىە ماريك بۇى دەچىن پىوۋى
 بدات، ديارە مەرجىش نىە نوۋىزەكەى بېرى، بەلكو ئەگەر بتوانى ماره كە لە كۆل
 خۇى يان لە كۆل ئەو كەسە بىكاتەو، يان مندالى بىكەوۋى بچىتە نىو ناگريكەو،
 ئەگەر بتوانى ئەو كارەش بىكات و نوۋىزەكەشى ئەبىرى، ئەوۋە باشترە، بەلەم ئەگەر
 بەبى بىرىنى نوۋىزەكەى بۇى نەكرى، ئەو كارە ئەنجام بدات، دەبى بىكات، يان
 بۇ وىنە: كەسىك بەرۋوۋو، بەلەم كاريكى دىكەى پىويست پوۋى تىدەكات،
 كە ئەگەر پۋوۋوۋەكە نەشكىننى، ئەو كارە پىويستەى بۇ جىنە جىن ناكرى، ئنجا
 خىرو پاداشتى ئەو كارە پىويستەش گەورەترە لە ھى پۋوۋوۋەكەى، ئنجا ئەگەر
 پۋوۋوۋەكەى سۈننەت بى، يان فەرز بى، ئەو كاتە بۇى ھەيە وىگرە سۈننەتتە
 يان فەرزە، پۋوۋوۋەكەى بشكىننى، بۇ ئەوۋى ئەو كارە پىويستەرى كە بەبى ئەوۋە
 بۇى ئەنجام نادى، ئەنجامى بدات، ياخود بۇ ئەوۋى ئەو زىانە گەورەيە لە
 خۇى دوۋر بىخاتەو، بۇ ھوۋنە: دوۋمىنىك ھىرشى بۇ دەكات و بەبى شىكاندىنى
 پۋوۋوۋەكەى، يان بىرىنى نوۋىزەكەى، بۇى ناكرى بەرگريى لە خۇى بىكات.

مهسه له ی سینه م:

بیروایانی خه لک له ږتی خوا لادهر، مادام به بیروایی بوون، هه رگیز خوا
لنیا ناپووری:

خوا ﷻ ده فهرموئ: ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ مَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ
يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ﴾ (۲۱)

شیکردنه وهی ثم ښایه ته، له سی برکهدا:

(۱) - ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾، به دلنیا ی نهوانه ی بیروابوون و خه لکیشان
له ږتی خوا لادوه.

(۲) - ﴿ثُمَّ مَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ﴾، ننجا مردوون له حالیکدا که بیروا بوون، واته: به کافریتی
و بیروایی مردوون.

(۳) - ﴿فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ﴾، نهوانه هه رگیز خوا لنیا ناپووری و چاوپوښیان لی ناکات.

نهم نایه ته موباره که تهواوکه ری نهو مه به سته یه که له نایه تی ژماره (۲۲) ده
هاتوه، که له نایه تی ژماره (۲۲) ده، خوا ﷻ ده فهرموئ: ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا
عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَشَاقُّوا الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدَىٰ لَنْ يَضُرَّوْا اللَّهَ شَيْئًا وَسَيُحِطُّ أَعْمَلُهُمْ
﴾ (۲۱)، واته: نهوانه ی بیروا بوون و خه لکیان له ږتی خوا لادوه، سه رپنچیان
کرده و، بهر بهر ده کانی پیغه مبه ریان ﷻ کرده، دوی نه وهی ږتی راستیان بو
رژن بوته وه، هیچ زیانیک له خوا ﷻ ناده و، کرده وه باشه کانیښیان پوچه ل
ده کاته وه، یاخود: هه و له کانیان بی ناکام و بی نه نجام ده کات.

نه وه به نسبت حاله تی دنیا یان، به نسبت حاله تی قیامه تیان، نهم نایه ته
پوونی ده کاته وه: به دلنیا ی نهوانه ی بیروا بوون و خه لکیشان له ږتی خوا
لادوه و به کافریتیښ مردوون، هه رگیز خوا لنیا ناپووری.

له سووړه تی (البقرة) دا هر نهم بابته هاتوه به ته غیریکي دیکه، خوا
 ټیټ باسی هه وړ و ټیکو شانی بیروایه کان ده کات، له دژایه ټیټکردنی نیسلام و
 مسولمانانداو ده فهرموی: ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْفَحْرِ الْفَحْرِ قَالُوا فِيهِ قُلْ فِيهِ كِبِيرٌ
 وَصَدٌّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَكُفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْأَحَرِّ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ
 وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا يَزَالُونَ يَقْتُلُونَكُمْ حَتَّىٰ رُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَعُوا
 وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ قِمَتُهُ مِمَّا كَانُوا أَفْعَلُوا فَأُولَٰئِكَ سَبْحٌ لِّعَمَلِهِمْ فِي الدُّنْيَا
 وَالْآخِرَةِ وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١٧﴾. واته: له باره ی مانکی
 چه پامه وه، جهنگ ټیټا کردنی لیت ده پرسن؟ بلن: جهنگ ټیټا کردنی گه وره یه،
 (واته: گونا هیکی گه وره یه)، به لام خه لک لادان له ری ځواو بیروا بوون و
 خه لک لادان له مزگوتی چه پام و لی دهر کردنی خه لکه که ی، له لای خوا
 گه وره ترو، فیتنه ش له قه تل گه وره ترو.

له کورده واریدا ده گوتړی: فیتنه یی کرد، واته: دوو زمانبی کرد، وا ده زانن
 لیږدها مه به ست نه وده یه، به لام نا، (الفتنه)، لیږدها به پی نه م سیاقه، واته:
 خه لک نازاردان و هه لگپړانه و دی پرواداران له پروا، له ژیر نه شکنه چه نازاردا،
 واته: هه لگپړانه و دی خه لک و، گپړانه و دی له ری ځوا، گه وره ترو له کوشن ا.

دوایی ده فهرموی: ﴿وَلَا يَزَالُونَ يَقْتُلُونَكُمْ حَتَّىٰ رُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَعُوا﴾
 کافره کان به رده وام له دژان ده جهنگن، تا کو له دینه که تان هه لټان بکپړنه وه،
 نه گهر بتوان، ﴿وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ قِمَتُهُ مِمَّا كَانُوا أَفْعَلُوا﴾، هه ر که سیک
 له تیوه له نایینه که ی هه لکه پرتنه ووه، له حالیکدا مری که بیروایه، ﴿فَأُولَٰئِكَ
 حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ﴾، نا نه وانه کرده ده گانیان له دنیاو دواړو ژدا
 هه لوه شاونه وه، ﴿وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾، هه روه ها نه وانه
 هاو ده لانی ناگرن، یان خاوه دانی ناگرن، که ټیټیډا هه میشه یی ده بن.

مهسه‌له‌ی چواردهم و کۆتایی:

پێگریکردن له به‌ڕواداران، که به‌بێ پاساو داوا‌ی ناشتی بکه‌ن له‌گه‌ڵ دوژمنایاندا، له‌ حالیکدا خویان له‌گه‌ڵه‌و، پاداشتی کرده‌وه‌کانیان که‌م ناکاته‌وه‌و، ژبانی دنیا‌ش که‌مه‌و خافلانه‌و، خواش مال و سامانیان هه‌مووی لێ داوا ناکات، به‌ جوړیک هیچیان بۆ نه‌هێلێ و وایان لێ بکات، پقیان له‌ به‌خشین بێ و، بێگومانیش بابای چرووک، زیان له‌ خۆی ده‌دات، خواش بێ نیازه‌و، نه‌گه‌ر مسوڵمانانیش پشت له‌ ئیسلام بکه‌ن، خوا به‌ کۆمه‌لێکی دیکه‌یان ده‌گۆڕێ و وه‌ک وانیش نابن:

﴿فَلَا تَهْتَفُوا إِلَى السَّلَهِ وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ وَاللَّهُ مَعَكُمْ وَلَنْ يَهْزُبَ عَنْكُمْ ۖ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ الدُّنْيَا لَعَلَّكُمْ تَكُونُوا تُؤْمِنُونَ وَإِنْ تَكُونُوا تُؤْمِنُونَ لَا يَنْفَعُكُمْ ۚ إِنَّ يَسْتَلْزِمُهَا فَيُخَفِّفْكُمْ يَخْلُوا وَيُخْرِجْ أَصْفَكُمْ ۚ هَٰذَا نَسْتَفْتِي ۚ تَدْعُونَ لِنَفْسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَمِنْكُمْ مَنْ يَبْخَلْ وَمَنْ يَبْخَلْ فَإِنَّمَا يَخْشَىٰ لِنَفْسِهِ ۚ وَاللَّهُ الْغَنِيُّ وَأَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ وَإِنْ تَتَوَلَّوْا يَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُونُوا أَمْثَلَكُمْ ۚ﴾

شیکردنه‌وه‌ی ئهم ئایه‌تانه‌، له‌ حه‌فده‌ به‌رگه‌دا:

(۱). ﴿فَلَا تَهْتَفُوا وَتَدْعُوا إِلَى السَّلَهِ﴾، ئنجا بیهێژ مه‌بن و ته‌به‌لێ مه‌که‌ن و داوا‌ی ناشتی بکه‌ن!

(الْوَهْنُ: الضَّعْفُ وَالْعَجْزُ، وَهُوَ هُنَا مَجَازٌ عَنْ طَلِبِ الدَّعَةِ)، (وهن): له‌ نه‌سلدا به‌ مانای بیهێژی و نه‌توانین دێ. لێره‌دا به‌ مه‌جاز مه‌به‌ست پێی تیسراحه‌تخوازی و پالدانه‌وه‌و خۆماندوو نه‌کردنه‌، واته‌: تێوه‌ بیهێژ مه‌بن و تیسراحه‌تخواز مه‌بن، که‌ به‌ هۆی نه‌وه‌وه‌ بانگی به‌رانبه‌رده‌کانتان بکه‌ن بۆ ناشتی و ته‌بابی، له‌ حالیکدا که‌ نه‌وان سه‌نگه‌ریان لێگرتوون، که‌ ده‌فه‌رموی: ﴿فَلَا تَهْتَفُوا وَتَدْعُوا﴾.

(تَدْعُوا)، په یوه سته به پیتی قه دهغه (نهی) وه، یانې: (وَلَا تَدْعُوا إِلَى السَّلَامِ) بانگه واز مه کهن بو ناشتی.

۲- ﴿وَأَنشُرُ الْأَعْلَوْنَ﴾ له حالیکدا که ټیوه به رزترن، واته:

أ- ټیوه به رزترن به به لگه، یان به هوې ټیمانه وه، یا خود سه رهنجامی چاک له گردوی ټیوه دایه، وه که خوا فهرموویه تی: ﴿وَالْعِيقَةُ لِلْمُنْفِقِينَ﴾ القصص: ۸۳، ﴿وَالْعِيقَةُ لِلنَّفَرِطِ﴾ طه: ۱۳۲.

ب- له حالیکدا که ټیوه بالا دهست و دهسترؤیشتوون و توانای جهنگ کردنان هیه، داوای ناشتی و ته بابی له به رانبه رکانتان مه کهن، که شه پتان پی دهرؤشن و سه نگره ریان لیکرتوون.

یه کیک له زانایان دهلې: مه به ست لیره دا نه و دیه که مسولمانان خوږیان به دهسته وه نه دهن، به هوې خولای بیټیزیه وه، ټویش به هوې ټه وه که زیانه کانی نه و خه یال و خولایانه بیننه به رچاوی خوږیان، چونکه خه یال و خولایا خراپه کان، نه گهر ټینسان له کوژ خوږیان نه کاته وه له خوږیان دور نه خاته وه، ورده ورده له دلیدا جیکیر دهن، تاکو دهن به سیفه ټیکي رچو و ټییدا.

۳- ﴿وَاللَّهُ مَعَكُمْ﴾ به دلنایي خواش له که ل ټیوه دایه، واته: خوا ﴿لَهُ﴾ له که ل ټان دایه به سه رختن، به مشوور لیخواردن و، به سه رپه رشتییکردن، نه گهرنا خوا ﴿لَهُ﴾ له که ل هه موو دروستکراوه کانیدایه، به لأم لیرده دا مه به ست له که ل دابو ټیکي تاییه ته (مَعِيَّةً خَاصَّةً).

۴- ﴿وَلَنْ يَرْكُزَ أَعْمَلَكُمْ﴾ هه رگیزش (خوا) کرده وه کانتان لی که م ناکاته وه، واته: پاداشتی کرده وه کانتان لی که م ناکاته وه، (وَتَرَهُ، يَتَرَهُ، وَتَرَا: نَقَصُهُ حَقُّهُ)، واته: مافه که ی لی که م کرده وه، وشه ی (وَتَر) له فهرمایشتی پیغه مبه ردا ﴿لَهُ﴾ هاتوه: (الَّذِي تَفُوُّهُ صَلَاةُ الْعَصْرِ، كَأَنَّمَا وُتِرَ أَهْلُهُ وَمَالُهُ) (أَخْرَجَهُ الْبَخَارِيُّ: ۳۶۰۲، وَمُسْلِمٌ: ۲۱۸۶)، واته: نه و که سه ی نوژی عه سری دهفته تی، وه که نه وه وایه که س وکارو مال و سامانه که ی فه و تاند بی.

نجا خوا ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ دوايي بو نه وهی زیاتر هانیان بدات له سهر خهبات و فیداکاری و بهر خودان، دهفه رموی:

۵- ﴿إِنَّمَا إِلَهُ الْدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ﴾، به دنیایی ژیاڼی دنیا، ته نیا گهمه و خافلانه، ﴿لَعِبٌ﴾، به ماڼای یاری دئی:

۱- هه ندی له زانیان گوتوو یانه: جیاوازی ټیوان ﴿لَعِبٌ وَلَهْوٌ﴾، نه وهیه که: ﴿لَعِبٌ﴾، یارییه که به جهسته ده کری، به لأم: (لهو)، واته: خافلان و، به دل ده کری.

۲- هه ندیکش گوتوو یانه: (اللَّعِبُ بِالْآلَةِ، وَاللَّهْوُ بِدُونِهَا)، (لَعِب): نه وهیه به نامیریک بکری، به لأم (لهو): نه وهیه که به بن نامیریش بکری.

۳- هه ندیکش گوتوو یانه: به پیچه وانه وه: (لَعِب) نه وهیه به بن نامیر بن، به لأم (لهو) نه وهیه به نامیر بی.

۴- هه ندیکش گوتوو یانه: (لَعِب): نه وهیه بن تاگات نه کات له شتیکی گرنگتر، به لأم (لهو) نه وهیه بن تاگات بکات و، بتخافلینن له شتیک که له خوی گرنگتره.

﴿إِنَّمَا إِلَهُ الْدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ﴾، واته: ژیاڼیک که گهمه و خافلان بی، حه یفه باوهشی پندا بکه و، به هو ی باوهش پیدا کردنی نه و ژیاڼه دنیا ییه وه، ټیوه روو حی فیداکاری و بهر خودان له خوتاندا بهرینن، داوا ی سه لاهه ټی و بیمزه ره ټی بکه و، له حالیکدا ئیسلام پیوستی به فیداکاری و، خوین به خشین و مال و سامان به خشین هه بی.

۶- ﴿وَإِنْ تَوَمَّنْ وَأَسْتَفْهَمَ بَوَيْكُمُ أَجُورُكُمْ﴾، نه گهر پرواش بینن و پاریز بکه و، پاداشته کانی خوتانان ددهاتی، واته: پاداشتی خوتانان به پر به پیست و به تهواوی ددهاتی.

۷- ﴿وَلَا يَسْأَلُكُمْ أَمْوَالُكُمْ﴾، هه موو مال و سامانه کانیشتان لی داوا ناکات، نه مه لیره دا واته: (خوا) هه موو مال و سامانه کانتان لی داوا ناکات بیهه خشن، به لکو هه ندیکتان لی داوا ده کات.

هه نديکيش له زانايان ناويان ليکداوه ته وه: ﴿وَلَا يَسْتَلْكُمۡ اَمۡوَالُكُمۡ﴾، واته: نه وهی که ليتان داوا دکات، مال و سامانی ټپوه نيه، به لکو هی خويه تی پيداو، بڼگومان هم مانايه ش ده گرتنه وه، به لام هم مانايه زياتر مانايه کی مه غنه ويی و پروحانييه، به لام مانا پواله تی و ناسايه کی نه وديه که باس مان کرد، واته: هه موو مال و سامانه کانتان لي داوا ناکات.

۸- ﴿اِنْ يَسۡتَلۡكُمۡوَا فَيُخۡنِكُمۡ بِتَحَلُّوۡا﴾، ته گهر هه موو مال و سامانه که تان به مکوړی لي داوا بکات، چرووکی ده که ن، (اَخۡفَاۡهُ فِی الْمَسَآلَةِ لَمۡ يَتَرَکْ شَيۡئًا مِّنَ الْاِلۡحَاحِ)، واته: زور سوور و مکوړ بوو، هيچ جوړه جه ختکردنه وه ی کی به جی نه هیشت نه یخاته ټپو داوا کاريه که یه وه.

که واته: ﴿اِنْ يَسۡتَلۡكُمۡوَا﴾، ته گهر مال و سامانه کانتان هه موو لي داوا بکات، ﴿فَيُخۡنِكُمۡ﴾، واته: زور سوور بی له سر داوا کردن، ياخود: ﴿فَيُخۡنِكُمۡ﴾، واته: هيچيان بو نه هيلټنه وه، هه موو يتان لي داوا بکات، ﴿تَحَلُّوۡا﴾، نه و کاته ټپوه چرووکی ده که ن و چنگ قوچلو ده بن.

۹- ﴿وَيُخۡرِجۡ اَصۡغَرُکُمۡ﴾، سهر باره ش رق و کينه شتان دهر دټی، واته: رق و کينه تان تپدا په یدا ده کات به رانه به و داوا کاريه، خوتندراو يشه ته وه: (وَنُخۡرِجۡ اَصۡغَرٰنَکُمۡ) نه و کاته کينه کانتان دهر دټين و له دلتاندا ناشکرا ده بن، ﴿اَصۡغَرُکُمۡ﴾، کوی (ضغن)، يان (ضغن) ه، که به مانای کينه، دزايه تی و، رق ليته لسانکی په نهان دي، (آي: اِذَا سَأَلۡتُمۡ اِنۡفَاقَ اَمۡوَالِکُمۡ لِّهَا، مَتَّعُوا اَمَالًا وَ تُظۡهَرُوا وَالْعِصْيَانُ) ته گهر بيت و هه رچی مال و سامان تان ليتان داوا بکات و بيه خشن، له و حاله ته دا، مال و سامانه کانتان نابه خشن و سهر پټی له خوتاندا دهر ده خن.

۱۰- ﴿هَآئِنۡتُمۡ هَآؤِلَآءِ نُدۡعُوۡنَکُمۡ لِتُنۡفِقُوۡا فِی سَبِيلِ اللّٰهِ﴾، نه ها! نه وه ټپوه بانگ ده کړی، بو نه وهی له پټی خوا دا ببه خشن، واته: مال و سامان له پټی خوا دا ببه خشن، تا کو بتوان جه نک و جيهاد بکه ن له پټناوی خوا داو، به رگری بکه ن له دين و ژبی خوتان، له ولات و ميله تی خوتان.

(۱۱) - ﴿فَمِنْكُمْ مَنْ يَبْخُلْ﴾، که چی هه تانه چرووکی دهنوئتی، دهست دهنوو قینتی.

(۱۲) - ﴿وَمَنْ يَبْخُلْ﴾. هەر که سیکیش ڕژدی و چرووکی بکات.

(۱۳) - ﴿فَأَنَّمَا يَبْخُلُ عَنْ نَفْسِهِ﴾، به دنیایی به زبانی خوێ چرووکی دهکات، (البخل: إِمْسَاكُ مَا يَنْبَغِي إِنْقَافَهُ)، (بخل) گرتن و نه به خشی نیو ماله به که پیوسته به خشی، (عَدِي يَبْخُلُ بِـ «عن» لَتَضْمِينِهِ مَعْنَى الإِمْسَاكِ، أَي: مُسِكَ الْخَيْرِ وَالْفَضْلَ عَنْ نَفْسِهِ، بِسَبَبِ الْبُخْلِ فَيَمْنَعُهَا الْأَجْرَ وَالثَّوَابَ بِبُخْلِهِ)، بویه وشه (يَبْخُلُ) به (عَنْ) بهرکاری خواستوه، تا کو مانای دهست پتوه گرتنی بخیرته نیو، واته: هەر که سیک چرووکی بکات و دهست بهو ماله وه بگری و نه به خشی، خیرو چاکه له خوێ ده گرتیه وه به هوێ چرووکیه که به وه وه، سه ره نجام خوێ بیهش دهکات له پاداشتی خوا، به هوێ چرووکیه که به وه.

وشه (يَبْخُلُ) جاری واش هه به به (على) بهرکار ده خوازی، (بَخْلٌ عَلَيْهِ، يَبْخُلُ عَلَيْهِ)، واته: چرووکی نواند له بهرانبه ری داو پتی نه به خشی.

(۱۴) - ﴿وَاللَّهُ الْغَنِيُّ﴾، به دنیایی خوا ^{غنی} دهوله مندو بی نیازه، (أَل) ی سه ر: ﴿الْغَنِيُّ﴾، بۆ جینه، واته: تهواوی بی نیازی هی خوای موته عاله.

(۱۵) - ﴿وَأَنشُرُ الْفُقَرَاءَ﴾، تپودش هه رچی هه ژارو ناتاجیی هه به له تپوه دابه.

ديسان (أَل) ی سه ر (الْفُقَرَاءَ) بۆ جینه، واته: تیکرای هه ژاری و ناتاجیی له تپوه دابه.

(۱۶) - ﴿وَلَا تَتَوَلَّوْا يَسْتَبَدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ﴾، نه گه ر تپودش پشت هه لیکه ن، خوا تپوه به کومه لیککی دیکه ده گۆری، یانی: تپوه لاده بات و خه لیککی دیکه دینته شوینی تپوه، (التَّوَلَّى: الرَّجُوعُ وَالْإِعْرَاضُ)، ﴿تَتَوَلَّوْا﴾ یانی: نه گه ر پشت هه لیکه ن و بگه رینه وه، ﴿يَسْتَبَدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ﴾ کومه لیککی دیکه ی جیا له تپوه دینته شوینی تپوه.

(۱۷) - ﴿ثُمَّ لَا يَكُونُوا آمَنًا لَّكُمْ﴾، دوایش نه وان وه ک تپوه نابن، نه وان هی ده یانه ئینی، وه ک تپوه نابن، ناوا سه ره پینچی بکه ن، یاخود: چرووکی و ڕژدی بنوئتن. له به خشی نیو مال و سامانیاندا.

پنج وردە سەرنج

لیژەدا پێویستە پێنج وردە تێبینی بخەینە ڕوو، بەر لەو دی کۆتایی بە تەفسیری سوورەتی (محمد) بێنین:

(١) - کە دەفەرموی: ﴿فَلَا تَهْتَفُوا﴾، (ف) دەکە، پەیوەندیی بە رابردوووە هەیە، واتە: مادام خوا ﷻ پیلان و فیلێ کافرەکان هەڵبۆدەشینیتهو، کردووەکانیان پووچەل بکاتەو، لەگەڵ براداراندا بێ، پشتیان بگرێ، سەرپەرشتیان بکات، کەواتە: ئەو برادارینە! بێهێز مەبن، چونکە هۆکارەکانی هیزو پێز، هەموویان بۆ ئێوە ڕەخسێراون و، هۆکارەکانی بێهێزی و بێپێزی لە بەرانبەرەکانتاندا هەن، کەواتە خوێ بێهێز بوونی ئێوە، شتێکی نالۆژیکییە.

(٢) کە دەفەرموی: ﴿وَدْعُوا إِلَى السَّلَِّ وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ﴾، یان: بێهێز مەبن، کە بانگەشە بکەن بۆ ناشتی لە حالیکدا کە ئێوە بەرزترن، دەگونجێ (بەرزتر) مەبەست پێی ئێوە یان: مادام ئێوە نیماندارن و، لەسەر ڕێیەکێ هەقن، بە بەلگەو ئیسپاتەو، ئێوە بەرزترن.

واتایەکی دیکە: مادام ئێوە دەستڕۆژیشتوو و بالادەستن و بەهێزترن، داوای ناشتی مەکەن، زانایانیشت لە بارەو حوکمی ئەو نایەتەو، ڕا جیا یان هەیە، (القرطبي)^(١) سێ ڕای هێناون لەو بارەو:

١- ڕایەک ئەو دی: ئەم نایەتە نەسخ کەرەو دیە بۆ قسەو خۆی بەرز، کە دەفەرموی: ﴿وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلَِّ فَاجْنَحْ مَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾، (الأنفال)، واتە: ئەگەر دوژمنە بەرانبەرەکان، بالیان شوێرکرد بۆ ناشتی، تۆش بالێ بۆ شوێر بکە، لیژەدا خوا ﷻ ڕێی گرتووە لە مەیلکردن بە لای ناشتی و صولح و پێکهاشتن، کەواتە: ئەم نایەتە، نایەتی ژمارە: (٦١) ی سوورەتی (الأنفال) ی نەسخ کردۆتەو.

۲- هندیکی گوتوو یانه: به پیچه وانه وه، نهم نایه ته که دهفه رموی: داوای ناشتی مه کهن، به نایه تی ژماره (۶۱) ی سوورده تی (الأنفال) نه سخ بوئه وه، چونکه له وی دهفه رموی: نه گهر به رانبره رگانت مه یلی ناشتیان کرد، توش مه یلی بو بکه، به لام لیره دا دهفه رموی: بانگه شه ی ناشتی مه کهن، له حاله تیک ئیوه به رزترن.

۳- هندیکی دیکه ش گوتوو یانه: ﴿وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلَامِ فَأَجَبْ مَا﴾، نهمه تاییه ته به کومه لیکه وه که دیارییکراو بوون، مادام نه وان داوای ناشتیان کرد، توش له گهل واندا ناشتیخوازه، به لام نهمه یان که دهفه رموی: ﴿فَلَا تَهِنُوا وَدَعُوا إِلَى السَّلَامِ وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ﴾، نهمه یان گشتیه، بویه دروست نیه، مه گهر به ناچاری، ناشته وایی له گهل ته هلی کوفردا بکری، له کاتیکدا نه وان شهر فروشن، نهویش له حالیکدا - دروسته -- که مسولمانان نه توان به رهه لستیان بکهن، منیش نهم رایه ی سییه مم پی راسته.

۴- له باردی مه نسوخ نه بووی نایه تی (۳۲) ی (محمد) وه، (الشوکانی) قسه یه کی جوان ده کات، له تفسیره که ی دا به ناوی: (فتح القدیر)^(۱)، ده لی: (وَلَا يَخْفَاكَ أَنَّهُ لَا مُقْتَضِي لِقَوْلِ النَّاسِخِ، فَإِنَّ اللَّهَ سُبْحَانَهُ نَهَى الْمُسْلِمِينَ فِي هَذِهِ الْآيَةِ عَنْ أَنْ يَدْعُوا إِلَى السَّلَامِ ابْتِدَاءً، وَلَمْ يَنْهَ عَنْ قَبُولِ السَّلَامِ إِذَا جَنَحَ إِلَيْهِ الْمُشْرِكُونَ، فَالْآيَتَانِ مُحْكَمَتَانِ، وَلَمْ يَتَوَارَدَا عَلَى مَحَلِّ وَاجِدٍ حَتَّى يُحْتَاجَ إِلَى دَعْوَى النَّاسِخِ، أَوْ التَّخَصُّصِ)، واته: لیت شاردراوه نیه، که هیچ قسه به ک خوازیری نه وه نیه، بلتین نه سخیک له نارادیه، چونکه خوی بهرز له نایه ته دا له مسولمانانی قه ده غه کرده، که له سه رده تاوه ده ستپیشخر بن بو ناشتی، به لام ریتی لی نه گرتوون، نه گهر به رانبره هاوبه ش بو خوا دانه رده کان، داوای ناشتیان کرد، نه وانیش مه یلی ناشتی بکهن، که واته: هه ردو نایه ته کان له جی خویاندان، [واته: ههم نایه تی ژماره: (۶۱) ی سوورده تی (الأنفال) و، ههم نایه تی ژماره: (۳۲) ی سوورده تی (محمد)]، چونکه هه ردوکیان له باردی یه ک بابته وه نه هاتوون، تا کو ناچاری بانگه شه ی نه سخ بین، یا خود ته نانه تاییه تکردن (تخصیص) بین.

بیگومان منیش ده لَیْم: صولحی حوده بیبیه و غهیری صولحی حوده بیبیه، به هیزترین به لَگیه له سر نه وه که له کاتی گونجاو و پیوستدا، هر کات مسولمانان به چاکیان زانی، ناشته وایی بکن.

۴- له باره ی نه م نایه ته موباره که ی کونایه وه، که ده فرموی: ﴿إِنْ سَأَلْتَهُمْ﴾ (آی: یَسْأَلُکُمْ أَمْوَالُکُمْ کُلَّهَا)، نه گهر داواتان لی بکات، هه موو ماله که تان بیه خشن، ﴿فَیَخْشَوْکُمْ﴾ (آی: یُجْهِدُکُمْ وَ یُلْحِفُ عَلَیْکُمْ مَسْأَلَهُ جَمِیعَهَا)، واته: نه رکتان بخاته سه رو ناره حه تان بکات، به وهی داوای هه موو تان لی بکات، (الشوکانی) له (فتح القدیر) دا، ده لی: (یُقَالُ: أَحْفَى بِالْمَسْأَلَةِ وَ أَلْحَفَ أَيْ: أَلَحَّ بِمَعْنَى وَاحِدٍ)، واته: (أَلْحَفَ) و (أَحْفَى) و (أَلَحَّ) هه ر سیکیان به ک و اتایان هه به، (المُحْفِی: الْمُسْتَقْصِی فِی السُّوَالِ، وَالْإِخْفَاءُ: الْإِسْتِقْصَاءُ فِی الْکَلَامِ، وَمِنْهُ: إِخْفَاءُ الشَّارِبِ، أَيْ: إِسْتِنْسَاءَهُ، وَجَوَابُ الشَّرْطِ: قَوْلُهُ لَا تَبْخُلُوا، أَيْ: إِنْ یَأْمُرُکُمْ بِإِخْرَاجِ جَمِیعِ أَمْوَالِکُمْ، تَبْخُلُوا بِهَا وَ تَمْتَنِعُوا عَنِ الْإِمْتِنَالِ).

واته: (مُحْفِی) که سیکه له داواکردندا زور رۆبجی، (إِخْفَاءُ): بریتیه له وهی مرؤف بیکه به نیتیه نه وه پری له قسه کردندا، (إِخْفَاءُ الشَّارِبِ)، نه وه به نینسان سمیلی زور نه نک و کورت بکاته وه، یاخود له ریشه وه هه لیکیشی، به لام وه لامی مه رجه که که ده فرموی: ﴿إِنْ سَأَلْتَهُمْ فَيَخْشَوْکُمْ﴾، بریتیه له: ﴿تَبْخُلُوا﴾، واته: لهو حالته دا ئیوه چرووکی ددنوینن و ناماده نابن فه رمانه بری بکن، بویه خوای پهروه ردگار نه وه تان لی داوا ناکات.

۵- له باره ی نه وه که ده فرموی: ﴿وَإِنْ تَوَلَّوْا یَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَیْرُکُمْ ثُمَّ لَا یُکُونُوا مِنْکُمْ﴾، زۆربه ی تفسیردکان نه م ده ده یان هیناوه، پیغه مه به ر ده فرموی: ﴿أَلَوْ کَانَ الْإِیمَانُ مُنْوَطًا بِالثُّبَاتِ لَنَالَهُ رِجَالٌ مِنْ فَارِسٍ﴾ (أخرجه البخاری: ۸۹۸، و مسلم: ۲۵۶، و الترمذی: ۳۲۶۰) واته: نه گهر نیمان هه لواسر ایا به سوره ییاه، (واته: نه ستیره ی کو، کوو ته رازوو)، پیاوانیک له گه لی فارس ده بانونانی به ده سستی بیئن.

هه‌لبه‌ته وشه‌ی گه‌لی فارس، نه‌وان به‌کاریان هه‌تاوه بو هه‌موو ته‌و گه‌لانه‌ی له‌ ئێران و، له‌ دوا‌ی ئێران‌ه‌وه‌ بوون، واته‌: هه‌م فارس، هه‌م کورد، هه‌م ئه‌فغان و... ته‌و گه‌لانه‌یان زۆربه‌ پێ‌ گرتوونه‌وه‌، به‌و وشه‌یه‌.

لێره‌ش دا‌ کوتایی به‌ ته‌فسیری سوورەتی (محمد) ﷺ دینین.

له‌ خوا‌ی په‌روه‌ردگارش داوا‌کارم، هه‌رچی زیاتر عه‌قل و دڵمان پۆشن بکاته‌وه‌، به‌ پووناکیی و به‌ره‌که‌تی خو‌ی، که‌ له‌ ئیماندا به‌رجه‌سته‌ به‌و، یارمه‌تییمان بدات هه‌رچی زیاتر تاشنا‌ بین به‌ رێبازو سوننه‌تی پیغه‌مبه‌ر ﷺ، که‌ ته‌ویش هه‌ر بریتیه‌ له‌ به‌رجه‌سته‌ کردن و جیبه‌ جێ‌ کردنی قورئان، له‌ ژیا‌نی تاکیی و خێزانیی کۆمه‌لایه‌تییی خو‌یدا.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

نیوه پوکی

- پیشه کی نهم تهفسیره به گشتی..... ۵
 بهرچاو پوونیه کی گرنگ له باره ی نهم تهفسیره ده..... ۱۰
 پیشه کی نهم بهرگه..... ۱۲

تهفسیری سوورده تی (الدخان)

- نیوه پوکی سوورده تی (الدخان) و بابه ته کانی..... ۱۷
 یه که م: ناوی نهم سوورده ته:..... ۱۷
 دووهم: شوینی دابه زینی:..... ۱۸
 سییه م: ریز به ندیی له موصحف و هاتنه خواردا:..... ۱۸
 چوارهم: ژماره ی نایه ته کانی:..... ۱۹
 پینجه م: نیوه پوکی:..... ۱۹
 شه شه م: تابه مه ندیه کانی نهم سوورده ته:..... ۲۱
 چهو ته م: دابه شکردنی نایه ته کان بو چه ند درسیک:..... ۲۳
 ده رسی یه که م..... ۲۵
 پیناسه ی نهم ده رسه..... ۲۷
 مانای ده فاو ده فی نایه ته کان..... ۲۸
 شیکردنه وه ی هه ندیک له وشه کان..... ۲۹
 هو ی هاتنه خواره وه ی نهم نایه تانه..... ۳۱
 مانای گشتی نایه ته کان..... ۳۶
 مه سه له گرنگه کان..... ۴۴
 کورته باسک له باره ی شه وی تیدا دابه زیتانی فورانه وه..... ۵۲

- ۷۶..... كورته باسېك له بارهې (البطشة الكبرى) دهه
 ۷۹..... ده رسي دووهم
 ۷۱..... پېناسه ي ئهم ده رسه
 ۷۲..... ماناي ده قاو ده قى نايه ته كان
 ۷۴..... شيكر د نه وه ي هه نديك له وشه كان
 ۷۶..... ماناي گشتي نايه ته كان
 ۸۹..... مه سه له گرنگه كان
 ۱۰۸..... هه لېزاردنى به نوو ئيسرائيل و پيدانى هه ژده نيشانه و نيعمه ت
 ۱۱۲..... ده رسي ستيهم
 ۱۱۵..... پېناسه ي ئهم ده رسه
 ۱۱۶..... ماناي ده قاو ده قى نايه ته كان
 ۱۱۷..... شيكر د نه وه ي هه نديك له وشه كان
 ۱۱۸..... ماناي گشتي نايه ته كان
 ۱۲۵..... مه سه له گرنگه كان
 ۱۲۹..... كورته باسېك له باره ي گه لي توبه عه وه
 ۱۳۶..... وتوويزكي نيوان سوكرات و نه رستوديموس
 ۱۴۳..... سه رنج دانه وه يكي سى به لگه كه ي هه بووني سزاو پاداشت
 ۱۴۹..... ده رسي چوارهم
 ۱۵۱..... پېناسه ي ئهم ده رسه
 ۱۵۳..... ماناي ده قاو ده قى نايه ته كان
 ۱۵۴..... شيكر د نه وه ي هه نديك له وشه كان
 ۱۵۷..... هو ي هاتنه خوار د وه ي نهم نايه تانه
 ۱۶۰..... ماناي گشتي نايه ته كان
 ۱۷۰..... مه سه له گرنگه كان

تەفسىرى سوۋرەتى (الجاثية)

- ۱۹۱..... دەستېنىك
- ۱۹۱..... ئۆدۈرۈكى سوۋرەتى (الجاثية) و بابەتەكانى
- ۱۹۱..... يەكەم: ناۋى ئەم سوۋرەتە:
- ۱۹۱..... دوۋەم: شۈئىنى دابەزىنى:
- ۱۹۲..... سىيەم: پىزىبەندىي لە موصحف و ھاتنەخواردا:
- ۱۹۳..... چوارەم: ژمارەى ئايەتەكانى:
- ۱۹۳..... پىنچەم: ئۆۋەرۈكى:
- ۱۹۴..... شەشەم: تايەتمەندىيەكانى:
- ۱۹۵..... ھەوتەم: دابەشكردىنى ئايەتەكانى بۆ چەند دەرسىك:
- ۱۹۷..... دەرسى يەكەم
- ۱۹۹..... پىناسەى ئەم دەرسە
- ۲۰۱..... ماناى دەقاودەقى ئايەتەكان
- ۲۰۲..... شىكرەنەۋەى ھەندىك لە وشەكان
- ۲۰۷..... ماناى گشتىي ئايەتەكان
- ۲۱۴..... مەسەلە گرنگەكان
- ۲۳۷..... كورەتە باسنىك وريا بوون لە باردى ھۆى ھاتنە خوارى ئايەتەكانەۋە
- ۲۵۳..... دەرسى دوۋەم
- ۲۵۵..... پىناسەى ئەم دەرسە
- ۲۵۷..... ماناى دەقاۋدەقى ئايەتەكان
- ۲۵۸..... شىكرەنەۋەى ھەندىك لە وشەكان
- ۲۶۲..... ھۆى ھاتنەخوارەۋەى ئايەتەكان
- ۲۶۳..... ماناى گشتىي ئايەتەكان
- ۲۷۰..... مەسەلە گرنگەكان

- چهند ده قیگی سوننه له باردی قسه نه گوتن به پژگارو شویننه کهوتنی ههواو
 ۳۰۱.....ناردزووه ده
 ۳۰۱.....یه کهم: قسه نه گوتن به پژگار:
 ۳۰۲.....دووه م: به دواي ناردزوو نه کهوتن:
 ۳۰۷.....دهرسی سییه م
 ۳۰۹.....پیناسه ی نهم دهرسه
 ۳۱۱.....مانای دهقاو دهقی نایه ته کان
 ۳۱۲.....شیکردنه دهی هه ندیک له وشه کان
 ۳۱۵.....مانای گشتی نایه ته کان
 ۳۲۳.....مه سه له گرنگه کان
 دوو فهرموودهی پینغه مبهری خوا ﷺ له باردی گهره یی و مه زنی خوا و ته نیا
 ۳۳۹.....پهرستنییه وه: هاتوه:

تەفسیری سوورده تی (الأحقاف)

- پیناسه ی سوورده تی (الأحقاف) و بابته کانی
 ۳۴۷.....یه کهم: ناوی نهم سوورده ته:
 ۳۴۸.....دووه م: شوینی دابه زینی:
 ۳۴۹.....سییه م: پیزبه ندیی له دابه زین و له موصحه فدا:
 ۳۵۰.....چوارده م: ئماره ی نایه ته کانی:
 ۳۵۰.....پینجه م: نېووه روکی نهم سوورده ته:
 ۳۵۱.....شه شه م: تاییه مه ندییه کانی:
 ۳۵۳.....هه وه ته م: دابه شکردنی نایه ته کانی بۆ چهند دهرسیک:
 ۳۵۷.....دهرسی یه کهم
 ۳۵۹.....پیناسه ی نهم دهرسه
 ۳۶۱.....مانای دهقاو دهقی نایه ته کان

- ۳۶۲.....شیکردنه وهی هه ندیک له وشه کان
- ۳۶۶.....هۆی هاتنه خوارده وهی نایه ته کان
- ۳۶۹.....مانای گشتیی نایه ته کان
- ۳۸۱.....مه سه له گرنگه کان
- ۳۸۴.....سه رنجییک:
- ۳۸۶... کورته باسیک له باری هیکه مه تی زۆر باسکرانی تامانجی دروستکرانی که ردوونه وه
- ۳۸۶.....پرگی یه کهم:
- پرگی دووهم: هیکه مه تی نه و زۆر باسکرانه ی خسته پوو نامانج و مه به ستی
- ۳۹۰.....به دهیترانی که ردوون، چییه؟
- ۴۱۹.....دهرسی دووهم
- ۴۲۱.....پێناسهی ئەم دهرسه
- ۴۲۲.....مانای ده قاو ده قی نایه ته کان
- ۴۲۴.....شیکردنه وهی هه ندیک له وشه کان
- ۴۲۷.....هۆی هاتنه خوارده وهی نایه ته کان
- ۴۲۹.....مانای گشتیی نایه ته کان
- ۴۳۵.....مه سه له گرنگه کان
- هه لۆدسته یه کی پێویست له بهردهم مشت و مړیکی نیوان مه روانی کوری هه کهم و
- (عبدالرحمن بن ابي بكر الصديق) دا له سه ر هوکمی میراتی و بنه ماله یی..... ۴۵۰
- کورته باسیک له باری به هره وه رگرتن له ناز و نیعمه تی دنیاوه..... ۴۵۷
- ۱- خوا نازو نیعمه تی دنیای بۆ به هره وه رگرتنی مرو فان خولقاندوه:..... ۴۵۹
- ۲- خوا ﷻ گوشته قه دهغه کراوه کانی له چوار شتاند، کورت هه لپێناون:..... ۴۶۰
- ۳- خوا ﷻ قه دهغه کردنی به بێ به لگهی وه حیی، به گونا هێکی زۆر زل داناوه:..... ۴۶۲
- ۴- نهو نایه ته ی (الأحقاف) مه به ست پتی بېروایانیکی بۆ خواردن ژیاوه:..... ۴۶۴
- ۵- چه ند ده قیکی سوننه ت له و بارده وه:..... ۴۶۶

- ٦- چەند قەسەدەکی ھاوسەنگانە زانایان لە بارەى چۆنەتیی مامەلەکردنەوه،
 لەگەڵ ژباى دىاو لەزەت و نىعمەتەکانى دا: ٤٦٨.....
 دەرسى سێهەم..... ٤٧٥.....
 پێناسەى ئەم دەرسە..... ٤٧٧.....
 مانای دەقاو دەقى ئایەتەکان..... ٤٧٨.....
 شیکردنەوهى هەندىک لە وشەکان..... ٤٧٩.....
 مانای گشتى ئایەتەکان..... ٤٨٢.....
 مەسەلە گرنگەکان..... ٤٨٦.....
 هەلۆستەیهکى کورت لەسەر بێئیمانى و کوژانەوهى چرای عەقڵ: ٤٩٩.....
 چەند وردەکارییهکى ئەم ئایەتە (٢٨): ٥٠٤.....
 سەرنجێک لەسەر گشتگیرى و فراوانى مەبەستەکانى قورئان..... ٥٠٨.....
 دەرسى چوارەم..... ٥١١.....
 پێناسەى ئەم دەرسە..... ٥١٣.....
 مانای دەقاو دەقى ئایەتەکان..... ٥١٤.....
 شیکردنەوهى هەندىک لە وشەکان..... ٥١٥.....
 هوێ هاتنەخوارهوهى ئایەتەکان..... ٥١٨.....
 مانای گشتى ئایەتەکان..... ٥٢١.....
 مەسەلە گرنگەکان..... ٥٢٧.....
 قەسەدەى دەربارەى: (أُولُوا الْعَرَبِ)..... ٥٤٢.....

تەفسىرى سوورەتى (محمەد)

- دەستپێک..... ٥٤٩.....
 پێناسەى سوورەتى (محمەد) و بابەتەکانى..... ٥٤٩.....
 یەکەم: ناوى ئەم سوورەتە:..... ٥٤٩.....
 دووهم: شوێنى دابەزىنى:..... ٥٤٩.....

- ۵۵۰..... سىيەم: رىزىبەندىيى لە موصحف و دابەزىن دا:
- ۵۵۰..... چوارەم: ژمارەي ئايەتەکانى:
- ۵۵۱..... پىنجەم: ئۆلچەملىك:
- ۵۵۲..... شەشەم: ئايەتەندىيەکانى:
- ۵۵۵..... ھەوتەم: دابەشکردنى ئايەتەکان بۇ چەند دەرسىك:
- ۵۵۷..... دەرسى يەكەم:
- ۵۵۹..... پىنئاسەي ئەم دەرسە:
- ۵۶۰..... ماناي دەقا و دەقى ئايەتەکان:
- ۵۶۲..... شىکردنەھى ھەندىك لە وشەکان:
- ۵۶۷..... ماناي گشتىي ئايەتەکان:
- ۵۷۲..... مەسەلە گرنگەکان:
- ۵۷۲..... شىکردنەھى ئەم ئايەتە، لە ھەشت بېرگەدا:
- ۵۷۹..... يەكەم: بۇ بىرپروايان:
- ۵۷۹..... دووھەم: بۇ پرواداران:
- ۵۸۱..... شىکردنەھى ئەم ئايەتە، لە نۆ بېرگەدا:
- ھەلۋەستەيەكى پىويست، لەبارەي ھەلۋەشاندىنەھى نەسخرانەھى ئەو ئايەتەو
- ۵۸۷..... (محمد - ۴):
- ۵۹۷..... كورتە باسېك بە دىل گرتن لە جەنگدا، چۆنەيتى مامەلەکردن لەگەلئاندا:
- ۶۱۳..... كورتە باسېك بە كۆيلەکردنى مروڤ لەم رۆژگارەدا تاوانەو، دژى شەرىعەتە:
- ۶۱۳..... بېرگەي يەكەم: ئاوەردانەوھەيك لە مېژوو:
- ۶۱۴..... بېرگەي دووھەم: ئىسلام چى لە سىستىمى كۆيلايەتتى كرد؟
- ۶۱۸..... بېرگەي سىيەم: لە كەيەوھە بېرارى نەھىشتنى كۆيلايەتتى درا؟
- ۶۲۰..... بېرگەي چوارەم: ئايا لەم رۆژگارەدا دروستە مروڤ بېرئەتە كۆيلە؟
- ۶۲۹..... وەلامى دوو پىسارو ئىشكال:

- د هرسې دووهم..... ۶۳۷
- پېنځه سې نهم د هرسه..... ۶۳۹
- ماناي دهقاو دهقې نايه ته کان..... ۶۴۱
- شېکردنه وهې هه نډېک له وشه کان..... ۶۴۲
- ماناي گشتيې نايه ته کان..... ۶۴۴
- مه سه له گرنگه کان..... ۶۵۰
- چهند ورده کاريه کې پړهوانېږي له نايه قې (۱۵ / محمد) دا:..... ۶۶۳
- کورته باسېک د هرباره ي پټويست بووني پيدا کړدني زانياري..... ۶۷۸
- له باره ي ته نيا پرستراوټيې خواوه..... ۶۷۸
- (۱)- له سره پيغه مېر ﷺ پټويستکراوه، که زانياري به يه کتايي خوا له پرستراوټيې دا هه بې:..... ۶۷۸
- (۲)- گه وره يې و بهرزي پيگي وشي: (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ):..... ۶۸۲
- (۳)- ناي زانياري هه بوون په کې له سره زانستي بنچينه کاني نايين، زانياري ئيمان و عه قيده، که وتوه؟!..... ۶۸۳
- د هرسې سيته م..... ۶۹۳
- پېنځه سې نهم د هرسه..... ۶۹۵
- ماناي دهقاو دهقې نايه ته کان..... ۶۹۶
- شېکردنه وهې هه نډېک له وشه کان..... ۶۹۷
- ماناي گشتيې نايه ته کان..... ۶۹۹
- مه سه له گرنگه کان..... ۷۰۷
- کورته باسېک د هرباره ي چه سپاني حوکمي نهو نايه تانه به سره ي زېدي کوري مو عاويه دا..... ۷۱۶
- برگه ي يه که م: به لکه ي قوړان و سونه ت لهو باره وه:..... ۷۱۷
- برگه ي دووهم: پاي زانايان له باره ي پړه وايي و ناپړه وايي نه فرين ليکراني يه زېدي کوري مو عاويه وه:..... ۷۲۲

- ٧٢٥..... (٢)- بڕگهی سییه‌م: رای خۆمه:
- ٧٣٩..... ده‌رسی چوارده‌م
- ٧٤١..... پیناسه‌ی ئهم ده‌رسه
- ٧٤٢..... مانای ده‌قاو ده‌قی ئایه‌ته‌کان
- ٧٤٣..... شیکردنه‌وه‌ی هه‌ندیک له‌ وشه‌کان
- ٧٤٦..... مانای گشتیی ئایه‌ته‌کان
- ٧٥٢..... مه‌سه‌له‌ گرنگه‌کان
- ٧٥٧..... کورته‌ سه‌رنجیک له‌ سه‌ر هه‌لوه‌شانه‌وه‌ی کرده‌وه‌ی باش
- ٧٥٧..... (١) کرده‌وه‌ی باش به‌ چی پووجه‌ل ده‌بێته‌وه‌؟
- ٧٥٩..... (٢)- ئایا دروسته‌ کرده‌وه‌ی په‌سند (مندوب، مستون، تطوع) بپچڕێت؟
- ٧٦٨..... پینج ورده‌ سه‌رنج